

**T.C. MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR
ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İSTANBUL'DA İŞÇİ PAZARLARI VE EMEK SÜREÇLERİ

**DOKTORA TEZİ
CELAL ALTIN**

**Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yıldırım ŞENTÜRK

OCAK 2025

**T.C. MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR
ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İSTANBUL'DA İŞÇİ PAZARLARI VE EMEK SÜREÇLERİ

**DOKTORA TEZİ
CELAL ALTIN**

**Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı**

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yıldırım ŞENTÜRK

OCAK 2025

İSTANBUL'DA İŞÇİ PAZARLARI VE EMEK SÜREÇLERİ

ÖZET

İşçi pazarları, işçilerin beden gücünü kullanarak güçlerini belli bir ücret karşılığında satmak amacıyla günün belirli saatlerinde veya gün boyunca bekledikleri mekânlardır. Bu pazarlar yalnızca Türkiye'ye özgü olmayıp ABD, Güney Afrika, Japonya gibi birçok ülkede yaygın bir işgücü piyasası türüdür. İstanbul'daki işçi pazarlarında 1990'ların başlarına kadar sadece yerli işçiler (Türk, Kürt, Arap, Roman) beklerken, 1990'lardan itibaren Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Romanya, Afganistan, Özbekistan, Türkmenistan, Suriye, Nijerya, Somali ve Sierra Leone gibi ülkelerden düzenli ve düzensiz göçmen işçiler de bu pazarlara dahil olmaya başladı. Birçok ülkede gündelik işçiler, formal ve/veya enformel yerlerde beklerken, İstanbul'da ise sadece enformel yerlerde bekler. İşçiler, açık mekânlarda (meydanlar, cadde ve sokak köşeleri, cami ve işyerlerinin önleri, parkların içi ve köşesi vb.) ve kapalı mekânlarda (çay ocakları, kahvehaneler vb.) bekler. Gündelik işçiler genellikle inşaat, kömür taşıma, bostan ve bahçe bakımı, tersane, ev ve esnafların yüklerini taşıma işlerinde çalışır. Büyük çoğunluğu, sosyal güvenceden yoksun, ağır koşullar altında ve yoğun emek sömürsüne maruz kalır.

Cumhuriyet döneminden günümüze İstanbul'un göç, nüfus, konut ve ekonomik yapısında yaşanan dönüşüm, gündelik işçilerin sayısında yüksek bir artışa neden oldu ve pek çok işçi pazarının ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Nitekim, 2021-2022 yılları arasında İstanbul'un 39 ilçesinde gerçekleştirdiğim saha araştırmasında, toplamda 116 işçi pazarının bulunduğunu tespit ettim. Bu çalışmada, söz konusu 116 işçi pazarının dökümünü çıkarıp haritalandırmasını yapacağım. Ayrıca, işçi seçimi, istihdam alanları, çalışma koşulları, dışlanma pratikleri, ücret piyasası, tasarruf süreçleri, COVID-19 salgının etkileri, iş kazaları gibi hususları ele alacağım. Böylece, İstanbul'daki işçi pazarlarının zaman içindeki dönüşüm örüntülerini ortaya koymayı hedefliyorum.

Anahtar kelimeler: Emek, Göç, Gündelik İşçiler, İşçi pazarları, İstanbul

LABOR MARKETS AND LABOR PROCESSES IN ISTANBUL

ABSTRACT

Labor markets are spaces where workers wait during specific hours of the day or throughout the entire day to sell their physical power in exchange for wages. These markets are not unique to Turkey but are a common type of labor market in many countries, including the United States, South Africa, and Japan. While local workers (Turks, Kurds, Arabs, and Roma) waited in Istanbul's labor markets until the early 1990s, both regular and irregular migrant workers from countries such as Azerbaijan, the Nakhchivan Autonomous Republic, Romania, Afghanistan, Uzbekistan, Turkmenistan, Syria, Nigeria, Somalia, and Sierra Leone began participating in these markets from the 1990s onward. In many countries, day laborers wait for work opportunities in both formal and informal places; however, in Istanbul, they wait exclusively in informal places. Workers wait in open areas (such as squares, street corners, in front of mosques and workplaces, within or at the edges of parks) and in enclosed places (such as tea houses, coffeehouses). Day laborers typically work in sectors such as construction, coal transportation, orchard and garden maintenance, shipyards, and carrying goods for households and tradesmen. The vast majority of day laborers work without social security, under harsh conditions, and are subject to severe labor exploitation.

The transformations in migration patterns, population dynamics, housing, and the economic structure of Istanbul since the Republican era have led to a significant increase in the number of day laborers and have facilitated the emergence of numerous labor markets. Indeed, during my field research conducted between 2021 and 2022 across Istanbul's 39 districts, I identified a total of 116 labor markets. In this study, I will document and map these 116 labor markets. Additionally, I will analyze various aspects such as worker selection, employment sectors, working conditions, exclusionary practices, the wage system, savings processes, the impacts of the COVID-19 pandemic, and occupational accidents. Thus, I aim to uncover the patterns of transformation within Istanbul's labor markets over time.

Key Words: Labor, Migration, Day Laborers, Labor Markets, İstanbul

ÖNSÖZ

Doktoraya başladığım ilk günden tez çalışmasının bitimine kadar gerekli yönlendirmeleri yaparak, değerli bilgileri ve deneyimlerini benimle paylaşarak çalışmaya doğrudan katkı sunan ve bana bu uzun süreçte güvenini, desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Yıldırım ŞENTÜRK'e teşekkür ederim. Saha çalışmasında ve tez yazım sürecinde değerli zamanlarını bana ayıran, motive edici konuşmalarıyla çalışmanın daha nitelikli olmasına katkı sunan hocalarım Prof. Dr. Şükrü ASLAN ve Prof. Dr. Egemen YILGÜR'e teşekkür ederim. Tezin savunma aşamasında çalışmayı titizlikle okuyup önemli katkılar sunan değerli Prof. Dr. Burak ONARAN ve Doç. Dr. Bülent KÜÇÜK'e teşekkür ederim.

İşçi pazarlarını içeren saha çalışması süresince değerli zamanlarını, tecrübelerini ve bilgilerini benimle paylaşan, zamanları sınırlı olduğu halde beni sabırlı dinleyip sorularıma içtenlikle cevap veren tüm emekçilere teşekkürlerimi sunarım. Aynı şekilde iş yoğunluklarına rağmen değerli zamanlarını bana ayıran ve değerli bilgileriyle çalışmama önemli katkı sunan işverenlere, esnaflara, mahalle muhtarlarına ve mahalle sakinlerine de teşekkür ederim.

İşçi pazarlarının haritalandırılmasını yapan ve çok değerli emeği olan sevgili Yasin Barış Göğüş ve çalışmada emeği geçen Bahtiyar Mermertaş, Muzaffer Telimen ve Elif Aksu Kaya'ya da teşekkür ederim. Tez süresince görüş alışverişinde bulunduğum İSAM'daki arkadaşlarıma ve İSAM çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederim.

Ayrıca doktora süresince sürekli yanımda olan ve beni destekleyen eşim Filiz Altın, oğlum Baran Altın'a ve aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

BEYAN METNİ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xvii
TABLOLAR.....	xix
1. GİRİŞ	1
1.1. Neden İşçi Pazarları?	1
1.1.2 Kavramsal Çerçeve.....	18
1.2. İstanbul’da Emegın ve Mekânın Dönüşümünün İşçi Pazarlarına Yansıması.....	34
1.2.1. 1947-1990 Arası Dönem: Barakadan Gecekonduya	39
2. İSTANBUL’DA GÜNDELİK İŞÇİLERİN EMEK SÜREÇLERİ.....	67
2.1. İşçi Pazarlarında İşçi Seçimi ve İşe Götürölme Biçimi Olarak Komisyonculuk	68
2.1.1. İşverenlerin Doğrudan İşçi Pazarına Gelerek İşçileri Seçmesi	70
2.1.2. İşçilerin Telefon Aracılığıyla Seçilmesi.....	76
2.2. İşçi Pazarlarında Ücret Piyasası ve Birikim Süreçleri.....	80
2.3. İşçi Pazarlarında Mekânsal Hakimiyeti Sağlama ve Ortaya Çıkan Dışlanma Pratikleri 103	
2.3.1. İşçi Pazarlarında Mekânın Hakimiyetini Sağlama	104
2.3.2. İşçi Pazarlarında Ortaya Çıkan Dışlanma Pratikleri	116
2.4. COVID-19 Salgınının İşçi Pazarlarına Yansıması ve Yaşanan İş Kazaları	124
2.4.1. COVID-19 Salgınının İşçi Pazarlarına Yansıması.....	125
2.4.2. İşçi Pazarlarında Sosyal Güvencesizlik Hali ve Yaşanan İş Kazaları.....	133
3. İSTANBUL ANADOLU YAKASINDA BULUNAN İŞÇİ PAZARLARI.....	148
3.1. Adalar İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	149
3.1.1. Büyükkada İşçi Pazarı.....	150
3.1.2. Kınalıada İşçi Pazarı	154
3.1.3. Heybeliada İşçi Pazarı.....	156
3.2. Ataşehir İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları.....	161
3.2.1. Küçükbakkalköy İşçi Pazarı	161
3.2.2. Kayışdağı İşçi Pazarı.....	167
3.2.3. İçerenköy İşçi Pazarı.....	174
3.2.4. Örnek (Mahallesi) İşçi Pazarı	181

3.3. Beykoz İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	182
3.3.1. Göksu İşçi Pazarı	182
3.3.2. Küçüksu İşçi Pazarı.....	185
3.3.3. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	194
3.3.4. Ortaçeşme İşçi Pazarı.....	196
3.4. Çekmeköy İlçesi (İşçi Pazarı Bulunmamaktadır)	199
3.5. Kadıköy İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	200
3.5.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	201
3.5.2. Göztepe İşçi Pazarı 1 (Eski Göztepe Tren İstasyonunun Karşısındaki İşçi Pazarı)..	206
3.5.3. Göztepe İşçi Pazarı 2 (Göztepe Köprüsü Yanındaki İşçi Pazarı)	208
3.5.4. Yenisahra İşçi Pazarı.....	211
3.5.5. Bostancı İşçi Pazarı.....	220
3.6. Kartal İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	222
3.6.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	222
3.6.2. Esentepe İşçi Pazarı	224
3.7. Maltepe İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	229
3.7.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	229
3.7.2. Bağlarbaşı İşçi Pazarı.....	232
3.7.3. Gülsuyu İşçi Pazarı	235
3.7.4. Cevizli İşçi Pazarı	237
3.8. Pendik İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	239
3.8.1. Kurtköy İşçi Pazarı	239
3.8.2. Kaynarca İşçi Pazarı.....	242
3.8.3. Batı Mahallesi İşçi Pazarı	246
3.8.4. Bahçelievler İşçi Pazarı.....	247
3.9. Sancaktepe İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	247
3.9.1. Sarıgazi İşçi Pazarı.....	247
3.9.2. Samandıra İşçi Pazarı.....	252
3.10. Sultanbeyli İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	254
3.10.1. Hasanpaşa İşçi Pazarı.....	255
3.10.2. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	258
3.10.3. Uzundere İşçi Pazarı	263
3.11. Şile İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	267
3.11.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	267
3.12. Tuzla İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	271

3.12.1. İ�emeler İ��� Pazarı.....	271
3.12.2. Kalekapısı İ��� Pazarı.....	277
3.13. ����dar İlçesinde Bulunan İ��� Pazarları.....	280
3.13.1. Meydan (Merkez) İ��� Pazarı.....	280
3.13.2. İcadiye İ��� Pazarı	285
3.14. ��rniye İlçesinde Bulunan İ��� Pazarları	287
3.14.1. ��rniye Meydan İ��� Pazarı.....	287
3.14.2. İhlamurkuyu İ��� Pazarı	291
3.14.3. Dudullu İ��� Pazarı.....	295
4.1. AVRUPA YAKASINDA BULANAN İ��� PAZARLARI	300
4.1.1. Arnavutköy İlçesinde Bulunan İ��� Pazarı	300
4.1.1.1. Meydan (Merkez) İ��� Pazarı.....	300
4.1.2. Avcılar İlçesinde Bulunan İ��� Pazarı	305
4.1.2.1. Meydan (Merkez) İ��� Pazarı.....	305
4.1.3. Bağcılar İlçesinde Bulunan İ��� Pazarları.....	308
4.1.3.1.Yıldıztepe İ��� Pazarı	308
4.1.3.2.Çiftlik İ��� Pazarı	311
4.1.4.Bahçelievler İlçesinde Bulunan İ��� Pazarları	312
4.1.4.1. �irinevler İ��� Pazarı	312
4.1.4.2. Yenibosna İ��� Pazarı.....	315
4.1.4.3. Zafer (Mahallesi) İ��� pazarı	317
4.1.4.4. Soğanlı İ��� Pazarı.....	318
4.1.5. Bakır�y İlçesinde Bulunan İ��� Pazarları	319
4.1.5.1. Meydan (Cumhuriyet Meydanı) İ��� Pazarı.....	320
4.1.5.2. Cevizlik İ��� Pazarı	324
4.1.5.3. Yeşilköy İ��� Pazarı	326
4.1.5.4. �enlik�y İ��� Pazarı.....	329
4.1.6. Başakşehir İlçesi	331
4.1.7. Bayrampaşa İlçesinde Bulunan İ��� Pazarları	332
4.1.7.1. Meydan (Merkez) İ��� Pazarı.....	332
4.1.7.2. Muratpaşa İ��� Pazarı	334
4.1.8. Beşiktaş İlçesinde Bulunan İ��� Pazarları.....	336
4.1.8.1. Meydan (Merkez) İ��� Pazarı.....	336
4.1.8.2. ��hretler İ��� Pazarı	338
4.1.8.3. Alaybeyi (Şaban'ının yeri) İ��� Pazarı	340

4.1.9. Beylikdüzü İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı	341
4.1.9.1. Merkez İşçi pazarı.....	341
4.1.10. Beyoğlu İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları.....	343
4.1.10.1. Kasımpaşa İşçi Pazarı	343
4.1.10.2. Kulaksız (Şark Kahvehanesi) İşçi Pazarı	347
4.1.10.3. Çınaraltı İşçi Pazarı.....	349
4.1.10.4. Tophane İşçi Pazarı.....	353
4.1.11. Büyükçekmece İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları.....	354
4.1.11.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	354
4.1.11.2. Havuzbaşı İşçi Pazarı.....	356
4.1.11.3. Tepecik İşçi Pazarı	358
4.1.12. Çatalca İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	359
4.1.12.1. Kaleiçi İşçi Pazarı	360
4.1.12.2. Merkez İşçi Pazarı.....	362
4.1.13. Esenler İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	365
4.1.13.1. Dört Yol İşçi Pazarı	366
4.1.13.2. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	368
4.1.13.3. Üçyüzlü İşçi Pazarı	372
4.1.13.4. Oruçreis İşçi Pazarı (Keleşin İşçi Kahvehanesi).....	375
4.1.14. Esenyurt İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı	377
4.1.14.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	377
4.1.15. Eyüpsultan İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	382
4.1.15.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı.....	382
4.1.15.2. Alibeyköy İşçi Pazarı.....	385
4.1.16. Fatih İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	388
4.1.16.1. Aksaray (Meydan) İşçi Pazarı.....	388
4.1.16.2. Sirkeci İşçi Pazarı.....	391
4.1.16.3. Topkapı (Kaleiçi) İşçi Pazarı	393
4.1.16.4. Akşemsettin (Mahallesi) İşçi Pazarı	395
4.1.16.5. Yenikapı İşçi Pazarı	396
4.1.17. Gaziosmanpaşa İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı	402
4.1.17.1. Meydan (Merkez) İşçi pazarı	402
4.1.18. Güngören İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	405
4.1.18.1. Köyiçi İşçi Pazarı	405
4.1.18.2. Çalışlar İşçi Pazarı	409

4.1.18.3. Camlı İşçi Pazarı	412
4.1.19. Kağıthane İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	413
4.1.19.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı	413
4.1.19.2. Sanayi (Mahallesi) İşçi Pazarı	414
4.1.19.3. Çağlayan İşçi Pazarı 1	419
4.1.19.4. Çağlayan İşçi Pazarı 2 (Erzincanlıların İşçi Kahvehanesi)	422
4.1.19.5. Gürsel (Mahallesi) İşçi Pazarı	423
4.1.19.6. Hamidiye (Mahallesi) İşçi Pazarı	425
4.1.20. Küçükçekmece İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	426
4.1.20.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı	426
4.1.20.2. Halkalı İşçi Pazarı	428
4.1.21. Sarıyer İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	431
4.1.21.1. İstinye İşçi Pazarı	431
4.1.21.2. Çayırbaşı İşçi Pazarı	435
4.1.21.3. Reşitpaşa İşçi Pazarı	438
4.1.21.4. Armutlu İşçi Pazarı	442
4.1.21.5. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı	445
4.1.21.6. Zekeriyaköy İşçi Pazarı	447
4.1.22. Silivri İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı	452
4.1.22.1. Silivri Meydan (Merkez) İşçi pazarı	452
4.1.23. Sultangazi İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	457
4.1.23.1. Gazi (Mahallesi) İşçi Pazarı	457
4.1.23.2. Sultançiftliği İşçi Pazarı	460
4.1.23.3. Esentepe İşçi Pazarı	463
4.1.23.4. Cebeci İşçi Pazarı	466
4.1.24. Şişli İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	466
4.1.24.1. Mecidiyeköy İşçi Pazarı	466
4.1.24.2. Kurtuluş İşçi Pazarı	473
4.1.24.3. Nişantaşı (Üç kahveler) İşçi Pazarı	476
4.1.24.4. Saksı (Sokağı) İşçi Pazarı	476
4.1.25. Zeytinburnu İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları	479
4.1.25.1. Beştelsiz (Mahallesi) İşçi Pazarı 1	480
4.1.25.2. Beştelsiz (Mahallesi) İşçi Pazarı 2	482
4.1.25.3. Telsiz (mahallesi) İşçi Pazarı	486
4.1.25.4. Ambarlar İşçi Pazarı	488

4.1.25.5. Yenidoğan (Son Durak) İşçi Pazarı 1	489
4.1.25.6. Yenidoğan (Büyük Postane Yanı) İşçi Pazarı 2.....	493
4.1.25.7. Çarşamba Pazarı (Veliefendi Mahallesi) İşçi Pazarı.....	494
4.2. AVRUPA VE ANADOLU YAKASINDA BULUNAN İŞÇİ PAZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ	499
5. SONUÇ	512
6. KAYNAKLAR	521
7. EKLER.....	530
8. ÖZGEÇMİŞ	531

KISALTMALAR LİSTESİ

FAO: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü

İLO: Uluslararası Çalışma Örgütü

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

İSG Meclisi: İş Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi

İSTEEND: İstanbul Evden Eve Nakliyatçılar Derneği

DİSK-AR: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi

MMO: Makina Mühendisleri Odası

MİA: Merkezi İş Alanı

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirket

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İstanbul'daki İşçi Pazarı Haritası.....	8
Şekil 2: Gündelik İşçilerin Geldikleri Bölgeler.....	148
Şekil 3: Zeytinburnu İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları Arasındaki İşçi Geçişkenliği.....	498
Şekil 4: Anadolu Yakasında Bulunan İşçi Pazarları Arasındaki İşçi Geçişkenliği.....	500
Şekil 5: Avrupa Yakasında Bulunan İşçi Pazarları Arasındaki İşçi Geçişkenliği.....	501

TABLÖLAR

Tablo 1: Anadolu Yakasında Görüşülen İşçilerin Demografik Nitelikleri	9
Tablo 2: Avrupa Yakasında Görüşülen İşçilerin Demografik Nitelikleri	10
Tablo 3: Anadolu Yakası 2021 Yılı İşçi Ücreti.....	81
Tablo 4: Avrupa Yakası Günlük Ücret Piyasası Tablosu (2021 ve 2022 Yılı).....	85
Tablo 5: 2021-2024 Yılları Arası İşçi Ücretlerinin TL-Dolar-Euro-Altın Bazlı Karşılaştırması	85

1. GİRİŞ

1.1. Neden İşçi Pazarları?

İstanbul, uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti ve yönetim merkezi olduğundan, akademisyen ve araştırmacıların ilgisini her zaman ilgi odağı olmuştur. Günümüzde de İstanbul'un tarihi, nüfusu, göç hareketlilikleri, gündelik yaşamı ve mimari, iktisadi, siyasal dönüşümü gibi temalar başta olmak üzere, birçok konu sosyal bilimcinin ilgisini çekmeye devam ediyor. Nihayetinde göç, kentleşme, gecekondulaşma, yoksulluk, formel ve enformel emek gibi alanlarda sayısız akademik çalışma yapıldı. Buna rağmen günümüzde de İstanbul'un herhangi bir bölgesi gezildiğinde, araştırılmayı bekleyen alanlar (kimi zaman rastlantı sonucu olarak) keşfetmek mümkün. Nitekim bu çalışmanın konusu da bir rastlantı sonucu ortaya çıktı.

2018'de bir halk otobüsüyle trafiğin sıkışık olduğu sabah saatlerinde Beykoz'da yaşayan arkadaşımı ziyaret etmeye gittim. İETT aracı, Küçüksu'daki caddenin hemen kenarında bulunan Mihrişah Valide Sultan Camisinin önüne geldiğinde, birçok erkeğin ellerinde siyah poşetlerle ve cami bahçesindeki demirliklere asılmış sırt çantalarıyla ayakta beklediklerini ve sürekli olarak etraflarına bakındıklarını gördüm. Anlamlandıramadığım bu durum, Beykoz'a varıp arkadaşım ile görüştüğümde tesadüfen gündeme geldi. Arkadaşım, işyerine giderken her sabah caminin önünde benzer bir manzaraya denk geldiğini ve bunların işçi olduğunu söylediğinde, bu grubu araştırma fikri ortaya çıktı. Sonraki günlerde, sabahın erken saatlerinde Küçüksu'da bulunan bu alana gelerek bekleyen işçilerle kısa görüşmeler yaptım. Ağırlıklı olarak Kürt olan bu işçilerle yaptığım sohbetlerde, buranın bir "işçi durağı" olduğunu öğrendim. Yaptığım sohbetler esnasında Küçüksu gibi İstanbul'un diğer ilçelerinde de benzer yerlerin bulunduğunu öğrendim. Bunun üzerine işçilerden buraların adreslerini aldım. Sonraki günlerde Mecidiyeköy işçi pazarına ve Kağıthane'de yabancı göçmen işçilerin beklediği Çağlayan Adliyesi'nin hemen aşağısında bulunan işçi pazarına gidip işçilerle sohbet ettim ve notlar aldım.

Bu işçi pazarlarına dair akademik literatüre dair yaptığım taramalarda, yeterince çalışmanın bulunmadığını tespit ettim. Böylece işçi pazarları ve buralardaki emek süreçlerini doktora tezi olarak çalışma kararı aldım. 2019'da pilot çalışma kapsamında saha araştırmasına başladım. Beykoz'daki Küçüksu işçi pazarında ve Şişli'deki Mecidiyeköy işçi pazarında yaptığım görüşmelerde, işçilerin tamamının göçmen işçilerden (iç ve/veya dış göçle gelenler)

oluşturduğunu tespit ettim. İşçilerin büyük çoğunluğu her sene memleketlerinden ayrılıp gurbetçi olarak İstanbul'daki işçi pazarlarında bekliyordu. Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelen göçmen işçilerin yanı sıra, farklı ülkelerden gelen düzenli/düzensiz göçmen işçiler de tarım, inşaat, tekstil, turizm ve hizmet sektörü başta olmak üzere birçok formel ve enformel sektörde çalışarak varlığını sürdürmeye çalışıyordu. Her ne kadar birçok sosyal bilimcinin bu alanlara dair çalışmaları mevcutsa da yerli ve yabancı göçmen işçilerin bekledikleri işçi pazarlarına dair sınırlı sayıda araştırmanın yapıldığını tespit ettim.

İşçi pazarlarıyla ilgili çalışmalara bakıldığında; Çölgeçen (2020), *Emek tarihi dönüşümüne İstanbul amele pazarları üzerinden bakmak: İşçi-işveren ilişkileri üzerine nitel bir araştırma* ve Köse (2021), *Satılık emek: İşçi pazarında güvencesizlik ve siyasi yönelim hakkında bir vaka çalışması* başlıklı iki yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Tezler dışında birkaç makalede işçi pazarlarının birkaç cümleyle de olsa ele alındığını tespit ettim. Bozok ve Bozok'un (2018) *Göçmen İstekleri Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi'ndeki Refakatsiz Afganistanlı Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri* adlı makalesi, bazı Afganistanlı göçmen çocukların Beykoz'daki Küçüksu işçi pazarında çalıştığına kısaca değiniyor. Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2009), *Nöbetleşe Yoksulluk, Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği* adlı çalışmasında, saha gözlemleri kısmında Sultanbeyli merkezinde bulunan Meydan (Merkez) İşçi Pazarı'na dair gözlem notu mevcut. Erder'in (2015), *İstanbul Bir Kervansaray (Mı?)* adlı çalışmasında, Sirkeci işçi pazarından bir cümleyle söz edilmekte. Aslan vd., (2014), ortak yayımladıkları *Sözlü Tarih Görüşmeleriyle Kağıthane* çalışmasında da Kağıthane ilçesindeki, eski adıyla Sanayi mahallesinde, bulunan Sanayi işçi pazarına dair kısa bir bilgi var.

Yılığür'ün (2012), *Nişantaşı Teneke Mahallesi: Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine* kitabında, geçmişte Nişantaşı bölgesinde bulunan ve İstanbul'un önemli ekonomik noktalarından biri olan Üç Kahveler bölgesinde, amele (işçi) pazarı bulunduğu belirtiliyor. Yılığür, Üç Kahveler amele pazarının bulunduğu konumu ve yapısını şu şekilde açıklar: "Adını Baytar Ahmet Sokak'ın sonundaki Nişantaşı ve Şişli yönüne giden sokakların kesiştiği küçük meydandaki üç kahvehaneden alan bu bölge, İstanbul'un farklı yerlerinden gelen işçilerin iş bulma umuduyla bekledikleri büyük bir amele pazarıdır." Üç Kahveler'in olduğu meydandaki işçi pazarında Anadolu şehirlerinden dönemlik olarak çalışmaya gelen vasıfsız işçi grupları, günlük işlere gitmek için beklemekteydi. Aynı zamanda önemli ekonomik noktalardan biri olduğundan bu bölgede, işportacılar ve arabacılar (at arabalarıyla yük taşıma işi daha çok mahalle sakinlerinden oluşan Çingeneler tarafından yapılmaktaydı) da

beklemekteydi (Yılıgür, 2012, s. 91-94). Toksöz'ün (2008), *Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı* adlı çalışmasında, enformel emek piyasasında özellikle inşaat sektöründe çalışan işçilerin küçük bir bölümünün de amele meydanından işe götürülen yabancı işçiler olduğu vurgulanıyor. Amele meydanı kavramı, Toksöz'ün çalışmasında kısaca değinilmektedir. Son olarak Tunçel'in (2009), *Geleneksel Ticaret Mekânı Olarak Türkiye'de Haftalık Pazarlar* adlı makalesi amele pazarı kavramından bahseder. Yapılan literatür taramalarında bu araştırmalar tespit edilse de gözden kaçan farklı çalışmaların bulunabileceği ihtimali göz ardı edilmemeli.

Bunun yanında, özellikle gazetecilik alanında işçi pazarında bekleyen işçilerin sorunlarına dair birkaç röportaj ve haber tespit edildi¹. Atıf Yılmaz'ın yönettiği *Kibar Feyzo* (1978) filminin bir sahnesinde işçi pazarı görülür. Bu çalışmalar dışında genelde işçi pazarlarına, özelde ise İstanbul'daki işçi pazarlarına dair herhangi bir çalışmaya rastlanmadı.

Görüldüğü üzere, yıllardır İstanbul'un birçok noktasında, yüzlerce işçinin kalabalık gruplar halinde bekledikleri işçi pazarları gibi bir olgu, birçok sosyal bilimcinin gözünden kaçtığından, akademik çalışma anlamında önemli bir boşluk söz konusu. Bu çalışma, İstanbul'daki 39 ilçedeki işçi pazarları üzerine kapsamlı bir saha araştırması yaparak, söz konusu eksikliği gidermeye çalışıyor. Sonraki süreçte İstanbul'da işçi pazarları üzerine yapılacak alan araştırmalarına ve gündelik işçilik üzerine yapılacak çalışmalara katkı sağlayabilir. Her ne kadar 2000 sonrasında ABD, Güney Afrika ve Japonya başta olmak üzere birçok ülkede gündelik işçilikle ilgili önemli çalışmalar yapılmış olsa da Türkiye'de bu alana dair çalışmalar son derece sınırlı. Bu tezde, dünyada yaygınlaşan gündelik işçilikle ilgili çalışmalara katkı sağlamasını temenni ediyorum. Ayrıca, İstanbul'un göç, nüfus, konut ve iktisadi süreçlerinde yaşanan dönüşümü işçi pazarları üzerinden düşünen bu tez, sonraki süreçte yapılacak çalışmalar için bir kaynak olabilir.

Çalışma, İstanbul'da mekân ve emeğin dönüşümünün işçi pazarlarına etkisini ele alıyor. İstanbul'da yaşanan iktisadi, sosyal ve mekânsal dönüşüm, işçi pazarları üzerinden ele alınıyor. Erken Cumhuriyet'ten günümüze konut yapımı, yük taşıma gibi birçok alanda zorunlu emek ihtiyacını gündelik işçiler kolaylıkla karşıladığından, işgücü piyasasında bu gruba sürekli

¹ TRT'de 1977 yılında işçilerle yapılan kısa röportaj: https://www.youtube.com/watch?v=FIWhT_usHFs, Erişim Tarihi: 11.01.2025), Al Jazeera Türk'te yayınlanan 'Boğaz Kıyısında Afgan İşçi Pazarı' <https://www.youtube.com/watch?v=zOQA9EUAaiQ>, Erişim Tarihi: 11.01.2025), VOA Türkçe: "İstanbul'da Afgan İşçi Pazarı" <https://www.youtube.com/watch?v=04iVxgckPXk>, Erişim Tarihi: 11.01.2025), CNN TÜRK TV: "Beykoz'da Afgan İşçi Pazarı!" <https://www.youtube.com/watch?v=9QrPhNQsnPE>, Erişim Tarihi: 11.01.2025).

ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle işverenlerin birkaç saatlik veya günübirlik i  i ihtiyacını bu gruptan karşılaması, i  i pazarlarını günümüzde bile önemli kılar. Beden gücüne kısa süreli ihtiyaç duyulduğu süre boyunca işgücü piyasasında gündelik işçiler yer almaya devam edecektir. Her ne kadar 2000 sonrasında i  i pazarlarında yerli işçilerin sayısında bir düşüş yaşanmış olsa da mevcut açık, yabancı göçmen işçiler tarafından doldurularak i  i pazarları varlığını koruyor.

 stanbul başta olmak üzere birçok ilde i  i pazarları bulunuyor. Bu  alı ma, Türkiye'nin farklı illerinde bulunan i  i pazarlarına bakmaktan ziyade  stanbul'daki işçi pazarlarının tarihsel gelişimine odaklanarak, hangi dönemlerde ve ilçelerde i  i pazarlarının yoğunlaştığını tespit edecektir. Saha araştırmasında tespit edilen 116 i  i pazarı i inde hangi i  i pazarlarında işçilerin bekleyişlerini s rd rd  u ve hangilerinin sona erdiği belirlenecektir. 1980'lerden itibaren bazı i  i pazarlarında i  i kalmadığından bu mekânlar i  i pazarı vasfını yitirdi. Bu i  i pazarlarını ortaya çıkarmak amacıyla işçilerle, i  i pazarının çevresindeki esnafla ve yerel halkla görüşmeler yaptım.  stanbul'un farklı bölgelerinde silikleşen bu i  i pazarlarını ortaya çıkartarak, geçmişteki canlılığı ve yerel dinamiklerle ilişkileri (esnaf, yerli halk vb.) tartışmaya çıkaracağım.  stanbul'da bulunan bütün i  i pazarlarının konumlarını Google Maps üzerinden haritalandırarak, görünür kılacağım.

1990'ların ortalarından itibaren  stanbul'da kömür yerine doğalgaz kullanımına geçilmesi, i  i pazarlarına dramatik etkilerde bulundu. Çalışmada özellikle işçi pazarlarının tarihsel sürecine odaklanarak, geçmişten günümüze bu mekanların nasıl bir dönüşüm geçirdiği analiz edilecektir.   i pazarındaki işçilerin büyük bir bölümü sürekli işçi pozisyonunda kalırken, çok küçük bir i  i grubunun ise mesleki beceriler geliştirerek (ustalaşarak) kalfalık veya müteahhitlik pozisyonuna yükseldiği tespit edildi.   iler arasında yaşanan bu mesleki yükselmeler ve dönemsel birikim süreçleri ele alınacaktır. Birçok i  i pazarı, günümüze dek varlığını sürdürürken, işçilerin bazı i  i pazarlarını tamamen terk etme nedenlerine odaklanılacaktır.   ilerin gündelik işgücü piyasasına katılımda (i  i seçimi üzerinde) iletişim araçlarının (hatlı telefonlar, cep telefonu, bilgisayar vb.) ne derece etkili olduğu ve işçilere/işverenlere ne tür avantajlar sağladığı tespit edilecektir. Ayrıca, işçilerin günlük ücret piyasasının belirlenmesinde hangi aktörlerin rol aldığına ve ücret artışını sağlayan temel nedenlere odaklanılacaktır.

 stanbul'un farklı ilçelerinde bulunan i  i pazarlarının mekânsal özellikleri, işgücü piyasasına yakınlığı, farklı ilçeleri birbirine ba layan ulaşım a larına mesafeleri, nüfus sirkülasyonu gibi etkenlerin i  i pazarlarının devamlılığını sağlaması üzerinde ne tür bir etkiye

sahip olduğu yapılacak araştırmanın temel hedeflerinden olacaktır. İstanbul'daki tersanelerin ve yük taşıma iskelelerinin/limanların işçilerin işgücüne katılımı üzerindeki etkisi, kent merkezinde yoğun şekilde görülen fabrikaların zamanla şehrin çeperlerine taşınmasının işçilere yansımaları ve gecekonduların yapımında işçi gruplarının rolü incelenecektir. Özellikle 1947-1990 yılları arasında konut imarında yaşanan değişim ve gecekondu yapımında rol oynayan aktörlerin (mülk sahibi, aile üyeleri, mahalle sakinleri, inşaat kalfası, inşaat ustası, düz/amele işçiler vb.) işçi pazarları üzerindeki etkisi tespit edilecektir. Zira konut yapımında rol oynayan aktörlerin ve inşaat malzemelerinin temin edildiği kişilerin değişmesinin (örneğin, ilk dönemlerde inşaat malzemeleri mahallerdeki nalbur ve keresteci esnaflardan satın alınırken, inşaat kalfalığın etkisini yitirmesi ve zamanla müteahhitler konut yapımında temel aktör olmalarıyla inşaat malzemelerini daha çok kurumsal inşaat firmalarından satın almaları mahallelerdeki nalbur ve keresteci esnafı olumsuz yönde etkilemiştir) işçi pazarlarının dönüşümüne önemli katkıları oldu.

İstanbul'daki yerel yönetimlerin, hükümetin çıkardığı imar kanunlarının ve seçim dönemlerinde konutların yasal statüsüne dair verilen vaatlerin, işçilerin işgücüne katılımına olumlu veya olumsuz etkisi ele alınacaktır. Son dönemde inşaat ve taşımacılık sektöründe teknolojik araçların (kepçe, portif, vinç, dış cephe asansörü, hazır beton araçları vb.) kullanılmasının işçilerin işgücüne katılımını ne ölçüde etkilediği detaylı şekilde tartışılacaktır. Özellikle 1990'ların başından günümüze değin dış göçle gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçilerin işçi pazarlarında beklemesinin işgücü ve ücret piyasasına etkisi ile yerli ve yabancı işçi grupları arasında ortaya çıkan mekânsal dışlama pratikleri, önemli bir tartışma konusu olacaktır. İstanbul'daki tüm işçi pazarları tespit edilerek her biriyle ilgili elde edilen veriler detaylı şekilde aktarılacak ve bu çalışma, bir arşiv malzemesi oluşturmayı amaçlayacaktır. Bu doğrultuda, İstanbul'da işçi pazarlarının bulunduğu ve yoğunlaştığı ilçeler, işçi pazarlarının tarihsel gelişimi, işçilerin geldikleri bölgeler, sosyo-demografik özellikleri, işçi seçimi, çalışma alanları, çalışma koşulları, ücret piyasası ve birikim süreçleri, sosyal güvence durumları ve yaşanan iş kazaları, mekânsal dışlanma pratikleri ve işçi-işveren, işçi-esnaf, işçi-yerel halk ilişkileri ele alınacaktır.

1.1.1 Araştırma Süreci

İstanbul’da işçi pazarlarını ve emek süreçlerini analiz etmek için nitel araştırma yönteminden yararlandım. Metodolojik açıdan nitel araştırmalar, farklı veri setlerini bir araya getiren bir şemsiye işlevi görür. Nitel araştırmalar, insanın deneyimlerine ilişkin yazılı, sözlü veya arşiv kaynaklarını temel alır. Araştırmacı, araştırma sürecinde, birçok veri toplama tekniğinden yararlanabilir ve çalışmasında gözlem, belge inceleme ve görüşme tekniklerini kullanabilir (Punch, 2005, s. 60, 132, 165). Nitekim yaptığım saha çalışmasında da işçilerle yarı-yapılandırılmış görüşme; esnaf, yerel halk, muhtar ve işverenlerle yapılandırılmamış görüşme ve katılımlı gözlem tekniklerini kullandım. Katılımlı gözlem sürecinde sürekli olarak notlar aldım. Aynı şekilde, işçilerin bekledikleri işçi pazarlarında ve işçilerle beraber çalışmaya gittiğim günlerde, işçilerden ve işverenden izin alınarak, fotoğraflar çektim. Neuman’ın (2014, s. 286) da belirttiği gibi nitel araştırmalarda, gözlemlerin kaydedilmesi için çeşitli tekniklerden (belge incelemeleri, görüşme, fotoğraf vb.) yararlanılır. Alan araştırmasına başlamadan yarı-yapılandırılmış soru formu (ek 1) hazırladım. Soru formunu, öncelikli olarak, pilot çalışmada kullandım ve eksik noktaları tespit ederek gerekli revizyonları yaptım. Nihayetinde, 2021’de Anadolu Yakası’nda ve 2022’de de Avrupa Yakası’nda yaptığım saha çalışmasından topladığım verileri, ayrıntılı biçimde inceleyerek, farklı kavram ve temalara göre tasnif ettim. Verileri tasnif etme sürecinde klasik yöntemlerden yararlandığım için herhangi bir program kullanmadım.

Neuman’a (2014, s. 540) göre saha görüşmesi, katılımcı ile araştırmacının ortak ürünü sonucunda ortaya çıkar. Nicel araştırmalarda önceden hazırlanan anket formlarıyla daha yüzeysel bilgilere ulaşılırken, nitel araştırmalarda daha detaylı, derin ve karmaşık bilgilere ulaşılabilir. Nitel araştırmalarda, önceden hazırlanmış bir anket formu üzerinden görüşme yapılmaması, görüşmeye “esneklik” kazandırma imkânı sunar. Nicel araştırmalarda araştırmacı, görüşmeyi neredeyse mekanik bir şekilde yürütürken, nitel araştırmalarda araştırmacı, görüşmeye aktif olarak katılım sağlama avantajına sahiptir (Kuş, 2003, s. 125-126). Bu sebeplerle, işçi pazarlarının tarihsel gelişimini, işçilerin çalışma ve bekleme deneyimlerini; işçi ile işçi, işçi ile işveren, işçi ile yerel halk ve esnaf arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve günlük rutinlerini daha iyi anlayabilmek amacıyla nitel araştırma yöntemini kullandım.

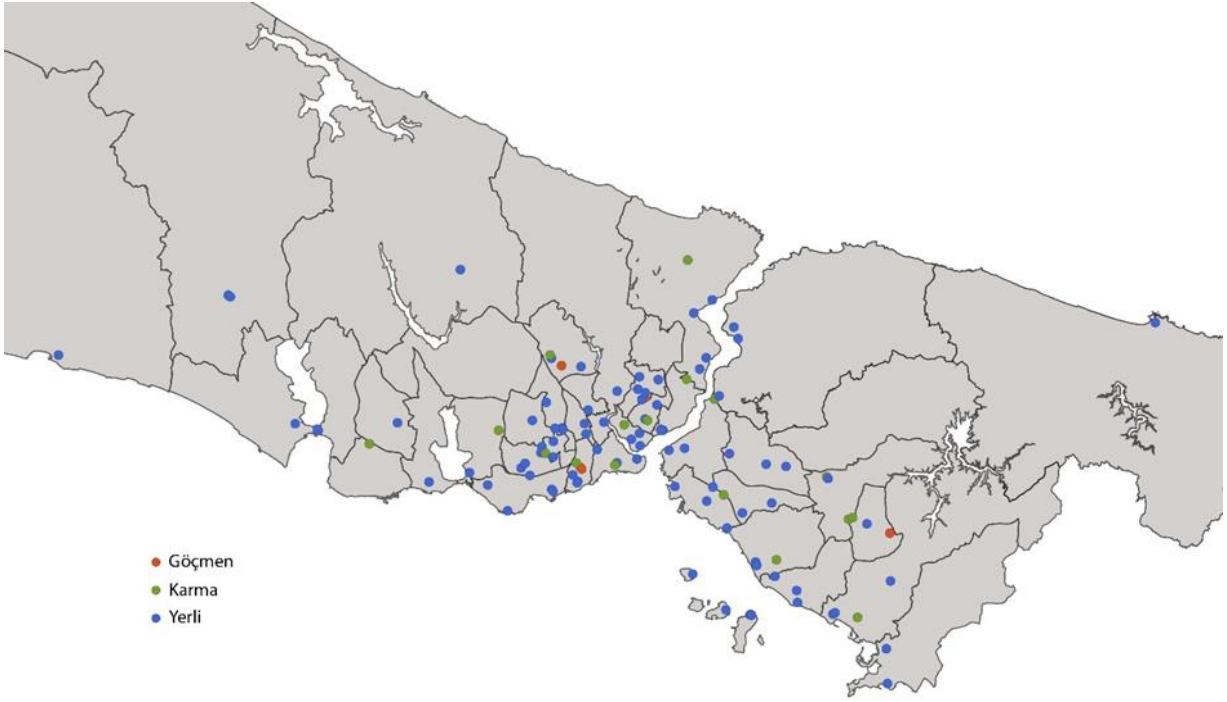
Bu kapsamda *İstanbul’da işçi pazarları ve emek süreçleri* konusunu ele almak ve analiz etmek amacıyla, iç göçle gelen yerli işçiler ile dış göçle gelen düzenli ve düzensiz yabancı işçilerin yoğun olduğu Beykoz, Kağıthane ve Şişli’deki işçi pazarlarında 2019’da pilot çalışma gerçekleştirdim. Her işçi pazarının farklı göçmen gruplarını barındırdığını, göçmenlerin göç

nedenlerinin çeşitlilik gösterdiğini, farklı enformel sektörlerde işgücüne katıldıklarını, işçilerin barınma ihtiyaçlarını farklı mekânlarda karşıladıklarını tespit ettim. Pilot çalışmada farklı ve özgün verilerin ortaya çıkması üzerine, çalışma alanımı yalnızca Beykoz, Kağıthane ve Şişli'yle sınırlamaktan vazgeçerek İstanbul'un tüm semtlerini kapsayacak şekilde genişletmeye karar verdim. Bu kapsamda gerçekleştirdiğim detaylı saha çalışması sonucunda, İstanbul'da Çekmeköy ve Başakşehir hariç diğer 37 ilçede işçi pazarlarının bulunduğunu tespit ettim ve buralarda kapsamlı saha çalışmaları yaptım.

2021 yılının Temmuz ve Aralık aylarını kapsayan yaklaşık altı aylık süreçte, saha araştırmasının birinci aşaması olarak Anadolu Yakası'ndaki bütün ilçelerde saha çalışmasına başladım. Saha çalışmasının ikinci aşamasını ise 2022 yılının Nisan ve Kasım ayları arasında Avrupa Yakası'nda gerçekleştirdim. Her iki yakada da saha çalışmasının belirtilen aylarda yapılmasının temel nedeni, işçi pazarlarında işçilerin en yoğun beklediği zaman dilimini kapsamasıdır. Bu sayede hem daha fazla işçiye ulaşmayı hem de önceki dönemleri bilen daha yaşlı işçilerle görüşerek işçi pazarlarının tarihine dair detaylı veriler elde etmeyi amaçladım.

Anadolu Yakası'nda 44, Avrupa Yakası'nda ise 72 olmak üzere, İstanbul genelinde toplam 116 işçi pazarının bulunduğunu belirledim. İşçiler, Anadolu Yakası'ndaki 44 işçi pazarının 24'ünde ve Avrupa Yakası'ndaki 72 işçi pazarının 44'ünde beklemeye devam ediyor. Aşağıdaki haritada da görüldüğü üzere, İstanbul'daki işçi pazarları üç kategoriye ayrılarak haritalandırıldı. İşçi pazarlarının çoğunda sadece yerli işçiler beklerken, az sayıdaki işçi pazarında ise yerlilerle birlikte yabancı göçmen işçiler bir arada bekliyor. Üç işçi pazarında ise yalnızca yabancı göçmen işçiler bekliyor.

Şekil 1. İstanbul'daki İşçi Pazarı Haritası

Saha çalışmasında örneklem grubunu iki farklı kriteri göz önünde bulundurarak belirledim. Birincisi, işçilerin tamamını asgari düzeyde temsil edebilecek biçimde yaş, etnik köken, gelinen ülkeler vb. kriterleri göz önünde tuttum. İkinci olarak, işçi pazarlarının tarihsel dönüşümünü daha iyi analiz etmek amacıyla en eski işçiler veya işçi gruplarıyla görüşmeler yapmaya çalıştım. İşçi pazarlarında uzun yıllar bekleyen yaşlı işçilerle gerçekleştirdiğim görüşmeler sayesinde, pazarların genel yapısı ve tarihsel süreci hakkında detaylı bilgilere ulaştım. Nihayetinde İstanbul'un her iki yakasında toplam 149 işçiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yaptım. Anadolu Yakası'nda yerli işçilerle 64, farklı ülkelerden gelen düzenli veya düzensiz göçmen işçilerle ise 13 görüşme olmak üzere toplamda 77 işçiyle yarı-yapılandırılmış görüşme yaptım. Avrupa Yakası'nda ise yerli işçilerle 58, farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçilerle ise 14 olmak üzere toplam 72 işçiyle yarı-yapılandırılmış görüşme yaptım. Bu görüşmelerin neredeyse tamamını işçi pazarlarında, çoğu zaman ayakta ve yüz yüze gerçekleştirdim.² Görüştüğüm işçilerin bazı demografik bilgileri, aşağıdaki tabloda görülebilir.

² Sadece bir işçi ile işçi pazarının dışında görüşme gerçekleştirdim. Sancaktepe'deki Sarıgazi işçi pazarında bir Suriyeli görüşmeci hem gün içinde görüşme fırsatı bulamadığından hem de sakin bir ortamda kendini daha rahat ifade etmek isteğinden görüşme evinde gerçekleşti.

Tablo 1. Anadolu Yakasında Görüşülen İşçilerin Demografik Özellikleri

İşçilerin Bekledikleri ilçeler	Toplam İşçi Pazarı Sayısı	Görüşülen İşçilerin Sayısı		Medeni Durumu		Eğitim Durumu			Doğum Yeri (Türkiye)	Doğum Yeri (Diğer ülkeler)
		Yerli İşçi	Yabancı İşçi	Evli	Bekar	İlk ve Orta öğretim	Lise	Üniversite öğrencisi veya Üniversite mezunu		
Adalar	8	4	-	4	-	4	-	-	Van: 2, Erzincan: 2	-
Ataşehir	4	6	-	6	-	6	-	-	Amasya:1, Kars: 1 Kastamonu: 1, Van: 3	-
Beykoz	4	4	3	6	1	7	-	-	Bitlis:1, Ardahan:1 Erzurum: 2	Afganistan: 3
Kadıköy	5	5	1	6	-	6	-	-	Zonguldak: 1, Ordu: 1 Diyarbakır: 1, Kars: 2	Özbekistan: 1
Kartal	2	2	-	2	-	2	-	-	Tokat: 2	-
Maltepe	4	3	1	4	-	4	-	-	Kars:1, Mardin: 2	Nahçıvan:1
Pendik	4	4	1	5	-	3	1	1	Zonguldak: 1, Kars: 1 Diyarbakır: 2	Özbekistan: 1
Sancaktepe	2	9	6	9	6	8	2	5	Erzurum:1, Kars: 3 Van:1, Tokat:1, Muş:1 Bitlis:1, Samsun: 1	Suriye: 1 Özbekistan: 1 Afganistan: 4
Sultanbeyli	3	5	1	6	-	6	-	-	Kars:1, Ağrı:1, Siirt: 1 Samsun:1, Erzurum:1	Suriye: 1
Şile	1	1	-	1	-	1	-	-	Van:1	-
Tuzla	2	4	-	2	2	2	2		Şanlıurfa: 3, Ağrı: 1	-
Ümraniye	3	10	-	8	2	8	-	2	Siirt: 3, Batman: 2 Ağrı: 5	-
Üsküdar	2	7	-	7	-	7	-	-	Van:1, Erzurum: 1 Çorum: 1, Kars: 2 Ağrı: 1, Sinop: 1	-

* Çekmeköy işçi pazarı bulunmadığı için tabloda bu ilçesi yer almamaktadır.

Tablo 2. Avrupa Yakasında Görüşülen İşçilerin Demografik Özellikleri

İşçilerin Bekledikleri ilçeler	Toplam İşçi Pazarı Sayısı	Görüşülen İşçilerin Sayısı		Medeni Durumu		Eğitim Durumu			Doğum Yeri (Türkiye)	Doğum Yeri (Diğer ülkeler)
		Yerli İşçi	Yabancı İşçi	Evli	Bekar	İlk ve Orta öğretim	Lise	Üniversite öğrencisi veya Üniversite mezunu		
Arnavutköy	1	1	-	1	-	1	-	-	Erzurum: 1	-
Avcılar	1	2	-	2	-	2	-	-	Erzurum: 1, Tokat: 1	-
Bağcılar	2	1	-	1	-	1	-	-	Diyarbakır: 1	-
Bahçelievler	4	3	-	3	-	3	-	-	Sinop: 2, Ordu: 1	-
Bakırköy	4	4	-	4	-	4	-	-	Tokat: 2, Ordu: 1 Kastamonu: 1	-
Bayrampaşa	2	2	-	-	-	2	-	-	Ağrı: 1, Erzurum: 1	-
Beşiktaş*	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Beylikdüzü	1	1	-	1	-	1	-	-	Erzurum: 1	-
Beyoğlu	4	4	1	4	1	4	-	1	Ağrı: 2, Siirt: 1 Sivas: 1	Nijerya: 1
Büyükdere	3	1	-	1	-	1	-	-	Amasya: 1	-
Çatalca	2	2	-	2	-	2	-	-	İstanbul (Roman): 1 Tokat: 1	-
Esenler	4	2	-	2	-	2	-	-	Tokat: 1 Muş: 1	-
Esenyurt	1	2	-	2	-	2	-	-	Erzurum: 2	-
Eyüpsultan	2	2	-	2	-	2	-	-	Erzurum: 2	-
Fatih	5	4	3	5	2	5	2	-	Bayburt: 1 Yozgat: 1 Diyarbakır: 1 Şanlıurfa: 1	Türkmenistan: 1 Özbekistan: 1 Tajikistan: 1
Gaziosmanpaşa	1	1	-	1	-	1	-	-	Erzurum: 1	-
Güngören	3	2	-	1	1	1	1	-	Yozgat: 1, Bitlis: 1	-
Kağıthane	6	6	4	8	2	8	2	-	Ordu: 1, Diyarbakır: 1 Sinop: 1, Bitlis: 3	Özbekistan: 1 Afganistan: 2 Türkmenistan: 1
Küçükçekmece	2	2	2	4	-	4	-	-	Siirt:1	Azerbaycan:1

									Gümüşhane:1	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti:1
Sarıyer	6	7	1	8	-	7	1	-	Şırnak: 1, Tokat: 1 Ağrı: 3, Giresun: 1 Gaziantep: 1	Türkmenistan: 1
Silivri	1	2	-	2	-	2	-	-	Kars: 1, Erzurum: 1	
Sultangazi	4	1	2	2	-	2	-	-	Ağrı: 1	Somali: 1 Sierra Leone: 1
Şişli	3	3	-	3	-	3	-	-	Amasya: 1, Ağrı: 2	
Zeytinburnu	7	3	1	4	-	4	-	-	Elâzığ: 1, Van: 1 Tokat: 1	Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti: 1

* Günümüzde Beşiktaş'ta bulunan üç işçi pazarında işçi bulunmuyor. **Başakşehir'de işçi pazarı bulunmuyor.

İşçi pazarlarında yalnız erkek işçiler beklediği için, görüşülen 149 kişinin tamamı erkekti. İşçilerin büyük çoğunluğu, erken yaşlarda işçi pazarlarında çalışmaya başlamış. Görüştüğüm işçilerin bir bölümü de çocuk işçilerden oluşuyor. 2000'den önce işçi pazarlarında çocuk işçiliği daha yaygınmış. Ancak bu tarihten sonra işçiler, çocuklarını işçi pazarına getirmek yerine okula göndermeye veya farklı işlere yönlendirmeye başlamış. Çocuklar da zamanla babalarıyla birlikte işçi pazarına gelmek yerine farklı sektörlerde sigortalı işlere yönelmeyi tercih etmiş. Bu sebeplerden ötürü işçi pazarlarında bekleyen çocuk işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmış. Nitekim 149 görüşmecinin sadece ikisi çocuk işçiydi. Görüşmecilerin yarısından fazlası ise 46 yaş ve üzeri işçilerdi.

Saha çalışmasında işçilerin yanı sıra işverenler, esnaflar, yerel halk ve muhtarlarla sohbet havasında, yapılandırılmamış görüşmeler gerçekleştirdim. Anadolu Yakası'nda 43 esnafla, 10 işverenle (bunlardan 9'u nakliyatçı, biri ise arabalar için egzoz borusu satan bayi), yerel halktan 3 kişiyle ve 1 muhtarla; Avrupa Yakası'nda ise 54 esnafla, 6 işverenle (tamamı nakliyatçı), yerel halktan 8 kişiyle ve 1 muhtarla yapılandırılmamış görüşmeler yaptım. İşçilerle yapılan derinlemesine görüşmelerin süreleri, işçilerin müsaitlik durumuna bağlı olarak 15 dakika ile 120 dakika arasında değişti.³ İşverenlerle yapılan görüşmeler ise işçilere kıyasla daha

³ Görüşmeler sırasında bazı işçiler iş bulduklarında görüşme yarıda kesildi. İşçi ertesi gün pazara geri döndüğünde, görüşme kaldığı yerden devam etti. İşçi pazarlarına yeni gelmeye başlayan işçiler, sorulara genellikle kısa ve yüzeysel yanıtlar verdiğinden, bu görüşmeler kısa sürede tamamlandı. Buna karşın, uzun yıllar işçi pazarında beklemiş olan yaşlı işçiler, sorulara daha detaylı yanıtlar verdiklerinden, görüşmeler daha uzun sürdü.

kısa sürdü. Esnaf, yerel halk ve muhtarlarla daha çok yapılandırılmamış, 4 ila 10 dakika arasında değişen, kısa görüşmeler gerçekleştirdim. Özellikle esnaf grubu içinde yer alan işçi kahvehanelerinin ve işçilerin oturduğu diğer mekânların işletmecileriyle daha uzun süreli görüşmeler yapabildim. Buna karşın işçi pazarlarının hemen yakınında bulunan diğer esnaflarla yapılan sohbetler, işçi pazarına dair daha az bilgi sahibi olmaları ve iş yoğunlukları nedeniyle çok kısa sürdü.

Bazı işçi pazarlarında işçi kalmadığından, veri toplamak amacıyla işçilerin beklediği alanlarda ya da işçilerle temas halinde olan esnaflarla, kahvehane ve çay ocağı kullanıcıları ile işletmecileriyle görüşmeler gerçekleştirdim. İşçi kahvehanesi veya çay ocağı işletmecileri, işçilerle düzenli olarak temas halinde olduklarından, bu kişilerden oldukça fazla bilgi edindim. Toplanan bu verileri teyit etmek için, işçi pazarı çevresindeki diğer esnaflarla (özellikle bölgede bulunan eski esnaflarla) görüşmeler yaptım. Genellikle tutarlı verilere ulaşısam da bazı işçi pazarlarına ilişkin görüşmelerde; işçilerin ilk geldikleri yıllar, işçi sayısı ve hangi işçi grubunun beklediğine dair çelişkili bilgiler paylaşıldı. Bu nedenle, hangi verilerin çelişkili olduğunu tespit etmek ve doğru veriye ulaşmak amacıyla daha fazla esnaf, yerel halk, işveren ve muhtarla görüştüm.⁴

Bazı işçi pazarında eski işçilerin olmayışı, çoğunluğun yeni işçilerden oluşması, bazen de bir veya iki işçinin kalması ve bölgedeki esnafların çoğunluğunun yeni olması veri toplama sürecindeki temel engellerdendi. Aynı şekilde, işçi pazarlarına yönelik akademik çalışmaların azlığı, yeterli düzeyde arşiv belgesinin bulunmayışı ve bu iş kolunun enformel emek piyasası içinde yer alması gibi nedenler detaylı bilgilere ulaşmamı engelleyen diğer unsurlardı. Daha önce işçi pazarlarında çalışmış işçilerden temel bilgiler temin etmekle beraber, pazarın çevresinde bulunan esnaflardan, mahalle sakinlerinden ve mahalle muhtarlarıyla görüşmeler yaparak işçi pazarına dair genel veriler elde etmeye çalıştım. Buna rağmen, elde edilen verilerde hata payının bulunabileceği göz ardı edilmeli.

Tamamı enformel emek piyasasında yer aldığından 116 işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısına, etnik aidiyetlerine ve işçi pazarlarında ilk işçi grubunun hangi yılda beklemeye başladığına dair herhangi bir veri olmadığı için, yapılan görüşmelerden hareketle elde ettiğim verileri paylaştım. Bu sebeple 116 işçi pazarının ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze dek işçi pazarlarında bekleyen bütün işçilerin toplam sayıları ve etnik kökenlerine dair verileri mutlak

⁴ Özellikle bazı işçi pazarlarında hiç işçi kalmadığından, detaylı bilgiye ulaşmak imkânsızdı. Birkaç işçi pazarının çevresinde işyeri bulunmadığından bölgedeki esnafların işçi pazarına dair bilgileri sınırlıydı.

doğru olarak kabul etmek son derece güçtür. Aynı şekilde işçi, patron, esnaf, yerel halk, muhtar gibi gruplarla yapılan görüşmelerde, Cumhuriyet döneminde Rum ve Ermeni işçilerin işçi pazarlarında beklemedikleri dile getirildi. Ben de 116 işçi pazarında yaptığım görüşmelerde ve gözlemlerimde, Rum ve Ermeni işçilerin pazarlarda beklemediklerini tespit ettim. Buna rağmen, yüz yıllık bir dönemi kapsayan bir verinin hatalı olabileceğini göz ardı etmiyorum.

İlk işçi grubunun hangi nedenlerle söz konusu bekleme alanlarını tercih ettiklerine ve işçi pazarlarında ilk ne zaman ve hangi işçi grubunun beklemeye başladığına yönelik sorularıma net bir cevap alamadım. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan birçok işçi pazarında, zaman içinde işçi kalmadığından, saha çalışması sürecinde tarihsel dönüşümleri, hangi işçilerin beklediği, ne tür işlere gittikleri, nerelerde barındıkları, bekleyiş sürecinde işçi grupları arasındaki ve esnaflarla olan etkileşimleri vb. hakkında kesin ve detaylı bir bilgiye ulaşmakta güçlükler yaşadım. Bazı işçi pazarlarında işçi kalmamış olsa da gittiğim başka işçi pazarlarında, işçinin kalmadığı pazarlarda önceden çalışmış olan işçiler buldum. Bu işçilerle yapılan ek görüşmelerde hem halihazırda bekledikleri işçi pazarına hem de öncesinde bekledikleri işçi pazarı hakkında bilgi almaya çalıştım. Yapılan görüşmelerde daha önce bekledikleri işçi pazarına dair elde ettiğim bilgileri, işçilerin artık beklemediği pazarın yakınındaki esnaf ve yerel halkla yaptığım görüşmelerden elde ettiğim bilgilerle kıyaslayıp doğruluğunu teyit ettim. Buna karşın, yapılan bazı görüşmelerde elde edilen çelişkili bilgiler dipnot olarak paylaşıldı.

Saha araştırması süresince konunun kendisinden kaynaklanan bazı zorluklarla karşılaştım. İşçiler işçi pazarlarında, genellikle, güneş doğmadan veya güneşin doğuşuyla birlikte beklemeye başlar. Haliyle benim de çok erken saatlerde işçi pazarında beklemem gerekti. İşçi pazarlarının uzaklığı, ulaşım araçlarının erişebilirliği vb. dikkate alarak çok erken saatlerde yola çıktım. Bazı günlerde metro seferlerinin altıda başlaması ve sabah erken saatlerde otobüs seferlerinin seyrek olması gibi nedenlerle işçi pazarlarına vaktinde ulaşmakta güçlükler çektim. Kimi zaman ise daha uzak ilçelerde bulunan işçi pazarlarına ulaşabildiğimde, herhangi bir işçiye rastlayamadım. Bu durum, yalnızca yük taşıma işlerine giden işçi grupların beklediği işçi pazarlarında daha sık yaşandı. Nakliyatçılar, güneşin doğuşuyla işçi ekiplerini toplayıp erkenden yola çıkar.

Çalışmanın diğer bir önemli zorluğu ise fiziki çevre, iklimsel koşulları ve araştırmanın örneklem grubunun özgün şartlarından kaynaklandı. İşçiler, cadde kenarında ve sürekli ayakta durarak iş beklediklerinden, görüşmeler boyunca ben de onlara eşlik ederek ayakta bekledim. Çünkü işçiler hem boş zamana sahip değil hem de iş sonrasında çok yorgun olduklarından evlerinde dinleniyor. Gözlem notlarımı ve derinlemesine görüşmeleri cadde kenarlarında ve

ayakta durarak yaptım. Yağışlı günlerde cadde kenarlarında şemsiye altında veya bir işyerinin köşesine sığınarak görüşmeler yaptım.

Saha çalışması sürecinde bahsetmem gereken bazı ilginç durumlarla karşılaştım. Sabah erken saatlerde ilk defa gittiğim bazı işçi pazarlarında beni işveren sanan işçiler hemen etrafımı sarıp “iş nedir? ne iş yapılacak? kaç işçi lazım?” şeklinde sorular soruyordu. İşçileri ilk anlarda ikna etmek kolay olmuyordu. Kimi zaman da bazı işçiler işçi olduğumu düşünerek, bu işçi pazarında beklemem ve başka işçi pazarlarına gidip iş aramam gerektiğini söylüyordu. Bu gibi durumlarda öğrenci kimliğimi göstererek öğrenci olduğumu ve araştırma yaptığımı anlatıyordum. İşçileri ikna etmem, araştırmamı daha kolay yürütmeme olanak sağladı. Bazen de işverenler tarafından işçi zannedildim. İşverenler işçi pazarına geldiğinde, yanlarında durduğum yaşlı işçiler yerine doğrudan benimle konuşup pazarlık yapmaya çalışıyordu. Durumu açıkladığımda, “burada genç işçi yok mu?” sorularıyla karşılaşıyordum. Çoğu zaman yaşlı işçiler işverene sitem ediyordu. Bu durum sık sık yaşandığından, zamanla hızlı refleks göstererek gelen işverenleri doğrudan işçilere yönlendirmeye başladım.

Saha araştırması sırasında işçilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdim ve kalan zamanlarda işçilerle beraber bekleyip gözlem yaptım. Ayrıca, bir günlüğüne de olsa işçilerle beraber işe giderek, özellikle çalışma alanlarında işçiler arasındaki etkileşimi, işçi-işveren ilişkilerini, yaşanan gerilimleri ve çalışma koşullarını daha detaylı anlamaya çalıştım.⁵ Bilhassa Sarıgazi işçi pazarında Kürt ve Türk işçilerin yanı sıra farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçiler de bulunduğundan, önemli bir gözlem alanıydı. Sarıgazi işçi pazarında üç haftalık saha çalışması süresince kurduğum samimi ilişkiler sayesinde işçileri ikna ederek onlarla işe gittim. Ayrıca, işverenleri de ikna etmem gerekiyordu. Sarıgazi işçi pazarındaki araştırmanın sonlarına doğru bir araç işçilerin bulunduğu kaldırıma yanaştığında veya bir işveren işçilerin olduğu alana yöneldiğinde, işçiler hemen işverenin etrafını sarıyordu. Ben de hengâmenin içine dahil olup pazarlık sürecini takip ediyordum. İşveren, işçilerle pazarlık yaptıktan sonra işçiler arabaya biniyor ben de hemen araya girerek işverenle iletişim kuruyordum. İşverene kendimi ve araştırmamı anlatıyor ve işçilerle arabaya binip işe gitmek istediğimi söylüyordum. Fakat iş sürecine dahil olmam kolay olmadı.

⁵ Bunu ilk günlerde uygulamak mümkün değildi. Çünkü iş sürecinde dahil olabilmem için işçilerle samimi bir ortam geliştirmem ve işçilerin güvenini kazanmam gerekti. Söz gelimi Sarıgazi işçi pazarına ilk gittiğim sabah, işçilerin oturduğu kaldırımda oturarak gözlem yapmaya başladım. Üç hafta boyunca her sabah, bu işçi pazarına gittim. İşçilerle gün boyunca görüşmeler yanında, günlük sohbetler yaparak işçilerle samimi bir ortam oluşturabildim. Böylelikle, işçilerle beraber işe gitmek istediğimi söylediğime olumlu cevap alabildim.

Nihayetinde bir gün, işçi pazarına gelen bir işveren, Çekmeköy’de bir kamyon dolusu egzoz borusunun kamyonundan indirilerek depoya yerleştirileceğini söyleyerek iki işçinin lazım olduğunu söyledi. İşçiler ise işverenin konuşmasının bitmesini beklemeden kendilerini seçtirmek için birbirleriyle kıyasıya bir yarışa girdi. Herkes kendini seçtirmek için diğer işçilerin sesini bastırmaya ve birbirlerini iterek arabaya binmeye çalıştığından işveren tedirgin oldu. İşveren, kendisine uygulanan baskıya dayanamayarak ilk önce el hareketiyle işçileri kendisinden biraz uzaklaştırdı. İşçilerin sayıca çok olduğunu görünce üç işçinin gelmesini ve seçtiği üç işçinin arabaya binmesini istedi. Ben de işverene “abi ben de gelebilir miyim?” dedim. İşveren arkasına dönerek sert bir biçimde “hayır sen gelme, ben üç tane seçtim” dedi. Bunun üzerine öğrenci olduğumu ve işçiler üzerine tez yazdığımı belirttim. Sadece işçileri gözlemleyeceğimi ve onun için de uygunsa mülakat yapacağımı söyleyince işveren şaşırarak duraksadı. Ayrıca “boş zamanımda işçilere de yardım ederim. Bu şekilde işin de çabuk biter. Bunun karşılığında senden para da istemiyorum,” deyince işveren daha da şaşırdı. İşveren tam karar verme aşamasındayken bu sefer diğer işçi arkadaşlar devreye girip “öğrenci arkadaş bizimle gelsin, hem ödevini de yapar. Günlendir bizimle burada bekliyor. Sana zararı dokunmaz hem senden de para istemiyor,” deyince, işveren kolay ikna oldu ve işçilerle işe gitme isteğini kabul etti. İşveren hemen araya girerek “ama dediğim gibi, çalışsan bile sana para vermem,” dedi. İşverenin onayıyla hemen aracın arka koltuğundaki işçi arkadaşların yanına oturdum. Sabah saat on sularında Sancaktepe’deki Sarıgazi işçi pazarından Çekmeköy’de bulunan işverenin deposuna doğru yola çıktık. Yolda işveren ile muhabbet koyulaştı. Araştırmama dair detaylı bilgi paylaştı işveren araya girip “sen deli misin? Böyle araştırma mı olur?” deyip güldü. İşverenin deposuna yaklaşıncı işçilere “eldivenleriniz var mı?” diye sorunca, koro halinde “abi bizim eldivenlerimiz yok,” cevabı aldı. İşveren, “tamam şu işyerine yavaşalım, size eldiven alayım,” dedi. Arabadan inmeden önce bana dönüp “çalışacaksan sana da eldiven alayım mı?” diye sorunca, ben de “tabii, iyi olur,” dedim.

İşveren arabadan inerek bize dört tane eldiven alıp geldi. “Arkadaşlar, kamyon yarım saate burada olur” dedi. Sonra “arkadaşlar kahvaltı yaptınız mı? Ben açım” deyince işçiler de hemen “biz de kahvaltı yapmadık” dedi. İşveren, “tamam, gençler benimle gelin, yan sokakta benim börekçim var. Oraya gidip kahvaltı yapalım” dedi ve işçilerin yüzleri gülmeye başladı. Börekçiye doğru giderken yanımdaki Ağrılı işçiye dönüp “abi, işveren size böyle hep kahvaltı ısmarlıyor mu?” diye sorunca, “neredee, çoğu işveren bize bırak kahvaltı ya da öğle yemeği vermeyi, çoğu zaman su bile vermiyor. Bu işveren şansımıza iyi biri çıktı,” dedi. Kahvaltıdan sonra depoya döndük. Birkaç dakika bekledikten sonra Kayseri plakalı bir kamyon depoya

yanıştı. İşveren malzemeleri erken boşaltmamız gerektiği söyledi. İşçi arkadaşlarımla birlikte eldivenlerimizi takıp hemen işe koyulduk. Kamyonda yaklaşık olarak bin tane farklı araca ait egzoz boruları vardı. Ağrılı işçi arkadaşımız araya girerek aramızda bir metre boşluk oluşturup egzoz borularını elden ele vererek daha kolay indirme yapabileceğimizi söyledi. Kürt olup İstanbul'da büyüyen işçi ile Afganistan'ın Faryab bölgesinden düzensiz göçmen olarak gelen yirmili yaşlarındaki Afganistanlı işçi arkadaşların da onayıyla, bu yöntemle egzoz borularını indirip depoda istiflemeye başladık. İşverenin oğlu, kamyonun içine girerek egzoz borularını Ağrılı işçiye uzatıyor, o ise İstanbul'da yaşayan Kürt işçiye, Kürt işçi Afganistanlı işçiye, Afganistanlı işçi de bana aktarıyordu. Benim uzattığım borular ise işveren tarafından depoda türlerine göre tasnif ediliyordu. İşçi arkadaşlarımızla bir yandan egzoz borularını indiriyor, bir yandan da işverenle muhabbet ediyorduk. Bir saatten fazla çalışmanın ardından işverenin talimatıyla kısa bir su molası verdik. O esnada hem işverenden hem de işçilerden izin alarak, yüzleri görünmeyecek şekilde birkaç fotoğraf çekme izni aldım. Çalışma esnasında da birkaç fotoğraf çektikten sonra işçilerle çalışmaya koyuldum.

İki Kürt ve bir Afgan işçiyle uyumlu bir şekilde hem çalışıyor hem de muhabbet ediyorduk. Yanımda çalışan Afganistanlı işçiyle muhabbet koyulaştı. Muhabbet arasında sürekli bu işi hemen bitirip öğleden sonra saat 15:30'da bir fırındaki işine yetişmesi gerektiğini söylüyordu.⁶

⁶ Sebebinin sorduğumda, dün bir iş bulduğunu ve bugün saat 15:30'da fırına giderek Afganistanlı bir arkadaşıyla birlikte kamyonla gelecek yetmiş adet elli kiloluk un çuvalını depoya yerleştirmesi gerektiğini anlattı. Fırın sahibiyle çuval başına 2 TL karşılığında anlaştıklarını ve bu iş karşılığında kişi başına toplam 140 TL alacaklarını

Afgan işçinin diğer iki işçiye kıyasla daha iyi çalıştığını gözlemledim. Ağrılı işçi, işverenin yanına giderek “abi bir su molası versek olur mu?” dedi. İşveren de “tabi gençler, bir su molası verin, sigaralarınızı için, tekrar iş başı yaparız,” şeklinde karşılık verdi. İşveren ayrıca oğluna seslenerek “oğlum git bize bakkaldan 4-5 küçük su al gel,” dedi. Yolun kenarındaki kaldırıma oturduktan sonra Afgan işçi ile Kürt işçileri arasındaki muhabbet koyulaştı. Muhabbetin esas konusu Afganistan’da Taliban’ın ülkeyi işgal etmesiydi. Ağrılı Kürt işçi, Afgan işçiye dönerek “sen neden savaştan kaçtın? Sen de orda Taliban’a karşı savaşıydın ya, niye geldin buraya?” diye hafiften eleştirmeye başladı. Afganistanlı işçi ise orda kalması durumunda ya Afganistan ordusu ya da Taliban tarafından öldürüleceğini söyledi. Afganistan’daki genç erkeklerin hem hükümet güçleri hem de Taliban tarafından savaşçı olarak kullanılmak istendiğini belirtti. Bunun üzerine diğer Kürt işçi araya girerek “bizler de köy boşaltmalarından dolayı göç ettik. Biz de onlar gibi çaresizce İstanbul’a göç etmek zorunda kaldık” dedi. Kürt ve Afgan işçilerin benzer göç etme nedenleri ve göç süreçlerinin olduğuna inanması aralarında bir empati ilişkisinin geliştiğini gösteriyordu. Zorunlu göçle İstanbul’a yerleşen Kürt işçi, Ağrılı işçiye Kürtçe, bu konuda Afgan işçinin üzerine fazla gitmemesi gerektiğini söyledi. Konunun kapanmasıyla bu sefer ben Afganistanlı işçiyle muhabbet etmeye başladım. Sen iyi çalışıyorsun deyince hemen araya girerek, “abi biz Afganistanlılar iyi çalışırız, çünkü iyi çalışmasak bizi burada kimse işe götürmez. Biz burada çalışmaya mecburuz. Mesela bir Kürt burada çalışsa, eğer işveren onun işini beğenmese, işveren onu bir daha işe

belirtti. Ancak, belirtilen saatte orada olamaması durumunda işverenin başka bir işçi çağırabileceğinden endişe ediyordu.

götürmez. O kişi, işçi pazarında iş bulamasa yine gider başka yerde iş bulur. Ama biz burada yabancıyız, kimse bize iyi iş vermiyor,” dedi. Su molası sona erdikten sonra tekrar işe koyulduk. Bir yandan çalışıyor, bir yandan da işçilerle muhabbete devam ediyorduk.

Çalışma esnasında işveren bizlere sürekli olarak “arkadaşlar başlarınıza dikkat edin, borular üzerinize devrilmesin,” diye uyarılarda bulunuyordu. Saat 14:00’e doğru geldiğinde işimizi bitirmiştik ama hepimiz yorulmuştuk. Dört saatte bin civarında egzoz borusunu kamyonundan indirip muntazam biçimde depoda istiflemiştik. İşimizi bitirip dışarıya çıkacakken, Ağrılı işçi hemen işverenin yanına yanaşarak “abi sana bir daha işçi lazım olursa işçi durağına gelmene gerek yok. Ben sana cep telefonu numaramı vereyim. Sen beni kaydet, sana kaç tane işçi lazımsa bana saat ve adresi verirsin o saatte orda oluruz,” dedi. İşveren buna ikna olduğundan Ağrılı işçinin telefon numarasını kaydetti. İşçiler, dört saatlik yorucu bir iş karşılığında kişi başı 200 TL ücret aldı. İşveren, işçilere yönelerek “arkadaşlar benim burada kalmam lazım. Siz caddeye çıkın, orada otobüs durakları var. Oradan işçi pazarına gidersiniz,” dedi. Bana da dönerek “Gel şuradan iki sandalye alalım. Senin sorularını cevaplayayım,” dedi. Ben de zaman kaybetmeden işverene sorular sormaya başladım.

Yaptığım görüşmelerde, işçilerin çalışma sürecinde yol, yemek, su gibi temel ihtiyaçlarının çoğu zaman işveren tarafından karşılanmadığı ifade edildi. Bir günlük gözlemim sırasında, incelediğim işverenin diğer işverenlere kıyasla işçilere daha hoşgörülü yaklaştığını ve işçilerin ücretlerinden herhangi bir kesinti yapmaksızın temel ihtiyaçlarını karşıladığını gözlemledim. Her iki yakada gerçekleştirdiğim saha araştırmasında, Ağrılı işçinin de belirttiği gibi, yalnızca çok az sayıda işverenin işçilerin temel ihtiyaçlarını karşıladığı ve çalışma sürecinde onlara hoşgörülü davrandığı tespit ettim.

1.1.2 Kavramsal Çerçeve

İstanbul’da ucuz emeğe dayalı işgücü piyasasının gelişmesi işçi pazarına olumlu/olumsuz yansımaları olmaktaydı. Cumhuriyet sonrasından günümüze dek İstanbul’da yaşanan dönüşümün işçi pazarına yansımalarına değinilmeden işçi pazarı anlatısına geçmek konunun tam olarak anlaşılmasına neden olacaktır. Bu sebeple öncelikli olarak İstanbul’da göç, nüfus, konut, ekonomi vb. alanda yaşanan bu dönüşümün işçi pazarına yansımaları ele alınacaktır. Aynı şekilde çalışmada emek, mekân ve kent süreçleri birlikte ele alınarak, zaman içinde İstanbul’da ortaya çıkan enformel emek piyasasına, işçi pazarlarının ortaya çıkışına ve işçi pazarlarının tarihsel sürecine değinilecektir. Günümüzde, dünyanın farklı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de enformel emek piyasası genişliyor ve enformel emek piyasası sadece

alt sınıfların temel meselesi olmaktan çıkıp orta sınıfın da meselesi haline gelmektedir. Son dönemlerde ortaya çıkan yeni çalışma alanları, orta sınıfı da güvencesiz çalışmaya itiyor ve prekarlaştırıyor. Bu çalışmanın esas odak noktası ise altı sınıfta yer alan işçi grupların enformel emek piyasasına nasıl dahil olduklarını ve nasıl var olmaya çalıştıkları olacaktır.

Gündelik hayatta işçi pazarı denildiğinde, genellikle akıllara Yeşilçam sinemasında yer alan *Kibar Feyzo* filmi gelir. Kemal Sunal'ın başrolde oynadığı 1978 yapımı *Kibar Feyzo*'da zihinlerde kazınan sekanslarından biri işçi pazarında geçer. *Kibar Feyzo*'yla beraber bekleyen işçiler, işe çağrılanlar arasına girebilmek için işverene odaklandığı görülür. İşveren, herhangi bir ürünü seçer gibi, işçilerin fiziki yapısına bakıp seçer. Bu sahne, bir işçi pazarında işçilerin nasıl seçildiğini ve işçi yoğunluğunu göstererek, döneme dair bazı ipuçları verir. Sinema yanında, edebi eserlerde ve akademik çalışmalarda da işçi pazarlarına dair izler bulunur. İşçi pazarı yalnızca Türkiye'ye özgü değil, dünyada farklı dönemlerde ortaya çıkan ve uzun bir geçmişe dayanan bir olgudur. Nitekim yapılan akademik çalışmalarda görülebileceği üzere; Latin Amerika, Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Güney Afrika, Suriye, Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan gibi birbirinden farklı ülkelerde işçi pazarları bulunuyor.

Dünya'da kayıt dışı ekonominin gelişmesi, kent merkezlerine yoğun bir göçmen akışına neden oldu. Hızlı nüfus artışı, enformel sektörünün gelişimine katkı sağlamakla beraber, kırdan kentlere gelen göçmen grupları, çoğu zaman enformel emek piyasasında yer bulamadığı için işsizlik sorununu yaşar (Theodore, 2022, s. 34-35). Gündelik işçiler, enformel ve formel pazarlarda (resmi iş ajansları veya siteler) işgücü piyasasına dahil olur. Enformel işgücü piyasası içinde yer alan gündelik işçiler, açık alanlardaki sokakların köşesinde, kavşaklarda, boş arazilerde, otoparkların girişinde veya işyerlerinin önünde bekleyerek günlük işlere katılır. Büyük çoğunluğu göçmenlerden oluşan gündelik işçilerin neredeyse tamamı erkektir. Erkek işçiler, günün belli saatlerinde veya gün boyunca bu mekânlarda işverenlerin kendilerini seçmesini bekler. Bu alanlar, göçmen işçi gruplarına enformel istihdam alanı sunar (Valenzuela, 2003, s. 307; Valenzuela, 2002, s. 7). Her sabah şehirlerin belli sokak köşelerinde toplanarak işverenlerin kendilerine iş teklifi yapmasını bekleyen gündelik işçilerin sayısında ciddi ve istikrarlı bir artış yaşanır (Blaauw vd., 2012, s. 1334).

Gündelik işçilik, formel/enformel işgücü piyasasına katılım oranları, işçi sayısı, bekleme alanları, işçilerin geldikleri bölgeler, aldıkları ücret, sosyal güvence durumları, ülkelerin gelişmişlik durumlarına bağlı olarak değişkenlik gösterir (Valenzuela, 2003, s. 320). Gündelik işçiler, diğer işçi gruplara kıyasla daha düşük ücretle çalışmayı kabul eder ve çoğu defa ücretlerin bir kısmını veya tamamını alamamaktadır. Gündelik işçiler, diğer işçi gruplarına

kıyasla işgücü piyasasına daha az katılır ve yoksulluk içinde yaşamlarını sürdürür (Theodore vd., 2015, s. 808).

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Diyarbakır, Van, Erzurum, Kastamonu, Tokat vb. şehirlerin farklı noktalarında işçi pazarları bulunur. İşçi pazarların yoğunlaştığı kentlerin başında İstanbul gelir. 2021-2022 yılları arasında İstanbul’da yaptığım saha araştırması sonucunda, şehrin farklı noktalarında toplamda 116 işçi pazarı olduğunu tespit ettim. İşçi pazarların ortaya çıktığı mekânsal alanlar değişkenlik gösterir. Bazı işçi pazarları merkezi meydanlarda, camilerin önlerinde, işlek caddelerin köşelerinde bulunurken, bazıları ise daha çok kapalı mekânlarda bulunur. İşçilerin en yoğun beklediği kapalı mekânlar, işçi kahvehaneleri ve çay ocaklarıdır. Kahvehaneler zamanla bölge sakinleri, esnaf ve işçiler tarafından “işçi kahvehanesi” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.⁷

İstanbul’da ortaya çıkan işçi pazarlarını tespit etmek ve nedenleriyle anlamak için öncelikle göç, nüfus, konut, ekonomi vb. alanlarında yaşanan dönüşüme bakmayı gerekli kılar. İstanbul, tarih boyunca farklı coğrafyalardaki muhtelif dinsel ve etnik gruplardan göç alan bir kent oldu. Anadolu şehirlerinden gelen göçmenlerin yanı sıra, yapılan mübadeleyle Balkan ülkelerinden yoğun bir göçmen akışı da yaşandı. İstanbul’a gelen bu göçlerle beraber farklı dini ve etnik gruplar bir arada yaşadı (Erder, 2015, s. 237-238). Cumhuriyet sonrasında ise kırım çözülmesi üzerine birçok köylü, kentlere göç etti⁸ (Erder, 2015, s. 37; Pamuk, 2012, s. 74; Keleş, 1996, s. 47; Karpat, 2022, s. 81).

⁷ İşçi kahvehaneleri, edebi eserlere ve akademik çalışmalara konu oldu. Orhan Kemal, 1962’de yayınlanan *Gurbet Kuşları* romanında, işçi kahvehanelerinden bahseder (Kemal, 1973, s. 231-233, 473). Akademik araştırmalarda da çeşitli işçi kahvehanelerine değinilir (Safi, 2018; Aytaç, 2005; Evren, 1996; Kurt, 2012). İstanbul’daki kahvehaneler; hemşeri gruplarının, mahalle sakinlerinin ve esnafların sosyalleştikleri mekanlardır. Yanı sıra, farklı siyasi görüşe sahip gruplar da kullanmaktaydı. Zamanla bazı siyasi görüşe sahip kahvehaneler, “solcuların” veya “ülkücülerin” kahvehanesi olarak da anıldı. Kahvehaneler, mahalle sakinlerinin sosyalleştikleri ve işçi grupların iş bulmak için bekledikleri önemli mekanlardan biridir (Safi, 2018, s. 297). Kırılı’ya göre Osmanlı döneminde de İstanbul’daki kahvehanelerde daha çok erkeklerin buluştuğu, sohbetlerin yapıldığı, hikayelerin anlatıldığı, tütün içildiği ve oyunların oynandığı mekanlardır. Aynı şekilde evsizlerin ve yeni göçmenlerin de geceleri sığındığı sabahçı kahvehaneleri olarak bilinen mekanlardı (Kırılı, 2016, s. 171). Aynı zamanda kahvehaneler, iş bulma, konut ayarlama ve diğer sorunlara çözüm üreten adreslerinden de biriydi. Kahvehaneler, çoğu zaman işçi ile işverenlerin buluştuğu önemli merkezlerden biridir. İşverenler, işçi ihtiyacını işçilerin yoğunlukta olduğu kahvehanelere gelerek temin etmekteydi. Aytaç’ın da belirttiği gibi bu kahvehaneler, çoğu zaman “işçi-amele kahvehanesi” olarak da adlandırıldı (Aytaç, 2005, s. 184-186). Kahvehaneler, gündelik muhabbetin yapıldığı, grupların sosyalleştikleri ve iş arayışının olduğu mekanlar olduğu gibi az sayıdaki kahvehane ise 24 saat açık olan sabahçı kahvehaneleri olup işçilerin ve diğer grupların geceleri sığınabileceği mekanlardır.

⁸ İktisat politikalarında yaşanan dönüşümle, sanayileşme hamleleri ve tarımda makineleşmenin yarattığı etki kırdaki nüfusu göçe itti. Kırdan gelen göçmen grupların bir bölümü, formel emek piyasasına iş bulamadığından enformel emek piyasasına dahil oldu. Konut ihtiyaçlarını da enformel ağlar üzerinden gecekondular yaparak sağladı. Formel ve enformel emek piyasasının gelişmesiyle İstanbul önemli bir “iş bulma merkezi” oldu (Türkün vd. 2013, s. 45-46). Ucuz emek talebi Anadolu şehirlerinden gelen göçmen gruplarından karşılandı. Bu göçmen gruplar, ucuz emek piyasasına dahil olmak zorunda kaldıklarından barınma sorunlarını, gecekondulaşma yoluyla ucuz konut edinerek çözmeye çalıştı (Adaman ve Keyder, 2006, s. 13-20, 124).

İstanbul'un nüfusu, farklı bölgelerden alınan göçle ve doğum oranlarında yaşanan artışla düzenli olarak arttı. Aynı zamanda sanayi hamlesi kapsamında bir yandan İstanbul'un farklı noktalarında yeni sanayi alanları açma kararı alınırken, aynı zamanda yeni nüfusun konut ihtiyacını karşılamak için şehrin çeperlerine doğru yeni konut alanları ortaya çıktı. Böylece, farklı bölgelerden gelen göçmenler, şehrin çeperlerindeki fabrikalarda çalışmaya başladı ve fabrikaların etrafında da konut ihtiyaçlarını gidermeye çalıştı. Bu durum, kısa sürede, İstanbul'un konut arazi haritasının değişmesine neden oldu.

Nitekim Karakuyu'nun da belirttiği gibi 1950'lerde şehir haritasının arazi kullanımına bakıldığında İstanbul'un, Anadolu Yakası'nın sahil boyunca Kartal'a doğru, Avrupa Yakası'nın ise Şişli ve Kağıthane'ye doğru ve deniz kıyısından da Zeytinburnu yönüne doğru geliştiği görülür. Zeytinburnu bölgesinde yerleşim alanları genişledi ve ilk gecekondulaşma bu bölgede başladı. Kağıthane, Şişli, Kartal ve Maltepe yönüne doğru ise sanayi alanları genişledi. 1950 sonrasında gelen göçmen gruplarının ağırlıklı olarak sanayileşmenin geliştiği Haliç, Zeytinburnu, Kağıthane ve Anadolu yakasında bulunan E-5 karayolunun çevresindeki bölgelere yerleşmesi, yeni gecekondu mahallelerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Beyoğlu, Kasımpaşa ve Kağıthane deresi arasındaki alanda, büyük sanayi tesisleri kurulurken, Bomonti ve Levent bölgesine ise ikinci ve üçüncü sınıf sanayi tesisleri kuruldu. Beykoz bölgesinde ise Paşabahçe şişe cam fabrikası ve deri fabrikaları bulunuyordu. Fabrikaların yoğunlaştığı bölgelerde yeni gecekondu mahalleleri ortaya çıkarken Yeşilköy, Bakırköy ve Bostancı bölgesinde ise bahçeli, müstakil, seyrek konutlar ortaya çıktı (Karakuyu, 2005, s. 398-399).

1970'lere gelindiğinde araç kullanımının yaygınlaşmasıyla İstanbul biraz daha çepere yayılmaya başladı. Şehir, Anadolu Yakası'nda Bostancı-Maltepe, Kartal-Pendik ve Gebze yönüne doğru genişlerken, Avrupa Yakası'nda ise Avcılar-Büyükçekmece yönüne doğru genişledi. Örneğin, 1970'lerde İstanbul, 50 km yarıçaplı alanı kapsayan bir yerleşim alanına sahipken, 1980'lerde yerleşim alanlarının genişlemesiyle 60 km yarı çaplı bir alanı kapsadı. Yerleşim alanlarının kısa sürede çepere doğru açılmasıyla birçok bölgede, fabrikalar yerleşim alanlarının içinde kaldı. 1990'larda ise sanayi ve konut alanlarının genişlemesi ve nüfus artışına bağlı olarak, bazı bölgeler yeni yerleşim alanlarına açılarak hızlı nüfus artışı yaşandı. Bazı ilçeler ticaret merkezine dönüşünce bölgenin nüfusu azaldı. Gaziosmanpaşa, Sarıyer, Kartal, Pendik, Sultanbeyli ve merkezde ise Üsküdar'ın yanı sıra Ümraniye'de yeni yerleşim alanları açılarak nüfus artışı yaşandı (Karakuyu, 2005, s. 398-399). Eminönü ve Beyoğlu, ticaret

merkezlerine dönüşüp nüfusları çepere doğru geçince, zamanla çöküntü bölgelerine dönüştü.⁹ Eminönü ve Beyoğlu, bacasız ekonomi olarak adlandırılan önemli ticari merkezlerden biri olup enformel emek piyasasının önemli merkezi haline geldi.

İstanbul, 1950'lerden 1990'lara dek merkezden çepere doğru yayıldıkça, bu bölgelerde yeni konut alanları, ticari merkezler, fabrikalar kuruldu. Bu da formel/enformel işgücü piyasasının gelişmesine neden oldu. Bu işgücü piyasası sadece sanayi sektörü için değil, aynı zamanda imalat, inşaat ve hizmet sektörleri için de iş potansiyelini ortaya çıkardı. İstanbul'da işçi grupların bir bölümü formel sektörlerle dahil olurken, geriye kalanlar gruplar ise enformel/kayıtsız/marjinal sektörde yerini almaya başladı. Enformel sektörde çalışan gruplar, konut ihtiyacını çoğunlukla gecekondu mahallelerinden karşıladı. Bu gruplar, çoğunlukla geliştirdikleri sosyal ağlar ve yardımlaşma mekanizmalarıyla işgücüne daha kolay katılım sağladı ve barınma ihtiyaçlarını giderdi (Türkün vd. 2013, s. 46-47). Örneğin, İstanbul'un gecekondu bölgelerinde yapılan bir araştırmaya göre, ailelerin %34'ünün sürekli iş bulamadığı ve göç edenlerin önemli bir bölümünün marjinal/enformel sektörlerde işgücü piyasasına dahil oldukları tespit edildi (Makal, 2002, s. 139-140). Dünya'da ve Türkiye'de formel emek piyasasından çekilmek zorunda kalan işçi gruplarının bir bölümü, enformel emek piyasasına geçici veya kalıcı olarak dahil olmak zorunda kaldı. Bu gruplara kırdan veya farklı ülkelerden gelen düzenli/düzensiz göçmen gruplarını da ilave ettiğimizde, son dönemlerde enformel emek piyasasına yönelen işçilerin sayısında yüksek bir artışın yaşandığı söylenebilir. Bu gruplar, enformel emek piyasasındaki farklı sektörlerde çalışarak hayata tutunuyor.

Kıray, *Örgütlemeyen Kent: İzmir* adlı çalışmasında, marjinal sektör olarak tabir edilen işportacılara değinir. Kıray'ın da belirttiği gibi topraktan koparak kente göçen kitlenin önemli bir bölümü, "marjinal sektöre" yönelir. Marjinal sektörde yer alan seyyar satıcılar ve işportacılar kentin merkezinde bulunan ve alışverişin yoğun yapıldığı noktalarda tezgâhlarını açar (Kıray, 1998, s. 122-123). Enformel emek piyasası, yalnızca seyyar satıcılar ve işportacıları değil, ayrıca işçi pazarlarında bekleyen işçiler ve özellikle yük taşıma işlerinde çalışan hamallar, çekçekçiler gibi grupları da kapsar. Bu gruplar, özellikle "kentin kalbi"

⁹ İstanbul'da ticaret ve imalat merkezlerinin çepere doğru kaymasıyla Eminönü olumsuz yönden etkilendi. 1970'lere ağırlıklı olarak Eminönü olmak üzere tarihi yarımada bölgesinde bulunan irili ufaklı işletmeler (dokuma, tekstil vb.) kırdan gelen göçmen grupları için önemli bir istihdam alanı oluşturduğundan, bölgenin nüfusu arttı. Çarşı merkezinde ve hanlarda, küçük atölyeler ile fason üretim yapılmaktaydı. 1970 sonrasında Eminönü bölgesinde, konut alanları ticari merkezlere dönüşünce konut azlığı yaşandı ve bölgenin nüfusu azaldı. Böylece Eminönü, ticaret merkezinin kalbi haline geldi. Tarihi yarımada nüfusun merkezinden İstanbul'un çeperine doğru kaymasıyla Eminönü ve Süleymaniye bölgeleri gibi merkezi konumdaki bazı mahalleler zamanla "çöküntü mahallesine/alanına" dönüştü (Şen, 2012, s. 304-311).

diyebileceğimiz kent merkezlerinde işgücüne katılır veya ürünlerini satmak için bekler. Bu gruplar, yapacakları faaliyete göre iş ve insan sirkülasyonun yoğun olduğu alanlarda beklemeyi tercih eder. Satıcıların veya işçi gruplarının bekledikleri mekânlar, kendileri için son derece önem taşır. Mekânın hakimiyetini sağlamak için yeri geldiğinde kendi meslektaşlarıyla, yeri geldiğinde ise diğer işçi gruplarıyla rekabet halindedir.

Enformel emek piyasası içinde yer alan işçiler de tıpkı seyyar satıcılar ve işportacılar gibi kentin önemli ulaşım ağlarının merkezinde bulunan ve insan emeğine ihtiyaç duyulan noktalarda beklemeyi tercih eder. Bu sebeple seyyar satıcıların veya işportacıların seçtikleri mekânın kazançları üzerinde nasıl belirleyici bir etkisi varsa, işçilerin de işgücüne katılmak için seçtikleri mekânlar kazançları üzerinde belirleyicidir. Bu durum, enformel emek piyasası içinde yer alan hamallar için de geçerlidir.¹⁰ Hamalların yanı sıra, 1990'lardan itibaren Laleli bölgesinde bavul ticaretinin yaygınlık kazanması ve bölgedeki birçok işyerinin yurtdışına bavul, çuval veya koli ile mal göndermesi, bölgede yük taşıma işinde çalışacak yeni bir işçi grubunun ortaya çıkmasına zemin hazırladı.¹¹

Böylece Karaköy, Eminönü, Sirkeci, Laleli ve Aksaray bölgesinde yerel halkın ve bölgedeki esnafın yüklerini taşıyan üç farklı grup ortaya çıktı. Bunlardan birincisi ve ilk grup olan hamallar, Osmanlı'dan beri varlığını sürdürüyor. İkinci grup ise özellikle Sirkeci ve Aksaray'daki işçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarıdır. Gündelik işçiler, inşaat işleri dışında, yük taşıma işlerine de gider. Üçüncü grup ise 1990'lardan itibaren ortaya çıkmış ve çekçek ile yük taşımaları nedeniyle bölgedeki esnaf tarafından çekçekçiler olarak adlandırılan gruptur. Her ne kadar üç grup da birbirlerine yakın alanlarda bekleyerek yük taşıma işlerine gitseler de her üç grubun çalıştığı esnaflar ve çalıştıkları sokaklar kesin bir çizgi ile ayrılır¹². Örneğin, Eminönü ve Sirkeci'de farklı yükçü bölüklerinden oluşan hamal gruplarının çalıştıkları esnaflar

¹⁰ Hamallar, sadece beden gücünü kullanarak yük taşır. Hamallar için, işportacılar ve seyyar satıcılar gibi, mekânlar ve ticari merkezlere yakınlık son derece önem taşır. İstanbul'daki hamallar, deniz kıyısındaki iskelelerin bulunduğu Adalar, Eminönü, Karaköy, Sarıyer, Beykoz bölgesinde yoğunlaşır. Eminönü ve Karaköy, tarihsel olarak önemli birer ticaret merkezi olduğu için hamallar bu bölgelerde daha görünür olmuş ve yük taşıma işlerinde önemli bir aktör haline gelmiştir.

¹¹ Laleli'deki esnaflar, tekstil ürünlerini müşterilerin otellerine, bölgede bulunan uluslararası kargo firmalarına veya Yenikapı'da bulunan uluslararası otogara taşıyacak ara elemanlara ihtiyaç duymaya başladı. Bu ihtiyaca ilk cevap veren grup ise ağırlıklı olarak Adıyaman ve Şanlıurfa gibi illerden gelen Kürt işçiler oldu. Son yıllarda ise Laleli bölgesinde çekçek işi yapan Kürt işçilerle beraber Özbekistan, Türkmenistan ve Afrika ülkelerinden gelen işçi grupları bu çalışma alanına dahil oldu.

¹² Çekçekçi grupların diğer bölgedeki esnaflara yönelmesi veya yükünü taşıma talebinde bulunması, iki çekçekçi grup arasında gerilime neden olur. Aynı şekilde, esnaflar da uzun yıllar aynı çekçekçi grubuyla çalıştığından, aralarında güven ve dostane bir ilişki oluşmuştur. Özellikle, çuval veya kolilerle taşınan malların döviz üzerinden satılması ve çok maliyetli olması nedeniyle malların alınması, kaybolma veya taşıma sürecinde zarar görme ihtimalini de dikkate alan Laleli esnafları, uzun süre birlikte çalıştıkları ve güvendikleri çekçekçilerle çalışmayı tercih eder.

ve yük taşımaya gittikleri bölgeler ayrıdır.¹³ Bu durum, Laleli'deki çekçekçi gruplar için de geçerlidir. Laleli bölgesinde her çekçekçi grubun çalıştığı sokaklar ve yüklerini taşıdığı esnaf grupları bellidir.

Nasıl ki hamallar, çekçekçi grupların kontrolü altındaki Laleli bölgesinde bulunan esnafların yüklerini taşımaya gitmediği gibi, çekçekçi gruplar da sınırda bulunan Eminönü bölgesinde bulunan esnafların yüklerini taşımaya gitmez. Bunun dışında, Yenikapı işçi pazarı ve daha önceden işçilerin beklediği Sirkeci işçi pazarı ve Aksaray meydanındaki işçi grupları da (Sirkeci ve Aksaray meydanındaki işçi pazarında günümüzde işçi bulunmuyor) Laleli ve Eminönü bölgesinde bulunan esnafların (özellikle hamalların kontrolünde olan bölgelerde) yüklerini taşımamaya gidemezdi. Aynı şekilde hamal gruplarının da işçi pazarlarında beklemeleri, buralarda bekleyen işçi grupları tarafından hoş karşılanmaz.

Görüldüğü üzere, her üç işçi grubu aynı bölgelerde yük taşıma işlerine gitmiş olsa da bekledikleri yerler ve çalıştıkları alanlar keskin bir biçimde ayrılır. Ticaretin merkezinde bulunan Sirkeci ve Aksaray işçi pazarında bekleyen işçi gruplarının, yoğun yük taşıma işine rağmen neden inşaat işlerine daha fazla gittikleri sorusuna cevap aramak son derece önemlidir. Mikro ölçekte düşündüğümüzde İstanbul'un Eminönü, Aksaray, Laleli, Sirkeci, Karaköy'ün ticari merkezlerinde, yeni aktörlerin zamanla enformel emek piyasasına dahil olmasının bölgedeki işçi pazarlarına ne tür olumsuz yansımaları olduğunu tespit etmek gerekli.

İstanbul'da işgücü piyasasının önemli aktörlerinden biri olan gündelik işçiler, enformel mekânlarda bekleyerek enformel emek piyasasında yer alır. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupların neredeyse tamamı sosyal güvenceden yoksun enformel işgücü piyasasında çalışır. Yalnızca çok küçük bir işçi grubu, bazı dönemlerde çeşitli sektörlerde işgücüne katılım sağladığında günlük sigorta girişleri yapılır. Haliyle bu çalışmada enformel ekonomi/sektör kavramı son derece önemlidir. Enformel sektör kavramı, günümüzde ortaya çıkan bir kavram olmayıp 1970'lerin başlarına dayanır. Enformel sektör kavramı, ilk defa Keith Hart tarafından kullanıldı. İstihdam türlerine (serbest meslek veya ücretli çalışan) göre formel sektör ve enformel sektör şeklinde ikiye ayrılır ve bu sektörler arasında bir ayrım bulunduğunu savunur. Hart'a göre enformel ekonomi, altsınıfların yeni gelir imkânı sunar ve bu gruplar, kayıt dışı faaliyetlerde bulunarak farklı sektörlerden gelir elde eder (Hart, 1973, s. 84-86). 1972'de Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından Kenya'da hazırlanan raporda ilk kez, "kayıt dışı

¹³ Yükçü bölümünde yer alan hamal grupların, diğer yükçü bölümü kontrolündeki bölgedeki herhangi bir esnafın yükünü taşıması kesinlikle yasaktı. Son yıllarda bazı yükçü bölümlerindeki hamal sayısının azalması ve bazı yükçü bölümlerinde de hamal kalmaması nedeniyle hamallar arasında bu konuda biraz esneme yaşandı.

sektör” kavramı kullanıldı. Kavram zamanla “kayıt dışı ekonomi” olarak da kullanılmaya başlandı¹⁴ (Bangasser, 2000). AlSayyad 1950’ler ve 1960’larda emeğin kentlere doğru hareketiyle beraber bu göçmen grupların yeni istihdam alanlarına girmesiyle iki sektörlü model önerisi Arthur Lewis tarafından sunulurken, Lloyd George Reynolds ise bu gruplar için “devlet sektörü” ve “ticaret-hizmet sektörü” şeklinde iki sınıflandırma yapar. 1970’lerin sonlarında Caroline Moser, enformel sektörü daha çok “kent yoksulları” ya da “gecekondu mahallelerinde yaşayan insanları” tanımlamak için kullandı (AlSayyad, 2004, s. 10).

Özşuca ve Toksöz’e göre 1970’ler süresince kent üzerine yapılan araştırmalarda enformel sektörün kent içindeki işgücü payı tespit edilmeye çalışılmaktaydı. 1980’lerde kavram çok hızlı yayıldı ve 1990’ların başından itibaren uluslararası düzeyde kabul görmeye başladı. 2000’lerden sonra “enformel sektör” kavramı yerine daha çok “enformel ekonomi” kavramı tercih edildi (Özşuca ve Toksöz, 2003, s. 5). ILO ise kamu otoriterlerince kaydedilmeyen, tanınmayan yoksulların yaptığı faaliyeti kavramsallaştırmak için “enformel sektör” terimini kullanır. Kırdan kentlere yaşanan yoğun göçle beraber, kayıtlı ekonomide yer alamayan göçmen işçiler, kendilerini kayıt dışı ekonominin içinde buldu¹⁵ (ILO, 2002, s. 1, 32).

Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı sektörü kayıtlı sektörlerden bağımsız ele almak mümkün olmayıp kayıt dışı sektör, kayıtlı sektörle yakın etkileşim içindedir. Kayıtlı sektör kuruluşları, işgücü piyasasında esneklik sağlamak, işçi maliyetlerini düşürmek ve kâr marjlarını artırmak için daha fazla kayıt dışı sektöre ve kayıt dışı istihdama yönelir. Zira kayıt dışı sektör, devamlı olarak kayıtlı sektör için üretim yapar. Kayıt dışı sektör, kayıtlı sektör için ticaret, üretim, dağıtım ve hizmet sağlama işlevini sağlar (İLO, 2013, s. 5). Kayıtlı sektörle kayıt dışı sektör iç içe geçmeye başladı. Nitekim Roy, enformel sektör kavramı yerine daha çok enformelliği kentleşme biçimi olarak görür ve “resmi ve gayri resmi olmak üzere iki sektörden oluşan standart ikiliğe karşı, kayıt dışılığın ayrı bir sektör değil, farklı ekonomileri ve mekânları

¹⁴ Kayıt dışı ekonomi, kavramının tanımında çeşitlilik, muğlaklık ve tartışmalı noktaların bulunması nedeniyle Anglo-Sakson literatürde *enformel ekonomi* (*informal economy*), *saklı ekonomi* (*hidden economy*), *yeraltı ekonomisi* (*underground economy*), *gölge ekonomi* (*shadow economy*), *ikincil ekonomi* (*second Economy*) şeklinde farklı kavramlar da kullanılmaya başlandı (Şişman, 2001, s. 7).

¹⁵ Dünyada çalışan nüfusun neredeyse %61’i (2 milyar işçi) kayıt dışı istihdam edilir. Kayıt dışı çalışma, gelir seviyelerine göre az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha yüksekken, gelişmiş ülkelerde ise kayıt dışı çalışma daha azdır (İLO, 2019, s. 4). ILO’nun verilerine göre, dünyada tarımda (her 10 işçiden 9’u), ev işlerinde (her 10 işçiden 8’inden fazlası), inşaat (her 4 işçiden 3’üne yakın) ve hizmet sektöründe kayıt dışı istihdam oranı, küresel ortalamasının çok üzerindedir (İLO, 2023, s. 18, 25, 41). OECD’ye göre COVID-19 salgını öncesinde dünyada çalışan nüfusun yaklaşık 2 milyarı kayıt dışı işlerde çalışırken, Türkiye’de ise ILO’nun 2020 yılı verilerine göre, çalışan nüfusun %31’4’ü kayıt dışı işlerde çalışıyor (OECD, 2023). TÜİK’in 2023 yılındaki kayıt dışı istihdam verilerine baktığımızda; Türkiye’de toplam çalışan işçilerin (31 milyon 632 bin), 8 milyon 391 bini (bunun %59’u erkek işçilerden oluşur) sigortasız işlerde çalışıyor. Yani çalışanların yaklaşık %26’sı sigortasızdır. TÜİK’in verilerine göre kayıt dışı çalışan işçilerin sayısında dönemsel olarak azalma görülebiliyor (TÜİK, 2023).

birbirine bağlayan bir dizi işlem olduğunu” savunur. Roy, kentsel enformelliği, farklı mekânları ve ekonomileri birbirine bağlayan bir dizi işlem olarak değerlendirir (Roy, 2005, s. 148). Kentsel kayıt dışılık/enformellik, bazı gruplar için hayatta kalma kaynağı iken, diğer gruplar için ise birikim kaynağı olarak görülür (Banks vd., 2020). Birch, çalışma alanlarında formel ve enformel arasındaki ayrımın genellikle bulanıklaştığını vurgular (Birch, 2019, s. 3).

Erdut ise enformel ekonomiyi, formel ekonominin tamamlayıcısı olarak değerlendirir. Tamamlayıcı özelliği, iki temel başlık üzerinde ele alır. Birincisi, enformel ekonomide yer alan işletmeler, reel sektördeki firmaları kendileri için bir rakip olarak değil, kendilerine iş veren bir kurum olarak değerlendirir. İkincisi ise bu işletmeler, reel sektörün taşeronluğunu yapar. Reel sektördeki birçok firma, üretimi çoğunlukla taşeron firmalara ve/veya kayıt dışı hizmet sunan atölyelere yaptırarak üretimi ademi merkezileştirir (Erdut, 2007, s. 64, 74-77).

Birçok ülkede, kırdan gelen göçle beraber kentlerde işgücü fazlalığı oluşur ve bu işgücünün önemli bir bölümü, formel sektörlerde yeterince iş alanı olmadığı için, zorunlu olarak enformel sektörlere dahil olur (Özşuca ve Toksöz, 2003, s. 5-6). Gelişmekte olan ülkelerde iş piyasasının esnekleşmesi, enformel piyasanın genişlemesine olanak sağladı (Açıkalın, 2007, s. 60-61). Esnekleşme, enformel sektörlere dahil olan işçilerin daha fazla sömürülmesine, sosyal güvenceden yoksun kalmasına ve sendikalaşmamasına neden oldu (Erdut, 2007, s. 62, 82; Açıkalın, 2007, s. 60-61). Kentlerde formel istihdam alanına dahil olamayan göçmen işçilerin enformel işgücü piyasasına dahil olması, kentlerde iki farklı iş kolunun (formel ve enformel) ortaya çıkmasına, işçi emeğinin ikiye bölünmesine zemin hazırladı¹⁶ (Kurtuluş, 2005, s. 84). Hükümetler, her ne kadar teorik olarak enformel ekonomiye karşı olup bunun mücadele ettiklerini söylese de pratikte enformel ekonomiye dahil olan yerli ve yabancı göçmen işçilerin sayısında dönemsel olarak artışlar yaşanıyor.

Yerli işçi grupların yanı sıra, yeni gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçiler de işgücü piyasasına dahil olmak istediklerinde, çoğunlukla kayıt dışı sektörlere yönelmek durumunda kalır. Düzenli/düzensiz işçiler, kayıt dışı sektörlerde düşük ücretle, uzun çalışma saatleriyle ve çoğunlukla, iş güvenliğinden yoksun biçimlerde çalışmak zorunda kalır. Nitekim ILO’nun 2024 verilerine göre “Lübnan’daki Suriyeli ve Filistinli mültecilerin kayıt dışı istihdam oranlarının sırasıyla yüzde 95 ve yüzde 94 olduğu tespit edilmiştir” (İLO, 2024, s. 46). Son yıllarda

¹⁶ Türkiye’de büyük şehirler başta olmak üzere, neredeyse bütün kentlerde enformel emek piyasası son derece yaygındır (Strutz ve Çavuşoğlu, 2014, s. 258, 262). Kıray da kırdan kentlere göç eden ve toprakla bağı kopan insanların, marjinal sektördeki işgücü piyasasına dahil olur. Böylece, marjinal sektörde çalışan işçilerin sayısında yüksek bir artış yaşandığını tespit eder (Kıray, 1998, s. 122-123).

Türkiye’ye diğer yabancı göçmen işçilerle birlikte Suriyeli mültecilerin de giriş yapmasıyla, göçmen işçiler büyük ölçüde formel işgücü piyasasına dahil olamadı ve zorunlu olarak enformel işgücü piyasasında yer almak durumunda kaldı. Bu durum doğal olarak enformel istihdam oranlarında artışa yol açıyor¹⁷ (Alpman, 2018, s. 339).

Türkiye’de enformel emek piyasasında yerli işçilerle beraber 1990’ların başlarından itibaren yabancı göçmen işçiler de yer almaya başladı. Danış’a göre, Türkiye’de işgücü piyasasına katılan yabancı göçmen işçiler, ağırlıklı olarak inşaat, tarım, imalat, eğlence sektörünün yanı sıra, ev işleri ve bakıcılık alanında çalışıyor. Yabancı göçmen işçiler, enformel emek piyasasında vasıflı ve vasıfsız işçi olarak çalışmakta olup sayılarında dönemsel olarak artış gözlemlenir¹⁸ (Danış, 2016, s. 564-572). Nitekim Dedeoğlu, yaptığı araştırmada, belli aralıklarla belli sektörlerde yerli işçi grupları tarafından yapılmayan/yapılmak istenmeyen işlerin genelde yabancı göçmen işçiler tarafından yapıldığını belirtir. Özellikle enformel işgücü piyasasında yer alan Azerbaycanlı kadın işçiler, çoğu zaman sosyal güvenceden yoksun, düşük ücretle ev içi bakım hizmetlerinde çalışır (Dedeoğlu, 2011, s. 32, 40-41). Lordoğlu’na göre, enformel alanlarda çalışmak zorunda kalan düzensiz göçmenler, çoğu defa işverenler tarafından emniyet güçlerine şikâyet edilme ve sınır dışı edilme tehditlerine maruz kalır. Böylece işverenler genellikle göçmenlerin ücretlerini ödemez veya onları sosyal güvenceden yoksun bir şekilde düşük ücretle çalıştırır (Lordoğlu, 2015).

Toksöz’e göre işgücü piyasasında yer alan çalışanların önemli bir bölümü, sosyal güvenceden yoksun şekilde çalıştığı için prekaryalaştı (Toksöz, 2023, s. 3055). Enformel emek piyasasında yer alan yerli/yabancı göçmen işçilerin ne şekilde prekaryalaştığını tespit etmek için öncelikle prekarya kavramının ne olduğuna bakmakta fayda var. Standing, prekaryayı, “gelir farklılığı, gelir güvencesizliği ve iş güvencesizliği” üzerinden inceler.¹⁹ Standing’e göre

¹⁷ Örneğin, hazır giyim sektöründe küresel rekabetin yüksek olmasından kaynaklı olarak, enformel istihdam bu çalışma alanında son derece yaygındır. Özellikle küçük ve orta boy atölyelerde güvencesiz çalışma ön plana çıkar ve yerli göçmen işçilerle beraber yabancı göçmen işçiler de ucuz işgücü olarak çalışır. Konfeksiyon atölyelerinde işgücü piyasası bakımından kentin en altında yer alan kent yoksullarının yanı sıra Özbek, Afganistanlı, Azeriler ve son yıllarda Suriyeli mülteciler bu çalışma alanında yer aldı (Danış, 2016, s. 564-572).

¹⁸ Özellikle Sovyet Birliği’nin dağılmasıyla beraber bir grup göçmen işçi, Türkiye’deki işgücüne dahil olmak amacıyla göç etti. Yabancı göçmen işçilerin de emek piyasasına dahil olarak yerli işgücü karşısında yedek işgücü olarak kullanılmasıyla yerli işçilerin ücretleri baskılanmaya başlandı. Özellikle yasadışı yollarla ülkeye giriş yapan düzensiz göçmen işçiler, diğer göçmen işçilere kıyasla daha korumasızdır ve sınır dışı edilme kaygısıyla herhangi bir hak arayışına başvuramaz (Toksöz vd., 2012, s. 22-23).

¹⁹ Standing’e göre, Fransız sosyologlar geçici ve mevsimlik tarım işçilerini tanımlamak amacıyla ilk defa prekarya kavramı kullandı. Geçici çalışmak, prekaryanın temel bir unsurunu oluştur (Standing, 2017, s. 24). Her ne kadar prekarya kavramına dair akademik tartışmalar Standing kitabındaki çalışmaya dayandırılrsa da bu kavramı, 1960’lardan beri emek ve güvencesiz çalışma üzerinden tartışılır. Prekarya kavramını çalışma yaşamında kullanan ilk kişi Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’dür. Bourdieu, 1963’te Cezayir’de işçilerin çalışma koşulları üzerine yaptığı araştırmada, düzensiz ve düzenli işlerde çalışan işçilerin yaşam ve çalışma koşulları arasındaki ayrımı ifade

prekarya proletaryanın bir parçası değildir. Proletarya; daha çok istikrarlı ve sabit bir işe sahip, ilerleyen zamanlarda ne kadar yükseleceği açıkça belli olan ve sendikalaşma imkânı olan çalışanlar akla gelir. Prekarya, devlet güvencesinden sürekli olarak yoksun ucuz işgücünde güvencesiz olarak düşük ücretle çalışan, sendikal hakları gasp edilen ve düzenli bir gelire sahip olmayan gruptur. Bu koşullara sahip bütün yerli ve göçmen işçiler prekaryanın bir parçasını oluşturur. Özellikle güvencesizlik, emeğin esnekleştirilmesi, yarı zamanlı çalışma ve geçici istihdam gibi değişkenler prekarya koşullarını belirler²⁰ (Standing, 2017, s. 20, 83).

Sermaye birikiminin devamlılığını sağlamanın temel yollarından biri de işgücü piyasası için yedek işçi ordusunun oluşturulmasını temin etmektir. Sermayenin sağladığı yedek işçi ordusu sayesinde, işçilere düşük ücret verilir ve işçi sınıfı içinde bir rekabet ortamını ortaya çıkarır (Kara ve Kurtulmuş, 2015, s. 54-60). Özellikle sermayenin emek üzerindeki artan sömürüsü, işçi sınıfı arasında rekabetin ortaya çıkması ve yükselmesi emek de prekaryalaşır. Prekaryayı oluşturanların önemli bir bölümü göçmen işçilerdir. Göçmenler, bir yandan mekândan/topraktan koparken, diğer yandan ise göç ettikleri ülkelerde güvencesiz işlerde çalışır ve suçlu muamelesi görebiliyor.²¹ Göçmenler, bir yere yerleşemedikleri gibi, yurttaşlık haklarına da sahip değildir (Standing, 2017). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde güvencesiz çalışma, yaygın olarak artan bir yaşam koşulu haline geldi (Wright, 2016, s. 123). Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de göçmenlerin işgücü piyasasıyla ilişkisinin yoğunlaşmasıyla işgücü piyasasında rekabet ortamı ortaya çıktı (Adar, 2018). Yerli işçilerin yanı sıra yabancı göçmen işçilerin de işgücü piyasasına dahil olmasıyla kötü koşullarda ucuz işgücü olarak çalışacak yedek işçi ordusu ortaya çıktı (Lordoğlu, 2015). Göçmenler, ağırlıklı olarak simitçilik, seyyar

etmek amacıyla “*précarité*” kavramını kullandı. Diğer bir Fransız sosyolog Agnès Pitrou ise 1978’de yaptığı çalışmayla, özellikle devletten sosyal yardım alamayan ailelerin gelecek kaygılarını dile getirmek ve yaşadıkları güvencesiz yaşam koşullarını vurgulamak amacıyla *précarité* kavramını kullandı (Oğuz, 2011, s. 11). 1980’lerden itibaren değişen çalışma biçimleri, güvencesizlik ve sosyal dışlanma süreçlerini ifade etmek amacıyla “*précarité*” kavramı kullanıldı. Fordist çalışma biçimi sonrasında güvencesiz çalışma ilişkilerinin ön plana çıkmasıyla prekarya kavramı yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandı (Munck, 2013, s. 748-752).

²⁰ 1980 sonrasında neoliberal politikalarla emek piyasası esnekleştirilerek emek maliyetleri düşürüldü. Standing’e göre esnekliğin birçok boyutu var: ücret esnekliği, istihdam esnekliği, iş esnekliği ve vasıflarda esneklik. Esnek emek ilişkilerin gelişmesi, küresel anlamda prekaryanın hızla büyümesine neden oldu. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte birçok şirket kendi emek ilişkilerini hızlıca esnekleştirdi. Böylece, güvencesiz çalışan işçi sayısında kayda değer bir artış yaşandı ve esnek emek artışına bağlı olarak eşitsizlik daha da derinleşti (Standing, 2017, s. 19-20, 53, 59-60).

²¹ Göçmen işçilerin dahil olmasıyla emek piyasasında ucuz ve sosyal güvenceden yoksun bir göçmen prekaryası ortaya çıktı. Bu göçmenler genellikle işsizlik maaşı ve işsizlik yardımı gibi temel haklardan mahrum kalır. Öte yandan, ücret pazarlığı yapacak gücü bulunmayan ve bütün çalışma şartlarını koşulsuz olarak kabul eden göçmen işçiler, emek piyasası içinde en çok sömürülen gruptur. Ucuz emek gücü olarak çalışan göçmenler, itaat etmedikleri veya protestolara katıldıkları durumda, genellikle, sınır dışı edilir. Göçmenler hem emek sömürüsüne maruz kaldığından hem de birçok temel haktan mahrum bırakıldığından, Standing tarafından, ‘kısmi vatandaş’ olarak nitelendirilir. *Kısmi vatandaş* olan göçmen gruplar, yasal anlamda bazı haklara sahip olsa da fiili durumda birçok temel haktan yararlanamaz (Standing, 2017).

saticılık, boyacılık, inşaat işçiliği vb. gibi alanlarda çalışarak yaşamlarını sürdürür. Göçmenlerin büyük çoğunluğu, hayatta kalabilmek için bu alanlarda sosyal güvenceden yoksun kötü çalışma koşullarında ucuz işgücü olarak çalışır (Standing, 2017; Akıl, 2005; Aygöl, 2018; Toksöz, 2008; Koç vd. 2015).

Göç'ün küreselleşmesiyle beraber göçmen olmayanla ve göçmenler arasında olduğu gibi farklı göçmen kategorileri arasındaki uçurumda genişlemektedir. İşgücüne katılmak için zengin ülkelere gelen göçmen işçiler, geldikleri ülkenin çalışma koşulları ve dili hakkında bilgi sahibi olmadıkları için emek piyasasının en alt seviyesinde çalışmaya başlarlar. *“Buradaki soru, bu insanların emek piyasası hiyerarşisinde yukarı doğru tırmanma şanslarının olup olmamasıyla ilgilidir.”* (Castles ve Miller, 2008, s. 267, 329, 332). Bu soruyu işçi pazarları özelinde düşündüğümüzde ise bu grupların emek piyasası hiyerarşisinde yukarıya doğru yükselme şanslarının son derece zayıftır.

1990'lardan itibaren Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan, Romanya ve Afrika kıtasından gelen düzenli/düzensiz göçmen işler, Türkiye'deki işgücü piyasasına dahil olmaktadır. İşgücü piyasasına yerli işçilerin yanı sıra düzenli/düzensiz göçmen işçilerin de katılımıyla *“yedek işçi ordusu”* ortaya çıktı. Bu durum emek piyasasında yerli işçilerle düzenli/düzensiz göçmen işçileri arasında da hiyerarşik bir ilişkinin de ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Diğer çalışma alanlarında olduğu gibi enformel emek piyasasının en altında yer alan işçi pazarlarında da işçi grupları arasında hiyerarşik ilişki ortaya çıkarmaktadır. Cumhuriyet döneminden günümüze dek İstanbul'daki işçi pazarlarına farklı dönemlerde farklı etnik gruptaki işçiler yer almaktadır. Anadolu şehirlerinden gelen Kürt, Türk ve Arap işçilerin bir bölümü, İstanbul'daki enformel emek piyasasının en altında yer alan işçi pazarlarına dahil olmaktadır. Yerli işçiler gibi yurtdışından gelen düzenli/düzensiz göçmen işçilerin bir bölümü de son çare olarak işçi pazarlarında beklemekte ve yoğun emek sömürsüne maruz kalmaktadır. İlk dönemlerde yerli işçi grupları (Türk, Kürt, Arap, Roman) içinde hiyerarşik ilişkiler ortaya çıkarken, 1990'lardan itibaren farklı ülkelerden düzenli/düzensiz göçmen işçilerin de işçi pazarlarına dahil olmasıyla işçi grupları içindeki hiyerarşik ilişkiler katmanlaşarak çeşitlilik göstermeye başladı.

1990'ların başlarından günümüze dek İstanbul'daki işçi pazarlarına düzenli/düzensiz göçmen işçilerin de dahil olmasıyla beraber işçi pazarında ortaya çıkan hiyerarşi çeşitli katmanlara göre sınıflandırabiliriz. İşçi pazarına ilk dahil olan grup, işçi pazarlarına sonradan dahil olan işçilere kıyasla en üst katman da yer almaktadır. Zamanla her iki etnik gruptaki işçilerin sayısının eşitlenmesi veya daha sonrasında dahil olan etnik gruptaki işçilerin sayısı ilk

işçi grubuna kıyasla nicel olarak daha fazla olmasıyla beraber işçi pazarındaki hiyerarşik ilişkiler dengelenmeye başlanmakta ve zamanla bu durum işçi pazarına sonradan dahil olan grubun lehine doğru evrilmektedir. Örneğin, birçok işçi pazarında ilk dönemlerde Türk işçiler, beklerken sonraki yıllarda Kürt işçiler dahil olmasıyla beraber birçok alanda Türk işçiler, işçi pazarına sonradan dahil olan Kürt işçilere karşı baskındı. Zamanla Kürt işçilerin sayısının düzenli artması ve Türk işçilerin sayısı da düzenli azalmasıyla beraber her iki işçi grubu arasında ortaya çıkan hiyerarşik ilişki tersi bir duruma dönüşmektedir. Her ne kadar İstanbul'daki işçi pazarlarında dönemsel olarak işçi sayısında yaşanan nicel değişimler işçi pazarlarındaki hiyerarşiyi değiştirmiş olsa da bu durumu yabancı göçmen işçiler için de geçerli olduğunu söylemek son derece güçtür²².

Yabancı göçmen işçiler (özellikle de düzensiz göçmen işçiler), işçi pazarlarında nicel olarak çoğunlukta olsa bile yine de bekleme alanında hiyerarşik olarak en alt katmanda yer almaya devam etmektedir. Yabancı göçmen işçiler, İstanbul'daki işçi pazarlarında en alt katmanda yer almakla birlikte o ülkeden gelen farklı etnik gruptaki işçiler de kendi içinde farklı katmanlara ayrılmaktadır. Örneğin, İstanbul'daki işçi pazarlarında bekleyen Afganistan'dan gelen Özbek-Afgan'ı ve Türkmen Afgan'ı Peştunlara kıyasla hiyerarşik olarak daha üste yer almaktadır. Afganistan'da Peştunlar, Afganistanlı Özbeklere ve Türkmenlere kıyasla hiyerarşik olarak daha üstte yer almış olsa da İstanbul'daki işçi pazarlarında ortaya çıkan soydaşlık ilişkisi sayesinde Özbek ve Türkmen işçiler, işçi pazarında bekleme sürecinde ve işgücüne katılım sürecinde hiyerarşik olarak daha üstte yer almaktadır. Afganistanlı Özbek ve Türkmen işçiler, işçi pazarlarında Türkçe konuşmaları sayesinde daha kolay bekleme alanına ulaşmakta ve işçi seçimi sürecinde patronlarla Türkçe konuşmaları sayesinde daha avantajlı hale gelmektedir. Patronlar, Afganistanlı Peştun ve diğer etnik gruptan işçi seçmek yerine Afganistanlı Özbek ve Türkmen işçileri seçmeyi tercih etmektedir. Aynı şekilde işçi pazarlarında bekleyen Türk işçiler, soydaşlık ilişkileri sayesinde Özbek-Afgan'ı ve Türkmen

²² Örneğin, Küçüksoy işçi pazarında ilk dönemlerde Türk işçilerin sayısının fazla olması sayesinde Türk işçiler, Kürt işçilere karşı daha baskın iken zamanla Kürt işçilerin sayısının artmasıyla bu durum değişti. 2000'lerden itibaren Küçüksoy işçi pazarına düzenli/düzensiz göçmen işçiler, Küçüksoy işçi pazarında hiyerarşik anlamda en alta yer almaktadır. Küçüksoy işçi pazarında, son yıllarda yerli işçilerin sayısında bir düşüş yaşanırken, yabancı göçmen işçilerin sayısında ise keskin bir artış yaşanmasına rağmen (2021 yılında yapılan saha araştırmasında yabancı göçmen işçilerin sayısı, yerli işçilerin sayısından en az iki kat fazla olup) işçi grupları arasında hiyerarşi değişmemiştir. Nitekim Kürt ve Türk işçiler, yabancı göçmen işçilere kıyasla sayısal olarak azınlıkta olmasına rağmen Küçüksoy işçi pazarındaki en önemli mekânda bekleyişlerini sürdürmekte ve yabancı göçmen işçilerin kendilerine yakın alanda beklemelerini engellemektedir. Yerli işçiler azınlıkta olmasına rağmen, yabancı göçmen işçilerin patronlarla pazarlık sürecini sabote edebilmekte ve yabancı göçmen işçilerin bekleyişlerini engelleyebilmektedir. Aynı şekilde saha çalışması sürecinde birkaç yerli işçinin, düzensiz göçmen işçilerin bekledikleri ve saklandıkları alanları polislerle göstererek düzensiz göçmen işçilerin işçi pazarında bekleyişlerini engelleyerek mekân üzerindeki otoritelerini korumaya çalıştıklarını gözlemledim.

Afgan'ı bekleyişlerini göz yumarken, Türkçe konuşamayan diğer Afganistanlı işçilere karşı ise daha sert tutum sergilemektedir. Bu durumun bir benzeri de Türkmenistan ve Özbekistan ülkesinden gelen göçmen işçiler için de geçerlidir. Türkmenistan ve Özbekistanlı işçiler, dil ve kültürel anlamda Türk kültürüne yakın olmaları sayesinde çoğu defa işçi pazarlarında bekleyen Türk işçileri tarafından bu grubun bekleyişine göz yumulmaktadır²³. Aynı şekilde işçi seçimi sürecinde bu grubun iyi Türkçe bilmeleri sayesinde çalışma esnasında iletişim sorunu yaşamak istemeyen nakliyatçılar ve diğer patronlar öncelikli olarak bu işçi grubunu seçmektedir.

İstanbul'daki işçi pazarlarında yerli işçi grupları, hiyerarşik olarak daha üst katmanda yer alırken, yabancı göçmen işçiler ise daha alt katmanda yer almaktadır. Aynı şekilde gündelik işgücü piyasasında mesleki niteliği olan inşaat ustaları ve nakliyatçılarla günlük işe giden ustabaşı ve şoförler, işçi pazarlarında (işçi grupları arasında hem mesleki nitelik hem de aldıkları ücret ve sorumluluk bakımından) hiyerarşik olarak daha üstte yer almaktadır. İşçilerin ilk geldikleri dönemler, işçi sayıları, işçilerin mesleki nitelikleri, etnik kökenleri, hükümetin göçmen politikası, yabancı göçmen işçilerin yasal durumları vb. işçilerin hiyerarşik konumu üzerinde belirleyici etkisi bulunmaktadır.

Emeğin yeniden üretimi ve konut ihtiyaçlarının gecekondulaşmayla sağlanması İstanbul'da enformel emek piyasasının kalıcılaşmasına ve genişlemesine olanak sağladı. Cumhuriyet döneminde İstanbul'un belli noktalarına fabrikaların kurulması ve yeni konutların çepere doğru yayılarak genişlemesi, işçi pazarlarını olumlu yönde etkiledi. Özellikle belli bölgelerdeki fabrikalarda yük taşıma sürecinin daha hızlı yapılması için, fabrikalardaki ustabaşları fazla işçi ihtiyacı duyduklarında akıllarına ilk gelen grup işçi pazarlarında bekleyen işçiler oldu. Ustabaşları, birkaç saatlik veya günlük işçi ihtiyacını işçi pazarlarından temin etti. Bu durum, bir yandan şehir merkezinde işçi pazarlarında bekleyen işçi sayısının artmasına ve çepere doğru yeni işçi pazarların ortaya çıkmasına neden oldu.

Yeni konutlar (gecekondu veya apartman) yapıldıkça, inşaat işlerinde çalışacak inşaat ustalarına ve düz inşaat işçilerine duyulan talebi artırdı. Aynı şekilde gecekondulaşmayla beraber inşaat piyasasında inşaat kalfası gibi yeni bir aktörü ortaya çıkardı. 1950'lerden itibaren gecekondularda kullanılan konut malzemelerinin değişmesi ve mesleki nitelik gerektiren konutların yapımına başlanması, işçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarını olumlu yönde

²³ İşçi pazarlarında olduğu gibi bölünmüş emek piyasası hiyerarşisi içinde yer alan ev hizmetleri sektöründe de Bulgaristanlı Türk kadın işçiler, diğer işçilere (Moldovalı, Özbek, Türkmen, Tacik, Azeri, Ermeni vb.) kıyasla gördükleri muamele ve aldıkları ücret anlamında imtiyazlı konumdadırlar. Bulgaristanlı Türk kadın işçiler, diğer yabancı işçilere kıyasla daha kolay oturum ve çalışma izinleri alabilmektedir (Parla, 2023, s. 197).

etkiledi. Kısa sürede bazı mülk sahipleri, inşaat işlerinden anladıkları için gecekondularını kendileri, aile üyeleri ve komşularından destek alarak inşa etti. Buna karşın, inşaat yapımında zorlanan diğer mülk sahipleri konutlarını inşaat kalfaları, ustaları ve amelelerinin yardımıyla inşa etti.

Gecekondularını kullanan (ev sahibi/kiracı) ve gecekonduların yapımında rol oynayan (aile üyeleri ve akrabalarından oluşan mülk sahipleri; komşular, halk komitesi içindeki devrimci gruplar, üniversite hocaları ve sosyalist öğrencilerden oluşan mahalleli; inşaat kalfaları, inşaat ustaları, düz/amele işçiler) aktörler dönemselsel olarak ve gecekondular mahallesinden gecekondular mahallesine göre değişkenlik gösterdi. Birçok konut (birkaç katlı binalar/gecekondular), işçi pazarlarında bekleyen işçiler tarafından yapıldı. Konut yapımında rol oynayan aktörlerde, kullanılan malzemelerde ve konut türlerinde meydana gelen değişimler, işçi pazarlarını doğrudan etkiledi.

1980'lerden itibaren şehrin çepere doğru genişlemesiyle beraber merkezde bulunan bazı işçi pazarlarındaki işçi grupları, kısa sürede çeperdeki iş yoğunluğunu fark etti. Böylece birçok işçi, daha önceden bekledikleri işçi pazarından ayrılarak çeperdeki iş yoğunluğunun fazlaştığı noktalarda (merkezi konumdaki mekânlarda) beklemeye başladı. Bir yandan farklı işçi pazarlarında bekleyen işçi grupların şehrin çeperindeki yeni noktalarda beklemesi, öte yandan Anadolu şehirlerinden veya İstanbul'un farklı noktalarından gelen işçi grupların da şehrin çeperindeki işgücüne katılmasıyla yeni işçi noktaları ortaya çıktı ve İstanbul genelinde işçi pazarlarının sayısında önemli bir artış yaşandı. Aynı şekilde şehir, çepere yayıldıkça konut/inşaat malzemelerini satan nalbur ve keresteci esnaflar da çeperde inşaat alanlarının faal olduğu bölgelerde işyeri açtı. Bu sayede işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, inşaat işlerinin yanı sıra bölgede yeni açılan nalbur ve kerestecilerin de (kepçe, portif ve palet'in kullanılmaya başlandığı döneme dek) yüklerini taşımaya başladı.

Aynı şekilde, 1980'lerden itibaren dokuma, giyim, tekstil gibi irili ufaklı işletmeler ve bu işletmecilere ait depolar Eminönü'nden Merter, Beyoğlu, Zeytinburnu, Sultangazi'ye doğru genişledi. Birçok kumaşçı esnafın/kumaş depolarının, tekstil firmalarının ve merdiven altı tekstil atölyesinin çepere doğru genişlemesi, işçi pazarının da çepere doğru yayılmasına neden olan temel etkenlerden biri oldu. Öte yandan İstanbul'un merkezinde bulunan fabrikaların şehrin çeperlerine doğru kaydırılması işçi pazarlarına olumsuz yansıması oldu. Şehrin merkezinde ve çeperinde yeni fabrikaların ve konut alanlarının yapılması İstanbul'un merkezinde ve çeperinde yapılan tarımsal faaliyetleri olumsuz biçimde etkiledi. Önceki dönemlerde İstanbul'un sebze ihtiyacının küçük bir bölümü, belli noktalardaki bostanlardan

karşılanırdı. İstanbul'daki bostanlar, daha çok Suriçi bölgesinde bulunurdu. Suriçi dışında Çengelköy-Beykoz, Büyükdere, Sarıyer, Beşiktaş sırtları, Üsküdar, Caddebostan, Erenköy, Bostancı, Maltepe, Kartal gibi yerlerde de bostanlar vardı (Anonim, 1994, s. 309-310). İşçi pazarında bekleyen işçiler, belli dönemlerde günübirlik olarak bostanlara gidip zararlı otları temizleme, çapalama veya hasat işlerinde de çalışırdı.

Toparlarsak, Anadolu kırsalında dönüşüm ve tarımsal gelirlerin azalması, fabrikaların kurulması ve yeni gecekondu mahallelerinin ortaya çıkışı, İstanbul'a yeni göçmen grupların gelişini artırdı. Bu durum şehrin birçok dinamiğini de etkiledi. İşçi pazarlarının ortaya çıkışı ve çepere yayılmasını bu dönüşümden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Bu süreçte kente göç edenler, bir yandan formel veya enformel emek piyasasına dahil olmaya çalışırken, aynı zamanda konut ihtiyacını gidermek için formel konutlara ya da gecekonduya yöneldi. Bazı işçi grupları, akrabalık ve hemşerilik ağlarını kullanarak daha kolay şekilde enformel emek piyasasında yer aldı. Bu durum işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları için de geçerliydi. Bazı işçi grupları, akrabalık ve hemşerilik ağları üzerinden enformel emek piyasasına daha kolay dahil olup iş bulurken, diğer işçi grupları, işçi pazarlarına dahil olmakta ciddi zorluklarla karşılaştı.

Bu çalışma dört bölümden oluşuyor. Başlangıç olarak “enformel ekonomi” ve “prekarya” kavramı ele alınarak Türkiye’de işçi pazarlarının nasıl ortaya çıktığı, tarihsel süreci, hangi grupların işçi pazarlarında beklediği ve ne tür işlerde çalıştıkları ele alınacaktır. Aynı zamanda, İstanbul’da işçi pazarların ortaya çıkmasına, gelişmesine ve işlevlerinin dönüşmesine neden olan temel faktörlere odaklanılacaktır. Anadolu şehirlerinden İstanbul’a yaşanan işçi göçlerin yanı sıra düzenli/düzensiz göçmen işçilerin de İstanbul’a göç etmesinin işçi pazarına ne tür yansımaları olduğu tespit edilecektir. İşçi pazarlarında bekleyen işçilerin gecekondu evlerinin yapımında ne tür rolleri olduğu tespit edilecektir. İstanbul’da nüfus artışı ve fabrika, nalbur, keresteci sayısının artmasıyla paralel olarak yük taşıma işlerinde daha fazla günlük işçiye duyulan ihtiyacın işçi pazarlarına etkisi ele alınacaktır. İşçilerin gündelik işgücü piyasasına katılımında iletişim araçlarının (hatlı telefon, cep telefonu, bilgisayar vb.), imar kanunlarının (Boğazların birinci derece sit bölgesi ilan edilmesi, gecekondu kanunu, imar affi kanunları vb.), son dönemlerde inşaat ve taşımacılık alanında teknolojik araçların (kepçe, portif, vinç, dış cephe asansörleri, hazır beton araçları vb.) kullanılması ve kömür kullanımının azalmasının işçilerin işgücüne katılımında ne derece olumlu/olumsuz etkisinin olduğu da detaylı şekilde ele alınacaktır.

İkinci bölümde, işçilerin emek süreçlerine odaklanılacaktır. Bu bölümde işçi pazarlarında bekleyen işçilerin nasıl seçildiğine ve işe götürülme süreçlerine değinilecektir. Bazı işçi pazarlarında, işçi seçimi sürecinde ortaya çıkan komisyonculuk konusu ele alınacaktır. İşçilerin çalışma alanlarına, ücret piyasasına ve işçilerin bu süreçteki birikim süreçlerine bakılacaktır. İşçi pazarlarında bekleyen işçilerin mekânsal hâkimiyeti nasıl sağladıkları ve işçiler arasında ortaya çıkan dışlanma pratikleri incelenecektir. Son olarak COVID-19 salgınının işçilere yansması, işçilerin sosyal güvenceden yoksun kalma hali ve işçilerin çalışma alanlarında yaşadıkları iş kazalarına değinilecektir.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde ise alan çalışmasında elde edilen veriler ile İstanbul'un 37 ilçesinde bulunan 116 işçi pazarı iki bölüm şeklinde sunulacaktır. Bu kapsamda İstanbul'un Anadolu Yakası'nda bulunan işçi pazarları üçüncü, Avrupa Yakası'nda bulunan işçi pazarları ise dördüncü bölümde sunulacaktır. Bu bölümlerde işçi pazarları tek tek tespit edilerek; konumları, ilk hangi işçi grubunun beklediği, zamanla değişen işçi sayısı, hangi işçi grupların daha fazla olduğu, işçilerin ne tür işlere gittikleri ve zamanla işçi sayısının azalmasının temel nedenleri analiz edilecektir. Her bir işçi pazarının dökümünü yapmak güç bir süreçti. Okuyucu için de birkaç işçi pazarı okuduktan sonra devamındakiler tekrar gibi algılanabilir. Ancak, ilerleyen zamanlarda bir kısmı kaybolacak bu pazarların kaydını tutmanın hem İstanbul hem de emek çalışmalarına katkı sağlayacağını düşünüyorum. Birkaç işçi pazarı okunduğunda, pazarların genel içeriği anlaşılsa da her bir semte bulunulan sektöre ve yakınlığa göre değişkenlik gösteren dinamiklere dair ipuçları görülebilir. Bütün işçi pazarlarını tek tek ele aldıktan sonra, son kısımda, pazarların tarihsel dönüşümüne, farklılıklarına ve benzerliklerine dair genel bir değerlendirme yapacağım. Ayrıca İstanbul'un her iki yakasında bulunan işçi pazarlarının ve işçi pazarlarındaki geçişkenlik durumlarının haritalandırılmasını yapacağım.

1.2. İstanbul'da Emegın ve Mekânın Dönüşümünün İşçi Pazarlarına Yansması

Kent sözcüğünün kökleri geçmişe dayanır. Bookchin (1999), kenti, önemli toplumsal potansiyellerin gelişim evreleri, gelenekler, kültürler ve yerleşik insan topluluğunun birikimci gelişimi üzerinden inceler. Kent, kır üzerinde önemli bir tahakküm kurarak kıyı yutmaya başlar. Harvey'e (2017) göre kent, sermaye dolaşımı sürecinde emegın ortaya çıkarttığı bir üretici güçler topluluğudur. Kent, sermaye dolaşımı sürecinde elde edilen gelirin bireyler tarafından yeniden kullanılarak, kendilerini yeniden üreten bireylerin yerleştiği yer olup daha çok belli sınıfsal güçler koalisyonu tarafından yönetilir. Lefebvre'e (2014) göre ise kent, mekânsaldır.

Mekân, sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm yaşar. Aynı şekilde kent zamansaldır, zaman içinde gelişir ve değişime uğrar. Kent, insanların belli mekânlarda buluştukları, belli faaliyetlerde bulundukları bir yerdir. Bu sebeple kent, insanları bir araya getirir. Kapitalist sistemin dayattığı mekânın değişim değeri yerine mekânın üretim değerini öne çıkarır. Özellikle müteahhitler, bankalar, büyük şirketler, arsa spekülâtörleri, kent mekânını bir değişim değeri üzerinden değerlendirerek rantsal bir alan sağlamaya çalışırken, kent yoksulları ise kent mekânlarını gündelik yaşamını sürdürebilecekleri mekânlar olarak görür.

Türkiye'nin en önemli kentlerinden biri olan İstanbul, dönemsel olarak göç, nüfus, konut, ekonomi ve emek bağlamında önemli bir değişim geçirmiştir. İstanbul, araştırmanın merkezinde bulunduğu ve buradaki işçi pazarlarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümü daha iyi anlamak için Cumhuriyet sonrasında aldığı göç, nüfus, konut ve ekonomik süreçlerinde yaşanan dönüşüme odaklanmakta fayda var. İstanbul tarih boyunca bir göç kenti olagelmıştır. İstanbul, Osmanlı'dan günümüze önemli bir ticaret merkezi olması nedeniyle göçmen hareketliliğinin sürekli yaşandığı bir mekândı. Ayrıca savaş dönemi ve sonrasında,²⁴ hastalıkta veya mübadele dönemlerinde de İstanbul'a göçmen geldi. Bu sebeple İstanbul nüfusunun önemli bir bölümü İstanbul'a sonradan yerleşen göçmen gruplardan oluşur. İstanbul nüfusunun artışında birçok faktörün rol oynadığını söyleyebiliriz. Anadolu şehirlerinden gelen göçmenlerin (yoksul köylüler, işçiler, zanaatkarlar, aydınlar, sanatçılar, sermaye sahipleri, meslek sahipleri vb.) yanı sıra yapılan mübadeleyle Balkan ülkelerinden çoğunluğu Müslüman Türklerinden oluşan yoğun bir göçmen akışı da yaşandı. İstanbul'da yaşanan bu göçlerle beraber farklı dini ve etnik kimliği bir arada barındırması sayesinde nüfus çeşitliliği de görülür (Erder, 2015, s. 237-238). Özellikle 1950 sonrasında İstanbul'a Anadolu'dan ve Balkan ülkelerinden yeni göçmen girişi yaşandı. Öte yandan eski kentte yaşayan gayri müslim nüfus, zorunlu/gönüllü göçlerle ayrılınca nüfus çeşitliliği azaldı (Erder, 2000, s. 192).

Cumhuriyet döneminde kırsal çözülmesiyle köylü nüfus, kırsal terk edip kentlere göç etti²⁵. Topraksızlığın yanı sıra, toprağın parçalanmasıyla küçük meta üreticisi sayısının fazla olması, toprağın verimsiz kullanılması, tarımda verimin düşüklüğü, tarımsal gelirin azlığı, tarımda

²⁴ Nitekim iki dünya savaşı arasında İstanbul'un nüfusu %1,9 oranında artarken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise 1950'lerde İstanbul'un nüfusu %2,9'a kadar yükseldikten sonra düşmeye başladı. Mübadele sonrasında Balkanlardan yaklaşık 2 milyon Müslüman nüfus geldi (Pamuk, 2012, s. 70).

²⁵ İkinci Dünya Savaşı sonrasında işgücü piyasasında tarımda çalışanların payı hızla düştü. 1950'de tarımın işgücü içindeki payı %80 iken, 1980 yılına gelindiğinde bu oran %50'ye, 2010 yılına gelindiğinde ise bu oran %22'lere kadar düştü (Pamuk, 2012, s. 73-74). 2023'te yapılan sayıma göre kentlilerin toplam nüfus içindeki oranı %93 iken, kırsal nüfusu %7'ye düştü (TÜİK, 2023).

makineleşme,²⁶ köylü üzerindeki vergilerin artırılması,²⁷ kırsal alandaki altyapı eksikliği, temel hizmetlere yeterince erişememe (eğitim, sağlık vb.), işsizlik, geçim sıkıntısı gibi nedenlerden dolayı kırsal bölgelerden, İstanbul başta olmak üzere, büyük kentlere doğru yoğun bir göç yaşandı (Erder, 2015, Pamuk, 2012, Keleş, 1996, Karpat, 2022). Tüm bu etkenleri dikkate aldığımızda İstanbul nüfusunda 1927-2020 dönemleri arasında sürekli ve hızlı bir artış yaşandı.²⁸

Topraksız köylünün yanı sıra küçük meta üreticisi olan göçmen grupların da sayısı fazlaydı. Küçük meta üreticisi olan göçmen grup, ilk dönemlerde kırla bağlantısını tamamen koparmadı (Pamuk, 2012, s. 74). Göç ettiğinde diğer sektörlerde mesleki nitelikleri olmadığı için işgücü piyasasına girmekte zorluk çekti. Bu sebeple, mesleki nitelik gerektirmeyen enformel işgücü piyasası, göçmen işçiler için önemli bir istihdam alanı oluşturur (Şenyapılı, 1981, s. 79-80). Bu gruplar, hizmet sektörü başta olmak üzere diğer sektörlerde (at arabacılığı, seyyar satıcılık, apartman kapıcılığı, simitçilik, ayakkabı boyacılığı, eskicilik, çöpçülük, hamallık vb.), yani görece vasıf istemeyen işlerde çalışmaya başladı (Keleş, 1996, s. 52). Kente yeni gelen göçmenler, bu çalışma alanlarında düzenli çalışmadıkları ve düzenli bir gelire sahip olmadıkları için, İstanbul'da bulunan ucuz konutlara yöneldi. İstanbul'a yerleşen göçmen gruplar, ucuz konut ihtiyacını, "sefalet" mahalleleri olarak dile getirilen gecekondu mahallelerinden karşıladı (Şenyapılı, 1981, s. 79-80).

Gecekondu mahalleleri, yeni gelen göçmen grupların konut sorununu çözmede, işgücü piyasasına katılmalarında ve gündelik temel ihtiyaçlarını karşılamalarında önemli kolaylıkları oldu.²⁹ İstanbul'a gelen gruplar, Haydarpaşa tren garından veya otogardan (Topkapı, Harem otogarı) inip hanlarda, bekâr odalarında veya gecekondu bölgelerine yerleşerek fabrikalarda işçi olma hayalini kuruyordu (İSO, 2017, s. 156). İstanbul'un farklı noktalarında kurulan

²⁶ 1948 yılında Türkiye'nin Marshall yardımı almasıyla tarımda köklü dönüşümler yaşandı. Bu dönem, traktör, tarımsal gelişimin simgesi haline geldi (Toprak, 1988, s. 19). Keyder'e göre 1948 yılında Türkiye'de bulunan traktör sayısı 1.750 iken, 1950'de 16.000'e 1955 yılında ise traktör sayısı 40.000'e kadar yükseldi. Aynı şekilde biçer-döver sayısı da kısa sürede 1.000'den, 6.000'e kadar çıktı (Keyder, 1982, s. 164).

²⁷ Karpat'a göre, 19. yüzyıldan itibaren toplumsal ve iktisadi çözülmenin yanı sıra, yaşanan iki büyük savaş sonrasında yaşanan hızlı makineleşme, Türkiye'de kırdan kentlere doğru göçün yaşanmasında ana aktörlerdendi. Aynı şekilde yönetici seçkinlerin de köylüler üzerine ağır vergiler getirmesi, kırın çözülüşünü hızlandırdı (Karpat, 2022, s. 81).

²⁸ TÜİK ve diğer kaynakların verileri dikkate alındığında, 1927 yılından 2023 yılına dek İstanbul'daki nüfus dramatik biçimde değişti. İstanbul'un nüfusu 1927'de 794.444, 1935'te 833.599, 1940'ta 991.237, 1950'de 1.166.477, 1960'ta 1.882.092, 1970'te 3.019.032, 1980'de 4.741.890, 1990'da 7.309.190, 2000'de 10.018.735, 2010'da 13.120.596, 2020'de 15.462.452, 2023'te ise 15.655.924 civarındaydı. Bu süreçte, gelişen sanayi ve ticari faaliyetler, nüfus artışını etkiledi.

²⁹ Anadolu şehirlerinden İstanbul'a gelen göçmen gruplar, aile, akraba ve hemşerilerinin yardımıyla İstanbul'da iş bulma ve konut sorununu daha kolay çözmekteydi. Yapılan araştırmalarda da görüldüğü üzere, yardımlaşma ağları, gecekondu mahallelerinde daha fazla etkiliydi (Erder, 2015, s. 22-23).

fabrikaların ucuz işgücü ihtiyacı, daha çok Anadolu şehirlerinden gelen işçilerden karşılandı. İstanbul, diğer şehirlere kıyasla birçok fabrikanın kurulması ve yoğun emek gücüne ihtiyaç duyması nedeniyle Anadolu'dan gelen kırsal nüfus için önemli bir işgücü alanı olageldi (Şenyapılı, 1981, s. 198-199).

İstanbul'da farklı dönemlerde merkezden çepere doğru (özellikle iş alanlarının yoğunlaştığı bölgelerde) birçok gecekondu mahallesi ortaya çıktı. Avrupa Yakası'nda Zeytinburnu yönünden Bakırköy, Sefaköy, Halkalı, Firuzköy, sanayileşmenin yoğunlaştığı Eyüp yönünde ise Alibeyköy ve Rami, aynı şekilde Kağıthane (Yahya Kemal, Gültepe, Çeliktepe, Sanayi mahallesi vb.) ve Gaziosmanpaşa (Taşlıtarla, Küçükköy) yönüne doğru yeni gecekondu mahalleleri ortaya çıktı. Anadolu Yakası'nda ise Maltepe, Pendik ve Kartal yönünde sanayileşmenin yoğunlaşması ile Maltepe, Kartal (Karlitepe, Gülsuyu, Gülsusu vb.) ve Pendik (Kurtköy-Taşlıbayır, Yakacık vb.) bölgelerinde ve ulaşım ağlarının (İstanbul-Ankara karayolu çevresinde) çeperlerinde yeni gecekondu mahalleleri ortaya çıktı (Tüfekçioğlu, 2015, s. 16-17). Yoksul aileler, İstanbul'un bazı tepelik alanlarına (Fikirtepe, Kuştepe, Çeliktepe, Gültepe vb.) gecekondu yaptı. Bu bölgeler dışında, çalışma alanlarına yakın ve biraz daha çeperde kalan Ataşehir (1 Mayıs mahallesi vb.), Ümraniye (Kazımkarabekir, Hekimbaşı vb.), Beykoz (Yenimahalle vb.), Sarıyer (Armutlu, Çayırbaşı vb.), Sultangazi (Gazi mahallesi vb.) gibi birçok yerde gecekondu mahalleleri ortaya çıktı.

Atölyeler ve fabrikalar, yeni gelen göçmen gruplar cazip olsa da yalnızca bir bölümünü istihdam edebildi ve geriye kalan gruplar (özellikle mesleki niteliği olmayanlar) farklı çalışma alanlarına (seyyar satıcılık, amelelik vb.) yönelmek durumunda kaldı (İSO, 2017, s. 156). Geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, İstanbul'da açılan yeni işyerleri ve fabrikalar, yeni gelen göçmenler için önemli bir istihdam alanı oluşturdu.³⁰ Ayrıca İstanbul'da yeni işyerleri (nalbur, keresteci, kömürcü vb.), konut alanları ve fabrikalar, merkezden çepere doğru yayıldıkça, çeperde de yeni işçi pazarlarının ortaya çıkmasına neden oldu.

Cumhuriyet'le birlikte İstanbul'da sanayileşme sürecinin hız kazanması ve nüfus artışına bağlı olarak 1940'ların ortalarından itibaren gecekondu evleri yapıldı. İlk dönemlerde hane reisleri, kendi emekleriyle ve bölgede buldukları temel malzemelerle (teneke, tahta, naylon vb.) konut ihtiyaçlarını giderirken, 1953 sonrası dönemde inşaat malzemelerinin (biriket, kiremit, kum, çimento vb.) kullanımının artmasıyla inşaat işlerinden anlayan ustalara

³⁰ Geç Osmanlı'dan itibaren İstanbul'un birçok noktasında, farklı sektörlerde üretim yapan birçok fabrika kuruldu (Bkz. Doğan, 2013, s. 516- 521).

ihtiyaç duyulmaya başlandı.³¹ Gecekondu yapımında kullanılan inşaat malzemelerinin değişmesi ve zamanla mesleki nitelik gerektiren daha dayanıklı gecekondu evlerin yapılması işçi pazarlarını olumlu yönde etkiledi. Birçok bölgede gecekondu mahallelerinin ortaya çıkması ve gecekonduarda kullanılan malzemelerin değişmesi işçi pazarındaki işçilerin işgücüne katılımını olumlu etkiledi. Özellikle gecekondulaşma sürecinde gecekondu evlerinin yapımının hız kazanmasıyla beraber gündelik işçiler, düzenli olarak gecekondu mahallelerinin (çok nadir de olsa bazı politik gecekondu mahallelerinde sadece inşaat ustalarının çalıştıkları tespit edildi) yanı sıra, az da olsa farklı bölgelerdeki inşaat alanlarına da (apartman, depo, fabrika vb.) günlük işlere gitmekteydi.

İstanbul'un birçok bölgesinde işçi pazarlarının ortaya çıkışı ve çepere yayılışında yeni konut bölgelerinin ortaya çıkış süreci paralellik gösterir. Aynı şekilde birçok bölgeye yeni fabrikaların kurulmasıyla, yeni gecekondu mahalleleri oluşmaya başladı ve mahallenin inşaat malzemesi ihtiyacının giderilmesi için nalbur, kereste gibi işyerleri açıldı. Özellikle İstanbul'un farklı semtlerinde ortaya çıkan işçi pazarlarının nasıl ortaya çıktığı, hangi koşullarda işçi sayısının arttığı ve hangi bölgelere doğru genişlediğini anlamak için öncelikle İstanbul'da hangi bölgelerinde farklı konutların ortaya çıktığına ve hangi bölgelerde gecekondu mahallelerinin yoğunlaştığına bakmakta fayda var. Aynı şekilde dönemsel olarak gecekondu kullananlar (mülk sahibi/kiracı) ve gecekondu yapımında rol oynayan aktörlere odaklanmak gerekir.

Yaptığım görüşmelerde işçilerin, 1947-1990 yılları arasında belli gecekondu mahallelerinde (özellikle yardımlaşmasının fazla gelişmediği ve politik olmayan yerler), dönemsel olarak yoğun şekilde gecekondu yapımında rol oynadıkları ve belli dönemlerde (örneğin, 1960 ve 1980 askeri darbeleri akabinde gecekondu yapımına engel olunduğu ve yasal kısıtlamalar getirildiğini öğrendim) kısa süreliğine de olsa gecekondu inşaatlarında çalışmadıklarını ifade ettiler. Bu sebeple, Cumhuriyet döneminde İstanbul'da nüfus artışına bağlı olarak yapı bakımından gecekondulaşmanın işçi pazarına etkisini incelemek için 1947-1990 arası döneme odaklandım.

³¹ Gecekondulaşmanın ilk ortaya çıktığı dönemlerde aileler kendi konut ihtiyaçlarını kendileri veya diğer grupların yardımıyla karşılamaları nedeniyle (özellikle bu dönemlerde mahalleli ve kan bağı bulunan gruplar arasında imece usulü daha yaygın olup) günlük işçilere fazla ihtiyaç duymazken, gecekondu kullananlar daha dayanıklı hale getirmek için kaliteli inşaat malzemeleri kullanılmaya başlanmasıyla inşaat işlerinden anlayan, özellikle inşaat ustalarına duyulan ihtiyaç arttı. Zamanla gecekondu bölgelerin siyasi partileri için birer oy deposu haline gelmesi ve gecekondu halkının da seçim sürecinde bu gücü kullanmayı keşfetmesiyle belli dönemlerde konut afları çıktı. Yapılan aflarla, gecekonduların yıkılma ihtimali azaldığı için birçok gecekondu sahibi, daha dayanıklı inşaat malzemelerini kullanmaya başladı.

1.2.1. 1947-1990 Arası Dönem: Barakadan Gecekonduya

1940'ların ortalarından itibaren Anadolu'nun köylerinden büyük kentlere göçle gelen topraksız ve küçük meta üreticileri için kent, bilinmeyen ve yabancı bir mekândı. Yeni göçmenler istihdam süreçlerine dahil edilmediği ve barınma ihtiyaçlarını karşılayacak bir yapı oluşturulmadığı için, bu gruplar ilk bulduğu boş arazilerde ve kendi imkanlarıyla konut sorununu gidermeye çalıştı. Konut sorunu ve işgücüne katılım konusundaki belirsizlikten dolayı, ilk gelenler genellikle aile reisleriydi. Kente ilk gelen göçmenlerden fabrikalarda çalışanlar, ulaşım sorunu yaşamamak için, yakın boş alanlarda baraka şeklinde küçük konutlar yaptı.³² İlk barakalar, gecekondu evlerinin de habercisiydi. Bu bölgelerde yeni gecekondu evlerinin ortaya çıkışı tesadüfi bir durum değildi. Bu konutların, özellikle kent merkezine ve fabrikalara yakın alanlarda ortaya çıkması dikkat çekici bir durumdu (Şenyapılı, 1981, s. 44, 57, 79-80, 130).

İlk gecekondulaşmanın ortaya çıktığı Zeytinburnu gibi bölgelerde toprak, kayalık (büyük taşlar) değil, büyük oranda kalker ve killiydi. Fabrikaların çevresinde, tarlalarda ve yol kenarlarında tahta parçaları ve tenekelerin bulunması nedeniyle, ilk gelen göçmen grup, çok az veya herhangi bir harcama yapmadan kolaylıkla baraka (kulübe) evler yaptı. İlk yıllarda ortaya çıkan konut tipinde basit malzemelerin kullanılması, inşa sırasında bir ustalık gerektirmedi. Bu konut tipi, ilk yıllarda işçi pazarının ortaya çıkmasını engelleyen temel etkenlerden biriydi.

İstanbul'a benzer biçimde Ankara'da da ilk dönemde yapılan gecekondu evlerde benzer malzemeler kullanıldı. İlk gecekondu evleri daha çok kerpiçli evler şeklinde yapıldı³³ (Öğretmen, 1957, s. 25-26). İstanbul ve Ankara'da ilk gecekondu bölgelerin ortaya çıktığı alanlarda, gecekondu evlerinin yıkılma tehlikesi nedeniyle herhangi bir ücret ödemeden veya çok az ücretle temin edilecek malzemeler kullanıldı. Bu barınakların bir bölümü, fazla mesleki nitelik (inşaat ustalığı gibi) gerektirmediği için çoğu defa bu tarz yapılar mülk sahipleri tarafından yapıldı. Nitekim Kurucu, gecekondulaşma sürecinin başladığı ilk dönemlerde

³² İstanbul'un Zeytinburnu bölgesinde fabrikaların yoğun bulunması ve boş arazinin genişliğinden yaralanan göçmen gruplar, yol kenarında ve tarlalarda barakalar yaparak konut sorununu çözdü. Bu barakalar genellikle toprağı kazdıktan sonra üzerine tahtalar ve kilim örterek veya toprağa dört kazık çakıp üzerini kilimlerle örterek yapıldı (Şenyapılı, 1981, s. 44, 57, 79-80, 130).

³³ Kerpiçli evlerin yapımı hem daha kolay hem de işçilik gerektirmediği için de daha düşük maliyetliydi. Kerpiçli evlerde hızlı yapılması için kullanılan çamurun (toprak, su, saman tozu vb.) hemen kurumasına ihtiyaç vardı. Bu sebeple ilk dönemlerde arazi işgal edenler, genelde havaların çok sıcak olduğu yaz döneminde kerpiç evleri yapardı. Mülk sahipleri ile güvenlik güçleri (jandarma) veya devlet memurları arasındaki gerilim ve yıkım, en çok haziran-eylül dönemleri arasında yaşanırdı (Kurucu, 1965: Öğretmen, 1957, s. 30).

İstanbul'da işçi pazarlarının yaygınlaşmaması ve işçilerin bu konutlarda çalışmamasını şu şekilde açıklar:

1947-1948 döneminde gecekonducular, barakalarını umumiyetle kendileri yapmışlar, kendisi yapamayan da eş-dost, konu komşu yardım etmiştir. Zaten bu ilk gecekonducuların yapılmasında ihtisasa ihtiyaç yoktu. Bütün gaye, ilk önce kanuni bir ikametgâh yapabilmektir. Bu devre içerisinde tahminen 1000-1500 kadar gecekondu kurulmuştur. 1947- 1948 devresinde halk, gecekondusunu kendisi kurduğu için gecekondu usta ve kalfaları teşkilatı gibi bir teşkilat yoktu. Ve hatta gecekonducuların yapımında yevmiyeli olarak çalışan usta bile tutulmamıştır (Kurucu, 1965, s. 6).

Kurucu'nun da belirttiği gibi, ilk dönemlerde mülk sahiplerinin kalitesiz malzeme kullanarak dayanaksız barınaklar yapması nedeniyle İstanbul ve Ankara'da fazladan emek gücüne ihtiyaç duyulmadı. Bu da işçi pazarlarının ortaya çıkmama nedenlerinden biriydi.

1948-1953 arasında Zeytinburnu'ndaki gecekonducular üç aktör tarafından yapıldı: gecekonducu, inşaat ustaları veya inşaat kalfası (Kurucu, 1965, s. 17-18). Kurucu'nun saha araştırmasında, gecekondu bölgesindeki bazı yerlerde kahvehaneler bulunduğu ve kahvehanelerde inşaat ustaları, ameleler (inşaat işçileri) ve inşaat kalfalarının oturup gecekonducuların inşaatlarında çalıştıklarını aktarır.

İnşaat ustaların bir kısmı, semtin belli kahvelerinde otururlardı. Bu kahveler çok erken açılırlardı. Usta olanlar ve ameleler, sabahları bu kahvelere gelirler, ihtiyaç sahipleri, sabahleyin veya akşamları bu kahvelerde bir usta ile anlaşırdı. Bu kahvelerde yapılan anlaşmalar, gündelik 1 çalışan veya küçük çapta götürü iş yapan ustalarla olurdu. Büyük çapta bir inşaatın kaç liraya mal olabileceğini hesaplayan ve bir inşaatı hiç para almadan yapabilecek kadar parası olan ve jandarma ile iyi münasebet kurmuş (ki bunun halk nazarında ölçüsü, yaptığı binanın jandarmalar tarafından yıkılmaması) olan ve halk arasında kalfa lakabı ile anılan ustalardır.³⁴ (Kurucu, 1965, s. 19).

Gecekondu yerleşimcileri birikim yaptıklarında ve gecekonducuların yapımına göz yumulduğu dönemlerde daha dayanıklı inşaat malzemeleriyle ev yapmaya başladı. Nitekim 1953-1960 yılları arasında yapılan gecekonducularda daha fazla tuğla, biriket, çimento ve kum gibi dayanıklı inşaat malzemeleri kullanıldı. Böylece ilk gecekonducuların yapımında kullanılan çamur, saman tozu, naylon, teneke ve tahta parçaları gibi malzemelerin yerini, zamanla daha dayanıklı ve mesleki nitelik gerektiren inşaat malzemeleri aldı. Kurucu'ya göre (1965), 1953-1960 dönemleri arasındaki gecekondu tipleri genelde bir oda ve bir holden (salon) ibaretti. Zorunlu ve acil bir ihtiyaçtan doğan gecekonducular, zamanla, bazı gecekondu sahipleri

³⁴ Kurucu, çalışmasında bu semtlerin hangi gecekondu mahallelerinde bulunduğu, bölgede bu şekilde kaç kahvehane bulunduğu, kahvehanelerde kaç işçinin beklediği, kahvehanelerde hangi ilden gelen işçi grupların ne kadar süre bu bölgedeki kahvehanelerde beklediğine dair herhangi bir veri sunmamıştır. Bu sebeple ilk dönemlerde Zeytinburnu bölgesinde hangi bölgede işçi kahvehanelerinin bulunduğu ve işçi kahvehanelerinde bekleyen işçilerin kökenleri, doğum yerleri ve sayılarına dair net bir bilgiye ulaşılamamıştır. 2022 yılında Zeytinburnu ilçesinde yapılan saha araştırmasında bölgenin en eski ve ilk işçi pazarının Yenidoğan mahallesinde bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan saha çalışmasında 1960'larda da işçilerin beklediği tespit edilmiş olup daha önceden de (örneğin 1950'lerde de beklediklerine dair) farklı işçi gruplarında işçi kahvehanesinde beklediğine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Aynı şekilde Kurucu'nun bahsettiği işçi grupları, Yenidoğan'daki işçi kahvehanesinde beklediğine dair de elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır.

tarafından ticari bir araca çevrildi. Gecekondu sahipleri, yaptıkları gecekonduyun bir odasını başkalarına kiraya vererek ek kazanç sağlamaya başladı. Bu süreçte çimento ve kum kullanılarak iki katlı betonarme binalar görülmeye başlandı. Gecekonduculara yeni eklenen odaların kiraya verilmesi, binlerce gecekonduyun yapımına olanak sağladı. Bu durum doğal olarak işçi pazarında bekleyen işçi grupları ve inşaat kalfaları için de önemli bir kazanç kapısının oluşmasına zemin hazırladı.

Nitekim Şenyapılı'nın da belirttiği gibi, gecekondu yapımında biriket ve inşaat malzemeleri kullanılmasıyla, inşaat işlerinde uzmanlaşmaya başlayan ustalara ve işçilere ihtiyaç duyuldu. Birçok kalfa, fiili olarak inşaatlarda çalışmaktan ziya, kahvehanelerde oturup aracılık yapıyordu. Gecekondu yapmak isteyen ev sahipleri, genellikle kahvehaneye gelerek inşaat kalfalarıyla pazarlık ediyordu. Kalfa ise pazarlığın durumuna göre ve yapılacak evin büyüklüğüne göre inşaat ustasını ve inşaat işçilerini temin ederdi. İşin büyük çoğunluğu inşaat ustaları ve inşaat işçileri tarafından yapılırdı. İnşaat kalfası da işi organize ettiğinden belli bir ücret alırdı. Genellikle inşaat kalfaları, yaptığı gecekondu evinin yıkılmaması ve kazançlarını düzenli olarak artırmak için yerel otoritelerle (jandarma, memur, zabıta vb.) arasını iyi tutardı (Şenyapılı, 1981, s. 133-134). Hart'ın da belirttiği gibi gecekondu sahiplerinin tamamı gecekondu evlerinin kendileri tarafından yapılmadığını dile getiriyordu. Bazı gecekondu sahipleri, gecekonduğunu kendi yaparken, kimisi başka işçilere yaptırmış veya başkalarından satın almıştı (Hart, 1969, s. 32).

İstanbul'da yapılan gecekondu evlerin yapım şekli, gecekonduyu edinme şekli (hiçbir aracı olmadan doğrudan alana gelerek belli noktaları kendisine parselleyerek, arazi mafyasından/diğer gruplardan satın alarak veya bireysel olarak/halk komitesi aracılığıyla edinerek), yapımında rol oynayan aktörler gecekondu mahallelerine göre değişkenlik gösterir. Bazı gecekondu bölgelerinde arsa temininin zorlaşması ve zamanla birçok alanın arazi mafyası tarafından işgal edilmesi nedenleriyle yeni gelen göçmen gruplar, belli bir ücret karşılığında gecekondu mahallesinde arsa sahibi olabildi. Bu durum, bazı gecekondu mahallelerinde arazi mafyasıyla mahalle sakinleri/devrimci grupları arasında gerilime neden oluyordu.

Nitekim Aslan'ın da belirttiği gibi, 1970'lerin ortalarında sosyalist gruplar (ağırlıklı olarak Halkın Kurtuluşu, Halkın Yolu, Halkın Birliği ve Partizan), Kapanagılı bölgesindeki gecekondulaşma sürecinde etkin rol aldı. Solcu gruplar, bölgedeki arazi mafyası ve üçkâğıtçıların gecekondu sakinlerini sindirmesi ve mahalleli üzerinden kazanç sağlamasına karşı çıktı. Sol gruplarla birlikte mahallenin örgütlenmesiyle arazi mafyası ve üçkâğıtçıların bölgeden çıkarıldı. Gecekondu mahallesinde bu grupların yerine, konut yapacaklar için

dayanışmanın merkeze alındığı ve uygulama sürecinde mahalle sakinlerinin aktif katılım sağlayacağı bir yapı inşa edildi³⁵ (Aslan, 2004, s. 101-102,117-118, 122).

Bir diğer politik mahalle olan Armutlu mahallesinde (Küçük Armutlu) de sosyalist gruplar (Dev-Sol öncülüğünde) mahalledeki gecekondulu yapımında aktif rol aldı. Geliştirilen dayanışmayla mahalledeki gecekondulu evlerinin yapımında mahalle sakinleri, Halk Komitesi ve sosyalist öğrenciler etkili oldu. Küçük Armutlu’da Halk Komitesi bünyesinde gecekondulu yapımı sürecinde beş temel ilke belirlendi.³⁶ Küçük Armutlu’da mahalleye yerleşen göçmen gruplar, temel ilkelere bağlı kalmak şartıyla gecekondulu sahibi olabildi. 1990-2000 yılları arasında güvenlik güçleri mahallede etkisini artırmak ve gecekondulu evleri yıktırmak için birçok girişimde bulundu. Özellikle 1992, 1994, 1998 yılında gecekondulu evleri yıkmaya girişimleri oldu. Bu süreçte mahalle sakinleri, yardımlaşarak yıkılan veya hasar alan gecekondulu evleri tekrardan onardı (Dere ve Kuyucu, 2023, s. 366-368). Özellikle politik gecekondulu mahallelerinde, zorlu yaşam koşullarının (bu tür mahallelerde uzun yıllar elektrik, su, altyapı, ulaşım vb. sorunlar yaşandı) yanı sıra, işsizlik ve yoksulluk sorunuyla baş edebilmek için mahalle içinde yardımlaşma ve dayanışma ağları ortaya çıktı. Politik gecekondulu mahallelerinde, dayanışmanın gelişmesiyle, çeperdeki işçi pazarlarında bekleyen inşaat ustalarına, inşaat amelelerine veya inşaat kalfalarına hemen hemen hiç ihtiyaç duyulmadı. Belli dönemlerde, nadir de olsa, sosyalist grupların, en yakınlarındaki işçi pazarına giderek yalnızca inşaat ustalarını çalıştırmaya götürdükleri tespit edildi. Nitekim Sarıyer’e bağlı Armutlu’nun hemen sınırında bulunan Reşitpaşa mahallesinde bulunan Reşitpaşa işçi pazarında uzun yıllar beklemiş olan 52 yaşındaki Ağrılı işçi, bu süreci şu şekilde anlattı:

Biz 1980’lerin sonlarında işte Armutlu’da bir sürü gecekondulu evleri yaptık. O zamanlarda Armutlu’da işçi durağı, işçi kahvesi yoktu. Daha sonra işte 1990’larda Büyük Armutlu’da caminin önüne işçiler gelip beklemeye başladılar. Zaten onlar gelip orada bekleyene kadar küçük Armutlu’da bir sürü gecekondulu ev yapılmıştı. 1980’lerde, Küçük Armutlu’da devrimciler vardı. O zamanlarda bu devrimciler işte evi olmayan, fakir olan ailelere gecekondulu ev yapardı. Ev bittikten sonra onlardan para almadan işte herhalde yanlış bilmiyorsam üyelik karşılığında evi onlara teslim ederlerdi. O zamanlarda bu devrimciler, bizim işçi kahvemize girerlerdi. İşte bize inşaat ustası olan şu işi bilenler, şu kadar inşaat ustası lazım derlerdi.

³⁵ Nitekim 1 Mayıs mahallesinde kurulan halk komitesi üyeleri, mahalleye yerleşen kent yoksullarının konut sorununa çözüm üretti. Mahallede geleneksel dayanışma duygusunu yeniden oluşturarak, mimari açıdan daha iyi gecekondulu evlerinin yapımına başlandı. Bu kapsamda 1 Mayıs gecekondulu mahallesinin planlamasında TMMOB ve İstanbul’daki farklı üniversitelerde okuyan sosyalist öğrenci grupları, teknik destek sağlamanın yanı sıra gecekondulu evlerinin yapımında da yer aldı. İstanbul’daki üniversitelerde şehircilik bölümünü okuyan bazı sosyalist öğrenci grupları, gecekondulu evinin planlamasında rol oynadı. Ayrıca, dayanışma kapsamında gecekondulu evlerinin yapımı sürecinde de bir inşaat işçisi gibi çalıştı. İnşaat sürecinde de çalışan sosyalist öğrenci grupları, daha sonrasında “mahallede emekleri çok olan ama mülk sahibi olmayan bir grup” olarak bilinecekti (Aslan, 2004, s. 101-102,117-118, 122).

³⁶ “1-Hiçbir ev 120 metrekaresi geçemez. 2-Kimse evini ya da arazisini satamaz, kiraya veremez. 3-Hiçbir ev iki katın üzerine çıkamaz (evden birisinin kendi ailesini kurup yeni ev/kat ihtiyacına sahip bir duruma gelmesi bu durumun istisnasıdır.). 4- Başka bir yerde mülk sahibi olan kimse mahalleye yerleşemez. 5- Tüm mahalleliler temel ahlaki değer ve kuralları gözetmek zorundadır” (Dere ve Kuyucu, 2023, s. 366-368).

Ama inşaat ustası dışında işçi yani işte amele işçi istemezlerdi. İşte o günün inşaat ustasının günlük yevmiyesi neyse onu söylerdik. Sonra onlarda tamam derlerdi. İşte akşamdan Küçük Armutlu'ya gidip gecekondulu evi yapmaya başladık. İşte onlar bize tek katlı olacak, şu kadar odası olacak derlerdi, biz de ona göre gecekondulu evi yapardık. İşte bizim ameleler yok deyince onlarda işte siz inşaat ustasıınız, buradaki arkadaşlarda size yardım edecek derlerdi. Ben duvar örerdim, devrimcilere derdim bana tuğla getir, harç leğene koy getir derdim. Onlarda getirirlerdi. Aynen yani o zamanlarda gecekondulu evini biz ustalar yapardık. İşin ameleliğini de oradaki devrimciler yapardı. O zamanlarda Küçük Armutlu devrimcilerin kontrolündeydi. Oradaki devletin arazisi onların kontrolündeydi. İşte bize şuraya gecekondulu ev yapılacak derlerdi, o akşam gidip yapardık. Ondan sonra iş bittiğinde de paramızı peşin verip bizi gönderirlerdi.

Bir diğer politik mahalle olan Gazi mahallesinde de uzun yıllar iki işçi pazarı (kahvehanesi) bulunmasına rağmen işçiler, gecekondulaşma sürecinde sadece belli dönemlerde işçi kahvehanelerinden inşaat ustalarının gecekonduların yapımında çalıştırıldığı tespit edildi. İnşaat işlerinin yanı sıra, mahallede kömür taşıma ve yeni taşınan ailelerin ev eşyalarının nakli de mahalle sakinlerinin desteğiyle gerçekleştiriliyordu. Gazi mahallesindeki gecekondulu evlerinin çoğu mahallenin gençleri, aile üyeleri ve komşuların imece usulüyle yapıldı.³⁷ Böylece mülk sahibi, işçi kahvehanelerinde yalnızca inşaat ustalarına ihtiyaç duyuyordu. İnşaat kalfalarının yanı sıra işçi pazarlarında bekleyen inşaat ustaları ve düz işçiler de politik olmayan gecekondulu mahallelerinde (özellikle mahalle dayanışmasının zayıf olduğu bölgelerde) gecekondulu yapımında daha aktif rol oynuyordu.

1947-1990 dönemleri arasında İstanbul'un birçok bölgesinde (özellikle fabrikaların yoğunlaştığı bölgelerde) yeni gecekondulu mahalleleri ortaya çıktı. Gecekondulu mahallelerdeki nüfus oranlarında da dönemsel olarak artış yaşandı. Keleş'e göre, belli dönemlerde hükümetin ve yerel yönetimler gecekondulaşmaya dair algıları değişmiş ve gecekonduların yasaklanmasına dair yeni yasalar çıkarmış olsalar da her dönem İstanbul başta olmak üzere, birçok şehirde gecekonduların sayısında yüksek artışlar yaşandı (Keleş, 1996, s. 385-386). Aşağıdaki tabloda Türkiye genelinde yıllara göre gecekonduların sayısında yaşanan artışlar görülebilir.

Türkiye'de Yıllara Göre Gecekondulaşma Sayısı ve Nüfusu

Yıllar	Gecekondulu Sayısı	Gecekondulu Nüfus	Kentsel Nüfustaki Payı (%)
1955	50.000	250.000	4,7
1960	240.000	1.200.000	16,4
1965	430.000	2.150.000	22,9
1970	600.000	3.000.000	23,6

³⁷ Bu bölgelerdeki yardımlaşma ağları sayesinde kırdan kentlere yeni gelen birçok işçi ailesi, daha az bütçeyle gecekondulu evlerini yaparak konut sorununu çözebildi. Yeni kentli gruplar, zorlu koşullar karşısında politik mahallelerdeki yardımlaşma ağlarıyla kente daha kolay tutundu ve kalıcı olabildi.

1980	1.150.000	5.750.000	26,1
1983	1.250.000	6.250.000	26.2
1990	1.750.000	8.750.000	33,9
1995	2.000.000	10.000.000	35

Kaynak: (Keleş, 1996, s. 386; Keleş, 1983, s. 196-197).

Keleş, 1983'te yapılan nüfus sayımından hareketle İstanbul nüfusunun %55'inin gecekondu mahallelerinde ikamet ettiğini tespit eder. Nüfusun yarısından fazlasının gecekondu mahallelerinde yaşamadı, dikkat çekici bir veri olarak karşımıza çıkar. 1983'te Türkiye genelinde gecekonduların illere dağılımını inceleyen Keleş'e göre, Türkiye'deki gecekonduların %32'si (yaklaşık 400 bin konut) İstanbul'da bulunur (Keleş, 1983, s. 197-198).

İstanbul'da Gecekonduların Yapım yılı İtibariyle Dağılımı

Yıllar	Yüzde (%)
1915-1949	1.1
1950-1959	7.1
1960-1969	21.7
1970-1979	47,3
1980-1987	22.8

Kaynak: (DPT, 1991, s. 112).

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, İstanbul'da 1915-1959 yılları arasında gecekondu sayısında sınırlı bir artış yaşanırken, 1960-1979 yılları arasında bu artış katlanarak devam etti. Ancak, 1980 sonrası dönemde gecekondulaşmada azalma eğilimi görüldü. Sonuç olarak, İstanbul'da yapılan gecekonduların %91,8'i, 1960-1987 yılları arasında inşa edildi.³⁸ Gecekondu yapımında yaşanan artış işçi pazarlarını doğrudan etkiledi. Yeni gecekondulaşmanın olduğu bölgelere doğru yeni işçi pazarları ortaya çıktı. Bu dönemde gecekonduların yanı sıra, farklı konutların ve çok nadir de olsa fabrika ve işyerlerinin yapım sürecinde de işçi grupları rol aldı. İşçilerin inşaat işlerinde yoğun biçimde çalışması hem işçi sayısının artmasına hem de işçilerin daha fazla birikim yapmasına imkân sağladı.

Gecekondu yapımı için çıkarılan imar afları sayesinde belli dönemlerde gecekondu yapımı hızla arttı. Buna karşında, belli dönemlerde çıkarılan yasalar, askeri darbeler ve güvenlik

³⁸ İstanbul'da yapılan gecekonduların %51,4'ü tek katlı, %30,3'ü iki katlı, %18,3'ü ise üç kat ve üzerindeydi (DPT, 1991, s. 107). Gecekondu evleri zamanla yalnızca temel bir barınma ihtiyacını karşılamaktan çıktı, üzerlerine yeni katlar eklenerek aile üyelerine, akrabalara, hemşerilere veya kiracılara ücretsiz ya da belirli bir kira bedeli karşılığında tahsis edilmeye başlandı.

güçlerinin denetimlerini artırması nedeniyle gecekondur yapımı zorlaştırdı. Gecekondur yapımını engellemeye yönelik yapılan düzenlemelere rağmen, gecekondulaşmada dönemsel artışlar yaşandı. Başta İstanbul olmak üzere birçok kentte hızlı gecekondulaşma, siyasi partiler ve hükümetler/yerel yönetimler tarafından giderek artan bir sorun olarak değerlendirilmeye başlandı (Aslan, 2008, s. 158-163).

Özellikle Adalar’da ve boğaza kıyısı olan ilçelerde bazı dönemlerde yapılan kaçak yapılar, güvenlik güçleri ve zabıtalardan engellendi veya yıkıldı. Bunun için 1983’te “Boğaziçi Kanunu” çıkartıldı.³⁹ Bu, bir yandan mülk sahipleri mağdur ederken öte yandan işçi pazarlarında inşaat işlerine giden günlük işçilerin işgücüne katılımını ve birikim yapma imkânlarını olumsuz yönde etkiledi. Nitekim Beykoz ilçesine bağlı Orta çeşme işçi pazarında beklemeyen Ardahanlı Kürt işçi, bu durumun kendilerini nasıl etkilediğini şu şekilde anlattı:

2000’lere doğru Beykoz çevresinde kaçak yapılaşma yasaklandı. Öyle olunca bu çevredeki işçiler de eskisi gibi inşaat işlerine gidemediler. Beykoz ilçesinde kaçak yapılaşma yasaklanınca inşaat işleri durdu. Sonra zamanla büyük inşaat firmaları bu ilçeye girmeye başladı. Sonra işte bu büyük inşaat firmaların da zaten maaşlı inşaat işçileri vardı. Öyle olunca bu işçi durağındaki işçiler de eskisi gibi inşaat işlerine gidemediler. Daha sonra işte bu ilçede 2000’den sonra artık çatı katlarını yapmaya başladık. Bazen de çatı katı tadilatına gitmeye başladık. Birkaç sene de bu ilçede çatı katı tadilatına gittik. Daha sonra 2019 yılında yerel seçimler yapıldı. Beykoz belediye başkanı seçilen kişi de bu çatılardaki inşaat, tadilat işlerini de yasaklayınca bu ilçede 2019 yılında bizim gittiğimiz inşaat işleri tamamıyla durdu.

Dönemsel olarak gecekondulara yönelik politik yaklaşımlar ve yapılan kanuni düzelemeler, birçok aktörün (arazi mafyası, mülk sahipleri, inşaat kalfaları, kiracılar vb.) yanı sıra işçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarını da olumlu veya olumsuz biçimde etkiledi. 1980’lerden sonra ülkede yaşanan çok yönlü dönüşüm gecekondur yapımını da etkiledi. Gecekondulara zamanla getirilen aflarla (2805, 2981, 3366, 3290, 3414 sayılı yedi kanun. 2981 ve 2805 sayılı kanunlar) ticarileştirildi. Böylece gecekondular, kısa sürede önemli bir rant kaynağı haline geldi (Şenyapılı, 2004). Fakat bu durum, kısa sürede işçi pazarlarında bekleyen işçileri de olumlu yönde etkilemeye başladı. Turgut Özal dönemiyle (1983-1993) beraber gecekondur evlerinin yıkılıp yerine birkaç katlı binaların yapımında az da olsa işçi pazarlarında bekleyen işçiler tarafından da yapıldı. Birçok işçi, Özal dönemini, iş yoğunluğundan dolayı, “altın çağımız” olarak adlandırır. İstanbul’un farklı bölgelerinde bekleyen birçok işçiyle yaptığım görüşmede benzer yorumlar yapıldı. Bunlardan biri, Beykoz’a bağlı Küçüksu işçi pazarında bekleyen 62 yaşındaki Ardahanlı Kürt işçiydi.

³⁹ “18 Kasım 1983 tarih ve 2960 sayılı kanun İstanbul Boğaziçi alanının kültürel ve tarihsel değerlerini koruyabilmek, doğal güzellikleri koruyabilmek, bu alanda nüfus yoğunluğunu sınırlandırmak ve bu alandaki imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemek amacıyla kamu yararı gözetilerek çıkarılan kanundur.” (Kaynak: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2960.pdf>, erişim tarihi: 22.11.2024).

Bu Anavatan partisi döneminde inşaat işleri çok vardı. Çok iyi hatırlıyorum sene 1983'te Turgut Özal başbakan olduğu yıldan sonra İstanbul'da inşaat işleri patladı. Bir baktık her yerde inşaat yapılıyor. Her yere yeni bina yapılıyordu. O zamanlarda tabii bu çevreler ormanlık alanlardı. Buralar o zamanlarda devlet arazisi diye geçirdi. O zamanlarda benim gibi millet bu devlet arazisi üzerinde birilerden kaçak arsalar alıp kendilerine gecekondular evler yapmaya başladı. Bu olay 1983'ten 1991'e kadar devam etti. O zamanlarda İstanbul'un her yerinde inşaat işleri vardı. O yıllarda günde 2-3 defa inşaat işlerine giderdik. O zamanlar işler çok vardı. Akşamları yorgunduk evimize gidip yataydık. İşte akşam 11 gibi kapı çalınırdı. İşçi arkadaşlar gelip beni uyandırır. Acil gel inşaat işi var. İnşaat malzemesi gelmiş. Onlar taşınacak derlerdi. O zamanlarda bazen gece de işe gittiğimiz oluyordu. Bu inşaat işlerine sene 1993'lere kadar da çok işe giderdik. Turgut Özal, hükümetin başına geldikten sonra işlerimiz çok arttı. Bu Turgut Özal döneminden taa Ecevit dönemin kadar burada bir sürü inşaat işlerine gittik.

Merkezî idarenin ve yerel yönetimlerin gecekondular veya diğer kaçak yapıların inşaa edilmesine göz yumduğu dönemlerde, işçi pazarlarında bekleyen işçiler daha fazla günlük işe gidebildi. Yaptığım görüşmelerde, 1989 seçim sürecinde ve sonrasında, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Nurettin Sözen'in (1989-1994) döneminde, İstanbul'un birçok noktasında yeni gecekondular evleri ve kaçak yapıların inşaa edilmesine göz yumulduğunu belirten işçiler, bu dönemde inşaat işlerine daha fazla gittiklerini ifade etti.

Eski konutların yıkılıp yerine yeni konutların yapılması ve boş arsalarla gecekondular evleri yerine birkaç katlı apartmanların yapılmasıyla birlikte, İstanbul'daki inşaat piyasasında rol oynayan aktörler değişti. İstanbul'un birçok noktasında yeni yapılan inşaatlarda müteahhit firmaları rol almaya başladı. Firmalar, inşaat işlerinde maaşlı çalışan inşaat ustaları ve inşaat işçilerini kullandı. Bundan hem inşaat kalfaları hem de işçi pazarlarında bekleyen inşaat ustaları ve inşaat işçileri olumsuz biçimde etkilendi. 1990'ların sonlarından itibaren, işçi pazarlarında bekleyen bazı işçi grupları (özellikle inşaat işlerine gidenler), inşaat sektöründeki daralma, kömür kullanımının sona ermesi ve günlük iş bulmanın giderek zorlaşması gibi nedenlerle eskiye kıyasla daha az kazanç sağlamadı. Bu süreçte, bazı işçiler işçi pazarlarından ayrıldı ve inşaat firmalarında maaşlı olarak çalışmaya başladı. İşçilerin bir kısmı yurtiçindeki inşaat firmalarında çalışırken, bazıları ise İstanbul merkezli firmalar aracılığıyla, yurtdışında (özellikle Arap ülkelerinde) inşaat işlerinde çalışmaya yöneldi. İnşaat sektöründeki bu dönüşüm, işçi pazarlarında bekleyen işçi sayısının azalmasıyla ve zamanla bazı işçi pazarlarının tamamen ortadan kalkmasıyla sonuçlandı. Bu döneme ayak uydurmaya çalışan bazı inşaat kalfası ve işçi pazarlarında bekleyen birkaç inşaat ustası (bireysel veya aile üyeleriyle birlikte) müteahhitliğe başladı. İnşaat firmalarının yoğunluğu ve işlerin taşeronlar üzerinden yürümesinin işçi pazarına olumsuz etkileri de oldu. Nitekim Gaziosmanpaşa'daki Meydan (Merkez) işçi pazarında bekleyen 52 yaşındaki Erzurumlu Kürt işçi, bölgede inşaat işlerinin yoğunluğunu ve inşaat sektöründe yaşanan dönüşümü şu şekilde anlattı:

Gaziosmanpaşa ilçesinde gecekondular mahallelerin birçok yerinde bizler gecekondular inşaatlarında çalıştık. Birçok gecekondular evi yaptık. İşte 1990'dan sonra yeni bir rant oldu. Yeni bir piyasa ortaya çıktı. İşte bu

müteahhitlik işleri çıktı. İnşaat firmaları ortaya çıktı. Artık inşaat işleri bunların eline geçti. O zamanlarda müteahhitler buralara girdiler. İşte senin gecekondü evine, işte senin boş arsana şu kadar kat yapacağız. Şu kadar daire olacak. Bu arsa parası karşılığında sana bu binadan şu kadar daire verelim dediler. Sistem buna dönmeye başladı. Şimdi çok acayip bir iş oluşmuş. Adam bir ihaleye giriyor. İş alıyor. İş gidip bir firmaya veriyor. Komisyonunu alıyor. Bu firma bu iş alıyor bir tane taşeron inşaat şirkete veriyor. Bu firmada da komisyonunu alıyor. Bu taşeron inşaat firması bu iş gidip birkaç inşaat ustasına veriyor. Bu taşeronda komisyonunu alıyor. Bu inşaat ustaları da işçi pazarlarında birkaç işçiyi toplayıp gidip ucuza kendi yevmiyelerine göre o iş yapıyor.

İşçi pazarlarında işçiler ve inşaat kalfalarının yoğunlaştığı bölgelere küçük müteahhit gruplarının dahil olması, bu işçilerin çoğunlukla çalışma alanlarının dışına itilmesiyle sonuçlandı. Aynı şekilde inşaat sektöründe taşeronlaşma sisteminin yaygınlaşması, işçi pazarlarındaki inşaat işçilerini etkiledi. İnşaat sektöründe taşeronlaşma sistemine baktığımızda; Özellikle 1990 sonrasında inşaat piyasasında en önemli istihdam alanlarından bir de bir alt işveren sistemi olan taşeron uygulamasıdır. Taşeron uygulaması inşaat sektöründe son derece yaygındır (Duman ve Etiler, 2013, s. 34). İnşaat işçileri, son dönemlerde daha fazla taşeron sistemine dahil olmaktadır.⁴⁰ Nitekim Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından hazırlanan Kasım 2012 tarihli rapora göre, taşeron işçiliğin en yaygın olduğu sektörler (kamu) temizlik (417.442) sektörü ve inşaat (318.087) sektörüdür (Koçak, 2013, s. 14-20).

Toksöz'e göre inşaat sektöründe faaliyet sürdüren birçok taşeron şirket var ve firmalar aldığı işin süresine göre geçici süreliğine maaşlı işçiler çalıştırır. Yerli işçilerle beraber yabancı göçmen işçiler de bu firmalara bağlı olarak maaşlı işçi statüsündedir (Toksöz, 2008, s. 8). Taşeronlaşma ve yabancı göçmen işçilerin dahil olması ile işçi pazarında bekleyen gündelik işçiler daha az işe gidebildi. Öte yandan, işçi pazarlarında bekleyen çok az sayıdaki işçi inşaat firmalarının işlerine belli süreliğine çalışmaya gidebiliyor.⁴¹ Son dönemlerde merkezî idare ve yerel yönetimler, ihale usulüyle bazı işleri taşeron firmalarına verme başladı. Böylece yeni bir işgücü piyasası ortaya çıktı. Çok nadir de olsa işçi pazarlarında bekleyen işçiler, bu yeni iş gücü piyasasına dahil oldu. Özellikle küçük iş alan bazı taşeron firmaları/müteahhitler veya inşaat ustaları, günlük acil işçi ihtiyacını çoğunlukla en yakındaki işçi pazarlarından bulunan işçilerle

⁴⁰ Bu durum, alt işverenlere çeşitli avantajlar sunar. Bunlar arasında emek gücünün esnekleşmesi, işçi maliyetlerinin düşürülmesi, tazminat ödememe, işçilerin örgütlenme haklarının kısıtlanması ve iş kazaları ile meslek hastalıkları gibi durumlarda büyük işverenlerin sorumluluktan kaçınarak daha düşük maliyetle işçi çalıştırabilmesi yer alır (Koçak, 2013, s. 20).

⁴¹ Son dönemlerde bazı taşeron inşaat firmaları, ihale usulüyle çalıştıkları için projelerini zamanında tamamlamak amacıyla acil işçi ihtiyaçlarını ağırlıklı olarak işçi pazarlarından karşılıyor. Özellikle inşaat firmalarında çalışan ustabaşları veya bazı işçilerin işçi pazarlarıyla bağlantılarının olması, bu grupların taşeron firmalar adına işçi pazarlarından birkaç işçiyi günlük yevmiye karşılığında bir veya birkaç günlüğüne çalıştırmalarına olanak sağlıyor.

karşılıyor. Sancaktepe, Sarıgazi işçi pazarında bekleyen Siirtli Kürt işçi, taşeron firmaların işlerine nasıl gittiklerini şu şekilde açıkladı:

Bundan 6-7 yıl önce (2013-2014 yılları arası) Kadir Topbaş döneminde Maltepe sahiline dolgu alanı yapıldı. Maltepe sahilinin yeşillendirmesi için ihale alan bir taşeron şirket vardı. O şirketin elemanları Sarıgazi işçi durağına gelip benimle 10 kişiye yakın işçiyi alıp Maltepe sahilinde çalıştırmaya götürdüler. Biz Maltepe sahilindeki alanların yeşillendirilmesi için park-bahçe işlerinde çalıştırıldık. Maltepe sahilinde fidan dikiyorduk, ağaç taşıyorduk. Yeşillik şeyleri ekiyorduk. Burada yaklaşık 1 ay çalıştık. Her gün arabayla bizi işçi durağında alıp Maltepe sahilinde çalıştırılmaya götürüldük. Bu ihaleyi alan taşeron şirket Maltepe sahilini hemen yeşillendirmek için buradan gelip işçi götürmek zorunda kaldı. Normalde onların da bir sürü işçisi vardı. Ama Maltepe sahilini açılışa yetiştirmek için birçok işçi pazarında işçi getirilip Maltepe sahilinin park işlerinde çalıştırıldık. Mesele burada 1 aya yakın çalıştık. Ama kimse bize sigortamızı yapmadı.

Toparlayacak olursak, 1980 sonrasında işçi gruplarının yoğunlaştığı bölgelere, müteahhitlerin dahil olması ve inşaatlarda yeni teknolojik araçların artan kullanımı, emek gücüne duyulan ihtiyacı azalttı. Özellikle 2000'lerin başlarından itibaren hazır betonun kullanılması, büyük kalıpların ortaya çıkması, vinç, dış cephe asansörü, kepçe, portif gibi teknolojik araçlar inşaat işçilerine duyulan ihtiyacı azalttı. Aynı şekilde, inşaat sektöründe taşeronlaşma sisteminin gelişmesi ve firmaların maaşlı işçi istihdam etmesi işçi pazarlarındaki işçilere olan ihtiyacı sınırladı. Konut yapımında rol oynayan aktörler ve inşaat malzemelerinin temin edildiği yerlerin değişmesi işçi pazarlarını olumsuz etkiledi. Örneğin, ilk dönemlerde, inşaat malzemeleri mahallerdeki nalbur ve keresteciden alırdı. Konut yapımında inşaat kalfalarının yerine temel aktör olan müteahhitler, inşaat malzemelerini daha çok kurumsal inşaat firmalarından satın aldı. Bu durum da mahallelerdeki nalbur ve keresteci esnafı etkilemeye başladı. Nalburların ve kerestecilerin inşaat malzemelerini işçiler taşırdı.⁴² İnşaat sezonun başladığı ve işlerin arttığı dönemlerde, her iki esnaf grubu maaşlı işçileri yetiştemediğinden yakında bulunan işçi pazarlarından işçi temin ederdi. Bazı günlerde ise bu esnaflar, fazla mal sattıklarında ve malın kısa sürede yüklenmesi gerektiğinde, yine işçi pazarındaki işçilerle çalışırdı. Bu dönemde portif, palet, kepçe gibi araçlar bulunmadığı için, esnaflar yoğun bir şekilde emek gücüne ihtiyaç duydu.

1990'ların başlarından itibaren gecekondü yapımının yavaşlaması, boş arsaların azalması ve yeni inşaatların seyrekleşmesiyle mahallerdeki birçok keresteci ve nalburcu olumsuz yönde etkiledi. Bu sebeple bazı esnaflar işyerlerini kapatmak ya da kiraların daha düşük olduğu çeper bölgelerine taşınmak zorunda kaldı. Bazı keresteciler ise mobilyacılık sektörüne yöneldi. Mobilyacıların taşıma işlerinin daha profesyonel hale gelmesi, yüklerini

⁴² Örneğin, Şişli Saksı sokağındaki esnafların neredeyse tamamı, nalbur esnaflarından oluşurdu ve bunların yüklerini Saksı sokağındaki işçi pazarında bekleyen Sinoplu işçiler taşırdı. İnşaat işlerinde uzman olmayan Sinoplu işçiler, genellikle kendi hemşerileri olan Sinoplu nalburların taşıma işlerini yapardı.

taşıyan işçileri olumsuz biçimde etkiledi. Son yıllarda, çok ender de olsa, işçi pazarları çevresindeki nalbur ve keresteciler, işçi pazarından işçi alıp birkaç saatliğine mal indir-bindir işlerinde çalıştırıyor.

İstanbul'da şehir içi ulaşımın gelişmesi, işçi pazarlarını olumlu yönde etkiledi. Özellikle Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet köprülerinin inşası, güzergâhlar üzerinde bulunan nalbur ve keresteci esnaflarını olumlu etkiledi, aynı zamanda işçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarının da daha fazla günlük işe gitmesine olanak sağladı. 1970 yılında yapımına başlanan Boğaziçi Köprüsü ve 1985 yılında yapımına başlanan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü İstanbul'un nüfus, konut, iş alanları ve ekonomik yapısı üzerinde etkisi oldu. Her iki köprünün geçtiği güzergâhlarda, yeni inşaatlar yapıldı ve nüfusun bir bölümü bu bölgelere kayd. 1975'lere kadar her iki yakadaki yolcu geçişkenliği zor ve sınırlıyken köprülerin ardından, güzergâhlar üzerindeki nüfus arttı. Köprülerle birlikte hem şehrin nüfusunda artış yaşandı hem de yeni iş merkezleri, sanayi bölgeleri, şehirleşme ve yeni istihdam alanları oluştuğundan çalışan nüfus sayısını artırdı⁴³ (Alpaslan ve Laçinyurt, 2015, s. 47-51). Köprülerin ve ana yolların geçtiği bazı bölgelerde yeni rant alanları oluştu ve arazi mafyaları peyda oldu. Aynı şekilde nüfusun bir bölümü de kamu arazisi üzerinde yeni konutlar yaparak barınma ihtiyacını gidermekteydi. Her iki köprünün yapımı sonrasında köprünün çeperlerinde birçok yeni mahalle ve yeni ilçelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlandı.⁴⁴ Bu, aynı zamanda, işçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarını da olumlu yönde etkiledi. Özellikle köprü ve anayolların güzergâhı üzerinde bulunan bazı işçi pazarlarında işçiler, bölgedeki esnaf ve mülk sahiplerinin işlerine gitmeye ve yeni yerleşen insanların yüklerini taşımaya başladı. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'yle Armutlu mahallesi ve çeperlerinde yeni konutlar yapılırken hem Reşitpaşa işçi pazarında hem de Armutlu mahallesinde bulunan işçi pazarında bekleyen işçiler daha fazla günlük iş buldu.

Köprüler, ayrıca, işverenlerin daha kolay ve ucuza işçi bulmasını sağladı. Avrupa Yakası'ndaki bazı işverenler, kendi bölgelerinde yeterince işçi bulamadıklarında veya işçi ücretleri Anadolu Yakası'na kıyasla daha pahalı olduğunda, işçi ihtiyacını karşı yakadan sağlamaya başladı. Bu durum işverenlerin yanında işçileri de olumlu etkiledi. İşçiler, kendi

⁴³ Fatih Sultan Mehmet Köprüsü trafiğe açıldıktan sonra Anadolu Yakası'ndaki nüfus oranı 1985'te %30,99 iken, 1990'da %33,67'e çıktı (Alpaslan ve Laçinyurt, 2015, s. 47-51).

⁴⁴ Örneğin, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün inşasıyla Küçük Armutlu bölgesine ilk gelen gruplar, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne ait arazi üzerinde gecekondular inşa etti. Dere ve Kuyucu'ya (2023, s. 366-368) göre, 1985'te ikinci köprünün ayaklarının yer aldığı bölgelerdeki arazilerin değeri arttı ve bu durum, bölgeye yeni göçmen gruplarının yanı sıra "arazi mafyasının" da gelişmesine yol açtı.

yakasındaki patronların yanı sıra karşı yakadan gelen patronlarla da pazarlık etti ve daha fazla günlük işe gitme imkânı yakaladı.

Küçük üretim, küçük şehirlerde yaygın iken, büyük şehirlerde ise büyük ölçekli imalat yaygındır. 1927’de, 2052 imalat sanayi işyerinin (10’dan fazla işçi çalıştıranlar) %40’ı (816 tanesi) İstanbul ve İzmir’deydi. Aynı şekilde 212 tekstil işyerinin (20’den fazla işçi çalıştıranlar için) 62’si ve kâğıt ürünleri üretimi yapan 33 işyerinin 21’i İstanbul’daydı (Keyder, 1982, s. 76-77).

1950’lerde İstanbul, yeni yerleşim alanı olarak daha çok Zeytinburnu yönünde genişlerken, Kağıthane ve Şişli bölgelerine doğru ise sanayi alanında genişledi. Anadolu Yakası’nda Maltepe ve Kartal daha çok sanayiyle bağlı olarak genişledi. İlk defa 1954’te hazırlanan *Beyoğlu Nazım Planı* kapsamında Kasımpaşa, Beyoğlu sahilleri ve Kağıthane deresinin olduğu bölge sanayi tesislerine ayrılırken, Levent ve Bomonti bölgeleri ise ikinci ve üçüncü sınıf sanayi tesislerine ayrıldı. Beykoz ise Paşabahçe Şişe Cam ve deri fabrikalarının kurulduğu bölgeydi. 1980’de hazırlanan “İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı” kapsamında İstanbul’da daha fazla sanayi alanına ihtiyaç duyulacağı ve 1990’ların ortalarında yaklaşık 1.000.000 işçinin sanayilerde çalışacağı öngörüldüğünden, daha fazla alanın sanayi bölgelerine ayrılması kararlaştırıldı. Bu kapsamda Avrupa Yakası’nda Halkalı, Güneşli, Kirazlı, İkitelli, Firuzköy-Esenyurt bölgeleri ve Anadolu Yakası’nda ise Ümraniye, Kurtköy, Gebze ve Dilovası yeni sanayi alanları olarak düşünüldü (Karakuyu, 2005, s. 398-400). İstanbul’da sanayi tesisleri, Anadolu Yakası’nda Tuzla, Pendik, Ümraniye, Sancaktepe ve Ümraniye semtlerine ve Avrupa Yakası’nda ise Avcılar (Ambarlı), Esenyurt, Çatalca yönüne doğru genişledi. Bu kapsamda Anadolu ve Avrupa yakalarının farklı noktalarında organize sanayi bölgeleri kuruldu⁴⁵ (Doğan, 2013, s. 525, 541).

1982 yılı verilerine göre sanayi tesislerin (10 kişi ve üzeri çalıştıran) sayısı 5.000 bine ulaşırken, bu tesislerde çalışan işçilerin sayısı 300.000 civarındaydı. Toplam işyerinin neredeyse %20’si İstanbul ili sınırları içinde bulunuyordu. Sanayi tesisleri Haliç bölgesinde yoğunluğunda, yoğun bir kirlilik vardı. Bu sebeple Haliç ve Zeytinburnu çevresindeki sanayi tesisleri farklı bölgelere taşındı. Küçük işletmeler, PERPA’da toplandı. Özellikle Karaköy

⁴⁵ Yeni kurulan Organize Sanayi Bölgeleri şunlardır; “İkitelli Organize Sanayi Bölgesi, Beylikdüzü Organize Sanayi Bölgesi, Dudullu Organize Sanayi Bölgesi, Tuzla Sanayi Bölgesi; Tuzla Mermereçiler Organize Sanayi Bölgesi, Tuzla Kimya Sanayicileri Organize Sanayi Bölgesi, Tuzla Organize Sanayi Bölgesi, Tuzla Deri Organize Sanayi Bölgesi ve Tuzla Boya ve Vernik Organize Sanayi Bölgesi olmak üzere 8 adet organize sanayi bölgesi oluşturulmuştur. Organize sanayi bölgelerinin 5 tanesi Tuzla bölgesinde 1’i Ümraniye’de olmak üzere toplam 6 tanesi Anadolu yakasında, 2 tanesi de Avrupa yakasında sanayi üretimi yapmaktadır.” (Doğan, 2013, s. 525).

Perşembe pazarında bulunan birçok işyeri yıkıldı ve bu işletmelerin bir kısmı kısa sürede PERPA'ya taşındı. Sanayi tesisleri ise Dudullu ve Tuzla Organize Sanayi Bölgeleri'nde ve Avrupa Yakası'nda İkitelli ve Beylikdüzü bölgelerinde yoğunlaşmaya başladı. Anadolu Yakası'nda mobilyacılar Ümraniye'deki Modoko'ya, sanayi tesisler ise İmes Sanayi Sitesine yöneldi. Tekstil sektöründe ise Mercan, Sultanhamam ve Mahmutpaşa'da toplanan esnaflar ise Zeytinburnu ve Merter bölgesine taşındı (İSO, 2017, s. 227). Aynı şekilde keresteci esnafları için Merter'de bulunan keresteciler sitesi kapsamında inşa edilen alan, tekstil ve hazır giyim merkezine dönüştü. Zeytinburnu ve Osmanbey bölgeleri de kumaş ve tekstil merkezlerine dönüştü (Doğan, 2013, s. 525). İstanbul'da Merkezi İş Alanı'nın (MİA) yoğunlaştığı Eminönü-Karaköy ve diğer bölgelerde, daha çok küçük işletmelerin (kemer, tekstil, plastik, kuyumcu vb.), imalathane ve depoları toplandı (Şen, 2011, s. 35-36, 50).

Kağıthane ve Eyüp sultan ilçelerinde bulunan fabrikaların zamanla merkezden İstanbul çeperlerindeki ilçelere (Çatalca, Silivri, Tuzla vb.) taşınması, merkezde bulunan işçi pazarlarındaki işçilerin daha az yük taşımaya gitmesine sebep oldu. Çeperdeki işçi pazarlarında bekleyen işçiler, günümüzde nadir de olsa Çatalca, Silivri ve Tuzla ilçelerine taşınan fabrikaların yüklerini taşımaya gider. 1980'lere dek Eyüp ve Kağıthane bölgesinde bulunan işçi pazarlarında bazı işçi grupları, belli aralıklarla fabrikaların yüklerini taşımaya giderken, 1980 sonrasında bölgede bulunan birçok fabrikanın Çatalca başta olmak üzere farklı bölgelere taşınması ve aynı zamanda bu bölgelerde yeni fabrikaların açılması, çeperde ortaya çıkan işçi pazarını olumlu etkiledi. Çatalca ilçesinde bulunan her iki işçi pazarında (özellikle Kaleiçi işçi pazarında bekleyen Roman işçiler daha çok fabrikaların yüklerini taşımaya gitti) da işçi grupları, az da olsa belli aralıklarla fabrikaların yüklerini taşımaya giderdi. Fabrikalar acil durumlarda işçilerin yanı sıra dışardan gününbirlik emek gücüne ihtiyaç duydu. Bu ihtiyacı genellikle işçi pazarlarında bekleyen işçilerden karşıladı.

Bazı esnaflar, firmalar ve fabrikalar, zamanla yük taşıma süreçlerinde, daha hızlı ve az maliyetli portif ve palet kullanınca, emek gücüne dayalı gündelik işçilere duydukları ihtiyaç zamanla bitme noktasına geldi. Bazı sektörlerde yük taşımanın uzmanlık ve dikkat gerektirmesi nedeniyle birçok firma, maliyeti yüksek olan ürünleri günlük işçilere taşımak yerine, bu alanda uzmanlaşmış kendi işçisine veya yük taşıma işinde profesyonelleşmiş nakliyatçı firmalara taşıtıyor.⁴⁶

⁴⁶ Özellikle portif ve paletin kullanılmasıyla mal indir-bindir işlerinde beden gücüne duyulan talep azaldı. İşverenlerle yapılan görüşmelerde, mobilya taşıma işinde profesyonellik ve hassasiyet gerektiği için işçi pazarlarından işçi temin etmekten vazgeçtiklerini dile getirdi.

Öte yandan 1980'lerden itibaren hazır giyimin canlanması ve tekstil sektörünün gelişimine bağlı olarak Fatih, Zeytinburnu, Güngören, Sultangazi ilçeleri ve bazı ilçelerin kesiştiği bir yer olan Merter'de tekstilcilik ve kumaşçılık faaliyetlerinin gelişti. Esnaflar, bu bölgelerdeki tekstil ve kumaş malzemelerinin taşınmasında maaşlı işçilerin yanında günlük işçi ihtiyacını, yakında bulunan işçi pazarlarından karşıladı. Örneğin, Güngören ve Zeytinburnu'ndaki kumaşçılara ait depolardaki malzemelerin taşınmasında gününbirlik işçiler çalıştı. Aynı şekilde Sultangazi, Merter, Güngören bölgelerinde de tekstil firmaları veya merdiven altı tekstil atölyelerinin malzemelerinin küçük bir bölümü işçi pazarında bekleyen işçiler tarafından taşındı. 1990 sonrasında Zeytinburnu ilçesinde ve Merter bölgesinde bazı tekstil firmaları ve merdiven altı tekstil atölyeleri, Sultangazi ilçesinde bulunan Sultançiftliği'ne taşınınca, başta Sultangazi merkezdeki işçi pazarı olmak üzere diğer işçi pazarları, tekstil esnaflarının yüklerini taşımaya başladı.

Çok nadir de olsa Zeytinburnu bölgesindeki işçi pazarlarında bekleyen işçiler, 1990'ların ortalarına dek Zeytinburnu sahil bölgesinde bulunan Kazlıçeşme'deki tabakhanelerde bazı esnafların derisini taşımaya giderdi. 1990'ların ortalarından itibaren Zeytinburnu'nda bulunan tabakhaneler, Tuzla ilçesinde bulunan Tuzla Organize Sanayi Bölgesi'ne taşındı. Zeytinburnu'ndaki işçi pazarlarında bekleyen işçiler bu durumdan olumsuz etkilenirken, Tuzla ilçesinde bulunan İcmeler işçi pazarındaki işçiler ise olumlu etkilendi. Tuzla'daki İcmeler işçi pazarındaki işçilerin küçük bir bölümü, belli aralıklarla Tuzla Organize Sanayi Bölgesi'ndeki derici firmalarının yüklerini taşımaya gittiği için hem iş çeşitlikleri arttı hem de daha fazla yük taşımaya gitti.

Toparlayacak olursak, İstanbul'da nüfus artışına bağlı olarak merkezde boş arsaların azalması, çevre kirliliği, buralardaki fabrikaların arsalarının zamanla değerlendirilmesi ve kiralarda yaşanan artış gibi nedenlerle fabrika ve atölyeler çeperlere taşındı. İşçi pazarlarını tüm bu unsurlardan bağımsız ele almak mümkün değildir. İstanbul'un nüfusu arttıkça ve yeni konutlar inşa edildikçe, merkezde kalan bazı işyerleri ve sanayi tesisleri şehrin daha çeperlerine taşınmak zorunda kaldı. Bu durum İstanbul'un farklı noktalarında bulunan işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları olumsuz yönde etkiledi. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, 1990'ların başlarına dek farklı bölgelerde bulunan küçük işletmecilerin ve sanayi tesislerin malzemelerini, tekstilcilerin, mobilyacı, keresteci, nalbur vb. esnaflarında belli aralıklarla yüklerini taşımaya gitmekteydi. İstanbul'un merkezinde bulunan küçük işletmeler ve sanayi tesisler, merkezden daha çepere taşınması üzerine merkezde bulunan işçi pazarlarındaki işçiler bu durumdan

olumsuz yönde etkilenirken, çeperde bulunan işçi pazarları ise belli aralıklarla bu tür işletmelerin yüklerini taşımaya gitmesi sayesinde bu durumdan olumlu yönde etkilendi.

Bu sektörler dışında belli ilçelerdeki işçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarının bir bölümü de çok az da olsa bazı şirketlerin (ofis malzemelerini taşıma), inşaat, peyzaj (park/bahçe bakımı), yapı, sanat (konser, eğlence vb.) alanında iş yapan firmaların da işlerine gitmektedir. Mecidiyeköy işçi pazarı ve Sanayi işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü de Şişli, Sarıyer, Kağıthane, Beşiktaş bölgelerinde bulunan firmaların, Şirketlerin ofis malzemelerini taşımaya gitmektedir. Bu işçi grupları, sanatsal etkinlikler (konser, tiyatro vb.) düzenleyen bazı şirketlerin sandalye, masa, ses sistemleri vb. malzemelerini taşımaktadır.⁴⁷ Diğer işçi pazarlarında bekleyen işçilerin küçük bir bölümü fırıncı ve fayansçı esnaflarının malzemelerini taşımının yanı sıra, çok nadir de olsa okulların sıra ve masalarını taşımaya gider. Özellikle ticari merkezlerin yoğunlaştığı bölgelerde (Şişli, Sarıyer, Kağıthane, Beyoğlu, Fatih, Ataşehir vb.) farklı sektörlerde çalışan firmaların küçük bir bölümü, ofis malzemeleri gibi diğer malzemelerin taşınmasındaki gündelik işçi ihtiyacını, en yakınında bulunan işçi pazarlarında bekleyen gündelik işçilerden temin eder.

İşçi grupları yalnızca ticari merkezlerde bulunan bölgelerde değil, aynı zamanda sahil kesimindeki tersanelerin ve iskelelerde bulunan gemilerin yüklerini de belli aralıklarla taşır. Farklı ilçelerde beklemiş olan işçi grupları (Silivri merkezde bulunan işçi pazarları, Kağıthane'deki Sanayi işçi pazarı ve Avcılar merkezde bulunan işçi pazarında bekleyen bazı işçiler), farklı dönemlerde Silivri ve Ambarlı limanına yanaşan gemilerdeki yüklerini indirme işinde çalışır. Silivri merkezinde bulunan işçi pazarında bekleyen işçiler, 1990'ların başlarına dek limanda yük taşımaya gitti. İşçiler, 2000 sonrasında Ambarlı limanına çok nadir gittiklerini ifade ettiler. Aynı şekilde Tuzla'da bulunan İcmeler işçi pazarındaki Arap işçiler, Tuzla tersanelerine gününbirlik çalışmaya giderdi. Liman iskelelerinde taşımacılık alanında teknolojik araçların (portif, otomatik istifleme vinçleri, konteyner vinçleri, vinçli rıhtımlar vb.) yaygın kullanımıyla beraber beden gücüne dayanan emek ihtiyacı azaldı. Bu durumdan belli dönemlerde liman iskelelerine yük taşımaya giden gündelik işçiler olumsuz etkilendi.

İstanbul'da nüfus oranında yaşanan artışla, yeni konut ve ticari alanların oluşması, özellikle bostanlık alanların azalmasına neden oldu. Bu da bostanlarda çalışan işçi gruplarını olumsuz biçimde etkiledi. Uzun yıllar İstanbul'un çeperinde ve şehrin merkezindeki belli

⁴⁷ Aynı zamanda Şişli ilçesine bağlı Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçilerin çok küçük bir bölümü de gösteri, etkinlik ve seçim zamanlarda Şişli emniyetinin bariyerlerini taşımaya gitmekteydi. İstanbul'daki işçi pazarları içinde sadece bu işçi grubu polislerin işlerine gittikleri tespit edilmiştir.

noktalarda bostanlar bulunurdu. Özellikle Anadolu Yakası'ndaki Beylerbeyi ve Beykoz iç bölgelerinde, Şile yolu çevresinde, Maltepe, Pendik ve Kadıköy bölgesinde ve Avrupa Yakası'nda Bakırköy ve Küçükçekmece bölgesinde ve Surların hemen yanı başında bulunan Topkapı bölgesinde, Eyüp/Rami, Bayrampaşa ve Kasımpaşa bölgesinde bostanlar bulunurdu (Anonim, 1994, s. 309-310).

Kanbak'a göre Cumhuriyet sonrasında özellikle Avrupa yakası Yenikapı (Langa bölgesi/bostanları) ve Surların çevresindeki Yedikule bölgesinde bostancılık yapılmaktaydı. İstanbul'a 1950'lerin ortalarından itibaren yaşanan iç göçle beraber bazı işçi grupları, Avrupa yakasında Bulgar ve Arnavut bostan sahiplerinin yanında mevsimlik işçi olarak çalışmaya başladı⁴⁸ (Kanbak, 2016, s. 172-175). İstanbul'da bostan sahipleri, işçi ihtiyacını çoğunlukla işçi pazarında bekleyen Kastamonulu işçilerden karşıladı. Kastamonulu işçiler, yaşadıkları topraklarda daha önceden bahçe işleriyle uğraşmaları ve bu konuda deneyimli olmaları sayesinde diğer işçi gruplarına kıyasla daha fazla bostan işlerine gitmekteydi. Yaptığım görüşmelerde, geçmiş yıllarda yalnızca birkaç işçi pazarındaki işçilerin küçük bir bölümünün, şehrin farklı noktalarda bulunan bostanlarda günü birlik olarak çalışmaya gittiğini öğrendim. Bostancı'da, 1976'da işçi kahvehanesini işletmeye başlayan görüşmecim, hangi işçi grubunun daha çok çalıştığı alanı şu şekilde açıkladı:

Bizim bu kahvehanede o zamanlarda işçilerin kahvesi diye geçerdi. İşçiler iş çıkarsa işe giderlerdi, iş çıkmazsa bizim kahvehane de akşama kadar oturdukları içinde bizim kahvehaneye eskiden beri işçi kahvehanesi derlerdi. 1980'lerde iş çok olduğu için yüzlerce işçi beklerdi. Kimisi kahvehanenin içinde beklerdi, kimisi dışarda köşelerde beklerdi. 1970'lerde buraların çoğu boş arsaydı. O zamanlardan sonra birçok yere yeni binalar yapılmaya başlayınca inşaat işi baya büyüdü. Öyle olunca burada inşaat işinde çalışan işçilerde her gün işe gidip gelmeye başladılar. İnşaat işlerine en çok Erzurumlu işçiler giderdi. Bir de burada bostanda çok vardı. Buranın halkı gelip işçileri bahçelerinde ve bostan işinde çalıştırmaya götürürlerdi. Bostan ve bahçe işlerine daha çok Kastamonulu işçiler giderdi. Daha sonra bu Kastamonulu işçilerin bazıları Bostancıda yalılarda, büyük binalarda kapıcı odular. Böyle böyle zamanla burada Kastamonulu işçi pek kalmadı. Kastamonulu işçiler, keyif adamıdır. İnşaat işlerinde, ev taşıma işlerinde pek anlamazlar. Burada odun ve kömür işi ile bostan işleri bitince onlar burayı bırakıp kapıcılık işine girmeye başladılar.

Bazı işçi grupları, inşaat işlerinde uzmanlaştığı ve yoğun çalıştıkları için bostan işlerine gitmeyi tercih etmezdi. Kastamonulu işçiler ise bahçe işlerinde deneyimli olması ve bölgede Kastamonulu nüfusun yoğun bulunması sayesinde birçok bostan sahibi Kastamonulu işçileri tercih etmekteydi. Kastamonulu işçiler, özellikle hasat zamanlarında sebze toplama, zararlı otların temizliği, yaz döneminde çapalama (bahçe belleme) ve kışa doğru ise bahçe bakımında

⁴⁸ İşçilerin çoğunluğu Kastamonu iline bağlı Cide ilçesinden gelen işçilerdi. Cideli işçiler, yaşadıkları topraklarda bahçecilik işleri yapmıştı. Bu da onlara bostan işlerinde önemli bir avantaj sağladı. Daha sonraki dönemlerde ise İstanbul'a tamamen yerleştiler. Uzun yıllar bostan işlerinde işçi olarak çalışan Cideli işçiler, kısa sürede kendileri de bostan sahibi olmaya başladı (1980'lerde Bulgar ve Arnavutların bir bölümü, bostanlarını bu gruba sattı) (Kanbak, 2016, s. 172-175).

çalışmaktaydı. 1960’lardan itibaren birçok bölgede bostanlık alanların imara açılmasıyla inşaat faaliyetleri arttı. Böylece birçok bostanlık alan imar alanlarına dönüştü. İstanbul kent merkezi tarımsızlaşarak konut merkezlerine dönüştü, tarımsal faaliyette bulunan gruplar olumsuz biçimde etkiledi ve işçi pazarlarında bostan işlerine giden işçi grupları buralarda çalışma imkânını yitirdi. Özdoğan da 1960 ve 1970’lerden itibaren İstanbul’un merkezi ve çevresinde bostanlık alanların inşaat alanına dönüştürülmesiyle bostanlık alanların zamanla azaldığını vurgulamaktadır (Özdoğan, 2023, s. 176).

İstanbul’daki işçi pazarlarındaki işçi grupları ağırlıklı olarak park-bahçe işlerine giderdi. İşçiler, site ve villaların bahçelerindeki toprak kazma, bahçe peyzajı, çiçek fidesi dikimi, yaprak toplama, çim biçme, çim ekme, fidan dikme, ağaç budama/kesme, bahçe malzemeleri taşıma (örneğin fidan malzemeleri), bahçe düzenlenmesi gibi işlerde çalışır. İşçiler, belediyelere bağlı parkların bakımında çalışmıyor. Ancak belediyeler, park-bahçe bakımını ihale yoluyla taşeron firmalara verdiklerinde, bu firmaların bir bölümü, belli günlerde günlük işçi ihtiyacını işçi pazarlarından temin eder.

Bahçe işlerine giden işçiler, bazı durumlarda bahçıvanların direktiflerine göre çalışırken bazen de bahçe işlerinde uzmanlıkları varsa kendileri yapar. Adalar, Tuzla, Maltepe, Kadıköy, Beykoz, Üsküdar, Sarıyer, Beşiktaş, Bakırköy, Silivri gibi yerlerde siteli apartmanların/villaların ve yazlıkların yoğunlukta olduğu bölgelerde işçiler, bahçe işlerine daha çok gider. Günümüzde, bahçe işlerine en çok giden işçi pazarların başında Zekeriyaköy işçi pazarı gelir. Zekeriyaköy’de, villalı siteler çok olduğundan mülk sahiplerinin bahçıvanları ve gerekse bu bölgede bahçe işi yapan bazı firmalar, fazla iş gücü ihtiyacını işçi pazarından temin eder. İşçilerle yaptığım görüşmelerde, bahçe işlerinin diğerlerine kıyasla daha kolay olması ve daha kısa sürede sona ermesi nedeniyle daha çok tercih ettiklerini söylediler. Taşeron firmalarına bağlı çalışan işçiler, mülk sahipleri, bahçıvanlar ve bekçiler öncesinde bahçe işlerinde çalışan işçileri seçer. İşin yoğunluğuna göre bir veya birkaç işçiyi seçerek bahçe işlerinde çalıştırmaya götürür. Mülk sahipleri ve bahçıvanlar, ihtiyaç duyduklarında memnun kaldıkları işçileri çağırır. Devamlı işçiye ihtiyaç duyduklarında birlikte çalıştıkları işçiye maaşlı iş teklif eder. 1990’ların sonlarından itibaren işçi pazarında bekleyen işçiler, geçmişe kıyasla daha az işe gittiğinden daha az para kazanmaya başladı. Bu sebeple, gelen böylesi iş teklifleri çoğunlukla kabul edilir ve işçilikten bahçıvanlığa geçiş yapılır. Az sayıdaki işçinin ise villalarda bekçilik işine yöneldiği tespit edildi.

Yaşanan sürekli göçle İstanbul nüfusu her dönem düzenli biçimde artar. Bu da işçilerin günlük işgücüne katılımını olumlu etkiler. Bir yandan inşaat, bostan ve bahçe işlerine giden

işçiler, diğer yandan boş zamanlarında kömür taşırdı (1990'ların sonlarına dek kömür taşıdılar)i Birçok kömür çeşidi bulunur: kok kömür (bu kömür çeşidi gazhanelerde kömürün hava gazı alındıktan sonra satılmaktaydı), sıkma kömür, büyük taş kömürdür. İstanbul'da konut alanında nüfusun büyük çoğunluğu, büyük taş kömür kullanırdı. 1950'leden itibaren nüfus oranlarında yaşanan önemli artışla beraber, konutların kömür ve odun kullanımında da ciddi bir artış yaşandı. İstanbul halkı, doğalgazın gelmeye başladığı 1992 yılına dek yakacak olarak kömür veya odun kullandı. 1992'den itibaren, konutlara doğalgaz bağlanmaya başlamasıyla, konut alanında Ağacli kömürlerinin kullanımından vazgeçildi⁴⁹ (Yıldız vd., 2023, s. 1-5).

Hane gelirinin yüksek olduğu ve apartmanlaşmanın yoğunlaştığı bölgelerde işçi pazarlarında bekleyen işçiler, dönemlik olarak (Haziran-Kasım ayları) odun ve kömür taşımacılığına giderdi. Mülk sahipleri, en çok büyük taş kömür satın almayı tercih ettiğinden işçiler, kömür taşıma sezonunda yanlarında sürekli kazma ve kürek taşırdı. Kadıköy, Ataşehir, Adalar, Üsküdar, Beykoz, Maltepe, Pendik, Kartal, Bakırköy, Avcılar, Beşiktaş, Şişli, Sarıyer gibi apartmanlaşmanın ve/veya villanın yoğun olduğu bölgelerde işçiler, odun ve kömür taşımacılığı yaptı. Özellikle yoksul ve gecekondu mahallerinde işçiler kömür taşımaya gitmezlerdi. Mahalle sakinleri, kışın yakacak olarak aldıkları kömür veya odunları ya kendileri ya da imece usulüyle taşırdı.⁵⁰

Kömürler, apartmanların bodrum katlarında bulunan kömürlük alanına taşınırdı. İşçiler, öncelikli olarak geçen yıl kullanılan kömürden kalan cürufu çuvalları doldurup taşırdı. Büyük taş kömürleri baltayla kırdıktan sonra kürekle çuvallara konurdu. Veyahut işçiler büyük taş kömürü omuzlayıp binanın bodrum katında bulunan pencereli alandan kazan dairesinin bulunduğu kömürlük odalarına güzelce istiflerdi. Bazı binaların bodrum katında kömürlük alan

⁴⁹ Kemerburgaz'da bulunan Ağacli kömürleri, İstanbul'daki konutların kömür ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılardı. Yıldız vd., Ağacli kömürlerinin geçmişi ve kullanım şeklini şu şekilde açıklamaktadır: "Ağacli kömür ocaklarının tarihi çok eskidir. Madencilik faaliyetleri bu alanda ilk kez 1800'lü yılların sonlarından itibaren başlamıştır. Bölgedeki kömür üretim çalışmaları ise ilk olarak 1914 yılında Almanlar tarafından yapılmıştır. Bu dönemde Almanların yaptığı inceleme sonunda, Ağacli linyit kömürünün, Zonguldak kömürü ile 1/3 oranında karıştırılarak kullanılabileceğinin anlaşılması sonrasında, bu kömür sahası kömür tedarikine çözüm yolu olarak görülmüştür. Ağacli bölgesinden sağlanan kömür İstanbul'da özellikle konutların ısıtılmasında kullanılmıştır. İstanbul'da Ağacli kömürlerinin üretimi, kentin artan nüfusunun doğal sonucu olan büyük enerji ihtiyacı ve ormanların yok edilmesini engellemek adına büyük önem arz etmekteydi. Bu süreçte, 1992 yılından itibaren İstanbul ısınmasında doğalgaz kullanımının yaygınlaştırılmasıyla evsel ısınma ve endüstriyel proseslerde toplamda %95 oranında doğalgaz kullanımı, İstanbul kentsel ısınmasında ve sanayide Kilyos-Karaburun kömürlerinin kullanımının azalmasına neden olmuştur." (Yıldız vd., 2023, s. 1-5).

⁵⁰ Kömür ve odunlar Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, genellikle at arabalarıyla taşınırdı. Fazla kömür satın alan varlıklı aileler, kömür ve odunları genellikle işçi pazarlarında bekleyen işçilere taşıtırdı. İşçiler, odun ve kömürleri sırtlarındaki sepetlere doldurarak taşırdı. Daha sonraki yıllarda sepet yerine çuval kullanılmaya başlandı. Sonraki yıllarda ise Kırmızı Ford kamyonetlerin yaygınlaşmasıyla odun/kömürler daha çok bu tür araçla taşındı. Kömürcüler ve mülk sahipleri, ağır yük taşıma kapasiteleri nedeniyle (17 ton ve üzeri) kamyonetleri tercih etmeye başladı.

olmadığı için daha çok çatı katında her daire kendine ait bir kömürlük alan oluşturdu ve işçiler kömürleri çatı katındaki kömürlük alana istiflerdi. Çatı katlarının tavanları alçak olduğu için işçiler, kömürleri çatı katına istiflemekte zorluk yaşırdı. İşçiler, keskin olan kömürleri sırtladığı ve merdivenle çatı katına çıkarırken sırtlarını çizer ve yaralardı. İşçilerin de belirttiği gibi, çatılara kıyasla bodrum katlarına kömür taşımak daha kolaydı.

Birçok işçi, uzak bölgelerde kömür taşımaya gittikten sonra, kömür isiyile kirlenen elbiseleri ve terlemiş olmaları nedeniyle taksilere, toplu taşıma araçlarına veya şahsi arabalara alınmazdı. İşçiler, uzun bir yürüyüşün ardında evlerine ulaşırdı. İşçiler, her ne kadar kömür taşıma işini pis bulup fazla yorulduklarını beyan etse de günlük ortalama 2-3 defa kömür taşıma işine giderdi. Diğer işlere kıyasla daha iyi kazanç sağladıkları (çoğu işçi, tüm gün kömür taşımada çalışarak bir çeyrek altın alabildiklerini beyan etti) için, kömür taşımaya devam etti. Nitekim kömür taşımanın yoğun olduğu günlerde işçiler, yevmiyeli işlere gitmek yerine kömür taşımayı tercih ederdi. Her ne kadar farklı illerden gelen işçi grupları, kömür taşıma işine gitmiş olsa da bu gruplar içinde en şanslı olanı Kastamonululardı.⁵¹ Kömür taşıma işinde, bazı gruplar arasında komisyon alma olayı yaygındı.⁵² Bazı zamanlarda işçilerle kapıcı veya mülk sahipleri arasında gerilim de yaşanmaktaydı.⁵³

Kömür taşıma sezonunda bazı işçiler, diğer işçilerden farklı bir strateji geliştirerek, sahip oldukları bağlantılarla hangi mahalleye kömürün ne zaman gideceğini önceden öğrenerek kömür taşıma işinde avantaj elde ederdi. Nitekim Sarıyer’de daha önce İstinye işçi pazarında bekleyen (görüşme sırasında Çayırbaşı işçi pazarında) 58 yaşındaki Ağrılı Kürt işçi, nasıl daha fazla kömür taşımaya gittiklerini şu şekilde açıkladı:

Kemberburgaz’daki kömürcüler, ilçeleri sıraya koyup ona göre kömürleri ilçelere gönderirdi. Bir de mesele Sarıyer ilçesine kömür dağıtılacağında bu ilçenin bütün mahalleleri bir sıraya konulurdu. Sırayla bu kömürler o mahalledeki kömür alanlara dağıtılırdı. O yüzden hangi hafta hangi mahalleye kömür dağıtılacağı biliniyordu. Biz kömür taşımacılığı yıllarca yaptığımız için bu işin her şeyini çözmüştük. Mesele kömürler Kemberburgaz kömür ocaklarından buralara gelip dağıtılırdı. Bizde işte biraz çevremizi kullanıp

⁵¹ İstanbul’un birçok bölgesindeki (Kadıköy, Maltepe, Beykoz, Sarıyer, Bakırköy, Avcılar) çoğu kapıcı Kastamonulu olduğundan, işçi ihtiyacı söz konusu olduğunda kendi hemşerilerin tercih ederdi. Hemşerilik ilişkisi dışında bazı kapıcılarla ve işçiler arasında “kazan-kazan ilişkisi” de bulunurdu.

⁵² Bazı kapıcılar, işçileri kömür taşımaya götürmeleri karşılığında işçilerden kazançlarının bir bölümünün kendilerine verilmesini talep ederdi. Aynı şekilde, çok nadir de olsa, kömür taşıma sezonunda işçiler arasında da komisyon alma olayı yaşanırdı. Örneğin bir işçi, bir mülkün önünde kömür bulmuşsa ve mülk sahibini ikna ederek kömür taşıma işini almışsa işçi pazarına gidip iş verme karşılığında işçilerden alacakları ücretin bir kısmını talep ederdi. Bazen de işçi ve kapıcı, kendi aralarında anlaşarak, aldıkları fazla ücreti diğer işçilerden gizlemeyi tercih ederdi. Bazı işçiler, diğer işçilerle aynı işi yapsa da fazla kazanç elde ederdi.

⁵³ Kömür taşıma işinde, işçiler ile kapıcı veya mülk sahipleri ton başına belli bir ücret üzerinden anlaşırdu. Bazı kapıcılar veya mülk sahipleri, işçilere daha düşük ücret ödemek için kömürün tonajını olduğundan az söyleyebiliyordu. Ancak uzun yıllar kömür taşıma işinde çalışan işçiler, taşınacak kömürün miktarını göz kararıyla tahmin edebiliyordu. Fakat taşınacak kömürün tonajı, taşıma öncesinde veya sonrasında işçiler ile mülk sahipleri arasında gerginliğe yol açabiliyordu.

bu Kemerburgaz bölgesinde bu Sarıyer ilçesine kömür gönderen kişilerle bir şekilde onları bulup onlarla bağlantıya geçerdik. Onları Sarıyer’de yaşadıkları için onları tanırdık, onların hangi evlerde yaşadıklarını bilirdik. O zamanlarda şimdiki gibi nüfus bu kadar yoktu. Nüfus şimdiye göre çok azdı. O zamanlarda insanlar birbirlerini tanırlardı. İşte biz de o zamanlarda bazen bu kişilerin evlerine gidip çalıştığımız zamanlar olmuştu. İşte bir şekilde onlarla konuştuk. İşte biz bu ilçenin kömürlerini taşıyoruz. Bu ilçeye hangi tarihlerde, hangi mahalleye kömürler gelecek onun bilgisini isterdik. İşte o kişiler de ara sıra bize hangi mahalleye ne zaman kömür gelecek onun tarihlerini verirdik. Biz de ona göre o zamanlarda sabah erkenden İstinye işçi durağına gelmek yerine, o gün gidip o mahallenin başında bekleyip kömür kamyonların mahalleye girişlerini beklerdik. İşte kömür kamyonları o mahallede hanelerin evlerine kömür döktükten sonra hemen o evin kapısını çalıp sizin kömürü biz taşıyalım derdik. Öyle öyle bir sürü insanın kömürünü taşırdık. Bu sayede biz daha çok kömür taşımaya giderdik.

1990’ların ortalarından itibaren İstanbul’daki konutlarda kömür yerine doğalgaz kullanımına geçilmeye başlanınca, işçilerin kömür taşıma işleri de son buluyordu. Ancak, bazı ilçelere doğalgazın erken bağlanması, o bölgede kömür taşıma işinin daha kısa sürede sona ermesine neden olurken, doğalgazın daha geç ulaştığı ilçelerde işçiler uzun süre kömür taşımaya devam etti. Yaptığım görüşmelerde işçiler, 1990’ların sonlarına doğru kömür taşıma işinin neredeyse tamamen bittiğini dile getirdi. Büyük taş kömürler, ufalanarak çuval şeklinde satılması üzerine kömür taşıma kolaylaştı. Bu sebeple, birçok kömürcü esnafı ve mülk sahibi, işçileri çalıştırmak yerine, kendi imkanlarıyla kömür taşımaya başladı. 2000’lerden itibaren bazı kömürcüler, kömürü arabadan indirme-bindirme sürecinde beden gücü yerine teknolojik araçları (kepçe, rampa bantlar, paletli bantlar vb.) kullanmaya geçti. Böylece kömür taşımacılığı daha düşük maliyetle ve daha kısa sürede yapılabildiğinden, gündelik işçilere duyulan talep azaldı.

İstanbul’da hızlı nüfus artışıyla paralel olarak, birçok işgücü piyasasında olduğu gibi, evden eve taşımacılık canlandı. Artan iş yoğunuyla birçok nakliyatçı (çoğunluğu Sivaslı), işçi pazarlarında bekleyen Sivaslı ve Karşılar başta olmak farklı işçi grupları taşıma işlerine götürmeye başladı. Özellikle evden eve taşımacılık alanında çalışanların önemli bir bölümü Sivaslı nakliyatçılar ve işçilerdi. Örneğin, Kadıköy’de bulunan Sivaslı nakliyatçılar, işçi ihtiyacını özellikle Yenisahra işçi pazarında bekleyen Sivaslı işçi hemşerilerinden karşılıyordu. Bazı dönemlerde artan ihtiyaca göre, genellikle Sivaslı işçilerin yönlendirmesiyle, Karşı işçilerle de çalışılıyordu. Karşı işçiler taşıma işine yoğun biçimde gidip deneyim kazanınca alanda uzmanlaştı.

Her iki işçi grubu da zamanla işçi pazarlarında yaptıkları birikimle küçük nakliye araçları satın almaya başladı. 1980’lerin sonlarında, özellikle Anadolu Yakası’nda, nakliye işlerine Sivaslı ve Karşıların dahil olmasıyla kurumsal nakliyat firmalarına karşı alternatif bir yapı ortaya çıktı. Her iki grup da bu alanda uzmanlaştıkça ve iyi bir kazanç sağladıklarını fark ettikçe, kısa sürede birikimlerine göre tek başlarına veya 1-2 kişiyle ortaklaşarak küçük ya da

orta boy nakliye araçları satın almaya başladı.⁵⁴ Nakliyat alanında yenilikçi ve piyasaya uyum sağlayan Karşlı nakliyatçılar, hızla büyüyerek yeni nakliyat araçları satın alarak zenginleşti. Böylece Karşlı nakliyatçılar kısa süre içerisinde işçi pazarında evden eve taşımacılıkta, İstanbul'un Anadolu Yakası'ndaki piyasasının temel bir aktörü haline geldi.

Günümüzde ise İstanbul'un Anadolu yakasındaki işçi pazarlarında evden eve taşıma ve işçi ücretleri çoğunlukla İSTEEND (İstanbul Evden Eve Nakliyeciler Derneği) tarafından tespit edilir. Anadolu Yakası'ndaki nakliyat piyasasını ve işçi ücretlerini belirlemede Karşlı nakliyatçılar etkin rol oynar. İSTEEND derneği yöneticilerinin küçük bir bölümü, daha önceden işçi pazarında günlük işlere giden işçiler olup zamanla elde ettiği birikimle nakliyat aracı/araçları alarak işveren olanlardan oluşur. Yaptığım görüşmelerde, işçi pazarındaki bütün nakliyat araç sahipleri ve işçilerinin, belirlenen ücretlere göre işe gittiklerini tespit ettim. Anadolu Yakası'ndaki nakliyatçıların belli noktalarda yoğunlaştığı görülür. Nakliyatçıların önemli bir bölümü, uzun yıllar beklemiş oldukları Yenisahra işçi pazarının bulunduğu ara sokaklarda bekleyişlerini sürdürür.

Nakliyatçıların beklediği diğer bir önemli nokta ise Küçükbakkalköy, Kayışdağı ve Hasanpaşa'daki işçi pazarlarının çevresidir. Nakliyatçılar, işçi pazarının hemen yakınındaki ara sokaklara nakliyat araçlarını park eder ve iş çıktığında işçi ihtiyacını yanlarında bulunan işçi pazarlarından daha önce çalıştıkları işçi ekiplerinden veya diğer işçilerden temin eder. Anadolu Yakası'nda nakliyatçılık yapanların büyük çoğunluğu, işçi pazarına yakın yerlerde bekler. Diğer nakliyatçılar ise dağınık şekilde Anadolu Yakası'nın farklı noktalarında bekleyerek, işçi ihtiyacını kendi çevresinden veya en yakında bulunan işçi pazarından temin eder.

İstanbul'un Anadolu Yakası'nda yapılan görüşme ve gözlemlerde, nakliyat piyasasının önemli bir bölümünün Karşlıların elinde bulunduğu anlaşıldı. Bu durumun benzeri, Avrupa Yakası için geçerli değildir. Avrupa Yakası'nda bulunan nakliyatçılar, farklı illerden gelmiş olup şehrin farklı noktalarında beklemeyi tercih etmektedir. Bu sebeple, Anadolu Yakası'ndan farklı olarak Avrupa Yakası'nda nakliyatçıların yoğunlaştığı bölgeleri tespit etmek mümkün değildir. Sadece Beylikdüzü bölgesinde, birçok nakliyatçının işçi pazarına yakın noktalarda beklediği gözlemlendi. Avrupa Yakası'nda nakliyatçılık işiyle uğraşanlar çoğunlukla Sivaslı,

⁵⁴ Sivaslı nakliyatçılar, işçi pazarına çok fazla dahil olmadan nakliyat alanında uzmanlaştı. Karşlı işçiler ise nakliyatçılar aracılığıyla sürekli yük taşıma işine gittiklerinden önemli bir deneyim kazandı ve işin pöf noktalarını öğrendi. Karşlı işçiler, işçi pazarında birikim yaptıktan ve güçlenen sosyal sermayeleriyle, başlangıçta küçük nakliyat araçları olarak taşımacılık alanında işveren oldu. İstanbul'da nakliyat alanında ilk kurumsallaşan büyük firmaların çoğu Sivaslılardan oluşsa da Karşlı nakliyatçılar da teknolojik imkanlardan yararlanarak ve bu çalışma alanında uzmanlaşarak büyük nakliyat firmaları kurdu. Anadolu Yakası'nda, evden eve taşımacılık yapan bağımsız nakliyatçılar olduğu gibi, bazı nakliyatçılar da işçi pazarlarının bulunduğu bölgelerde ofis açarak kurumsallaştı.

Diyarbakırlı, Vanlı, Karşı, Erzurumlu, Elazığlı, Amasyalı, Samsunlu, Ordulu, Yozgatlı, Tokatlı olup nadiren de Azerbaycanlı, Nahçıvanlı, Türkmenistanlı ve Özbekistanlı göçmenler görüldü. Son yıllarda, özellikle Türkmenistanlı ve Özbekistanlı eski işçiler zamanla nakliyat aracı olarak bu sektörde işveren konumuna geldi.

Görüldüğü üzere, nakliyatçılık yapanların küçük bir bölümü, İstanbul'un farklı noktalarındaki işçi pazarlarında uzun yıllar çalışarak ve sürekli ev nakliyatçılığı, ofis taşımacılığı ile esnafların yük taşıma işlerine giderek bu alanda uzmanlaşanlardan oluşur. Zamanla elde ettikleri birikimle bireysel olarak veya işçi arkadaşlarıyla ortaklaşarak küçük veya orta boy nakliyat araçları satın almışlardır. İşçiler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de mülk sahiplerinin, esnafların, fabrikaların ve firmaların yüklerini taşır. Ayrıca, nakliyatçılar aracılığıyla ev taşıma işlerine de giderler. Bunun yanı sıra, mülk sahiplerinin eşyalarını depolama işinde ve bazı firmaların yük taşıma işlerinde çalışırlar. 2000'li yıllardan sonra nakliyat piyasasında “depolama işi”nin ortaya çıkması, işçilerin daha fazla günlük iş bulmasına olanak sağladı.⁵⁵

İstanbul'da yük taşıma işlerinde birçok işçi grubu yer alır. 2000'lerin başlarına dek nakliyatçılar aracılığıyla yük taşımaya ağırlık olarak Kürtler, Türkler ve çok az da olsa yabancı göçmen işçiler (Nahçıvan ve Azerbaycanlı işçiler) gitmekteydi. 2006'den itibaren ise İstanbul'un birçok noktasında bulunan işçi pazarlarına farklı ülkelerde gelen yabancı göçmen işçiler yük taşıma işlerine dahil oldu. Afganistanlı işçiler, farklı işlerde çalışmayı tercih etmiş olsa da boşta kaldıkları günlerde nakliyat işlerine gitmekteydi. Nakliyatçılar, öncelikli olarak diğer işçileri tercih etse de işçi bulamadıklarında, son çare olarak, Afganistanlı işçilere yönelmekteydi. Son yıllarda Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan gibi yabancı ülkelerden gelen işçilerin de dahil olması üzerine nakliyatçılar, yeni işçi gruplarına yöneldi. Özellikle Türkmenistan ve Özbekistan'dan gelen düzenli göçmenler işçiler, daha çok nakliyat işlerinde çalışır. Nakliyatçılar, son yıllarda Afgan işçiler yerine daha çok Özbek ve Türkmen işçileri

⁵⁵ 2000'lerden itibaren kentsel dönüşümle (özellikle Fikirtepe) “depolama işi” adında yeni bir piyasa ortaya çıktı. Son yıllarda geçici süre yurtdışında kalmak zorunda olan veya evini acil olarak tahliye etmek zorunda kalan bazı kiracıların eşyalarını taşıyacak bir alan bulunmakta zorlanması üzerine piyasada yeni bir iş alanının ortaya çıktığını gören bazı nakliyatçılar, ev eşyalarını depolama faaliyetine de başladı. Bu işten nakliyatçıların yanı sıra günlük işlere giden işçiler de kazançlı çıktı. Birçok nakliyatçı, ucuz bodrum katlarında, depolama alanları kiralayıp müşteriyle yıllık depolama ücreti alır. Nakliyatçılar, ücretleri bankacılık sistemi üzerinde alıyordu. Nakliyatçıların birçok müşterisi il dışında veya yurtdışında olduğundan, yüz yüze temas çok nadirdir. Özellikle COVID-19'la birlikte birçok aile ev eşyalarını nakliyatçılara teslim etti. Nakliyatçıların bir bölümü, depolama işinden daha fazla kâr etmek için depo kiralarının daha ucuz olduğu çeperlerdeki ilçelerde, eski ve rutubetli binaların bodrum katlarını kiralayarak daha fazla kazanç sağlıyor.

tercih ediyor.⁵⁶ İşverenler, daha fazla çalışmayı kabullenmek zorunda kaldıkları ve ücret gaspı durumlarında herhangi bir hak arayışına gidemedikleri için çoğunlukla yabancı göçmen işçileri tercih eder.

İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, birçok işte çalışır. En stresli işlerin başında, evden eve taşıma işi gelir.⁵⁷ Son yıllarda nakliyatçıların dış cephe asansörlerini kullanması üzerine işe götürülen işçi sayısında önemli bir düşüş yaşandı. İşçi pazarlarında çalışan işçilerin çalışma alanlarına göre bekledikleri mekânlar da değişkenlik gösterir. Diğer işçi pazarlarına kıyasla nakliyat işlerinde, özellikle evden eve taşımacılık yapan işçiler, işçi pazarlarının bulunduğu açık alanlarda beklemek yerine daha çok işçi kahvehanelerinde, çay ocaklarında veya börekçilerde bekleyerek günlük işlere gider. Bu işçi grubu, sabah 05.00-06.00 gibi gelir ve bekleme sürecinde kahvaltısını yaparak nakliyatçıların kendilerini seçip işe götürmesini bekler.

Bazı işçi kahvehaneleri ve börekçilerde bekleyen işçi grubu aynı ilden ve etnik gruptan oluşurken, diğer işçi kahveleri ve börekçilerde bekleyen işçi grupları ise çeşitli illerden/ülkelerden gelen işçi grupları bir arada beklemektedir. İşçi kahvehanelerinde veya börekçi salonlarında bekleyen birçok nakliyatçının işçi ekibi bulunur.⁵⁸ Nakliyatçılar, ekipten

⁵⁶ Bu grup, Afgan işçilere kıyasla, daha yapılı ve güçlü olduğundan ağır ev eşyalarını daha kolay taşıdıkları dile getirildi. İkinci etken, bu grup Türkçeyi daha iyi kullandığından nakliyatçı, diğer işçiler ve ev sahipleri ile daha iyi iletişim kurabilmesidir. Üçüncü bir etken ise son yıllarda özellikle Suriyeli ve Afganistanlı göçmenlere karşı medya ve bazı siyasi partilerin ötekileştirici dilinin ev sahiplerini etkilemesidir. Ev sahipleri, Afganistanlı veya Suriyeli işçileri çalıştırıldığında tepki gösteriyor, Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçilere daha az tepki gösteriyor. Nakliyatçılarla yapılan görüşmelerde, ev sahipleri ile göçmen işçiler arasında birkaç kez yaşanan tartışmalar nedeniyle ev taşıma işinin yarıda kaldığını ve işi bırakmak zorunda kaldıklarını belirtti.

⁵⁷ Özellikle gelir seviyesi yüksek olan müşterilerin evlerinin taşınmasında, eşyaların hasar göreceği kaygısı söz konusudur. Eşyaların zarar görmesi hem nakliyatçılar için hem de işçiler için önemli bir maliyet anlamına gelir. Eşyalar, taşınma sırasında sigortalanmamış ise bu stresin kat sayısı daha fazla artar. Taşıma esnasında işçi hatasından kaynaklanan zararları nakliyatçı karşılar. Böyle durumlarda işverenler bu zararı işçiden talep etmez. Fakat işverenin işçiye olan güveni sarsılır ve takip eden işlere götürmemeyi tercih edebilir. Nakliyatçılar, zararı işçiden karşılamak istediklerinde hem işçilerin bu zararı karşılayacak gücü bulunmaz hem de bu tür durumlarda işçiler, işverenle işe gitmekten vazgeçer. İşveren de günlük işçi bulmakta zorlanır. Çoğu işveren, bu durumun farkında olduğu için, meydana gelen zararları kendi kazancından karşılar.

⁵⁸ Evden eve taşımacılıkta işçiler arasında hiyerarşik ilişki ve her işçinin sorumluluk aldığı bir alan bulunur. Her bir nakliyat aracının bir ekibi olur. Bu ekibin sayısı genelde gidilecek evin büyüklüğüne göre değişir. Örneğin, ev 3 oda ve üzeri ise genelde o evi taşımak için 6-8 kişi arasında işçi ekibi oluşturulur. Taşınacak evin oda sayısı ve taşınacak eşyanın miktarı azaldıkça işçi sayısı da azalır. Her ekibin, bir ekip başı (ekip lideri) bulunur. Ekip başı, nakliyatçı tarafından belirlenir. İşverenler, ekip başını farklı görevlere sahip işçiler arasında seçer. Bazı nakliyatçılar, ekip başını; şoför, ustabaşı, en kıdemli işçi, en yaşlı işçi şeklindeki kriterlere göre belirler. Birçok nakliyatçı, ustabaşını (montaj işini yapan kişi) ekip başı olarak tercih eder. İşin en kritik ve en teknik boyutunu ustabaşılar yaptığından, genelde ekip başı olarak seçilirler. Diğer bir neden ise müşterinin evi kaç odalı olursa olsun, ev taşıma işinde mutlaka ustabaşının bulundurulması zorunluluğudur. Ev taşıma işine giden işçiler arasında kesinlikle bulunulması gereken iki işçi grubu var. Birincisi ustabaşı, diğeri ise şofördür. Bu nedenle işverenler ya şoförü ya da ustabaşını ekip lideri olarak seçer. Şoför, gelen eşyaları kamyonu nizamı biçimde istiflediğinden, diğer işçileri yönlendirir ve onları gözlemler şansına sahip olur. Şoförlerin ev sahipleriyle yeterince iletişim kuracağı alan bulunmadığı için işverenler, genellikle ekip başı tercihini ustabaşından yana kullanır. İşçiler, yük taşıma sürecinde bir sorun yaşadıklarında veya bir isteği olduğunda, ekip başıyla iletişime geçer. Aynı şekilde, müşterinin de işçilere karşı bir talebi veya memnuniyetsizliği olduğunda ekip başına ulaşır. İşçiler, işveren ve müşteri arasında iletişim veya sorunların giderilmesi, belli bir hiyerarşi temelinde gelir.

işçi azalması ya da işin yoğunluğuna bağlı olarak fazla işçi ihtiyacı duyması halinde işçi pazarında boşta kalan diğer işçileri seçerek işçi eksikliğini gidermektedir. Nakliyatçılar, ne zaman ve saat kaçta hangi ilçede eşya taşınacağını ve kimlerin yer alacağını işçilere önceden bildirir. Nakliyatçılar, güneşin doğuşuyla çok erken saatlerde yola çıkar. Nakliyatçılarla günlük işlere giden işçiler, diğer işçi gruplarına kıyasla çok erken saatlerde hem beklemeye koyulur hem de işe gider.

İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, belirli dönemlerde bu tür işlere yoğun bir şekilde giderken, özellikle son yıllarda emek gücüne duyulan talebin azalması nedeniyle bazı dönemlerde gün içinde günlük işlere gidemeyenler de oldu. İşçi pazarlarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu, gün içinde iş bulamadığı için öğleden sonra evinin yolunu tutarken, çok az sayıdaki işçi ise Anadolu Yakası'nda (Maltepe/Gülsuyu işçi ve Sultanbeyli/Uzundere işçi pazarı) ek kazanç sağlamak için bulundukları bölgelerde çekçekle geri dönüşüm malzemeleri (kâğıt, plastik, demir vb.) toplamaya çıkar. Özellikle Uzundere işçi pazarında çekçekle işe çıkan işçilerin tamamı Suriyeli işçilerdi. Avrupa Yakası'nda ise Esenler merkez işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçiler, iş bulamadıklarında öğleden sonra el arabası ile hurda veya geri dönüşüm malzemelerini toplamaya çıkar. Yozgatlı işçiler 1990 öncesinde Zeytinburnu Akşemsettin bölgesindeki kumaşçı esnafların çöp olarak tabir edilen kumaşlarını toplardı. Toplanan bu kumaşları geri dönüşüm işi yapan esnaflara satılmaktaydı. Bu işten iyi kazanç sağlayan Yozgatlı işçiler, kısa sürede işçi pazarından tamamen ayrıldılar.

Toparlayacak olursak Türkiye'nin en büyük metropolü olan İstanbul için 1923-1990 yılları özel bir öneme sahiptir. Sanayileşme politikaları ve iktisat hamleleri, İstanbul'a yoğun bir göçmen girişine olanak sağladı (Türkün vd. 2013:45). Özellikle tarımın makineleşmesi, arazinin bölünmesi, köylü üzerindeki vergilerinin artırılması ve tarımdan elde edilen gelirin düşmesiyle, özellikle topraksız ve küçük meta üreticileri, kırdan kopup büyük kentlere göç etti. 1940'ların ortalarında itibaren İstanbul'a göç edenler için en temel sorun, işgücüne katılım ve konuttu. Bu dönem, konut sayısının azlığı, kente yeni eklenenler için kiraların yüksek oluşu ve devletin yeni barınma politikası geliştirmemesinden dolayı, bu göçmen grupların bir bölümü, alternatif konut arayışına yönelmek durumunda kaldı.

İlk dönemlerde İstanbul'da emek piyasasına dahil olmak için göç eden grup, çoğunlukla erkeklerdi. Bunlar, bir yandan formel ve enformel emek piyasasına dahil olmaya çalıştı, öte yandan ise düşük gelirin olduklarından daha maliyetli az olan konut alanlarına ihtiyaç duydu.

Bu grubun bir bölümü konut sorununu, ilk dönemlerde boş arazilerde ve fabrikaların çevresinde bulduğu teneke, tahta ve naylon parçalarından yararlanarak tek odalı küçük barınakları/kulüpleri bireysel veya çevredekilerin (arkadaş, iş arkadaşı, komşular vb.) yardımıyla, az maliyetle veya sıfır maliyetle çözdü. 1950'lerden itibaren hane reislerinin yanı sıra aile üyeleri de göç sürecine dahil oldu ve İstanbul'da işgücü piyasasının çevresinde, hane üyelerinin daha düşük ücretle rahatça sığınabileceği yeni konut alanlarına ihtiyaç duyulmaya başlandı. Konut ihtiyacını karşılamak için gecekondular tarzı evler yaptı. Bu sebeple İstanbul'a göç eden yoksul göçmen gruplar, devletin yetersiz kaldığı bu alanda, farklı yöntemler geliştirerek konut ihtiyacını karşılamaya çalıştı.

Mülk sahipleri, ilk yıllarda dayanıklı olmayan malzemelerden basit kulüpleri veya kerpiç evleri herhangi bir inşaat ustası, amele veya inşaat kalfasına ihtiyaç duymadan kendi, aile üyeleri, komşuları ve fabrikadaki arkadaşları ile yaptı.⁵⁹ Daha sonraki yıllarda ise mülk sahipleri, biraz daha geniş ve dayanıklı inşaat malzemelerini kullanarak gecekondular evler yapmak istediklerinde (bu alanda uzmanlıkları olmadığında) ise genelde inşaat kalfaları veya doğrudan kahvehaneden birkaç inşaat ustası ve inşaat işçisiyle anlaştı.

Gerek gecekondular evlerinin gerekse de birkaç katlı apartmanların yapımında inşaat kalfalarının ve işçi pazarlarında bekleyen inşaat ustalarının ve düz işçilerin rolü bulunmaktaydı. Her üç grup, 1950'lerden 1990'lara dek gecekondulaşmanın ortaya çıktığı bölgelerde çalıştı. Bazı gecekondular mahallelerinde mahalle sakinleri arasında imece yoluyla ve aynı zamanda bazı politik gecekondular bölgelerinde (Örneğin Gülsuyu/Gülensu mahallesi, 1 Mayıs mahallesi, Küçük Armutlu, Gazi mahallesi), mahalle sakinlerinin yanı sıra İstanbul'da farklı üniversitelerden hocalar ve sosyalist öğrencilerin de desteğiyle, gecekondular evler yapıldı. Bu nedenle, yalnızca belli dönemlerde nadir de olsa işçi pazarlarında bekleyen inşaat ustaları çalıştı. İşçilerin gecekondular mahallelerindeki çalışma yoğunluğu dönemsel olarak ve mahalleden mahalleye değişkenlik gösterdi.

Görüldüğü üzere, gecekondular yapımında birçok aktör rol oynadı. Nitekim DPT'nin İstanbul'da gecekondular mahallelerinde konut sahibi olma şeklini incelediği araştırmada, görüşmecilerin %21,2'si gecekonduyu kendi yaptığını, %25,4'ü satın aldığını, %49,2'si başka işçilere yaptırdığını, %1,4'ü akraba ve hemşerilerinin yardımıyla yaptığını ve %2,8'i ise gecekondusunun aileden miras kaldığını beyan etti (DPT, 1991, s. 112). Bu verilere de

⁵⁹ Daha sonraki yıllarda İstanbul'a gelen göçmen gruplar, akraba ve hemşeri ağları sayesinde konut sorunun daha kolay çözmekteydi. Bu durum kırdan İstanbul'a göçü kolaylaştıran temel unsurlardan biri olup kısa sürede hem Zeytinburnu ilçesinde hem de diğer bölgelerde yeni gecekondular mahallelerinin ortaya çıkmasına da olanak sağladı.

bakıldığında, yapılan gecekonduların büyük çoğunluğunun işçiler tarafından yapıldığı görülür. Araştırmada bu işçilerin kim olduğuna dair herhangi bir veri bulunmamış olsa da hem işçi pazarlarında işçilerle yaptığım görüşmelerde hem de esnaf, mahalle sakinleri, nalbur/keresteci vb. gruplarla yaptığım görüşmelerde işçi pazarlarında bekleyen işçilerin diğer inşaatlarda olduğu gibi gecekondular yapımında da önemli rol aldığını tespit ettim.

İstanbul'daki nüfus artışıyla yeni konut ihtiyacına paralel biçimde konutları yapacak işçi, inşaat ustası ve kalfaya ihtiyaç da arttı. 1950'lerden itibaren gecekondular sahipleri, yasal boşluktan yararlanarak ve oy verme hakkını araçsallaştırıp siyasi partilerle ilişkilerini geliştirerek, daha kolay şekilde gecekondular evleri yapma (özellikle seçim dönemlerinde) fırsatını yakaladı. Böylece mülk sahipleri, yıkılma kaygısından dolayı dayanıksız yapı malzemelerini kullanmak yerine zamanla daha dayanıklı olan inşaat malzemelerini tercih edip nitelik ve fazla işçi gerektiren gecekondular evleri inşa etti. Bu durum, bir yandan mülk sahiplerinin inşaat maliyetini artırırken, öte yandan İstanbul'un farklı noktalarında yeni işçi pazarlarının ortaya çıkmasını ve var olan işçi pazarlarında bekleyen işçilerin daha fazla inşaat işlerine gitmesini sağladı. Böylece, işçi pazarlarında bekleyen işçi sayısında düzenli artış oldu.

Farklı semtlerindeki işçi pazarlarının nasıl ortaya çıktığını, hangi koşullarda işçi sayısının arttığı ve hangi bölgelere doğru genişlediğini anlamak için öncelikle İstanbul'da hangi bölgelerinde inşaat faaliyetlerinin yoğunlaştığını dönemsel olarak tespit etmek gerek. Gecekondular kullanıcısı ve yapıcı aktörler, dönemsel olarak mahalleden mahalleye göre değişkenlik gösterdi ve gecekondular yapımında rol oynayan aktörlerin işçi pazarlarına doğrudan olumlu veya olumsuz etkisi oldu.

Gecekondularda, aile üyelerinin evlenmesi, memlekette yeni akrabaların da gelişiyle ilk dönemlerde gecekondular evlerine yan odalar eklenerek konut sorunu çözüldü. Sonraki dönemlerde gecekondular sahipleri, birikim yaptı ve aile üyesinin evlenmesiyle aile üyelerinin konut sorununu, gecekondular evi ya yıkarak daha genişletti veya mevcut yapıya kat çıkarak çözüm üretmeye çalıştı. Özellikle 1980 sonrasında gecekondular evlerine yeni katlar eklenirken, bazı gecekondular evleri yıkılıp yerine birkaç katlık apartmanlar yapıldı. Böylece gecekonduların çoğu, apartmanlaştı. Bir yandan gecekondular apartmanlaşıırken, öte yandan ise boş arsalarla çok katlı yeni konutlar yapıldığından inşaat sektöründeki aktörler değişti. 1980 sonrasında işçi pazarlarındaki işçilerin de yoğunlukta olduğu inşaat piyasasına yeni müteahhitler dahil oldu.⁶⁰

⁶⁰ Her ne kadar İstanbul'daki inşaat piyasasında birçok büyük müteahhit bulunmuş olsa da bu gruplar, düşük ve orta gelirli inşaat piyasasına dahil olmak yerine daha merkezi büyük inşaat işlerinde yer aldı. Özellikle gecekondular

Zamanla bazı inşaat kalfaları, yeni döneme ayak uydurarak müteahhitleşirken, inşaat kalfaları ise zamanla inşaat piyasasından çekilmek zorunda kaldı. Aynı şekilde bazı işçileri inşaat kalfalığına ve inşaat kalfalığından da müteahhitliğe yükseldi.

Önceden inşaat kalfaları, işçi ihtiyacını sadece işçi pazarlarında temin ederken, müteahhitlik sisteminin gelişmesiyle birlikte birçok küçük müteahhit, firmalarını kurarak kendine bağlı maaşlı işçi (inşaat ustası, amele vb.) kadrosu oluşturdu. Kısa sürede boş arsalarda veya gecekonduların apartmanlaşması, ilk dönemlerde işçi pazarlarına olumlu yansıdı. Fakat uzun vadede apartman ve çok katlı binaların yapımında inşaat kalfalarının yerine müteahhitler geçince inşaatlarda maaşlı işçilerin tercih edildi ve zamanla işçi pazarlarındaki inşaat işçilerine duyulan ihtiyaç azaldı. Taşeronlaşma sistemiyle beraber İstanbul'daki inşaat işleri, zamanla müteahhitlerin ve taşeron firmaların denetimine geçti. 1990'lardan günümüze bazı taşeron inşaat firmaları, acil ve birkaç günlüğüne inşaat işçisi ihtiyacı duyduğunda, işçi pazarından işçi temin ediyor. Görüldüğü üzere, genel itibariyle, inşaat piyasasında aktörlerin değişmesi, işçi pazarlarında inşaat işlerine giden işçileri olumsuz yönde etkiledi.

Müteahhitlik ve taşeronlaşmanın yanında, inşaatlarda teknolojik araçların kullanılması beden gücüne dayalı emek ihtiyacının azalmasına neden oldu. Özellikle 2000'lerin başlarından itibaren hazır betonun kullanılması, büyük kalıpların ortaya çıkması, vinç, dış cephe asansörü, yük asansörü, iş makineleri, portif gibi teknolojik araçların kullanılmasıyla inşaat işçilerine duyulan talep azaldı. Örneğin, 2000'lere dek gecekondular veya birkaç katlı binaların inşaatında, işçi pazarlarında bekleyen inşaat işçilerinin (özellikle betoncular) önemli bir rolü bulunuyorken, 2000'lerden sonra hazır beton kullanımının artmasıyla betoncu işçilere duyulan ihtiyacın azalmasına neden oldu.⁶¹ 1990'lara dek İstanbul'un birçok bölgesinde boş arazinin fazla olması, yeni konutların yapımını kolaylaştırırdı. Bu nedenle, bu döneme dek inşaat işleri yoğun yapılırdı. 1990'lardan günümüze dek boş arazi oranının azalması nedeniyle 1990'larda yerinde dönüşüm yapılarak gecekondular evleri yıkıldı ve yerlerine birkaç katlı veya devasa binalar

bölgelerinde ve diğer alt ve orta gelirli mülk sahiplerinin inşaatlarında, çoğunlukla inşaat kalfaları veya işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları bulundu.

⁶¹ İnşaatlarda gerek temel kazma, beton dökme, kalıp ve duvar örme, sıva, boyama ve inşaat malzemelerinin taşınmasında genellikle işçi pazarlarında bekleyen işçiler kullanılırdı. Arnavutköy, Bahçelievler, Esenler, Eyüpsultan, Fatih, Kartal gibi ilçelerde betoncu denildiğinde farklı noktalardaki işçi pazarlarında bekleyen Tokatlı, Erzurumlu ve Yozgatlı işçiler akla gelirdi. Fatih ve Eyüpsultan bölgesi gibi alanlarda ise Erzurumlu betoncu ustaları ön plana çıkardı. 2000'lerin başlarından itibaren İstanbul'da hazır beton kullanımının yaygınlaşması nedeniyle işçi pazarlarında bekleyen Tokatlı, Erzurumlu ve Yozgatlı betoncu işçiler olumsuz etkilendi.

yapıldı. Boş arazinin azalması işçi pazarında inşaat işlerine giden işçi gruplarını da olumsuz yönde etkiledi.

İnşaat sektöründe yaşanan dönüşüm sadece işçi pazarında bekleyen işçi gruplarını etkilememiş aynı zamanda hızlı gecekondulaşma ve çeperde yeni konut alanların ortaya çıkmasına bağlı olarak İstanbul'un birçok noktasında ortaya çıkan nalbur ve keresteci esnafını da olumsuz etkiledi.⁶² İşçi pazarların çeperindeki nalbur ve kerestecilerin işlerinin azalması aynı zamanda işçi pazarında bekleyen işçi gruplarını da etkiledi. Çünkü birçok nalbur ve keresteci teknolojik araçları ve paletleri kullanmadan önce, işyerlerinde mal indirme-bindirme süreçlerinde yakında bulunan işçi pazarlarından temin ederdi. Her ne kadar bu esnafların bir veya iki maaşlı çalışan işçisi bulursa da işlerin yoğun olduğu dönemlerde, zorunlu olarak işçi ihtiyacını işçi pazarlarından karşılardı. İnşaat piyasasındaki aktörlerin değişmesi ve nalbur ve kerestecilerin işlerinin azalması, gündelik işçilere duyulan talebi azalttı. Yaptığım görüşmelerde işçiler, geçmişe kıyasla çok nadir olarak, keresteci ve nalburların yüklerini taşımaya gittiklerini beyan ettiler.

1940-1990 yılları arasında konut ve ticari/sanayi yapıların inşa edilmesi, işçi pazarındaki işçilerin daha fazla günlük işlere gitmesine ve böylelikle dönemsel olarak işçi sayılarında yüksek bir artışa neden oldu. Aynı şekilde, İstanbul, merkezden çepere doğru genişledikçe, paralel olarak merkezden çepere doğru yeni işçi pazarları ortaya çıktı.⁶³ İstanbul'da nüfus artışına bağlı olarak farklı sektörlerde yük taşıma işleri arttı. Buna bağlı olarak beden gücüne dayalı gündelik işçilere olan ihtiyaç da yükseldi. Kısa sürede, İstanbul'un birçok farklı noktasında ev sahipleri, esnaflar, firmalar ve şirketler yüklerini taşıyabilecek gündelik işçilere ihtiyaç duymaya başladı. Bu nedenle, işçi pazarlarında çalışan işçiler daha fazla kazanç sağladı. Böylece hem işçi sayısında yüksek bir artış yaşanmasına hem de birçok yeni noktada işçi pazarlarının ortaya çıkmasına neden oldu.

Belli başlı işçi pazarlarında çok az sayıdaki işçi grubu, gününbirlik bostan işlerine giderdi. 1960 sonrasında birçok bostanlıklar alanlar imara açılınca, bostanlarda çalışan işçi grubu

⁶² Geçmişte uzun yıllar mülk sahipleri olsun inşaat kalfaları olsun, gecekondulu evlerin veya birkaç katlı binanın malzemelerini öncelik mahallede bulunan keresteciler ve nalburlardan alırdı. 1980 sonrasında inşaat sektöründe yaşanan dönüşümle, birçok bölgeye inşaat kalfaları yerine müteahhitler ve inşaat firmaları dahil olunca, inşaat malzemelerini mahalledeki esnaftan almak yerine çoğunlukla daha kurumsal firmalardan aldı. Birçok nalbur ve keresteci esnafı bu durumdan olumsuz etkilendi.

⁶³ Özellikle merkezdeki işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları arasındaki yüksek rekabet ve çeperdeki fazla iş imkânı işçileri çeperdeki işçi pazarlarına yöneltti. Bu harekete diğer işçi arkadaşlarının dahil olması ve memleketlerinden gelen yeni işçilerin dahil olmasıyla yeni bir işçi pazarları oluştu. Bazı durumlarda, işgücü piyasasına dahil olmak isteyen yeni gelen işçiler, diğer işçi pazarlarına kabul edilmediğin, zorunlu olarak daha çeperdeki mekânlarda bekledi ve bu durum, yeni işçi pazarlarının ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

olumsuz etkilendi. Benzer biçimde işçiler, 1990'ların sonlarına dek kömür taşıma işlerine düzenli olarak giderken, artan doğalgaz kullanımı ve bütün ilçelerde yaygınlaşması, kömür taşıyan işçilerin gelir kaybı yaşamasına neden oldu. İşçiler, 1980'lerden itibaren evden eve taşımacılık başta olmak üzere, zamanla resmî kurumlar (belediyeler veya kaymakamlıklar), eğlence sektöründeki şirketler ve taşeron firmalar (özellikle inşaat ile park/bahçe ihalelerini alan firmalar) için de yük taşımaya giderek, kömür taşımacılığındaki kayıplarını telafi etmeye başladılar. İşçilerin yük taşımada en çok gittikleri işlerin başında evden eve taşımacılık yer alır. Evden eve taşımacılık işine, ilk başlarda yerli işçi grubu yoğun şekilde bulunurken, 1990'ların ortalarından itibaren yabancı göçmen işçiler dahil oldu. İlk dönemlerde yük taşıma işlerine işçilerin küçük bir bölümü yoğun bir şekilde giderdi. Zamanla bu alanda uzmanlaştılar ve elde ettikleri birikimle bireysel veya ortaklık yoluyla küçük/orta boy nakliye araçları satın alarak işveren konumuna geldiler.

2. İSTANBUL'DA GÜNDELİK İŞÇİLERİN EMEK SÜREÇLERİ

Dünyada birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de gündelik işçilik uzun bir geçmişe sahip ve son derece yaygındır. Formel ve özellikle enformel emek piyasasında gündelik işçiliğin önemli bir yeri bulunur. Şirket, firma (özelikle taşeron firmalar) ve bireysel işveren, günübirlik veya birkaç saatlik işlerini çoğunlukla gündelik işçilere yaptırmayı tercih eder. İşverenler, birçok ülkede, çoğu kere sosyal güvence sağlamadan ve ucuz emek yoluyla kısa süreli işleri için kolaylıkla işçi ihtiyacını giderir. Birçok sektördeki işletmeler, devamlı işçi çalıştırmak yerine işlerin çok yoğun olduğu zamanlarda daha az maliyetli olan gündelik işçi çalıştırır. Bu, işletmelerin işgücü maliyetini düşürür. Aynı zamanda, gündelik işçilerin de daha fazla günlük işe gitmesine olanak sağlar. İşçiler, her ne kadar daha fazla günlük işe gitme fırsatı yakalasa da sosyal güvenceden yoksun, ağır çalışma koşulları altında ve çoğu zaman ücretlerinin bir kısmı veya tamamı işverenler tarafından gasp edilerek yoğun emek sömürsüne maruz kalır. İşverenler, ucuz ve günübirlik emeğe ihtiyaç duyduğunda gündelik işçilere yönelir; işçiler (özelikle de yabancı göçmen işçiler) ise devamlı iş bulamadıklarında zorunlu olarak gündelik işgücü piyasasında yer alır. Gündelik emek piyasası hem işverenler hem de işçiler için hayati öneme sahiptir.

Türkiye'de işgücü piyasasının geliştiği ve emeğin yoğunlaştığı şehirlerin başında İstanbul gelir. İstanbul'un 37 ilçesinde işçi pazarları ve işçi pazarlarının tamamında sadece erkek işçiler bulunur. İşçi pazarlarında bekleyen erkek işçilerin etnik kökenleri, göç ettikleri

bölgeler, yabancı göçmenlerin yasal statüsü (düzenli/düzensiz göçmenler), yaş, eğitim durumları, mesleki nitelikleri, işçi pazarını tercih etme nedenleri ve bekleme süreçleri değişkenlik gösterir. Bu değişkenler, işçilerin işgücüne katılım süreci üzerinde de belirleyicidir. İşçi pazarlarında işçilerin seçilme yöntemi, işçilerin talep ettiği günlük ücret ve işçilerin elde ettiği yıllık birikim, dönemsel olarak değişkenlik gösterir. Bazı işçiler, bekledikleri alanları “ekmek teknesi” olarak görür ve yeni işçi gruplarının dahil olmasını engellemek için farklı stratejiler geliştirir. İşçi pazarlarında işçi grupları arasında farklı dışlama pratikleri ortaya çıkar. 2020-2022 yılları arasında yaşanan COVID-19 salgını, işçilerin sağlığı gibi işgücüne katılımlarını da olumsuz etkiledi. Son olarak işçilerin çalışma alanındaki deneyimleri ve çalıştıkları alanlar, işçilerin iş kazalarına maruz kalmaları üzerinde belirleyicidir. Bu bölümde, tüm bu unsurların işçiler üzerinde olumlu ve olumsuz yansımalarına odaklanacağım. Bu kapsamda öncelikli olarak işverenlerin işçi seçimini nasıl yaptığını ve dönemsel olarak işçi seçiminde yaşanan değişimin işverenlere ve işçi gruplarına ne tür yansımaları olduğunu ele alacağım.

2.1. İşçi Pazarlarında İşçi Seçimi ve İşe Götürülme Biçimi Olarak Komisyonculuk

Dünya geneline gündelik işçiler, iki yolla günlük işlere gider. Bunlardan birincisi formel kurumlar aracılığı olurken, ikincisi ise enformel yollarla gerçekleşir (Schenck vd., 2012: 38). Formel yollarla günlük işlere giden işçiler, çoğunlukla işverenle doğrudan temas kurmaz ve yüz yüze pazarlık yapmaz. Enformel yolla günlük işlere giden işçiler ise doğrudan işverenle temas kurar (komisyoncular aracılığıyla yapılan görüşmeler hariç).

Amerika Birleşik Devletleri’nde olduğu gibi Japonya’da da gündelik işgücü piyasasına dahil olan Japon işçilerin bir bölümü enformel yolla işverenlerle temas kurarak gündelik işgücü piyasasına dahil olur⁶⁴ (Valenzuela vd., 2002, s. 206-207). Japonya’daki gündelik işgücü piyasasını Amerika Birleşik Devletleri’nden ayıran temel farklardan biri, bazı Japon işçilerin yakuza çetesiyle bağlantılı komisyoncular yoluyla iş bulmasıdır. Yakuza çetesinin yerel ayakları, işçilerin bekleme alanlarında işverenlerle pazarlık ederek işçilere günlük iş bulma karşılığında gelir elde eder. Amerika Birleşik Devletleri’nde ise gündelik işçilerin sokak komisyoncuları aracılığıyla günlük işlere gittiklerine veya herhangi bir ücret kesintisine maruz

⁶⁴ Japonya’da gündelik işçiler, sokak köşelerinde bekleyerek, inşaat taşeronları için çalışan işçi simsarları tarafından (%56,8’i) işe alınır. Geriye kalan gündelik işçiler ise günlük gazetelerdeki iş ilanları, arkadaş veya tanıdıklarından oluşan enformel ağlar üzerinden veya cep telefonları aracılığıyla gündelik iş bulur. Gündelik işçilerin çok küçük bir bölümü (%3,1’i) ise yerel ofisler aracılığıyla iş bulur. Gündelik işçilere duyulan talebin zamanla azalmasıyla işçi simsarların kazançlarında sert düşüş yaşandı ve birçok işçi simsarı günlük işgücü piyasasından çekildi. Böylece gündelik işçiler, doğrudan taşeron inşaat firmaları veya işverenlerle pazarlık ederek günlük işlere gitmeye başladı (Marr vd., 2000, s. 16).

kaldıklarına dair herhangi bir veri bulunmaz. Aynı şekilde bazı Japon işçiler, günlük gazete ilanları üzerinden günlük iş bulurken, Amerika Birleşik Devletleri'nde bekleyen gündelik işçiler ise günlük gazetelerdeki iş ilanları üzerinden günlük iş arayışı olmaz. Her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde kiliseler gündelik işçilerin işgücüne katılımı konusunda bir çaba için de bulunmuş olsa da diğer ülkeler için buna benzer bir durumdan bahsetmek mümkün değildir.

İstanbul'daki işçiler, sadece enformel yolla günlük işlere gider. Devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları, dini kurumlar veya yerel yönetimlerin gündelik işçilerin işgücüne katılımı konusunda herhangi bir çalışması yoktur. Aynı şekilde gazetelerin de işçilerin günlük işgücüne katılımı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmaz. Bu sebeple, İstanbul'daki gündelik işçiler, diğer ülkelerdeki gündelik işçilerden farklı olarak sadece enformel yolla işverenlerle temas kurarak gündelik işgücü piyasasına dahil olur. İşverenler, doğrudan işçi pazarlarına gelerek veya işçi pazarına gelmeden telefon aracılığıyla işçileri seçer. İstanbul'daki ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki gündelik işçiler, Japonya'nın aksine herhangi bir komisyoncu olmadan günlük işlere girer. İstanbul'da çok nadir de olsa bazı işçi pazarlarında iş bulan küçük bir işçi grubu, fazla işçi lazım olduğunda gizliden veya aleni şekilde belli bir ücret kesintisi karşılığında diğer işçileri işe dahil eder. Komisyon alma olayı sadece işçiler arasında yaşandığından, Japonya'daki işçi seçiminde rol oynayan aktörlerle benzerliğe sahip değildir.

Gündelik işçi seçimi ülkelere ve dönemlere göre farklılaşır. Türkiye'de de dönemsel olarak işçi seçiminin farklılaştığı tespit edildi. Cumhuriyet döneminden günümüze, farklı dönemlerde çalışma alanlarına göre gündelik işçileri seçme yöntemi ve işçi seçiminde rol oynayan aktörler değişkenlik gösterdi. Gündelik işçi seçimi yapan gruplar şunlardan oluşur: mülk sahipleri, esnaflar, fabrika, şirket ve taşeron firma çalışanları, nakliyeciler, ev sahipleri, siteli apartmanlar, villalara bağlı çalışan bahçıvanlar ve bekçiler ve nadir de olsa bina yöneticileri, inşaat kalfaları.

İşçi pazarlarında işçi seçimi sektörlerle ve işverenlere göre değişkenlik gösterir ve yapılacak işin mesleki nitelik gerektirmesi, fiziksel güce dayanması vb. birçok kritere de bağlıdır. İstanbul'da yük taşımacılığında işçi seçimi kriterleri farklılaştığı için yük taşıma işlerinde birçok işçi grubu yer alır. İstanbul'un Avrupa ve Anadolu yakasında hane geliri yüksek olduğu ve apartmanlaşmanın yoğunlukta olduğu ilçelerde, işçi pazarlarında bekleyen işçiler, dönemlik olarak boş zamanlarında odun ve kömür taşımacılığı yapardı. İşçi pazarlarında

bekleyen işçiler, dört şekilde kömür taşımaya giderdi.⁶⁵ Görüldüğü üzere hem kömür taşımacılığı hem de nakliyatçılar aracılığıyla yük taşımacılığında işçi tercihleri ve seçim yöntemleri değişkenlik gösterirdi.

İstanbul'daki işçi pazarlarında bekleyen gündelik işçiler, işçi pazarının bulunduğu konum ve çalışma alanlarına göre iki farklı yöntemle seçilmektedir. Birincisi, günlük işçi ihtiyacı duyan işverenler veya diğer gruplar doğrudan işçi pazarına gelerek işçileri seçer. İkincisi ise işverenler, doğrudan işçi pazarına gelmek yerine telefonla veya son yıllarda nadiren de olsa internet aracılığıyla işçilerle iletişime geçerek işçi temin eder. Günümüzde de işin niteliğine ve işçi pazarının bulunduğu konuma bağlı olarak işçi grupları her iki yöntemle de seçilir. İşverenlerin her iki yöntemi nasıl kullandığını detaylıca incelemekte fayda var.

2.1.1. İşverenlerin Doğrudan İşçi Pazarına Gelerek İşçileri Seçmesi

2000'lerin başlarına dek gündelik işçi ihtiyacı duyan işverenlerin büyük çoğunluğu doğrudan işçi pazarına gelerek işçi seçimi yapardı. Her ne kadar 2000 sonrasında yaygınlaşan cep telefonu kullanımıyla işçi seçimleri de yapılsa da günümüzde hala birçok işveren, doğrudan işçi pazarlarına gelerek işçileri seçer. İşçi pazarlarına gelen işverenler, işçileri iki farklı şekilde belirler. Birincisi, işverenler veya işyeri sahipleri/mülk sahipleri, doğrudan işçi pazarına gitmek yerine kendi çalışanını işçi pazarına gönderir. İkincisi ise işverenler, doğrudan araçlarıyla veya yürüyerek işçi pazarına gelerek (rastgele veya daha önceden çalıştığı işçi var ise doğrudan işçiyle temas kurarak) işçiyi seçer. İşverenler, işçi pazarlarına geldiklerinde, çoğu zaman, işçilerle doğrudan temas kurarak işçilerin fiziksel niteliğini de göz önünde bulunarak el işareti ile işçileri belirler.

Bazı işçiler, işverenlerin kullandığı bu uygulamadan rahatsızlık duyuyor. Kendilerini birer eşyaymış gibi hissedildikleri için bu yönteme tepki gösteriyor. Nitekim Ümraniye ilçesine bağlı Dudullu işçi pazarında bekleyen 21 yaşındaki üniversite öğrencisi Ağırlı Kürt işçi, bazı işverenlerin beden dilini kullanarak işçi seçimi yapmasına şu şekilde tepki gösterdi:

⁶⁵ Apartman/villalarda çalışan kapıcılar genellikle kendi hemşerilerini veya az da olsa komisyon alabilecekleri işçileri tercih ederdi. Veyahut ev sahipleri işçi pazarına gelerek birkaç işçiyi seçip kömür taşımaya götürdü. İkincisi olarak, kömür işi yapan esnaflar sezon açıldığında kendi işçilerinin yetişemediği veya müşterinin işçi talebi bulunmadığı durumlarda kendi işçilerini işçi pazarlarına göndererek birkaç işçiyi kömür taşımaya getirirdi. Üçüncüsü, sezonluk olarak kömür taşıma işi yapan kamyonet sahipleri, kömür taşıma işi yaptıklarında kimi müşterisiyle hem nakliyat hem de taşıma işi üzerine anlaştıklarında en yakındaki işçi pazarına giderek birkaç işçiyi seçip kömür yükleme ve indirme işinde kullanırdı. Dördüncüsü ise kömür sezonunda diğer işlere kıyasla işçiler, kömür işinden daha fazla kazanç sağladığından, nedeniyle birçok işçi sabah erken saatlerde işçi pazarına gidip beklemek yerine apartman, site ve villaların yoğun olduğu sokakları gezer ve herhangi bir yerde kömür gördüklerinde hemen oralarda bulunan kişilerle iletişime geçerdi. Kömürün kime ait olduğunu tespit etikten sonra yetkili kişiye giderek kömürlerini taşıma konusunda teklifte bulunurdu.

İşçiler arasında ilk kim işverenle konuşmuşsa pazarlık etme hakkı o kişindir. Mesele bazen biz işçi arkadaşlarımızı seçiyoruz. O zaman işveren da hemen araya girip bu yaşlıdır, ya da bu çok gençtir. Bunlar gelmesin dediğinde biz hemen devreye giriyoruz. Yok abi bunlar da gelecek. Biz hepimiz burada biriz. Abi sen burada işçi seçemezsin diyoruz. Burası hayvan pazarı değil ki hayvan seçesin deyip hemen karşı çıkıyoruz. İşte bu Kemal Sunal bir tane filmi vardı. Sen gel, sen gel. Şeklide burada işçi seçimine izin vermiyoruz. Biz buna karşıyız. Ama bazı işçi pazarlarında işverenlerin işçileri seçtiklerini duyduk, biz burada buna izin vermiyoruz. Ama mesele işveren geldi, bana demir ustası veya boya ustası lazım derse, o zaman bizler susuyoruz. Arkadaşlara sesleniyoruz boya ustası varsa, iş var diyoruz. Aramızda boya ustası varsa işverenle konuşup işe gider. İşverenler, buraya geldiğinde böyle işçilere bakıp işçi seçmelerine izin vermiyoruz.

Bazı işçi pazarlarında, işverenler *Kibar Feyzo* filmindeki sahneye benzer biçimde el işaretiyle işçi seçimi yaptığında bazı işçiler doğal karşılarken, Dudullu işçi pazarında olduğu gibi, birçok işçi pazarında ise karşı çıkılır. Birçok işçi, işverenlerin bu yöntemle işçi seçimi yapmasını aşağılayıcı bir durum olarak değerlendirir. İşçilerin işverenlerin işçi seçimini yapmasına izin vermemesinin diğer bir nedeni de öncelikli olarak varsa aile üyeleri, akrabaları, köylüleri, hemşerileri ve daha iyi uyum sağlayabileceğini düşündükleri arkadaşlarını seçtirmek istemesidir. Bu, özellikle tanıdık olan yaşlı ve çocuk işçilerin daha kolay işgücüne katılmasına olanak sağlar. Aksi halde her iki grubun da zorunlu haller dışında işverenler tarafından pek tercih edilmedikleri bilinir.

İşverenlerin gündelik işçi seçim şekli, iş yoğunluğuna göre değişkenlik gösterir. Örneğin, işlerin çok yoğun olduğu 1990'ların başlarına dek (özellikle yaz döneminde inşaat işleri ve kömür taşıma işlerinin çok yoğun olduğu dönemlerde) işverenler, işçi seçimi yapmaktan ziyade işçiler, işin zorluğuna göre ve verilecek ücrete göre, işverenleri seçerdi. Bu döneme şahit olan işçiler, en kolay işi ve en yüksek ücreti teklif eden işverenleri tercih ederek işe gittiklerini ifade ettiler.⁶⁶ İş yoğunluğun azaldığı dönemlerde ise işverenler, istedikleri şekilde işçi seçimi yapardı. Görüldüğü üzere, belli dönemlerde, arz ve talep dengelerine paralel olarak her iki grup da tercih etme “hak” ve “gücüne” sahipti.

2000'lerden itibaren işverenler, öncelikli olarak yapılacak işin niteliğine göre işçi seçimi yaptı. Yapılacak iş, mesleki nitelik gerektirmeyen bir şeyse öncelikli olarak yabancı göçmen

⁶⁶ Nitekim işlerin yoğun olduğu dönemlerde belli işçi pazarlarında bazı işçiler, yapılacak işin ücreti, zorluğu ve çalışma saatlerini de (yevmiyeli/götürü (saatlik-kıbale) iş) dikkate alarak işveren tercihi yapabilmekteydi. Bu dönem aralığında günlük işçi ihtiyacı fazla duyulması ve sürekli işverenlerin işçi pazarlarına gelerek işçi temin etme arayışında olması nedeniyle işçiler, işverenlerin teklifleri arasında en yüksek ücret ve en kolay işi seçmeye çalışmaktaydı. Bu süreçte iş yoğunluğundan kaynaklı olarak işçiler, daha avantajlı olup talep ettiği ücret rahatlıkla kabul edilmekte ve istediği işverenle çalışmaya gidebilmekteydi. Görüldüğü üzere günümüze kıyasla 1980'lerin sonlarına dek özellikle yaz döneminde işverenler, işçileri seçmek yerine genellikle işçiler, işin niteliği, ücreti ve çalışma koşullarını da dikkate alarak işverenleri seçmekteydi. 1990 sonrasında ise gündelik işçilere duyulan talebin azalmasına bağlı olarak işverenler işçi seçimi sürecinde en düşük ücreti ve ağır çalışma koşullarını kabul eden işçileri seçmektedir (özellikle mesleki nitelik gerektirmeyen ve ağır olmayan işlerde). 1990'ların ortalarından itibaren günlük işlerin azalması nedeniyle gündelik işçiler, işveren tercihinde bulunma lüksü tamamen ortadan kalkmaya başlamış ve işin niteliği, ücretini de çok fazla dikkate almadan her işe gitmeye başladı. Bu durum özellikle 2000'lerden itibaren günlük işçilere daha az ihtiyaç duyulduğu sonbahar ve kış mevsimlerinde daha sık yaşanmaktadır.

işçiler seçilir. İşverenler tarafından yerli işçilerin yabancı göçmen işçilere kıyasla daha yüksek ücret talebinde bulundukları gerekçe gösterilse de tüm taraflarla yapılan görüşmelerde, yerli işçilerin piyasaya uygun ücret talebinde bulunduğu, buna karşın işverenlerin piyasanın altında çalıştıracak yabancı göçmen işçilere yöneldiği tespit edildi. Birçok işveren, yabancı işçileri, ağır koşullarda, ek ücret ödemedi ve daha fazla çalıştırma gayreti içinde olduğu görüldü. Buna ilave olarak, işverenlerin bir bölümü, yabancı işçileri çalıştırarak, ücretlerin bir kısmını veya tamamını ödemediği söylendi. Özellikle yabancı göçmen işçilerin, iş kazalarına maruz kalması veya ücretlerini alamamaları durumlarda herhangi bir yasal merciye başvuramayacakları bilindiği için birçok işveren, yerli işçileri seçmek yerine yabancı göçmen işçileri tercih eder. Türkiye’de son yıllarda göçmen karışıklığının artması ve göçmen işçilerin yasal yollardan hak arayışına başvuramadıklarının bilincinde olan bazı işverenler, özellikle düzensiz göçmen işçileri seçmekte ve iş bitiminde işçi ücretini gasp edebilmektedir.⁶⁷

İşverenler, işçi pazarına geldiğinde öncelikle daha önceden çalıştığı işçileri seçer. Daha önceden çalışan işçilerin diğer işlere gitmesi veya işverenlerin ilk defa işçi pazarına gelmesi halinde ise işverenler, işin niteliği ve işin hangi işçi grubu tarafından yapılabileceğini dikkate alarak en düşük ücreti teklif eden işçiyi/işçileri tercih eder. İşverenler, daha önce çalıştıkları işçilerden işten memnun kalmadığında bu işçi grubuyla temas kurmamaya özen gösterir veya düşük ücret teklifinde bulunur. Milliyetçi duyguya sahip bazı işverenler ise işçi pazarına geldiklerinde, öncelikle kendi hemşerisini veya aynı etnik gruptan olan işçilerle anlaşmaya çalışır. İşçi pazarlarında işçilerle yaptığım görüşmelerde, milliyetçilik duygularıyla işçi seçimi yapan işverenlerin sayısının azınlıkta olduğunu tespit ettim.

İşçi pazarına işçiler, işverenle temas kurduğunda kaç işçiye ihtiyaç duyduğu, yapılacak işin türü, çalışma saatleri ve ücret konusunda pazarlık etmeye başlar. İşverenler, yapılacak işin mesleki niteliğine göre, o alanda mesleki tecrübesi bulunan işçilerle anlaşmaya çalışır. 2021’de Sarıgazi işçi pazarında bir işverenin işçi seçimi yapmak için işçilerle kurduğu diyalog şu şekildeydi:

İşveren: “Zemin kattan 7. kata 8 tane çimento ve alçıpan çıkacak taşıma işi bittikten sonra alçıpan ustasının yanında çalışacaksınız akşama kadar. Alçıpan ustasının yanında çalışacak bana bir tane düz işçi lazım.”

Kürt işçi: “Tamam abi ben yaparım. Ben gelirim senle.”

⁶⁷ İşverenler, emeklerinin karşılığını talep eden düzensiz göçmen işçileri çoğu zaman polise şikâyet etmekle tehdit eder. Bu işçiler, durumun polise intikal etmesi halinde sınır dışı edileceklerini bildiğinden, emek gaspında herhangi bir hak arayışına giremez. İşçilerle yapılan görüşmelerde, bazı işverenlerin bilinçli şekilde yabancı göçmen işçileri seçerek ücret gaspında bulunduğu tespit edildi.

İşveren: “Yapılacak işi anladın dimi. Ne kadar para istiyorsun.”

Kürt işçi: “Abi burada yevmiye 200 lira. Bana 200 lira ver, gidelim işe.”

İşveren: “Ooo çok para istiyorsun, yevmiyelik iş yapmayacaksın ki yevmiye parası istiyorsun. Zaten şu anda saat 12:00, sen şimdi benimle geleceksin iş başı yapacan saat 12:30 olacak akşam 17:00’ye kadar çalışacaksın. Toplasan 4-5 saat çalışacaksın. Ben bu parayı veremem sana.”

Hemen araya Suriyeli işçi girip: “Abi ben gelirim. Bende yaparım taşıma işinde çok çalıştım.”

Suriyeli işçi konuşmaya devam ederken yaşlı bir Kürt işçi hemen araya girer: “Yavvv malzeme taşıma işinde ben çok çalıştım. Biz eskiden kamyonlarca çimento yükleyip indirirdik. Sen hele ne kadar veriyorsun onu söyle. Ben senle gelirim.”

İşveren: “Amca sen yaşlısın. Eskiden belki bu işlerden çok çalışmışsın, ama şimdi bu işi yapamazsın. Çimento ağırdır. 50 kg çimentoyu sen nasıl sırtına alıp tek başına 7.kata çıkartacaksın. İnşaat alanı olduğu için asansör yok. Tek başına çıkartamasın. Sen şimdi alçıpan ustasının yanına çalışacaksın saatlerce. Sen şimdi o malzemeleri nasıl kaldırıp ustanın eline vereceksin.”

Yaşlı Kürt işçi: “Yavv ben burada 30 yıldan fazladır çalışıyorum. Her işte çalıştım. Sen beni götürü ver, eğer ben işi yaparsam zaten bana parayı vereceksin, eğer işi yapamazsam senden para almadan geri gelirim.”

İşveren yaşlı işçiye bakarak: “Yavvv dayı senin için iş çok ağır. Sen bu işi yapamazsın. Bana genç bir işçi lazım.”

İnşaat ustası olan diğer Kürt işçi devreye girip: “Abi ben geleyim. İnşaat ustasıyım. Ben alçı ustasıyım. Boya ustasıyım. Dış cephe montajlama işinde çalıştım. Ben gelirim. Abi sen bana 200 lira ver, geleyim.”

Suriyeli işçi: “Tamam tamam ben gelirim. Bende çok çalıştım. Sen şimdi bana ne kadar vereceksin.”

İşveren Suriyeli işçiye bakarak: “Yani gelirsen ben sana 150 lira verecem. Zaten öğle olmuş gelip akşam 17:00’ye kadar çalışıp evine gideceksin. Hem yemek parası da benden olsun. Öğle yemeğini de ben verecem.”

Suriyeli işçi: “Tamam ben gelirim. Yemek senden olacak dimi. Akşam paramı isterim.”

İşveren: “Tamam merak etme akşam iş bitiminde 150 liranı alırsın. Hadi gel benimle.”

Çevredeki diğer işçilerin de desteğiyle Suriyeli işçi seçildi. Pazarlık sonrasında işçilerle yaptığım sohbette, Suriyeli işçinin kira parasını ödemek için acil nakit paraya ihtiyacı olduğunu ve bu nedenle düşük ücretle işe gitmesine göz yummadıklarını söylediler. Seçim sürecinde işçiler arasında yoğun bir rekabet yaşansa da bir ihtiyaç söz konusu olduğunda aralarında bir dayanışma oluşur. Bunun bütün işçi pazarlarında geçerli olduğunu söylemek ise son derece güçtür. Bazı işçiler, acil nakit ihtiyacı duyduğu dönemlerde ve sabah iş bulamadığında, ilerleyen saatlerde gelen işverenlere daha düşük ücretle çalışmayı teklif edebiliyor. Buna karşın bazı işçiler, ücret piyasasını düşürdükleri için tepki gösterebiliyor. Pazarlık sürecinde, işçi sayısının çok olması işverene çok ciddi avantaj sağlar. İşverenler, 2000’lerden itibaren işçilere sürekli olarak düşük ücret dayatıyor.

İşverenler, işçi pazarına geldiklerinde çoğunlukla ilk hangi işçi/işçi grubuyla temas kurmuşsa işe gitme önceliği o grupta olur. Zira çevredeki diğer işçilerin pazarlığa dahil olmaması beklenir. Aksi durumda, işçiler arasında gerilim yaşanacağı bilinir. Bu sebeple işverenler, işçi pazarına geldiklerinde işçilerle ayakta temas kurduğunda ya da işçilerin

beklediği işçi kahvehanelerinde hangi işçinin/işçi grubunun masasına oturmuşsa, diğerleri pazarlığa müdahale etmeden süreci takip eder. İşveren, işçi grubuyla öncelikli olarak yapılacak işin niteliği, tahmini bitiş süresi, taleplerini ve ödeyebileceği ücreti bildirir.

Yapılan görüşmeler neticesinde her konuda anlaşma sağlanması halinde işveren, talep ettiği sayıda işçiyi alıp götürür. Mesleki nitelik gerektiren işler olduğunda veya yapılacak işin ağır olduğu durumlarda işverenler, doğrudan işin durumuna göre işçilerle temas kurar. Örneğin, işveren, duvar ustasına ihtiyaç duyduğunda işçi pazarında “bana bir duvar ustası lazım duvar işinde anlayan kimler var?” şeklinde soru sorarak, bu alanda uzman olan işçilerle pazarlığa başlar. Bu alanda uzman olmayan diğer işçiler ise geriye çekilerek diğer işverenlerin gelmesini bekler. Bazen de yapılacak işin ağır bir iş olması halinde işverenler, doğrudan işçilerle temas kurarak işin zorluğunu bildirdikten sonra iri yapılı işçilere yönelerek pazarlığa başlar. Her iki durumda da diğer işçi grupları pazarlık sürecinin dışında kalır. Öte yandan, yapılacak işin her işçi grubunun yapabileceği bir iş olması halinde ise hem işçiler arasında hem de işçilerle işveren arasında gerilim yaşanabilir.

Birçok işçi pazarında işçilerle yaptığım görüşmelerde ve saha gözlemlerimde, işçi seçimi sürecinde işçiler arasında çokça gerilim yaşandığını ifade edebilirim. Bazı işçi pazarlarında, işçiler arasında yaşanabilecek gerilimleri ortadan kaldıracı veya azaltmak için kurallar belirlendi. Birincisi, işveren işçi pazarına geldiğinde ilkin hangi işçiyle temas kurmuşsa diğer işçiler pazarlığın dışında kalarak yalnızca süreci takip etmelidir. Ancak her iki grup arasındaki pazarlık süreci başarısızlıkla sonuçlanırsa, diğer işçiler pazarlık sürecine dahil olabilir. İkinci kural, işverenle pazarlık aşamasında ücret piyasasının bozulmaması ve piyasanın altındaki ücretin kabul edilmemesidir. Üçüncü kural, işverenlerin işçi pazarına geldiğinde her işçi grubu kendi bulunduğu konumu koruması ve diğer işçilerin alanına dahil olmaması yönündedir. Her işçi grubu kendi akrabası, köylüsü, hemşerisi veya aynı etnik gruptaki işçi arkadaşlarıyla bir köşede beklerken, diğer illerden veya farklı ülkelerden gelen farklı etnik gruptaki işçiler başka bir köşede beklemelidir.

İşveren hangi işçi grubunun yanına yönelmişse diğer gruptaki işçilerin pazarlık sürecine dahil olamaması beklenir. Bazı işçi pazarlarında bu kurallara riayet edildiği için işçi seçimi sürecinde işçiler arasında daha az gerilim yaşanır. Diğer işçi pazarlarında ise sözlü kurallara pek riayet edilmediği için işçi seçimi sürecinde, işçiler arasında daha fazla gerilim yaşanır. Nitekim bazı işçi pazarlarında işçilerle yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde işçi seçimi

sürecinde, işçiler arasında ve işçi ile işveren arasında belli anlarda tansiyonun yükselir; çok nadir de olsa işçiler arasında fiziksel şiddet yaşanır.⁶⁸

İşverenler, işçi seçimini telefon/internet aracılığıyla yaptıklarında ise işçiler arasında herhangi bir gerilim ortaya çıkmaz. Özellikle işverenler, doğrudan işçi pazarına gelerek işçi seçiminde bulunduğu anda işçiler arasında gerilim ihtimali artar. İşçi pazarlarında aynı ilden ve etnik gruptan işçiler bulunduğu anda, işçiler arasındaki gerilim daha az yaşanır. Ancak, farklı ilden ve ülkelerden işçi gruplarının bir arada bulunması halinde, işçi seçimi sürecinde işçiler arasında gerilim daha fazla olur.⁶⁹ İşçilerin mesleki nitelikleri, işçiler arasındaki gerilim üzerinde belirleyici bir etkisi var. Örneğin işverenler, mesleki nitelik gerektiren inşaat işleri (kalıpcı, boyacı, betoncu, demirci, fayansçı vb.) ve ev taşıma (şoför, montaj ustası vb.) işlerinde mesleki uzmanlık gerektiren işçilere ihtiyaç duyması halinde işçi pazarında bu alanda mesleki uzmanlığı bulunan az sayıdaki işçi olması sayesinde işçi seçimi sürecinde işçiler arasında gerilim yaşanmamaktadır. Aynı şekilde birçok işçi pazarında her ilden/ülkeden gelen işçi grupları etnik gruplarına göre farklı köşelerde beklemeyi tercih etmesi sayesinde işçi seçimi sürecinde işçi grupları arasında daha az gerilim yaşandığı tespit ettim.

İşçi seçimi sürecinde işverenlerin işçilere düşük ücret dayatması, işçilerin çalışma süresi bittiği halde ek ücret ödemediği çalışmaya zorlaması, işçilerin ulaşım, yemek vb. masraflarını karşılamaktan kaçınması, pazarlık sürecinde daha düşük ücret vermek için yapılacak işlerin küçük bir bölümünü anlatması nedeniyle işçi ve işveren arasında gerilim yaşanır. Benzer şekilde işçinin pazarlık sürecinde mesleki uzmanlığı olmadığı halde işverenle pazarlık sürecinde varmış gibi lanse etmesi ve çalışma esnasında işçinin uzman olmadığı ortaya çıkması, işçi ile işveren arasında gerilime sebebiyet verir. İlk durumda sorun çıkaran işveren, işçi

⁶⁸ Bazı işçilerin işverenle pazarlık sürecinde ücret konusunda tam anlaşma sağlayacakken, diğer işçilerin pazarlığa dahil olması ve daha düşük ücretle işe gitme teklifinde bulunması çatışmaya neden olur. Çok nadiren de olsa bazı işverenler, işçi pazarlarında işçi seçimi sürecinde özellikle kendi hemşerileri veya kendi etnik grubundan işçilerle pazarlık yapmak ister. Bu durum, diğer işçi gruplarının tepki göstermesine yol açarak işçiler arasında ve işçi-işveren ilişkilerinde etnik ayrımcılığa bağlı gerilimlere neden olur. Benzer şekilde, bazı işverenlerin yerli işçi grubu yerine doğrudan yabancı göçmen işçilere yönelmesi veya yerli işçilerle pazarlık sürecinde “burada yabancı işçi yok mu?” soruları, işçilerle aralarında gerilime neden olur. Çoğu defa yabancı göçmen işçiler de pazarlık sürecine dahil olmaya çalışsa da genellikle yerli işçiler tarafından engellenirler. Öte yandan çoğu işverenin, yaşlı işçiler yerine daha genç işçilerle çalışmak etmesine yaşlı işçiler tepki gösterir. Bazı işverenler, işçi pazarındaki işçi yoğunluğu ve işçilerin sürekli pazarlık sürecine dahil olmasını kullanmaya çalışır ve ücreti düşürmeye çalışır. İşçi grupları hem işverene hem de diğer işçi arkadaşlarına tepki göstermesiyle sonuçlanır. Görüldüğü üzere, yabancı göçmen işçiler ve yaşlı işçiler, işçi seçiminde özellikle iki dezavantajlı gruptur. Bunlar işçi seçimindeki pazarlık sürecine dahil olmakta önemli zorluklar yaşar. Bu nedenle, gün içinde işçi pazarlarında en çok bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerdir.

⁶⁹ Örneğin, çok az sayıdaki işçi pazarında ise işçilerin neredeyse tamamı aynı köyden veya komşu köylerden oluştuğu için, işçi seçimi sürecinde herhangi bir gerginliğe yer vermemeye ve ücret piyasasını düşürmemeye özen gösterirler. Farklı illerden/ülkelerden bira arada bulunan farklı etnik gruptaki işçiler arasında işçi seçimi sürecinde gerilim daha fazla yaşanır (özellikle günlük işlerin çok azaldığı sonbahar ve kış mevsimlerinde).

pazarına geldiğinde hem sorun yaşadığı işçi hem de işçinin uyardığı arkadaşları işverenle işe gitmek istemez. İkinci durumda da işveren, işçi pazarına geldiğinde aynı işçiye seçmemeye özen gösterir. İşverenler, işçi seçimi sürecinde işçilerle pazarlık ederken yeni ücretleri duyduklarında doğrudan işçilere tepki gösterir ve eski ücret tarifesinden işçileri çalıştırmaya götürmek için ikna etmeye çalışır.

İşverenler, işçi pazarında işçi seçimi yaptıklarında belli işçi grubuyla iletişim kurmakta güçlük çekebilir. Köylerinden gurbete çıkıp İstanbul'daki işçi pazarında beklemeye başlayan ve Türkçe bilmeyen Kürt işçi, işverenlerle iletişim kurmakta zorlanmaktaydı. Bu işçiler, ilk yıllarda yanındaki işçi arkadaşının yardımıyla işverenle pazarlık etmekteydi. Bazen de beden dili üzerinden (çalışma saati ve talep ettiği ücreti parmaklarını kullanarak iletişim kurmaktaydı) işverenlerle pazarlık yapılmaktaydı. Son yıllarda da ise yabancı göçmen işçilerin küçük bir bölümü de hiç Türkçe bilmediğinden, işgücüne katılımda önemli zorluklar yaşadı.

İşçi seçimi sürecinde yabancı göçmen işçiler, yerli işçilere kıyasla daha dezavantajlı konumdadır. İstanbul'daki işçi pazarlarına yeni dahil olan bazı Afrikalı işçiler, yeterince Türkçe bilmediğinden (her ne kadar Fransızca ve/veya İngilizce konuşabilseler de işverenlerin neredeyse tamamı her iki dili bilmiyordu), işçi seçimi ve işverenlerle pazarlık sürecinde iletişim sorunu yaşandı. Pazarlık sürecinde iletişim kurmakta zorlanan birçok işveren, işin niteliğine göre yabancı göçmen işçileri seçmek yerine zorunlu olarak daha yüksek ücretle yerli işçilere anlaştı. İşverenler, iletişim kurulmasını gerektiren işlerde Türkçe bilen yerli veya Türkçe bilen yabancı göçmen işçileri seçer. Ancak sürekli iletişim gerektirmeyen bazı işlerde (örneğin, taşıma ağırlıklı işlerde) işverenler, işçi seçimi sürecinde en düşük ücreti teklif eden yabancı göçmen işçileri tercih eder. Dil bariyeri özellikle bazı yabancı göçmen işçiler için önemli bir engeldir. Türkçe bilen diğer yabancı işçilerle kıyaslandığında bu grup daha dezavantajlıdır. Afrikalı işçi grubu, yaşanan bu olumsuz durumu minimize etmek için işçi seçimi sürecinde genellikle Google translate yoluyla işverenlerle iletişim kurmaya çalıştı.

2.1.2. İşçilerin Telefon Aracılığıyla Seçilmesi

İşverenler, telefon aracılığıyla da işçilerle iletişime geçerek işçi seçimi yapar. Geçmişten günümüze teknolojik araçların (ahizeli telefon, tuşlu telefon, cep telefonu, bilgisayar vb.) kullanımının artması işçi pazarlarına, işçi seçim sürecine ve işverenlere/işçilere ne tür olumlu/olumsuz yansımaları olduğunu detaylıca bakmakta fayda var. Telefonlar, toplumun gündelik yaşamını kolaylaştırdığı gibi işverenlerin ve işçilerin de iş ve işçi bulmasını kolaylaştırır. İşverenler, ilk dönemlerde işçi pazarının çevresindeki esnaflardan veya işçi

kahvehanesinde bulunan ahizeli telefon ve/veya tuşlu telefon aracılığıyla işçilerle iletişime geçerek işçi seçimi yapardı.

1990'ların sonlarına doğru İstanbul'da işverenler ve işçiler arasında Motorola cep telefonu kullanımının yaygınlaşması sayesinde birçok işveren, daha hızlı ve daha kolay işçilere ulaşarak işçi talebinde bulundu. 1990'ların sonlarından günümüze dek hem cep telefonlarının ucuzlaması hem de cep kullanıcı sayısının artması gibi nedenlerle günümüzde birçok işveren (özellikle nakliyatçılar), cep telefonu aracılığıyla günlük işçi ihtiyacını karşılamaya başladı. Son yıllarda ise çok nadir de olsa (bütün işçi pazarı içinde sadece iki işçinin internet aracılığıyla işverenler tarafından seçildiği tespit edildi) iki işçinin Google verdikleri ilanlar aracılığıyla işverenlerin kendileriyle iletişime geçtikleri tespit edilmiştir. İlk dönemlerde her mahalledeki esnafta telefon olmadığı için işverenlerin büyük çoğunluğu doğrudan işçi pazarına gelerek işçileri yüz yüze seçerdi. 1960'lardan itibaren tuşlu telefonun zamanla birçok esnaf tarafından kullanılması üzerine işçiler, telefon aracılığıyla da işverenler tarafında seçilmeye başladı. 1990'ların sonlarından başlayarak özellikle günümüzde cep telefonunun bütün işçiler tarafından kullanılmaya başlanması üzerine, işçilerin önemli bir bölümü işverenler tarafından cep telefonu aracılığıyla günlük işlere çağrılıyor.

Tuşlu telefon kullanımının yaygınlaşması sayesinde işverenler, işçi pazarının hemen yanında bulunan esnafların veya işçilerin sürekli beklediği işçi kahvehanesini arayarak ismini verdiği işçinin telefona çıkmasını talep ederdi.⁷⁰ Birçok işçi, daha önceden çalıştıkları işverenlere telefon numarasını ve şahsi bilgilerini paylaşırdı.⁷¹ İşçi ve işverenin telefon aracılığıyla kurdukları iletişimde, iş konusunda anlaşma sağlanması ve işverenin fazla işçi talebinde bulunması halinde ise işçi, işverenin talep ettiği işçi sayısına göre işçi pazarında

⁷⁰ İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupların telefon yoluyla işe gitmeye başlamasıyla zamanla bazı işçilerin günlük işe gidebilmek için yeni hileler keşfetmesine olanak sağladı. Özellikle esnafların telefonları aracılığıyla işe giden bazı işçilerin yaptıkları hileyle işverenin talep ettiği işçi yerine kendilerini seçtirmekteydi. Örneğin işçi kahvehanesinde veya işçi pazarında bir işçinin ismi seslenerek telefona çıkması talep edildiğinde, işçinin kendisi o anda çağrıldığını duymamışsa veya başka bir yerde ise diğer uyanık işçi/işçiler, işletme sahiplerine işverenle kendisi konuşmak istediğini beyan etmekteydi. İşverenle konuşmaya başlayan işçi, öncelikle işçi arkadaşının işe gittiğini veya burada olmadığını kendisine işçi lazım olması halinde kendisinin boşta olduğunu beyan ederek işverenle pazarlığa başlardı. Bu sayede arkadaşının işverenle görüşmesini engelleyerek kendisi işe giderdi. Bazı işçilerin bu durumu sonradan duyması veya işveren tarafından dile getirmesi üzerine her iki işçi grubu arasında gerilim yaşanırdı. Bu sebeple İstanbul genelinde işçilerle yapılan görüşmelerde bu yöntemi çok az sayıdaki işçinin kullandığı tespit edildi.

⁷¹ Bazı esnaflar, kendilerinden habersiz işletmenin telefon numarasını işverenlere verdiği için hem işverene hem de telefona çağrılan işçilere tepki gösterirdi. Esnaflar, çok nadir olarak bu tepkiyi gösterirdi. Esnaflar, 1990'ların sonlarına dek birçok işçinin bölgede bulunması sayesinde önemli bir gelir elde ettiğinden işçilerin bu tutumuna genelde sessiz kalırdı.

öncelikli olarak kendi aile üyesini, akrabasını, köylüsünü veya hemşerisini seçerdi.⁷² İşverenlerin telefon aracılığıyla işçi seçiminde bulunması hem işverenler için hem de seçilen işçiler için bazı avantajlar sağlardı.

İşverenler, doğrudan işçi pazarına gitmek yerine, telefonla işçi seçimi yaptığı için herhangi bir zaman kaybı veya ulaşım maliyeti olmadan işçi ihtiyacını karşılardı. İşverenler, işçi pazarlarında işçi seçimi sürecinde herhangi bir gerilim yaşamazdı. Bu yöntemle yapılan işçi seçimi, aynı zamanda işçiler içinde önemli avantaj sağlardı. Birincisi, işverenle telefonda görüşen işçi, işverenin acil işçi ihtiyacının olduğunu farkında olup ücret konusunda piyasanın ortalamasında veya iş yoğunluğuna göre piyasanın üzerinde ücret talebinde bulunabilirdi. Aynı şekilde, işverenle pazarlık yapan tek kişi olması sayesinde işverenin dayatabileceği piyasanın altındaki bir ücrete karşı çıkma şansına sahipti. İşçiler, bu yöntem sayesinde işçiler arasında bir rekabetin olmamasının bilincinde olduğu için, çoğu defa talep ettiği ücret işverenler tarafından kabul edilirdi. Son olarak, bu yöntem sayesinde işçi seçimi sürecinde işçiler, diğer işçi arkadaşlarıyla rekabet etmeden veya herhangi bir gerilim yaşamadan kolaylıkla günlük işlere gidebilirdi.

İşverenler, doğrudan işçi pazarına gelerek işçi seçiminde bulunduğunda, bazı işçi pazarlarında ücret piyasası (iş yoğunluğu az olması halinde) sürekli düşebilir ve işçiler arasında rekabet ve gerilim daha fazla olabilirdi. Telefon aracılığıyla işverenlerin işçi seçiminde bulunması ise hem ücret piyasasında bir düşüşe neden olmazdı hem de işçiler arasındaki rekabetin ve gerilimin daha az yaşanmasına olanak sağlardı. Özellikle günlük işçilere duyulan talebin azaldığı sonbahar ve kış mevsimlerinde işverenler işçi pazarlarına geldiğinde, işçiler işe gidebilmek için hem günlük ücreti düşürmek zorunda kalır hem de işverenlerin kendilerini seçebilmesi için diğer işçi arkadaşlarıyla sürekli rekabet halinde olur ve işçiler arasında gerilim olurdu. Son olarak, işçi hangi gün işe gideceğini bileceğinden, işçi pazarına giderek ulaşım, yemek, içecek vb. ek harcamalar yapmasına gerek kalmazdı. Yalnızca işverenin belirttiği saatte ve adrese giderek iş başı yapar. Görüldüğü üzere işçi pazarlarında işçi seçme yöntemi, işverenlere ve işçilere olumlu/olumsuz yönde birçok yansıması olur.

İşçi pazarları içinde sadece nakliyatçılar aracılığıyla yük taşıma işlerine giden gündelik işçilerin neredeyse tamamı, cep telefonu aracılığıyla seçilir. Çoğu nakliyatçı, aynı işçi grubuyla

⁷² İşverenler, işçi pazarına geldiğinde genellikle bütün işçileri seçme şansına sahipken, aradığında işçi seçimini telefonla görüştüğü işçiye bırakırdı. Böylece işçi, seçtiği işçilerden sorumluluk duyardı. Seçilen işçilerin performansı işveren tarafından beğenilmemesi halinde ise sonraki süreçte işveren tarafından bir daha çağrılmayacağının farkında olan işçiler, işinden uzman olan ve çalışkan işçileri seçmeye özen gösterirdi.

sürekli çalıştığından zamanla bu gruptan bir işçi ekibi oluşturur. WhatsApp grubu üzerinden sonraki gün yapılacak işin niteliği, ücreti, buluşma adresi ve saatleri tüm bilgilendirmeleri telefon aracılığıyla yapar. Ertesi gün için iş bulamayan işçiler ise doğrudan işçi pazarına giderek işverenler tarafından yüz yüze veya evde oturarak cep telefonu aracılığıyla diğer işverenler tarafından işe çağrılmayı bekler.

1990'ların sonlarında cep telefonları pahalı olduğundan işçi pazarlarında çok az sayıdaki işçinin cep telefonuna vardı. İlk dönemlerde cep telefonu sahibi olan işçiler, işverenlerin işlerinin bitiminden hemen sonra işçi talebi olması durumuna karşı cep telefonu numarasını verirdi. Çoğu işveren, cep telefonu numarası alarak sonraki günlerde de işçi talebi doğrultusunda işçileri telefonla işe çağırırdı. İlk dönemlerde cep telefonu sahibi olan işçiler, cep telefonu sahibi olmayan diğer işçilere kıyasla işgücüne daha çok katılım şansına sahipti. Zamanla birçok işçi, cep telefonu sahibi olmanın işgücüne katılımda önemli bir avantaj sağladığını fark etti. Cep telefonun ücretlerinde yaşanan düşüşle birlikte, birçok işçi cep telefonu edinmeye başladı. Günümüzde ise bu durum sıradanlaşmış ve neredeyse tüm işçilerde cep telefonu bulunduğu gözlemlendi. Çok nadir de olsa mesleki uzmanlıkları olan bazı işçilerin, cep telefonu yanı sıra kartvizit de kullandığı tespit edildi.⁷³

2000 yılından itibaren İstanbul'daki neredeyse bütün işçi pazarlarında işverenlerin büyük çoğunluğu, işçi pazarına gelmek yerine cep telefonu aracılığıyla işçilerle iletişime geçerek günlük işçi ihtiyacını karşılar.⁷⁴ Özellikle daha önceden işçi çalıştırmayan işverenler ise günlük işçi ihtiyacını karşılamak için zorunlu olarak en yakındaki işçi pazarına giderek işçilerle yüz yüze pazarlık yaparak işçi seçimi yapar. Görüldüğü üzere, günümüzde birçok işçi pazarında az sayıdaki işçi işverenlerle yüz yüze pazarlık ederek işe giderken, işçilerin büyük çoğunluğu ise cep telefonu veya bilgisayar aracılığıyla günlük işler bulur.

Son yıllarda cep telefonu kullanımının artması ve işverenlerin büyük çoğunluğu işçi pazarına gitmek yerine cep telefonuyla işçileri işe çağırması, işçi pazarlarının mekânsal işlevini

⁷³ Bazı işçiler, iş bitimiyle kartvizitlerini işverene vererek daha sonraki günlerde işçi ihtiyacı halinde kendilerini arayabileceğini beyan etmekteydi. Bu yöntem işçi grupları arasında çok nadir kullanılan bir yöntem olup sadece Ataşehir ilçesine bağlı Kayışdağı işçi kahvehanesinde bekleyen az sayıdaki işçi grubu tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu işçi grubu, hem çalışmaya gittiklerinde işverenlere kartvizitlerini vermekte hem de işçi kahvehanesi işletmecisinin masasının altındaki cama da kartvizitlerini koyarak işçi kahvehanesinde bulunmaması halinde kartvizitteki cep telefonu numarası aracılığıyla işverenlerin kendisine daha kolay ulaşmasını sağlamaktadır.

⁷⁴ Cep telefonu kullanımı yaygınlaşması sayesinde birçok işveren, işçinin/işçilerin çalışmasından memnun kalması halinde işçiye gerek kalmadan ücret ödeme zamanında işçinin cep telefonu numarasını isteyerek sonraki zamanlarda işçi talebi olması halinde kendisini arayacağını belirtir. Bazı durumlarda işveren, işçinin çalışmasından memnun kalmamış ise her ne kadar işçi cep telefonu numarasını verme talebinde bulunmuş olsa da çoğu defa işverenler tarafından olumsuz yanıt alır.

sona erdirmeye başladı. Artık birçok işçinin, işçi pazarına gitmek yerine evde bekleyerek günlük işlere gitmeye başladığı tespit edildi. Aynı şekilde bir işverenin işçinin çalışmasından memnun kalması ve uzun süreli işçilere ihtiyaç duyması hallerinde, maaşlı işçi olarak çalışması konusunda teklifte de bulunur. Çok nadir de olsa bazı işçiler, verilen maaşı ve çalışma şartlarını kabul ederek işçi pazarından kopar. Özellikle son yıllarda günlük işçilere duyulan ihtiyacın azalması ve işçilerin aldıkları ücretin son derece düşük olmasından kaynaklı olarak, düzenli gelire ihtiyaç duyan kimi işçiler maaşlı çalışmayı kabul ederek işçi pazarından kopuyor.

İşçilerin cep telefonu ve bilgisayar aracılığıyla günlük işlere gitmesi nedeniyle, bazı işçiler ulaşım ve işçi pazarında bekleme süresince yemek, içecek harcamalarını kıstamak için çoğu gün işçi pazarına gitmek yerine evinde bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışır. 2000'lerden günümüze birçok işçi pazarında bekleyen işçiler zamanla işçi pazarından koptu ve bazı işçi pazarlarında işçilerin sayısında ciddi bir azalış yaşandı. Nitekim saha araştırmasında, işçi seçme yönteminin yanı sıra farklı sebeplerden dolayı birçok işçi pazarında işçi kalmaması nedeniyle bu tür mekânların işçi pazarı olma işlevinin sona erdiği tespit edildi. Görüldüğü üzere, 2000'li yılların başından itibaren işçi seçimi sürecinde teknolojik araçların kullanımının artması, işçi ve işverenlere olumlu yansıdı. Bununla beraber, birçok işçi pazarının mekânsal işlevini kaybetmesine de zemin hazırladı.

2.2.İşçi Pazarlarında Ücret Piyasası ve Birikim Süreçleri

İstanbul'un 37 ilçesinde tespit edilen işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, mesleki niteliklerine ve çalışma süresine göre günlük ücret talebinde bulunur. Mesleki niteliği olan işçiler (inşaat ustaları, nakliyatçılarla çalışan şoför ve ustabaşı vb.), günlük yevmiyelerinde talep ettiği ücret daha yüksek iken, herhangi bir mesleği olmayan diğer düz/amele işçi grupları ise günlük yevmiyelerinde talep ettiği ücret daha düşüktür. Öte yandan işçiler, götürü/saatlik işlerde ise yevmiyeli işlere kıyasla daha az çalıştığından, talep ettikleri ücret yevmiyeli işlere kıyasla daha düşüktür. 2021 itibarıyla Anadolu Yakası'ndaki 13 ilçede bulunan işçi pazarlarında işçilerin günlük ücretleri aşağıdaki tabloda görülebilir.

Tablo 3. Anadolu Yakası 2021 Yılı İşçi Ücreti

İşçi Pazarı (ilçeler)	Yevmiyeli ücret		Kıbale/götürü/saatlik ücret
	Ustalık ücreti	Düz işçi/Amele Ücreti	
Adalar	250 TL	200 TL	150-200 TL
Ataşehir	250-300 TL	200-250 TL	150-200 TL
Beykoz	200-300 TL	200-250 TL	150-200 TL
Kadıköy	250-300 TL	200 TL	150 TL
Kartal	200-250 TL	200 TL	150-200 TL
Maltepe	200-250 TL	200-250 TL	150-200 TL
Pendik	200-250 TL	200-250 TL	150-200 TL
Sancaktepe	200-250 TL	150-200 TL	150 TL
Sultanbeyli	200 TL	100-200 TL	80-150 TL
Şile	200-250 TL	200 TL	150 TL
Tuzla	200-250 TL	200-250 TL	150-200 TL
Ümraniye	200-250 TL	150-200 TL	100-200TL
Üsküdar	250-300 TL	200-250	200 + TL

*Not 1: Anadolu yakasında yapılan saha araştırmasında sadece Çekmeköy ilçesinde işçi pazarı bulunmuyor.

**Not 2: Bazı ilçelerde birkaç işçi pazarı bulunduğu için aynı ilçedeki bütün işçi pazarlarında işçilerin günlük talep ettiği en düşük ve en yüksek ücret tespit edildi. Örneğin, aynı ilçede bulunan bazı işçi pazarlarında ustalık ücreti biraz yüksek iken diğer işçi pazarında ise ustalık ücreti biraz daha düşük olabilmektedir. Birçok ilçenin sınırları içinde birkaç işçi pazarı bulunmasına rağmen (her ne kadar bu işçi pazarları birbirine yakın olsa da) her işçi pazarında bekleyen işçilerin talep ettiği ücret değişkenlik gösterir.

***Not 3: Anadolu yakasında evden eve taşımacılığa giden işçilerin çalışma sistemleri farklı olduğundan günlük aldıkları ücret tabloda yer verilmemiştir.

Anadolu Yakası'nda, işçi sayısının yüksek olduğundan, bazı işçi pazarlarında (Küçüksu, Sarıgazi, Yenisahra) işçiler arasında işgücüne katılım konusunda yoğun bir rekabet var. Bu da belli dönemlerde piyasanın altında ücretle çalışmak zorunda kalmalarına neden olur. Aynı şekilde, yabancı göçmen işçilerin yoğunlukta olduğu Küçüksu işçi pazarı, Sarıgazi işçi pazarı, Yenisahra işçi pazarı, Kaynarca pazarı, Hasanpaşa işçi pazarı vb. yabancı göçmen işçilerle yerli işçiler arasında rekabetin daha fazla olmasından kaynaklı olarak, belli dönemlerde işçiler arasında işgücüne katılım konusunda hem gerilim yaşanır hem de yaşanan rekabetten kaynaklı olarak belli dönemlerde ücret piyasası düşer.

Anadolu Yakası'nda işçi pazarının bulunduğu 13 ilçe arasında sadece Sultanbeyli'de bulundan Uzundere işçi pazarında bekleyen işçi grupları, piyasanın çok altında günlük işlere gittikleri tespit edildi. Nitekim Anadolu yakasında birçok işçi pazarında bekleyen işçi grupları yevmiyeli ustalık işlerinde 200-300 TL, yevmiyeli düz işçilikte 200-250 TL, götürü/saatlik/kıbale işlerde ise 150-200 TL bandında bir ücret talep ederken, Uzundere işçi pazarında ise Suriyeli işçiler yevmiyeli ustalık işlerinde 150-200 TL, yevmiyeli düz işçilikte 100-150 TL, götürü/saatlik/kıbale işlerde ise 80-100 TL bandında bir ücret talep eder. Uzundere işçi pazarında sadece Suriyeli işçiler beklemekte olup çoğu işveren Suriyeli işçilere daha düşük ücret teklif eder. Suriyeli işçiler temel geçimlerini sağlamak zorunda kaldığından veya acil nakit ihtiyacından, işverenlerin dayattığı düşük ücreti kabul etmek zorunda kalır.

Uzundere işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında, İstanbul'un çeperinde bulunması ve işverenlerin daha seyrek işçi pazarına gelmesinden kaynaklı olarak, Suriyeli işçilerin düzenli olarak günlük işlere gidememesi nedeniyle az sayıda gelen işvereni de elinden kaçırmamak adına çoğu zaman işverenlerin dayattığı düşük ücreti kabul eder. Suriyeli işçiler, savaş nedeniyle ülkelerine terk etmeleri ve tüm birikimlerini bırakarak İstanbul'un zorlu ekonomik koşullarında tutunmak zorunda kalması ve düzenli olarak ulaşım, kira, mutfak, fatura vb. masrafları karşılamak için devamlı olarak acil nakit ihtiyacı duyması nedenleriyle düşük ücretle işgücüne katılım göstermek zorunda kalır. Bu sebeple Uzundere işçi pazarındaki ücret piyasası Anadolu Yakası'ndaki diğer tüm işçi pazarlarına kıyasla çok düşük seviyede olanıdır.

Öte yandan Anadolu yakasında bulunan diğer tüm işçi pazarları içinde en yüksek ücreti, Üsküdar'da bulunan Meydan/merkez işçi pazarında bulunan işçi grupları talep eder. Üsküdar meydanında (balıkçılar çarşısı hemen yanında) bekleyen işçi grupları, yevmiyeli ustalık işlerinde 250-300 TL (çoğunlukla 300 TL), yevmiyeli düz işçilikte 200-250 TL (ağırlıklı olarak 250 TL), götürü/saatlik/kıbale işlerde ise 200 TL ve üzeri bir ücret talep eder. Bu işçi grubu, uzun yıllar Üsküdar meydanındaki işçi pazarında beklemiş olması sayesinde Anadolu yakasındaki birçok işveren tarafından bilinir. İstanbul'un kalbi sayılabilecek merkezi bir konumda bulunduğu için işveren sirkülasyonu sürekli yaşanır ve gündelik işçiler düzenli olarak günlük işlere gider. Diğer işçi pazarlarına kıyasla bu işçi grubu arasında işgücüne katılım konusunda daha az rekabet yaşanır. İşçiler arasında ücret piyasasını düşürme gibi bir durum yaşanmaz. Bu işçi pazarında yabancı işçilerin bulunmayışı ve işçilerin düzenli olarak günlük işlere gitmesi sayesinde daha az rekabet yaşanır. Aynı şekilde işçilerin uzun yıllar aynı işçi pazarında beklemeleri arkadaşlık bağlarının güçlü olmasını sağlamıştır. Acil nakit ihtiyacı durumlarında ücret piyasasının bozmak yerine kendi aralarında ortaya çıkan yardımlaşma ağları sayesinde (borç para alma-

verme) işçiler, çoğu zaman talep ettiği ücreti işverenlere kabul ettirerek günlük işlere gider. Görüldüğü üzere Anadolu yakasının 13 ilçesinde bulunan işçi pazarları içinde ücret piyasası bakımında en düşük ücreti Sultanbeyli'deki Uzundere işçi pazarında bekleyen Suriyeli işçiler alırken, en yüksek ücreti ise Üsküdar meydanında bulunan yerli işçi grubu alır.

Üsküdar meydan/merkez ve Uzundere işçi pazarlarını dışarda tutacak olursak, diğer işçi pazarlarında ilginç şekilde piyasa ortalamasında bir ücret talep ettikleri tespit edildi. Birçok işçi pazarında işçilerin (nakliyatçıların aracılığıyla gidilen işlerin haricinde) yevmiyeli ustalık, yevmiyeli düz işçilik/amelelik ve götürü (saatlik) işler konusunda benzer ücreti talep etmesi dikkat çekici ve bir o kadar da ilginç bir veri olarak karşımıza çıkar. Anadolu Yakası'nda bulunan birçok işçi pazarında işçi grupları arasında iletişim olmamasına rağmen, ortak bir ücret piyasasının oluşması son derece dikkat çekicidir. Dışarıdan bir gözle bakıldığında, tüm bu işçi pazarlarına yönelik formel ortak bir ücret piyasası oluşturulmuş izlenimi vermiş olsa da işçi gruplarıyla yapılan tüm görüşmelerde ücret piyasasını, diğer işçi pazarlarından haberdar olmadan işçi pazarında bekleme maliyeti ve enflasyonda yaşanan yüksek artışları baz alarak belirlediklerini beyan ettiler. Anadolu yakasındaki tüm işçi pazarlarında yapılan görüşmelerde sadece nakliyatçıların aracılığıyla yük taşımaya (evden eve taşımacılık/ofis malzemeleri taşıma vb.) giden işçilerin ortak bir ücret piyasası olduğu tespit edildi. Diğer sektörlerde çalışmaya giden işçilerde ise ortak bir ücret piyasasının oluşmadığı tespit edildi.

Anadolu Yakası'nda belli bölgelerdeki işçi pazarlarında bekleyen ve ağırlıklı olarak yük taşımaya giden işçilerin aldıkları günlük ücretler birçok bölgede benzerlik taşıması, dikkat çekici bir veridir. Nakliyatçı işveren ve işçilerle yapılan tüm görüşmelerde, düz işçilerin, şoförlerin ve ustabaşılarının (grup lideri) aldıkları ücretlerin 13 ilçede de neredeyse aynı olduğu tespit edildi. Ancak bir nakliyatçı, daha kârlı iş aldığı ve işçilerin çalışmasında memnun kalması halinde ise belirlenen taban ücretin (ortak ücret piyasasının) üzerinde ücreti işçisine verebildiğini söyledi. Nitekim Kadıköy ilçesine bağlı Yenisahra işçi pazarında bekleyen Karşılı Nakliyatçı işveren, işçilerin günlük ücretini ve yaşanan ücret değişkenliğini şu şekilde açıkladı:

Yani 2021 yılı için nakliyatçılar örneğin düz işçilerine 170 liranın altında veremez, ama 170 liranın üstünde istediği ücreti verebilir diye karar kıldık. Yani her nakliyatçı bu ücretlerin üstünde işçisine istediği ücreti verebilir dedik. Mesele ben kendi işçime 170 lira veririm, ama başkası 250 lira da verebilir. Yani bazı iyi işler alan ve sadece zenginlere çalışan nakliyatçılar işçilerine daha fazla günlük ücret veriyorlar. Ama normal nakliyatçılar ise işçilerine genelde bizim belirlediğimiz parayı verir. Yani İstanbul'da hangi ilçeye gidersen git işçilerin büyük çoğunluğu düz işçi ise günlük 170 lira, şoför ise günlük 180 lira alır. Sadece çok az sayıda işçinin günlük yevmiyeleri çok yüksektir... Yani buna diğer nakliyatçılar kıyamaz. Çünkü bu işte bir nevi serbest piyasadır. Aynı şekilde İstanbul piyasasında nakliyatçıların taban bir ev taşıma ücretini de her sene belirleriz. İşte nakliyatçı eşyanın duruma göre ortalama bir taban ücreti söyleriz. Derneğimize (İSTEEND derneği) üye olan nakliyatçılara piyasanın bozulmaması için bu taban fiyatta iş alabilirsiniz. Ama piyasayı bozacak şekilde bu taban fiyatının altında işe gitmeyin deriz.

İşçilerle ve nakliyatçılarla yapılan görüşmelerde, işçi ücretlerinin her yıl nakliyatçı işverenler, ağırlıklı olarak İSTEEND (İstanbul Evden Eve Nakliyeciler Derneği) derneği, tarafından belirlendiği öğrendim. Her senenin başında nakliyatçı işverenler, işçilerin günlük ücretini belirlemek için nadir de olsa işçilerin görüşlerini de alır. Bazı zamanlarda ise her iki grup ücret konusunda anlaşamadıklarında, genelde nakliyatçı işverenlerin dayattığı ücret geçerli olur. Ücret belirlenmeden önce işçi grupları, işverenlerin bulunduğu ortamlarda yeni ücret konusunda beklentilerini dile getirir. Bu şekilde hem işverenlerin hem de işçilerin belirlediği ücret konusunda ortak bir paydada buluşmaya çalışılır. Her yeni yılda nakliyat piyasasının açıldığı ilk günlerde, İSTEEND derneği ve işverenler tarafından nakliyatçı işçiler için taban bir ücret belirlenir. İşçiler ve nakliyatçı işverenler arasında her sene yapılan anlaşmaya (genelde bir söz üzerine verilir ve yazılı olmadığı için yasal geçerliliği olmaz) göre nakliyatçı işverenler, yıllık belirlenen taban ücretin altında işçilerin çalıştırılmaması talep edilir. Nitekim 2021’de nakliyatçı işçilerin taban ücreti, düz işçiler için 170 TL, şoförler için 180 TL ve ustabaşı (ekip lideri) olan işçiler için ise 200 TL olarak belirlendi. Sadece şoförler bazı nakliyatçı işverenler tarafından maaşlı işçi olarak çalıştırılır ve nakliyat piyasasında şoför işçi açığı olduğundan bu işçilerin talepleri doğrultusunda her ay sigorta primleri yatırılır.⁷⁵

İstanbul’da nakliyatçılar aracılığıyla günlük işlere giden işçiler dışında kalan diğer büyük bir işçi grubunun günlük ücreti belirlemede işçilerin önemli bir rolü bulunur. Üsküdar’daki Meydan (merkez) işçi pazarında bekleyen Karslı Kürt işçi günlük işçi ücretini nasıl belirlediklerini şu şekilde açıkladı:

Biz burada yevmiyelere her sene makul bir zam yaparız. Yani piyasaya göre hareket ederiz. Şimdi her şeye zam gelmiş. Hayat çok pahalı olmuş. Paranın değeri kalmamış. Öyle olunca bizde mecburen fiyatlarımızı biraz artırıyoruz. Yoksa geçen senenin parasıyla gidersek çok ucuza çalışmış oluruz. O zaman kazandığımız para geçimimize yetmez. Şimdi her şeye günlük zam yapmaya başlamışlar.

Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarında bekleyen Ardahanlı Kürt işçi, günlük işçi ücretlerini belirleme yöntemini şu şekilde açıklamaktadır:

Şimdi biz bu sene yevmiyeli ve götürü işlere zam yaptık. Şimdi bu sene sonunda asgari ücret açıklandı. Devlet nerden baksan herhalde %50’ye yakın zam yaptı. Bizde bunu haberlerde öğrendik. Sonra buradaki birkaç Kürt işçi arkadaşla beraber bizde yevmiyelerimize bu kadar zam yapalım dedik. Bizde işte %50’ye yakın zam yaptık. Tabi bu yıl ilk aylarda işverenler bu işçi durağına geldiğinde fiyatı görünce ilk başlarda bize bağırıyorlar, kimisi bize hakaret etti, kimisi bize arabada el-kol hareketi yaptı. Öyle çok kızan

⁷⁵ Özellikle şoförlerin sigorta primini yatıran bazı nakliyatçılar, şoförlere günlük ücret vermek yerine her ay düzenli maaş verir. İşçi pazarı içinde kurumsal olarak çalışan nakliyatçı işverenlerle çalışan çok az sayıdaki şoförün diğer işçilere kıyasla (yüksek ücret ve sigorta primi yatırılması) daha avantajlı oldukları tespit edildi. İşçi pazarları çevresinde bulunan birçok nakliyatçı işveren ise diğer işçiler gibi şoförlerin sigorta primlerini yatırmaz ve sadece düz işçilere kıyasla cüzi bir fark (10 TL) verir. Özellikle üst sınıftaki müşterilerinin evlerini veya ofis malzemelerini taşıyan bazı nakliyatçı işverenler (özellikle işçi pazarında uzun süre bu işi yapman ve piyasaya ve nakliyat alanındaki teknolojik yeniliklere açık olanlar), diğer nakliyatçı işverenlere kıyasla kendi işçi ekibine günlük yevmiyelerini taban ücretinin üzerinde verir ve çoğu zaman şoförlerin sigorta primlerini yatırır.

işverenler de oldu. Sonra bizde işte onlara derdimizi anlattık. İşte her şey zam geliyor. Her şey çok pahalı, bizde mecburuz bu fiyata gitmeye demeye başladık. Sonra işte zamanla onlarda alıştılar. Şimdi geçen sene ekmek tanesi 2 liraydı, bu yıl olmuş 4 lira yani. İki katı zam gelmiş. Bizde mecburuz yevmiyelerimize zam yapmaya.

Nakliyatçı aracılığıyla yük taşımaya giden gündelik işçilerin günlük yevmiyeleri ağırlıklı olarak nakliyatçı işverenler tarafından belirlenir. Diğer işlere giden işçiler ise günlük ücret belirleme sürecinde daha baskın oldukları söylenebilir. İstanbul'da farklı ilçelerde bulunan işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, ücret piyasasını yıllık enflasyon oranlarını da (sokak enflasyonu) dikkate alarak her sene düzenli bir artış yapar. Nitekim Anadolu Yakası'nda bulunan Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarında 2019'da günlük işçi yevmiyesi 100-120 TL arasında değişirken, 2021'de 200-250 TL arasında, 2022'de ise 300-400 TL arasında değişirdi. Bu veri, Anadolu Yakası'nda bulunan birçok ilçedeki işçi pazarı için de genelleştirilebilir.

Görüldüğü üzere gündelik işçilerin gittikleri yevmiyeli işlerde her sene ortalama %50'nin üzerinden günlük ücret zammı yapılır. İşçi grupları, her sene gündelik işçi ihtiyacının yoğunlaşmaya başladığı mart ve nisan aylarında yeni ücretler belirleyerek günlük işlere gider. Her yeni yılda işçi alımına giden bazı işverenler, yeni ücretleri duyduklarında her ne kadar işçilere sert tepki gösterse de (enflasyonda yaşanan yüksek artıştan kaynaklı olarak) zamlar işverenler tarafından kısa sürede kabullenilir veya sıkı pazarlık yaparak belirlenen ücret biraz düşürmeye çalışılır. 2020 ve 2021 yılları arasında ulaşım, gıda, fatura, kira vb. giderlerde yaşanan yüksek artıştan kaynaklı olarak işçi gruplarının günlük ücretlerini enflasyonla orantılı biçimde artırmak yapmak istediler. Fakat işverenlerin daha fazla tepkisine maruz kalacaklarını düşündüklerinden günlük ücretlerine enflasyonun daha aşağısında zam yaptılar. İşçi grupları ağırlıklı olarak asgari ücret artışını da takip ederek ücret piyasasını belirler.

Tablo 4. Avrupa Yakası Günlük Ücret Piyasası Tablosu (2021 ve 2022 Yılı)

İşçi Pazarı (ilçeler)	Avrupa Yakası 2021 Yılı İşçi Ücreti			Avrupa Yakası 2022 Yılı İşçi Ücreti		
	Yevmiyeli ücret		Kıbale/götürü ücret/saatlik	Yevmiyeli ücret		Kıbale/götürü ücret/saatlik
	Ustalık ücreti	Düz işçi Ücreti		Ustalık ücreti	Düz işçi Ücreti	
Arnavutköy	300-400 TL	250-300TL	200TL	500-600TL	350-400TL	200-250TL
Avclar	350-400TL	250-300TL	200-250TL	450-500TL	350-400TL	250 +TL
Bağcılar	300TL	200-250TL	200TL	400-450TL	300TL	200-250TL
Bahçelievler	350-400TL	250TL	200TL	500-650TL	350-450TL	300TL
Bakırköy	300-400TL	200-250TL	200TL	450-600TL	300-450TL	250-300TL
Bayrampaşa	350TL	200TL	150-200TL	450-500TL	300-350TL	250-300TL
Beşiktaş	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok
Beylikdüzü	Sadece yük taşıma var	Sadece yük taşıma var	Sadece yük taşıma var	Sadece yük taşıma var	Sadece yük taşıma var	Sadece yük taşıma var

Beyoğlu	300TL	150-250TL	150-200TL	400-500TL	300-350TL	200-300TL
Büyükcçekmece	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok	İşçi yok
Çatalca	300-350TL	250TL	200-250TL	600-750 TL	350-400 TL	300TL
Esenler	350TL	200-250TL	150-200TL	400-500TL	300-400TL	250-300TL
Esenyurt	300-350TL	200-250TL	200TL	450-550TL	300-400TL	250-300TL
Eyüpsultan	300-350TL	200-250TL	150TL	400-500TL	300-350TL	250TL
Fatih	250-300TL	150-200TL	150TL	450-500TL	350TL	250-300TL
Gaziosmanpaşa	250TL	200TL	150-200TL	450-500TL	350-400TL	250-350TL
Güngören	350TL	200-250TL	150TL	500-600TL	350-500TL	250-300TL
Kağıthane	300-350TL	200-250TL	100-150TL	400TL	350TL	250-300TL
Küçükçekmece	350TL	200-250TL	130-150TL	350-400 TL	250-300TL	200TL
Sarıyer	200-400TL	180-250TL	150-200TL	400-600TL	300-500TL	200-350TL
Silivri	250-350TL	200TL	150TL	400-500TL	350-400TL	300TL
Sultangazi	300-350TL	200-250TL	150-200TL	300-500TL	250-400TL	200-300TL
Şişli	250-350TL	150-250TL	150-200TL	300-350TL	250-300TL	250TL
Zeytinburnu	250-300TL	200-250TL	150-200TL	300-500TL	300-400TL	250-300TL

*Not 1: Başakşehir’de işçi pazarı bulunmuyor.

**Not 2: Bazı ilçelerde birkaç işçi pazarı bulunduğu için aynı ilçedeki bütün işçi pazarlarında işçilerin günlük olarak talep ettiği en düşük ve en yüksek ücret tespit edilerek tabloya konuldu. Örneğin aynı ilçede bulunan bazı işçi pazarlarında ustalık ücreti biraz daha yüksekken, diğer işçi pazarında ustalık ücreti biraz daha düşük olabilir. Birçok ilçenin sınırları içinde birkaç işçi pazarı bulunmasına rağmen (her ne kadar bu işçi pazarları birbirine yakın olmuş olsa da) her işçi pazarında bekleyen işçilerin talep ettiği ücret değişkenlik gösterebilir.

***Not 3: Avrupa Yakası’nda evden eve taşımacılık, kumaş ve saman taşıma işlerine giden işçilerin günlük ücret tarifişi değişkenlik gösterdiğinden tabloda yer verilmedi.

2022 yılında Avrupa Yakası’nda yaptığım saha araştırmasında, Arnavutköy ilçesine bağlı Meydan/merkez işçi pazarı, Çatalca merkezinde bulunan merkez/mezdan işçi pazarı, Bahçelievler ilçesine bağlı Yenibosna işçi pazarı, Güngören ilçesine bağlı Köyiçi işçi pazarı, Bakırköy ilçesine bağlı Florya işçi pazarı ve Sarıyer ilçesine bağlı Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen işçi grupları Avrupa Yakası’nda bölgesindeki en yüksek ücretleri talep eden işçi pazarları olduğunu tespit ettim. Bu işçi pazarları içinde ise Sarıyer ilçesine bağlı Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen işçi grupları, Avrupa Yakası’nda bulunan tüm işçi pazarları içinde en yüksek ücret talep eden işçi pazarıdır.

Zekeriyaköy işçi pazarı, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha çeperde bulunur (İstanbul’un neredeyse en uç noktasında bulunması) ve yakın/alternatif işçi pazarı yoktur. Mesafe farkının bilincinde olan birçok işçi, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha yüksek ücret talebinde bulunur. Ayrıca, Zekeriyaköy bölgesine baktığımızda; diğer ilçelere kıyasla bölge sakinlerinin büyük bir bölümü villa/siteli villada yaşadığının farkında olan işçi grupları, diğer işçi gruplarına kıyasla daha fazla ücret talep eder. Zekeriyaköy işçi pazarına gelen işverenler (taşeron işi alan bazı şahısların yüksek ücret aldıklarının farkında olan işçiler), günlük ücretlerin piyasanın üzerinde olduğunu fark etse de yine de acil işçi ihtiyacından kaynaklı olarak işçileri seçer. Mesleki niteliği olan işçiler, daha yüksek ücret talep edebilir.

Zekeriya köy işçi pazarının aksine Avrupa Yakası'nda bulunan bazı işçi pazarlarında ise yabancı göçmen işçilerin bulunması ve işçi yoğunluğundan kaynaklı olarak işçi grupları, ücret piyasasının altında çalışır. Avrupa Yakası'nda düşük ücretle günlük işlere giden işçi pazarları: Küçükçekmece ilçesine bağlı Halkalı işçi pazarı (yabancı göçmen işçilerin yoğunlukta), Sultangazi ilçesine bağlı Cebeci işçi pazarı (sadece Afrika kıtasından gelen işçiler beklemekte), Şişli ilçesine bağlı Çağlayan işçi pazarı (sadece yabancı göçmen işçiler beklemekte) ve Zeytinburnu ilçesine bağlı Beştelsiz işçi pazarında (yerli ve yabancı göçmen işçiler bir arada beklemekte) bekleyen işçi gruplarının, Avrupa Yakası'nda bulunan diğer işçi pazarlarına kıyasla daha düşük ücretle çalıştıkları tespit edildi. Bu işçi pazarlarının ortak noktasına baktığımızda ise neredeyse tüm işçi pazarlarında sadece yabancı göçmen işçilerin veya yerli ve yabancı göçmen işçilerin birlikte bekledikleri tespit edildi.

Görüldüğü üzere Avrupa Yakası'ndaki yabancı göçmen işçilerin bekledikleri işçi pazarlarında işçiler, günlük işlere gidebilmek için işverenin dayattığı düşük ücreti kabullenmek zorunda kalır. Öte yandan bazı yabancı göçmen işçiler (özellikle düzensiz Afganistanlı göçmenler), her ne kadar piyasanın altında düşük ücretlerle günlük işlere gitseler de iş bitiminde işverenden talep ettikleri ücretlerin bir bölümünü veya tamamını alamadıkları da tespit edildi. Avrupa Yakası'nda bekleyen yabancı göçmen işçiler, yerli işçilere kıyasla hem daha düşük ücretle günlük işlere gider hem de çoğu zaman ücretlerinin bir bölümü veya tamamı işverenler tarafından gasp edilir. Çok nadir de olsa yerli ve yabancı göçmen işçilerin bir arada beklediği işçi pazarında piyasaya normaline göre ücret aldıkları da göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Avrupa Yakası'nda gündelik işçilerin talep ettikleri günlük ücretlerin; bölgeye, işlerin yoğun olduğu dönemlere, işçilerin nicel sayılarına, işçi grupların etnik aidiyetlerine, işçi pazarının konumuna, aynı ilçedeki işçi pazarlarının sayısına vb. etkenlere göre belirlendiği tespit edildi.

İstanbul'un her iki yakasında da bulunan işçi pazarların yıllık ücretleri, yaşanan yüksek enflasyona bağlı olarak her yıl düzenli biçimde artar. İşçi pazarlarında yıllık yapılan ücret artışları ilçeden ilçeye ve aynı ilçe içerisinde yer alan işçi pazarlarına göre değişkenlik gösterir. Bu sebeple, birçok ilçede farklı işçi pazarları bulunmuş olsa da muhtelif sebeplerden kaynaklı olarak işçilerin talep ettikleri ücretler değişkenlik gösterir. Örneğin, Fatih ilçesine bağlı Yenikapı işçi pazarında 2021 yılında işçiler, yevmiyeli inşaat ustalığı için 250-300 TL, yevmiyeli düz işçilik için 150-200 TL, götürü/saatlik/kıbale işlerde (birkaç saatlik iş) ise 150 TL ücret talep ederdi. 2022 yılı için ise yevmiyeli inşaat ustalığı için 450-500 TL, yevmiyeli

düz işçilik için 350 TL, götürü/saatlik/kıbale işlerde (birkaç saatlik iş) ise 250-300 TL ücret talep edilirdi.

2023 yılında Yenikapı işçi pazarında yapılan kısa süreli görüşmelerde işçiler, Türk lirasının kısa sürede değersizleşmesi ve enflasyonda yaşanan yüksek artıştan kaynaklı olarak, günlük ücretlerinde yüksek bir artış yapmak zorunda kaldıklarını beyan ettiler. Nitekim Yenikapı işçi pazarında bekleyen gündelik işçiler, yevmiyeli inşaat ustalığı için 1.200-1.300 TL, yevmiyeli düz işçilik için 1.000 TL, götürü/saatlik/kıbale işlerde (birkaç saatlik iş) ise 800-1.000 TL ücret talep ederdi. Yenikapı işçi pazarında bekleyen işçi grupları, saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında (2021 yılının günlük ücretlerini baz aldığımızda), günlük ücretlerine %40-100 aralığında zam yaptı. Yenikapı işçi pazarında bekleyen işçi grupları, 2021 ve 2022 yıllarına kıyasla 2023 yılında ise neredeyse %250-300 aralığında günlük ücretlerine zam yaptı. İşçiler, diğer yıllara kıyasla 2023 yılında günlük ücretlerinde daha fazla bir artışa gitti.⁷⁶ Gündelik işçiler, yıllık ücret artışlarını çoğunlukla asgari ücret artışına ve enflasyon verilerine kıyasla daha yüksek bir artış yaptığı tespit edilmiştir⁷⁷. Son yıllarda TÜİK'in yıllık enflasyon oranları ve asgari ücret artışını yetersiz bulan işçilerin, yıllık ücret artışlarını bu iki unsurdan ziyade gündelik tüketim harcamalarındaki ve kira, fatura gibi sabit giderlerindeki artışları dikkate alarak belirlediklerini tespit ettim.

Yaşanan bu artışlar sadece Avrupa Yakası'nda yaşanmadı. Benzer şekilde Anadolu Yakası'nda işçiler, senelik ücretlerine zam yaptı. Nitekim 2024 yılında aralık ayında Sultanbeyli ilçesine bağlı Merkez/mezdan işçi pazarında bekleyen işçilerle yaptığım sohbetlerde benzer bir artışın yaşandığını öğrendim. 2023 yılında inşaat ustaları 1.300 TL, yevmiyeli işçiler 1.000 TL, götürü/kıbale/saatlik işlere giden işçiler ise ortalama 800 TL ücret

⁷⁶ Yaşanan yüksek artışın sadece Yenikapı işçi pazarına özgü bir durum olup olmadığını tespit etmek amacıyla Yenikapı işçi pazarı ziyareti sonrasında aynı gün hemen yakınında bulunan Fatih ilçesine bağlı Akşemsettin işçi pazarını da ziyaret ettim. Akşemsettin işçi pazarında bekleyen işçilerle de yaptığım görüşmelerde, 2023 yılında enflasyonda yaşanan yüksek artıştan kaynaklı olarak günlük ücretlerinde diğer yıllara kıyasla daha yüksek bir artış yapmak zorunda kaldıklarını beyan ettiler. 2023 yılında yevmiyeli inşaat ustalığı için 1.300 TL, yevmiyeli düz işçilik için 1.000-1.100 TL, götürü/saatlik/kıbale işlerde (birkaç saatlik iş) ise 1.000 TL ücret talep edilirdi. Görüldüğü üzere 2023 yılında Avrupa Yakası'nda yaşanan ücret artışları sadece Yenikapı işçi pazarına özgü bir durum olmayıp birçok ilçede bulunan işçi pazarlarında benzer ücret artışları yaşandığı tahmin edilebilir. Nitekim 2021 ve 2022 yılları arasında Avrupa yakasındaki birçok işçi pazarının yıllık ücretlerinde benzerliklerin olması, bu artışların diğer işçi pazarlarında da yaşanmış olabileceği ihtimalini güçlendiriyor.

⁷⁷ TÜİK'in 2021-2024 yılı TÜFE (Tüketici Fiyat Endeksi) verilerine baktığımızda; 2021 yılında %36,08, 2022 yılında %64,27, 2023 yılında %64,77, 2024 yılında ise %44,38 olarak tespit edildi. 2021-2024 yılı asgari ücret artış oranlarına baktığımızda ise 2021 yılında %21,56, 2022 yılında %50,5, 2023 yılında %54,5, 2024 yılında ise %49'lük artış oldu. Verilere baktığımızda 2021-2024 yılları arası işçilerin yıllık ücret artışı hem TÜFE verilerine hem de asgari ücret verilerine kıyasla daha fazla bir artış yapıldığı tespit edilmiştir. Son dört yılda işçilerin tüketim harcamalarında yaşanan keskin artıştan kaynaklı olarak işçiler, resmî kurumların verilerine bakmaktan ziyade sokak enflasyonunu dikkate alarak ücret artışına gittikleri bu verilerle de net bir şekilde anlaşılmaktadır.

talep ederdi. 2024 yılı için ise inşaat ustaları 2.000-2.500 TL, yevmiyeli işçiler 1.500-1.800 TL, götürü/kı bale/saatlik işlere giden işçiler ise ortalama 1.500 TL ücret talep ediyordu. 2021-2024 yılları arasında Türk lirasının sürekli değer kaybetmesi ve yüksek enflasyondan dolayı, yıllara göre işçi ücretlerindeki değişkenliği dolar/Euro/altın üzerinde karşılaştırmak yıllık ücret değişkenliğini daha iyi analiz anlamaya imkân sunar.

Tablo 5. 2021-2024 Yılları Arası İşçi Ücretlerinin TL-Dolar-Euro-altın Bazlı Karşılaştırması

Yıllar	2021	2021	2021	2022	2022	2022	2023	2023	2023	2024	2024	2024
	Ustalık ücreti	Düz işçi ücreti	Götürü ücreti	Ustalık ücreti	Düz işçi ücreti	Götürü ücreti	Ustalık ücreti	Düz işçi ücreti	Götürü ücreti	Ustalık ücreti	Düz işçi ücreti	Götürü ücreti
Türk lirası	250	200	150	450	350	250	1300	1000	800	2250	1800	1500
Dolar	28	22	17	27	21	15	55	42	34	69	55	46
Euro	24	19	14	26	20	14	51	39	31	63	51	42
Altın (gr)	0,49	0,39	0,29	0,52	0,40	0,29	0,87	0,67	0,54	0,76	0,60	0,50

* 2021 ve 2022 yılları arasında işçilerin genel ortalaması baz alındı. 2023 ve 2024 yılları arasında ise sadece görüşme yapılan işçi pazarlarındaki ücretler baz alındı.

** Euro, dolar ve altının 2021, 2022 ve 2023 yıllarının 12 aylık ortalaması hesaplanırken, sadece 2024 yılı verilerinde ise aralık ayının ortalaması (işçilerden aralık ayının ücret bilgileri alındığı için) alınarak hesaplandı.

Gaziosmanpaşa ilçesinde bağlı Merkez/meydan işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçi, ücretlerini daha fazla artırmalarını şu gerekçelerle açıkladı:

Şimdi 2021 yılına kadar da az para istiyorduk. O zamanlarda her şey çok pahalı değildi. Şimdi her şey çok pahalı olmuş. Bizde mecbur artık fazla istiyoruz. Yani bazı işverenler bu para çok diyor. Bizde diyoruz işte ben geçen sene ekmeği 1 liradan alıyordum. Ekmek şimdi olmuş 4-5 lira. Yani her şeye zam gelmiş diyorum. Öyle deyince onlarda pek ses etmiyorlar artık. Yani şimdi kazandığımız evine geçimine yetmiyor. Bizim bu işçi durağında bir piyasa oluşmuş. Biz hep kendi aramızda konuşuyoruz. Kimse yevmiyeli işe 350 liradan aşağı gitmesin. İnşaat ustalığı işine 450 liradan aşağı gitmesin diyoruz. Hani onun üstünden gidersin ona kimse ses etmez. Ama bu paranın altına gidersen burada piyasa bozulur.

Güngören ilçesinde bağlı Köyiçi işçi pazarında bekleyen Bitlisli işçi, ücret artışlarını şu gerekçelerle açıkladı:

Geçen sene (2021) ev taşımaya gittiğimizde ev taşıma karşılığında günlük bize 200-250 lira arasında verirdi. Bu sene (2022) de ev taşımaya gitsek günlük 300-350 lira arasında istiyoruz. Biz geçen sene göre yevmiyelere çok fazla zam yaptık. Eee baktık her şeye zam geliyor. Bizde fiyatımızı artırdık. Geçen sene ekmeğin tanesini 1 lira alıyordum, şimdi ekmek olmuş 4 lira. Geçen sene bu sokak arasındaki çorbacıya sabahları çorba içerdim. Bu çorbaya 4 lira verirdi. Şimdi çorba olmuş 15 lira. Geçen sene lokantada bir tabak türlü ve bir tabak nohut 15-16 lira para verirdim. Geçen gün aynı yemeği yedim. Lokantacı benden 40 lira para istedi. Her şey uçtu. Bizde mecbur artık fiyatımızı artırdık.

Öte yandan Şişli ilçesinde bağlı Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen Ağrılı işçi de ücret artışlarını şu gerekçelerle açıkladı:

Biz geçen sene (2021 yılı) yevmiyeli işlerde 200 lira civarında işe gidiyorduk. Bu sene (2022 yılı) de işte 250-300 liraya işe gidiyoruz. Şimdi hemen yan mahallede çağlayan işçi durağında da yabancı işçiler var. Onlar birkaç yıldır ucuza işe gidince bizde mecburen birkaç senedir günlük yevmiye fiyatlarımızı işte işveren yabancı işçilerin yanına gitmesin diye çok cüzi miktarda artırıyorduk. İşte kaç senedir işverenleri kaybetmeyelim diye ucuza işe gidiyoruz. Mesele kaç defa burada fiyatları biraz fazla artırdık. İşverenler hemen işte bu para çok, işte şu paraya gelerseniz sizi götüreyim yoksa Çağlayan'a gidecem, yabancı işçileri alıp işe götüreceğim deyince bizde mecburen onların istediği paraya göre gidiyoruz. Şimdi bu paraya işe gidiyoruz ama inan bize bir faydası yok. Hele bu iki sene artık ancak karın tokluğuyla çalışıyoruz. Şimdi iki yıldır her şeye zam yapılmış. Şimdi kazandığımız paranın da değeri kalmamış. Paramız her gün eriyor. Yani artık birikimi bir kenara bıraktık. Artık akşam evimize ekmek götürme derdine düşmüşüz. Eskiden günde bir işe gittiğimizde o parayla gidip 1 çuval un, 5 kg şeker, 1 kg çay alırdık. Bir de üstüne de cebimizde de birkaç kuruş para kalırdı. Ama şimdi bir çuval un daha bundan birkaç ay önce 150 liraydı. Şimdi bu bir çuval un olmuş 400-500 lira para. Şimdi ben akşama kadar da çalışsan eğer gene bu parayla gidip bir çuval un alamam yani. Yani sen artık hesap et. Yani artık paranın değeri yok. Her şey çok pahalı olmuş.

İşçi grupları, 2020 ve 2021 yıllarında resmi enflasyon rakamlarını dikkate alarak ücret artışına gitmiş olsalar da 2022 yılından itibaren TÜİK tarafından resmi enflasyon oranlarının düşük gösterilmesi nedeniyle işçi grupları, daha çok sokak enflasyonu diye tabir edilen enflasyon artışlarına uygun olarak kendi ücretlerinde yüksek artışlar yapmaya başladı.

2021 ve 2022 yılları arasında enflasyonda yaşanan yüksek artıştan kaynaklı olarak işçiler yıllık ücretlerine zam yapmış olsa da yine de geçmişe kıyasla alım güçlerinin düştü. Türk lirası değersizleştiğinden, yıllık yaptıkları ücret artışlarında bile birikim yapamadıklarını, sadece temel ihtiyaçlarını karşılayabildiklerini beyan ettiler. Saha çalışmasında yapılan sohbetlerde ve derinlemesine görüşmelerde işçiler, son yıllarda yaşanan enflasyondan kaynaklı olarak kira, mutfak, fatura vb. masraflarını karşılamakta ciddi zorluk yaşadıklarını beyan ettiler.

İstanbul'un her iki yakasında da nakliyat işlerine giden işçilerin günlük talep ettikleri ücretler, genelde benzerdir. Sadece bazı işverenler yeri geldiğinde (arz-talep doğrultusunda) yüksek ücret de verebiliyor. Nakliyatçılar, yüksek ücret verse de taban ücretinin altında ücret veremez. 2021 yılında Anadolu Yakası'nda nakliyat işlerine giden düz işçi 170 TL, şoför 180 TL ve ustabaşı (ekip lideri) ise ortalama 200 TL'lik ücret alırken, Avrupa Yakası'nda ise düz işçi 150-170 TL, şoför 170-200 TL, ustabaşı işçi ise 200 TL civarında günlük ücret alırdı.

2022 yılında Avrupa Yakası'nda düz işçi ücretleri 250-300 TL arasında değişkenlik gösterirken, şoför işçiler 300-350 TL ve ustabaşı işçiler ise 350 TL civarında ücret alırdı. Anadolu Yakası'nda kıyasla Avrupa Yakası'nda birçok işçi pazarında nakliyat işlerine giden gündelik işçilerin ücret aralığının daha fazla değişkenlik gösterdiği tespit edildi. Örneğin Kağıthane ilçesine bağlı Gürsel mahallesinde bulunan Gürsel İşçi pazarında nakliyat işlerine giden düz bir işçi günlük 250 TL alabilirken, aynı dönem aralığında Beylikdüzü ilçesinde bulunan Beylikdüzü merkezindeki işçi pazarında bekleyen diğer bir düz işçi ise günlük ücret olarak 300 TL alabilmekteydi. Görüldüğü üzere Avrupa Yakası'nda, özellikle nakliyat işlerine

giden farklı ilçelerdeki farklı işçi gruplarının talep ettiği günlük ücretlerde değişkenlik görülürdü. Anadolu Yakası'nda olduğu gibi Avrupa Yakası'nda da işçi pazarında bekleyen birçok nakliyatçı, şoför işçilerine günlük ücret vermek yerine kendilerine bağlı bir çalışan olarak gösterdikleri için aylık maaş verirdi.⁷⁸

İşçi pazarlarında özellikle esnafların kumaşlarını taşımaya giden işçi grupları, talep ettikleri ücret diğer çalışma alanlarına kıyasla farklılaşır. Kumaş taşımaya giden işçiler, kumaşın cinsine, ağırlığına ve sadece indir veya sadece indir/bindir işine göre ton başına ücret talep eder. Çok nadir de olsa bazı işçiler, ton başına ücret talep etmek yerine tır başına veya kamyon başına ücret talep eder. Uzun yıllar kumaş taşımacılığında çalışan bazı işçiler, pazarlık sürecinde esnafların işçilere daha az ücret ödemek için tırda veya kamyonda yüklü olan kumaşların ton miktarını düşük söylediğini aktardı. Bu nedenle pazarlık sürecinde ton başına ücret talep etmek yerine kamyon veya tır başına (araç başına ve aracın büyüklüğünü de dikkate alarak) ücret talep etmeyi tercih ettiklerini söylediler.⁷⁹

İşçiler; kumaşın cinsi, ağırlığı, taşınacağı mesafe, taşınacağı işyerinin kat sayısı, taşınacağı işyerinin/deponun işçi pazarına uzaklığını dikkate alarak ücret teklif eder. Özellikle Zeytinburnu ilçesinde birçok kumaşçı esnafın, dövizle ticaret yapmasından kaynaklı olarak işçi grupları, taşıma ücretlerini çoğunlukla dolar cinsinden alır. İşverenler, o günkü dolar kurunu da

⁷⁸ Beylikdüzü merkezinde bulunan işçi pazarında 1977 yılından itibaren nakliyatçılık işindeki Tokatlı nakliyatçı, şoför işçilere günlük ücret vermek yerine neden aylık maaş verdiklerini şu gerekçelerle açıkladı: “Biz genelde normal işçilere mesele diyelim 300 lira veriyorsak eğer şoför olan işçiye de işte 30-50 lira daha fazla veririz. Bir de maaşlı bize bağlı çalışan işçiler de var. Onlara da aylık maaş veririm. Genelde buradaki şoförlü işçiler maaşlı işçiler olur. Çünkü bu piyasada şoför bulmak kolay değildir. O yüzden nakliyat piyasasında her nakliyatçının az çok bir maaşlı şoförü olur. Yani biz günlükçi işçiye her yerde buluruz ama senin şoförün yoksa sistem çöker. O zaman kamyonu süren olmazsa sen bu piyasada ekmek yiyemezsin. Yani günlük para vermek daha çok işimize gelir. Şimdi mesele kışın işlerin çok az olduğu aylarda belki bu şoför ayda 6-7 defa ev taşımaya gider ama yine aylık maaşını alır, genelde bazılarımız ona sigortada yapar. Onun sigorta masrafını da veririz. Ama günlük işçi çalıştırmak daha çok işimize gelir. Şimdi işlerde çok olduğu zaman işçi de aylık maaş almak yerine günlük işe gitmesi onun da çok işine yarar. Mesele bir işçi bazen oluyor. Günde 2 defa ev taşımaya gidiyor.” Bu sebeple düz işçiler ve ustabaşı (ekip lideri) şoför işçilere kıyasla düzenli olarak yük taşımaya gidemedikleri için aylık kazançları hem daha düşük hem de işçilerin sigortaları yapılmadığı için sağlık harcamaları daha fazla ve sigorta primleri yatırılmadığı için emekli olma gibi bir şansları da bulunmaz. Her iki işçi grubu da ev taşımının yoğunlaştığı yaz mevsiminde ve tayin/atama dönemlerinde yüksek kazanç sağlarken, kış mevsiminde yük taşımının seyrekleşmesi nedeniyle daha az kazanç sağlar.

⁷⁹ Gündelik işçilerin araç başına esnaflardan ücret talep etmesinden kaynaklı olarak bazı esnafların bu durumunda şikayetçi olduğunu Nahçıvanlı bir işçi şu şekilde açıkladı: “Bazı tanıdık işverenlerin mesele biz kumaşı kamyonlara veya tır arabalarına yüklerken kumaşı ton başına değil de tır başına, kamyon başına alıyorlar. Biz bazen diyoruz. İşte kumaşı kamyonu veya tıra yükleriz. Ama ton başına değil. Biz senden araç başına para alacağız diyoruz. İşveren de zaten yıllarca bu işi yaptığı için bir Tır veya bir kamyon eğer kumaşı düzgünce istiflenirse kaç ton geleceğini biliyor. O da kafasında hesap ediyor. Tamam kumaşı güzelce arabaya yükleyin ben araç başına size para vereceğim diyor. Şimdi bu işverenin de işine geliyor. Biz öyle olunca daha güzel kumaşı arabalara istifliyoruz. O zamanda araba daha çok kumaş alıyor. Yani bu ikimizin işine geliyor. Ama bazen de bazı işçiler, bu işten çok iyi hile yapıyor. Bazı uyanık işçiler, işte tır veya kamyon başına eğer işverenle anlaşmışsa kumaşı yüklerken güzelce istiflemiyor. Aralarda boşluk bırakıyor. Bu kumaşları sıkıştırıp düzgünce istiflese halbuki 1-2 ton daha kumaş alacak ama onu yapmıyor. O zaman da az iş yapıp çok fazla para işverenlerden koparıyorlar.”

dikkate alarak işçilerin taşıma ücretlerini öder. 2022 yılında, arabadan işyerine/depoya bir ton kumaşı sadece indirme karşılığında 100-150 TL arasında bir ücret talep edilirdi. Kumaşı hem bindirme hem de indirme karşılığında ise bir tonuna, 200-300 TL arasında ücret talep edilirdi. Yapılan sohbetlerde işçiler, 2021 yılında bir ton kumaş taşıma karşılığında 50-60 TL arasında talep ederken, 2020 yılında ise bir ton kumaş taşıma karşılığında 20-30 TL arasında ücret talep ettiklerini söylediler. Görüldüğü üzere 2020-2022 yılları arasında işçiler, her sene %100 ve üzerinde bir artışla ücretlerini yükselttiler. Kumaş taşımacılığının yaygın olduğu bazı işçi pazarlarında yabancı göçmen işçiler, 1 ton kumaş indirme karşılığında 100 TL talep edebilirken, yerli işçiler ise aynı ağırlıktaki kumaşı 100-150 TL arasındaki bir ücretle taşıyabiliyordu. Görüldüğü üzere kumaş taşıma alanında da yabancı göçmen işçiler, yerli işçilere kıyasla daha düşük ücretle çalışırdı.

İşçi pazarlarında bekleyen gündelik işçiler, kumaş taşıma işi dışında yonca ve saman balyası taşıma işine de gider. Bu iş sadece Çatalca ilçesine bağlı Kaleiçi işçi pazarında bekleyen Roman işçiler tarafından yapılır. Yonca ve saman balyası taşımaya giden Roman işçiler, diğer işçi gruplarından farklı olarak, tıpkı evden eve taşımacılığa giden işçiler gibi küçük ekipler halinde çalışırlar.⁸⁰ Roman işçiler, ilk zamanlarda samanları çuvala doldurarak taşıırken, son dönemlerde tarım araçlarında yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde işçiler, balya şeklinde yoncaları ve samanları taşır.

Roman işçiler, işverenlerle balya başına (bindir-indir karşılığında) anlaşırırlar. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında Roman işçiler, 25 kg bir balya taşıma karşılığında 4,80 TL talep ederken, 32 kg saman balyasını taşıma karşılığında ise 5 TL talep ettikleri görüldü. 2021 yılındaki ücrete baktığımızda ise 25 kg saman balyasını taşıma karşılığında 2,80 TL talep ederken, 32 kg saman balyasını taşıma karşılığında ise yaklaşık olarak 3 TL ücret talep ederlerdi. Birçok işçi pazarında olduğu gibi Kaleiçi işçi pazarında bekleyen Roman işçiler de enflasyonda yaşanan yüksek artıştan kaynaklı olarak talep ettikleri ücrette artışa gitmişti.

İşçi pazarında bekleyen işçi grupları ilkbahar, yaz ve sonbahar mevsiminde kalabalık gruplar halinde işçi pazarında bekler ve iş yoğunluğunun kış mevsimine kıyasla daha fazla olması nedeniyle belli zamanlarda piyasanın üzerinde ücret talep eder. Kış mevsiminde ise işçi pazarlarında hem işçi sayısı düşer hem de iş yoğunluğun azalmasına bağlı olarak işverenlerin daha seyrek işçi pazarına gelmesi nedeniyle gündelik işçiler, piyasanın altında günlük ücret

⁸⁰ Balya taşımaya giden her bir Roman işçinin işçi ekibi bulunur. Roman işçiler, 3-4-5 kişilik küçük işçi ekibi oluşturur ve genelde ekibin içinde yer alan ekip lideri her konuda işverenle muhatap olur.

talep etmek zorunda kalır.⁸¹ İşçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarının bir bölümü, iş sonunda anlaştığı ücretin bir bölümü veya tamamını alamadığı tespit edildi. Birçok işveren, bir yandan yerli ve yabancı göçmen işçilerin emeğini sömürürken, öte de yandan talep ettikleri ücretin bir bölümü veya tamamını ödemez. Bu durum işçi-işveren arasında gerilim yaşanmasına neden olur.⁸²

İşçilerin emeğini karşılığını vermek istemeyen işverenlerin bir bölümü, işçi pazarlarına geldiğinde işçi seçimini özellikle yabancı göçmen işçilerden yana kullanır.⁸³ İşçilerin yakındığı diğer bir durum ise işçilerin çalışma sürecinde ulaşım, yemek, su vb. masraflarının kimin tarafından karşılanacağı konusunda yaşanan tartışmadır. Bazı işçiler, işverenlerle yaptıkları pazarlık sürecinde, bir yandan ücret konusunda pazarlık ederken, öte yandan iş başı öncesi, sırasında ve sonrasında yapılan masrafların kimin tarafından karşılanacağı konusunda pazarlık etmeye çalışır.⁸⁴

⁸¹ Kış mevsiminde havaların çok soğuk olması nedeniyle tüm gün veya birkaç saat işçi pazarında açık alanda beklemek zorunda kalan işçiler hasta olma riskiyle karşı karşıya kalır. Bu sebeple işçiler, iş yoğunluğunun azalması, işverenlerin daha seyrek işçi pazarına gelmesi, hastalanma riski ve işçi pazarına geldiklerinde iş bulamamaları gibi nedenler ve ulaşım, yemek, içecek vb. harcamaları yapmak zorunda kaldığı için, kış mevsiminde daha düşük ücret talep eder. Aynı şekilde birçok işçi, kış mevsiminde işçi pazarında beklemek yerine evde bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışır.

⁸² İşverenler, küçük bir ücret için yerli işçilerin yasal bir süreci başlatmayacağını (işçilerin bu konu herhangi bir bilgi birikimin olmayacağını da düşünerek) farkında olduklarından, işçilerin hak ettikleri ücreti vermez. İşverenler, çoğu zaman işçileri tehdit ederek işçilerin hak arayışında bulunmasını engeller. Aynı zaman bu tür işverenler, işçileri tehdit ederek işyerine gelmesini ve telefonla kendilerini rahatsız etmemeleri konusunda uyarılarda bulunur. Bazı durumlarda ise işçilerin bir bölümü sürekli işyerine gitmiş olsa da veya sürekli cep telefonu yoluyla işverene ulaşmaya çalışsa da işverenlerin telefonu açmaması veya işçinin numarasını engellemesinden kaynaklı olarak işçilerin işverenlerden talep ettiği emeğinin karşılığını alamama sorunuyla karşı karşıya kalır. Aynı şekilde işçilerin tamamına yakının günlük sigortaları yapılmaması ve işçilerin çalıştığına dair herhangi bir sözleşmenin olmamasından kaynaklı olarak işçilerin çalıştığına veya alacaklı olduğunu dair herhangi bir yasal belge bulunmaması da işverenlerin işçilerin ücretlerini gasp etmesini cesaretlendirir.

⁸³ Yabancı göçmen işçilerin hem yerli işçilere kıyasla daha düşük ücretle çalışmayı kabul etmesi hem de işverenler tarafından daha fazla çalışmayı dayatmasını kabul etmesinden dolayı çoğu işveren yabancı göçmen işçileri seçmektedir. Örneğin yerli işçiler yevmiyeli işe gittiğinde saat 17:00'ye geldiğinde işi paydos edip ücretini talep etmekte ve işverenin çalışmasının talep etmesi halinde ise ek ücret talep etmektedir. Yabancı işçiler, yevmiyeli işlerde çoğu defa pazarlık ettiği saatten daha fazla çalıştığı halde kendilerine ek bir ücret verilmemektedir. Bu sebeple yabancı göçmen işçiler, yevmiyeli ücretini alabilmek için çoğu defa ek çalışma ücretini almadan birkaç saat fazla çalışmak zorunda kalmaktadır. Yabancı göçmen işçiler içinde özellikle düzenli göçmen işçilerden Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçilerin büyük çoğunluğu (soydaşlık ilişkilerinin etkisiyle de) işverenlerden ücretlerini alabilirken, düzensiz göçmen işçilerin (özellikle Afganistanlı işçiler) bir bölümü ise çoğu defa anlaştığı ücretin bir bölümü veya tamamını alamama durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Birçok işveren, düzensiz göçmenlerin ülkeye yasadışı yollarla giriş yaptığını ve işçi grupların güvenlik güçlerince yakalanması halinde sınır dışı edileceğini bildiği için işverenlerin bir bölümü, işçilerin ücretlerinin tamamı veya bir kısmını gasp etmektedir. Çoğu zaman düzensiz Afganistanlı işçiler, iş bitiminde ücretlerini talep etmiş olsa da işverenler tarafından polisleri aramakla tehdit edildikleri için ücretlerini alamadan çalışma alanından ayrılmaktadırlar.

⁸⁴ İşlerin yoğun olduğu dönemlerde işçiler; ulaşım, yemek, su vb. ihtiyaçlarının işverenler tarafından karşılanacağını teyit ettikten sonra ücret konusunda pazarlığa başlar. İşlerin azaldığı dönemlerde ise birçok işçi çalışma süresince yapılacak masrafları pazarlık konusu etmeden, sadece ücret konusunda işverenlerle pazarlık eder. İşçiler, çalışma süresince yapılacak masrafları pazarlık sürecinde dile getirilmesi halinde işverenlerin kendilerini seçmek yerine başka işçilere yönelmesi kaygısından dolayı bu tür masrafları pazarlık dışında tutarak masrafları işverenlerin insafına bırakır. Görüşmelerde bazı işverenlerin, pazarlık sürecinde gündeme gelmemiş

İstanbul'un her iki yakasındaki işçi pazarlarında bekleyen işçi grupların birikim süreçleri dönemselsel olarak değişkenlik gösterir. İşçi pazarında bekleyen işçi gruplarının birikim süreçlerini iki dönem üzerinde ele almakta faydalı olacaktır. İşçilerin özellikle yoğun bir şekilde gittikleri inşaat işleri, kömür taşıma, fabrikaların yüklerini taşıma vb. günlük işlerin 2000'lere doğru azalması nedeniyle işçilerin yıllık kazançlarında kayda değer bir düşüş oldu. Bu sebeple, işçilerin birikim süreçleri 2000 öncesi ve 2000 sonrasında günümüze olmak üzere iki dönemde ele alınacaktır.

İstanbul'un farklı noktalarındaki işçi pazarlarından bekleyen işçi grupları, 2000 öncesi dönemde günlük işçilere sürekli ihtiyaç duyulması sayesinde (işlerin yoğun olduğu ilkbahar, yaz, sonbahar dönemlerinde), günde bir veya birkaç işe giderdi. İşçiler, en çok inşaat işlerine giderdi. İnşaat işleri dışında esnafların, fabrikaların, nakliyatçıların da yüklerini taşırlardı. Kömür sezonunda ise kömür taşıma giderlerdi. Bu tür işler dışında, çok az da olsa bostan, bahçe gibi işleri yaparlardı. Farklı sektörlerde iş yapan birçok işveren, mülk sahibi vb. günlük işçi ihtiyacı duyması halinde ilk tercih ettikleri yer işçi pazarıydı. Bu sebeple işlerin yoğun olduğu günlerde çoğu zaman işçiler her gün işe giderdi. Aynı zamanda işçiler, yevmiyeli işlere gitmek yerine daha çok götürü/saatlik/kıbale işlere giderek günde 2-3 defa farklı işverenlerin işlerinde çalıştığı için elde ettiği kazanç yevmiyeli işlerin neredeyse iki katına tekabül ederdi. Bu sebeple, yevmiyeli işçiye ihtiyaç duyan işverenler, işçi ihtiyacını gidermek için zorunlu olarak piyasasının üzerinde günlük ücret teklif ederdi.

Özellikle inşaat işleri ve yük taşıma işlerinin yoğun olduğu dönemlerde işçiler, gün içinde işçi pazarına çalışmaya gittikleri gibi akşam veya gece saatlerinde de evlerinden alınarak çalışmaya götürülürdü. Bazı işçiler, 2000 öncesi dönemde iş yoğunluğundan dolayı çok yorgun hissettiklerinden işçi pazarına gelip beklemek yerine farklı noktalarda veya kahvehanelere giderek dinlenirdi. İşçilerin önemli bir bölümü, iş yoğunluğunu anlatırken, sürekli olarak 1980'ler dönemine vurgu yapardı. 1980 dönemini "Altın Çağ" olarak adlandırırđ. Özellikle Turgut Özal döneminde İstanbul'un birçok bölgesine yeni inşaat alanlarının açılması ve gecekondulaşmanın yoğunluk kazanması sayesinde işçilerin en çok birikim yaptıkları dönemdi.

2000 öncesinde işlerin yoğun olduğu dönemlerde sürekli olarak günlük işçilere ihtiyaç duyulması sayesinde işçiler sürekli çalışması sonucunda birçok işçi iyi birikim yaptığı ve zamanla gelir seviyesinde önemli bir artış yaptığı tespit edildi. Birçok işçi pazarında, aynı aile

olsa da işçilerin ulaşım, yemek, su vb. masraflarını karşıladığı, birçok işverenin ise işçilerin temel ihtiyaçlarını karşılamadan sadece işçilerin ücretlerini ödediğı görüldü. Bu sebeple birçok işçi, günlük aldığı ücretin neredeyse yarısına yakını bu tür temel harcamalarla tüketir.

üyesi olan birkaç işçinin birlikte beklemesi (bu işçi grubu içinde çocuk işçileri de bulunurdu) ve beraber işe gitmesi sayesinde günlük kazançları diğer işçi gruplarına kıyasla daha fazlaydı. Bu işçi grubu, daha kısa sürede tarla, hayvan, arsa, daire (gecekondu evi veya normal daire vb.), nakliyat aracı vb. satın alarak daha fazla birikim yapabildi. Bu işçi grubu, uzun yıllar inşaat işinde uzmanlaştığından sürekli müteahhitlere ve işverenlere çalışmak yerine, biriktirdikleri sermayeleri ile yeni arsa veya daire karşılığında arsalar alarak inşaat işlerine girişti ve burada daha fazla birikim yaparak zenginleşti.

Nitekim Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarında uzun yıllar beklemiş olan Siirtli Kürt işçi (aynı zamanda İstanbul üniversitesi eğitim fakültesi mezunuydu ve KPSS atanamayan bir öğretmen adayıydı) ailesiyle beraber uzun yıllar işçi pazarında nasıl çalışarak müteahhit olduklarını ve birikim süreçlerini şu şekilde açıkladı:

Biz 6 kardeşle hem Sultanbeyli işçi pazarında hem de Sarıgazi işçi pazarında 14 yıldan fazladır belli dönemler hariç sürekli çalıştık. Biz 6 kardeş işçi pazarında sürekli çalışıyorduk. İşçi pazarından daha çok inşaat işlerinde çalıştığımız için inşaatın bir sürü işini öğrendik. Sürekli inşaat işine gidince doğal olarak senin bir çevren oluşuyor. İşte çalışınca müteahhitler olsun, ustabaşları olsun bir sürü kişiyle tanışıyorsun. Böyle olunca çevremizde genişledi. İşçi pazarında çalışırken bazı zamanlarda bize bazı arkadaşlardan kıbale (dönemlik) iş teklifi gelirdi. İşte gelin burada 5 katlı bina yapılacak. Bu binanın bütün kolanları ve diğer yerlerinin demirlerini bağlayın diyorlardı. Benim abimlerim de o ustabaşı ya da işverenle binanın metre kare başına fiyat söylüyordu. Eğer anlarsa o inşaatın olduğu binaya gidip 6 abimle birkaç haftalık iş yapardık. Çevrimiz genişleyince günlük işler dışında bu işlerde de çalışmaya başladık. Bir ara çok götürü iş aldık. Öyle olunca inşaat her işini öğrenmeye başladık. Benim bütün abilerim inşaat işinde ustalaştılar. Sonra bu sayede baya birikim yaptık. Sonra abim dedi milletin yanında amelelik yapacağımıza biz kendi işimizi yapalım daha iyi dedi. Bizde öyle yapalım dedik. Sonra daire karşılığında arsa toplamaya başladık. İnşaat işine devam ettik. İşçilikten ustalığa yükseldik. Sonra abim müteahhit oldu. Sonra bir süre ailece müteahhitlik işine devam ettik. Sonra baya zenginleştik. Sonra yanlış kişilere denk geldik. Öyle olunca battık. Bu şekilde iflas ettik. Yani yanlış kişilerle ticaret yapınca her şeyimizi kaybediyorsunuz. Bizde iflas ettikten sonra tekrar Sarıgazi işçi pazarına gelip çalışmaya devam ettik. Burada kazandığımız parayla kendi geçimimizi sağlamaya çalışıyoruz. Fazla kalan parayla da borçlarımızı ödüyoruz.

Bazı işçiler, elde ettiği birikimle aile üyeleriyle ortaklaşa işyeri açarak veya müteahhitlik işine girerek işçi pazarından kopup gelir seviyesini artırdı. Görüldüğü üzere, işçi pazarında birikim yapan işçilerin bir bölümü işçi pazarında çalışmaya devam ederken, çok az sayıdaki işçi ise esnaflığa, inşaat kalfalığına, müteahhitliğe yönelip işçi pazarından koptu.

İşçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçi olduğundan, çalıştığı dönem boyunca elde ettiği kazancı altın olarak biriktirdi ve kışa doğru günlük işlerinin hızla düşmesiyle elde ettikleri birikimle köylerine dönerdi. Dönem boyunca elde ettikleri birikimleri yanlarına alarak hasat sürecinde köylerinde kalırdı. İşçilerin küçük bir bölümü ise ya PTT aracılığıyla ya da belli

dönemlerde farklı sebeplerden dolayı köylerine daha erken dönen işçi arkadaşlarına birikimlerini vererek ailelerine gönderirdi.⁸⁵

İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, elde ettiği birikimleri köylerinde veya ilçelerinde tarla satın alarak tarımsal faaliyetlere ve/veya hayvan satın alarak hayvancılık faaliyetlerine devam ederdi. İşçi aileleri, ekimlerini hasat döneminde toplayabilmek için fazla işçiye ihtiyaç duyduğunda, çoğunlukla gurbette işçi pazarında bekleyen aile üyelerini köye çağırırdı. Bu sebeple, her sene ekilen ürüne göre hasat ve/veya ekim döneminde işçiler, zorunlu olarak memleketlerinin yolunu tutarak ekilen alanın büyüklüğüne göre bir veya birkaç hafta tarlada çalışmak zorunda kalırdı. Aile büyüklerinin geleneksel ilişkilere önem vermesi ve yaşanan topraklardan kopmaması nedeniyle aile üyelerinden oluşan gurbetçi işçilerin farklı bölge ve sektörlere yatırım yapması hoş karşılanmıyordu. Bu sebeple birçok işçi, kırdan kopamadığı için uzun yıllar düzenli şekilde gurbetçi işçi olarak işçi pazarına gelmeye devam etti.

Tarım ve hayvancılığın bazı dönemlerde gelir getirmemesinden kaynaklı olarak, işçilerin işçi pazarında elde ettiği birikimler zamanla eriyebildi. Hayvancılık ve tarım sektöründe elde edilen gelirin hızla azalması ve yükselen maliyetler, memleketlerinde yatırım yapan birçok işçiye olumsuz etkilendi. Yaşadıkları topraklarda yatırım yapan birçok işçi, hayvancılık ve köyde/çevre köylerde satın aldıkları tarlaların diğerlerine (İstanbul’da işyeri açma, arsa, gecekondulu ev, daire ve nakliyat aracı alımı vb.) kıyasla kazanç getirmemesi veya çok daha az kazanç getirmesi nedeniyle işçi pazarlarında kalıcı oldu.⁸⁶

⁸⁵ İşçiler, özellikle ailelerin acil nakit ihtiyacı duyması halinde işçi arkadaşları veya PTT aracılığıyla belli dönemlerde birikimlerinin bir bölümünü ailelerine ulaştırırdı. Bazı işçiler ise ailelerinin esnaflara borcunu, kış sezonunda veya hasat döneminde köylerine döndüklerinde öderdi. Bu sayede işçiler, her ay ailelerine para göndermek zorunda kalmazdı. Saha çalışması sürecinde işçilerle yapılan görüşmelerde, işçilerin günlük elde ettiği kazançları altın alarak veya çok nadir de olsa döviz alarak biriktirdiği görüldü. İşçilerin büyük çoğunluğu, iş sonunda elde ettiği parayla (bazen üzerine para ilave ederek) çeyrek altın alırdı.

⁸⁶ Yapılan görüşmelerde bu işçi grubunun bir bölümü, elde ettiği birikimi aile büyüklerinin baskısıyla yaşadığı topraklarda tarımsal ve/veya hayvancılık alanına yatırdığını dile getirdi. Nitekim Beykoz ilçesine bağlı Ortaçeşme işçi pazarında 1989 yılında beklemeye başlayan Erzurumlu Kürt işçi, hangi alana yatırım yaptıklarını ve zamanla birikimlerinin nasıl değersizleştiğini şu şekilde açıkladı: “Biz 1990’larda burada abimlerle kazandığımız paraları her ay Beykoz’daki PTT’ye gidip köydeki ailemize para gönderirdik. Her ay bir sürü para PTT ile Hınıs’taki köyümüze para gönderirdik. O parayla benim babam hep hayvan aldı, yem aldı, tarla aldı. Onun pek hayrını göremedik. Eee bizde bir de büyüğe saygı vardı. Şimdi o bu paraları buralara yatırdığında bizde ayıp olmazsın diye sesimizi çıkartmadık. Eee o zamanlarda bu hayvanların çoğu ölüyordu, ee tarla dersen köydeki tarlada zamanla değer kazanmadı. Yani burada yıllarca abimlerle sabah akşam çalışırdık topladığımız paraları her ay köye gönderirdik. Paramız resmen çöp oluyordu. Bende bir gün dayanamadım işte abilerime ve babama dedim Beykoz’da arsa alalım burada bir iki tane gecekondulu ev yapalım hepimizin bir evi olsun dedim. Baktım babam sert çıktı. Bizim İstanbul’da ne işimiz var. Bizim yerimiz köyümüzdür. Bizim İstanbul’da işimiz olmaz dedi. Öyle olunca o zamanlarda buralarda arsalar çok ucuzdu. O ucuz arsaları da elimizden kaçırdık. Yani benim dediğim yıllarda Beykoz’da arsa ya da gecekondulu ev alsaydık şimdi trilyoner olmuştuk. Bir seferde Ankara’da bir ucuz arsa buldum. Abimlere dedim. İşte Ankara çok iyi yerde arsa var. Bu arsa 3,5 milyar dedim. Bu arsanın fiyatı da uygun dedim. Sonra abimlerde paraları topladım gidip arsayı alacaktım. Bunu babam duymuş. Akşam beni aradı vay efendim sen nasıl arsa alırsın. Büyüklerden izin almadan kafana göre iş yapma dedi. Şimdi o arsayı almış

Özellikle geleneksel aile ilişkilerinin baskın olduğu işçi ailelerinde, aile içinde sözü geçen yaşlı aile üyelerinin direktifleriyle elde edilen birikimle hayvan ve/veya tarla satın alınırdı. Aile üyelerinin birikimlerini köy dışında yatırıma dönüştürmesi, köyden kopmaya ve aile bağlarının zayıflamasına neden olacağı düşüncesi söz konusudur. Bu sebeple İstanbul'a çalışmaya gelen birçok işçi, aile üyelerinin baskısıyla sadece köyde yatırım yapmak zorunda kaldı. Böylece birçok işçi, uzun bir dönem gurbet hayatını sürdürmek zorunda kalmaktaydı. Aynı zamanda bu işçi grubu, uzun yıllar işçi pazarında çalıştığı halde iyi bir birikim elde edemedi ve bu nedenle çalışan yoksullar olarak varlığını sürdürmek zorunda kaldı.

Öte yandan işçilerin diğer bir bölümü ise işçi pazarında uzun yıllar çalışmanın karşılığında elde ettiği birikimlerini, yaşadığı topraklarda yatırım yapmak yerine, İstanbul'da uzun yıllar çalışmanın getirmiş olduğu avantajla, genellikle işçi pazarında bekledikleri bölgenin çeperinde veya daha sonradan yerleşime açılan diğer bölgelerde arsa, gecekondlu evi veya daire satın almak için harcadı. Bakırköy ilçesine bağlı Florya işçi pazarında 1980 yılından itibaren beklemeğe başlayan Tokatlı (Zile ilçesi) Türk işçi, işçi pazarında elde ettiği birikimi neden memleketine değil de İstanbul'da yatırıma dönüştürdüğünü şu şekilde açıkladı:

1980'lerde, 1990'larda bu işçi pazarında bekleyen işçiler zenginleştiler. O zamanlarda bu gurbetçi işçilerden eğer paralarını köye göndermişlerse onlarda çok az zenginleşti. Akıllı olanlarsa paralarını İstanbul'da arsaya, eve, arabaya yatırıp zenginleştiler. Düşün yani 1990'larda Avcılar, Küçükçekmece, Esenyurt, Bağcılar taraflarında arsalar, daireler ucuzdu. Mesele benim bir işçi arkadaşım 1990'larda Avcılarda 5 bin liraya ev aldı. Şimdi bu ev olmuş milyonluk para. Bu evi satmaya kalksa eğer şimdi 1-2 milyondan aşağıya satmaz yani. Kim ne kazandıysa bu işçilerden 2000'lerden önce kazandı. 1980, 1990'larda buradaki bazı Tokatlı, Yozgatlı işçiler bu Bağcılar, Esenyurt, Halkalı taraflarında arsa aldılar, daire aldılar. Akıllı kullanan işçiler burada zenginleştiler.

Aynı şekilde Adalar ilçesine bağlı Büyükkada işçi pazarında ilk dönemlerde beklemeğe başlayan Erzincanlı Türk işçi, işçi pazarında elde ettiği birikimi neden memleketine değil de İstanbul'a yaptığını şu şekilde açıklamaktaydı:

Ben 1955 yılından taa 1967 yılına kadar bu adalarda Rum ustalarının yanında sürekli inşaat işinde çalıştım. Daha sonra bu gurbette çalıştığım paraları biriktirdim. Burada kazandığım paranın bir kısmını sene 1969 yılında düğün masrafları ve altına gitti. Kalan parayla da o zamanlarda sene 1969 yılında Büyükkada da küçük bir tane müstakil ev aldım kendime. Yani nerden baksan 12 yıl boyunca birikmiş paramın bir kısmı düğün masrafına bir kısmı da eve gitti. Ee bu adaya da çok şükür yerleştim. Daha sonra inşaat işinde çalışmaya devam ettim. Ondan sonra burada inşaat ustalığına başladım... Sen bir inşaat ustası olsan burada yıllarca çalışsan da bu adalarda bir tane ev bile alamazsın. Ancak ne yaparsın gidip bir şeylerden çalarsan ancak kendine bu adalardan bir ev satın alabilirsin. Bizim zamanımızda bu adalarda boş arsa çok vardı. Evler ucuzdu. Bir de bizim birikmiş paramız vardı. O zamanlarda bu adalarda rahatlıkla evler ya da arsa satın alabiliyorduk. Ama son 20 yılda bir işçi birikmiş parasıyla bu adalarda ne

olsaydım bize en az 15 daire düşmüş olurdu. Bizim o zamanlarda kafamız çok çalışıyordu, ama büyüklerimiz yüzünden burada çok fırsat kaçırdım. 1990'larda Beykoz olsun, Ümraniye olsun, Sultanbeyli olsun oralarda arsalar çok ucuzdu. Ama babam yüzünden bir arsa alamadım. Hani o bana karışmasaydı en az İstanbul'da 10 tane dairem olmuştu. Bizim büyükler bize pek yardımcı olmadı. O zamanlarda İstanbul'un taşı toprağı altındı."

arsa ne de ev satın alamaz. Şimdi buralar çok pahalıdır. Eskiden benim gibi birkaç işçi arkadaş buralarda arsa, ev satın aldılar. Ama şimdi ise işçilerden burada ne ev ne de arsa satın alamazlar.

İstanbul'da her iki yakada da bekleyen gündelik işçiler, birikmiş paralarıyla İstanbul'un belli bölgelerinde (özellikle bekledikleri ve çalışmaya gittikleri bölgelerde) ucuz olarak gördükleri arsa, daire/gecekondu evi satın aldı. Diğer işçi grupları ise gecekondulaşmanın yoğunlaştığı mahallelerde gecekondu evi satın alarak ailesiyle yerleşti ve gurbet hayatına son vererek kentleşti. İşçiler, Anadolu Yakası'nda ağırlıklı olarak boş arsaların yoğun bulunduğu yeni yerleşime açılan ilçelerde veya gecekondulaşmanın yoğunlaştığı bölgelerde gecekondu evi veya kupon arazi şeklinde tapusu olan/olmayan arsalar satın aldı. İşçiler, Anadolu Yakası'nda ağırlıklı olarak Ümraniye (Kazımkarabekir, Dudullu ve Hekimbaşı mahalleleri), Ataşehir (Kayışdağı, Küçükbakkalköy ve İnönü mahalleleri), Kartal (Esentepe mahallesi), Pendik (Kurtköy ve Kaynarca mahalleleri), Maltepe (Gülsuyu, Zümrütevler ve Fındıklı mahalleleri), Sultanbeyli (Hasanpaşa mahallesi) ve Sancaktepe (Yenidoğan, Sarıgazi ve Veysel Karani mahalleleri) ilçelerinde işçi pazarında elde ettiği birikimle arsa, gecekondu veya daire satın aldılar.

Avrupa Yakası'nda ise Kağıthane (Sanayi, Gülbağ ve Çeliktepe mahalleleri), Şişli (Kuştepe ve Mecidiyeköy mahalleleri), Eyüpsultan (Alibeyköy, Karadolap ve Çırçır mahalleleri), Zeytinburnu (Yenidoğan, Sümerler ve Telsiz mahalleleri), Sarıyer (Armutlu, Maden, Büyükdere ve Çayırbaşı mahallesi), Esenler (Fatih, Kazım Karabekir ve Tuna mahalleleri), Güngören (Merkez ve Tozkoparan mahalleleri), Gaziosmanpaşa (Sarıgöl ve Karadeniz mahalleleri), Bağcılar (Yıldıztepe, Demirkapı, Kirazlı ve Yavuz Selim mahalleleri), Sultangazi (Gazi, Sultançiftliği ve Cebeci mahalleleri), Esenyurt (Örnek, Üçevler ve Yenikent mahalleleri-Kıraç bölgesi), Avcılar (Firuzköy ve Merkez mahalleleri), Arnavutköy vb. ilçelerde arsa, daire, gecekondu evi satın alarak İstanbul'a yerleşti.

Görüldüğü üzere işçilerin uzun yıllar bir bölgelerde inşaat işlerine gitmesi ve hangi bölgelerin daha sonradan değerlendirileceği, hangi bölgelerde daha ucuz arsa veya gecekondu evi satın alacağını bilmesi yatırım noktasında kendilerine kolaylık oldu. Nitekim İstanbul'un farklı bölgelerinde gecekondu evi veya arsa satın alanlar önemli kazançlar elde etti. 1990'ların başlarından itibaren birçok bölgede gecekondu evleri ve boş arsaların olduğu alanlara müteahhitler tarafından bir veya birkaç daire verme karşılığında satın alınması, birçok işçinin önemli bir kazanç sağlamasına yol açtı. Bazı işçiler, gecekondu evinin genişliği ve arsa payına göre müteahhitlerden birkaç daire aldı. Böylelikle küçük bir işçi grubu elde ettiği kazançla, işçi

pazarına gelmek yerine çalışmadı veya farklı sektöre yöneldi. Bu da işçi sayısının azalmasına neden oldu.

İşçilerin çok küçük bir bölümü ise kumaş taşıma, nakliyat vb. işlerinde önemli deneyim kazanarak ve kâr payı elde ederek, birikimine göre işyeri açıp işçi pazarlarından koptular. Diğer bir işçi grubu ise uzun yıllar nakliyatçılar aracılığıyla yük taşıma işlerine giderek ve zamanla nakliyat piyasasını öğrenerek elde ettiği birikimle nakliyat aracı satın alıp işçilikten işverenliğe yükseldi. İşçilerle yapılan görüşmelerde, birikimleri az olsa da 2-3-4 işçi bir araya gelerek nakliyat aracını satın aldığı görüldü.⁸⁷ Görüldüğü üzere, işçilerin elde ettiği birikimi kullandığı sektörler ve bölgeler, zenginleşerek işçi pazarlarından kopmalarına veya işçi pazarlarında gurbetçi işçi olarak ve uzun yıllar yoksulluk içinde kalmaya devam etmelerine sebebiyet verebilir. İşçilerin birikimlerini kullandığı alanlar işçilerin kırdan koparak kentleşmesine olanak sağlar. Böylece gurbet hayatının getirmiş olduğu zorluktan kurtulmalarına ve işçi pazarından koparak işverenleşmelerine etki edebilir.

Özellikle 2000 yılı öncesinde İstanbul'un herhangi bir işçi pazarında beklemiş olan işçiler, iş yoğunluğu sayesinde yıllık daha fazla birikim yapabiliyorken, 2000 sonrasında günümüze dek işçi pazarına dahil olan işçiler, iş yoğunluğunun azalmasına bağlı olarak, yıllık birikimlerde ciddi bir düşüş yaşadı. İlk grupta yer alan işçiler, işçi pazarına sonradan katılım sağlayan işçilere kıyasla daha avantajlı olup daha hızlı ve fazla birikim yapabildi. Aynı şekilde, 2000 öncesinde işçi pazarında beklemiş olan işçilerin bir bölümü elde ettiği birikimleri akıllıca ve doğru sektörlerde kullanarak zenginleşti. Buna mukabil diğer işçi grubunun elde ettiği birikimi sürekli olarak köyünde hayvancılık ve tarım faaliyetlerine aktarması veya zorunlu olarak yıl boyunca elde ettiği birikimle köydeki borçlarını ödemek zorunda kalması birikimlerinin zamanla erimesine vesile oldu. Birikimini yanlış şekilde kullanan Ataşehir ilçesine bağlı İçerenköy işçi pazarında bekleyen Vanlı Kürt işçi, bu durumu şu şekilde ifade etti:

Bu işçi durağına 1988 yılından taa 2021 yılına kadar yıllarca çalıştım. Ben şahsen bu işte çalışarak zengin olamadım. Yani 1988'lerden 2000 yıllarına kadar çok iyi para kazanıyordum. Ama kazandığım parayı gidip yanlış yerlerde kullandım. Ben eski kafalıydım. O zamanlar çok iyi para kazanırdım. Ama kafamı çalıştırıp bu kazandığım parayı nerede harcayacağımı bilmezdim. Ben o zamanlarda her sene gelip İstanbul'da bu işçi durağında birkaç ay çalışıp iyi para biriktirirdim. Sonra bu paraları alıp Van'daki köyümde işte tarla satın alırdım. Bazen hayvan satın alırdım. Sonra bir ara hayvanlarımdan bir hastalık

⁸⁷ İşçiler, birikimlerine göre, küçük, orta veya büyük boy nakliyat aracı satın alarak işçi pazarından koptuğu tespit edildi. Bu işçi grupları, nakliyat işi bulduklarında öncelikli olarak daha önceden bekledikleri işçi pazarında bulunan işçi akrabalarını, hemşerilerini veya işçi arkadaşlarını seçerek onları çalıştırır. İşçilikten nakliyatçılığa yükselerek işveren olan bu grup, farklı bölgelerde beklemek yerine daha önceden çalıştıkları işçi pazarının çevresinde bulunan ara sokaklarda araçlarını park ederek iş çıkmasını bekler. Bu grubun bir bölümü nakliyat piyasasına entegre olup gelişen ve değişen teknoloji ve piyasayı takip ederek kurumsallaşma adımlara atar.

çıktı. Çoğu telef oldu. Bu hayvancılık işinde çok büyük zarar yaptım. Sonra köyde aldığım tarla da değer kazanmadı. Toprağı verimli değildi. İyi hasat da vermiyordu. Öyle olunca ne tarladan para kazanabildim ne de hayvancılık işinde para kazanabildim. Burada yıllarca çalıştım. Ama hiç birikim yapamadım. Bazı Vanlı arkadaşlarım 1990'larda burada kazandığı paralarla Fındıklı mahallesinde, Kayışdağı mahallesinde bu Sancaktepe civarında, Sultanbeyli'ye gidip ucuza arsa aldılar. Ev aldılar. Ben onlarla dalga geçerdim. Burası İstanbul'un dışıdır. Buradaki yollar hepsi çamurdur. Buraya doğru dürüst dolmuş gelmiyor. Senin buradaki evini, arsani hangi ahmak alır diye dalga geçiyordum. Onlar kazandığı paraları buralarda arsa, ev olarak değerlendirdiler. Bizde kazandığımız paralarla köyümüzde hayvan satın aldık. Şimdi onların buradaki aldığı arsalar, evler milyonluk insanlar oldular. Zamanla bu işi bıraktılar. Ben de üç kuruş için çalışmaya devam ediyorum. Yani benim kafam çok geç çalışmaya başladı. Ben ne zaman bu işe uyanmaya başladım. O zamanda oralarda artık arsaların, evlerin fiyatı uçtu. Bu seferde ben o mahallelerde hiçbir şey alamaz oldum. Yani burada aklını çalıştıranlar zamanla zenginleştiler. Benim gibi aklını çalıştırmayanlarda hala bu işçi durağına gelip 200-300 liranın peşinde koşmaya devam ediyor.

Görüldüğü üzere, işçilerin bir bölümü elde ettiği birikimi doğru şekilde kullanarak zenginleşti, işçilerin diğer bir bölümü ise tarım ve hayvancılık sektörüne yatırım yaparak veya zorunlu olarak ailesine harcamalarından kaynaklı oluşan borçları ödemek zorunda kalarak, birikim yapamadı.

2000 sonrasında iş yoğunluğunun azalmasına bağlı olarak işçilerin günlük kazançlarında önemli bir düşüş yaşanmasından kaynaklı olarak elde ettiği gelirle ancak temel ihtiyaçlarını karşılayabildi veya çok daha az birikim yapabildi. Örneğin 2000 öncesinde işlerin yoğun dönemlerde bir işçi günde iki veya üç götürü/saatlik işe gitmesi sayesinde bir çeyrek altın alabiliyorken, 2000 sonrasında işçilere duyulan talebin azalmasına bağlı olarak işçiler, ancak haftanın belli günlerinde işe gidebildiklerini beyan ediyordu. Nitekim Şile ilçesine bağlı Meydan (merkez) işçi pazarında bekleyen Vanlı Kürt işçi bu durumu şu şekilde açıkladı:

Eskiden her şey çok ucuzdu. Yeme olsun, içme olsun, ev kiralama olsun. Bunların hepsi çok ucuzdu. O zamanlarda bir de paranın değeri vardı. Paranın değeri olunca alım gücü de çok yüksek olurdu. Biz eskiden çok iyi para kazanırdık. Mesele biz bir gün inşaat işine giderdik. Akşam ben o günlük paramı alıp ertesi gün kuyumcuya gidip kendime bir çeyrek altın alırdım. Günde yevmiyeli bir işe çok rahat bir çeyrek altın alırdık. Eğer o günde 2 defa işe gitmişsek o zamanda gidip kendimize bir yarım altın alırdık. O zamanlarda hem günde bir çeyrek altın alırdık. Arta kalan parayla da gidip bakkaldan mutfak için erzak alırdık. Biz o zamanlarda çok iyi para biriktirdik. Ama şimdi ise ara sıra inşaat işine gidiyorum. Akşama kadar inşaat işinde çalışıyorum. Akşam olunca bana 200-250 lira yevmiye parasını veriyorlar. Ben şimdi haftada ancak 4 gün işe gidebiliyorum. Ben haftada 4 gün işe gitsem eğer ancak bir tane çeyrek altın alabiliyorum. Yani anlatabiliyor muyum? Şimdi paranın değeri kalmamış. Bizler eskiden para biriktirirdik. Şimdi ise ancak karın tokluğuyla yaşıyoruz. Allhtan eskiden biraz birikimiz vardı da onunla geçiniyoruz.

Birçok işçi pazarında işçiler, genel olarak haftanın 3-4-5 günü (gündelik işçilere daha fazla ihtiyaç duyulduğu yaz döneminde bu sayı biraz daha artmakta) ancak tek seferlik işe gidebildiklerini beyan etti. 2021 yılı gündelik işçilerin günlük yevmiyeleri ortalama 200 TL iken, çeyrek altının fiyatı (2021 Ağustos ayının ortalaması baz aldığımızda) ise 779,31 TL olarak tespit edildi. 2021 yılında bir işçi, ortalama 4 gün çalıştığında ancak bir çeyrek altın alabilmekte. 2000 öncesi dönemde, işlerin yoğun olduğu günlerde, bir işçi ortalama günde bir çeyrek altın kazanabilirken, 2021 yılında yapılan saha araştırmasında normal bir dönemde,

işçilerin haftada dört gün ortalama ile işe gittiğini varsayarsak, haftada ancak bir çeyrek altın alabildikleri tespit edildi. Öte yandan, bazı işçi grupları belli dönemlerde elde ettiği birikimi kış döneminde köylerine döndükten sonra borçlara veya diğer giderlere ayırdığından, birikimlerinin bir bölümü eriyordu. Aynı şekilde, işçiler kış mevsiminde birkaç ay köyde kalmasından kaynaklı olarak düzenli bir gelir elde edemiyordu. Bu işçi grubu, her sene düzenli olarak işçi pazarında beklemek yerine, yılın belli aylarında İstanbul’da çalışmayı tercih etmesinden kaynaklı olarak da yeterince birikim yapamadı.

İşçi pazarında birçok işçiyle yapılan sohbetlerde ve derinlemesine görüşmelerde, birikim süreçlerine dair verdikleri cevaplarda sürekli olarak iki kelime ön plana çıktı. Birincisi “altın” iken ikincisi ise “market poşeti” olup sürekli olarak işçiler tarafından bu iki kavram üzerinden iki dönemin karşılaştırılması yapıldı. Birikim süreçleri açısından 2000 öncesi dönemde kazançlarını ve birikimlerini genellikle “altın” olarak değerlendirdiklerini ifade ediyorlarken, 2000 sonrası dönemde ise gelirlerinin hızla düşmesi, günlük kazançlarının enflasyon karşısında erimesi ve geçmişe kıyasla daha az işe gitmeleri nedeniyle birikim yapamadıklarını vurguluyorlardı. Günlük kazançlarıyla sadece temel mutfak ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayabildiklerini, hatta çoğu zaman “market poşet”lerinin yarısını bile dolduramadan nakitlerinin tükendiğini belirttiler. 2000 öncesinde ise mutfak için alışverişe gittiklerinde günlük kazançlarıyla mutfak ihtiyaçlarını çok rahat giderebildiklerini ve ilaveten ellerinde fazla para kaldığını beyan ettiler.

İşçiler, işlerin yoğun olduğu dönemlerde yaptıkları birikimleri kış döneminde günlük işlerin azalması nedeniyle temel harcamalarına ayırmak zorunda kaldıkları için yıl boyunca birikim yapamaz noktaya geliyorlardı. Birinci bölümde detaylı olarak anlatıldığı gibi, inşaat, kömür taşıma, bostan/bahçe, yük taşıma vb. işlerin azalması ve bu sektörlerde teknolojik araçların artan kullanımı nedeniyle işçiler düzenli olarak günlük işlere gidemez hale geldi. Öte yandan 1999 Marmara depremi ve 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle inşaat sektörünün yavaşlaması ve yük taşıma işlerinin azalması gibi nedenlerle birçok işçi pazarından ayrıldı.

COVID-19 salgını sürecinde kısa ve uzun süreli sokağa çıkma yasakları dönemlerinde birçok piyasanın pandemiden etkilenmesi nedeniyle gündelik işçilere duyulan talep hızla azaldı. Pandemi döneminde işçilerin büyük çoğunluğu, sokağa çıkma yasaklarından dolayı, uzun bir süre işçi pazarına gitmek yerine evde oturmak zorunda kaldı. COVID-19 salgını da işçilerin düzenli olarak birikim yapmalarını engellemekle kalmadı, aynı zamanda birçok işçinin uzun

süre çalışmamasından kaynaklı olarak birikimlerinin bir kısmının tüketmesine veya birikimi olmayan işçilerin de borçlanmasına sebebiyet verdi.

1990'ların ortalarından sonra birçok işçi pazarına yabancı göçmen işçilerin de dahil olması veya yabancı göçmen işçilerin işçi pazarında beklemeden farklı komisyoncular aracılığıyla veya bir sektörde günlük/maaşlı işçi olarak işgücü piyasasına dahil olması, işçi pazarında her iki işçi grubu arasında işgücüne katılabilmek için yoğun bir rekabet başlattı. Rekabet, işçi ücretlerinde hızlı bir artış yaşanmasını engellediği için, işçilerin daha düşük ücretle günlük işlere gitmelerine, daha az birikim yapmalarına veya hiç birikim yapamamalarına neden oldu. Aynı zamanda yabancı göçmen işçilerin birçok sektörde (tekstil sektörü, fabrikalar, nalbur ve keresteci esnafları vb.) maaşlı işçi olarak çalışmaya başlamasından kaynaklı olarak, yük taşıma işlerinde eskisi gibi günlük işçiler yerine daha ucuza çalıştırdıkları yabancı göçmen işçiler tercih edildi. Böylece işçi pazarında bekleyen işçi gruplarının daha az günlük işe gitti. Bu durumdan dolayı bu işçi grupları, haftalık olarak daha az işe gittiğinden çoğu zaman günlük temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta önemli zorluklar yaşadı.

Son yıllardaki yüksek enflasyondan kaynaklı olarak işçilerin en temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta önemli zorluklar yaşadıkları tespit edildi. Sultangazi ilçesine bağlı Sultançiftliği işçi pazarında bekleyen Ağırlı Kürt işçi bu durumu şu şekilde açıkladı:

Şimdi her şey zamlandı. Geçen sene ekmek 1 liraydı, şimdi aynı ekmek 4 lira olmuş. Geçen aylarda 2 kg yoğurt 30 liraydı. Şimdi 45-50 liraya çıkmış. Burada bazı günler hiç işe gitmediğimizde oluyor. Her gün işe gittiğimizde haftalar da oluyor. Bazı günler cebimize tek kuruş girmeden eve gidiyoruz. Bazen akşama kadar bekliyoruz. Bir sürü masrafımız oluyor. Akşama kadar bekliyoruz iş çıkmasa eğer o masraflar hep kendi cebimizden gidiyor. Geçen sene her şey böyle pahalı değilken, akşama kadar 20-30 lira masrafımız oluyordu. İşte bundan önceki senelere kadarda sabah bir çorabayı 5 liraya içerdik. Öğlende ucuz bir yemek yedik. Gün de 1-2 tane çay içerdik. Ama şimdi her şey çok pahalı olmuş. Şimdi benim burada hiç işe gitmesem de günlük masrafım 60-70 liradan aşağı değildir. Şimdi bir çorba olmuş 15-20 lira para. Yani ben bugün işe gitmesem eğer akşama kadar burada beklesem benim rahat 60 liram gider. Zaten hele bir de üstüne de günde bir paket sigara da içiyorsan eğer. Burada günde en az 100 lira masrafın olur. Burada sadece kahvaltı, öğle yemeği yiyebiliyoruz.

İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, gün içinde iş bulamadıklarında yaptıkları masrafları daha önceki kazançlarından harcar. İşçilerin haftalık çalıştıkları bir veya iki günlük ücretleri sadece bir hafta boyunca bekleme sürecindeki harcamalarına gidiyor.

Toparlayacak olursak, gündelik işlere giden işçilerin günlük talep ettikleri ücretler, yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı değişkenlik gösterir. Bazı ilçelerde işçi grupları, günlük daha fazla ücret talep ederken, birçok işçi pazarında ise işçi sayısının fazla, iş yoğunluğunun az ve işçiler arasındaki rekabetin fazla olmasından dolayı günlük talep ettikleri ücret daha düşük olabilmektedir. 2021 yılında İstanbul'daki bütün ilçelerin ücret piyasası incelendiğinde, Avrupa

Yakası'ndaki işçi gruplarının Anadolu Yakası'ndaki işçi gruplarına kıyasla günlük aldıkları ücretin daha fazla olduğu görüldü. Avrupa Yakası'ndaki yüksek nüfus yoğunluğu, iş merkezlerin fazlalığı ve işverenlerin daha çokluğu gibi nedenlerle işçi grupları daha fazla ücret talep edebilmektedir.

1990'ların ortalarına kadar işçilerin beklediği ve çalışmaya gittiği bölgelerde ya da çeperdeki ilçelerde gecekondulu yoğunluğu fazlaydı. Ayrıca, boş arsaların fazla olması ve bazı ormanlık alanların zamanla arazi mafyası tarafından gasp edilerek düşük ücretle “kupon arazi” şeklinde satılması nedeniyle, 2000 öncesinde işçi grupları çok daha düşük maliyetle arsa, gecekondulu veya daire sahibi olabildi. Ancak 1990'ların ortalarından itibaren gecekondulu evlerinin yıkılması ve boş arsaların azalmasıyla birlikte arsa ve daire fiyatları yükseldi. Bu durum, işçi pazarlarında birikim yapmaya çalışan işçileri olumsuz etkiledi. Aynı şekilde, 1990'ların ortalarına kadar işçi pazarlarında bekleyen işçiler, işlerin yoğun olduğu dönemlerde günde bir veya birkaç işe giderek daha fazla kazanç elde edebiliyorken, 2000 sonrasında gündelik işçilere duyulan talebin azalması nedeniyle, işçiler (özellikle günümüzde) haftanın sadece birkaç günü ve çoğunlukla tek seferlik günlük işlerde çalışabiliyor.

2000 öncesi dönem, gündelik işçiler için sınıf atlayabildikleri ve daha kolay birikim yapabildikleri bir dönemdi. 2000'li yılların başlarına dek birikimlerini, konut ve arsaların ucuz olduğu alanlara yatırımda kullanan işçiler, bu süreçte hızla zenginleşti. Özellikle inşaat alanlarının daralması ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak beden gücüne dayılı işçi emeğine duyulan ihtiyacın azalmasına bağlı olarak, 2000 sonrasında işçiler ekonomik anlamda zorlu bir süreçten geçmeye başladı. Buna karşın işçiler, bekar evlerinde ve birçok işçi arkadaşıyla aynı evi paylaşarak daha fazla birikim yapabildi.⁸⁸

2.3.İşçi Pazarlarında Mekânsal Hakimiyeti Sağlama ve Ortaya Çıkan Dışlanma Pratikleri

Bu bölümde mekânın ne olduğu ve nasıl analiz edildiğini tartışıp işçi pazarları bağlamında işçi mekânlarına ilk gelen işçi grupları veya belli işçi gruplarının mekân üzerinde hakimiyet sağlamak için kendi aralarında oluşturdukları yardımlaşma ve/veya ittifakları ve işçi mekânlarında, gruplar arasında ortaya çıkan dışlama pratiklerini ele alacağım. İşçi pazarlarına ilk gelen işçi grupları, daha sonradan işçi pazarına dahil olmak isteyen yeni gruplarını işçi

⁸⁸ Birçok işçinin aynı bekar evini paylaşmasıyla barınma, yemek, fatura vb. masraflar bölünür ve daha fazla birikim yapma şansları olur. Sonraki dönemlerde ailesiyle İstanbul'a yerleşen işçilerin barınma, mutfak, fatura maliyetleri arttığından, geçmişe kıyasla daha az birikim yapmalarına veya hiç birikim yapamamalarına neden oldu. İşçiler, daha fazla birikim yapabilmek için çok zor koşullarda, birçok işçi arkadaşıyla aynı evi paylaşarak bekar evlerinde veya inşaatlarda kalmayı tercih ediyor.

pazarına dahil etmemek veya işçi pazarına dahil olmuş olsa da kısa sürede işçi pazarından ayrılmasını sağlamak için ne tür stratejiler geliştirdiklerini aktaracağım. Aynı şekilde, ilk işçi grubunun geliştirdiği stratejiler karşısında, işçi pazarına sonradan dahil olan veya olmaya çalışan yeni işçi gruplarının işçi pazarına tutunmak ve kalıcı olabilmek için ne tür taktikler geliştirdiklerini analiz edeceğim. Son olarak, farklı etnik gruplardan olan işçi gruplarının, dönemsel olarak diğer etnik gruptan işçi grupları tarafından nasıl mekânsal dışlamaya maruz bırakıldığını inceleyeceğim. İşçi pazarına sonradan dahil olan her işçi grubunun belirli bir süre mekânsal dışlanmaya uğraması nedeniyle, işçi pazarındaki bazı işçi grupları arasında nöbetleşe dışlanma olgusunun nasıl ortaya çıktığına odaklanacağım.

2.3.1. İşçi Pazarlarında Mekânın Hakimiyetini Sağlama

Kentsel olguları iyi analiz edebilmek için öncelikle mekânın ne olduğu sorusuna cevap aramamız gerekir. Lefebvre'ye göre mekân, statik bir yapıdan ziyade dinamik bir yapıya sahip olup ekonomik ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturur⁸⁹ (Lefebvre, 2016). Harvey ise mekânı en başta tanımlamak yerine, süreç içerisinde analizi yapılarak tanımlamanın daha doğru olacağını söyler. Mülkiyet ilişkileri bağlamında düşündüğümüzde, mekânı elinde tutan tekelle denetim mutlak mekânları oluşturur (Harvey, 2003). Smith'e göre ise mekân iki anlamda hükmeder. Toplumsal ilişkilerin üreticisi ve yeniden üreticilerinden biridir. Mekân aynı zamanda baskıcı şiddetin kaynağıdır. Mekân, dışlamanın en temel araçlarından biri olduğu gibi aynı şekilde birleşmenin de en temel aracıdır (Smith, 2017).

Mekânı düzenleyen ve disipline edenle mekânda yaşayanlar arasında bir çatışmanın yaşanması kaçınılmazdır. Toplumsal denetim mekânları çoğu defa yoksulları kentin iç kısımlarında hapsedilmektedir. Belli gruplar, mekânın organizasyonunu ve üretimini yasal ya da yasadışı yöntemleri kullanarak kendi hakimiyeti altına alamaya çalışır. Örneğin, bir gençlik çetesi tarafından bir mekânın köşesi devamlı mülk edinildiğinde, söz konusu mekânın artık bu grup tarafından fiilen hakimiyet altına alındığını gösterir (Harvey, 1997). İşçi pazarları bağlamında düşündüğümüzde ise sadece enformel emek piyasasında yer almaya çalışan işçileri, enformel mekânlarda bekleyerek işgücü piyasasına dahil olur. İşçiler, özellikle daha görünür olan ve ulaşım noktalarının merkezinde bulunan işlek caddelerde ve gündelik işçilere ihtiyaç duyulabilecek belli esnaf gruplarının yakınında bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışır.

⁸⁹ Lefebvre'ye göre bazı mekânlar, çalışma mekânları olurken, diğer mekânlar ise boş vakit mekânlarıdır. Bazı mekânlar gündüz mekânları olurken, diğer mekânlar ise gece mekânlarıdır. Gündüz mekânlarında daha çok iş mekânları iken, gece mekânları ise daha çok eğlence mekânlarıdır. Bazen mekânlar işgal edilerek işaretlenir. Böylece işgal edilen mekânlar dönüştürülerek mekân yeniden üretilir (Lefebvre, 2016). Lefebvre'nin de belirttiği gibi mekânlar belli imtiyazlar ve koşullar çerçevesinde ayrılır.

Birçok işçi pazarında, ilk gelen işçi grubu, mekân üzerinde hakimiyet sağlamak amacıyla yasadışı yöntemleri kullanır ve yeni gelecek işçilerin işçi pazarına dahil olmamalarına yönelik telkinlerde bulunarak veya yeni gelen işçi grupları beklemekte ısrarcı olduğunda gerilimi daha tırmandırarak bölgelerinden ayrılmalarını sağlar. Nitekim yapılan saha çalışmasında da çoğu zaman işçi pazarına sonradan dahil olmaya çalışan işçi gruplarının, işçi pazarındaki işçiler tarafından yapılan baskıya dayanamayarak, ayrılmak durumunda kaldığını tespit ettim.

Genellikle işçi pazarında bekleyen işçi gruplarının çoğunlukta olması ve işçi pazarına sonradan dahil olmaya çalışan yeni işçilerin de sayıca azınlıkta olmasından dolayı, genellikle yeni işçi gruplarının işçi pazarına dahil olma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanır. Bazı işçi pazarlarında ise sonradan dahil olan işçilerin farklı taktikler geliştirerek işçi pazarında kalıcılaştıklarını tespit ettim. İlk dönemlerde işçi pazarına ilk gelen işçi grupları, sonradan dahil olan işçiler üzerinde hiyerarşik bir ilişki geliştirmiş olsa da zamanla ilk gelen işçi gruplarının gücü azalır, dönemsel olarak sayılarında düşüşler yaşanır ve buna ek olarak işçi pazarına sonradan dahil olan işçilerin sayılarında artış olur. Bununla birlikte ilk işçi grupları, işçi pazarı üzerindeki otoritesini zamanla kaybeder.

Sermaye sınıfı, mekân üzerinde hakimiyet sağlayarak sermayesini daha çok artırmaya çalışırken, işçi sınıfı ise sermaye sınıfına karşı mekânı koruyarak, mekân üzerindeki haklarını korumaya çalışır. Bu bağlamda, sermaye sınıfı dışında kentte yaşamını sürdüren her bireyin şehir hakkı bulunur. Şehir hakkı, insanların kent merkezindeki mekânlardan yararlanma hakkını ifade eder (Lefebvre, 2016a). Kamusal ve yarı kamusal mekânlardan yararlanma hakkına sahip olan işçi grupları, genellikle bu tür mekânlarda bekleyerek emek sürecine dahil olur. Gündelik işçiler, kent merkezindeki mekânlardan yararlanma hakkını kullanmak amacıyla şehir merkezlerindeki belli mekânlarda (cami önleri, meydanlar, resmî kurumların önü, sokak köşeleri, caddeler vb.) bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışır.

Her ne kadar kent hakkı kapsamında işçi gruplarının bu tür mekânlarda bekleme hakları varsa da bazı dönemlerde bu engellenir. Mahalle sakinleri, esnaflar, zabıtarlar veya güvenlik güçleri tarafından işçilerin bu tür mekânlarda beklemelerinin engellendiği tespit ettim. İşçiler, çoğu zaman bu tür gruplar tarafından kendilerine yönelen sözel veya fiziksel şiddete karşı kendi aralarında dayanışma geliştirerek ve farklı taktikler geliştirerek mekânda kalıcı olmaya çalışır. Bazen de işçilerin çabaları başarısızlıkla sonuçlanır ve bulundukları mekânlardan zorunlu olarak ayrılarak yeni mekânlara yönelmek durumunda kalır.

Mekân üzerinde iktidar kurma süreci hem üst sınıfla alt sınıf arasında hem de farklı alt sınıf içerisinde yer alan farklı kimliklere sahip gruplar arasında yaşanır. İstanbul'daki işçi pazarlarında ilk dönemlerde ağırlıklı olarak Türk işçiler beklerken, ilerleyen yıllarda Kürt işçilerin de bu pazarlara dahil oldu. Benzer şekilde, bazı işçi pazarlarında ilk olarak Kürt işçilerin yer aldığı, ancak daha sonraki yıllarda Türk veya yabancı göçmen işçilerin de bu pazarlara dahil olmaya çalıştığı tespit edildi. İşçi pazarlarında ilk bekleyen işçi grupları, daha sonraki yıllarda beklemeye çalışan işçi gruplarına karşı son derece baskıcı davranıp yeni işçi gruplarının işçi pazarına dahil olmalarını engellemeye çalışır. İlk işçi grubu, her zaman mekân üzerinde kendi iktidarını tesis etmeye çalışır. Sonradan gelen işçi grupları, çoğu zaman, bu durumu benimseyip herhangi bir direniş göstermeden işçi pazarında tutunarak varlığını sürdürmeye çalışır. Diğer işçi grubu ise, ilk işçi grubunun tüm engellemelerine rağmen mekâna tutunmayı başararak, zamanla mekân üzerinde söz sahibi olabilmek ve kendi iktidARLARINI kurabilmek için uzun soluklu bir mücadele verir. Bu süreçte, ilk gelen işçi gruplarıyla rekabet edebilmek adına çeşitli taktikler geliştirir.

İki grup arasında mekân üzerinde iktidar kurma mücadelesi, çoğu zaman bir grubun pes etmesiyle sonuçlanır veya zamanla iki grup arasındaki güç dengelerinin değişmesiyle (her iki grubun da işçi sayıları arasındaki farkın kapanmaya başlamasıyla) yaşanan gerilim azalır. Sovyet Birliği'nin dağılması üzerine 1990'ların ortalarına doğru birçok işçi pazarına yabancı göçmen işçiler de dahil oldu. Böylece Türk ve Kürt işçileri arasındaki mekân üzerinde iktidar kurma ve mekânı kendi kontrolü altında tutma mücadelesi bitti. Her iki grup, kendi aralarında ittifak oluşturarak, yeni işçi gruplarının işçi pazarlarına dahil olmasını engellenmeye çalıştı. Diğer işçi pazarlarında ise işçi grupları, mekân üzerinde hâkimiyet kurmayı önemsemedikleri ve iş yoğunluğunu ya da yeni gelen işçi gruplarını kendileri için bir tehdit olarak görmedikleri için, yabancı göçmen işçilerin işçi pazarına daha kolay dahil olmasına olanak sağladı.

2000'lerden sonra ise işçi pazarında bekleyen işçi grupları, geçmişe kıyasla daha az günlük işlere gittiğinden ve daha az birikim yapabildiğinden, işçi pazarlarına dahil olmaya çalışan yabancı göçmen işçileri çoğunlukla hoş karşılamadı. Bu sebeple, farklı dönemlerde işçi pazarına dahil olmak isteyen Afganistanlı, Özbekistanlı, Türkmenistanlı, Azerbaycanlı, Nahçıvanlı, Afrikalı vb. yabancı göçmen işçi gruplar, çoğu zaman yerli işçi grupları tarafından engellendi. Yabancı işçi gruplarının, ısrarcı olması ve işçi pazarının yakınında beklemesi üzerine yerli işçi gruplarının bir bölümünün tepkisine maruz kaldı. Yabancı işçiler ısrarını sürdürdüğünde, her iki işçi grubu arasında sözel veya fiziksel şiddet yaşandı. Bazı yabancı işçi grupları, yaşanan şiddet olaylarından sonra işçi pazarından ayrılmak zorunda kalırken, diğer

yabancı göçmen işçiler ise daha uzaktaki yeni mekânlarda bekleyerek günlük işlere gitmeye çalıştı.

Yabancı göçmen işçilerin, yeni mekânlara yönelmesi ve uzun süre aynı mekânda bekleyerek günlük işlere gitmesi, İstanbul'da yeni işçi pazarlarının ortaya çıkmasına olanak sağladı. Nitekim, İstanbul'da 2021-2022 yılları arasında yaptığım saha araştırmasında, yabancı göçmen işçilerin bir bölümünün Mecidiyeköy işçi pazarında beklemeye çalıştığını, ancak yerli işçiler tarafından engellenince yeni bir mekân arayışına girdiğini ve Şişli ilçesine bağlı Çağlayan işçi pazarında beklemeye başladığını öğrendim. Öte yandan bazı işçi pazarlarında iş yoğunluğunun azalması, işverenlerin işçi pazarına seyrek gelmesi ve bulunduğu konumun birçok dezavantajı beraberinde getirmesi üzerine, bazı yabancı göçmen işçiler en yakındaki işçi pazarına yönelmek zorunda kaldı.⁹⁰

Düzenli/düzensiz göçmen işçilerin, direniş pratikleri geliştirememesinde hukuksal güvenceden ve toplumsal destekten yoksun olmaları belirleyiciydi.⁹¹ Vatandaşlık statüsüne sahip olmayan düzensiz göçmenler, toplumun ötekileri olduğu için, talep eden bir grup olmaktan ziyade emeği sömürülen ve her türlü kötü koşullarda yaşamını idame ettirmek zorunda kalan bir topluluk olarak karşımıza çıkar.

Görüldüğü üzere bu gruplar, işçi pazarlarına dahil olmak istediklerinde bile çoğu zaman önceden bekleyen işçi grupları tarafından engellenir ve çok az da olsa, fiziksel veya psikolojik şiddete maruz kalır. Nitekim İstanbul'da birçok işçi pazarı bulunmuş olsa bunların çok küçük bir bölümünde yabancı göçmen işçiler bekler. Diğer işçi pazarlarında ise sadece yerli işçi grupları bekler. Son dönemlerde birçok işçi pazarında yabancı işçi gruplarının, yalnızca yerli işçilerin beklediği işçi pazarlarına dahil olmaya çalıştığı, ancak düzenli olarak yerli işçilerin engellemeleriyle karşılaştığını tespit ettim. Yabancı işçi gruplarının hangi işçi pazarlarına yöneldiği ve hangi işçi pazarlarında engellendiğini ise ikinci ve üçüncü bölümlerde daha detaylı olarak ele alacağım.

⁹⁰ Anadolu Yakası'nda bulunan Sultanbeyli ilçesine bağlı Uzundere işçi pazarına işverenlerin az gelmesi ve çok az iş çıkması üzerine Suriyeli işçiler, topluca en yakındaki Sultanbeyli merkezindeki Meydan/Merkez işçi pazarında bekleme girişiminde bulundular. Fakat yerli işçiler tarafından engellenmeleri üzerine tekrardan Uzundere işçi pazarına dönerek bekleyişlerini sürdürmek zorunda kaldılar.

⁹¹ Türkiye'de yabancı göçmen işçilerin çalışma ve barınma alanlarında yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların çözümü için toplum içinde neredeyse hiçbir toplumsal refleks olmadı. Son dönemlerde göçmenlerin aleyhine (özellikle Suriyeli göçmenler) kamuoyunda ve sosyal medya üzerinde geliştirilen linç kültürü, göçmenlerin kendilerini görünmez kılmasını sağladı. Düzensiz göçmen işçiler, politik ve hukuksal anlamda güvencesiz bir konumdadır. Bu nedenle, hukuksal olarak mevcut haklara erişim ve yeni haklar talep etmeleri kendileri için önemli riskleri beraberinde getirir (Körükmez, 2018, s. 108).

Özellikle birçok işçi pazarlarında Kürt ve Türk işçiler, mekânı kendi kontrolü altında tutmaya ve yabancı göçmen işçilerin işçi pazarına girişlerini ve beklmelerini engellemeye çalışır. İşçi pazarlarında bekleyen yerli işçi grupları, işgücüne katılabilmek için, çoğu zaman kendi aralarında yoğun bir rekabet içinde olsa da işçi pazarına sonradan dahil olmaya çalışan yerli veya yabancı göçmen işçilerin işçi pazarına dahil olmasını engellemek için de kendi aralarında ittifak kurar ve ortak hareket eder. Aynı şekilde işçi pazarında bekleyen yerli işçiler, özellikle düzensiz göçmen işçilerin işçi pazarında bekleyişlerini veya kalıcı olmalarını engellemek için yeri geldiğinde polislerle de iş birliği yapar. Örneğin, hükümetin 2019 yılından itibaren göçmenlere yönelik politikalarını değiştirmesi üzerine güvenlik güçleri göçmenlere yönelik önlemleri artırdı ve bu konuda sert tedbirler getirildiğini fark eden yerli işçilerin küçük bir bölümü, polislerle temas kurarak düzensiz göçmen işçilerin işçi pazarında kalıcılışmalarını engellemeye çalıştı.

2021 yılında Küçüksu işçi pazarında bekleyen düzensiz Afganistanlı işçilerin polis araçları geldiğinde hemen farklı noktalarda saklandıklarını gözlemledim. Bazı yerli işçi grupları ise düzensiz göçmen işçilerin saklandıkları bu noktaları polislerle söyleyerek yakalanmalarını kolaylaştırdı.⁹² Fakat, Küçüksu işçi pazarında polisle iş birliği yapan bu yerli işçilere, diğer işçi grupları tepki gösterdi.⁹³

Düzensiz göçmen işçilerin, işçi pazarlarında çalışmaları genellikle modern iş kurumundaki disiplinlerinden bağımsız olabilir ama çalışma ve barınma izinleri olmadığı için, bulundukları mekânda sürekli olarak yerli işçilerin, esnafların ve polislerin tepkilerine maruz kalır. Düzensiz göçmenlerin kanun önündeki eşitsiz, yasal barınma ve çalışma olanaklarından yoksun olmalarından dolayı kentteki yoksullar içindeki en dezavantajlı gruptur. Bu grup, kentte yaşamını sürdürebilmek amacıyla akrabalık ve etnik bağın ötesine geçen dayanışma ağlarını kurmaya zorlar.⁹⁴

⁹² 2021 yılında yapılan saha çalışmasında yerli işçilerin sayısında önemli bir düşüş yaşandığı, Afganistanlı işçilerin sayısında ise kayda değer bir artışın olduğu ve azınlıkta kalan yerli işçilerin bu tutumu sergiledikleri tespit edildi.

⁹³ Özellikle Kürt işçilerle yapılan görüşmelerde, işçilerin büyük çoğunluğu, 1990'lardaki çatışma ortamı nedeniyle köylerini zorunlu olarak terk ettiklerini ve bu süreçte büyük zorluklar yaşadıklarını ifade etti. Benzer şekilde, Afganistan'dan gelen düzensiz göçmen işçilerin de savaştan kaçmak zorunda kaldıklarını ve hayata tutunabilmek için kendileri gibi işgücüne katılmaya çalıştıklarını belirterek bu durumu anlayışla karşıladıklarını vurguladılar. Ancak polislerle iş birliği yapan diğer işçi gruplarının bu konuda farklı düşündüğü tespit edildi. Benzer hikâyelere sahip işçiler, Afganistanlı düzensiz işçilerin işçi pazarına dahil olmasını olumlu karşılarlarken, diğer işçi grupları ise yeni işçilerin katılımıyla yeterince günlük işe gidememe, ücret piyasasının düşmesi ve temel geçimlerini sağlamakta zorlanma kaygısıyla bu duruma olumsuz yaklaştı. Görüldüğü üzere, yerli işçi grupları arasında yabancı göçmen işçilerin işçi pazarına dahil olması konusunda iki farklı görüş ön plana çıktı.

⁹⁴ Göçmenler, güvencesiz işlerde çalıştığı alanlarda ve barındıkları bölgelerde kendilerini öteki olarak görür. Bireyselliğin olmayışı ve kanun önündeki eşitsizlik, göçmenleri korunma refleksiyle alternatif kimlik geliştirmeye ve yardımlaşma ağı oluşturmaya iter. Kanun önündeki eşitsizliğin sürekliliği, göçmenler arasında bir bağ

Yabancı göçmen işçiler, farklı direniş pratikleri geliştirmek yerine daha çok dayanışma ağları üzerinden işçi pazarlarında varlığını sürdürmeye çalıştı. Özellikle, son dönemlerde kamuoyunda göçmenlere karşı oluşan olumsuz bir imaj, ötekileştirici dil ve yanı sıra, çoğu defa belli bölgelerde göçmenlerin linç edilmeleri, işçi pazarında bekleyen düzenli/düzensiz göçmen işçileri de etkiledi. 2019 yılından itibaren hükümet ve bazı muhalif partilerin etkisiyle de toplumda göçmen karşıtlığının artması nedeniyle işçi pazarında bekleyen yerli işçiler, göçmen işçilere karşı daha sert tutum sergiledi. Yerli işçiler, yabancı işçilerin işçi pazarından ayrılmalari konusunda daha sert bir tavır sergiledi ve yeri geldiğinde esnafla veya polisle iş birliği yaparak yabancı göçmen işçilerin işçi pazarından ayrılmalariını sağladı. Böylece, yerli işçiler, tekrardan işçi pazarı üzerindeki mekânsal hakimiyetini sağlamaya çalıştı.

Mekânın homojenliği, istenildiği taktirde özel mülkiyet parselleri halinde küçük parçalara bölünerek piyasada serbestçe devredilebilir. Bu durum devlet, sermaye sınıfı ve diğer gruplar arasında mekân hakimiyeti sağlaması bağlamında sürekli gerilimlerin ortaya çıkmasına neden olur. Özellikle güç mücadelesi içinde yer alan gruplar için mekân hakimiyeti sağlamak, son derece önem taşır. Çalışma mekânları içerisinde yer alan fabrikalar, iş hanlarının içerisindeki ofisler, üretim bölümü gibi alanlar sınıfsal tahakküm ilişkilerin merkezidir (Harvey, 2017). İşgücüne katılım sağlamak amacıyla beklenilen bir mekân olan işçi pazarlarında, aynı sınıftan işçi grupları için mekân hâkimiyeti son derece önemli olup, bazı işçi grupları bu konuda daha katı davranırlar. Özellikle bazı işçi pazarlarında, sadece kendi aile üyelerinin, akrabalarının veya hemşerilerinin beklemesine izin verirler.

Ümraniye ilçesine bağlı Dudullu işçi pazarı, Adalar ilçesine bağlı Büyükada işçi pazarı, Esenyurt ilçesine bağlı Merkez/Meydan işçi pazarı, Büyükçekmece ilçesine bağlı Meydan işçi pazarı, Sultanbeyli ilçesine bağlı Uzundere işçi pazarı, Tuzla ilçesine bağlı İçmeler işçi pazarı, Üsküdar ilçesine bağlı İcadiye işçi pazarı, Şişli ilçesine bağlı Saksı sokağı içi pazarı, Kartal ilçesine bağlı Esentepe işçi pazarı vb. bu konuda katı olan işçi pazarlarının başında gelir. Buralardaki işçi grupları, genellikle kendi aile üyesi, akrabası, köylüsü ve hemşerisi dışında,

kurulmasına olanak verir (Atabakı, 2010, s. 67). Göçmenler, yaşadıkları toplumlarda ekonomik, siyasal ve kültürel temsil alanlarında dışlandıkları, kendi temsil alanlarını oluşturamadıkları ve sesleri bastırıldığı için madunların bir parçasını oluştur. Bu gruplar, alt ve aşağı konumda oldukları için genelde sessiz ve temsilsizdir (Altıntaş, 2014, s. 255). Madunların bir parçası olan yoksullar, genellikle ortak bir şekilde, farklı yöntemleri kullanarak (bireysel veya kolektif olarak, söylem yoluyla ya da eyleme geçerek) tahakküm sistemlerine karşı direnç gösterir. Bu gruplar, gündelik ilişkilerini bireysel çıkar, sabit kural ve sözleşmelere dair modern kavramlar üzerinde kurmak yerine daha çok karşılıklı güvene dayalı ve dayanışma üzerinde kurar (Bayat, 2006, s. 46, 51, 52, 60).

aynı etnik kökenden veya inançtan olsa bile, farklı illerden veya yabancı ülkelerden gelen yeni işçi gruplarının işçi pazarına dahil olmasına hiçbir şekilde izin vermez.⁹⁵

İstanbul'da 116 işçi pazarları içinde az sayıdaki işçi pazarında işçi grupları, mekânsal homojenliği sağlayarak farklı illerden veya farklı ülkelerden gelen işçi gruplarının işçi pazarlarına karşı katı bir tutum sergileyerek mekânsal hakimiyeti sağlamıştır. Diğer birçok işçi pazarında ise farklı illerden ve/veya ülkelerden gelen farklı etnik kökenlere sahip göçmen işçi gruplarının, zamanla bu pazarlara dahil olduğu tespit edildi.

Göçmenler, güçsüz hissettiklerinde kendilerini “hayatın kaderine” terk etmek yerine daha çok hayatta kalma stratejisi geliştirir. Göçmenler; savaş, kıtlık, işsizlikte bile anavatanlarını terk etmeyi ‘hayatta kalma stratejisi’ olarak seçer (Bayat, 2006, s. 35-36). Madun grupların içinde yer alan göçmen işçiler (özellikle düzensiz Afgan işçiler) için, İstanbul'daki işçi pazarları kendileri için hayata tutunma mekânlarından biridir. Göçmen işçiler, farklı taktikler geliştirerek işçi pazarında kalıcı olmaya çalışır. Bazı işçi gruplarının direniş pratikleri geliştirmek amacıyla ortaya koydukları taktikler son derece önem taşır. De Certeau, zayıf olan hareketli grupların kullandıkları taktiklerin önemini vurgular. Strateji, bir erk öznesi ile bir istek öznesi arasındaki güç ilişkilerinin ölçülüp tartılmasıdır. Taktik, sadece ötekinin alanında uygulama alanına sahiptir. Zayıf olanlar, belli taktikler üzerinden bir araya gelir ve elverişli anlar yaratır ve bu güçlerden gerekli çıkar sağlamaya çabalar. “Taktik her zaman zayıfın sanatıdır, kurnazlık ise zayıfın harcıdır.” Kurnazlık ise “son çare” olarak kullanılır (De Certeau, 2008, s. 54, 55, 114). Scott'a göre, tabi grupların gerçek amaçlarını ve niyetlerini, geliştirdikleri taktiklerde gizleyerek hasımlarına karşı iyiymiş gibi görünmeye çabalar. Bunu bir yalan söyleme aracı olarak görmekten çok, bir hayatta tutunma ve var olabilme stratejisi olarak düşünebiliriz (Scott, 1995, s. 62, 64, 170). Enformel işgücü piyasasındaki farklı çalışma alanlarında olduğu gibi, işçi pazarına dahil olmaya çalışan yerli ve yabancı göçmen işçiler, farklı taktikler geliştirerek işçi pazarına dahil olmaya ve kalıcılığa çalışır.

De Certeau'ya göre taktik zayıfın sanatı olup günlük yaşamımızda pek çok alışkanlığımız taktik türündedir. Zayıf olan, güçlü olana karşı başarılı olabilmek için çeşitli oyun, dolap ve dümen çevirme sanatını kullanır. Taktiklerin, “yerel dengelerin ufulanması, parçalanması sonucu daha da çoğaldığını” vurgular. Taktik, sadece ötekinin mekânını

⁹⁵ Örneğin, Ümraniye ilçesine bağlı Dudullu işçi pazarında bekleyen Ağrılı işçi grubu, kendi köylüsü veya komşu köylerinden olan arkadaş veya akrabaları dışında, farklı köylerden veya ilçeden olan Ağrılı işçi hemşerilerini bile kendi işçi pazarına dahil etmez. Bu konuda bazı işçilerin çok katı bir tutum sergiledikleri tespit edildi. Bazı işçi gruplarının, uzun yıllar işçi çeşitliği bakımından mekânsal homojenliği sağladığı ve mekân üzerinde bir iktidar alanı oluşturdukları tespit edildi.

kullanmak zorunda kaldığı için fırsatları değerlendirmek için sürekli hamleler yapar. Bu mekânsızlık ona sürekli hareketlilik sağlar. Taktik, erkin gözetiminde sürekli açtığı çatlakları özenli ve hassas bir şekilde kullanır. Sürekli oluşturduğu çatlaklar üzerinden kaçak avlanır. Bu sayede en beklenmedik şekilde sürprizler yaratarak ortaya çıkıverme kurnazlığına sahiptir (De Certeau, 2008, s. 55, 113-114).

Nitekim De Certeau'nun da belirttiği gibi, Maltepe merkezinde bulunan Meydan/Merkez işçi pazarında 1999 yılından itibaren beklemeye başlayan Mardinli Kürt işçi, işçi pazarı çevresindeki esnaflara ve polisler'e rağmen taktikler geliştirerek kalıcılaştıklarını şu şekilde açıkladı:

2003-2004 yıllarında burada bir sürü kuyumcu dükkânı vardı. Buradaki kuyumcular bize çok karıştırdı, bizi istemiyorlardı. Buradan gitmemiz için birkaç defa bizleri polisler'e şikâyet ettiler. Sonra karşı caddemizdeki polis karakolundan bir tane polis aracı gelip önümüzde durdu. Bundan sonra kimse burada durmayacak. Esnaflar sizden şikâyetçi. Burada beklemeyin hadi gidin başka yerde bekleyin deyince bizde gideceğimiz yer yok, senelerce burada bekledik dedik. Sonra polisler bize bağırınca bizde dağıldık. Az ileriye gidip bekledik. Baktık polisler gidince gene hemen gidip yerimizde beklemeye başladık. Birkaç saat sonra karşı caddeden polisler gene geldi. Bizi görünce onlar koştu. Biz de onları görünce koşup ara sokaklara kaçmaya başladık. Sonra bir tane polis aracını bizim işçi durağının önünde beklettiler. Polisler arabanın içindeydi. Biz de sokağın köşesinde bekleyip müşterilerin bizi görmesini sağlıyorduk. Sonra baktık olmuyor. Biz de gene geldik. Polis kovaladı. Birkaç defa bizim arkadaşlardan birkaçını yakalayıp polis karakoluna götürdüler. Onlar da gidecek yerimiz yok. Ekmeğimiz için orada bekliyoruz deyince. Komiser de işçi arkadaşlarımızı hemen bırakıyordu. Yani birkaç defa öyle olunca artık polisler baktılar biz gitmiyoruz başka yere. Onlar da bizi kovalamaktan yorulunca, arabalarını alıp polis karakolunun önüne gittiler. Ondan sonra polisler şimdiye kadar bizlere hiç karışmadı.

İşçiler, polislerin sürekli baskısına ve düzenli kontrollerine rağmen, gizlenerek köşe başlarında/sokak aralarında bekleyerek ve polisleri sürekli gözleyerek günlük işlere gitmeye çalıştı. İşçiler, bir yandan polisler'e yakalanmamak için büyük çaba gösterirken, öte yandan işçi pazarına gelen işverenlere görünür olabilmek için cadde başına çıkarak kendilerini göstermeye çalıştı. Bu konuda başarısız olan iki işçinin ise polisler tarafından yakalanarak para cezası kesildi. İşçilerin inatçı tutumu ve polislerin de belli bir süre sonra pes etmesiyle, işçiler işçi pazarında kalıcı olabildi. İşçilerin aktardığına göre, o dönemden sonra esnaflar ve polisler kendilerine herhangi bir baskı kurmadı ve her iki grup da zamanla bu durumu kabullenmek zorunda kaldı. Farklı işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, mahalle sakinleri, esnaflar, zabıta ve polislerin baskılarına ve engellenmelerine rağmen (bazı işçi pazarlarında yaşanan psikolojik baskı veya fiziksel şiddete rağmen) yine de taktikler geliştirerek işçi pazarında kalıcılaştı.

İşçi pazarına ilk gelen işçi grupları, sonradan gelen diğer işçi gruplarını işçi pazarına dahil etmemek için büyük çaba sarf etmekteydi. Bazı işçi pazarlarında, mekânın dar olması veya kapalı mekânda beklemelerinden kaynaklı olarak ilk işçi grupları daha görünür alanda

beklemekteydi. Örneğin, açık alanlarda işçiler, daha çok yola yakın ve geniş bir alana yayılırken, sonra gelen işçi gruplarının da arkalarında ve dar bir alanda beklemelerine göz yummaktaydı. Aynı şekilde, işçiler kapalı mekânlarda, daha çok mekânın girişindeki masalarda oturuyorken, işçi pazarına sonradan dahil olan işçiler ise kahvehanelerinin girişine daha uzak olan köşelerindeki masalarda bekleyebiliyordu. İşveren, işçi kahvehanesine girdiğinde, genellikle işçilerin oturduğu ilk masalara yöneldiği için bu girişte oturan işçi grubu, işverenle ilk teması kuruyordu. İşverenle ilk teması kurduğu için işe ilk giden işçi grubu oluyordu. Daha sonraki saatlerde, eski işçilerin çoğu işe gittikten sonra, işçi pazarına dahil olan yeni işçiler, işverenlerle temas kurma şansına erişiyordu.

İşçi pazarında uzun yıllar bekleyen işçi gruplarının geliştirdikleri bu stratejiyle, işçi pazarına sonradan dahil olan işçilerin belli bir süreliğine iş bulamadığı için işçi pazarından kendiliğinden ayrılacağını öngörürdü. Bu, bazı işçi pazarlarında gerçekleşirken, birçok işçi pazarında ise işçi pazarına yeni dahil olan işçiler, farklı taktikler geliştirerek bu engellenmeye farklı çözümler geliştirirdi. Eski işçi grubunun kullandığı ikinci strateji, özellikle iş yoğunluğunun fazla olduğu 1990'ların ortalarına kadar, işçi pazarına gelen işverenlerin ağır işlerde çalıştırılacak yevmiyeli işçilere ihtiyaç duyduğunda, bilinçli olarak yeni gelen işçilere yönlendirilmesini sağlamaktı.

Nitekim işçi pazarında uzun yıllar bekleyen bu işçi grubu, hangi işlerin riskli, ağır, tehlikeli (iş kazası olma ihtimali yüksek olan işler) ve sağlık sorununa sebebiyet verebilecek nitelikte olduğunu bildiği için işverenleri yeni işçi grubuna yönlendirirdi. Örneğin mermer, un, çimento, kireç vb. malzemeleri daha önceden taşıyan işçiler, bu işten pek hoşnut olmadıkları için sonraki zamanlarda bu tür işlere gitmemeye çaba gösterirdi. Havaaların çok sıcak olduğu günlerde işçiler, çimento ve kireç taşıma sürecinde sürekli terlemeleri nedeniyle çimento ve kireç tozunun vücutlarına temas etmesiyle kaşıntı ve kızarıklar oluşmaktadır. Özellikle ağır yükleri (örneğin mermer) taşıma sürecinde, bel ağrısı ve diğer iş kazaları yaşanabiliyordu. Bu sebeple ilk işçi grubu, bu tür işlere kendileri gitmek yerine işçi pazarına sonradan dahil olan yeni işçi gruplarının gitmelerini sağlamaya çalışırdı. Böylece, yeni işçilerin bu tür işlere giderek işçi pazarında çalışmanın hem zorluğunu hem de riskli işler olduğunu görerek işçi pazarından ayrılacaklarını düşünürdü.

Eski işçi grupları, ayrıca, yevmiyeli iş çıktığında kendileri gitmek yerine bilinçli şekilde işverenleri yeni gelen işçi gruplarına yönlendirirdi. Bu sayede yeni işçi grupları, gün içinde sadece yevmiyeli işlere gittiklerinden diğer işçilere kıyasla daha az kazanç sağlardı. Böylece kısa sürede işçi pazarından ayrılacaklarını bekliyordu. Uzun süre işçi pazarında bekleyen

işçiler, iş yoğunluğunun fazla olduğu yıllarda yevmiyeli işçilere gitmek yerine saatlik/götürü/kıbale işlere gitmeyi tercih eder. İşçiler götürü işlere gittiğinde (örneğin günde ortalama üç defa işe gidildiğinde, bir günlük yevmiyeli işe giden bir işçiye kıyasla neredeyse iki kat daha fazla ücret alınır), günlük kazançları daha yükselir. İşçi pazarında uzun yıllar bekleyen işçi grubu, hangi işlerin riskli, ağır veya kolay olduğunu ve ne tür işlere gittiklerinde daha az riskle ve daha az yorulmayla daha fazla kazanç sağlayacaklarını bilir. Bu bilgi, kendilerine önemli bir avantaj sağlar, fakat işçi pazarına sonradan dahil olan işçiler için de dezavantaj getirir.

İşçi pazarına sonradan dahil olan işçilerin, işçi pazarının işleyişine ve avantajlı noktalarına dair herhangi bir bilgileri bulunmaz. Bu sebeple, ilk dönemlerde mekâna tutunmakta önemli zorluklarla karşılaşır. Evvela bu işçi grupları, işçi pazarına yeni katıldıklarından işverenler tarafından bilinmez. İşverenler, yeni işçi gruplarına yönelmek yerine daha önceden işçi pazarından seçtiği işçilerle çalışma eğiliminde olur. Bu durum, yeni işçi grupları için bir dezavantaj oluşturur. İkinci bir dezavantajlı nokta ise, bu işçi grubunun genelde işçi pazarının biraz dışındaki alanlarda beklēmelerine izin verildiği için, işçi pazarına gelen işverenlerle ilk teması kuramamasından ileri gelir. Özellikle 2000 öncesinde, işçi pazarına sonradan dahil olan gruplar, sabahın erken saatlerinde eski işçilerin işe gitmesiyle boşalan bekleme alanlarını kullanarak işverenlerle pazarlık yapıp günlük işlere gitmekteydi. İş yoğunluğunun fazla olduğu bu dönemde, sonradan gelen işçi grupları düzenli olarak işe giderek işverenler tarafından tanınmaya başlar ve dezavantajlı konumlarını kısa sürede avantaja çevirebildi.

İşçi pazarına sonradan dahil olan işçiler, bulunduğu ortamdan eski işçi grubuyla rekabet edebilmek ve işçi pazarına tutunabilmek için genellikle işçi pazarında belirlenen oranın daha altında bir ücretle günlük işlere giderdi. Yeni işçi grupları, daha düşük ücretle çalışmayı teklif ettiğinden, birçok işveren, eski işçilerini seçmek yerine işçi pazarına sonradan dahil olan bu işçiler, tercih etmeye başladı. Bu sayede eski işçi grubu, gün içinde daha az işe giderken, yeni işçi grubu ise daha düşük ücretle daha fazla günlük iş buldu. İşçi pazarında ücret piyasası, işçi pazarına sonradan dahil olan işçi grupları tarafından bozulduğundan, her iki işçi grubu çoğu zaman karşı karşıya geldi ve işçi grupları arasında gerilim (çok nadir de olsa bu gerilim fiziksel şiddete evrildi) yaşandı.

Yeni işçi grubu, birçok işveren tarafından bilinir olana kadar düşük ücretle günlük işlere giderdi. Ancak, kalıcı olduktan sonra, işçi pazarının ücret piyasasına uygun bir ücret talep etmeye başladı. Yaptığım görüşmeler ve gözlemlerde, işçi pazarına sonradan dahil olan yerli

işçi grubunun düşük ücretle işe gitme taktiğini daha az uyguladığını, buna karşın farklı ülkelerden gelen yabancı göçmen işçilerin bu taktiği daha fazla kullanmak zorunda kaldığını gördüm.

2000 öncesinde, işçi pazarında bekleyen yerli ve yabancı göçmen işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçi olduğundan genelde birkaç işçi (işçilerle yapılan görüşmelerde bu sayı 3-15 arasında değiştiğini öğrendim) bir bekar evinde kalırdı. Bu da kira, mutfak, fatura vb. maliyetleri son derece düşürürdü.⁹⁶ Bu durum eski işçilerin, işçi pazarına sonradan dahil olan işçilerle rekabet edebilme gücü zayıflatır. Son yıllarda işçi pazarına dahil olan yeni göçmen işçiler, ilk dönemlerde, yerli işçilere kıyasla daha düşük ücretle işe giderek kalıcılışmaya çalışır.⁹⁷ İşçi pazarına sonradan dahil olan düzensiz göçmen işçiler (ağırlıklı olarak Afgan işçiler) ise hem işçilerin tepkisini daha az çekmek hem de işçi pazarına tutunabilmek için yerli işçilere biraz daha mesafeli ve geniş bir alana yayılarak bekler.

2019 yılından itibaren güvenlik güçleri işçi pazarında denetimlerini artırdığı için, buralarda bekleyen düzensiz göçmen işçiler, polislerin ani baskınlarında yakalanmamak için daha kolay saklanabilecekleri veya kaçabilecekleri noktalarda beklemeye başladı. Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarı bu duruma en iyi örneklerdendir. Özellikle düzensiz göçmen işçiler, hem işçi pazarlarında bekleyen işçilerin tepkilerine maruz kalmamak hem de polisler tarafından yakalanmamak için çeşitli taktikler geliştirerek işçi pazarında varlığını sürdürmeye çalıştı. Özellikle 2021-2022 yılları arasında yaptığım saha çalışması kapsamında hem işçilerle yaptığım görüşmelerde hem de gözlemlerimde birçok işçi pazarında güvenlik güçlerinin

⁹⁶ 2000'lerden sonra ise birçok yerli işçi İstanbul'da ailesiyle birlikte yaşadığından kira, mutfak, fatura vb. maliyetleri son derece yükselmişti. Öte yandan işçi pazarına sonradan dahil olan gurbetçi yerli veya yabancı göçmen işçiler, günümüzde de bekar evlerinde birkaç işçi arkadaşıyla kalmaya devam eder. İşçi pazarlarında uzun yıllar bekleyen işçi grupları, evlerini geçindirebilmek için piyasanın altındaki ücretlerle işe gitmemeye özen gösterirken, sonradan dahil olan gurbetçi yeni işçi grupları (özellikle yabancı göçmen işçiler), çoğu zaman daha düşük ücretlerle günlük işlere gider.

⁹⁷ 2016 yılında Sarıgazi işçi pazarında, düzensiz Afgan göçmen işçiler, yerli işçilere kıyasla ücretlerin yarı fiyatına çalıştıkları için işverenler tarafından tercih edilmeye başlandı. Bu süreçte, pazarda bekleyen yerli işçiler (Kürt ve Türk işçiler) daha az günlük işe gidebildi. Özellikle Afgan işçilerin sabah erken saatlerde sürekli işe gitmesi, işverenlerin büyük çoğunluğunun onların bulunduğu alana yönelmesi ve düşük ücretlerle çalışmaları nedeniyle, yerli işçiler tepki olarak yolun karşısına geçerek Afgan işçilerin yanında beklemeye başladı. Bu hamleyle, yerli işçiler hem rekabeti artırmayı hem de Afganistanlı işçilerin işverenlerle pazarlığını sabote etmeyi amaçladı. Yerli işçiler, Afganistanlı işçilerin hemen yanında bekleyerek onları markaja aldı, sürekli olarak onların görünürliğini azalttı ve işverenlerle yaptıkları pazarlıkları kesintiye uğratmaya çalıştı. Sayıca az olmaları nedeniyle Afgan işçiler, yerli işçilerin bu müdahalelerine karşı koymakta zorlandı. 2017'den, saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına kadar, Sarıgazi işçi pazarındaki işçi sayısı (özellikle Kürt ve Afgan işçiler) sürekli arttı. İşçiler, Ankara Caddesi ile Demokrasi Caddesi'nin kesiştiği noktaya kadar genişleyerek yaklaşık 60 metrelik bir alana yayıldı. Kürt işçiler, Afganistanlı işçileri daha dar bir alana sıkıştırarak kendi alan hâkimiyetlerini güçlendirmeye çalıştı. Aynı zamanda, geniş kaldırıma yayılarak işverenlerin araçlarıyla ilk yavaşlıkları anda doğrudan temas kuran taraf olmayı hedeflediler. Böylece Kürt işçiler, işverenler ilk irtibatı kurarak Afgan işçilerin pazarlık sürecine dahil olmalarını engellemeye çalıştı. Afganistanlı işçiler, işverenlerin yanına yöneldiklerinde ise Kürt işçilerin tepkisiyle karşılaştıkları için, çoğu zaman pazarlık sürecine dahil olamadı.

düzenli olarak işçi pazarına geldiğini ve düzensiz göçmen işçilerin yakalanması için kontrollerini sıklaştırdıklarını tespit ettim. Bu dönem aralığında, düzensiz göçmen işçiler, işçi pazarında görünür alanda beklemek yerine daha görünmez, kör noktalarda bekleyerek işverenlerin gelmesini beklerdi. Düzensiz göçmen işçilerin geliştirdiği ikinci bir taktik ise, sınır dışı edilme kaygılarından dolayı, işçi pazarında beklemek yerine evde bekleyerek cep telefonu yoluyla işverenlerle temas kurarak günlük işlere gitmeye çalışmaktı.

Toparlayacak olursak mekânı kendi kontrolünde tutma ve mekân üzerinde hakimiyet sağlama süreci, farklı sınıfsal gruplar arasında gerileme neden olduğu gibi alt sınıfta yer alan işçi grupları arasında da gerilime neden olur. İşçi pazarlarında mekâna ilk yerleşen ve kontrol altına alan grup, mekâna sonradan dahil olan grupla yoğun bir rekabete girer. Birçok işçi pazarında ilk gelen işçi grubu, mekân üzerinde hakimiyet sağlamak amacıyla işçi pazarına sonradan dahil olmak isteyen grubu işçi pazarından ayrılmalari konusunda uyarır. İşçi pazarına yeni dahil olan işçi grupları bu durum karşısında iki seçeneği bulunur. Birincisi, sayıca kendilerinden üstün olan işçilerle gerilim yaşamak yerine mekândan ayrılmak, ikincisi ise bütün psikolojik ve fiziksel baskılara rağmen yine de işçi pazarına tutunarak kalıcı olmaya çalışmaktadır. Gündelik işçilere fazlasıyla ihtiyaç duyulduğu 1990'ların ortalarına dek iş yoğunluğunun fazla olması sayesinde, işçi pazarına sonradan dahil olmak isteyen işçi grupları çok fazla baskı hissetmeden daha kolay işçi pazarına dahil olurken, 1990'ların ortalarından itibaren iş yoğunluğunun da azalmasına bağlı olarak işçi pazarında mekânı kontrol altına tutma ve yeni işçi gruplarının mekâna dahil olmamaları konusunda işçilerin daha dikkatli oldukları tespit edildi. İşçilerin işgücüne katılımı azaldıkça, işçi pazarına sonradan dahil olmak isteyen işçilere karşı daha sert bir tutum sergiledi.

Bazı işçi pazarlarına sonradan dahil olmak daha kolay olurken, yabancı göçmen işçilerin işçi pazarlarına sonradan dahil olması zordur. İlk işçi grubu, işçi pazarına sonradan dahil olan işçilere karşı farklı stratejiler geliştirerek kalıcılışmalarını engellemeye çalışırken, işçi pazarına sonradan dahil olan işçiler ise taktikler geliştirerek kalıcı olmak için yoğun bir çaba gösterir. İlk işçi grubunun, bu süreçte mekânsal hakimiyetini kaybedeceği endişesiyle belli dönemlerde işçi pazarına dahil olmak isteyen işçilere karşı şiddete başvurur. İşçi pazarlarında ortaya çıkan gerilimler, sadece işçiler arasında yaşanmaz, ayrıca işçilerle esnaf, mahalle sakinleri ve gündelik işçiler arasında da belli dönemlerde gerilim yaşanır. Gerilim yaşanan işçi pazarlarında,

işçi grupları esnaflara, mahalle sakinlerine, polisler ve zabıtalara yönelik direnç gösterir ve direniş pratikleri geliştirerek kalıcı olmaya çalışır.⁹⁸

2.3.2. İşçi Pazarlarında Ortaya Çıkan Dışlanma Pratikleri

Sosyal dışlanma kavramı, ilk olarak Fransa’da Chirac Hükümeti içinde yer alan sosyal işlerden sorumlu bakan Lenoir tarafından kullanıldı. Sosyal dışlanma, üç temel başlık üzerinden incelenebilir: bunlardan birincisi ekonomik olarak, mal ve hizmet piyasasında dışlanma ve işgücü piyasalarından dışlanma; ikincisi, toplumsal görünüm olarak refah toplumdan veya refah devleti hizmetlerinden dışlanma; üçüncü ise siyasal görünüm olarak siyasal katılım ve kurumlardan dışlanmadır (Sapançalı, 2005, s. 128). Bireyler veya gruplar, çoğunlukla ekonomik, politik, kültürel ve mekânsal dışlanmaya maruz kalır. Anadolu’nun farklı bölgelerindeki kırsal alanlardan İstanbul’a göç eden işçi grupları, enformel işgücü piyasası içinde yer alan işçi pazarlarına katılım sürecinde, işverenlerle pazarlık sürecinde, çalışma, ücret, barınma, kamusal alanlardan/hizmetlerden yararlanma vb. alanlarda sosyal dışlanmanın birçok boyutunu aynı anda yaşar.

Yerli işçilerin yanı sıra 1991 yılında Sovyet Birliği’nin dağılmasından sonraki süreçte İstanbul’daki işçi pazarlarına dahil olan düzenli/düzensiz göçmen işçiler, yerli işçilere kıyasla daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalır. İşçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarının yaşadıkları sosyal dışlanma alanlarından biri mekânsal dışlanmadır. Bu bölümde, enformel emek piyasasında yer alan işçi gruplarının işçi pazarlarında ve barınma alanlarında yaşadıkları mekânsal dışlanma üzerinde duracağım.

Adaman ve Keyder’e göre mekânsal dışlanma, bireylerin veya grupların farklı sebeplerden kaynaklı olarak, belli mekânlara ulaşımında ve yararlanmada yaşadıkları engellere odaklanır. Mekânsal dışlanma, bireylerin kamusal alanlara/hizmetlere erişememe ve sosyal hayatın içine tam olarak girememe durumudur. Sosyal dışlanmanın yoğun görüldüğü mekânlarda, dışlanmışlıktan kurtulmak ve ilişki geliştirmekte son derece güçtür (Adaman ve Keyder, 2006, s. 7-10). Enformel emek piyasasında yer alan işçi pazarlarına sonradan dahil olmaya çalışan işçi grupları, ilk işçi grupları tarafından mekânsal, sosyal ve işgücüne katılım konusunda sosyal dışlamaya maruz kalır.⁹⁹

⁹⁸ Nadir de olsa bazı işçi pazarında işçi grupları, direnç gösterememesinden kaynaklı olarak bulundukları mekândan ayrılmak zorunda kalarak başka bir bölgeye yönelmek durumunda kalır. Çoğunlukla bu işçi grupları baskılara boyun eğmesi ve kendi aralarında ortak hareket etme davranışı gelişmemesi veya karşı tarafının haklılığını dikkate alarak bulunduğu yerden ayrılarak, farklı bir bölgeye geçer.

⁹⁹ Nitekim sosyal dışlanmanın en önemli nedenlerinden biri, işgücüne katılamamadır. Enformel işgücü piyasasında yer alan işçi grupları, çoğu zaman emeklerinin bir bölümü veya tamamı işverenler tarafından gasp edilir. Yabancı

Dezavantajlı gruplar içerisinde yer alan göçmen gruplar, ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan marjinalize olur. Göçmen gruplar, toplumun diğer üyelerinden tecrit edildiği, yok sayıldığı için belirli kentsel bölgelerde hapsediğundan, diğer gruplara kıyasla daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kalır. Göçmenler, birçok ülkede yaşanan sorunların temel kaynağı olarak görülür. Bu yüzden göçmenler, toplum tarafından yalıtılır ve ırkçı saldırılara maruz kalır (Castles ve Miller, 2008). Çoğu durumda yerli işçiler, yaşadıkları sorunların kaynağı olarak, yabancı göçmenleri görür. Emeğin esnekleşmesine yönelik geliştirilen politikalar ve sosyal yardımların azalmasının temel suçlusunu, hükümetin politikasından çok, göçmen işçilerden kaynaklandığı düşünür (Standing, 2017).

Türkiye’de düzensiz göçmen gruplar başta olmak üzere, birçok göçmen aileye veya işçiye kiralık evler verilmez veya verilirken bile yüksek ücretler talep edilir (Gemici, 2016). Yabancı göçmen işçiler, bir yandan barınma alanında mekânsal dışlanmaya maruz kalırken, öte yandan da enformel emek piyasasındaki işçi pazarlarında mekânsal ve ekonomik dışlanmaya maruz kalır.

Yabancı göçmen işçiler, diğer yerli işçi grupların aksine barınma alanı yanında, işçi pazarında bekleme sürecinde ortak alan kullanımı (Kent Hakkı’nda yaralanma) vb. birçok konuda mekânsal dışlanmaya maruz kalır.¹⁰⁰ Görüldüğü üzere yabancı göçmen işçiler (özellikle düzensiz Afgan göçmen işçiler), mekânsal dışlanmaya maruz kalmakla beraber işgücü

göçmen işçiler (özellikle düzensiz göçmen işçiler), çoğu zaman zorunlu olarak enformel işgücü piyasasına dahil oldukları için yoğun emek sömürüsüne ve ücret gaspına maruz kalır. Diğer işçi gruplarına kıyasla düzensiz göçmen işçilerin yasal güvenceden mahrum bırakılması ve aynı zamanda sınır dışı edilme korkusundan dolayı, sözel veya fiziksel şiddete maruz kalma, iş kazaları, ücret gaspı, fazla mesai ile çalıştırılma durumlarında bile herhangi bir hak arayışında bulunamaz. Özellikle düzenli/düzensiz göçmen işçiler, mekânsal dışlanma başta olmak üzere, birçok konuda dışlanmaya maruz kalır. Dedeoğlu (2011, s. 39-41) da Azerbaycanlı kadınların işgücüne dahil olma süreci üzerine yaptığı araştırmada, bu grubun yaşadıkları dışlanma pratiklerine detaylı olarak değinir.

¹⁰⁰ Yapılan birçok akademik çalışmada da görülebileceği gibi, iş piyasası içinde yer alan çok ağır fiziksel emek gücüne dayalı; pis, tehlikeli, düşük dürücü, uzun çalışma saatli ve düşük ücretli işlerde yerli işçiler çalışmak istemediği için, işverenler genelde göçmen işçileri çalıştırır. Enformel alandaki farklı sektörlerde çalışan düzensiz göçmenlerin çalışma hakkı, sağlık hakkı ve sosyal güvence vb. gibi herhangi bir yurttaşlık hakkı yoktur ve sürekli olarak ayrımcılığa maruz kalırlar. Düzensiz göçmenler, kötü koşullarda çalışma ve barınma ihtiyaçlarını giderir. Bu süreçte düzensiz göçmenlerin sağlık güvenceleri olmadığı için, yaşadıkları sağlık sorunlarında hastaneye gidemez (Etiler ve Lordoğlu, 2015). Düzensiz göçmenler, iş güvencesinden yoksun, hijyenik olmayan ortamlarda ve İLO’nun işçi çalıştırma kurallarına aykırı şartlarda çalıştırılır (Danış, 2016; İçduygu ve Aksel, 2012; Kaygısız, 2017; Akkuzu, 2015; Toksöz, 2006). Düzensiz göçmen gruplarda, cinsiyete dayalı olarak ayrımcılığa maruz kalma derecesi de değişir. Özellikle işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet ayrışmasıyla, düzensiz erkek ve kadın göçmenler için farklı çalışma fırsatları söz konusudur. Kadın göçmenler, erkek göçmenlere oranla enformel sektörlerin sayısı daha az ve daha korunaksız işlerde çalışır. Kadın göçmen işçiler, erkek göçmenlere oranla daha fazla fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddete maruz kalır (Toksöz, 2008). Öncü ve Weyland’a (2005) göre, İstanbul’da yaşamını sürdüren düzensiz göçmen kadınlar, yakalanıp sınır dışı edilme korkularından dolayı, özellikle kamusal mekânlardan uzak durur. Kentin farklı mekânlarına girmenin tehlikeli olabileceği düşüncükleri için, iş dışındaki boş zamanlarını evde geçirirler. Göçmenler için bazı mekânlar güvenli olarak görülürken, bazı mekânlar ise girilmemesi gereken yerlerdir. Özellikle İstanbul’un kamusal mekânlarından, ellerinden geldikçe, uzak durur ve göçmenlerin yoğunlukta olduğu mekânlarda barınma ihtiyaçlarını giderirler.

piyasasında da yoğun emek sömürüsüne maruz kalır. İşçi pazarında bekleyen işçi grupları içinde sosyal dışlanmaya maruz kalan işçi gruplarının başında düzensiz göçmen işçiler yer alır.

Düzensiz göçmen işçiler, enformel işgücü piyasasındaki birçok sektörde çalışır. 2019 yılından itibaren bu grupların işçi pazarı başta olmak üzere, enformel işgücü piyasasında nicel sayılarında önemli bir düşüş yaşandı. Yabancı göçmen işçiler, belirli dönemlerde 'yedek işçi ordusu' olarak ön plana çıkıp ucuz işgücü olmaları nedeniyle birçok işverenin tercihi haline gelse de kamuoyu nezdinde “istenmeyen yabancılar” olarak görülür. İşçi pazarlarında yerli işçiler gibi yabancı göçmen işçiler de mahalle sakinleri, esnaflar ve güvenlik güçleri tarafından istenmeyen grup olarak görülür ve sürekli olarak mekânsal dışlanmaya maruz kalır. İşverenler nezdinde ise bu gruplar, yoğun bir şekilde emeği sömürülebilecek, pis işlerde çalıştırılabilecek, aşağılanabilecek ve ücret gaspına maruz bırakılabilecek emekçiler olarak görülür.

İşçi grupları, barınma ihtiyaçlarını çoğunlukla mekânsal ayrışmanın yoğunlaştığı bölgelerde giderir. Lefebvre'e göre kentler farklı sınıftaki grupların bir arada yaşadıkları alanlardır. Bu yüzden kent, sınıf çatışmalarını ortaya çıkarır. Aynı şekilde kent, sahada ortaya çıkan bu çatışmayı engellemek için grupları belli mekânlarda ayrıştırır (Lefebvre, 2014). Harvey'e göre, başlangıçta kentler farklı sınıfları bir arada barındırırken, süreçle birlikte artık kentler, farklı sınıfların bulunduğu bir alandan çıkarak farklı sınıfların tesadüfi olarak bir araya gelemeyecekleri bir alana dönüştü. Örneğin, zengin semtler ile gettolar ve varoş mekânların hepsi doğrudan farklı sınıfların karşılamalarını engeller (Harvey, 2017).

Birçok ülkede farklı derece ve şekillerde kentsel mekânlarda ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanda mekânsal ayrışma ve sosyal dışlanma yaşanır. Toplum içinde en çok mekânsal ayrışmaya maruz kalan grupların başında dezavantajlı gruplar gelir. Castells de ayrışmaya neden olan birçok toplumsal sorunun varlığından bahseder. Özellikle kentsel sorunların kaynağı olarak işgücüne katılım, konut, sağlık, eğitim ve ulaşım araçlarına erişememe durumları, toplum içindeki ayrışmayı tetikler. Örneğin, belli mahallere sıkıştırılan yoksullar, ekonomik ve sosyal açıdan dışlanır. Bu durum, toplum içindeki sosyal eşitsizliğin de artışı tetikler. Kent mekânlarında ortaya çıkan kültürel, sosyal ve ekonomik farklılaşmalar ile mekânsal ayrışmalar birbirini besler. Mekânsal ayrışma artıkça, sosyal ve ekonomik farklılaşma da buna paralel olarak artar. Soja (2017) ise kentlerde ortaya çıkan ücret farklılıkları, mesleki kutuplaşmalar; farklı ırk, etnisite, göçmen gruplar, gelir ve yaşam biçimlerine sahip kesimler arasında derin bir bölünme, ayrışma ve kutuplaşma yaşandığını vurgular.

Kentler, birçok zıtlığı bir arada barındırır. Aslan’a (2004) göre ise kentler, gelir olarak zenginliği ve yoksulluğu, barınma alanı olarak gökdelen ve gecekondulu evleri, işgücüne katılım olarak formel ve enformel ekonomiyi, yaşam tarzı olarak lüks yaşam ve sefalet yaşamı vb. bir arada barındıran ayna gibidirler. Örneğin zenginler, kentlere geldiklerinde mekânsal üretime girmeden konut ihtiyaçlarını karşılarken, yoksullar ise kentlere geldiklerinde gecekondulu alanlarında kendi mekânlarını oluşturur.

Wacquant’a (2015) göre ise mekânsal ayırım, yoksulluğu daha şiddetlendirir. Özellikle genç yoksulların piyasaya eşit şekilde dahil olamadıklarını ve yerli işçi sınıfıyla birlikte göçmen grupların da belli mekânlarda tutularak, kent mekânlarından yalıtılmış bir şekilde belli kent adacıklarına hapsedildiklerini vurgular. Nitekim Türkiye’nin büyük kentlerinde Kürtler ve Romanların yanı sıra, diğer ülkelerden gelen göçmen gruplar, kent merkezlerinde veya çeperinde barındıkları alanlar, çoğu defa mekânsal ayrışmayla izole olmuş durumdadır. Örneğin, İstanbul’un çeperinde yer alan Kaleiçi Mahallesi (Çatalca), Çatalca’daki işçi pazarında bekleyen Roman işçilerin yoğunlukta olduğu bir mahalle iken, Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa) ise Roman ailelerin yanı sıra Gaziosmanpaşa işçi pazarında bekleyen Kürt işçilerin de barınma ihtiyacını karşıladığı bir mahalledir. İstanbul’da işçi pazarlarında bekleyen işçilerin küçük bir bölümü ise genellikle siteli villaların, yükselen iş merkezlerinin ve gökdelenlerin arkasındaki mahallelerde (örneğin, Yenimahalle-Beykoz, Kuştepe-Şişli vb.) görünmez bir şekilde barınma ihtiyaçlarını giderir. Yerli ve yabancı göçmen işçiler, diğer kent sakinlerinin dahil olmak istemedikleri bu tür mahallelere birkaç işçi arkadaşıyla kiralık ev tutarak barınma ihtiyacını giderir.

İlk gelen göçmen gruplar, mahalleye sonradan dahil olmaya çalışan göçmen grupları çoğunlukla dışlar. Örneğin, Beykoz ilçesine bağlı Yenimahalle’ye göç eden yerli göçmen gruplar (bunlar daha çok Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinden geldi), mahalleye sonradan dahil olan göçmen işçilerin (Afgan göçmen grupları) mahallede barınma ihtiyaçlarını gidermesine olumsuz yaklaştı ve belli dönemlerde mahalleli tarafından mekânsal dışlanmaya maruz bırakıldı. Benzer bir durum Şişli ilçesine bağlı Kuştepe Mahallesi için de geçerlidir. Burada, Romanlar ve Kürtler, diğer gruplar tarafından mekânsal dışlanmaya maruz kaldıkları gibi, Kürt işçiler de Romanlar tarafından mekânsal olarak dışlanır. Son yıllarda Kuştepe Mahallesi’ne yabancı göçmen işçilerin de dahil olmasıyla birlikte, bu grupların Roman aileleri ve Kürt işçiler/aileleri tarafından mekânsal dışlanmaya maruz kaldıkları tespit edildi. Görüldüğü üzere, farklı dönemlerde farklı gruplar, neredeyse düzenli olarak “nöbetleşe/mekânsal dışlanmaya” maruz kalır.

İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, genellikle, çalışma alanlarına yakın olan ve kiralardan düşük olduğu eski yıkık-dökük ve rutubetli binaların bodrum veya çatı katlarında barınma ihtiyaçlarını giderir. Küçük bir işçi grubu ise, eski binaların depolarında barınma ihtiyacını giderir. Bu işçi gruplarının büyük çoğunluğu Avcılar, Bağcılar, Esenler, Küçükçekmece, Sultangazi, Esenyurt, Fatih, Beyoğlu, Güngören, Şişli (ağırlıklı olarak Kuştepe ve Mecidiyeköy mahalleleri), Kâğıthane, Beykoz, Üsküdar, Ümraniye, Çekmeköy, Sancaktepe, Sultanbeyli, Kartal, Pendik vb. ilçelerdeki belli mahallelerdeki kiralardan düşük olduğu bölgelerde barınma ihtiyaçlarını giderir. İşçi gruplarının büyük çoğunluğu gurbetçi işçi olduğundan, genellikle aynı aileden, köyden, hemşeri çevresinden veya işçi arkadaşlarından oluşan küçük gruplar (genellikle 3 ila 15 kişi) bir araya gelerek barınma ihtiyaçlarını giderir. Bu gruplar, çoğunlukla eski yapıların yoğun olduğu bölgelerde, gecekondu mahallelerinde ve/veya Romanların yoğunlukta olduğu yerlerde konaklar.

İşçilerin küçük bir bölümü, daha insani koşullarda ve daha iyi mahallelerde barınabilmek için yeni yapıların bulunduğu mahallerdeki binalarda kiralık daire arayışına girse de, genellikle ev sahipleri ve bina sakinleri tarafından (binadaki bir dairede, birkaç bekar işçinin kalması uygun görülmez) engellenirler. Bu sebeple işçi grupları, zorunlu olarak eski binaların yoğun biçimde bulunduğu gecekondu mahallelerinde barınma ihtiyacı giderir. Son yıllarda ise bazı işçi gruplarının, bazı binaların bodrum katındaki depolarda kalmalarına izin verildiğini tespit ettim. Her ne kadar barınma konusunda Kürt işçiler ve yabancı göçmen işçiler daha fazla mekânsal dışlanmaya maruz kalsa da gurbetçi Türk işçilerin de bir bölümünün mekânsal dışlanmaya maruz kaldığını gördüm. Bu grupla yaptığım görüşmelerde, Türk olmalarına rağmen birkaç bekar işçi arkadaşlarıyla aynı evde kalabilmek için ev sahipleriyle görüşme gerçekleştirdiklerinde birçok ev sahibi tarafından reddedildiklerini beyan ettiler.

Nitekim işçi pazarının çevresindeki bazı mahalle sakinleri ve esnaflar, işçilerin işçi pazarında beklemelerinden rahatsız olduğundan, işçilere tepki gösterir veya zabıta ve polislere şikâyet eder. Diğer işçi pazarlarında ise bu grupların işçilere yönelik herhangi bir tepki göstermedikleri tespit edildi. İşçiler üzerinden sağladıkları ekonomik rant nedeniyle esnafların işçilere yaklaşımı farklıdır. Birçok işçi pazarında, işçilerin önemli bir bölümü en yakınındaki esnaftan alışveriş yapar. Bu sebeple birçok esnaf, işçilerin bekleyişinden rahatsız olmaz. Bahçelievler ilçesine bağlı Yenibosna işçi pazarında bekleyen Sinoplu Türk işçi, esnafların işçilere yönelik olumlu yaklaşımını şu gerekçelerle açıkladı:

Biz bu işçi kahvesinde genelde beklediğimiz için mahalleli olsun, esnaflar olsun, zabıta olsun bizden rahatsız olanı duymadım. İşte bırak rahatsız olmayı buradaki

esnaflar bizden çok memnundular. Eee yani 1990’larda nerden baksan 150’ye yakın işçi vardı. Her bir işçi bu işçi kahvesinden 1 çay içse 150 çay yapar. Her bir işçi bu bakkaldan 1 liralık bir şey alsa 150 lira yapar. Yani o zamanlarda bu çevredeki lokantalar, çorbacılar, börekçiler, bakkallar, bu kahvehane sahibi bizim üzerimizden çok para kazandılar. Şimdi bunlar bizden neden rahatsız olsun ki. Hani ondan buradaki insanlar ne bizden rahatsız oldular. Ne de biz onlardan rahatsız olduk.

Öte yandan, bazı esnaf ve mahalle sakinleri, yaşadıkları yoksulluk ve zor şartlarda işçi pazarındaki bekleyişlerine tanık oldukları için işçilerin bekleyişlerine tepki göstermez. Bazı işçi grupları, sabah erken saatlerinde işyerlerinin önünde beklediği esnaflar işyerini açtığı anda, kendilerinden rahatsız olmamaları için bulundukları alanı terk ederek caddenin kenarına geçip ayakta beklemeye devam eder. Çok nadir de olsa, sabah erken saatlerde işyerlerinin önünde bekleyen işçilerin olası hırsızlıkları engellemesi nedeniyle bazı esnaflar, işçileri olumlu karşılar.¹⁰¹ Öte yandan ise bazı esnafların da (örneğin kuyumcu, mobilyacı, elektrikçi, kırtasiyeci vb.) işçilerle ticari ilişkileri olduğundan, işçilerin bekleyişinden rahatsızlık duymaz. Görüldüğü üzere esnafların işçilere gösterdikleri tepkiler, ekonomik ilişkilerine göre değişkenlik gösterir.

Mahalle sakinleri, esnaflar ve güvenlik güçlerinin erkek işçilere tepki göstermelerinin temel nedenlerine bakıldığında, işçilerin parkların önünde, caddelerin köşelerinde veya kaldırımlarda genellikle kalabalık gruplar halinde beklemeleri olduğu görülür. Bu durum, bazı mahalle sakinlerinin işçilerin bekleyişine tepki göstermelerine ve kaldırımlarda yürümekte zorluk çekmelerine yol açar. Bazı esnaflar, işyerlerinin önünde veya yakınında kalabalık işçi gruplarının bekleyişinden dolayı, mekanlarının görünürlüğünün azaldığı ve müşterilerinin (özellikle kadın müşterilerinin) rahatlıkla işyerine gelemediğini gerekçe göstererek, işçilerin bekleyişinden rahatsızlık duyar ve işçilerin ayrılması için baskı kurar. Esnaflar, bu konuda başarısız olduğunda, işçileri zabıtalara veya polisler şikâyet eder. Birçok işçi, esnaf, mahalle sakini, zabıta ve polislerin baskısına maruz kalır ve çoğu defa mekânsal dışlanmaya maruz kalır.

İşçiler, bir yandan mahalle sakinleri, esnaflar, zabıta ve polislerin baskısına maruz kalırken, öte yandan ise işçiler arasında da işçi pazarına sonradan dahil olan işçiler, ilk işçi grubu tarafından baskıya ve mekânsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. İstanbul’da işçi pazarlarında ortaya çıkan mekânsal dışlanma pratikleri, birçok işçi pazarına sonradan yeni işçi

¹⁰¹ Şişli ilçesine bağlı Mecidiyeköy işçi pazarında, önceki yıllarda sabah erken saatlerde işçilerin yakınlarındaki bir kuyumcudan garip sesler duyması üzerine, birkaç işçi durumdan şüphelenerek kuyumcunun soyulduğunu fark etti. Hırsızlara müdahale eden işçiler, onları yakalayarak hemen yakındaki Şişli İlçe Emniyet Müdürlüğü’ne teslim etti. Olayın kısa sürede çevredeki esnaf tarafından duyulmasıyla birlikte, bölgedeki esnafların işçilere bakışı daha olumlu yönde değişti ve bu durum, işçilerin günümüze değin bölgede kalıcı olmalarına olanak sağlayan etkenlerden oldu.

gruplarının da dahil olmasıyla bir döngü haline geldiğinden “nöbetleşe dışlanma” olgusu ortaya çıktı. Öncelikli olarak “nöbetleşe dışlanma” kavramının ne olduğuna bakmakta fayda var. Tümtaş’a göre nöbetleşe dışlanma, “hedef yerleşim birimine göçle gelen grupların birbirlerine karşı olumsuz tutum alışlarını ifade etmektedir.” Nöbetleşe dışlanma kavramı, sosyal dışlanma ve göç döngüsü olgusunun temel argümanını oluşturur. “Kentın yerlilerince başlayan ve daha sonra, kente gelen her yeni göçmen grubun, kentte görünürlüğünün artması akabinde, kentın yerlilerine ek olarak, göç etmiş göçmen grupların, kendilerinden sonra göç eden göçmen gruplara karşı, kentın yerlileri ile başlattığı bir sosyal dışlama döngüsünün oluşmasıdır” (Tümtaş, 2022, s. 219-220).

Kentlere yerleşen grupların etnik ve inanç farklılıklarının yanı sıra, etno-kültürel farklılıkları, nöbetleşe dışlanma döngüsünün ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Nöbetleşe dışlanma döngüsünü ortaya çıkaran esas faktör ise kapitalist sistemden (üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkileri) kaynaklanır. Nöbetleşe dışlama, kente yerleşen gruplar, ekonomik sistem içinde kalıcı olmak ve işgücü piyasasında varlığını sürdürebilmek için işgücüne sonradan eklenen gruplara göstermiş olduğu bir tepkidir. Amerika Birleşik Devletleri’nde, öncelikli olarak beyazların sonraki dönemlerde göçle gelen siyahilere, siyahilerin göç ile gelen Hispanik ve Asyalılara, göçmen Hispaniklerin yine göçle gelen Asyalı ve diğer göçmen gruplara karşı tutumu nöbetleşe dışlamaya örnek gösterilebilir. Türkiye’de ise “baskın etno-kültürel kimlik olan Türk etno-kültürel kimliğinin, Romanları, Romanların göç ile gelen Kürtleri ve Arapları, Kürtlerin yine göç ile gelen farklı göçmen gruplarını, dışlayıcı tutum içerisine girmelerini ifade etmektedir.” Nöbetleşe dışlanmayı, yalnızca farklı kimlikler üzerinden ele almamak gerekir. Farklı kimliklerin yanı sıra kentlere yeni dahil olan göçmenlerden kaynaklı olarak yaşam standartlarının değişimi, gelirlerinin azalması, daha yoksullaşmaları, konut fiyatlarının yeni gelen göçmenlerden kaynaklı olarak sürekli artması, devletin tüm kurumlarına fazladan yük getirmesi, işlerinin elinden ele alınacağı kaygısı vb. birçok neden dolayı kente sonradan dahil olan gruplara karşı etnik temelli tepkiler gelişir. Nöbetleşe dışlanmayı ortaya çıkaran esas güç, kapitalist sistemden kaynaklanır. Bu durum alt sınıflarda veya prekar gruplar arasında daha belirgindir (Tümtaş, 2022: 219-220).

İlk dönemlerde Kürt ve Roman işçiler daha sık yaşarken, 1990 sonrasında Türkiye’ye yoğun göçmen akışıyla beraber, farklı ülkelerden gelen düzenli/düzensiz göçmen işçiler yoğun bir şekilde yaşamaya başladı. Son yıllarda işgücü piyasasının yoğunlaştığı birçok kentte Suriyeli, Afganistanlı, Özbek, Türkmen, Afrikalı vb. işçi gruplarının da dahil olmasıyla beraber Türk, Kürt, Arap ve Roman ailelerin/işçilerin işgücüne dahil olan göçmen işçilere karşı

yaklaşımı daha da sertleştirdi. Gerek iktidar ve bazı muhalif siyasi partiler gerekse sokakta veya sosyal medya üzerinde göçmen gruplara karşı sözlü ve fiziksel saldırılarda kayda değer bir artış yaşandı. Siyasi partilerin, toplumun önemli bir bölümünün ve medyanın (ulusal ve yerel basının yanı sıra sosyal medyada bu durum sürekli gündeme getirilmesi) göçmen karşıtlığında yoğun bir artış yaşanmasıyla, düzenli/düzensiz göçmenler önceki gruplara kıyasla daha fazla sosyal dışlanmaya maruz kaldı.

Kentlerdeki enformel işgücü piyasasında yer alan işçi gruplarının arasına zamanla farklı illerden veya ülkelerden gelen yabancı göçmen dahil olmasıyla işgücü arzı arttı ve aralarındaki rekabet derinleşti. Bu durum, işgücü piyasasında düşük ücretle çalışma, işsizlik, yoksulluk gibi sorunların temel nedenlerinden biri olarak görüldü ve enformel işgücü piyasasına sonradan dahil olan yabancı göçmen işçiler sorumlu tutuldu. Bu sebeple, enformel işgücü piyasasında yer alan işçi grupları, dönemsel olarak bu çalışma alanına yeni giren işçi gruplarını sorumlu tuttuğundan, çoğu zaman bu grupları dışladı (Tümtaş, 2022, s. 219-220).

Enformel işgücü piyasasında yer alan her işçi grubu, daha sonraki süreçte bu çalışma alanına dahil olan işçi gruplarına karşı olumsuz bir tutum sergiler ve farklı yöntemler geliştirerek bu grupları kendi işgücü piyasasının dışında tutmak için yoğun bir çaba sarfeder. Nöbetleşe dışlanmaya farklı sektörlerde, birçok işçi grubu maruz kaldığı gibi enformel işgücü piyasası içerisinde yer alan işçi pazarlarında çalışan yerli/yabancı göçmen işçi grupları da kendi içinde nöbetleşe dışlanma yaşar. İstanbul’da birçok işçi pazarında işçi grupları arasında yoğun bir şekilde nöbetleşe dışlanma pratikleri yaşanır. Birçok işçi pazarında bu durum bir döngü şeklinde devam edip işçi pazarına sonradan dahil olan işçi grupları önceki işçi grupları tarafından mekânsal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu döngü, işçi pazarlarının ilk çıktığı dönemlerden günümüze dek devam eder. İşçi pazarlarında yapılan saha araştırmasında inançsal farklılıklar, nöbetleşe dışlanma döngüsünü ortaya çıkarmazken (işçi pazarında işçilerin büyük çoğunluğunun Sünni Müslüman olması ve azınlık grubun Alevi veya farklı inançtan olması), etnik ve ırksal farklılıklar ise nöbetleşe dışlanma döngüsünü ortaya çıkarır. Bazı işçi pazarlarında bu durum yoğun bir şekilde yaşandığından, belli işçi grupları arasında bazı dönemlerde sözel veya fiziksel şiddet yaşanır.

İşçi pazarlarının çoğunda ilk olarak Türk işçiler, sonrasında Kürt işçiler ve Roman işçiler ve daha sonraki dönemlerde ise yabancı göçmen işçiler dahil olduğundan, ilk olarak Kürt işçiler dışlanmaya maruz kaldı. Daha sonraki dönemlerde ise yabancı göçmen işçiler, Kürt ve Türk işçileri tarafından mekânsal dışlanmaya maruz bırakıldı. Bazı durumlarda ise işçi pazarına ilk gelen Kürt işçiler, daha sonraki dönemlerde Türk ve yabancı göçmen işçilerin dahil olma

çabasına karşı, Türk ve yabancı göçmen işçileri mekânsal dışlanmaya maruz bıraktı. Aynı şekilde sadece yabancı göçmen işçilerin beklediği işçi pazarlarında (örneğin Kağıthane ilçesinde bulunan Çağlayan işçi pazarı) da sonradan gelen yabancı göçmen işçiler ilk gelen yabancı göçmen işçiler tarafından mekânsal dışlanmaya maruz bırakıldı.¹⁰²

İstanbul'da yerli işçilerin bulunduğu işçi pazarlarında dışlanma pratikleri daha az gelişirken, farklı ülkelerden yabancı göçmen işçilerin dahil olduğu işçi pazarlarında ise nöbetleşe dışlanma yaşanır. Bazı işçi pazarlarında, farklı dönemlerde yeni yerli/yabancı işçi grubu dahil oldukça, işçi grupları arasında yaşanan mekânsal dışlanma bir döngü şeklinde devam etti. Öte yandan bazı işçi pazarlarında ise dönemsel olarak işçi grupları arasında güç ilişkilerinin değişmesiyle beraber (her işçi grubunun dönemsel olarak nicel sayılarının değişmesi veya işçilerden bağımsız olarak göç politikalarının değişmesinden kaynaklı) ilk işçi grupları, işçi pazarına sonradan dahil olan gruplar tarafından dışlanmaya maruz kalabildi. Bu döngü bazı işçi pazarlarında dönemsel olarak tam tersi bir durumda da yaşanabilmekte.

2.4. COVID-19 Salgınının İşçi Pazarlarına Yansıması ve Yaşanan İş Kazaları

İstanbul'un farklı semtlerdeki işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, 2000 sonrasında daha az günlük işlere gitmesi nedeniyle düzenli gelir kaybı yaşıyor. Aynı şekilde işçilerin büyük çoğunluğu, çalıştıkları işlerde günlük sigortaları yapılmadığı için, gelecek kaygısı yanında, çalışma esnasında herhangi bir kaza geçirmeleri halinde herhangi bir sağlık güvenceleri de bulunmuyor. İşçi grupları, uzun yıllar birçok sorunla karşılaşmakla beraber son yıllarda ortaya çıkan COVID-19 salgınıyla beraber işçilerin gündelik yaşamı dayanılmaz bir hal almaya başladı. Özellikle pandemi sürecinde, uzun süre sokağa çıkma yasağından kaynaklı olarak işçilerin büyük çoğunluğu, açlık sınırında gündelik yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldı. Salgını, işçi gruplarını ne şekilde olumsuz etkilediğine detaylı biçimde bakmakta fayda var.

¹⁰² Bu duruma örnek olarak Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarını verebiliriz. Sarıgazi işçi pazarına ilk olarak Türk işçiler, daha sonrasında ise Kürt işçiler geldi. Başlangıçta Kürt işçiler, Türk işçiler tarafından dışlandı. 2000 sonrasında ise yabancı göçmen işçiler (düzensiz Afgan göçmen işçiler) geldi. Afgan işçilerin, işçi pazarına dahil olması ve sonraki süreçte kalıcı olmalarını engellemek için Türk ve Kürt işçiler yoğun emek sarf ettiyse de başarısız oldu. Daha sonraki yıllarda ise Türkmen ve Özbek düzenli göçmenlerin yanı sıra, Suriyeli mülteciler de işçi pazarında beklemeye başladı. Her üç ülkeden gelen yabancı göçmen işçiler, diğer işçi grupları (Türk, Kürt ve Afgan işçiler) tarafından engellenmeye çalışıldı. Ancak bu gruplar mekânsal dışlanmaya rağmen, işçi pazarında kalıcı olmayı başardı. İşçi pazarında sadece bir Suriyeli işçi bulunduğundan, diğer işçi gruplarına karşı en savunmaz olan kişi oldu. Bunun dışında, 2020 yılında ise iki düzensiz Pakistanlı göçmen işçinin gelmesi üzerine düzensiz Afgan göçmen işçileri tarafından kovuldu. Bu duruma bir diğer örnek ise Çağlayan işçi pazardan verebiliriz. Çağlayan işçi pazarında ilk olarak bekleyen Moğol işçiler, işçi pazarına sonradan dahil olan Özbek ve Türkmen işçilerin bekleyişine karşı çıkarak işçi pazarında beklemelerini engellemeye çalıştı. İşçi pazarında kalıcılaşan Özbek ve Türkmen işçiler, işçi pazarında kalıcı olmalarıyla beraber sonraki dönemlerde Afgan düzenli/düzensiz göçmen işçiler, Çağlayan işçi pazarına dahil olmaya çalıştıklarında ise bu sefer Özbek ve Türkmen işçiler tarafından mekânsal dışlanmaya maruz kaldı. Görüldüğü üzere işçi pazarına dahil olan her işçi grubu, bir önceki işçi grupları tarafından dışlandı.

2.4.1. COVID-19 Salgınının İşçi Pazarlarına Yansıması

2019 yılında Çin’de ortaya çıkan COVID-19 salgını, kısa sürede tüm dünyaya yayıldı. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), COVID-19 salgını süresince işgücü piyasasında en düşük senaryo ile 5,3 milyon, orta senaryoda 13 milyon ve en yüksek senaryoda ise 24,7 milyon çalışanın işsiz kalma riski bulunduğunu tespit etti. İşsizlik oranlarındaki bu rakamlar belirsiz olsa da pandeminin gidişatına bakıldığında işsizlik oranlarında keskin bir artış olduğu görülür. Nitekim 2019 yılında mevcut olan 188 milyon işsizlik sayısında, COVID-19 salgınından kaynaklı bir artış yaşandı¹⁰³ (İLO, 2020).

COVID-19 salgını, özellikle enformel işgücü piyasasının yoğunlaştığı ülkelerdeki enformel sektörler için ekonomik ve işgücü piyasası açısından büyük bir şok etki yarattı. Enformel sektörlerde hem kendi adına çalışanlar hem de ücretli çalışan işçiler, işlerini ve gelirlerini kaybetme riski taşıyan grupların başında yer aldı.¹⁰⁴ Özellikle enformel sektörün yoğunlaştığı Latin Amerika, Sahra altı Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya bölgelerinde COVID-19 salgını yayıldıkça işçiler, daha fazla işlerini kaybetti ve daha fazla yoksullaştı. Bu gruplar, aynı zamanda gıda güvensizliği sorunuyla da karşı karşıya kaldı. Dünya genelinde sokağa çıkma ve insanların dolaşımına getirilen yasaklar nedeniyle, enformel sektör başta olmak üzere, formel sektördeki işgücü piyasası olumsuz etkilendi. Bu süreçte birçok işletme kapandı (FAO, 2020, s. 2-5). 2021 yılında ise pandeminin etkisinin azalmasına bağlı olarak, gelişmekte olan ülkelerde enformel işgücü piyasasındaki istihdam oranlarında artış yaşandı. 2020 yılında kayıt dışı istihdam oranlarında dramatik bir azalış yaşanırken, 2021-2022 yıllarında ise bu kayıplar telafi edilip oranlar tekrar arttı (İLO, 2022).

Türkiye’de ise hükümet, COVID-19 salgınının yayılmasını önlemek için, insan hareketliliğini kısıtlayıcı bir dizi önlem aldı. Daha sonraki aylarda da ilave önlemler alındığından, 2,3 milyon kişi işsiz kaldı. Özellikle enformel işgücü piyasasında yer alan çalışanlar, istihdam korumasından yoksundur (İLO, 2021). Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de COVID-19 salgını süresince hem formel hem de enformel işgücü piyasasında yer alan işçiler, en çok etkilenen gruplar oldu. Enformel sektörün yoğunlaştığı birçok ülkede olduğu gibi

¹⁰³ Örneğin, 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizden dolayı 22 milyon kişinin işsiz kaldığı tespit edildi (İLO, 2020). 2008 yılında ortaya çıkan küresel ekonomik krizde olduğu gibi, COVID-19 salgının da küresel düzeyde yayılması ve neredeyse tüm ülkeleri etkilemesinden kaynaklı olarak, kısa ve orta vadede formel ve enformel işgücü piyasası olumsuz yönde etkilendi. Özellikle enformel işgücü piyasasında yer alan işçi grupları, bu süreçten en çok etkilenen grup oldu.

¹⁰⁴ Özellikle enformel işgücü piyasasında ücretli çalışan kadınlar, gençler ve yabancı göçmen işçiler, bu süreçten olumsuz etkilenen grupların başında yer aldı. Bu gruplar, enformel sektörlerde çalışmalarından kaynaklı, pandemi sürecinde hastalanmaları halinde ise herhangi bir sağlık güvenceleri yoktu ve işçi yardımlarından da yararlanamadı (FAO, 2020, 2-5).

Türkiye’de de farklı enformel işgücü piyasasında yer alan işçi grupları, bu süreçten olumsuz etkilendi; işsizlik, yoksulluk ve çoğu zaman açlık sorunuyla karşı karşıya kaldı.

Öte yandan COVID-19 salgının, kısa sürede tüm dünyaya yayılmasıyla birçok ülke hastalıkla mücadele edebilmek için eylem planları hazırlandı. Bu kapsamda hükümetler, salgınla mücadele için sağlık sistemini tam donanımlı biçimde hazırlarken, aynı zamanda piyasaları desteklemek için çeşitli girişimlerde bulundu. Gelişmiş ülkelerin ekonomileri bu süreçten daha az hasar alırken, düşük ve orta gelirli ülkeler de ise bu döneme hazırlıksız yakalandığından ekonomik kriz derinleşti. Türkiye, salgın ile mücadele etmek için bir yandan sağlık alanındaki tedbirleri artırırken öte yandan ise ekonomi çarkının devamlılığını sağlamak için adımlar attı. Hükümet, bir yandan sermaye sınıfı için çeşitli destek paketleri açıklarken, öte yandan ise işçi sınıfının sağlığını hiçe sayarak (hastalığa yakalanma veya ölüm riskine rağmen) ağır koşullarda çalışmayı dayattı. İşçi grupları, bu süreçte, bir yandan yoğun emek sömürüsüne maruz kalırken, öte yandan ise ölümcül hastalık riskine rağmen kalabalık gruplar halinde iç içe çalışmak zorunda kaldı. Bazı işletmeciler, hastalık riskine karşı küçük tedbirler alırken, diğer işletmeciler ise işçilerin sağlığı açısından herhangi bir önlem almadı.

COVID-19 salgını sürecinde, formel ve enformel işgücü piyasasında yer alan farklı statüdeki çalışanlar farklı şekilde etkilendi. Formel işgücü piyasasında yer alan bazı çalışanlar, bu süreçte evden çalışarak işlerine devam etti, çalışmak zorunda olmayan diğer gruplar ise evde izole bir şekilde gündelik yaşamlarını sürdürdü. Bazı beyaz yakalı çalışanlar ise Akdeniz ve Ege bölgelerindeki sakin alanlarda çalışmayı tercih ederken, beyaz yakalı diğer gruplar ise çoğunlukla evde çalışmalarını sürdürdü. Mavi yakalı olan işçilerin büyük çoğunluğu ise hastalığa yakalanma riskine rağmen, zorunlu olarak çeşitli sektörlerde çalışmaya devam etti. Görüldüğü üzere farklı sektörlerde çalışan işçi gruplarında bu süreçten etkilenme düzeyi farklılık söz konusu oldu. Farklı sektördeki işçi grupları, salgın süresince çalışma esnasında hastalığa yakalanmayla ve çalışmama durumunda ise açlığa mahkûm olma ikilemiyle karşı karşıya kaldı. İşçilerin neredeyse tamamı hayata tutunabilmek için COVID-19 hastalığını göze alarak çalışmak zorunda kaldı. Nitekim İstanbul ili özelinde Hayat Eve Sığar uygulamasına (HES) bakıldığında, işçi sınıfının yoğunlaştığı bölgelerde COVID-19 hastalığının yoğunluk haritası daha fazla olduğu görüldü.

DİSK-AR’ın araştırmasına göre, COVID-19 salgını nedeniyle yaşanan ekonomik durgunluk ve hükümetin aldığı önlemler, işçilerin bir bölümünün çalışma biçimlerin değişmesiyle ve işçilerin çalışma sürelerinin azalmasıyla sonuçlandı. Buna bağlı olarak da işçilerin aldıkları ücretlerde ve diğer sosyal ödemelerinde azalma yaşandı. Bu da salgın

süresince işçilerin daha fazla borçlanmasına neden oldu. Bu süreçte hükümet işçilere nakit desteği sağlamak yerine borçlandırma öncelikli salgınla mücadele yöntemini benimsedi. Bu sebeple işçiler, daha sağlıksız ve ucuz besinli ürünlere yönelmek durumunda kaldı. İşçi sınıfı, COVID-19 hastalıyla baş etme yöntemi olarak borçlanma, ucuz beslenme ve İŞKUR desteği üzerinde hayata tutunmaya çalıştı (DİSK-AR, 2020, s. 22, 40).

İstanbul'da COVID-19 salgını başlamasıyla özellikle dezavantajlılar, sağlığa erişim ve ekonomik anlamdan en çok etkilenen grup oldu. Bu süreçte formel işgücü piyasasında yer alan işçilerin bir bölümünün işten atılması, uzun süreli ücretsiz izne ayrılması, yarı zamanlı çalıştırılması vb. nedenlerden kaynaklı olarak gündelik yaşamları daha kötüye gitti. Bazı işletmelerin kapanmasıyla yeni işsiz grupları ortaya çıktı. Bazı işletmeler de birçok işçiyi zorla ücretsiz izne gönderdiğinden, yeni çalışmayan bir grup ortaya çıktı. İşsiz kalan işçilerin bir bölümü, farklı sektörlerde çalışma girişiminde bulunurken, çok küçük bir bölümü ise son çare olarak (işçi pazarlarında bekleyen işçi arkadaşları veya hemşerilerin yönlendirilmesiyle) işçi pazarlarına yönelmek durumunda kaldı. Nitekim 2021-2022 yılları arasında (salgın sürecinde), yaptığım saha araştırmasında bazı işçi pazarlarında, farklı sektörlerde çalışırken ya uzun süreli ücretsiz izne çıkartılmadan ya da işten atılmadan dolayı geçici olarak işçi pazarına dahil olan işçiler tespit ettim. İşçi pazarları, bu gruplar için, tekrar düzenli bir işe girene kadar ara bir çalışma alanı işlevini gördü.

Salgın, gündelik işçilere duyulan talebin azalmasına neden oldu. Aynı zamanda salgın döneminde işçilerin büyük çoğunluğu, sokağa çıkma yasaklarından kaynaklı olarak uzun bir süre işçi pazarına gitmek yerine evde oturmak zorunda kaldı. Bu sebeple işçi pazarlarında bekleyen gurbetçi yerli işçilerin bir bölümü, sokağa çıkma yasakları ilan edilmeden önce İstanbul'dan ayrılarak memleketlerine dönmek zorunda kaldı.¹⁰⁵ İstanbul'da işçi pazarlarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu ise sokağa çıkma yasağı uygulandığı dönemlerde evde

¹⁰⁵ Ataşehir ilçesine bağlı İçerenköy işçi pazarında bekleyen Vanlı Kürt işçi, bu süreci şu şekilde açıkladı: "Bu COVID midir nedir bir hastalık çıktı. Bu hastalık geçen sene bizi perişan etti. Eskiden buraya gelip bekleyip işe giderdik. Sonra bu hastalık çıktı. Devlet sokağa çıkma yasağı ilan etti. Günlerce hiç çalışmadan evde boş boş bekledik. Sonra bir ara sokağa çıkma yasağı kalktı gelip birkaç gün çalıştık. Gene haberlerde sokağa çıkma yasağı olacak deyince bende otobüs bileti alıp hemen Van'daki köyüme geri döndüm. Ben o zamanlarda köyümde 70 gün kaldım. Orada da iş yoktu. Çok perişan olduk. Kıyıda köşede biraz birikimim vardı. Hep o paradan yiyip bitirdik. Sonra sokağa çıkma yasakları kalktı. Ben de tekrar otobüs bileti alıp İstanbul'a gelip bu işçi durağında beklemeye başladım. Yani bütün param gitti. Bir sürü masrafım oldu. O zaman devletten hiç yardım almadım. Ne para yardımı yapıldı. Ne de gıda yardımı yaptılar. Çok zor durumda kaldık. Allahtan biraz köşede birikmiş param vardı. COVID öncesi işlerimiz iyiydi. Ama bu hastalıktan sonra buraya gelmeye başladık. İşlerimiz çok düştü. Artık eskisi gibi ev taşıma işi olsun, inşaat işleri olsun pek iş çıkmıyor." Görüldüğü üzere bazı gurbetçi işçiler, salgın sürecinde sokağa çıkma yasakları sürecinde İstanbul'da bekleyip fazla masraf yapmak yerine bu süreci fırsata çevirerek memleketlerine dönerek aile hasretini giderdi. Aynı zamanda aileleriyle kalarak maliyetlerini düşürmeye çalıştı. Salgın sürecinde işçiler, bir yandan işçi pazarına gelemeyeceği için temel harcamalarını önceki birikimleriyle karşıladı.

beklemek zorunda kaldı. Bazı işçiler ise evde cep telefonu yoluyla işverenlerle iletişime geçerek veya işçi pazarına gelerek (işçi pazarının belli noktalarında gizliden bekleyerek) günlük işlere gitmeye devam etti. Düzensiz göçmen işçiler, bu süreçte daha dezavantajlı olup sınır dışı edilme riskini göze alarak işçi pazarında beledi veya evde bekleyip gizliden günlük işlere giderek temel geçimlerini sağlamaya çalıştı.

Sokağa çıkma yasaklarının uygulandığı dönemlerde, işçi pazarlarında bekleyen işçilerin çok küçük bir bölümü, çalışma izin kağıdını alarak işe gitmeye devam etti. Çalışma izin kağıdını almayan diğer işçiler ise evinde beklemek zorunda kaldı. Belli işçi grupları, daha önceden çalıştıkları işverenlerle temas kurarak, onlar üzerinden yasal yoldan izin kâğıdı almayı başarırken, diğer işçilerin ise öyle bir şansı bulunmuyordu. İşçilerin işverenlerle kurduğu ilişkinin yanı sıra, bekledikleri ve çalıştıkları alanlar da işçilerin çalışma izin kâğıdı almaları üzerinde belirleyici oldu. Maltepe ilçesine bağlı Maltepe Meydan (İş bankası yanı) işçi pazarında bekleyen Mardinli Kürt işçi, bu süreci şu şekilde açıkladı:

Bu hastalık (COVID-19 hastalığı) çıktı. Biz çok zor durumda kaldık. O zamanlar bu sokağa çıkma yasağı başlayınca ben bir ay evde kaldım. Hiç dışarıya çıkıp buraya gelemedim. Yani sokağa çıkma yasağında dışarı çıkıp bu işçi durağında beklemeye başlasaydım bana ceza keserlerdi. Sürekli televizyonda sokağa çıkmayın yoksa size ceza kesilecek diyorlardı. Zaten ben o zaman çıkıp bu işçi durağında beklemeye başlasaydım eğer bana kesin ceza keserlerdi. Eee işte bizim karşımızda polis karakolu var. Biz burada beklesek polisler karşımızda bizi görürlerdi. Hemen gelip bize ceza keserlerdi (Gülüyor). O zamanlarda buradaki işçilerden sadece bir tanesi çalıştı. Diğer işçilerde benim gibi evinde oturdu. Bu işçi, müteahhit tanıdığı üzerinden izni kâğıdı çıkartmıştı. Bu kağıtla buralara gelip işe giderdi. O kâğıt onda olduğu için polislerin ona karışmadığını söylüyordu. Bizden sadece o arkadaş buraya gelip bekledi. Onun dışında burada kimse yoktu.

Aynı şekilde Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa işçi pazarında bekleyen Karslı Kürt nakliyatçı (kendisi de diğer işçiler gibi daha önceden işçi pazarından çalışarak elde ettiği birikimle nakliyat aracını satın almış) ise bu süreci şu şekilde açıkladı:

COVID olduğu zamanlardaki bu sokağa çıkma yasağı olduğu zamanlarda biz çalıştık. Bizim gibi işçilerde çalıştılar. Onları, sokağa çıkma yasağı olduğu günlerde işe götürdük. Devlet, lojistik ve taşıma işi yapan firmalara ve onun işçilerine çalışma izni kağıdını verdi. Bende kendi adıma ve işçiler için çalışma izni aldım. Mesele yol kontrolüne yakalandığımızda polisler bu çalışma kağıdını gösterirdik. Polisler de tamam geçin derdi. Hepimiz o zaman çalıştık. İşlerimizde aksama olmadı. O dönemlerde ben ve çalışmaya götürdüğüm işçiler rahattık. Dışarda rahat işe gidip gelebiliyorduk. Genelde bizim beklediğimiz bu yer (işçi kahvehanesi) kapalı olduğu için işçileri gidip evlerinde alırdık. Bir de o zamanlar sokağa çıkma yasağı olduğu için yollar boştu. Rahat rahat gidip geliyorduk.

Özellikle nakliyatçıların yoğunlukta olduğu işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, nakliyatçı işverenler üzerinden çalışma izin kâğıdı alarak, COVID-19 salgını döneminde de çalışmaya devam etti. Bu işçi grubu, diğer işçilere kıyasla bu süreçten daha az hasarla çıktı.

Sokağa çıkma yasakları döneminde çalışma izin kâğıdı alamayan işçiler, evden çıkıp işçi pazarında bekleme sırasında yakalanmaları durumunda 3.150 TL para cezasını ödemek

zorunda kaldı. Bazı işçiler, bu sebeple işçi pazarında beklerken, polisler yakalanmamak için görünürlüğü daha az olan işçi pazarının köşelerinde beklerken, çok nadir de olsa birkaç işçi ise cezai işlem kaygısı taşımadan işçi pazarlarındaki açık alanlarda bekleyerek işverenlerin kendilerini daha kolay görmesini sağladı. Güngören ilçesine bağlı Köyiçi işçi pazarında bekleyen Bitlisli Kürt işçi, sokağa çıkma yasağına rağmen işçi pazarında neden görünür şekilde beklediklerini şu şekilde açıkladı:

Biz bu COVID hastalığı çıkınca çok zorluk çektik. İşler çok durdu. Eskisi gibi işe gidemiyorduk. Sonra işte sokağa çıkma yasağı başladı. Birkaç gün gelmedik. Baktık bu sokağa çıkma hep olacak dediler. Bizde dedik böyle olmaz. Sonra bizde bu işçi durağına gelmeye başladık. Valla biz geldiğimizde bizden başka caddede pek kimse yok idi. Bazı esnaflar dükkanları açtı. Sonra işte bazen beklerken caddeden polisler geçiyordu. Bize bakıyorlardı böyle hani onlar biliyorlardı bizim işçi olduğumuzu ondan bize ses etmiyorlardı. Yani kimse yanımıza gelip sokağa çıkma yasağı var. Evinize gidin diyen olmadı. Biz hep gelip bekledik. Ben hiç bu sokağa çıkma cezası almadım. Yani zaten biz 1983'ten beri burada bekliyoruz. Yani polisler bizim burada işçilik yaptığımızı biliyorlardı. Ondan zaten bize ses etmiyorlardı. Yani polisler, esnaf, bütün halk bilirdi bizim işçi olduğumuz.

Bu işçi grubu, çok uzun yıllar işçi pazarından beklediğinden bölgedeki esnaflar ve polisler tarafından bilinir olmalarıyla açıkladı. Bazı işçilerin uzun yıllar işçi pazarında beklemeleri ve güvenlik güçleri tarafından bilinmesi, herhangi bir baskıya veya cezai işleme maruz kalmadan sokağa çıkma yasağı süresince günlük işlere gitmeye devam etmelerini mümkün kıldı. Diğer işçi grupları ise çoğunlukla işverenlerin talepleri doğrultusunda cep telefonu üzerinden evden (işverenler tarafından) gizliden günlük işlere gitti. Bu işçi grubu, sokağa çıkma yasakları döneminde ceza kesilme riskini göze alarak günlük işlere gitmeye devam etti. Bu sebeple işçiler, ceza kesilme riskini dikkate alarak daha çok yakın mesafedeki bölgelere gitmeyi tercih etti. İşçiler, daha uzak ilçelere veya diğer yakaya geçmeleri halinde, kendilerine ceza kesilmesinden korktu.

İşçi pazarlarında bekleyen birçok işçi, bir yandan temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için zorunlu olarak günlük işlere gitmeye devam ederken, öte yandan ise COVID-19 hastalığına yakalanma riskiyle de karşı karşıya kaldı. Birçok işçi, COVID-19 hastalığına yakalandı ve işçilerin bir bölümü hastalığı ağır geçirdi. İşçilerle yaptığım görüşmelerde, COVID-19 hastalığını ağır geçiren bazı işçilerin yaşamlarını yitirdiğini tespit ettim. Üsküdar ilçesine bağlı Üsküdar meydan işçi pazarında bekleyen Karanlı Kürt işçi, COVID-19 salgınının işçi yaşamına nasıl etkilediğini şu şekilde açıkladı:

COVID hastalığı zamanında sokağa çıkma yasağı vardı. O zaman sokağa çıkma yasağı olduğu için ben 3-4 ay evden hiç çıkmadım. Bu hastalık belasından evde kalalım dedim. O sıralar işçi durağına hiç gelmedim. Ama sokağa çıkma yasağı bitince buraya gelip beklemeye başladım. Ben burada çalışırken COVID hastalığına yakalanmadım. Ama burada çalışan iki tane yaşlı işçi arkadaşımız burada beklerken COVID hastalığına yakalandılar. Bu iki işçi arkadaşımız bu hastalığa ağır yakalandıkları için ikisi de vefat etti.

İşçilerin önemli bir bölümü salgın sürecinde sokağa çıkma yasakları, işgücü piyasasının yavaşlaması ve günlük işçilere duyulan ihtiyaç azalmasından kaynaklı olarak ekonomik anlamda önemli bir kayıp yaşarken, aynı zamanda çalışmak zorunda kalmalarından dolayı da hastalığa yakalandı. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupları enformel emek piyasasında yer aldığından, hastalığa yakalananların sayısı, hastalığı ağır geçiren veya hastalıktan dolayı hayatını kaybeden işçilerin sayısına (saha çalışmasında sadece iki işçinin hastalıktan kaynaklı olarak hayatını kaybettiğini tespit ettim) dair herhangi bir veri bulunmuyor.

Hükümetin almış olduğu uzun süreli sokağa çıkma yasağında yabancı göçmen işçiler de ekonomik anlamda olumsuz etkilendi. Yabancı göçmen işçi grupları içinde ise en çok düzensiz Afgan işçiler zarar gördü. Düzensiz Afgan göçmen işçiler, ekonomik anlamda bu zorluğu daha atlatmadan çok kısa bir süre sonra ikinci bir zorlukla karşı karşıya kaldı. 2019 yılından itibaren hükümetin düzensiz göçmen gruplara karşı sıkı denetim politikası uygulaması, Afgan düzensiz göçmen işçilerin işçi pazarına katılımını olumsuz yönde etkiledi. Afgan işçiler, güvenlik güçleri tarafından sınır dışı edilme korkusundan dolayı, belli dönemlerde işçi pazarlarında bekleyemedi.

Düzensiz Afgan göçmen işçiler için tek gelir kapısı olan işçi pazarlarında bekleyememek hem kendileri hem de aileleri için ekonomik anlamda ciddi zorluk anlamına geliyordu.¹⁰⁶ Bu süreçte düzensiz Afganistanlı işçilerin küçük bir bölümü, COVID-19 hastalığına yakalanmayı da göze alarak zorunlu olarak işçi pazarına gelip bekledi. Herhangi bir birikimi olmayan düzensiz göçmen işçiler ise sınır dışı edilme riskini de göze alarak kira, fatura, mutfak vb. masraflarını karşılamak için işçi pazarlarına gitti. Diğer düzensiz göçmen işçiler ise güvenlik güçlerinin denetimlerini artırması ve yakalanma korkusundan dolayı işçi pazarında beklemek yerine evde bekleyip günlük işlere gitmek zorunda kaldı. Tam kapanmanın uygulandığı dönemlerde düzensiz göçmen işçiler, işçi pazarından bekleyemedikleri için ekonomik anlamda en temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta zorlandı.

Görüldüğü üzere COVID-19 salgını sürecinde, işçi pazarlarında bekleyen işçi grupların yaş, etnik köken, yabancı göçmenlerin yasal durumu (düzenli/düzensiz göçmen olmaları), işçi

¹⁰⁶ Bu süreçte düzensiz işçilerin işçi pazarlarında daha az çalıştığından, çoğunlukla kendi temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Bu nedenle Afganistan'daki ailelerine belli aralıklarla ya çok az ya da hiç para gönderemedi. Uzun yıllar işçi pazarında bekleyen düzensiz Afganistanlı işçiler için bu çalışma alanı tek gelir kapısı oldu ve uzun süre iş bulamadıkları için ekonomik kayıplar yaşadı ve çok zor şartlarda gündelik yaşamlarını sürdürdü. Pandemi sürecinde HES kodu uygulamasından dolayı düzensiz göçmen işçiler, yasal olarak ulaşım kartı almadıkları için ulaşım hatlarından yararlanamadı. Aynı şekilde, salgın sürecinde hastaneler sadece T.C. kimlik numarasıyla işlem yaptığı için, düzensiz göçmen işçilerin hastanelere başvuramadığı tespit edildi. Salgın sürecinde, özellikle düzensiz göçmen işçiler, COVID-19'a yakalanmaları halinde hastanelere gitmek yerine evde dinlenip hastalığın geçmesini beklemek zorunda kaldı.

pazarında uzun süre bekleyiş durumu ve çalışma alanları (örneğin nakliyatçılarla işe giden işçi grupları) işgücüne katılımında ve hastalıktan etkilenme düzeyi farklılaştı. Kimi işçi grupları, salgın sürecini daha derinden hissederek ekonomik anlamda derin yoksulluğu fazlasıyla hissederek bu süreçten ağır hasar alırken, kimi işçiler ise birikimlerini veya farklı yöntemler kullanarak bu süreçten daha az hasarla çıktı. Sultanbeyli ilçesine bağlı Sultanbeyli Meydan/Merkez işçi pazarında bekleyen Erzurumlu Kürt işçi, bu sancılı dönemi şu şekilde açıkladı:

Biz, bu COVID hastalığında perişan olduk. O zaman sokağa çıkma yasağı ilan ediliyordu. Haftalarca biz evden çıkamadık. Sokağa çıkma yasağı vardı. Şimdi evden çıkıp burada (işçi pazarında) bekleseydik eğer devlet sana ceza keserdi. Sürekli haberlerde izliyorduk. Sokağa çıkma ceza kesilecek diyordu. Bizde ceza korkusundan haftalarca buraya gelip bekleyemedik. Yani biz sokağa çıkma yasağında perişan olduk. Ne devletin bize bir yardımı oldu ne de belediyenin bize bir faydası oldu. Kimse bize yardım etmedi. Devletten, belediyeden kimse kapımızı çalmadı. İnsan bir kapını çalar. Arkadaşlar aç mısınız? Yaşıyor musunuz? diyen olmadı. Biz o zaman zar zor geçinebildik. Ben gittim arkadaşlardan ve akrabalarından 5 bin lira borç topladım. O parayla bir iki ay öyle geçinebildim. Biz normal yediğimiz yemeğinin beşte birini yemeye başladık. Her şeyden kısıtık. Yemeklerimizden kısıtık. Bir tavuğu eskiden 1 günde yiyorsak. Eşim onu azar azar yapıp beş günlük yemek haline getiriyordu. Mecburen öyle yapmak zorunda kaldık. Yoksa açlıktan ölürdük.

Hükümetin ve yerel yönetimlerin sosyal yardımlar konusunda yetersiz kalmasından kaynaklı olarak birçok işçi gibi işçi pazarında bekleyen işçi grupları da bu süreçle baş etmekte zorlandı. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupların bir bölümü, öncedeki birikimlerini kullanarak temel geçimlerini sağlamaya çalıştı. Herhangi birikimi olmayan diğer işçiler ise işçi arkadaşlarından veya diğer gruplardan borçlandı. Diğer bir işçi grubu ise zorunlu olarak kendilerine cezai işlem yapılma riskini de göze alarak, belli günlerde işçi pazarına gidip beklemeye devam etti. İşçilerin, devlet ve/veya yerel yönetimlerden ekonomik destek almaktan ziyade daha çok işçi arkadaşlarından ve/veya diğer gruplardan (aile, akraba, arkadaş, mahalle esnafı vb.) borçlanma yoluyla bu sürecin üstesinde geldiğini tespit ettim. Kağıthane ilçesine bağlı Çağlayan (Taşocağı) işçi pazarında bekleyen Afganistan'ın Mezar-ı Şerif vilayetinden gelen düzensiz Afgan göçmen işçi, bu durumu şu şekilde açıkladı:

Biz hafta da 3-4 gün işe gidiyoruz. Yazın işler çok varsa 4-5 gün de işe gidebiliyoruz. Ama COVID hastalığı çıktı. Bizim burada işlerimiz çok azaldı. Zaten bir ara bu sokağa çıkma yasağı oldu. Devlet kimse sokağa çıkmasın dedi. Bizde evimizde bekledik. Hani ondan bizde sokağa çıkamadık. O zamanlarda çok zorlandık. Para yok, iş yok. Çok zor geçti. O zamanlarda hep arkadaşlardan borç alıp verdik. O zamanlarda yeri geldi kiramı, fatura parasını ödeyemedim. Gidip ev arkadaşlardan, burada samimi olduğum arkadaşlardan borç para aldım. Ben de para olduğunda bende arkadaşlarıma borç para verdim. Bu hastalık zamanında birbirimizi hep idare ettik. Birbirimize hep yardım ettik.

Düzenli/düzensiz göçmen işçiler, bu sürecin üstesinden gelebilmek için ise genelde kendi vatandaşları olan ev arkadaşlarından veya işçi pazarındaki işçi arkadaşlarından borç para alarak ya da yoğun yaşadıkları mahallelerde (örneğin Beykoz ilçesine bağlı Yenimahalle'de birkaç Afganistanlı esnaf bulunduğu) işçiler, salgın sürecinde daha sık borçla alışveriş

yaptı) bulunan yabancı (Afgan, Özbek, Türkmen, Suriyeli vb.) esnaflara borç yazdırarak hayatta tutunmaya çalıştı. Aynı şekilde birkaç işçiyle aynı evi paylaşan gurbetçi işçiler de kira, mutfak, fatura vb. giderleri için ev arkadaşından borçlandı. İstanbul'a önceden ailesiyle yerleşen işçi grupları, çoğunlukla tek gelir kapısı işçi pazarı olduğundan, bekar evlerinde kalan diğer işçi arkadaşlarına kıyasla daha fazla zorluk yaşadı. Çok nadir de olsa bazı ev sahipleri, işçilerin zor bir süreçten geçtiğini fark ettiğinden kiraların geç ödenmesine göz yumarak veya bir veya iki aylık kira ücreti almayarak işçilere küçükte olsa ekonomik yardımda bulundu.

Dünyada birçok devlet, salgınla mücadele etme kapsamında ülkeye giriş-çıkışlar kontrol altında tutarken, bazı ülkeler ise daha sert tedbirler alarak sınırlarını tamamen kapattı. 2020 Nisan ayı itibarıyla 167 ülke sınırlarını kısmi veya tamamen kapattı (Sirkeci vd., 2020, s. 2). Farklı ülkelerde çalışan yabancı göçmen işçiler ise bu durumdan fazlasıyla olumsuz etkilendi. Sarıyer ilçesine bağlı Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen Türkmen işçi, bu durumu şu şekilde açıkladı:

Şimdi COVID hastalığı çıktı. Türkmenistan devleti, dışardan kimseyi ülkeye almıyor. Bizi de içeriye almıyor. Biz bir-iki yıldır ülkemize giremedik. Şimdi bir sürü Türkmen, ülkelerine gidemiyorlar. Benim teyzemin kızı öldü, ülkeme cenazeye gitmek istedim. Ama ülkeye giriş yasak dediler.

Benzer şekilde Küçükçekmece ilçesine bağlı Halkalı işçi pazarında bekleyen Nahçıvanlı işçi yaşadıklarını şöyle ifade etti:

Benim gibi birkaç Nahçıvanlı gurbetçi burada yaşıyor. Şu anda bu hastalık (COVID-19 salgını) çıktı. Bizim Türkiye-Nahçıvan sınırı kapalıdır. Sınır kapalı olduğu için ülkeme dönemiyorum. Ama sınır açılrsa bir ara ülkeme geri döneceğim. Birkaç gün kalıp geri geleceğim.

İstanbul'daki işçi pazarlarında çalışan düzenli göçmen işçilerin bir bölümü, ülke sınırlarının giriş-çıkışlara kapalı olmasından kaynaklı olarak salgın süresince İstanbul'da kalmak zorunda kaldı. Farklı ülkelerden İstanbul'daki işçi pazarlarında çalışmak için bekleyen işçi grupları, çalışmak zorunda oldukları için hastalığa yakalanma riskleri olduğu gibi herhangi bir birikimleri olmadığı için de ekonomik olarak zor bir süreç geçirdi.

Pandemide talep azalmasından kaynaklı olarak işçilerin çok küçük bir bölümü işçi pazarında bekledi. Uzun süre işgücüne katılmayan işçilerin çok küçük bir bölümü işçi pazarından tamamen koptu. Sokağa çıkma yasaklarının bitmesini takiben yaptığım görüşmelerde, pandeminin uzun bir döneme yayılması ve uzun süreli sokağa çıkma yasaklarından kaynaklı olarak işgücü piyasasında iş yoğunluğunun ve gündelik işçilere duyulan talebin azalmasına bağlı olarak bazı işçilerin işçi pazarlarından koptuklarını tespit ettim.

Görüldüğü üzere COVID-19 salgını, sadece işçilerin sağlığını olumsuz etkilemedi. Aynı zamanda işgücüne katılımı, birikim süreçlerini ve özellikle yabancı göçmen işçilerin ülkelerine

dönüşlerini etkiledi. Pandemi sonrasında işgücü piyasasındaki olumsuzluk devam ettiğinden ve gündelik işçilerin günlük kazançları azaldığından, birçok işçi bu süreçten olumsuz etkilendi. Özellikle bu dönem sosyal devlet politikalarının yetersiz kalmasından ve gündelik işçilere yeterince ayni/nakdi yardımların yapılmamasından kaynaklı olarak, gündelik işçiler hayli olumsuz etilendi.

2.4.2. İşçi Pazarlarında Sosyal Güvencesizlik Hali ve Yaşanan İş Kazaları

Emek piyasası, esnekleşme adı altında daha çok kayıt dışı alana itiliyor. Emek piyasası, esnekleşmeyle beraber işgücünü koruyan yasaların işlemediği ve kuralsızlığın baş gösterdiği bir alan haline geldi. İşgücü piyasasında yer alan işçiler, çoğunlukla sosyal güvence olmadan işverenlerin insafına kalarak çalıştıkları ortamlarda iş kazaları yaşar. Emek piyasasında yer alan işçiler, iş kazalarına maruz kalmaları halinde, kısa süreli veya tümüyle (kazanın niteliğine göre) iş yaşamından kopuyor. İş kazasına maruz kalan işçi, çalışma alanında verimi düşer veya sürekli olarak çalışabilme imkanından yoksun kalabilir. Bu da insani sermayeye zarar verir (Açıkalın, 2007, s. 48, 50). Özellikle enformel emek piyasasında sosyal güvenceden yoksunluk, güvenlik önlemlerinin minimum seviyede tutulduğu ve denetimlerin neredeyse yapılmadığı bir çalışma alanı olmasından kaynaklı, iş kazalarının daha sık yaşanmasına neden olur. Enformel işgücü piyasasında yer alan işçi grupları, uzun çalışma saatlerinde yoğun biçimde çalıştıkları için iş kazalarına daha sık maruz kalır.

Enformel işgücü piyasasındaki birçok sektörde olduğu gibi işçi pazarlarında da işgücüne katılım sağlayan işçiler, çoğunlukla sosyal güvenceden yoksun şekilde iş kazalarına maruz kalır. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, gittikleri günlük işlerin neredeyse tamamında günlük sigorta girişi yapılmadan, iş güvenliğinden yoksun şekilde ağır koşullarda çalışır. İstanbul'daki bütün işçi pazarlarında işçilerle ve belli başlı işverenlerle yaptığım görüşmelerde, işçilerin çok küçük bir bölümünün belli başlı şirketlerin, firmaların, kurumların işlerine gittiklerinde günlük sigortalarının yapıldığını tespit ettim.¹⁰⁷ Küçük şirket, taşeron firmalar

¹⁰⁷ Bu işçi grubu; şirketlerin veya taşeron firmaların yüklerini taşıma işlerinde, taşeron inşaat firmalarının inşaat işlerinde, park ve bahçe işleri yapan taşeron firmaların çalışmalarında görev aldı. Çok nadir de olsa emniyet birimlerinin bariyerlerini taşıdı (Özellikle Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen az sayıdaki işçi, bariyer taşıma işine gittiklerini belirtti). Ayrıca, ilçe kaymakamlığı bünyesinde kısa süreli olarak halka soğan ve patates dağıtımında yer alan az sayıdaki işçi grubunun, günlük sigorta girişleri yapıldıktan sonra işbaşı yaptığını öğrendim. Şişli ilçesinde bulunan Mecidiyeköy işçi pazarını diğer işçi pazarlarından ayıran en büyük farklarından biri de işçilerin bir bölümünün, emniyetin bariyerlerini taşıma sürecinde veya büyük firmaların günlük işlerine gittiklerinde çoğu defa günlük sigortalarının yapılmasıydı. Genellikle birkaç günlük işte çalışan bu işçi grupları, çalışmadan önce insan kaynakları tarafından sağlık raporu ve kişisel bilgileri alınıp günlük sigorta işlemleri yapıldıktan sonra iş başı yapar. Mecidiyeköy işçi pazarının bulunduğu bölgede birçok büyük firmanın bulunması nedeniyle yük taşıma işlerine giden işçilerin büyük çoğunluğuna günlük sigortası yapılır. Bütün işçi pazarları içinde en çok günlük sigorta yapılan işçi pazarların başında Mecidiyeköy'deki gelir.

veya bireysel işleri için işçi çalıştıran işverenler, işçilerin günlük sigortasını yapmama eğilimindedir. Büyük firmalar ise çoğunlukla günlük işlerde çalıştırılan işçilerin günlük sigortaları yapılır. Böylece büyük firmalar, günlük işlerde çalıştırdıkları işçilerin ciddi bir iş kazası geçirmesi durumunda, kendilerini hukuki olarak güvence altına almaya çalışır. Diğer şahıslar veya küçük firmalar ise masraftan kaçınmak için işçilerin günlük sigortalarını yapmama eğilimindedir. Çoğu şirket ve taşeron firmanın işlerinde, iş güvenliği tedbirleri yeterince almadığından, iş kazaları daha sık yaşanır.

İşçi pazarlarında yapılan görüşmelerde işçiler, geleceklerini güvence altına almak ve çalışma esnasında yaşanabilecek iş kazalarına karşı işverenlerden günlük sigorta yapılmasını talep eder. Pazarlık sürecinde bu talep bazı kurumsal firmalar dışında neredeyse bütün işverenler tarafından reddedilir. İşçi grupları, temel geçimlerini sağlamak için çoğu zaman işçi arkadaşlarıyla yoğun rekabet halinde olduğundan, işverenlerle pazarlık sürecinde günlük sigorta yapma şartını ne yazık ki dayatamaz. İşçi grupları işe gidebilmek için günlük sigorta talebinden vazgeçmek zorunda kalır. İşçiler, çalışma esnasında iş kazası geçirmeleri halinde ise birçok sorunla karşılaşır. Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarında bekleyen Karslı Kürt işçi, günlük sigortanın yapılmasının önemini ve yaşadığı iş kazasını şu şekilde aktardı:

İşverenler bizi işe götürdüklerinde hiçbiri sigorta yapmıyor. Şimdi gidip bir kaza yaşasak birçok sorun olur. Ben bir sefer buradan işe giderken iş kazası geçirdim. Bundan birkaç ay önce bir nakliyatçı buraya geldi. Onunla pazarlık yaptık. Bir ilçede ev eşyasını taşımaya gittik. Bir binanın 5 katında ev eşyalarını sırtımıza yükleyip aşağıya indirmeye başladık. Eşyaları taşıırken merdivenler yıkandığı için çok kaygandı. Biraz zorlanıyorduk. Sonra buzdolabını sırtıma yükleyip indirirken ayağım kaymaya başladı. Dengemi kaybedince buzdolabı ayağımın üstüne düştü. Ayağımı çok acıdı. Beni hastaneye götürdüler. Doktorlar ayağıma baktı. Ayağımın sakatlandığını söylediler. Birkaç gün hastanede tedavi gördüm. Sonra beni taburcu edip eve gönderdiler. O zaman günlük sigortam yapılmadığı için masraflar bana kaldı. Nakliyatçı hiç uğraşmadı. Masraflarımı bile karşılamadı. Sonra evde dinlenmeye başladım. Ben evde yaklaşık iki ay kalmak zorunda kaldım. Hep cebimizden yedik. Kimsenin yardımı olmadı. İki ay boyunca işçi durağına gelip çalışmadım. Çok zorlandık. Ayağım iyileşince Sarıgazi işçi durağına geldim.

Bu sebeple gündelik işçiler, gittikleri günlük işlerde işverenlerin kendilerine günlük sigorta yapmamasından dolayı yaşadıkları irili-ufaklı iş kazalarında herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığı için bedensel, ruhsal ve ekonomik anlamda kayıp yaşar.

İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, bekleme sürecinde ve çalışma alanında iş kazalarına maruz kalır. İşçi grupları, çalışma alanında irili ufaklı iş kazaları veya ölümle sonuçlanan iş cinayetleri yaşar. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, çok nadir de olsa işçi pazarında bekleme sürecinde küçük iş kazaları yaşar.¹⁰⁸ Salgın döneminde bazı işçilerin, işçi pazarında

¹⁰⁸ İşverenler, yürüyerek veya aracıyla işçi pazarına geldiğinde, işçilerin büyük çoğunluğu işverenle ilk teması kurmak için diğer işçi arkadaşlarını ittiklerini ve yaşanan kargaşadan dolayı bazı işçilerin ezilme tehlikesi geçirdiğini tespit ettim. Aynı şekilde işçiler, aracının etrafını sardığı veya arabaya ilk binen olmaya çalışırken de ezilme tehlikesi yaşar. Bu, nadir de olsa işçiler arasında sözlü veya fiziksel şiddete dönüştüğü durumlarda, küçük

bekleme veya çalışma esnasında COVID-19 hastalığına yakalandığı tespit edildi. İşçi grupları, sadece çalışma esnasında değil diğer süreçlerde de iş kazaları geçirir veya bekleme sürecinde COVID-19 hastalığına yakalanma riskiyle karşı karşıya kalır.

Enformel işgücü piyasası içindeki birçok sektöre kıyasla işçi pazarlarında bekleyen işçilerin, daha fazla riskli işlerde çalıştırıldıklarını tespit ettim. İşçi pazarlarında günlük işlere giden işçilerin büyük çoğunluğu, ağırlıklı olarak riskli alanlarda çalıştığından, iş kazası geçirme ihtimalleri son derece yüksektir. İşçilerin, iş kazası geçirme riski, çalıştığı alana göre değişkenlik gösterir. Kömür taşıma, bostan, park/bahçe gibi işlerde çok nadir de olsa küçük çaplı iş kazaları yaşanır. İşçiler, inşaat işlerine gittiklerinde ise daha fazla iş kazasına maruz kalır. İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, inşaat işleri dışında, yük taşıma işleri ve tersanelere (özellikle Tuzla'daki tersanelere) çalışmaya gittiklerinde, iş kazalarını daha sık yaşar. Yaptığım saha araştırmasında, tüm bu işler içinde işçilerin en çok inşaat alanında çalışırken iş cinayetine kurban gittiği tespit ettim.

Benzer şekilde Koçak'a (2013, s. 19) göre, Türkiye'deki işgücü piyasasında en güvencesiz işlerin başında inşaat işleri gelir. Bu tür sektörlerdeki işçiler, çalışma esnasında işin daha hızlı bitirilmesi için işverenlerin sürekli baskılarına maruz kaldığından, daha çok iş kazası yaşar. Öte yandan 1990'lerden itibaren inşaat ve yük taşıma sektöründe teknolojik araçların gelişmesi sayesinde gündelik işçilerin iş kazası geçirme riski azalmış olsa da işverenlerin yeterince iş güvenliği önlemleri almamasından kaynaklı olarak işçi grupları, iş kazalarına maruz kalmaya devam eder.¹⁰⁹

İşçi pazarlarında günlük işlere giden işçiler, farklı yükleri taşıma esnasında irili-ufaklı birçok iş kazasına maruz kalır. Çalışma alanında ağır yüklerin taşınması veya dar merdivenlerde ağır eşyaların indirilip çıkarılması sırasında, yüklerin işçilerin üzerine devrilmesi, ayaklarının

çaplı yaralanmalar söz konusu olur. Nadir de olsa işverenin aracıyla işçi pazarına yanaşmasıyla işveren daha arabadan inmeden birçok işçi arabanın etrafını sarıp bazı işçilerin arabanın kapısını açarak arabaya binmeye çalıştığı sırada diğer işçiler tarafından engellediği için yaralanabiliyor. Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarındaki saha çalışmasında, işçilerle işveren arasında pazarlık sürecinde Suriyeli bir işçinin küçük bir iş kazası geçirdiğini gördüm. İşçiler ile işveren araç önünde pazarlık yaptığı esnada bazı işçiler, işverenin onayı olmadan işverenin aracına binmeye çalıştığı esnada işçiler arasında hengâme yaşandı. Bu esnada, Suriyeli işçi de araca binmek üzereyken, araç içindeki bir işçi onun binmesini engellemek amacıyla kapıyı hızla kapattı. Bu nedenle Suriyeli işçinin eli kapıya sıkışarak parmaklarında morluklar oluştu. İşçilerle yapılan görüşmede bunu benzer iş kazalarının nadir yaşandığı söylendi.

¹⁰⁹ Özellikle inşaat ve yük taşıma alanında teknolojik araçların kullanımının artması sayesinde, işçiler daha az efor sarfederek çalışır. Örneğin nakliyat işleri için dış cephe asansörlerinin ortaya çıkmasıyla ev taşıma işi daha kolaylaştı ve işçiler daha az iş kazası geçirmeye başladı. Benzer şekilde inşaat işinde işçiler, günlük işlerde çalıştığı için dış cephe asansörü, kepçe, portif gibi teknolojik araçları daha fazla kullandığından daha az iş kazası riski yaşar. Teknolojik araçların ortaya çıkması ve yaygınlaşması, işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilese de bunlar iş kazalarını azalttı.

üstüne düşmesi ya da parmaklarının araya sıkışması gibi nedenlerle sık sık iş kazaları meydana gelir. İstanbul'da birçok binanın eski olduğu için, merdivenler dar ve çoğu zaman yük taşıma asansörü bulunmadığından işçiler, yük taşıma esnasında iş kazası geçirir.

Aynı şekilde evden eve taşımacılıkta, nakliyatçıların dış cephe asansörüne sahip olmaması veya ev sahipleri dış cephe asansörü talep etmemesi nedeniyle işçiler, çoğu zaman eski yapılı konutlarda ev eşyalarını dar merdivenlerde, tek başına veya işçi arkadaşlarının yardımıyla sırtlarında taşımak zorunda kalır. İşçilerin zorluk çektikleri noktalardan biri de birlikte çalıştığı iş arkadaşının malzemeyi nasıl taşıyacağını bilmemesi ve dayanıklı olmaması nedeniyle, diğer işçinin iş kazası geçirmesine neden olmasıdır. Ağır yükleri taşımada, bir işçinin ufak bir dikkatsizliği, diğer işçiler için büyük risk taşır. Aynı şekilde bazı nakliyatçıların, esnafların veya ev sahiplerinin, taşıma sürecini hızlandırmak için işçilere sürekli baskı kurmasından dolayı, yapılacak işi daha erken bitirmek zorunda kalan işçilerin çalışma esnasında küçük bir dikkatsizliği iş kazası geçirmesine neden olur. Birçok işçi, uzun yıllar ağır yük taşıma nedeniyle bel ağrısı başta olmak üzere bedenlerinde belli başlı rahatsızlıklara sahiptir.

Benzer şekilde inşaat alanlarında işçiler, malzemeleri taşıma sırasında da iş kazası geçirir. İşçiler, inşaat alanları dışında nalbur, keresteci gibi esnafların yüklerini taşıma esnasında da irili-ufaklı iş kazalarına maruz kalır. Yıllarca nalburların kireç ve çimento çuvallarını taşıdıkları için işçilerin sağlığı olumsuz yönde etilendi. Bir işçiyle yaptığım görüşmede, yıllarca nalburların çimento ve kireç çuvallarını taşıma esnasında esnaflar tarafından kendilerine herhangi bir koruyucu maske verilmemesi nedeniyle boğazlarına sürekli tozların girmesinden dolayı sağlık sorunu yaşadığını söyledi. Aynı şekilde, yaz aylarında aşırı sıcak havalarda çimento ve kireç taşırken yoğun tempoda ve uzun saatler çalıştıkları için işçilerin sırtları sürekli terler. Bu durum, çimento ve kireç tozunun deriye sürekli temas etmesine neden olarak sırt bölgesinde kızarıklık ve yanmaya sebebiyet verir. Bu konuda acı deneyim yaşayan birçok işçi, sıcak günlerde nalburların çimento ve kireç torbalarını taşımama eğilimi gösterir. İşçiler, inşaat malzemeleri veya esnafların yüklerini taşırken, işverenlerin iş güvenliği maliyetini gerekçe göstererek işçilerin güvenliğini sağlamaya yönelik herhangi bir girişimde bulunmadığını sık sık dile getirdi.

İşçilerin çalışma alanlarında yaşadığı diğer bir iş kazası ise tersanelerde yaşanır. Bu sebeple belli dönemlerde tersanelerde çalışan işçilerin bir bölümü, ücret düşüklüğü, işlerin ağır

olması ve yaşanan iş kazalarından dolayı buralarda çalışmaktan kaçınır.¹¹⁰ Bu sebeple belli dönemlerde Tuzla tersanelerinde ortaya çıkan işgücü açığını geçici olarak İmçeler işçi pazarında bekleyen işçi grupları karşılar. Aynı zamanda, tersanelerde iş yoğunluğunun fazla olduğu dönemlerde veya maaşlı işçilerin riskli gördüğü işlerden kaçındığı durumlarda, İmçeler işçi pazarında bekleyen işçiler devreye sokulur. İmçeler işçi pazarında bekleyen Şanlıurfalı işçiler, belli dönemlerde iş kazası riski düşük işlerde çalıştıkları gibi iş kazası yüksek olan ağır işlerde de çalışmayı kabul etmek zorunda kalır.

İmçeler işçi pazarından Tuzla tersanelerine günlük veya birkaç günlüğüne çalışmaya giden işçiler, ağırlıklı olarak geminin belli bölümlerinde kaynak yapıldığında, kaynaktan dökülen toz parçalarının temizlenmesinde, kaynak ustasının yanından çırak olarak çalışmada, gemilerin boyanmasında veya tadilatı için kurulan iskelelerin kurulumu veya sökümünde çalışırlar. Çok nadir de olsa limana yakın, açık denizde park etmiş olan yük gemilerinin depolarının temizliği işinde de çalışırlar. Gemideki depo bölümünün temizlemesi için kimyasal maddelerin kullanılması, işçilerin mesleki hastalığına yakalanmasına neden olur. Şanlıurfalı işçiler, bu kimyasallarla iç içe çalıştıkları için zamanla vücutlarında kalıcı hasarlar oluşur. Bu durumdan haberdar olan tecrübeli tersane çalışanları, Tuzla limana yakın açık denizde park eden gemideki depoların temizliğinde çalışmaya yanaşmadığı için bazı tersane firmaları özellikle bu işte tecrübesiz olan işçi pazarında bekleyen işçilerle çalışır. Şanlıurfalı işçi grubu, belli günlerde Tuzladaki tersanelerde tehlikeli işte çalışmak zorunda kalır. Her ne kadar İmçeler işçi pazarında çalışan işçilerin bir bölümü, tersanede çalışmanın diğer işlerden daha tehlikeli ve çalışma koşullarının ağır olduğunun farkında olsa da diğer işlere kıyasla günlük ücretleri daha yüksek olduğundan (2021 yılında yaptığım saha çalışmasında işçiler, 250-300 lira arasında ücret alıyordu), bütün riskleri göze alıp çalışmaya devam eder. Tersanelerde, mesleki hastalıklar ve iş kazaları sık sık yaşanır.¹¹¹

¹¹⁰ Özellikle Tuzla ilçesine bağlı İmçeler işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü, Tuzla tersanelerinde kısa süreliğine çalışmış ancak ağır çalışma koşulları, yüksek iş kazası riski, maaşların geç yatırılması ve asgari ücretle çalışmanın dayatılması gibi nedenlerle işi bırakarak İmçeler işçi pazarında beklemeye başladı. Günümüzde Tuzla tersanelerinde şirketlere bağlı olarak çalışan düzenli işçilerin bir bölümü Şanlıurfalıdır. Bu tersanelerde çok sayıda Şanlıurfalı işçinin çalışması nedeniyle işçiler arasındaki hemşerilik ve akrabalık ilişkileri hayli güçlü. Bu durum, İmçeler işçi pazarından Tuzla tersanelerine geçişleri sağladığı gibi, tersanede çalışıp işinden memnun olmayan bazı işçilerin de pazarda beklemeye başlamasına yol açar.

¹¹¹ Ağır sanayi bölgelerinden biri olan tersaneler, işçilerin en çok iş kazası geçirdiği çalışma alanlarından biridir. Tersanelerde çalışan işçiler, kronikle sonuçlanan mesleki hastalıklar, çalışma esnasında yaralanma veya ölümle sonuçlanan iş cinayetleri yaşar. Tersanelerde çalışmaya giden gündelik işçiler, uzun süre yalnızca günübirlik veya birkaç günlük çalıştıkları için solunum sistemleri zarar görür. Kaynakların tozunu temizlerken çoğu zaman toz maskesi takamadıkları için akciğer rahatsızlıkları yaşar. Gün boyu gürültülü ortamda yüksek sese maruz kalan işçilerin işitme duyusu zarar görür veya işitme kaybı yaşar. Bu ağır iş aynı zamanda psikolojilerini de olumsuz etkiler. Tuzla tersanelerinde 2000-2008 (2008 yılının ilk altı ayı verileri kapsamakta) yılları arasında 61 işçi, iş cinayetlerinden dolayı hayatını kaybetti. Nitekim İş Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'ne (İSİG) göre de işçi

Gündelik işçiler, inşaatlarda çalışma esnasında ağır iş kazalarının yanı sıra ölümle sonuçlanan iş cinayetlerinin kurbanı olur. İşçiler, her gün farklı bölgelerdeki inşaatlarda çalışmaya gittiğinden, inşaatların bütün noktalarına dair ayrıntılı bilgilere sahip değildir. Çalışma esnasında inşaatın hangi noktalarının sağlam olduğunu ve hangi noktalarının sağlam olmadığını bilemez. İnşaatın bütün kademelerinde yer almadıkları için çalışma esnasında hangi noktalara basmaları veya hangi noktalardan malzemeleri taşımaları gerektiğini kestiremez. İşçiler, çalışma esnasında sağlam kurulmayan iskeleler, düşme riskine karşı alınmamış önlemler vb. etkenlerden dolayı iş kazası geçirir.

Aynı inşaatta uzun süre çalışan işçinin iş kazası geçirme riski, işçi pazarından aynı inşaatla çalışmaya gelen diğer işçiye kıyasla daha düşüktür. Çünkü aynı inşaatla devamlı olarak çalışan bir işçinin inşaat sürecinin tüm aşamalarında çalışması sayesinde hangi noktaların riskli olduğu ve iş kazasına sebebiyet verebileceğini az çok bilir. İnşaat şantiyesine ilk defa giren bir işçi ise tüm bu risklerden habersiz çalışmak zorunda kalır. Aynı şekilde işçilerin işçi pazarında uzun yıllar beklemesi ve gittikleri inşaatlarda tecrübe kazanması sayesinde çalışma esnasında iş kazası geçirme riski daha az iken, ilk defa işçi pazarında beklemeye başlayan ve yeni inşaat işine giden bir işçinin, bu alandaki risklere dair herhangi bir deneyimi olmadığı için, iş kazası geçirme riski daha yüksektir.¹¹² Nitekim Ataşehir ilçesine bağlı Kayışdağı işçi pazarında bekleyen Amasyalı Türk işçi, bu durumu şu şekilde aktardı:

Ben burada yıllarca bekledim. Çalışırken hiç büyük iş kazası geçirmedi. Yani çok nadir olsa belki çok küçük iş kazası geçirmişimdir. Ben inşaatlarda yıllarca çalışırım. İnşaat işini çok iyi bildiğim için çok dikkatli çalışırım. Ben, mesele ilk inşaatla girdiğimde şöyle dikkatli bir şekilde etrafıma bakarım. Ne nerede, neresi tehlikelidir. Yerlerde çiviler var mı? Duvarlarda keskin demirler var mı? Kalıplar sağlam mı? basamaklar sağlam yapılmış mı? onlara bakarım. Sonra iş başı yaparım. Yani genelde bu iş kazası daha çok acemi inşaat işçileri yapar. Yani eğer işçi dikkatsizse usta da olsa acemi işçi de olsa yine iş kazası yaşar. İnşaat işi tehlikeli iştir. Sürekli gözü açık çalışman lazım. Sürekli tetikte ve dikkatli olman lazım.

İşçi pazarlarında günlük işlere giden işçi grupları, çalışma esnasında basit iş kazaları veya yaralanmayla sonuçlanan ağır iş kazaları geçirdiği gibi az da olsa ölümle sonuçlanan iş cinayetleri de yaşanır. İşçiler, daha az risk taşıyan iş kazalarına maruz kalmaları halinde kısa

cinayetlerinde son dönemlerde ciddi bir artış yaşandı. İSG'nin 2021 yılı verilerine göre ise "6331 Sayılı İSG Yasası'nın yürürlüğe girdiği 2013 yılından bugüne tersane/gemi sektöründe 226 işçinin iş cinayetlerinde hayatını kaybettiğini" tespit eder (kaynak: <https://www.isigmeclisi.org/20621-son-8-yilda-tersane-gemi-sektorunde-en-az-226-isci-arkadasimiz-hayatin>).

¹¹² İşçi pazarlarında günlük işlere giden işçilerin meslek hastalıklarına yakalanma veya iş kazası geçirme riski, bekleme sürelerine ve deneyimlerine bağlı olarak değişkenlik gösterir. Örneğin, uzun yıllar işçi pazarlarında çalışan işçiler bu konuda daha dikkatli olup yüksek riskli işleri tercih etmezken, pazara yeni katılan işçiler ise yeterli deneyime sahip olmadıkları ve hangi işlerin meslek hastalığına veya iş kazasına sebebiyet verebileceğini bilmedikleri için genellikle daha riskli işlerde çalışmak zorunda kalır. Bu nedenle, işçi pazarına yeni katılan işçi grupları iş kazası riski açısından daha dezavantajlıdır. Özellikle işçi pazarlarında bekleyen ve inşaatlarda günübirlik çalışan işçilerin iş kazası geçirme riski her zaman daha yüksektir.

sürede iyileşerek tekrar işçi pazarına giderek işgücüne katılmak için bekleyişlerini sürdürür. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupları, en çok basit iş kazalarına maruz kalır.

İşçiler, ağır iş kazası geçirdiğinde uzun süre işgücünden geri kalır ve ekonomik anlamda ciddi kayıp yaşar. Yaşanan bu tür iş kazalarında işverenlerin sorumluluk üstlenmemesi ve günlük sigortanın olmaması nedeniyle işçiler çoğu zaman hastane masrafları ve çalışmadıkları günlerin maliyetini kendi bütçesinden karşılamak zorunda kalır. Bazen de iş kazasına maruz kalan işçilerin şikâyet edeceği kaygısından dolayı işverenler, genelde işçiyle bir şekilde uzlaşmaya giderek (işçinin hastane masrafı ve çalışmadığı günler içinde bir miktar para ödemeyi teklif eder) işçinin şikayetçi olması engellenir. Ne yazık ki bu tür durumlarda bazı işçilerin uzun süre hastanede yatmasından kaynaklı olarak hastane masrafını karşılamakta zorlanmasının yanı sıra uzun süre işçi pazarına gelemeyeceği için de ekonomik anlamda çok zor durumda kalacağını anladığı için işverenlerin bu tür gayri ahlaki tekliflerini kabul etmek zorunda kalır. Ataşehir ilçesine bağlı İçerenköy işçi pazarında bekleyen Vanlı Kürt işçi, bu durumu şu şekilde açıkladı:

Ben de 2011 yılında iş kazası yaşadım. 2011 yılında buraya bir tane işveren geldi. Onunla konuştuk. Çatı katında molozların hepsini aşağıya indireceksin dedi. Bende pazarlık yaptım onunla fiyatta anlaştık. Sonra beni Kadıköy ilçesine götürdü. Bir binanın çatısındaki molozları aşağıya indirmek için çatıya çıktım. Molozları indirmek için demir merdivenden moloz çuvallarını indirmeye çalışıyorduk. Sonra bir tane moloz çuvalını indirmeye çalışırken merdiven hareket edince bende dengemi kaybettim, 3 metre yukarıdan yere düştüm. Başımda kan geldi. Ondan sonra artık bayılmışım. En son gözlerimi açtığımda hastanede idim. İşveren, ambulansı arayıp beni hastaneye götürmüştü. 12 gün hastanede yoğun bakımda kaldım. Sonra kendime geldim. Baktım işveren yanıma geldi. İşte polisler gelip ifadeni alacaklar dedi. Sen bu şekilde ifade verirsen sana para da veririm dedi. Ben de ona ben kaza geçirmişim, kolum kırık, birkaç ay belki işe gidemeyecem. Şimdi evime nasıl ekmek götüreceğim dedim. O da bana tamam sana para da vereceğim dedi. Ben herhalde 3 aydan fazla çalışmam dedim. O da tamam dedi. Hesaplayalım sana para vereceğim. Yeter ki benden şikayetçi olma dedi. İşte adam oturdu hesap yapmaya başladı. O zamanın parasıyla bana 12 bin lira civarında para verdi. Ben burada evde birkaç gün kaldım. Biraz iyileştim. Yürüyecek hale geldim. Sonra otobüse binip Van'daki köyüme gidip 2-3 ay evde dinlendim.

Enformel işgücü piyasasında birçok sektörde olduğu gibi işçi pazarında farklı sektörlerde gündelik işçi olarak çalışmaya giden işçi grupları da çalışma esnasında iş cinayetleri yaşar. İşgücü piyasasında, her ne kadar 6331 sayılı “İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu” kapsamında işverene sorumluluk yüklenmiş olsa da çoğu işveren, biraz da maliyetlerden kaçmak için, sorumluluklarını yerine getirmez ve iş kazaları sık sık yaşanır.¹¹³

¹¹³ 2012 yılında yayımlanan 6331 sayılı “İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu”, işverenin genel yükümlüğü (madde 4) şöyle tanımlanır: “(1) İşveren, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olup bu çerçevede; a) Mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapar. b) İşyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izler, denetler ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlar. c) Risk değerlendirmesi yapar veya yaptırır. ç) Çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne alır. d) Yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların hayatı ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi

İş Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi'ne (İSİG) göre, farklı sektörlerde çalışma esnasında işçi cinayetlerinde son dönemlerde ciddi bir artış yaşandı. 2013 yılında 1235, 2014 yılında 1886, 2015 yılında 1730, 2016 yılında 1970, 2017 yılında 2006, 2018 yılında 1923, 2019 yılında 1736, 2020 yılında 2427, 2021 yılında 2170, 2022 yılında 1843, 2023 yılında 1932, 2024 yılında (Ocak-Eylül tarihleri arasında) ise 1371 işçi, iş cinayetinden dolayı yaşamını yitirdi. Örneğin 2023 yılı iş cinayetlerinin istihdam biçimlerine baktığımızda, ücretli (işçi ve memur) çalışanların %85'i (1649) yaşanan iş kazaları sonucunda yaşamını yitirirken, %15'i (283 kişi) ise kendi hesabına çalışanlardandı (esnaf ve çiftçi). Özellikle, inşaat ve taşımacılık işlerinde çalışan işçiler, iş cinayetlerinin neredeyse üçte birini (%32'sini) oluşturur. Bu çalışma alanları iş güvenliği açısından riskli işler bölümünde yer alır.¹¹⁴ İşçi pazarlarında da çalışan işçilerin önemli bir bölümü inşaat ve taşımacılık işlerine gittiğinden dolayı, yüksek riskli işte çalışır. İşçi pazarlarında yaptığım saha çalışmasında da işçi ölümlerinin daha çok bu iki çalışma alanında yaşandığını tespit ettim. Aynı şekilde, çalışma esnasında en çok yaşanan irili/ufaklı iş kazaları da bu alanlarda yaşanır.

Ağırlıklı olarak çalışma esnasında kalp krizi geçirme (farklı yıllarda ve farklı işçi pazarlarında beklemiş olan üç işçinin çalışma esnasında kalp krizi geçirdiğini tespit ettim), istinaf duvarın çökmesiyle ezilme, kanal kazma sürecinde toprağın altında kalma, sıcak asfaltın altında kalma,¹¹⁵ elektrik çarpması, iskeleden düşme, asansör ve merdiven boşluğuna düşme,

için gerekli tedbirleri alır. (2) İşyeri dışındaki uzman kişi ve kuruluşlardan hizmet alınması, işverenin sorumluluklarını ortadan kaldırmaz. (3) Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği alanındaki yükümlülükleri, işverenin sorumluluklarını etkilemez. (4) İşveren, iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin maliyetini çalışanlara yansıtamaz.” (Kaynak: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6331.pdf>)

¹¹⁴ Nitekim İSİG verilerine göre, 2023 yılında iş cinayetlerinin işkollarına göre dağılımı şöyledir: “İnşaat, Yol işkolunda 389 işçi; Tarım, Orman işkolunda 371 emekçi (194 işçi ve 177 çiftçi); Taşımacılık işkolunda 221 işçi; Konaklama, Eğlence işkolunda 157 işçi; Ticaret, Büro, Eğitim, Sinema işkolunda 116 emekçi; Belediye, Genel İşler işkolunda 100 işçi; Metal işkolunda 97 işçi; Gıda, Şeker işkolunda 58 işçi; Sağlık, Sosyal Hizmetler işkolunda 55 işçi; Madencilik işkolunda 51 işçi; Gemi, Tersane, Deniz, Liman işkolunda 47 işçi; Enerji işkolunda 44 işçi; Petro-Kimya, Lastik işkolunda 39 işçi; Savunma, Güvenlik işkolunda 30 işçi; Tekstil, Deri işkolunda 29 işçi; Çimento, Toprak, Cam işkolunda 28 işçi; Ağaç, Kâğıt işkolunda 24 işçi; Basın, Gazetecilik işkolunda 10 işçi; Banka, Finans, Sigorta işkolunda 3 işçi; İletişim işkolunda 2 işçi; Elimizdeki veriler ışığında çalıştığı işkolunu belirleyemediğimiz 61 işçi hayatını kaybetti.” (kaynak: <https://www.isigmeclisi.org/20959-yasamak-icin-orgutlenmek-direnmek-zorundayiz-2023-yilinda-en-az-1932>) Aynı şekilde “2019 yılında, 2018 yılına göre inşaat sektöründe meydana gelen iş kazası %38, hayatını kaybedenlerin sayısı, %46 oranında azaldı. Yıllardır olduğu gibi, 2019 yılında da iş kazası sonucu ölüm en çok inşaat işlerinde yaşandı. 2019 yılında bina inşaatlarında meydana gelen 25.551 iş kazasında 207, bina dışı yapı (karayolu, demiryolu, havaalanı vb.) inşaatında yaşanan 15.927 kazada 105, özel inşaat faaliyetlerinde (yıkım, tesisat, havalandırma vb.) meydana gelen 6.223 kazada, 56 işçi olmak üzere toplam 47.701 sigortalının geçirdiği iş kazasında 323 işçi hayatını kaybetti. 2018 SGK istatistiklerinde inşaat sektöründe toplam 77.187 sigortalının geçirdiği iş kazasında 591 sigortalının hayatını kaybettiği belirtilmişti. Buna göre 2019 yılında inşaat sektöründe meydana gelen iş kazası sayısı %38, hayatını kaybedenlerin sayısı, %46 oranında azalmıştır” (MMO, 2021).

¹¹⁵ 7 Eylül 2021'de saha çalışması esnasında işçilerle yaptığım görüşmede, Ağırlı iki işçinin (baba ve oğul) çalışma esnasında yaşanan iş kazası sonucunda hayatını kaybettiğini, Sarıgazi işçi pazarı ve Sultanbeyli meydanında bulunan işçi pazarında bekleyen işçi arkadaşlarından öğrendim. Ağırlı bu iki işçi, daha önceden uzun süre Sultanbeyli merkez caminin önündeki işçi pazarında çalıştı. 2020 yılında, iş yoğunluğunun azalmasıyla,

ağır malzemelerin altında kalma, çalışmaya giderken trafik kazası geçirme, işverenin şiddetine maruz kalarak öldürülme vb. sebeplerden dolayı birçok işçinin iş cinayetine kurban gittiğini tespit ettim. Son olarak 2021-2022 yılları arasında saha çalışması sürecinde işçilerle yaptığım görüşmelerde, iki yaşlı işçinin COVID-19 hastalığını ağır geçirmesinden kaynaklı olarak yaşamı yitirdiğini öğrendim. Görüldüğü üzere işçi grupları, sadece çalışma esnasında değil yolculuk esnasında ve işçi pazarında bekleme sürecinde iş kazaları riskiyle karşı karşıya kalır. İş kazaları işçinin ölümüyle sonuçlanması halinde ise işverenler, işçi ailelerinin davacı olmamaları için “kan parası” ödemeyi teklif eder. İşçiler, birçok işverenin, işçi ailelerine “kan parası” ödeyerek yargılanmaktan kurtulduğunu dile getirdi.

İşçi pazarlarında işçilerin yaşadığı bu tür iş kazaları dışında, bazı işçi grupları çalışma sonrasında işverenler tarafından işinin beğenilmemesi veya işçinin ücretini gasp etmesinden dolayı yaşanan gerilimden dolayı, işverenlerin fiziksel şiddetine maruz kalır. Çoğu zaman uygulanan şiddet ağır yaralanmayla ve nadir de olsa ölümle de sonuçlanır. İşçiler, iş dışında da farklı sebeplerden dolayı işverenlerin şiddetine maruz kalır. Yaptığım saha çalışması sürecinde, Ümraniye merkezde bulunan Meydan/Merkez işçi pazarında, Siirtli bir işçinin bir işverenle iş konusunda anlaşarak Şile ilçesinde çalışmaya gittiği ve çalışma esnasında işveren tarafından öldürüldüğü tespit edildi.¹¹⁶ Yaşanan iş cinayeti ve süreci Ümraniye ilçesine bağlı Meydan/Merkez işçi pazarında bekleyen Siirtli Kürt işçi şu şekilde aktardı:

Burada uzun yıllar çalışıyoruz, çok şükür hiç sakatlanma ve iş kazası geçirmedim. Ama birkaç yıl önce bizim bir arkadaşımız işe giderken öldü. Bir işveren geldi, arkadaşımızı işe götürdü, sonra öldüğünü öğrendik. Böyle bize bir poşetin içine kemiklerini verdiler. Bizde onun kemiklerini köyüne gönderdik. Siirt'te köyünde defnettiler onu. Olay şu şekilde oldu hatırladığım kadarıyla (burada hem kendisi ve diğer işçilerle birlikte olayı anlatıyor); işveren, işçi arkadaşımızı Şile'deki bir eve götürmüş onunla muhabbet ediyor, nereli olduğunu soruyor. Sonra onun çayına bir ilaç katmış arkadaşımız bayılmış, sonra işveren işçi arkadaşımızı diri diri yakmış. Biz sonradan öğrendik ki o işveren o zamanlar iş adamıymış, iflas etmiş, kendini daha önceden sigortalatmış başına bir şey gelirse sigortadan para almak için bunu yapmış. Misal olarak sen kendi sigortaladığında başına bir şey gelirse bir miktar para alıyorsun. Bu iş adamı da işçi arkadaşımızı yakarak kendisi ölmüş gibi göstererek sigortadan para almaya çalışmış, eşi de bundan haberi varmış. Sonra eşi insafa gelmiş, gitmiş karakola durumu anlatmış, sonra o adamı hapse attılar.

İşçi pazarlarında işçi grupları, çoğunlukla ilk defa karşılaştıkları işverenlerle pazarlık edip işe gider. Bu sebeple hangi işverenin iyi veya kötü olduğunu, hırsız veya katil olup

Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarında beklemeye başladılar. 2021 yılının Eylül ayında, sıcak asfaltın altında kaldılar ve sağlık ekiplerin müdahalesine rağmen kurtarılamadılar. Ayrıca, bir işçinin de yoğun bakımdaki tedavisinin devam ettiğini öğrendim.

¹¹⁶ Yaşanan iş cinayetinin medyaya da yansıldığını tespit ettim. “İş Adamından Korkunç Cinayet” başlıklı haberde iş adamının işçiyi hangi gerekçeyle ve nasıl öldürdüğü şu şekilde aktarılmaktadır: “İflas eden iş adamı İ. Y., sigorta şirketlerinden 4 milyon TL almak için şeytani bir plan hazırladı. Amele pazarına gidip, kendisine benzettiği işçi B. A. ile anlaştı, onu bir villaya götürüp yaktı. Cesedin başına da kendi kimliğini bırakan zanlı, daha önce elinden kaçırdığı bir başka işçinin ihbarıyla yakalandı.” (<https://www.internethaber.com/is-adamindan-korkunc-cinayet-209677h.htm> Haber tarihi: 03.10.2009).

olmadığını bilmeden günlük işlere gider. İşçiler, her ne kadar bu tür risklerin farkında olsa da yine de evini geçindirmek için zorunlu olarak bu tür riskleri de göze alarak işverenlerle işe gider. Bazı işçiler, çalışma esnasında işverenlerin sürekli baskısı altında kalır ya da iş bitiminde ücretini talep ettiklerinde işverenler tarafından fiziksel şiddet maruz kalır. Nadir de olsa başlarına silah dayatılarak talep ettikleri ücretten vazgeçmeleri konusunda tehditte maruz kalır.

Bu bölümü, genel hatlarıyla toparlayacak olursak işverenler, 2000'lerin başlarına dek çoğunlukla doğrudan işçi pazarına gelerek işçi seçimi yapardı. Bazı işverenler, işçi pazarlarına geldiğinde öncelikli olarak daha önceden çalıştığı işçiler veya kendi işçi hemşerileriyle ilk teması kurar ve pazarlık sonunda anlaşmaları halinde öncelikle onları tercih ederdi. İşverenler işin niteliğine göre de işçi seçimi yapar. İnşaat işleri gibi mesleki nitelik gerektiren işlerde işverenler, işçi pazarlarında amele/düz işçi seçmek yerine ihtiyaç duyduğu alana uygun olarak inşaat ustalarını seçer. Yük taşıma işlerinde ise işverenlerin işçi seçimi daha değişkenlik gösterir. Örneğin, nakliyatçı işverenlerin işçi ekibi bulunur. İşçi eksikliği oluştuğunda ise yük taşıma işlerine dayanıklı olan iri yapılı genç işçileri seçer. Nakliyatçılar aracılığıyla yapılan yük taşımalarında ücret piyasası sabit olduğundan, yerli/yabancı işçi ayrımı olmadan en dayanıklı ve hızlı olan işçiler tercih edilir. İşverenler, yük taşıma işlerinde öncelikli olarak daha dinç, güçlü ve genç işçileri seçerken, mesleki nitelik gerektiren işlerde ise işçinin yaşı, etnik kimliği, gücü vb. unsurları değil işçinin ustalığını dikkate alır. Mesleki nitelik gerektirmeyen işlerde ise en düşük ücreti teklif eden herhangi bir işçi grubu seçebilir. İşçi seçimi sürecinde en dezavantajlı grup, yaşlı işçilerdir. Her ne kadar yaşlı işçilerin bir bölümünün mesleki niteliği olsa da işçi pazarında genç ve dinamik mesleki niteliği olan işçi olması halinde, işverenler genç işçilerin daha hızlı çalıştığını düşünerek gençleri tercih eder. Öte yandan pazarlık sürecinde ise yerli işçi grubu, yabancı göçmen işçilere kıyasla daha dezavantajlıdır.¹¹⁷

1990'ların başlarına dek birçok işçi pazarında çocuk işçiler de beklerdi. Gündelik işgücü piyasasında çocuk işçiliği son derece yaygındı. İşçiler, özellikle işverenlerin fazla işçi talebi olduğunda, yaşlı işçileri ve çocuk işçileri de gruba dahil ederek çalıştırmaya götürürdü.¹¹⁸ Öte yandan işlerin azaldığı dönemlerde ve işçi yoğunluğun fazlaştığı dönemlerde işverenler,

¹¹⁷ Yerli işçilerin, yabancı göçmen işçilere kıyasla çoğunlukla aileleriyle İstanbul'da yaşamaları ve aylık harcamaları daha yüksek olması nedeniyle geçimini sağlamak amacıyla piyasa ortalamasında ücret talebinde bulunurken, yabancı göçmen işçilerin büyük çoğunluğu ise birçok bekar işçi arkadaşıyla aynı evi paylaşması, giderlerin daha az olması ve kendi ülkesine kıyasla talep ettiği ücret daha yüksek olması sayesinde işçi pazarında yerli işçilere kıyasla piyasanın ortalamasının altında ücret talep edebilmektedir.

¹¹⁸ İşverenler, çoğunlukla çocuk işçilerin (çocuk işçiliğin bir suç unsuru olarak değerlendirilmesinin aksine) ve yaşlı işçilerin daha verimsiz çalışacağı düşüncesiyle, bu işçilere karşı çıkar. Çocuk işçiler, işçi pazarında bulunan aile üyeleri, akrabaları veya köylüleri aracılığıyla işverenler tarafından ikna edilerek çalıştırılmaya götürülür.

işçilerin bu dayatmasına karşı çıkar ve diğer işçilerle temas kurarak onlarla pazarlık sürecini başlatır. İşerin yoğun olduğu 1990'ların başlarına dek fazla işçi lazım olduğunda işverenden ziyade işçiler, işverenin talep ettiği işçi sayısını göz önünde bulundurarak, işçileri seçerdi. Günümüzde ise iş yoğunluğunun azalması nedeniyle daha çok işverenler, işçileri seçip çalıştırmaya götürür. 1990'lardan itibaren iş yoğunluğu azaldığından işverenler, pazarlık sürecinde ücret belirleme ve işçi seçiminde işçilere kıyasla daha avantajlı hale geldi.

1990'ların başlarına dek iş yoğunluğunun fazla olması sayesinde işçi seçimi sürecinde iş yoğunluğundan kaynaklı olarak işçiler arasında veya işçi ile işveren arasında çok daha az gerilim yaşandığını tespit ettim. Özellikle 2000'lerden itibaren, işverenlerin gündelik işçilere daha az ihtiyaç duyduğu ve işçiler yalnızca haftanın belli günlerinde işe gidebildiği için işe gitme kaygısı ön plana çıkmaya başladı. Bu sebeple, 2000 sonrasında işçi seçimi süreci işçiler arasındaki rekabeti artırdı, ücretlerin sürekli düşmesiyle işçiler daha fazla emek sömürüsüne maruz kaldı ve bu durum işçiler arasındaki gerilimi tırmandırdı.

İstanbul'un 37 ilçesinde bekleyen işçi gruplarının, yapılacak işin mesafesi (işçi pazarına uzaklığı), işin yoğunluğu, riski ve işin zorluğu gibi parametrelere göre, talep ettiği ücretlerde az da olsa değişkenlik bulunur. Birçok işçi pazarında işçiler, işe gitmek için işverenlere çoğu zaman piyاسasının altında ücreti teklif ederek günlük işlere gider.¹¹⁹ Beklenen işçi pazarının merkezi konumda olup olmaması ve yakınında başka bir işçi pazarının bulunup bulunmaması, bekleyen işçi sayısı da işçilerin talep ettiği ücret üzerinde belirleyici etkiye sahiptir.

İşverenler, işçi pazarına geldiğinde işçi yoğunluğunu ve yabancı göçmen işçilerin varlığını fark ettiğinde, daha düşük ücret teklif eder. Bu da işçi pazarındaki ücret piyاسasının düşmesine neden olur. Buna karşın, bazı işçi pazarlarında tersi bir durumda da yaşanabiliyor. İşçi pazarında az sayıda işçinin olması ve işçi grubunun içinde yabancı işçinin bulunmaması sayesinde işçiler, işverenlere piyاسanın üzerinden bir ücreti dayatarak günlük işlere gider. Gündelik işçilerin bir bölümü, işlerin yoğunlaştığı dönemlerde (ilkbahar ve yaz mevsimlerinde) işverenlerle pazarlık sürecinde piyاسanın üzerinde ücret talep edebilirken, işçi ihtiyacının daha

¹¹⁹ İşçilerin yaptıkları en büyük hatalardan biri, işverenin aracı bekledikleri alana yaklaştığında ve park etmeye çalıştığında, bir anda aracın peşinden koşarak işverenle iletişim kurma yarışına girmesidir. Böyle olunca arz ve talep ilişkisi çerçevesinde işveren, işçi yoğunluğunu fark eder ve işçiler sürekli yarıp içinde olduğundan düşük ücret vermeye çalışır. Çoğu defa işçiler, sırf işe gidebilmek için işverenin dayattığı düşük ücrete razı olur. Diğer işçiler ise piyاسanın düşürülmesinden dolayı işe gidenlere tepki gösterir. Araç peşinde koşan işçilerin çoğunluğu genç işçilerdi. Yaşlı işçiler bu yola çok nadir başvurur. Yaşlı işçilerle yaptığım görüşmelerde, araç peşinde koşan işçilere tepki gösterdiler. İşe gitmenin ve pazarlık yapmanın bir adabı olduğunu, şimdiki genç işçilerin bu adaptan nasibini alamadığını ifade ettiler. Genç işçiler, araçların peşinden koştuğundan, yaşlı işçilerin işverenle görüşmesi, pazarlık yapması ve işgücüne katılması iyice zorlaşır. Gün içinde yaşlı işçiler işe gidemediğinden, işçi pazarında en son bekleyen grubun başında yer alırlar.

az olduğu sonbahar ve kış mevsimlerinde ise piyasanın altında günlük ücret talep etmek zorunda kalır. Tüm bu etkenlerin dışında bir de işçilerin acil nakde ihtiyaç duyduğu günlerde (özellikle kira ve fatura ödemesi, banka ve şahıs borcu, sağlık harcamaları vb.), piyasanın altındaki ücreti kabul ederek günlük işlere gider.

Saha çalışması süresince, işverenlerin bir bölümünün işçilerin ücretlerinin bir bölümü veya tamamını vermediğini ve aynı biçimde önemli orandaki işverenin de işçilerin çalışma süresince ulaşım, yemek, su vb. ihtiyaçlarını karşılamadığını gördüm. Çok nadir de olsa bazı işverenler, işçilerin çalışmasından memnun kaldığında ek ücret olarak bahşış verir. İşçiler, sürekli olarak, bu konuda işverenlerin vicdanına kaldıklarını söylediler. İşçilerin beyan ettiği gibi, başlangıçta işverenin iyi veya kötü olduğunu tespit edebilmeleri mümkün değildir.

17 Ağustos 1999 yılında yaşanan Gölcük depremi (Marmara depremi), 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle inşaat işleri başta olmak üzere birçok sektör olumsuz etkilendi. Bunların işçi pazarlarına olumsuz yansımaları oldu ve birçok işçi geçmişe kıyasla daha az günlük işlere gidebildi. 1990'ların ortalarından itibaren gecekondulaşmanın sona ermesi, boş arazilerin azalması, inşaat ve diğer sektörlerde insan gücü yerine teknolojik araçların kullanılması, COVID-19pandemi süreci ve 2000'den sonra hem günlük işçilere duyulan işlerin azalması hem de işçi pazarında bekleyen yabancı göçmen işçilerin sayısının düzenli olarak artması (2021 yılına dek) nedeniyle işçi pazarlarında bekleyen işçilerin günlük iş bulma imkanları azaldı. Yukarıda sıralanan tüm etkenler, bir araya getirdiğimizde, 2000 sonrası dönemde işçi pazarında bekleyen işçilerin, öncesine kıyasla, birikim yapabilmelerini hayli güçleştirdi. İşçilerin büyük bir bölümü, elde ettiği gelirle çok daha az birikim yapabildiği veya hiç birikim yapamadığı için uzun yıllar mutlak yoksulluk içinde işçi pazarlarında bekliyor.

Enformel işgücü piyasasında yer alan her işçi grubu, sonradan çalışma alanına dahil olan işçi gruplarına karşı olumsuz bir tutum sergiler ve farklı yöntemler geliştirerek bu grupları kendi işgücü piyasasının dışında tutmak için yoğun bir çaba içinde olur. Bu durum, enformel işgücü piyasası içerisinde yer alan işçi pazarları için de geçerlidir. Birçok işçi pazarında, yerli veya yabancı göçmen işçilerin işçi pazarına dahil olmalarını engellemek için işçi grupları, organize olup birlikte hareket eder. İşçi grupları, dışardan gelebilecek işçilere göz yumduklarında, mekânsal hakimiyetlerini kaybedeceklerini, yeni işçilerin gelişiyle daha az işe gidebileceklerini ve işçi fazlalığından dolayı oluşacak rekabet ortamında daha düşük ücretle günlük işlere gideceklerini düşünürler. İşçi grupları, piyasa ortalamasında ücret almak ve düzenli olarak günlük işlere gidebilmek için, bekledikleri mekânı kontrolleri altında tutmayı son derece önemli görür. Bu nedenle, dışardan gelebilecek yerli veya yabancı göçmen işçilerin beklemelerine izin

vermez. Birçok işçi pazarında bekleyen işçi grupları bu konuda başarılı olsa da, bazı işçi pazarlarındaki işçiler başarısız oldu ve farklı illerden ve/veya farklı ülkelerden gelen göçmen işçiler bu işçi pazarlarına dahil olduğunu gördüm.

İşçi pazarına sonradan dahil olabilen işçilerin işçi pazarında kalıcı olabilmek için geliştirdikleri taktiklerin başında, işçi pazarına aile üyeleri, akrabaları, köylüleri, hemşerileri veya işçi arkadaşlarını dahil ederek sayılarını artırmaktır. Böylece, diğer işçi gruplarıyla herhangi bir gerilim durumunda kendilerini koruyabilmek, gücünü artırmak ve mekânda kalıcı olabilmek isterler. 2000 öncesinde, işçi pazarlarına sonradan dahil olmak kolayken, 2000 sonrasında bu hayli zorlaştı. Zira, 2000 sonrasında işçi pazarlarındaki işçi sayısı ve işçiler arasındaki rekabetin artmasına karşılık, günlük işçiye duyulan ihtiyaç azaldı. Ayrıca, uzun süre işçi pazarında bekleyen işçilere kıyasla, sonradan dahil olan işçiler daha fazla göze battı ve yeni gelenlerin işlerini elinden alınacağını düşünen eski işçiler, daha çok tepki gösterdi. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupların yerleri bellidir. Bu nedenle, işçilerin kendi işçi pazarlarından ayrıлып başka bir işçi pazarında beklemesi son derece güçtür. Böyle bir girişim genellikle işçi pazarında bekleyen eski işçiler tarafından engellendiğinden, başka işçi pazarlarına dahil olmak kolay olamaz. Bütün bu dönüşümler nedeniyle, işçi pazarları arasında işçi geçişkenliği azdır.¹²⁰ Haliyle, işçiler öncelikle kendi mekânlarını koruma güdüsüyle hareket eder.

Özellikle iç göçle Anadolu'nun farklı bölgelerinden İstanbul'a gelen Kürt, Türk ve Arap işçilerin küçük bir bölümüyle beraber, farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen gruplar enformel emek piyasasına dahil olmak için içi pazarlarına yönelmek durumunda kalır. Yerli ve yabancı göçmen işçiler hem işgücü piyasasında hem de barınma sürecinde birçok alanda sosyal dışlanmaya maruz kalır. Grupların maruz kaldığı sosyal dışlanmanın şiddeti, etnik aidiyete ve göç edilen dönemlere göre değişkenlik gösterebilir.

Göçmen işçiler, bir yandan yerel halk, esnaf, işveren ve kolluk tarafından, öte yandan ise hem işçi pazarlarında hem de barınma sürecinde diğer işçi grupları tarafından sosyal dışlanmaya maruz bırakılır. Birçok işçi pazarında bu durum bir döngü şeklinde devam eder. İşçi pazarlarına sonradan dahil olan işçi grupları, önceki işçi grupları tarafından mekânsal dışlanmaya maruz kalır. Bu döngü, işçi pazarlarının ilk çıktığı dönemlerden günümüze dek devam etmektedir. İşçi pazarlarında yaptığım saha araştırmasında, inançsal farklılıkların nöbetleşe dışlanma döngüsünü tetiklemediğini, fakat etnik ve ırksal farklılıkların bu döngüyü

¹²⁰ Nadir de olsa bir işçi pazarından akrabası, arkadaşı veya köylüsü olan bir işçinin beklemesine göz yumulur.

etkili şekilde oluşturduğunu gördüm. Bazı işçi pazarlarında yoğun bir şekilde yaşanan bu durum, kimi zaman işçi grupları arasında sözel ve fiziksel şiddete sebebiyet verir.

COVID-19 salgını sürecinde İstanbul'daki işçi pazarlarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu, sokağa çıkma yasaklarına uyarak (cezai işleme maruz kalmamak için) evde kaldı ya da gizlice cep telefonu aracılığıyla günlük işlere gitti. Ancak küçük bir işçi grubu, cezai işlemleri göze alarak işçi pazarlarında bekledi. Salgın, işçi pazarlarında bekleyen birçok işçiyi sağlık, birikim süreçleri, aile ziyaretleri vb. noktalarda olumsuz biçimde etkiledi. Salgın sürecinde işçiler, önceden birikimleri varsa kullanarak hayatta kalmaya çalıştı. Birikimleri olmayan diğer işçiler ise aile üyeleri, akrabaları ve işçi arkadaşlarından borç para alarak ve(ya) günlük giderlerini, kiralarını ve fatura ödemelerini ödemeyi geciktirerek günlük yaşamlarını sürdürmeye çalıştı.

Salgın sürecinde devlet kurumları ve yerel yönetimler, işçi gruplarını ihmal etti. Saha çalışmasında işçilerle yaptığım görüşmelerde, bu dönemde işsiz kaldıklarından dolayı ciddi ekonomik sorunlar yaşadıklarını öğrendim. Gurbetçi olan yerli/yabancı göçmen işçiler, sadece kendileri değil, ayrıca memleketlerinde bekleyen aile üyeleri de ekonomik olarak zorlandı. Gurbetçi işçiler, geçmişe kıyasla ailelilerine yeterince destek olamadı ve ailelerine düzenli para gönderemedi. Hastalığın uzun süreceğini ve sokağa çıkma yasaklarının devam edeceğini öngören bazı gurbetçi işçiler, yasaklar başlamadan memleketlerine geri dönmek zorunda kaldı. Bu işçiler, İstanbul'daki hayat pahalılığı neeniyle memleketlerinde kaldıkları için ekonomik olarak daha az etkilendi.

İşçi grupları, salgın sürecinde sadece kısıtlamaların uygulandığı dönem olumsuz etkilenmedi. Aynı zamanda, kısıtlamalar kalktıktan sonra gündelik işçilere duyulan talep azaldığından, uzun bir süre daha az günlük işlere gidebildi. Salgın süreci, sadece işçi pazarlarında bekleyen işçileri değil, aynı zamanda düzenli olarak bekledikleri alanlardaki esnafları da etkiledi. İşçilerin beklediği bazı kahvehane ve/veya çay ocakları kapandı. İşçiler, salgın sonrasında bekledikleri bazı işyerlerinin kapanması üzerine, başka mekânlarda beklemek zorunda kaldı.¹²¹

İşçiler, en çok yük taşımada, inşaat alanlarında ve tersanelerde çalışırken mesleki hastalıklara ve/veya iş kazalarına maruz kalır. Sosyal güvenceleri olmadığından ve işverenler

¹²¹ İşçilerin uzun süre aynı mekânda beklemesi, bölgedeki esnaflar, mahalle sakinleri ve işverenler tarafından tanınmalarını sağladığı için daha fazla günlük işe gitme fırsatı sunar. Ancak salgın sonrasında bekledikleri yerleri değiştirerek daha az bilinen mekânlara geçmek zorunda kalmaları, işgücüne katılımlarını olumsuz etkiledi.

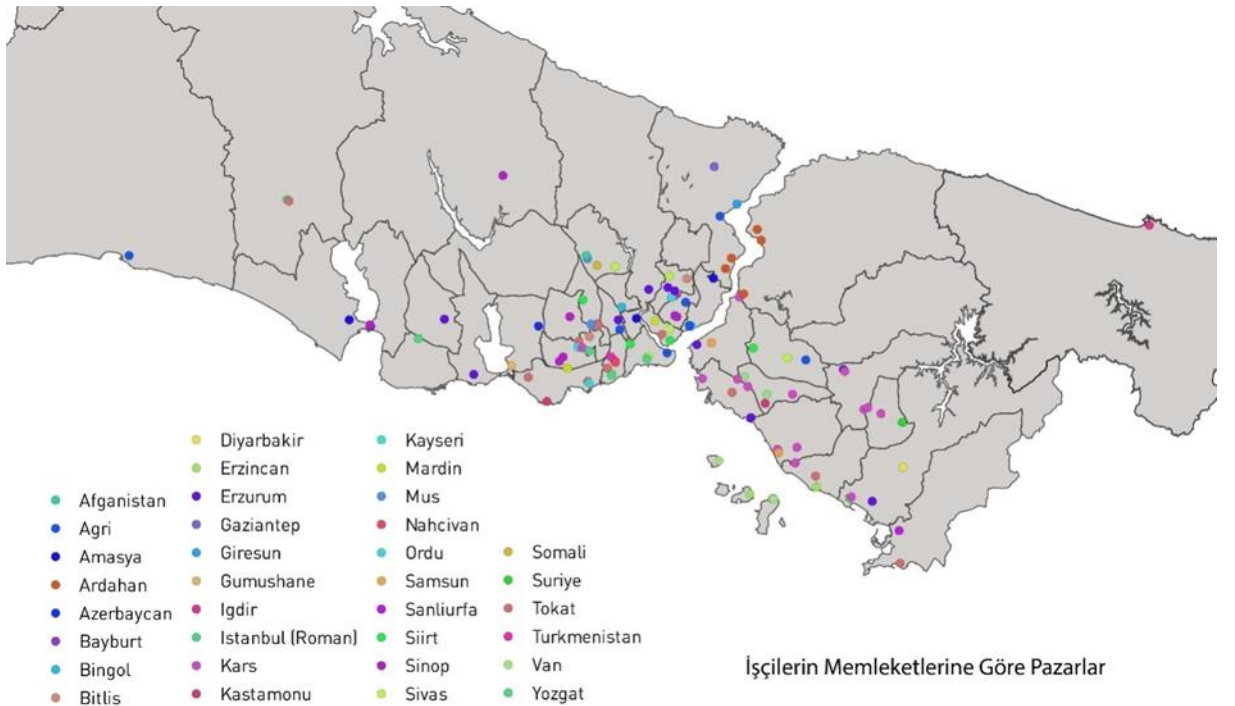
hastane masraflarından kaçındığından, çalışma alanında meydana gelen küçük ve büyük iş kazalarında yaralanan işçiler, çoğu zaman sağlık maliyetleri nedeniyle hastaneye gidip tedavi olamaz. İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, iş kazaları dışında, işverenler tarafından da fiziksel şiddete maruz kalır ve nadir de olsa ölümle sonuçlanan iş cinayetlerinin kurbanı olur. Birçok işveren, gündelik işçiler için iş güvenliği önlemi almaması nedeniyle işçilerin daha fazla iş kazası geçirmesine neden olmaktadır. Bazı işverenler, yaşanan iş kazası sonucunda işçinin hastane masraflarını ve çalışmadığı süredeki günlük ücreti, işçinin şikayetçi olmaması karşılığında karşılar. Özellikle, ölümle sonuçlanan iş cinayetlerinde çoğu işveren, ailenin kendilerinden davacı olmamaları için “kan parası” adında yüklü miktarda para ödemeyi teklif eder. İşçilerin işçi pazarında uzun süre bekleyişleri ve çalışma alanında edindiği tecrübeyle iş kazası geçirme olasılığı azalırken, işçi pazarına yeni dahil olan işçi grupları, mesleki hastalığa ve iş kazası geçirme riski artmaktadır. Bazı işçi grupları arasında tesis edilen yardımlaşma ağları sayesinde, iş kazası geçirenlere ekonomik destekte bulunulur.

3. İSTANBUL ANADOLU YAKASINDA BULUNAN İŞÇİ PAZARLARI

İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, bekledikleri mekânı farklı şekilde isimlendirmektedir. İşçilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde işçi pazarı denilince akıllarına ilk ne geldiği sorduğunda; “ekmek teknesi”, “Kurtlar sofrası”, “batakhane”, “ezilmişlik”, “yoksulluk”, “açlık”, “haksızlık”, “zülüm”, “peşin parayla çalışılan yer”, “soğukta beklenen yer”, “sürekli ayakta beklenen yer”, “az işin çıktığı yer”, “geleceği olmayan yer”, “rezillik içinde beklenen yer”, “umutsuzca bekleyişin olduğu yer”, “işçilerin aşağılanarak bekledikleri yer”, “bir sürü gariban insanın beklediği yer”, “bir kuru ekmek için beklenen yer”, “işçinin alın teriyle para kazanıldığı yer”, “sefalet içinde beklenen yer”, “köylü insanların beklediği yer” vb. şeklinde cevaplar verdiler.

İstanbul’daki işçi pazarının bir bölümü, tek ilden gelen işçilerden oluştuğu için homojen bir yapıya sahiptir. Örneğin, bu tür işçi pazarına mahalle sakinleri, esnaflar veya patronlar tarafından Vanlıların yeri, Ağrıların yeri, Siirtlilerin yeri, Erzurumluların yeri, Şanlıurfalıların yeri, Karslıların yeri, Tokatlıların yeri, Samsunluların yeri vb. olarak isimlendirilmektedir. Bazı işçi pazarları homojen bir yapıya sahipken, diğer işçi pazarlarında ise farklı illerden (farklı dini ve etnik gruplar) ve farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçilerinden oluştuğu için heterojen bir yapıya sahiptir.

Şekil 2: Gündelik İşçilerin Geldikleri Bölgeler

İstanbul'daki işçi pazarlarında çalışan birçok yerli ve yabancı göçmen işçinin yaşadıkları şehirde işçi pazarları bulunmasına rağmen kendi bölgesindeki işçi pazarında beklemek yerine İstanbul'daki işçi pazarlarında beklemeyi tercih etmektedir. Yukarıdaki haritada da görüldüğü üzere İstanbul'un her iki yakasında aynı ilçelerde bile farklı illerden yerli işçiler (Kürt, Türk, Arap vb.) veya farklı ülkelerden gelen düzenli/düzensiz göçmen işçiler iç içe veya ayrı ayrı beklemektedir. Bu grupların İstanbul'un hangi ilçelerindeki işçi pazarlarında yoğunlaştıklarını detaylı şekilde bakmakta fayda var.

3.1. Adalar İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Adalar belediyesi¹²² bünyesinde yerleşime açık beş tane adası bulunmaktadır. Beş ada içerisinde kişi başına düşen metrekare bağlamında en büyük ada Büyükada iken en küçük ada ise Sedef adasıdır. Adalar nüfusu, Cumhuriyet sonrasında günümüze doğru niteliksel (farklı dini ve etnik gruplar) ve niceliksel olarak değişmiştir¹²³. İlk dönemlerde Adalar ilçesinde daha çok Gayrimüslimler işgücü piyasasında etkili iken daha sonra yaşanan olaylar (6-7 Eylül olayları ve 1974 yılında Kıbrıs barış hareketi) neticesinde işgücü piyasasında gayri Müslümlerin yerine İstanbul merkez ve Anadolu şehirlerde gelen göçmen nüfus yer almaya başladı¹²⁴. Adalar ilçesinin bulunduğu konum itibarıyla bir yandan yazlıkçıların yoğun bulunduğu ve turistik bir bölge olması nedeniyle bu bölgede hizmet sektörünün gelişmesine dolayısıyla yoğun bir işçi kitlesinin hizmet sektöründe çalışmasına olanak sağlamıştır. Adalar ilçesinde çalışan işçi gruplarının büyük çoğunluğu Anadolu şehirlerinden ve İstanbul'un diğer ilçelerinden gelen işçi gruplarından oluşmaktadır (Gökçen, 1993: 74). Günümüzde Adalar ilçesinde restoranlarda ve diğer hizmet sektöründen çalışanlar başta Van ili olmak üzere

¹²²Adalar belediyesi 1984 yılında belediye statüsünü kazanmıştır. Adalar, 1984 yılına dek İstanbul Belediyesine bağlı bir şube müdürlüğüydü. 1984 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin ilan edilmesiyle birlikte Adalar ilçe olma statüsünü kazanmıştır. Bu süreçte Adalar halkı kendilerini yönetme ve yerel belediyecilik çalışmalarına hız vermiştir.

¹²³³⁴Adalar ilçesinin toplam nüfusu 1914 sayımında 11.078, 1927 sayımında 11.691, 1950 sayımında 15.405, 1960 sayımında 19.864 olmuştur. Daha sonraki yıllarda, adalarda yaşayan azınlık nüfusun çeşitli toplumsal, siyasal olayların sonucunda dönem dönem buradan ayrılması; yerleşim alanlarının az olması dolayısıyla yeni yapılaşmaya sınırlı olarak tanınması gibi nedenlerle, 1990'lara gelene kadar nüfus ya azalmış ya da durağan kalmıştır. 1990 nüfus sayımı sonuçlarının ortaya koyduğu yeni artış eğilimi ise, büyük ölçüde Doğu Anadolu kökenli iç göçe dayanmaktadır. Özellikle 1960'tan 1990'lara doğru, Adalarda sürekli oturan nüfus azalırken yörenin etnik ve sosyal yapısı da değişmiştir. 1960-1990 döneminde, Hristiyan, özellikle de Rum nüfusta büyük azalma olurken Müslüman nüfus belirgin artış göstermiştir. Günümüzde Adalar ilçesinin yerleşik halkının yaklaşık % 22'si Adalar doğumludur. İstanbul ili doğumlular toplam %30'ü, Türkiye'nin diğer illerinde doğup da halen Adalar'da oturmakta olanlar, toplam nüfusun % 48'idir. İstanbul dışı doğumluların büyük bir bölümü, 1940'larda Erzincan depremi nedeniyle İstanbul'a gelen ve özellikle Burgazada ve Büyükada'ya yerleşenlerdir. 1990 ve sonrasında nüfus artışı da ağırlıklı olarak, ilk göçle gelen Doğu kökenli halkın hemşerilerinden kaynaklanmaktadır." (Gökçen, 1993, s. 74)

¹²⁴Örneğin, Heybeliada'da ilk dönemlerde kapalı ekonominin gerektirdiği tüm meslekler, iş kolları Heybeliada'da vardı. Tenekecilik, kapkacak kalaycılığı terzicilik, marangoz işleri (Haygaz, Petro, İspiro, Aleko vb.), inşaat kalfası ve Duvar ustası (Aleko), Bahçıvanlar (Aristi, Vofka, Luko vb.), boyacılar ise daha çok Arap muammer gibi Müslüman gruplar yapmaktaydı (Gülen, 1982, s. 91).

Anadolu'nun diğer şehirlerinden gelen işçi gruplarından oluşmaktadır. Hizmet sektörü dışında ev hizmetlerinde çalışanlar, bakıcılar, hamallar, işçi pazarında bekleyen işçiler vb. gruplar Adalar ilçesinde işgücü piyasasında yer almaktaydı. Özellikle 1939 yılında yaşanan Erzincan depremi sonrasında birçok Erzincanlı aile de Adalar'a yerleşerek işgücü piyasasında yerini almaya başladı.

Günümüzde Adalar ilçesinde yerleşime açık beş ada içerisinde sadece Büyükada, Heybeliada ve Kınalıada'da işçi pazarı bulunduğu tespit edilmiştir. Saha çalışmasında Burgazada'daki esnaf ve yerel halkla yapılan görüşmede ve gözlemlerde Burgazada'da işçi pazarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Burgazada'daki yerli halk veya esnaflar, günlük işçi ihtiyacını genellikle üç adadan birisinden veya Maltepe, Pendik vb. ilçelerinden karşılamaktadırlar.

3.1.1. Büyükada İşçi Pazarı

Adalar ilçesinde bulunan Büyükada, Heybeliada ve Kınalıada'da işçi pazarları içerisinde işçilerin en çok bekledikleri adaların başında Büyükada işçi pazarı gelmektedir. Yapılan görüşmelerde Büyükada'da 1948'lerden günümüze toplam 6 tane işçi kahvesi bulunmaktaydı. Vanlı işçiler, 1980'lerden 1998'lere kadar yerel halk ve Sivaslı çöpçülerin bekledikleri kahvehanede geçici olarak beklemekteydi (1998'den sonra Vanlı işçiler bulundukları kahvehaneden ayrılmasıyla birlikte kahvehanede işçi kalmamıştır). Malatyalı hamalar ise Şehit Recep Koç caddesindeki iki farklı işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Aynı şekilde Erzincanlı işçilerde iki farklı işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Çalışmanın odak noktası günlük işlere giden işçiler oluşturması nedeniyle Adalar'da belediyeye bağlı aylıkçı olarak çalışan Sivaslı çöpçüler ve yük taşıma işinde çalışan hamallar bu araştırmanın dışında tutulmuştur. Bu süreçte özellikle Malatyalı hamalların işçi pazarlarında günlük işlere giden diğer işçi grupları üzerinde bekleme alanları ve çalışma alanları bağlamında diğer işçileri belli konuda olumlu/olumsuz yönden etkilemiş olması nedeniyle Malatyalı hamallara da kısaca değinilecektir.

İşçilerin bir bölümü, 1980'lere kadar faytonların bulunduğu meydanın (günümüzde atlı arabaların/faytonculuğun yasaklanmasıyla birlikte elektrikli tur araçlarının alanına dönüştürülmüştür) çevresindeki işçi kahvehanesinde ve arka caddesinde bulunan işçi kahvehanelerinde beklemekteydi. 1980'lere dek işçiler, faytonların bulunduğu meydanda Erzincanlı ve Sivaslı işletmecilerin işlettiği işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçilerin diğer bir bölümü de faytonların bulunduğu meydanın arka caddesinde bulunan Şehit Recep Koç caddesindeki işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Erzincanlı işçilerin bir bölümü meydandaki

işçi kahvehanesinde beklerken diğer bir bölümü de Şehit Recep Koç caddesi üzerinde bulunan Erzincanlı işletmecisinin kahvehanesinde beklemekteydi. Aynı şekilde Şehit Recep Koç caddesi üzerinde de eski bir hamal olan Malatyalı işletmecinin işlettiği kahvehanede ise Malatyalı hamallar beklemekteydi. Dolayısıyla günlük işlere giden işçiler, genelde hemşerilerinin işlettiği kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. Bu durum, işçi kahvehaneleri Erzincanlı inşaatçıların kahvehanesi, Vanlı inşaat işçilerin kahvehanesi, Malatyalı hamalların kahvehanesi, Sivaslı çöpçülerin kahvehanesi olarak adlandırılmaya başlandı.

1984'lere dek Sivaslı çöpçüler genelde bu meydanda eski faytoncuların olduğu yerin hemen yanındaki kahvehanede beklerlerdi. Sivaslı çöpçüler, İstanbul belediyesine bağlı olup uzun yıllar Büyükkada'da cadde ve sokak aralarının çöplerini toplama işiyle uğraşmaktaydı. Sivaslı işçilerin günlük işçi olarak inşaat veya hamallık gibi işlere hiç yönelmedikleri tespit edilmiştir. Bu süreçte özellikle Adalarda çöp toplama işlerinde çalıştırılacak işçi eksikliğini gidermek amacıyla Adalar belediyesi tarafından çöpçü olarak çalışmaları için hamallara teklif edilmiş ancak işçilerin o dönemlerde günlük işlerde iyi bir gelir elde etmeleri nedeniyle maaşlı işçi olarak çalışmayı reddetmişlerdir.¹²⁵ Bu sebeple Büyükkada'da uzun yıllar her işçinin çalışma alanı sabit kalmış olup Erzincanlı ve Vanlı işçiler inşaat işçisi olarak, Malatyalı (Pütürge ilçesinden gelenler) işçiler, hamal olarak ve Sivaslı işçiler ise çöpçü olarak adalar sakinleri ve esnafları tarafından bilinir olmuştur.

Erzincanlı işçiler, faytoncuların beklediği meydanda ve meydanın hemen arkasındaki Şehit Recep Koç caddesinde bulunan Erzincanlıların kahvehanesinde beklerlerdi. Erzincanlı işçiler (Erzincan iline bağlı merkez köylerinden gelenler), uzun yıllar her iki işçi kahvehanesinde bekleyip inşaat işlerine gitmekteydi. Şehit Recep Koç caddesi üzerinde bulunan Erzincanlı işçi kahvehanesinin birkaç metre ilerisinde ise Malatyalı hamalların beklediği iki tane işçi kahvehanesi bulunmaktaydı.¹²⁶ Şehit Recep Koç caddesi üzerinde

¹²⁵1984'te Adalar belediye statüsünü kazanmasıyla birlikte Adalarda belediyede çalışacak işçi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde her ne kadar günlük işlere giden Malatyalı hamalar, Erzincanlı ve Vanlı inşaat işçilerine maaşlı işçi olarak çalışma teklif edilmiş olsa da işçiler günlük işte kazançları daha fazla olması nedeniyle adalar belediyesinde maaşlı işçi olarak çalışmaya yanaşmamıştır. Günümüzde ise özellikle işçi kahvehanelerinde bekleyen Malatyalı, Erzincanlı ve Vanlı işçilerinin 2000'lerden sonra işlerinin hızla düşmesiyle gelir kayıpları yaşaması ve zamanla işçilerin maaşlarının yükselmesi, sosyal güvenceye sahip olmaları nedeniyle alınan karardan zamanla pişmanlık duymaya başlamıştır. Özellikle günlük işlerde sigortasız işçi olarak çalışan işçilerin yaşlanmasıyla emekli maaşa sahip olamamaları ve yeterli düzeyde birikim yapamamaları nedeniyle geçmişte aldıkları karardan pişmanlık duymuştur.

¹²⁶Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Malatyalı hamalların Büyükkada, Heybeliada, Kınalıada ve Kemerburgaz adalarına gelip beklemeye başladığı düşünülmektedir. Yerel halk ve çevre esnaflarıyla yapılan görüşmede ve işçiler tarafından anlatılan rivayete göre Kurtuluş savaşı sırasında Malatyalılar, askeri mühimmatların taşınmasında kullanılmıştır. Kurtuluş savaşının kazanılmasıyla birlikte Malatyalıların İstanbul'da

Malatyalıların işlettiği iki işçi kahvehanesinde de uzun yıllar sadece Malatyalı hamalar (Malatya'nın Pütürge ilçesinden olanlar) beklemekteydi. Erzincanlı olan bir esnafın işlettiği Erzincanlılar işçi kahvehanesi Malatyalı hamalların kahvehanesi ile aynı cadde üzerinden olup Malatyalı hamalların kahvehanesine birkaç metre aşağısında bulunmaktaydı. Erzincanlı kahvehane işletmecisi yıllarca işçi kahvehanesini işletmeye devam etti¹²⁷. Daha sonraki yıllarda Erzincanlı işçi kahvehanesinin kapanmasıyla birlikte buraya gelen işçiler zorunlu olarak kendilerine en yakın olan Malatyalı hamalların işçi kahvehanesinde beklemeye başladılar.

1980'lerin ortalarına gelindiğinde 70'ten fazla Erzincanlı işçinin Büyükkada'daki işçi kahvehanelerinde beklemekteydi. 1980'lerin ortalarından itibaren işçi kahvehanesinde bekleyen Erzincanlı işçilerin sayısı düşmeye başladı. Yıllar geçtikçe Erzincanlı genç işçilerin Büyükkada'ya çalışmaya gelmemesi, bazı işçilerin farklı çalışma alanlarına yönelmesi ve zamanla bazı Erzincanlı işçilerinde yaşlanıp inşaat işçiliğini bırakmasıyla birlikte Büyükkada'da bekleyen Erzincanlı işçilerin sayısında bir düşüş yaşandı. Öte yandan 1980'lerden itibaren Büyükkada'ya birçok Vanlı inşaat işçisinin gelip işçi kahvehanesinde beklemeleriyle Erzincanlı işçilerin düzenli olarak günlük işe gitmelerini olumsuz yönden etkiledi. Zaman içerisinde Vanlı işçilerin inşaat işlerinde duyulması ve bilinmesiyle birlikte tercih edilmeye başlanmışlardır.

hamallık yapmalarına izin verilmiştir. Bu sayede Malatya'nın Pütürge ilçesinden gelenlerin adalarda hamallık yapmalarına izin verilmiştir. Yapılan görüşmelerde dört adadaki hamalların tamamı Malatya'nın Pütürge ilçesinden gelenlerden oluşmaktadır. Anlatılan bu hikâyenin dışında Malatyalı hamalların beklediği işçi kahvehanesini işleten işletmeciyile yapılan görüşmede de kendi babasının da Büyükkada'da hamallık yaptığını beyan etmiş olup babasının 1948 yılında Büyükkada'da hamallığa başladığını belirtmiştir. Babasının 1948 yılında hamallık yaptığı dönemde birçok Malatyalı hamalla Büyükkada'da beklediğini belirtmiştir. Babasının yaşlanmasıyla birlikte 1966 yılında Büyükkada yükücü bölümündeki listedeki isim hakkını başka bir Malatyalıya satarak hamallık mesleğini bırakarak Büyükkada'da kahvehane açmıştır. Malatyalı hamalın 1966 yılında günümüzdeki ismiyle Şehit Recep Koç caddesinde açtığı işçi kahvehanesi Büyükkada'nın en eski işçi kahvehanelerinden biri olarak bilinmektedir. Geçmişte Malatyalı hamalın açtığı bu işçi kahvesinde sadece Malatyalı hemşerileri olan Malatyalı hamallar beklemekteydi. Bu hamal kahvehanesinin az ilerisinde ise Ercan kahvehanesi bulunmaktaydı. Bu kahvehanede de Malatyalı hamallar beklemekteydi. Ercan kahvehanesinde yer olmadığında Malatyalı hamallar bu işçi kahvehanesinde beklerlerdi. Ercan işçi kahvehanesinin 1966 yılından önce açıldığı düşünülmektedir. Ercan işçi kahvehanesinin açıldığı döneme dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Malatyalı hamalar, 1966 yılından 2021 yılına dek bu işçi kahvehanesinde beklemiştir. 2021 yılında saha araştırması yapılırken işçi kahvesinin yeri yukarıda belirtilen yerde sabitti. Daha sonra 2022 yılı Nisan ayında Büyükkada'da yapılan gözlemlerde Malatyalı hamalların beklediği işçi kahvesinin işletmecisi kendisine ait olan kahvehanesini restoran sahibine sattığı tespit edilmiştir. Bu şekilde işçi kahvesinin işletmecisi 15-20 metre yukarısında bulunan Ziraat bankasının hemen yanında bir mekân kiralarak kahvehane işletmeciliği faaliyetine devam etmiştir. Böylece Malatyalı hamallarda, yeni mekâna geçerek beklemeye devam etmiştir.

¹²⁷Daha sonraki yıllarda ise Erzincanlı kahvehane işletmecisi Almanya'ya çalışmaya gitmesiyle işçi kahvehanesinin işletmesini bir akrabasına devretmek zorunda kalmıştır. O dönemlerde Erzincanlı olan işçi kahvehanesinin işletmecisinin akrabaları düzenli olarak kira paraları kendileri almakta olup kahvehanenin işletmesini düzgün işletmemekteydi. Bu şekilde süreçle birlikte kahvehanenin düzenli bakımı yapılmaması nedeniyle zamanla Erzincanlıların işçi kahvehanesi harabeye dönüşmüştür. Özellikle işçi kahvehanesindeki masaların, sandalyelerin eskimiş, kırık olmasına rağmen değiştirilmemesi ve kahvehanenin bakımını yapmamasını gören işçi kahvehanesinin sahibi olan Erzincanlı işletmeci bu durumu canlı gördükten sonra işçi kahvehanesinin işletmesini akrabalarından alıp Erzincanlı işçi kahvehanesini kapatarak işyerini başka bir kişiye sattı.

Böylece Vanlı işçiler, yoğun şekilde inşaatlarda günlük işlerde çalışırken, yaşlanan Erzincanlı inşaat işçileri ise zamanla pek tercih edilmemeye başladı.

1980’lerde Vanlı işçilerin daha genç ve dinamik olması, inşaat işlerinde en çok tercih edilen işçi grubu oldular. Bu durum Erzincanlı işçilerin çalışmalarını olumsuz yönden etkilemesi neticesinde Erzincanlı işçilerin zamanla işçi kahvehanesinden kopmalarına neden olmuştur. Özellikle 1980’lerin ortalarında 70’ten fazla olan Erzincanlı işçi sayısı, Vanlı işçilerin gelmesi ve inşaat işlerinin hızla düşmesi sonucunda hızla düşmesine neden olmuştur. Erzincanlı işçiler, sayılarının hızla düşmesi ve bekleme alanı olarak kullandıkları kahvehanenin kapanmasıyla birlikte Malatyalı hamalların beklediği işçi kahvehanesinde bekleyip günlük işlere gitmeye başladılar. Günümüzde ise 2-3 yaşlı Erzincanlı işçi kalmış olup belli günlerde Malatyalı hamalların kahvehanesinde beklemeye devam etmektedir.

Vanlı inşaat işçileri, Büyükkada’ya günlük işlerde çalışmak için ilk geldiği dönemlerde Vanlıların işlettiği bir işçi kahvehanesi bulunmamaktaydı. Vanlı işçiler (Van ilinin Erciş ilçesinden gelenler), 1980’lerin başlarında Büyükkada’ya çalışmaya geldiklerinde meydanadaki eski faytoncuların beklediği yerde Sivaslıların işlettiği kahvehanede beklemeyi tercih etmiştir. 1980’lerde bazı Sivaslı çöpçülerde ara sıra gelip Sivaslı hemşerilerinin işlettiği kahvehanede dinlenirlerdi.¹²⁸ 1980’lerin sonlarına gelindiğinde Vanlı işçilerin sayısında kayda değer bir artış görülmüştür. Bu dönemde 80’den fazla Vanlı işçi sabah erkenden işçi kahvehanesinde beklemekteydi. 1998 yılında Vanlı bir işletmeci Büyükkada meydanının arka sokağında küçük bir çay ocağı açmasıyla birlikte Vanlı işçilerde bu çay ocağında beklemeye başladılar. Zamanla Büyükkada’da Vanlı esnafların ve Vanlı işçilerin sayısı artması üzerine aynı işletmeci tarafından ikinci çay ocağı (birinci çay ocağının arka sokağında açılmış olup) açıldı. İkinci çay ocağının açılmasıyla birlikte oturacak yer bulamayan Vanlı işçilerin bir bölümü de ikinci çay ocağına geçerek günlük işlere gitmeye devam etmiştir. 1998 yılından saha çalışmasının sona erdiği döneme dek Vanlı işçiler sabahları erkenden her iki çay ocağında günlük işlere gitmek için beklemekteydi.

1980’lerden günümüze Vanlı işçilerin (çoğunluğu genç işçilerden oluşması) adaya devamlı göçü, bu işçi kahvelerinin kalıcılaşmasına olanak sağlamışlardır. Özellikle Erzincanlı

¹²⁸Sivaslı işçiler Belediye’ye bağlı aylıkçı olarak çalışan maaşlı çöpçüler olup Büyükkada da günlük işlere gitmezlerdi. Van’ın ağırlıklı olarak Erciş ilçesinden gelen işçiler, 1980’lerden 1998 yılına dek Büyükkada meydanındaki Sivaslı çöpçülerin dinlenmeye geldiği işçi kahvesinde beklemekteydi. Bu dönem aralığında günün belli saatlerinde Sivaslı çöpçülerinde işçi kahvehanesine gelmesiyle birlikte kahvehanenin içi dolmaktaydı. O zamanlarda Vanlı işçilerin çok olması nedeniyle işçi kahvehanesinin işletmecisi Vanlı işçilere sandalye ve çay yetiştirme konusunda zorluk çekmekteydi. Bu sebeple işçi kahvehanesini işletmecisi Vanlı işçilerin yoğun beklediği dönemlerde işçi kahvehanesinde fazladan 2-3 çırak işçi çalıştırmaktaydı.

işçilerin sayısı zamanla azalması ve iş piyasasının çoğu Vanlı işçilerin ve Vanlı sermayedarların eline geçmesiyle birlikte üç adada da bu şehirden gelmiş olan işçilerin kalıcılaşmalarına olanak sağlamıştır. 1980'lerden günümüze Vanlı işçilerin sayısı sürekli artmasıyla birlikte en çok tercih edilen işçi grubu olmasına olanak sağlamıştır.

Görüldüğü üzere diğer adalardan farklı olarak Büyükada'da her işçinin beklediği işçi kahvehaneleri farklıydı. Özellikle Büyükada'da işçi olarak çalışan işçilerin çoğu kendi hemşerilerinin işlettiği kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. Büyükada'da her işçinin bekleme alanı ve çalıştığı işler belliydi. Bu işçilerin çoğu akraba olup aynı veya komşu köylerden gelmişlerdi. İşçiler arasında akrabalık ve hemşerilik bağı bulunması nedeniyle işçiler arasında daha az gerilim yaşanmaktaydı. İşçilerin çalışma alanları farklı olduğu için birbirlerinin alanlarına müdahale etmemeye özen gösterilirdi. Aksi bir durum yaşanması halinde işçi grupları arasında büyük bir gerilimin yaşanacağı öngörülmekteydi. Bu sebeple Büyükada'daki işçiler, mekân hakimiyetini sağlama ve dışardan farklı işçi gruplarının kendi çalışma alanına dahil etmemeye özen göstermekteydi. Bu durum özellikle Malatyalı hamallar içinde daha katı kurallarla ve oluşturulan yükü bölükleri listeleri üzerinden uygulanmaktaydı. Hamal grupları, bu konuda çok katı bir tutum sergilerken ağırlıklı olarak inşaat işlerine giden Erzincanlı ve Vanlı işçiler ise bu konuda çok katı değildiler.

3.1.2. Kınalıada İşçi Pazarı

Ada sakinleri ve çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde işçilerin uzun yıllar Kınalıada çarşı meydanında (şu anda Hrant Dink Çocuk Parkı olduğu alan) bekledikleri belirtilmiştir. Kınalıada işçi pazarına ilk işçi grubunun hangi tarihte ve hangi illerden gelip beklediğine dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde ortaya çıkan genel kanıda Kınalıada'daki çarşı meydanında bulunan işçi pazarında 1960'lardan 2010'lara dek farklı illerden gelen işçilerin günlük işlere gitmek için bekledikleri tespit edilmiştir. Büyükada'da olduğu gibi Kınalıada'da da işçilerin çalışma alanlarına göre bekleme yerleri farklılık göstermekteydi.

Büyükada'da olduğu gibi Kınalıada'da Malatyalı hamallar kendi işçi kahvehanesinde beklerken, diğer işlere giden günlük işçiler ise Kınalıada'daki çarşı meydanında beklemekteydi. Bazı günlerde ise işçi pazarında bekleyen işçiler, çarşı meydanının hemen yan sokağının köşesindeki kahvehanede esnaflar ve yerel halkla yan yana oturmaktaydı. Bu kahvehane işçi kahvehanesi olarak anılmamaktaydı. Daha çok yerel halk ve esnaflar kahvehanede oturmaktaydı. İşçiler, uzun saatler çarşı meydanında (işçi pazarında) ayakta bekledikleri için çoğu defa yorulduklarında veya havaların soğuk ve yağmurlu olduğu günlerde

genelde çarşı meydanında bulunan kahvehaneye geçip beklemekteydi. İşçilerin bir bölümü ise işçi pazarının yakınındaki işyerlerinin köşesinde bekleyip kendilerini yağmurdan korumaya çalışmaktaydı. Kış aylarında işçi pazarında az sayıda işçi beklemiş olup bu işçi grubu da çoğu defa kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi.

Kınalıada'daki işçi meydanında Vanlı (Erciş ilçesinden), Bingöllü (merkeze bağlı köylerden), Muşlu, Erzincanlı ve Tokatlı işçiler beklemekteydi. 1990'ların başlarında Kınalıada işçi pazarında yaklaşık olarak 30-40 işçinin beklediği tahmin edilmektedir. Farklı illerden gelen işçiler, çarşı meydanında ve hemen yanındaki kahvehanenin önünde iç içe beklemekteydi. Bu yönüyle Kınalıada'da bekleyen işçiler, Büyükada'da bekleyen işçilerle mekânsal anlamda farklılaşmaktadır. Kınalıada'daki işçi pazarında bekleyen işçiler, sabah erken saatlerde çarşı meydanında ya da meydanın kenarındaki kahvenin önünde günlük işlere gitmek için beklemekteydi. İşçiler, genelde çarşı meydanında bekledikleri için esnafların işyerlerinin önünü ve yerli halkın geçiş güzergâhını engellemedikleri için çevredeki esnafların veya yerli halkın tepkilerine maruz kalmamalarına olanak sağlamıştır¹²⁹.

Kınalıada'daki işçi pazarında bekleyen işçiler, erken saatlerde çarşı meydanına gelip günlük işlere gitmek için beklemekteydi. Genellikle adalı mülk sahipleri ve inşaat kalfaları işçi pazarına gelerek işçileri seçip günlük işlerde çalıştırmaya götürmekteydi. Diğer adalara kıyasla Kınalıada daha eğilimli bir arazi yapısına sahiptir. Bu nedenle geçmişte özellikle katır ve atların üzerinden inşaat malzemeleri taşınmaktaydı. Özellikle işçi pazarındaki işçiler inşaat malzemeleri, ev taşıma, kömür taşıma vb. işleri yapmaya gittiklerinde arazinin daha eğilimli olması nedeniyle daha fazla emek harcamaktaydı. Adadaki Malatyalı hamallar gibi inşaat işlerine ve yük taşıma işlerine giden diğer işçilerde yük taşımada ciddi zorluk yaşamıştır. Her ne kadar Kınalıada'daki işçiler, daha fazla emek sarfetmiş olsalar da yine de diğer adalara benzer ücretler almaktaydı.

Özellikle 1999 yılında yaşanan Gölcük depremi, Kınalıada olmak üzere diğer iki adadaki işçileri olumsuz etkilemiştir. Deprem sonrasında işçilerin inşaat alanındaki günlük işlere gitme sıklığı azalmaya başlamıştır. Aynı şekilde deprem sonrasında bazı işçiler, ikinci bir deprem korkusundan dolayı İstanbul'u terk edip memleketlerine geri dönmüştür. 2000'lerden

¹²⁹Aynı şekilde Kınalıada'nın yüzölçümü ve nüfusunun az olması sayesinde esnaf veya yerli halkın işçileri yakından tanımlarına olanak sağlamıştır. Bu sayede ada sakinleri, işçilere karşı olumsuz tutum sergilememelerine olanak sağladı. Kınalıada'da çarşı meydanındaki işçi pazarında bekleyen işçiler, esnaf ve yerel halktan ziyade daha çok 1990'larda adalarda görev yapan polislerin baskılarına maruz kalmaktaydı. Kınalıada'daki işçilerin büyük çoğunluğu Kürt işçilerden oluşması nedeniyle belli dönemlerde polisler işçi pazarına gelerek işçilerin kimlik kontrolünü yapmaktaydı. Sonraki yıllarda ise polislerin işçi grubunun düzenli olarak işçi pazarında belli dönemlerde beklediklerini tespit ettikten sonra işçileri rahat bırakmaya başladılar.

sonra işler azalınca Muşlu, Bingöllü, Vanlı ve Erzincanlı işçilerin işe gitme sıklığı ve mevcut birikimlerinin azalması, onların başka ilçelere ve farklı çalışma alanlarına yönelmelerine neden olmuştur. 2000'lerden 2005'lere dek çarşı meydanındaki işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısı hızla azalmıştır. 2006-2007 yılları arasında geriye kalan işçilerde dağılmaya başlamıştır. 2007'nin sonlarına doğru ise Kınalıada'daki işçi pazarında artık işçi görünmemeye başlanmıştır. 2010 yılında da işçi pazarının olduğu alana Hrant Dink Çocuk Parkı yapılarak işçi pazarının konumu değişmiştir. Günümüzde ise Kınalıada'da işçilerin dağılmasıyla birlikte adanın yerli halkı ve esnaflar günlük işçi ihtiyacını Büyükada işçi kahvehanelerinden veya Kartal ve Maltepe ilçesindeki tadilat işlerinden anlayan ve genellikle önceden çalıştırdıkları işçilerden karşılamaktadır.

3.1.3. Heybeliada İşçi Pazarı

Heybeliada sahilinin üst sokaklarında küçük bir meydan bulunmaktadır. Bu meydanda aynı zamanda bir tane nalbur ve işçi kahvehanesi bulunmaktadır. Heybeliada'ya farklı etnik gruptan ve farklı illerden gelen işçiler, işçi pazarından beklemekteydi. Büyükada ve Kınalıada'da olduğu gibi Heybeliada işçi pazarına ilk Erzincanlı inşaat işçileri Rum inşaat ustalarının yanında günlük inşaat işlerinde çalışmak için beklemekteydi¹³⁰. Saha çalışmasında edinilen bilgilere göre Heybeliada'da ilk kez Erzincanlı işçiler beklemiş olup sonrasında Samsunlu, Rizeli, Ordulu ve Trabzonlu işçilerde beklemeye başlamışlardır. 1979 yılından itibaren Van'ın Erciş ilçesinden gelen işçiler beklemeye başlamıştır. Zamanla Vanlı işçilerin yanı sıra Muşlu ve Bingöllü işçilerin de beklediği öğrenilmiştir. 1980'lerin sonlarına doğru Heybeliada işçi pazarında farklı illerden gelen 200'e yakın işçinin beklediği tahmin edilmektedir. Yapılan görüşmelerde Heybeliada işçi pazarına bütün işçilerin ne zaman gelip beklemeye başladıklarına ve işçilerin geldikleri illere göre mevcut sayılarına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır.

Adalarda Vanlı işçilerin işçi pazarında yaygınlaşmasında Vanlı işçi grubunun önemli bir rolü bulunmaktaydı. Bu işçi grubunun başında ise 1979 yılında adalara inşaat işinde çalışmaya gelen Vanlı işçi, adalar işçi pazarına gelişini ve kalıcılışmasını şu şekilde anlatmaktadır:

Ben 61 yaşındayım. Ben ilk defa 1979 yılında Van'ın Erciş ilçesindeki kendi köyümden kalkıp İstanbul'a çalışmaya geldim. İlk geldiğimde İstanbul'daki Heybeliada'da bir otelin inşaat işinde sıvacı olarak

¹³⁰1939 yılında yaşanan Erzincan depremi sonrasında birçok Erzincanlı ailenin zamanla Adalara yerleştiğini biliyoruz. Bu grup içinde yer alan Erzincanlı erkek işçilerin işgücüne katılmak amacıyla gündelik işçiliğe yöneldiği veya bu grubun bir bölümünün Rum inşaat ustalarının yanında çalışıp çalışmadığına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

çalıştım. Otelin sahibi Kürt idi. Bizleri tanırdı. İşte adam bu Heybeliada da bir tane butik otel yapıyordu. Gelin otelin inşaat işinde çalışın dedi bizlere. Ben 1979 yılında adalara geldiğimde buralarda Vanlı işçiler yok idi. Sonra işveren benim işçiliğimden memnun kaldı. Sonra bir tane Trabzonlu işverenin (Muhtemelen Trabzonlu inşaat kalfasıdır) yanında çalışmaya başladım. Onun inşaatında sıva ustası olarak çalıştım. Bu işveren benim işimde memnun kaldı. Bana sahip çıktı. Ben meydanda işçi kahvehanesinde beklerdim. Eğer bu Trabzonlu işverenin işi çıksa beni de işe götürürdü. Biz (Vanlı işçiler) 1980'lerde daha bu inşaat yasağı başlamadığı zamanlarda yıllarca bu meydanda inşaat işine giderdik. Sonra herkes beni tanıyınca bende artık müteahhitlerin de inşaatlarını yapmaya başladım. Sonra işte ev sahipleriyle anlaşip onların da inşaatını yaptım. Yani zamanla biz kendi işimizin işvereni olduk. Daha sonra bende Van'da Erciş'teki akrabalarımı, köylülerimi buraya inşaat işlerinde çalışmaya gelin dedim. Benim sayem de bir sürü Vanlı adalarda inşaat işlerinde çalışmaya başladı. Artık bende kendi akrabalarımı, köylülerimi seçip inşaat işine çalıştırmaya götürdüm. Şimdi bu dört adada nerden baksan en az 4 bin Vanlı vardır. Bu Vanlıların çoğu Van'ın Erciş ilçesindendir. Sonra işte 1989'da bu adada kendime bir tane eski ev kiraladım. Sonra eşimi ve çocuklarımı da getirip bu adaya yerleştirdim. Ben 2015 yılında bu adada nalbur dükkânı açtıktan sonra artık pek tadilat işlerine gitmiyorum. Nerden baksan 6 yıldır artık nalbur dükkânın işlerine bakıyorum.

Heybeliada işçi pazarındaki işçiler, genellikle meydanda veya havanın durumuna bağlı olarak meydanın kenarında bulunan işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Adadaki işçilerin gelip oturup dinlenebilecekleri ve iş çıktığında kalkıp işe gidebilecekleri bir tane kahvehane bulunmaktaydı. Büyükada'da olduğu gibi Heybeliada'da işçiler genelde işçi kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmeyi tercih etmekteydi. Büyükada'dan farklı olarak Heybeliada'daki işçi pazarında bekleyen işçiler, farklı illerden gelmiş olup işçi pazarında iç içe beklemekteydi.

İşverenler veya inşaat ustaları, işçileri etnik kökenlerine bakmaksızın günlük işlerde çalıştırmaya götürmekteydi. 1984'lere dek diğer adalarda olduğu gibi Heybeliada'da da işçiler sürekli işe gitmelerinden dolayı işçilerin saatlerce işçi kahvesinde beklemelerine gerek kalmamaktaydı. 1984'lere dek adalarda inşaat faaliyetleri çok yoğun olduğu için inşaat ustaları ve inşaat kalfaları birkaç gün önceden işçilerini seçip işçilerin hangi gün işe başlayacaklarını bilgilendirmekteydi. İşverenler, işçilere önceden haber vererek işçileri erkenden ayarlaması, esasen o dönemlerde işlerin ne kadar yoğun olduğunu da göstermektedir. 2000'lere dek her üç adadaki bazı işçi kahvehanelerinde veya çevre esnafların hatlı telefonları bulunmaktaydı. 1990'ların sonlarına dek ada sakinlerine, inşaat kalfalarına veya esnaflara inşaat işçisi veya

günlükçü işçi lazım olduğunda genellikle bu hatlı telefonu bulanan işçi kahvehaneler veya hatlı telefonu bulunan en yakınındaki esnaflar aranıp işçilerin telefona çıkması talep edilirdi¹³¹.

Diğer adalarda olduğu gibi zamanla Heybeliada'sında bekleyen işçilerde inşaat yasağının Heybeliada'da uygulanmaya başlamasıyla birlikte aynı kaderi yaşamaya başladı. Daha sonraki dönemlerde inşaat işlerinin durması ve tadilat işlerinin de azalmasıyla Heybeliada'sında inşaat işçilerinin sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Bu işçilerin bir bölümü memleketinde kalmayı tercih ederken, diğer bir bölümü ise yaşlanmasıyla birlikte ağır inşaat işlerini yapamayacak hale gelmiş olup işgücünden çekilmiştir. Geriye kalan işçi grubu ise farklı illerde veya İstanbul'un farklı ilçelerinde bulunan taşeron inşaat firmalarına katılmaya başlamıştır. Bir işçinin yaptığı birikimle Heybeliada'da küçük bir nalbur dükkânı açıp esnaflığa başladı. Adalarda uygulanan inşaat yasağı ve kömür kullanımların azalmasına bağlı olarak Büyükada ve Kınalıada'da olduğu gibi Heybeliada'da işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısı da kayda değer bir düşüş yaşanmıştır.

Özellikle adalarda imar yasağının onaylamasıyla (1984 yılında alınan kararla birinci derece sit alanı ilan edilmiş olup) birlikte sadece tadilat çalışmalarına izin verilmeye başlanmıştır. Alınan bu karar günlük inşaat işlerine giden üç adadaki inşaat işçilerini olumsuz yönde etkileyerek işçilerin zamanla adalarda günlük işgücüne katılımında önemli bir düşüş yaşanmıştır. İmar yasağının uygulandığı tarihten günümüze dek geçen süreçte adalarda işçi kahvelerinde ve işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmış ve zamanla çoğu inşaat işçisi, adayı terk ederek farklı bölgelerde işgücüne katılmaya devam ettiler. Aynı şekilde dört adanın turizm bölgesi olması nedeniyle yaz ayında dört adada inşaat ve tadilat çalışmalarının (sadece boyama işi hariç: bu işin sessiz şekilde yapılması ve nedeniyle boyama işine göz yumulmakta) yapılması kesinlikle yasaktı.

Yaz aylarında işçi pazarında bekleyen işçiler, yazın inşaat ve tadilat işlerinin yasak olması nedeniyle genelde kömür taşıma (2000'lere dek kömür taşıma yapılmaktaydı) ve çok az da olsa ev taşıma işlerine gidilmekteydi. Ama bu işler inşaat işlerine kıyasla çok az çıkmaktaydı. Bu sebeple günlük iş bulmakta zorlanan bazı işçiler ise geçici olarak yaz ve kış aylarında ek işlere yönelmekteydi. Yaz aylarında bazı genç Vanlı işçiler, adalarda Vanlı olan işletmecilerinin

¹³¹Daha sonra işverenle işçi telefonla işi konuşup günlük işe gitmekteydi. Özellikle 2000'lerin başına kadar da birçok adalı sakini bu işçi kahvehanelerinin telefon numaralarını bilmekteydi. 2000'lerden sonra tuşlu cep telefonlarının ucuzlaması ve yaygınlaşmasıyla birlikte işçiler zamanla artık cep telefonlarının numaralarını işverenlere veya adalı sakinlere vererek cep telefonları üzerinden günlük işlere gitmeye başlamıştır. Bu sayede işverenler, işçi pazarına gelip işçileri alıp işe götürmelerine gerek kalmamıştır. Günümüzde adalardaki işçi pazarındaki işçilerin büyük çoğunluğu artık cep telefonları üzerinden günlük işlere gitmektedir.

yanında geçici olarak çalışırken, özellikle yaşlı olan Vanlı işçiler ise adalarda yazlıkçıların evlerinde birkaç ay bahçıvanlık ve/veya kapıcılık yapmaktaydı. Aynı şekilde yaşlı Erzincanlı işçilerde adalardaki yazlıkçılarda kapıcılık ve bahçıvanlık işlerinde çalışmaktaydı. Bu durum süreklileşmesi ve ev sahiplerinin zamanla işçilerden memnun kalmasıyla birlikte yaşlı olan ve inşaat işlerinde zamanla çalışamayacak duruma gelen bazı Erzincanlı ve çok az sayıdaki Vanlı işçiler, işçi pazarından koparak yazlıkçılarda maaşlı işçi olarak çalışmaya başladılar. Bu işçi grubu yaz aylarında yazlıklarda bahçıvanlık görevini üstlenirken, kış aylarında ise kapıcılık görevini üstlenerek evlerin güvenliğini sağlamaktaydı.¹³²

İnşaat yasağın uygulandığı tarihten itibaren dört adada çalışan inşaat işçileri sadece Sonbahar, Kış ve İlkbahar aylarında inşaat işinde çalışmalarına izin verilmektedir.¹³³ İşçilerle yapılan görüşmelerde üç sezon içinde işlerin en yoğun olduğu sezon İlkbahar sezonudur. Özellikle ilkbaharda turizm sezonuna hazırlık yapılması, kiralamaya verilecek evlerin tadilatına geçilerek yaz sezonuna hazırlık yapılmaktadır. Tadilat işlerinin en düşük olduğu sezon kış sezonudur. Bu sezon, işçilerin deyimiyle ölü sezondur. Her dört adaya da günlük işlere giden işçilerin günlük yevmiyeleri veya götürü işleri İstanbul'un diğer ilçelerine kıyasla daha yüksek ücret talep etmektedir. İşçilerin büyük çoğunluğu her sabah İstanbul'un farklı ilçelerinden adalara vapurlarla gelip gitmesi, gün içinde adalarda yeme ve içme harcamalarının çok yüksek olması nedeniyle günlük ücretlerini yüksek tutmaya çalışmaktadırlar.

Toparlayacak olursak Büyükada, Kınalıada ve Heybeliada'daki işçi pazarlarında bekleyen işçiler ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmekteydi. Adalarda inşaat işleri belli dönemlerde belli grupların etkisi altında yürütülmekteydi. Osmanlı döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına dek adalarda az sayıda yerleşim alanları bulunmaktaydı. Cumhuriyet sonrası dönemle birlikte adalarda yerleşim alanları genişlemeye başlamıştır. Özellikle 1950'lerden 1980'lerin ortalarına dek adaların SİT alanı olarak kabul edilip yeni inşaatların yapımı

¹³²Adalarda kahyalık ve hamallık yapan iki hamal işçinin de kışın yazlıkların kömürlüğünde ücretsiz barınmaları karşılığında kışın yazlıkta bekçilik yaparak yazlığın güvenliğini sağlamaktaydı. Kış aylarında adalarda lodos çok sert esmesi nedeniyle yazlıkçıların pencere ve kapıları hasar görmesi durumunda yazlıkta kapıcılık yapan işçiler, hemen ev sahiplerine haber vermekteydi. Özellikle bu etkenden dolayı bazı yazlıkçılar, evde oluşabilecek hasardan önceden haberdar olmak için bekçilere ihtiyaç duymaktaydı.

¹³³Bu sebeple işçiler, genellikle bu üç mevsimde adalarda bekleyip günlük işlere giderek gurbet hayatını yaşarken, yaz ayında ise inşaat ve tadilat yasaklarından dolayı genellikle memleketlerine gidip aile hasretini gidermektedir. İşçiler, bir yandan aile hasretini giderirken öte yandan küçük meta üreticileri olan işçilerde ailelerine tarlada hasat işlerinde yardımcı olmaktaydı. Geçmişte işçilerin çoğu küçük meta üreticileri olması nedeniyle yaz aylarında birkaç haftalığına köylerine dönüp hasat işlerinde çalışmaktaydı. Özellikle Adalarda yaz aylarında inşaat yasakları olması ve işlerin düşmesi aslında işçiler açısından da bir avantaj oluşturmuştur. Bu şekilde işçiler yazın daha rahat köylerine gidip ailelerine hasat işlerinde yardım etmekte ve uzun süre ailelerin yanında kalıp aile hasretini giderip inşaat yasakları bitimine doğru tekrardan İstanbul'un yolunu tutmaktaydı. İşçiler, Eylül ayının başlarında tekrardan Adalar gelip kendi işçi pazarında inşaatlarda tadilat yasağının başladığı döneme dek beklemeye devam etmekteydi.

yasaklandığı döneme dek yoğun bir yapılaşma sürecine girilmiştir. 1940'lara dek adalarda ağırlıklı olarak Rum inşaat işçileri ve inşaat ustaları, inşaat işlerini üstlenmekteydi. İnşaatların sayısı artıkça Rum inşaat ustalarına fazladan işçi ihtiyacı ortaya çıktı. 1940'lardan sonra Rum inşaat ustaları da Erzincanlı işçilerin bekledikleri Erzincanlılar işçi kahvehanesine gelerek işçileri günlük işçi olarak inşaat işlerine götürmeye başladılar¹³⁴.

Yapılan görüşmelerde 1974'leredeki yapılaşmanın yoğun görüldüğü dört adada ağırlıklı olarak Rum inşaat ustaları ve Erzincanlı işçiler çalışmaktaydı. 1974 yılına dek Rum ustalarının yanında günlük inşaat işlerinde Erzincanlı inşaat işçilerin büyük çoğunluğu çırak olarak çalışmaktaydı. Bu süreçte uzun yıllar çalışan bazı Erzincanlı inşaat işçileri kendilerini geliştirerek inşaat ustası olmuşlardır. 1974 yılında Kıbrıs harekâtının başlamasıyla birçok Rum aile Adalarda evlerini ve işyerlerini terk etmek zorunda kalmıştır.¹³⁵ Bu süreçte sayıları tam olarak bilinmemekle beraber bazı Rum inşaat ustaları aileleriyle birlikte dört adada evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Çoğu Rum inşaat ustasının ayrılmasıyla inşaatlarda çalışabilecek usta açığı ortaya çıkmıştır. Bu süreçte adalarda yapımına devam edilen inşaatlar için daha fazla inşaat işçisine ihtiyaç duyulmaya başlandı. Özellikle 1974 yılından 1980'lere kadar her dört adadaki günlük inşaat işleri ağırlıklı olarak Erzincanlı inşaat işler tarafından yapılmaktaydı. Uzun yıllar Rum inşaat ustalarının yanında çalışan Erzincanlı işçilerin çoğu ustalık yapmaya devam etmiştir. İnşaatlarda çalışabilecek düz işçi ihtiyaçları ise Erzincan'dan (merkeze bağlı köylerinden veya çevre köylerden), Samsun, Ordu, Rize, Trabzon vb. illerden gelen işçilerden sağlandı. Daha sonra ise 1979'dan itibaren Vanlı işçiler de dört adada inşaat işlerinde çalışmaya başladılar. Böylece Erzincanlı inşaat işçilerinin yanı sıra Vanlı işçiler de adalarda inşaat piyasasında yer alması üzerine iki grup arasında belli dönemlerde rekabet yaşanmaktaydı.

¹³⁴Bu süreçte Rum inşaat ustaları, Erzincanlı işçileri çalıştırırken çalışma koşulları, çalışma süreleri ve Erzincanlı işçilerin ücretlerini (günlük veya haftalık olarak) nasıl verdiklerine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Adalarda nüfus artıkça yeni barınma alanlarına ihtiyaç doğmuştur. Bu sebeple Adalarda dönemsel olarak nüfus sayılarından yola çıkarak dönemlere göre yeni yapılan inşaatların sayısında da bir artış yaşandığı düşünülmektedir. Adalarda 1927 yılı nüfus sayımına göre adalarda toplam nüfus sayısı 12.310 iken, 1940 yılında 13.325'e, 1950 yılında 15.405'e 1960 yılında 19.834'e kadar çıkmıştır. 1970 yılı ve sonrasında ise Adalarda nüfus sayısı hızla düşmeye başlamıştır. 1970 yılında yapılan nüfus sayımına göre 17.600'e kadar düşerken, 1974 yılında Kıbrıs'ta yaşanan çatışma sonrasında ise Adalarda yoğun bir Rum göçü yaşanmıştır. 1975 yılında yapılan nüfus sayımına göre adalarda 13.171'e kadar düşmüştür. Rumların terk etmek zorunda kaldığı Adalarda İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun farklı şehirlerinden göçmen nüfus daha sonraki yıllarda dört adaya yerleşmeye başlamıştır. 1980 yılında yapılan nüfus sayımına göre 18.232 kişi adalarda ikamet etmekteydi (Kaynakça: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Adalar> Tarih 06.06.2023).

¹³⁵Benzer bir durumda 1955 yılında yaşanan 6-7 Eylül olayları neticesinde birçok Rum işletmecinin kapanması veya zarar görmesinin yanı sıra bazı Rum aileleri de adalardan ayrılmak zorunda kaldılar. Rum inşaat ustalarının bu süreçten etkilenen olup olmadığına veya Rum inşaat ustalarından aileleriyle adadan ayrılan olup olmadığına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

Her ne kadar Erzincanlılar kahvesinden günlük inşaat işlerine giden bu işçi grubu -uzun yıllar adalarda çalışıp sosyal sermayelerini güçlendirerek- adalardaki inşaat işlerinin tek hâkimi olsalar da yıllar geçtikçe bu durum değişmeye başlamıştır. Vanlı işçilerin işlerini iyi yapmalarından dolayı zamanla adalar sakinlerinin de dikkatini çekmeye başladı. Bu sayede dört adadaki yerli sakinleri de evlerini kış aylarında tadilat yapacakları zamanlarda genellikle Vanlı inşaat işçilerini çağırmaya başlamıştır. 1980 ve 1990'larda adalarda Vanlı inşaat işlerle birlikte zamanla Vanlı sermaye grupları da dört adaya yerleşip çeşitli işletmeler açarak ticari faaliyetlerini genişletmeye başlamıştır. Bu durum adalarda hızlı bir şekilde Vanlı işçi nüfusunun da girişine imkân sağlamıştır. Vanlı işletmeciler ve adalardaki Vanlı inşaat kalfaları Vanlı akrabalarını, aile üyelerini ve hemşerilerini adalarda çalışmalarını için dört adaya davet etmiştir. Böylece yoğun bir göçmen işçi grubu, gurbete çıkarak adalardaki Vanlı işletmecilerin işyerlerinde çalışmaya başladılar. Vanlı işletmecilerin sayısı hızla artmasına bağlı olarak günlük işlere giden Vanlı işçiler de bu durumdan olumlu yönden etkilendi. Özellikle Vanlı işletmeciler lokanta veya restoranlarının inşaat işleri veya tadilat işleri için genellikle hemşerileri olan işçilerini çağırmaktaydı. Bu sayede Vanlı işçiler, düzenli olarak daha fazla ve daha kolay günlük işlere gitmeye başladılar.

3.2. Ataşehir İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.2.1. Küçükbakkalköy İşçi Pazarı

İşçiler, Küçükbakkalköy mahallesine bağlı Başöğretmen caddesi ile Kayışdağı caddesinin kesiştiği Çandarlı sokağında bulunan işçi kahvehanelerinde beklemekteydi. İşçiler, 1980'lerden 2000'lerin başlarına kadar havanın sıcak olduğu ilkbahar ve yaz mevsiminde Çandarlı sokağının başındaki Kayışdağı caddesi üzerinde beklerken, havanın soğuk olduğu sonbahar ve kış mevsiminde ise Çandarlı sokakta bulunan işçi kahvehanesinde beklemeyi tercih etmekteydi¹³⁶. 1990'larda Çandarlı sokakta işçilerin beklediği iki tane kahvehane bulunmaktaydı. Bu iki kahvehaneden biri 1980'lerde açılırken (bu işçi kahvehanesinin hangi yılda açıldığına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır) diğer işçi kahvehanesi ise 1990 yılında açılmıştır. İşçilerin bir bölümü, Çandarlı sokağının orta bölümünde bulunan işçi kahvehanesinde beklerken, işçilerin diğer bir bölümü ise Çandarlı sokağının sonundaki işçi kahvehanesinde beklemekteydi. 1990'larda işçilerin sayısının yüksek oluşundan dolayı işçiler tek bir kahvehaneye sığmadıkları için genelde sokakta bulunan her iki kahvehanede de beklemekteydi. Tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte (2000'lerden sonra) sokağın sonundaki

¹³⁶Bu sebeple özellikle havanın soğuk olduğu günlerde kahvehaneler işçilerle dolmaktaydı. Özellikle kış mevsiminde her iki kahvehanenin işçilerle dolu olması nedeniyle çevredeki esnaflar ve yerel halk diğer kahvehanelerde oturmayı tercih etmekteydi.

köşede bulunan işçi kahvehanesinin olduğu binanın yıkılmasıyla birlikte işçi kahvehanesi kapanmıştır. Böylelikle işçiler, diğer işçi kahvehanesine geçip beklemeye başlamıştır. Saha çalışması yapıldığı 2021 yılında işçiler, sadece Çandarlı sokağının ortasında bulunan işçi kahvehanesinde beklemeye devam ettikleri tespit edilmiştir. 1980 sonrasında işverenlerin önemli bir bölümü, Küçükbakkalköy işçi pazarına gelerek işçileri alıp işe götürürken, işverenlerin küçük bir bölümü ise işçi kahvehanelerinin hatlı telefonlarını arayarak işçileri işe davet etmekteydi¹³⁷.

1980'lerden itibaren Küçükbakkalköy işçi pazarında Karslı, Ağrılı, Erzurumlu, Tokatlı ve Sivaslı işçiler beklemekteydi. Küçükbakkalköy işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu Karslı işçilerden oluşmaktaydı. Kars'ın merkeze bağlı köylerinden gelen işçilerin önemli bir bölümü aynı köyden ve komşu köylerden gurbete çıkıp Küçükbakkalköy işçi pazarında beklemekteydi. Bu işçi grubunu kendi aralarında akrabalık ve komşuluk ilişkileri bulunmaktaydı. 1980'den itibaren Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen işçilerin küçük bir bölümü de Küçükbakkalköy'deki işçi pazarında beklemekteydi. Küçükbakkalköy işçi pazarına 1980'lerden sonra gelip bekleyen başka bir işçi grubu ise İstanbul'un sınırları içerisinde gelip beklemekteydi. Bu işçi grubu daha önceden İstanbul'un farklı işçi pazarından beklemiş olup daha sonraki süreçte farklı nedenlerden dolayı Küçükbakkalköy işçi pazarına gelerek beklemeyi tercih etmiştir¹³⁸.

Yapılan görüşmeler neticesinde 1980'lerin başlarından itibaren Kadıköy ilçesine bağlı Göztepe köprüsünde bulunan işçi pazarında, Eski Göztepe tren istasyonunun bulunduğu işçi pazarından ve Yenisahra işçi pazarından birçok işçinin Küçükbakkalköy işçi pazarına geçip beklemeye başladıklarını ve zamanla da Küçükbakkalköy işçi pazarında kalıcılaştıkları tespit edilmiştir. Eski Göztepe tren istasyonunun yanındaki işçi pazarı, Yenisahra işçi pazarı ve Küçükbakkalköy işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümü Karslı işçilerden oluşmaktaydı. Bu üç işçi pazarındaki Karslı işçilerin akrabalık ve hemşerilik bağı olması

¹³⁷1980-2000'li yılları arasında işverenlerin bir bölümü, Küçükbakkalköy işçi pazarına gelerek işçileri seçip günlük işlere götürürken az sayıda işveren ise Küçükbakkalköy'de işçilerin bekledikleri işçi kahvehanesinin hatlı telefonlarını arayarak ismini söylediği işçinin telefona çıkmasını talep ederdi. 2000'lerden sonra tuşlu cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla birlikte kahvehanelerin hatlı telefonun bu işlevi sona ermiştir.

¹³⁸1980'lerden sonra özellikle Göztepe köprüsündeki işçi pazarı, Yenisahra ve Eski Göztepe Tren istasyonundaki işçi pazarında bekleyen bazı işçilerin de Küçükbakkalköy işçi pazarına gelip beklemeye başladılar. Özellikle Yenisahra ve Göztepe köprüsünde bekleyen işçilerin bazıları Küçükbakkalköy mahallesi ve çevredeki mahallelerde kendilerine ev, arsa alması veya kendilerine ucuz kiralık daireler aldılar. Böylece bu işçi grubu, Eski Göztepe Tren istasyonundaki işçi pazarında ve Yenisahra işçi pazarına gidip beklemek yerine Küçükbakkalköy işçi pazarında beklemeyi tercih ettiler. Özellikle ev taşıma işinde İstanbul'un bütün ilçelerinde işçilerin günlük yevmiyeleri birbirine yakın olduğu için işçilerin çoğu kendisine uzak olan eski Göztepe tren istasyonundaki işçi pazarı ve Yenisahra işçi pazarına gitmek yerine kendisine daha yakın olan Küçükbakkalköy işçi pazarına gelip beklemeyi tercih etmekteydi.

sayesinde sürekli iletişim halinde olmaları nedeniyle işçi pazarındaki Karşlı işçilerin diğer işçi pazarına geçişlerine ve sonradan geldikleri işçi pazarında kalıcılışmalarını kolaylaştırmaktaydı. Bu sayede Karşlı işçi grubu farklı işçi pazarına geçiş yaptıklarında o işçi pazarında bulunan Karşlı hemşerilerinin himayesi altına girmeleri sayesinde farklı illerden bekleyen diğer işçi gruplarına tepkilerine çok daha az maruz kalmaktaydı. Böylece 1980'lerden sonra Kadıköy ilçesine bağlı eski Göztepe tren istasyonundaki işçi pazarı ve Yenisahra işçi pazarında bulunan birçok Karşlı işçinin daha kolay Küçükbakkalköy'deki işçi pazarına geçiş yapmıştır. Belli dönemlerde her ne kadar Küçükbakkalköy işçi pazarındaki işçi sayısında önemli bir artış yaşanmış olsa da bu duruma işçi pazarı çevresindeki kahvehaneciler ve diğer esnafların herhangi bir tepkisine maruz kalmadıkları tespit edilmiştir¹³⁹.

İstanbul'un birçok ilçesindeki işçi pazarlarında olduğu gibi Ataşehir ilçesine bağlı Küçükbakkalköy işçi pazarında da işçilerin bir bölümü çocuk işçilerinden oluşmaktaydı¹⁴⁰. Küçükbakkalköy işçi pazarında çocuk işçilerinin yanı sıra yetişkin ve az sayıda da olsa yaşlı işçiler beklemekteydi. Zamanla birçok çocuk işçi, Küçükbakkalköy işçi pazarında aile üyelerinin, akrabalarının veya hemşerilerinin yanında devamlı günlük işlere gitmesi sayesinde farklı işlerde önemli tecrübeler edinmiştir. Bu şekilde diğer işçi pazarında olduğu gibi Küçükbakkalköy işçi pazarında da bekleme bağlamında işçiler arasında kuşaklararası bir aktarım yaşanmış olup babadan oğula geçen bir gelenek haline gelmiştir. İşçiler, özellikle kendi hemşerilerine ve kan bağı olan kişilere işçi pazarında beklemleri için göz yumarken, farklı ülkelerden gelen göçmen işçilerin beklemlerine ise izin vermemekteydiler. Son yıllarda

¹³⁹Küçükbakkalköy işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümünün kendi aralarında kan bağı, akrabalık bağları ve hemşerilik ilişkileri bulunması nedeniyle işçiler arasında pek gerilim yaşanmamaktaydı. Aynı şekilde nakliyat işlerine giden Sivaslı ve Karşlı işçilerin hangi nakliyatçılarla günlük işe gidecekleri belli olduğu için özellikle yük taşıma işlerine giden işçiler arasındaki gerilim daha düşük seviyedeydi. Öte yandan inşaat, kömür vb. işlerinde ise işçiler arasında gerilim biraz daha fazlaydı. İşçiler, her ne kadar havanın güzel olduğu dönemlerde caddenin kenarında esnafların dükkânlarının önünde beklemiş olsalar da bu durumdan çoğu esnafın rahatsız olmadığı tespit edilmiştir. Özellikle işçilerin büyük çoğunluğu gün içinde temel ihtiyaçlarını (yeme-içme, ev alışverişini vb.) kahvehane işletmecisinden ve cadde üzerinde bulunan esnaflardan sağlanması nedeniyle esnaflar tarafından herhangi bir tepkiye maruz kalmamalarına olanak sağlamıştır. Böylece esnafların, işçiler üzerinde gelir elde etmesi nedeniyle işçilerin cadde üzerinde ve ara sokakta beklemlerine memnuniyetle karşılamaktaydı.

¹⁴⁰Küçükbakkalköy işçi pazarında da gurbetçi çocuk işçileri (14-17) evlerinden erken yaşlarda koparak aile üyeleri, köylüleri veya hemşerileriyle birlikte Küçükbakkalköy işçi pazarına gelerek günlük işgücüne katılmaktaydı. Çocuk işçiler, daha çok yetişkin işçilerle beraber genellikle hafif işlerde çalıştırılmak üzere günlük işlere götürülmekteydi. Çocuk işçileri inşaat alanında inşaat ustalarının yanında kalfa olarak çalıştırılmaya götürüldüğü gibi inşaat malzemelerinin taşınması, kömür taşıma, evden eve taşımacılık vb. işlere götürülmekteydi. Eski işçi ve esnaflarla yapılan görüşmede birçok çocuk işçinin Küçükbakkalköy işçi pazarında bekledikleri tespit edilmiştir. 1980'lerde ve 1990'larda çocuk işçiliği çok yaygın görülmekteydi. Genelde işçi seçiminde her ne kadar bazı işverenlerin verimli çalışmayacakları düşüncesiyle çocuk işçileri tercih etmeseler de yetişkin işçilerinin ısrarı üzerine çoğu işveren, çocuk işçileri seçmek ve işe götürmek zorunda kalmaktaydı. İşçiler, genelde ağır işleri kendileri yaparken hafif işleri ise kendine kan bağı bulunan veya hemşerilik bağı bulunan çocukları çalıştırmaktaydı.

Afganistanlı, Türkmen ve Özbek göçmen işçilerin Küçükbakkalköy işçi pazarına gelip bekleme girişiminde bulunmuş olsalar da sürekli olarak Karşlı işçiler tarafından engellenmiştir.

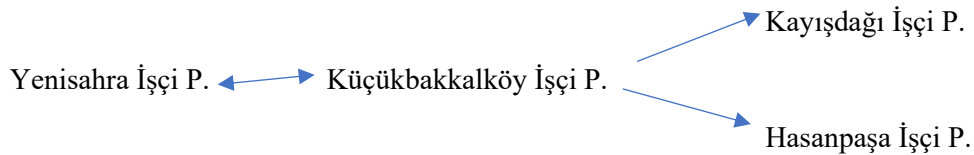
Küçükbakkalköy’de bekleyen nakliyecilerin bir bölümü, işçi ihtiyacını Küçükbakkalköy’de bulunan işçi pazarında karşılamaktaydı. Bu işçi pazarında işçi bulamamaları durumunda ise kendilerine en yakın olan İçerenköy işçi pazarından veya Yenisahra’daki işçi pazarından karşılamaktaydı. Bu durum Yenisahra’da bekleyen nakliyeciler içinde geçerliydi. Yenisahra’da bekleyen nakliyeciler, bulundukları bölgenin işçi pazarında işçi kalmaması durumunda işçi ihtiyaçlarını İçerenköy işçi pazarı veya Küçükbakkalköy işçi pazarından karşılamaktaydı. Özellikle bu ilçelerdeki işçilerin uzun süre yük taşıma işlerine katılmaları ve zamanla ev taşıma işlerinde daha fazla uzmanlaşmaları sayesinde nakliyeciler genelde Yenisahra ve Küçükbakkalköy işçi pazarından işçi ihtiyacını sağlamaktaydı. Bu durum İçerenköy işçi pazarı, Yenisahra işçi pazarı ve Küçükbakkalköy işçi pazarında bekleyen işçiler içinde geçerliydi. Aynı şekilde üç işçi pazarında işçi kalmadığında en yakın olan işçi pazarından işçi ihtiyacı karşılanmaktaydı. İşçiler, diğer işçi pazarlarına giderek öncelikli olarak kendi hemşerilerini veya aynı etnik gruptan olan işçileri seçmekteydi.

1980’lerde Sivaslı işçilerin bir bölümü, işçi pazarında elde ettiği sermaye ile nakliyat aracını alarak, bazı Sivaslı hemşerilerinin de öz sermayesi ile kendilerine nakliyat aracını satın alarak yük taşıma işine yönelmişlerdir. Bu grup, ağırlıklı olarak ev taşımaya gitmekte olup genellikle Sivaslı işçi hemşerilerini ve Karşlı işçileri çalıştırmaya götürmekteydi¹⁴¹. Böylece bazı Sivaslı ve Karşlı işçiler, zamanla ev taşıma işinde uzmanlaşması ve işçi pazarından elde ettiği birikimle küçük nakliyat kamyonetleri alarak bu faaliyeti sürdürdüler.¹⁴²

¹⁴¹Özellikle Karşlı işçilerin Sivaslı nakliyatçılardan ve Sivaslı işçilerden evden eve taşıma işlerini öğrenmesiyle ev taşıma işine daha çok gitmeye başlamıştır. Karşlı işçiler, Yenisahra ve Küçükbakkalköy’de bulunan irili-ufaklı nakliyatçıların yanında işçi olarak yük taşıma işlerine (özellikle ev taşıma işleri) sürekli gitmeleri nedeniyle zamanla bu işten süreklileşerek uzmanlaşmaya başlamıştır. Karşlı işçi grubu, ev taşımanın nasıl yapıldığını nakliyatçıların işverenlerle nasıl ilişki kurduğunu ve çalışma alanında nasıl bir kazanç sağlandığı zamanla fark ettiler.

¹⁴²Bazı işçiler, birikimlerinin durumuna göre küçük veya orta boy nakliyat araçlarını alırken, kimi işçiler de birikimleri yetersiz kalması nedeniyle aynı aileden veya işçi durağında bekleyen akrabalar veya köylüsüyle sermayelerini birleştirip küçük veya orta boy nakliyat araçlarını almaktaydı. Bu sayede Karşlı işçiler süreçle birlikte ekonomik birikimlerini yapıp ve sosyal sermayelerini güçlendirmeleriyle birlikte başlangıçta küçük nakliyat araçlarını alarak bu alanda işveren olmaya başladılar. Küçükbakkalköy işçi pazarında uzun süre işçi olarak çalışan ve zamanla elde ettikleri birikimle kendilerine nakliyat aracı alarak işveren olan bu işçi grubunun Yenisahrada işçi pazarında bekleyen diğer nakliyatçılara göre kurumsallaşmamıştır. Bu grup daha çok geleneksel yöntemlerle ve teknolojik araçları kullanmadan evden eve taşımacılık işine gitmektedir. Sonradan işveren olan nakliyatçıların önemli bir bölümü (bu grubun çoğu geçmişte Yenisahra işçi pazarı, Göztepe köprüsü işçi pazarı ve Eski Göztepe tren istasyonu işçi pazarında işçi olarak beklemekteydi), günümüzde teknolojik araçları kullanarak daha yenilikçi yöntemlerle evden eve taşımacılık yaparken, Küçükbakkalköy işçi pazarındaki nakliyatçılar ise bu işçi grubunun aksine daha geleneksel yöntemlerle ve daha az teknolojik araçları kullanarak evden eve taşımacılık yapmaktadır.

Küçükbakkalköy işçi pazarı, 1980'lerden itibaren bir yandan farklı işçi pazarından gelmiş olan işçi grubunu içine alırken öte yandan Anadolu'nun farklı illerinden (Özellikle Kars ili) gelen yeni işçi grubunu da içine almaya devam etmekteydi. Bu dönem aralığında Yenisahra işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü Küçükbakkalköy işçi pazarına geçtiği gibi az sayıda da olsa Küçükbakkalköy işçi pazarından da bazı işçilerin Yenisahra işçi pazarına geçip beklemiştir. Her iki işçi pazarında da Karslı (ağırlıklı olarak Karslı işçiler) ve Sivaslı, Ağrılı işçilerin bulunması ve kendi aralarında akrabalık veya hemşerilik bağı bulunmaktaydı. İki grup birbirleriyle iletişim halinde olmaları sayesinde diğer işçi grupların tepkilerine maruz kalmadan daha kolay şekilde beklemelerini sağlamaktaydı. Hemşerilik ve kan bağı bulunan işçi grupları arasındaki geçişkenlik daha fazlaydı. Özellikle diğer işçilerin bu duruma tepki göstermeleri halinde karşılarında işçi pazarından bekleyen diğer işçilerin hemşerilerinin tepiklerine maruz kalacaklarını tahmin ettikleri için bu duruma hoşgörülle karşılamak zorunda kalmaktaydı. Öte yandan bu dönemde iş yoğunluğun çok fazla olması ve işçilerin sürekli günlük işlere gitmeleri, diğer işçi grubunu bu duruma tepki göstermelerini engelleyen en temel faktörlerden biriydi. 1990'ların sonrasında Küçükbakkalköy işçi pazarında işçiler farklı mekânlara dağıldığı tespit edilmiştir. Böylece 1990'ların ortalarından itibaren Küçükbakkalköy işçi pazarından aynı ilçede bulunan (Ataşehir ilçesi) Kayışdağı işçi pazarına ve Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa işçi pazarına doğru işçi akışı (geçiş) yaşandı.

Küçükbakkalköy işçi pazarında bekleyen işçilerin çoğu, 1980'lerden 2000'lere kadar gurbet hayatı yaşamaktaydı. 2000'lere doğru ise birçok işçi bu hayatın getirmiş olduğu zorluktan kaynaklı ve elde ettiği birikimle İstanbul'un çeperlerinde ev bularak ailesiyle İstanbul'a yerleşmeye başlamıştır¹⁴³. Yıllara göre işçilerin toplam sayılarına dair net bir sayıya ulaşmak imkânsızdır. 1980-2000'li dönemleri arasında işçi sayısının en yüksek olduğu dönemlerdi. Eski işçi ve esnaflarla yapılan görüşmelerde 1990'ların başlarında Küçükbakkalköy işçi pazarında 150'den fazla işçinin beklediği tahmin edilmektedir. 1995'lerde ise işçi sayısı 100'e kadar düşmüştür.

¹⁴³Gurbetçi işçi aileleri zamanla tarım ve hayvancılıkta yeterince kazanç sağlamaması ve her sene gurbete çıkmanın maliyetli olması ve gurbet hayatının getirmiş olduğu zorluğun etkisiyle işçilerin bir bölümü İstanbul'a kalıcı olarak yerleşmeye başladı. İşçilerin bir bölümü, şehrin çeperlerinde bulunan Kayışdağı ve İnönü mahallesi (Ataşehir), Fındıklı mahallesi (Maltepe), Hasanpaşa ve Veysel Karani mahallesinde (Sultanbeyli) bulunan alanlarda uygun fiyatlara arsa ve/veya ev satın alarak ailelerini de İstanbul'a getirerek İstanbul'a yerleştiler.

1990'ların sonlarından günümüze kadar işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Küçükbakkalköy işçi pazarında bekleyen bazı işçiler, Kayışdağı işçi pazarına ve Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa işçi pazarına yönelmiştir. Küçükbakkalköy işçi pazarında bulunan diğer işçi gruplarının bir bölümü de farklı bölgelere yerleşmeleriyle birlikte zamanla Küçükbakkalköy işçi pazarında işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Küçükbakkalköy işçi pazarında işçi sayısının azalmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden en önemlisi, işçilerin elde ettikleri birikimle İstanbul'un çeperlerinde yer alan bölgelerde ev satın alarak o bölgelere yerleşmesiyle işçi pazarından koptukları tespit edilmiştir. Özellikle 1995'lerden itibaren inşaat işleri, kömür taşıma işleri, nalbur ve kereste malzemelerinin taşıma işlerinin azalmasına bağlı olarak işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Sonraki yıllarda birçok işçi pazarında olduğu gibi Küçükbakkalköy işçi pazarı, sadece yaşlı işçilerin beklediği bir alan haline gelmiştir.

2000'lerden günümüze kadar işçilerin günlük gittikleri iş çeşitliliğinin azalması ve haftanın belli günlerinde işe gitmeye başlamaları nedeniyle işçiler, gelir kaybı yaşamıştır. Böylece 2000'lerden itibaren birçok işçi Küçükbakkalköy işçi pazarından kopmaya başlamıştır. Aynı şekilde bazı işçilerinde farklı bölgelerdeki işçi pazarına yönelmeleri ve bazı işçilerinde farklı ilçelere taşınması bu işçi pazarından kopuşu meydana getirmiştir. Öte yandan geriye kalan bazı işçiler de küçük nakliyat aracını alarak işçilikten işverenliğe geçiş yapmıştır. Böylece diğer ilçelerdeki işçi pazarlarında olduğu gibi Küçükbakkalköy işçi pazarında da zamanla işçi sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

İstanbul'da 2020 yılında pandemi öncesinde işçilerin mevcut sayısı 8-10 arasında değişmekteydi. Özellikle COVID-19 salgınının (pandeminin) ortaya çıkması ve uzun süreli sokağa çıkma yasağı başlamasıyla uzun süre işgücüne katılmayan bu gruptaki işçilerin bir bölümünün (uzun süre çalışmaması nedeniyle) Küçükbakkalköy işçi pazarından kopmalarına neden olmuştur. 2021 yılında sokağa çıkma yasağı bittiği dönemden sonra yapılan görüşmeden bazı işçilerin pandemiyle birlikte Küçükbakkalköy işçi pazarından kesin bir biçimde koptukları tespit edilmiştir.

Saha çalışması esnasında işçilerle, nakliyatçılarla ve kahvehane işletmecisiyle yapılan görüşmede -çalışmanın yapıldığı 2021 yılı itibariyle- bu işçi pazarında 3 işçinin kaldığı tespit edilmiştir. Bu işçi grubu dışında geriye kalan 8-9 kişi ise Karşılardan oluşan nakliye araç sahipleridir. Saha çalışması sürecinde nakliyatçılarla yapılan görüşmede nakliyatçıların neredeyse tamamı geçmişte diğer işçiler gibi Küçükbakkalköy işçi pazarında işçi olarak günlük

işlere gittikleri tespit edilmiştir¹⁴⁴. Bu sayede son yıllarda Küçükbakkalköy işçi pazarında oluşan işçi eksikliğini gidermek için çoğu defa nakliyatçılar, boşta kaldığı günlerde işçi olarak diğer nakliyatçı arkadaşlarıyla beraber yük taşıma işlerine gitmektedir¹⁴⁵. Bazı dönemlerde ise nakliyatçılar işçi kahvehanesinde boşta işçi ve nakliyatçı arkadaşlarını bulamadıklarında genellikle en yakında olan Yenisahra işçi pazarı, İçerenköy işçi pazarı ve Kayışdağı işçi pazarına giderek bu işçi pazarlarından birinden işçileri alıp işe götürmektedir. Küçükbakkalköy işçi pazarında ortaya çıkan işçi açığı bu yöntemler kullanılarak giderilmeye çalışılmaktadır.

3.2.2. Kayışdağı İşçi Pazarı

Kayışdağı işçi pazarına baktığımızda Kayışdağı mahallesine bağlı birbirine çok yakın olan iki işçi kahvehanesinin bulunduğu tespit edilmiştir. Parkın karşısındaki işçi kahvehanesi ile bu işçi kahvehanesinin bir alt sokağında yer alan Neriman sokak ile Uslu caddesinin kesiştiği noktada bulunan Karşılı işçilerin ve nakliyatçıların beklediği işçi kahvehanesi olarak iki şekilde isimlendirilebilir. Ataşehir ilçesine bağlı Kayışdağı mahallesindeki parkın karşısındaki işçi kahvehanenin tam konumuna baktığımızda; Rumeli caddesi ile Uslu caddesinin kesiştiği noktada bulunan 80. Yıl Cumhuriyet parkının tam karşısında bulunmaktadır. Her ne kadar Cumhuriyet parkın karşısındaki işçi kahvehanesi 1998 yılında açılmış olsa da işçilerin daha önceden de bu bölgede bekledikleri tespit edilmiştir.

İşçi ve kahvehane işletmecileriyle yapılan görüşmeler neticesinde Cumhuriyet parkın bir alt sokağında 1985'lerden 1996 yılına dek işçiler beklediği belirtilmiştir. Bu kahvehanede 1985'lere kadar Eski Göztepe tren istasyonu bitişiğindeki işçi pazarında ve Göztepe köprüsü yanında yer alan işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümünün 1985'lere doğru Küçükbakkalköy ve Kayışdağı bölgelerinde ev satın almalarıyla beraber işçiler, bulundukları bölgedeki kendilerine yakın bulunan kahvehanede bekleyip günlük işlere gitmeyi tercih etmeye başlamıştır. Bu sokak arasındaki işçi kahvehanesinin kapanmasıyla beraber işçiler, 1996-1998

¹⁴⁴ Nakliyat aracı sahibi olan işverenler, günlük yükleme işlerini bulduklarında bu işçi kahvehanesinde işçileri işe götürmektedir. İşçi eksik kaldığında işçi ihtiyacı oluştuğunda ise nakliyatçı (işveren) işçi kahvehanesinde boşta bekleyen diğer nakliyat aracı sahibi olan işverenlerle konuşup yevmiyeli işçi olarak çalışmaya davet etmektedir. Nakliyat işi çıktığında işçi eksikliği olduğunda ise bazı nakliyatçılar diğer nakliyatçı arkadaşlarıyla işçi olarak çalışmaya gitmektedir. Bu kişiler, genellikle ya şoför olarak çalıştırılmakta ya da düz işçi olarak çalıştırılmaktadır. Bu şekilde boşta hangi nakliyat aracı sahibi işveren varsa işçi olarak diğer işçilerin aldığı günlük ücretin aynısını kabul ederek diğer nakliyatçı arkadaşı ve işçilerle birlikte yük taşıma (özellikle evden eve taşıma) işlerine gitmektedir.

¹⁴⁵ Nakliyatçıların geçmişte işçi olarak çalışmaları sayesinde sonraki süreçte ev taşıma işlerine gittiklerinde zorluk çekmeden daha kolay şekilde ev taşıdıklarını beyan etmiştir. Çoğu defa nakliyatçılar diğer nakliyatçı arkadaşlarıyla birlikte işçi statüsünde günlük işe gitme teklifi yapıldığında veya günlük işe gittiklerinde bunu bir eziklik göstergesinden ziyade kendi ailesinin ekonomisine ekonomik bir destek sağlaması ve evin mutfak masraflarına giderilmesinde küçük bir gelir olarak değerlendirmektedir. Bu durum sadece Küçükbakkalköy işçi pazarına özgü bir durum olmayıp işçi eksikliğinin bulunduğu diğer işçi pazarlarında da görülmektedir.

yılları arasında yaklaşık iki yıl boyunca eski işçi kahvehanesinin bulunduğu sokağın köşesinde beklemeye devam etmiştir. Daha sonrasında ise 1998 yılında 80. Yıl Cumhuriyet parkının tam karşısında yeni bir kahvehane açılmasıyla beraber sokağın köşesinde bekleyen tüm işçiler, mekânsal değişikliğine giderek yeni açılan kahvehaneye geçip beklemeye başlamıştır.

Kahvehanede bekleyenlerin neredeyse tamamı işçilerden oluşmaktadır. Çevredeki esnaflar ve yerel halk tarafından işçilerin beklediği kahvehaneye “*işçi kahvehanesi*” denilmekteydi. Saha çalışmasında bölgede rastgele esnaflar seçilip işçi pazarının adresi sorulduğunda neredeyse bütün esnaflar aynı adresi tarif etmesi ve işçi pazarının varlığından haberdar olması işçi pazarının bilinirliğini göstermiştir. Kahvehanenin 1998 yılından itibaren açık olması; işverenler, yerel halk, esnaflar ve diğer bölgedeki işçiler tarafından görünürlüğünü daha da artırmıştır. İşçiler, güneşin doğuşundan akşam saatlerine dek işçi kahvehanesinde beklemektedir¹⁴⁶. Havaaların güzel olduğu zamanlarda işçiler dışarıda, kahvehanenin önünde ayakta beklerken, havanın soğuk olduğu zamanlarda ise işçiler içerde beklemektedirler¹⁴⁷. 1998 yılında işçi kahvehanesine ilk gelenler Çorumlu işçiler olup sonraki yıllarda ise Karslı işçiler de beklemeye başladılar. Daha sonrasında ise Amasyalı, Sivaslı, Erzurumlu, Osmaniye, Ordulu ve Giresunlu işçilerde gelip Çorumlu ve Karslı işçilerle beraber işçi kahvehanesinde beklemeye başladılar. 1990’ların sonlarında Çorum, Kars, Amasya, Sivas, Erzurum, Osmaniye, Ordu ve Giresun illerden gelen işçilerle beraber işçilerin toplam sayısı 50’nin üzerine çıkmıştır. İşçi kahvehanesinin hemen alt sokağında Karslı işçilerin gelip beklediği bir işçi kahvehanesi daha açılmış olsa da buradaki işçilerin bu duruma ciddi bir tepki göstermemiştir.

İşçiler, yoğun olarak iki alanda çalışmaktadırlar. Bunlardan birincisi nakliyat evden eve taşıma işinde, ikincisi ise inşaatın farklı bölümlerdeki işlerde çalışmaktadır¹⁴⁸. Günümüzde işçi

¹⁴⁶Kayıdağı işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, diğer birçok işçi kahvehanesinde bekleyen işçilere kıyasla daha uzun süre işçi kahvehanesinde bekleyip günlük işlere gitmek için son dakikaya dek şansını zorlamaktadır. İşçi grubu, işçi kahvehanesini sabahları işe gitmek amacıyla kullandıkları bir mekân iken, akşamları ise işçi kahvehanesini sosyalleşmek amacıyla kullanmaktadır. Aynı şekilde diğer işçi kahvehanelerinden farklı olarak bu işçi kahvesinde okey, tavla, batak, bilardo masası bulunmasından dolayı işçilerin daha fazla zaman geçirmelerine olanak sağlamaktadır. İşçiler, sabahları iş beklerken bile batak, okey, bilardo oyunu oynamayı ihmal etmedikleri gözlemlenmiştir.

¹⁴⁷İşçiler, küçük gruplar halinde farklı masalarda oturarak iş kovalamaktadır. Özellikle aynı il veya yakın ildeki işçiler genelde aynı masalarda oturup kendi aralarında rahatça muhabbet etmektedir. İşçiler arasında etnik veya sosyal dışlanmaya dair herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. İşçi kahvehanesinde bekleyen işçilerin, inşaatın farklı branşlarında (boyacı, demirci, kalıpcı, fayansçı vb.) uzmanlaşmaları ve ev taşımaya giden işçi ekiplerinin farklı olması sayesinde işçiler arasında ortaya çıkabilecek gerilimleri ve sosyal dışlanmayı en düşük seviyeye indirmektedir. Nitekim işçilerle yapılan görüşmelerde işçiler arasında herhangi bir gerilimin yaşanmadığı tespit edilmiştir.

¹⁴⁸İşçi kahvehanesinde bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu kendi alanında uzmanlaşan işçilerden oluşmaktadır. Özellikle inşaat işlerinde çalışan bütün işçiler usta olarak inşaat işlerine gitmekte ve statüsüne uygun olarak da günlük yevmiye almaktadır. Özellikle Karslı ve Sivaslı işçiler evden eve taşımacılık yaparken, Çorum, Erzurum, Osmaniye, Amasya, Ordu ve Giresunlu işçiler ise daha çok inşaat işlerinde inşaat ustası olarak çalışmaktaydı. Bu

grubundan sadece bir işçinin siteli veya villalı evlerin bahçe işlerini yapmaya gittiği tespit edilmiştir. Bu nedenle geçmişten günümüze her işçinin kendine özgü çalışma alanları ve ustalığı bulunmaktadır. İşçiler, genelde üç şekilde işe gitmektedir. Birincisi işçi kahvehanesinde bekleyen küçük nakliyatçı işverenler, iş çıktığı günlerde kahvehanede bekleyen işçileri veya işçi yetersiz kalması durumunda yine aynı kahvehanede bekleyen nakliyatçı arkadaşlarını işçi olarak işe götürmektedir¹⁴⁹. İşçi kahvehanesinde nakliyatçılık yapan işverenlerin neredeyse tamamı yük taşıma tecrübeleri bulunmaktadır. Bu şekilde birinci grupta yer alan nakliyatçılar, uğraş gerektirmeden işçilerle kahvehanesinde iletişim kurup yük taşıma işlerine gitmektedir. İkincisi farklı bölgelerden gelen işverenler, kahvehaneye gelip işçiyle yüz yüze pazarlık yaparak işe götürmektedir. Üçüncüsü ise kahvehanenin hatlı telefonu üzerinden veya cep telefonları (2000'lerden sonra tuşlu cep telefonlarının kullanımı yaygınlaşmasıyla) üzerinden işçilerle iletişim kurularak işe götürülmektedir¹⁵⁰.

İnşaat işlerine giden her işçi, inşaatın farklı alanında usta olduğu için işçiler arasında rekabet oluşmamaktaydı. Aynı şekilde inşaatın farklı bölümlerinde ustalaşan işçi sayısının az olması, işverenlerle pazarlık gücünü artırmakta ve daha yüksek ücret talep etmelerine olanak

ustalar daha çok inşaatlarda çatı, kalıp, duvar, sıva, boya, tesisat ve demir ustası olarak çalışmaktadır. İşçiler, daha küçük yapıli inşaat işlerinde çalıştırıldığı gibi daha büyük taşeronluk yapan inşaat firmalarına bağlı işlerde de belli dönemlerde günlük işlere gitmekteydi. Özellikle Kayışdağı bölgesinde Darülaceze'nin (Darülacezenin inşaatı 1999 yılında biterek açılmış) ve Yeditepe Üniversitesinin binalarının yapımında (2000 yılında açılmış) fazla işçi ihtiyacı duyulduğu zamanlarda taşeron firmanın çalışanı olan işçiler, yakınındaki işçi kahvehanesine gelerek inşaat işinde anlayan birkaç işçiyi birkaç günlüğe inşaat işinde çalıştırılmaya götürülmekteydi. Her ne kadar inşaat işi yapan taşeron firmaların maaşlı işçileri bulunsa da çoğu defa yapılan işin aciliyeti ve zamanında bir işin bitirilmesi için acil durumlarda birkaç günlüğe yedek işçilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu şekilde bu bölgede inşaat işi yapan firmalar yedek işçi ihtiyacını sağlamak amacıyla en yakın olan Kayışdağı işçi kahvehanesindeki inşaat ustalarından sağlanmaktaydı.

¹⁴⁹İşçilerin bir bölümü, elde ettikleri birikimle 2000'lerin başlarında kendilerine küçük nakliyat araçlarını almaya başladı. Bu sayede bu işçilerin bir bölümü daha önceden işçi olarak beklediği işçi kahvehanesinde bu sefer kendi işinin işvereni olarak beklemeye başladılar. Yenisahra gibi birçok işçi kahvelerindeki nakliyatçılar daha profesyonel olarak (çok azı da nakliyat firmaları kurarak) çalışırken, Kayışdağı işçi kahvesindeki nakliyatçılar ise tıpkı Küçükbakkalköy nakliyatçıları gibi daha çok küçük nakliyat araçlarıyla profesyonellikten ve uzmanlaşmaktan uzak bir şekilde ev taşıma işine katılmaktadır.

¹⁵⁰İşçiler, 2005 yılının başlarına dek genellikle işçi kahvehanesinin hatlı telefonu ile işe gitmekteydi. Daha sonraki yıllarda ise cep telefonların yaygınlaşması ve kartvizitlerin ortaya çıkmasıyla işçiler, bu yöntemleri kullanarak daha fazla işe gitmeye başladılar. Özellikle işçi kahvesinin masanın üzerinde bir sürü inşaat ustası olan işçilere ait kartvizitler bulunmaktaydı. Bazı günlerde işverenler işçi kahvehanesine geldiğinde işçi bulamadıkları günlerde işçi kahvehanesinin işletmesiyle iletişim geçip işçi talebinde bulanmaktadır. Böyle bir durumda ise kahvehane işletmecisi işverene masada kartvizitlere bakmasını önererek hangi uzmanlıkta işçi lazımsa o işçinin numarasını bulup aramasını tavsiyede bulunmaktadır. İşçiler işverenle telefon üzerinde yaptıkları pazarlıkta anlaşmaları durumunda işçiler işe gitmektedir. Özellikle son 20 yılda cep telefonların yaygınlaşmasıyla birlikte işçiler kendilerine ait kartvizitler çıkartmış olup iş bitiminde işverenlere kartlarını bırakıp tekrar iş çıkması durumunda bu karttaki numarasını aramasını tavsiye etmektedir. İşçiler bu şekilde bir sürü kartviziti işverenlere dağıtarak hem sosyal sermayesini güçlendirmekte hem de piyasada daha görünür olmaya çalışmaktadır. Bu sayede işçiler, bir sürü işverene ulaşarak sürekli olarak işe gitmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan işçiler işverenlere cep telefonu vermesi sayesinde işverenlerin işçi kahvesine gelip tekrar o işçiyi alıp işe götürmesine gerek kalmamaktadır. Böylece işverenler, zaman ve yakıt tasarrufu (maddi tasarruf sağlamakta) sağlamaktadır.

sağlamaktaydı. Bu sayede işçiler, diğer işçi pazarından farklı olarak ücretleri kendileri için yeterli düzeyde tutarak emek sömürsünün önüne geçmeye çalışmaktadırlar.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçiler, 1999 depremi ve 2001 ekonomik krizi öncesinde yoğun bir şekilde yük taşıma ve inşaat işlerine giderken yaşanan büyük deprem ve daha sonra ortaya çıkan ekonomik krizin etkisiyle uzun süre inşaat işlerinin ve yük taşıma işleri azaldığı içi uzun süre düzenli olarak günlük işlere gitmekte zorlanmış ve birikim yapmaktan ziyade sadece temel ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmaya devam etmişlerdir. Yaşanan her iki durum birçok işçiyi etkilediği gibi Kayışdağı işçi pazarındaki işçileri de etkilemiştir. Günlük işlerin azalmasıyla birikim yapamayan işçilerin çoğu zamanla Kayışdağı işçi pazarından ayrılmaya başlamıştır. Böylece 2000'lerden günümüze işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Bu süreçte işçilerin bir bölümünün yaşlanması ve işlerin hızla düşmesi sonuncunda işçi pazarını bırakıp kendi memleketinde kalmayı tercih etmiştir. Diğer işçilerin çoğu ise farklı mesleklerdeki maaşlı işlere girerken bir bölümü ise inşaat sektöründeki taşeron firmalarına girip düzenli işçi olarak çalışmaya başladı. 1998'lere dek işçi sayısı 50'nin üzerinde iken günümüzde ise Amasya, Çorumlu ve çoğunluğu Karşılardan oluşan işçi sayısı 15'e kadar düşmüştür¹⁵¹. 2000'lerden sonra birçok işçi elde ettikleri birikimle ve gurbet hayatının getirmiş olduğu zorluğun üstesinden gelemeyince ailelerini memlekette getirerek Kayışdağı işçi pazarı çevresindeki mahallelerde yerleşmeye başladılar. Gurbet hayatını sonlandırarak ailelerini ilk getiren işçiler, Çorumlu işçilerdi. Zamanla diğer işçilerde ailelerini İstanbul'daki Ataşehir ilçesine getirerek gurbet hayatına son verdiler.

Ataşehir ilçesindeki Kayışdağı mahallesindeki ikinci işçi kahvesi ise Neriman sokağı ile Uslu caddesinin kesiştiği noktanın hemen köşesindeki işçi kahvesinde bulunmaktadır. İkinci işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler yukarıdaki işçi kahvehanesine göre da az sayıda sayıdaydı. Yukarıdaki işçi kahvehanesinde Çorumlu, Sivaslı, Amasyalı, Giresun, Ordulu ve Kars'a bağlı merkez köylerinden gelen işler beklemekteydi. Yukarıdaki işçi kahvehanesinden farklı olarak bu işçi kahvehanesinde sadece Karşılı işçiler beklemekteydi. İşçi kahvehanesinde bekleyen işçiler sadece Kars'ın merkez köylerinden ve Kars'ın Digor ilçesinden gelen işçilerden oluşmaktaydı. Karşılı işçiler, 1990'ların ortalarından 2016 yılının başına kadar işçi kahvesinde beklemekteydi. Bu süre zarfında bu işçi kahvehanesinin mekânsal konumu hiç değişmemiştir.

¹⁵¹ Günümüzde işçi kahvehanesinde bekleyen işçilerin neredeyse tamamı 35 ve üzeri yaş grubundan oluşmaktadır. Saha çalışması sürecinde, işçiler ve kahve sahibiyle yapılan görüşmelerde uzun yıllar burada pek genç işçiye rastlanılmadığını tespit edilmiştir. Bu kahvenin açıldığı yıllarda genç işçi sayısı fazla iken günümüzde ise gençlerin bu alana fazla ilgi göstermemesi ve uzun yıllar burada çalışan işçilerinde zamanla yaşlanmasıyla birlikte genç işçi kalmamıştır.

2016 yılının başlarında işçi kahvehanesinin işletmecisi kahvehanesini kapatmak zorunda kalması ve onun yerine ayakkabıcı dükkânı açılmasıyla birlikte birkaç ay boyunca Karslı işçiler ve bazı nakliyatçılar Neriman sokağı ile Uslu caddesinin kesiştiği noktadaki sokağın kenarında beklemek zorunda kalmıştır. Kısa bir süre sonra ise eski işçi kahvehanesinin hemen yanındaki binanın giriş katındaki işyeri sahibinin işyerini kapatmasıyla birlikte bu iş yeri boşta kalmıştır. Bunun üzerin eskiden işçilik yapmış olup sonradan nakliyat aracı olarak işverenlik yapan bir kişi, mekânı kiralayıp kahvehaneye dönüştürdü. Kahvehaneyi kiralayan işletmeciyile yapılan mülakatta işçiliğe ne zaman başladığına, işçi kahvehanesini ne zaman ve nasıl açtığını şu şekilde açıklamaktadır:

Ben 16 yaşındayken Göztepe’de işçi durağında beklemeye başladım. Ben uzun yıllar işçilik yaptım. Eski Göztepe Tren istasyonundaki işçi durağında yıllarca işçilik yaptım. Ben bu işçi durağında 1977 yılından 1989 yılına kadar bekledim. Sonra bu işçi durağından dağılmaya başladık. Her birimiz farklı işçi duraklarına dağıldık. Bizde Karslı arkadaşlarla Yenisahra işçi durağına geldik. 1989 yılında Yenisahra işçi durağında altı ay çalıştım. 1990’nın başında diğer Karslı işçi arkadaşlarla Küçükbakkalköy işçi durağına geçip orada beklemeye başladım. 1990 yılından 2000 yılına kadar Küçükbakkalköy işçi durağında çalıştım. Bu üç işçi durağında da yıllarca çalıştım. Bu işten para biriktirdim. Sonra da işte paranın bir kısmıyla Kayışdağı’nda bir tane ev aldım. O zamanlarda buralarda pek ev yoktu. Şehrin dışıydı. Burada o zamanlarda arsalar ucuzdu, evler ucuzdu. Ailemi de getirip Kayışdağı’na yerleştik. Sonra artık buralarda işe gitmeye başladım. Zamanla işçilikten kazandığım parayla küçük nakliyat arabasını aldım. Sonra baktım işçilerin hepsi bu sokağın köşesinde bekliyorlar. İşçilerin kalacakları bir yeri yoktu. Bende eski işçi kahvesinin hemen yanındaki boş yeri kiraladım. Burayı kahvehane yaptım. Ben bu kahvehaneyi 2016 yılında açtım. Hem kahvehaneyi işletiyorum hem de nakliyat işlerine gidiyorum. Yanıma bir iki tane de kahvede çalışan işçilerim var. İş çıktığında onlar benim kahvehaneme bakıyorlar. Ben bu kahveyi açtıktan sonra işçiler ve nakliyatçılar benim kahvemde beklemeye başladılar.

Yapılan görüşmelerde Karslı işçilerin 1990’ların ortalarından günümüze dek aynı sokaktaki işçi kahvehanesinde beklemeye devam ettikleri ve bu süre boyunca farklı illerden gelen işçileri kendi aralarında barındırmamaya özen gösterdiği anlaşılmıştır.

Parkın karşısındaki işçilerin sayısı aşağıdaki işçi kahvehanesine göre daha yüksekti. Yaş kategorisi bağlamında kıyaslandığında ise aşağıdaki işçi kahvehanesinde bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu genç işçilerden oluşmaktadır. Birkaç işçinin ise yaşlı işçi olduğu tespit edilmiştir. Yaş grubu bakımından yukarıdaki işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşurken bu işçi kahvehanesinde ise işçilerin büyük çoğunluğu genç işçilerden oluştuğu tespit edilmiştir¹⁵². Günümüzde kahvehanede bekleyenlerin büyük çoğunluğu nakliyatçılardan

¹⁵² İşçiler, genelde sabah 05:30 gibi bu kahveye gelip çaylarını ve kahvaltılarını yapıp işe gitmeyi beklemektedir. İşçiler, güneş doğmadan işçi ekibi ve nakliyatçılar kahvehanenin önünde toplanarak yola çıkmaktadır. Bu sebeple

oluşmaktadır. Çok az sayıda da işçi bulunmaktadır. İşçi sayısının düşük olması nedeniyle çoğu defa nakliyatçılar günlük işlere götürecek işçi bulmaktan sıkıntısı çekmektedir¹⁵³.

Aynı şekilde bu işçi kahvehanesini diğerlerinden ayıran önemli bir nokta ise İstanbul Evden Eve Nakliyeciler Derneği (İSTEEND) derneğinin üyelerinin ve başkanın gelip sosyalleştikleri ve dernek işlerinin yürütüldüğü bir mekândır¹⁵⁴. Bunun dışında çevredeki esnafların ve mahalle sakinlerinin de günün belli saatlerinde gelip oturdukları ve sosyalleştikleri ve oyun oynadıkları bir mekândır. İşçi kahvehanesi, işçilerin işe gitmek için sabahları kullandıkları bir mekân iken öğleden sonra ise işe gitmeyen işçilerin gelip oturup sohbet ettikleri ve sosyalleştikleri bir mekân haline gelmektedir. İşçiler, bir yandan sabah erkenden gelip sıcak ortamda çaylarını içip işverenlerini beklerken akşamları ise arkadaşlarıyla gelip geç saatlere dek sosyalleşmektedirler.

Bu kahvehanenin diğer işçi kahvehanelerinden ayıran en temel noktalarından biri de işçilerin ve nakliyatçıların tamamı Karşılardan (Digor ilçesi ve Kars'ın merkez köyüne nüfusuna bağlı olanlar) oluşmasıdır¹⁵⁵. Buradaki işçilerin yalnızca Karşılardan oluştuğu yukarıdaki işçi kahvehanesinde ise farklı illerden gelen işçilerin bulunduğu anlaşılmıştır. Yapılan görüşme ve gözlemler neticesinde her ne kadar bu iki kahvehane birbirlerine çok yakın olsa da kahvehaneler arası geçiş (diğer işçi kahvehanesine gidip bekleme gereksinimi) oluşmamıştır. Aynı kahvehanede bekleyen işçi ve nakliyatçılar arasında uzun yıllar boyunca

bu işçi kahvehanesi diğer işçi kahvehanesine kıyasla sabah erkenden iş başı yapmaktadır. Saha çalışması sürecinde sabah 07:30 gibi işçi kahvehanesine gelinmesine rağmen işçi kahvehanesinde pek işçi kalmadığı ve çoğu işçinin sabah daha erkenden işe gittikleri gözlemlenmiştir.

¹⁵³ Nakliyatçılar, üç şekilde bu durumun üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Birincisi, nakliyatçılara fazla işçi lazım olduğunda az ileride bulunan diğer işçi kahvehanesine giderek boşta olan ve nakliyat işinden anlayan öncelikli olarak Karşılı hemşerilerini yük taşıma işine götürmektedir. İkincisi, işçi ihtiyacı arttığı günlerde o gün nakliyat işi bulamayan ve boşta kalan nakliyatçılara işçi olarak ev taşımaya davet edilmektedir. Nakliyatçıların çoğu geçmişte işçi olarak sürekli yük taşıma işlerine gittikleri için diğer nakliyatçı arkadaşlarıyla işçi olarak yük taşıma işlerine gitmektedir. Üçüncüsü ise iki yola başvurulduğu halde işçi ihtiyacını sağlayamayan bazı nakliyatçılar ise bazı günlerde zorunlu olarak kendi ailesinden, akrabalarından veya komşularının genç erkeklerine önceden haber ederek yük taşıma işlerine götürmektedir.

¹⁵⁴ Derneğin kuruluş sürecinde bazı nakliyatçıların önemli bir rolü bulunmaktadır. Nakliyatçıların bir bölümü, geçmişte Eski Göztepe tren istasyonunun yanındaki işçi pazarında, Yenisahra işçi pazarında ve Küçükbakkalköy işçi pazarından önceden çalışan işçilerden oluşmaktadır. İşçiler uzun süre günlük işlerden elde ettikleri birikimle nakliyat aracını aldılar. Zamanla İstanbul'da ağırlıklı olarak Karşılı nakliyatçı grupları arasında dernekleşme düşüncesi olgunlaşmasıyla birlikte birkaç nakliyatçı bir araya gelerek 2014 yılında İSTEEND derneğini kurdu. İSTEEND derneğinin kurucu üyelerinin ve üyelerinin tamamı nakliyatçılardan oluşmaktadır. Günümüzde sadece dernek başkanın geçmişte işçi pazarında ve nakliyat işleriyle uğraşmadığı tespit edilmiştir. 2014 yılında derneğin kurulmasıyla birlikte derneğin toplantıları ve faaliyetleri bu işçi kahvehanesinde yürütülmeye başlanmıştır.

¹⁵⁵ İşçi kahvehanesinde bekleyen nakliyatçı ve işçilerin neredeyse tamamı Kars iline bağlı merkeze bağlı aynı köyden oldukları için işçiler ve nakliyatçılar arasında çok daha az gerilim yaşanmaktadır. Kahvehane işletmecisi de eski işçi olup Karşılı olması sayesinde işçilerle gerilim yaşamamaya olanak sağlamaktaydı. Bu işçilerin ve nakliyatçıların neredeyse tamamı 2000'li yıllardan itibaren Küçükbakkalköy işçi pazarından ayrılarak bu bölgeye yerleştiler. İşçiler, uzun yıllar aynı kahvehanede beklemesi ve nakliyatçıların aynı kahvehanede oturmasıyla kahvehane zaman mahalle sakinleri ve nakliyatçılar tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaya başlandı.

kurulan bağ sayesinde iş ve işçi bulmak kolaylaşmıştır. Aynı şekilde işçiler uzun yıllar aynı ortamda bekledikleri için kahvehane işletmecisinden, diğer işçilerden ve nakliyatçılardan herhangi bir dışlanmaya maruz kalmamaktaydı¹⁵⁶.

İşçilerin büyük çoğunluğu Ataşehir ilçesine bağlı Kayışdağı, Mimar Sinan, İnönü mahallelerinde aileleriyle yaşarken az sayıdaki işçi de Maltepe ilçesine bağlı Fındıklı mahallesinde oturmaktadır. Maltepe ilçesine bağlı Fındıklı mahallesinde oturan işçiler diğer işçilere göre daha uzak bir bölgede barınsa da yine de yıllarca aynı işçi kahvehanesine gelmeye devam etmektedir. Bu işçi grubunun yıllarca aynı işçi arkadaşları ve tanıdıkları nakliyatçı işverenlerle sürekli işe gitmeleri, yol mesafesini sorun olmaktan çıkarmıştır.

Kars ilinin merkeze bağlı köylerinden gelen işçiler, yük taşıma işlerine (daha çok evden eve taşımacılık) giderken Kars'ın Digor ilçesinden gelen diğer işçiler ise hem yük taşımaya hem de inşaat işlerine de gitmekteydi. Digorlu işçiler, inşaat işlerine gitmedikleri günlerde ise nakliyatçılarla yük taşımaya gitmekteydi. Özellikle 2000'lerden günümüze doğru inşaat işlerinin hızla azalması üzerine Digorlu işçilerde zamanla daha çok yük taşıma işlerine yönelmişlerdir. 2016 yılından itibaren Digorlu işçilerinde yük taşıma işlerine gitmesiyle son altı yıldır işçi kahvehanesindeki işçilerin neredeyse tamamı nakliyatçılarla sadece yük taşıma (ağırlıklı olarak evden eve taşımacılık) işlerine gitmektedir. Nakliyatçılar, öncelikli olarak kendi ailesinden, akrabalarında veya köyünden olan işçileri seçip çalıştırmaya götürmekteydi.

1990'larda Kayışdağı işçi pazarındaki her iki işçi kahvehanesine gelen işçilerin ve sonradan nakliyatçı olan eski işçilerin önemli bir bölümü (bu işçilerin büyük çoğunluğu Karslı işçilerdi) eski Göztepe tren istasyonunun yanındaki işçi pazarı, Yenisahra işçi Pazarı ve Küçükbakkalköy işçi pazarından gelip Kayışdağı işçi pazarında beklemeye başladıkları tespit edilmiştir. Bu işçiler dışında diğer işçi grubu ise Anadolu'nun çeşitli illerden doğrudan İstanbul'a gelerek Kayışdağı işçi pazarında beklemeye başlamıştır.

¹⁵⁶ İşçiler, aynı işçi pazarında yıllarca beklemesi ve sosyal sermayesini oluşturarak bir işveren çevresi edinmesi sayesinde günlük işlere daha fazla gidebilmekteydi. Öte yandan işçinin bulunduğu işçi pazarını terk ederek diğer işçi pazarlarına geçip beklemesi durumunda işveren çevresinin azalması ve bulunduğu alanda yeni işverenlerin kendisini tercih etme ihtimalleri daha düşüktür. Bu sebeple işçilerin bu tür temel kaygılarından dolayı işçiler, yıllarca bekledikleri işçi kahvehanesini değiştirmeyi pek akıllıca bulmamaktadır. İşçiler genelde çok zorunlu haller dışında bulunduğu yeri değiştirmemeye özen göstermektedir. Nitekim 1990'ların ortalarından günümüze dek her iki işçi kahvehanesinden bekleyen işçilerin diğer işçi kahvehanesine gidip beklemedikleri tespit edilmiştir. Bu durumun aynısı her iki işçi kahvehanesinde bekleyen nakliyatçılar içinde geçerlidir. Bu sebeple hem işçiler olsun hem de işveren nakliyatçılar olsun bulundukları mekânları çok zorunlu haller dışında yer değiştirmeyi mantıklı görmemektedir.

3.2.3. İçerenköy İşçi Pazarı

Ataşehir İçerenköy işçi pazarının konuma baktığımızda; işçiler İçerenköy'deki Birleşik sokak ile Merkez cami sokağın kesiştiği noktada beklemektedir. 1970'lerden itibaren İçerenköy bölgesinde hızlı yapılaşmayla beraber çok hızlı şekilde mekânsal yapısı değişse de 1970'lerin başlarından günümüze kadar İçerenköy işçi pazarının mekânsal konumu hiç değişmemiştir. Her ne kadar işçilerin mekânsal konumu değişmemiş olsa da işçi pazarındaki işçi sirkülasyonunda belli dönemlerde değişimler yaşanmıştır.

İçerenköy işçi pazarında ilk kez 1970'lerin başlarında Kastamonulu işçiler beklemeye başlamıştır. İçerenköy işçi pazarında 1970'lerden 1980'lerin ortalarına dek sadece Kastamonulu işçiler beklemiş olup Kastamonulu işçilerin yıllara göre işçi sayılarına, çalışma alanlarına ve barınma alanlarına dair genel bir veriye ulaşılamamıştır. 1988 yılına gelindiğinde ise İçerenköy işçi pazarında 50'den fazla Kastamonulu işçi ve 3 Vanlı işçinin beklediği tespit edilmiştir. Kastamonulu işçiler, Kastamonu iline bağlı Araç ve Boyabat ilçesinden gelip İçerenköy işçi pazarında beklerken, Vanlı işçiler ise Van iline bağlı merkez köylerden gelip İçerenköy işçi pazarında beklemektedir.

1990'dan 2000'lerin başlarına kadar Vanlı işçilerin sayısında düzenli bir artış yaşanırken, Kastamonulu işçilerin sayısında ise düzenli bir düşüş yaşandı. 1990'ların ortalarında yaklaşık 30-35 Vanlı işçi ve 20-25 arasında da Kastamonulu işçi beklemekteydi. 2001 yılına gelindiğinde ise Kastamonulu işçilerin sayısı 8'e kadar düştü. 2009 yılına gelindiğinde ise Kastamonulu işçilerin sayısı 2'ye kadar düşmüştür. Aynı şekilde 2000'lerden günümüze Vanlı işçilerinin sayısında da keskin bir azalış yaşandı. 1990'ların ortalarında Vanlı işçilerin sayısı 35'lere kadar çıkmışken, yaşanan düşüşle birlikte bu sayı saha çalışması yapıldığı 2021 yılında 10-15'lere kadar düşmüştür. Aynı şekilde 1988 yılında Kastamonulu işçilerin sayısı 50'den fazla iken, 2021 yılında bu sayı 1'e kadar düştü¹⁵⁷. 2021 yılından itibaren ise İçerenköy işçi pazarında bekleyenlerin tamamına yakını (sadece 1 tane Kastamonulu nakliyatçı belli günlerde işçi olarak gelip beklemekte) Vanlı işçilerden oluşmaktadır¹⁵⁸.

¹⁵⁷ İşçi pazarında kalan tek yaşlı Kastamonulu işçi 2018 yılında kendine küçük nakliyat aracı olarak işveren oldu. Nakliyatçı, nakliyat işi çıkmadığı günlerde (haftada 2-3 gün) İçerenköy işçi pazarında işçi olarak beklemeye devam etmektedir. Kastamonulu işçi, Vanlı işçilere kıyasla işçi pazarına geldiğinde genelde 07:00-10:00 arasında beklemekte olup iş çıktığında işe giderken, iş çıkmadığında ve yaşlı olmasının sebebiyle erkenden işçi pazarında ayrılarak evinin yolunu tutmaktadır. Her ne kadar bazı günlerde Vanlı işçiler veya işverenler ona günlük iş teklifinden bulunmuş olsa da işçinin yaşlı olması nedeniyle ağır işlere gitmemeyi tercih etmektedir.

¹⁵⁸ Saha çalışması sürecinde işçilerin neredeyse tamamı Vanlı işçilerden oluşması, işçilerin uzun yıllar bir arada beklemeleri ve işçilerin tamamının hemşerilik veya akrabalık bağlarının bulunması sayesinde işçiler arasındaki ilişki ve iletişim düzeyi yüksek olduğu ve işçilerin yan yana bekledikleri gözlemlenmiştir.

Görüldüğü üzere geçmişten günümüze İçerenköy işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmasının birkaç temel sebebi bulunmaktadır. Özellikle 2000'lerden itibaren İçerenköy işçi pazarında günlük işlerinin sayısını hızla düşmesi ve günlükçü işçilere duyulan ihtiyacın azalmasına bağlı olarak işçilerin gelirinde önemli bir düşüş yaşanmıştır. Geçmişe kıyasla 2000'lerin başından itibaren inşaat işlerinin azalması, kömür taşıma işinin sonlanması, yük taşıma faaliyetinin azalmasıyla işçiler, maaşlı işlere yönelmeye başlamıştır. Kastamonulu işçilerin bir bölümü farklı sektörlere yönelirken küçük bir bölümü ise Anadolu yakasının sahil bölgelerindeki villalı ve siteli binalarda kapıcı veya bahçıvan olarak (maaşlı işçi) çalışmaya başlamışlardır. İŞKUR veya belediyelere bağlı taşeron firmalarına yönelen bazı Vanlı işçiler, bu konuda başarısız olurken, az sayıdaki işçi ise İçerenköy işçi pazarından ayrılarak maaşlı işlere girdiler¹⁵⁹. Bunun dışında İçerenköy işçi pazarında birikim yapan bazı işçilerin Kayışdağı ve Sultanbeyli bölgelerinde mülk almasıyla İçerenköy işçi pazarından ayrıldılar. Aynı şekilde bazı yaşlı işçilerde ağır işlerde çalışamayacak olması nedeniyle işçi pazarından ayrıldılar. 2000'lerden günümüze doğru genç işçilerin işçi pazarını tercih etmemesi ile işçi pazarında bekleyen işçi sayısında azalma ve sadece yaşlı işçilerin bekledikleri bir alan haline gelmiştir.

Her ne kadar son zamanlarda İçerenköy işçi pazarında Kastamonulu ve Vanlı işçiler aynı işçi pazarında yan yana beklemiş olsa da iki grup arasında ilk zamanlarda bir süreliğine gerilim yaşanmıştır. İçerenköy işçi pazarında Kastamonulu işçiler, Vanlı işçilerin ilk yıllarda gelip beklemelerinden pek hoşnut olmamaktaydı¹⁶⁰. Aynı şekilde Kastamonulu işçiler, Vanlı

¹⁵⁹ İçerenköy işçi pazarında bekleyen Vanlı işçiler hem İstanbul'da hem de Van'da devlet kurumuna bağlı İŞKUR'a başvurmaya çalışsalar da kurum içinde torpil vakalarının yoğun şekilde görüldüğü vurgulanarak işçilerin iş başvurularının tamamı reddedilmiştir. İçerenköy işçi pazarında sadece iki işçinin İstanbul Büyükşehir belediyesinde park-bahçe işlerinde maaşlı işçi olarak iş başı yapmıştır. Aynı şekilde diğer farklı sektörlere iş başvurusunda bulunsalar bile işverenler tarafından günlük 8-9 saat çalışma karşılığında asgari ücretle çalıştırılacağını tahmin ettikleri için asgari ücret veren işlere başvurmamayı düşünmektedir. İşçilerle yapılan görüşmede maaşı yüksek ve iş yoğunluğu biraz daha az bir işte iş bulmaları durumunda işçi pazarını bırakabileceklerini beyan etmiştir.

¹⁶⁰ Kastamonulu işçiler, 1985'lerde gelen üç kişilik Vanlı işçi grubunu işçi pazarında beklemelerine izin vermemeye çalışmış olsa da Vanlı işçilerin inatçı tutumu ve direnç göstermesiyle Vanlı işçilerin birkaç günlüğüne beklemelerine göz yumulmuştur. Daha sonraki günlerde de Vanlı işçilerin İçerenköy işçi pazarına gelmesi üzerine Kastamonulu işçiler, Vanlı işçilere fiziksel baskı (fiziksel şiddet) kurmadan bulundukları ortamdaki dışlamaya çalışmıştır. Bu süreçte Kastamonulu işçiler, düşük ücretli ve ağır işlere gitmek yerine kendilerine gelen işverenleri bilinçli bir şekilde Vanlı işçilere yönlendirmektedir. Vanlı işçiler, ilk kez İstanbul'a gelip İçerenköy işçi pazarında bekledikleri için işçi pazarı ücret piyasasını, hangi işlerin daha kolay olduğunu ve daha yüksek getirisi olduğuna dair herhangi bir fikir sahibi değillerdi. Bu durumun farkında olan Kastamonulu işçiler, düşük ücretli ve ağır işleri kabul etmeyerek işverenleri Vanlı işçilere yönlendirmektedir. Bu işverenler, Vanlı işçilerin yanına gelip pazarlığa başladıklarında çalışma koşullarını ve ücretini hemen kabul edip işe gitmekteydi. Bu şekilde Kastamonulu işçiler günde iki-üç defa götürü işe (saatlik işler) gidip daha yüksek ücret alırken, Vanlı işçiler ise ağırlıklı olarak inşaat işlerindeki ağır işlerde yevmiyeli işçi olarak çalışarak tek yevmiyeli ücret almak zorunda kalmaktaydı. Kastamonulu işçilerin uyguladıkları bu strateji sayesinde Vanlı işçilerden daha az yorulmakta ve günlük daha fazla para kazanmaktaydı.

işçileri kendi bekledikleri bölgeden biraz daha uzakta tutarak işçi pazarına gelen işverenlerin Vanlı işçilere yaklaşımlarını engellemeye çalışmaktaydı. Kastamonulu işçilerin geliştirdikleri taktiklerle Vanlı işçilerin kısa sürede ağır işlerin üstesinden gelemeyip ücretlerin de düşüklüğünden yakınlardan pazardan ayrılıp kendi memleketlerine döneceklerini ya da diğer bölgelerdeki işçi pazarına yöneleceklerini tahmin etmekteydi. Ancak Vanlı işçiler, Kastamonulu işçilere kıyasla günlük daha az para kazanmış gibi görünse de göç ettikleri şehirdeki piyasasının üzerinde bir ücret aldıkları için zamanla aile üyelerini, akrabalarını ve köylülerini İstanbul'daki İçerenköy işçi pazarında beklemeye davet etmiştir. Kısa sürede İçerenköy işçi pazarında bekleyen Vanlı işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşanmıştır. Vanlı işçiler, bu hamleyle Kastamonulu işçilerin sayılarına ulaşmaya çalışarak bu gruptan gelebilecek tehditlere karşı kendilerini koruma altına alıp pazarda kalıcı olmaya çabalamışlardır. Kastamonulu işçilerin uzun yıllar işçi pazarında beklemenin getirmiş olduğu tecrübe ve uyguladıkları stratejiler sayesinde Vanlı işçileri sindirmeye çalışmış olsalar da bu konuda pek başarılı olamadıklarını söyleyebiliriz.

Vanlı işçilerin sayıları zamanla artması buna karşı Kastamonulu işçilerin azalması üzerine Kastamonulu işçilerin Vanlı işçiler üzerindeki gücü zayıfladı. Böylece Kastamonulu işçiler, Vanlı işçilerin işçi pazarından ayrılmasını sağlamak için birçok strateji gelişmesine rağmen bu konuda başarısız olarak yeni durumu kabullenmek zorunda kaldılar. Böylelikle her iki işçi grubu, mekân üzerinde hâkimiyet sağlama çabası ve diğer grubu dışlamayı bir kenara bırakarak birbirleriyle yakın ilişki geliştirmeye başlamışlardır. Böylece her iki grupta işçi pazarında iki farklı köşede kendi hemşerileriyle yan yana bekleyerek diğer grubun bekleme alanını müdahale etmeden beklemeye başlamıştır. Vanlı ve Kastamonulu işçiler, geldikleri ilçelere ve köylere göre küçük gruplar halinde İçerenköy işçi pazarının belli köşelerinde beklemeye başlamıştır. Örneğin, Vanlı işçilerin hepsi aynı ilden gelmiş olsa da yine de işçi pazarında her köyden gelen grup kendi köylüsüyle beraber bir köşede beklemeyi tercih etmekteydi. İşçilerden birinci grup çınar ağacının önünde beklerken ikinci grup daha aşağıda yer alan işyerlerinin önünde beklemekte üçüncü grup ise yolun karşı caddesindeki caminin (İçerenköy merkez caminin önündeki alanda) önünde beklemekteydi.

İçerenköy işçi pazarındaki işçiler, her ne kadar üç farklı mekânda beklemiş olsa da bu mekânlar mesafe olarak birbirlerine son derece yakındı. İşçi sayısının yüksek oluşundan dolayı işçiler küçük gruplar halinde dağınık halde beklemekteydi. Aynı şekilde işveren hangi grupta pazarlık etmişse diğer gruplar gidip pazarlığa dâhil olmamaya özen göstermekteydi. Aksi bir durumda işçiler arasında büyük gerilimin çıkacağı bilinmekteydi. Nitekim 1990'larda işe gitme

yüzünden işçiler arasında birkaç defa tartışma çıkmış olup diğer işçilerin araya girmesiyle birlikte olay büyümeden işçiler barıştırılmıştır. Eğer bir gruptan işçi eksikliği varsa bu eksikliği gidermek için her işçi grubu kendine yakın gördüğü hemşerilerini alıp işe götürmekteydi. Böylece her iki grup uzun süre iki farklı noktada bekledikten sonra zamanla işçi pazarının çevresindeki esnafların tepki göstermesi, işçi sayısının düşmesi ve her iki grup arasında dostluğun gelişmesiyle işçiler zamanla çınar ağacının altında iç içe geçip tekbir mekânda beklemeye başlamıştır¹⁶¹.

İçerenköy işçi pazarında uzun yıllar sadece Kastamonulu ve Vanlı işçilerin hakim olmasındaki temel faktör, her iki grubun birliktelik sağlayarak göçmen ya da diğer illerden gelen işçilere izin vermemiş olmalarıdır. 2016 yılında diğer illerden gelen 5 Kürt işçinin İçerenköy işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsalar da Vanlı Kürt işçileri tarafından engellenmiştir. Aynı şekilde 2019 yılında 2 düzensiz Afganistanlı göçmen işçinin de İçerenköy işçi pazarına gelerek bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Vanlı işçiler tarafından engellenmeye çalışılmıştır¹⁶². Görüldüğü üzere birkaç defa diğer illerden gelen Kürt veya Afganistanlı işçilerin, İçerenköy işçi pazarında bekleme girişimleri Vanlı işçiler tarafından sürekli olarak engellenmiştir. Vanlı işçilerle yapılan görüşmelerde bu grupların sayısı az olsa bile Afganistanlı işçilere izin vermeleri durumunda kısa sürede sayılarının hızla artacağı için mekân üzerindeki hâkimiyeti kaybedeceklerini ve işe gitme sıklığının da azalacağını beyan etmişlerdir. Özellikle 1985'lerde bu durumun aynısını Vanlı işçiler tarafından yapıldığı için sürecin nereye varacağını ve kendileri üzerinde ne tür olumsuzluklar yaratacağını kolaylıkla kestirebilmekteydi. Vanlı işçi grubu, Van'a bağlı merkez köylerdeki akrabaları dışında farklı illerden gelebilecek yerli veya yabancı göçmen işçi grubuna izin vermedikleri tespit edilmiştir.

İçerenköy işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer işçi pazarlarının mekânsal konumu ve mekânsal yapısı bakımından daha avantajlı durumdadır. İşçiler, yıllarca ya işçi kahvehanesinde

¹⁶¹ 2010'larda Vanlı işçilerin bir bölümü, çınar ağacının altında beklerken, Vanlı işçilerden oluşan diğer bir grup ise yolun karşı caddesinde bulunan Süper marketinin önünde beklemeyi tercih etmekteydi. Van merkeze bağlı aynı köyden gelen işçiler genelde kendi köylüsüyle küçük komlar (gruplar) halinde birbirlerine yakın mesafe bekleyerek günlük işe gitmeye çalışmaktaydı. Bu süreçte süper market müşterilerinin ve market çalışanlarının işçilerin bekledikleri bu alandan rahatsızlığını dile getirmesi üzerine Vanlı bu işçi grubu, tekrardan Vanlı hemşerileriyle yanına geçtiler.

¹⁶² Afganistanlı işçiler, direnmeyi seçerek işçi pazarının birkaç metre aşağısında bulunan büyük parkın önünde beklediler. Kürt işçiler ise kendilerinden uzakta beklemelerine razı gelerek Afganistanlı işçilerin büyük parkın önünde bekleyişlerine göz yumdu. Gün içinde Afganistanlı işçilerin yanına bir kamyonetin yaklaşmasıyla Afganistanlı işçileri işe götürmüştür. Ertesi günde sabah erkenden Afganistanlı işçilerin yanına 1 işçi arkadaşını daha alarak büyük parkın önünde beklemeye başlamıştır. Bunu gören Vanlı işçilerde bir araya gelerek Afganistanlı işçilerin bulunduğu alana giderek Afganistanlı işçileri bulunduğu alanı terk etmelerini gerektiğini ve bir daha bölgede beklemeleri konusunda uyarmaları üzerine Afganistanlı işçilerin kavga yaşanması ihtimalini dikkate alarak bulunduğu alanı terk etmek zorunda kaldılar.

ya da küçük parkın önündeki çınar ağacının altında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. İşçiler, çınar ağacının altında sandalyelerde (işçi kahvehanesinin açık olduğu dönemde) veya ağaçların altındaki banklarda oturarak işverenlerin kendilerini işe götürmelerini beklemekteydi. İşçiler, 1970'lerden 2000'lere dek çınar ağacının hemen yanındaki kahvehanede beklemekteydi. 1970'lerde Kastamonulu işçilerin devamlı olarak çınar ağacının altında beklemeye başlamasıyla birlikte Kastamonulu bir işletmeci bu alana bir tane kahvehane açmıştır. Bu kahvehanenin ismi Çınarlı kahvehanesiydi¹⁶³.

2000'lerden sonra Çınarlı kahvehanesinin kapanmasıyla birlikte yerine pimapen dükkânı açıldı. Bu sebeple işçiler, yakın çevredeki kahvehanelere günün belli saatlerinde kısa süreliğine gidip çay içip hemen işinin başına dönmekteydi. Kısa bir süre sonra ise işçi pazarının bitişiinde bulunan lokantanın hemen yanında küçük bir çay ocağının açılmasıyla birlikte rahat bir nefes alarak yağmurlu ve soğuk havalarda kısa süreliğine çay ocağına geçip oturmaktaydı¹⁶⁴. Çay ocağının kapanmasıyla işçilerin çay ihtiyacını işçi pazarının hemen yanında bulunan bir lokantacı esnafından sağlanmaktaydı¹⁶⁵. İçererköy işçi pazarında bekleyen işçilerin uzun yıllar

¹⁶³ Kahvehane, ismini hemen önündeki çınar ağacından almıştır. Çınarlı kahvehanesinde işçilerin sürekli beklemeleri nedeniyle işçi kahvehanesi olarak bilinmekteydi. Kahvehanenin açılmasıyla havaların soğuk olduğu günlerde Kastamonulu işçiler kahvehanenin içinde beklemekteydi. Hava güzel olduğu mevsimlerde ise Kastamonulu işçiler, çınar ağacının altındaki sandalyelerde oturarak iş beklemekteydi. 1985'lerden sonra işçi pazarına Vanlı işçilerinde dahil olmasıyla birlikte soğuk günlerde veya ayakta yorulduklarında kahvehaneye geçip çaylarını içmekteydi. Vanlı işçilerle yapılan görüşmede Kastamonulu kahvehane işletmecisinin herhangi bir ayırım yapmadan Kastamonulu ve Vanlı işçilerin kahvehanesinde oturmalarına izin vermektedir. Havanın soğuk olduğu günlerde işçiler bir yandan sobanın kenarında çaylarını içip muhabbet ederken diğer yandan da işverenlerin gelip onları işe götürmelerini beklemekteydi. Bazen işçilerin canı sıkıldığında kendi aralarında oyun (okey, batakl) oynamaktaydı. İşveren geldiğinde ise hemen oyunu bırakıp işverenle pazarlık etmeye başlamaktaydı. Havanın güzel olduğu günlerde ise iş yoğunluğundan dolayı işçilerin kahvehanede oturup çay içebilecekleri zamanları bile yoktu.

¹⁶⁴ İşçiler, bir yandan sobanın yanında ısınırken, bir yandan da çaylarını yudumlayıp işçi arkadaşlarıyla sohbetler edip işverenlerin gelip onları işe götürmelerini beklemekteydi. Genellikle işverenler işçileri çınar ağacının altında bulamadıklarında işçilerin çay ocağında beklediklerini tahmin etmekteydi. İşçiler, çaylarını içip ısındıktan sonra tekrardan çınar ağacının altında beklemeye devam etmekteydi. 2020 yılında pandeminin etkisiyle uzun süre sokağa çıkma yasağı ve belli dönemlerde işyerlerinin uzun süreli kapalı tutulması nedeniyle çay ocağı işletmecisinin uzun süre çay ocağını kapalı tutmak zorunda kalması ve işyeri kirasını ödemekte güçlük çekmesiyle birlikte pandemi dönemin devam ettiği 2020 yılında işyerini tamamıyla kapatmak zorunda kalmıştır. Çay ocağının 2020 yılında pandeminin etkisiyle kapanması işçileri olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece işçiler, soğuk havalarda açık ortamda çınar ağacının altında beklemek zorunda kalmıştır. İşçiler, soğuk havalarda daha zor koşullarda günün bir bölümünü çınar ağacının altında bekledikleri için çoğu defa hastalanmaktaydı. Özellikle yakın çevrede kahvehane veya çay ocağının bulunmaması nedeniyle işçiler daha uzaktaki kahvehanelere veya çay ocaklarına gidip kısa süreliğine dinlenme ve ısınma ihtiyaçlarını duymuş olsalar da işçilerin işçi pazarını terk etmeleri durumunda işverenlerin gelip başka işçilerle anlaşıp işe götürme kaygıları nedeniyle çok acil durumlar dışında yerini terk etmemeye özen göstermektedir.

¹⁶⁵ İşçiler, yağmurlu günlerde çınar ağacının hemen yanında yer alan lokantanın brandalarının altında bekleyerek kendilerini yağmurdan korumaya çalışmaktadır. Lokantacı esnafın işçilere para karşılığında çay satmasıyla birlikte bu mekânda günün belli saatlerinde birkaç dakikalığına oturma fırsatını yakaladılar. Bu sayede soğuk havalarda işçiler günün belli saatlerinde lokantacı esnafının işyerinin içine girip sıcak ortamda birkaç dakikalık da olsa çayını içip tekrardan yandaki işçi pazarına geçerek beklemeye devam etmekteydi. Özellikle kışın karlı ve soğuk günlerde işçilerin gidip uzun süre oturabilecekleri kapalı bir alan bulunmaması nedeniyle çoğu işçi pazarında beklemek yerine evinde bekleyip cep telefonu üzerinden günlük işe gitmeyi tercih etmiştir.

beklemelerinin getirdiği avantajla işçilerin bir esnafın dışında diğer tüm esnaflarla iyi ilişki kurmalarına olanak sağlamıştır¹⁶⁶.

Öte yandan bu işçi pazarının ana caddeye yakın olmasıyla birlikte metro, minibüs ve otobüslerin geçiş güzergahı üzerinde bulunmasıyla birlikte işçiler kolaylıkla çalışma alanlarına ve evlerine gidip gelmektedir. Özellikle işçilerin oturacağı bankların bulunması ve bir ağacın gölgesinde beklemesiyle birlikte diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda beklemektedir. Geçmişten günümüze işçiler, güneş doğmadan evlerinden çıkıp günlük işlere gitmek için İçerenköy işçi pazarına gelip beklemekteydi. İşçiler, erken saatte işe gitmek ve günde birkaç defa götürü (saatlik) işe gidebilmek için sabah erkenden gelip beklemekteydi. İşlerin yoğun olduğu zamanlarda çok kısa sürede iş bulup rahatlıkla işe giderken yoğunluğunun azaldığı dönemlerde ise daha geç saatlerde iş bulabilmekteydi. Günümüzde ise işçiler, güneşin doğuşuyla işçi pazarına gelip saat 16.00'lara kadar beklemektedir. İşçiler, çoğu defa iş çıkmadığı için cepleri boş bir şekilde evinin yolunu tutmaktadır.

İçerenköy işçi pazarında bekleyen işçiler, 1970-1990 arasındaki dönemde ağırlıklı olarak Anadolu yakasında (yoğun olarak günümüzde Maltepe ilçesine bağlı Fındıklı mahallesi) gecekondu evlerin inşaatında ve az sayıda birkaç katlı ruhsatlı binaların inşaatında çalışmaktaydı. Gecekondulaşmanın sona ermesiyle birlikte işçiler ruhsatlı binaların inşaatlarında çalışmaya başladılar. Aynı şekilde İçerenköy işçi pazarının çevresindeki ve Fındıklı mahallesinde bulunan nalbur ve keresteci esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydiler. 1980'lerde Fındıklı mahallesinde yoğun bir gecekondulaşma başlamasıyla birçok nalbur ve kereste dükkânı mahalle içinde ve çevresinde açılmıştır. Bu işler dışında Kadıköy, Ataşehir ve sahil boyunca birçok bölgenin odun, büyük taş kömür ve kömür cürufu taşıma işine (1995'lere dek) gidilmekteydi. Bunun dışında yük taşıma işlerine (özellikle evden eve taşımacılık) ve bahçe işlerine de gidilmekteydi. Günümüzde ise işçiler, daha çok inşaat işlerine (ağırlıklı olarak tadilat işlerine) ve yük taşımaya gitmektedir.

Toparlayacak olursak; diğer işçi pazarlarında olduğu gibi İçerenköy işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümünün kendi aralarında kan bağı (baba-oğul ve kardeşler gelip),

¹⁶⁶ İçerenköy işçi pazarında da işçi pazarının hemen yanında yer alan caminin yanındaki bakkalın hatlı telefonu bulunması nedeniyle çoğu işçi bakkal sahibinden de izin alarak çalışmaya gittikleri işverenlere bakkalın hatlı telefon numarasını vermektedir. Bu konuda uzun süre bakkalcı işçilerin işgücüne olumlu yönde bir desteği de bulunmaktaydı. Aynı şekilde işçiler, çay içmek istediklerinde, üşüdüklerinde, yağmur yağdığında rahatlık hemen yanındaki lokantacıya ya da çaycıya gidip oturmakta ve çok rahat bir şekilde esnaflarla gündelik muhabbetlerini yapabilmektedir. Aynı şekilde işçiler gün boyunca poşetleri ve çantalarının içinde bulunan iş elbiselerini yanlarında taşımak yerine yanındaki lokantacı ya da çay ocağındaki esnafa rahatlıkla bırakmaktadır. Bu nedenle esnaflarla işçiler arasındaki ilişkiler son derece iyi durumda olup esnafların işçilerden herhangi bir rahatsızlık duymadıkları tespit edilmiştir.

akrabalık bağı ve aynı köyden geldikleri için hemşerilik bağı bulunmaktadır. Özellikle aynı aileden gelen işçiler yaşlandıklarında yerlerini oğullarına bırakarak kuşaklararası bir aktarımın yaşanmasına olanak sağladılar. 1990'ların başlarına dek Kastamonulu ve Vanlı işçilerin neredeyse tamamı gurbetçi işçilerden oluşmaktaydı¹⁶⁷. 1990'ların ortalarından itibaren Kastamonulu ve Vanlı işçilerin elde ettikleri birikimle kendilerine şehrin çeperlerinde ucuz arsa ve ev almaya başlamalarıyla İstanbul'a yerleştiler.

1990'ların ortalarında itibaren Kastamonulu işçilerin farklı bölgelere aileleriyle yerleşmeleri ve işçi pazarına uzak alanlara taşınmasıyla birlikte işçilerin bir bölümü İçerenköy işçi pazarından kopmasına neden olmuştur. Aynı şekilde işlerin azalması ve Kastamonulu işçilerin maaşlı işlerden özellikle kapıcılık ve bahçıvanlık işine yönelmiştir. Kimi Kastamonulu işçilerin yaşlanmasıyla birlikte işçi pazarından koparak evde oturmaya başlamıştır. Az sayıda Kastamonulu işçi ise İçerenköy işçi pazarında beklemek yerine kendi memleketlerindeki işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmeyi tercih etmiştir. Bu grup Kastamonu merkezde ve Kastamonu Araç ilçesindeki işçi pazarında beklemeye başlamıştır. Böylece İçerenköy işçi pazarında bekleyen Kastamonulu işçilerin sayısında düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Bu durumun bir benzerini Vanlı işçilerde yaşamaktaydı. 2000'ler sonrasında bazı Vanlı işçiler, İstanbul'a yerleşerek farklı sektörlere yöneldiler. Aynı şekilde bazı Vanlı işçilerinde yaşlanmasıyla işçi pazarına gelip beklemekten vazgeçtiler. Böylece Kastamonulu ve Vanlı işçilerin sayısında önemli bir düşüş yaşandı.

1970-2000 dönemleri arasında genç işçilerin sayısı daha fazla iken zamanla yaşlılık faktörüne bağlı olarak işçi pazarını tercih etmemeye başlamıştır. 2000-2021 dönemleri arasında genç işçilerin sayısı, azınlığa düşmüş olup işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Bu işçiler arasında sadece 2 tane işçinin genç yaşta olduğu tespit edilirken, diğer işçiler ise ortalama 40 üzeri yaşa sahiptir. İçerenköy işçi pazarında işlerin yoğun olduğu aylarda

¹⁶⁷ Geçmişte işçilerin büyük çoğunluğu Ataşehir ilçesine bağlı İçerenköy mahallesinde ve Fındıklı mahallesinde birkaç işçi arkadaşlarıyla bekar evlerinde barınma ihtiyaçlarını gidermekteydi. 1990'larda bazı Kastamonulu işçilerin ve birkaç Vanlı işçinin elde ettikleri birikimle Kayışdağı mahallesi, Küçükbakkalköy mahallesi, Fındıklı mahallesinden ucuz arsa veya ev satın almaya başladı. Bu şekilde bu işçilerin bir bölümü bu mahallelerden her sabah İçerenköy işçi pazarına gelmeye devam etmekteydi. Bu işçi pazarındaki işçilerin büyük çoğunluğu Maltepe ilçesine bağlı Fındıklı mahallesinde kalmaktadır. Bu işçilerin bir bölümü hala gurbet hayatı yaşadıkları için fındıklı mahallesindeki uygun kiralara olduğu yerlerde barınma ihtiyaçlarını gidermektedir. Bazı işçilerde uzun yıllar önce arsa ya da ev satın alarak bu mahalleye kalıcı olarak yerleşmiştir. İşçilerin bu eskiden bu mahallenin arsa ve ev fiyatlarının uygun olması aynı şekilde kiralık dairelerinin de uygun olması nedeniyle işçilerin büyük çoğunluğunun Maltepe ilçesindeki Fındıklı mahallesine yerleşmesinde etkili olmuştur. Fındıklı mahallesinin hem ucuz olması hem de İçerenköy işçi pazarına yakın olması nedeniyle işçiler yol ücreti ödemeden yürüyerek gidip gelme olanağı olduğu için işçiler genelde bu mahallede barınma ihtiyaçlarını gidermeyi tercih etmiştir. İşçiler genelde yol ücretini ödemeyecekleri ve kiralara ucuz olduğu ve özellikle gurbetçi olan bekar işçilerin kolaylıkla bekar daireler bulabilecekleri mahallelerde barınma ihtiyaçlarını gidermektedir.

15-20 işçi (büyük çoğunluğu Vanlı işçi olup) beklemektedir. İşlerin azalmaya başladığı aylarda (Aralık, Ocak, Şubat, Mart) ise İçerenköy işçi pazarında bekleyen işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmaktadır. Özellikle son 20 yılda genç işçilerin sürekli olarak İçerenköy işçi pazarına gelmeyişi, bekleyen işçilerin pazara yeni işçi davet etmemesiyle birlikte 2000 sonrasına gelindiğinde işçi sayısında önemli ölçüde düşüş meydana gelmiştir. İşçilerle yapılan görüşmelerde birkaç yıl daha gelmeye devam edeceklerini ama sonraki yıllarda yaş nedeniyle gelmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bu sebeple önümüzdeki 20 yıl içinde İçerenköy işçi pazarında işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

3.2.4. Örnek (Mahallesi) İşçi Pazarı

Örnek mahallesindeki işçi pazarında bekleyen işçiler, şehit Cahar Dudayev caddesi üzerinde bulunmakta olup Mustafa Saffet Kültür merkezinin hemen yanında yer alan şehit Cahar Dudayev caddesi ile Dilara sokağının kesiştiği noktada (küçük bir parkın önünde) beklemektedir¹⁶⁸. İşçiler, 1990'ların başlarından 2012'lere dek Mustafa Saffet Kültür merkezinin olduğu eski binanın giriş katında bulunan çay ocağında beklemekteydi. 2012'lerde binanın yıkılıp kültür merkezine dönüştürülme kararı ile birlikte çay ocağında bekleyen işçilerin önemli bir bölümü başka bölgelere dağılırken, geriye kalan küçük bir işçi grubu ise binanın (çay ocağının bulunduğu binanın) hemen yanında yer alan parkın köşesinde beklemeye devam ettiler. Gündelik işçilere duyulan talebin azalması ve işçilerin bekledikleri çay ocağının kapanması üzerine işçilerin bir bölümü, örnek mahallesindeki işçi pazarından ayrılma kararı aldılar. İşçiler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ev taşıma ve inşaat malzemelerini taşıma işine gitmektedir.

1990-2021 yılları arasında Örnek mahallesi işçi pazarında birçok Karanlı, Ağrılı, Erzurumlu, Vanlı, Sivaslı ve Tokatlı işçi beklemekteydi. Esnaf ve yerel halkla yapılan görüşmelerde yıllara göre tam sayıları verilmemiş olsa da yapılan görüşmede geçmişte 30'dan fazla işçinin beklediği tahmin edilmektedir. 2012 yılından günümüze işçilerin sayısı sürekli düştüğü tespit edilmiştir. Bazı işçiler yaşlandığı için bu işi bırakırken, bazıları farklı sektördeki çalışma alanlarına yönelmiştir. İşçilerin bir bölümü ise özellikle 15 Temmuz şehitler meydanındaki işçi pazarına ve Yenisahra'daki işçi pazarına yöneldiler.

¹⁶⁸ Örnek mahallesindeki işçi pazarında bekleyen üç işçinin derinlemesine görüşme (mülakat) talebine olumsuz yanıt vermeleri nedeniyle Örnek mahallesi işçi pazarının tarihsel geçmişi, işçilerin nerelerde barındıklarını, hangi işlerde çalıştıkları ve yıllara göre işçi sayısında nasıl bir değişkenlik gösterdiğine dair detaylı verilere ulaşılamamıştır. İşçi sayısının çok düşük oluşu ve işçilerin görüşme taraftarı olmaması nedeniyle saha çalışmasında sadece işçi pazarının çevresinde bulunan en eski esnaflarla görüşmeler yapılmıştır. Esnaflarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerden yola çıktığımızda esnaflarında işçi pazarına dair ayrıntılı bilgi sahibi olmamaları nedeniyle Örnek mahallesinde bulunan işçi pazarına dair elde edilen veriler yüzeysel kalmıştır.

Özellikle COVID-19 salgını sürecinde uzun süre sokağa çıkma yasağı olmasının etkisiyle işler hızlı bir şekilde düşmeye başlamış işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü Örnek mahallesindeki işçi pazarına gelmemeye başlamışlar. Son yıllarda hem sokağa çıkma yasağı hem de işlerin hızla azalması sonucunda işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Nitekim Örnek mahallesi işçi pazarında 2021 yılında yapılan saha çalışmasında sadece üç yaşlı işçinin beklediği tespit edilmiştir. İşçiler, birkaç saat bekledikten sonra iş çıkmaması durumunda bazı işçiler evlerine dönerken iki işçinin ise bazı günlerde Ümraniye ilçesindeki Ümraniye meydan işçi pazarına geçip beklemektedir. Bu işçiler, haftanın belli günlerinde beklemektedir. Gelecek yıllarda bu işçilerinde yaşlanıp bu işten ayrılması veya düzenli işlere yönelmesiyle Örnek mahallesinde bulunan işçi pazarında işçi kalmayacağı tahmin edilmektedir.

3.3. Beykoz İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Beykoz ilçesinde yapılan saha araştırmalarında hem işçilerle yapılan görüşmelerde hem de saha da yapılan gözlemler sonucunda Beykoz ilçesinde dört tane işçi pazarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu dört işçi pazarının bulundukları bölgelere bakıldığında; Küçüksu işçi pazarı, Göksu işçi pazarı, Beykoz merkez (meydan) işçi pazarı ve Ortaçeşme işçi pazarı olarak dağılmıştır. Görüldüğü üzere Anadolu yakasındaki diğer ilçelerde olduğu gibi Beykoz ilçesinde de birçok işçi pazarı bulunmaktadır. Bu işçi pazarlarının birbirinden farklı özellikleri bulunması nedeniyle bunları ayrı ayrı ele almakta fayda vardır.

3.3.1. Göksu İşçi Pazarı

Göksu işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında Göksu caddesi ile Sadri Alışık caddesinin kesiştiği noktada bulunmaktaydı. Her iki caddenin kesiştiği noktada olan işçi kahvehanesi, görünür ve ulaşılabilir bir özelliğe sahiptir. İşçi kahvehanesinin hemen karşısında da bir kahvehane daha bulunmasına rağmen işçiler, bu kahveyi tercih etmemektedirler. Göksu işçi kahvehanesinde ağırlıklı olarak işçiler beklemeyi tercih ederken sokağın karşısında bulunan kahvehanede ise genellikle mahalle sakinleri oturmayı tercih etmekteydi. Eski işçi kahvehanesinin çevresindeki esnaflarla yapılan görüşmelerde Göksu işçi kahvehanesinin geçmişi 1950'lerin ortalarına dayandığı tespit edilmiştir¹⁶⁹.

1950'nin ortalarından işçi kahvehanesinin kapandığı 1996 yılına kadar farklı illerden gelen Kürt ve Türk işçiler Göksu işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Göksu işçi pazarına ilk

¹⁶⁹Göksu işçi kahvehanesinin hemen karşısında bulunan manavcı ile yapılan görüşmede kendilerinin 1965 yılından beri (babadan-oğula geçen süreçte) eski işçi kahvehanesinin tam karşısında manavcılık yaptıklarını belirtmiş olup babalarının manavı açtıklarında işçi kahvesi var olduğunu dile getirmiştir. Bu düşüncenin bir benzeri de 1980'lerde Göksu işçi kahvehanesinde bekleyen bir işçi tarafından da teyit edilmiştir.

zamanlarda hangi ilden, hangi etnik gruptan ve kaç işçinin beklediğine dair herhangi bir veriye ulaşılammıştır. Göksu işçi kahvehanesinde o dönemlerde daha çok Karanlı (Ardahan ilçesinden gelen olup 1992 yılına dek Ardahan Kars iline bağılı bir ilçeydi) ve Bitlisli Kürt işçilerin yanı sıra Kastamonulu ve Sivaslı Türk işçilerde beklemekteydi. Kürt ve Türk işçiler, yılların getirmiş olduğı tanışıklık nedeniyle iş paylaşımı noktasında beraber hareket etmişlerdir. İşçiler, soğuk havalarda kahvehanenin içinde beklerken, sıcak havalarda ise kahvehanenin önüne çıkarak caddenin kenarında beklemekteydi¹⁷⁰.

Göksu işçi kahvehanesinde bekleyen işçilerin yanı sıra o dönemlerde özellikle kış aylarında Küçükku işçi pazarında bekleyen bazı işçiler, birkaç dakikalık yürüyüşle Göksu işçi kahvehanesine gelip dinlenmekte, ısınmakta ve çayını yudumlayıp muhabbet etmekteydi. Biraz ısındıktan sonra bazı işçiler, tekrardan Küçükku işçi pazarına dönüp beklemeye devam ederken, diğler işçiler ise şanslarını bu seferde Göksu işçi kahvehanesinde kullanıp günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. Bazen de Göksu işçi kahvehanesinde bekleyen bir kısım işçi, havanın güzel olduğı dönemlerde ve işlerin azaldığı günlerde Küçükku işçi pazarına geçip beklemeye devam etmekteydi. Bu sebeple her iki işçi pazarında da sürekli olarak işçi sirkülasyonu gerçekleşmekteydi. Diğler işçilerin, bu duruma herhangi tepki göstermediğı için işçiler, rahatça mekân değıştirip istediğı mekânda bekleyebilmekteydi. Uzun yıllar Göksu işçi pazarında bekledikten sonra 1988’de Küçükku işçi pazarında kalıcı olarak beklemeye başlayan Ardahanlı işçi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Ben 1980 yılında o zamanlarda 28 yaşında iken Göksu işçi kahvehanesine gelip beklemeye başladım. Nerden baksan 8 sene Göksu işçi kahvehanesinde bekledim. Benim geldiğim sene bir de az ileride Küçükku işçi durağı vardı. Ben birkaç sene bu Göksu işçi kahvesinde bekleyip günlük işlere gitmeye başladım. Göksu işçi kahvehanesinde beklerken işte iş olduğıunda orada işe giderdim. Bazen iş olmadığında da bakıyordum iş yok. Birkaç saat kahvehanede durduktan sonra 10-15 dakika Göksu işçi kahvesinden yürüyüp Küçükku işçi durağına gelip beklerdim. İşte sene 1988 yılına kadar böyle karışık bekliyorduk. Yani isteyen o gün Göksu işçi kahvesinde beklerdi isteyen de o gün gidip Küçükku işçi durağına beklerdi. Öyle yıllarca işçiler karışık beklerdi. O zamanlarda kimse kimseye senin yerin işte

¹⁷⁰Göksu işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, havaların sıcak olduğı aylarda genelde kahvehane önündeki caddenin kenarında işe gitmek için beklemekteydi. Havanın soğuk olduğı sonbahar ve kış aylarında işçi kahvehanesinde oturup bir yandan çaylarını yudumlayıp muhabbet ederken diğler yandan bir gözleri de işçi kahvehanesinin kapısına dikip işverenlerin kahvehaneye gelmelerini beklemekteydi. İşverenler, genelde gittiğı masadaki işçiyle pazarlık ettiğinde diğler masadaki işçiler pazarlığa dahil olmazlardı. Bu nedenle işçiler arasında bir saygı bulunmakta olup pazarlık sürecini sabote etmezlerdi. Bu sebeple o dönemlerde ücret piyasası pek değışkenlik göstermezdi. Aynı şekilde Göksu’da bulunan işçi kahvehanesinin kapandığı döneme dek kahvehanenin hatlı telefonu bulunmakta olup birçok işçi kahvehanenin numarasını daha önceden çalıştıkları işverenlere vererek belli dönemlerde kahvehanenin hatlı telefon üzerinde de günlük işlere gitmekteydi. Aynı şekilde Küçükku işçi pazarında bekleyen bazı işçiler de kış mevsiminde memleketlerine gitmek yerine işçi pazarında beklemeyi tercih ettikleri için havanın soğuk olduğı kış mevsiminde sığınacakları bir kahvehane bulamadıklarında çoğı defa Küçükku işçi pazarından yürüyerek Göksu’daki işçi kahvehanesine gelmekteydi.

orası buraya gelip bekleme diyen olmadı. Eee çünkü herkes herkesi tanırdı, o zamanlarda karışık bekledik. Kimse kimseye karışmazdı. Sonra işte sene 1988’de bu Küçükü işçi durağına gelip beklemeye başladım. İşte 1988’den sonra artık hiç Göksü işçi kahvesine gidip beklemedim. O zamandan beri ben hep bu Küçükü işçi durağında bekliyorum.

Küçükü işçi pazarında bekleyen işçilerin çoğu geçmişte Göksü işçi pazarında bekledikleri için her iki grupta uzun süre birbirlerini tanımaktaydı. Göksü ve Küçükü işçi pazarında bekleyen işçilerin birbirlerini uzun süre tanıdıkları için işçilerin mekân değiştirmeleri durumdan diğer işçiler tarafından herhangi bir tepkiye maruz kalmamaktaydı. İstanbul’un bütün ilçelerinde yapılan saha araştırmalarında buna benzer bir durumla karşılaşılmamıştır. Bu durumun Beykoz ilçesindeki işçi pazarlarına has olduğu görülmüştür. İşçilerin, sık sık mekân değiştirmesi çok nadir yaşanan bir durumdur. Bu durumun yaşanmasında ise birkaç temel faktörün rol oynadığı söylenebilir. Özellikle 1970, 1980 ve 1990’larda günlük işlerin çok fazla olması nedeniyle her iki işçi pazarında da bekleyen işçiler, sürekli olarak (kış mevsimi haricinde) günlük işlere gitmekteydi. Her iki işçi pazarındaki işçilere gün içinde fazla işçi ihtiyacı oluştuğunda hemen gidip diğer işçi pazarında bekleyen işçi arkadaşlarını da yanlarına alıp günlük işlere gitmekteydi. Bu şekilde iki işçi pazarında gün içinde işçi kalmadığında işçiler farklı işçi pazarlarına gitmek yerine arkadaşlık ilişkisi ve hemşerilik bağı bulunan komşu işçi pazarından işçi ihtiyacını gidermekteydi. İki farklı işçi pazarında bekleyen işçilerin günün belli saatlerinde veya gün boyunca birlikte çalışmaları sayesinde birbirlerini daha yakından tanımaları ve arkadaşlık ilişkilerini geliştirmelerine olanak sağlamaktaydı. Aynı şekilde akrabalık, hemşerilik veya arkadaşlık ilişkisi bulunan birçok gurbetçi işçi genellikle aynı alanlarda barındıkları –bekar evi- için aralarındaki ilişkinin yakın olduğu söylenebilir.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Göksü işçi pazarında bekleyen işçilerde 1990’ların başlarına kadar kömür taşıma, odun taşıma, bahçıvanlık, inşaat işleri, ev taşıma ve esnafların (nalbur, keresteci vb.) yüklerini taşımaya gitmekteydi. Saha çalışması yapıldığı 2022 yılında Göksü işçi kahvehanesinin kapanmasıyla birlikte Göksü işçi pazarına dair sadece birkaç esnaf ve geçmişte bu işçi pazarında bekleyen Ardahanlı işçiden bilgi alınmış dolayısıyla detaylı bilgi edinmek sınırlı olmuştur.

1990’ların başlarından itibaren işçilerin önemli bir bölümü, Göksü işçi pazarından Küçükü işçi pazarına geçtiler. 1990’ların ortalarında az sayıda kalan birkaç işçi de farklı çalışma alanlarına ve Küçükü işçi pazarına yönelmiştir. Böylelikle 1996 yılında Göksü işçi

kahvehanenin işletmecisi de burayı kapatmak zorunda kalmıştır¹⁷¹. Göksu işçi pazarının kapanması sonucunda işçiler, Küçükso işçi pazarına yönelmişlerdir.

3.3.2. Küçükso İşçi Pazarı

Küçükso işçi pazarının konumuna baktığımızda Küçükso caddesi ile Sadri Alışık caddesinin kesiştiği noktada yer alan Küçükso Hacı Zihni Gürler caminin önünde işçiler beklemektedir. Küçükso işçi pazarının tarihsel geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Beykoz ilçesinde 1960'larda iki tane işçi pazarı bulunmaktaydı. Bunlardan biri Göksu işçi pazarı diğeri ise Küçükso işçi pazarıydı.

Yapılan görüşmeler neticesinde işçilerin ilk kez 1950'lerin ortalarında Göksu işçi pazarında beklemeye başladıkları ve 1960'ların ortalarından itibaren Göksu işçi pazarında bekleyen bazı Kürt ve Türk işçilerin günümüzdeki Küçükso işçi pazarına geçip beklemeye başlamasıyla bu bölgede ikinci işçi pazarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu tarihler arasında hem Göksu işçi pazarında hem de Küçükso işçi pazarında Kürt ve Türk işçiler, iç içe beklemekteydi. 1960'lardan Göksu işçi pazarının kapandığı döneme kadar birçok Karanlı (o dönemlerde Kars'a bağlı Ardahan ilçesinden olanlar), Bitlisli, Kastamonulu ve Sivaslı işçinin zamanla Göksu işçi pazarından Küçükso işçi pazarına geçiş yaptığı tespit edilmiştir. 1996 yılında Göksu işçi pazarının kapanmasıyla geriye kalan bazı Türk ve Kürt işçilerde Göksu işçi pazarından ayrılıp Küçükso işçi pazarına geçmiştir. Böylece Küçükso işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında bir artış yaşanmıştır.

1960'ların ortalarında ve 1970'lerde Küçükso işçi pazarında ağırlıklı olarak Karanlı (daha çok Ardahan'dan gelen işçilerden olup o dönemlerde Ardahan Kars'ın ilçesine bağlı olduğu için Kars ili kavramı kullanılmıştır) ve Kastamonulu işçiler beklemekteydi. 1980'lerin ortalarında yaklaşık olarak 35-40 arasında Kürt işçi ve 10'ayakın Türk işçinin beklediği tespit edilmiştir. Kürt işçilerden daha çok Kars (Ardahan ilçesi), Ağrı, Bitlis ve Diyarbakırlı işçiler beklemekteydi. Kürt işçileri dışında bir de Kastamonu ve Sivas ilinden gelen Türk işçilerde beklemekteydi. 1995 yılına gelindiğinde ise Türk ve Kürt işçilerin beklediği Küçükso işçi pazarına Romanya ülkesinden gelen birkaç Romanyalı işçi de beklemeye başladı. Bu dönem aralığında işlerin yoğun olması nedeniyle işçi pazarında bekleyen Kürt ve Türk işçiler, Romanyalı işçilerin beklemelerine herhangi bir tepki göstermemiştir. Romanyalı işçilerin bu işten iyi bir gelir kazanmaları ve sürekli işe gitmeleri nedeniyle zamanla diğerk arkadaşlarını da

¹⁷¹2021 yılında yapılan saha araştırmasında bile Göksu işçi kahvehanesi kapalı olup içi boşdur. Saha çalışmasında Göksu işçi kahvesi yerinde görülmüş olup işçi kahvehanesinin hala geçmişteki izlerini taşıdığını birkaç masa ve sandalyenin bulunduğu vekimsenin işletmediği tespit edilmiştir.

Küçüksu işçi pazarına davet ettiler. 1995 yılında kısa sürede Küçüksu işçi pazarında bekleyen Romanyalı işçilerin sayısında kayda değer bir yükseliş yaşandı. 1995 yılının ortalarında Romanyalı işçilerin sayısı 60'a kadar yükseldi. Romanyalı işçiler, yaklaşık 1,5 yıl işçi pazarında bekledikten sonra ülkelerine geri döndüler¹⁷².

Böylece 1996 yılından 2006 yılına kadar sadece yerli işçilerden oluşan Kürt ve Türk işçiler, cami önünde bekleyerek günlük işlere gitmeye devam ettiler. 2006 yılına gelindiğinde ise Kars, Ardahan, Bitlis, Kastamonu ve Sivaslı işçilerden oluşan 30'dan fazla Kürt ve Türk işçi beklemekteydi. Bu işçilerin önemli bir bölümü Kürt işçilerden oluşmakta olup ağırlıklı olarak Kars ve Ardahan illerden gelen işçiler çoğunlukta idi. Kürt işçileri dışında birkaç tane de Sivaslı ve Kastamonulu işçi de beklemekteydi. 1980'lerden 2006 yılına kadar geçen süreçte Kürt ve Türk işçilerinin sayısında kayda değer bir değişim yaşanmamıştır.

2006 yılında birkaç düzensiz Afganistanlı göçmen işçinin de Küçüksu işçi pazarına gelip beklemesiyle hem işçi sayısında bir artış yaşanmış hem de farklı etnik ve farklı ülkeden gelen işçilerin aynı mekânda beklemeye başlamışlardır. Kürt ve Türk işçilerin uzun yıllar bir arada bulunmaları ve birbirleriyle samimi olmaları nedeniyle bu iki grup arasında günümüzde herhangi bir gerilim veya tartışma yaşanmazken 2006 yılında Afganistanlı işçilerin pazara dâhil olmasıyla yerli işçiler, yeni gelen bu göçmen işçilere karşı tepki gösterdiler. Afganistanlı işçilerin ilk beklemeye başladıkları 2006 yılından saha araştırmasının yapıldığı 2021 yılına kadar sürekli olarak yerli işçilerin tepkilerine maruz kaldığı öğrenilmiştir.

¹⁷² Uzun yıllar Küçüksu işçi pazarında bekleyen Kürt ve Türk işçilerle yapılan görüşmelerde; 1995 yılında Romanya ülkesinden gelen yaklaşık 50 Romanyalı aile Beykoz ilçesine bağlı Yenimahalle'ye yerleştiğini söylediler. Bu şekilde Romanyalı erkeklerin yabancı olmaları ve dil sorunu yaşamaları nedeniyle düzenli işlerde iş bulmakta zorluk çekmekteydi. Romanyalı birkaç işçi, Küçüksu işçi pazarında günlük işlere gidildiği öğrenmesiyle birlikte birkaç Romanyalı işçi, 1995 yılında Küçüksu işçi pazarına gelerek beklemeye başladı. Bu göçmen grup yerli işçilerin yanına gelip beklemeye başladıklarında yerli işçiler sürekli işe gitmeleri ve iş yoğunluğundan dolayı Romanyalı göçmen grubunun kendi yanlarında beklemelerine herhangi bir tepkide bulunmamıştır. Bu süreçte Romanyalı işçilerin de yerli işçilerin hassasiyetlerine dikkate alması ve onların beklemeye alanın az ilerisinde beklemeleri yerli işçilerle rekabet etmemeye ve yerli işçilerin işverenle yaptıkları pazarlığa dahil olmamaya özen göstermeleri sayesinde yerli işçilerin takdirini kazandı. Romanyalı işçilerin, eğitim düzeyleri yüksek olup farklı mesleklerde uzmanlıkları bulunmaktaydı. Romanyalı işçi grubunun işçi pazarında bekleyen yerli işçilerin nazarında efendi insanlar olması ve insani ilişkileri geliştirmesi sayesinde Romanyalı işçilerin Küçüksu işçi pazarında tutunmalarını kolaylaştırdı. Bu süreçte bu işçiler bir yandan dinlenmekteydi bir yandan da iş beklemekteydi. Romanyalı işçiler, sabah 1 defa işe gittiklerinde ikinci defa işveren gelip onlarla pazarlık ettiğinde eğer gün içinde hiç işe gitmeyen Romanyalı veya yerli işçilerden var ise işverenlere öncelikle gidip onlarla pazarlık etmelerini ve onları öncelikle işe götürmelerini tavsiye etmekteydi. Bu durumu fark eden yerli işçilerde Romanyalı işçilere karşı olumlu izlenim oluşmasına olanak sağladı. Romanyalı işçilerin bu davranışları Kürt ve Türk işçilerin takdirini kazanmış olup Roman işçilerin Küçüksu işçi pazarında bekledikleri 1,5 yıl boyunca bu üç işçi grubu arasında dostane bir ilişki oluşmasına olanak sağladı. Bu etkenlerden dolayı Romanyalı işçiler, Küçüksu işçi pazarında kaldıkları 1,5 yıl boyunca Kürt ve Türk işçileri tarafından herhangi bir tepkiye veya baskıya maruz kalmamalarına olanak sağlamaktaydı

Nitekim Küçüksu işçi pazarında bekleyen Kürt işçiyle yapılan görüşmede yerli işçilerle Afganistanlı işçiler arasında yaşanan gerilimleri şu şekilde açıklamaktaydı:

Ben 2006 yılının başında bu işçi durağına geldim. Ben geldiğimde burada hiç Afganistanlı işçi yoktu. Daha sonra işte 2006 yılının ortalarından sonra yavaştan Afganistanlı işçiler bu işçi durağına geldiler. Bu Afganistanlı işçiler ilk geldiklerinde 3-4 kişiydiler. Onlar az ilerimizde caminin köşesinde bekliyorlardı. İlk başta onları kovduk. Onlar yine geldiler. Zamanla gene kovduk, gene geldiler. Sonra zamanla bu Afganistanlı işçiler işte yok abim, yok halamın oğlu, yok dayımın oğlu, yok teyzemin oğlu, yok köylüm, yok hemşerim derken bunlar kimi tanıdıysa onları alıp bu işçi durağına getirmeye başladılar. Öyle öyle zamanla bir sürü Afganistanlı işçi buraya gelip bu işçi durağında beklemeye başladılar. Sonra zamanla baktık ki bu Afganistanlıların sayısı bizlerin sayısını geçmeye başlamış. O zamanlarda işte buradaki Kürt işçi arkadaşlarımızdan birkaçı daha geçen seneye kadar bu Afganistanlı işçilerle birkaç defa kavga ettiler. İşte onları buradan kovmak için bir daha buralara gelmesin diye onlarla kavga ettik. İşte her kavga ettiğimizde polisler gelip bizleri ayırırdı. İşte ilk başlarda polisler Afganistanlı işçilere karışmazdı. Polisler, Afganistanlılarla kavga eden Kürt işçileri alıp karakola götürürdü. Birkaç saat nezarethanede tutardı. Sonra bizimkileri (Kürt işçileri) serbest bırakırdı. Yani devalarca burada Afganistanlılarla Kürt işçileri arasında kavga çıktı. İşte en son sene 2017 yılıydı herhalde Kürtlerle Afganistanlılar gene kavga etti. Bu sefer bir Afganistanlı işçi bıçakla yaralandı. Ambulans geldi. Onu hastaneye götürdü. Biz Afganistanlılarla defalarca kavga ettik. Ama gene onlar buradan gitmediler.

Afganistanlı işçilerin Küçüksu işçi pazarına geldiği günden beri Kürt işçilerle Afganistanlı işçileri arasında sürekli gerilim yaşanmakta olup kendi aralarında ortaya çıkan gerilimler genellikle kavgaya dönüşmekteydi. 2006-2020 dönemleri arasında hem hükümetin hem de toplumun göçmen karşıtı söylemlerinin zayıf olmasından dolayı Kürt işçilerle ve Afganistanlı işçiler arasında yaşanan kavgalarda güvenlik güçleri genellikle Afganistanlı göçmenlerin lehine tutum sergilemekteydi. 2020 yılından itibaren hükümetin ve bazı siyasi partilerin göçmen karşıtı söylemleri kullanmaya başlaması ve toplumun önemli bir bölümü göçmen karşıtı söylemlere başvurması sonucunda göçmenlere karşı sert bir tutum sergilenmiş ve birçok kişi için geri gönderme merkezine intikal veya sınır dışı işlemi başlatılmıştır. 2006 yılından günümüze kadar geçen süreçte Afganistanlı göçmen işçiler yerli işçiler tarafından pazarda beklemeleri engellenmesine rağmen göçmenler bu tepkiye direnç göstermiş ve zamanla bu pazar alanında kalıcılaşmıştır.

2006 yılından 2021 yılına dek Kürt işçilerin sayısında ciddi bir farklılık yaşanmamış olup 30'a yakın Kürt işçi, beklemeye devam etmekteydi. Son 20 yılda Küçüksu işçi pazarında günlük işlerin azalmasına bağlı olarak işçilerin elde ettikleri birikim de azalınca bazı

Kastamonulu işçiler, Küçüksu işçi pazarından ayrılarak maaşlı işlere yöneldi¹⁷³. Aynı şekilde yaşlanan bazı Kürt işçiler pazardan ayrılınca ortaya çıkan boşluğu bölgeye sonradan yerleşen Kürt işçiler doldurmuştur. Son yıllarda bazı işçilerin yaşlanması (ağır işlerde çalışmakta zorlanmaları) ve COVID-19 salgını sürecinde işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönden etkilemiştir. Böylece gurbetçi işçiler, işçi pazarına gelip beklemek yerine köylerinde kalmayı tercih ettiler. İstanbul’da kalıcılaşan diğer işçilerin bir bölümü ise iş hayatından çekilirken az sayıdaki işçi ise daha hafif iş olan inşaat şantiyelerinde bekçilik yapmaya başladılar. Öte yandan bazı işçilerde elde ettikleri birikimle daha çok şehrin çeperinde ucuz daire satın alarak Küçüksu işçi pazarından ayrıldılar. Son 20 yılda gidenlerin yerine farklı dönemlerde gelen yeni işçilerin alması işçi sayısının değişimi üzerinde ciddi bir etki yaratmamıştır. Her ne kadar son 50 yılda Türk işçilerin sayısında dönemsel olarak azalış görülse de Kürt işçilerin sayısında kayda değer bir değişim yaşanmamıştır. Aynı şekilde 2006 yılından 2020 yılına kadar özellikle Afganistanlı göçmen işçilerin sayısında ise ciddi bir artış yaşanmıştır. 2006 yılında ilk gelen Afganistanlı göçmen grubunun sayısı 3-4 kişi iken, 2020’lere gelindiğinde Afganistanlı işçilerin sayısının düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmenlerle beraber 90’ın üzerine çıktığı tespit edildi.

2020 yılında yapılan pilot çalışmada 60’tan fazla düzensiz Afganistanlı göçmen ve 30’dan fazla düzenli Afganistanlı göçmenin bulunduğu tespit edilmiştir. 2020 yılına kadar Küçüksu işçi pazarında neredeyse 90’ın üzerinde düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçi beklemekte olup bu sayı yerli işçilerin 2-3 kat büyüklüğünde bir sayıya tekabül etmekteydi. Afganistanlı işçilerin, etnik grubuna baktığımızda ise Türkmen, Özbek, Tacik ağırlıkta olup bu gruplar içinde çoğunluğu Özbek işçilerden oluşmaktaydı. Afganistanlı işçileri arasında Peştun göçmenlerinin Küçüksu işçi pazarında beklemedikleri tespit edilmiştir¹⁷⁴. Küçüksu işçi

¹⁷³Küçüksu işçi pazarında yaşlı olan bazı Kastamonulu işçiler, zamanla ağır işlerde çalışmayacaklarını anlamasıyla hafif ve maaşlı işlere yönelme eğilimi gösterdiler. Kastamonulu işçiler, belli dönemlerde Beykoz ve Üsküdar ilçeleri sınırları içerisinde zenginlere ait siteli ve villalı evlerinin bahçıvanlık işleri için günü birlik çalışmaya gitmekteydi. Zamanla işverenlerin Kastamonulu işçilerden memnun kalmasıyla birlikte devamlı çalışma teklifinde bulunması üzerine Kastamonulu işçilerde bu teklifi kabul ettiler. Böylece yaşlı olan birkaç Kastamonulu işçi, Beykoz ilçesinde sitelerde, villalarda maaşlı işçi olarak bahçıvanlık işinde çalışmaya başladı. Zamanla bu durumu fark eden bazı yaşlı Ardahanlı işçilerde Kastamonulu işçilerin taktikini uygulayarak gittikleri bahçıvanlık işlerinde işlerini titiz yaparak ev sahiplerini etkilemeye çalıştı. Bu şekilde ev sahiplerinin de bahçıvan ihtiyacı olması durumunda Ardahanlı işçiler ev sahiplerine devamlı maaşlı işçi olarak çalışma teklifinde bulunmaktaydı. Bazı Ardahanlı yaşlı işçiler ise bahçıvanlık işinde başlayan Kastamonulu işçi arkadaşlarının yönlendirilmesiyle Beykoz ilçesine bağlı farklı villadaki ev sahiplerine yönlendirilerek bahçıvan veya kapıcı olarak asgari ücretten maaşlı işe girmiştir. Yapılan görüşmelerde Kastamonulu işçilerin yönlendirilmesiyle iki Ardahan işçinin bahçıvanlık işine girdiği tespit edilmiştir.

¹⁷⁴ Küçüksu işçi pazarında olduğu gibi Afganistanlı göçmenlerin beklediği diğer işçi pazarlarında da Peştun-Afganistanlıların beklemeyi tercih etmediği tespit edilmiştir. Birçok Afganistanlı işçiyle yapılan görüşmeler neticesinde Afganistanlı peştunları, ideolojik olarak Taliban ile organik bağları olduğu gerekçesiyle Afganistanlı-Özbekleri, Afganistanlı-Tacikleri ve Afganistanlı-Kırgızların Afganistanlı Peştularına mesafeli olup çalışma ve barınma alanlarında aynı mekânda beklememeyi tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

pazarında bekleyen Afganistanlı işçilerin tamamına yakını Afganistan'ın Mezar-ı Şerif ve Faryab vilayetlerinden gelen işçilerden oluşmaktadır. Afganistanlı işçi grubu içinde ise en çok Faryab vilayetinden gelen işçiler beklemektedir.

Türkiye'de 2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgının nedeniyle hükümetin almış olduğu uzun süreli sokağa çıkma yasağında yerli işçilerin yanı sıra Afganistanlı işçilerde ekonomik anlamda olumsuz yönde etkilendi¹⁷⁵.Afganistanlı göçmen işçi grubunun iki tercihi kalmıştır. Ya kaldıkları evlerinde uzun süre saklanıp siyasi partilerin, medyanın ve toplumun göçmen karşıtı algının değişmesini ve güvenlik güçlerinin takibinin sona ermesini bekleyeceklerdi, öyle ki bu durum belirsiz süreli olduğu için hayati risk taşımaktaydı. Diğer bir seçenek ise sınır dışı edilme riskini göze kalarak açlığa mahkûm olmayacakları şekilde Küçüksu işçi pazarında bekleyerek günlük işlerden para kazanarak hayata tutunacaklardı. Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin büyük çoğunluğu, ikinci tercihi seçmek zorunda kalmıştır. Bu durumu Küçüksu işçi pazarında bekleyen Bitlisli Kürt işçi, şu örnekle açıklamaktaydı:

Nasıl ki boş bir odaya bir hayvanı koyduğunda açılmışsa eğer bu hayvan ne yapar dışarıya çıkıp bir yerlerde yemek bulmanın peşine düşer. Şimdi dışarı çıkıp yemek bulmasa eğer bu hayvan açlıktan öleceğini bilir. Aynısı şimdi bu Afganistanlılar yaşıyor. Şimdi evinde boş boş otursa yakalanmayacağını bilir. Ama çalışmadığı için açlıktan belki ölür. O kişi ne yapıyor mecburen dışarı çıkıp bu işçi durağına gelip beklemek zorunda kalıyor. İşte burada da polislere yakalanmadan işe gitmeye çalışıyor. Ya o gün çalışıp ekmek parası kazanıp evine gidecek ya da polisler onu yakalayıp ülkesine gönderecek.

Kürt işçinin benzetmesinden yola çıkarak düzensiz Afganistanlı işçiler, bütün riskleri göze alarak kendi temel ihtiyaçlarını karşılamak ve ailesine ekonomik destekte bulunmak amacıyla zorunlu olarak bütün riskleri göze alıp Küçüksu işçi pazarına gelmeye devam ettiler. 2020 yılından saha çalışması devam ettiği 2021 yılına kadar düzensiz Afganistanlı göçmenlerde hızla bir düşüş meydana gelmiştir. Nitekim bu ikametlerine yönelik yoğunlaşan polis baskınları nedeniyle 60'tan fazla göçmen yakalanmıştır. Kalan göçmenler de işçi pazarından uzak kalarak farklı çalışma alanlarına yöneldikleri öğrenilmiştir¹⁷⁶.

¹⁷⁵ Özellikle düzensiz Afganistanlı işçiler, ekonomik anlamda bu zorluğu atlatmadan çok kısa bir süre sonra ikinci bir zorlukla karşı karşıya kaldı. 2020 yılı sonrasında düzensiz Afganistanlı işçiler, sivil polisler tarafından sınır dışı edilme korkusundan dolayı bazı düzensiz Afganistanlı işçiler, belli dönemlerde Küçüksu işçi pazarına gidememekteydi. Küçüksu işçi pazarında çalışan düzensiz Afganistanlı işçilerin tek gelir kapıları Küçüksu işçi pazarı olduğu için her iki durumdan dolayı önemli gelir kaybı yaşamıştır. Özellikle yaşanan salgının etkisiyle birkaç hafta sokağa çıkma yasağından dolayı ekonomik anlamda kayıp yaşayan bu işçi grubu sınır dışı edilme riskini de göze alarak zorunlu olarak Küçüksu işçi pazarına gelerek günlük işlere gitme arayışlarını sürdürmek zorunda kaldılar.

¹⁷⁶ 2020 yılına dek Afganistanlı işçilerin sayısı, yerli işçilerin sayısının neredeyse iki katıydı. Bu durum 2019 yılında yapılan yerel seçimler sonrasında değişmeye başladı. İktidarın göçmenlere yönelik tutumunda değişikliğe

Saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılında Kürt işçilerin önemli bir bölümü Bitlisli işçilerden oluştuğu görülmüş, az sayıda ise Ardahanlı (5 işçi), Ağrılı, Vanlı ve Diyarbakırlı Kürt işçinin beklediği tespit edilmiştir. 2000'lerin başlarına kadar Kürt işçileri arasında Kars ve Ardahanlı (1992 yılına dek Ardahan Kars iline bağlı bir ilçeydi) işçiler daha çok beklerken 2000'lerden günümüze geçen süreçte ise Bitlisli işçiler daha yoğunlukta beklediği tespit edilmiştir. 2021 yılı itibari ise yaklaşık olarak 25-30 Kürt işçi ve 6 yaşlı Kastamonulu ve Sivaslı Türk işçinin beklediği tespit edilmiştir¹⁷⁷. 1960'ların ortalarından saha çalışmasının yapıldığı

gitmesi ve toplumdan gelen göçmen karşıtı tepkilerin sonucunda güvenlik güçleri 2020 yılından itibaren İstanbul'daki işçi pazarlarında bekleyen düzensiz Afganistanlı göçmen işçilere karşı denetimlerini sıklaştırmaya başladı. 2020-2023 yılları arasında sosyal medya, ulusal medya ve bazı muhalif ve iktidar partilerinin göçmen karşıtı politikaları sonucunda son 2 yılda güvenlik güçleri tarafından (sivil polisler ve devriye gezen resmi polisler) Küçüksu işçi pazarında neredeyse her gün düzenli olarak gezinerek düzensiz Afganistanlı göçmenler yakalanmaya çalışılmaktaydı. Göç İdaresi Başkanlığının istatistiki verilerine göre; Türkiye'de düzensiz göçmen grupları içinde en çok yakalanan göçmenlerin başında düzensiz Afganistanlı göçmenler yer almaktadır. 2020 yılında 50.161 düzensiz Afganistanlı işçi yakalanırken, 2021 yılında 70.237 düzensiz Afganistanlı yakalanmış olup 2022 yılında ise yakalanan düzensiz Afganistanlı işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşanmış olup 115.775 düzensiz Afganistanlı göçmen yakalanmıştır. 2023 yılının ilk 6 aylık verisine göre ise 18.922 düzensiz Afganistanlı göçmen yakalandı (Kaynak: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, Tarih: 07.06.2023). Bu süre boyunca güvenlik güçleri tarafından birçok düzensiz Afganistanlı göçmenin yakalanması ve bazılarında sınır dışı edilme korkusundan dolayı Küçüksu işçi pazarında beklemek yerine farklı çalışma alanlara yönelmesiyle düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerinin sayısında keskin bir azalış yaşandı. Bu sebeple geçmişte Afganistanlı göçmenler Küçüksu işçi pazarında özellikle düzensiz Afganistanlı işçiler çok geniş bir alana yayılmışken, günümüzde ise düzensiz Afganistanlı göçmenler kalmadığı için sadece geçici çalışma izinleri bulunan (Göç İdaresi tarafından verilen kimlikle) düzenli Afganistanlı göçmen işçiler dar bir alanda beklemektedir. Son yıllarda sınır bölgelerinde, Küçüksu işçi pazarında ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin yaşadığı Beykoz ilçesine bağlı Yenimahalle ve Üsküdar ilçelerine bağlı Küçüksu ve Hekimbaşı mahallesinde 2021-2022 yılları arasında denetimlerinin artırılmasıyla düzensiz Afganistanlı göçmenlerin bir bölümü yakalandı. Özellikle düzensiz Afganistanlı göçmenlerin yaşadıkları Beykoz ilçesine bağlı Yenimahalle, Ümraniye ilçesine bağlı Hekimbaşı mahallelerinde ve Üsküdar ilçesine bağlı Küçüksu mahallelerinde yoğun düzensiz Afganistanlılar göçmen işçiler yaşadığı için 2021-2022 yılları arasında sivil ve resmi polisler düzenli olarak bu mahallelerdeki caddelerde düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin peşine düşmektedir. Aynı şekilde bazı sivil polisler, Yenimahalle ve Küçüksu mahallesinde geçen İETT otobüslerine rastgele binip sürekli kimlik kontrolü yapmaktaydı. Saha çalışmasının yapıldığı günlerde çoğu defa gün içinde 3-4 defa emniyet güçleri (sivil polisler ve devriye gezen polisler) Küçüksu işçi pazarında Afganistanlı işçilerin kimlik kontrolünü yapmaktadır. Özellikle son aylarda güvenlik güçlerinin sürekli yaptığı baskınlar sonucunda birçok düzensiz Afganistanlı göçmen işçi yakalanmıştır. Özellikle 2021-2022 yılları arasında resmi ve sivil polislerin Küçüksu işçi pazarında ve işçilerin yaşadıkları mahallelerde düzensiz Afganistanlı göçmenlere karşı denetimlerini sıklaştırmasıyla birlikte bu işçi pazarındaki birçok düzensiz Afganistanlı işçinin yakalanmasıyla Küçüksu işçi pazarında bekleyen düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerinin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Yakalanma korkusu olan diğer düzensiz göçmen işçiler, İstanbul'da görünürlüğü daha az olan bölgelerde ve sektörlerde işgücüne katılmaya başladı. Aynı şekilde çok az sayıdaki düzensiz Afganistanlı göçmen ise, İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'nun diğer şehirlere göç ederek farklı sektörde çalışmaya başladı.

¹⁷⁷ Küçüksu işçi pazarına baktığımızda Kürt ve Türk işçilerin büyük çoğunluğu yetişkin işçilerden oluşmaktadır. Yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde yerli işçi grubu içinde çocuk işçilerine rastlanılmamıştır. Yabancı göçmen işçilerin yaş kategorilerine bakıldığında ise 2021 yılına dek düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin bir bölümü 14-17 yaş aralığında olan çocuk Afganistanlı işçilerden oluşmaktaydı. Özellikle 2020-2022 yılları arasında güvenlik güçlerin sürekli olarak denetimlerini artırması sonucunda 14-17 yaş aralığındaki düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin çoğu yakalanıp sınır dışı edilmesi ve geriye kalanlarında sınır dışı edilme korkusundan dolayı farklı bölgelere yönelmesiyle Küçüksu işçi pazarında yetişkin işçiler beklemeye başladı. Yabancı göçmen işçilerin küçük bir bölümü yaşlı işçilerden oluşurken, önemli bir bölümü ise genç ve yetişkin işçilerden oluşmaktadır. Bu nedenle Küçüksu işçi pazarında yabancı göçmen işçiler ile yerli işçiler arasında yaş kategorisi bağlamında birbirine zıt iki grup işçi pazarında bekleyişlerini sürdürmektedir. Diğer işçi pazarında olduğu gibi yaşlı işçiler ise en son iş bulan gruptur. Bu sebeple birçok işçi pazarında olduğu gibi Küçüksu işçi pazarında da öğleden sonra bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşmaktadır.

2021 yılına kadar Türk işçiler arasında Kastamonulu işçiler yoğun bir şekilde beklemekteydi. Kürt işçiler, Küçükso işçi pazarına her gün beklemeye çalışırken bazı yaşlı Kastamonulu işçiler ise haftanın belli günlerinde beklemektedir. Yerli işçiler dışında 30'a yakında düzenli Afganistanlı göçmen işçinin de beklediği tespit edilmiştir. 2021 yılında yerli işçiler (Kürt ve Türk işçiler) ile düzenli Afganistanlı işçilerin niceliksel sayıları birbirlerine yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Küçükso işçi pazarında günlük işlerinin yoğun olduğu İlkbahar, Yaz ve Sonbahar mevsimlerinde işçilerin sayısı yüksek iken Kış mevsiminde işlerin (özellikle inşaat işleri ve ev taşıma işleri) azalması ve havaların soğuk olduğu günlerde az sayıdaki yerli ve yabancı göçmen işçiler, günün belli saatlerinde beklemektedir¹⁷⁸. 1960'ların ortalarından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek Kürt ve Türk işçiler, ağırlıklı olarak caminin önünde uzun yıllar dar bir alanda iç içe bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışırken, 2006 yılından sonra gelen düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri ise Küçükso işçi pazarında dağınık halde geniş bir alana yayılarak küçük gruplar halinde beklemeyi tercih etmiştir. 1970'lerden 2001 yılına kadar Küçükso işçi pazarında bekleyen işçiler, yorulduklarında veya havanın soğuk olduğu günlerde caminin hemen karşısında bulunan kahvehaneye (Küçükso taksi durağını olduğu yerde) geçip bir süre oturmaktaydı. Soğuk havalarda yer bulamayan işçiler ise hemen ilerde bulunan Göksu işçi kahvehanesine geçip oturmaktaydı. İşçiler, biraz ısındıktan sonra hemen cami önündeki bekleme alanına geçip iş beklemeye devam etmekteydi. 2001 yılında kahvehanenin kapanması ve işçilerin bekleme alanında başka kahvehane veya çay ocağı olmaması söz konusu grubu olumsuz yönde etkilemiştir.

2001 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına kadar işçiler, soğuk havalarda ve yorgun olduklarında bile işçi pazarında beklemek zorundaydılar¹⁷⁹. İşçilerin bir bölümü

¹⁷⁸ İşçiler, soğuk havalarda işçi pazarında beklemek yerine evlerinde bekleyip cep telefonları üzerinde işe gitmeye çalışmaktadır. Küçükso bölgesinde işçilerin sığınabilecekleri yakın alanda kahvehane veya çay ocağının olmaması nedeniyle işçiler soğuk günlerde Küçükso işçi pazarına gelmek yerine evlerinde dinlenip işverenlerin kendilerini cep telefonu üzerinden işe davet edilmesini beklemektedir. Öte yandan özellikle gurbetçi olan yerli işçilerin bir bölümü, kış aylarında işlerin hızla azalması ve aile hasretinin etkisiyle memleketlerine geri dönmektedir. Gurbetçi olan düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri ise farklı ülkelerden gelmeleri ve dönüş maliyetlerinin yüksek oluşu ve çoğunun düzensiz göçmen işçi olması nedeniyle kış aylarında ülkelerine dönüp aile ziyaretinde bulunma gibi bir şanslara bulunmamaktadır. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Küçükso işçi pazarında da kış mevsiminde işçi sayısında önemli bir düşüş (60'lardan 35-40'lara kadar düşmekte) yaşanmaktadır.

¹⁷⁹ İşçiler, kötü koşullarda işçi pazarında beklemektedir. Özellikle cami önünde bekleyen Kürt ve Türk işçiler, yağmurlu ve karlı günlerde caminin bahçesine geçerek caminin brandalarının altında beklemeyi tercih etmektedir. Her ne kadar yerli işçiler bu konuda avantajlı görünse de Afganistanlı göçmen işçilerin öyle bir şansları bulunmadığı için yağışta bile cadde üzerinde beklemeye devam etmektedir. Yerli ve yabancı göçmen işçiler, yağmurlu günlerde işçi pazarı çevresindeki esnafın brandalarının veya işyerlerinin köşesine geçip beklemeye çalıştıklarında esnafın tepkilerine maruz kalacakları korktukları için işyerlerinin önünde beklemeyi tercih etmektedir. Günümüzde yerli işçilerin büyük çoğunluğu ve az sayıdaki düzenli Afganistanlı göçmen işçileri

caminin önünde beklerken diğer işçi grupları ise camiye yakın olan bölgelerde beklemektedir. Kürt ve Türk işçiler, caminin önünde beklemeyi tercih etmektedir. Çok az sayıdaki Kürt ve Türk işçi ise küçük grup halinde Afganistanlı göçmen işçilerin bulunduğu alana yakın olan yerde belli günlerde beklemeyi tercih etmektedir. 2006-2020 yılları arasında düzensiz Afganistanlı işçilerin sayısının hızla artmasına bağlı olarak Afganistanlı işçiler, Küçüksu caddesi ile Sadri Alışık caddesinin birbirine bağlandığı yer, Sadri Alışık caddesi ile Ege Sokağın birbirine bağlandığı alan ve Kandilli-Göksu caddesi üzerindeki kaldırımlarda küçük gruplar halinde beklemekteydi. Bu sebeple diğer işçi pazarlarının aksine Küçüksu işçi pazarında bekleyen Kürt, Türk ve Afganistanlı göçmen işçiler, çok geniş bir alana yayılarak beklemektedir.

Yerli işçiler (Kürt ve Türk işçiler), bekledikleri alanlarda genelde yabancı göçmen işçilerini kendilerine yakın alanlarda beklemelerine izin vermemektedir¹⁸⁰. Kürt işçiler, bir yandan cami önündeki mekânsal hâkimiyetini sağlamaya çalışırken öte yandan da Kürt işçilerden küçük bir grup ise Üsküdar'dan gelen sahil yolundan Küçüksu yoluna giren kavşağın yanında yer alan su kanalına yakın cadde kenarlarında bekleyerek Afganistanlı göçmen işçilerin o bölgede de beklemelerini engellemeye çalışmaktadır. Bu sayede Kürt işçiler, bu işçi pazarında iki farklı bölgede bekleyerek daha görünür olmaya çalışmakta ve arabayla gelecek müşterilerin araçlarını daha kolay caddenin kenarına park edebilecekleri ve daha hızlı iletişim kurabilecekleri bir alanda beklemeye çalışmaktadır. Kürt işçiler, Küçüksu işçi pazarında bu stratejiyi uygulayarak bu bölgeden geçiş yapan araçların önemli geçiş noktalarında beklemeye çalışmaktadır. Kürt işçilerine kıyasla düzensiz Afganistanlı işçiler, güvenlik güçleri tarafından yakalanma risklerini de dikkate alarak daha farklı bir stratejiyle küçük gruplar halinde

genelde caminin duvarına yaslanarak ayakta beklerken, diğer işçilerde küçük gruplar halinde güneşin altında veya soğuk havalarda yağmurun altında ayakta bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktadır. İşçiler, çoğu zaman güneşli günlerde bekleme alanlarında gölgelik olmaması ve oturacakları bir alan bulunmaması nedeniyle uzun süre ayakta beklemeleri nedeniyle fiziksel anlamda yıpranmaktadır. Çoğu işçi, uzun süre güneşin altında ayakta bekledikleri için yoruldukları zaman caddenin köşesinde bulunan kaldırımlarda birkaç dakikalık da olsa oturup dinlenmeye çalışmaktadır. Yerli işçilerden Kürt ve Türk işçilerin aşırı yorulduklarında birkaç kaç dakikalığına caminin hemen karşısında bulunan taksi durağının yanında birkaç dakikalığına oturup çaylarını içmektedir. İşçiler, taksi durağı işletmecisi tarafından yapılan çayları satın alıp içmektedir. Bu şekilde yerli işçiler, birkaç dakikalığına gölgelikte oturup çaylarını içtikten hemen sonra tekrardan bekleme yerlerine geçerek iş kovalamaya devam etmektedir. Saha çalışması sürecinde Kürt ve Türk işçiler bu mekânda çaylarını içip dinlenme fırsatını yakalarken düzensiz ve düzenli Afganistanlı göçmen işçilerin ise bu mekânda çay içmemeyi tercih ettiği gözlemlenmiştir. Aynı şekilde Afganistanlı göçmen işçilerin çevredeki esnaflar tarafından mekânsal dışlanmaya maruz kalması ve esnaflardan gelebilecek tepkilerden korkmaları nedeniyle esnafların mekânlarında oturmamayı tercih etmektedir.

¹⁸⁰Bu sebeple yerli işçiler, daha çok caminin önünde beklemeyi tercih ederken yabancı göçmen işçiler ise yerli işçilerin baskısından ve tepkilerinden korktuğu için genelde caminin çevresindeki caddelerde beklemektedir. Her ne kadar Kürt işçilerin cami önünde düzensiz Afganistanlı işçilerin beklemelerini engellemeye çalışsalar da yine düzensiz Afganistanlı işçiler bir yolunu bulup Kürt işçilere yakın alandaki cadde kenarında beklemeye devam etmektedir.

caddelerin farklı noktalarına yayılarak beklemektedir¹⁸¹. Her ne kadar düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler, dikkatli olmaya çalışsa da bazı işçilerin gün içinde dalgın oldukları anda sivil polisler tarafından yakalandıkları gözlemlenmiştir. Saha çalışması sürecinde düzensiz Afganistanlı işçilerin yakalanması, evde bekleyerek işe gitmesi ve görünürlüğü daha az olan farklı sektörlere yöneldikleri için herhangi bir düzensiz göçmen işçiyle karşılaşılmamıştır.

Düzenli Afganistanlı göçmen işçilerin küçük bir bölümü yerli işçilerle beraber caminin önünde beklerken, geriye kalan Afganistanlılar ise caminin yaklaşık 50 metre ilerisindeki Küçüksu caddesi üzerinde bulunan Şehit Murat Akdemir yolcu durağının hemen yakınında ve bu durağın hemen karşısında beklemektedir. Bunun dışında 3-4 düzenli Afganistanlı işçi ise 30 metre ilerisinde yer alan Kandilli-Göksu caddesi ile Küçüksu caddesinin kesiştiği alandaki vazoyu heykelinin bulunduğu alanda beklemekteydi. Afganistanlı işçiler, 2021 yılının başlarına kadar Küçüksu işçi pazarında çok geniş bir alana yayılarak beklerken, 2021-2022 yılları arasında düzensiz Afganistanlı işçilerin neredeyse tamamı işçi pazarında bekleyememesinden kaynaklı düzenli Afganistanlı işçiler dar bir alanda bekleyişlerini sürdürmektedir.

Küçüksu işçi pazarına 1990'ların ortalarına dek bazı işverenler işçi pazarına doğrudan gelip işçileri seçip işe götürürken bazı işverenler de hatlı telefon üzerinden işçilerle iletişime geçip günlük işlere götürmekteydi¹⁸². Küçüksu işçi pazarı, 1965'lerden günümüze dek varlığını sürdürürken İstanbul'un farklı ilçelerinde birçok işveren tarafından bilinmekte ve tercih edilmektedir. Özellikle 2006 yılından itibaren düzensiz Afganistanlı işçilerin, ilk dönemlerde neredeyse yarı fiyatına günlük işlere gitmeyi tercih etmeleri Küçüksu işçi pazarını ucuz işgücü alanına dönüştürmüştür. 2006 yılından beri Kürt ve Türk işçilerin Afganistanlı göçmen işçilere karşı rekabet hali işverenler açısından faydalı bir durum olmuştur. Böylece Küçüksu işçi pazarı, işverenlerin emek sömürüsü yapabileceği, ucuza işçi bulacağı önemli bir adres haline gelmiştir. Özellikle diğer işçi pazarlarına kıyasla Küçüksu işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısının

¹⁸¹ Düzensiz Afganistanlı göçmenlerin, küçük gruplar halinde caddelerin geniş alanlarına yayılmasının diğer bir nedeni ise düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler bulundukları bölgelerde açık alanların olması ve kendilerinin güvenli kaçış alanı oluşturmaya çalışmaktır. Bu sebeple Afganistanlı işçiler, Kürt işçilerine kıyasla daha geniş bir alana yayılmıştır. Afganistanlı işçilerin geniş alana yayılmasına zemin hazırlayan etkenlerden biri de Küçüksu işçi pazarında bekleyen düzensiz Afganistanlı işçilerin sayısının (özellikle 2021 öncesinde) çok yüksek oluşudur. Pilot çalışmalarında ve yapılan saha araştırmasında düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin sürekli çevrelerini gözlemleyerek gelebilecek sivil polislerle yakalanmadan önemli bir kaçış alanı oluşturmaya çalıştıkları tespit edilmiştir.

¹⁸² Küçüksu işçi pazarında bekleyen işçiler, Göksu işçi pazarında bekleyen işçilere kıyasla daha şansız durumdaydı. Göksu işçi kahvehanesinin açık olduğu dönemlerde kahvehanenin hatlı telefonu bulunurken, Küçüksu işçi pazarında ise işçiler telefon üzerinde işe gitme şansları yoktu. 2000 sonrasında ise özellikle cep telefonlarının ucuzlaması ve yaygınlaşmasıyla işçiler, ağırlıklı olarak cep telefonları üzerinden günlük işe gitmeye başladı. Günümüzde az da olsa bazı işverenler, Küçüksu işçi pazarına gelerek işçileri seçip günlük işlere götürmektedir.

yüksek oluşu ve diğer işçi pazarlarına kıyasla daha ucuza günlük işlere gitmeleri nedeniyle her ne kadar uzak olsa da Avrupa yakasından birçok işveren de Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarına gelerek işçileri günlük işlere götürmektedir.

Küçüksu işçi pazarında bekleyen işçiler, 1990'ların ortalarına kadar ağırlıklı olarak inşaat işlerine, kömür taşıma, ev taşıma, esnafların yüklerini taşıma (keresteci, nalbur), bahçıvanlık işlerine gitmekteydi. 1990'ların ortalarından itibaren ise bölgeye doğalgaz bağlanmasıyla birlikte kömür taşıma işi sonlanmıştır. Aynı şekilde 1990'lara dek işçiler Beykoz, Ümraniye ve Üsküdar ilçelerinde gecekondulaşmalarına giderken, 1990'ların başlarında gecekondulaşmanın durma noktasına gelmesiyle inşaat işleri de ciddi azalma yaşanmıştır. İnşaat işlerinin azalmasıyla nalbur ve keresteci esnafların işi de olumsuz etkilenmiş olup işçiler, geçmişe kıyasla çok nadir olarak bu esnafların yüklerini taşımaya gitmiştir. Bunun dışında işçiler, uzun yıllar bahçıvanlık, ev taşıma ve esnafların diğer yükleri taşıma işlerine gitmeye devam etmiştir.

3.3.3. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Beykoz Fevzi Paşa caddesi üzerinde bulunan On çeşme meydanının önünde Set üstü isimli işçi kahvesi bulunmaktaydı. İşçiler uzun yıllar boyunca İshak Ağa Çeşmesi (On Çeşmeler) önündeki Set üstü işçi kahvesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi¹⁸³. Çevredeki eski esnaflarla yapılan görüşmelerde Ardahanlı işçilerin 1980'li yıllardan beri çeşmenin önündeki kahvehanede bekledikleri ifade edilmiştir. 1980'lerde 30'dan fazla Kars iline bağlı Ardahanlı işçi beklemekteydi. Geçmişte her ne kadar bazı esnaflar bu işçilere Karslı işçiler demiş olsa da aslında bu grubun Kars iline bağlı Ardahan bölgesinden gelmekteydi. 1980'lerin başlarından 2000'li yılların başlarına kadar işçilerin sayısında niceliksel bir değişim pek yaşanmamıştır. 2000'li yılların başlarında da çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşan 30 yakın Ardahanlı işçi (ağırlıklı olarak yaşlı işçiler olup genç işçilerin sayısı bu dönemde azınlıkta kalmış) beklemekteydi.

1980 öncesinden (tam yılı bilinmemekle beraber) 2015'lere dek Ardahanlı işçiler ellerinde iş elbisesi poşetleriyle çınar ağacının altında günlük işlere gitmek için beklemekteydi¹⁸⁴. Ardahanlı işçiler, uzun yıllar mekânsal konumlarını değiştirmeden İshak Ağa

¹⁸³ İşçiler, havanın güzel olduğu aylarda işçi kahvesinin önündeki çınarın ağacının altında bekleyerek işverenlerin gelip onları işe götürmelerini beklemekteydi. Havanın çok soğuk olduğu günlerde ise işçiler, işçi kahvesinin içinde sobanın başında beklemekteydi. Kars'ın Ardahan ilçesine bağlı (1992 yılına dek Ardahan Kars iline bağlıydı) çevre köylerinden gelen işçiler, Set üstü işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçi kahvehanesinin geçmişi uzun yıllara dayanması nedeniyle Beykoz merkezdeki birçok esnaf ve yerel halk tarafından bilinmekteydi.

¹⁸⁴ Ardahanlı işçilerin ilk kez hangi tarihte işçi pazarına gelip beklediğini ve en son hangi yılda işçi pazarından ayrıldığında daire kesin bir tarih bilinmemektedir. Ancak 1980 yılında Giresun iline bağlı Şebinkarahisar

Çeşmesi'nin (On çeşmeler) önündeki işçi kahvehanesinin içinde veya kahvehanenin önündeki çınar ağacının dibinde beklemekteydi¹⁸⁵. İşçiler, gün içinde uzun süre ayakta bekledikleri için günün belli saatlerinde yorulduklarında, çay molası verdiklerinde veya çalışmadıkları günlerde on çeşme meydanının hemen yan sokağında (Hacı Alibey sokağı) yer alan Ardahanlı işletmecinin kahvehanesine gidip oturmakta¹⁸⁶.

Günlük işlerde çalışan Ardahanlı işçiler, götürü (saatlik işler) veya yevmiyeli işlerde çalışmaya gitmekteydi. İşçiler, 1980'lerde ağırlıklı olarak gecekondu evlerin inşaatlarında çalışırken, 1990'lardan itibaren ise diğer inşaat alanlarında çalışmaktaydı. Aynı şekilde işçiler, Beykoz ilçesine doğalgaz bağlanmadığı dönemlerde kömür taşımaya da gitmekteydi. Bunların dışında de bazı işçiler ev taşıma, esnafların yüklerini taşımaya (nalbur ve keresteciler vb.) gitmekteydi. 1980'lerde Beykoz meydanındaki iskelede Giresun'unun Şebinkarahisar ilçesinden gelen hamalların bulunması nedeniyle iskeleye gelen esnafların yüklerini sadece

ilçesinden gelen ve 1980 yılında işçi pazarının olduğu alanın hemen yanındaki iskelede yıllarca hamallık (1980-1988) yapan ve sonrasında fabrikadan emekli olduktan sonra İshak Ağa Çeşmesi'nin (On çeşmeler) yanında esnaflığa başlayan en bölgenin eski esnafıyla yapılan görüşmede 1980 yılında işçilerin çınar ağacının altında beklediğini belirtmiştir. Aynı şekilde hem bu esnaf hem de çevredeki esnaflar ve Ardahanlı kahvehane işletmecisiyle yapılan kısa görüşmede 1980 öncesine ait işçi kahvehanesi hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Aynı şekilde işçi pazarında işçilerin en son ayrıldığı tarihi tespit etmek içinde yapılan görüşmede Ardahanlı kahvehane işletmecisinin ve eski esnafların verdikleri bilgilerden hareketle 2010'lara gelindiğinde tek tük işçinin beklediğini ve 2014 yılında sonra ise Ardahanlı işçilerden kimsenin artık günlük işlere gitmek için çınar ağacının altına gelip beklemediklerini beyan etmiştir. 2021 yılında yapılan saha araştırmasında bu işçi pazarında işçilerin hiç kalmaması nedeniyle bu işçinin pazarın tarihsel geçmişi, dönemlere göre işçi sayısı, işçilerin birikim süreçleri, işçiler arasındaki ilişki düzeyleri, yardımlaşma ağları, boş zamanları değerlendirme biçimleri vb. birçok veriye ulaşılamamıştır. Görüldüğü üzere meydan (merkez) işçi pazarında hiçbir işçinin kalmaması nedeniyle bu işçi pazarına dair detaylı verilerden ziyade daha temel verilere ulaşılmıştır.

¹⁸⁵ Daha sonra 1995-1996 (çevre düzenlemesinin tam yılı bilinmemekle birlikte) yılları arasında İshak Ağa Çeşmesi'nin olduğu meydana çevre düzenlemesinin yapılacağı ve kahvehanenin kötü bir görüntü vermesi gerekçesiyle çeşmenin önündeki işçi kahvehanesinin yıkılması kararı alınarak meydana çevre düzenlemesi yapılmıştır. İşçi kahvehanesinin yıkıldığı dönemde ve meydanın inşaatı devam ettiği süreçte Ardahanlı işçiler farklı bölgelere gitmek yerine inşaatın devam ettiği meydanın hemen ilerisinde beklemeye devam etmiştir. Bu süreçte çevre düzenlemesinin sonlanmasıyla birlikte işçiler İshak Ağa Çeşmesi'nin (On çeşmeler) önündeki çınar ağacının altında beklemeye devam ettiler.

¹⁸⁶ Ardahanlı kahvehane işletmecisinin geçmişte Ardahanlı işçi hemşerilerinin neden kendi kahvehanelerine gelip oturmayı tercih ettiklerini şu şekilde açıklamaktadır: *"1990'lardan sonra bu işçilerin kahveleri yıkıldı. Ondan sonra bu işçilerde bazen gidip oturacakları kahvehane aradılar. O zamanlarda Beykoz meydanındaki bazı kahveciler bu Ardahanlı işçileri kahvelerine pek almazlardı. İşte bu işçiler kokuyor diye, iş elbisesiyle gelip kahvehanelerde bekliyor diye, kahvehaneyi kirletiyorlar diye, bu çevredeki bazı kahveci esnafları bu işçi meydanındaki işçileri kahvelerine pek almazlardı. Öyle olunca benim babam da o zamanlarda bu kahvehaneyi açtı. Sonra bu işçi meydanındaki Ardahanlı işçiler kışın işte hava soğuk olduğunda gelip babamın kahvesinde beklediler. Mesele bu çevredeki bazı insanlar bu kahveye işçi kahvesi derlerdi eskilerden. Ama bu kahvehane işçi kahvesi değildir. Çünkü o zamanlarda bu çınar ağacının altındaki işçilerde işçi durağından kalkıp bizi kahveye boş zamanlarda gelip beklerlerdi. Bu çevredeki halkta boş zamanlarda gelip otururlardı. O yüzden burası işçi kahvesi diye geçmezdi."* İşçiler, özellikle sonbahar aylarında havaların soğuk olduğu günlerde Ardahanlı hemşerisinin kahvehanesine gidip çaylarını yudumlayarak ısınmaktaydı. Bu kahvehane işçilerin ısınmak ve sabahları kahvaltılıkları yapmak için günün belli saatlerinde birkaç dakikalığına oturduğu bir alandı. Aynı şekilde Ardahanlı işçiler, boş günlerinde ve akşamları diğer işçi arkadaşlarıyla kahvehaneye gelip muhabbetlerini yapıp ve oyunlarını (okey, batac) oynayarak sosyalleşmekteydi. İşçiler, dışında çevredeki esnaflar ve mahalle sakinleri de gün içinde kahvehaneye gelip oturmakta¹⁸⁶.

Giresunlu hamallar taşımaktaydı¹⁸⁷. Bu sebeple işçi pazarında bekleyen Ardahanlı işçiler, iskeledeki esnafların yüklerini taşımaya gidemezdi. 1980'lerin başlarından 2000'lerin başlarına dek birçok Ardahanlı işçi Beykoz meydanındaki işçi pazarında beklemeye devam etmiştir.

1980-1995 dönemleri arasında işçi pazarında bekleyen bazı Ardahanlı işçilerin Beykoz'daki deri ve kundura fabrikası, Şişecam (Paşabahçe) ve Rakı (Tekel) fabrikalarına düz işçi olarak maaşlı işe yöneldiği tespit edilmiştir. 1980'lerde Beykoz'da bu fabrikalarda beden gücüne dayalı mesleki nitelik gerektirmeyen işçilere ihtiyaç duyulması üzerine Beykoz bölgesinde bulunan birçok Giresunlu hamal gibi işçi pazarında bekleyen birkaç Ardahanlı işçi de zamanla fabrikalara maaşlı işçi olarak çalışmaya başlamıştır. 2000'lerin başlarından itibaren günlük işçilere duyulan ihtiyacın azalması, işçilerin günlük kazançlarında yaşanan keskin azalış, bazı işçilerin farklı sektörlere yönelmesi, işçilerin kendi işlerini kurması veya yaşlılık faktörüne bağlı olarak birçok işçi, bu işçi pazarından ayrılmışlardır.

3.3.4. Ortaçeşme İşçi Pazarı

Beykoz ilçesinde bulunan işçi pazarlarından biri de Ortaçeşme işçi pazarıdır. Ortaçeşme işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda ise Çayır caddesi üzerinde bulunan Ortaçeşme merkez caminin önünde yer almaktadır. İşçiler, konumlarını değiştirmeden 1960'ların ortalarından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek beklemeye devam etmişlerdir. 1960'ların ortalarında Ortaçeşme merkez caminin hemen yanındaki kahvehanede Erzurumlu işçiler beklemeye başlamışlar. Hemen akabinde ise Giresunlu işçiler ve diğer illerden işçiler de gelmeye başlamıştır. İşçiler, uzun yıllar aynı mekânda bekledikten sonra esnaf ve yerel tarafından işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlanmıştır. Dönemlere göre işçilerin geldikleri iller, işçi sayıları, yaşları, işe gitme sıklığı ve işçilerin bekledikleri mekânların vasfı zamanla değişkenlik göstermiş olsa da işçilerin bekleme alanları uzun süre aynı kalmıştır.

Ortaçeşme işçi pazarına 1960'ların ortalarından itibaren ilk kez Erzurum'a bağlı Hınıs ilçesinden gelen Kürt işçiler beklemiştir. Daha sonraki yıllarda Giresunlu işçiler, beklemeye başladı. Giresunlu işçilerin ilk ne zaman ve kaç kişiyle gelip beklediklerine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. 1960'ların ortalarından 1978 yılına dek birçok Erzurumlu (Hınıs ilçesinden

¹⁸⁷ Beykoz meydanında beden gücüyle çalışan işçi pazarında bekleyen işçiler dışında bir de beden gücüyle çalışan hamallar da beklemekteydi. 1980'lerde Eminönü'ndeki sebze ve meyve halinin yanı sıra kuru gıda halindeki mallar Eminönü'ndeki iskelesindeki hamallar tarafından motorlu yük vapurlarına yüklenip Beykoz meydanındaki iskelede indirilmekteydi. 1980'lerin sonlarına dek Beykoz ilçesinde bulunan esnafların büyük çoğunluğuna sebze-meyve ve kuru gıdalar Eminönü'nden deniz üzerinde gelmekteydi. Beykoz meydanındaki iskeleye yanaşan yük vapurlardan indirilen sebze, meyve ve gıda ürünlerinin iskeleden esnafların işyerlerine taşıma işini iskelede bekleyen Giresunlu hamallar tarafından yapılmaktaydı. Beykoz meydan iskelesinin denetimi Giresunlu hamalların kontrolünde olması nedeniyle işçi pazarında bekleyen Ardahanlı işçiler bu esnaf grubunun yüklerini taşıma işine katılamazdı. Böylece bu bölgede uzun yıllar emek gücüne dayalı iki farklı işçi grubu bulunmaktaydı.

gelenler) ve Giresunlu işçi Ortaçeşme merkez caminin hemen yanındaki işçi kahvehanesinde beklemekteydi¹⁸⁸.

1978 yılında işçi kahvehanesinin işletmecisi mekânını kapatmak zorunda kalınca bir esnaf tarafından kiralanarak bakkal dükkânı (gıda ve sebze ürünleri satan) açılmıştır. Kahvehanenin kapanması üzerine işçiler, bulundukları bölgeyi değiştirmeden bakkal dükkânının önünde ve yan tarafında yer alan Ortaçeşme merkez caminin önünde beklemeye devam etmiştir. 1980'lere gelindiğinde Vanlı ve Diyarbakırlı işçilerde Ortaçeşme işçi pazarına dâhil olmaya başlamış ve buradaki işçi sayısında bir artış meydana gelmiştir. 1980'lerde 200'den fazla Erzurumlu, Giresunlu, Vanlı ve Diyarbakırlı işçi, merkez caminin önündeki caddenin kaldırımında ayakta bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 1980'lerde bu işçi grupları arasında Erzurumlu işçiler, çoğunluğu oluştururken, Diyarbakırlı işçiler ise azınlıktaydı.

1980'lerde bu işçi grubunun dışında Trabzon ve Rize illerinden gelen inşaat ustaları da (kalıp ustaları) beklemeye başladılar. Aynı şekilde 1985'lerde ise birkaç Karslı (Kars'ın Ardahan ilçesinden gelenler) işçi gelip beklemiştir. Birkaç yıl sonra ise bilinmeyen bir nedenle Karslı (Ardahanlı) işçiler Ortaçeşme işçi pazarından ayrıldı¹⁸⁹. Aynı şekilde 1990'ların sonlarına doğru inşaat işlerinin azalmasıyla birlikte Giresunlu, Trabzonlu ve Rizeli işçilerde işçi pazarından ayrıldılar. 2003'lere gelindiğinde ise az sayıda bulunan Diyarbakırlı işçi de işçi pazarından tamamen ayrıldı. 2000'lere dek işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu çocuk işçilerden ve genç işçilerden oluşurken, 2000'ler sonrasında genç işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Bu tarihten önce yetişkinlerin akraba olan çocukları işçi pazara getirmesiyle çocuk işçiliği son derece yaygındı.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Ortaçeşme işçi pazarında bekleyen işçi sayısının azalmasında birçok faktör bulunmaktadır. Ortaçeşme bölgesinin boğazda bulunması ve yapılan yasal düzenlemelerle (imar değişiklikleri ve imar kanunlarının çıkartılmasıyla) inşaat yasakları başlamıştır. Bu durum özellikle inşaat işlerine giden işçileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu süreçte işçiler, sadece çatı tadilatlarında çalışabilmekteydi. İşçiler, Beykoz bölgesinde imar kanununda yapılan değişikliklerle günlük kazançlarında düşüş yaşamışlardır. İnşaat işlerinin

¹⁸⁸ Yaz aylarında işçilerin sayısı çok yüksek olması nedeniyle işçilerin bir bölümü işçi kahvesinde beklerken diğer önemli bir bölümü ise caddenin karşılıklı kaldırımlarda bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Ortaçeşme işçi pazarında aynı ilden veya ilçeden gelenler yan yana beklemekteydi.

¹⁸⁹ Kars'ın Ardahan ilçesinde gelen işçiler, birkaç sene bekledikten sonra Beykoz'daki fabrikalara ve Beykoz belediyesinde devamlı maaşlı işçi olarak çalışmaya başlamıştır. İşçiler bir bölümü ise Ortaçeşme işçi pazarının ilerisinde bulunan Beykoz meydan on çeşme işçi pazarında Ardahanlı hemşerilerinin yanına geçip beklemeye başlamıştır. Bu dönemde kaç işçinin Beykoz sınırları içinde bulunan Meydan işçi pazarına geçiş yaptığına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

azalması üzerine bölgede bulunan nalbur ve keresteciler de işyerlerini kapatmak veya taşımak zorunda kalmışlardır. Böylece işçiler, keresteci ve nalburların malzemelerini taşıma noktasında iş bulamaz hale gelmişlerdir. Aynı şekilde 2000'lere doğru kömür ve odun kullanımı yerine bu bölgelere doğalgaz bağlanmasıyla kömür taşıma işleri bitme noktasına gelmiştir. 2000 sonrasında birçok işçi zamanla işçi pazarından ayrılmıştır. İşçiler, 2000'lerde cep telefonunun kullanımıyla birlikte işçi pazarında beklemek yerine ikametlerinde işe davet edilmeyi beklemişlerdir.¹⁹⁰

Saha araştırmasının yapıldığı 2021 yılı verilerine göre Ortaçeşme bölgesinde işçilerin bir bölümü, cami bahçesindeki çay ocağında beklerken caminin az ilerisindeki (5 dk yürüme mesafesinde olan yerde) Hınıslılar derneğinde ise birkaç inşaat ustası ve düz işçinin beklediği görülebilmektedir. Günümüzde işçilerin bekledikleri her iki mekânda da işçi sayısı, işçi talebinin yoğunluğu ve mevsimsel koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Her iki mekânda da inşaat ustalarının yoğunlukta olması ve bütün işçilerin 45 yaş üzeri yaşlı işçilerden oluşması dikkat çekmiştir. Birçok işçi pazarında yaşanmakla birlikte bu alanda da düzenli ve/veya düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler belirmiş fakat mevcut işçiler tarafından engellenmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelen işçi grupları, kendi hemşerileriyle içi içe geçip küçük gruplar halinde genelde çay bahçesinde ve caddenin karşılıklı kaldırımlarında beklemekteydi. Ortaçeşme işçi pazarında her ilden gelen işçi grupların bekleme yeri ayrıydı. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Ortaçeşme işçi pazarında da işçilerin iklim koşullarına (Sonbahar ve Kış mevsiminde işler azalmaktaydı) ve memleketlerine yaptıkları geçici geri dönüşlere göre sayısal olarak değişkenlik göstermekteydi. Aralık ayı itibarıyla havaların soğuması ve günlük işlerin azalmasıyla birlikte aile hasretini çeken bazı işçiler, köylerine birkaç haftalığına göç ederken, bazı işçiler de özellikle kış mevsimini geçirmek için memleketlerine göç etmekteydi. Bunun dışında geçmişte birçok işçinin ailesi küçük meta üreticisi olması ve hasat dönemlerinde ailelerine yardımda bulunmak amacıyla yaz mevsiminde köylerine göç edip aileleriyle hasat işlerine katılmaktaydı.

Her ilden gelen işçilerin ürettiği tarım ürünleri (Arpa, Buğday, Mercimek, Fındık vb.) ve iklim koşullarına göre hasat tarihleri farklılaşmaktaydı. Bu sebeple birçok işçi farklı tarihlerde işçi pazarından ayrılarak hasadın yapıldığı arazinin büyüklüğüne göre birkaç

¹⁹⁰ Bu sayede işçiler, işçi pazarına gelmeden rahatlıkla cep telefonu üzerinden önceki çalıştıkları işverenlerin talep etmeleri durumunda sabah erkenden evlerinden çıkıp işçi pazarına uğramadan günlük işlere gitmektedir. Birçok işçi pazarında olduğu gibi Ortaçeşme işçi pazarında da bazı işçiler, her sabah işçi pazarına gelmektense evinde oturup iş beklemeyi tercih etmektedir. Bu etkenlerden dolayı Ortaçeşme işçi pazarında 1990'lardan 2021 yılına dek işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı.

haftalığına memleketlerine döndüklerinde pazarda işçi sayısı azalmaktaydı. İşçiler, yılda bir veya iki defa mutlaka memleketlerine gitmekteydi. İşçiler, havanın güzel olduğu mevsimlerde Ortaçeşme merkez caminin önünde beklerken, havanın soğuk olduğu mevsimlerde ise Ortaçeşme merkez caminin önünde ve çevredeki esnafların işyerlerinin önünde beklemekteydi. Bu süreçte eski işçi kahvehanesinin hemen karşısında bir tane daha kahvehane bulunmuş olsa da kahvehane işletmecisinin işçilere karşı olumsuz tutum sergilemesi nedeniyle havaların soğuk olduğu günlerde ve işçilerin boş zamanlarında işçilerin kendi kahvehanesinde oturmalarına izin verilmemekteydi. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Ortaçeşme işçi pazarında bekleyen işçiler farklı dönemlerde birkaç noktada beklediği tespit edilmiştir¹⁹¹.

İşçiler, sabah erkenden günlük işe gidebildikleri gibi kimi zaman da öğle vaktinden sonra götürü iş (saatlik iş) işleri bularak günlük işlere gitmektedir. Günümüzde ise işçiler sadece diğer ilçelerdeki inşaat işlerine, Beykoz bölgesinde çatı tadilatına, bahçe işlerine ve belli günlerde esnafların, ev sahiplerin ve nakliyatçıların yüklerini (ev taşıma, malzeme taşıma vb.) taşımaya gitmektedir. İşçiler, nadir de olsa bazı taşeron inşaat firmalarının günlük yevmiyeli işlerine de gitmektedir. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Ortaçeşme işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçilerden oluşmaktaydı. Zamanla birçok işçi elde ettikleri birikimle İstanbul'da Beykoz ilçesi başta olmak üzere çeşitli ilçelere yerleşerek İstanbul'da kalıcılaştılar.

3.4. Çekmeköy İlçesi (İşçi Pazarı Bulunmamaktadır)

Çekmeköy ilçesinde farklı mahallerdeki esnaflarla ve yerel halkla görüşmeler yapılmıştır. Saha çalışmasında yapılan görüşmeler neticesinde Çekmeköy ilçesinin herhangi bir mahallesinde işçi pazarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Özellikle Madenler, Çavuşbaşı ve Taşdelen bölgelerinde esnaf ve yerel halkla yapılan görüşmede Çekmeköy ilçesi sınırları içerisinde herhangi bir işçi pazarının bulunmadığı anlaşılmıştır. Aynı şekilde Çekmeköy ilçesine yakın olan Ümraniye ilçesine bağlı Dudullu işçi pazarı ve Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarında bekleyen işçilerle de yapılan görüşmelerde Çekmeköy ilçesi sınırları

¹⁹¹ 1980'lerin ortalarından sonra Ortaçeşme merkez caminin bahçesine bir çay bahçesi açılmasıyla birlikte işçiler zamanla çay bahçesine gelip beklemeye başlamıştır. 2000'lerin başlarında ise Ortaçeşme cami derneği tarafında kahvehane kirasının düşük görülmesi üzerine işçilerin beklediği kahvehane el değiştirip yerine market açılması ve bu dönem işlerin hızla düşmesinin etkisiyle işçilerin önemli bir bölümü işçi pazarından ayrıldılar. 2000'lerden sonra işçilerin bir bölümü daha sonraki yıllarda Ortaçeşme merkez caminin bahçesinden açılan eski işçi kahvehanesi mekânına bitişik çay ocağında (dernek lokali) beklemeye devam ederken, işçilerden geriye kalan küçük bir bölüm ise Ortaçeşme merkez camisine birkaç dakikalık uzaklıkta bulunan Ortaçeşme meydanındaki saat kulesinin hemen yanındaki Erzurum Hınıslılar derneğinde beklemeye başladılar. 2020 yılında işçiler, sabahları güneşin doğuşundan hemen sonra Ortaçeşme caminin bahçesinde yer alan çay ocağına ve Hınıs derneğinin bulunduğu eski bir kahvehaneye gelip günlük işlere (yevmiyeli veya götürü-saatlik işler) gitmek için beklemektedir.

içerisinde herhangi bir işçi pazarının bulunmadığı işçiler tarafından da teyit edilmiştir. Bu nedenle Çekmeköy Madenler bölgesinde kalan bazı işçilerin Çekmeköy ilçesinde işçi pazarı olmadığı için Sancaktepe'deki (Sarıgazi işçi pazarı) işçi pazarına çalışmaya gitmektedir. Çekmeköy ilçesindeki esnaf veya diğer işverenler, gündelik işçi ihtiyaçlarını çoğunlukla Ümraniye (Dudullu işçi pazarı) veya Sancaktepe (Sarıgazi işçi pazarı) ilçelerindeki işçi pazarından temin etmektedirler. Her iki işçi pazarı da Çekmeköy'e yakın olması nedeniyle işverenler genelde işçi ihtiyaçlarını iki işçi pazarından temin etmektedir.

Çekmeköy sınırları içerisinde işçi pazarı bulunmamasının belli temel sebepler olduğu düşünülmektedir. Çekmeköy ilçesi, Anadolu yakasının diğer ilçelerine kıyasla yeni kurulan bir ilçedir¹⁹². İstanbul Anadolu yakasındaki işçi pazarlarına bakıldığında işçi pazarlarının büyük çoğunluğu 2000 yılı öncesinde ortaya çıkmıştır. Çekmeköy ilçesi, Kuzey ormanlarının sınırında bulunması nedeniyle Anadolu yakasındaki ilçelerin ve ulaşım ağlarının çeperinde kalmıştır. Çekmeköy ilçesi, diğer ilçelere kıyasla farklı ilçeleri birbirine bağlayacak merkezi bir güzergaha sahip olmadığı için burada işçi gereksinimi duyulmamıştır. Örneğin Ümraniye, Kartal, Maltepe ve Ataşehir gibi ilçeler farklı ilçeleri birbirine bağlayan merkezi bir yerde olduğu için bu bölgelerde birçok işçi pazarının ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Çekmeköy ilçesi sınırlarında 2000 sonrasında taşeron inşaat firmaları tarafından inşaat çalışmaları yapılması nedeniyle kol emeğine dayalı emek ihtiyacının oluşmasını engelleyen faktörler olmuştur. Birçok alanda olduğu gibi işçi pazarları içinde arz-talep ilişkisi son derece önem taşıması ve bölgede herhangi bir arz-talep ilişkisinin ortaya çıkmaması nedeniyle burada işçi pazarı ortaya çıkmamıştır.

3.5. Kadıköy İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Kadıköy ilçesi, Cumhuriyet döneminden günümüze kadar önemli yerleşim alanlarından biriydi. Cumhuriyet sonrasında Kadıköy ilçesinde nüfus artışına bağlı olarak yeni yerleşim alanları açıldı. Süreçle birlikte Kadıköy ilçesinin farklı dönemlerde farklı bölgelerde gündelik işçilere ihtiyaç duyulması üzerine birçok bölgede işçi pazarının ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Kadıköy sınırları içerisinde bulunan işçi pazarlarının bir bölümü Cumhuriyet sonrası döneme dayanırken, geriye kalan diğer işçi pazarları ise 1960 sonrası döneme dayanmaktadır.

¹⁹² Çekmeköy ilçesi, 1994 yılından 22 Mart 2008 yılına dek Ümraniye İlçesine bağlıydı. 22 Mart 2008 yılında 5747 sayılı kanunun resmî gazetede yayınlanmasıyla birlikte ilçe olma vasfını kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte Çekmeköy ilçesi sınırları içinde birçok alanda inşaat firmaları tarafından inşaat çalışması (ağırlıklı olarak siteli villalar ve siteli apartmanların yapımı) yoğunlaşmıştır.

Bu nedenle işçilerin geldikleri dönemler ve bölgeler değişkenlik gösterdiği için Kadıköy ilçesinde bulunan Kadıköy meydan işçi pazarı, eski Göztepe tren istasyonunun yanındaki işçi pazarı, Göztepe köprüsü işçi pazarı, Yenisahra işçi pazarı ve Bostancı işçi pazarına ayrı ayrı değinmekte fayda var. Saha çalışması sürecinde bazı esnafların ve bir işçinin Kadıköy ilçesi sınırları içerisinde bulunan Uzunçayır metrobüs durağının alt geçidinde (E-5 Kadıköy yönüne giden caddenin kenarında) işçi pazarının bulunduğunu belirtmiş olsa da yapılan saha araştırmasında bu bölgede herhangi bir işçi pazarının bulunmadığı tespit edilmiştir¹⁹³.

3.5.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Kadıköy meydanında bulunan işçi pazarının konumuna baktığımızda Söğütli çeşme caddesi üzerinde yer alan Osmanağa camisinin önünde ve caminin karşı caddesinde (günümüzde Halk bankası ve Akbank'ın kesiştiği noktada beklemekte olup) işçiler, geniş bir alana yayılarak küçük gruplar halinde beklemekteydi¹⁹⁴. Cumhuriyet sonrası dönemden 2010'lara dek işçiler, aynı mekânlarda beklemiş olup işçi pazarının mekânsal konumunu hiç değiştirmemiştir¹⁹⁵.Yapılan görüşme neticesinde 1950'lerde yaklaşık olarak 150-200 arasında işçi grubunun caddenin her iki yönünde dağınık halde beklediği ifade edilmiştir. Aynı şekilde görüşme esnasında 1950 öncesinde de bazı işçilerin gelip beklediklerini beyan edilmiştir.

1950-1970 arasındaki dönemlerde Kadıköy işçi pazarının çevresinde ve işçi pazarının bulunduğu arka sokaklarda tek veya iki katlı ahşap yapıları mekânlar ve çok az sayıda işyeri bulunmaktaydı¹⁹⁶. Geçmişte hem işçi pazarının çevresindeki ahşap evlerin azlığı ve çevrede

¹⁹³ Yenisahra işçi pazarında bir işçiyle yapılan derinlemesine görüşme esnasında diğer bir işçi pazarının da Uzunçayır metrobüsünün yanındaki durakta olabileceğini tahmin ettiğini belirtmesi üzerinde Uzunçayır metrobüsün olduğu bölgeye gidilmiştir. Saha çalışması kapsamında çevredeki simitçi, büfeci, güvenlik görevlileri ve uzun süre temizlik işçisi olarak çalışan işçilerle yapılan görüşmelerde Uzunçayır Metrobüsün olduğu alandaki E-5 karayolu üzerinde bulunan Kadıköy ve Kartal yönüne giden cadde üzerindeki duraklarda herhangi bir işçi pazarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan Kadıköy ilçesindeki diğer işçi pazarlarında çalışan işçilerle yapılan görüşmede de Uzunçayır metrobüsün olduğu alanda hiçbir işçinin beklemediğini ve işçi pazarının olmadığı kesinlik kazanmıştır.

¹⁹⁴ Kadıköy meydanındaki Halk bankasının önünde işçiler, gündüzleri erken saatlerinde gelip işçi pazarında bekleyerek işgücüne katılmak amacıyla birbiriyle bir yarış halinde beklemekteydi. Akşamları ise aynı mekânda fuhuş yapan kadınların bekledikleri bir alana da dönüşmekteydi. Bu bağlamda meydan işçi pazarının mekânsal konumu ve işlevi diğer işçi pazarındaki mekânlarla bu anlamda ayrılmaktadır. Bu iki grubun bekleme saatleri farklı olduğu için bu iki grup hiçbir zaman bir arada beklememiştir.

¹⁹⁵ Daha önceden çalışan işçi ve çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde 1940'lardan 2000'lere dek birçok işçinin Kadıköy meydan işçi pazarında bekledikleri tespit edilmiştir. 1950'lere dek hangi işçi grubunun ve kaç işçinin beklediğine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Ta ki 1950 yılında Ordu iline bağlı Mesudiye ilçesinden gelen bir işçinin Kadıköy meydanı işçi pazarında beklemeye başlamasıyla birlikte 1950 sonrasına ait genel verilere ulaşılmıştır.

¹⁹⁶ Bu dönemde işçi pazarının çevresinde iki bakkal ve bir tane de küçük lokanta bulunmaktaydı. 1950 sonrasında işçilerin çoğunluğu kırsal bölgelerden gelmeleri ve tutumlu olmaları nedeniyle lüks ve gereksiz harcama yapmamaya özen göstermekteydi. Bu süreçte özellikle birikime ve tasarrufa önem veren işçilerin çoğu lokantada çorba içmek yerine evinde kahvaltılarını yapıp gelmeyi tercih etmekteydi. Fazladan yapılan harcamalardan kaçınmaya çalışmaktaydı. Bu sebeple bu lokantaya az sayıda işçi gitmekle birlikte lokantanın müşterilerinin çoğunluğu çevredeki esnaflardan oluşmaktaydı. İşçiler, öğlen aralarında boşta kaldıkları zamana diliminde ise öğle

çok az mekân bulunması nedeniyle havanın soğuk veya yağışlı günlerde işçilerin sığınabilecekleri pek bir alan bulunmamaktaydı. Hem işçi sayısının o dönemlerde yüksek oluşu hem de mekânın azlığından dolayı soğuk ve yağışlı havalarda işçilerin çoğu evlerine geri dönmek zorunda kalmalarına neden olmuştur.

Uzun yıllar Osmanağa camisinin önünde Tokatlı işçiler beklerken karşı caddede (günümüzdeki Akbank olan mekânda) ise Karslı, Vanlı, Muşlu, Erzurumlu, Ağrılı, Diyarbakırlı ve Bingöllü işçiler beklemekteydi. Diğer işçi gruplarına kıyasla Karslı, Ağrılı, Vanlı, Diyarbakırlı, Muşlu, Erzurumlu ve Bingöllü Kürt işçiler, birbirlerine daha yakın olup küçük gruplar halinde beklemekteydi. Günümüzdeki Akbank'ın birkaç metre aşağısında ise Halkbank olan mekânda ise geçmişte Ordulu, Kastamonulu, Çorumlu, Sivaslı ve Kırşehirli işçiler de küçük gruplar halinde beklemekteydi. 1950-1970 dönemleri arasında işçilerin küçük bir bölümü (Tokatlı işçiler) Osmanağa camisinin önünde beklerken geriye kalan işçilerin büyük bir bölümü ise farklı illerden gelen işçiler kendi hemşerileriyle yan yana beklemeyi tercih etmekteydi. Bu sebeple cami önünde az sayıda işçi beklerken caminin karşısındaki alanda ise farklı etnik ve illerden gelen büyük bir işçi topluluğu beklemekteydi. Bu işçi grupları karışık halde beklemek yerine her işçi grubu kendi hemşerisiyle iç içe beklemekte olup ve aynı etnik gruptan olan diğer işçi gruplarıyla yan yana beklemeyi tercih etmiştir. Bunun temel sebebi ise farklı illerden ve farklı etnik gruptan kendilerine yönelik oluşabilecek tehditlere karşı kendi içinde savunma mekanizmasını geliştirmeye çalışmaktaydı. Özellikle işçilerin mekânsal konumlarını korumak ve işçi seçimi sürecinde sürekli gerilimler yaşanması nedeniyle işçi grupları bu süreçte kendilerini koruma refleksleri daha fazla gelişmiştir.

Kadıköy meydanındaki işçi pazarına farklı illerden ve yaş kategorisinden birçok işçi, küçük gruplar halinde bekledikleri tespit edilmiştir. Farklı illerden gelen işçi gruplarının yıllarca aynı konumda bekledikleri için her ilden gelen işçi grubunu bekleme alanları artık bilinir hale gelmiştir. Bu sebeple her işçi grubu güneşin doğuşuyla işçi pazarına geldiklerinde kendi bulundukları konumda beklemekteydi. İşçiler, erken gelmiş olsalar da diğer ildeki işçi grubunun bekleme alanını işgal etmemeye özen göstermekteydi. Aynı şekilde hangi işçi grubunun yanına işveren gelmişse diğer işçi grubu gelip pazarlığa dâhil olmamaya özen

yemeklerini genelde bakkaldan aldıkları ekmek, domates, kuru veya yeşil soğan, peynirle ekmek arasıyla geçiştirmekteydi. Bazı günlerde ise ekmeğin arasına sana yağı sürüp yenilmekteydi. Bu dönem aralığında işçi pazarının çevresinde herhangi bir çay ocağı ve işçilerin oturabilecekleri kahvehanenin bulunmadığı tespit edilmiştir. Her ne kadar bu çevrede kahvehane bulunmuş olsa da işçilerin bu dönemde yoksul olmaları, kahvehaneden dışlanma korkusundan dolayı işçilerin bir bölümünün kahvehaneye girmemeyi tercih etmekteydi. Aynı şekilde işçilerin, sürekli işe gitmeleri nedeniyle kahvehaneye gidip uzun süre oturacakları zamanları da bulunmamaktaydı.

göstermekteydi. Bu durum, işçiler arasında yazılı olmayan bir kuraldı. İşçiler tarafından bu kural uzun yıllar benimsenmişti. İşçiler, bu kuralların dışına çıktıklarında ise her iki işçi grubu arasında büyük bir gerilim çıkacağı işçiler tarafından bilinmekteydi. Bu yüzden işçiler, diğer işçilerin bekleme alanına saygı göstermekte ve bekleme alanını işgal etmemeye özen göstermekteydi. Bazı dönemlerde bazı işçi grupları bu kuralların dışında hareket etmesi nedeniyle belli işçi grupları arasında tartışma ve kavgaların yaşandığı tespit edilmiştir.

1970'lerden 2005'li yıllara dek birçok işçi beklemeye devam etmiştir¹⁹⁷. 1970'lerden 1990'lara kadar 200'den fazla işçinin Kadıköy meydanındaki işçi pazarında beklediği tahmin edilmektedir. İşçi pazarına ilk işçi grubunun gelip beklediği dönemden son dönemlerine dek çocuk işçiliği (14-17 yaş aralığı) yaygın olup az sayıda ise yaşlı işçi bulunmaktaydı. İşçilerin çoğu akrabalık ve hemşerilik bağları bulunan farklı yaştaki yetişkin işçilerden oluşmaktaydı. Diğer büyük işçi pazarlarında olduğu gibi Kadıköy meydanında bulunan işçi pazarında da çocuk işçiliğinin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Özellikle işçilerin kendi oğullarını, çocuk yaştaki kardeşlerini veya kendi akrabalarını getirmeleri nedeniyle işçi pazarlarında birçok çocuk işçi aile üyeleriyle ve akrabalarıyla beraber bekleyip günlük işlere gitmekteydi. Nitekim 1950-1967 yılları arasında Kadıköy meydanındaki işçi pazarında bekleyen Ordulu işçinin çocuk işçiliğine başlama serüvenini şu şekilde anlatmaktadır:

Ben 87 yaşındayım. Ben 1934 yılında Ordu'nun Mesudiye ilçesinde dünyaya geldim. Ben 1950 yılında Ordu'dan gurbete çıkıp İstanbul'a çalışmaya geldim. Yani çok gençtim o zaman, henüz 16 yaşında iken gurbete çıkıp çalışmaya başladım. Kadıköy Rıhtımındaki işçi pazarında 1950-1967 yılları arasında çalıştım. O zamanlarda çocuk idik. Ama gene biz ağır işlerde çalışmaya giderdik. Büyüklerimiz bizi de yanlarına alıp çalıştırmaya götürürdü.

Kadıköy meydanında bekleyen diğer eski Karslı işçi ise bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Ben Kars'tan 13 yaşında iken İstanbul'a gurbete geldim. Abim o zaman Kadıköy'de işçi durağında beklerdi. Genelde inşaat işinde çalışıyordu. İnşaat işleri ağır iş olduğu için beni orada çalıştırmazlardı. Ben de kendi yapabileceğim bir iş olarak ayakkabı boyacılığına başladım. 1959 yılında Osmanağa camisinin önündeki işçi durağında bekleyen işçilerin ayakkabılarını boyamaya başladım. Sonra ayakkabıları boyarken etrafıma bakardım, bir sürü işçi sürekli işe giderdi. Bende o zamanlar daha çocuktum. Onlar sürekli işe gidiyorlardı, iyi para kazanıyorlardı. Bende de gitmek istiyordum. Ama yaşı

¹⁹⁷ 1967 yılında günümüzde Ak bankasının olduğu mekânın önüne gelip her çeşit ürününü satan bir kişi 1967 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek bulunduğu mekânda beklemeye devam etmiştir. İleri yaşlı olan sokak satıcısının bu dönemlerde işçilere sürekli ürün satması, işçilerle günlük muhabbet etmesi ve uzun yıllar işçileri gözlemesi sayesinde bu döneme dair genel veriler paylaşarak bu döneme ait birkaç temel veriye ulaşılmasına olanak sağlamıştır.

küçük olduğu için oradaki işçiler bana izin vermiyorlardı. Sonra birkaç ay aradan geçtikten sonra bende işçilerin arasına girmeye başladım. İşveren geldi mi hemen işverenin etrafına sarıp işe gitmeye çalışırdım. İlk başlarda ben küçük olduğum için işverenler beni işe götürmediler. Sonra bir gün Suadiye’de yürürken bir apartmanın önünde bir sürü kömür gördüm. Sonra bende kapıcıyla konuştum. Bu kömürü ben taşıyayım dedim. Kapıcı beni bina yöneticisinin yanına götürdü. Derdimi anlattım, bu kömürü ben taşıyayım dedim. Başta benim çocuk olduğumu söyledi, bende 2 tane daha büyük işçi getirim, birlikte taşırız deyince tamam dedi. Bende işçi pazarına geldim. 2 tane büyük işçi aldım. Suadiye’deki binanın önünde 17 ton kömürü apartmanın bodrum katına taşıdık. Sonra bu işi bitirdik Kadıköy işçi durağına gittim. Benim işe götürdüğüm işçilerde orada bekliyordu, gittim onlarla bekledim. Onlarda beni aralarına dahil etti. Artık her gün işe gitmeye başladım. Bazı işverenler bizimle konuşurken ben de giderken, işveren bu çocuktur yapamaz derdi, bizim büyüklerde yok bu da gelecek, bizimle çalışacak diyordu. Benim gibi bir sürü çocuk o zamanlar işçi durağında beklerdi. O zamanlar hem çok çocuk vardı hem de bir sürü yaşlı işçi de vardı. O zaman bir sürü kişi oğlunu da işçi durağına çalıştırmaya getirirdi. Babalı oğullu orada çalışan çok kişi vardı. Kardeşlerde vardı. Bir sürü kardeş birlikte işçi durağında beklerdi.

Kadıköy işçi pazarında uzun yıllar yüzlerce işçinin beklemesi ve işçilerin işe gitmek için birbirleriyle sürekli yarış halinde olması nedeniyle günlük ücretlerini düşürmek zorunda kalmaktaydı. Bu durum işverenlerin daha çok işine yaramakta olup işverenlerin işçileri daha fazla çalıştırıp daha düşük ücretle yoğun emek sömürüsüne maruz bırakmalarına neden olmuştur. 1950’lerden 2010’lara kadar işçiler, farklı dönemlerde farklı çalışma alanlarında ve yoğunluktaki yüksek fiziksel emek gücü gerektiren işlerde günlük işçi olarak çalışmıştır. İşçiler, uzun yıllar başta Kadıköy ilçesi olmak üzere Anadolu ve Avrupa yakasındaki mesafe fark etmeksizin birçok ilçeye giderek günlük işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir.

Kadıköy işçi pazarının hemen arkasında bulunan Çuhadarağa ve Nüzhet Efendi sokağı, keresteciler sokağı olarak bilinmekteydi. 1980’lerin ortalarına doğru bu iki sokaktaki keresteciler, zamanla işyerlerini kapatıp farklı bölgelere dağıldılar. İnşaat malzemelerini taşıma, kömür taşıma (1990’ların ortalarına dek kömür taşımaya devam edilmiş ve kömürlerin önemli bir bölümü Hasanpaşa tarafında (Gazhane) satılmaktaydı), odun taşıma (az sayıdaki işçi de odun taşımaya gitmekteydi. Ama bu işi ağırlıklı olarak Hasanpaşa’da bulunan Salı pazarının olduğu bölgede oduncular bulunmakta olup odunların taşınması ve satılma işi ağırlıklı olarak Erzincanlılar tarafından yapılmaktaydı.), ev eşyaları taşıma, işyerlerinin yüklerini taşıma, bahçe işlerine (zenginlerin villalarına ve siteli apartmanların) ve bostan işlerine (özellikle Göztepe ve Bostancı bölgelerinde geçmişte yoğun olarak görülen bostanlık alanlarda belli dönemlerde az sayıda da olsa bazı işçilerin bu alanda günlük işlere gittikleri tespit edilmiştir.) gidilmekteydi.

1990’ların başlarına dek işçiler Migros’un önünde ve çevresinde beklemekteydi. Ancak bu alanın yıkılmasıyla birlikte işçiler, boş alanda beklemeye devam etmiştir. 1990’ların

başlarına dek işçilerin sayısında ciddi bir azalış yaşanmadığı tespit edilmiştir. 1990 sonrasında işlerin azalması ve inşaat işlerinin İstanbul'un çeperlerine kayması, kömür kullanımının azalması, yük taşıma işlerinin azalması, kiraların pahalılaşmasıyla beraber diğer ilçelerde kiralık ev tutmaları ve o bölgelerdeki işçi pazarına yönelmelerinin yanı sıra işçilerin elde ettikleri birikimle İstanbul'un çeperlerinde arsa ve ev satın alarak o bölgelere kayması ve bazı işçilerinde işçi pazarı yerine devamlı işlere yönelmesiyle birlikte zamanla işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Özellikle 1990 sonrasında çocuk işçilerin ve gençlerin işçi pazarına yönelmek yerine eğitime ve devamlı işlere yönelmesiyle birlikte işçiler arasında kuşaklararası bir aktarımının sona ermesine olanak sağladığı gibi zamanla çocuk işçiliğinde de azalma meydana gelmiştir. 1990'lara kadar çocuk ve genç işçiler yoğun bir şekilde beklerken, 2000'lerin başlarından itibaren ise yaşlı işçiler, çoğunlukta idi.

2000'lerin başlarında 45'lere kadar düşen işçi sayısında 2010'lara gelinmesiyle birlikte daha fazla düşüş meydana gelmiştir. 2015'lere gelindiğinde ise birkaç yaşlı işçinin belli günlerde gelip bekledikleri bir alan iken saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına doğru ise sadece iki yaşlı işçinin haftanın belli günlerinde bekledikleri tespit edilmiştir. 2021 yılında ise sadece bir yaşlı işçinin (yaş tahmini 60-65) ayda birkaç günlüğüne Halk bankasının yanındaki boş alana gelip beklediği esnaflar tarafından dile getirilmiştir. Bu işçinin son birkaç aydır işçi pazarına uğramaması nedeniyle saha çalışması sürecinde yaşlı işçiyle görüşme gerçekleştirilemedi.

İşçilerin, Kadıköy meydanındaki işçi pazarından ayrılmasının birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi son 15 yıl içinde buradaki işlerin hızla düşmesi üzerine işçiler eskisi gibi bir birikim yapmaktan yoksun kaldılar. Özellikle son dönemlerde Kadıköy çevresinde inşaat alanlarının azalması, odun ve kömür yakmak yerine 1990'ların ortalarına doğru doğalgaz sistemine geçmesi ve Halk Bankasının olduğu arka sokaklardaki kerestecilerin ve nalburcuların taşınması sonucunda işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönde etkiledi. İşçiler, en temel ihtiyaçlarını sağlama konusunda temel sorun yaşamaları üzerine düzenli ve sigortalı işlerde çalışmak için alternatif iş arayışlarına yöneldiler.

Zamanla bazı işçiler işçi pazarına gelip fazla masraf yapmaktansa evde bekleyip cep telefonu üzerinde işe gitmekte ve cep telefonu üzerinden iş çıkmadığı takdirde ise işçi pazarına gelmekteydi. Bu durum birçok işçinin işçi pazarından ayrılmasına neden oldu. Daha önceden gurbete çıkıp işçi pazarına gelen bazı işçiler, işlerin hızla azalması üzerine zamanla farklı sektörlere yöneldi veya İstanbul'a gelmekten vazgeçtiler. Aynı şekilde uzun yıllar gurbetçi olarak meydan işçi pazarına gelen işçiler, zamanla İstanbul'un çeper ilçelerinde arsa ya da

daireler satın alarak kentte kalıcı hale geldiler. İstanbul'un çeperlerine (Ataşehir, Sancaktepe, Sultanbeyli, Kartal, Tuzla) yerleşen işçiler, mesafeden dolayı Kadıköy meydanındaki işçi pazarına gelmek yerine kendi evine yakın olan işçi pazarlarında beklemeyi tercih ettiler. Bu grubun sayısı son derece sınırlıdır. Bazı yaşlı işçiler de zamanla işverenler tarafından tercih edilmemesi ve ağır işlerde çalışamaması üzerine kısa sürede işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldılar.

3.5.2. Göztepe İşçi Pazarı 1 (Eski Göztepe Tren İstasyonunun Karşısındaki İşçi Pazarı)

Eski Göztepe tren istasyonunun karşısındaki işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda işçiler geçmişte eski Göztepe tren istasyonu binasının hemen yanında bulunan köprüünün üzerinde beklemekteydi. İşçiler, güneşin doğuşuyla birlikte istasyonun karşısındaki köprüde işe gitmek için beklemekteydi. Her ne kadar 1981-1990 yılları arasında birkaç defa Göztepe tren istasyonu binasının önünde bekleme girişiminde bulunmuş olsalar da bu durum görevliler tarafından engellenmiştir. Bu sebeple işçiler, uzun süre Göztepe tren istasyonunun karşısında beklemek zorunda kaldılar. İşçilerin sayısı bazı dönemlerde yüksek olması nedeniyle işçilerin tamamı belli dönemlerde geniş alandaki cadde üzerindeki boş arsanın önünde ve köprüünün tüm alanına yayılarak beklemekteydi. Çoğu zaman işçi sayısındaki artış nedeniyle cadde dışına taşınan kalabalıklar oluşabilmekteydi¹⁹⁸.

Saha çalışması sürecinde geçmişte eski Göztepe tren istasyonundaki işçi pazarında çalışmış işçilerle, çevredeki esnaflar ve muhtarlıkla yapılan görüşmelerde işçi pazarının tıpkı Kadıköy meydanındaki işçi pazarı gibi tarihsel bir geçmişi olduğu belirtilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde işçilerin, pazara ilk ne zaman geldiklerine dair kesin bir tarih bilinmemekle beraber 1950'lerin sonlarına doğru gelmeye başladıklarına dair görüşler aktarılmıştır. 1970'lerin başlarında işçi pazarının hemen yanında iş yeri açan bir esnaf ve 1977 yılında işçi pazarında çalışmaya başlayan işçiyle yapılan görüşmelerde işçilerin ilk 1950'lilerde geldiklerine dair benzer bilgiler paylaşılmıştır. 1950'lerden 1970'lerin ortalarına kadar ağırlıklı olarak Kastamonulu işçiler beklemekteydi. Kastamonu ilinden gelen işçiler dışında Sivaslı, Tokatlı, Diyarbakırlı (çok az sayıda) ve Karanlı işçilerde beklemekteydi. 1970'lerden 1977 yılına gelindiğinde ise Karanlı işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşandı. 1977 yılında işçi

¹⁹⁸ Bu dönem aralığında (1970-1980'lerde) araç sayısı ve trafik yoğunluğunun az olması nedeniyle araç sürücülere bu duruma pek tepki göstermemekteydi. 1988 yılına gelindiğinde ise işçilerin yoğun şekilde beklemeleri nedeniyle mahalle sakinleri köprüünün kaldırılmalarında geçerken rahatsızlıklarını köprüünün hemen yanında bulunan polis karakoluna bildirdi. Polisleri işçilere bu konuda uyarması üzerine işçiler zorunlu olarak 15-20 metre uzaklıktaki trafik ışıklarının bulunduğu alana geçmek zorunda kaldılar. İşçiler, işyerlerinin önünde bekleyince bazı esnaflar da işçilere tepki gösterdi. İşçiler, iş yoğunluğunun azalmasının yanı sıra mahalle sakinleri, esnaflar ve polislerin de baskısına maruz kalması nedeniyle işçilerin bir bölümü işçi pazarından ayrılırken, geriye kalan az sayıdaki işçi ise tekrardan köprüünün üzerine dönüp beklemeye devam etti.

pazarında bekleyen Karşı işçiyle yapılan görüşmede 1977 yılında beklediği ilk günlerde 100'den fazla işçinin beklediğini ifade etmiştir¹⁹⁹.

1980'lerde işçilerin büyük çoğunluğu Kastamonulu ve Karşı işçilerden oluşmaktaydı. 1977 yılından 1990'ların ortalarına gelindiğinde ise Kastamonulu²⁰⁰, Sivaslı, Diyarbakırlı ve Tokatlı işçilerin sayısında düşüş yaşandı. Böylece geriye kalanların büyük çoğunluğu Karşı işçilerden oluşmaktaydı. 1990'ların ortalarında farklı illerden gelen işçilerin zamanla işçi pazarına gelmemesiyle birlikte işçilerin sayısı 15'e kadar düştü. 1990'lardan 2000'lere doğru gündelik işçilere duyulan talebin azalması ve işçilerin yeterince birikim yapmaması üzerine bazı işçilerin işçi pazarından ayrılmasını tetikledi. 2000'lere gelindiğinde ise birkaç işçinin daha da işçi pazarında ayrılmasıyla işçilerin sayısı iyice düştü. 2000'li yılların başında ise tren istasyonunun raylı bölümünün genişletme çalışması sırasında işçilerin bekledikleri bu alan, şantiye alanına çevrildi. Bunun üzerine geriye kalan 3-4 yaşlı işçi de köprü üzerinde beklemenin yasaklanması üzerine pazardan ayrıldılar²⁰¹.

İşçi pazarına arabalarıyla veya yürüyerek gelen işverenler işçilerle pazarlık onları edip günlük işlerde çalıştırmaya götürmekteydi. Aynı şekilde işçiler, işçi pazarının hemen yanında bulunan Diyarbakırlı kahvehane işletmecisinin hatlı telefonu üzerinde de günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. 1950'lilerden 2000'lere kadar işçiler, diğer işçi pazarlarında olduğu gibi birçok farklı alanda günlük işlere gitmekteydi. İşçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerinde, odun taşıma, büyük taş kömürü taşıma ve kömürün cürufu taşıma işlerinde (1990'ların ortalarına doğru

¹⁹⁹ İlkbahar ve yaz mevsiminde işlerin yoğun olması nedeniyle işçilerin sayısı yüksek iken, kış mevsiminde ise kış koşullarında kaynaklı olarak günlük işlerin hızla azalması ve sıra hasretinden dolayı gurbetçi işçilerin çoğu köylerine dönmesi nedeniyle işçi sayısı düşmekteydi. Havanın soğuk olduğu dönemlerde işçilerin açık alanda yağmur altında beklemek yerine çevredeki esnafın işyerlerinin altına geçip beklemekteydi. İşçiler, bazen de işçi pazarının hemen yanında bulunan Diyarbakırlı bir işletmecinin işlettiği kahvehaneye geçip çaylarını içip biraz ısındıktan sonra tekrardan işçi pazarına geçip beklemeye devam etmekteydi. Kastamonu, Kars, Sivas, Tokat illerine bağlı ilçe merkezlerinden ve köylerden gelen işçilerin bir bölümü 14-17 yaş aralığında oluşan çocuk işçilerden oluşmaktaydı. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi bu işçi pazarında da 1990'lara dek çocuk işçileri bulunmaktaydı. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi hemşerilik ve akrabalık ilişkisi bulunan çoğu işçi kendi aile üyelerinden veya akrabalarından olan çocuk işçileri yanlarına alıp İstanbul'da işçi pazarında çalıştırılmak üzere getirmekteydi.

²⁰⁰ Kastamonulu işçiler, uzun yıllar işçi pazarında çalışmanın getirmiş olduğu avantajla Göztepe bölgesindeki birçok site yöneticilerin kömürlerini taşıması, bölgede yaşayan yerli halkın bir bölümü Kastamonulu olması sayesinde hemşerilik ilişkilerini kullanmaları ve bölgede bulunan diğer Kastamonulu kapıcıların referansı sayesinde kolaylıkla Göztepe bölgesindeki villalı ve siteli apartmanlarda kapıcı olarak çalışmaya başladılar. Kastamonulu işçiler, kapıcılık yaptıkları binalarda zamanla ailelerini İstanbul'a getirerek binanın kapıcı dairelerine yerleşmiştir. Bu süreçte Kastamonulu işçiler, kapıcılık görevini yaparken eşleri ise bulundukları bölgelerde ev içi temizlik işçisi olarak günlük işlere gitmeye başlamıştır. Zamanla bu gruptan bazı işçilerin hem kendileri hem de eşlerinin çalışmasının getirdiği avantajla Maltepe ilçesinde Fındıklı mahallesinde arsa ve ev satın almaya başladılar.

²⁰¹ 19 Haziran 2013 yılına gelindiğinde ise Göztepe tren istasyonu Marmaray projesi kapsamında kapatıldı. 12 Mart 2019 yılında ise Göztepe tren istasyonunun 350 metre ilerisinde yeni Göztepe tren istasyonu yapılmasıyla eski Göztepe tren istasyonunun işlevi sona erdi.

bölgeye doğalgaz bağlanmaya başlanmasıyla birlikte kömür taşıma işi bitme noktasına gelmiştir.), yük taşıma işlerine (ağırlıklı olarak evden eve taşımacılık), Kadıköy bölgesindeki bahçe işlerinde (bahçe belleme) ve az da olsa Göztepe'den Bostancıya kadar uzan bölgelerde büyük bostanların hasatlarında ve zararlı otların temizliğinde çalışmaktaydı. Dönemi tam olarak bilinmemekle birlikte Göztepe bölgesinde kurulan pazarlarda bazı küfeci hamallar yerli halkın yüklerini taşımaktaydı. Çok nadirde olsa küfeci hamalların yetersiz kaldığı günlerde yerli halkın küçük bir kısmı işçi pazarından da bir işçiyi yanına alıp pazar erzaklarını da taşıtmaktaydı. Karşı Kürt işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine giderken, Kastamonulu işçiler ise bahçe ve bostan işlerinin yanı sıra yük taşıma işlerine de gitmekteydi.

1980'lerin başından itibaren kimi işçiler, bekledikleri işçi pazarında işlerin azalması ve Kadıköy başta olmak üzere Üsküdar, Ataşehir ve Maltepe'nin belli bölgelerinde arsaların ve evlerin pahalı olması nedeniyle işçiler, daha çeperdeki bölgelere (Ataşehir ilçesinden Küçükbakkalköy, Kayışdağı mahallesi, İnönü mahallesi Maltepe ilçesinden Fındıklı mahallesi, Sultanbeyli ilçesinden Hasanpaşa mahallesi, Sancaktepe ilçesinden Veysel Karanî mahallesi, Kartal ilçesinden Gülsuyu mahallesi vb.) yerleşerek buradaki işçi pazarında çalışmaya devam etmişler. Bunun dışında bazı işçilerin zamanla yaşlanması ve ağır işleri yapamayacak noktaya gelmesi sonucunda pazardan kopmaya başlamışlar. Diğer bir grup ise devamlı ve maaşlı işlere yönelirken bazı işçiler de elde ettikleri birikimle nakliyat araçlarını alarak Kadıköy ilçesindeki Göztepe köprüsü işçi pazarı ve Yenisahra işçi pazarı, Ataşehir ilçesine bağlı Küçükbakkalköy işçi pazarı ve Kayışdağı işçi pazarı ile Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa işçi pazarı gibi farklı ilçelerdeki pazarlarda nakliyat arabalarıyla beklemeye başladılar.

3.5.3. Göztepe İşçi Pazarı 2 (Göztepe Köprüsü Yanındaki İşçi Pazarı)

Kadıköy ilçesine bağlı Göztepe mahallesinde bulunan Göztepe köprüsünün hemen yanında bulunan işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda işçiler geçmişte Göztepe köprüsünün Kadıköy yönüne giden caddenin kenarında beklemekteydi. İşçilerin tamamı cadde kenarında beklemiş olup Kartal yönüne giden caddenin kenarında hiçbir işçinin beklemediği tespit edilmiştir. İşçiler, Göztepe köprüsünün yanında (eski muayene istasyonunun yanında) bulunan çay ocağında beklemekteydi. Yaz aylarında caddenin kenarında beklerken soğuk havalarda çay ocağında bekleyip günlük işlere gitmeye çalışmaktaydılar. Yenisahra işçi pazarında günümüzde nakliyatçılık yapan (aynı şekilde 1990'larda babasıyla Göztepe köprüsünde işçi olarak çalışan) Karşı eski işçinin Göztepe köprüsü işçi pazarı hakkında şu bilgiler paylaşmıştır:

Ben Karslıyım. Kadıköy sahiline giden yönde de Göztepe köprüsünün kenarında da bir işçi durağı vardı. Bu Göztepe köprüsünde de yüzlerce işçi beklerdi. Onlarda bir sürü işe giderdi. Yani o zamanlarda bu Göztepe köprüsündeki işçiler en çok inşaat işlerine giderlerdi. Bazen de kömür taşımaya, odun taşımaya, kömürlerin küllerini taşımaya giderlerdi. O zamanlar Göztepe köprüsünün orda yüzlerce işçi beklerdi. Babam o dönemleri bize anlatırdı. Benim babamda Göztepe köprüsünde çalıştı. Babam 1965-1995 yılına kadar orada çalıştı. Yani 30 yıl çalıştı. Daha sonra yaşlandı bıraktı.

Aynı şekilde işçi pazarının karşı caddesinde bulunan oto tamir bölgesinde 1975 yılında esnaflığa başlayan kişi ile yapılan görüşmede de işçilerin Göztepe köprüsünün yanında beklediklerini beyan etmiştir. Göztepe köprüsünün yanındaki işçi pazarına ilk hangi işçi grubunun geldiği ve ne zaman geldiklerine dair ise kesin bir veriye ulaşılamamıştır. İşçiler, 2002-2003'lere dek Göztepe köprüsünün yanındaki işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. Göztepe köprüsünün yanındaki işçi pazarında günümüzde işçilerin bulunmaması ve işçi pazarının çevresinde eski esnaflarının bulunmaması nedeniyle işçi pazarına dair ayrıntılı verilere ulaşılamamıştır²⁰².

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçilerin önemli bir bölümü gurbetçi işçilerden oluşurken mevsimsel olarak işçi sayısında artış ya da azalış meydana gelmiştir. İşçiler, ağırlıklı olarak inşaat işleri, inşaat malzemeleri taşıma, esnafların inşaat malzemeleri ve diğer malzemelerini taşıma, kömür taşıma ve ev taşıma işlerine gitmekteydi. Özellikle 1980 sonrasında Anadolu yakasında ev taşıma işleri ağırlıklı olarak Göztepe köprüsündeki işçi pazarı ve hemen yanında bulunan Yenisahra işçi pazarında yapılmaktaydı. Bu süreçte birçok nakliyat aracının iki işçi pazarında yoğun bir şekilde görülmesi, ev taşıma işlerinde uzmanlaşan işçi sayısının yüksek oluşu sayesinde birçok ev sahibi işçileri ve nakliyat araçlarını bu iki işçi pazarında tahsis etmekteydi.

Geçmişte bu bölgede oto tamircilik yapan esnaf ve 1986 yılında 4 aylık gibi kısa bir süreçte işçi pazarında çalışan işçiyle yapılan görüşmede sadece 1986 yılına dair hangi ilden gelen işçilerin olduğu ve kaç işçinin beklediği hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. 1986 yılında işçi pazarında farklı illerden gelen 200'den fazla işçinin beklediği tespit edilmiştir. Bu dönemde diğer işçi pazarlarında olduğu gibi iş yoğunluğunun fazla olması nedeniyle çocuk işçileri başta

²⁰² Özellikle Göztepe köprüsünün yanındaki işçi pazarında işçilerin bulunmaması nedeniyle Göztepe işçi pazarına dair genel verilere ulaşılamamıştır. Aynı şekilde işçi pazarının çevresindeki ana caddelerin ve geniş çevre yolunun bulunması nedeniyle esnafların işçilerle yakın temas kurmasını engellemiş olup çevre esnafların işçi pazarı hakkında detaylı bir bilgi sahibi olamamıştır. İşçi pazarının bulunduğu alanla çevredeki esnaflar arasında uzun bir mesafe bulunmakta ve ana caddelerin ayırması nedeniyle esnafların işçilerle etkileşimi son derece sınırlı kalmıştır. İşçi pazarının mekânsal konumu itibarıyla çevre esnaflarından izole halde bulunması nedeniyle bu işçi pazarına dair işçi pazarının tarihsel süreci, işçilerin geldikleri iller, işçi sayısı, çalışma ve barınma alanlarına dair ayrıntılı verilere ulaşılamamıştır.

olmak üzere farklı yaş kategorilerinden oluşan birçok işçinin beklediği tespit edilmiştir. 1990'larda ise işçi sayısında azalma meydana gelmiş olup Göztepe köprüsü işçi pazarında işçi sayısının 100'e kadar düştüğü tespit edilmiştir. Göztepe işçi pazarı ile Yenisahra işçi pazarının birbirine çok yakın olması ve her iki işçi pazarında işçilerin önemli bir bölümü, Kars merkezine bağlı köylerden gelen işçilerden oluştuğu için belli zamanlarda işçi geçişkenliği yaşanmaktaydı. Bu süreçte günlük işlerin yoğun olması sayesinde çoğu defa her iki işçi pazarında bekleyen diğer ilden gelen işçiler tarafından da hoşgörü ile karşılanmaktaydı.

1990'ların sonlarına doğru özellikle kömür taşıma işinin sonlanması ve inşaat işlerinin azalmasının yanı sıra 1999 yılında yaşanan Gölcük depremi neticesinde işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Öte yandan 1999 yılında muayene istasyonu ve çay ocağının yıkılıp kapanmasıyla birlikte işçilerin çoğu pazardan ayrılmak zorunda kalmıştır²⁰³. 2000'li yılların başında Göztepe köprüsünün yanındaki çay ocağında bekleyen işçilerin sayısı hızla düşmüştür. Geriye kalan birkaç yaşlı işçi ise her sabah Göztepe köprüsüne gelip beklemektense ikametinde bekleyip cep telefonu üzerinden gelen taleplere gitmeyi tercih etmeye başlamıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise Göztepe işçi pazarında günlük işlere gidecek işçi kalmamıştır.

İşçi pazarında daha önceden çalışan işçilerle ve çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde işçi pazarında işçilerin tamamen ayrılmasının birkaç temel nedenini şu şekilde sıralayabiliriz. Birincisi geçmişte işçi pazarında çalışanlar 1975-1990 yılları arasında çocuklarını ve/veya çocuk yaştaki kardeşlerini işçi pazarına getirmesi sonucunda genç işçi sayısı sürekli fazlaydı. Bu şekilde işçiler arasında uzun süre kuşaklararası bir aktarım söz konusuydu. Günlük işlerin azalmasıyla ve kazançların önemli bir bölümünün düşmesiyle işçilerin bir bölümü alternatif çalışma alanlarına yönelmiştir. Bu grup içinde yer alan genç işçiler, sigortalı ve maaşlı işlere yönelmiştir. İkincisi Göztepe köprüsü işçi pazarında eskisi gibi birikim yapamayan yetişkin işçilerin çoğu sigortalı ve düzenli işlere yönelmiştir. Üçüncüsü işçilerin büyük bölümü uzun yıllar bu işçi pazarında çalışması sonucunda yaşlanmasıyla birlikte günlük ağır işlerde çalışmayacak noktaya gelmesi nedeniyle kendi köylerinde veya İstanbul'daki evlerinde kalıp işçi pazarına gelmemeyi tercih etmiştir.

Dördüncüsü, Göztepe köprüsü yanında bekleyen birçok Karşı işçi bekledikleri alanın hemen ilerisinde bulunan Yenisahra işçi pazarına geçip kalıcı olarak burada beklemeye başlamışlardır. Beşincisi, özellikle işçilerin bir bölümü Göztepe Köprüsü işçi pazarında elde

²⁰³Kadıköy ilçesine bağlı Göztepe köprüsünün hemen yanında bulunan muayene istasyonunun yanındaki çay ocağının yıkılmasıyla birlikte bu bölge bir müddet boş kaldıktan sonra bu alana günümüzde Ziraat Bankası ve Medeniyet üniversitesine ait bina yapılmıştır.

ettikleri birikimle İstanbul'un çeperlerinde (Ataşehir (Kayışdağı, İçerenköy), Ümraniye, Çekmeköy, Sancaktepe, Sultanbeyli, Tuzla, Kartal, Maltepe (Fındıklı mahallesi) arsa ve daire satın alarak ikamet yerlerine yakın olan işçi pazarında beklemeyi tercih etmişlerdir. Nitekim diğer ilçelerdeki işçi pazarlarında yapılan saha araştırmalarında bu işçi grubunun bir bölümünün Kadıköy (Yenisahra işçi pazarı), Ataşehir (Küçükbakkalköy işçi pazarı, Kayışdağı işçi pazarı) ve Sultanbeyli (Hasanpaşa mahallesi işçi kahveleri ve pastanesi) işçi pazarlarında arkadaşlarının veya akrabalarının çalıştığı tespit edilmiştir.

Altıncısı ise işçilerden çok az sayıdaki bir grup, Göztepe köprüsü çevresindeki (Ataşehir Örnek mahallesi, 1 Mayıs mahallesi ve Fikirtepe mahallesi) mahallerin kira fiyatlarının zamanla artması sonucunda kiraların daha düşük olduğu ilçelere taşınmışlardır. Son olarak 1990 sonrasında birçok küçük inşaat firmasının artması ve küçük inşaat işlerin bu firmalar tarafından yapılmasıyla günlük inşaat işçilerine duyulan ihtiyacın azalmasına neden olmuştur. Özellikle 1999 depremi sonrasında inşaat işlerinin hızla düşmesiyle birçok işçi deprem korkusundan memleketlerine dönmek zorunda kalmış kimi işçiler de depremden dolayı farklı iş kollarına yönelmişlerdir. Aynı şekilde özellikle Anadolu yakasına 1993 yılından itibaren doğalgaz gelmesi sonucunda odun ve kömür taşımaya gidemediği için işçi pazarının bırakmasına neden olmuştur. Özellikle aylık olarak kazançlarının hızla düşmesi ve karın tokluğuyla çalışmak zorunda kalan çoğu işçi, farklı çalışma alanlarına veya işçi pazarlarına yönelmiştir. Çok küçük bir etken de olsa özellikle işçilerin Göztepe köprüsünün yanındaki muayene istasyonun hemen yanındaki çay ocağında beklemekteydi. Bu çay ocağı kapanınca işçiler kalacak yer sorunu yaşamaya başlamıştır. Bu etkenlerden dolayı 2000'li yılından itibaren Göztepe köprüsünün yanında işçiler artık beklememeye başlamıştır.

3.5.4. Yenisahra İşçi Pazarı

Kadıköy Yenisahra işçi pazarına ilk işçi grubunun ne zaman gelip beklediğine dair kesin bir veri bulunmasa da yapılan görüşmelerde işçilerin, 1970'lerden beri beklemeye devam ettiği ifade edilmiştir. Bu süreçte işçiler, farklı dönemlerde farklı mekânlarda bekledikleri tespit edilmiştir. Aynı şekilde işçi grupları ve işçi sayısı da dönemlere göre değişiklik göstermektedir. İşçiler, 1970'lerden 2005 yılına dek sadece Yenisahra'da Optimum alışveriş merkezinin az ilerisinde bulunan Yenisahra üst geçidin yan sokağında bulunan işçi kahvehanesinde²⁰⁴ ve üst geçidin yanında bulunan çay ocağında beklemekteydi. İşçiler,

²⁰⁴ Yapılan görüşmeler neticesinde işçi kahvehanesinin 1985 yılında açıldığı tespit edilmiştir. 2005 yılında ise işçi kahvehanesi işlerin azalması nedeniyle el değiştirmiştir. Karşlı bir işletmeci tarafından işçi kahvehanesini, 2005 yılından günümüze dek işletmeye devam etmektedir. İşçi kahvehanesinin işletmecisi Karşlı olması ve işçi pazarında birçok Karşlı işçi ve nakliyatçının bulunması sayesinde çoğu Karşlı işçi ve nakliyatçı işçi kahvehanesine

havaaların güzel olduğu dönemlerde Yenisahra üst geçidin olduğu alandaki E-5 Kadıköy yönündeki yolun kenarında geniş bir alana yayılarak beklemekteydi. İşçiler, havanın soğuk olduğu dönemlerde ise hemen yanlarında bulunan çay ocağında ve arka sokağında bulunan işçi kahvehanesindeki her iki mekânda bekleyerek günlük işlere gitmeye devam ettiler²⁰⁵.

2001 yılında çay ocağı kapanıp yerine farklı bir işletme açılması üzerine işçiler, 2001 yılından 2005 yılının başlarına kadar Yenisahra üst geçidin yanında (Kadıköy yönüne giden caddenin önünde) geniş bir alana yayılarak beklemeye devam etmiştir. 2001 yılında çay ocağının kapanması ve işçi kahvehanesinin erken saatlerde açılmaması nedeniyle işçiler, 2005 yılına kadar Kadıköy yönüne giden caddenin kenarında sığınabilecekleri bir mekân bulunmamaktaydı. 2005 yılına gelindiğinde ise karşı caddede (Kartal yönüne giden yol) Toyota Plazanın arka sokağında (Mümin deresi sokağı ile Çelik sokağın kesiştiği noktada) bakkal dükkânın kapanmasıyla birlikte yerine bir tane börekçi açıldı. Kısa süre sonra Yenisahra işçi pazarındaki işçilerin neredeyse tamamı börekçinin olduğu mekânda beklemeye başladılar²⁰⁶.

gelmiştir. Gün içinde veya akşamları nakliyatçılara fazladan işçi lazım olduğunda veya kendi işçi ekibinden işçi gelmediğinde ise nakliyatçılar gündüzleri veya işten bir gün önce akşamları işçi kahvehanesine gelerek boşta olan işçilerden işçi ihtiyacını karşılamaktadır. Bu sebeple işçi kahvehanesi, işçilerin gün içinde soğuk havada gelip oturdukları, çaylarını içtikleri, dinlendikleri, nakliyatçı işverenlerin fazla işçi ihtiyacını karşılamak için geldikleri, ara sıra diğer işçiler gibi gün içinde veya akşamları boş zamanlarda sosyalleşmek için muhabbet ettikleri veya oyun oynadıkları önemli bir mekândı.

²⁰⁵ İşçiler, sabah erkenden gelip günlük işe gitmek için işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçilerin işleri erken bittiğinde veya işe gitmedikleri günlerde ise işçi kahvehanesinde oturup muhabbet edip veya oyun oynayarak sosyalleşmekteydi. Aynı şekilde akşam saatlerinde de bazı işçilerin evleri işçi kahvehanesine yakın olması sayesinde akşamları yemek sonrasında kahvehaneye gelip işçi arkadaşlarıyla muhabbet etmekte veya oyun oynamaktaydı. Görüldüğü üzere işçi kahvehanesi, işçilerin hem ekmek kazanmak için bekledikleri bir mekân olduğu gibi işçilerin aynı zamanda gündüzleri ve akşamları boş zamanlarında sosyalleştikleri bir mekân olması nedeniyle işçi kahvehanesinin iki işlevi bir arada bulunmaktaydı. Bu durumu Yenisahra üst geçidin hemen yanında bulunan çay ocağı içinde söylemek doğru olmaz. Çay ocağının küçük olması, oyun alanının bulunmaması ve akşamları erken kapanması nedeniyle işçiler, çay ocağını sosyalleşme aracı olarak kullanmamaktaydı. İşçilerin bir bölümü sabah erkenden çay ocağını gelip çaylarını içip caddenin kenarında işe gitmek için beklemekteydi. Aynı şekilde gün içinde bazı işçilerin yoruldukları anlarda çay ocağında dinlenip tekrardan caddenin kenarında bekleyerek günlük işe gitmeye çalışmaktaydı.

²⁰⁶ Özellikle Yenisahra'da bekleyen nakliyatçıların börekçinin önünde beklemeyi tercih etmesinde birkaç etken rol oynadığını söyleyebiliriz. Yenisahra işçi pazarında işçilerin büyük çoğunluğu nakliyat taşıma işlerine gitmektedir. Bu nedenle işçilerin işverenlerin büyük çoğunluğu nakliyatçılardan oluşmaktadır. Özellikle nakliyatçıların kendi işçileriyle beklemelerinin birinci sebebi nakliyat araçlarının park edebilecekleri uygun sokakların bulunmasıdır. Nakliyat aracının kullanan işçi şoförler park sorununu yaşamadan ara sokaklara kolaylıkla araçlarını park ettiklerini belirtmiştir. Nakliyatçılar, araçlarını paralı otoparklarda bekletmek yerine parasız olan sokak aralarına park etme arayışında olmaları nedeniyle ara sokaklarda araçların rahatça park etmekte ve ekonomik tasarruf sağlamaktadır. İkinci neden ise işçilerin bekledikleri bu alan önemli ulaşım ağlarının merkezinde bulunmaktadır. Nakliyatçılar araçlarıyla birkaç dakikada D-100 (E-5) yoluna bağlanmaktadır. Bu şekilde sabahın ilk ışıklarında hem Anadolu yakasındaki herhangi bir ilçeye hem de Avrupa yakasındaki ilçelere daha hızlı ulaşabilmektedir. Özellikle ulaşım ağları nakliyatçıların müşterinin evine daha hızlı ulaşmasına ve merkezi yerde bulunması sayesinde daha fazla yakıt tasarrufu sağlamasına olanak sağlamaktadır. Bu alan Anadolu yakasında oturan birçok kişinin nakliyatçı ve işçilerin beklediği bir alan olarak bilindiği için müşteriler, nakliyatçılara ya da işçilere kolaylıkla ulaşabilmektedir. Bu yüzden hem işçiler hem de nakliyatçılar uzun yıllarda bu bölgede beklemelerinden dolayı mekânsal bilinirliğini avantaja dönüştürerek daha fazla işe gitmektedir. Diğer bir neden de işçiler, güneş doğmadan iş başı yaptıkları için kahvaltılarını ve çaylarını içebilecekleri ve iş bekleyebilecekleri açık mekânlara ihtiyaç duymaktadır. Aynı şekilde kış ayında soğuk havandan korunmak için

Bu süreçte yerli ve yabancı işçilerin yanı sıra nakliye işleri yapanlar da işçilerle beraber aynı mekânda sabahları erkenden gelip güneş doğmadan yük taşıma işlerine gitmekteydiler. İşçiler, havaların soğuk olduğu zamanlar börekçi dükkânının içinde beklerken havanın güzel olduğu zamanlarda ise dükkân önünde iş beklemektedirler.

2014 yılına gelindiğinde ise Yenisahra'da eski çay ocağı mekânında bulunan çiğköftecinin kapanmasıyla birlikte yerine Bingöllü bir işletmeci tarafından börek salonu açılmıştır. Bu şekilde bazı işçiler ve nakliyatçılar yeniden eski bekleme alanlarına geri dönüp beklemeye başlamıştır. Böylece 2014 yılından saha çalışması devam ettiği 2021 yılına kadar işçiler, E-5 yolunun her iki yönündeki her iki börekçide de bekleyerek yük işine gitmeye devam etmektedir²⁰⁷. Her iki börekçi dükkânına sadece işçi mekânları demek yanlış olacaktır. Bu mekânı diğer işçi mekânlarıyla kıyasladığımızda işçilerin bekledikleri bu mekânlara eril imaj sunmak yanlış olacaktır. İşçi kahvehaneleri veya çay ocaklarında sadece erkek işçiler beklediği için eril mekân görünümü verebilmektedir ancak börekçi ve pastane gibi işletmelerde aynı nitelermeye sahip değillerdir. Dolayısıyla Yenisahra'da işçilerin bekledikleri her iki mekânda farklı sınıfsal ve cinsiyetteki grupların bir arada bulunması nedeniyle diğer işçi pazarlarından farklılaşmaktadır.

Günümüzde işçi kahvehanesinin geç saatlerde (10.00-11.00) açılması nedeniyle işçilerin tamamı sabah erkenden (05.00-07.00 arasında) yolun her iki caddesinde bulunan iki börekçiden birine gidip nakliyatçı işverenlerle birlikte yük taşıma işlerine gitmektedir²⁰⁸. Diğer

çok erken saatlerde kapalı alanda kalacakları bir mekâna ihtiyaç duydukları için Taner börekte beklemeyi tercih etmişlerdir. Bu şekilde nakliyatçılar ve işçiler soğuk havalarda içerde arkadaşlarıyla çaylarını yudumlayıp muhabbetlerini ederek iş arayışına girmekte veya nakliyatçıların gelip kendilerini götürmelerini beklemektedir. Nakliyat sektörü için hızlı ulaşım, erişebilir olmak ve mekânsal tanınırlık son derece önem taşımaktadır.

²⁰⁷ Özellikle her iki börekçinin akşamları kapatmaları ve işçilerin sosyalleşmelerine uygun mekânlar olmadığı için çoğu eski işçi genellikle işçi kahvehanesinde gün içinde veya akşamları arkadaşlarıyla işçi kahvehanesine gelip mekânda sosyalleşmektedir. Saha çalışması sürecinde yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde nakliyatçı işverenlerin ve yerli işçilerin bir bölümünün eski işçi kahvehanesine sosyalleşmek için gelmeye devam ederken yabancı göçmen işçilerin ise gün içinde veya akşamları işçi kahvehanesine pek gelmedikleri tespit edilmiştir. Yine de işçilerin ve nakliyatçı işverenlerin önemi bir bölümü, börekçinin olduğu alanda beklemeyi tercih etmektedir. Börek salonu işletmecisiyle yapılan görüşmede bu süreci şu şekilde açıklamaktadır: *“Burada işçi müşterimde var, nakliyatçı müşterimde var, buranın yerli müşterilerimde var. Buradaki müşteriler o yüzden karışıktır. Sabah güneş çıkmadan genelde nakliyatçılar ve işçiler buraya gelip beklerler. Burada kahvaltılarını yapıp, çaylarını içip işe giderler. Bu işçilerden şikayetçi değilim sonuçta onlar üzerinde bende para kazanıyorum. O yüzden onların burada oturmalarında rahatsız değilim. Zaten sabahları erkenden kalkıp işe giderler. Akşama kadar burada beklemezler. Sabahları zaten bu işçiler gitmeye yakın benim diğer müşterilerimde gelip kahvaltılarını yapıp giderler. Bazen kadınlarda gelip burada oturup kahvaltılarını yaparlar. O sırada burada işçi arkadaşlarda bekliyor. Yani kadın müşterilerim gelip burada oturan işçilerden rahatsızlık duyanı pek duymadım. Zaten genelde bu işçilerle kadınların oturma saatleri pek denk gelmediği için sorun olmuyor.”* Yenisahra'da işçilerin bekledikleri her iki börekçiye işçiler ve mahalle sakinleri kahvaltılarını yapıp veya böreklerini paketleyip götürmektedir.

²⁰⁸ Bir gün öncesinden nakliyatçılar tarafından işe çağrılan işçiler biraz geç gelmeyi tercih ederken işçi bulamayan ve boşta kalan diğer işçiler ise sabah erkenden börekçilerin olduğu alana gelip işverenlerin işçi açığı oluşması halinde kendilerini götürülmesini ummaktadır. Saha çalışmasında yapılan gözlemlerde sabahları 07:00'ye gelindiğinde ise her iki alanda nakliyatçı işverenler ve işçilerin kalmadığı gözlemlenmiştir. Sabahları iş bulamayan

işçi pazarlarından farklı olarak Yenisahra işçi pazarındaki işçilerin neredeyse tamamı yük taşıma işlerine (evden eve taşımacılık, ofis malzemeler taşıma, depolama vb.) gitmektedir. İşçileri, işe götürenlerin neredeyse tamamı nakliyatçı işverenlerden oluşmaktadır. Trafığın yoğun olduğu saatlerde ya da trafiğe çıkış yasağı olması nedeniyle nakliyatçılar hem yasaktan hem de trafiğe yakalanmamak için güneş doğmadan işçileri alıp yük taşımaya götürmektedir.

Yenisahra işçi pazarındaki işçiler, 1990'ların ortalarına dek farklı çalışma alanlarına gitmekteydi. Yerli işçiler ağırlıklı olarak inşaat işlerine, kömür taşıma, çevredeki esnafların yüklerini taşıma (keresteci, nalbur vb.) ve yük taşıma (ağırlıklı olarak evden eve taşımacılık) işlerine gitmeydiler. İşçiler, bu dönemde ağırlıklı olarak inşaat işleri ve yük taşıma işlerine gitmekteydi. Ev taşıma işlerine genelde Sivaslı ve Karslı işçiler gitmekteydi²⁰⁹. 1990'ların başlarına dek işçilerin neredeyse önemli bir bölümü inşaat işlerine gitmekteydi. 1990'ların başlarında bazı Sivaslı işçilerin Sivaslı nakliyatçı hemşerileri tarafından yük taşıma (ağırlıklı olarak ev taşıma) işlerine gitmesiyle birlikte Sivaslı işçiler zamanla ev taşıma konusunda uzmanlaşmaya başlamıştır. Daha sonraki süreçte ise bazı Sivaslı işçilere fazla işçi lazım olunca zorunlu olarak bazı Karslı işçileri yanlarına alarak ev taşıma işlerine götürmekteydiler. İnşaat işlerine ise genelde az sayıda Karslı işçilerin yanı sıra Erzurumlu, Vanlı ve Diyarbakırlı işçiler gitmekteydi. İnşaat işlerinin hızla azalması ve kömür taşıma işlerinin sona ermesi ve nakliyatçı işverenlerin de sayısının çoğalmasıyla birlikte işçilerin büyük çoğunluğu, başta evden eve taşımacılık olmak üzere yük taşıma işine gitmeye başlamıştır.

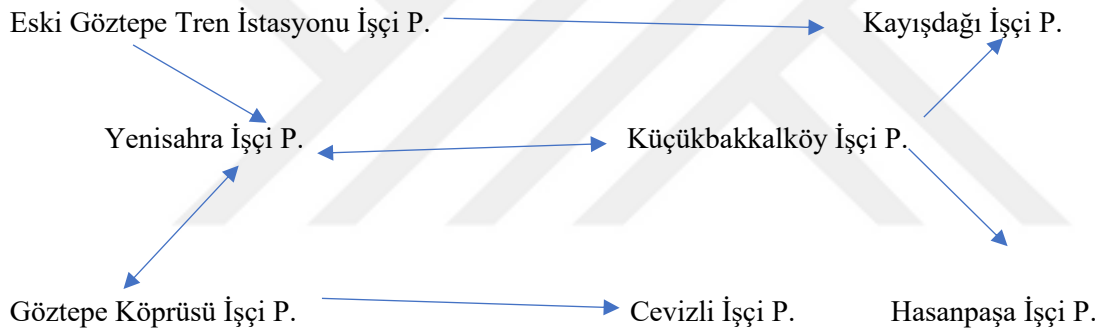
2000'lerden günümüze doğru ise işçilerin neredeyse tamamı Yenisahra işçi pazarında bulunan nakliyatçı işverenlerle evden eve taşımacılık, ofis malzemelerini taşıma ve ev sahiplerin ev eşyalarını depolama işlerine gitmeye başlamıştır. Günümüzde ise yerli işçiler ve

işçilerde 07:00'den sonra işe gidemeyeceğini anlayınca evinin yolunu tutmaktadır. Sabah 08:00'e gelindiğinde ise her iki caddede bulunan börekçi esnafları rutinine dönmekte çevredeki esnaflara ve diğer gruplara hizmet sunmaya devam etmektedir. Sabahları 08:00'e gelindiğinde işçilerden kimse kalmadığı için sanki bu bölgede işçi pazarı yokmuş izlenimi vermeye başlamaktadır.

²⁰⁹ 1970'lerden günümüze dek Yenisahra işçi pazarında bekleyen işçiler, iki farklı yöntemle yük taşıma işlerine gitmekteydi. 1970'lerden 2000'lere dek nakliyatçılar genellikle küçük yük taşıma araçlarıyla Yenisahra işçi pazarına gelerek işçilerle pazarlık edip yanına birkaç işçiyi seçip yük taşıma işlerine götürmekteydi. Yenisahra işçi pazarında 1980-2000 yılları arasında diğer işçi pazarlarından farklı olarak işçiler arasında hiyerarşik bir ilişki bulunmaktaydı. Yenisahra işçi pazarında en eski işçi grubu, öncelikle kendileri işe gitmeden yeni gelen işçi grupların işverenler tarafından günlük işlere götürülmesine pek izin vermezlerdi. Görüşme yapılan işçinin deyimiyle bu grup kendilerini Yenisahra işçi pazarının “işçi demirbaşları” olarak tarif etmekteydi. Sonraki yıllarda ise bu grubun yaşlanması ve işçi pazarından ayrılmasıyla bu durum değişti. Özellikle 2000'lerden sonra Yenisahra işçi pazarında yerli işçilerin sayılarının hızla düşmesiyle birlikte işçi ekip sisteminde aksamalar görülmüş olsa da 2010'lardan sonra yabancı göçmen işçilerden oluşan Özbekistanlı, Türkmenistanlı, Azerbeycanlı ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinden gelen bazı işçilerin Yenisahra işçi pazarına gelip beklemeye başlamasıyla birlikte işçi ekibi varlığını sürdürmektedir. Genelde nakliyatçılara fazla işçi lazım olduğunda veya işçi ekibinden bir işçinin işe gelmemesi halinde ise nakliyatçılar, işçi ihtiyacını o gün boşta kalan diğer işçiyi işe götürürdü.

yabancı göçmen işçilerin neredeyse tamamı sadece evden eve taşımacılık, ofis malzemeleri taşıma ve malzemelerin depolama işlerine gitmektedir. İstanbul'daki farklı ilçelerde bulunan işçi pazarlarındaki işçilerin gittikleri çalışma alanları kıyaslandığında Yenisahra işçi pazarındaki işçilerin sadece yük taşıma işlerine gitmeleri nedeniyle bu alanda tamamıyla diğer işçi pazarlarından farklılaşmaktadır.

Karşlı işçilerin yoğunlukta olduğu Kadıköy bölgesinde işçi geçişkenliği diğer bölgelere kıyasla daha fazla yaşanmaktaydı. Özellikle bazı işçi pazarlarında işçilerin azalması ve işçilerin dağılmasıyla geriye kalan bazı işçiler, çevredeki diğer işçi pazarına geçip günlük işlere gitmeye devam etmekteydi. Geçmişten günümüze birçok farklı bölgedeki işçi pazarında bekleyen işçilerin belli bir süre sonra farklı bölgelerdeki işçi pazarına yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu geçişkenliğin merkezinde ise Yenisahra işçi pazarı ve Ataşehir ilçesine bağlı Küçükbakkalköy işçi pazarı bulunurken işçilerin belli bir süre sonra merkezden çepere doğru yayıldıkları aşağıdaki grafik üzerinde net bir şekilde görülmektedir.

Yenisahra işçi pazarına ilk işçi grubunun 1970'lerde beklemeye başladığı tahmin edilmektedir. İşçilerin, ilk kez hangi yılda, hangi ilden ve kaç işçiyle beklemeye başladıklarında dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Yapılan görüşmelerde Yenisahra işçi pazarına ilk defa Karşlı işçilerin gelip bekledikleri tahmin edilmektedir. 1980'lerden itibaren çok sayıda işçi, farklı illerden gurbete çıkıp Yenisahra işçi pazarında beklemeye başlamıştır. Bu dönemlerde memleketlerinden gelen işçiler dışında bir de Yenisahra çevresinde bulunan Eski Göztepe tren istasyonunun yanındaki işçi pazarından, Yenisahra işçi pazarının hemen yanında bulunan Göztepe köprüsü yanındaki işçi pazarından ve çok az da olsa belli aralıklarla Küçükbakkalköy işçi pazarındaki işçilerin küçük bir bölümünün Yenisahra işçi pazarına gelip bekledikleri tespit edilmiştir. 1980-2000 yılları arasında Yenisahra işçi pazarında 150'den fazla işçinin beklediği tahmin edilmektedir. Bu dönem aralığında Kadıköy bölgesinde bulunan işçi pazarları arasında

Yenisahra işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısının yüksek oluşu nedeniyle bölgenin önemli işçi pazarlarından biriydi.

1980-2000 yılları arasında işçilerin önemli bir bölümü, Karanlı (Kars'ın merkeze bağlı köylerinden) işçilerden oluşmaktaydı²¹⁰. Karanlı işçilerin yanı sıra az sayıda Sivaslı işçilerde beklemekteydi. Sivaslı işçilerin önemli bir bölümü Yenisahra işçi pazarının hemen yanında yer alan Göztepe köprüsü işçi pazarında beklemeyi tercih etmekteydi. Yenisahra işçi pazarında işçi kahvehanesinde ve çay ocağında Karanlı ve Sivaslı işçiler dışında Diyarbakırlı, Erzurumlu ve Çorumlu işçiler de beklemekteydi. 2000'lerde işlerin yoğun olduğu dönemlerde işçiler, çoğu defa işçi kahvehanesine sığmamaktaydı²¹¹. Birçok işçi pazarında olduğu gibi Yenisahra'daki işçi pazarında da farklı illerden gelen işçi grupları kendi hemşerileri veya akrabalarıyla küçük gruplar halinde bir köşede bekleyip günlük işlere gitmekteydi. Bu yüzden Karanlı, Sivaslı, Diyarbakırlı, Erzurumlu ve Çorumlu işçiler kendi hemşerileri, akrabaları ve aynı etnik gruptaki işçi arkadaşlarıyla yan yana beklemeyi tercih etmekteydi. Diğer işçi pazarında olduğu gibi Yenisahra işçi pazarında da çocuk işçileri bulunmaktaydı. Yenisahra işçi pazarında ağırlıklı olarak çocuk işçiler, genç ve yetişkin işçiler beklemekteydi. Az sayıda da olsa yaşlı işçiler beklemekteydi.

1990'larda birçok Sivaslı işçi ve az sayıdaki Karanlı işçinin yük taşıma (ağırlıklı olarak ev taşıma) işinden iyi para olduğunu fark etmeleri ve zamanla elde ettikleri birikimle kendilerine küçük nakliyat araçlarını aldılar. Süreçle birlikte inşaat işlerinin azalması ve kömür

²¹⁰ Karanlı işçilerin büyük çoğunluğu komşu köyden, aynı köyden ve akrabalık bağları bulunmaktaydı. Aynı şekilde baba-oğul/oğullar veya kardeşlerinde birlikte günlük işlere gitmek için gelip bekledikleri bir alandı. Bu sebeple Karanlı işçilerin çoğu birbirleriyle akrabalı veya hemşerilik ilişkisi bulunmaktaydı. Bu sayede Kars'tan yeni gelen işçi grupları hemşerilik ve akrabalık ilişkileri sayesinde daha rahat Yenisahra işçi pazarına gelip bekleyebilmekteydi.

²¹¹ Geçmişte işçi sayısının çok yüksek olduğu 2000'li yıllara dek işçi kahvehanesi işçi sayısının çok yüksek olması nedeniyle güneş doğmadan kahvehanesini açmaktaydı. Bu dönemde çoğu defa kahvehanede yer kalmadığı için yan binadaki giriş katını da kiralayarak kahvehanesini genişletmiştir. Bu döneme dair Karanlı kahvehane işletmecisi bu dönemdeki iş yoğunluğunu şu şekilde açıklamaktaydı: *"Ben Kahvehaneyi 2005 yılında açtığımda bir sürü işçi, nakliyatçı kahvehaneme gelip oturmaya başladılar. Ben de onlar için sabah 05:00'te kahvehanemi açıyordum. Kahvehaneyi açıp yerleri süpürürdüm. Çayı üstüne koyardım. Bakardım işçiler yavaştan gelmeye başladılar. Bu işçi kahvehanesi tıka basa doluydu. Biz sabahları işçilere çay yetiştiremezdik. Benim 2-3 elemanım vardı. Bizler bu işçilere çay yetiştiremezdik. Yani çok işçi vardı. Çoğu defa oturacak yer kalmazdı. İşçiler ayakta kalırdı. Bende yan tarafı da satın aldım. Yan tarafı da kendi kahvehanemle birleştirdim. Kahvehanemi büyüttüm. Nerden baksan sabahları benim kahvehanede en az 100 işçi gelip çaylarını içip, simitlerini yiyip sabahın köründe işe giderlerdi. 2010 yılından sonra işçi sayısı sürekli düştü. İşçilerin bazıları buradan gidince benim işimi de etkiledi. Zamanla benim işim de düştü. Öyle olunca bende baktım olmuyor. Bu büyük işçi kahvehanesini ikiye böldüm. Yan tarafını kiraya verdim. Bu tarafı da kahvehane olarak işletmeye devam ediyorum. İşçiler azalınca benim işim de azaldı. Buralardaki börekçi esnafın işleri de düştü. 2010 yılından sonra da Yenisahrada da bazı işçilerde dağıldı. Burada zamanla işçi sayısı çok düşmeye başladı."* 2010 yılına gelindiğinde ise işçilerin sayısının hızla düşmesiyle birlikte kira ödeme gücünün çekmesi üzerine kahvehanesinin diğer bölümünü kapatmak zorunda kalmıştır. Her geçen sene işçi sayısının hızla düşmesi üzerine zamanla kahvehanesini çok erken açma gereksinimini duymamaya başlamıştır.

taşıma işlerinin de sonlanmasıyla birlikte birçok Karşlı işçi de diğer hemşerileri gibi kendilerine küçük nakliyat araçlarını alarak kendi işlerini kurdular²¹². Zamanla günlük işlere giden işçilerin sayısı azalırken, eski işçilerden oluşan nakliyatçı işverenlerin sayısında ise bir artış yaşandı. Aynı şekilde 2000'lerden sonra çocuk işçiliği ve genç işçilerin sayısında da kayda değer bir düşüş yaşandı.

2000'lere kadar Yenisahra işçi pazarında 150'den fazla işçi beklerken, 2010 yılına gelindiğinde işçi sayısının 100'e kadar düştü. 2010 sonrasında işlerin hızla düşmesiyle yerli işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. 2010'lara geldiğinde yerli işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmasıyla Yenisahra işçi pazarında zamanla ciddi bir işçi açığı oluştu. Yerli işçilerin, Yenisahra işçi pazarından ayrılması üzerine nakliyatçı işverenler, Yenisahra işçi pazarında işçi bulmakta zorluk çektiler. Bu süreçte çoğu nakliyatçı, işlerin yoğun olduğu dönemlerde işçi açığını gidermek için farklı işçi pazarlarından günlük işçi temin ederek işçi açığını gidermeye çalışmaktaydı. 2010 yılından itibaren bazı düzenli göçmen işçilerin bu alandaki nakliyatçılarla işe gitmeleri ve zamanla Yenisahra işçi pazarında işçi açığı olduğunu fark etmeleri üzerine devamlı olarak sabahları işçi pazarında beklemeye başladılar. 2010 yılından sonra yabancı göçmen işçilerin Yenisahra işçi pazarına dâhil olmasıyla Yenisahra işçi pazarında bekleyen nakliyatçılar, yoğun emek sömürsünde bulunabilecekleri yabancı göçmen işçileri daha çok tercih etmeye başladılar.

Karşlı nakliyatçıların önemli bir bölümü zamanla sürekli düzenli göçmen işçileri işe götürmeye başlamasıyla düzenli göçmen işçileri, Yenisahra işçi pazarında kalıcı olmaya başladılar. Aynı şekilde nakliyat işlerinin yoğun olduğu dönemlerde de fazla işçi ihtiyacı olduğunda düzenli veya düzensiz göçmen işçiler, işverenlerin fazladan işçi ihtiyacını temin etmek amacıyla İstanbul'da bulunan ve farklı işlerde çalışan veya işsiz olan göçmen arkadaşlarını da Yenisahra işçi pazarına davet ettiler.

²¹² 1990'lardan günümüze özellikle İstanbul'un Anadolu yakasında nakliyat piyasasının ve nakliyat işlerine giden işçilerin önemli bir bölümü Karşlılardan oluşmaktadır. Nakliyat piyasasına giren Karşlı işçilerin önemli bir bölümü farklı dönemlerde farklı işçi pazarlarında çalışarak işçi pazarında ev taşıma başta olmak üzere yük taşıma işinde uzmanlaşarak ve elde ettikleri birikimle İstanbul Anadolu yakası bölgelerinde nakliyat piyasasında önemli bir konuma gelmiştir. Zamanla birçok Karşlı nakliyatçı elde ettikleri birikimle ve nakliyat işinden iyi bir kazanç sağlayarak kendilerine zamanla yeni ve büyük nakliyat araçlarını alarak kurumsallaşma alanında önemli bir adım atarak firma sahibi oldu. Günümüzde birkaç önemli nakliyat firmasının işçi pazarında işçilikten gelme kişilerden oluşmaktadır. Öte yandan İstanbul'da İSTEEND derneğinin kuruluşunda ve derneğin yönetiminin önemli bir bölümü Karşlı nakliyatçılardan oluşmaktadır. Her ne kadar geçmişte İstanbul Anadolu yakasında nakliyat piyasasını Sivaslı kurumsallaşan firmalar kontrol etmiş olsa da son yıllarda bu durumun değişmeye başladığını söyleyebiliriz.

Karşlı nakliyatçılar, düzenli göçmen işçilerden memnun kalması ve devamlı olarak işe götürmeleriyle birlikte düzenli göçmen işçilerin sayısında artış yaşandı. Düzenli göçmen işçiler, daha çok Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Türkmenistan ve Özbekistan'dan gelen işçilerden oluşmaktadır. Yenisahra işçi pazarında düzenli göçmen işçiler arasında işçi sayısının en çok olduğu iki ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerden birincisi Türkmenistan (8-10 işçi) ikincisi ise Özbekistan (15 civarında) ülkesinden gelen düzenli göçmen işçilerdir. Diğer küçük bir grup ise Azerbaycanlı düzenli göçmen işçilerdir. Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde herhangi bir Suriyeli işçi veya düzensiz Afganistanlı göçmen işçi tespit edilmemiştir²¹³. Düzenli göçmen işçiler, pasaportlarını kullanarak çalışma izinleri bulunduğu için güvenlik güçlerinin baskısına maruz kalmadan çalışmaya devam etmektedir.

1980'lerden günümüze Yenisahra işçi pazarında işçilerin büyük çoğunluğu Karşlı işçilerden oluşmaya devam etmektedir. Günümüzde işçilerin ve nakliyatçıların büyük bir bölümü Karşlılardan oluşmaktadır. Az sayıda da olsa Diyarbakır, Zonguldak, Kastamonu, Sinop gibi illerden gelen işçilerde beklemektedir. Yerli işçilerin dışında düzenli göçmen işçilerinde (Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Türkmenistan ve Özbekistan'dan gelen işçilerden) Yenisahra işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Görüldüğü üzere Yenisahra işçi pazarı çevredeki diğer işçi pazarlarına kıyasla Türkiye'nin farklı illerinden gelen farklı etnik gruptan oluşan işçilerin yanı sıra farklı ülkelere gelen düzenli göçmen işçileri de barındırması bakımında işçi çeşitliliğini göstermektedir. Yenisahra işçi pazarında günümüzde Karşlı, Zonguldaklı, Diyarbakırlı, Kastamonu, Sinop vb. yerli işçiler ve çok az sayıdaki yabancı göçmen işçiler Kartal yönüne giden karşı caddedeki börekçinin olduğu alanda beklemeyi tercih ederken, Kadıköy yönüne giden E-5 yolunun Yenisahra üst geçidin olduğu alanda ise ağırlıklı olarak düzenli göçmen işçileri beklemeyi tercih etmektedir. Küçük bir düzenli göçmen grubu ise Yenisahra işçi pazarına gelmeden cep telefonu üzerinden evden günlük işlere gitmektedir. Genelde nakliyatçılar, bu işçi grubunun sabah saat kaçta ve hangi konumda beklemeleri gerektiği konusunda önceden bilgilendirmektedir.

2021 yılında yapılan saha araştırmasında işçilerin günlük sayıları sürekli olarak değişmesi ve bazı işçilerinde sadece evde bekleyip cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmesi nedeniyle işçi sayısını tam olarak tespit etmek son derece güç olmuştur. Nakliyatçılar, genelde düzenli göçmenleri evlerinden ya da yol kenarında aldıkları için belirli bir sayı tespit etmek son

²¹³ Özellikle Afganistanlı işçilerin zayıf ve güçsüz olmaları nedeniyle ağır işlerde çalıştırılması pek tercih edilmemektedir. Nakliyatçılarla yapılan görüşmelerde yük taşıma işleri özellikle evden eve taşımacılığın ağır iş olması ve güçlü işçilere ihtiyaç duyulması nedeniyle pek Afganistanlı işçileri tercih etmedikleri Afganistanlı işçileri yerine iri yapılı ve güçlü olan Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçileri tercih ettikleri belirtmiştir.

derece güç olmuştur. Yapılan görüşmeler ve gözlemlerden yola çıkıldığında ise yaklaşık olarak 50'den fazla yerli işçi ve düzenli göçmen işçilerin beklediği tahmin edilmektedir. Yerli işçilerin önemli bir bölümü yetişkin ve yaşlı işçilerden oluşurken, yabancı göçmen işçilerin önemli bir bölümü ise genç işçilerden oluşmaktadır.

1980'lerden saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek işçi sayısı 150'lerden 20'lere (yabancı göçmen işçileri hariç) kadar düşmüştür. Yenisahra işçi pazarında son kırk yılda işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandığı görülmektedir. İşçi sayısının dönemsel olarak hızla düşmesinin birçok nedeni bulunmaktadır. 1990'ların ortalarına dek iyi birikim yapan bazı işçilerin zamanla tek başına veya hemşerilerinden bazı işçilerle bir araya gelip nakliyat aracı satın alarak kendi işlerini kurmuşlardır. Birçok işçi, zamanla nakliye aracı olarak kendi işini kurması işçi sayısının düşmesine ve nakliyat işini yapan kişi sayısının artmasına olanak sağladı. Geriye kalan bazı işçiler ise birikimlerini farklı alanlarda kullandığı için zenginleşemeyip uzun yıllar işçiliğe devam etmişlerdir. Bu durumundan yakınan bazı işçiler de farklı çalışma alanlarına yöneldiler. İşçiler, gittikleri günlük işlerin (kömür taşıma, gecekondu evlerinin inşaatına katılma vb.) sona ermesiyle işçi pazarından ayrıldılar. Bu süreçte geriye kalan bazı işçilerin inşaat firmalarına maaşlı işçi olarak yönelmesi, kapıcılık yapması, şantiye alanlarında bekçilik, bahçıvanlık, fabrikalarda işçi olarak işe girmesi vb. işlere maaşlı işçi olarak başlamaları işçi sayısının zamanla düşmesine neden olmuştur.

Yenisahra işçi pazarında işçilerin büyük çoğunluğu, evden eve taşımacılığa gitmesi ve ücret piyasasının da İstanbul'un genelinde benzer olması nedeniyle işçiler fazla masraf yapıp uzak mesafeden işçi pazarına gelmek yerine kendisine daha yakın olan işçi pazarında bekleyip günlük işlere gitmeyi tercih etmektedir. Az da olsa bazı işçilerin ailesiyle veya işçi arkadaşlarıyla Kadıköy ve Ataşehir bölgelerinde kiralarda kalmaktaydı. Zamanla nüfus yoğunluğunun artması ve kiraların yükselmesiyle birlikte bazı işçiler kiraların daha ucuz olduğu ilçelere taşınmışlardır. Yapılan bu değişiklik nedeniyle işçiler bulundukları bölgenin işçi pazarına veya farklı işlere yönelmişlerdir. İstanbul'da firmaların/ev sahiplerin ofis malzemeleri/evlerini taşıdığı sürece bu çalışma sisteminde gündelik işçiler ve nakliyatçılar varlığını sürdürmeye devam edecektir.

3.5.5. Bostancı İşçi Pazarı

İşçiler, Kadıköy ilçesi sınırları içinde bulunan Bostancı Cami sokağı ile Vukela caddesinin kesiştiği noktada bulunan çam ağacını altında (günümüzdeki döviz bürosunun önünde) beklemekteydi²¹⁴. 1960'larda işçilerin beklediği alanın alt sokağında bir fırın bulunmaktaydı. Kahvehane işletmecisinin 1966'larda fırın olarak işletilen mekânın devrini Kastamonulu bir kapıcıdan almasıyla mekânı kahvehaneye dönüştürmüştür. Bu sayede Bostancı işçi pazarında bekleyen işçiler, havanın güzel olduğu mevsimlerde sokağının köşesinde bulunan çam ağacının gölgesindeki işçi pazarında beklerken havanın yağmurlu olduğu günlerde ise bir alt sokaktaki kahvehanede beklemekteydi. İşçiler, çoğu defa boş zamanlarında ve işe gitmedikleri günlerde kahvehanede sosyalleşmekteydi. Kahvehane işletmecisiyle yapılan görüşmede kahvehane ve işçiler hakkında şu bilgiler paylaşılmaktaydı:

Bizim bu kahvehanede o zamanlarda işçilerin kahvesi diye geçirdi. İşçiler sabahın köründe bizim hemen ilerisindeki fırından simitlerini alıp bizim kahvehaneye gelirlerdi. Simitlerini yerlerdi. Çaylarını içerlerdi. Sonra hemen az ilerdeki işçi pazarına gidip beklemeye başlarlardı. Her sabah işçiler gelip bizim kahvehanede kahvaltılarını yapıp giderlerdi. İş çıkmazsa bizim kahvehane de akşama kadar oturdukları içinde bizim kahvehaneye eskiden beri işçi kahvehanesi derlerdi. O zamanlar bu genç işçilerin bazıları bizim kahvehaneye gelip oyun oynamaya çalışırlardı. Onların yaşları küçük diye kahvehaneye almazdık. Burada çocuk yaşta çalışan işçi çok vardı.

1961 yılında işçi pazarının hemen yanında saat tamirciliğinde çırak olarak başlayan ve daha sonra bu işe devam eden kişiyle yapılan görüşmeyi dikkate aldığımızda işçilerin, 1960'larda Bostancı işçi pazarında beklemeye başladıkları tespit edilmiştir. Fakat ilk hangi işçi grubunun ne zaman ve kaç işçiyle Bostancı işçi pazarına geldiğini tespit etmek son derece olmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde 1960'lardan 1980'lere dek Bostancı işçi pazarında sadece Erzurumlu işçiler beklemekteydi. Erzurumlu işçiler, uzun süre kendi hemşerileri dışında diğer illerden gelen işçilerin de kendi alanlarında beklemelerine izin vermemekteydi. Nedenini tam olarak tespit edilmemekle birlikte 1980'lerden sonra farklı illerden gelen diğer işçi grupları da Bostancı işçi pazarında beklemelerine Erzurumlu işçiler tarafından izin verilmiştir. 1980 sonrasında zamanla Kastamonulu, Bingöllü, Muşlu ve Karşlı işçiler de (tam işçi sayıları ve işçilerin geldikleri yıllar tam olarak bilinmemekle birlikte) Bostancı işçi pazarında beklemeye başladı. Bostancı işçi pazarında 1980 sonrasında en çok Erzurumlu işçiler beklerken az sayıda Kastamonulu, Bingöllü, Muşlu ve Karşlı işçiler de beklemekteydi. Geçmişte bu işçi grubu

²¹⁴ İşçiler, 1991-1992 yılına dek iki katlı binanın önündeki çam ağacının altında beklemekteydi. Bu tarihlerde binanın yıkılma kararı alınıp inşaaata başlamasına rağmen işçiler inşaat alanındaki sokağın köşesinde beklemeye devam ettiler. Bu dönem boyunca farklı illerden gelen işçiler, küçük gruplar halinde yan yana bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. İşçilerin beklediği alanın geniş bir alan olmasına rağmen işçiler her zaman aynı mekânda ve iç içe beklemeyi tercih etmekteydi.

içinde Erzurumlu işçiler çoğunlukta iken Kastamonulu işçiler ise Bostancı işçi pazarında azınlık durumundaydı.

1980’lerde Erzurumlu, Muşlu, Bingöllü ve Karslı işçiler genellikle ellerinde kazma ve kürekle işçi pazarında bekleyerek inşaat işlerine gitmekteydi. Bu grup inşaat işleri dışında bir de kömür taşıma, yük taşıma, kanal temizleme vb. işlere giderken, Kastamonulu işçiler ise uzun süre bostan işlerinde çalıştıkları için bostan döneminde bostanlara gidip toprağı eşeleme ve zararlı otların temizleme işlerine gitmekteydi. Kastamonulu işçiler, bahçe temizleme ve bostan işinden daha çok anladıkları için bahçeleri veya bostanları bulunan işverenler Bostancı işçi pazarına geldiğinde daha çok Kastamonulu işçileri tercih etmekteydi. 1980 sonrasında ise Bostanların olduğu alanlara inşaatlar yapılmaya başlanınca Kastamonulu işçiler de zamanla bostan işlerine gidememeye başladılar. Öte yandan Kastamonulu işçiler, bostan işi dışında kömür taşıma ve yük taşıma işlerine de gittiği öğrenilmiştir.

1980’lerde farklı sektörlerde sürekli olarak gündelik işçilere ihtiyaç duyulduğu için Bostancı işçi pazarında 100’den fazla işçi beklemekteydi. Bu işçilerin önemli bir bölümü çocuk işçiler, genç işçiler ve az da olsa yaşlı işçilerden oluşmaktaydı. 2000’lere gelindiğinde ise işçilerin sayısında önemli bir düşüş yaşanmasıyla birlikte yaklaşık olarak 20-30 işçi beklemeye başlamıştır. 2019 yılına geldiğinde 6-7 yaşlı işçi beklemiş olsa da sonraki aylarda yaşlı işçilerin tamamı artık gelmemeye başladı. Saha çalışmasının yapıldığı 2021 döneminde ise Bostancı işçi pazarında herhangi bir işçiye rastlanılmamıştır. 1960’lardan 2020’lerin başlarına dek işçiler hep aynı mekânda bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmiştir.

1990 sonrası dönemde inşaat işleri ve kömür taşıma işlerinin zamanla azalmasıyla birlikte günlük işçilere duyulan ihtiyaç ta azalmaya başlamıştır. Diğer işçi pazarında olduğu gibi Bostancı işçi pazarında bekleyen işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine, kömür ve odun taşıma (1990’ların ortalarında azalmaya başlamış), yük taşıma işlerine gitmekteydi. Kömür, odun taşıma ve diğer yükleme işlerinin azalması ve bostan işinin de bitme noktasına gelmesi nedeniyle Kastamonulu işçiler bulundukları bölgelerde kapıcılık işine yönelmiş olup inşaat işleri, kömür taşıma ve ev taşıma işlerinin azalması üzerine Erzurumlu ve Karslı işçiler ise küçük nakliyat aracı satın alarak taşıma işlerine devam etmişlerdir.

Özellikle Kadıköy bölgesinde birçok yalı, villa ve çok sayıda büyük apartmanların bulunması, Kastamonulu işçilerin de uzun süre bu bölgelerde bostan ve bahçe temizleme işlerinde çalışmaları sayesinde bu bölgelerdeki işverenler, bahçıvanlar ve kapıcılarla ilişki kurmalarına olanak sağlamıştır. Kastamonulu işçiler, Kadıköy ilçesinde kapıcılık faaliyeti

sürdüren hemşerileri sayesinde kapıcılık işine yönelerek kolaylıkla iş bulma olanağı elde etmişlerdir. Birçok işçi ise elde ettikleri birikimle Ataşehir ilçesine bağlı İçerenköy mahallesi ve Maltepe ilçesine bağlı Fındıklı mahallesinde arsa veya ev alıp o bölgelere yerleşmiştir. Bazı işçiler de memleketlerinde kalmayı tercih etmiş olup diğer işçi grupları da farklı mesleklerde maaşlı işlere yönelmişlerdir. Böylece 2019 yılına gelindiğinde işçilerin bir bölümü farklı sektörlere yönelmesi ve bazı işçilerin de yaşlanarak işçi pazarından ayrılmasıyla beraber işçi pazarı işlevini yitirmiştir.

3.6. Kartal İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.6.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Kartal meydanında bulunan işçi pazarının konuma bakıldığında; Ankara caddesiyle Derya sokağın kesiştiği noktada işçiler beklemekteydi. 1950'lerden son işçinin beklediği 2015'lerin başlarına dek işçilerin yeri sabit kalmış olup bulundukları konumunu değiştirmemiştir. Geçmişten günümüze işçilerin bekledikleri alanın mekânsal yapısında küçük değişiklikler yaşandı²¹⁵. Kartal meydanında bulunan işçi pazarı Marmaray Kartal tren istasyonunun hemen yakınında bulunmaktadır²¹⁶. Kartal meydanındaki işçi pazarında bekleyen işçiler, az ileride bulunan Esentepe işçi pazarına kıyasla bazı konularda farklılaşmaktadır. Kartal meydanında farklı illerden ve etnik gruptan gelen işçiler, büyük gruplar halinde caddenin kenarında bekleyerek günlük işlere giderken Esentepe işçi pazarında bekleyen işçiler ise sadece Tokat iline bağlı Turhal ilçesindeki az sayıdaki köyden gelen işçilerden oluşmaktadır. Farklı illerden gelen işçiler, Kartal meydanındaki işçi pazarında iç içe beklemiş olsalar da bekleme alanında veya pazarlık sürecinde işçiler arasındaki gerilim nadir görülmektedir.

²¹⁵ Saha çalışması yapıldığı dönemde işçi pazarının mekânsal konumu tamamıyla farklıydı. Aynı zamanda işçi pazarının Kartal sahil yönündeki meydanlık alanda bulunması ve insan sirkülasyonunun olduğu alanda beklemeleri sayesinde işçi pazarının ulaşılabilirliği daha kolaydı. Geçmişte işçilerin beklediği caddenin kenarında Ankara caddesi olarak bilinmekte olup o dönemlerde cadde araç trafiğine açık olup araç trafiğinin yoğun olduğu bir caddeydi. İşçiler, caddenin kenarında bekleyerek işverenlerin araçlarıyla işçi pazarına yanaşıp pazarlık yapmalarını beklemekteydi. Geçmişte yolun asfaltlanma olanağı olmadığı için işçilerin beklediği cadde sürekli çukurlu, tozlu ve çamurluydu. İşçiler, çoğu defa cadde kenarında beklerken sürekli toz solumak zorunda kalmaktaydı. Zamanla Ankara caddesinin trafiğe kapanıp yaya yoluna açılması nedeniyle işçi pazarı ulaşım ağının dışında kalmıştır. Böylece meydandaki işçi pazarı zamanla ulaşım ağının dışında kalmasıyla birlikte işgücüne katılımını zorlaştırmıştır. Nitekim bazı işverenlerin işçi pazarı çevresinde dolanması ve park yeri bulma telaşına düşmek yerine daha yakında bulunan ve ulaşım sorunun yaşamayacağı diğer işçi pazarına geçerek işçi ihtiyacı karşılamaya çalışmaktaydı.

²¹⁶ Sahil boyunca birçok işçi pazarında olduğu gibi Kartal meydan işçi pazarı da Haydarpaşa-Gebze tren banliyösünün (Marmaray Kartal tren istasyonunun) hemen yanındaki alanda bulunmaktaydı. Geçmişte Anadolu yakasında bulunan birçok işçi pazarının eski tren istasyonunun duraklarının yakınında bulunmuş olması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İşçi pazarının ulaşım ağlarına yakın olması, görünür olması ve işverenlerin daha kolay işçi pazarına gelmelerine olanak sağlamaktadır.

Geçmişten günümüze Kartal ilçesinde iki tane işçi pazarı bulunmaktaydı. Çoğu defa Esentepe işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçilere fazla işçi lazım olduğunda inşaat işinden (beton işi) anlayan öncelikli olarak hemşerileri olan Tokatlı işçileri işe götürmekteydi. Boşta Tokatlı işçi bulunmaması durumunda ise inşaat işinden anlayan diğer işçi grupları tercih edilmekteydi. Belli dönemlerde de tam tersi durumlarda yaşanmaktaydı. İki işçi pazarında bekleyen işçi grupları, fazla işçi ihtiyacı olması halinde diğer işçileri günlük işe davet etmekteydi.

Kartal işçi pazarında bekleyen işçiler; inşaat işleri, kanal kazma (nadir gidilmekteydi) çevredeki nalburlar ve diğer esnafların malzemelerini taşıma, ev taşıma, bahçe işleri, kömür taşıma vb. işlerin dışında fabrikaların da yüklerini taşımaya gitmekteydi²¹⁷. Esentepe işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçiler, ağırlıklı olarak inşaatlara beton dökme işlerine gittikleri için ve iş yoğunluğundan kaynaklı olarak kömür taşıma işlerine pek gitmemekteydi. Bu sebeple Kartal bölgesinde geçmişte kömür taşıma işini Kartal meydanında bekleyen işçiler tarafından yapılmaktaydı. Kartal meydanında ve çevresinde bulunan nalburcuların inşaat malzemelerini meydandaki işçiler tarafından taşınmaktaydı. Keresteci esnafları daha çok Pendik Cevizli bölgesinde bulunduğu için işçi ihtiyaçlarını daha çok işyerlerine daha yakın olan Cevizli işçi pazarından temin etmekteydi.

İşçiler, 1950'lerden itibaren Kartal meydanındaki işçi pazarından beklemeye başlamıştır. Yapılan görüşmelerde işçilerin ilk hangi tarihlerde ve hangi işçi grubunun beklediğine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Diğer işçi pazarlarından farklı olarak işçiler farklı illerden ve farklı etnik gruptan olmalarına rağmen genelde iç içe beklemeyi tercih etmiştir. Farklı yaş kategorilerinden oluşan (çocuk işçiler, genç, yetişkin ve yaşlı işçiler) aynı soydan ve hemşerilerden oluşan birçok işçi grubu yan yana bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Bu grup içinde çocuk işçilerin ve genç işçilerin sayısı daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 1970, 1980 ve 1990'ların başlarına dek 100'den fazla farklı illerden gelen işçi Kartal meydanındaki işçi pazarında beklemekteydi. Kartal meydanındaki işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı Erzincan, Gümüşhane, Tokat, Sivas, Diyarbakır, Van ve Kars illerinden gelen işçilerden oluşmaktaydı.

²¹⁷Geçmişte Kartal ilçesinde fabrikaların yoğun bulunduğu dönemlerde belli zamanlarda birkaç işçi fabrikalara gelen yüklerin indir-bindir işlerine gitmekteydi. Fabrika çalışanlarına yük taşımak için fazladan işçi lazım olduğunda genelde fabrikadan bir işçi Kartal meydanındaki işçi pazarındaki işçilerle anlaşarak fabrikanın malzemelerini taşımaya götürmekteydi.

1990'ların ortalarına gelindiğinde ise iş yoğunluğunun azalması ve bazı işlerin (kömür taşıma, fabrikaların yüklerini taşıma vb.) son bulmaya başlamasıyla birlikte işçilerin işçi pazarından ayrılma süreci hızlandı. Böylece 1990'larda 100'e yakın olan işçi sayısı işlerin azalması ve işçilerin daha az birikim yapmaları nedeniyle 2000'lerin başlarında işçi sayısı 30'lara kadar düştü. Zamanla gençlerde meydana gelen işçi pazarını bırakıp maaşlı işlere yönelmesiyle birlikte daha çok yaşlı işçiler beklemeye başlamıştır. Aynı şekilde Kartal meydanındaki işçi pazarında çalışan bazı işçilerin elde ettikleri birikimle evlerin ucuz olduğu yapılaşmaya yeni açılan ilçelere yönelip aileleriyle yerleşmesiyle bu işçi grubu da zamanla işçi pazarından ayrıldılar. Birçok işçi farklı sebeplerden dolayı işçi pazarından ayrılmasıyla beraber 2010'larda toplam işçi sayısı 10'lara (işçilerin tamamı yaşlı işçi olup) kadar düştü. 2015 yılına gelindiğinde ise geriye kalan küçük yaşlı grupta işçi pazarından ayrılmasıyla Kartal meydanında işçi kalmadığı tespit edilmiştir.

3.6.2. Esentepe İşçi Pazarı

Kartal ilçesine bağlı Esentepe mahallesindeki işçi pazarında bekleyen işçiler, İnönü caddesi üzerinde bulunan Şehit Dursun Kaya sokak durağının yanında beklemektedir²¹⁸. Esentepe işçi pazarında işçilerin ilk geldiği 1968 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına kadar hep aynı bölgede bekleyip günlük işlere gitmekteydi²¹⁹. Esentepe işçi pazarı Kartal meydanında bulunan diğer işçi pazarına kıyasla bölgenin daha çeperinde kalmaktadır. Esentepe işçi pazarı, her ne kadar çeperde bulunmuş olsa da bu durum işçilerin günlük işlere gitmelerini engelleyememiş ve özellikle inşaat işlerinde betoncu lazım olduğunda işverenlerin ilk uğrağı Esentepe işçi pazarıydı.

Tokatlı işçiler, uzun yıllar inşaat işlerinde (baştan beton işi olmak üzere) çalıştıkları için bölgede çok bilinen bir gruptu. Esentepe işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçiler, iki grup halinde caddenin (1990'ların başlarına dek bu yol tek şeritli çamurlu, çukurlu bir yol olup) kaldırımında

²¹⁸ Esentepe işçi pazarının bulunduğu bölgede ve hemen yanında yer alan Karlitepe mahallesi sonradan İstanbul'a göç edenlerin ve işçilerin yoğun yaşadığı mahalleydi. 1980'lere dek birçok aile bu iki mahallede arsaların ucuz olması sayesinde gecekondularını yapıp bu bölgeye yerleşmiştir. Bu bölgenin yolunun çamurlu olması ve sınırlı sayıda dolmuşun geçmesinden dolayı işçiler çoğu defa Kartal meydanına yürümek zorunda kalmaktaydı.

²¹⁹ Bu süreçte mahalle sakinleri ve bazı esnafların Esentepe işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçilerin kaldırımları işgal etmesi, caddenin kenarına kadar taşmaları ve otobüs duraklarının yanında beklemeleri nedeniyle mahalle sakinleri belli dönemlerde işçilerden rahatsızlık duymaktaydı. İşçi pazarının çevresindeki esnafların karşılıklı çıkar ilişkisi (işçilerin bekledikleri süreçte çevredeki esnaftan alışveriş yapması ve bazı işçilerin esnafların depolarında barınmak için kira ödemesi) ve bazı esnafların işçilerden rahatsız duymamaktaydı. Kartal Belediyesi Esentepe işçi pazarını dağıtmak ve yerini değiştirmek için birkaç defa girişimde bulunmuşsa da bu konu da başarısız oldu. Özellikle bu durumun ve şikayetlerin sık sık yaşanması üzerine işçilerin bir bölümü, yolun yanında beklemeye devam ederken bir bölümü ise hemen karşı caddeye geçerek (işçilerin tam karşısında) beklemeye başladı. İşçiler, bu konuda çözüm üretmesi sayesinde sonraki süreçte de mahalle sakinlerinden herhangi bir tepki gelişmemesi üzerine işçilerin bekledikleri mekânda kalıcılaştılar.

karşılıklı olarak beklemektedir. Esentepe işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı Tokat iline bağlı Turhal ilçesinden gelen işçilerden oluşmaktadır. Her ne kadar birkaç defa yerli işçiler ve yabancı göçmen işçiler Esentepe işçi pazarında beklemeye çalışsa da Tokatlı işçiler tarafından engellenmiştir. Bu sebeple Esentepe işçi pazarı diğer işçi pazarlarından farklı olarak sadece Tokat'ın Turhal ilçesine bağlı birkaç köyden gelen işçilerden oluşması nedeniyle homojen bir yapıya sahiptir²²⁰.

İşçiler, sabahları güneşin doğuşuyla Esentepe işçi pazarına gelip beklemekteydi. Havanın soğuk olduğu günlerde veya yağışlı günlerde ise işçilerin bir bölümü yolun karşı caddesinde bulunan çay ocağında (bu çay ocağı işçiler gelmeden önce 1960'ların başında açılmış olup) veya az ileride bulunan Diyarbakırlı işletmenin kahvehanesinde oturmaktaydı²²¹. Tokat'ın Turhal ilçesindeki Sarıkaya köyünden²²² gelen işçi grubu (çoğu aynı aile üyelerinden, akrabalarından ve komşulardan oluşmakta olup) caddenin bir kenarında beklerken komşu köylerden gelen diğer işçi grubu ise daha kalabalık bir grup halinde tam karşıdaki caddenin kaldırımlarında beklemektedir. 1968 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek bu tutum değişmeden devam etmiştir. İlk işçi grubunun geldiği 1968 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına kadar işçiler, aynı mekânda bekleyerek günlük işlere gitmekteydi.

1980'lerin sonlarına kadar işçilerin neredeyse tamamı gurbetçi işçi olması nedeniyle mart ayının başında günlük işlerde çalışmak için Tokat'ın Turhal ilçesinden göç edip İstanbul'a gelmekteydi. Kasım ayından itibaren ise Tokat'taki köylerine geri dönmekteydi. Aynı şekilde işçilerin çoğu küçük meta üreticisi olması ve kuru tarım yapmaları nedeniyle yaz döneminde hasat zamanı geldiğinde birkaç günlüğüne köylerine dönüp hasatlarını toplayıp çalışma alanlarına tekrardan geri dönmekteydi. Daha sonraki yıllarda işçilerin bir bölümü kendi ailelerini de İstanbul'a getirip gurbet hayatına son vererek daha kolay şekilde kiralık evlerde kalmaya başlamıştır. İşçilerin çoğu elde ettikleri birikimle 1990'larda Kartal (Karlitepe, Esentepe ve Yakacık mahalleleri), Pendik (Kaynarca), Sultanbeyli, sonradan ilçe olan

²²⁰ Esentepe işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı Tokat'ın Turhal ilçesine bağlı komşu köylerden gelmekte olup çoğu aynı köylü veya komşu köylü oldukları için kendi aralarında akrabalık ve komşuluk ilişkileri bulunmaktadır. Bu sayede işçiler arasındaki ilişkiler daha gelişmiş olup diğer işçi pazarlarına kıyasla işçiler arasındaki gerilim, tartışma veya mekânsal dışlanma son derece sınırlı kalmıştır.

²²¹ Özellikle çay ocağının küçük olması nedeniyle işçilerin büyük çoğunluğu Diyarbakırlı işletmecinin kahvehanesine gitmeyi tercih etmekteydi. Havanın soğuk veya yağışlı olduğu günlerde işverenler işçi pazarına geldiklerinde işçi bulamadıklarında ise işçilerin iki mekândan birine geçip beklediklerini tahmin edebilmekteydi. İşçiler, çaylarını bitirip biraz ısındıktan sonra tekrardan işçi pazarında bulundukları yere geçip beklemeye devam etmekteydi.

²²² İşçilerin bir bölümü Tokat ilinin Turhal ilçesinin Sarıkaya köyünde gelen işçilerden oluşmaktadır. 1970'lerde Sarıkaya köyünün yaklaşık 100 hanesi bulunmakta olup neredeyse 100 haneden en az 40-50 hanesindeki erkek işçi Esentepe işçi pazarında beklemekteydi.

Sancaktepe ilçelerindeki ucuz arsa ve daireler satın alarak aileleriyle yerleşmesiyle gurbet hayatları son buldu²²³.

Esentepe işçi pazarını diğer pazarlardan ayıran temel farklardan biri işçiler arasında kuşaklararası bir aktarım söz konusu olmasıdır. Diğer işçi pazarlarından farklı olarak Esentepe işçi pazarında yaygın bir şekilde ikinci (Baba-oğul) veya üçüncü (dede-baba-oğul) kuşak ailelerin çocukları Esentepe işçi pazarına gelip çalışmaktaydı. Yapılan görüşmelerde birkaç işçinin aile üyelerinden üç kuşak işçi grubunun 1968 yılından 2021 yılına dek gelip bekledikleri tespit edilmiştir. Birçok çocuk 15-16 yaşlarına geldiklerinde babaları veya kardeşleriyle Esentepe işçi pazarında çocuk işçi olarak günlük işlere gitmek için beklemekteydi. Görüldüğü üzere çocuk işçiliği, Esentepe işçi pazarında yaygın olup bu yaş grubundan birçok çocuk işçi Esentepe işçi pazarında beklemekteydi. Uzun yıllar Tokatlı genç ve çocuk yaştaki işçi grubunun gelmesiyle Esentepe işçi pazarının uzun yıllar var olmasına olanak sağlamıştır. Birçok işçi pazarında olduğu gibi Esentepe işçi pazarında da çocuk işçiliği yaygın bir şekilde görülmekteydi.

1968 yılında 5 Tokatlı işçi günümüzdeki Esentepe işçi pazarında beklemeye başlamıştır. 1970'lere gelindiğinde inşaat işlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte zamanla küçük işçi grubu kendi köylerinden aile üyelerini, akrabalarını, komşularını ve diğer arkadaşlarını da işçi pazarına davet etmeye başlamıştır. Özellikle 1970-1990 yılları arasındaki dönemde inşaatların yapılarının yoğunluğu, işçilerin sürekli bu faaliyette yer almalarına ve iyi bir kazanç sağlamalarına yol açmıştır. Bu dönem, Esentepe işçi pazarında işçi sayısının zirve yaptığı dönemdi. 1980'lerde 100'den fazla işçinin beklediği tespit edilmiştir. 1990'lara dek kadar inşaat işleri yoğun bir biçimde devam etmiştir. Esentepe işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçiler, işçi ihtiyacı olduğu dönemlerde en yakında bulunan Kartal meydanındaki işçi pazarında öncelikle Tokatlı işçi hemşerilerini alıp işe götürmekteydi. Tokatlı işçi hemşerileri o gün işe gitmişse eğer o zamanda inşaat işlerinden özellikle temel kazma, harç yapma ve beton dökme işinden anlayan diğer işçileri alıp işe götürülmekteydi. Bazı dönemlerde Kartal meydanında bulunan işçi pazarında işçi bulunmaması durumunda ise bu sefer de en yakınında bulunan

²²³ Günümüzde (2021 yılında saha çalışması yapıldığı dönemlerde) ise Esentepe işçi pazarında bekleyen işçilerin çoğu Sultanbeyli, Kartal (Yakacık, Uğur mumcu mahallesi, Esentepe mahallesi), Pendik (Kaynarca), Tuzla ve Sancaktepe ilçelerinde aileleriyle yaşamaktadır. Günümüzde işçilerin barınma alanları her ne kadar uzakta bulunmuş olsa da işçilerin uzun yıllar Esentepe'de bulunmanın getirdiği avantajdan dolayı (arkadaş ortamı bulunması, mekânsal dışlanmaya maruz kalmadan rahat bekleyecekleri bir mekân olması ve daha önceden çalıştıkları işverenlerin burayı bilmesi, işverenlerin işçi pazarının yanındaki boş arsa kepçe ve hafriyat kamyonetlerin park halinde bulunması vb.) işçiler, uzak mesafeye rağmen yine de her sene Tokatlı hemşerileriyle beraber beklemeye devam etmektedir.

Maltepe ilçesine bağlı (günümüzdeki bölgenin ilçe haritaları baz alınmıştır) Cevizli işçi pazarından inşaat işinden anlayan Karslı işçiler çalıştırılmaya götürülmekteydi. Bu durum, diğer işçi pazarındaki işçiler için de geçerliydi. Bekledikleri alanda işçi kalmaması ve fazla işçi ihtiyacı oluşması durumunda en yakındaki işçi pazarındaki işçi arkadaşlarına haber verilerek işe davet edilmekteydi.

Turgut Özal'ın başbakan olduğu dönemde (1983-1989) İstanbul'da başta gecekondu bölgelerinde olmak üzere birçok alanda inşaatların yapılması nedeniyle işçiler, bu dönemi “Altın çağ” olarak adlandırmaktaydı. Esentepe işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçilerin diğer işçi pazarlarına kıyasla sadece belli çalışma alanlarında uzmanlaştıkları ve bu alanda yoğun bir şekilde günlük işlere gittikleri tespit edilmiştir. Bu dönem aralığında Tokatlı işçiler, inşaat işlerinin yoğunluğu sayesinde uzun yıllar sadece inşaat işlerine gidip temel kazma (birçok işçi beden gücünü kullanarak kazma ve küreklerle temel kazmaktaydı), harç karma ve beton dökme işinde çalışmaktaydı. Nitekim saha çalışması yapıldığı dönemlerde Kartal ilçesinde ve çevredeki ilçelerde Esentepe işçi pazarı için “Tokatlı betoncular” olarak adlandırılmaktaydı. Az da olsa inşaatların kanalizasyonu için kanal kazma işine de gidilmekteydi. Bu işler dışında çok nadir durumlarda işçilerin boşta kaldığı bazı günlerde kömür taşıma işlerine de gittikleri tespit edilmiştir²²⁴. 1999 yılındaki Gölcük depremi sonrasında hazır beton kullanımının artması ve teknolojik araçların yaygınlaşması (kepçe, hafriyat kamyonu vb.) üzerine işçilerin geçmişte gittikleri temel kazma, harç karma ve beton dökme işleri hızla azaldı.

1999 yılındaki Gölcük depremi sonrasında İstanbul'un belli bölgelerinde ve Düzce bölgesinde yoğun moloz işi çıkması üzerine (işçilerde deprem sonrasında hazır betonun yaygınlaşması ve deprem sonrasında yeni çalışma alanlarını keşfetmesiyle birlikte) moloz taşıma, kırım ve döküm işlerine yönelim oldu. Bu durum işçilerin, çalışma alanlarını da değiştirdi. Geçmişe kıyasla günümüzde kepçesi ve/veya hafriyat kamyonu bulunan eski işçilerden oluşan işverenler de Esentepe işçi pazarında bekleyen işçileri kendi işlerinde çalıştırılmaya götürmektedir. Geçmişte Esentepe işçi pazarında çalışan birçok işçi, elde ettiği birikimle ve kimi işçilerin de yeterli sermayesi olmaması nedeniyle işçi akrabalarıyla veya köylüsüyle ortak sermaye ile hafriyat kamyonu veya kepçe satın aldılar²²⁵. Günümüzde

²²⁴ Özellikle işçilerin bekledikleri bölgede gecekondu mahallelerinin olması ve mahalle sakinlerin bireysel veya IMC usulüyle kömürlerini taşımalarının yanı sıra senelik diğer bölgelere göre çok az kömür almaları nedeniyle genelde işçilere pek ihtiyaç duyulmamaktaydı. Bölgeye doğal gazın gelmeye başladığı 1996 yılına dek Esentepe ve Karlıtepe mahallesinin kömür ihtiyacı Esentepe mahallesinde bulunan kömür deposundan alınmaktaydı.

²²⁵ Esentepe işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü, kepçe veya hafriyat kamyonuna sahiptir. Ekonomik olarak iyi birikim yapan bazı işçiler hafriyat kamyonu veya kepçeyi tek başına alırken, kimi işçiler ise yeterli birikimi olmadığı için aile üyeleriyle ya da akraba, köylüsüyle ortaklaşarak kendilerine kepçe veya hafriyat

Esentepe işçi pazarında bekleyen işçiler, ağırlıklı olarak moloz taşıma, inşaat malzemeleri taşıma, kırım-döküm vb. işlere gitmektedir. İşçiler inşaat işleri dışında günümüzde boş zamanlarında esnafların yüklerini taşıma ve ara sıra ev taşıma işlerine de gittikleri tespit edilmiştir. Bu işçi grubu, park-bahçe işlerinde uzmanlaşmadıkları için bu çalışma alanına yönelmediler.

1990'lara gelindiğinde ise gecekondü yapımlarının son bulması ve inşaat faaliyetlerin azalması, özellikle büyük inşaat firmaları yaygınlaşmasıyla işçilerin, günlük işlere gitme sıklığı azalmıştır. Geçmişe kıyasla yeterli düzeyde iyi kazanç sağlamayan çoğu Tokatlı işçi, farklı işlere veya elde ettikleri birikimle kendilerine hafriyat kamyonu veya kepçe gibi iş makinalarını satın alarak kendi işlerini kurmuşlardır²²⁶. Bu şekilde daha önceden işlerin yoğun olduğu mevsimlerde 100'lere çıkan işçi sayısı, 1990'larda 70'lere kadar düşmüştür. 17 Ağustos 1999 yılındaki Marmara depremi sonrasında kısa süreliğine inşaat işleri durma noktasına gelmesi ve işçilerin günlük kazançları azalması üzerine bazı Tokatlı işçiler, Esentepe işçi pazarından ayrıldılar. Tokatlı işçilerin bir bölümü, depreme yakalanma korkusu ve ölüm kaygısından dolayı İstanbul'a dönmemeyi tercih etmiştir. Saha çalışmasının yapıldığı dönemde işçi sayısı 30'lara kadar düştü. Esentepe işçi pazarında kuşaklararası işçi aktarımı sayesinde uzun yıllar Tokatlı genç ve çocuk yaştaki işçi grubunun gelmesiyle Esentepe işçi pazarı uzun yıllar varlığını koruyabilmiştir. Günümüzde ise genç işçilerin gelişinde meydana gelen azalış işçi sayısında düşüşe neden olmuştur. Her ne kadar genç işçiler, geçmişteki gibi sürekli gelmeye de günümüzde yine de nicel olarak genç işçiler işçi pazarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır²²⁷.

kamyonunu almıştır. Esentepe işçi pazarında 1993 yılından itibaren inşaat araçları alınmaya başlamıştır. Esentepe işçi pazarında bir işçinin 1993 yılında bir kepçe satın alarak kendi işinin işverenliği yapmasıyla hem işçilikte hem de kepçe işinde iyi bir gelir elde ettiğini gören diğer işçilerde 1999 yılı sonrasında tek başına veya ortaklaşa kendilerine kepçe veya hafriyat kamyonu almaya başlamıştır. Özellikle 2005 yılından sonra kepçe ve hafriyat kamyonu alan işçi sayısında önemli bir artış olduğu tespit edilmiştir. Kepçe ve hafriyat kamyonu sahibi olan işçiler genellikle inşaatlarda yıkım ve döküm işlerinde çalışmakta olup bazı işçilerde kanal kazma, temel kazma ve toprak dökümü işlerine gitmektedir.

²²⁶ İşçilerin beklediği işçi pazarının hemen arkasında boş bir arazi bulunmaktadır. Bu boş arazide işçilere ve işverenlere ait hafriyat kamyonları ve kepçeler bulunmaktadır. Bazı işçiler bu araçlara sahip olup hem iş bulup kendi işinin işverenliği yapmakta hem de iş bulmadıkları günlerde ise işçi pazarında diğer işçiler gibi işçi olarak bekleyip günlük işlere gitmektedir.

²²⁷ Yapılan saha gözleminde ve işçilerle yapılan görüşmede işçi pazarının çoğunluğu 17-30 yaş aralığındaki çocuk işçilerden ve genç işçilerden oluşmaktadır. Anadolu yakasındaki işçi pazarlarını kıyaslandığında Esentepe işçi pazarında genç işçilerin yoğunlukta olduğu işçi pazarlarının başında yer almaktadır. Ümraniye Dudullu işçi pazarı ile Kartal Esentepe işçi pazarları genç işçilerin yoğunlukta olduğu iki işçi pazarı olarak ön plana çıkmıştır. Genç işçilerin çoğunlukta olması nedeniyle Esentepe işçi pazarı varlığını uzun yıllar devam ettirmesine olanak sağlayacaktır.

Geçmişten günümüze birçok işçi pazarında görüldüğü gibi Esentepe işçi pazarında da işçi sayısının azalmasının birkaç temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi özellikle Turgut Özal döneminde konut alanında imar yasaları çıkarılması ve 1990'ların başlarına dek gecekondulaşmaya göz yumulması sayesinde işçiler, sürekli günlük işlere gitmekteydi. 1990 sonrasında gecekondulaşmanın yapımının sona ermeye başlamasıyla inşaat işlerinin azaldı. Aynı şekilde 1999 yılındaki Marmara bölgesinde yaşanan Gölçük depremiyle kimi işçiler, depreme tekrardan yakalanma korkusundan işçi pazarından ayrılarak memleketine geri döndüler. 1999'da yaşanan Gölçük depremi inşaat işlerinin azalmasına neden oldu. Deprem sonrasında devletin hazır beton kullanımı teşvik etmesiyle birlikte hazır beton kullanımının yaygınlaşması ve kepçe gibi araçlarının inşaatlarda yaygın şekilde kullanılması birlikte özellikle inşaatlara temel kazma, harç yapma ve beton dökme işinin ciddi oranda azaldı. Özellikle 2000 sonrasında birçok hazır beton firmasının ortaya çıkmasıyla Tokatlı işçiler olumsuz yönden etkilendi.

Aynı şekilde 1990 sonrasında çok sayıda küçük inşaat firmalarının ortaya çıkıp maaşlı işçilerle faaliyet yürütmeye başlaması, Tokatlı işçi grubunun işlerini azaltmıştır. Böylece Tokatlı işçilerin küçük bir bölümü inşaat firmalarına maaşlı işe yönelmiş geriye kalan bazı işçiler de diğer sektörlerde maaşlı işe yönelerek işçi pazarındaki grubun sayısını azaltmışlardır. Bazı işçiler, 1990 sonrasında işçi pazarında elde ettikleri birikimle bireysel veya iki-üç işçi bir araya gelerek hafriyat kamyonu veya kepçe satın alarak kendi işini kurabilmişlerdir. Bu grup, boşta kaldığı günlerde işçi pazarında günlük işlere gitmeye devam etmiştir. Aynı şekilde bazı işçilerin de farklı ilçelerde ev alıp yerleşmesiyle mesafeden kaynaklı işçi pazarından kopmaya başlamıştır. Özetle Esentepe işçi pazarı, birikim süreçleri ve çalışma alanı bağlamında birçok işçi pazarından farklılaştığı görülebilmektedir.

3.7. Maltepe İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.7.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Maltepe meydanının hemen yanındaki işçi pazarında bekleyen işçiler, 1970'lerin başından 1980'lerin başlarına dek Bağdat caddesi ile Sakızağacı sokağının kesiştiği alanda bulunan binanın girişindeki çay ocağında bekleyerek günlük işlere gitmekteydiler. 1980'lerin başlarında çay ocağının bulunduğu binanın yıkılması ve çay ocağının kapanması üzerine işçiler de zorunlu olarak çay ocağının hemen karşısındaki alanda (günümüzdeki Maltepe işi bankası şubesi) beklemeye başlamıştır²²⁸. 1980'lerin başlarından günümüze dek (saha çalışmasının

²²⁸ 1970'lerde binanın giriş katında bulunan çay ocağının içinde ve caddenin kenarında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 1980 yılında çay ocağının bulunduğu binanın yıkılma kararı alınmasıyla çay ocağı kapatılmıştır.

yapıldığı 2021 yılında da) işçiler, mekânsal olarak Maltepe meydanının hemen yanında (Bağdat caddesi ile Sakızağacı sokağının kesiştiği noktada) yer alan özel bankanın önünde beklemeye devam etmektedir. İşçiler, özel bankanın önündeki kaldırımlarda bekleyerek günlük işlere gitmektedir. 1990’larda bazı esnaf ve polisler, işçilerin beklemelerini engellemeye çalışsa da işçilerin inatçı tutumu sayesinde ekmek teknelerini korunabilmiştir. Bu sayede işçiler, uzun süre bulunduğu caddedeki konumlarını değiştirmeden aynı mekândan beklemeye devam etmiştir.

İlk işçi grubu, 1970’lerin başlarında Maltepe meydanına gelerek beklemeye başlamıştır. İlk gelen işçi grubu öncelikle günümüzdeki işçilerin beklediği yolun karşı caddesindeki binanın altındaki çay ocağında beklemektedir. 1970’lerde Maltepe ilçesi sınırlarında şehirleşme çepere doğru yayılmaya başlamasıyla inşaat alanı genişledi. Böylece inşaat işinde anlayan işgücü ihtiyacı doğmuştur. Bu süreçte işçi ihtiyacı artıkcı işçi sayısı da artmaya başladı. Çay ocağında ilk bekleyen işçi grubu, Bitlisli işçilerdi. Daha sonraki yıllarda ise Karslı, Ağrılı, Şırnaklı, Mardinli, Vanlı, Siirtli işçiler de beklemeye başladı. 1980’lerde çay ocağının kapanması üzerine işçiler, sadece özel bankanın önünde beklemeye başladılar²²⁹. Bu işçi grupları içerisinde en çok Karslı, Şırnaklı ve Bitlisli işçiler beklemektedir.

1980’lerin başlarında ise Mardinli (Midyat ilçesi) işçilerde işçi pazarına dâhil olmaya başlamıştır. Mardinli (Midyat ilçesinden gelen işçiler) işçilerin Maltepe meydanındaki işçi pazarına dâhil olmasıyla birlikte Karslı, Ağrılı, Bitlisli, Mardinli, Şırnaklı işçi sayısında kayda değer bir artış yaşandı. 1980’lerde yaklaşık 200 işçinin beklediği tespit edilmiştir. İnşaat işlerinin azalmasına bağlı olarak 1990’lerde işçi sayısı 120’lere kadar düştü. Diğer işçi

Böylece işçiler, çay ocağının tam karşı caddesinde (Bağdat caddesi) bulunan Sakızağacı sokağının içinde bulunan çay ocağına geçerek beklemeye başlamıştır. 1980’lerin başında işçiler, havaların güzel olduğu dönemde sokağın köşesinde (günümüzde işçilerin beklediği alanda) beklerken havanın soğuk olduğu günlerde ise işçiler, çay ocağına geçip beklemektedir. Çay ocağında yer bulamayan bazı işçiler ise caddenin kenarındaki işyerlerine sığınarak beklemeye devam etmektedir. 1990’larda işçiler, tek katlı iş bankası şubesinin önünde bekleyip günlük işlere gitmeye devam etti. Aynı şekilde 1990’larda (yılı tam olarak bilinmemekle beraber) işçilerin beklediği tek katlı iş bankasının olduğu yerin yıkılması ve bu alanın şantiye alanına dönüştürülmesiyle her ne kadar şantiye çalışanları işçilerin inşaatın olduğu alanda beklememeleri konusunda uyarıda bulunmuş olsa da işçiler yine bulundukları alanı terk etmeyerek beklemeye devam etmiştir.

²²⁹ Maltepe meydanının hemen yanındaki özel bir bankanın önünde bekleyen işçiler çay ocağının da kapanmasıyla zor bir süreçten geçtiler. Özellikle çay ocağı açık olduğu dönemlerde işçiler, yorgun olduklarında veya havanın soğuk olduğu dönemlerde çay ocağına geçip çaylarını yudumlayıp biraz dinlenmeye çalışmaktaydı. Çay ocağının kapanmasıyla tüm işçiler, zorunlu olarak Bağdat caddesinin kenarında daha zor koşullarda ayakta beklemeye devam etmiştir. Zamanla işçilerin bulunduğu alana küçük ağaçların dikilmesi ve caddenin kenarındaki kaldırıma bankaların konulması sayesinde işçiler, ağaçların altındaki bankalarda oturup işverenlerin gelmesini beklemektedir. Havanın yağışlı olduğu dönemde ise işçiler, özel bankanın tabelası altına geçip beklemeye devam etmektedir. Geçmişte özel bankanın tabelasının altına sığmayan işçiler, yan çevredeki binaların girişinde beklerken zamanla işçi sayısının azalmasıyla günümüzde tüm işçiler, tabelanın altına rahatlıkla sığıp beklemeye devam etmektedir. Banka güvenlik görevlisi çoğu defa bu durumu anlayışla karşılayıp işçilere herhangi bir tepkide bulunmamaktadır. Günümüzde her ne kadar birkaç sokak ötede çay ocağı ve kahvehane bulunmuş olsa da işçiler, bu mekânlara geçip oturmamayı tercih etmektedir. İşverenlerin işçi pazarına geldiğinde diğer işçileri alıp işe götüreceğinin farkında oldukları için özellikle soğuk havalara rağmen işçiler, yine de işçi pazarında beklemeye devam etmektedir.

pazarlarında olduğu gibi Maltepe meydanının hemen yanında bekleyen işçilerin çoğunluğu çocuk işçilerden ve genç işlerden oluşmaktaydı²³⁰.

İşçiler, uzun yıllar caddenin kenarındaki kaldırımlarda kendi hemşerileriyle gruplar halinde bir köşede beklemekteydi. Bu süreçte işçilerin bekleme alanları belli olmasına rağmen çoğu defa işveren işçi pazarına geldiğinde diğer işçilerin pazarlığa dâhil olmaya çalışması, işçiler arasında belli dönemlerde gerilim çıkmasına neden olmaktaydı²³¹. Diğer işçi pazarında olduğu gibi işçiler ağırlıklı olarak inşaat işlerine (beton dökme, moloz taşıma, inşaat malzemeleri taşıma, sıva, boya, demir, temel kazma vb.), bahçe işleri (çim ekme, çim biçme, bahçe temizleme, bahçe eşeleme, fidan dikme vb.) ev taşıma, esnafların yüklerini taşıma (nalbur, keresteci vb.) odun taşıma, kömür taşıma (büyük taş kömürü taşıma, kömürün cürufu taşıma) işine gitmekteydi. 1990'ların ortalarında Maltepe ilçesine doğalgaz bağlanmasıyla birlikte kömür kullanımı zamanla sona ermesiyle işçilerin kömür taşıma işi sonlandı.

1989-2010 yılları arasında Maltepe bölgesinde birbirine yakın iki işçi pazarı bulunmaktaydı. Kürt işçilerden oluşan grup Maltepe meydanında beklerken, Türk işçilerden oluşan ağırlıklı Samsunlu işçi grubu ise birkaç dakikalık yürüme mesafesindeki işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Böylece etnik bağlamda ayrılan iki işçi grubu, birbirlerine yakın bölgede beklemeye devam ettiler. Her iki işçi grubu da farklı etnik gruptaki işçilerin kendi mekânlarında beklemesini hoş karşılamamaktaydı. Örneğin Samsunluların işçi kahvehanesine Kürt işçilerin bekleme girişiminde bulunduğu Samsunlu işçiler, Kürt işçilere tepki göstermekteydi. Bu sebeple 1989-2010 yılları arasında Samsunlu işçilerin beklediği işçi kahvehanesinin kapandığı (işçilerin hiç beklemediği güne dek) döneme kadar bu durum devam etmiştir. Bu süreçte Türk ve Kürt işçi grubu da kendi içinde homojenliğini korumaya devam ettirmiştir. Nitekim Maltepe meydan işçi pazarında bekleyen Mardinli Kürt işçi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Bu işçi durağına hiçbir zaman Türk işçi gelip beklemedi. Kürtler, genelde bu iş bankasının önünde beklerdi. Türk işçilerde onlarda zaten Samsunlu işçilerde bu Marmaray tren istasyonunun hemen yanındaki işçi kahvesinde beklerlerdi. Şimdi orada herhalde Samsunlu işçi kalmadı. Yani eskiden beri ne biz onların

²³⁰ Bu işçi grubu genellikle kendi aile üyelerinin, akrabalarının ve köylülerinin eşliğinde işçi pazarına gelip beklemekteydi. Aynı ilden gelen işçilerin büyük çoğunluğun aynı aile üyelerinden, akrabalarından, aynı köyden olmaları sebebiyle işçiler kendi hemşerileriyle ortak bir grup kurup işçi pazarındaki Bağdat caddesinin bir köşesinde beklemekteydi.

²³¹ Bitlisli ve Mardinli iki işçi gurubu arasında işe gitme konusunda tartışma sonrasında işçiler, küçük gruplar halinde hemşerileriyle bir köşede beklemeye başlamıştır. Özellikle gruplar arasında sürtüşme veya çatışmanın ortaya çıktıkça işçiler kendi hemşerileriyle kendi içinde homojenleşerek diğer işçilerle temas kurmadan bir köşede beklemeyi tercih etmekteydi. İşçiler arasındaki gerilimlerin azalması durumunda ise işçi grupları arasında yardımlaşma ağları gelişmesine olanak sağlamaktadır.

kahvesine gidip beklerdik. Ne de Samsunlu işçiler bu iş bankasının önündeki işçi pazarına gelip beklerdi. Yani şimdi bizde oraya gitsek onlar bizi istemezler, onlar da gelip burada bekleseler bizde onların burada beklemelerini istemiyoruz. O yüzden kimse kimsenin yerine gidip beklemezdi.

Bunun dışında başka işçi pazarlarından da Maltepe meydanındaki işçi pazarına geçişlerin yaşanmadığı gibi Maltepe işçi pazarında da diğer işçi pazarına geçiş yaşandığına dair ise herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Maltepe meydanındaki işçi pazarındaki işçilerde mekânın korumaya ve ekmek teknelerini diğer işçi gruplarıyla (farklı etnik grup ve farklı ülkelerden gelebilecek işçilerin) paylaşmamaya çalışmaktaydı. Nitekim 2017 yılında birkaç düzensiz Afganistanlı işçinin Maltepe meydanındaki işçi pazarına gelip bekleme girişiminde bulunmuş olsa da bu durum işçi pazarının az ilerisinde bekleyen bazı Kürt işçileri tarafından engellenmiştir. Özellikle düzensiz Afganistanlı işçilerin Kürt işçilerinin sayısal çoğunlukta olduğu fark etmeleri nedeniyle bu duruma karşı herhangi bir tepki göstermeden ayrılmak zorunda kaldılar.

1970-1990'lar arasında yüzlerce işçi, Maltepe meydanının hemen yanındaki mekânda bekleyip günlük işlere giderken, 1990'ların ortalarından itibaren işçi sayısında keskin bir düşüş yaşandı. 2021 yılında yaz mevsiminde yapılan saha çalışmasında Maltepe meydanındaki işçi pazarında 15'e yakın işçinin beklediği tespit edilmiştir²³². Günümüzde Ağrı, Karşı, Mardin, Şırnaklı işçiler beklemektedir. Meydan işçi pazarını, diğer işçi pazarlarından ayıran temel farklardan biri etnik temelli olarak Kürt işçilerin yanı sıra Mardin Midyat ilçesinden gelen 3 Arap işçinin de beklemesi dikkat çekicidir. Arap işçi grubunun, Kürt işçilerle başlangıçta iyi ilişkiler geliştirmesi sayesinde işçi pazarında kalıcı olmalarına olanak sağlamıştır.

3.7.2. Bağlarbaşı İşçi Pazarı

Maltepe ilçesinin Bağlarbaşı mahallesine bağlı bulunan Manolya sokağındaki Durak kıraathanesinde (Durak kıraathanesi 1977 yılında açılmış olup saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılında da açıldı) işçiler beklemekteydi. Samsun'un Alaçam ilçesinden gelen işçiler, Durak kıraathanesine gelmeden önce aynı mahallenin sınırları içinde bulunan (Bağlarbaşı mahallesi) başka bir işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Samsunlu işçiler, 1989 yılına dek Bağlarbaşı mahallesi sınırları içerisinde bulunan Beşevler sokağındaki Tepe Kıraathanesinde beklemekteydi. Bu işçi grubunun ilk hangi tarihlerde beklediklerine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 1989'a kadar Tepe kıraathanesinde Samsunlu (Alaçamlı), Mardinli, Siirtli,

²³² Geçmişe kıyasla şu anda işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Bu işçilerin yaş aralığına bakıldığında 40-65 yaş aralığındaki işçilerden oluşmaktadır. Her en kadar birkaç yıl önce üç genç işçinin gelip beklemeye başlasa da üç genç işçinin sürekli olarak günlük işe gidememelerinden dolayı kısa sürede işçi pazarından ayrılmıştır.

Vanlı işçilerden oluşan Kürt ve Türk işçiler beklemekteydi. 1989 yılının sonralarına doğru Tepe kiraathanesi kapanınca Mardinli, Vanlı ve Siirtli Kürt işçilerinin bir bölümü az ileride bulunan Maltepe meydanının yanındaki Kürt işçilerin beklediği işçi pazarına dâhil olurken, yaklaşık olarak 20 kişilik Samsunlu (Samsun Alaçam ilçesinden gelen) işçi de hemen yakınında bulunan Durak kiraathanesi geçip beklemeye başladı. 1989-2010 yılları arasında Türk işçilerden oluşan ağırlıklı olarak Samsunlu işçi grubu Durak işçi kahvehanesinde beklerken, Kürt işçiler de az ileride bulunan meydan işçi pazarında beklemekteydi. Durak kiraathanesi diğer işçi kahvehanelerden farklı olarak işçilerin yanı sıra esnafların ve mahalle sakinlerinde gelip oturduğu bir kahvehaneydi²³³.

1990'ların başlarında ise Samsunlu işçilerin yanı sıra birkaç Kürt işçi de Durak kiraathanesine gelip beklemeye başlamıştır. İlk günlerde Samsunlu işçilerin Kürt işçilere mesafeli olması ve Samsunlu işçilerin mekânsal baskısı neticesinde Kürt işçiler, sayısal olarak azınlıkta olduğu için kahvehaneden ayrılmak zorunda kaldılar. Böylece bu grup, Kürt işçilerin bekledikleri meydan işçi pazarına geçti. Daha sonraki yıllarda ise birkaç Ordulu ve Giresunlu işçi de Durak kiraathanesine gelip Samsunlu işçilerle beraber beklemeye başladılar²³⁴. Kahve

²³³ Durak kiraathanesinde 1989-2010 yılları arasında günlük işlere giden Samsun'un Alaçam ilçesindeki çevre köylerinden gelen aynı aile üyeler, akrabalar, komşu köylerden gelen işçiler beklemekteydi. Bu dönem aralığında Samsunlu işçiler, kahvehanenin bir bölümündeki masalarda oturup günlük işlere gitmek için beklerken, diğer masalarda ise kahvehanenin müşterileri oturmaktaydı. Kahvehane açılmasıyla işçiler, güneş doğmadan kahvehaneye gelip beklemekteydi. 1990'larda iş yoğunluğundan dolayı işçiler kısa süreliğine kahvaltılarını yapıp çaylarını içmeye devam ettikleri anda genellikle iş çıkmaktaydı. İşçiler, kahvehanede çok zaman geçirmeden hemen günlük işlere gitmekteydi. Bu sayede işçiler ile kahvehane müşterileri arasında çok fazla temas kurulmadığı ve kahvehanenin dış kısmında esnafların işyerlerinin önünde beklemedikleri için müşteriler ve esnaflar işçilerin beklemelerinden rahatsızlık duymamaktaydı. Müşterilerin çoğunluğu, öğleden sonra kahvehaneye gelip muhabbet ve oyun oynadıkları için müşterilerle işçiler arasında temas daha az yaşanmaktaydı. Aynı şekilde işçilerin sürekli kahvehaneden bir şeyler içmesi ve çevre esnaflarından sürekli alışveriş yapması nedeniyle işçilerin bu bölgede beklemelerine hem kahvehane işletmecisi hem de çevredeki esnaflar tarafından memnuniyetle karşılanmaktaydı.

²³⁴ Durak işçi kahvehanesinde Kürt işçilerin yaşadığı dışlanmanın benzerini Giresunlu ve Ordulu işçilerde yaşadığı özellikle işçi kahvehanesine işverenler girdiklerinde Samsunlu işçilerin direk işverenlere yönelerek ilk teması kendileri sağlaması nedeniyle Ordulu ve Giresunlu işçilerin işverenlerle iletişim kurmasını zorlaştırmaktaydı. Aynı şekilde Samsunlu işçiler, öncelikle kendi hemşerilerini işe götürüp Ordulu ve Giresunlu işçileri işgücüne katılımını engellemekteydi. Ancak sabahları işçi kahvehanesinde Samsunlu işçilerin tümü işe gittikten sonra Ordulu ve Giresunlu işçiler, işe gidebilmekteydi. Özellikle Samsunlu işçilerin sayısal olarak çoğunlukta olmaları sayesinde işçi kahvehanesi üzerinde mekânsal hâkimiyeti sağlamalarını kolaylaştırmıştır. Ordulu ve Giresunlu işçiler bu süreçte Samsunlu işçiler tarafından fiziksel veya sözlü şiddete maruz kalmamış olsa da Giresunlu ve Ordulu işçiler çoğu defa pasif anlamda mekânsal dışlanmaya maruz kalmaktaydı. Bunun dışında Samsunlu işçiler, uzun yıllar Maltepe bölgesinde günlük işlere gitmeleri nedeniyle sosyal sermayelerini güçlendirmiş ve bölgedeki birçok işverenle yakın ilişki kurmuştu. 1990'larda bazı işverenler işçi kahvehanesinin hatlı telefonunu arayarak işçileri işe çağırırmaktaydı. Bazen de işverenler işçi kahvehanesine gelerek işçilerle pazarlık etmekteydi. Bu nedenle işverenler işçi kahvehanesine geldiğinde ilk tercih ettikleri grup Samsunlu işçilerdi. Samsunlu işçilere fazladan işçi lazım olduğunda zorunlu olarak Giresunlu ve Ordulu işçileri işe davet etmekteydi. Kahvehane işletmesiyle yapılan görüşmede bu süreçte işçiler birbirleriyle yakın ilişki geliştirmedikleri ve aynı masalarda oturmadıkları vurgulanmıştır. Samsunlu işçiler, bilinçli şekilde diğer işçi grubuyla muhabbet kurmamakta ve onlarla arkadaşlık ilişkisini geliştirmemeye özen göstermekteydi. Samsunlu işçilerin uyguladığı bu stratejiyle Ordulu ve Giresunlu işçilerin mekânda kalıcılılaşmayacaklarını ve zamanla işçi kahvehanesinden ayrılacağını öngörmekteydi. Birkaç

işletmesinden edinilen bilgiye göre 1990'larda 20 kişilik Samsunlu işçinin yanı sıra yaklaşık olarak 5-6 kişilik Giresunlu ve Ordulu işçi de beklemekteydi.

Ordulu ve Giresunlu işçilerin Samsunlu işçilerden kaynaklı devamlı işe gidememeleri ve dışlanmaya maruz kalmaları nedeniyle işçi kahvehanesinden ayrıldılar. Samsunlu işçiler, daha önceki yıllarda birkaç Kürt işçiye kurduğu baskının bir benzerini Ordulu ve Giresunlu işçilere de kurarak işçi kahvehanesinden ayrılmalarını sağladılar. Böylece Samsunlu işçiler, uzun yıllar tek başlarına mekânın hâkimiyetini sağlayarak 1990'lardan 2010'lara kadar Durak kıraathanesinde kalıcılaştı. 2000'lere gelindiğinde ise işlerin azalmasına bağlı olarak gündelik işçilere duyulan ihtiyacında azalmasıyla Samsunlu işçiler Durak kahvehanesinden ayrılmaya başladı. Samsunlu işçilerin Durak kıraathanesinden ayrılmasıyla Samsunlu işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Yeni işçi grubunun gelmemesi ve Samsunlu işçilerin de kahvehaneyi terk etmesiyle birlikte 2007 yılında 4-5 yaşlı Samsunlu işçi kalmıştır. 2007-2010 tarihleri arasında Samsunlu işçiler, haftanın belli günlerinde gelmeleri ve ağır işlerde işverenler tarafından pek tercih edilmemiştir. Yaşlı Samsunlu işçiler, tercih edilmemeleri nedeniyle 2010 yılında yaşlı işçilerin tamamı işçi kahvehanesinden ayrıldılar.

1989'dan 2010 yılına kadar işverenler farklı yöntemlerle işçileri seçip günlük işlerde çalıştırmaktaydı. 1990'larda bazı işverenler işçi kahvehanesinin hatlı telefonunu arayarak işçileri işe çağırırmaktaydı²³⁵. Bazen de işverenler kahvehaneye gelerek işçilerle pazarlık etmekteydi. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Durak işçi kahvehanesinde bekleyen Samsunlu ve az sayıdaki Ordulu ve Giresunlu işçiler (bu işçi grubunun çalıştığı süre boyunca) inşaat işleri, ev taşıma, esnafların yüklerini taşıma, bostanlarda toprak eşeleme, zararlı otları temizleme (1990'ların sonlarına dek Maltepe sahil bölgesinde birçok bostanlık alan bulunmaktaydı) ve bahçe işlerinin yanı sıra odun ve büyük taş kömür ve kömür cürufu taşıma, (Maltepe bölgesine 1996 yılında doğal gaz gelinceye dek) işine gitmekteydi. Bu işler dışında işçiler, belli dönemlerde bölgedeki Bant fabrikası (yara bandı, koli bandı vb. yapılırdı), zirai ilaç fabrikası vb. fabrikaların ve TEKEK fabrikasına ait ambarda yük taşıma işlerine gitmekteydi. Samsunlu

hafta sonra Ordulu ve Giresunlu işçilerin Samsunlu işçilerden kaynaklı olarak devamlı işe gidememeleri ve mekândan sürekli dışlanmaları nedeniyle işçi kahvehanesinden ayrılmak zorunda kaldılar.

²³⁵ Birçok işçi kahvesinde olduğu gibi Durak Kıraathanesinde 1990-2000 yılları arasında kahvehanenin hatlı telefonu bulunmaktaydı. Samsunlu işçiler, gittikleri günlük işlerde işverenlere işçi kahvesinin hatlı telefon numarasını vermektedir. Bu şekilde diğer işçi kahvelerinde olduğu gibi zamanla Samsunlu işçilerin telefon üzerinden de günlük işlere gitmeye başlamıştır. İşçi kahvehanelerinde hatlı telefonların bulunması işçiler için önemli avantajlar sağlamaktaydı. Özellikle 2000'lere doğru cep telefonların yaygınlık kazanmasıyla birlikte birçok işçi zamanla cep telefonu almaya başladı. Böylece Samsunlu işçiler, işçi kahvesinin hatlı telefon numarasını işverenlere vermek yerine kendi cep telefonunu numarasını işverenlere vermeye başlamıştır.

işçilerin mesleki nitelikleri olup işçilerin önemli bir bölümü inşaat ustası (Betoncu, demirci, sıvacı, boyacı, kalıpcı) olması sayesinde daha çok inşaat işlerine gitmekteydi.

3.7.3. Gülsuyu İşçi Pazarı

İşçiler, Maltepe ilçesine bağlı Gülsuyu mahallesinin meydanında bulunan kahvehanede ve çay ocağında beklemektedir. Karşı ve Diyarbakırlı işçiler genelde Gülsuyu meydanın (Gülsuyu heykeli) 20-30 metre aşağısındaki (Fevzi Çakmak Caddesi) kahvehanede bekleyip iş beklemektedir. Türkmenistanlı, Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı işçiler ise Gülsuyu meydanın (Gülsuyu heykeli) yaklaşık 50 metre ilerisindeki eski Üsküdar caddesinin üzerindeki çay ocağında beklemektedir. Bu işçiler etnik kökenlerine göre iki farklı mekânda beklemeyi tercih etmektedir²³⁶.

İşçiler, Gülsuyu heykelinin bulunduğu meydanda bekleyip işe gitmek yerine daha çok çevre kahvehanelerinde ve çay ocağında bekleyip işe gitmeyi tercih etmektedir. İşçiler, 1980'lerin başlarından itibaren Gülsuyu meydanındaki çevre kahvehanelerde bekleyerek günlük işlere gitmeye gitmekteydi. İşçiler, 1980'lerde Gülsuyu meydanın az aşağısında bulunan kahvehanede ağırlıklı olarak beklemeye başladıkları için kiraathane işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaktaydı. 1980-2000 yılları arasında sadece yerli işçiler işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Bu dönem aralığında ağırlıklı olarak Karşı ve Diyarbakırlı işçiler beklemekteydi.

2000'lerin başında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden birkaç işçinin Gülsuyu mahallesindeki meydanda beklemeye başladı. İlk gelen Nahçıvanlı işçi grubu, işlerin yoğun olması ve yaşadıkları bölgeye kıyasla günlük kazançları yüksekti. Bu sebeple işçiler, Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde yaşayan aile üyelerini (sadece erkekler), akrabalarını, köylülerini ve arkadaşlarını da İstanbul'daki Gülsuyu işçi pazarında beklemeleri konusunda davet etmiştir. Böylece ilerleyen yıllarda Nahçıvanlı işçilerin sayısında bir artış yaşandı. Sonraki yıllarda ise iki Azerbaycanlı işçi Nahçıvanlı işçilerin oturdukları çay ocağında beklemeye başladı. Özellikle iki grubunun aynı soydan gelmeleri nedeniyle Azerbaycanlı işçiler ilk geldiğinde Nahçıvanlı işçiler tarafından herhangi bir olumsuz tepkiye maruz kalmadan beklediler. 2010 yılı sonrasında

²³⁶ Her iki mekânda (kahvehane ve çay ocağı) bekleyen işçi grupları sabahları iş çıkması durumunda erkenden işe giderken iş olmadığında ise bekleme alanlarında işçi arkadaşlarıyla çaylarını yudumlayıp muhabbetlerini yapmaya devam etmektedir. Kimi işçilerde gündüzleri iş beklerken canlarında sıkıldıklarında oyun oynayarak beklemeyi tercih etmektedir. İşçiler, gün içinde ve akşamları kahvehanelerine gelip işçi arkadaşlarıyla vakit geçirerek sosyalleşmektedir. Karşı ve Diyarbakırlı işçilerin beklediği kahvehanede işçiler oyun oynama ve sosyalleşme ortamı bulunurken, çay ocağında bekleyen düzenli yabancı göçmen işçilerin içinse öyle bir ortam bulunmamaktadır. Genelde kahvehaneye işçilerin yanı sıra esnaflar ve mahalle sakinleri de gelip oturmaktadır. Çay ocağında ise çay ocağının küçük olması ve sadece göçmen işçilerin sığması nedeniyle çay ocağına esnaflar veya mahalle sakinleri tarafından pek tercih edilmemektedir.

ise Türkmenistan ülkesinden gelen birkaç düzenli Türkmenistanlı işçi de Gülsuyu meydanındaki Nahçıvanlı ve Azarbaycanlı işçilerin beklediği çay ocağına gelerek beklemeye başladı.

2021 yılında yapılan saha çalışmasında işçilerin farklı kahvehanelere dağılması ve kimi işçilerinde evde bekleyerek iş beklemesinden dolayı Gülsuyu işçi kahvehanelerinde bekleyen işçi sayısını tespit etmek son derece güç olmuştur. Ancak tahminlere göre pazarda bekleyen işçi sayısı 30'dan fazladır²³⁷. Hem işçilerle hem de kahvehane işletmesiyle yapılan görüşmelerde Gülsuyu heykelinin aşağısında tahminen 10-15 arasında Karanlı ve Diyarbakırlı işçi beklediği aktarılmıştır. Gülsuyu heykelinin yukarısındaki çay ocağında ise yaklaşık olarak 20'den fazla Türkmenistanlı, Nahçıvanlı ve Azarbaycanlı (iki Azarbaycanlı işçide Bakü şehrinden gelmiş olup) işçi beklemektedir²³⁸.

1980'lerde işçiler ağırlıklı olarak inşaat işlerine (gecekondu evlerin yapımı ve diğer binaların inşaatı), kömür taşımaya (işçiler Gülsuyu mahallesindeki yerli halkın düşük gelirli olması nedeniyle daha az kömür alması ve kömürü aile üyeleri veya IMC yoluyla taşınmaktaydı. Bu nedenle işçiler diğer bölgelerin kömürünü taşımaya gitmekteydi) ve yük taşımaya (ağırlıklı olarak ev taşıma) gitmekteydi. 1990'lardan itibaren inşaat işlerinin azalmasıyla beraber işçiler, başta ev taşıma olmak üzere yük taşımaya gitmekteydi. Günümüzde ise Gülsuyu işçi pazarında bekleyen Karanlı ve Diyarbakırlı işçilerin küçük bir bölümü inşaat işlerine giderken geriye kalan işçilerin büyük çoğunluğu ise ev taşıma işine gitmektedir. Özellikle Kürt işçileri arasında iki işçinin gün içinde öğleye kadar günlük işe gidemediklerinde ikinci bir ek iş olarak öğlene doğru çekçekle Maltepe ilçesindeki mahalle aralarında geri dönüşüm (plastik ve karton toplama) işine gitmekteydi. Her iki işçi de topladıkları plastikleri ve kartonları Gülsuyu'nda bulunan hurdacıya satmaktadır. İşçi pazarında bekleyip günlük işler dışında ikinci bir ek işe yönelme durumu diğer işçi pazarlarına kıyasla çok nadir yaşanmaktaydı.

²³⁷ Bu işçi grubu içinde farklı yaş kategoriden işçiler bulunmaktadır. Yabancı göçmen işçilere kıyasla yerli işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluştuğu tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde 4 tane Karanlı ve Diyarbakırlı işçinin düzenli işte çalışıp emekli olduktan sonra emekli maaşlarıyla temel geçimlerini sağlayamamaları nedeniyle ek iş olarak Gülsuyu meydanındaki kahvehanede bekleyerek daha hafif olan günlük işlere gitmeye çalıştığı tespit edilmiştir.

²³⁸ Özellikle yabancı göçmen işçilerin bir bölümü, sürekli evinde bekleyip cep telefonu aracılığıyla (Gülsuyu meydanında bekleyen nakliyatçılar tarafından aranmaktadır) günlük işlere gitmeleri nedeniyle yabancı göçmen işçilerin sayısını kestirmek son derece güç olmuştur. Öte yandan yapılan görüşmelerde düzensiz göçmen gruplardan başta düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler olmak üzere farklı düzensiz göçmen işçilerin Gülsuyu işçi pazarında beklemedikleri tespit edilmiştir. Düzenli göçmen işçilerden Nahçıvanlı ve Azarbaycanlı işçilerin büyük çoğunluğu her sabah Gülsuyu meydanındaki çay ocağına gelip beklerken Türkmenistanlı işçilerin büyük çoğunluğu ise genelde Gülsuyu mahallesindeki evlerinde oturup Karanlı ve Nahçıvanlı nakliyatçı işverenlerin kendilerini aramalarını beklemektedir. Bu sebeple çoğu düzenli Türkmenistanlı işçi sabahları erkenden Gülsuyu meydanına gelme gereksinimini duymadan cep telefonu aracılığıyla günlük işlere gitmektedir.

Türkmenistanlı, Azerbaycanlı, Nahçıvanlı işçiler ise sadece nakliyat işi olan ev taşıma işlerine gitmektedir. Düzenli göçmen işçilerin tamamı inşaat işlerinden anlamadıkları için sadece ev taşıma işinde çalışmayı tercih etmektedir. Ev taşıma işine katılan işçiler, sabah 06:00 gibi işçi pazarına gelerek beklemektedir. Gülsuyu heykelinin yanında birkaç nakliyat aracı bulunduğu saha çalışması sürecinde gözlemlenmiştir²³⁹.

Gülsuyu mahallesinde her etnik işçi grubunun beklediği mekân farklıydı. Böylece farklı etnik gruptaki işçilerin işe gitme veya mekân hâkimiyeti sağlama konusunda işçiler arasında herhangi bir gerilim yaşanmamaktaydı. İşçilerin bekledikleri mekânların farklı olması, her işçi grubunun nakliyatçı işverenleri ve işçi ekipleri belli olması nedeniyle işçiler arasında gerilim pek yaşanmamaktaydı.

3.7.4. Cevizli İşçi Pazarı

Cevizli işçi pazarında daha önceden beklemiş olan işçiler, Kartal ve Maltepe'nin sınırında bulunan Marmaray Maltepe Cevizli tren istasyonunun durağının hemen karşısındaki Meteoroloji Birinci Bölge Müdürlüğü'nün önünde beklemekteydi²⁴⁰. İşçilerin bekleme alanına bakıldığında Orhantepe mahallesi ve Cevizli mahallesinin birleştiği Üsküdar caddesi ile 30

²³⁹ Gülsuyu meydanında bekleyen nakliyatçılar diğer ilçelerdeki nakliyatçılara kıyasla daha küçük ve orta boy nakliyat araçlarına sahip olup diğer nakliyatçılara kıyasla geleneksel yöntemle ev taşıma işini yürütmektedir. Gülsuyu işçi pazarında işçilerle ve nakliyatçılarla yapılan görüşmede üç tane Nahçıvanlı ve birkaç tane de Karşı nakliyatçı beklemektedir. Bu nakliyatçıların çoğu geçmişte Gülsuyu işçi pazarında işçi olarak nakliyat işine giderek hem yük taşımacılığını öğrenmiş hem de işçilikten elde ettiği birikimle ve/veya borçlanma yoluyla kendilerine nakliyat aracını alarak kendi işinin patronu oldular. Genelde Karşı nakliyatçılar Karşı hemşerilerini ve Diyarbakırlı işçileri götürürken, buradaki birikimleriyle kendilerine küçük nakliyat aracı alan Nahçıvanlı nakliyatçılar ise genelde kendi hemşerilerini işe götürmeyi tercih etmektedirler. Karşı ve Nahçıvanlı nakliyatçılar öncelikle kendi hemşerilerini işe götürmeye öncelik vermekte olup her nakliyatçının diğer bölgelerde olduğu gibi işçi ekibi bulunmaktadır. İş yoğunluğunun fazla olduğu dönemlerde işçi eksikliği oluşması halinde ise diğer ilçelerdeki işçi pazarlarından işçileri alıp işe götürülmektedir. Bazı nakliyatçılar ve yabancı göçmen işçilere fazladan işçi ihtiyacı olduğunda bulunduğu bölgedeki Karşı ve Diyarbakırlı işçileri işe götürmek yerine daha çok farklı işçi pazarında bulunan ucuz işgücü olarak çalışan yabancı göçmen işçilerini alarak işçi eksikliğini gidermektedir. Eğer evi taşıyacak müşterinin evi Avrupa yakasında ise nakliyatçı (genelde Nahçıvanlı olup) ve yabancı işçiler (Nahçıvanlı, Azerbaycanlı veya Türkmenistanlı) Zeytinburnu ilçesine geçerek Avrasya hastanesinin karşısında bulunan öğretmen parkın olduğu alandaki işçi pazarında Nahçıvanlı, Azerbaycanlı veya Türkmenistanlı işçi arkadaşlarını veya hemşerilerinden işçi açığını gidermektedir.

²⁴⁰ İşçilerin 2016 yılında Cevizli işçi pazarından ayrıldığı için saha çalışması sürecinde Cevizli işçi pazarında herhangi bir işçiyle görüşme yapılamamıştır. İşçilerle görüşme yapılmadığı için işçi pazarına dair ayrıntılı bir veriye ulaşılamamıştır. Aynı şekilde işçi pazarının çevresindeki esnafların sayısının az olması ve var olan esnafların çoğu yeni esnaflardan oluşması nedeniyle işçi pazarına dair detaylı veriye ulaşmamızı engelleyen bir diğer bir unsur olmuştur. Yapılan saha araştırmasında sadece bir esnafın bu bölgede uzun yıllar esnafılık yapmaktaydı. Yaklaşık 50 yıldır tuhafiyecilik yapan esnafla yapılan görüşmede Cevizli işçi pazarına dair çok yüzeysel bilgiler elde edilmiştir. Cevizli işçi pazarına dair bilgilerin önemli bir bölümü daha önceki yıllarda Cevizli işçi pazarında beklemiş olan Karşı bir işçiden (Karşı işçi uzun yıllar işçi pazarında elde ettiği birikimle şu anda Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa işçi pazarında nakliyatçılık yapmaktadır) edinmiştir.

Ağustos caddesinin kesiştiği alanda beklemekteydi. Cevizli işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu Kars'ın Digor ilçesinden gelen gurbetçi işçilerden oluşmaktaydı.

Cevizli işçi pazarında bekleyen Karanlı işçiler, ağırlıklı olarak inşaat ve ev taşıma işlerinde çalışmaktaydı. Karanlı işçiler, aynı şekilde bulundukları bölgedeki keresteci esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Maltepe bölgesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de keresteci esnafların yoğun olduğu bir bölgeydi. Geçmişte birçok keresteci esnafı kendilerine fazladan işçi ihtiyacı duyduklarında en yakınlarında bulunan Cevizli işçi pazarında bekleyen birkaç Karanlı işçiyi alıp keresteleri taşıtmaya götürmekteydi. Aynı şekilde Cevizli bölgesinde keresteci esnafların ve diğer alanlarda üretim yapan fabrikaların çokluğuna bakıldığında Maltepe Durak kıraathanesindeki işçiler gibi Cevizli işçi pazarında bekleyen işçilerin de geçmişte (özellikle palet ve portifin olmadığı zamanlarda) gününbirlik fabrikaların malzemelerini taşımaya gitmekteydi.

Özellikle 2000 öncesinde (palet ve portif araçlarından önce) bu bölgelerde ecza depoların, ilaç fabrikaların, demir-çelik fabrikaların, nalburcuların ve kereste depolarının bulunmasından dolayı işçiler, yük taşımaya daha fazla gitmekteydi. Bazı günlerde de Kartal meydanındaki işçilere ve Esentepe işçi pazarındaki Tokatlı işçilere fazla işçi lazım olduğunda bu gruplar çoğu defa Cevizli işçi pazarına gelip veya işçilere telefonla ulaşp işçi arkadaşlarını çalıştırmaya götürmekteydi. Esentepe işçi pazarındaki Tokatlı işçiler, Cevizli işçi pazarında inşaat işinden anlayan özellikle beton ustası Karanlı işçileri işe götürmeyi tercih etmekteydi. Görüldüğü üzere Cevizli işçi pazarına işverenlerin yanı sıra Kartal ilçesi sınırları içerisinde bulunan Esentepe ve Kartal meydan işçi pazarındaki bazı işçiler de Karanlı işçileri işe götürmekteydi. Özellikle Cevizli işçi pazarının Kartal ilçesine bağlı her iki işçi pazarının yakında bulunması nedeniyle bu iki grup, işçi ihtiyacını Cevizli işçi pazarından karşılanmaktaydı.

Cevizli işçi pazarında 1960'ların sonlarından itibaren Karanlı (Digor ilçesinden gelenler) işçiler, beklemeye başladılar. 1970'lerde 30'dan fazla Digorlu işçi beklemekteydi. Karanlı işçiler, caddenin kenarındaki kaldırımlarda dağınık halde beklemekteydi. 2000'lere doğru gündelik işçilere duyulan ihtiyacın azalmasıyla Karanlı işçilerin sayısı hızla düşmeye başladı. 2010'lara gelindiğinde ise Karanlı işçilerin sayısı üç işçiye kadar düştü. 2010-2016 dönemleri arasında işlerin hızla düşmesiyle yaşlı Karanlı işçiler her sabah Cevizli işçi pazarına gelip beklemek yerine haftanın belli günlerinde beklemeye başladılar. 2016 yılında geriye kalan yaşlı Karanlı işçiler de Cevizli işçi pazarından tamamen ayrıldılar. 1990'ın başından itibaren Karanlı işçilerin küçük bir bölümü, Yenisahra işçi pazarına yönelirken diğer küçük bir bölümü ise elde

ettikleri birikimle Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa işçi pazarında beklemeye başladı. Karşılı işçiler, Hasanpaşa (Sultanbeyli ilçesi) ve Veysel Karani (Sancaktepe ilçesi) bölgesinde kendilerine arsa, ev veya küçük nakliyat araçlarını satın alarak Hasanpaşa işçi pazarında nakliyatçı veya işçi olarak ev taşıma işine gitmeye devam etmiştir. Yapılan saha araştırmasında Cevizli işçi pazarında bekleyen işçilerin ve nakliyatçıların bir bölümü Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa işçi pazarına geçtikleri tespit edilmiştir. Son yıllarda işlerin azalmasıyla bu işçilerin bir bölümü başka işlere yönelirken, birikim yapan birkaç işçi ise kendilerine küçük nakliyat aracını alıp Hasanpaşa başta olmak üzere farklı bölgelerde nakliyat işine yöneldikleri tahmin edilmektedir.

3.8. Pendik İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.8.1. Kurtköy İşçi Pazarı

Pendik ilçesine bağlı Kurtköy²⁴¹ işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında; eski Ankara yolu üzerinde bulunan Ankara caddesi²⁴² ile Yeşilirmak caddesinin kesiştiği noktada bulunan özel bir banka şubesinin önünde beklemektedir. İşçilerle yapılan görüşmede, 1970'lerden günümüze (saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılında da) kadar olan süreçte Kurtköy işçi pazarının mekânsal konumu hiç değişmemiş olup işçiler, Ankara caddesi ile Yeşilirmak caddesinin kesiştiği noktadaki cadde üzerindeki kaldırımlarda beklemekteydi²⁴³.

²⁴¹ Kurtköy, 1987 yılına dek köy statüsünde olup Kartal ilçesine bağlı Kurtköy olarak geçmekteydi. 1987 yılında Pendik Kartal ilçesinden ayrılmasıyla 1987 yılında Pendik ilçe statüsünü kazanmasıyla Kurtköy köy statüsünden Pendik ilçesine bağlanmıştır. Bu dönemlerde Kurtköy'ün geneli ormanlık alanla çevrili olmuş olup köylüler genelde hayvancılıkla (ağırlıklı olarak küçükbaş hayvancılık) uğraşmaktaydı. 1970 ve 1980'lerde işçilerin beklediği alanın çevresi ormanlık alan olması nedeniyle işçiler sürekli olarak çakalların uğultusu eşliğinde çamurlu ve çukurlu yolun kenarında bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. Yolların sürekli çamurlu olması ve patika yolların çamurlu olması nedeniyle işçiler evden işçi pazarına veya işçi pazarından eve geçtiklerinde ayaklarındaki kundurayı çıkarıp çizmeler giyip yürüyerek yolculuk yapmaktaydı. 1980'lerde Kartal meydanında işçilerin bulunduğu işçi pazarına çok nadir yolcu arabaları gidip gelmeleri nedeniyle işçiler ulaşım konusunda ciddi zorluklar yaşamaktaydı. Bu dönem aralığında işçi pazarının çevresinde yemek yenilecek alanların pek olmaması nedeniyle işçiler gün içinde beslenme konusunda zorluklar yaşamaktaydı. Daha sonrasında ise 1987 yılında resmî gazetede yayınlanan kararla Pendik'in Kartal ilçesinden ayrılmasıyla birlikte Kurtköy Pendik ilçesine bağlanmıştır. Böylece 1990 yılından itibaren Kurtköy hızla gelişmesi ve bölgeye göç almasına bağlı olarak zamanla ulaşım sorunu da çözülmüştür. Günümüzde ise Kurtköy Pendik ilçesine bağlı bir mahalle olup Sanayi mahallesiyle komşu konumdadır.

²⁴² 1980'lerde Ankara caddesi (Ankara yolu) İstanbul-Gebze yolu üzerinde bulunması nedeniyle işlek bir caddeydi. Ankara caddesi araç sirkülasyonu bakımından çok hareketli olup bir sürü işveren kolaylıkla araçlarıyla Kurtköy işçi pazarının önüne gelip ihtiyaç duyduğu işçileri alıp çalışma sahasına götürüp çalıştırmaktaydı. Özellikle bu caddenin eski dönemlerde son derece işlek olmasından dolayı işçilerin daha kolay işe gitmesine olanak sağlamaktaydı. Zamanla Ankara'ya gidecek araçların başka güzergaha kaydırılması neticesinde bu caddenin zamanla işlevini kaybetmesi nedeniyle bu durum zamanla işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönden etkilemeye başlamıştır.

²⁴³ İşçiler, ilk dönemlerde binanın yanındaki caddenin kenarında beklediklerinde bina sahibi (Ardahanlı) işçilerin binanın önünde kalabalık şekilde beklemelerine tepki gösterip işçilerin dağılmaları konusunda talepte bulunmuş olsa da işçiler, inatçı tutumları sayesinde ekmek teknelerini terk etmeyerek mekânda kalıcılaştı. Sonraki yıllarda ise işçilerin bekledikleri binanın girişinde özel bir bankanın açılmasıyla birlikte banka çalışanları işçilerin beklemeleri konusunda herhangi bir tepkide bulunmamıştır. Tepkilerin aksine çoğu defa banka müdürünün talebiyle bankanın çaycısı soğuk havalarda işçilere çay ikram edildiği işçiler tarafından dile getirilmiştir. Hem

İşçiler, 1970’lerde işçi kahvehanesinde beklemiş fakat 1980’li yıllarda kahvehanenin kapanması üzerine, bina önündeki caddenin kaldırımında beklemeye devam ettiler. 1970’li yıllarda itibaren bu işçi pazarında Diyarbakırlı, Ardahanlı, Erzurumlu, Bingöllü, Vanlı, Karşı ve Rizeli işçiler beklemekteydi. Bu yıllarda 20’den fazla işçi beklemekteydi. Geçmişten günümüze hem Kürt hem de birkaç Türk (Rizeli olanlar) işçi beklemiş olup yıllara göre işçi sayılarındaki artış veya azalışta büyük bir değişkenlik göstermemiştir. Farklı illerden gelen ve farklı etnik kökene sahip olan işçiler, uzun yıllar aynı alanda bekledikleri ve bu süreçte işçiler arasında ilişkinin olumlu yönde geliştiği anlaşılmıştır.

Kurtköy’de ormanlık alanın imara açılmasıyla beraber fabrikaların kurulması, 2001 yılında ise Sabiha Gökçen havalimanının açılması bu bölgede birçok inşaat alanına imkân tanımıştır. 1990-2000 yılları arasında bölgede inşaat yapımı oranında önemli bir artış yaşandı. Özellikle bu bölgede havalimanı açılacağı söylentileriyle birlikte hızlı bir biçimde inşaat yapım süreci başlamıştır. Böylece Kurtköy işçi pazarında inşaat işlerinden anlayan bazı işçiler, bu alanda kolaylıkla iş bulabildiler. Bölgede yeni fabrikaların kurulması ve belli günlerde fabrikaya fazladan işçi gereksinimi oluştuğunda gündelik işçi ihtiyacı, Kurtköy işçi pazarında bekleyen işçilerden karşılanmaktaydı. Aynı şekilde bölgeye doğalgaz gelene kadar işçiler, kömür taşımaya da gitmekteydi. İşçilerin bir bölümü ise park-bahçe işlerine çalışmaya gitmekteydi. İşçiler, genellikle siteli ve villalı evlerin bahçelerindeki çim biçme, çim ekme, fidan dikme, bahçe düzenlenmesi gibi işlerde çalışmaktadır. İşçiler, aynı zamanda nakliyatçılar aracılığıyla ev taşıma işine de gitmektedir.

Özellikle işçilerin bir bölümü de bu bölgedeki nalburcu ve kerestecilerin yanında belli zamanlarda esnafların yüklerini taşımaya gittiklerini belirtmiştir. Daha sonraki yıllarda keresteci ve nalburcular, maaşlı işçi çalıştırması ve zamanla portif, kepçe araçlarını kullanmaya başlamasıyla gündelik işçilere ihtiyaç duyulmamaya başlandı. Görüldüğü üzere Kurtköy işçi pazarının çevresinde meydana gelen mekânsal değişimler işçi pazarları üzerinde özellikle farklı sektörlerdeki işgücüne katılımı konusunda belirleyici bir etkisi bulunmaktadır. Bu sayede işçiler, farklı sektörlerdeki birçok işe girerek belli bir kazanç elde etmeye başladılar. Son yıllarda Kurtköy işçi pazarında düzenli günlük işlerin çıkmaması nedeniyle işçilerin işgücüne

bankanın güvenlik görevlisi ve hem de diğer çalışanlar işçilerin beklemeleri konusunda herhangi bir sakınca görmemekteydi. Görüldüğü üzere çevredeki esnaflarla işçiler arasındaki ilişkiler son derece iyidir. İşçilerle yapılan görüşmede de esnaflarla biraz mesafeli alanda bekledikleri için çevredeki esnaflarla şimdiye dek herhangi bir sorun yaşamadıklarını beyan etmiştir. Öte yandan işçiler yaklaşık 50 yıldır çevredeki esnaflardan alışveriş yapmaları nedeniyle çevredeki esnaflarında işçilere karşı herhangi bir tepki göstermedikleri tespit edilmiştir. Aynı şekilde işçiler soğuk havalarda karşı caddeye geçip çay ocağında çaylarını içip biraz dinlendikten sonra işçi pazarına gelerek beklemeye devam etmektedir.

sürekli katılamamaktadır. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizin etkisiyle maaşlı işlerde çalışan bazı işçiler temel geçimlerini sağlayamayarak izinli günlerinde eski çalıştıkları işçi pazarına dönerek günlük işlere gitmektedirler. Yapılan saha araştırmasında Kurtköy işçi pazarında bekleyen işçiler arasında dört işçinin ikinci bir ek işte çalıştıkları tespit edilmiştir²⁴⁴.

Diğer işçi pazarlarında görüldüğü gibi 2000'lerden itibaren Kurtköy işçi pazarında da işçi sayısında bir düşüş yaşandı. Özellikle inşaat, taşıma ve nakliyat sektöründe işçinin beden gücü yerine birçok teknolojik araçların çıkmasıyla beraber fiziksel emek gücüne duyulan ihtiyacın azalmış olup işçi sayısında zamanla kayda değer bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Kurtköy işçi pazarında son 20 yılda arzuladıkları kazancı sağlayamayan işçiler, pazardan ayrılarak farklı sektörlere yönelmiştir. Daha önceki yıllara kıyasla 2000 sonrasında çok az sayıda yeni işçiler Kurtköy işçi pazarına katılmıştır. Pazarı terk eden eski işçiler, yeni başlayan işçilere kıyasla sayıca yüksek olunca işçi sayısında düzenli bir düşüş yaşanmıştır. Son yıllarda ise diğer işçilerle beraber birkaç Rizeli işçinin de pazardan ayrılması işçi sayısını düşürmüştür. Saha çalışması yapıldığı 2021 yılında Kurtköy işçi pazarında sadece 10 işçi görülmüştür. Bu işçiler arasında yaşlı bir Rizeli işçi de beklemekteydi. İşlerin yoğun olduğu yaz aylarında Kurtköy işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısı 10'u bulurken, havaların soğumaya başladığı aylarda işçilerin sayısı 6'ya kadar düşmektedir²⁴⁵. Bu işçilerden sadece ikisi genç işçi olup, diğer 8 işçi ise 45-65 yaş aralığındadır²⁴⁶.

²⁴⁴ Dört işçiden birincisi olan Diyarbakırlı işçinin iş olmadığı günlerde kendi tanıdığı peyzaj firmasındaki akrabalarıyla iletişime geçerek boş zamanlarında ek iş olarak bazı günlerde peyzaj işlerine gitmektedir. İkinci işçi Kurtköy mahallesindeki bir inşaat halindeki bir binada gece bekçiliği yapmaktadır (Bu işçiyle yapılan görüşmede genelde Akşamları 17:30 gibi inşaat binasına gidip gece bekçiliğine başladığını sabah ise inşaat işçilerinin 08:00 gibi inşaat alanına gelmesiyle günlük mesaisinin bittiğini belirterek eve uğramadan bir çorba içip Kurtköy işçi pazarında beklediğini söylemiştir.). Bu işçi öğlene kadar Kurtköy işçi pazarında bekleyip günlük işlere gitmeye çalışmaktadır. Kurtköy işçi pazarında öğlene kadar bekleyip iş olmadığı günlerde ise evine geçip birkaç saat uyuyup tekrardan inşaat bekçiliğine gitmektedir. Diğer iki işçi ise Kurtköy mahallesinde temizlik ürünlerini paketleyen bir fabrikanın gece vardiyasında çalışmaktadır. İki işçi de geceleri fabrikada çalışırken, sabah vardiya çıkışında tekrardan Kurtköy işçi pazarına gelip tekrardan günlük işlere gitmek için beklemeye devam etmektedir. Özellikle hayat pahalılığından kaynaklanan geçim sıkıntısından dolayı bazı işçileri ek işlerde çalışmak zorunda kalmıştır. Hem inşaat alanında bekçilik yapan işçi asgari ücretin altında (2021 yılı asgari ücret: 2825 TL) maaş aldığını söylerken, fabrikanın gece vardiyasında çalışan iki işçi ise asgari ücretle maaş almaktadır. Bu işçilerin özellikle asgari ücretle geçinemedikleri için işçi pazarında elde etkileri ek kazançla temel ihtiyaçlarını sağlamaya çalışmaktadırlar.

²⁴⁵ Bazı günlerde her ne kadar Kurtköy işçi pazarındaki işçilerin sayısı 6'ya kadar düşse de (bunun temel sebebi işçiler bazen evde dinlemek istemesi, bazen hava soğuk olduğunda işçi pazarına gelmek yerine evinde bekleyip telefonla iş gelirse işe gitmeyi tercih etmekte veya götürü iş alıp birkaç gün işçi pazarına uğramadan o işte çalışmaya devam etmesi vb.) genel itibarıyla toplamda 10 tane işçinin bu işçi pazarında beklemeye devam ettikleri tespit edilmiştir.

²⁴⁶ İşçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşması nedeniyle çok ağır işlere gitmemeye özen göstermektedir. Yaşlı işçi grubu daha çok götürü işlerde (birkaç saatlik iş) çalışabilecekleri hafif işlere gitmeyi tercih etmektedir. Her ne kadar işlerin azaldığı dönemlerde bazı yaşlı işçilerin evin temel geçimini sağlamak zorunda kaldığı için düzenli işte çalışmaya yönelseler de çoğu işveren onları çalıştırmak istemediklerini belirtmiştir. Bu sebeple günlük işlerin azaldığı mevsimlerde bazı yaşlı işçiler düzenli işlere yönelerek maaşlı işte çalışma girişiminde bulunmuş

Son yıllarda iki düzensiz Afganistanlı işçinin Kurtköy işçi pazarının tam karşı caddesinde bekleme girişimde bulunmuş olsa da bu durum Kürt ve Türk işçileri tarafından engellenmiştir. Her ne kadar düzensiz Afganistanlı işçiler, Kurtköy işçi pazarının az ilerisindeki karşı cadde üzerinde beklemek istenmiş olursa da yine de bu durum yerli işçiler tarafından hoşgörüyü karşılanmamıştır. Kürt ve Türk işçiler, mekânı kendi kontrolünde tutmak için diğer ülkelerden gelen işçi grubunu kendi yanlarında tutmama konusunda çaba göstermektedir²⁴⁷.

3.8.2. Kaynarca İşçi Pazarı

Pendik ilçesine bağlı Kaynarca merkezinde bulunan kaynarca işçi pazarında bekleyen işçiler, kahvelerinde veya çay ocağında bekleyerek gündelik işlere gitmektedirler²⁴⁸. Yerli işçilerin büyük çoğunluğu, eski işçi kahvehanesinde beklemeyi tercih ederken, az sayıda yerli işçi ve düzenli yabancı göçmen işçiler ise yeni açılan meydan çay ocağında beklemeyi tercih etmektedir. İşçilerin büyük çoğunluğu ev taşıma işlerine gitmeleri nedeniyle sabahları güneşin doğuşuyla işçi kahvehanesi veya çay ocağında beklemektedir. 1970-1980 dönemleri arasında bütün işçiler, günümüzde bulunan alt kaynarcadaki çay ocağında beklemekteydi. Yapılan görüşmelerde ilk hangi yılda ve hangi işçi grubunun alt kaynarcadaki çay ocağında beklediğine dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Eski işçiler ve çevredeki esnaflarla yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen ortak veride ilkin Tokatlı (Tokat ilinin Turhal ilçesinden gelenler) işçilerin 1970'lerde beklemeye başladığı beyan edilmiştir. 1970'lerde Tokatlı işçilerden birkaç yıl sonrasında ise Erzurumlu işçiler, beklemeye başladılar. Özellikle 1970-1980 yılları arasında Kaynarca işçi pazarında en çok Tokatlı işçiler beklemekteydi.

olsa da çoğu işveren asgari ücret ve çoğu defa asgari ücretin altında sigortasız olarak çalıştırmayı dayatması neticesinde çoğu defa düzenli işte çalışmaya pek yanaşmamalarına neden olmuştur. Son dönemlerde işverenlerin kendilerinin yerine daha çok yabancı göçmen işçileri çalıştırmayı tercih etme eğilimlerini ciddi anlamda eleştirdiklerini söyleyebiliriz. Göçmen işçilerin daha ucuza çalışmak zorunda kalması nedeniyle işverenlerin göçmen işçilerin emeğini sömürerek işçileri sosyal güvenceden yoksun bir şekilde daha ucuza çalışmaktadır.

²⁴⁷ İstanbul'daki birçok işçi pazarında olduğu gibi Kurtköy işçi pazarında da işçiler, kendi mekânlarına hâkim olma arzusu ön plana çıkmış olup dışardan gelebilecek yerli veya yabancı göçmen işçilerin Kurtköy işçi pazarında beklemelerini engellemek için ortak bir çaba içinde olduklarını söyleyebiliriz. İşçilerle yapılan görüşmelerde daha önceki yıllarda Suriyeli ve Afganistanlı işçilerin Kurtköy işçi pazarında bekleme girişiminde bulunduklarını belirtmiştir. Bu durumu fark eden yerli işçiler doğrudan yabancı göçmen işçilerin bekledikleri alana giderek bulundukları alanı terk edip başka bölgede beklemelerini talep etmiştir. Göçmen işçiler, yerli işçiler karşısında azınlıkta olması nedeniyle işçiler arasında daha fazla gerilim yaşanmaması için yerli işçilerin müdahalelerine herhangi bir tepkide bulunmadan birçok işçi pazarında olduğu gibi Kurtköy işçi pazarında da ayrılmak zorunda kalmıştır.

²⁴⁸ İşçiler, D-100 yolunun Gebze yönüne giden yoldaki Alt kaynarca da çay ocağında beklerken D-100 yolunun Kadıköy yönüne giden üst kaynarcada (Fevzi Çakmak mahallesi) ise iki farklı kahvehanede beklemektedir. Tevfik ileri caddesi üzerinde birbirlerine yaklaşık 10 metrelik mesafede iki tane işçi kahvehanesi bulunmaktadır. 2018 yılında ise yeni bir kahvehane (meydan çay ocağı) açılmasıyla birlikte işçilerin çoğu yeni kahvehanede beklemeleri üzerine zamanla meydan çay ocağı işçilerin bekledikleri bir mekân olarak anılmaya başlanmıştır. Günümüzde yapılan saha araştırmasında her iki işçi kahvehanesi açık olup işçiler, günlük işlere gitmek için beklemeye devam etmektedir.

1980'lerin başlarında ise karşı caddede bir kahvehane açılmasıyla Erzurumlu işçiler, zamanla karşı caddeye geçerek pasajın içindeki kahvehanede de beklemeye başladılar²⁴⁹. 1980'lerin sonlara doğru ise alt Kaynarca'daki çay ocağına Bitlisli işçiler de beklemeye başladı. Kaynarca işçi pazarında bir yandan Erzurumlu işçiler yolun karşı caddesinde beklerken öte yandan da Diyarbakırlı, Vanlı, Karşlı, Samsunlu ve Amasyalı işçiler de 1990'lardan itibaren (bu işçi grubu farklı yıllarda beklemiş olup hangi ilden gelen işçilerin hangi tarihlerde gelip beklediklerine dair kesin bir veriye ulaşılmamış) Bitlisli işçilerin olduğu alt kaynarcadaki çay ocağında beklemeye başladılar.

2000'lere gelindiğinde ise Tokatlı işçilerde yolun karşı caddesine geçerek Erzurumlu işçilerin kahvehanesinde beklemeye başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise alt Kaynarca'da bekleyen bazı Karşlı işçiler de yolun karşı caddesine geçerek Tokatlı ve Erzurumlu işçilerin yanında beklemeye başlamıştır. 2000'lerde işçilerin büyük çoğunluğu üst kaynarca bölümünde yer alan Erzurumlu işletmecinin kahvehanesinde beklemekteydi. 2000'lerden sonra Erzurumluların kahvehanesine Erzurumlu, Karşlı, Tokatlı işçilerin yanı sıra Sivaslı ve Zonguldaklı işçiler de beklemeye başladılar. Böylece 2000'lerden itibaren farklı illerden gelen işçi grupları, D-100 yolunun her iki kısmındaki (üst Kaynarca ve alt Kaynarca) çay ocağı ve Erzurumların işçi kahvehanesinde de beklemeye devam etmektedirler. 1990-2000 yılları arasında işlerin yoğun olması ve gündelik işçilere fazla ihtiyaç duyulması nedeniyle her iki mekânda da 150'den fazla işçi beklemekteydi. Bu dönem aralığında işçilerin büyük çoğunluğu aynı aileden, akrabalık veya hemşerilik bağı bulunan işçiler bulunmakta olup büyük çoğunluğu çocuk işçilerden ve gençlerden oluşmaktaydı. Yaşlı işçiler ise bu dönemde azınlıktaydı. Bu dönem aralığında iş yoğunluğunda ve işçi sayısının yüksek oluşundan dolayı işçiler, çoğu defa kendi mekânlarında oturacak yer bulmakta güçlük çekmekteydi.

2017 yılından itibaren ise D-100 yolun Gebze tarafına giden yoldaki (alt Kaynarca) çay ocağında Bitlisli, Muşlu, Amasyalı, Samsunlu olan farklı illerden gelen yerli işçiler çay ocağında beklerken, yolun karşı tarafındaki üst kaynarcadaki işçi kahvehanesinde ise yerli

²⁴⁹ Erzurumlu bir iş adamı tarafından işçi pazarının karşı caddesinde (üst kaynarca olan bölümde) bir pasaj yapmasıyla birlikte pasajın bir boş dükkanını kendi hemşerisi olan Erzurumlu bir işletmeciye vermiştir. Erzurumlu İşletmeci boş mekâna kahvehane açtıktan sonra o dönemlerde Kaynarca işçi pazarında bulunan bütün Erzurumlu işçilerde karşı caddeye geçerek kendi hemşerilerinin kahvehanesinde beklemeye başlamıştır. Pasajın içindeki kahvehaneye Erzurumlu işçiler geçip beklemesiyle birlikte kahvehane 1980-1998 arasındaki döneme dek Erzurumluların işçi kahvehanesi olarak anılmaktaydı. Erzurumlu işçiler, 1980-1998 yılları arasında diğer illerden gelen işçilerin kendi kahvehanelerinde beklemelerini engelleyerek mekân üzerindeki hakimiyetini korumaya çalışmıştır. 1998 yılı sonrasında ise Erzurumlu işçilerin sayısı azalması ve eski gücünü de kaybetmeye başlamasıyla birlikte bu durum zamanla değişerek diğer illerden gelen işçilerde Erzurumluların kahvehanesinde beklemelerine olanak sağlamıştır.

işçilerle beraber birkaç düzenli Türkmenistanlı ve Özbekistanlı göçmen işçi de beklemeye başladı²⁵⁰. Kaynarca işçi pazarına baktığımızda hem Türkiye'nin farklı illerinden gelen işçileri hem de farklı ülkelerden gelen düzenli göçmen işçileri (Türkmenistanlı, Özbekistanlı) bir arada barındırması nedeniyle heterojen bir yapıyı oluşturmaktadır. Her ne kadar üst kaynarcada bulunan meydan çay ocağında farklı ülkelerden ve farklı etnik gruptaki işçiler aynı mekânda bekleseler de bu işçiler arasında gerilim daha az yaşanmaktaydı. Alt kaynarca çay ocağında bekleyen yerli işçiler, üst kaynarcada bekleyen diğer yerli işçilere kıyasla göçmen işçilere yönelik daha sert bir tutum sergilemektedir.

Nitekim 2018-2020 tarihleri arasında iki farklı tarihte hem düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin hem de düzenli Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçilerden oluşan küçük bir işçi grubu alt kaynarcadaki çay ocağının az ilerisinde beklemeye çalışsalar da bu bölgede ağırlığı Kürt işçilerden oluşan yerli işçiler, göçmen işçilere tepki göstermesi üzerine düzenli ve düzensiz göçmen işçiler bölgeden ayrılmak zorunda kaldılar. Alt kaynarcada bekleyen yerli işçilerin büyük çoğunluğu düzenli veya düzensiz göçmen işçilerin kendi alanlarında beklemelerine olumsuz tavır takınırken, üst kaynarca meydan çay ocağında bekleyen diğer yeli işçiler ise daha yumuşak bir tutum sergilemektedir. Bu sebeple yabancı göçmen işçiler, sadece üst Kaynarca'da bulunan meydan çay ocağında beklemeyi tercih etmektedir.

2021 yılında yapılan saha araştırmasında üst kaynarcada bulunan meydan çay ocağında yaklaşık olarak 30'dan fazla yerli ve düzenli göçmen işçinin beklediği tespit edilmiştir. Bu işçi grubu ağırlıklı olarak Karşlı (5-6 işçi Karşlı), Sivaslı, Tokatlı, Zonguldaklı, Erzurumlu yerli işçilerin yanı sıra Türkmenistan ve Özbekistan ülkelerinden gelen düzenli göçmen işçilerinden oluşmaktadır. Bu işçi grubunun yarısına yakını düzenli göçmen işçilerinden (6 Özbekistanlı işçi, 9 Türkmenistanlı işçi) oluşmaktadır. Karşlı caddedeki alt kaynarcadaki çay ocağında ise Vanlı, Bitlisli, Samsun, Amasyalı, Karşlı ve Ağrılı işçiler beklemektedir. Alt kaynarca da bulunan çay ocağında ise 25'ten fazla işçi beklemektedir. Bu işçi grubunun büyük çoğunluğu Kürt işçilerden oluşmakta olup 20'den fazla Kürt işçi (Bu grubunda büyük çoğunluğu Bitlisli olup) ve 5 Türk işçi (Samsunlu ve Amasyalı) beklemeye devam etmektedir. 2021 yılında Kaynarca işçi pazarında üç farklı mekânda bekleyen Kürt, Türk ve Düzenli göçmen işçilerin

²⁵⁰ Bu işçi pazarına ilk gelenler Tokatlı ve Erzurumlu işçiler olurken bu işçi pazarına son gelenler ise 2017 yılından itibaren Düzenli Türkmen ve Özbek işçiler olmuştur. 2017 yılında Karşlı nakliyatçının bir Türkmenistanlı işçiyi getirip çalıştırmasıyla birlikte zamanla meydan çay ocağında bekleyen Türkmenistanlı işçilerin de sayısında artış yaşandı. Aynı şekilde 2018 yılında ise 2 tane Özbekistanlı düzenli işçi de meydan çay ocağında beklemeye başlamıştır. Özellikle ilk gelen düzenli göçmen işçiler buradaki iş yoğunluğu keşfetmesi üzerine İstanbul'da bulunan akrabalarını ve arkadaşlarını Kaynarca işçi pazarına davet etmeye başlamıştır. Böylece Kaynarca işçi pazarında bekleyen göçmen işçilerin sayısı zamanla bir artış yaşanmıştır.

toplam sayıları 55'in üzerinde olduğu düşünülmektedir. 1990'larda 150'den fazla işçi beklerken, 2000'lerden sonra ise iş yoğunluğunun azalmasına bağlı olarak 2021 yılında işçi sayıları 55'lere kadar düştü.

Günümüzde kaynarca işçi pazarında düzenli göçmen işçilerin dışında yerli işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşmaktadır²⁵¹. Özellikle 2000-2021 yılları arasında işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Kaynarca işçi pazarında işçi sayısının hızla düşmesinden daha önceden birikim yapan bazı işçilerine kendilerine küçük nakliyat aracı alıp işveren olması, günlük işlere gidilen işlerin hızla düşmesi, gelirin hızla düşmesi, geçmişe kıyasla birikim yapılamaması, bazı işçilerin maaşlı ve sigortalı devamlı işlere yönelmesi, çoğu işçinin yaşlanması ve genç işçilerin de pazara nadiren uğraması, işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmasına neden olmuştur.

1970'lerden günümüze dek işçilerin çalışma alanları ve çalışma ilişkileri tarihsel süreçte değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. 1990'ların ortalarına dek Tokatlı, Erzurumlu ve Bitlisli (bu işçi grubu daha sonra inşaat işine katılmakta olup) işçiler ağırlıklı olarak inşaat işlerine (temel kazma, beton dökme, sıva, duvar örme, demir işi, kalıp, kanal kazma, inşaat malzemeleri taşıma vb.), nalburcunun inşaat malzemelerini taşıma, kömür taşıma vb. işlerde çalışmaya gitmekteydi. 2000'lere doğru kömür kullanımı yerine doğalgaz kullanımı yaygınlaşmasıyla birlikte kömür işi azalmaya başlanmıştır. 2000'lerin başlarında inşaatlarda hazır beton kullanımı yaygınlaşmasıyla beraber beton işine giden Erzurumlu, Tokatlı ve Bitlisli işçilerin günlük kazançlarını düşürmüştür. 1970-2000 yılları arasında işçilerin neredeyse üçte biri inşaatlarda sadece beton işine gitmekteydi.

Hazır beton kullanımı artması, Kaynarca'daki her iki işçi kahvehanesinde bekleyen işçi gruplarını olumsuz yönde etkiledi. Günümüzde işçilerin büyük çoğunluğu ev taşıma işlerine gitmektedir. Ev taşıma işleri dışında inşaat işlerine ve çevredeki fabrikaların, esnafların yüklerini taşıma işlerine gidilmektedir. Üst kaynarcadaki kahvehanede ev taşıma işlerine Karşlı ve Düzenli göçmenler (Türkmenistan ve Özbekistan) işçiler çalışmaya giderken, inşaat işlerine ise daha çok Erzurumlu işçiler çalışmaya gitmektedir. Bazı Erzurumlu işçiler, inşaat işlerine gittikleri gibi boş günlerinde de ev taşıma işine de gitmektedir. 2000'lerden sonra inşaat işleri

²⁵¹ Geçmişte işçi kahvehanelerinde genç işçiler yoğun bir şekilde beklerken, günümüzde ise Kaynarca işçi pazarında bekleyen yaşlı işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşandı. 2021 yılında yapılan saha araştırmasında hem yapılan gözlemlerde hem de esnaf ve işçilerle yapılan görüşmelerde yolun her iki tarafındaki işçilerin büyük çoğunluğunun 40-60 yaş aralığındaki yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Alt Kaynarcadaki işçilerin neredeyse tamamı 40 yaş üzeri olan işçilerden oluşmaktadır. Özellikle işçilerin tamamı yaşlı olması ve son dönemlerde de genç işçilerin Kaynarca işçi pazarına dâhil olmaması nedeniyle önümüzdeki 20 yıl içinde Kaynarca işçi pazarında pek işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

azalmasıyla birlikte geriye kalan Erzurumlu ve Tokatlı işçiler inşaat işlerine gidemedikleri günlerde zorunlu olarak ev taşıma işlerine gitmekteydi. Günümüzde kaynarca işçi pazarında nakliyatçıların büyük çoğunluğu Karşılardan oluşmakta olup az sayı da Erzurumlu ve Tokatlı nakliyatçı bulunmaktadır²⁵².

3.8.3. Batı Mahallesi İşçi Pazarı

Pendik sahil bölgesinde bulunan işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda Hatboyu caddesi ile Gazi Paşa caddesinin kesiştiği noktadaki çınar ağacının altında işçiler beklemekteydi. Aynı şekilde Pendik Marmaray istasyon durağının hemen karşı caddesinde bulunan Hilmi Abbas caminin önünde de bir işçi pazarı bulunmaktadır²⁵³. Yapılan görüşmeler neticesinde işçilerin, 1980 yılı öncesinde çınar ağacının altında günlük işlere gitmek için bekledikleri tahmin edilmektedir. Geçmişten günümüze çınar ağacının altında bekleyen işçilerin tamamı Kürt işçilerden oluşmaktadır. 1980'lerin ortalarında büyük çoğunluğu Siirt, Bitlisli ve Karşlı işçilerinde oluşan 20'ye yakın Kürt işçinin beklediği tespit edilmiştir. Bu dönemi diğer işçi pazarlarına kıyaslandığında işçi sayısının son derece düşük olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle işçilerin her iki bölgeye dağılması nedeniyle işçi sayısının az görünmesine neden olmuştur. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçiler ağırlıklı olarak inşaat işleri, kömür taşıma (1990'ların sonlarına dek), ev taşıma ve esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1990'ların sonlarına doğru özellikle inşaat işlerinin hızla azalması ve kömür taşıma işinin durması nedeniyle işçilerin bir bölümü zamanla işçi pazarından kopmaya başlanmıştır.

2018-2019 tarihlerine gelindiğinde ise Çınar ağacının altındaki işçi pazarındaki işçi sayısı 3'e kadar düştüğü tespit edilmiştir. Her ne kadar son yıllarda üç işçi düzenli gelmiş olsa da 2021 yılında yapılan saha araştırmasında üç işçi arasında sadece bir işçinin belli dönemlerde haftada bir veya iki günü işçi pazarına gelip beklemektedir. Bu işçinin yaşlı olması nedeniyle

²⁵² Nakliyatçılar, öncelikle düzenli göçmen işçileri seçmekte olup, düzenli göçmen işçi bulamadıklarında ise zorunlu olarak yerli işçileri alıp ev taşımaya götürülmektedir. Düzenli göçmen işçilerden oluşan Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçiler, inşaat işlerinden hiç anlamadıkları için genelde Karşlı nakliyatçılarla ev taşımaya veya çevredeki esnafların ve fabrikaların yüklerini taşımaya ve nadir olsa bahçe işlerine gitmektedir. Armutlu doğrudan işçi pazarına gelerek veya cep telefonu üzerinden işçilerle görüşerek işçi ihtiyacını gidermektedir. Sadece bir Zonguldaklı işçi ise Armut sitesi ve Google üzerinden reklam ücreti vererek kendisine bireysel site açıp günlük işlere gitmektedir. Zonguldaklı işçi, iş bulma yöntemine yenilik getirerek diğer yerli ve yabancı göçmen işçilere kıyasla daha fazla günlük işlere gitmektedir. İstanbul Anadolu yakasındaki işçi pazarları içinde sadece Zonguldaklı işçinin, işçi pazarının yanı sıra ilk defa internet yoluyla da günlük işlere gitmesi dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁵³ Diğer işçi pazarlarına kıyasla bu iki işçi pazarının bir birbirlerine son derece yakın oluşu dikkat çekici bir durum olmuştur. İki işçi pazarı arasındaki yaklaşık 5 dakikalık bir yaya yürüyüşle rahatça ulaşılabilir. Geçmişte bu iki pazarda bekleyen işçiler her ne kadar birbirlerine çok yakında bulunmuş olsa da işçiler, kendi işçi pazarından ayrılıp hemen yakınındaki diğer işçi pazarına geçip bekleyemezdi. Her işçi, böyle bir durumun yaşanması halinde diğer işçi gruplarının tepkilerine maruz kalacağını bilincindeydi.

haftanın büyük çoğunluğunu evinde geçirerek cep telefonla çevredeki esnaflardan veya işverenden iş gelmesi durumunda evden günlük işe gitmektedir²⁵⁴.

3.8.4. Bahçelievler İşçi Pazarı

İşçiler, geçmiş yıllarda Pendik Müftülüğüne bağlı Hilmi Abbas camisinin önündeki kaldırımın kenarında beklemekteydi (İbni Sina caddesi ile 27 Mayıs caddesinin kesiştiği noktadaki caminin hemen önünde işçiler beklemekteydi). Hemen yakınındaki Pendik Marmaray tren istasyonundaki işçi pazarında olduğu gibi buradaki işçi pazarında da geçmişte birkaç (işçi sayısının tespiti yapılmamıştır) işçi beklemekteydi. Günümüzde işçi pazarında işçi bulunmaması ve çevredeki esnafların işyerleri işçi pazarının uzağında bulunması nedeniyle Bahçelievler işçi pazarına dair bazı temel veriler elde edildi²⁵⁵. Hilmi Abbas camisinin önündeki işçiler tren raylarının karşı caddesindeki işçilere kıyasla birkaç sene öncesine kadar yük taşıma işlerine gitmekteydi²⁵⁶. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi buradaki işçiler de cep telefonun yaygın olarak kullanılması sayesinde işçi pazarına gelmesine gerek kalmadan evlerinde bekleyerek cep telefonu aracılığıyla günlük işlere gitmektedir. Geriye kalan diğer işçilerin de farklı işlere yönelmesiyle işçi pazarında işçi kalmamıştır. Nitekim saha çalışmasında yapılan gözlemlerde herhangi bir işçiye rastlanılmamıştır.

3.9. Sancaktepe İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.9.1. Sarıgazi İşçi Pazarı

Sarıgazi 1991 yılına kadar Ümraniye ilçesine bağlı bir köy olup 2 Kasım 1991 yılında da belde olma statüsü kazandı²⁵⁷. 1980 sonrasında Sarıgazi köyünde nüfus artışına bağlı olarak

²⁵⁴ Bazı dönemlerde işçiyi (İmam lakaplı hamal) tanımayan işverenler çınar ağacının altında gelip çevredeki esnaflara işçi sorduğunda esnaflar genelde işçinin cep telefon numarasını işverene vererek işçiye ulaşmasını sağlamaktadır. Bazen de çevredeki esnaflar doğrudan işçiyi cep telefonuyla arayarak işverene işçi lazım çınar ağacına gelmesi konusunda telkinde bulunmaktadır. Bu işçi, geçmişe kıyasla son aylarda çok nadir çınar ağacının altındaki işçi pazarına gelip beklemektedir. Çevredeki çoğu esnafın işçiyi tanımasını da fırsata çeviren işçi, işçi pazarına gelmesine gerek kalmaksızın herhangi bir masraf yapmadan ve kendini yormadan evde dinlenerek iş beklemeyi tercih etmektedir.

²⁵⁵ Özellikle caminin çevresindeki herhangi bir işletmenin olmayışının yanı sıra yolun karşısındaki esnaflar ve işçi pazarı arasında uzak bir mesafe bulunmaktadır. Bu nedenle işçilerle çevre esnafları arasındaki iletişim çok düşük seviyede kalmıştır. Mekânsal uzaklıktan dolayı esnafların işçilere dair temel bilgilere sahip olamamıştır. İşçi pazarının çevresinde esnafların olmaması ve karşı caddesinde esnafların çoğu yeni işletmeciler olması nedeniyle işçi pazarına dair detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²⁵⁶ İşçiler, bu dönem aralığında daha çok ev taşıma işlerinde çalışmaya gitmekteydi. Bahçelievler işçi pazarının hemen yanındaki kaldırımlarda eskiden nakliyat araçlarının beklemesinden dolayı bu işçilerin genellikle bu nakliyatçılarla ev taşıma işine gittiklerini söyleyebiliriz. Nitekim bu caminin karşı caddesindeki esnaflarla yapılan görüşmelerde geçmişte burada bir sürü nakliyat aracının beklediğini ve işçilerin genellikle bu nakliyatçılarla ev taşıma işine gittiklerini vurgulamaktaydı.

²⁵⁷ 1991 yılına dek Ümraniye belediyesine bağlı köy statüsünde olan Sarıgazi 2 Kasım 1991 yılında belde olup 2008 yılına gelindiğinde ise Samandıra ve Yenidoğan bölgelerinin birleştirilmesiyle birlikte Sarıgazi Sancaktepe ilçesine bağlanmıştır. 2008 yılından itibaren ise Sarıgazi mahallesi Sancaktepe ilçesine bağlandı. 1980 yılında Sarıgazi köy nüfusu sayısı 2.275 iken, 1985 yılına gelindiğinde köy nüfusu 8.701'e, 1990 yılına gelindiğinde ise köyün nüfusu 22.125'e ulaşmıştır. Bu dönem aralığında yaklaşık olarak on kat bir nüfus artışı yaşandı.

bölgede yeni inşaatlar yapılmaya başlandı. Bölgede artan nüfusun barınma ihtiyacına yönelik hızlanan inşaat yapımlarında çalışmak için 1985'lerin ortalarına doğru Sivaslı, Samsunlu ve Erzincanlı Türk işçilerden oluşan küçük bir işçi grubu, Ümraniye belediyesinin ek binasının önünde (günümüzde ise Kaymakamlık binası olarak kullanılmakta olup) beklemeye başlamışlardır.

1985 yılına gelindiğinde ise Sarıgazi işçi pazarına birkaç Kürt işçi de gelip beklemeye başladı. 1985 yılı sonrasında az sayıdaki Erzurumlu ve Tuncelili işçiler de beklemeye başladı. 1985 yılında Kürt işçilerin gelmesiyle Sarıgazi işçi pazarında 60'ın üzerinde (önemli bir bölümü Türk işçilerden oluşan) Kürt ve Türk işçi beklemekteydi. Bu dönemlerde aynı aileden, akrabalarından ve hemşerilerinden oluşan genç bir işçi kitlesi yoğunlukta idi. 1990 sonrasında ise Kürt bölgelerinden gelen birçok Kürt işçi Sarıgazi işçi pazarında beklemeye başladılar. Özellikle Erzurum, Siirt, Ağrı, Kars, Diyarbakır, Batman, Bitlis, Muş, Mardin ve Van ilinden gelen Kürt işçilerinde gelmesiyle Sarıgazi işçi pazarında Kürt işçilerin sayısında önemli bir artış yaşandı. Bu dönem aralığında Türk işçilerden de Tokatlı ve Elazığlı işçilerden de birkaç işçi de beklemeye başladı. Böylece zamanla Kürt işçilerin sayısı, Türk işçilerin sayısına ulaştı.

Daha sonraki yıllarda ise Ümraniye Belediyesine bağlı ek binanın yıkılma işlemi gerçekleşmesiyle beraber işçiler, bulunduğu alandan ayrılmak zorunda kalmıştır. Böylece eski işçilerin büyük çoğunluğunun beyan ettiği şekilde düşünecek olursak işçilerin bir bölümü hemen yanında yeni yapılan bir binanın ikinci katında açılan kahvehanede beklemeye başladılar²⁵⁸. İşçiler, yıllarca kahvehanenin içinde veya önünde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi²⁵⁹. 2016 yılının başında nedeni tespit edilmeyen bir sebepten dolayı işçi kahvehanesi kapanıp yerine kısa sürede pastane açılmasıyla işçiler bulunduğu alanı terk etmeyerek pastanenin önündeki kaldırımlarda beklemeye devam ettiler. İşçiler, günün belli saatlerinde pastanenin önündeki kaldırımlarda beklemeleri nedeniyle pastane işletmeci

²⁵⁸ Sarıgazi işçi pazarında bekleyen en eski işçi grubuyla yapılan görüşmede işçilerin bir bölümü daha sonraki süreçte işçi pazarının hemen yanında bekledikleri alanda yeni yapılan bir binanın ikinci katında kahvehane açılmasıyla birlikte işçilerin çoğu ikinci katta bulunan kahvehaneye geçip beklemeye başlamasıyla zamanla kahvehane işçi kahvehanesi olarak anılmıştır. 1985 yılında Sarıgazi işçi pazarında bekleyen diğer bir işçi ise Ümraniye ek binasının yıkılması üzerine işçi arkadaşlarıyla doğrudan yaklaşık 100 metre ilerisinde Atatürk caddesi üzerinde bulunan kahvehaneye geçip beklediklerini vurgulamıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde bu döneme dair işçilerin mekânsal konumlarına dair iki farklı veri ortaya çıkmıştır. Geçmişte işçi pazarlarına dair akademik bir çalışmanın yapılmaması ve bu konuya dair yerelde herhangi bir bilgi bulunmaması nedeniyle hangi verinin doğru olduğunda dair bir bilgi bulunmamaktadır. Eski işçilerin çoğu ilk veriyi daha çok kullanmaları nedeniyle ilk veri üzerinde bilgi paylaşılacaktır.

²⁵⁹ İşçiler, havanın sıcak olduğu dönemlerde işçi kahvehanesinin önündeki caddenin kaldırımlarda ayakta veya banka oturup günlük işlere gitmek için beklerken havanın soğuk ve yağışlı olduğu günlerde ise kahvehanenin içinde bekleyip günlük işlere gitmekteydi. 2016 yılına dek Kürt ve Türk işçilerden oluşan işçi grubu Atatürk caddesi üzerinde bulunan işçi kahvehanesinin önündeki caddenin kenarında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi.

işçilerden rahatsızlık duymaktaydı. Bu sebeple işçiler ile pastane işletmesi arasında bazı günlerde tartışmalar yaşanmaktaydı.

2000 sonrasında inşaat işlerinin azalması, kömür taşıma işinin sonlanması ve gündelik işçilere duyulan talebin azalmasına bağlı olarak birikim yapamayan Kürt ve Türk işçiler zamanla Sarıgazi işçi pazarından ayrılmaya başladı. 2010 yılına gelindiğinde büyük çoğunluğu Kürt işçilerden ve az sayıda Türk işçilerden oluşan yaklaşık olarak 20 kişilik işçi grubu pastanenin önünde beklemeye devam etmekteydi. 2016 yılının ortalarına doğru Sarıgazi işçi pazarına 8-9 düzensiz Afganistanlı işçide yerli işçilerin az ilerisinde beklemeye başlamasıyla işçi sayısında hafif bir artış yaşandı. Birkaç düzensiz Afganistanlı işçinin geldiğini fark eden yerli işçiler, Afganistanlı işçilere tepki göstererek Sarıgazi işçi pazarında kendilerinin beklediklerini ve başka işçi pazarına gidip beklemelerini dile getirmeleri üzerinde düzensiz Afganistanlı işçiler gerilimin daha büyümemesi adına zorunlu olarak yerli işçilerin bekledikleri alanı terk ederek yolun karşı caddesine (Ankara caddesi ile Demokrasi caddesinin kesiştiği alanda) geçerek beklemeye başladılar.

2016 yılında Sarıgazi işçi pazarında düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin yerli işçilere kıyasla ücret piyasasının yarı fiyatına günlük işlere gitmesi üzerine işverenlerin çoğu daha ucuz işgücü olan ve yoğun emek sömürüsüne maruz bırakılan düzensiz Afganistanlı işçileri tercih etmeye başladı. Bu süreçte işverenler, daha çok düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri seçip günlük işte çalıştırması üzerine Sarıgazi işçi pazarında bekleyen yerli işçiler (Kürt ve Türk işçiler) daha az günlük işlere gitmeye başladılar²⁶⁰. İşverenlerin büyük çoğunluğu, Afganistanlı işçilerin beklediği alana yöneldiğinde Afganistanlı işçilerin neredeyse yarı fiyatına çalıştıklarını fark etmesiyle kısa sürede işçi pazarında Kürt/Türk işçileri işe götüren bazı işverenler de Afganistanlı işçileri seçmeye başladı. Bu durumu fark eden yerli işçiler, yolun karşı caddesine geçerek düzensiz Afganistanlı göçmen işçilere tepki göstermiştir. 2016 yılında Kürt işçiler, bir yandan beklediği alandaki esnafla gerilim yaşaması öte yandan yolun karşı caddesinde düzensiz Afganistanlı işçilerin piyanın altında ve uzun çalışma saatlerine razı gelerek günlük işlere gitmeyi tercih etmeleri üzerine yerli işçiler, yeni bir strateji geliştirmek zorunda kaldı²⁶¹.

²⁶⁰ İki grup arasındaki rekabetten yararlanan işverenler ağırlıklı olarak yoğun emek sömürüsüne maruz bıraktıkları düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri işçi pazarında seçmekteydi. Özellikle işverenlerin bir bölümü inşaat ustası lazım olduğunda düzensiz Afganistanlı işçilerin inşaat ustalığında mesleki olarak uzmanlaşmadığı için zorunlu olarak yerli işçilere yönelmek zorunda kalmaktaydı. Bu süreçte işverenle ve yerli işçiler arasında yapılan pazarlıkta işverenlerin sürekli ücreti düşürmeleri ve yerli işçilerinde ücret piyasasını daha aşağıya çekmeye çalışmaktaydı. Yerli işçiler, her ne kadar ücretlerini düşürmemeye çabalamış olsa da Afganistanlı işçilere rekabet edemeyeceklerini anlamaları üzerinde bu durumu tepki göstermeye başlamıştır.

²⁶¹ Yerli işçiler (Kürt ve Türk işçiler), düzensiz Afganistanlı göçmen işçileriyle daha iyi rekabet etmek ve düzensiz Afganistanlı işçilerin işverenlerle pazarlığını sabote etmek amacıyla bütün yerli işçiler, yolun karşı caddesine

2017 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek Sarıgazi işçi pazarında işçilerin sayısı sürekli (Kürt ve düzensiz Afganistanlı işçiler) artış göstermesine bağlı olarak işçiler, Ankara caddesi ile Demokrasi caddesinin kesiştiği alanını da kapsayan yaklaşık 60 metrelik bir geniş alana yayılarak beklemektedir²⁶². Bu dönem aralığında Kürt ve Türk işçilerin yanı sıra farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçilerinde beklediği tespit edilmiştir. 2021 yılında yapılan saha çalışmasında Kars (Digor, Sarıkamış), Diyarbakır, Batman, Bitlis (Hizan ilçesi), Bingöl, Ağrı (Merkeze bağlı köyler ve Diyadin ilçesi), Muş (Bulanık), Siirt, Van ve Erzurum (Tekman, Hınıs) illerinden gelen yaklaşık olarak 25-30 Kürt işçinin beklediği tespit edilmiştir. Türk işçilerden ise Samsun ve Sivas ilinden gelen iki işçinin beklediği tespit edilmiştir. Yerli işçilerin yanı sıra farklı ülkelerden gelen birçok düzenli ve düzensiz göçmen işçi de beklemektedir. Düzenli göçmen işçilerden bir Suriyeli işçi ve 6-7 kişilik Türkmenistan ve Özbekistanlı işçiler de beklemekteydi.

Farklı ülkelere gelen düzenli göçmen işçilerin yanı sıra bir de Afganistan ülkesinden gelen düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri de beklemektedir. Afganistan'ın Kâbil, Kunduz, Mezar-ı Şerif ve Faryab vilayetlerinden gelen 45-50 civarında düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçi beklemekteydi²⁶³. Böylece 2021 yılında yapılan saha araştırmasında

geçerek düzensiz Afganistanlı işçilerin yanında bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmıştır. Böylece yerli işçiler, Afganistanlı işçilerin bitişğinde bekleyerek onları markaja almaktaydı. Yerli işçiler, sürekli olarak düzensiz Afganistanlı göçmenlerin görünürliğini engellemekte ve işverenle düzensiz Afganistanlı işçiler arasında yaşanan pazarlığı sürekli sabotaj ederek düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin günlük işlere gitmelerini engellemekteydi. Düzensiz Afganistanlı işçilerin sayısal olarak azınlıkta olması nedeniyle yerli işçilere karşı herhangi bir tepki gösterememekteydi.

²⁶² Kürt ve Türk işçiler, pastane önünde beklediği dönemde pastane işletmecisiyle önemli gerilim yaşarken yolun karşı caddesine geçtiklerinde ise işçi sayısı daha fazla olduğu halde bu bölgedeki esnaflarla çok nadir durumlarda gerilim yaşamıştır. Bu bölgedeki esnafların işçilerin yaşadığı yoksulluk ve çaresizlikten dolayı empatiyle yaklaşarak işçilerin kendi mekânlarının önünde beklemelerine izin vermektedir. Özellikle işçilerin büyük çoğunluğu sabah erken işe gittikleri için esnaflar işyerlerini açtıklarında işçilerin sayısı düşmekteydi. İşçilerin sayısı düşük olması nedeniyle ortam daha az kalabalık görüldüğü için bu durum esnafları korkutmamaktadır. Aynı şekilde işçilerin bekledikleri alanın geniş bir kaldırıma sahip olması sayesinde işçiler, yol üzerindeki kaldırımda beklemekte ve işçilerle işyerleri arasında ortalama 3-4 metrelik bir mesafe olduğu için esnafların, işçilerden rahatsızlık duymamalarını sağlamaktaydı. İşçiler, genelde işyerlerinin önündeki kaldırımda oturarak beklemekte ve esnafların işyerlerini açtıklarında hemen işyerlerinin önünde kalkarak yol üzerindeki kaldırımda beklemeye başlamaktadır. Diğer bir etken ise işçilerin kötü koşullarda çalıştıklarını ve kötü hava koşullarında bile hayatta kalmak için beklemek zorunda kaldıklarını bildikleri için işçilere bu konuda iyi niyetle yaklaştıkları gözlemlenmiştir. İşçiler, soğuk havalarda kendilerini korumak amacıyla işyerlerinin brandaların veya binaların girişine sığınmasından dolayı çoğu esnaf, ev sahipleri işçilerin beklemelerine dair tepki göstermemektedir. Sarıgazi işçi pazarında bekleyen bazı işçiler, yağmurlu günlerde şemsiyelerini yanlarına getirerek yağmurlu yağdığında yol üzerinde kaldırımlarda bekleyerek iş arayışına devam ederken, şemsiyesi olmayan işçiler ise daha çok esnafların brandaların veya apartmanların giriş katlarına sığınarak kendilerini yağmurdan korumaya çalışmaktadır. Özellikle şemsiye ile bekleyen işçiler hastalanmayı da göze alarak iş arayışına devam etmektedir. Caddenin kenarında şemsiyeyle bekleyen işçi grubu diğer işçilere kıyasla daha avantajlı konumdadır. Özellikle işverenlerin, araçla işçi pazarına yaklaşmasında veya işverenlerin işçi pazarına doğru yürüyerek gelmesi durumunda işverenle ilk teması kuracak olan şemsiyeli işçi grubudur. Bu nedenle bu işçi grubu işverenle ilk teması kurması sayesinde işe gitme ihtimali diğer işçilere kıyasla daha yüksektir.

²⁶³ 2021 yılında Afganistan'da Afganistanlı hükümeti ile Taliban arasında yaşanan çatışmada hayatını kurtarmak ve temele ekonomik geçimlerini sağlamak amacıyla birçok Afganistanlı göçmen İstanbul'a gelmiştir. Bu süreçte

yabancı göçmen işçilerin sayısı yerli işçilerin sayısının neredeyse iki katına yaklaştı. Kürt, Türk ve Suriyeli işçilerin büyük çoğunluğu 45 yaş üzerinde iken, özellikle Afganistanlı işçilerin önemli bir bölümü ise 14-25 yaş aralığında oluşmaktaydı. Sarıgazi işçi pazarında, çocuk işçilerin tamamı Afganistanlı işçilerden oluşmaktaydı.

2016 yılından itibaren Kürt işçilerin ve yabancı göçmen işçilerin (düzenli ve düzensiz göçmen işçiler) sayısında bir artış yaşanırken, Türk işçilerin sayısında hafif bir düşüş yaşandı. Özellikle inşaat sektörünün son yıllarda durma noktasına gelmesi, yaşanan ekonomik krizin derinleşmesiyle bazı işçilerin ve emeklilerin aldığı maaşla geçim sıkıntısı yaşaması, 2021 yılında Afganistan’da Taliban ile hükümet arasında yaşanan çatışmadan dolayı Türkiye’ye gelen göçmenlerin etkisiyle Sarıgazi işçi pazarında işçi sayısının artmasına neden olmuştur²⁶⁴. Sarıgazi işçi pazarında bekleyen işçi grupları karışık bir şekilde beklemekle birlikte düzensiz Afganistanlı göçmenlerin önemli bir bölümü bir arada beklemeyi tercih ederken, Özbek ve Türkmen göçmenler ise birlikte hareket ederek yan yana beklemektedir. İşçi pazarında bekleyen bir Suriyeli işçi ise Kürt işçilerin yakınında beklemeyi tercih ettiği görülmüştür. Kürt ve Türk işçiler ise iç içe geçmiş bir şekilde beklemektedir. Kürt işçiler, özellikle Afganistanlı işçileri dar bir alana sıkıştırarak beklemelerini sağladılar.

Geçmişten günümüze dek işçiler birçok farklı alanda çalıştığını görmekteyiz. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Sarıgazi işçi pazarında da mart ayının ilk haftasında Kasım ayının sonlarına dek günlük işlere gidilirken kış mevsiminde ise inşaat işleri ve ev taşıma başta olmak üzere birçok alanda işlerin azalması nedeniyle günlük işçilere duyulan ihtiyaçta azalmaktaydı. Sarıgazi işçi pazarında ilk bekleyen işçi grubu ağırlıklı olarak inşaat işlerine²⁶⁵ (temel kazma, beton dökme, duvar, boya, sıva, moloz taşıma, kanal açma, kanal temizliği vb.), ev taşımaya ve çevredeki esnafların (ağırlıklı olarak nalburların ve keresteci esnafların) yüklerini taşımaya gitmekteydi. Günümüzde yapılan saha çalışması sürecinde ise işçiler ağırlıklı olarak inşaat işlerinde (inşaat malzemesi taşıma, sıva işleri, boyama, alçıpan vb.), park-

birçok düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçi (14-17 yaş aralığı olan çocuk işçiler ve az sayıda yaşlı Afganistanlı işçi) işgücüne katılmak için akrabaların, arkadaşların ve hemşerilerinin yönlendirilmesiyle Sarıgazi işçi pazarına gelip diğer Afganistanlı işçilerle beraber beklemeye başladı.

²⁶⁴ 2021 yılında Sarıgazi işçi pazarında saha çalışması bittikten sonra hükümetin düzensiz göçmenleri sınır dışı etme politikalarını daha sıkı uygulamasıyla beraber birçok ilçe'deki işçi pazarında olduğu gibi Sarıgazi işçi pazarında da 2021 sonrasında birçok düzensiz göçmen işçinin yakalanması veya yakalanma korkusundan dolayı farklı çalışma alanlarına veya evde bekleyerek cep telefonları üzerinden günlük işlere gitmeye başladılar. Böylece birçok işçi pazarında olduğu gibi Sarıgazi işçi pazarında da düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin sayısı azaldı.

²⁶⁵ 1985-1990’ların ortalarına dek işçiler Sarıgazi, Samandıra ve Sultanbeyli bölgelerinde yeni yapılan gecekonduların ve binaların inşaatlarında çalışmaktaydı. Aynı şekilde çok az da olsa belli dönemlerde Ümraniye Dudullu’daki İMES ve KEYYAP’ın inşaatında (temel kazma, inşaat malzemeleri taşıma ve inşaat işinde) bazı işçilerin çalıştığı tespit edilmiştir.

bahçe işleri (genelde villaların bahçe temizliği, tohum ekme, fidan dikme işlerinde çalıştığı gibi taşeron firmaların belediyelerden aldığı park-bahçe işlerine de gitmekte), evden eve taşımacılık, nakliyat alanında mal taşıma işlerine (okulun eşyalarını taşıma, firmaların ve şahısların eşyalarını taşıma vb.) gitmektedir. Görüldüğü üzere İşçiler, birçok farklı sektörde günlükçi işçi olarak yevmiyeli veya saatlik ücret üzerinde işe gitmektedir.

Toparlayacak olursak günümüzde Sarıgazi işçi pazarında Kürtlerden, Türklerden ve farklı ülkelerden (Türkmenistan, Özbekistan, Suriye, Afganistan) gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçiler kendi hemşerileri ve aynı etnik kimlikten olan arkadaşlarıyla küçük gruplar halinde Sarıgazi işçi pazarında beklemektedir. Farklı ülkelerden, farklı etnik ve yaş grubundan oluşan bu işçi grubu emeğini daha ucuza satmak amacıyla birbirleriyle kıyasıya rekabet ederek günlük işlere gitmek için yoğun bir çaba sarf etmektedir. Sarıgazi işçi pazarı diğer işçi pazarlarına kıyasla işçi sayısı çok fazla olması, farklı ülkelerden ve yerli işçileri bir arada barındırması, az sayıdaki çocuk işçilerin (özellikle 2021 yılında Afganistan'da yaşanan savaşla birlikte birkaç 14-17 yaş aralığındaki çocuk Afganistanlı işçilerinde beklemeye başlamıştır.) bulunması, genç işçilerin yüksek oluşu ve birkaç üniversite mezunu da (KPSS ataması olmadığı için) işçi pazarında beklemeye devam etmesi dikkat çekici bir durum olmuştur. Böylece Sarıgazi işçi pazarı birçok yönden İstanbul'daki diğer işçi pazarından farklılaşmaktadır. Öte yandan bir işçinin de mesleki niteliği olduğu halde KHK ile işten atılması ve çoğu işveren tarafından işe alınmaması nedeniyle son çare olarak Sarıgazi işçi pazarında beklemek zorunda kalmıştır. Bu yönüyle düşünüldüğünde Sarıgazi işçi pazarı farklı ülkelerden işçileri, farklı etnik grupları, yaş grupları, eğitim ve mesleki nitelikleri bir arada barındırması nedeniyle birçok işçi pazarından farklılaşmaktadır.

3.9.2. Samandıra İşçi Pazarı

İşçiler, 1980'lerin başında Samandıra'daki köy kahvehanesinde bulunan meydan kahvehanede bekleyip günlük işlere gitmeydiler²⁶⁶. İşçilerin beklediği bu alan köy statüsünde olup işçiler meydan kahvehanesinde beklemekteydi. İşçiler, 1980'den 2006 yılına kadar eski meydan kahvehanesinde (günümüzdeki Osmangazi caddesi üzerinde yer alan saat kulesinin hemen karşısındaki kahvehanede) bekleyip günlük işlere gitmeye devam etti. 1980-2006 yılları

²⁶⁶ Samandıra meydanında bulunan meydan işçi kahvehanesinin bulunduğu alan 1980'lerin başlarında Kartal ilçesine bağlı köy statüsündeydi. İşçiler, o dönemlerde meydan köy kahvehanesine sürekli gelip beklemesi üzerine zamanla işçilerin sürekli olarak bekledikleri kahvehane işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlanmıştır. 1980'lerde köyde tek bir kahvehane bulunduğu için işçilerin tamamı köyün meydanında bulunan meydan işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçiler, çalışmadığı günlerde ve akşamları kahvehanede işçi arkadaşlarıyla sohbet etmekte, oyun oynayıp sosyalleşmekteydi. 1992 yılına gelindiğinde ise Kartal ilçesine bağlı olan Samandıra köy statüsü olmaktan çıkarak belde statüsünü kazanmıştır. Böylece 1992 yılından 2008 yılına dek Kartal ilçesine bağlı belde statüsündeydi. 2008 yılında ise Samandıra beldesi Sancaktepe ilçesine bağlanma kararı alınmıştır.

arasında eski meydan işçi kahvehanesinde bekleyen işçi sayısı çok yüksek olup işçiler özellikle yaz aylarında işlerin yoğun olduğu dönemlerde oturacak yer bulmakta zorluk çekmekteydi²⁶⁷. 1980-2000 yılları arasında 80'den fazla işçinin meydan kahvehanesinde bekledikleri tespit edilmiştir. Bu dönem aralığında işçiler, çoğu defa kahvehanede oturacak yer bulmakta zorluk çekmekteydi. Bu süreçte meydan işçi kahvehanesinde ağırlıklı olarak Ordu, Trabzon, Sivaslı, Tokatlı, Erzurumlu, Karanlı, Malatyalı Kürt ve Türk işçiler beklemekteydi. İşçiler, uzun yıllar birlikte beklemenin ve çalışmanın getirmiş olduğu samimiyetle genelde masalarda iç içe oturup günlük işlere gitmekteydi²⁶⁸.

1980'lerden ve 1990'ların ortalarına dek işçiler köy meydanındaki işçi kahvehanesinde bekleyip günlük işlere gitmekteydi. Samandıra 1992 yılında köy statüsünden çıkıp belde statüsünü kazanmasıyla beraber Samandıra bölgesi yerleşim alanlarına açılması ve inşaatların başlamasıyla birlikte nüfusun bir bölümü Samandıra bölgesine yöneldi. Bu dönemde birçok inşaat, nakliyat işleri (evden eve taşımacılık), nalbur ve diğer esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. İnşaatların yaygınlaşması ve işçilerin uzun yıllar inşaat işinden çalışmasına bağlı olarak birçok işçi, inşaat ustası olarak inşaat işlerine gitmeye başladılar. Günümüze gelindiğinde ise inşaat işlerinin azalmaya başlamış olup son yıllarda bekleyen birkaç işçi de sadece çevredeki esnafların ve nakliyatçıların yük taşıma işlerine (ağırlıklı olarak ev taşıma) gitmektedir. Son yıllarda bekleyen bazı işçilerin inşaat işlerinden anlamadıkları için hiçbir şekilde inşaat işlerinde çalışmaya gitmedikleri tespit edilmiştir.

2000'lere gelindiğinde ise gündelik işçilere duyulan ihtiyacın azalması ve günlük işlerin azalmasına bağlı olarak yeterli düzeyde birikim yapamayan, yaşlanan, farklı işlere yönelen ve memleketinden gelmek istemeyen işçiler zamanla işçi pazarından kopması sonucunda işçi sayısında önemli bir düşüş yaşandı. 2000-2006 dönemleri arasında yaklaşık olarak 20 işçi, meydan işçi kahvehanesinde beklemekteydi. 2006 yılında işçilerin beklediği kahvehane yıkılıp yerine fırın yapılmasıyla meydan işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler dağılmaya başladılar.

²⁶⁷ 1980'lerden 2000'lere dek meydan kahvehanesinin bir hatlı telefonu bulunmaktaydı. Köylülere veya diğer bölgelerde olan işverenlere işçi lazım olduğunda bazı işverenler veya köylüler doğrudan kahvehaneye gelip işçileri seçip işe götürürken bazıları ise kahvehanenin hatlı telefonunu arayarak işçiyi işe çağırırmaktaydı. 2000'lerden sonra cep telefonları yaygınlaşmasıyla kahvehanenin hatlı telefonu eski işlevini kaybetmeye başlamıştır. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Samandıra işçi pazarında da işçiler Simsarlara/komisyonculara bağlı olmadan bağımsız olarak işverenlerle pazarlık edip ücretin tamamı kendileri almaktaydı.

²⁶⁸ İşçiler, havaların güzel olduğu günlerde kahvehanenin önünde bekleyip iş kovalarken havanın soğuk olduğu günlerde ise kahvehanenin içine geçip beklemekteydi. Özellikle kış mevsiminde havaların çok soğuk olduğu günlerde işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi olmaları ve kış döneminde işlerin az olması nedeniyle işçilerin çoğu memleketlerine geri dönmekteydi. Geriye kalan küçük bir işçi grubu ise kışında işçi kahvehanesinde yer bulma sıkıntısını yaşamadan günlük işlere gitmek için beklemeye devam etmiştir. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçilerin önemli bir bölümü gurbet hayatını yaşamakta olup işçiler ağırlıklı olarak köyde kalacak yer bulamadıklarının inşaatlarına devam ettikleri yerlerde geçici olarak kalmaktaydı.

Bunun üzerine işçilerin bir bölümü az ileride bulunan 61 Kahvehanesine geçip beklerken, diğer bir işçi grubu da az ileride bulunan (50 metre ilerdeki) Osmangazi caddesinin üzerinde yer alan saat kulesinin karşısındaki meydan da yer alan çay ocağında beklemeye başladılar. 2006 yılında çay ocağına geçen işçilerin bir bölümü Kürt işçilerden oluşurken, geriye kalan işçiler ise Türk işçilerden oluşmaktaydı. 2006 yılında daha çok Karslı, Ağrılı, Malatyalı ve Sivaslı olan işçiler çay ocağında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Geriye kalan ve işçi pazarından kopan diğer bir grup ise devamlı işlere veya en yakınında bulunan Sarıgazi işçi pazarına geçip günlük işlere gitmeye devam etti. Böylece 2006 yılında meydan işçi kahvehanesi kapanıp yerine fırın açılması üzerine işçiler farklı alanlara dağılmak zorunda kaldılar.

2019 yılından itibaren ise 61 kahvehanesinde ve az ileride bulunan çay ocağında işçiler dağılmaya başlamıştır. Meydandaki çay ocağı işletmesiyle yapılan görüşmede son yıllarda sadece iki işçinin ara sıra gelip bekledikleri tespit edilmiştir. Geriye kalan iki işçiden biriyle yapılan görüşmede düzenli ve sigortalı işlere yönelmek istese de çoğu defa ücretlerin düşük olması ve sürekli devamlı işte tutunamadığı için belli dönemlerde çay ocağına gelerek günlük işlere gitmektedir. Her iki işçi de işsiz veya boşta (boş zamanlarında) olduğu günlerde çay ocağına gelip beklemeye devam etmektedir. İşçiler, zamanla her sabah çay ocağında beklemek yerine cep telefonu üzerinde daha çok günlük işlere gitmektedir²⁶⁹. İşçi sayısı az olması nedeniyle fazla işçi ihtiyacı oluştuğunda ise işçilerden biri diğer işçi arkadaşını yanına almakta ve daha fazla işçi ihtiyacı oluştuğunda mahallede boşta bulunan gençlerden veya en yakında bulunan Sarıgazi işçi pazarından birkaç işçi daha alarak işe gitmektedir.

2000 sonrasında Samandıra işçi pazarında bekleyen işçilerin işgücüne katılımı azalması ve yeterince gelir elde edememeleri üzerine çoğu işçi, işçi pazarından ayrıldı. Böylece çoğu işveren, Samandıra işçi pazarına gelmek yerine Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarına veya en yakında bulunan Sultanbeyli ilçesine bağlı Hasanpaşa veya Sultanbeyli merkez işçi pazarına giderek işçi ihtiyaçlarını gidermeye başladı.

3.10. Sultanbeyli İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

İstanbul Anadolu yakasına bağlı Sultanbeyli ilçesinde toplamda üç tane işçi pazarı bulunmaktadır. Birincisi Sultanbeyli Hasanpaşa mahallesindeki daha çok nakliyat işçilerin beklediği pastanelerde ve çay ocağında beklemektir. İkincisi Sultanbeyli ilçesinin merkezinde bulunan Sultanbeyli merkez caminin önündeki farklı işçi grupların bekledikleri işçi pazarı

²⁶⁹ Çay ocağı sahibi ile yapılan görüşmeden buradaki iki işçi kendisine cep telefon numarasını verdiğini söyleyerek, işverenler geldiğinde işçilerin telefonunu işverenlere verdiğini beyan etmiştir. Bu nedenlerden dolayı günümüzde Samandıra'da kahvehanelerde ve çay ocaklarında işçilerin artık beklememeye başladıklarını söyleyebiliriz.

bulunmaktadır. Üçüncüsü ise Sultanbeyli'nin Uzundere bölgesinde (saat kulesinin altında) birkaç Suriyeli işçi Uzundere işçi pazarında beklemektedir. Her üç işçi pazarında da farklı etnik gruptan, farklı yaştan ve çalışma alanlarında farklı uzmanlaşmaları bulunan işçiler beklemektedir.

3.10.1. Hasanpaşa İşçi Pazarı

Hasanpaşa işçi pazarına baktığımızda işçiler, farklı dönemlerde ve mekânlarda bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Hasanpaşa işçi pazarına ilk kez 1983-1984 yılları arasında küçük bir işçi grubu günümüzdeki Hasanpaşa mahallesi ile Veysel Karani mahallesinin sınırındaki kahvehanede beklemiştir. Geçmişte bu bölge (Sultanbeyli ve Sancaktepe ilçe olmadan önce) Kartal ilçesine bağlı bir köydü. İşçiler, Hasanpaşa'ya ilk geldikleri dönemlerde yerleşime açık alanlar az sayıdaydı. İşçiler, 1980'lerin ilk yıllarından 1980'lerin sonlarına dek işçi kahvehanesinde beklemektedir. 1980'lerin sonlarına doğru ise bölgede Bingöllü bir işletmeci tarafından Zozan pastanesinin açılmasıyla beraber işçilerin tamamı kahvehaneden ayrılıp Zozan pastanesinin önündeki cadde de beklemeye başlamıştır²⁷⁰.

1980'lerin başlarından 1990'ların ortalarına dek Hasanpaşa işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu Karşlı işçilerden oluşmakta olup çok az sayıda Ağrılı, Iğdırlı ve Sivashlı işçiler de beklemektedir. 1985-1995 dönemleri arasında yeni yerleşim alanların açılması ve bölgeye birçok ailenin gelmesine bağlı olarak bölgede inşaat yapımı hız kazanmaya başladı. İlk gelen işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine ve inşaat işinin olmadığı boş günlerde de ev taşıma işlerine gitmekteydi. 1980'lerin sonlarına doğru daha önceden Maltepe ilçesine bağlı Cevizli işçi pazarından birkaç Karşlı nakliyatçı ve işçi de Hasanpaşa işçi pazarına geçti. Aynı dönemden itibaren Kadıköy (Eski Göztepe Tren istasyonu işçi pazarı, Göztepe köprüsü işçi pazarı ve Yenisahra işçi pazarı) ve Ataşehir ilçelerine bağlı (Küçükbakkalköy işçi pazarında) çalışan ağırlıklı olarak Karşlı, Sivashlı ve Ağrılı işçilerin bir bölümü bulundukları

²⁷⁰ Günümüzde Zozan pastanesi Sancaktepe ilçesine bağlı Veysel Karani mahallesi sınırları içinde yer almaktadır. Şu anda Zozan pastanesi Sancaktepe ilçesi ile Sultanbeyli ilçesi sınırlarının kesiştiği noktada bulunması ve işçilerin daha önceden Hasanpaşa ilçesine bağlı Sultanbeyli ilçe sınırlarında bulunması ve günümüzde hemen aşağısında iki işçi mekânın da Hasanpaşa mahallesi yani Sultanbeyli sınırları içinde bulunması nedeniyle Zozan pastanesini bu gruptan ayrı değerlendirmenin yanlış olacağı gerekçesiyle Zozan pastanesi her ne kadar günümüzde Sancaktepe ilçesine bağlı Veysel Karani mahallesi sınırları içinde bulunmuş olsa da bu alanda bekleyen az sayıdaki işçi grubunu da Hasanpaşa işçi pazarının kapsamına dahil edilmiştir. Aynı şekilde diğer mekânlarda bekleyen işçiler ve nakliyatçılar belli dönemlerde bu üç mekânı da sürekli olarak kullanmaları nedeniyle Zozan pastanesinin önünde bekleyen işçilerde Hasanpaşa işçi pazarı kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Bu dönem aralığında işçiler, Asıl Türk caddesi ile Esençay sokağının kesiştiğini noktada bulunan Zozan pastanesinin önünde beklemektedir. 1980'lerin sonlarından 1996 yılına dek hem işçiler hem de nakliyatçılık yapan işverenlerde havanın güzel olduğu dönemlerde Zozan pastanesinin önünde havanın yağışlı olduğu dönemlerde ise pastanenin içinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi.

bölgede elde etmiş oldukları birikimle Veysel Karani ve Hasanpaşa bölgesinde kendilerine daire satın alarak aileleriyle bu bölgelere yerleştiler.

Karşlı, Ağrılı ve Sivaslı işçi grubu, bölgeye yerleştikten sonra buradan Kadıköy ve Ataşehir bölgelerine giden toplu taşıma araçlarının seyrek olması işçiler, pazara gidip beklemeleri son derece güç olmuştur. Aynı şekilde eski bekledikleri işçi pazarları ile Hasanpaşa işçi pazarında talep ettikleri günlük ücret neredeyse aynı olması nedeniyle işçilerin çoğu uzak bölgelerde bulunan eski işçi pazarına gidip beklemek yerine hiç veya daha az ulaşım masrafıyla Hasanpaşa işçi pazarında yorulmadan gelip beklemeyi tercih etmekteydi. Öte yandan işçilerin yerleştiği bu bölgenin inşaat alanlarına açılması ve ailelerin bu bölgeye yerleşmesiyle ev taşıma ve nakliyatçılara duyulan ihtiyaçtan dolayı günlük işçi açığı ortaya çıkmıştır. Bu işçi grubu ortaya çıkan bu fırsatı değerlendirerek Veysel Karani bölgesindeki kahvehanede sonradan geçecekleri Zozan pastanesinde bekleyip günlük işlere gitmeyi tercih etmiştir.

Özellikle önceki işçi pazarında ve Hasanpaşa işçi pazarında bekledikleri süreçte iyi kazanç sağlayan birçok Karşlı işçi, zamanla kendine nakliyat araç satın alarak kendi hesabına çalışmaya başlamışlardır. 1985-1995 dönemleri arasında bölgeye yeni göçmen nüfusunda dâhil olması, nakliyat piyasasına duyulan talebi artırmıştır. Böylece birçok Karşlı işçi, kendine küçük veya orta boy nakliyat kamyonu alarak kendi işini kurmuş oldular. Bu süreçte birikmiş parasıyla kendine nakliyat aracı alanların sayısında kayda değer bir artış yaşandı. 1985 sonrasında farklı işçi pazarlarından ve farklı bölgelerden gelen birçok Karşlı işçi Hasanpaşa işçi pazarında günlük işlere gitmeye başladı²⁷¹.

1996 yılında Hasanpaşa caddesi üzerinde günümüzdeki Hasanpaşa durağının hemen yanında yeni bir pastane açılmasıyla beraber Karşlı işçilerin ve nakliyatçıların küçük bir bölümü Zozan pastanesinin önünden ayrılarak Hasanpaşa caddesi üzerinde bulunan yeni açılan pastanenin önünde beklemeye başladılar. 2000'lere doğru ise Hasanpaşa caddesi üzerinde bulunan yan binada bir tane küçük çay ocağının da açılmasıyla beraber bu bölgede bekleyen Karşlı işçilerin ve nakliyatçıların küçük bölümü de çay ocağında beklemekteydi²⁷². Böylece

²⁷¹ Bu süreçte farklı işçi pazarında nakliyatçılık işi yapan bazı nakliyatçıların Hasanpaşa işçi pazarına geçmesi üzerinde nakliyatçıların işçi ekibinden olan işçilerde Hasanpaşa işçi pazarına geçmiştir. Böylece Hasanpaşa işçi pazarında hem işçiler arasında hem de nakliyatçılar arasında Karşlılar çoğunlukta idi. 1996 yılına dek hem işçiler hem de nakliyatçılar Zozan pastanesinin önünde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi.

²⁷² Karşlı işçilerin ve nakliyatçıların bir bölümünü 1996 yılı ve sonrasında Hasanpaşa caddesi üzerinde bulunan pastaneye ve çay ocağına geçmesinde bazı etkenler önemli rol oynamıştır. Özellikle Zozan pastanesinin o dönemlerde bulunduğu alanda bütün nakliyatçılar araçlarını park etme sorunu yaşamaktaydı. Arka sokaklarda her ne kadar park yeri bulunsa da araçlarına zarar verilmesi veya hırsızlık durumlarını dikkat aldıkları için arka sokaklarda araçlarını park etmeye istekli olmadığı için bazı nakliyatçılar yeni park alanlarına ve yeni mekânlara yönelmeye başlamıştır. Aynı şekilde o dönemlerde bütün nakliyatçıların ve işçilerin aynı mekânda beklemeleri

işçiler, 1980'lerin ortalarından 2000'lere dek dört farklı mekân kullanarak günlük işlere gittiler. Saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılında işçiler ve nakliyatçıların genel sayıları değişiklik göstermiş olup Hasanpaşa caddesi üzerinde bulunan pastanede ve hemen yanında yer alan çay ocağında bekledikleri görülmüştür²⁷³.

1995'lerden saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek işçilerin ve nakliyatçıların neredeyse tamamı evden eve taşımacılık, firmaların veya şahısların malzemelerini taşıma ve depolama işlerine gittikleri için genelde sabahları güneşin doğuşunda Hasanpaşa işçi pazarında bulunan her üç mekânda beklemektedir²⁷⁴. İstanbul'da her işçi grubunun beklediği işçi pazarı neredeyse sabit olduğu için işçiler, zorunlu olmadıkça işçi pazarı değişikliğine gitmemektedir. Nakliyatçılara fazla işçi lazım olduğunda ise en yakınında bulunan Sultanbeyli ilçesine bağlı meydan işçi pazarında veya Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarında fazla işçi talebini karşılamaktadır. İşçiler, havanın güzel olduğu mevsimlerde mekânların önündeki caddenin kenarında beklerken havanın soğuk veya yağışlı olduğu günlerde ise mekânın içerisinde beklemeyi tercih etmektedir²⁷⁵.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Hasanpaşa işçi pazarında bekleyen nakliyatçıların da işçi grubu bulunmaktaydı. Her üç mekânda bekleyen işçilerin ve nakliyatçıların büyük

nedeniyle o dönemlerde cep telefonları ve internet yolu ile müşteri bulma durumu olmadığı için bütün müşterileri veya işverenler Zozan pastanesinin önüne gelip nakliyatçı veya işçilerle pazarlık edip işe götürmekteydi. Bu dönem aralığında özellikle birçok işçi ve nakliyatçı bir arada bulunması nedeniyle işçiler ve nakliyatçıların arasında rekabet ortamının oluşmasına ve çoğu defa düşük ücretle işe gitmeyi kabul etmek zorunda kalmaktaydı. Aynı şekilde nakliyatçıların sayısı fazla olması nedeniyle işçi pazarına gelen işverenler de birçok nakliyatçının beklediğini fark ettiğinde ücret piyasasını düşürmeye çalışmaktaydı. Hem nakliyatçılar hem de işçiler bu durumun önüne geçmek ve pazarlık sürecinde elini güçlendirmek için yakın bölgelerde yeni mekânlara geçme arayışına başladı. Bir diğer etkense hem pastanenin hem de çay ocağının Hasanpaşa caddesi üzerinde bulunması ve İETT durağının hemen yanında yer alması ve diğer anayolları gibi bağlantı yollarına daha yakın bulunması ve müşterilerin daha kolay görebileceği alanda bulunma isteklerinden dolayı işçilerin ve nakliyatçı işverenlerin çoğu zamanla Zozan pastanesinin önünden Hasanpaşa caddesi üzerinde bulunan pastaneye ve çay ocağına geçip beklemelerini sağlamıştır.

²⁷³ İşçiler, genelde sabahlar 05:00-09:00 arasında bu üç mekânda bekleyerek günlük işlere gitmektedir. İşçiler, bu süreçte bekledikleri mekânlardan alışveriş yaptığı için mekân sahipleri işçiler üzerinde bir kazanç sağladığı için işçilerin beklemelerine olumlu yaklaşmaktadır. İşçiler, iki pastanede tüm gün beklesaydı şayet kadın müşterilerin başta olmak üzere diğer müşterilerin bu durumda rahatsız olabilirdi. Bu sebepte dolayı pastane müşterilerinin rahatsız olabileceği için pastane sahipleri işçilere tepki göstermesini tetikleyebilirdi. Özellikle işçilerin sabah çok erken saatlerde (05:00-09:00) pastanenin önünden ayrılıp yük taşıma işlerine gittikleri için genelde işçilerle diğer pastane müşterilerinin karşılaşması çok sınırlı kaldığı için pastane sahiplerinin işçilerin ve nakliyatçıların beklemelerini olumlu karşılamakta ve bu iki grup üzerinde bir kazanç sağlamaktadır.

²⁷⁴ İşçiler, iş bulduklarında sabah erkenden kahvaltılarını veya çaylarını içip işçi ekibiyle yola çıkmaktaydı. İş bulamayan işçiler ise genelde sabah 09:00'a dek beklemekte olup iş bulamadığında en yakın bölgelerdeki işçi pazarına gitmektense doğrudan evlerine dönmeyi tercih etmektedir. İşçiler, en yakında bulunan Sarıgazi işçi pazarı ve Sultanbeyli meydan işçi pazarına gidip bekleme girişimde bulunsada o bölgelerde bekleyen işçiler tarafından kendisinin istenilmeyeceğini tahmin ettiği için evine dönmek zorunda kalmaktadır.

²⁷⁵ Her üç esnafta işçilerin ve nakliyatçıların erken gelmelerinden dolayı iş yapmak ve müşterilerinin diğer mekânlara kaymalarını engellemek için işçilerin geldikleri saate göre işyerini açarak işçilerin kahvaltılarını ve kapalı mekânda beklemelerine olanak sağlamaktadır. İşçiler her üç mekânda kahvaltılarını ve çaylarını içip nakliyatçının gelmesi ve işçi ekibinin tamamlanmasıyla beraber ev taşıma işine gitmek için yola çıkmaktadır.

çoğunluğu Karşlı olması nedeniyle işçiler ve nakliyatçılar arasında hemşerilik, komşuluk ve akrabalık dayanışması ön plana çıkmaktaydı. Son zamanlarda Hasanpaşa işçi pazarına düzenli göçmen işçilerin de gelmesiyle beraber bu durum değişti. Dolayısıyla yerli işçilerin günlük işgücüne katılımını olumsuz yönde etkileyip geçmişe kıyasla daha az işe gitmelerine neden olurken, nakliyatçıların düzenli göçmenler üzerinden işçi ihtiyacını daha hızlı ve kolay şekilde karşılamalarına olanak sağladı.

1985'lerin ortalarından 2018 yılına kadar Hasanpaşa işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu Karşlı işçilerden oluşmaktaydı. 2018 yılından itibaren Hasanpaşa işçi pazarına düzenli göçmen işçilerin de beklemeye başlamasıyla beraber işçi sayısında bir artış yaşandı. Hasanpaşa işçi pazarında farklı yaş, etnik ve farklı ülkelerden gelen göçmen işçiler, birbirleriyle rekabete girmeden beklemektedir. 2018 yılından itibaren Zozan pastanesi ve diğer iki mekânda da Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan ülkesinden gelen düzenli göçmen işçiler de Hasanpaşa işçi pazarında beklemeye başladılar. Böylece son yıllarda Karşlı (Kars'ın merkeze bağlı köyler ve Digor ilçesinden) Kürt işçilerle beraber düzenli Azerbaycanlı, Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçilerden oluşan tahminen 70-80 arasında işçi kitlesi her üç mekânda bekleyerek yük taşıma (ağırlıklı olarak evden eve taşımacılık) işlerine gitmektedir. Bazı işçilerin, evden Hasanpaşa işçi pazarına gelmesine gerek kalmadan evden telefonla işe gittikleri için işçi sayısını tam olarak tespit etmek son derece güçtür. Özellikle düzenli Türkmen ve Özbek göçmenlerin çoğu bu mekânlara gelmeden telefonla nakliyatçıların verdiği adreste bekleyerek işgücüne katılmaktadır.

1985'lerden günümüze Karşlı işçilerin bir bölümü elde ettiği birikimle kendilerine küçük nakliyat aracını almasıyla beraber Karşlı işçilerin sayısı belli dönemlerde düşüş olurken, buna karşın Karşlı nakliyatçıların sayısında ise artış meydana gelmiştir. Günümüzde Hasanpaşa işçi pazarının çevresinde bulunan nakliyatçıların neredeyse tamamı Karşlı olup bir kısmının geçmişte işçi pazarında işçi olarak çalıştığı anlaşılmıştır.

3.10.2. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Günlük işlere giden işçiler, ilk defa Sultanbeyli işçi pazarına gelip beklediklerinde Sultanbeyli köy statüsü olarak geçmekteydi²⁷⁶. İşçiler, köyün merkezinde bekleyerek günlük

²⁷⁶Osmanlı'dan günümüze Sultanbeyli sınırları içinde birçok defa arazinin mülkiyeti ve yerleşim alanına farklı dönemlerde yeni göçmen gruplar yerleşmiştir. Osmanlı döneminde 22 Şubat 1893 yılında o dönemin denizcilik bakanı (Bahriye Nazırı) olan Hasan Hüsnü Paşa tarafından satın alınmıştır. Hasan Hüsnü Paşanın ölümünden sonra aile üyeleri araziye 1911 yılında Belçika uyruklu Frans Flipson'a sattı. Filippo'nun da ölümü sonrasında arazinin mülkiyeti sonradan bölgeye yerleşen ailelere satılmıştır. Bir yandan Hükümetin desteğiyle 1945 yılında Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesi için arazinin bir bölümü (hükümetçe 7500 dönümlük arazi istimlak edilerek) hükümet tarafından istimlak edilerek Bulgar göçmenlere tahsis edilirken diğer bir bölümü

işlere gitmekteydi. 1970'lerin sonlarından 2006 yılına dek işçiler, Sultanbeyli ilçesinin merkezinde bulunan Merkez caminin önündeki Fatih bulvarı üzerinde sıra boyunca yayılarak beklemekteydi. Bu süre zarfında işçiler, birbirlerine yakın olan üç ayrı mekânda beklemekteydi. İşçilerin bir bölümü günümüzde merkez caminin önünde beklerken diğer bölümü merkez caminin yaklaşık 100 metre ilerisinde bulunan kahvehanede ve geriye kalan işçilerin küçük bir bölümü ise merkez caminin tam karşısındaki caddede (günümüzdeki Koçlar pastanesinin önü olarak bilinmekte) beklemekteydi.

Kürt ve Türk işçiler, iç içe geçmiş bir şekilde her üç mekânın önünde de beklemekteydi. 1992 yılında merkez camiye 100 metre uzaklıkta bulunan işçi kahvehanesinin kapanması üzerine kahvehanede bekleyen tüm işçiler, cami önünde bekleyen diğer işçi grubunun yanına geçip beklemeye başladı. Böylece 1992 yılından 2006 yılına kadar işçiler yolun iki yönünde de (Koçlar pastanesinin önünde ve merkez caminin önünde) karşılıklı olarak beklemeye başladı. Merkez caminin karşı caddesinde bekleyen işçiler, Fatih alt geçidinin 2006 yılında yapıldığı zamana kadar pastanesinin önünde beklemekteydi. 2006 yılında Fatih altgeçidi yapıldıktan sonra işverenlerin daha seyrek gelmesi üzerine kazançlar azalmaya başladı. Bunun üzerine pastanesinin önünde bekleyen işçiler de yolun karşı caddesine merkez caminin önünde bekleyen işçi grubunun yanına geçerek beklemeye başladı.

sonradan yerleşen göçmenler tarafından satın alınmıştır. Nüfusun zamanla bu bölgeye yerleşmesiyle 1957 yılında Sultanbeyli Köy statüsünü kazanmıştır. Köyün gelişiminde ve nüfusun hızla artmasını sağlayan temel etken ise Eski Ankara-İstanbul yolu köyün sınırları içinde geçmesiydi. Sultanbeyli'nin köy statüsünü kazanması ve yolunda köy sınırları içinde geçmesi köyü yeni gelen göçmen grupları için cazip hale getirmiştir. Bu süreçte köyün arazi hisselerinin büyük çoğunluğu Trabzon ilinin Of ilçesinden gelen göçmen nüfusunun elindeydi. Sultanbeyli köyünün arazi hissesinin büyük çoğunluğu elinde tutan Ofli hissedarlar arazileri küçük hisselerle bölerek kupon arazi üzerinde satış işlemini 1990'ların başlarına dek gerçekleştirmiştir(Dipnot: <http://www.sultanbeyli.gov.tr/ilce-tarihi>, ERİŞİM TARİHİ 01.02.2023) Nitekim Sultanbeyli meydan işçi pazarında uzun yıllar çalışan İşçiyle yapılan görüşmede arazi satışının nasıl ve kimlere satıldığını şu şekilde açıklamaktadır: “*Bu meydandaki işçi durağında Karadenizli işçilerin eskiden çok olmasının bir nedeni daha var. 1960'larda Trabzonlu Of'lılar geldi. Daha sonra buraları parsellediler. 1960'larda burası köydü. Of'lılar bu köye yerleştiler. Buradaki birçok araziye el koydular. Bir sürü Of'lu kişi buralarda kopun arazi dağıtmaya başladı. Of ilçesinden bir sürü kişi gelip Sultanbeyli köyünde bir sürü tarla aldı. Daha sonraki yıllarda Trabzonlusu, Rizelisi, Samsunlusu, Amasyalı, Kastamonulusu, Ordulusu, Tokatlı, Karslı, Ağrılı, Vanlı, Bitlisli, Diyarbakırlı gelip bu kupon arazileri almaya başladı. Bu Of'lılar İstanbul'da insanları toplayıp Sultanbeyli köyüne getirip gezdirirdi. Buradaki arazileri kupon arazi şeklinde parsel parsel satmaya başladı. O zamanlarda burada satılan bütün arsalar tapusuzdu. Millet bunu biliyordu. Bu tapusuz arsalar çok ucuz olduğu için insanlar gelip burada ucuza tapusuz arsaları alırdı.*”1987 yılına dek Sultanbeyli köy statüsünde olup yeni yeni yapılaşma açılmaya başlanmış olup bu süreçte İstanbul'un birçok farklı bölgesinden insanlar gelip aldıkları kupon arazileri üzerinde kendilerine ev yapmaya başlamıştır. Bu süreçte Sultanbeyli'ye yerleşenler genelde inşaat kalfaları üzerinden veya işçi pazarlarında doğrudan kendilerine inşaat ustaları tutup evlerini yaptı. Sultanbeyli ilçe olana dek mahrumiyet bölgesiydi. Bu süreçte altyapı sorunları devam etmekteydi. Bu dönemlerde şehir merkezine giden ulaşım araçlarının sayısı çok azdı. İşçiler, 1992'lere dek Avrupa yakasında günlük iş bulmuş olsa da ulaşım ağlarının zayıf kalması ve şehir içi araçların günün belli saatlerinde seyrek olarak gidip gelmelerinden dolayı çoğu defa Avrupa yakasına gidip çalışmamaktaydı. 1992 yılında Sultanbeyli köy statüsünden çıkarak ilçe olunca ve altyapı çalışmaları gelişince işçiler zamanla daha kolay Anadolu yakasının ve Avrupa yakasının farklı ilçelerine gidip günlük işte çalışmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere altgeçitler bile kimi zaman işçi pazarının mekânsal yapısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olup işçilerin belli dönemlerde mekânsal değişime gitmek zorunda kalmaktadır. Bu durum aynı şekilde işçilerin günlük işlere gitmesi üzerinde de engelleyici bir yan faktörde de olabilmektedir²⁷⁷. 2006 yılında Fatih alt geçidi yapılmasıyla araçlar alt geçitten geçmeye başladı. Böylece işçi pazarının görünürlüğü ortadan kaybolmaya başladı. Bu durum işçiler için ciddi bir dezavantaj oluşturduğu gibi araçlarıyla işçi almaya gelen işverenler için de bir dezavantaj oluşturdu²⁷⁸. İşçi pazarları için mesafe ve görünürlük son derece önem taşımakta olup her iki etken işçilerin daha fazla işe gidip gitmeyecekleri üzerinde belirleyicidir.

İşçiler, daha önceden eski küçük merkez caminin önündeki caddede veya hava soğuk olduğu günlerde küçük caminin bitişiğinde bulunan çay ocağında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 2014 yılında ise küçük caminin olduğu bölge yıkılıp yerine büyük bir cami yapılma kararı sonrasında küçük cami ve bitişiğindeki çay ocağı yıkıldı. İşçiler, caminin inşaatı devam ederken bile cadde üzerinde beklemelerini sürdürmüştür. 2016 yılında inşaat sonra ermesiyle büyük bir cami (günümüzdeki merkez cami) yapılmış hemen bitişiğinde ise Sultanbeyli belediyesine bağlı yeni bir kıraathane açıldı. Sultanbeyli merkez caminin yenilenmesiyle mekânsal yapısı da değişmiştir. Böylece caminin inşaatı bittikten sonra işçiler, büyük caminin önündeki Sultanbeyli belediyesine bağlı bulunan beyaz masa bürosunun önünde ve caddenin kenarında beklemeye devam etti²⁷⁹. Havanın soğuk olduğu günlerde ise belli zamanlarda caminin yanındaki Sultanbeyli belediyesine bağlı kıraathaneye geçip bir süre sonra yeniden bekleme yerlerine dönmektedirler²⁸⁰.

²⁷⁷ 2006 yılına dek (Fatih alt geçidin yapılmadığı döneme dek) işverenlerin araçları işçi pazarının önünde park ederdi. İşverenler çoğu defa araç içinde işçilerle pazarlık edip işçileri alıp işe götürmekteydi. Aynı şekilde işverenler, araçlarıyla rahatlıkla cadde üzerinde işçilerin beklediği yere araçlarını yolun kenarına çekerek işçilerle rahatlıkla pazarlık edip işçileri arabaya alıp işe götürebilmekteydi. Cadde üzerinden geçen tüm araçlar, işçi pazarının önünde geçtiği için herkes işçilerin cami önünde beklediğini görmekteydi. Bu sayede herkesin merkez caminin önünde bir işçi pazarının bulunduğu ve birçok işçinin de beklemeye devam ettiğinden haberdardı. Bu durum işçiler için mekânsal bağlamda görünür olmak önemli bir avantaj sağlamaktaydı.

²⁷⁸ Özellikle 2006 yılında işçi pazarının bulunduğu Fatih bulvarı caddesinin üzerine bir alt geçit yapılmasıyla beraber işçilerin bulunduğu caddenin üst trafiğe kapatılması ve araçların alt geçide yönlendirilmesiyle beraber araçlarıyla gelecek olan çoğu işveren, yolun uzatılması ve park etme sorunu yaşayabileceği düşüncüsüyle daha yakınında bulunan işçi pazarlarına yöneldiler.

²⁷⁹ İlk yıllarda beyaz masa çalışanları veya beyaz masaya gelen yerel halk tarafından işçilerin bu mekânın önünde beklemelerine pek hoş karşılanmamaktadır. Belli günlerde beyaz masa çalışanları veya yerel halk işçilerin beyaz masanın önünde beklemelerine rahatsız olmuştur. Böylece Sultanbeyli belediyesine bağlı zabıtalara, işçi pazarına gelerek işçileri bu konuda uyarmakta olup işçilerin bulunduğu mekânı terk etmelerini istemiştir. İşçilerde, kendilerinin uzun yıllar aynı mekânda beklediklerini ve gidecekleri bir yerleri olmadığı için de beklemeye devam edeceklerini söylemiştir. İşçiler, her ne kadar belli dönemlerde zabıtalara, beyaz masa çalışanları ve bölge halkı tarafından engellemelere maruz kalmış olsa da yine de uzun yıllar Merkez caminin önündeki işçi pazarında beklemeye devam etmiştir.

²⁸⁰ İşçiler, kıraathanede çok az vakit geçirmeyi tercih etmektedir. Özellikle kıraathane ile işçi pazarı arasında kısa mesafe bulunmuş olsa da çoğu defa işveren işçi pazarına geldiğinde işçilerden kimseyi görmemesi durumunda diğer işçi pazarına yöneleceği endişesiyle çoğu işçi soğuk havalarda bile beklemeye devam etmektedir.

Sultanbeyli meydanında bulunan işçi pazarında 1975'lerden 2006 yılına dek her üç mekânda da Kürt ve Türk işçiler iç içe geçmiş şekilde beklemekteydi. 1980-2000 dönemleri arasında Tokat, Sivas, Sinop, Giresun, Kastamonu, Kırıkkale, Trabzon, Rize, Ordu ve Samsunlu olan Türk işçilerin yanı sıra Karslı, Ağrı, Erzurumlu, Bingöllü, Bitlisli, Siirtli, Diyarbakırlı, Batmanlı ve Vanlı Kürt işçiler beklemekteydi. Bu dönem aralığında işçilerin çoğu Türk işçilerden oluşmaktaydı. Yapılan görüşmeler neticesinde özellikle inşaat işlerinin çok yoğun olduğu 1990'larda her üç mekânda 200'den fazla Kürt ve Türk işçinin beklediği tespit edilmiştir. Nitekim Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun *"Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli Örneği"* adlı çalışmasında da işçi pazarına dair şu gözlemde bulunulmuştur:

"Saat 7'ye doğru ırgat pazarına gittik. Her sabah saat 5'ten itibaren Merkez Cami'nin karşısında bir ırgat pazarı kuruluyor. Çoğunlukla inşaat işçisi elbette. Her tür inşaat işçisi ve ustasını bulmak mümkün. İnşaatı olan, işçiye ihtiyacı olan buraya geliyor, işçisini alıp gidiyor. Herkes buradaki yevmiyelerin düşüklüğünden söz ediyor. Sultanbeyli işçisinin yevmiyeleri diğer yerlere göre yaklaşık %20-30 daha düşükmüş. Onun için ta Silivri'den bile gelip buradan işçi alan olduğunu söylediler. Yevmiyeler düz işçi için 4-5 milyon dolayında, ustalar için 6-7 milyona çıkıyor. Her gün orada bekliyorlar, ne zaman iş bulurlarsa; bulamazlarsa kahve köşelerinde oturuyorlar. Bir ilginç şey de Sultanbeyli'ye mevsimlik göç olduğu. Konuştuğum Kırıkkaleli bir işçi her yaz buraya geldiğini, inşaatlarda uyduğunu, inşaat mevsimi bitince de köyüne geri döndüğünü, sadece Kırıkkale'den kendisi gibi en az 40-50 kişinin geldiğini söyledi. İnanmak zor geliyor ama olabilir. Burası tam anlamıyla bir ucuz emek pazarı." (Işık ve Pınarcıoğlu, 2009: 329).

Görüldüğü üzere 1998 yılında yapılan saha gözlemlerinde de işçi yoğunluğu dikkat çekicidir. Sultanbeyli işçi pazarına gelen işçiler köyde bekleyip günlük işe gitmekteydi. 1975-1992 dönemleri arasında bölgede çok fazla ev olmadığı için gurbetçi işçiler kalacak yer bulmakta zorluk çekmekteydi.

Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi 2000'lere dek işçilerin büyük çoğunluğu çocuk işçilerden ve genç işçilerden oluşurken, işçiler arasında aynı aileden, akrabalık ve hemşerilik bağı olan birçok işçi yan yana işçi pazarında beklemekteydi. 2000'lerden itibaren inşaat işlerinin ve yük taşıma işlerinin azalmasına bağlı olarak gündelik işçilere de duyulan ihtiyaçta azaldı. Bu tür işlerin azalmasına bağlı olarak işçi pazarında bekleyen başta genç işçiler olmak üzere diğer işçilerinde farklı meslekleri tercih etmesi nedeniyle işçi sayısı zamanla düşmeye başladı. Bu sebeple çok kısa sürede (2001 yılında) işçi sayısı 150'ye kadar düştü. 1980-2000 yılları arasında Türk işçiler çoğunluğu oluşturmaktaydı. 2000 yılından itibaren Türk işçilerin büyük çoğunluğu işçi pazarından ayrılmaya başlamasıyla beraber Türk işçilerin sayısı azaldı. 2000 sonrasında Türk işçilerin bir bölümü bulunduğu işçi pazarında ayrılmasıyla Kürt işçiler

çoğunluğu elinde tutmaya başladı. Böylece 2006 yılından itibaren işlerin azalmasına bağlı olarak birçok işçi, Sancaktepe ilçesinde bulunan Sarıgazi işçi pazarına yöneldiler. Bazı işçiler de maaşlı işlere yönelmesi ve gündelik işçilere yeterince ihtiyaç duyulmaması üzerine zamanla birçok işçi Sultanbeyli işçi pazarından ayrıldı.

Sultanbeyli merkezinde bulunan meydan işçi pazarında işçilerin ilk geldikleri günden saha çalışmasının yapıldığı güne kadar (2021) hem Kürt işçiler hem de Türk işçiler beklemektedir. Bu süre zarfında düzenli veya düzensiz göçmen işçilerin hiçbir zaman beklemedikleri tespit edilmiştir. Her ne kadar geçen yıllarda Uzundere işçi pazarından gelen birkaç Suriyeli işçi meydan işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Kürt ve Türk işçileri tarafından engellenmiştir. Suriyeli işçiler, meydan işçi pazarında engellemelerle karşılaşmaları üzerine tekrardan Uzundere işçi pazarına dönmüşlerdir. Düzenli göçmen işçilerden Özbekistanlı, Türkmenistanlı ve Azerbaycanlı işçiler, Hasanpaşa işçi pazarına beklemeyi tercih ettiği için bu yabancı göçmen işçi grubundan hiç kimse Sultanbeyli meydan işçi pazarı veya Uzundere işçi pazarına yönelmemiştir. Böylece Sultanbeyli ilçesinde merkezinde bulunan meydan işçi pazarında Kürt ve Türk işçilerin bekledikleri alanda göçmen işçilerin beklemelerini engellemeleri ve bu durumun yabancı göçmen işçileri tarafından da bilinmesi nedeniyle düzenli Azerbaycanlı, Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçiler Hasanpaşa işçi pazarında ve Suriyeli göçmen işçiler ise Uzundere işçi pazarında beklemek zorunda kalmıştır. Sultanbeyli veya Sancaktepe ilçesinde yaşamlarının sürdüren düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler ise Sultanbeyli ilçesinde beklemek yerine Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarında beklemeyi tercih etmektedir.

2000'lerden 2021 yılına doğru işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. 1990'larda 200'den fazla işçi beklerken, 2021 yılına geldiğinde ise işçi sayısında farklı nedenlerden dolayı kayda değer bir düşüş yaşayarak 20'lere kadar düştü²⁸¹. Özellikle son yıllarda cep telefonların yaygınlaşmasına bağlı olarak işçiler, pazara gitmeden evde çağrı bekleyip günlük işlere gitmeyi tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu işçi grubu, cep telefonu üzerinden işe gitmedikleri günlerde ise işçi pazarına gelip beklemektedir. Dolayısıyla günümüzde Sultanbeyli merkez caminin önünde toplamda yaklaşık olarak 25-30 işçinin beklediği tahmin edilmektedir.

²⁸¹ Özellikle 2000 sonrasında Sultanbeyli ilçesinde inşaat işlerinin azalması, kömür kullanımının sonlanması nedeniyle gündelik işçilere duyulan ihtiyaç azalması ve işçilerin geçmişe kıyasla çok daha az kazanç sağlamasından dolayı işçiler, işçi pazarından ayrılmaya başladılar. İşçilerin bir bölümü, birikimiyle farklı işlere yönelip kendi işini kurması, maaşlı işlere yönelmesi, yaşlanması, yaşamını yitirmesi, genç işçilerin gelmemesi ve babaların çocuklarını veya akrabalarını zamanla işçi pazarına teşvik edememesi nedeniyle işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı.

Günümüzde işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu Kürt işçilerden oluşmaktadır. Şu anda Sultanbeyli meydanında bulunan işçi pazarında Sinoplu (1), Ordulu (2), Bayburtlu (1), Samsunlu (1) Gümüşhaneli (2), Kastamonu (2), Erzurumlu (merkez ve Karayazı ilçesi), Siirtli (Şirvan ilçesi), Karslı ve Ağrılı işçiler beklemektedir. Diğer işçi pazarında olduğu gibi Sultanbeyli merkezinde bulunan meydan işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu 50 yaş üzerindeki işçilerden oluşmaktadır²⁸². Bu grup içinde yer alan küçük bir yaşlı grubu daha önceden başka işlerde çalışmış olup aldıkları emekli maaşıyla geçinemediği için kendilerine ek gelir sağlamak amacıyla son birkaç yıldır meydan işçi pazarında beklemektedir. Aynı şekilde daha önceden cezaevine girmesi nedeniyle suç kaydı bulunan ve sabıkasından kaynaklı olarak sürekli iş başvurusu reddedilen bir işçinin de zorunlu olarak geçimini sağlamak için işçi pazarında beklediği anlaşılmıştır.

Sultanbeyli meydanında bekleyen işçiler, Hasanpaşa işçi pazarında bekleyen işçilere kıyasla ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmektedir. Boş günlerde inşaat işi çıkmadığı günlerde ise yük taşıma (başta ev taşıma olmak üzere) işlerine ve esnafların yüklerini taşımaya gitmektedir. Bu yönüyle işçilerin günlük gittikleri işler bağlamında her iki işçi pazarı da bu konuda farklılaşmaktadır. Bunun dışında özellikle 1980-2000 yılları arasında Sultanbeyli’de hızlı yapılaşmayla beraber nalbur gibi esnafların da yüklerini taşımaya gitmekteydi. Aynı zamanda boş günlerde kömür işi çıkması durumunda belli dönemlerde kömür taşımaya da gidilmekteydi. Özellikle köy statüsü taşıdığı dönemlerde hasat zamanında belli işçilerin de köyde saman taşımaya gittikleri tespit edilmiştir. Meydan işçi pazarının diğer iki işçi pazarından daha eski olması nedeniyle o dönemlerde meydanda bekleyen işçilerin küçük bir bölümü saman taşımaya da gitmekteydi. Günümüzde ise çok nadir de olsa bazı işçilerin bahçe işlerine de gittikleri tespit edilmiştir.

3.10.3. Uzundere İşçi Pazarı

Sultanbeyli ilçesinde bulunan Uzundere işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda Uzundere kavşağının tam ortasında bulunan saat kulesinin altında işçiler beklemektedir. İşçiler, Uzundere kavşağın ortasında beklemiş olup, esnaflardan uzak bir alanda bekledikleri için esnaf-işçi arasında herhangi bir gerilimin yaşanmadı. Sultanbeyli Uzundere işçi pazarının bulunduğu konum gereği diğer işçi pazarlarına kıyasla çok daha dezavantajlı durumdadır. Özellikle Sultanbeyli Uzundere işçi pazarı Sultanbeyli’nin çeperinde yer almakta

²⁸² Yaşlı işçiler, her ne kadar maaşlı işlere yönelmek isteseler de esnaflar genellikle daha genç ve dinamik işçi grubunun daha verimli çalışabileceği için genç işçileri tercih etmektedir. Bu nedenle bazı yaşlı işçilerle yapılan görüşmede her ne kadar devamlı işlere başvuruda bulunmuş olsa da işverenler tarafından tercih edilmedikleri için zorunlu olarak işçi pazarında beklemeye etmektedir.

olup farklı ilçeleri birbirine bağlayan ulaşım ağlarının dışında kalmaktadır. Böylece farklı ilçeleri birbirine bağlayan bir merkezde bulunmamasından dolayı işçilerin işe gitme imkânlarını son derece kısıtlamaktadır. Uzundere işçi pazarının Sultanbeyli merkezine uzak olmasından dolayı Sultanbeyli bölgesindeki işverenlerin uzak bölgedeki Uzundere işçi pazarına gelmek yerine daha çok Sultanbeyli merkezinde olan Sultanbeyli merkez caminin önündeki işçi pazarına veya Hasanpaşa işçi pazarına giderek işçileri alıp işe götürmeyi tercih etmektedir.

Uzundere işçi pazarının tarihsel geçmişini araştırdığımızda çok detaylı bir bilgiye ulaşamadık. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. Birincisi Uzundere işçi pazarında geçmişte çalışan bütün Kürt ve Türk işçilerin birkaç yıl önce işçi pazarını tamamen terk etmesi ve var olan işçilerin de bu alana yeni gelen göçmenlerden oluşması gibi etmenlerle detaylı bir bilgiye erişilememiştir. Çevredeki esnafların çoğu yeni olması ve Uzundere işçi pazarının dışında kalması nedeniyle çevre esnafların işçi pazarına dair genel bilgilere erişimini ve işçilerle yakın temas kurmalarını engellemiştir. Esnaflardan elde edilen verilere bakıldığında 2000 sonrasında birkaç Karadenizli Türk işçinin ve Kürt bölgelerinden gelen Kürt işçilerin beklemeye başladıkları, 2016 yılından itibaren ise işçilerin tamamının pazarından ayrıldığı yönündeydi. Bu sebeple Sultanbeyli'deki Uzundere işçi pazarında daha önceki dönemlerde bekleyen Kürt ve Türk işçilerin ne zaman beklemeye başladıklarını, kimlerin beklediklerini, hangi işlerde çalıştıklarını, çalışma koşullarını ve barınma alanlarının tespit etmek imkânsızdı.

2016 yılında yerli işçiler, Uzundere işçi pazarından ayrılmasından hemen sonra maaşlı iş bulamayan birkaç Suriyeli işçi de son çare olarak Uzundere işçi pazarına gelerek beklemeye başlamıştır. Suriyeli göçmen işçilerle yapılan görüşmelerde ilk Suriyeli işçilerin 2017 yılından itibaren beklemeye başladığına dair aktarım olmuştur. İlk yıllarda 10'dan fazla Suriyeli işçi beklemekteydi. Bu süreçte Suriyeli işçilerin çoğunun inşaat işlerinden çok iyi anlamamaları nedeniyle yerli işçilere kıyasla çok daha az günlük işlere gitmekteydiler. Böylece Suriyeli işçilerin bir bölümü, düzenli iş bulamamaları ve iyi bir kazanç sağlamamaları nedeniyle pazardan ayrıldılar. Uzundere işçi pazarından ayrılan Suriyeli işçilerin bulundukları bölgede devamlı iş bulamamaları ve yakında bulunan Sultanbeyli meydan işçi pazarında Kürt ve Türk işçileri tarafından beklemelerine izin verilmemesi üzerine Avrupa yakasında bulunan Şirinevler bölgesinde düzenli işlere yöneldikleri öğrenilmiştir. Uzundere işçi pazarında bekleyen bazı Suriyeli işçilerin Sultanbeyli merkezde bulunan Meydan işçi pazarına geçip bekleme girişiminde bulunmuş olsalar da bu durum meydan işçi pazarında bekleyen işçiler tarafından engellenmiş dolayısıyla Suriyeli işçiler, tekrardan Uzundere işçi pazarına dönerek beklemeyi sürdürmüştür. Suriyeli işçilerin neredeyse tamamında hemşerilik ve bazı işçiler arasında

akrabalık bağları bulunmaktadır. Çoğu Suriyeli işçi Türkmen akrabaları ve hemşerilerinin yönlendirilmesiyle Uzundere işçi pazarından haberdar olup burada beklemeye başladıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bu pazardaki Suriyeli işçilerin tamamı Halep kentine bağlı Haydariye beldelerinden geldiği öğrenilmiştir.

Saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılında 6-7 Suriyeli Türkmen işçi beklediği tespit edilmiştir. Suriyeli işçilerle yapılan görüşmelerde sadece 1 Suriyeli işçinin 4 yıldır işçi pazarına belli aralıklarla geldiğini ve diğer işçiler ise son yıllarda belli aralıklarla gelip bekledikleri tespit edilmiştir. Bu süre zarfında Suriyeli işçiler dışında herhangi bir yerli işçi grubunun tekrardan gelip beklemediği tespit edilmiştir. 2020 yılında sadece iki düzensiz Afganistanlı göçmen işçinin Uzundere işçi pazarına gelerek Suriyeli işçilerin yanında beklemeye başladılar. Düzensiz Afganistanlı işçiler, Uzundere işçi pazarında birkaç haftalık bekleme sürecinde düzenli olarak işe gidememeleri ve beklentilerin çok altında kazanç sağlamaları nedeniyle Uzundere işçi pazarından ayrılma istekleri oluştu. Düzensiz Afganistanlı işçilerin bekleme sürecinde Uzundere bölgesinde bulunan bir hayvan çiftliği işletmecisi tarafından Afganistanlı işçilere çiftlikte maaşlı olarak çalışma teklifi bulunması üzerine düzensiz iki Afganistanlı göçmen işçi, pazardan ayrılmışlardır²⁸³.

Suriyeli işçiler, maaşlı işçi olarak çiftlikte çalışmaları ve barınmaları konusunda teklif almış olsalar da çiftlik işletmecisi tarafından verilen aylık maaşın asgari ücretinin altında olması, çiftlikteki barınma ve çalışma koşullarının sağlıksız olmasından dolayı Uzundere bölgesinde bulunan hayvan çiftliklerinde çalışmayı reddetmeleri anlaşılmıştır. Sultanbeyli Uzundere işçi pazarının diğer işçi pazarlarından ayıran ilginç durum ise işçi sayısının az olması nedeniyle mevcut işçilerin işverenle görüşüp fazla işçi teminini sağlamalarına yönelik olmuştur²⁸⁴.

²⁸³ İki düzensiz Afganistanlı işçi de çiftlikte uyudukları için kira ve fatura ödememelerinden dolayı düşük ücrete razı olmaktadır. Uzundere işçi pazarında Suriyeli işçiyle yapılan görüşmede hayvan çiftliği sahibinin de kendisine hayvan çiftliğinde maaşlı işçi olarak teklif ettiğini ama ailesiyle Uzundere yaşaması ve 2000 TL gibi (2021 yılında asgari ücret 2.324 TL olması) düşük ücret teklif edilmesinden dolayı bu teklifi reddettiğini belirtmiştir. Özellikle düzensiz Afganistanlı göçmenlerin kendi ülkelerinde kırsalda yaşadıkları için hayvancılık alanında uzman olmaları ve bekar olmaları onların hayvan çiftliğinde çalışmalarına olanak sağlarken burada bulunan Suriyeli işçilerin hayvandan pek anlamamaları ve aileleriyle yaşamalarından dolayı hayvan çiftliğinde çalışmayı tercih etmemelerine neden olmuştur. Özellikle 2 bin liraya ailesini geçindirmesinin mümkün olmadığı için ve hayvan çiftliğinin çalışma koşulları ağır olmasından dolayı hayvan çiftliklerinde çalışmayı tercih etmemektedir. Aynı şekilde hayvan çiftliklerinde ağır koşullarda günde ortalama 10 saat çalışmaları ve kötü koşullarda barınma ihtiyaçlarını sağlamaları nedeniyle bekar olan Suriyeli göçmen işçilerinde bu çalışma alanlarının ilgilerini çekmemesine neden oldu.

²⁸⁴ İşçiler, işçi pazarına gelmeyen diğer işçi arkadaşlarını telefonla arayarak işçi pazarına gelmesini talep etmektedir. Bazı günlerde ise işverenler, Uzundere işçi pazarındaki Suriyeli işçileri alıp işçilerin kaldıkları

Suriyeli işçiler, inşaat malzemelerini taşıma, ev taşıma ve bazı esnafların yüklerini taşımaya gitmektedir. Aynı şekilde işçiler belli dönemlerde Sultanbeyli belediyesine bağlı taşeron firmalarda park-bahçe işlerinde de çalıştıkları tespit edilmiştir. Belli günlerde ise bir taşeron firmasına bağlı olarak binaların günlük temizlik işlerine gitmektedirler²⁸⁵. Çok nadir de olsa gündelik işçi olarak Uzundere bölgesinde hayvan çiftliklerine gidip yük taşıma ve temizlik işlerine gitmektedir. 2021 yılında farklı bölgelerdeki işçi pazarında bekleyen işçiler, bulundukları kaymakamlıklar bünyesinde birkaç günlüğüne soğan ve patates taşıma işinde çalıştı. Uzundere işçi pazarında bekleyen Suriyeli işçiler de Sultanbeyli kaymakamlığı üzerinden birkaç günlüğüne soğan ve patates taşıma işinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Aynı şekilde Uzundere bölgesinde yeni inşaat alanlarının bulunmaması, konutların az olması ve fabrikaların son derece sınırlı olduğu için günlük işçilere daha az ihtiyaç duyulmaktaydı. Suriyeli işçilerle yapılan görüşmelerde çok nadir evden eve taşıma işlerine ve inşaat işlerine gittiklerini belirtmiştir.

Suriyeli işçiler, günlük işe gidemediklerinde ikinci bir ek işe yönelmekteydi. Maltepe ilçesine bağlı Gülsuyu işçi pazarında olduğu gibi Uzundere işçi pazarında da ikinci bir ek iş olarak geri dönüşüm malzemeleri (karton, plastik malzemeleri, demir, bakır vb.) toplama işi yapıldığı anlaşılmıştır²⁸⁶. Uzundere işçi pazarında bekleyen birkaç işçinin hem haftanın belli

mahalleye giderek o işçileri evlerinden alıp işe götürmektedir. Böyle bir durum diğer işçi pazarında yaşanmamıştır. Suriyeli işçiler, işvereni ellerinden kaçırmamak için hem işvereni ikna etmeye çalışmakta hem de evde boşta kalan işçileri ikna edip işe götürmeye çabalamaktadır. Sultanbeyli Uzundere işçi pazarında çok az sayıda işçi bekledikleri için ve bazı işçiler işe gittiklerinde genelde 1 veya 2 işçi kaldığı zamanlarda bu durum yaşanmaktadır. Suriyeli işçilerin barınma alanları Uzundere işçi pazarına yürüme mesafesinde olmasından dolayı işçiler işverenlerin aracılığıyla gittiklerinde çok kısa sürede evlerine ulaştıklarını belirtmiştir. İşçilerin, evleri işçi pazarına çok yakın olmasından dolayı işverenlerin bu tekliflere daha kolay ikna olmalarına olanak sağlamaktadır.

²⁸⁵ Uzundere işçi pazarındaki işçiler, belli günlerde taşeron bir firmaya bağlı çalışanlar tarafından işçi pazarına gelinerek birkaç Suriyeli işçiyi binaların temizliğine götürmektedir. İşçiler, binaların temizliği için genellikle Kadıköy, Üsküdar, Pendik'teki büyük binaların merdivenlerinin temizliğine gitmektedir. Firma, genelde çevre ilçelerinde birçok binanın merdiven temizliği üzerinde anlaşmalı olduğu bölgelerde belli günlerde fazla işçi ihtiyacı oluştuğunda Uzundere işçi pazarında işçi açığını Suriyeli işçiler üzerinden gidermektedir. Suriyeli işçiler, sabah 07:00 gibi temizlik işini yapan firmanın çalışanları tarafından alınıp işe götürülmektedir. Çalışma saatleri genelde binanın tamamının temizliği bitimi üzerine oluşmaktadır. O yüzden temizlik işlerine gittiklerinde çalışma saatleri değişiklik göstermektedir. Bu işçiler temizlik işlerine yevmiyeli olarak çalışmaya gitmekte olup günlük 170 lira almaktadır. Bu temizlik işine giden çalışanların tamamı erkeklerden oluşmaktadır.

²⁸⁶ Uzundere işçi pazarını diğer tüm işçi pazarlarından ayırt edici en temel noktalardan birisi ise işçiler Uzundere işçi pazarında sabahları iş bulamamaları durumunda ve temel geçim kaygısından dolayı hemen ikinci bir ek işe yönelmek zorunda kalmaktadır. Bu durumu biraz açarsak Uzundere işçi pazarında bekleyen Suriyeli işçiler sabah 06:00-09:00 arasında işçi pazarında beklemektedir. Bu zaman diliminde Suriyeli işçiler, işe gidemediklerinde ise sabah 09:00 gibi evlerine tekrar dönmekte ve ikinci bir iş olarak geri dönüşüm malzemeleri işine gitmektedir. İşçiler, çekçek arabalarıyla Sultanbeyli bölgesindeki mahalle aralarında dolaşarak topladıkları geri dönüşüm malzemeleri Uzundere'de bulunan geri dönüşüm işi yapan depoculara satmaktadır. Suriyeli işçiler, sabah evlerinde kahvaltıyı yaptıktan sonra çekçekle bulundukları mahalleleri dolaşarak gün boyunca plastik, kutu, karton, demir, naylon vb. ürünleri toplayarak geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Diğer birçok işçi pazarındaki işçiler, işçi pazarında bekleme sürecinde iş bulamamaları durumunda evlerine geri dönüp dinlenirken, Uzundere işçi pazarında bekleyen Suriyeli işçiler ise işçi pazarında iş bulamamaları durumlarında ikinci bir ek işe yönelip hayatta

günlerinde günlük işlere gitmeleri hem de geri dönüşüm işi yapmalarından dolayı çoğu Suriyeli işçinin düzenli bir iş bulmak koşuluyla pazardan ayrılacaklarını belirtmiştir. Böylece yakın bir gelecekte muhtemelen Uzundere işçi pazarında bekleyen Suriyeli işçilerin de zamanla pazardan ayrılacağı öngörülmektedir.

3.11. Şile İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.11.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Şile ilçesine bağlı işçi pazarında bekleyen işçiler, 1966-2021 dönemleri arasında zorunlu veya isteğe bağlı olarak birkaç mekân değiştirdiği tespit edildi²⁸⁷. 1960'larda köy sakinleri gün içinde Ovacık kahvehanesine gelip oturmaktaydı. İlk dönemlerde Ovacık kahvehanesi, köylülerin gelip oturduğu bir mekân iken sonraki yıllarda ise bölgeye günlük işlerde çalışmaya gelen Kürt ve Türk işçilerinde ilk uğrak adresi oldu²⁸⁸. İlk yıllarda daha çok Sivaslı, Ordulu, Trabzonlu ve Rizeli Türk işçilerin yanı sıra sonraki yıllarda Karşlı, Vanlı (Ercişli) ve Iğdırli Kürt işçilerde beklemekteydi²⁸⁹. 1970'lerin başlarında işçilerin büyük çoğunluğu Türk işçilerden oluşmakta olup çok az sayıda da Kürt işçi beklemekteydi. 1970'lerin ortalarında ise Ovacık işçi kahvehanesinin hemen yakınında Şark kahvehanesi açıldı. Şark kahvehanesi, Ovacık kahvehanesinin yakınında olup Üsküdar caddesi ile Ihlamur caddesinin kesiştiği noktadaydı (günümüzde Şile Ziraat bankası şubesinin karşısındaydı).

Şark kahvehanesi ilk açıldığı dönemlerde köy halkı beklemekteydi. 1970'lerin ortalarından itibaren özellikle işlerin yoğun olduğu yaz dönemlerinde Ovacık kahvehanesine oturacak yer kalmadığında bazı Kürt işçiler, hemen yakınında bulunan Şark kahvehanesine

tutunmaya çalışmaktadır. 2021 yılında Suriyeli işçiler, ek işte (geri dönüşüm malzemeleri toplama) günlük 40-70 lira arasında ücret kazanmaktadır.

²⁸⁷ Birçok işçi pazarındaki işçiler uzun süre aynı mekânda beklerken Şile işçi pazarındaki işçiler ise 1966-2021 dönemleri arasında birkaç defa mekânsal konumlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. İşçiler, belli dönemlerde farklı mekânlarda iç içe bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Şile ilçesinde işçilerin ilk bekledikleri mekân Ovacık işçi kahvehanesiydi. Yapılan görüşmeler neticesinde Ovacık kahvehanesinin 1960'ların sonlarında açıldığı tespit edilmiştir. Bu dönemlerde Şile ilçesi, köy statüsünde olduğu için Ovacık kahvehanesi köy kahvehanesi olarak anılmaktaydı.

²⁸⁸ Böylece zamanla köy halkı ve işçiler tarafından Ovacık kahvehanesi Ovacık işçi kahvehanesi olarak anılır olmuştur. Günümüzde Ovacık işçi kahvehanesinin mekânsal konumuna baktığımızda ise Şile Belediyesi binasının hemen karşısındaydı. Ovacık kahvehanesi, günümüzde de açık olup müşterilerine hizmet sunmaya devam etmektedir. Ovacık kahvehanesinin ilk açıldığı günden günümüze dek mekânsal konumu hiç değişmedi.

²⁸⁹ Ovacık işçi kahvesine ilk olarak Sivaslı, Ordulu, Trabzonlu ve Rizeli işçiler beklemekteydi. Daha sonra Kürt işçilerde bu işçi gruplarına dahil olup günlük işlere gitmeye başladı. İlk Kürt işçi grubunun Ovacık işçi kahvesine 1980'lerde beklemeye başladığında Türk işçileri başlangıçta Kürt işçilerin beklemelerine engel olmaya çalışmaktaydı. Sürekli olarak Kürt işçilerin Ovacık işçi kahvesinin önünde beklemelerini engellemekte ve Kürt işçilerle tartışmalar yaşanmaktaydı. Süreçle birlikte Kürt işçilerin ısrarla işçi kahvesinde beklemeye devam etmesi ve zamanla işçi kahvehanesinde Kürt işçilerinde sayısının hızla artmasının etkisiyle Türk işçilerde Kürt işçilerinde Ovacık işçi kahvesinde beklemelerine kabullenmek zorunda kalmıştır. Farklı illerden gelen Kürt işçilerin kendi aralarında birlik kurması ve kendilerini koruması üzerinde bu işçi kahvesinde kalıcı hale gelmelerine olanak sağladı.

geçip günlük işlere gitmek için beklemekteydi. 1970'lerin ortalarında şark kahvehanesini Iğdırlı bir Kürt işletmeci tarafından açılmıştı. Daha sonraki aylarda Kürt işçilerin zamanla bu işletmede beklemeleri süreklileşmişti²⁹⁰.

Böylece uzun süre Sivaslı, Ordulu, Trabzonlu ve Rizeli Türk işçiler Ovacık işçi kahvehanesinde beklemeyi tercih ederken Karslı, Vanlı (Erciş) ve Iğdırlı Kürt işçilerin neredeyse tamamı ise Şark işçi kahvehanesinde beklemeyi tercih etmiştir. Kürt işçiler, uzun yıllar Şark kahvehanesinde beklemeleri nedeniyle tıpkı Ovacık kahvehanesi gibi Şark kahvehanesi de işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlandı. Her iki işçi kahvehanesinde de işçiler, güneşin doğuşuyla işçi kahvehanesinde oturup işverenlerin kendilerini günlük işlere götürmeleri için beklemekteydi. İşlerin yoğun olduğu dönemlerde köy sakinleri daha kahvehaneye gelmeden çoğu işçi günlük işlere gitmiş oluyordu. 1970-1990 dönemleri arasında aralarında çocuk işçi, genç, yetişkin ve yaşlı işçilerin bulunduğu Kürt ve Türk işçiler, günlük işlere gitmek için her sabah Ovacık ve Şark işçi kahvehanesinde beklemekteydi²⁹¹. İşçilerin geldikleri illere bakıldığında işçilerin çoğu Sivaslı işçilerden oluşmaktaydı. Bu dönem aralığında akrabalık ve hemşerilik ilişkileri bulunan çocuk işçilerin ve genç işçilerin sayısı yükseldi. Şark işçi kahvehanesinde bekleyen Kürt işçiler ve Ovacık işçi kahvehanesinde bekleyen Türk işçiler genelde güneşin doğuşuyla beraber işçi kahvehanesine gelerek havanın durumuna göre kahvehanenin içinde veya kahvehanenin önünde günlük işlere gitmek için beklemekteydi.

²⁹⁰ Özellikle kahvehane işletmecisinin Iğdırlı Kürt olması ve Kürt işçilerin kahvehanesinde beklemelerine olumlu yaklaşması üzerinde birçok Kürt işçi Ovacık Kahvehanesinden Şark kahvehanesine yönelmesini sağlamıştır. Kısa süre içerisinde Ovacık işçi kahvehanesinde bekleyen bütün Kürt işçiler, Ovacık işçi kahvehanesinden ayrılıp hemen yakınında bulunan Şark kahvehanesine geçip beklemeye başladılar. İşçiler, genellikle aynı etnisiteden olan işçi arkadaşlarıyla kahvehane işletmecisinin mekânında beklemeyi tercih etmekteydi. Böylece işçiler, aynı etnik gruptan oldukları işçi arkadaşlarıyla veya hemşerileriyle daha uyum iyi sağlayacağı ve birlikte sorunsuz şekilde bekleyip günlük işlere gidebileceklerini düşünmekteydi.

²⁹¹ Bu süreçte işçiler, havanın sıcak olduğu dönemlerde kahvehanenin önünde, havanın soğuk olduğu dönemlerde ise kahvehanenin içinde masalarda iç içe beklemekteydi. İşçiler, Ovacık işçi kahvehanesini sabahları günlük işlere gitmek için kullandıkları bir mekân iken akşamları ise sosyalleşmek amacıyla kullanmaktaydı. İşçiler, akşamları ve işe gidemedikleri günlerde Ovacık işçi kahvehanesine işçi arkadaşlarıyla gelip günlük muhabbetlerini yapmakta veya oyun oynayarak sosyalleşmekteydi. 1975'lere dek Şile bölgesinde pek kahvehane bulunmadığı için ve akşamları sosyalleşecekleri pek alan olmadığı için işçiler sosyalleşmek için yine kendi işçi kahvehanelerini tercih etmekteydi. 1975'lerde Şark işçi kahvehanesinin de açılmasıyla beraber işçiler her iki işçi kahvehanesinde boş zamanlarını işçi arkadaşlarıyla kahvehanede geçirerek sosyalleşmekteydi. Cep telefonların daha yaygınlaşmadığı ve sadece hatlı telefonlarla iletişim kurulduğu dönemlerde Şile ilçesinde bulunan Ovacık ve Şark işçi kahvehanelerinde hatlı telefon bulunmaktaydı. İşçiler, günlük işlere gittikleri esnaflara ve diğer işverenlere kahvehanenin hatlı numaralarını vererek kendilerine ihtiyaç duyulması halinde işçi kahvehanesine gelinmeden hatlı telefon üzerinden çalışmaya gelebileceklerini beyan etmiştir. Böylece belli dönemlerde bazı işverenler işçi kahvehanesine gelmeden Ovacık ve Şark kahvehanesinin hatlı telefonunu arayarak işçi talebinde bulunmaktaydı. Ağırlıklı olarak 2000'lerden sonra cep telefonları yaygınlaşması ve işçilerin zamanla cep telefonları kullanmasıyla beraber hatlı telefonların da işlevi sona ermeye başlamıştır. Böylece 2000 sonrasında işçiler cep telefonları üzerinden veya işverenler Şile terminalin köşesindeki işçi kahvehanesine gelerek işçileri seçip işe götürmekteydi.

1985’lerde ise Ovacık işçi kahvehanesinde bekleyen Sivaslı, Ordulu, Trabzonlu ve Rizeli Türk işçilerin tamamı Şile meydanında bulunan eski Şile otogarında bulunan kahvehanede beklemeye başladılar. 1997 yılında ise Şark işçi kahvehanesinin kapanması üzerine Kürt işçiler de eski Şile otogarının yanındaki işçi kahvehanesinde Türk işçilerle beraber beklemeye başladı. Böylece 1997 yılından itibaren Ovacık işçi kahvehanesinde bulunan Türk işçiler ve Şark işçi kahvehanesinde bulunan Kürt işçiler, terminalin yanında bulunan işçi kahvehanesinde beklemeye başladı. Her iki grup, 1997 yılından terminalin yıkılmaya başladığı 2015 yılına kadar terminal kahvehanesinde beklemekteydi²⁹². Bu dönem aralığında terminalin yanında bulunan kahvehane bölge halkı ve işçiler tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaktaydı.

Terminal yanında bulunan işçi kahvehanesinde Kürt ve Türk işçilerden birçok işçi işçi beklemekteydi. 2000’lerde 80’den fazla inşaat ustası veya düz işçi olan Karslı, Iğdırlı, Vanlı (Erciş), Sivaslı, Ordulu, Rizeli ve Trabzonlu işçi beklemekteydi. İşçiler, arasında ise en çok Sivaslı işçiler, beklemeye devam etmekteydi. 2015 yılına gelindiğinde ise Şile meydanında bulunan Şile terminali ve çevresi yıkılma kararı alınmasıyla işçi kahvehanesi de yıkılmıştır. Böylece zorunlu olarak Kürt ve Türk işçiler farklı bölgelere dağılmak zorunda kaldılar. Özellikle 1970’lerden 2015 yılına dek işçi kahvehanesinde işçilerin sayısı son derece yüksek iken, 2015 yılında terminalin yıkılmasıyla birlikte işçi kahvehanesi kapanması ve işçilerinde dağılmak zorunda kalması nedeniyle işçilerin sayısı düştü. Görüldüğü üzere Şile meydanında bulunan terminalin yanındaki işçi kahvesi 2015 yılında yıkıldıktan sonra birçok işçi, pazardan koparken geriye kalan birkaç işçi de Ordulular ve Karadenizliler derneğinde beklemeye başladı. Aynı şekilde birkaç Kürt işçi de yıkılan terminalin karşı caddesinde bulunan Iğdırlıların çay ocağına geçip beklemeye başladı. Türki işçiler, birkaç sene dernekte bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etti. Günlük işlerin iyice azalması ve bazı işçilerin yaşlanmasıyla beraber Türk işçiler zamanla derneğe gelmemeye başlamıştır.

²⁹² Şile ilçesinde 1966 yılından günümüze kadar geçen süreçte Kürt ve Türk işçileri yoğun bir şekilde günlük işlere gitmekteydi. Şile ilçesinin emek ihtiyacının bir bölümünü bu işçi grupları tarafından karşılanılmaktaydı. 2014-2015 yılları arasında özellikle Suriyeli mülteciler ve düzensiz Afganistanlı göçmenlerde Şile ilçesine gelerek emek gücünde yerini almaya başlamıştır. Suriyeli ve Afganistanlı göçmen işçiler, terminalin yanındaki işçi kahvehanesine gelip günlük işlere gitmek yerine daha çok Şile ilçesinde bulunan esnaflarda ve fabrikalarda maaşlı işçi olarak çalışmayı tercih etmiştir. Özellikle çay ocağındaki Kürt işçilerle ve çay ocağı ve kahvehane işletmecileriyle yapılan görüşmede günlük işlere gitmek amacıyla herhangi bir Suriyeli veya Afganistanlı işçinin sabah gelip kahvehanede veya çay ocaklarında beklemediklerini beyan etmiştir. Nitekim bu ilçede saha çalışması sırasında hem yapılan görüşmelerde hem de yapılan gözlemlerde işçi kahvehanelerinde veya çay ocaklarında herhangi bir Afganistanlı veya Suriyeli işçiye rastlanılmamıştır.

2021 yılında yapılan saha araştırmasında dernekte herhangi bir işçi grubunun bulunmadığı tespit edilmiştir. Öte yandan eski terminalin bulunduğu Cumhuriyet caddesinin tam karşısında bekleyen Kürt işçileri ise saha çalışmasında çay ocağında bekledikleri tespit edilmiştir. 2021 yılında yapılan saha araştırmasında 5-6 yaşlı Vanlı (Erciş), Karanlı ve Iğdırli Kürt işçi, sabah erken saatlerde çay ocağı açıldıktan hemen sonra Kürt işçiler, geçip beklemekteydi. Bir yandan inşaat işlerinin azalması diğer yandan ilçeye zamanla doğalgaz bağlanmasıyla günlük işlere giden işçi sayısında zamanla bir azalma yaşandı. İşçilerin bir bölümü geçmişe kıyasla iyi bir birikim yapamadığı için işçiliği bırakmış veya farklı çalışma alanlarına yönelirken, işçilerin küçük bir bölümü ise elde ettiği mesleki deneyim ve sermaye birikimiyle yerel ağlar üzerinde küçük müteahhitlik işine yöneldiler²⁹³. Aynı şekilde bazı işçiler, işlerin azalmasıyla memleketinden gelmekten vazgeçmiştir. 2015 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına kadar günlük işlere giden işçi sayısında sürekli bir düşüş yaşandı.

1966 yılından saha çalışması yapıldığı 2021 yılına dek işçiler, birçok farklı işlerde gündelik işçi olarak çalışmaktaydı. 1966 yılında ilk işçi grubu, İstanbul'un farklı ilçelerinden gelerek Şile sahilindeki balıkçı barınaklarının inşaatında çalışmaktaydı. Bu süreçte bölgede başta inşaat ustaları ve kalfalar olmak üzere günlük işçilere ihtiyaç duyulması üzerine işçilerin bir bölümü bölgede sürekli beklemeye başladı. Zamanla Şile ilçesinde birçok yeni yapıların ortaya çıkması ve imar kanunuyla yeni yerleşim yerleri açılmasıyla ve birçok alana yeni binalar, villalar, siteler, oteller, fabrikalar yapılmasıyla birlikte inşaat sektörü kısa sürede hızla gelişti. Bu durum inşaat işlerine giden işçileri olumlu yönde etkiledi. Zamanla Şile ilçesinde günlük işçilere duyulan ihtiyaçların artmasına bağlı olarak Şile ilçesindeki işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşandı.

Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Şile ilçesinde işçi kahvehanelerinde bekleyen işçiler, 1990'ların sonlarına kadar ağırlık olarak inşaat işlerine, kömür taşıma ve yük taşıma (ev

²⁹³ Özellikle inşaat alanında uzmanlaşan bazı Türk işçilerde inşaat firmalarında maaşlı işçi olarak çalışmaya yönelirken çok az sayıdaki Türk işçi ise işçilikten elde ettikleri birikimlerini ve tecrübelerini kullanarak küçük müteahhitlik işlere yönelmeye başladı. Bazı Türk işçileri gibi Kürt işçilerde birkaç kardeş işçi paralarını biriktirip işçilikte tecrübe kazandıkları inşaat işlerine yönelerek Şile ilçesinde ucuz arsalar alarak yeni binalar yapıp küçük müteahhitlik işlere yönelmiştir. Aynı şekilde bazı dönemlerde ise büyük inşaat firmalarından götürü işler (kıbale işler) alarak inşaat alanında çalışmaya devam etmiştir. Uzun yıllar Şile işçi pazarında bekleyen bazı Kürt ve Türk işçiler, inşaat alanında uzun yıllar çalışmaları ve ustalaşmaları ve sermaye birikimi yoluna giderek ve yerel kanallar üzerinden iktidar partisiyle iyi ilişkiler geliştirerek bölgede ucuza ve imara açılacak arsaları önceden alarak küçük müteahhitlik işlerine yöneldiğini söyleyebiliriz. Özellikle 2002-2003 dönemleri arasında AKP iktidara gelmesiyle birlikte işçi pazarında bekleyen Sivasslı, Ordulu, Trabzonlu ve Rizeli işçilerin küçük bir bölümü yerel ağlar üzerinden iktidarla yakın ilişki halinde olup ucuz arsalar satın alarak ve ihaleler üzerinde müteahhitlik yapmaya başladı. Zamanla bu gruplar, iktidarın yerel kanallarına eklenerek inşaat işlerini almaya başlayarak zenginleşti.

taşıma, nalburların başta olmak üzere esnafların yüklerini taşıma vb.) işlerine gitmekteydi. Daha sonraki yıllarda Şile ilçesine doğalgaz bağlanmasıyla beraber işçilerin kömür taşıma işi sonlanmıştır. Öte yandan da Şile ilçesine villalar ve siteli apartmanların yapılması üzerine birçok işçi zamanla bahçe işlerine de gitmeye başlamıştır. Süreçle birlikte ilçenin hızla büyümesi, memurların ve nüfusun bir bölümünün bu ilçeye kaymasıyla birlikte bazı işçiler ev taşıma işine katıldıklarını belirtmiştir. İşçiler, Şile belediyesinin park-bahçe düzenleme işine katılmamıştır. Belediyenin düzenli işçileri olması nedeniyle işçiler, belediyenin ya da taşeronların park-bahçe işlerine katılmadıklarını belirtmiştir. İşçiler, daha çok bireysel yollarla zenginlerin villalarında veya siteli apartmanlarının bahçe işlerine gittikleri tespit edilmiştir.

3.12. Tuzla İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.12.1. İçmeler İşçi Pazarı

Tuzla ilçesine bağlı İçmeler işçi pazarının işçi dağılımı ve mekânsal konumuna baktığımızda Aydınlı yolu caddesi üzerinde olup Gülle sokağı ile İbrahim Koray sokağının kesiştiği geniş bir alana yayılmıştır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarı, Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarı ve Tuzla ilçesine bağlı İçmeler işçi pazarında bekleyen işçiler, çok geniş bir alana yayılarak günlük işlere gitmektedir. İçmeler İşçi pazarında bekleyen işçilerle ve çevresindeki esnaflarla yapılan derinlemesine görüşmede İçmeler işçi pazarının tarihsel geçmişine dair birkaç temel veriye ulaşılmıştır. İçmeler işçi pazarına ilk kez 1987 yılında birkaç Şanlıurfalı işçi gelip beklemeye başladı. 1990’larda ise Şanlıurfalı işçi sayısında önemli bir artış yaşandı. 1990’larda işlerin yoğun olduğu dönemlerde 200’den fazla Şanlıurfalı işçi beklemekteydi. Özellikle hasat zamanında veya kış mevsiminde işlerin azaldığı aylarda işçi sayısında bir düşüş yaşanmaktaydı. İçmeler işçi pazarında bekleyen işçilerin neredeyse tamamı Şanlıurfa ilinin Viranşehir, Harran ve Eyyubi’ye ilçesindeki köylerden gelen Arap işçilerden oluşmaktadır. Şanlıurfalı Arap işçiler, her üç ilçenin iki farklı aşiretinden olup aynı aşiret üyeleri ve aynı köylerden gelen işçiler birbirlerine daha yakın mesafede beklemeyi tercih ederken diğer ilçeden ve aşiretten olan veya akraba bağı olan diğer işçi grupları da birbirlerine yakın mesafede küçük gruplar halinde caddenin diğer bir köşesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi²⁹⁴.

²⁹⁴ Arap işçileri arasında aynı aileden, akrabalardan, aynı köy veya komşu köylerden gelen birçok işçinin aynı aşiretten olup geçmişte işçiler arasında aşiret bağı güçlüydü. Bu sayede işçiler, birbirlerini daha iyi tanımaktaydı ve birbirlerine daha kolay yakınlaşmaktaydı. Bu işçi grupları arasında aynı aileden (kardeşler, baba-oğul) veya akrabadan olan çok sayıda çocuk işçi, genç, yetişkin ve yaşlı işçi iç içe geçerek beklemekteydi. 1990’larda diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi İçmeler işçi pazarında da işçiler arasında çok sayıda çocuk işçi bulunmaktaydı.

1990’larda işçi sayısının yüksek oluşu nedeniyle yerel halktan ve/veya esnaflardan gelebilecek tepkileri azaltmak amacıyla işçilerin bir bölümü Gülle sokağı ile İbrahim Koray sokağın başlangıcına uzanan geniş bir alanda beklerken, işçilerin diğer bir bölümü ise yolun karşı caddesinde beklemekteydi. İçmeler işçi pazarında bekleyen işçiler, 1990’ların başlarından 2006 yılına dek caddenin karşılıklı kaldırımlarında (birbirlerini görecektir şekilde) beklemekteydi. Bu süreçte yolun karşı caddesinde bekleyen işçiler, esnaf lokantası ve çay ocağının önündeki kaldırımlarda beklemekteydi²⁹⁵.

2006 yılında işçilerin beklediği alanda yeni bir bina yapmak amacıyla esnaf lokantası ve çay ocağının yıkılma kararı alınarak şantiye alanı kurulması üzerine işçilerin tamamı yolun karşı caddesine geçerek diğer işçi grupların yakınında beklemeye başladılar. Yolun karşısına geçen bütün işçilerin Şanlıurfalı olması ve işçiler arasında aşiretlik, komşuluk veya akrabalık bağı bulunması sayesinde cadde üzerinde bekleyen diğer işçi grubundan herhangi bir tepkiye maruz kalmamalarına olanak sağladı. Diğer işçi pazarından farklı olarak İçmeler işçi pazarındaki işçiler, küçük gruplar halinde cadde üzerinde 60-80 metre arasında geniş bir alana yayılarak kaldırımların belli köşelerinde beklemektedir. Böylece 2006 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek işçiler, caddenin tek tarafında geniş bir alana yayılarak beklemeye devam etmektedir.

1987 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek Şanlıurfalı (Viranşehir, Harran, Eyyubi ilçeleri) işçiler ve son yıllarda iki Arap Hataylı işçiyle beraber her sabah İçmeler işçi pazarına gelip beklemeye devam etmektedir. Yapılan görüşmelerde 1987 yılından itibaren işçi sayısında kayda değer bir artış yaşanıp 1990’lardan son yıllara dek 200’den fazla işçi beklemekteydi. Bu süreçte işçi sayısının fazla olmasının birkaç temel nedeni bulunmaktaydı. 1992 yılında Tuzla ilçe statüsünü kazanmasıyla Tuzla bölgesine yoğun bir yapılaşma süreci başlamıştır. Bölgede birçok yeni yapılaşmayla nüfusun bir bölümü Tuzla’ya kaymasıyla beraber günlük işçilere duyulan talepte arttı. Aynı şekilde Tuzla bölgesinde Tuzla tersanelerinin yanı sıra bölgede organize sanayi ve deri sanayi bölgeleri açılmasıyla beraber gündelik işçilere duyulan ihtiyaçta arttı. Diğer birçok işçi pazarında 2000 sonrasında işçi sayısında ciddi düşüşler yaşanırken, İçmeler işçi pazarında ise böyle bir durumun yaşanmadığı tespit edilmiştir²⁹⁶.

²⁹⁵ İşçiler, yorulduklarında veya havanın soğuk olduğu günlerde işçi pazarının hemen yanında bulunan çay ocağına geçip hem çaylarını içip biraz dinlenmekteydi hem de biraz ısıdıktan sonra tekrardan caddenin kenarına geçip beklemeye devam etmekteydi. İşçiler, çay ocağında sabah kahvaltılarını yapmaktaydı.

²⁹⁶ Özellikle Suriye savaşının patlak vermesiyle birlikte Suriyeli mültecilerin büyük çoğunluğu Şanlıurfa’ya geçmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte mülteciler hayatta kalabilmek için ucuz işgücünde yoğun bir emek sömürüsüne maruz kalarak çalışmaktaydı. Bu göçmen grubunun çalıştığı alanlardan biri de tarımsal alanlardı. Suriyeli mültecilerin çok ucuza tarım alanlarındaki çapa ve hasat dönemlerinde çalışmalarından dolayı yerli tarım

İçmeler işçi pazarında 1990'larda olduğu gibi günümüzde de işlerin yoğun olduğu, okulların tatil edildiği, hasat mevsimin dışındaki dönemlerde ve ailesiyle mevsimlik tarım işçiliğinden çalışıp tekrardan işçi pazarına geri döndüğü dönemlerde işçi sayısında önemli bir artış yaşanmaktaydı.

Şanlıurfalı işçiler, her sene Mart-Kasım ayları arasında gurbete çıkıp İçmeler işçi pazarında çalışmaktadır. Okulların tatil edildiği yaz mevsiminde ise bazı liseli ve üniversiteli öğrencilerin okul harçlığını çıkarmak ve ailesine ekonomik katkı sağlamak amacıyla bireysel ya da aile üyeleriyle, akrabalarla veya köylüsüyle gurbete çıkıp İçmeler işçi pazarında yaklaşık üç-dört ay bekleyip günlük işlere gitmektedir. Okulların açılmasıyla çocuk ve genç işçiler, gecikmeli olarak tekrardan okullarına geri dönmektedir²⁹⁷. Diğer işçi pazarlarına kıyasla İçmeler işçi pazarındaki işçi sayısı Mayıs-Eylül aylarında 150-200 civarında iken okul sezonun açılması ve iş yoğunluğunun düşmesine bağlı olarak Ekim-Kasım aylarında 60 işçiye kadar düşmektedir. Özellikle kışın işlerin azalması ve çoğu işçinin memleketine gitmesiyle işçi sayısı 15-20'ye kadar düşmektedir. Sadece İstanbul'a kalıcı olarak yerleşmiş olan 15-20 civarındaki Şanlıurfalı işçi grubu sabahları İçmeler işçi pazarında beklemeye devam etmektedir.

İçmeler işçi pazarında işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçi olması nedeniyle kış aylarında işçi sayısında ciddi bir düşüş yaşanmaktadır. Aynı şekilde Şanlıurfa'da ailesinden küçük meta üreticisi olan bazı işçiler, hasat sezonun başlamasıyla pamuk toplamak için ailesine yardıma gitmektedir. Şanlıurfalı işçiler arasında küçük bir işçi grubu ise aile üyeleriyle beraber Mart-Eylül tarihleri arasında mevsimlik tarım işçiliğinde çalışmak için Doğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde farklı dönemlerde ve farklı tarımsal ürünlerde

işçilerin de daha düşük ücretle çalışmak zorunda kaldı. Özellikle işverenlerin yedek işçi ordusundan yararlanarak hem yerli işçileri hem de Suriyeli göçmen işçileri yoğun emek sömürsüne maruz bırakarak çalıştırması neticesinde temel geçimlerini sağlayamayan yerli işçiler, tarımsal faaliyetlerden koparak farklı enformel çalışma alanlarına yönelmiştir. Özellikle göçmen nüfusun hem kırdan hem de kent merkezlerinde ucuz işgücü olarak çalıştırılması üzerine birçok yerli işçi gurbete çıkıp İstanbul'da işgücüne katılımını tetiklemiştir. Toprak mülkiyetinin eşitsiz dağılımı, işgücünün son derece sınırlı olması, ucuz işgücünün yoğun görülmesi ve göçmenlerinde ucuz işgücü piyasasına dahil olmak zorunda kalması sonucunda birçok Şanlıurfalı yerli işçi, İstanbul'a gurbete çıkıp işçi pazarları gibi birçok sektöre yöneldi. Bu durumu sadece Suriyeli göçmenlere bağlamak eksik olacaktır. Özellikle son yıllarda Suriyeli göçmenlerin ucuz işgücü olarak çalışması yerli işçilerin farklı bölgelere çalışmasını tetikleyen birçok etkenden sadece biridir. Nitekim son 40 yıldır Şanlıurfa'daki işçilerin, İçmeler işçi pazarında beklemeleri bu durumu kanıtlayıcı niteliktedir.

²⁹⁷ Diğer işçi pazarlarına kıyasla İçmeler işçi pazarında lise ve Üniversite'de okuyan öğrenci sayısının çok yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Lise çağındaki öğrencilerin tamamı 18 yaşından küçük olan çocuk işçilerden oluşmaktadır. Son yıllarda ekonomik koşulların kötüleşmesi ve ailelerin geçim sıkıntıları artmasına bağlı olarak öğrencilerin her sene birkaç hafta erkenden okullarından koparak İstanbul'daki İçmeler işçi pazarına gelip beklemektedir. Özellikle geçim sıkıntısı ve öğrencilerin derslere geç katılmaları ve motivasyonlarını yitirmeleri nedeniyle ailelerine ekonomik katkı sağlamak için birçok öğrenci okulu bırakarak İçmeler işçi pazarında işçi olarak kalıcılığa başlamıştır.

mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır²⁹⁸. Özellikle Haziran-Eylül dönemleri arasında İçmeler işçi pazarında iş yoğunluğunun artmasına bağlı olarak bazı işçiler, çalıştığı mevsimlik tarım işçiliğinden ayrılarak İçmeler işçi pazarına gelip beklemeye devam etmektedir. Bu şekilde belli dönemlerde işçi sayısında keskin bir düşüş yaşanmaktadır. Özellikle işlerin azaldığı, okulların açıldığı ve kış aylarında gurbetçi işçilerin de Şanlıurfa'ya dönmesiyle işçi sayısında ciddi bir düşüş yaşanmaktadır.

Son yıllarda ise Şanlıurfalı Arap işçilerin beklediği İçmeler işçi pazarına Hatay ilinden iki tane Arap işçinin beklemeye başlaması diğer işçiler tarafından tepkiyle karşılanmamıştır. Hataylı her iki işçinin de İçmeler işçi pazarında bekleyen Şanlıurfalı bazı işçilerle akrabalık bağı olmaları ve Arap olmaları sayesinde Hataylı işçiler herhangi bir tepkiye maruz kalmadan beklemeye başlamışlardır. Hataylı iki işçinin de gelmesiyle beraber saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılında sadece Şanlıurfalı ve Hataylı Arap işçilerin beklediği bir işçi pazarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle İçmeler işçi pazarı İstanbul'daki diğer tüm işçi pazarından farklılaşmaktadır.

Geçmişten günümüze birçok farklı ilden ve farklı ülkelerden göçmen işçilerin İçmeler işçi pazarına gelip bekleme girişimleri olmuş olsa da bu durum sürekli Şanlıurfalı işçiler

²⁹⁸ Şanlıurfa, her ne kadar tarımsal faaliyetlerinin temel merkezlerinden biri olsa da arazi mülkiyetinin eşitsiz dağılımı ve nüfusun büyük çoğunluğunun küçük meta üreticileri olması nedeniyle yeterli düzeyde tarımsal faaliyetten gelir elde edememektedir. Aynı şekilde hane nüfusunun kalabalık olması ve miras yoluyla toprağının dağıtımı sürecinde hane üyelerine çok küçük toprak hissesi düşmesi nedeniyle hane üyelerinin büyük çoğunluğunun ilçe ve şehir merkezlerine göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle hane üyeleri ilçe veya kent merkezlerinde asgari ücretle hane nüfusunun yüksek olduğu aile üyelerine geçimlerini sağlayamaması nedeniyle ilçe ve kent merkezinden enformel çalışma alanlarına yönelmek yerine mevsimlik tarım işçiliğine yönelmektedir. Aile üyelerinin çoğu farklı bölgelerde mevsimlik tarım işçiliğinde çalışarak mutlak yoksulluk içinde temel geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Bu sebeple İçmeler işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü ikinci bir çalışma alanı olarak Mart-Haziran dönemleri arasında aileleriyle belli bölgelerde mevsimlik tarım işçiliğine gidip çalışmaktadır. Bazı işçiler aile üyeleriyle Mart-Haziran aylarında mevsimlik tarım işçiliğinde katılmış olup haziran ayında İstanbul'daki Tuzla içmeler işçi pazarında iş yoğunluğunun artmasıyla mevsimlik tarım işçiliği yaptığı yerden İstanbul'a gelerek işçi pazarında çalışmaya devam etmektedir. İşçilerle yapılan görüşmelerde aile üyesi olan işçiler, İçmeler işçi pazarına gelirken, diğer aile fertleri ise mevsimlik tarım işçiliğine devam etmektedir. Özellikle aile fertlerinden hane reisi İçmeler işçi pazarına geldiğinde aile üyeleri memleketlerine dönerken hane reisi ise İstanbul Tuzla ilçesine gelip işçi pazarında çalışmaya devam etmektedir. Bu işçi grupları genelde hem mevsimlik tarım işçiliğinden hem de işçi pazarından elde ettikleri birikimle kışın temel geçimlerini sağlamaktadır. Bu şekilde her sene işçiler ekonomik anlamda bir birikim yapmadan düzenli çalışarak hayata tutunmaya çalışmaktadır. Bazı işçiler ise kendi köylerinde günlük yevmiyeli işçi olarak köyde pamuk tarlalarda çapa ve hasat dönemlerinde çalışabilmekteydi. İçmeler işçi pazarında birçok işçi pamuk hasadında ailelerine pamuk toplama işinde yardım etmek için Eylül ayında köylerine gidip pamuk hasadında çalışmaktadır. Bazı ailelerin küçük meta üreticisi olması nedeniyle pamuk hasat makinalarına kiralamaktan zorluk çekmeleri nedeniyle pamuk hasadına tüm aile üyeleriyle katılmaktaydı. Öte yandan bazı bölgelere günlük pamuk hasadına giden işçilerin 2014-2015 yılları arasında pamuk toplama makinaları çıkması nedeniyle bu işçi grubu eskisi gibi pamuk hasadına katılmamıştır. Son yıllarda Şanlıurfa'da pamuk hasadını yapan makinaların yaygınlaşmasıyla çoğu tarım işçisi, pamuk hasadına katılamadığı için farklı çalışma alanlarına yönelmeye başlamıştır. Bu çalışma alanlarından biri de işçilerin Şanlıurfa'dan gurbete çıkıp İstanbul'da farklı sektörlerde çalışmalarına neden olmuştur. Bu çalışma alanlarından biri Tuzla tersaneleri olurken, ikinci bir çalışma alanları ise Tuzla İçmeler işçi pazarı olmuştur.

tarafından mekânın hâkimiyetini sağlamak amacıyla engellenmiştir. Nitekim İçmeler işçi pazarında bekleyen Şanlıurfalı Arap işçi göçmen işçilerini engellemeleri ve karşı çıkmalarını şu şekilde ifade etmektedir:

Biz burada Afganistanlı ve Suriyeli işçileri bu işçi durağında beklemelerini istemiyoruz. Yani bunlar bizim işimizi bozarlar. Onlar çok ucuza çalışırlar. Şimdi bu yabancı işçilere burada beklemelerine izin versek buradaki piyasayı bozarlar. Onlar işe giderler. O zaman da biz burada işe gidemeyiz. Ondan bu yabancı işçilerin yanımızda beklemelerini istemiyoruz. Yani Kürt işçiler gelse ben bilemem yani. Şimdi onlarda bizim halkımız hani belki ben bir şey diyemem ama diğer işçiler izin vermezler herhalde. Yani burada sadece Arap olan Şanlıurfalı işçiler var. Diyelim buraya bir yabancı işçi ya da bir tane Kürt işçi geldi. Hadi onun burada beklemesine izin verdik diyelim. O yarın gidip 10 tane işçi arkadaşını daha getirecek. O zamanda burada işçi dolar. Hani öyle olunca bende istemem diğer işçilerin burada beklemelerine. Bunlar belki fiyatı düşürecekler. Belki de ekmeğimizi elimizden alacaklar yani.

Nitekim son yıllarda farklı zamanlarda iki defa birkaç Afganistanlı işçi, İçmeler işçi pazarında beklemeye çalışsa da Şanlıurfalı işçilerin tepkisiyle karşılaşınca zorunlu olarak bulunduğu alanda ayrıldığı öğrenilmiştir²⁹⁹.

Anadolu yakasındaki işçi pazarları arasında işçi yoğunluğunun en çok olduğu işçi pazarları Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarı, Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarı, Kadıköy ilçesine bağlı Yenisahra işçi kahvehaneleri ve Tuzla ilçesine bağlı İçmeler işçi pazarıdır. Bu işçi pazarlarında sadece Tuzla ilçesine bağlı İçmeler işçi pazarında her ne kadar homojen (sadece Şanlıurfa ve 2 tane Hatay ilinden) yapıyı oluştursa da diğer homojen yapıya sahip işçilere kıyasla daha fazla işçi beklemektedir. İçmeler işçi pazarında bekleyen işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işleri³⁰⁰, kömür taşıma (doğalgaz gelmesiyle kömür taşıma işi sonlandırmıştır), ev taşımanın yanı sıra esnafların, tekstil fabrikaların, tekstil atölyelerin ve sanayi bölgelerindeki (İstanbul Deri Organize sanayi sitesi, Birmes sanayi sitesi, Tuzla Organize sanayi bölgesi) fabrikaların yüklerini taşımaktadır. İçmeler işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer birçok işçi pazarından farklı olarak Tuzla tersanelerinde mesleki nitelik

²⁹⁹ Afganistanlı işçilerin azınlıkta olması nedeniyle herhangi bir gerilim yaşanmadan Afganistanlı işçiler, içmeler işçi pazarından ayrılmak zorunda kalmıştır. İçmeler işçi pazarında bekleyen Şanlıurfalı işçiler, Afganistanlı işçilere şiddet uygulamadan ve Afganistanlıları kolayca ikna etmek için öncelikle Gebze işçi pazarında veya İstanbul'da Afganistanlı işçilerin beklediği diğer işçi pazarlarına gidip beklemelerini sağlamıştır.

³⁰⁰ Diğer işçi pazarlarına kıyasla İçmeler işçi pazarında bekleyen işçilerin inşaat işinde uzmanlaşmanın yeterli düzeyde olmadığı ve çok az sayıda inşaat ustasının bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer işçi pazarlarına kıyasla bu işçi pazarındaki işçiler daha az inşaat işlerine gitmektedir. Bunun dışında bu işçilerin çoğu mevsimlik tarım işçiliği ve yaşadıkları coğrafyada pamuk işlerinde çalıştıkları için daha çok tarımsal faaliyetlerde uzmanlaştıklarını söyleyebiliriz. İşçilerin önemli bir bölümü genç olması ve bazı işçilerinde lise ve üniversite okumaları nedeniyle bu işçilerin mesleki nitelikleri niceliksel olarak daha düşük seviyede kalmasına neden olmuştur.

gerektirmeyen günlük işlerde gündelik işçi olarak çalışmaktadır³⁰¹. Özellikle daha önceden Tuzla tersanelerinde iş bulamayan veya Tuzla tersanelerinde çalışarak iş güvenliği riskini fark eden birçok Şanlıurfalı işçi, İcmeler işçi pazarına yönelmiştir.

Tuzla tersanelerinde yoğun iş temposu, ağır çalışma koşulları, iş güvenliği tam olarak sağlanmaması nedeniyle ölümle sonuçlanan birçok iş kazası yaşanması ve düşük maaştan dolayı bazı Şanlıurfalı işçiler, Tuzla tersanelerinde çalışmak yerine İcmeler işçi pazarında beklemeyi tercih etmiştir³⁰². Aynı şekilde belli dönemlerde tam tersi durumda yaşanmaktadır. Örneğin, Tuzla tersanelerindeki firmalara fazla işçi ihtiyacı olduğunda firmada çalışan şefler, mesleki nitelik gerektirmeyen işlerde kullanılmak üzere fazla işçi ihtiyacı duyduğunda genelde kendine bağlı çalışan Şanlıurfalı işçilere kendi çevrelerinden işçi bulmasını istemektedir. Böylece tersanede çalışan kimi Şanlıurfalı işçiler, işçi pazarında bekleyen Şanlıurfalı hemşerileri ve akrabalarını yönlendirerek tersanelerde çalışmalarını teşvik etmektedir. Bu işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü Tuzla tersanelerinde kısa süreliğine çalışmasına rağmen çalışma koşulların ağır ve iş kazası riskinin yüksek oluşu ayrıca asgari ücretle çalışmanın dayatılması gibi gerekçelerle tersanelerden ayrılıp tekrardan işçi pazarına geri dönmektedirler³⁰³. Böylece belli dönemlerde İcmeler işçi pazarında işçi sayısında hareketlilik yaşanmakta olup çoğu defa işçi sayılarında artışlar yaşanmıştır.

³⁰¹ Özellikle Tuzla bölgesine Tuzla tersanelerinin kurulması ve bu bölgeye bir sürü fabrikaların kurulmasıyla birlikte Tuzla bölgesi hızla gelişmeye başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı inşaat işleri ve mal taşıma işinin yaygınlaşmasıyla birlikte işçilerin günlük işlere gitmelerine olanak sağlamıştır. Bu etkenlerden dolayı işçilerin daha fazla işe gitmesine olanak sağlamıştır. Özellikle Tuzla tersanelerinde Şanlıurfalı çalışan işçilerin yaygınlaşmasıyla Şanlıurfa'dan Tuzla ilçesine yoğun emek göçü yaşamasına olanak sağlamıştır. Yoğun emek göçünden payını alan yerlerden biri de Tuzla ilçesine bağlı İcmeler işçi pazarı olmuştur. Bu süreçte hem Tuzla tersanelerinde hem de İcmeler işçi pazarında çalışan birçok Şanlıurfalı işçinin hemşerilik ve akrabalık ilişkileri bulunmaktadır. Şanlıurfalı işçilerin bir bölümü Tuzla tersanesinde çalışmıştır. Genelde geminin belli bölümlerinde kaynak yapılırken kaynaktan dökülen toz parçalarının temizlik işinde çalışmaktadır. Aynı şekilde gemilerin boyanması veya tadilatı için kurulan iskelelerin kurulumu veya sökümü işinde de çalışmaktadır. Bunun dışında açık denizde bekleyen yük gemilerin (Tuzla tersanelerinin hemen yanında park etmiş olan) depolarının temizliği işinde de çalışmaktadır.

³⁰² Tuzla tersanesinde çalışıp da yaptığı işten memnun olmayan bazı işçilerinde ilk defa Tuzla İcmeler işçi pazarında akrabaları, köylüsü ya da hemşerisinin onayıyla İcmeler işçi pazarında beklemelerine izin verilmektedir. Özellikle tersanelerde ağır çalışma koşulları, iş kazaların yaşanması, ücretlerin düşüklüğü ve çoğu işverenin işçilerin maaşlarının çok geç ödemesi nedeniyle Tuzla tersanelerde çalışan bazı işçilerin bu tersanelerden ayrılıp İcmeler işçi pazarında hemşerileriyle veya akrabalarıyla birlikte işçi pazarında beklemelerine olanak sağlamıştır.

³⁰³ İcmeler işçi pazarlarının işçiler açısından en büyük avantajlarından biri işçilerin günlük işlere gitmesi ve işçilerin iş bitiminde gün içinde nakit ücretini alması işçi pazarları için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle düzenli işlerde asgari ücretle çalışan ve zamanında maaşını alamayan çoğu işçi Tuzla tersanelerinde, fabrikalarda veya tekstil atölyelerinde çalışmak yerine daha çok Tuzla İcmelerdeki işçi pazarında çalışmayı tercih etmektedir. İşçiler, bu bölgedeki fabrikalarda günde 8-10 saat aralığında asgari ücretle (2021 yılı: 2825 lira net) çalışmak yerine İcmeler işçi pazarında günlük 200-250 lira arasında yevmiyeli işlerde çalışmayı tercih etmektedir. Özellikle işlerin yoğun olduğu aylarda kimi işçiler özellikle götürü işlere gittiklerinde (saatlik işler) ise günde 2 defa da işe gitmekte olup günlükleri 350-400 liraya ulaşmaktadır. Nitekim işçiler, ayda ortalama 15 gün işe gittiklerinde ise asgari ücretten daha yüksek kazanç sağlamaktadır.

3.12.2. Kalekapısı İşçi Pazarı

Kalekapısı işçi pazarı, Tuzla ilçesinin meydanında bulunmaktadır. İşçiler, Mimar Sinan caddesi ile İstasyon caddesinin kesiştiği alandaki çınar ağacının hemen yanında yer alan özel bankanın önünde beklemektedir. Kalekapısı işçi pazarının tarihsel geçmişine bakıldığında işçiler, ilk olarak 1970'lerin başlarında şu andaki işçilerin beklediği mekânın karşı caddesinde bulunan köy kahvehanesinde beklemekteydi. 1970'lerde işçilerin beklediği bu bölge Pendik ilçesine bağlı köy statüsünde olup işçiler, köy kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 1970'lerden köy kahvehanesinin yıkıldığı güne dek işçiler, aynı kahvehanenin önünde bekleyip işe gitmekteydi. 2000'lerin başlarında işçi kahvehanesinin bulunduğu alan eski gecekondu olması nedeniyle yapı sahibinin kahvehanenin olduğu yeri yıkıp yerine yeni bir bina yapma kararı alarak işçi kahvehanesi olan mekân yıkılmıştır. İşçi kahvehanesinin kapanması üzerine işçiler, kahvehaneni hemen yanında bulunan manavcının önünde beklemeye başlamıştır³⁰⁴. 2007 yılında manavın kapanması üzerine bu alana özel bir banka açılmış fakat işçiler yine de aynı mekânda beklemeye devam etmiştir. Böylece işçiler, 2007 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek özel bankanın önünde beklemeye devam etmektedir³⁰⁵.

İşçilerle yapılan görüşmelerde kendi yerlerinden memnun olduklarını ve çevre esnaflardan da şikâyet gelmediği için yerlerini değiştirmeyi pek düşünmediklerini belirtmiştir. Nitekim uzun yıllar işçilerin babaları ve aile üyeleri beklemeleri ve işverenler tarafından da mekânın bilinmesiyle işçiler, mekânsal değişikliğe pek yanaşmadıklarını söyleyebiliriz. İşçilerin özellikle istikrarlı bir şekilde uzun yıllar mekânsal değişikliğe gitmemesinin temelinde mekânsal bilinirlik ön plana çıkmaktadır. Bu durum sadece Tuzla işçi pazarına özgü bir durum olmayıp bütün işçi pazarlarında bekleyen işçiler tarafında da dile getirilmektedir. İşverenlerin ve yerel halkın uzun yıllar işçilerin aynı mekânda beklemeleri sayesinde bu gruplara işçi lazım olduğunda doğrudan Kalekapısı işçi pazarına gelerek işçi ihtiyacı karşılanmaktadır.

İşçilerle yapılan görüşmelerde Kalekapısı işçi pazarına ilk defa 1970'lerin ortalarından itibaren Tokatlı işçiler beklemeye başladığı belirtilmiştir. İlk defa gelen Tokatlı işçiler, şu anda bekledikleri işçi pazarının tam karşı caddede bulunan köy kahvehanesinde bekleyerek günlük

³⁰⁴ İşçiler, uzun süre kahvehanede bekledikleri için özellikle havanın sıcak olduğu dönemlerde kahvehanenin önündeki masalarda oturup günlük işlere giderken, havanın soğuk olduğu günlerde ise kahvehanenin içinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Bu dönem aralığında işçilerin kahvehanede beklemeleri sayesinde daha insani koşullarda beklemekteydi. İşçi kahvehanesinin kapanmasıyla beraber işçiler sürekli olarak sokağın köşesinde ayakta ve çoğu defa soğuk havalarda bekleyerek günlük işlere gitmeye başladı. Bu durum onların daha kötü koşullar altında manavcının yanında (Kalekapısı işçi pazarında) beklemelerine neden olmaktaydı.

³⁰⁵ Saha çalışması sürecinde yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde çevre esnafların işçilerin beklemelerine dair herhangi bir tepki göstermedikleri gözlemlenmiştir. Aynı şekilde işçiler, 2007 yılından beri bankanın kenarında beklemelerine rağmen banka çalışanları veya bankanın özel güvenlik görevlisinden herhangi bir tepkiye maruz kalmamıştır.

işlere gitmekteydi. Tokatlı işçilerden hemen sonra Sinoplu işçiler de beklemeye başladı. 1980'lerden sonra Kalekapısı işçi pazarına Ağrı ilinin merkeze bağlı köylerinden gelen Ağrılı işçiler de beklemeye başlamıştır. Bu dönem aralığında işçi sayısının sürekli artması ve işçilerin sürekli aynı kahvehanede bekleyerek günlük işlere gitmeleri neticesinde zamanla bölge halkı ve işçiler tarafından işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlanmıştır.

1980'lerde Ağrılı işçiler, işçi pazarına gelip beklemeye başladıklarında Tokatlı ve Sinoplu işçilerin tepkilerine ciddi anlamda maruz kalmadıkları için rahatlıkla işçi pazarında tutunmalarına olanak sağlamıştır. Gün geçtikçe Ağrılı işçilerin sayısında düzenli olarak bir artış yaşanmaya başlamıştır. 2000'lere gelindiğinde ise Ağrılı işçilerin sayısı Tokatlı işçilerin sayısını geçmeye başladı. İşçi pazarında kısa sürede işçilerin önemli bir bölümü Ağrılı işçilerden oluşmaya başladı. 1980'lerden 2000'lere kadar Kalekapısı işçi pazarında Tokatlı, Sinoplu ve Ağrılı işçilerden oluşan aynı aileden (erkek kardeşler-baba-oğul)³⁰⁶ olan işçilerin yanı sıra akrabalık ve hemşerilik bağı bulanan işçiler de beklemekteydi. İşçiler, yaşları 15-17 yaş aralığında değişen çocuk işçilerin yanı sıra gençler, yetişkinler ve yaşlı işçilerden oluşan 100'den fazla işçi, pazarda beklemekteydi.

1970'lerden 2000'li yıllara kadar bu alandaki işçi sayısı düzenli olarak artarken, son 20 yılda ise işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. 2000 sonrasında inşaat işleri, kömür taşıma vb. işlerin zamanla azalmasına bağlı olarak önemli bir gelir kaybı yaşayan bazı işçiler belli aralıklarla Kalekapısı işçi pazarından ayrılmaya başlamıştır. 2000 sonrasında birçok Sinoplu işçi, günlük işlere gitmek yerine farklı alanlardaki maaşlı işlere yönelmesiyle beraber 2010 da Sinoplu işçi kalmamıştır³⁰⁷. Daha sonraki yıllarda Tokatlı işçilerin de ayrılmasıyla beraber çok az sayıda Tokatlı işçi ve birçok Ağrılı işçi beklemeye devam etti. Günümüzde ise bu işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu Ağrılı işçilerden oluşmaktadır. Günümüzde ise Tuzla meydan Kalekapısında özel bir bankanın önünde bekleyen işçilerin sayısı günlük olarak 10-15 kişi arasında değişmektedir. Bu işçi grubu içinde sadece haftanın belli günlerinde gelen 3-4 Tokatlı yaşlı işçi de yer almakta olup geriye kalan diğer işçilerin tamamı

³⁰⁶ Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Kalekapısı işçi pazarında da işçiler arasında kuşaklararası bir aktarım olmuştur. 1980'lerde öncelikle Kalekapısı işçi pazarında bekleyen işçilerin babaları da beklemekteydi. Daha sonra zamanla bu işçilerin çocukları da Kalekapısı işçi pazarına gelip çalışmaya başlamıştır. Şu anda ikinci nesil grup Kalekapısı işçi pazarında beklemektedir. İşçilerle yapılan görüşmeden kendi çocuklarının bu işçi pazarına getirip çalıştırmayı pek düşünmediklerini belirtmiştir. Özellikle geçmişe kıyasla işlerin azalması ve iyi bir birikim elde edemedikleri için çocuklarını da işçi pazarına getirmeye pek niyetli olmadıklarını belirtmiştir.

³⁰⁷ 2000 sonrasında Sinoplu işçilerin bir bölümü, farklı çalışma alanlarına yönelirken geriye kalan diğer işçi grubu ise kapıcılık işine yönelmiştir. Tuzla bölgesinde birçok siteli apartman yapılmasıyla beraber bu binalarda kapıcı ihtiyacı oluşmaya başladı. Bu fırsatı değerlendiren Sinoplu işçiler siteli apartmanlarda maaşlı işçi olarak kapıcılığa başlamıştır. Saha çalışmasının yapıldığı dönemde Ağrılı işçilerle yapılan görüşmede Sinoplu işçi arkadaşlarının hala kapıcılığa devam ettiklerini dile getirmiştir.

ise Ağırlı işçilerden oluşmaktadır. Kalekapısı işçi pazarındaki işçilerin yaş aralığına bakıldığında genelde 35-50 yaş aralığında değişmektedir. Bu işçi pazarında yeni genç işçilerin sayısının zamanla azalması ve yeni işçi gruplarının da işçi pazarına dâhil olmaması nedeniyle önümüzdeki 20 yıl içinde Kalekapısı işçi pazarında pek işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

İşçilerle yapılan görüşmede kendi bulundukları işçi pazarının hâkimiyetini korumaya çalıştıkları ve dışardan işçilerin gelip beklemelerine izin vermedikleri tespit edilmiştir. Özellikle ülke dışından gelen Afganistanlı ve Suriyeli işçilerin Kalekapısı işçi pazarında beklemelerine kesinlikle izin vermeyeceklerini dile getirirken Diyarbakır, Van, Kars gibi Kürt illerinden gelebilecek Kürt işçilere ise izin vereceklerini dile getirmişlerdir. Günümüzde bu işçi pazarında bekleyenlerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçilerden oluşmaktadır. Geçmişte Tuzla bölgesine ailesini getiren ve kalıcı olarak yerleşen sadece 4 işçi bulunmaktadır.

İstanbul nüfusunun hızla artması ve nüfusun çepere doğru yayılmasıyla birlikte 1980'lerden sonra Tuzla bölgesinde yoğunlaşma meydana gelmiştir. Konut ihtiyacının da bu bağlamda sürekli artmasıyla birlikte 1980-2010 yılları dönemleri arasında kayda değer bir yapılaşma süreci yaşandı. İşçiler, özellikle günlük yevmiyeli işçi olarak inşaat alanlarında çalışmaları nedeniyle bu dönem aralığında sürekli olarak inşaat işlerinde çalıştıklarını belirtmiştir. Bu sebeple birçok işçi inşaat ustası, kalfa veya çırak olarak inşaat işlerine çalıştırılmaya götürülmekteydi. Özellikle Tuzla bölgesinde imar kanunu çıkması ve imar izniyle beraber Tuzla'da birçok alanda inşaat işleri yaygınlaşmıştır. İnşaat işlerin açılması Kalekapısı'nda işçi pazarında bekleyen işçileri gündelik işçi olarak işgücüne katılmalarını olumlu yönde etkiledi.

İşçiler, inşaat işleri dışında 1990'lara sonlarına dek kömür taşıma işlerine de gitmekteydi. Aynı şekilde çevredeki esnafları yüklerini taşıma, ev taşıma vb. işlere de gitmekteydi. Tuzla ilçesinde bulunan Kalekapısı işçi pazarındaki işçiler ise hiçbir zaman Tuzla tersanelerine çalışmaya gitmemiştir. Son 40 yılda hiçbir işçinin Tuzla tersanelerine çalışmaya gitmediği anlaşılmıştır. Kalekapısı işçi pazarında bekleyen işçilerin Tuzla tersanelerindeki ağır çalışma şartlarına aşina olmaları, sağlık problemleri, iş kazaları ve en önemlisi işçi ölümleri nedeniyle bu alanda çalışmayı tercih etmedikleri tespit edilmiştir. Bunun aksine bu işçi grubu uzun yıllar Tuzla merkezdeki inşaatlarda düzenli iş bulabildikleri için diğer işlere yönelme gibi bir arayış içine girme gereksinimi duymamıştır.

3.13. Üsküdar İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

3.13.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Üsküdar meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, Üsküdar sahilinde bulunan hâkimiyeti milliye caddesi üzerinde yer alan balıkçılar çarşısının hemen yanında bulunan özel bankanın önünde beklemektedir. Üsküdar meydan işçi pazarında bekleyen işçilerin bulundukları mekânsal konum, bekleme alanları ve mevsimsel durumları da göz önüne alındığında daha avantajlı konumdadır. İşçi pazarının önünde ağaç gölgeliği bulunması, oturabilecekleri kaldırıma sahip olmaları ve yağmurlu günlerde kolayca sığınabilecekleri kapalı mekânların bulunması işçiler için önemli bir avantaj sağlamaktadır. İşçiler, havanın çok sıcak olduğu aylarda veya yağmurlu günlerde iklimden olumsuz etkilenmeden rahatça bekleyebilmektedir. Bu sebeple Üsküdar meydan işçi pazarındaki işçilerin bekledikleri mekân itibarıyla diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda beklemektedir³⁰⁸.

Geçmişte Üsküdar meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, Üsküdar sahilinde bulunan hâkimiyeti milliye caddesi üzerinde bulunan Balıkçılar çarşısının hemen yanında bulunan cami ile yapay şelale arasındaki geniş alanda beklemekteydi. Günümüzde yapay şelale olan bölge geçmişte çay ocağı olup Türk işçi grupları, çay ocağının önünde beklerken Kürt işçiler ise kendi hemşerileriyle beraber küçük gruplar halinde balıkçılar çarşısı girişinde ve çevresinde

³⁰⁸ Çevre esnafları işçilerle yıllar boyu samimiyet sağlaması ve işçilerin yıllarca esnaflardan alışveriş yaparak esnaflara kazanç sağlaması sayesinde işçiler ve çevredeki esnaflar arasında samimi ilişki oluşmasına olanak sağlamıştır. Bu sayede işçiler, rahatlıkla çanta veya poşet içindeki iş kıyafetlerini yanlarında taşımak yerine esnaflara teslim edebilmektedir (Anadolu yakasındaki birçok işçi pazarındaki işçiler genelde iş kıyafetlerini çevre esnafı kabul etmeyeceği için kıyafetlerini genelde elinde tutarak iş kovalamaktadır.). İşçiler, uzun yıllar çevre esnaflarıyla iyi ilişki kurmaları sayesinde yanlarında getirdikleri eski iş elbiselerini çevredeki samimi oldukları bir esnafa bırakıp büfenin yanındaki işçi pazarına geçip oturmaktadır. Nitekim uzun yılların getirmiş olduğu samimi ilişki ve çıkar ilişkisinin harmanlandığı ilişkiler sayesinde işçiler, iş kıyafetlerini rahatlıkla çevre esnaflara teslim etmesine olanak sağlamaktadır. Aynı şekilde işçilerde havaların soğuk olduğu zamanlarda karton üzerinde veya karton olmadan soğuk kaldırımların üzerinde oturmak yerine küçük oturakların üzerinde oturarak kısa süreliğine de olsa işçi pazarının bitişiğindeki büfeciden çaylarını içerek ısınmaya çalışmaktadır. Bu şekilde bazı işçiler ısınmak için veya çay içmek için ara sokaklardaki çay ocaklarına gidip çay içip müşteri gelir mi kaygısına girmek yerine işçi pazarında bekleyerek iş kovalamaya devam etmektedir. İşçilerin çay içme dışında büfeciyle araları bozulmaması için sandalyelerde oturmayı pek tercih etmemektedir. Üsküdar meydanındaki işçi pazarına sabah erkenden gelen işçiler, kahvaltılarını yapamadıkları zamanlarda ise balıkçılar çarşısının hemen arka sokağında yer alan ucuz çorbacıda kahvaltılarını yapıp işçi pazarına geçip beklemeye başlamaktadır. Sabah erken saatlerde işçi pazarının hemen yanında yer alan büfeciden çay isteyip büfeciye ait küçük sandalyelerde oturup sigaralarını sarıp çay eşliğinde sigaralarını içmektedir. Bir yandan etrafına bakıp müşterilerini beklerken öte yandan oturup soluklanmaktadır. Üsküdar meydanında bekleyen işçiler, sahile çok yakın bir alanda beklemektedir. İşçiler, sıcak aylarda denizin serin havasıyla ve martıların sesleri eşliğinde bekleyip günlük işlere gitmektedir. İşçiler, öğlene dek meydanda beklemektedir. İş çıkmadığında ise işçiler çoğu defa Üsküdar sahiline geçip biraz yürüyüş ve denizin temiz havasını soluduktan sonra tekrardan evlerinin yolunu tutmaktadır.

beklemekteydi. Özellikle Karadeniz illerinden gelen işçiler, çay ocağının önünde beklemeyi tercih etmekteydi.

İlk dönemlerde Türk işçiler, ağırlıklı olarak bekledikleri mekânın hemen yanında bulunan çay ocağında yağışlı veya yorgun oldukları anlarda çay ocağının içine geçip beklerken, Kürt işçiler ise balıkçılar çarşısı olduğu alanda bulunan caminin yanındaki çay ocağına geçip çaylarını içip kısa süreliğine dinlenmekteydi. Zamanla Karadenizli işçilerin önünde bekledikleri çay ocağının yıkılması ve yerine yapay şelale inşa edilmesiyle çay ocağı kapanmıştır. 2018 yılı sonrasında balıkçılar çarşısının hemen yanında yer alan caminin bitişiğindeki çay ocağı ve işyerleri yıkılmıştır. Kısa süre sonra Kürt işçiler, soğuk havalarda kısa süreliğine ısınabileceği ve çay içebilecekleri alternatif mekânlar bakmaya başlamıştır. Bu süreçte işçi pazarının hemen yanında yer alan büfeden işçilerin çay ve diğer ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. İşçiler bu sayede işçi pazarından ayrılmadan dinlenme ve çay ihtiyaçlarını gidermekteydi.

Anadolu yakasındaki işçi pazarlarının tarihsel süreçlerine bakıldığında en eski işçi pazarı Üsküdar meydanındaki işçi pazarı ile Kadıköy meydanında bulunan Osmanağa camisinin önündeki işçi pazarlarıdır. Üsküdar meydan işçi pazarına işçilerin ilk ne zaman gelip beklediklerine dair kesin bir tarih bilinmemekle beraber en yaşlı işçilerle yapılan görüşmede işçi pazarının 1960 yılı öncesine dayandığı tespit edilmiştir. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Üsküdar meydan işçi pazarının geçmişine dair herhangi bir belgeye ulaşılmaması nedeniyle işçi pazarının ilk ortaya çıkışına ve kaç işçiyle hangi ilden gelen işçi grubunun beklemeye başladıklarına dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Ancak burada çalışan en yaşlı işçilerle yapılan görüşmelerde daha önceki arkadaşlarının 1960 yılından öncesinden de işçi pazarında çalıştıklarını vurgulamıştır. Üsküdar'da 1960'lardan 1990'laradək birçok bölgeye inşaat yapılması nedeniyle inşaat işlerinden anlayan emek gücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sayede işçi pazarında bekleyen işçiler, sürekli olarak inşaat işlerine gitmeye ve zamanla iyi birikim yapmaya olanak sağladı. Böylece meydan işçi pazarına, yeni işçi gruplarında dâhil olmasıyla işçi sayısında hızlı bir artış yaşandı. 1970 ile 1990 yılları arasında işçi pazarında yaklaşık 200-250 arasında işçi beklediği tespit edilmiştir. İşçi sayısında mevsimsel durumlara ve iş yoğunluğuna göre belli artış veya azalış yaşanmış olsa da yine de yıllara göre nicel sayılarını korumaktaydı.

Üsküdar meydanında bulunan işçi pazarında hem Kürt hem de özellikle Karadeniz'in farklı illerinden gelen Türk işçiler beklemektedir. Kürt işçilerden daha çok Kars, Ağrı, Erzurum, Van, Siirt illerinden gelen işçiler beklerken, Türk işçilerden ise daha çok Çorum, Giresun, Ordu,

Samsun, Trabzon, Rize illerinden gelen Türk işçiler beklemekteydi³⁰⁹. Geçmişte Karadenizli işçiler, çay ocağının önünde (günümüzde yapay şelalesinin önü) kendi hemşerileriyle birlikte küçük gruplar halinde Karadeniz'in diğer illerinden gelen Türk işçilerle yakın mesafede beklemekteydi. Kürt işçiler ise kendi hemşerileriyle ve farklı Kürt bölgelerinden gelen işçi gruplarıyla iç içe geçerek balıkçılar çarşısının önünde beklemekteydi. 1990'ların ortalarına dek işçi sayısının çok yüksek olduğu dönemlerde aynı ilden veya aynı etnik gruptan olan işçiler, küçük gruplar halinde yan yana beklemekteydi³¹⁰. 2000'lerden itibaren işçilerin sayısında ciddi azalış yaşanması üzerine işçilerin tamamı daha dar alanda toplanarak şu andaki özel bankanın önünde beklemeye devam etmektedir. Kürt işçiler ve Karadeniz'in farklı illerinden gelen Türk işçiler iç içe geçmiş bir şekilde beklemektedir. 2000'lerden günümüze doğru ise işçi sayılarının hızla azalması ve farklı etnik gruptaki işçilerin küçük bir alanda beklemeleri üzerine bu iki farklı etnik gruptaki işçiler birbirleriyle daha yakın ilişki kurmalarına olanak sağlamıştır. Süreçle birlikte Kürt ve Türk işçiler, kendi aralarındaki gerilimleri azaltarak samimi bir ortam oluşturdular.

2000'lere doğru günlük işçilere duyulan ihtiyaç azalmasına bağlı olarak ve işçilerin günlük kazançları azalması nedeniyle genç işçiler, işçi pazarından ayrılırken, yaşlı işçi grubu ise maaşlı işlere yönelseler bile işe alınmayacağını tahmin ettikleri için işçi pazarında beklemeye devam ettiler. 2000 sonrasında bir yandan işçi sayısı azalırken, öte yandan daha

³⁰⁹ 2000'lere dek işlerin yoğun olduğu dönemlerde diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Üsküdar meydan işçi pazarında da akrabalarından, aynı aile üyelerinden oluşan kardeşler veya baba-oğul birlikte işçi pazarına gelip beklemekteydi. Bu süreçte iyi bir gelir elde eden birçok işçi çocuk yaştaki kardeşlerini veya kendi oğullarını işçi pazarına getirmekteydi. Bu sebeple bu dönemde 18 yaş altı çocuk işçilerin sayısı son derece yüksekti. Bu işçi grubundan farklı olarak küçük bir işçi grubu ise kendi kardeşlerini veya 18 yaşındaki küçük çocuklarını işçi pazarına getirmeyi tercih etmemiştir. Bu işçi grubunun özellikle yaşadıkları kötü koşullarda barınmaları ve çalışmaları nedeniyle aynı zorluğu ailenin diğer üyelerinin yaşamasını istemediği için aile üyelerini işçi pazarına getirmemeyi özen göstermekteydi.

³¹⁰ Erzurumlular grubu, Karşılilar grubu, Ağrılılar Grubu, Vanlılar grubu, Giresunlular grubu, Çorumlular grubu vb. şeklinde aynı ilden gelenler aynı grup içerisinde kalarak işçi pazarında kalıcılışmakta ve kendi grubuyla hareket etmeye çalışmaktaydı. İşçiler, dışardan kendilerine karşı gelebilecek tehditlerinden korunmak amacıyla kendi grubunun içinde yer almaya caba göstermekteydi. Bu nedenle Kürt işçiler ve özellikle Karadeniz illerinden gelen Türk işçiler, kendi aralarında homojen bir yapı oluşturmakta olup gün içinde diğer gruplarla temas kurmamaya çalışmaktaydı. Bu sebeple geçmişte işçi grupları arasındaki sosyal ilişkiler son derece sınırlı kalmaktaydı. Öte yandan ise işveren hangi grubun yanına gitmişse diğer grupların o grubun yanına gelmesi ve işverenle de iletişim kurmasına hoş karşılanmamaktaydı. Bir grubun böyle bir davranış sergilemesi durumunda ise iki işçi grubu arasında kavganın ortaya çıkış sebebi olarak görülmekteydi. O dönemde çoğu grup bu gerilimlerinin yaşanmaması için diğer grubun pazarlığına dahil olmamaya çalışmaktaydı. Özellikle işlerin yoğun olduğu dönemlerde bu durum hiç yaşanmazken işlerin azaldığı kış dönemlerinde ise gerilimler az da olsa yaşanmaktaydı. Bu dönemlerde Karadenizli Laz müteahhitler veya işverenler geldiğinde Türk işçilere öncelik verirken diğer yandan Kürt işverenler geldiğinde de öncelikle Kürt işçileri seçip işe götürmekteydi. Bu süreçte hemşerilik ilişkileri ve aynı etnik grupların birbirlerini koruma kollama ve çalışma alanına dahil etme önceliği daha fazla yaşanmaktaydı. İşçiler, sabah erkenden geldiklerinde hangi grubun hangi noktada beklediğini bildiği için diğer grupların bekleme alanını ihlal etmemeye çalışmaktaydı. Aksi durumda iki grup arasında tartışma yaşanacağı bilinmekteydi.

öncesinden Üsküdar meydan işçi pazarında çalışmış olup 2000 sonrasında Üsküdar belediyesinden temizlik işçisi olarak işe giren birkaç işçinin yaşanan ekonomik krizden dolayı emekli maaşıyla temel geçimlerini sağlayamadığı için tekrardan eski bekleme alanı olan işçi pazarında beklemeye başladığı öğrenilmiştir. Anadolu yakasındaki bazı işçi pazarlarında olduğu gibi Üsküdar meydanındaki işçi pazarında da düzenli işten emekli olup emekli maaşıyla geçinemeyen bazı eski işçiler, işçi pazarında bekledikleri tespit edilmiştir³¹¹.

İşçilerin büyük çoğunluğu, gurbet hayatı yaşamaktaydı. Gurbet hayatı yaşayan işçiler, Mart-Nisan ayı gibi işçi meydanına gelmekte ve Kasım-Aralık ayları arasında ise tekrardan memleketlerine dönmektedirler³¹². 1990 sonrasında bazı işçiler, gurbet hayatının getirmiş olduğu zorluktan kurtulmak için işçi pazarında elde ettiği birikimle İstanbul'un çeperindeki bölgelerde yer alan Sultanbeyli, Sancaktepe ve Ümraniye'de ucuz arsa ve ev satın alarak veya kiralık ev bularak aileleriyle İstanbul'da kalıcı hale gelmiştir. Şu anda işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu İstanbul'da kalıcılaştırmış olup kışın soğuk havalar dışında her sabah işçi pazarına gelip beklemekteydi. Gurbet hayatını yaşayan işçiler ise kasım ayı sonlarına doğru memleketinin yolunu tutmaktadır.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Üsküdar meydan işçi pazarında da işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmekte olup boş zamanlarında ise kömür taşıma (1990'ların ortalarına dek), nalbur ve kerestecilerin inşaat malzemelerini taşıma, esnafların yüklerini taşıma, ev taşıma ve çok nadir de olsa bahçe işleri ve kanal temizliği işlerine gidilmekteydi. Bir de 1990'larda Üsküdar belediyesi, belli dönemlerde günübirlik çalışacak acil işçi (çöp toplamak için) ihtiyacı duyduğunda zorunlu olarak meydan işçi pazarından birkaç Karadenizli işçiyi alıp çöp toplama götürmekteydi³¹³. Kürt ve Karadenizli işçiler, uzun yıllar inşaat işlerinde çalıştıkları

³¹¹ Bu işçilerle yapılan görüşmede hayat pahalılığından şikâyet ederek aldıkları maaşların temel geçimlerini sağlamakta yetersiz kalması nedeniyle işçi pazarında beklemek zorunda kalmaktadır. Birçok işçi pazarında bu grubun sayısı sınırlı olsa da ekonomik krizin gelecek yıllarda daha da derinleşmesi durumunda bu grubun sayısında bir artış yaşanması muhtemeldir. Yaşlı işçiler, diğer sektörlerde işe girmeleri düşük ihtimal olduğu için zorunlu olarak işçi pazarlarına yönelmektedir.

³¹² İşçiler, daha çok nisan ile eylül ayları arasında yoğun bir şekilde günlük işlere gitmekteydi. Kış ayları ise işçiler için ölü aylardır. Özellikle gurbetçi işçiler bu aylar aralığında işlerin düşmesini fırsata çevirip memleketine gidip aile hasretini gidermekteydi. Aynı şekilde memleketlerinde bulunduğu süre içerisinde ailesine hayvanların bakımı konusunda destek sağlamakta ve tarla sürme işlerine de katılmaktaydı. Küçük meta üreticisi olan işçiler ise özellikle hasat zamanlarında köylerinin yolunu tutup aileleriyle hasat işinde çalışmaktaydı. Birkaç günlük hasat işlemi yapıldıktan sonra işçiler, tekrardan İstanbul'a gelip işçi pazarında beklemeye devam etmekteydi.

³¹³ 1990'larda birkaç işçi günübirlik olarak Üsküdar belediyesinin çöp toplama işine gitmekteydi. Bu dönem aralığında belediyenin temizlik işçilerine yoğun ihtiyaç duyması nedeniyle bu işçi grubuna belediyenin işçi kadrosunu alınmak istenmiş olsa da bazı işçilerin belediyenin verdiği aylık maaşı düşük görüp teklifi reddederken, bazı işçilerde işçi pazarında gelecekte yeterli düzeyde iş kalmayacağı ve iyi birikim elde edemeyeceklerinin düşüncesinden hareketle Üsküdar belediyesinde temizlik işçisi olarak çalışmayı kabul etmiştir. 2000 sonrasında işçi pazarında işlerin hızla düşmeye başlaması üzerine diğer işçi grubunun da Üsküdar belediyesine çöpçü olarak çalışmaya başvurmuş olsa da bu dönemde yoğun işçi alımı nedeniyle işçilerin başvuru talepleri kabul edilmemiştir.

için inşaatın birçok alanında uzmanlaştılar³¹⁴. İşçi pazarında bekleyen küçük bir grup ise elde ettikleri birikimle Üsküdar ve Kadıköy’de ucuz arsalar satın alarak müteahhitlik yapmaya başladılar. İşçilerin bir bölümü birçok kardeşle veya akrabayla elde ettikleri birikimle ve inşaat alanında uzmanlaşmalarıyla müteahhitlik işlerine girdiler. 2000 öncesinde işverenler işçi pazarına gelip işçileri seçip işe götürürken, cep telefonu işveren ve işçiler arasında yaygın şekilde kullanılmasıyla işçi alım şekli zamanla değişmesine neden oldu³¹⁵.

Günümüzde ise bu alanda; Çorumlu, Giresunlu, Karşı, Ağrılı, Vanlı ve Erzurumlu işçilerden oluşan yaklaşık 15 kişilik işçi grubu beklemektedir. Bu işçilerden sadece biri 25 yaşında iken diğer işçilerin tamamı ise 45 yaş üzerindedir. Diğer işçi pazarlarından farklı olarak geçmişten günümüze Üsküdar meydanında bulunan işçi pazarında herhangi bir yabancı işçi grubunun beklemediği tespit edilmiştir. İşçilerle yapılan görüşmede yabancı işçilerin gelip bekleme girişimi bulunmaları halinde kesinlikle izin vermeyeceklerini belirtmiştir. Nitekim yabancı göçmen işçilerine beklemelerine neden izin vermeyeceklerini Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarı ve Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarı üzerinden örnekler vermişlerdir. Yabancı göçmen işçilerin kendi işçi pazarlarında beklemeleri durumunda kısa sürede yabancı göçmen işçilerin sayısının artacağı, daha az işe gidecekleri ve ücret piyasasının bozulacağı için düşük ücretle işe gideceklerini vurgulamıştır. Bu nedenlerden dolayı işçiler, yabancı göçmen işçilerin beklemelerine olumsuz yaklaştıkları tespit edilmiştir.

1990’ların ortalarına doğru ise ilçede imara açılacak arsaların hızla azalması, inşaat sektörünün yavaşlaması ve inşaat firmaların artması, inşaat sektöründe kullanılan teknolojik araçların yaygınlaşması ve Üsküdar ilçesinde kömür ve odun kullanımının neredeyse sona ermesine bağlı olarak işçiye duyulan ihtiyaçta ciddi oranda azalmıştır. Nitekim 1980’lerde işçi sayısı 250’lileri bulurken 2021 yılına gelindiğinde ise işçi sayısı 15’e kadar düştü. Özellikle son 30 yılda işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. 2000’lere dek işçiler kendi çocuklarını da işe getirdikleri için genç işçi sayısı fazlaydı. Aynı şekilde bu döneme kadar işçiler, iyi birikim yaptıkları için genç işçilerin uzun yıllar çalışmalarına olanak sağlamaktaydı. İşçilerin, elde ettiği kazancın düşmesiyle genç işçiler, zamanla düzenli ve sigortalı işlere

³¹⁴ Üsküdar meydan işçi pazarını diğer birçok işçi pazarından ayıran en temel noktalardan biri de işçilerin talep ettikleri ücrettir. Üsküdar meydanında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu inşaat ustası olması ve mesleki nitelikleri bulunması nedeniyle yevmiyeli ve saatlik işlerde daha yüksek ücret talep etmektedir. Anadolu yakasındaki bütün işçi pazarları kıyaslandığında en yüksek ücreti talep eden işçi grubunun Üsküdar meydanındaki işçi pazarında bekleyen bu grubun olduğu tespit edilmiştir.

³¹⁵ Saha çalışması sürecinde yapılan gözlemlerde çoğu işveren, işçileri telefonla işe çağırılmaktadır. İşverenler, çok nadir durumlarda Üsküdar meydan işçi pazarına gelip işçilerle pazarlık yapıp işe götürmektedir. 2000 sonrasında bazı işçiler, özellikle soğuk havalarda işçi pazarına gelip beklemek yerine evlerinde bekleyip cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmeyi tercih etmektedirler.

yönelmesine neden olmuştur. Günlük işlerin sürekli düşmesiyle yaşlı işçiler, çocuklarını işçi pazarına getirip çalışmaya teşvik etmek yerine çocuklarını düzenli ve sigortalı işlere yönlendirmiştir. Bu nedenle son yıllarda meydan işçi pazarında genç işçi sayısında keskin bir düşüş yaşanmış ve zamanla genç işçilerin neredeyse tamamı (bir işçi hariç) ayrılmıştır. Yaşlı işçilerin, her gün işe gidememeleri, sürekli gelirlerinin düşmesi, birikim yapamamaları, gelecek kaygısı, sigortasız çalışmanın etkisiyle emekli maaşa erişememeleri nedeniyle yaşadıkları olumsuz koşulların benzerinin çocuklarının da yaşamaması için çaba sarf etmekteydiler. Böylece çoğu yaşlı işçi, çocuklarını okula yönlendirmekte ve düzenli sigortalı işlerde çalışmalarını arzulamaktadır. Özellikle günümüzde bekleyen 15 işçi arasında sadece bir işçinin genç olması ve bu işçilerinde birkaç yıl içinde işçi pazarından kopacak olmasından dolayı önümüzdeki yıllarda işçi pazarında hiçbir işçinin kalmayacağı öngörülmektedir.

3.13.2. İcadiye İşçi Pazarı

Üsküdar ilçesine bağlı ikinci işçi pazarı ise Üsküdar İcadiye mahallesinde bulunan Türk Hatun sokağının olduğu yerde (Burak eczanenin hemen yanında) bulunmaktadır. İcadiye işçi pazarında bekleyen işçiler, Üsküdar meydan işçi pazarındaki işçiler gibi meydanda beklemek yerine sokakta bulunan işçi kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Bayburtlu bir işletmeci tarafından işletilen kahvehanede bekleyen işçilerin tamamı Samsun'un Vezirköprü ilçesinden gelen işçilerden oluşmaktaydı. Samsunlu işçiler, 1965'lerin ortalarından itibaren kahvehaneye gelip beklemeye başlamıştır. Samsunlu işçilerin tamamı Vezirköprü ilçesine bağlı köylerden gelip beklemeleri nedeniyle işçiler arasında akrabalık ve hemşerilik bağları bulunmaktaydı. Bu sebeple kahvehanede bekleme ve işe gitme konusunda işçiler arasında çok daha az gerilim yaşanmaktaydı. Diğer işçi pazarlarının aksine işlerin en yoğun olduğu yıllarda bile işçi sayısında herhangi bir artış yaşanmamış olup Samsunlu işçilerin sayıları 20-25 arasında değişmekteydi. İşçiler, 2000 yılların başlarına dek işçi sayısında çok ciddi bir değişkenlik göstermemiştir. Diğer işçi kahvehanelerinde olduğu gibi işçiler, güneşin doğuşuyla işçi kahvehanesinde beklemeye başlamaktadır³¹⁶.

1970 sonrasında Üsküdar bölgesinde ahşap evlerin yoğun olduğu ve boş arsaların fazla olduğu bir bölgeydi. 1970 sonrasında boş arsaların olduğu bölgelere yeni inşaat alanları yapılması üzerinde emek gücüne dayalı inşaat işlerinden anlayan işçi ihtiyacı artmıştır. Bu

³¹⁶ İşçiler, havanın güzel olduğu günlerde kahvehanenin önündeki sandalyelerde oturup iş beklerken, havanın soğuk olduğu dönemlerde ise kahvehanenin içinde oturmaktaydı. İşçilerden sabah erkenden iş bulanlar işe giderken, iş bulamayan diğer işçiler ise öğle yemeğini yiyip işçi kahvehanesinde beklemeye devam etmekteydi. Samsunlu işçiler, çoğu defa iş olmadığında akşama dek işçi kahvehanesinde bekleyip (ertesi gün için) iş kovalamaya devam etmekteydi.

süreçte Üsküdar meydan işçi pazarındaki işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine giderken belli bölgelerde ise İcadiye işçi kahvehanesinde bekleyen ve inşaat işlerinden anlayan Samsunlu işçiler de inşaat işlerine gitmekteydi. Samsunlu inşaat ustaları ve düz işçilerin az sayıda olması ve kahvehanenin daha az bilinir olması nedeniyle işverenler, ağırlıklı olarak Üsküdar meydan işçi pazarındaki işçilerini inşaat işlerine götürmeyi tercih etmekteydi. Bu sebeple Üsküdar'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi İcadiye bölgesine de Üsküdar meydan işçi pazarında bekleyen işçiler inşaat işlerine gelip çalışmaktaydı. Samsunlu işçiler, mahalle sakinlerinin tadilat, tamirat işleri, ev taşıma ve çevredeki esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Bunun dışında 1965-1995 dönemleri aralığında Kuruçeşme parkın hemen karşısında bulunan Yunus Emre sokağındaki nalburların inşaat malzemelerinin yanı sıra aynı sokakta bulunan oduncu ve kömürcü esnafların veya bu esnaflardan kömür ve odun satın alan mahallelinin yüklerini taşımaya gitmekteydi. Görüldüğü üzere Samsunlu işçiler, daha çok işçi kahvehanesinin çevresindeki alanlarda günlük işlere gitmekteydi³¹⁷.

Samsunlu işçiler, 1990'ların ortalarına kadar iyi bir kazanç sağlamaktaydı. İşçiler elde ettiği kazançla İstanbul'da kendilerine ev veya arsa alıp ya da kiralık ev tutup ailesiyle İstanbul'a yerleştiler. Zamanla Samsunlu işçilerin de eşleri Üsküdar bölgesindeki mahallelerde binaların merdiven temizliği veya gündelik temizlik işçisi olarak evlere temizlik işlerinde çalışmaktaydı. Bu sayede birçok Samsunlu işçi, elde ettiği birikimle Ümraniye, Çekmeköy, Sancaktepe, Sultanbeyli bölgesinde ev satın alarak bu bölgelere kalıcı olarak yerleşti. Samsunlu işçiler, daha sonradan işçi kahvehanesinin kapanmasıyla İcadiye işçi pazarına gelmemeye başladılar. Bu işçi grubunun, her ne kadar aynı bölgede başka mekânlarda bekleme olanağı bulunmuş olsa da uzaklardan sürekli gelip-gitmeleri kendileri için hem yorucu hem de maliyetli olması nedeniyle işçi pazarından tamamen ayrılmasını sağladı.

2000'den sonra diğer bölgelerde olduğu gibi Üsküdar bölgesinde de inşaat işlerinin azalması, kömür ve odun taşıma işinin bitme noktasına gelmesi ve günlük işlerde ciddi düşüş yaşanmasıyla beraber Samsunlu işçiler, zamanla işçi kahvehanesinden kopmaya başlamıştır. Böylece 2000 sonrasında her geçen sene işçi sayısında düşüş yaşanmaya devam etmiştir. 2015

³¹⁷ İşçi kahvehanesinde bekleyen Samsunlu işçiler, genelde üç farklı şekilde günlük işlere gitmekteydi. Birincisi genelde işverenler veya yerel halk işçi kahvehanesine gelip işçileri günlük işe götürürken ikincisi ise bazı işverenler, mahalledeki esnaflar veya mahalle sakinleri işçi kahvehanesinin hatlı telefonu arayarak talep ettikleri işçinin telefona çıkması isteyerek işçiyle pazarlık edip işe çağırırmaktaydı. Üçüncüsü ise işçiler özellikle kömür ve odun taşıma sezonunda öğleye kadar işlere gidemediklerinde mahallenin sokaklarını gezip nerede herhangi bir evin önünde odun veya kömür varsa ev sahipleriyle iletişime geçip onların odunlarını veya kömürlerini taşımaktaydı. Diğer birçok işçi kahvehanesinde olduğu gibi 2000'lere dek işçi kahvehanesinin de hatlı telefonu bulunması sayesinde işçiler hem daha kolay hem de daha çok günlük işlere gitmelerine olanak sağlamaktaydı.

yılında işçi kahvehanesinin de bulunduğu eski bina yıkılıp yerine yeni bir binanın inşaatına başlanması üzerine geriye kalan birkaç Samsunlu işçi de beklediği sokaktan ayrılmak zorunda kalmıştır. 2015 yılında işçi kahvehanesinin yıkılmasıyla işçilerin bir bölümü, hemen yan sokakta (Temaşa sokak) bulunan Sinoplular derneğindeki kıraathanesinde ve karşıda bulunan kahvehanede beklemeye başladılar. Geriye kalan üç Samsunlu yaşlı işçi, birkaç yıl daha bu alanda bekleyip günlük işlere gitmeye devam ettiler. İşçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, yaşlı oldukları için işçi pazarından tamamen ayrıldılar.

Bu işçi grubunun yerine 2019 yılından itibaren daha önceden farklı işlerde çalışıp emekli ve işsiz olan iki işçi (işçilerden biri Sinop'un Gerze ilçesinden olup), Kuruçeşme parkın hemen yanındaki Sıvacı Ferhat sokağın önünde küçük bir arabası olan nakliyecisi ile bekleyip yük taşıma işine gitmektedirler. Bu işçiler, diğer işçi kahvehanesinden farklı olarak sadece evden eve nakliyat işlerine gitmektedir. İşçiler, diğer Samsunlu işçi grubundan farklı olarak sadece belli günlerde Kuruçeşme parkı önünde beklemektedir.

3.14. Ümraniye İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Ümraniye ilçesinde üç tane işçi pazarı bulunmaktadır. Her üç işçi pazarında bekleyen işçiler, sadece kendi bulundukları mekânda beklemeyi tercih etmektedirler. İşçiler, diğer işçi pazarına gidip bekleme girişiminde bulunmuş olsa da diğer işçiler tarafından engellenecekleri bilinmekteydi. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi bölge halkı, esnaf ve işverenler, her üç işçi pazarından da haberdardı. Nitekim işçi pazarlarının tarihi eskiye dayandıkça bilinir olmaları mümkün olabilmektedir.

3.14.1. Ümraniye Meydan İşçi Pazarı

Ümraniye ilçesi³¹⁸ sınırları içerisinde üç tane işçi pazarı bulunmaktadır. Bu işçi pazarlarından birisi de Ümraniye merkezinde bulunan Ümraniye meydan işçi pazarıdır. Ümraniye meydan işçi pazarındaki işçiler, Alemdağ caddesi ile Cevherağa cami sokağının kesiştiği noktada bulunan Cevherağa caminin önünde işçiler beklemektedir. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Ümraniye meydanda bekleyen işçiler de belli dönemlerde bekleme alanlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. İlk işçi grubu, Ümraniye ilçe sınırlarında bulunan Santraldeki eski Ümraniye belediyesi binasının önünde (günümüzde Santralda bulunan Ümraniye metro durağının yanındaki Hayat hastanesinin olduğu bina) beklemekteydi.

³¹⁸ Ümraniye belediyesi nüfus artışıyla beraber 1963 yılında kurulmuştur. Ümraniye ilçe olma statüsü kazanmasıyla beraber 1970 sonrasında yeni yapılaşma alanları ve Sanayi faaliyetleri yoğunlaşmasıyla beraber ilçe nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Bu şekilde bölgede yeni işçi pazarların ortaya çıkmasına ve işçi sayısının zamanla artmıştır (Kaynak: <https://umraniye.bel.tr/tr/main/pages/belediye-tarihi/19> Erişim Tarihi: 12.06.2023).

1998'lere doğru Ümraniye belediye binası yıkılma kararı alınması üzerine belediye binasının önünde bekleyen işçiler, bulunduğu alanı terk etmek zorunda kaldılar.

İşçilerin neredeyse tamamı birkaç dakikalık yürüme mesafesinde bulunan Alemdağ caddesi üzerinde bulunan çay ocağının önünde (günümüzdeki işçi pazarının tam karşı caddesinde) beklemeye başladı³¹⁹. 1998 yılında işçilerin tamamı Alemdağ caddesi üzerinde bulunan Cevherağa camisinin karşı caddesindeki kaldırımlarda beklemekteydi. Her ne kadar günümüzde Alemdağ caddesi trafiğe kapanmış olsa da önceki yıllarda Alemdağ caddesi trafiğe açık olup işverenlerin çoğu arabalarıyla işçilerin beklediği kaldırıma yanaşarak işçileri günlük işlerde çalıştırmaya götürmekteydi. 2000'lerin başlarında işçi sayısının yüksek olması nedeniyle işçiler, Alemdağ caddesi üzerinde geniş bir alana yayılarak kaldırımda küçük ağaçların gölgesinde bekleyip iş beklerlerdi. İşçiler, hava güzel olduğu mevsimlerde caddenin kenarında çeşmenin yanındaki kaldırımlarda beklemekteydi. Özellikle kış sezonunda işlerin düşmesi ve gurbetçi işçilerin büyük çoğunluğu memleketlerine dönmelerinden sonra yalnızca İstanbul'da yerleşik olan işçiler bu alana gelip iş beklemekteydiler.

2000 sonrasında işçi pazarının çevresinde birçok bina ve yeni işyerleri açılmıştır. Bu süreçte işçilerin beklediği çay ocağının da içinde yer aldığı binanın yıkılmasıyla işçiler, az ilerideki Alemdağ caddesi üzerinde işyerlerinin önündeki kaldırımlarda bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmiştir. Bu süreçte işyerlerinin önünde birçok işçinin beklemesiyle belli zamanlarda esnafların işçilerden rahatsız olduğu ve işçi-esnaf arasında gerilimin yaşandığı anlaşılmıştır. İşçiler ve esnaflar arasındaki gerilim seviyesinin artması üzerine işçiler de zorunlu olarak yolun tam karşı caddesinde bulunan Cevherağa camisinin önüne geçmek zorunda kalmıştır. Böylece işçiler, karşı caddeye geçerek rahatlıkla günlük işlere gitmeye devam etmiştir. Son yıllarda ise işçiler, yolun karşı caddesinde olduğu gibi zaman zaman çeşitli sorunlarla karşılaşabilmektedirler.

Günümüzde işçilerin beklediği alanın önüne Kızılay çadırı ve Kızılay tırı konulmasıyla işçiler, bu durumdan rahatsızlığını dile getirmiştir. Kızılay'ın araçları işçileri görünür olmaya engel olurken, işçiler bu defa bekleme alanına yakın özel bankanın önünde beklemeye başlamışlardır. Fakat burada da özel mülkiyet gerekçesi ile bekleyemeyip eski bekleme

³¹⁹ İşçiler, hava güzel olduğu dönemlerde Alemdağ caddesinin üzerinde bulunan çay ocağının önündeki kaldırımlarda beklerken havanın soğuk olduğu kış mevsimlerinde ise çay ocağının içinde beklemekteydi. İşçiler, sabahları güneş doğmadan yola çıkıp işçi pazarına gelip beklemeye başladıkları için işçilerin çoğu kahvaltılarını çay ocağının yanında bulunan lokantada çorba içerek veya çay ocağında kahvaltılarını hemen yaptıktan sonra caddenin kenarına geçip beklemekteydi. İşçiler, bekleme sürecinde susadıklarında ise hemen yanlarında bulunan çeşmede su ihtiyaçlarını gidermekteydi.

alanlarına dönmek zorunda kalmışlardır³²⁰. Aynı şekilde işçiler, cami önünde beklerken, sabahları 10,00 civarında alanda bekleyen seyyar satıcı tarafından da alanı terk etmeleri istenmiş ve işçiler küçük bir alanda beklemek zorunda kalmışlardır. İşçilerin dar alanda beklemeleri nedeniyle işgücüne katılım konusunda kendi aralarında sık sık gerilim çıkmasını tetiklemekteydi. Görüldüğü üzere işçilerin bekleme alanlarında yaşanan inşaatlar ve işçilerin bekledikleri çay ocaklarının kapanması işçilerin mekânsal konumlarını değiştirmeleri üzerinde önemli bir payı bulunmaktadır. Bu sebeple işçiler, belli işçi pazarlarında dar bir alanda sıkışmak zorunda kalarak işe gitme sürecinde ise kendi aralarında daha fazla gerilim yaşamalarına neden olmaktadır.

1970'lerin başlarından itibaren ağırlıklı olarak Siirtli işçiler başta olmak üzere Batman, Muş, Kars, Van, Erzurum, Tokat ve Sivas'tan gelen işçi grubu eski Ümraniye belediyesinin önünde beklemekteydi. İşçi grupları arasında aynı aileden, akrabadan, köyden olan ve hemşerilik bağı bulunan çok sayıda çocuk işçinin yanı sıra gençler, yetişkinler ve az sayıda yaşlı işçiler beklemekteydi. Farklı illerden gelen işçiler, aynı mekân üzerinde geniş bir alana yayılarak işverenlerin gelip onları günlük işlere götürmeleri için beklemekteydi. 1970'lerden 1998 yılına kadar çok sayıda Siirtli işçi grubu, inşaat işlerine gitmekten ziyade daha çok Ümraniye çevresinde bulunan esnafların ve nalbur ve kerestelerin yüklerini taşıma işlerine gitmekteydi³²¹. Siirtli işçiler, İnşaat malzemeleri (kum, çimento, kireç, briket, kiremit vb.), kereste ve kömür taşıma işlerine giderken, diğer illerden gelen işçi grubu ise daha çok inşaatlarda çalışmaya ve boş zamanlarında kömür taşıma, esnafların yüklerini veya ev taşımaya gitmekteydi. Ümraniye meydan işçi pazarında işçiler, ağırlıklı olarak inşaat ustalığı gerektiren işlerde çalışmaktaydı. Bunun dışında moloz taşıma, inşaat malzemeleri taşıma, parke taşlarını taşıma, mermer taşıma, tekstil malzemeleri taşıma, ev taşıma, park-bahçe işleri, çim ekme-biçme, kanal temizliği, duvar kırma vb. işlerinde çalışmaktadır.

Ümraniye meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, belli dönemlerde ve mekânlarda işçi sayısının değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle 2000 yılı öncesinde Ümraniye

³²⁰ 2023 yılında işçi pazarına yapılan ziyarette haziran ayı itibariyle işçilerin beklediği mekânın hemen yanında yer alan 15 Temmuz Şehitler meydanı düzenlemesi sona erdikten hemen sonra Kızılay çadırı ve Kızılay tırı işçi pazarının önünden alınıp Şehitler meydanının olduğu bölgeye taşındığı gözlemlenmiştir. Haziran ayı itibariyle işçilerin beklediği mekânın önü açılmasıyla beraber işçiler, rahat bir nefes aldılar.

³²¹ Ümraniye meydan işçi pazarında işçilerden ağırlıklı olarak Siirtli işçiler, Bulgurlu, Santral ve Namazgah bölgesindeki nalbur, kerestecilerin inşaat malzemelerini taşımaya gitmekteydi. 1990'lardan itibaren İstanbul nüfusunun bir bölümü Ümraniye bölgesine kaymasıyla beraber yeni yapılaşma alanları açılmıştır. 1990'larda birçok nalbur ve kereste deposu ile esnaflar Ümraniye'nin çeperi olan İhlamurkuyu ve Dudullu bölgesine kaymıştır. Bu süreçte birçok keresteci KEYYAP ve İMES bölgesine taşınmıştır. Sonraki süreçte birçok keresteci mobilyacığa evrilerek KEYYAP'ta mobilyacığa başlamıştır.

sınırları içerisinde birçok inşaatın yapılması ve zamanla nüfusun bu bölgelerde yoğunlaşmasıyla beraber gündelik işçilere duyulan talepte arttı. Bu sayede özellikle 1980-2000 dönemleri arasında işçi sayısının 200'ün üzerine ulaştığı tespit edilmiştir. 2000 sonrasında ise inşaat işlerinin azalması, kömür taşıma işinin sonlanmasıyla beraber günlük işçilere duyulan ihtiyacın azalmasına bağlı olarak diğer işçi pazarlarında görüldüğü gibi Ümraniye meydanında bekleyen işçiler de işçi pazarından ayrıldılar. Birçok işçi, farklı çalışma alanlarına yönelmesi, yaşlı işçilerin ağır işlerde çalışamamasından dolayı işçi pazarından ayrılmışlardır. Aynı şekilde genç işçilerinde maaşlı işlere yönelmesiyle işçi sayısında bir düşüş yaşandı. 1980'lerde 200'den fazla olan işçi sayısı saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılında ise 15-20 işçiye kadar düştüğü tespit edilmiştir. İşçi sayısının düşüşünde inşaat ve nakliyat işlerinde teknolojik araçların (portif, kepçe, dış cephe asansörü vb.) kullanılmasının önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu şekilde insan gücüne dayalı işlerin çoğu makinalar aracılığıyla yapılmaya başlamıştır. Geçmişten günümüze doğru kol emeğine dayanan emek ihtiyacında ciddi bir düşüş yaşandı. Kol emeğine duyulan ihtiyaç zamanla azalarak işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında düşüş meydana gelmiştir. Aynı şekilde iklim koşulları ve diğer faktörler de işçilerin işgücüne katılımı üzerinde etkili olmaktadır. 2021 yılında pandemi etkisini göstermesiyle (COVID-19 salgının) işçilerin sayısında bir düşüş yaşandı³²².

2021 yılında Ümraniye meydanında bulunan Cevherağa camisinin önündeki işçi pazarında Kürt işçilerden ve Türk işçilerden oluşan yaklaşık olarak 15-20 kişilik işçi grubu, caminin önünde beklemeye devam etmektedir³²³. Bu işçi grubu içinde yer alan iki işçi ise daha önceden farklı sektörlerde çalışarak emekli olmuştur. Emekli maaşlarının düşük oluşu ve geçim sıkıntısı nedeniyle işçi pazarında beklemek zorunda kalmıştır. Günümüzde ise bu işçi grubunun

³²² İşçiler, sokağa çıkma yasağı olduğu dönemlerde bir şekilde izin kağıdını alarak işe gitmeye devam ederken, izin kağıdını almayan diğer işçiler ise sokağa çıkma yasaklarından dolayı işçi pazarına gelemedikleri için evinde beklemek zorunda kaldılar. Sokağa çıkma yasakları döneminde işçilerin evden çıkıp işçi pazarında bekleme sürecinde yakalanmaları durumunda yüksek miktarda para cezasını (3.150 TL) ödemek zorunda kalmaktaydı. Bu süreçte bazı işçiler, işverenlerin talepleri doğrultusunda cep telefonu üzerinden gizliden günlük işlere gitmekteydi. Pandemi döneminde sokağa çıkma yasağı olduğu dönemlerde işçilere duyulan talep azalması çok az sayıda işçinin meydana caminin önünde beklemesine neden olmuştur. Bu süreçte birkaç işçi düzenli işe gidememesi ve temel geçimini sağlayamaması nedeniyle işçi pazarından ayrılarak farklı çalışma alanlarına yönelmek zorunda kaldı.

³²³ Eskiden işçilerin büyük bir bölümü genç işçilerden oluşmaktaydı. Şu anda ise işçiler arasında sadece iki işçi 40 yaş ve altında iken, diğer işçiler ise 41-60 yaş aralığındadır. İşçilerle yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda yaz ayında işçi pazarında bekleyen işçiler, işgücüne daha fazla katılırken, kış aylarında ise işçi pazarındaki işçilere duyulan ihtiyaçlarda azalmaktadır. İş yoğunluğuna bağlı olarak mevsimsel işçi sayısında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Özellikle kış ayında yağmurlu ve karlı günlerde işçilerin işçi pazarında beklemekte çok zorlanmaktadır. Kış aylarında işçiler genelde işçi pazarının olduğu yerde kapalı alanların altında beklemektedir. Özellikle işçi pazarının yanında yer alan cami önündeki brandaların altında bekleyerek kendilerini yağmurdan korumaya çalışmaktadırlar. İşçilerin bir bölümü ise işçi pazarına yakın olan kahvehanelerde bekleyerek işgücüne katılırken, bazı işçiler ise kış ayında evden bekleyerek cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmeyi tercih etmektedir.

geldikleri illere bakıldığında Türk işçilerden daha çok Sivaslı, Tokatlı, Konyalı işçiler beklerken Kürt işçilerinden ise Siirt, Ağrı, Van, Batman, Bitlis, Kars ve Şırnaklı işçiler beklemektedir. İşçilerin büyük çoğunluğu Kürt işçilerden oluşmakta az sayıda Türk işçi beklemektedir. Bu işçi grubunun büyük çoğunluğunu ise Siirt ilinden gelen işçiler oluşturmaktadır.

Son yıllarda Ümraniye meydan işçi pazarına Afganistanlı işçiler, Kürt işçilerin beklediği alanın köşesinde bekleme girişiminde bulunmuş olsalar da fark edildikten sonra engellenmişlerdir³²⁴. Kürt işçiler, her ne kadar yeni gelecek olan Kürt veya Türk işçilerin beklemelerine göz yummuş olsa da özellikle göçmen işçilere karşı çok katı bir tutum sergilemektedirler. Bu işçi grubunun özellikle Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarı ve Sancaktepe ilçesine bağlı Sarıgazi işçi pazarında göçmen işçilerin zamanla çoğunluk oluşturup ücretlerde düşüşe neden olduklarını bildikleri için Ümraniye meydan işçi pazarına gelebilecek Afganistanlı, Suriyeli, Özbek veya Türkmen işçilere karşı katı bir tutum sergiledikleri tespit edilmiştir.

3.14.2. İhlamurkuyu İşçi Pazarı

İhlamurkuyu işçi pazarı, Ümraniye ilçesi sınırları içinde bulunan Ümraniye meydan işçi pazarı ile Dudullu işçi pazarının arasında bulunmaktadır. Bu pazarın bulunduğu mekânsal konuma bakıldığında işçilerin büyük bir bölümü İhlamurkuyu merkez caminin hemen yanında yer alan petrol yolu caddesi ile İstiklal caddesinin kesiştiği noktada beklemektedir. İşçilerin, bir bölümü kaldırımların üzerinde beklerken, diğer bir bölümü ise yolun karşısındaki çay ocağının önünde beklemektedir³²⁵. Aynı şekilde iki işçi de az ilerideki Alemdağ caddesi üzerinde bulunan Ercan ticaret işyerinin önünde beklemektedir. Bu grup, kişisel tercihlerinden dolayı beklemekte olup diğer işçilerle herhangi bir gerilim ve mekânsal dışlanmaya maruz kalmadığı tespit edilmiştir. İhlamurkuyu işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda beklemektedir³²⁶. İşçiler, yağmur veya kar yağdığında çevredeki

³²⁴ Kürt işçilerle yapılan görüşmede Afganistanlı işçilere bu bölgenin kendilerine ait olduğunu dile getirilip Beykoz ilçesinde bulunan Küçüksu işçi pazarına gidip beklemeleri konusunda telkinde bulundukları tespit edilmiştir. Afganistanlı işçiler, genellikle diğer işçi grubunun çoğunlukta olması ve kendilerine yönelik gelişebilecek fiziksel şiddetin önüne geçebilmek için diğer işçi pazarlarında olduğu gibi tek çare olarak bulunduğu alanı terk etmek zorunda kalmaktadır. İşçilerle yapılan görüşmelerde ve gözlem neticesinde daha önceden Suriyeli, Türkmenistanlı veya Özbekistanlı işçilerin işçi pazarına gelme girişiminde bulunmadıkları tespit edilmiştir.

³²⁵ İşçiler, uzun süre esnaflara ve çay ocağına para kazandırdıkları için esnafların işçilere karşı herhangi bir olumsuz tutum sergilemedikleri gözlemlenmiştir. İşçilerin, geniş kaldırımda beklemelerinden dolayı yerel halkın geçiş alanlarını engellemedikleri için yerel halkın işçilerden herhangi bir rahatsızlık duymamaktadır. İşçilerin uzun yıllar birlikte çalıştıkları için kendi aralarındaki ilişkiler gayet iyi olup iş beklerken birlikte çay içmekte ve birbirleriyle muhabbet ettikleri gözlenmiştir.

³²⁶ İhlamurkuyu’da işçiler, bir ağacın gölgesindeki kaldırımda çay ocağının koyduğu küçük oturaklarda oturup işverenlerin gelip kendilerini işe götürmelerini beklemekteydi. Oturakların sayısının az olduğu için çoğu defa

kahvehanelere sığınarak işverenlerle genelde telefonla iletişime geçmektedirler. Çoğu işveren, işçileri pazarda bulamadıklarında işçilerin oturdukları kahvehaneye giderek için işçi bulmaya çalışmaktadırlar.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi İhlamurkuyu işçi pazarının da tarihsel geçmişi uzun yıllara dayanmakta olup bu süre zarfında işçiler birkaç defa çeşitli sebeplerden dolayı mekânsal konumunu değiştirmek zorunda kalmıştır. İşçiler, ilk olarak Ümraniye ilçesi sınırları içerisinde bulunan Tepeüstü'ndeki Kervansaray çorbacısının hemen yanındaki işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçiler, uzun yıllar aynı kahvehanede beklemeleri nedeniyle çevredeki insanlar tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaktaydı. Yapılan görüşmelerde işçilerin ilk kez 1970'lerin sonlarına doğru Tepeüstü işçi kahvehanesinde beklemeye başladıkları tespit edilmiştir. İşçiler, 1970'lerin sonlarından 1990 yılına dek Tepeüstü işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Bu dönem aralığında çocuk işçiler, gençler, yetişkinler ve yaşlı işçilerden oluşan 50'den fazla işçinin Tepeüstü işçi kahvehanesinde bekledikleri tespit edilmiştir. Tepeüstü işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, ağırlıklı olarak Sivas, Kars ve Ağrı'dan gelen işçilerden oluşmaktaydı.

1990 yılında işçi kahvehanesinin olduğu mekân yıkılma kararı alınması üzerine kahvehane işletmecisi burayı kapatmak zorunda kalmıştır. Mekânın yeniden inşa edilmesiyle beraber işçi kahvehanesinin olduğu mekân diğer bir işletmeci olan lokantacı tarafından işletilmeye başlanmıştır. İşçi kahvehanesinin kapanması işçileri olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Bu süreçte işçiler, mekânsal konumlarını değiştirmeden zorunlu olarak lokantacı esnafın önünde beklemeye devam etmiştir. 1990 yılına gelindiğinde ise 50'den fazla işçi cadde üzerinde iç içe geçmiş bir şekilde beklemekteydi. İşçilerin sürekli olarak işe gitmek için kendi aralarında gerilim yaşaması ve işyerlerinin önünü kapatması nedeniyle başta lokantacı esnaf olmak üzere diğer esnaflar da işçilere tepki göstermekteydi. 1990 yılının son aylarında lokanta işletmecisi ile işçiler arasında tartışma yaşanması üzerine işçiler de bekleme alanlarını değiştirmek zorunda kalmıştır.

yaşlıların oturaklarda oturmalarına izin verilmektedir. Gençler ise ağacın gölgesinin altında kaldırımda ayakta beklemektedir. İşçilerin bekleme alanının tam karşısında küçük bir çay ocağı bulunmaktadır. İşçiler, genelde eski iş elbiselerini olduğu çanta veya poşetleri gün boyunca elinde taşımak yerine çay ocağındaki küçük dolap bölmelerine bırakmaktadır. İşçiler, güneş doğduktan sonra işçi pazarına gelip işe gitmeye çalışmaktadır. İşçiler, öğleden sonrasına dek iş bulamamaları durumunda ise cepleri boş bir şekilde evin yolunu tutmaktadır. Bu saatte kadar iş bulabilen şanslı işçiler işe giderken, iş bulamayan şanssız işçiler ise evlerine dağılmaktadır. İşçiler, özellikle kış aylarında çay ocağının küçük ve dar olması nedeniyle (işçilerin oturma alanı olmadığı için) işçi pazarının yakınında bulunan kahvehanelerde biraz dinlenip, ısınıp ve çaylarını içtikten sonra tekrardan işçi pazarına geçip beklemeye devam etmektedir.

Böylece 1990 yılının son aylarında ilk olarak Sivaslı işçiler, Tepeüstü işçi kahvehanesine yakın olan Ihlamurkuyu merkez caminin önüne geçip beklemeye başlamıştır. Daha önceki yıllarda da Ihlamurkuyu merkez caminin yanında birkaç Sivaslı işçi beklemekteydi³²⁷. Tepeüstü'ndeki Sivaslı işçilerin, Ihlamurkuyu merkez caminin önünde bekleyen Sivaslı hemşerilerinden haberdar oldukları için doğrudan Tepeüstü'nden Ihlamurkuyu merkez cami önündeki Sivaslı hemşerilerin yanlarına geçip beklemeye başlamıştır. Ihlamurkuyu merkez caminin önünde Tepeüstü'nden gelen Sivaslı işçilerle beraber 40'tan fazla Sivaslı işçi beklemekteydi. Daha sonraki aylarda ise Tepeüstü'ndeki Kürt işçilerin lokantacı esnafıyla yaşanan geriliminden dolayı Ağrılı ve Karşlı Kürt işçiler de Ihlamurkuyu merkez caminin önüne gelip beklemeye başlamıştır. Ağrılı işçiler, Karşlı işçilere kıyasla daha çoğunlukta idi. Ağrılı ve Karşlı işçiler, Ihlamurkuyu merkez caminin önüne ilk geldikleri anda Sivaslı işçilerin tepkilerine maruz kalmıştır. Sivaslı işçiler, kendi mekânlarını korumak için Ağrılı ve Karşlı işçilerin merkez caminin önünde beklemelerini engellemeye çalışmıştır. Bu süreçte her iki grup arasında iki defa fiziksel şiddet yaşanmış olsa da Karşlı ve Ağrılı işçilerin inatçı tutumları sayesinde işçi pazarında kalıcılışmalarına olanak sağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Bingöllü, Vanlı ve Diyarbakırlı işçilerde beklemeye başlamıştır.

Zamanla merkez caminin önündeki Kürt işçilerin sayısında yaşanan keskin artışla Sivaslı işçiler zorunlu olarak Kürt işçilerin beklemelerine göz yummak zorunda kaldı. İşlerin yoğunlaştığı 1990'larda Ihlamurkuyu merkez caminin önünde 100'den fazla Sivaslı, Bingöllü, Vanlı, Ağrılı (Patnos), Karşlı (Kağızman) ve Diyarbakırlı işçi merkez caminin önüne her sabah günlük işlere gitmek için gelip beklemekteydi. Bu süreçte Ihlamurkuyu merkez caminin bir köşesinde Sivaslı Türk işçiler beklerken caminin diğer köşesinde ise Bingöllü, Diyarbakırlı, Vanlı, Ağrılı ve Karşlı Kürt işçiler beklemekteydi. Tepeüstü'nde olduğu gibi Ihlamurkuyu merkez caminin önünde de işçilerin kalabalık şekilde beklemeleri nedeniyle zamanla caminin çevresindeki esnaflar, cami imamı ve camiye gelenlerin işçilerden rahatsızlık duymasına neden olmuştur. Merkez caminin çevresindeki esnafların ve camiye ibadete gelenlerin işçilere tepki göstermesi nedeniyle işçiler caminin önünden de ayrılmak zorunda kalmıştır. Böylece İşçiler, Ihlamurkuyu merkez caminin yaklaşık 50 metre ilerisindeki petrol yolu caddesi ile İstiklal caddesinin kesiştiği noktada beklemeye başlamıştır. İşçilerin bir bölümü kaldırımların üzerinde beklerken, diğer bir bölümü ise yolun karşısındaki çay ocağının önünde beklemektedir. İşçiler,

³²⁷ Ihlamurkuyu merkez cami önünde bekleyen Sivaslı işçilerin ilk ne zaman gelip beklediklerini ve Sivaslı işçilerin mevcut sayılarına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 2021 yılında yapılan saha araştırmasında Ihlamurkuyu işçi pazarında tarihsel geçmişi iyi bilen Sivaslı işçilerin bulunmaması nedeniyle ilk Sivaslı işçi grubunun tarihsel geçmişine dair herhangi bir veriye ulaşılmamıştır.

caddenin köşesinde esnaflardan uzak bir alanda beklemeleri sayesinde esnafların herhangi bir tepkilerine maruz kalmadan beklemekteydi.

İşçiler, geçmişte gecekondü evleri başta olmak üzere birçok inşaat işlerine (tesisat, boyama, harç karma, kum taşıma, çimento taşıma, tuğla taşıma, temel kazma vb.), kömür taşımaya ve bölgedeki fabrikaların ve esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. İhlamurkuyu işçi pazarı, geçmiş yıllarda kereste ve nalbur işyerlerinin yakınında bulunmaktaydı. İhlamurkuyu işçi pazarındaki işçilerin bir bölümü Tepeüstü'nde ve İhlamurkuyu bölgesinde nalbur ve kereste depolarında mal indir-bindir işlerine de gitmekteydi. Daha sonraki yıllarda ise keresteci ve nalburcu esnaflar, kendilerine düzenli işçi çalıştırması ve teknolojik araçları (kepçe, portif vb.) kullanmasıyla son dönemlerde işçi pazarındaki işçilere ihtiyaç duymamaya başladı. İhlamurkuyu bölgesinde yapılan gözlemlerde birçok nalbur ve kereste deposuna rastlanmıştır. Günümüzde ise işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerinde (boyama, kırım döküm, inşaat malzemesi taşıma, moloz taşıma vb.), bahçe işleri (fidan dikimi, fidan sökümü, çim ekme, çim biçme, ağaç budama), ev taşıma ve çevredeki esnafların yüklerini taşımaya gitmektedir.

Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi 2000'lere dek İhlamurkuyu işçi pazarında da bekleyen işçilerin önemli bir bölümü çocuk işçi ve genç işçilerden oluşurken az sayıda da yaşlı işçi beklemekteydi. 2000'lerden günümüze doğru ise bu durum tam tersine dönüşmüş olup son yıllarda sadece iki genç işçi kalmış geriye kalan işçilerin büyük çoğunluğu 50 yaş üstü işçilerden oluşmaktadır. 1990'ların sonlarından günümüze günlük işlerin azalmasına bağlı olarak işçilerin sayısı azaldı. Birçok işçinin sigortalı maaşlı işlere yönelmesi, kimi işçilerin gurbete çıkmaması ve yaşlanmasıyla beraber işçi sayısında keskin bir düşüş yaşandı. Nitekim 2021 yılındaki saha çalışmasında yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde yaklaşık 15 işçinin beklediği tespit edilmiştir. 1990'lardan günümüze Sivaslı işçilerin büyük çoğunluğu İhlamurkuyu işçi pazarından ayrıldığı tespit edilmiştir. Nitekim 1990'larda işçilerin önemli bir bölümü Sivaslı işçilerden oluşurken günümüzde bu durum tamamıyla değişmiş olup sadece iki yaşlı Sivaslı işçinin beklemeye devam ettikleri tespit edilmiştir. Sivaslı Karşlı (Kağızman ilçesi) ve Ağrılı (Patnos ilçesi) işçilerin yanı sıra az sayıda da Bingöllü ve Diyarbakırlı işçi beklemektedir. Günümüzde işçilerin büyük çoğunluğu Ağrılı işçilerden oluşmaktadır.

2000'lere kadar işçilerin neredeyse tamamı gurbet hayatını yaşamaktaydı. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçilerin bir bölümü, günümüzde gurbet hayatını yaşamaya devam ederken diğer bir bölümü ise geçmiş yıllarda ailesini de İstanbul'daki Ümraniye ve Sultanbeyli ilçesine getirerek yerleşmişler. Günümüzde birkaç işçi Sultanbeyli ilçesinden sabah erkenden

yola çıkıp İhlamurkuyu işçi pazarına gelip beklemektedir. Her ne kadar Sultanbeyli ve Sancaktepe ilçesinde işçi pazarı bulunmuş olsa da yine de bu işçi grubu, işçi pazarında beklememeyi tercih ettiler. İşçiler, yeni bir işçi pazarına dahil olduklarında tepkiye maruz kalacaklarını bildikleri için daha önceden bekledikleri işçi pazarına gelmeye devam etmektedir. Aynı şekilde işçiler, yeni bir işçi pazarına dahil olduğunda işverenler tarafından bilinmediği için seçilme ihtimali düşmektedir. Bu sebeple işçiler, işçi pazarını değiştirme gereksinimi duymadan bekleyişlerini sürdürmektedir.

3.14.3. Dudullu İşçi Pazarı

Dudullu işçi pazarında bekleyen işçiler, Dudullu meydanın hemen ilerisinde bulunan Dudullu Sağlıklı Yaşam merkezinin önünde beklemektedir. İşçiler, sağlık ocağının önündeki kaldırımlarda beklemektedir. 1970'lerden günümüze kadar işçilerin mekânsal konumları, mekânsal yapısı ve işçi sayısında dönemsel olarak değişiklikler yaşandı. 1970 sonrasında Dudullu işçi pazarında beklemeye başlayan işçiler, ilk geldiğinde günümüzde Dudullu Sağlıklı Yaşam merkezinin hemen yanında bulunan belediyeye ait parkın içinde yer alan çeşmenin önünde beklemekteydi³²⁸.

2015 yılında işçilerin beklediği alandaki çeşmenin ve kahvehanenin yıkılıp yerine bir mağaza açılması üzerine işçiler caddenin köşesinde beklemeye devam etmiştir. 2016 yılında birçok işçinin mağazanın önünde beklemesiyle işletmecisi ile işçiler arasında belli dönemlerde gerilim yaşanmaktaydı. 2016 yılında mağaza işletmecisinin işlerinin azalması ve kadın müşterilerin azaldığını gerekçe göstererek işçilerle tartışmasıyla yaşanan gerilim büyüyerek kavgaya dönüştü. İşçiler, zorunlu olarak karşı caddedeki pasajın önünde beklemeye başladı. İşçiler, pasajın ikinci katında yer alan kahvehanede dinlenme, ısınma ve çay ihtiyaçlarını karşılayıp tekrardan pasajın önündeki caddenin kenarındaki kaldırımlara geçip beklemeye devam ettiler. Kısa süre sonra mağaza işletmecisinin iflas etmesi ve işyerini kapatmak zorunda kalmasıyla işçiler, tekrardan yolun karşı caddesine geçerek beklemeye devam ettiler³²⁹. Dudullu işçi pazarında bekleyen işçiler, uzun süre diğer birçok işçi pazarına kıyasla daha kötü

³²⁸ İlk dönemlerde çeşmenin hemen arkasında bir kahvehane bulunmaktaydı. İşçiler, havaların güzel olduğu dönemlerde caddenin kenarında bulunan çeşmenin önünde ayakta veya oturarak günlük işlere gitmek için beklemekteydi. İşçiler, 2015'lerin başlarına dek sıcak havalarda caddenin kenarında beklerken, havaların yağışlı ve soğuk olduğu dönemlerde ise kahvehanenin içinde beklemekteydi.

³²⁹ Öte yandan Dudullu işçi pazarının hemen yanında 2016 yılında Dudullu Sağlıklı Yaşam merkezi açılmasıyla işçilerin bekleme alanı daraldı. İşçilerin yoğun bekledikleri dönemlerde sağlık ocağının yapımından kaynaklı olarak kaldırımlarının daralması nedeniyle yerel halkın kaldırımlarda yürümekte zorluk çekmesi nedeniyle çoğu defa işçilere bu konuda tepki göstermiştir. Daha sonraki yıllarda kaldırımın genişlemesi sayesinde işçiler, bir nebze olsun rahat bir nefes aldılar.

koşullarda beklemekteydi³³⁰. İşçiler, soğuk havalarda çay içmek istediklerinde birkaç dakikalık uzaklıkta bulunan Dudullu camisinin bahçesinde bulunan çay ocağına geçip biraz ısındıktan sonra tekrardan işçi pazarına dönüp beklemeye devam etmektedir³³¹.

Dudullu işçi pazarının tarihsel geçmişi çok eskilere dayanmakta olup ilk işçi grubu, 1970'lerin başlarında beklemeye başladı. İşçiler, bu pazarda beklemeye başladıkları dönemlerde Dudullu çevresinde çok az sayıda yerleşim yeri bulunmaktaydı. Yerleşim yerlerinin yanı sıra işçi pazarının çevresinde hayvan çiftlikleri ve hayvan satış noktaları bulunmaktaydı. 1970 sonrasında nüfusun bir bölümü bu bölgeye kaymaya başlamasıyla beraber yeni inşaatların yapımına olanak sağlamıştır. Dudullu bölgesinde inşaatlar artıkça hayvan çiftlikleri ve hayvan satışı noktaları zamanla İstanbul'un çeperinde bulunan Kemerdere, Ömerli ve Şile'ye taşındılar. Bu sayede inşaat işlerinde çalışacak işçilere ihtiyaç duyulmasıyla beraber Dudullu işçi pazarında bekleyen işçi sayısında zamanla önemli bir artış yaşandı. 1970'lerde Dudullu işçi pazarına ilk gelen işçi grubu, Sivaslı ve Sinoplu işçilerdi. 1980'lere gelindiğinde ise bölgede inşaat yapımında çalıştırılmak üzere gündelik işçilere çok fazla ihtiyaç duyulduğunu fark eden Ağrılı (Doğubeyazıt ve Diyadin ilçesi) ve Erzurumlu işçiler de beklemeye başladılar. 1980'lerde Sinoplu ve Sivaslı Türk işçilerin yanı sıra Ağrılı ve Erzurumlu Kürt işçilerinde beklemeye başlamasıyla işçi sayısında önemli bir artış yaşandı.

Yapılan görüşmelerde 1980'lerde işlerin yoğun olduğu yaz dönemlerinde işçi sayısı 200'e kadar çıkmaktaydı. Sinoplu ve Sivaslı Türk işçilerle Ağrılı ve Erzurumlu Kürt işçiler

³³⁰ 1970'lerde Dudullu işçi pazarına ilk gelen işçi grubu işçi pazarında beklerken işçi pazarının çevresinde birçok hayvan çiftliği ve hayvan satış noktaları ve hayvan kesimhanesi bulunmaktaydı. İşçiler, çevreden gelen kötü kokular altında işçi pazarında beklemek zorunda kalmıştı. Daha sonraki yıllarda ise Dudullu bölgesinde nüfusun artması ve hızlı yapılaşma sayesinde hayvan çiftlikleri daha çeperlere taşınmasıyla işçiler, daha insani koşullarda beklemeye başladılar. Dudullu işçi pazarının olduğu mekânda gölgelik alan olmadığı için havaların çok sıcak olduğu dönemlerde saatlerce güneşin altında beklemelerini sürdürmektedir. Öte yandan soğuk havalarda veya yağmurlu günlerde ise işçi pazarı çevresinde sığınabilecekleri kahvehane veya çay ocağı bulunmamaktadır. İşçiler, işçi pazarında yağmurun veya güneşin altında saatlerce ayakta beklemek zorunda kalmaları nedeniyle vücutları fiziki olarak yıpranmaktadır. İşçiler, işçi pazarında uzun süre ayakta beklemelerinden dolayı hemen yorulabilmektedir. Bu süreçte dair işçilerle yapılan görüşmelerde işçi pazarında bekleme ile işten çalışmaları arasındaki zorluğu kıyaslanması istenildiğinde ise işçi pazarına soğuk havalarda veya sıcak havalarda saatlerce ayakta beklemenin çalışmaya gittikleri işten daha zor olduğunu beyan etmiştir. İşçilerle yapılan görüşmelerde sağlık ocağının bitişiğinde bir parkın inşaatına devam edildiği ve parkın içine çeşme ve bankların konulacağına dair duyurular aldıklarını ve park tadilat süreci bittikten sonra tekrar parkın içinde ve caddenin kenarındaki kaldırımlarda beklemeye devam edeceklerini beyan etmiştir. İşçiler, böylece daha insani koşullarda işçi pazarındaki mekândan ayrılmadan parkın içinde dinlenme ve oturma fırsatını yakalayacaktır. Aynı şekilde yapılacak olan çeşmeyle beraber işçiler su ihtiyaçlarını çeşmeden karşılama şansları da olacaktır.

³³¹ Dudullu meydanında bulunan caminin bahçesinde 1987 yılından beri çay ocağı bulunmakta olup işçiler, soğuk havalarda bir yandan çaylarını içip, ısınıp ve dinlenmekte öte yandan bazı işçiler cami de ibadetlerini gerçekleştirip tekrardan işçi pazarına geçip beklemeye devam etmektedir. Yağmurlu günlerde şemsiyeyi yanlarından getiren işçilere diğer işçilere kıyasla daha şanslı olup diğer işçiler caminin içindeki çay ocağına veya çevredeki kapalı alanlara sığınmaya çalışırken şemsiyesi olan işçiler ise caddenin kenarında beklemeye devam edip bir umutlu bir işverenin gelip onları işe götüremelerini beklemektedir. Dudullu işçi pazarındaki işçiler genelde sabah 06:30 gibi işçi pazarında gelip öğleden sonra 15:00-16:00 kadar sürekli ayakta beklemek zorunda kalmaktadır.

günümüzde işçilerin beklediği alanda bekleyip günlük işlere gitmekteydi. Sivaslı ve Sinoplu işçiler bir köşede beklemeyi tercih ederken, kahvehanenin ve çeşmenin diğer köşesinde ise Kürt işçiler beklemekteydi. Özellikle Tansu Çiller döneminde (1993-1996) Kürt bölgelerinde yaşanan çatışma ortamının etkisiyle Dudullu işçi pazarındaki Türk-Kürt işçileri arasında belli dönemlerde gerilim tırmanmaktaydı. Kürt ve Türk işçileri arasında yaşanan kavgayla iki gruptan birinin bulunduğu alanı terk etmek zorunda kaldı. Kürt işçiler, zamanla sayısal olarak çoğunlukta olması ve Sinoplu ve Sivaslı işçilerin de işçi sayısının düşmesiyle baskıya dayanamayarak Dudullu meydanındaki caminin önünde beklemeye başladılar. Böylece Ağrılı ve Erzurumlu işçiler, parkın önünde beklemeye devam ederken, Sinoplu ve Sivaslı işçilerde caminin önünde beklemeye devam ettiler.

2000'lere gelindiğinde ise günlük işlerin azalmasıyla beraber işçilere duyulan talep azaldı. Böylece her geçen sene işçi sayısında düşüş yaşanmaya devam etti. 2005 yılına gelindiğinde 200'den fazla olan işçi sayısı 150'nin altına düştü. 2005 sonrasında günlük işlerin azalmasına bağlı olarak işçilerin birikimlerinde ciddi düşüş yaşandı. Böylece işçiler, pazara gelmek yerine zamanla maaşlı ve sigortası olan farklı işlere yöneldiler. Birçok yaşlı işçi, ağır işlerde çalışamayınca, işverenler tarafından özellikle genç işçilerin tercih edilmesiyle bazı yaşlı işçiler pazardan ayrılmıştır. Bazı işçilerin de farklı bölgelerde ev alıp taşınmasıyla işçi pazarından ayrıldı. Böylece 2005 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2021 yılına dek Erzurumlu, Sinoplu, Sivaslı ve Ağrı'nın Doğubeyazıt ilçesinden gelen işçilerin tümü Dudullu işçi pazarından ayrıldılar. Her ne kadar son yıllarda iki yaşlı Niğdeli işçinin Dudullu işçi pazarına gelip beklemeye çalışmışsa da Ağrılı (Diyadinli) işçiler, Niğdeli işçilerin az ilerdeki Dudullu meydanında beklemeleri koşuluyla Dudullu işçi pazarında beklemelerine izin verildi. Bir süre sonra Niğdeli işçiler de yaş faktörü ve işverenler tarafından tanınmıyor olmasından kaynaklı kendi istekleriyle Dudullu işçi pazarından ayrıldılar.

2021 yılında yapılan saha araştırmasında sadece Ağrı'nın Diyadin ilçesine bağlı Aşağıdalören köyü ve Yukarıdalören köyünden gelen işçiler, Dudullu işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Bu işçi grubunun mevsimsel iş yoğunluğu ve okulların tatil olma durumuna göre işçilerin mevcut sayıları değişkenlik gösterirken günlük ortalama bekleyen işçi sayısı 20-25 arasında değişkenlik göstermektedir. Dudullu işçi pazarına öğrencilerin okulların tatil edildiği dönemde gelmesiyle işçi sayıları artarken, okul döneminde öğrencilerin okula gitmesiyle işçi sayısında bir düşüş yaşanmaktadır.

Aynı şekilde kış aylarında işlerin hızla düşmesi ve çoğu gurbetçi işçinin kış mevsiminde köylerine dönmeleri nedeniyle işçi sayısında bir düşüş yaşanmaktadır. İstanbul'da kalıcılaşan

çok az sayıdaki işçi, kış mevsiminde de beklemeye devam etmektedir. İşçilerin bir bölümü, uzun yıllar Dudullu işçi pazarında beklemeye devam ederken, bazı genç işçilerin ise pazara yeni geldikleri tespit edilmiştir. Birkaç öğrencinin aile veya köylüler tarafından yönlendirilerek çalışmaya geldikleri tespit edilmiştir. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Dudullu işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümü genç işçilerden oluşmaktadır³³². Dudullu işçi pazarında kuşaklararası aktarımın yaşandığı tespit edilmiştir³³³.

Dudullu işçi pazarına gelen işçilerin tamamı daha önceden kendi aile üyeleri, akrabaları ve köylüsünün yardımıyla Dudullu işçi pazarına gelmektedir. Bu sebeple buradaki işçiler arasında tartışma yaşanmaktadır. İşçi grupları arasında işe gitme konusunda tartışma yaşansa da kendi aralarındaki tartışmalar çok kısa sürmekte ve sorunlarını kısa sürede gidermektedir. Bu bağlamda düşündüğümüzde buradaki işçilerin geldikleri il açısından diğer işçi pazarlarına kıyasla homojen bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dudullu işçi pazarında bekleyen Ağırlı işçiler, farklı illerden gelen farklı etnik gruptaki işçilerin beklemelerine izin vermedikleri gibi yabancı göçmen işçilerin de beklemelerine kesinlikle izin vermemektedir. Özellikle Afganistanlı veya Suriyeli işçilerin beklemelerine ise kesinlikle karşı çıktıkları tespit edilmiştir. Düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler, son yıllarda üç farklı dönemde 3-4 kişilik küçük grup halinde Dudullu işçi pazarının karşı caddesinde beklemeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Aynı

³³² Ümraniye işçi pazarları bağlamında düşündüğümüzde Dudullu işçi pazarında bekleyen işçilerin, Iğlamırkuyu ve meydanındaki diğer iki işçi pazarına kıyasla işçilerin büyük çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır. Diğer iki işçi pazarından bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu 45 yaş üzeri işçilerden oluşurken, Dudullu işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu 18-30 yaş aralığındadır. Dudullu işçi pazarında sadece iki işçi 45 yaş üzerindedir. İstanbul Anadolu yakasında işçi pazarları arasında en genç işçi grubu Dudullu işçi pazarında beklemektedir. Diğer işçi pazarlarına kıyasla işçilerin büyük çoğunluğu genç işçilerden oluşmakta olup bu işçilerinde büyük çoğunluğu Lise ve Üniversite’de okumaya devam ederken, birkaç işçinin de liseyi yarıda bırakıp okul hayatını sonlandırmıştır. Şu anda üniversiteye (Atatürk Üniversitesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi ve İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi) devam eden dört öğrenci de okulların tatil olduğu yaz dönemlerinde okul harçlığını çıkarmak ve ailelerine ekonomik destek sağlamak amacıyla Dudullu işçi pazarında akrabalarının veya köylülerinin yanında bekleyip günlük işlere gitmektedir. Okul çağındaki özellikle liseli öğrencilerin okulların başlamasına rağmen biraz gecikmeli olarak okullarına ders başı yapması ve eğitim alanında başarısız olmalarını tetiklemektedir. Bu durum öğrencilerin erken dönemlerde birazda ailelerin teşvikiyle eğitim hayatından koparak işçi pazarında kalıcı olmaya başlamaktadır. Aynı şekilde ilk defa köyde çıkıp İstanbul’a yaz dönemlerinde çalışan genç işçilerin şehrin cazibesine kapılıp köylerine dönmek yerinde İstanbul’da kalıcı olma çabasına girmektedir. Bu sebeple birçok genç işçi (ağırlıklı olarak çocuk işçiler) İstanbul’da işçi pazarlarında erken yaşlarda işgücü hayatına katılmaktadır. Dudullu işçi pazarında genç işçi yoğunlukta olması nedeniyle uzun yıllar işçi pazarı varlığını sürdürmeye devam edeceği düşünülmektedir.

³³³ Dudullu işçi pazarında bekleyen birçok işçinin herhangi bir aile üyesinin (abi-kardeş, baba-oğul) daha önceden çalıştığı tespit edilmiştir. Öte yandan ise bazı işçilerin uzun yıllar işçi pazarında çalışmalarıyla beraber getirmiş olduğu kötü deneyimle çocuklarını işçi pazarında beklemelerine izin vermedikleri tespit edilmiştir. Daha önceden işçi pazarında çalışan yaşlı işçiler, geçmişe kıyasla daha az kazanç sağlamaları nedeniyle çocuklarının da kendileri gibi zor ve kötü koşullarda işçi pazarında beklemelerine olumsuz tutum sergilemektedir.

şekilde 2018’lerde iki tane Suriyeli işçinin de Dudullu işçi pazarının karşı caddesinde beklediklerini fark etmesi üzerinde Kürt işçiler, Suriyeli işçilerin beklemelerini engellemiştir³³⁴.

Diğer işçi pazarlarında olduğu Dudullu işçi pazarında bekleyen işçiler de geçmişten günümüze dek günlük işlere gitmektedir. İşçiler, geçmişte ağırlıklı olarak inşaat işlerine, kömür taşıma, bahçe işleri, ev taşıma, çevredeki esnafların yüklerini taşımaya (keresteci ve nalbur malzemeleri) gitmekteydi. Ümraniye işçi pazarında bekleyen Ümraniye meydan işçi pazarının yanı sıra Dudullu işçi pazarında bekleyen işçiler de birçok gecekondü ve diğer evlerin inşaatlarında çalışmaktaydı. Ümraniye bölgesi sınırları içinde bulunan İMES, KEYYAP VE MODOKO’daki bazı esnaflar, günlük işçi ihtiyacını Dudullu işçi pazarından karşılanmaktaydı. Aynı şekilde Dudullu işçi pazarında bekleyen birçok işçi İhlamurkuyu bölgesinde nalbur ve keresteci esnafların malzemelerini de taşımaya gitmekteydi. Daha sonraki dönemlerde İhlamurkuyu bölgesi ve Ümraniye meydanında bulunan birçok keresteci Yukarı Dudullu bölgesine KEYYAP ve İMES bölgelerine taşınması üzerine işçiler çok nadir esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi³³⁵. Günümüzde ise inşaat işleri (moloz taşıma, duvar kırma, boyama vb.), ev taşıma, bahçe işlerinin yanı sıra çok nadir de olsa haftanın belli günlerinde Ataşehir ilçesinde bulunan Küçükbakkalköy gümrüğüne gelen tırların yükleme-indirme işlerinde de çalışmaya gidilmektedir.

³³⁴ Düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler ve Suriyeli işçiler, Dudullu işçi pazarında Kürt işçilerin yanında beklemeleri durumunda engelleneceklerini bildikleri için yolun karşı caddesinde gizliden beklemeyi tercih etmiştir. Her ne kadar Kürt işçiler bu grubu ilk dakikalarda fark etmeseler de ilerleyen saatlerde göçmen işçilerin yolun karşı caddesinde bekledikleri gözlemleyince hemen birkaç kişilik Kürt işçi grubu yolun karşı caddesine geçerek yabancı göçmen işçilerin bulunduğu alandan ayrılmasını sağlamıştır. Görüldüğü üzere Suriyeli işçiler ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler, Dudullu işçi pazarında tutunmak için birkaç defa girişimde bulunsalar da her seferinde Kürt işçilerin kendilerini tespit etmeleri sonucunda ayrılmak zorunda kalmaktadır. Kürt işçileri, mekânı koruma ve işçi pazarının homojenliğini sağlamak adına ciddi bir çaba içinde oldukları ve bu konuda hassasiyet gösterdikleri tespit edilmiştir.

³³⁵ İşçilerle yapılan görüşmede birçok işçinin İMES, KEYYAP VE MODOKO’ya günübirlik çalışmaya gitmekteydi. Son 15 yılda ise KEYYAP ve İMES’deki firmaları işçi pazarında işçiler çalıştırılmamaya başlanmıştır. Bu firmalar, kendi bünyelerinde düzenli işçileri çalıştırmaya başlamış ve nakliyat firmalarla yaptıkları anlaşmalarla bu gruplar mal indir-bindir işlerinde çalıştırılmaktaydı. Aynı şekilde son dönemlerde portfif araçların ortaya çıkmasıyla işçilere duyulan ihtiyaçlar ciddi oranda düşmüştür. Esnaflarla yapılan görüşmelerde mobilya taşıma işinin profesyonellik ve hassasiyet gerektiren işler olmaya başladığını için işçi pazarında işçi getirilmemeye başlanmıştır. Özellikle son 15 yılda mobilya firmalarının düzenli eleman çalıştırmasıyla birlikte mağaza çalışanları mobilya taşıma işinde daha profesyonel olmaya başlamış ve mal taşıma araçların (portif vb.) yaygınlaşmasıyla işçi pazarında işçi çalıştırılmamaya başlanmıştır. Bu firmaların çoğu geçmişte kerestecilik yapmakta olup, süreçle birlikte firmaların çoğu mobilya firmasına dönüşmeye başlamıştır.

4.1. AVRUPA YAKASINDA BULANAN İŞÇİ PAZARLARI

4.1.1. Arnavutköy İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı

4.1.1.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Arnavutköy ilçesinde yapılan saha araştırmasında Arnavutköy merkezinde bulunan merkez caminin önünde işçiler beklemektedir. Saha çalışması sürecinde bazı esnafların Arnavutköy ilçesine bağlı Boğazköy mahallesinde de işçi pazarı bulunduğu belirtmiş olsa da yapılan saha çalışmasında Boğazköy işçi pazarı varlığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır³³⁶. Bu sebeple Arnavutköy ilçesine bağlı sadece bir tane işçi pazarının bulunduğu kesinlik kazanmaktadır. Arnavutköy meydan işçi pazarının tarihsel sürecine bakıldığında işçiler farklı dönemlerde iki farklı mekânda bekledikleri tespit edilmiştir. Bu mekânlardan ilki Alaattin işçi kahvehanesi iken ikincisi ise eski Edirne caddesi üzerinde bulunan Arnavutköy merkez camisinin önüdür. Her iki mekân birbirine son derece yakın olup birkaç dakikalık yürüme mesafesindedir. Arnavutköy eski işçi kahvehanesinin tam konumuna baktığımızda Alaattin işçi kahvehanesi eski Edirne caddesi üzerinde bulunan ve Fatih caddesine girişindeki mekân (günümüzdeki Paşa döner işletmecisinin olduğu yer) geçmişte işçi kahvehanesiydi. 1998 yılında Alaattin işçi kahvehanesinin kapanmasıyla işçi grubunun tamamı birkaç dakikalık yürüme mesafesindeki Merkez caminin önünde beklemeye başladılar³³⁷.

³³⁶ Saha çalışmasında esnaflarla yapılan görüşmeler neticesinde bazı işçilerin Boğazköy mahallesinde (eskiden köy olup) de işçi pazarı olabileceğini dile getirmesi üzerine bilgiyi doğrulamak amacıyla Boğazköy mahallesine gidilerek çevredeki esnaflar ve mahalle sakinleriyle kısa görüşmeler yapılmıştır. Saha çalışması sürecinde Boğazköy'deki işçi pazarına dair bazı esnaflar ve mahalle sakinleri tarafından farklı bilgiler paylaşılmıştır. Bazı gruplar, 1990'ların ortasından 2005'lere dek Erzurumlu ve Karşı yerli işçilerin günümüzdeki Boğazköy mahallesindeki Necip fazıl caddesi üzerinde bulunan Ayazma ilkokulunun bulunduğu konumda beklediğini söylemiştir. Öte yandan diğer bir esnaf grubu ise o dönemlerde bu bölgede günlük işlere giden işçilere pek rastlayamadıklarını belirtmiştir. Bu durumun bir örneğini de son dönemlerde bölgede bekleyen Suriyeli ve Afganistanlı erkek işçileri için de iki farklı bilgi paylaşmıştır. Bazı esnaflara göre son yedi yılda bazı Suriyeli ve Afganistanlı işçilerin de bekledikleri dile getirmiştir. Son yıllarda polislerin bu bölgede devriye gezmesi üzerine düzensiz Afganistanlı işçilerin artık işçi pazarında beklemediklerini söylediler. Nitekim her iki dönem için de Boğazköy işçi pazarında kimlerin ve ne zaman beklediklerini/beklemediklerine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. 2022 yılında yapılan saha çalışmasında Boğazköy mahallesinde herhangi bir işçi pazarına veya işçiye rastlanılmamıştır. Bu sebeple her iki veriyi de doğrulamak imkânsız hale gelmiştir. Nitekim paylaşılan bilgilerde işçilerin hem geçmişte hem de 2020 yılına dek işçi pazarında beklediklerine dair elimizde kesin bir veri bulunmamaktadır. Şu anda bu alana dair kesin bir bilgi paylaşılacak olursak Boğazköy mahallesinde yoğun bir şekilde Suriyeli aileler ve birkaç Afganistanlı bekar işçinin aynı evi paylaşarak yaşamlarını sürdürmektedir. Genelde Suriyeli kadın, erkek ve çocuk işçiler bu bölgelerdeki merdiven altı tabir edilen tekstil atölyelerinde haftalık işçi olarak çalışmaktadır. Öte yandan bazı Suriyeli ve Afganistanlı erkek işçiler ise bu bölgedeki nalbur ve kerestecilerde aylık işçi olarak çalışmaktadır.

³³⁷ 2000'lerin başlarında merkez cami çok küçüktü. Caminin yanında mezbahane bulanmakta olup hayvanlar, caminin hemen yanındaki mezbahanelerde kesilirdi. Caminin önündeki caddeler, o dönemlerde asfalt olmadığı içinde işçiler, çamurlu ve çukurlu olan caddenin kenarında beklemekteydi. 2000 sonrasında bölgede nüfus artışına bağlı olarak cami küçük gelmesi üzerine cami yıkılıp yerine büyük bir cami yapıldı. Aynı şekilde inşaat sürecinde işçiler, caminin önündeki caddede beklemeye devam etti. 2000'lere dek gecekonduların evlerin azlığı ve ulaşımın araçların (Belediye otobüsleri) sınırlı olması ve yolların çamurlu ve çukurlu olması nedeniyle işçiler evden işçi pazarına gidip gelmekte ciddi zorluklar yaşamaktaydı. 1980 ve 1990'larda sadece bir tane yarım otobüs Arnavutköy'den İstanbul'un merkezine gidip gelmekteydi. Sabah 05:00'te Beşiktaş Bebek semtinde yarım

Alaattin'in işçi kahvehanesinin kapanmasıyla bütün işçiler yürüme mesafesindeki Arnavutköy merkez caminin önündeki caddenin kenarındaki kaldırımlarda ayakta bekleyerek iş kovalamaktadır³³⁸.

Arnavutköy merkezinde bulunan Alaattin'in işçi kahvehanesinde 1980'lerin başlarında Sinoplu ve Tokatlı (Zile ve Erbaa ilçeleri) işçiler beklemekteydi. Yapılan görüşmeler neticesinde Sinoplu ve Tokatlı işçileri arasından ilk hangi işçi grubunun hangi yılda beklemeye başladığına dair kesin bir veri bulunmamaktadır³³⁹. 1988 yılına dek 60'tan fazla Sinoplu ve Tokatlı işçi beklemekteydi. 1989 yılına doğru ise 4 Karslı Kürt işçi de (Kars'ın Ardahan ilçesinden gelenler) beklemeye başlamış ve birkaç ay içinde Karslı Kürt işçilerin sayısı 14'e yükseldi. Daha sonraki yıllarda ise işçi pazarına Erzurumlu (Hınıs ve Tekman ilçesinden gelenler) ve Bingöllü Kürt işçiler de beklemeye başladı. Karslı, Erzurumlu ve Bingöllü işçi grubunun bir bölümü daha önceden Gaziosmanpaşa ilçesindeki meydan işçi pazarında beklemekteydi. Gaziosmanpaşa işçi pazarında bekleyen Karslı ve Erzurumlu işçilerin bir bölümü birkaç defa Arnavutköy bölgesine gelip gündelik işçi olarak inşaat işlerinde çalışırken bu bölgenin iş potansiyelini fark etmeye başladı. Böylece Karslı ve Erzurumlu işçilerin bir bölümü Gaziosmanpaşa ilçesinde bulunan meydan (merkez) işçi pazarından ayrılıp Arnavutköy merkezinde bulunan Alaattin işçi kahvehanesinde kalıcı olarak beklemeye başladılar. Bu öncü gruptan hemen sonra işçilerin hemşerileri ve akrabaları da kendi memleketinden gelmeye başladı. Kısa süre sonra birkaç Bingöllü işçi daha gelip beklemeye başladı.

2000'lere doğru ise Diyarbakırlı, Vanlı ve Muşlu Kürt işçi grubu da işçi pazarına dahil oldular. Böylece 1990'lardan itibaren Kürt işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşandı.

otobüsler kalkmaktaydı. Daha sonra Gaziosmanpaşa meydanındaki merkez caminin önüne gelirdi. Bazı işçiler, merkez caminin önünde yarım otobüse binip Arnavutköy merkezinde (işçilerin şimdiki merkez caminin önündeki durakta) indirmektedir. Aynı araç akşam 17:00'de aynı duraktan kalkış yapardı. Arnavutköy işçi pazarında bekleyen bazı işçilerin Gaziosmanpaşa ilçesinde barınması nedeniyle bu işçiler erken saatlerde günlük işlerini bitirip 17:00'deki araca yetişmeye çalışmaktaydı. Bu sebeple yevmiyeli işlere giden işçilerde sabah daha erken iş başı yapıp 17:00'den önce işlerini erken paydos edip araca yetişmeye çalışmaktaydı. Bu işçi grubunun araca yetişmemesi durumunda otostop yaparak veya saatlerce yürüyüp Gaziosmanpaşa'daki Sarıgöl mahallesine evlerine ulaşırdı. Bu süreçte ulaşım araçlarının sınırlı olması nedeniyle birçok işçi, Arnavutköy ilçesine yerleşti. Tokatlı ve Sinoplu işçiler, Kürt işçilere kıyasla daha önceden gurbet hayatına son verip aileleriyle Arnavutköy ilçesine kalıcı olarak yerleştiler. 2000 sonrasında ise Kürt işçiler de zamanla gurbet hayatına son verip Arnavutköy ilçesine yerleştiler. Akrabalık ve hemşerilik ilişkilerin yoğun olduğu bu dönemlerde işçiler hem işçi pazarında veya işçi kahvehanesinde birlik olup aynı alanda bekledikleri gibi barınma alanlarında da aynı mekânda barınma ihtiyaçlarını gidermekteydi. Bu tercih bireysel bir istekten ziyade geleneksel ilişkiden kaynaklanmaktaydı.

³³⁸İşçiler, çoğu zaman rüzgârlı veya hafif yağmurlu saatlerde de beklemeyi sürdürmektedir. İşçiler, yoruldukları zamanlarda, kahvaltılarını yapmak istediklerinde veya soğuk havalarda caminin hemen yanında bulunan Adaş sokakta bulunan Erzurumlular derneği kahvehanesi veya Sinopluların derneği olan kahvehanelere gidip oturmaktadır. Kürt işçiler (Erzurum, Muş, Van, Ardahan), çoğunlukla Erzurumlular derneği olan kahvehane de oturmaktaydı.

³³⁹Saha çalışması sürecinde meydan işçi pazarında sadece bir Tokatlı (Zile ilçesinden gelen) işçinin kalması ve işçinin de 2000'lerde işçi pazarına dahil olması nedeniyle ilk dönemlere dair detaylı bilgiye ulaşılamamıştır.

1990'ların sonlarına dek 100'den fazla Sinoplu ve Tokatlı Türk işçilerin yanı sıra Karslı, Erzurumlu, Vanlı, Diyarbakırlı, Bingöllü ve Muşlu Kürt işçiler de Alaattin'in işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Aynı şekilde 1990'ların sonlarına doğru birkaç Erzurumlu işçi de Bayrampaşa ilçesinde bulunan Muratpaşa işçi pazarında iş yoğunluğu azalması nedeniyle beklediği işçi pazarından ayrılarak Arnavutköy merkezinde bulunan Alaattin'in işçi kahvehanesinde Erzurumlu hemşerilerinin yanında beklemeye başladılar. Görüldüğü üzere farklı dönemlerde İstanbul'un iki farklı ilçesinde bulunan işçi pazarlarından işçi grupları da Arnavutköy işçi pazarına dahil oldular.

İşçilerle yapılan görüşmelerde Alaattin işçi kahvehanesinde bekleyen Sinoplu ve Tokatlı işçilerin her ne kadar sonradan gelecek olan Karslı, Erzurumlu (Tekman ve Hınıs ilçeleri) ve Muşlu işçilerin beklemelerini engellemeye çalışmış olsa da bu konuda başarısız olup zamanla Kürt işçilerin sayısında önemli bir artış yaşandı³⁴⁰. Geçmişten günümüze hem Alaattin'in işçi kahvehanesinde hem de Merkez caminin önündeki işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümünün akrabalık ve hemşerilik ilişkisi bulunmaktaydı. Nitekim işçiler arasında kardeş olan veya baba-oğul birlikte bekleyen birçok işçi bulunmaktaydı. Bu iki mekânda da işçilerin bir bölümü çocuk işçilerden ve genç işçilerden oluşmaktaydı. Böylece 1980'lerde ve 1990'larda çocuk işçileri, iş piyasasının en zorlu çalışma alanlarından biri olan inşaat sektöründe ve yük taşıma işinde çalışmaktaydı.

1980'lerden 2022'lere dek farklı işçi grupları, farklı iş kollarında gündelik işçi olarak işgücüne katıldıkları tespit edilmiştir. Bu süreçte farklı illerden gelen işçi grupları, belli iş kollarından ustalaştılar. Nitekim 1980'lerden 2002 yılına dek Sinoplu ve Tokatlı işçilerin büyük çoğunluğu yoğun bir şekilde gecekondu evlerin ve binaların beton dökme, harç yapma ve sıva işlerini yapmaktaydı. Sinoplu ve Tokatlı Türk işçiler, bu dönem aralığında bölgede "betoncular (beton ustaları)" olarak anılmaktaydı. Sinoplu ve Tokatlı Türk işçilerin yanı sıra Karslı, Erzurumlu, Bingöllü, Vanlı, Diyarbakırlı ve Muşlu Kürt işçileri ise inşaat işlerinin yanı sıra

³⁴⁰ Türk işçiler, Kürt işçilerinin gelişini engelleyememesinin bazı temel nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1980'lerin sonu ve 1990'ların başlarında Arnavutköy bölgesinde yoğun bir yapılaşma (gecekondu ev veya binaların yapımı vb.) süreci bulunması ve işçilerin sürekli işe gitmeleri nedeniyle işçiler arasında gerilim nadir yaşanmaktaydı. İkincisi ise Türk ve Kürt işçilerin genellikle farklı alanlarda günlük işlere gitmeleri sayesinde işçiler arasında işe gitme konusunda bir rekabet ortamının ortaya çıkmamasına ve işçiler arasında gerilim yaşanmamasına olanak sağlamaktaydı. Görüldüğü üzere iki farklı işçi grubunun farklı iki iş koluna yoğunlaşması nedeniyle iki grup arasında rekabetin ortaya çıkmasını ve ücret piyasasının bozulmasını engelleyen temel bir unsur olunca iki işçi grubu arasında herhangi bir mekânsal dışlanma, kutuplaşma ve gerilimlerin ortaya çıkmasını engellemiştir. Hem işçi kahvehanesinde hem de Merkez caminin önünde farklı etnik gruptan oluşan işçi grupları iç içe beklemekte ve boş zamanlarda birbirleriyle günlük muhabbetlerini ederek caddenin kenarında günlük işlere gitmekteydi. Arnavutköy ilçesindeki işçi pazarını diğer ilçelerdeki işçi pazarlarına kıyasladığımızda Arnavutköy işçi pazarında her ne kadar farklı etnik grup ve farklı illerden gelen işçi grupları bir arada bulunmuş olsa da bu işçi grupları arasında iletişim ve yardımlaşma daha fazla görülmekteydi.

daha çok çevredeki nalburların³⁴¹, kerestecilerin yüklerini taşımakla birlikte bölgedeki ev sahiplerinin kömürlerini taşımaktaydı. Bunun dışında nakliyatçılarla beraber ev taşıma işine³⁴² ve çevredeki fabrikaların yüklerini de taşımaktaydı.

Arnavutköy merkez caminin inşaatı sürecinde kısa süreliğine de olsa işçilerin beklediği merkez caminin inşaatı süresince camiye gelen kum, çimento, demir vb. malzemelerin inşaat alanına taşımıştır. Aynı şekilde çok nadir de olsa geçmişte Arnavutköy ilçesinde bulunan hayvan çiftliklerine saman balyalarını taşımaya da gitmekteydi. Bu sektörler arasında işçiler en çok ise inşaat işlerine gitmekteydi. Görüldüğü üzere hem işçi kahvehanesinde hem de merkez caminin önünde bekleyen işçiler, farklı iş alanlarında günlük işlere gitmekteydi.

2000 sonrasında hazır beton kullanımı artması ve geçmişe kıyasla daha az inşaat işleri çıkması üzerine kısa sürede Sinoplu ve Tokatlı işçiler, işçi pazarından ayrılmaya başladılar. Böylece 2000 sonrasından günümüze doğru Sinoplu ve Tokatlı işçilerin sayısında keskin bir düşüş yaşandı. 2010 sonrasında ise birkaç Vanlı, Muşlu ve Diyarbakırlı işçinin işçi pazarına dahil olmasıyla işçi sayılarında küçük bir artış yaşandı. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında Arnavutköy merkez caminin önündeki işçi pazarında Türk işçilerden Sinoplu işçilerin tamamı ayrılmış olup, sadece bir yaşlı Tokatlı (Zile ilçesi) işçi, haftanın belli günlerinde işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Türk işçilerin sayısı azaldığı gibi günümüzde Kürt işçilerin de sayısı azaldı. Günümüzde işçi pazarında Ardahanlı (2), Erzurumlu (6-7 arasında işçi), Diyarbakırlı (2), Bingöllü (1), Muşlu (2) ve Vanlı (1) yaşlı işçiler beklemektedir.

İşçi pazarının ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze dek hiçbir yabancı işçinin meydan (merkez) işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmadığı tespit edilmiştir³⁴³. Meydan işçi pazarında yabancı göçmen işçilerin de bulunmaması nedeniyle işçi pazarında bekleyen işçilerin neredeyse tamamı 45 yaş üzerindedir³⁴⁴. Diğer bazı işçi pazarlarında olduğu gibi Meydan işçi pazarına da son yıllarda genç işçilerin dahil olmaması ve zamanla bu işçi grubunun da

³⁴¹ Nalburlar, inşaat malzemelerinin taşınmasındaki işçi ihtiyacını genellikle işçi pazarındaki Kürt işçilerden karşılamaktaydı. Son yıllarda Arnavutköy ilçesine yabancı işçiler de dahil olmasıyla nalbur işletmecileri daha ucuza çalışan yabancı (Suriyeli, Afganistanlı) göçmen işçileri aylıkçı (maaşlı) işçi olarak çalıştırmaya başladı.

³⁴² Sivasslı ve Karşlı nakliyatçılar ise daha çok eski Edirne caddesi üzerinde ve çevredeki sokaklarda araçlarını park edip ev taşıma işleri veya esnafların ve firmaların malzemelerini taşımaya gitmektedir.

³⁴³ Arnavutköy ilçesine bağlı Boğazköy mahallesinde ve o çevredeki komşu mahallelerde kiraların ucuz olması ve Suriyeli ve düzenli/düzensiz Afganistanlı işçilerin bulundukları mahallede merdiven altı tekstil atölyelerinde veya nalbur ve kerestelerin işyerleri başta olmak üzere farklı çalışma alanlarında yöneldiler.

³⁴⁴ Ardahanlı ve Tokatlı işçiler ise ileri yaşlı olmaları nedeniyle genelde haftanın belli günlerinde beklemektedir. Görüldüğü üzere bazı işçilerin haftanın belli günleri gelmesi ve bazı işçilerinde haftanın belli günlerinde evde bekleyip cep telefonu üzerinden işe gitmesi nedeniyle diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Arnavutköy ilçesindeki işçi pazarında da işçilerin net sayısını tespit etmek imkânsız hale gelmiştir.

yaşlanması nedeniyle işverenlerin Meydan işçi pazarına yönelmesini olumsuz yönde etkileyecektir. Özellikle yaşlı işçilerin yavaş çalışması ve ağır işlerde çalışmakta zorlanması nedeniyle işverenlerin bölgede bulunan yabancı göçmen işçilere yönelmesine neden olmakta ve işçi pazarında bekleyen yaşlı işçilerin geçmişe kıyasla daha az iş bulması nedeniyle yaşlı işçi grubunun kısa süre içinde işçi pazarından kopuşunu tetiklemektedir. Aynı şekilde yabancı göçmen işçilerinde işçi pazarına dahil olmaması nedeniyle yakın zamanda meydan işçi pazarında işçi kalmayacağı öngörülmektedir. İşçi pazarında işçi sayısının azalmasında birçok neden bulunmaktadır.

1990'ların sonlarından itibaren kömür kullanımı yerine doğalgaz kullanımının artması ve nalbur ve keresteci esnafların da zamanla portif, kepçe vb. gibi araçları kullanması ve yabancı göçmen işçilerini maaşlı işçi olarak çalıştırılmasıyla günlük işçilere duyulan talep azaldı. 2000'ler sonrasında özellikle inşaat işlerinde hazır beton, hazır kalıp ve teknolojik araçların kullanılması, inşaat sektörünün hızla gelişmesine bağlı olarak bir sürü küçük, orta, büyük inşaat firmaların ortaya çıkması ve inşaat sektörü içinde taşeronlaşma sisteminin de yaygınlaşmasına bağlı olarak bu firmaların düzenli ve maaşlı inşaat işçisini çalıştırmasıyla gündelik inşaat işçilerine duyulan talep azaldı. Aynı şekilde birçok ilçede olduğu gibi Arnavutköy ilçesinde de yoğun bir yapılaşma sürecinin sonucunda bu bölgenin de yeterli bir doyuma ulaşması ve boş arsalarının da hızla azalmasıyla Arnavutköy işçi pazarında inşaat işlerine giden işçileri olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle Sinoplu ve Tokatlı işçileri daha fazla olumsuz yönden etkilediği için bu işçi grubunun daha erken meydan işçi pazarından çekilmelerine neden oldu. Birkaç işçi de (özellikle Erzurumlu işçiler) 2000 öncesinde elde ettikleri birikimlerini Arnavutköy merkezinde kendilerine işyeri açarak esnaflığa başladılar. Az sayıdaki işçi ise aile üyeleriyle inşaat işlerinden uzmanlaşmalarıyla kendilerine küçük müteahhit firmasını açıp kendi işinin işveren oldular. Aynı şekilde çok az sayıdaki işçinin de gittikleri bahçe işlerinde mülk sahiplerin işçilerinin çalışmasından memnun kalması sayesinde işçilerin maaşlı olarak çalışma teklifi sonrasında bazı işçilerin işçi pazarından ayrılarak bahçıvanlık, kapıcılık/bekçilik yapmaya başladı.

COVID-19 salgını döneminde işçiler çok nadir günlük işlere gitmesi üzerine 10 işçi, maaşlı işlerde çalışmak amacıyla İŞKUR'a başvuruda bulundular. Bölgede İstanbul 3. Havalimanı yapılmasıyla havalimanında faaliyette bulunan bazı taşeron firmalarına düşük kalifiyeli işçi ihtiyacı ortaya çıktı. Böylece bazı taşeron firmalar, İŞKUR üzerinden işçi ihtiyacını karşılamaya başladı. Özellikle yemek işleri ve temizlik işlerinde ihale alan bazı taşeron şirketler, Arnavutköy İŞKUR'undan eleman istihdam etmeye başlaması işçi

pazarındaki bazı işçilerin dikkatini çekmiş ve geçmişe kıyasla daha kazanç sağlayan bazı işçiler (özellikle yaşlı işçiler) İŞKUR üzerinden iş başvurusundan bulunarak İstanbul havalimanında yemek ve temizlik alanında hizmet sunan taşeron firmalarında devamlı işçi olarak çalışmaya başladı. Son yıllarda bu işçi grubunun da düzenli işlere yönelmesiyle işçi pazarında işçi sayısının daha hızlı azaldı.

4.1.2. Avcılar İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı

4.1.2.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Avcılar ilçesinde 2022 yılında yapılan saha araştırmasında ilçe sınırları içinde sadece bir işçi pazarının bulunduğu tespit edilmiştir. Avcılar ilçesindeki işçiler, Avcılar merkezinde bulunan Reşitpaşa caddesindeki Avcılar merkez Ulu caminin önündeki kaldırımlarda beklemektedir. İşçilerin ilk geldiği günden günümüze dek mekânsal konumlarını hiç değiştirmeden sadece caminin önünde beklemeye devam etmektedir³⁴⁵. 2013’lerde küçük caminin yıkılıp yerine büyük bir caminin inşaatı sürecinde de işçiler caminin önünde beklemeye devam ettiler. İşçiler, ilk geldiği dönemlerden 2000’ler sonrasına dek işlerin yoğun olduğu dönemlerde caminin önünde bekleyip günlük işlere giderken, bazı işçiler ise bayramlarda, kış aylarında veya hasat dönemlerinde memleketlerinin yolunu tutmaktaydı³⁴⁶.

İşçiler, Avcılar merkezinde yer alan merkez caminin önüne 1970’lerin ortalarından itibaren beklemeye başladılar. Bu işçi pazarına ilk olarak Tokatlı Türk işçiler ve Erzurumlu Kürt işçiler beklemekteydi. Yapılan görüşmelerde ilk olarak hangi yılda, hangi şehirden ve kaç işçiyle beklemeye başladıklarına dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Tokatlı ve Erzurumlu (Pasinler-Hasankale-), işçiler, uzun süre yan yana bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Daha sonraki yıllarda Tokatlı Türk ve Erzurumlu Kürt işçilerin yanına Kars’ın Ardahan ilçesinden gelen (1992 yılına dek Ardahan Kars’a bağlı bir ilçeydi. İşçiler, Ardahan’ın Göle bölgesinden

³⁴⁵ İşçiler, uzun yıllar havanın güzel olduğu dönemlerde caminin önündeki kaldırımlara geniş bir alana yayılarak beklemekteydi. Özellikle kışın iş yoğunluğunun azalmasına bağlı olarak işçi sayısı düşmekte olup işçilerin çoğu soğuk havada üşüdüklerinde veya yorulduklarında caminin hemen altında bulunan bahçeli çay ocağına geçip beklemekteydi. İşverenler, işçi pazarına geldiklerinde caminin önünde işçi bulamadıklarında ise işçilerin çay ocağında beklediklerini bilmekteydi. İşçiler, güneşin doğuşundan hemen sonra işçi pazarına gelip beklemeye başlamaktadır. Erken saatlerde iş bulan işçiler, günlük işlere giderken iş bulamayan diğer işçiler ise öğlene dek umutsuz bekleyişlerini sürdürmekteydi. İşçilerin acıkmalarıyla beraber yavaştan işçi pazarından ayrılıp evlerine gitmektedir.

³⁴⁶ Avcılar ilçesine bağlı merkez/meydan işçi pazarındaki birçok Erzurumlu ve Tokatlı işçinin ailesi, küçük meta üreticileriydi. Tarımsal faaliyette bulunan işçiler, temmuz-eylül dönemleri arasında hasat sezonunda ailelerine tarlada yardım etmek amacıyla birkaç günlüğüne memleketlerine dönmek zorundaydı. Hasat döneminde kısa süreliğine de olsa işçi sayısında bir düşüş yaşanmaktaydı. Özellikle nisan-aralık dönemleri arasında işçilerin sayısının en yüksek olduğu dönemlerdi. Ocak-mart dönemleri arasında iş yoğunluğunun ciddi oranda azalması nedeniyle birçok gurbetçi işçi, memleketlerine dönmekteydi. 1990’ların ortalarından itibaren birçok işçi gurbet hayatının vermiş olduğu zorluktan kurtulmak amacıyla Esenyurt ve Bağcılar bölgesinde ucuz daire, arsa satın alarak veya ev kiralarak ailesiyle bu bölgelere yerleştiler.

gelmekteydi.) Kürt işçiler de beklemeye başladı. Özellikle gününbirlik işlerin yoğun olduğu 1980-2000 yılları arasında yıllara göre ve mevsimsel iş yoğunluğuna göre sayıları değişmekle birlikte 150-200 civarında işçi beklemekteydi. Bu dönem aralığında işçilerin yarısına yakını Erzurumlu işçilerden oluşurken, geriye kalan işçiler ise Tokatlı ve az sayıdaki Karanlı işçilerden oluşmaktaydı.

Her üç ilden gelen işçiler, işçi pazarında iç içe geçmiş bir vaziyette caddenin kenarındaki kaldırımlarda beklemekteydi. Bu sebeple her ilden gelen işçi grubunun işçi pazarında sabit bir bekleme alanı bulunmamaktaydı. Bu dönem aralığında ağırlıklı olarak yetişkin, genç, çocuk işçilerin yanı sıra az sayıda da yaşlı işçide beklemekteydi. Birçok işçi, aile büyükleri, akrabalarının veya köylülerinin yönlendirilmesiyle çocuk yaştayken (14-17 yaş aralığında) Avcılar'daki merkez caminin önünde beklemeye başlamaktaydı³⁴⁷. Her işçi grubu, öncelikle kendi aile üyelerini, akrabalarını veya hemşerilerini işe götürmeyi tercih etmekteydi. İşçi pazarında bu gruptan kimse kalmaması durumunda ise diğer şehirdeki işçi arkadaşlarını seçip işe götürmekteydi.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Avcılar ilçesinde bekleyen işçilerde 2000 öncesinde daha çok inşaat işlerinin yanı sıra kömür taşıma, kerestecilerin, nalburcunun ve fabrikaların yüklerini taşıma, evden eve taşımacılık gibi günlük işlere gitmekteydi. İşçiler, önünde bekledikleri merkez caminin yıkılıp yerine büyük bir cami yapılması üzerine merkez cami inşaatının malzemelerini de taşıdıkları tespit edilmiştir. Günümüze doğru ise işçiler, daha az inşaat işlerine gitmekte olup daha çok esnafların yüklerini taşıma ve evden eve taşımacılık işlerine gitmektedir. Az sayıda da olsa bazı taşeron firmalarının da günlük işlerine gittikleri tespit edilmiştir. İşçiler, belediyelerin park-bahçe işlerine gitmekten ziyade daha çok özel şahısların bahçe işlerine gitmekteydi. Geçmişten günümüze Avcılar meydanında (Namık Kemal caddesi ile Marmara caddesinin kesiştiğinin noktanın hemen girişindeki Atatürk heykelinin bulunduğu boş alanlarda) birçok nakliyatçı beklemekteydi. Nakliyatçılara işçi lazım olduğunda ilk olarak Avcılar merkez cami önündeki işçileri seçip yük taşımaya götürmekteydi. Aynı şekilde kömür sezonunda kömür taşımacılığı yapan kamyonet sahipleri de çoğu defa kömür taşıma sürecinde merkez caminin önünde işçileri seçip çalıştırmaya götürmekteydi.

³⁴⁷ İşçi pazarına işçilerin çoğu çocuk yaşta işçi pazarına katılması ve 40 yıldan fazla bir tarihsel geçmişe dayanması nedeniyle işçi pazarında kuşaklararası bir aktarım söz konusu olmuştur. Süreçle birlikte babaların yaşlanıp işçi pazarından çekilirken oğulları ise işçi pazarında çalışmaya devam ederken üçüncü kuşak aile üyelerinden olan gençlerin babalarının ve dedelerinin aksine sosyal güvencesi olan farklı meslekteki işleri tercih etmesiyle zamanla kuşaklararası aktarım sonra erdi. Özellikle 2000 sonrasında işçilerin oğullarının büyük çoğunluğu babalarıyla birlikte işçi pazarına gelmek yerine eğitim hayatlarını devam ettirirken işçilerin diğer çocukları ise genç yaşta maaşlı ve sigortalı olan işlere yönelerek babalarının yolundan gitmemeyi tercih etmiştir.

2000'lere doğru ise inşaat işlerin azalması, kömür taşınmasının son bulması ve gündelik işçilere duyulan ihtiyaçta zamanla azaldı. Böylece geçmişe kıyasla daha az birikim yapan birçok işçi, zamanla işçi pazarından ayrıldı. İşçilerin çocukları da babaları gibi işçi pazarına yönelmek yerine farklı sektörlerde çalışmayı tercih ettiler. Bu sebeple kısa sürede işçi sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. Aynı şekilde son 15 yılda Afganistanlı, Özbekistanlı, Türkmenistanlı, Azerbaycanlı, Nahçıvanlı, Afrikalı ve Suriyeli mülteci işçilerin İstanbul'da farklı sektörlerde çalışmaya başlamasıyla yerli işçilerin bir bölümü geçmişe kıyasla daha az kazanç sağladığı için işçi pazarından ayrıldı. Nitekim Avcılar ilçesinde meydan (merkez) işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçi bu durumu şekilde açıklamaktadır:

Eskiden 1-2 günde kazandığımız parayı şimdi ise ancak haftada o kadar para kazanabiliyorduk. Bir de inşaat işleri olsun, kömür işleri olsun nalburcuların işleri azaldı. Bir de şimdi şöyle bir şey oldu. Eskiden sadece bizler günlük işlere giderdik. Şimdi ise bu yabancı işçiler ülkemize gelmiş. Şimdi her yerde Afganistanlı Türkmen'i, Özbek'i, Suriyelisi var. Eskiden sadece bizler bu günlük işlere giderdik. Şimdi bizim millet bizden daha çok bu yabancı işçileri günlük işe götürüyor. Daha geçen gün bir işveren geldi yük taşınacak günlük yevmiye ne kadar dedi ben 450 lira dedim. Bana çok dedi, tamam sana 400 liraya gelirim dedim. Baktım işveren bu para çok seni alacağıma gidip 200-300 liraya bir Afganistanlı bulup onu alıp günlük işlere götürürüm dedi. 300 liraya gelersen seni götüreyim dedi. Bende yok o parayla gelmem. Sinirlendim ona. Sen git o parayla Afganistanlı götür dedim.

Öte yandan 2000 sonrasında Erzurumlu işçilerin bir bölümü, Esenyurt bölgesinde arsa, daire satın alması veya kiralaması nedeniyle yaşanan mesafe uzaklığından dolayı bu işçi grubunun çoğu Esenyurt ilçesinde bulunan Meydan işçi pazarındaki Erzurumlu hemşerilerinin yanında beklemeye başladı. Avcılar ilçesindeki işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçilerin, Esenyurt işçi pazarında da işçi arkadaşları ve Erzurumlu işçi hemşerileri bulunması sayesinde bu işçi grubu daha kolay şekilde beklemelerine olanak sağladı. Yukarıda sıralanan etkenlerden dolayı diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Avcılar ilçesinde bulunan meydan işçi pazarında da son yıllarda işçi sayısında önemli bir düşüş yaşandı. Günümüzde meydan işçi pazarında işçilerin sayısı döneme ve işin yoğunluğuna göre değişmektedir.

2022 yılında saha çalışmasında yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde yoğunluğu yaşlı işçilerden oluşan Erzurumlu (4-5), Tokatlı (2) ve Karanlı (2) işçiler beklemektedir³⁴⁸. 1970'lerin

³⁴⁸ İşin yoğunluğuna ve hava durumuna göre işçilerin sayısı değişmektedir. İşlerin yoğun olduğu dönemlerde bu sayı artarken işlerin düşük olduğu kış aylarında ise bu sayı hızla düşmekte olup işçi pazarında masraftan ve soğuk havadan kaçınmak için işçiler genelde evde beklemeyi tercih etmektedir. Zamanla bazı işçiler, işçi pazarından tamamen koparak evden bekleyip günlük işlere gitmeye başladı. Bu sebeple birçok işçi pazarında olduğu gibi merkez cami önündeki işçilerin tam sayısını belirlemek son derece güç olmuştur. Günümüzde işverenler işçi pazarına gelip işçileri seçip işe götürmek yerine cep telefonu üzerinden işçileri işe çağırılmaktadır. Böylece işverenler hem masraftan hem de zamandan tasarruf sağlamaktadır.

ortalarından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek sadece Erzurum, Tokat ve Karşlı işçiler beklemekteydi. Her ne kadar son yıllarda yabancı göçmen işçilerin bekleme girişimi olsa da bu durum Erzurum, Tokatlı ve Karşlı (Ardahanlı) işçiler tarafından engellendi.

4.1.3. Bağcılar İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Bağcılar ilçesinde iki işçi pazarı bulunmaktadır. İşçilerin bir bölümü, Yıldıztepe bölgesinde bulunan Yıldıztepe İlkokulunun önündeki caddenin kenarında beklemektedir. İşçilerin diğer bir bölümü ise Çiftlik bölgesinde bulunan işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Çiftlikteki işçi kahvehanesi 1999 yılındaki Gölcük depreminde binanın hasar görmesi nedeniyle işçi kahvehanesi kapanması üzerine işçiler bölgeden ayrıldılar. Bağcılar'da işverenler, iki şekilde işçi ihtiyacını karşılamaktadır. Birincisi işverenler doğrudan Yıldıztepe bölgesine gelerek işçi pazarındaki işçileri seçerken, ikincisi ise son 10 yılda hızla yaygınlaşan komisyoncular üzerinden Afrikalı, Suriyeli, Afganistanlı, Özbekistanlı, Türkmenistanlı düzenli/düzensiz göçmen işçileri ve az sayıdaki yerli işçilerden olan kadın ve erkek işçileri günlük ücret karşılığında çalıştırmaktadır. Son 10 yılda komisyonculuk üzerinden günlük işlere giden yabancı düzenli ve düzensiz göçmen işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşandı. Böylece yeni komisyoncuların ortaya çıkmasına ve komisyoncular aracılığıyla işgücüne katılan işçilerin sayısı arttı³⁴⁹. Birçok yabancı ve yerli erkek işçi, Yıldıztepe bölgesindeki işçi pazarına yönelmek yerine komisyoncular aracılığıyla günlük, haftalık veya aylıkçı olarak farklı çalışma alanlarında işgücüne katılmaktadır.

4.1.3.1.Yıldıztepe İşçi Pazarı

Bağcılar ilçesinde yer alan Yıldıztepe işçi pazarının tam konumuna baktığımızda; işçi pazarı bağcılar caddesi üzerinde bulunan Bağcılar Yıldıztepe İlkokulunun önündeki caddenin kaldırımlarda beklemektedir. İşçiler, geçmişten günümüze mekânsal konumlarını değiştirmeden aynı mekânda beklemeye devam etmektedir. İşçiler, okulun önünde ve esnaflara daha mesafeli bir alanda beklemeleri nedeniyle esnaflar ve işçiler arasında herhangi bir gerilim yaşanmamıştır. İşçilerin ilk geldikleri dönemlerde Bağcılar bölgesinde sınırlı sayıda konut alanları bulunmaktaydı. Nitekim 1980'lerin sonlarında ilk gelen gruptan yer alan Sivaslı işçi, Yıldıztepe bölgesini şu şekilde anlatmaktaydı:

³⁴⁹ Bu gruptaki işçiler, günlük ücretlerini (komisyoncular tarafından yüzdelik üzerinden kendi komisyon ücretlerini kestikten sonra) akşamüzeri iş bitiminde işçilerin bekledikleri mekânlarda komisyoncularını bekleyerek günlük ücretlerini nakit olarak (sigortasız çalıştırılarak) almaktadır. Komisyoncular aracılığıyla günlük işlere gitme olayı sadece Bağcılar ilçesiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda Fatih, Beyoğlu, Sultangazi, Güngören, Büyükçekmece ilçelerde de son 20 yılda hızla artışı tespit edilmiştir.

1990'ların başında beklerken bu çevrede binalar yoktu. Bu yukarılar hep ormanlık alandı. Buralarda bir sürü bataklık, sazlıklar vardı. Burada beklerken her sabah Kurt sesleri gelirdi. Bu Yıldıztepe'den yukarısı bağcılara doğru 1990'lardan sonra bir sürü inşaat yapıldı. 1990'lardan sonra buralara binalar yapıldı. O zamanlarda bu çevrelerde tarla, bataklık, ormanlık alanlar vardı. Yol doğru dürist yoktu. Yolların çoğu çamurluydu. O zamanlarda papaz köprüsünün oraları ormanlık alanlardı. Orada bir sürü domuz, kurt vardı.

İşçiler, 1990'ların başlarında Yıldıztepe işçi pazarında beklerken sabahları sürekli ormanlık alanlardan köpeklerin ve Kurtların seslerini duyduklarını, yolların çamurlu olduğunu ve dolmuşların seyrek geçtiğini dile getirmekteydi. Bu dönemlerde altyapının yetersiz oluşu ve toplu ulaşım araçları bölgeden seyrek geçmesi nedeniyle işçiler ulaşım konusunda zorluklar yaşamaktaydı.

Yıldıztepe işçi pazarına ilk olarak 1980'lerin ortalarına doğru Sivaslı Türk işçiler beklemeye başladı. Hemen sonrasında ise birçok Tokatlı³⁵⁰ işçi beklemeye başladı. 1990'ların başlarında 50'den fazla Sivaslı ve Tokatlı işçi beklemekteydi. Daha sonraki yıllarda ise 10 işçiye yakın Kastamonulu ve Bayburtlu Türk işçi de Yıldıztepe işçi pazarına dahil oldu. Bu işçi grubuna en son 1998'in başlarında Diyarbakırlı (Silvanlı ilçesi ve merkeze bağlı Karacadağ bölgesi) ve Batmanlı (Batman iline bağlı köylerden ve Gercüş ilçesinden gelenler) Kürt işçiler de dahil oldu³⁵¹.

Yıldıztepe işçi pazarına gelen işçilerin ilk geldikleri dönemlerde Bağcılar bölgesine doğru bir göç dalgası yaşanmış ve bölgede birçok yeni yapılaşma alanları açılmıştı. Bu durum işçilerin, inşaat işleri başta olmak üzere günlük işlere daha fazla katılımına olanak sağlamaktaydı. İşçiler, 1990'ların başlarında inşaat işlerinde çalıştırılmak üzere yoğun işçi gereksinimi duyulduğu dönemlerde Yıldıztepe işçi pazarında yerini alarak günlük işlere gitmeye başladı.

³⁵⁰ Tokatlı işçilerin hangi bölgeden gelip beklediklerine dair bir ihtimal ön plana çıkmaktadır. Tokatlı işçiler, 1983 yılında Güngören ilçesine bağlı Köyiçi mahallesindeki işçi kahvehanesinde beklerken Kürt işçilerinde gelmesiyle iki grup arasında işçi kahvehanesinde yaşanan kavga üzerine Tokatlı işçiler, Köyiçi işçi kahvesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Tokatlı işçiler, Köyiçi işçi pazarına yakın olan Bağcılar ilçesine bağlı Yıldıztepe bölgesinde bekleyen ilk Tokatlı olan işçi grubu olduğu tahmin edilmektedir. Saha çalışması sürecinde Yıldıztepe işçi pazarında Tokatlı işçilerin kalmaması nedeniyle bu veri teyit edilememiştir.

³⁵¹ Kürt işçiler, ilk geldikleri günlerde Türk işçileri tarafından sürekli engellenmekteydi. İlk günlerde iki işçi grubu arasında yaşanan kavga sonrasında Kürt işçilerin sayısı hızla çoğalması üzerine Türk işçiler geri adım atmak zorunda kaldı. Bu süreçte Türk işçileri, Kürt işçilerini kendilerine rakip görmesi işverenlerin işçi pazarına geldiklerinde iki grup arasında kıyasıya rekabet olması ve Kürt işçilerin terörist olarak algılanması nedeniyle iki grup arasında belli dönemlerde gerilimler yaşanmaktaydı. Bu süreçte iki işçi grubu kendi aralarında yaşadıkları gerilimin yanı sıra belli dönemlerde esnafların, zabıtalının ve polislerinde tepkilerine maruz kalmakta olup çoğu defa bekledikleri işçi pazarından ayrılmaları talep edilmekteydi. Bu döneme dair işçilerin deyişiyle "kimin gücü, kime yetiyorsa onu ezmeye çalışır." işçi grupları arasında belli dönemlerde gerilim yaşanmaktaydı.

1990-2000 dönemleri arasında Yıldıztepe işçi pazarında çok yoğun bir işçi grubu bulunmaktaydı. Geçmişten günümüze dek Yıldıztepe işçi pazarında işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. 2002 yılına dek Tokatlı işçilerin düzenli olarak işçi pazarından ayrılması ve yerlerine de yeni Tokatlı işçi grubunun dahil olmaması nedeniyle 2002 yılında Yıldıztepe işçi pazarında Tokatlı işçilerin tamamı ayrıldığı tespit edildi. Aynı şekilde 2000 sonrasında Sivaslı işçilerin büyük çoğunluğu da işçi pazarından ayrılmasıyla işçi sayısında dramatik bir düşüş yaşandı. Nitekim 1990'ların sonlarında 100'den fazla olan işçi sayısı günlük işlerin azalmasına bağlı olarak günümüzde bu sayı 15'lere kadar düştü³⁵². Günümüzde Yıldıztepe işçi pazarında Sivaslı (1), Bayburtlu (2-3), Kastamonulu (1) Türk işçilerin yanı sıra birkaç Diyarbakırlı ve Batmanlı Kürt işçi de beklemeye devam etmektedir. Kürt işçiler, Türk işçilerden sayısal olarak çoğunluktadır. İşçilerin de neredeyse tamamı 50 yaş üzeri olan yaşlı işçi grubundan oluşmaktadır. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında Bağcılar Yıldıztepe ilkokulunun önünde bekleyen iki işçi grubu bulunduğu tespit edilmiştir³⁵³.

Bölgedeki birçok işçi pazarında olduğu gibi Yıldıztepe işçi pazarında bekleyen işçilerde 1990'ların başlarında yoğun bir şekilde inşaat işlerinin yanı sıra kömür taşıma, ev taşıma ve diğer işlerde çalışırken günümüze doğru ise işçilerin çalışma alanı zamanla değişkenlik göstermiştir. Özellikle 2000 sonrasında itibaren inşaat işlerinin azalması ve kömür taşımanın sona ermesiyle beraber işçiler yeni çalışma alanlarına yöneldiler. 2000'lerden günümüze doğru işçilerin büyük çoğunluğu inşaat işlerine (tadilat işi ve inşaat malzemelerini taşıma), bahçe işleri, ev taşıma ve Bağcılar, Sultangazi (Sultançiftliği) ve Güngören (Merter) ilçesine bağlı birçok bölgedeki tekstil atölyelerin mallarını taşımaya gitmektedir. Birçok işçi inşaat işlerinin azalması ve yük taşımacılığın revaçta olmaya başlamasıyla 2010 yılında ilk kez Sivaslı bir işçi kendine küçük bir nakliyat aracı satın aldı. Bu süreçte diğer işçi arkadaşları da nakliyat işinde iyi bir kazanç olduğunu fark etmesiyle altı işçi (Sivaslı ve Diyarbakırlı işçiler), 2010 yılından itibaren küçük nakliyat aracını alarak hem nakliyatçılık işine gitmeye başladı hem de işçi pazarında nakliyat araçlarıyla beklerken boş zamanlarda da işçi olarak yük taşımaya gitmektedir. Nakliyatçılar, Yıldıztepe işçi pazarında eski işçi arkadaşlarını veya işçi açığı

³⁵² Günümüzde bazı işçilerin ara sıra gelmesi ve bazı işçilerinde evde bekleyip cep telefonu üzerinden işe gitmesi nedeniyle işçilerin net sayısını tespit etmek mümkün olmamıştır.

³⁵³ Günlük işlere giden ve işçi pazarında bekleyen işçiler genelde okulun dış duvarının hemen önündeki caddenin kenarında beklemektedir. Bu işçilerin bulunduğu mekânın karşı caddesinde ise komisyoncuyla çalışan ve komisyoncunun yönlendirilmesiyle fabrikalara ve tekstil atölyelere günlükçü, haftalıkçı, aylıkçı olarak çalışmaya giden diğer ikinci bir işçi grubu bulunmaktadır. İki grubunun çalışma alanları ve çalıştıkları işverenler ayrı olması nedeniyle iki grup arasında yakın temas kurma veya karşılıklı herhangi bir tartışmanın yaşanmamasına olanak sağladı.

oluşturduğunda yabancı göçmen işçilerden Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçileri yük taşıma işine götürmektedir.

4.1.3.2.Çiftlik İşçi Pazarı

Bağcılar ilçesi sınırları içinde bulunan çiftlik bölgesinde bir tane işçi pazarı bulunmaktadır. İşçi pazarının tam konumuna bakıldığında; Bağcılar asfalt caddesi ile 1727 no'lu sokağın kesiştiği noktada bulunan binanın altında bir tane işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. Çiftlik bölgesinde bulunan işçi kahvehanesine 1989 yılına doğru ilk olarak Sinoplu işçiler beklemeye başladı. 1990'ların başlarında 30'dan fazla Sinoplu işçi kahvehanesinde beklemekteydi. 1992 yılına gelindiğinde ise 4-5 Siirtli Kürt işçi ve 1994 yılında ise birkaç Bitlisli Kürt işçi de beklemeye başladı³⁵⁴. Kısa sürede birkaç Karslı, Diyarbakırlı ve Ağrı'lı işçi de işçi kahvehanesinde beklemeye başladı. 1995 yılında ise Siirtli ve Bitlisli Kürt işçilerin sayısında keskin bir artış oldu. Böylece Sinoplu, Siirtli, Bitlisli, Diyarbakırlı, Karslı ve Ağrı'lı işçilerden oluşan 100'e yakın Kürt ve Türk işçi, sabah güneşin doğuşuyla Çiftlik işçi pazarında beklemeye başlamaktaydı. İşçi sayısının yüksek olması nedeniyle mahalle sakinleri çevredeki kahvehanede otururken, işçiler ise kahvehane mekânının dar olması nedeniyle çoğu defa kahvehanenin önünde ayakta beklemekteydi. İşçi kahvehanesinde hatlı telefon bulunmadığı için işverenler, zorunlu olarak işçi kahvehanesine gelip işçileri seçip çalıştırmaya götürmekteydi. Çok nadir durumlarda bölgedeki bazı işverenlerin işçi kahvehanesinin yakınında bulunan bakkal dükkânının hatlı telefonu üzerinden işçileri işe çağırırmaktaydı. 1990'larda bölgede yoğun bir yapılaşma süreci olması ve işçilerin sürekli günlük işlere gitmeleri nedeniyle işçiler arasında nadir durumlarda gerilimler yaşanmaktaydı. 1990'larda Bağcılar bölgesinde hızlı yapılaşmaya başlayınca Yıldıztepe işçi pazarında olduğu gibi Çiftlikteki işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler de ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmeye başladı. İşçiler, inşaat işlerine gitmedikleri boş zamanlarda ise kömür taşıma, ev taşıma ve Çiftlik bölgesinde Dereyolu caddesi üzerinde bulunan birkaç nalbur ve keresteci esnaflarının da yüklerini taşımaya gitmekteydi.

Çiftlikte işçi pazarına baktığımızda; 1999 depremine dek işçiler, uzun yıllar mekânsal konumlarını değiştirmeden aynı bölgede beklemekteydi. Deprem sonrasında ise binanın hasarlı olması nedeniyle binanın yıkılması üzerine işçiler, Çiftlik işçi pazarından tamamen dağıldı³⁵⁵.

³⁵⁴ Bölgede yaşanan çatışma ortamı ve köy yakılmaları sonrasında 1990'ların ortalarında Bitlis ve Siirt ilinin kırsalında yaşamını sürdüren bazı aileler, zorunlu göçle İstanbul Bağcılar bölgesine yerleşmesiyle erkek işçiler, işgücüne katılmak için mahallede bulunan işçi kahvehanesine yöneldiler.

³⁵⁵ Bu binanın inşaatı birkaç yıl sürmüş olup ve inşaat süresince işçilerin inşaat alanının yanında veya sokağın başında beklemedikleri tespit edilmiştir. Binanın inşaatının bitimiyle her ne kadar eski işçi kahvehanesinin işletmecisi tekrardan kahvehanesini açmış olsa da herhangi bir işçi grubunun beklemediğini söyledi.

Eski işçi kahvehanesi işletmesinin de belirttiği üzere Çiftlikte işçi kahvehanesi deprem sonrasında yıkılma kararı alınması üzerine işçiler, farklı çalışma alanlarına yöneldiler. Bazı işçilerin bölgede bulunan fabrika veya tekstil atölyelerinde çalışmaya yönelirken, az sayıdaki işçi ise kedine küçük nakliyat aracını veya işyeri açarak esnaflığa başladı. Gurbet hayatı yaşayan bazı gurbetçi işçiler ise memleketlerinde kalmayı tercih ettiler. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında eski işçi kahvehanesine yapılan ziyarette kahvehanede sadece mahalle sakinleri ve çevredeki esnafların oturdukları gözlemlenmiş olup kahvehanede herhangi bir işçinin izine rastlanılmamıştır.

4.1.4.Bahçelievler İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.4.1. Şirinevler İşçi Pazarı

Bahçelievler ilçesine bağlı Şirinevler mahallesinde bulunan Şirinevler meydanın az ilerisinde bulunan Mareşal Fevzi Çakmak caddesi üzerinde (günümüzde Bayburt dönerin esnafın olduğu yer) bir tane işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. İlk işçi grubu, 1970'lerin başlarında günümüzde Şirinevler meydanın hemen yanında bulunan Bayburt dönercisinin olduğu kahvehanede beklemeye başladı. İşçiler, uzun süre kahvehanede bekleyerek günlük işlere gitmesiyle o dönemlerde kahvehane zamanla işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlandı. 1970'lerden 2007 yılına dek işçi kahvehanesinin açık olduğu dönem aralığında işçiler, işçi kahvehanesinde ve caddenin kenarında beklemekteydi. 2007 yılında işçilerin büyük çoğunluğu işçi kahvehanesinden ayrılması üzerine kahvehane işletmecisinin kazancının azalmasıyla kahvehanesini kapatmak durumunda kaldı. İşçi kahvehanesinin kapanmasıyla beraber işçiler, yolun karşısındaki pasajın köşesinde beklemeye başladılar. Her ne kadar bu işçi kahvehanesi kapansa da işçiler, yine de mekânsal konumlarını değiştirmeden beklemeye devam ettiler. Günümüzde ise işçiler, Mareşal Fevzi Çakmak caddesi üzerinde bulunan eski işçi kahvehanesinin karşısında bulunan pasajın köşesinde beklemektedir. Geçmişte işçi sayısı son derece yüksek olması nedeniyle işçiler geniş bir alana yayılarak beklerken, günümüzde işçilerin sayısı hızla azalmasına bağlı olarak dar bir alanda sıkışarak pasajın girişinde beklemektedir³⁵⁶.

1980-2000 dönemleri arasında 200'dan fazla işçi, işçi kahvehanesinden Şirinevler meydanına kadar uzanan geniş bir alanda karşılıklı olarak beklemekteydi³⁵⁷. Şirinevler işçi

³⁵⁶ Günümüzde işçiler, havanın güzel olduğu zamanlarda pasajın köşesindeki caddenin kenarında beklerken, havanın soğuk olduğu zamanlarda ise pasajın içindeki çay ocağında veya pasajın girişinde beklemeyi tercih etmektedir. İşçiler, çok soğuk veya yağışlı olmadığı sürece pasajın önündeki caddenin kenarında bekleyerek görünür olmaya çalışmaktadır. İşçiler, bu sayede işverenlerin kendilerini kolayca fark edip günlük işlere götüreceğini düşünmektedir.

³⁵⁷ Şirinevler işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu genç işçilerden ve az sayıda da çocuk işçilerden oluşmaktaydı. Bu işçi grubu dışında yetişkin ve az sayıda yaşlı işçi de beklemekteydi. İşçilerin bir bölümü ise aynı

pazarı, farklı illerden gelen işçi gruplarını bir arada barındırmakla beraber her ilden gelen işçiler, genelde kendi hemşerileriyle yan yana beklemeyi tercih etmekteydi. Bu sebeple birçok işçi pazarında olduğu gibi Şirinevler işçi pazarında da işçi sayısının yüksek olması nedeniyle her işçi kendi hemşerisiyle yan yana beklemeyi tercih etmekteydi. 1970'lerden itibaren Ordulu (Fatsalı, Ünyeli, Aybastılı, Kabataşlı), ve Tokatlı (Zile ilçesinden) Türk işçiler birbirlerine yakın alanda beklerken, Yozgatlı Türk işçiler ise Şirinevler meydanına yakın alanda beklemeyi tercih etmekteydi.

1980'lerin başlarından itibaren ise Karşı (Digor ilçesinden olanlar) Kürt işçiler de Şirinevler işçi pazarında beklemeye başladı. Kısa süre sonra ise Vanlı, Siirtli, Diyarbakırlı (Diyarbakır merkezden, Kulp, Silvanlı) ve Mardinli Kürt işçilerde caddenin kenarında beklemeye başladı. Şirinevler meydanında Yozgatlı işçilerin hemen karşısında ise Karşı işçiler beklemekteydi. Kürt işçiler, caddenin bir köşesinde beklerken, caddenin karşısında ise Türk işçiler beklemeyi tercih etmekteydi. Türk işçiler arasında işçilerin büyük çoğunluğu Ordulu ve Tokatlı işçilerden oluşurken, Kürt işçileri arasında ise işçilerin büyük çoğunluğu Karşı işçilerden oluşmaktaydı. 1980'lerde Şirinevler işçi pazarı farklı inançları, etnik grupları ve ideolojileri bir arada barındırması nedeniyle mozaik bir yapıya sahipti. Bu sebeple 1980'lerde işçiler arasında belli dönemlerde ideolojik tartışma ve etnik dışlanma yaşanması nedeniyle işçiler arasında belli dönemlerde gerilim yaşanmaktaydı. Bu durum işçiler arasında yapılan işçi seçimine yansımaktaydı³⁵⁸.

Geçmişte işverenler, hangi işçi grubunun yanına gitmişse diğer işçi grubu pazarlığa dahil olamazdı. Aksi halde işçi grupları arasında sözlü tartışma veya kavganın yaşanacağı bilinmekteydi. Bu sebeple işçi grupları kendi bekleme alanının dışına çıkamazdı. Aynı şekilde her işçi grubunun bekledikleri yerler sabit olduğu için sabah erkenden gelinse de işçiler, diğer işçi grubunun bekleme alanına dahil olamazdı. Bu durum işçiler arasında adeta yazılı olmayan

aile üyesinden (kardeş işçiler veya baba-oğul) oluşmakta olup aile üyesinden 18 yaşına gelmeden çocukları da yanlarına alarak gurbete çıkıp Şirinevler işçi pazarında çalıştırmaya götürmekteydi. Bu grup genelde aynı aile üyeleriyle veya akrabalarıyla beraber günlük işlere gitmekte ve birlikte barınma alanlarında aynı mekânı paylaşmaktaydı. 1990'ların sonlarına dek işçiler, caddenin köşesinde çamur içinde ayakta bekleyerek ve caddenin kenarına koydukları taşların üstünde oturarak beklemekteydi. 1970 yılında itibaren birçok grup bölgede arsaların ucuz olmasından faydalanarak arsa veya daire satın aldılar. Bu tarihten itibaren inşaat işlerinin yoğunlaşmasıyla bölgede işçi sayısında önemli bir artış yaşanmasına zemin hazırladı. İşçilerin önemli bir bölümü, aileleri veya kendileri küçük meta üreticileri olması nedeniyle hasat zamanında birkaç günlüğüne köylerin yolunu tutup ailelerine hasat işlerinde yardım etmeye gitmekteydi. Zamanla birçok işçi kırdan koparak İstanbul'un farklı ilçelere yerleşerek tarımsal faaliyetlerini sonlandırdı.

³⁵⁸ Nitekim işverenler işçi pazarına geldiğinde her işçi grubu öncelikle kendi akrabalarını, aile üyelerini, hemşerilerini veya ideolojik olarak kendine yakın bulduğu işçi arkadaşlarını öncelikli olarak seçip işe götürmekteydi. İşçi pazarında kendi hemşerisi kalmaması durumunda veya fazladan işçi lazım olması durumunda ise öncelikli olarak aynı etnik gruptan olan diğer işçi arkadaşlarını seçip günlük işlere götürmekteydi.

bir kural haline gelmişti. Şirinevler işçi pazarına işlerin yoğun olduğu 1980-2000 dönemleri arasında birçok yeni işçi grubu kendi akrabalarının, köylüsünün veya hemşerisinin olduğu gruba dahil olmaktaydı. Bu süreçte işlerin yoğun olması ve yeni gelen işçilerinde kendi akrabalarının veya hemşerilerinin tabiiyetinin altına girmesi nedeniyle diğer işçi grupları bu duruma tepki göstermezdi. 2000 sonrasında iş yoğunluğunun azalması, işçi sayısının azalması ve farklı köşelerde bekleyen işçiler arasındaki ilişkiler gelişmesine bağlı olarak işçiler, zamanla iç içe geçerek beklemeye başladılar. Özellikle 2007 yılında işçi kahvehanesinin kapanmasıyla farklı illerden olan işçiler pasajın önünde yan yana bekleyerek günlük işlere gitmeye devam ettiler. 2007 sonrasında işçiler, hemşerilik ilişkisi üzerinden birbirlerini seçmek yerine daha çok niteliklilik, çalışkanlık ve arkadaşlık ilişkilerini baz alarak işçi arkadaşlarını seçmeye başladı. Geçmişle kıyasladığımızda günümüzde hemşerilik ilişkileri, işçi seçimi üzerinde etkisini yitirmeye başladı.

Şirinevler bölgesi ve çevresinde 1970 sonrasında gecekondü evler ve birkaç katlı binaların yapımına başlamasıyla beraber inşaat işlerinde anlayan yoğun bir işçi açığı ortaya çıktı. Bu dönemde ortaya çıkan işçi açığını iyi değerlendiren birçok işçi Şirinevler meydanına gelerek günlük işçi olarak ağırlıklı olarak inşaat işlerine yöneldi. Bahçelievler bölgesindeki esnaflar ve yerel halkın Yenibosna işçi pazarında olduğu gibi Şirinevler işçi pazarında bekleyen işçiler için de “betoncu işçiler” olarak adlandırmaktaydı. İşçiler, inşaat işleri dışında boş zamanlarda kömür taşıma, ev taşıma ve çevredeki esnafların ve bölgedeki fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Günümüze doğru ise işçilerin çalışma alanları hızla azalmakta ve değişkenlik göstermektedir. Günümüzde ise işçiler, daha çok inşaatlarda tadilat işlerine, ev taşıma ve nakliyatçılar aracılığıyla Sultangazi (Sultançiftliği bölgesi) ve Bağcılar ilçesi ve Merter bölgesindeki kumaşçıların ve tekstil atölyecilerin tekstil malzemelerini de taşımaya gitmektedir.

Şirinevler işçi pazarında iyi birikim yapan bazı işçiler, farklı ilçelerde ev satın alarak ailesiyle birlikte yerleşerek İstanbul’da kalıcı oldular. Bazı işçiler ise elde ettikleri birikimle ve kendi çocuklarıyla inşaat işlerinde uzmanlaşmaları sayesinde inşaat işlerine girip müteahhit oldular. Bu dönem aralığında bazı inşaat ustaları ise inşaat kalfalığına yönelerek işveren oldular. İşçilerin bir bölümü farklı sektörlere yönelmesi, farklı ilçelere yerleşmesi ve bazı işçilerin de memleketinden çalışmaya gelmemesiyle beraber işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Aynı şekilde 2000 sonrasında iş yoğunluğun azalması ve eskiye kıyasla daha az birikim yapan işçiler, geçmişteki gibi aile üyelerinden genç işçileri de Şirinevler işçi pazarına dahil olmaması sonucunda zamanla işçi sayısında düşüş yaşandı. 1980-2000 dönemleri arasında 200’den fazla

olan işçi sayısı, 2022 yılına geldiğinde ise birkaç işçiye kadar düştü. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında ise Mardinli (2), Diyarbakır'ın Kulp ilçesinden (1) ve Ordu'nun Fatsa ilçesinden (2) olan beş yaşlı işçi beklemektedir. İşçilerin tamamı yaşlı işçilerden oluşması ve yeni genç işçi grubunun da uzun yıllar Şirinevler işçi pazarına dahil olmaması nedeniyle birkaç yıl içinde geriye kalan yaşlı işçilerin tamamı da işçi pazarından ayrılacağı öngörülmektedir.

4.1.4.2. Yenibosna İşçi Pazarı

İşçiler, birbirine yakın iki mekânda beklemekteydi. İşçilerin bir bölümü Yenibosna mahallesine bağlı Yıldırım Beyazıt caddesi üzerinde yer alan Güven sokağın bulunduğu alandaki Sinoplular derneği olan kahvehanede beklerken, diğer işçiler ise birkaç dakikalık yürüme mesafesinde bulunan Zafer mahallesi sınırları içinde bulunan Bilal Habeş camisinin önünde beklemekteydi. Sinoplu işçiler, Güven sokağında bulunan Sinoplular derneğinde beklemektedir³⁵⁹. Sinoplu işçiler, uzun yıllar farklı illerden gelen işçi grupların beklemelerine izin vermedikleri için işçilerin beklediği bu alan işverenler, esnaflar ve işçiler tarafından Sinopluların kahvehanesi olarak adlandırılmaktaydı. İşçi kahvehanesinde bekleyen Sinoplu işçiler, güneş doğduktan hemen sonra işçi pazarına gelip beklemeye koyulmaktaydı. Sinoplu işçiler, havalar güzel olduğu günlerde Yıldırım Beyazıt caddesi ile Güven sokağın kesiştiği alanda beklerken soğuk havalarda ise kahvehanenin içinde beklemeyi tercih etmekteydi³⁶⁰.

Sinoplu işçiler, 1970'lerin sonlarına doğru Yenibosna işçi pazarında beklemeye başladı. Sinop'un Durağan ilçe merkezinden ve Durağan ilçesine bağlı köylerden gelen işçiler, ilk zamanlarda birkaç akraba ve hemşerisiyle beklemeye başladı. Zamanla iş yoğunluğunun artmasına bağlı olarak Sinop ilinden gelen yeni işçi grupları da işçi pazarına dahil olmaya başladı. Yapılan görüşmelerde 1980'lerin ortalarından 2000'lerin başlarına dek 150'den fazla Sinoplu işçinin beklediği tespit edilmiştir. Bu dönem aralığında iş yoğunluğunun fazla olması nedeniyle işçi sayısı yüksekti. Sinoplu işçiler, özellikle soğuk havalarda kahvehanede oturacak

³⁵⁹ Bu işçi kahvehanesini diğer işçi kahvehanelerinden ayıran temel noktalarından biri de işçi kahvehanesi, Sinoplular derneği olarak bilinmektedir. İstanbul'un farklı ilçelerindeki işçi kahvehanelerinde de Sivashılar, Sinoplular, Kastamonular, Ordulular, Samsunlular şeklindeki derneklere rastlanmıştır. Günümüzde İstanbul'un farklı semtlerinde birçok işçi, dernek ismi altında işçi kahvehanelerinde bekledikleri tespit edilmiştir. Dernek çatısı altındaki işçi kahvehanesinde bekleyen işçilerin diğer işçi kahvehanelerinden farklı olarak kendi köylüsü veya hemşerisi dışında diğer illerden gelen yeni işçi gruplarını kendi aralarına almamaktadır. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi farklı illerden gelen işçi grupları, Yenibosna işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da bu durum sürekli olarak Sinoplu işçiler tarafından engellenmekteydi.

³⁶⁰ İşverenler işçi pazarına geldiklerinde caddenin üzerinde işçi bulamadıklarında ise işçilerin Sinoplular derneğine geçtiklerini bilmekteydi. Böylece işverenler güven sokağına girip Sinoplular derneğinde Sinoplu işçileri seçip günlük işlerde çalıştırmaya götürmekteydi. İşçi kahvehanesinde hatlı telefon bulunmaması nedeniyle işverenler sadece işçi kahvehanesine gelip işçileri seçmekteydi. Bu sebeple Sinoplu işçiler, daha görünür olabilmek amacıyla daha çok caddenin kenarında beklemeyi tercih etmekteydi. Özellikle 2000 sonrasında cep telefonu kullanımı artması sayesinde işçilerin sürekli cadde üzerinde bekleme zorunluluğu ortadan kalktı.

sandalye bulamamaktaydı. Sabah erken saatlerde ilk gelen işçi grupları masa kapıp sandalyelerde otururken sonradan gelen işçiler ise kahvehanenin içinde veya kahvehanenin önünde ayakta bekleyip iş kovalamak zorunda kalmaktaydı. 1980-2000 dönemleri arasında işçiler, sürekli olarak günlük işlere gitmeleri nedeniyle Sinoplu işçiler arasında işgücüne katılım konusunda çok nadir gerilim yaşanmaktaydı. Bu işçi grubunun hepsi hemşeri olması ve bazı işçiler arasında akrabalık bağı bulunması veya aynı köyden gelmeleri nedeniyle kendi aralarında gerilim daha az hissedilmekteydi.

Sinoplu işçiler, 2000'lerin başlarına dek gündelik işçi olarak beton dökme işi başta olmak üzere inşaat işlerinde çalışmaktaydı. Bu sebeple Yenibosna işçi pazarında bekleyen işçiler, çevredeki esnaflar ve işverenler tarafından “Sinoplu betoncular” olarak bilinmekteydi. İnşaat işlerine gidemedikleri zamanlarda ise genellikle kömür taşıma, ev taşıma ve çevredeki esnafların, fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1980-2000 dönemleri arasında işçilerin büyük çoğunluğu çocuk ve genç işçilerden oluşmakta olup yaşlı işçilerin sayısı günümüze kıyasla azınlıktaydı. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Sinoplular işçi kahvehanesinde de işçilerin bir bölümü aynı aile üyelerinden oluşmaktaydı. Birçok kardeş, baba-oğul birlikte işçi kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Özellikle aynı aileden birçok aile üyesi aynı yerde bekleyip birlikte çalışmaları sayesinde aynı aileden olan işçiler, diğer işçi gruplarına kıyasla daha fazla kazanç sağlayarak daha fazla birikim yaptılar.

2000 sonrasında hazır betonun yaygınlaşması ve hazır beton firmalarının sayısının hızla artmasına bağlı olarak Sinoplu işçilerin günlük gelirleri hızla düştü. Böylece birçok Sinoplu işçi, farklı iş kollarına yönelerek kendi işinin işvereni oldular. Bu aile üyeleri daha kolay şekilde zamanla kendilerine nakliyat aracı olarak işveren oldu. Bazı işçiler inşaat araçlarını (Kepçe veya Hafriyat kamyonu) olarak inşaat işlerine yönelirken, diğer bir grup ise kendilerine küçük nakliyat araçlarını olarak nakliyat işlerindeki ev taşıma ve yük taşıma işlerine yöneldi³⁶¹. Kimi işçiler de inşaat işlerinde ustalaşması ve birikim yapmasıyla inşaat kalfalığına başladı. Bazı işçi grupları da yaşlanmasıyla memleketlerinde kalmayı tercih etti. Bazı işçi grubu ise elde ettikleri birikimle Bağcılar veya Esenyurt (özellikle Esenyurt Kıraç mahallesi) bölgelerinde kendilerine ucuza arsa, daire alarak bu bölgelere yerleşti.

³⁶¹ Günümüzde Sinoplu işçilerin bir bölümü uzun yıllar Yenibosna işçi pazarında işçilik yaptıktan sonra kendilerine küçük veya orta boy nakliyat aracını olarak işveren oldular. Günümüzde bu gruptan birkaç kişi, Yıldırım Beyazıt caddesi üzerinde ve ara sokaklarda evden eve taşımacılık yapan nakliyat aracı bulunmaktadır. Bu araçlar dışında aynı zamanda Bilal Habeş camisinin yanında da birkaç nakliyat aracı bulunduğu gözlemlenmiştir.

Özellikle kömür taşımacılığın sonlanması, esnafın yüklerinin taşıma işi azalması, hazır beton kullanımının yaygınlaşması, küçük ve orta ölçekli taşeronluk yapan inşaat firmalarının ortaya çıkması ve teknolojik araçlarının ortaya çıkmasıyla beraber diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Yenibosna işçi pazarında bekleyen Sinoplu işçilerin sayısında da kayda değer bir düşüş yaşandı. Son 40 yılda Yenibosna işçi pazarında birçok Sinoplu işçi, farklı sektörlere ve farklı ilçelere yerleşmesiyle Sinoplu işçilerin sayısı 150'lerden 40'lara kadar düştü. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında işçilerin önemli bir bölümü, işçi pazarına gelip beklerken, küçük bir bölümü ise evde bekleyip günlük işlere gitmeyi tercih etmektedir. 1970'lerin sonlarından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek sadece Sinoplu işçiler beklemekteydi. Bu süreçte Yenibosna işçi pazarı ile Bilal Habeş camisinin önündeki işçi pazarı arasındaki mesafe son derece yakın olması nedeniyle belli dönemlerde her iki işçi pazarında bekleyen Sinoplu işçiler arasında işçi geçişkenliği yaşanmaktaydı³⁶². İşçilerle yapılan görüşmede kendi hemşerilerinin dışında dışardan hiçbir işçiyi aralarına almadıklarını belirtmiştir³⁶³.

4.1.4.3. Zafer (Mahallesi) İşçi pazarı

Bilal Habeş caminin önünde bekleyen işçilerin mekânsal konumlarına baktığımızda geçmişte Sinoplu işçiler, Bahçelievler ilçesine bağlı olan Zafer mahallesinde bulunan Ahmet Yesevi caddesiyle Cami sokağın kesiştiği noktada yer alan Bilal Habeş camisinin önünde beklemekteydi. Bu işçi pazarında sadece Sinop iline bağlı Durağan ilçesi başta olmak üzere Durağan ilçesine komşu olan diğer ilçelerden gelen Sinoplu işçiler de beklemekteydi. Yenibosna işçi pazarındaki işçilerle, Bilal Habeş çevresindeki esnaflarla yapılan görüşmelerde Sinoplu işçilerin 1990'ların ortalarına doğru beklemeye başladıkları tespit edilmiştir³⁶⁴. 1990'ların ortalarından 2010'lara dek sadece Sinoplu işçiler beklemekteydi. Bu süre zarfında diğer işçi pazarlarından farklı olarak Yenibosna işçi pazarı ile Bilal Habeş camisinin önünde

³⁶² Her iki işçi pazarında da sadece Sinoplu (birbirine komşu olan ilçeler) işçilerin beklemeleri nedeniyle her iki mekândaki işçi geçişkenliğini kolaylaştırmaktaydı. Her iki mekânda da geçmişte işlerin yoğun olması ve hemşerilik/akrabalık ilişkileri bulunması sayesinde Sinoplu işçiler, her iki işçi pazarında da kolaylıkla beklemelerine olanak sağlamaktaydı. Özellikle 2000 sonrasında kömür işinin sonlanması ve inşaat işlerin hızla azalmasına bağlı olarak işçi geçişkenliği daha fazla yaşanmaktaydı. Sinoplu işçiler, birkaç saat kendi işçi pazarında bekledikten sonra iş çıkmaması durumunda ise bu sefer şansını hemen yakınındaki diğer işçi pazarına geçerek günlük işe gitmeye çalışmaktaydı. 2000 sonrasında ise işlerin hızla azalmasıyla beraber geriye kalan birkaç Sinoplu işçi de Yenibosna işçi pazarına gelip beklemeye başladı. Böylece 2010 yılından itibaren Hilal Habeş camisinin önündeki Sinoplu işçilerin tamamı ayrılmasıyla işçi geçişkenliği sona erdi.

³⁶³ Geçmişte birkaç defa yerli ve yabancı göçmen işçiler, Yenibosna işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Sinoplu işçilerin ortak hareket ederek sert tutum sergilemesi nedeniyle diğer işçi grupların bekleme girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

³⁶⁴ Bu işçi pazarında 2010-2011 yılları arasında Sinoplu işçilerin tamamı ayrılması nedeniyle işçi pazarına dair detaylı bir veriye ulaşılamamıştır. Bu caminin cay ocağıyla yapılan görüşmede, mahalle sakinleri ve diğer işçi kahvesindeki işçiyle yapılan sohbetlerde bu işçi pazarına dair temel bilgiler edinmiştir.

bekleyen iki Sinoplu işçi grubu arasında işçi geçişkenliği belli dönemlerde sık sık yaşanmaktaydı. Aynı zamanda fazla işçi ihtiyacı oluştuğunda da işçiler komşu olan diğer işçi pazarındaki Sinoplu işçi hemşerilerini günlük işlere götürmekteydi.

Sinoplu işçilerin beklediği Yenibosna işçi pazarında olduğu gibi cami önünde bekleyen Sinoplu işçiler de genelde inşaat işlerine gitmekteydi. Bu işçi grubu, ağırlıklı olarak Bahçelievler bölgesinde inşaat işlerine gitmekle beraber kömür taşımanın (2000’lerin başlarına kadar) yanı sıra cami çevresindeki nakliyatçılar tarafından da ev taşımaya da götürülmekteydi. 2000 sonrasında inşaat işlerinin azalması ve kömür taşımanın son bulmasıyla beraber Sinoplu işçiler ev taşıma ve çevredeki esnafların yüklerini taşımaya başladı. İşlerin yoğun olduğu 1990’larda 60-70 civarında Sinoplu işçi beklemekteydi. 2000 sonrasında günlük işlerin azalması ve bazı işçilerinde kendilerine küçük nakliyat aracını veya farklı ilçelerde daire satın alıp o bölgelere yerleşmesiyle işçi sayısı hızla düşmeye başladı. 2000 sonrasında birçok işçi, farklı bölgelere yerleşmesi ve geriye kalan birkaç Sinoplu işçi de Yenibosna işçi pazarındaki Sinoplu hemşerilerinin yanında beklemeye başlamasıyla beraber 2010-2011 yılları arasında Sinoplu işçiler, Yenibosna işçi pazarında beklememeye başladı³⁶⁵. 2010 sonrasında Bilal Habeşi camisinin önünde işçi kalmayınca bazı işverenler da zorunlu olarak Yenibosna işçi pazarına yönediler.

4.1.4.4. Soğanlı İşçi Pazarı

Soğanlı işçi kahvehanesinin mekânsal konumuna baktığımızda Bahçelievler ilçesine bağlı Soğanlı mahallesindeki Kıbrıs caddesi üzerinde yer alan Kıbrıs caddesiyle Sakız sokağın kesiştiği noktada Ordulular kahvehanesinde beklemekteydi³⁶⁶. Soğanlı işçi pazarının hemen yakınında ise Bağcılar ilçesine bağlı olan Yıldıztepe işçi pazarı bulunmaktaydı. Yıldıztepe işçi pazarında farklı illerden gelen işçi grupları beklerken, Soğanlı işçi pazarında ise sadece Ordulu inşaat ustaları beklemekteydi. Her ne kadar her iki işçi pazarı birbirlerine yakın olmuş olsa da her iki işçi pazarında da işçi geçişkenliği hiç yaşanmamıştır. Bu durum Ordulu inşaat ustalarının kendi hemşerileri dışında farklı illerden olan işçilerin beklemelerine izin vermediğini de göstermektedir.

³⁶⁵ Sinoplu işçiler, daha önceden Esenyurt (Kıraç mahallesi), Büyükçekmece ilçesine yerleşmesiyle beraber işçilerin her sabah evinden Yenibosna işçi pazarında beklediklerinde ulaşım maliyeti ve işçi pazarında beklediği süreçte yeme-içme maliyetini de hesaba kattığımızda işçilerin günlük harcaması arttı. Aynı şekilde işçiler, eskisi gibi günlük işlere gidememeleri nedeniyle işçiler yaşanan maliyet artışından dolayı Yenibosna işçi pazarında da ayrıldılar.

³⁶⁶ Ordulu işçiler, kendi hemşerilerinin işlettiği Soğanlı işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Geçmiş yıllarda sadece Ordulu inşaat ustaları Soğanlı işçi kahvehanesinde yoğun bir şekilde beklemeleri nedeniyle Ordulular işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaktaydı.

Ordulu inşaat işçileri, 1980'lerin sonlarına doğru Ordulu hemşerilerinin kahvehanesinde beklemeye başladılar. 1990'larda 70'ten fazla Ordulu işçi beklemekteydi. Ordulu işçilerin büyük çoğunluğu inşaat ustalığı yaparken, az sayıdaki işçi de inşaat ustalarının yanında düz işçi (amele) olarak günlük işe gitmekteydi. Ordulu işçiler, inşaat işlerine gidemedikleri boş zamanlarda ise özellikle kömür taşıma sezonunda Soğanlı ve çevresindeki mahalle sakinlerinin kömürlerini taşımaya da gitmekteydi. Az da olsa Kıbrıs caddesi üzerinde bulunan kömürcü esnafının da kömürlerini taşımaya gitmekteydi. Aynı zamanda 2000'lere dek bazı işçiler, Kıbrıs caddesi üzerinde ve çevresinde bulunan nalbur ve kerestecilerin de yüklerini taşımaya gitmekteydi. 2000 sonrasında bölgede inşaat işleri azalmasıyla Ordulu inşaat işçilerinin de sayısında bir azalış yaşandı. İnşaat işlerinin azalması, hazır beton kullanımının yaygınlaşması ve bölgede taşeronluk yapan inşaat firmalarının yaygınlaşmasıyla beraber zamanla Ordulu işçiler, Soğanlı işçi pazarından ayrılmaya başladı³⁶⁷. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında sadece iki yaşlı Ordulu işçinin belli günlerde birkaç saatliğine gelip bekledikleri tespit edilmiştir. Her iki işçi de sadece inşaatlarda ağır olmayan işlerde inşaat ustalığına gitmektedir. Önümüzdeki yıllarda her iki işçinin de düzenli işe gidememesi ve yaşlı olması nedeniyle kısa sürede işçi pazarından ayrılacağı ve böylece işçi pazarında zamanla hiç işçi kalamayacağı öngörülmektedir.

4.1.5. Bakırköy İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Avrupa yakası ilçelerinde Bahçelievler ilçesiyle beraber işçilerin en çok bekledikleri bölgelerden biri de Bakırköy ilçesidir. Bakırköy ilçesi geçmişten günümüze dek Bakırköy'ün farklı bölgelerinde işçi pazarları ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bakırköy meydanındaki meydan işçi pazarı, işçilerin en çok bekledikleri işçi pazarlarının başında yer almaktadır. Bunun dışında cumhuriyet meydanının hemen yanında ise Cevizlik mahallesinde (Saksı sokağın olduğu alanda) bir işçi pazarı daha bulunmaktadır. Bunlar dışında Yeşilköy ve Florya bölgesinde de birer işçi pazarı bulunduğu tespit edilmiştir. Saha araştırması sürecinde bazı esnafların İncirli bölgesinde de işçi pazarı olabileceği dile getirmesi üzerine bölgede de saha araştırması yapılmıştır. Yapılan saha araştırmasında Bakırköy ilçesine bağlı İncirli bölgesinde herhangi bir işçi pazarına rastlanılmamıştır.

³⁶⁷ 2000 sonrasında birçok Ordulu işçi, gurbet hayatının getirmiş olduğu zorluktan kurtulmak amacıyla işçi pazarında elde ettikleri birikimle Bağcılar, Bahçelievler, Beylikdüzü ve Esenyurt ilçelerinde ucuz arsa veya daire satın aldılar. Ailesiyle İstanbul'a yerleşen birçok Ordulu işçi, mesafenin getirmiş olduğu zorluk ve günlük kazançları azalmasıyla Soğanlı işçi pazarına gelmek yerine yerleştiği bölgede farklı sektörlerdeki işgücü piyasasına dahil olmayı tercih ettiler.

4.1.5.1. Meydan (Cumhuriyet Meydanı) İşçi Pazarı

Bakırköy merkezinde bulunan işçi pazarının konumuna baktığımızda; işçiler Cumhuriyet meydanının hemen yanında yer alan günümüzdeki Bakırköy Marmaray tren istasyonunun durağının (geçmişte eski Bakırköy tren garı binasıydı) olduğu alanda beklemekteydi³⁶⁸. İlk dönemlerde işçi sayısının fazlalığından dolayı binaya sığmayan diğer işçi grubu ise binanın hemen yan sokağında yer alan (günümüzdeki Fahri Korutürk caddesi üzerinde bulunan) iki tane kahvehanede beklemekteydi³⁶⁹. İşçiler, köprü üzerinde karşılıklı olarak köprünün kenarında bekleyerek işverenlerin gelip kendilerini işe götürmelerini beklemekteydi³⁷⁰. Cumhuriyet meydanında bulunan işçi pazarında hasat zamanında (haziran-ekim) ve kış aylarının sert geçtiği haftalarda işçiler memleketlerine dönüp hasat işleriyle uğraşmakta ve aile hasretini gidermekteydi³⁷¹. İşçiler, işlerin yoğun olduğu dönemlerde kısa sürede iş bulup günlük işlere giderken, 2000 sonrasında ise iş yoğunluğunun azalmasıyla işçiler, daha uzun süre işçi pazarında beklemeye başladı. İşçilerin bir bölümü öğleye kadar bekleyip iş çıkmaması durumunda evinin yolunu tutarken, bazı Tokatlı işçiler ise evine gitmek yerine Kartaltepe mahallesindeki Tokatlı hemşerilerinin kahvehanesine gidip gün boyunca muhabbet ederek ve oyun oynayarak sosyalleşmekteydi.

Bakırköy meydanında 1970'lerin ortalarına doğru Ordulu (Aybastı ve Kabataş köylerinden gelen işçiler), Tokatlı (ağırlıklı olarak Zile ilçesinden gelenler) ve Yozgatlı (Çekerek ve Sorgun ilçesine bağlı köylerden olanlar) birçok işçi beklemekteydi. Yapılan

³⁶⁸ Geçmişte bu alanda bir tane köprü bulunmaktaydı. İşçiler, günlük işlere gitmek için köprünün çevresinde beklemekteydi. İşçiler, geçmişte soğuk havalarda eski Bakırköy tren garı binasının içine ve köşesine geçip yağmurdan kendilerini koruyarak soğuk havaya rağmen günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı.

³⁶⁹ Bu kahvehaneden birincisi Fahri Korutürk caddesi üzerinde yer alan Ray sokağı olduğu yerdeydi, ikinci kahvehane ise onun hemen az ilerisinde bulunan yine Fahri Korutürk caddesi üzerinde bulunan caddenin karşı tarafında bulunan Ray sokağın bulunduğu alanda (günümüzdeki Ziraat bankasının bulunduğu bölgede) bulunmaktaydı. Bu işçi grubu, havanın soğuk olduğu zamanlarda belli aralıklara gidip ısınıp çayını içip tekrardan bu işçi pazarına gelip beklemeye devam etmekteydi.

³⁷⁰ Uzun süre Fahri Korutürk caddesi trafiğe açık olduğu için işverenler, araçlarıyla işçi pazarına gelip işçileri seçmekteydi. Daha sonraki yıllarda ise Fahri Korutürk caddesi araç trafiğine kapatıldı. Böylece bazı işverenler, işçi almaya geldiğinde aracını işçi pazarı çevresindeki sokaklara park ederek işçilerle pazarlık etmek zorunda kalmaktaydı. İşçilerin beklediği bölgede caddenin araç trafiğine kapatılması işçileri günlük işe gitme sıklığını azalttığı gibi işçilerin bekledikleri alanın görünürlüğü de azaldı. 2000 sonrasında ise işçiler kendilerine tuşlu cep telefonları almasıyla beraber hem cep telefonu üzerinden hem de işverenlerin işçi pazarından kendilerini seçerek günlük işe gitmeye başladı. İşçiler beklediği alanda esnafların işyerlerine uzak olması nedeniyle işçilerle esnaf arasında herhangi bir gerilim yaşanmazken, işçiler daha çok yağışlı günlerde demiryollarının binasının önünde beklemesi nedeniyle belli dönemlerde demiryolu çalışanların tepkilerine maruz kalmaktaydı.

³⁷¹ Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi meydan işçi pazarında bekleyen Tokatlı ve Yozgatlı işçilerin bir bölümü de küçük meta üreticilerinden oluşmaktaydı. Tokatlı ve Yozgatlı işçilerin aileleri ve kendilerinin birkaç dönümlük tarım arazisi bulunmakta olup daha çok kuru tarım yapılmaktaydı. Kısa süre sonra işçi grupları tekrardan İstanbul'un yolunun tutup işçi pazarında beklemeye devam etmekteydi. Bu sebeple bu işçi grubu, bir yandan kırsal ekonomik faaliyetlerinden bağımlı kopardığı gibi zamanın çoğunu kentsel alanda işgücüne katılarak birikim yapmaktaydı. İşçilerin büyük çoğunluğu 1990 sonrasında elde ettiği birikimle İstanbul'da arsa veya daire satın almasıyla kırdan ve tarımsal faaliyetten koparak İstanbul'da kalıcılığa başlamıştır. Bu sayede işçiler, neredeyse yılın on iki ayında da işçi pazarında beklemeye devam etmeye başlamıştır.

görüşmelerde ilk ne hangi yılda ve hangi ilden kaç işçinin Bakırköy meydanındaki işçi pazarında beklediğine dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Ordulu ve Yozgatlı işçiler, köprünün bir köşesinde beklerken, köprünün karşısında ise Tokatlı işçiler beklemekteydi. 1975 yılında Bakırköy meydan işçi pazarında beklemeye başlayan Ordulu işçinin işçi yoğunluğunu ve bulunduğu alanı terk etmelerini şu şekilde açıklamaktaydı:

Ben 1975 yılında bu meydana işçi durağına geldiğimde nerden baksan rahat 25-30 Ordulu işçi vardı. Bu Ordulu işçilerin tamamı Ordunun ilçelerinden olan Aybastı ve Kabataş köylerinden gelen işçilerdi. Bizim bu köylerimiz bazıları Tokat iline sınırdı. İşte o zamanlarda 40-50 tane de Tokatlı ve Yozgatlı işçi vardı. Yani 1975’lerde taş çatlasın nerden baksan en fazla 70-80 tane işçi bu işçi durağında beklerlerdi. Biz o zamanlarda sabah daha güneş doğmadan köprünün önüne gelip beklerdik. O zamanlarda köprünün orada çok kalabalıktık. Hepimiz caddenin kenarında beklerdik. İşte o zamanlarda kadınlar, kızlar geçince bu caddenin kenarında rahatsız olmuşlar. İşte güya oradaki işçiler geçen kadınlara bakıyormuş diye. Sonra işte bu şikayetler olunca bir de esnafta bazen rahatsız olurdu biz burada kalabalık bekliyoruz diye. Sonra işte 1978-1979 yılları arasındı. Bir baktık belediye geldi. Bizi buradan dağıtmaya çalıştılar. İşte bir iki gün orada durmamıza izin vermediler. Öyle olunca bizde o zamanlarda ne yapalım dedik. Neyse şu aşağıdaki sokağa kahvehaneye gidip bekleyelim dedik. O yıllarda biz artık mecburen bu aşağıdaki işte şimdiki adı dantelacı sokağın (hamam sokağın-Cevizlik işçi pazarının arkasındaki sokak) oradaki kahvehaneye gelip bekledik. Yozgatlı, Tokatlı işçiler de o zamanlarda 1-2 gün bu işçi durağına gelmediler. Sonra belediye oradan gidince bunlarda (Yozgatlı ve Tokatlı işçiler) ertesi sabah gene orada beklemeye başladılar. İşte birkaç defa belediye Tokatlı, Yozgatlı işçileri gene kaldırmaya çalıştılar. Ama onlar arsızlığına gitmediler. İnat ettiler, burada kalacağız dediler. Öyle olunca da artık belediye onlara karışmadı. İşte o zamandan beri Tokatlı ve Yozgatlı işçiler bu köprünün orada kaldı. Biz Ordulu işçiler de aşağıdaki sokağa geldik.

Ordulu işçiler, 1970’lerin sonlarına dek meydan işçi pazarında bekledikten sonra mahalle sakinleri ve esnafların işçilerden şikayetçi olması ve belediyenin baskıyla bekledikleri alanı terk ederek birkaç dakikalık yürüme mesafesinde bulunan hamam sokağında bulunan Cevizlik işçi pazarında beklemeye başladılar. Ordulu işçilerin ayrılmasıyla işçi pazarında sadece Yozgatlı ve Tokatlı işçiler, uzun süre karşılıklı olarak bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmiştir. Özellikle 1980-1990 dönemleri arasında iş yoğunluğunun fazla olması nedeniyle 70’ten fazla Tokatlı işçi ve 40’tan fazla Yozgatlı işçi beklemekteydi³⁷². Birçok işçi

³⁷² Sezonluk iş yoğunluğunun başladığı Nisan ayı itibarıyla işçi sayısında keskin bir artış yaşanırken hasat mevsiminde ve kış mevsiminde işlerinde durgunlaştığı aylarda ise işçi sayısında keskin bir düşüş yaşanmaktaydı. Bu süreçte işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçi olması nedeniyle işçilerin büyük çoğunluğu kış aylarında köylerinin yolunu tutmaktaydı.

çocuklarını ergenlik çağına gelmesiyle beraber işçi pazarına getirip çalıştırmaktaydı. Bu sebeple birçok çocuk, okulu yarıda bırakıp işçi pazarında kalıcılaştı³⁷³.

Köprünün sağ tarafında Yozgatlı işçiler beklerken, sol tarafında ise Tokatlı işçiler karşılıklı olarak caddenin kenarında beklemekteydi. Her iki işçi grubunun bekleme alanı belli olduğu için işçiler, birbirlerinin mekânına dahil olmamaya özen göstermekteydi³⁷⁴. Bu süreçte her ne kadar farklı illerden gelen yerli işçi grupları meydan işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da sürekli olarak Tokatlı ve Yozgatlı işçiler tarafından engellenmekteydi. Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, sadece kendi aile üyelerinin, akrabalarının, köylülerinin ve hemşerilerinin kendi yanlarında beklemelerine izin vermemekteydi.

1980 sonrasında meydan işçi pazarında bekleyen Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, daha çok Bakırköy ve çevresindeki bölgelerde inşaat işlerinde çalışmaya gitmekteydi. İşçilerin önemli bir bölümü, Bakırköy ilçesine bağlı Osmaniye mahallesinde gecekondu evlerinin inşaatlarında çalışmaktaydı. İşçiler, başta inşaat işleri olmak üzere kömür taşıma ve ev taşımanın yanı sıra keresteci, nalbur ve bölgede bulunan fabrikaların yüklerini de taşımaya gitmekteydi. İnşaat ve kömür taşımanın azaldığı dönemlerde bazı işçiler boşta kalmamak için bazı günlerde Bakırköy çevresinde apartmanların bahçe işlerine de gitmekteydi. Genelde apartmanların bahçıvanları işçi pazarına gelerek 1-2 işçi seçip bahçe işlerinde çalıştırmaya götürmekteydi. Bakırköy Cumhuriyet meydanında işçilerin beklediği alanda 1979 yılından günümüze dek simit satan kişiyle yapılan görüşmede o dönemlerde iş yoğunluğunu ve işçi fazlalığını şu cümlelerle açıklamaktaydı:

Daha 2000'lere gelmeden önce işçiler sürekli işe giderlerdi. o zamanlarda iş çok vardı. Bir gün hiç unutmam. Bir sabah oğlumla burada simit satardık bu işçilerin hemen köşesinde. Bir tane adam geldi. Baktı burada işçi kalmamıştı. İşte adam yanıma geldi. Yahu buradaki işçiler nerede dedi. Bende bu işçiler

³⁷³ Nitekim ilk defa 1983 yılında 15 yaşında iken Tokat'ın Zile ilçesindeki köyünden ilk defa İstanbul'a gurbete çıkıp işçi pazarında çalışmaya başlayan işçinin işçi pazarına yönelmesini ve kalıcılaşmasını şu şekilde açıklamaktaydı: *"Bizim o zamanlarda Zile ilçesindeki köyden birçok genç bu işçi durağına çalışmaya gelirlerdi. Bir sürü benim gibi genç okulu yarıda bırakıp buralara çalışmaya geldiler. Zaten buralara çalışmaya gelince bir de paranın kokusunu da alınca bir daha okula gitmedik. Artık okulu yarıda bıraktık. Bir sürü genç okulu yarıda bırakıp 14-15-16 yaşlarında bu işçi durağına çalışmaya gelirdi. Mesele bende 15 yaşında okulu yarıda bırakıp buraya çalışmaya geldim. Eeebir de tanıdıklarınla İstanbul'a çalışmaya geliyorsun. Bir de o zamanlarda iyi para da kazanıyorduk. O yüzden ailelerimiz bize pek kızmazdı. İşte okulunu bırakma, okuluna git, İstanbul'a gitme diyen de pek olmuyordu."* Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi birçok işçi, çocuk işçilerden oluşmakta olup işçiler arasında akrabalık ve hemşerilik ilişkileri bulunmaktaydı.

³⁷⁴ Aynı şekilde işverenler araçlarıyla işçi pazarına yansıdığı anda karşı cadde bulunan işçi grubu yolun karşı tarafına geçip pazarlığa dahil olamazdı. Aksi halde iki grup arasında gerilim çıkacağı bilinmekteydi. Bu sebeple her iki işçi grubu da kendi bölgelerinde beklemeye ve diğer işçi grubunun pazarlığına dahil olmamaya özen göstermekteydi. Özellikle Yozgat'ın Çekerek ilçesinden gelenler, Tokat'ın Zile ilçesinden gelen bazı işçilerin köyleri birbirlerine sınır olması nedeniyle kendi aralarında memleketten gelme tanışıkları bulunmaktaydı. Bu durum işçiler arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve işçiler arasında daha az gerilim yaşanmasına olanak sağlamaktaydı.

işlere gitmişler. Sabah çok erken gelmen gerekirdi dedim. Yahu benim birkaç ton kömürüm taşınacak yok mu burada 1-2 tane işçi dedi. Bende ne kadar verecen dayı dedim. O da işte sen hele bana iki işçi bul ben iyi para veririm dedi. Bende tamam dayı ben gelirim. Şu aradan bir arkadaşı da getirim sana ikimiz gelelim madem dedim. İşte sonra gittik arkadaşla 2 saatte yakın adamın kömürünü depoya indirdik. Sonra adam bize paramızı verdi. Ben o iki saatte kazandığım parayla burada 1 günde sabahtan akşama kadar simitten kazandığım paradan daha çoktu. Yani o zamanlarda bu işlerden çok iyi para vardı. Bu işçiler çok iyi para kazanırlardı.

2000 sonrasında işçi pazarında iş yoğunluğu azalmasına bağlı olarak işçi pazarına yeni işçiler dahil olmadığı gibi var olan işçiler de zamanla işçi pazarından ayrılmaya başladılar. 2014'lere gelindiğinde ise işçi pazarında birkaç yaşlı Tokatlı ve Yozgatlı işçi beklemekteydi. Marmaray metro hattı yapımı için bu köprünün yıkılıp şantiye alanına dönüştürülmesiyle köprü de bekleyen birkaç işçi de kısa sürede işçi pazarından ayrıldı³⁷⁵. Özellikle geriye kalan işçilerin tamamı yaşlı olması ve ağır işlerde çalışamamalarından dolayı kısa sürede işçi pazarından ayrıldılar.

1990'ların sonlarına doğru inşaat işlerinin azalması ve kömür taşımanın sonlanması ile işçilerin gittiği günlük işlerde azalmasıyla işçilerin elde ettiği kazanç da azalmaya başladı. Aynı şekilde ev taşıma da dış cephe asansörü kullanılmaya başlanması, inşaatlarda kepçe ve hazır beton kullanımı yaygınlaşması ve yük taşıma işlerinde de portif araçlarının yaygınlaşmasıyla emek gücüne duyulan ihtiyaçta daha da azaldı. Bu etkenler işçilerin daha az günlük işlere gitmelerine neden oldu. Bunun üzerine birçok Tokatlı ve Yozgatlı işçi, elde ettiği birikimle kendilerine küçük nakliyat aracı ve Hafriyat kamyonu aldılar. Nakliyat ve hafriyat işi yapan Tokatlı eski işçi grubu daha çok Kartaltepe mahallesinde beklemektedir³⁷⁶.

İşçi pazarından ayrılan Yozgatlı işçilerin bir bölümü ise el arabalarıyla Bakırköy ve Bahçelievler bölgesinde hurdacılık işine yöneldi. Daha sonraki yıllarda bazı Tokatlı ve Yozgatlı

³⁷⁵ Özellikle 2017-2018 yıllarına gelindiğinde ise meydan işçi pazarında düzenli olarak işçilerin beklememeye başlamıştır. Günümüzde ise tek tük birkaç yaşlı işçi, evinde bekleyerek cep telefonu üzerinde işe gitmektedir. Bu işçilerde genelde cep telefonu numarasını meydandaki simitçilere ve esnaflara bırakmıştır. İşçi talebi oluştuğunda bu esnaflar hemen işçiyi arayıp işverenle görüşmektedir. İşçilerin devamlı olarak Cumhuriyet meydanında beklemedikleri için meydan işçi pazarı işçi barındırma işlevi sona ermiştir.

³⁷⁶ Geçmişte Bakırköy tren istasyonunun önünde bekleyen bazı Tokatlı işçiler, zamanla para biriktirip nakliyatçı olarak kendi işlerinin işvereni olmaya başladı. Tokatlı işçiler, günümüzde Kartaltepe mahallesinde Terakki caddesinin üzerinde bulunan kahvehanede beklemektedir. Terakki caddesinin üzerinde bulunan kahvehanenin ismi Huzur Kırathanedir. Huzur kırathaneye genellikle Tokatlılar gelmektedir. Tokatlı eski işçilerinden oluşan küçük bir işçi grubu nakliyat ve hafriyat kamyonetleri aldılar. Bu grup, nakliyat araçlarını ve hafriyat kamyonetini Terakki caddesi ve yan sokaklarına park ederken taşıma ve yükleme işinin çıkmasını beklemektedir. Eski işçilerden oluşan Tokatlı nakliyatçılar, gün içinde Huzur Kırathanesinde sosyalleşerek gündelik yaşamlarını sürdürmektedir. Huzur kırathanesi, aynı zamanda eski Tokatlı işçilerin ve mahalle sakinlerin tüm gün bekledikleri önemli bir mekândır. Bu sebeple bu kahvehanede bekleyen eski Tokatlı işçilerin bekleme alanına işçi kahvesine demek mümkün değildir. Huzur kırathanesi, Tokatlı işverenlerden oluşan nakliyatçı ve hafriyatçıları tarafından nakliyatçıların kahvehanesi olarak bilinmektedir.

işçiler de eski işçi arkadaşlarının hurdacılık işinde iyi para kazandıklarını fark etmesiyle bazı Tokatlı işçilerde hurdacılık (ağırlıklı olarak bakır toplama) işine yöneldi. Tokatlı işçiler ise Yozgatlı hurdacıların mekânlarında dahil olmamak için daha çok Esenler ve Güngören ilçelerinde hurda toplamaya çıkmaktaydı. Bazı Tokatlı ve Yozgatlı işçiler de kazançlarını Beylikdüzü, Büyükçekmece ve Esenyurt ilçelerinde kendilerine daire veya arsa satın alarak işçi pazarından ayrıldılar. Tokatlı işçilerin bir bölümü ise bölgede işyeri açarak esnaflığa (kuruyemiş, berber, pastane işletmeciliği) başladı. Aynı şekilde gelirleri azalan bazı işçiler ise Ataköy ve Florya bölgelerinde siteli apartmanların ve villaların bahçıvanlık ve kapıcılık işlerine yönelerek devamlı işçi olarak çalışmaya başladı.

Bazı işçiler de cep telefonu alması ve uzun süre cep telefonu üzerinden işe gitmesiyle beraber işçiler küçük bir bölümü sürekli masraf yaparak işçi pazarına gelip beklemektense evde bekleyip işverenlerin kendilerini telefonla arayıp işe davet etmeyi beklemekteydi. Son olarak işçi pazarının bulunduğu bölgede Marmaray tren istasyonu yenileme çalışması nedeniyle işçilerin beklediği alan şantiye alana çevrilmesi ve günlük işlerin azalmasının etkisiyle geriye kalan işçiler, yakın bölgelere geçip beklemek yerine 2016 yılında işçi pazarından tamamen ayrıldı. Yozgatlı ve Tokatlı işçiler, birçok farklı sektöre ve bölgeye dağılarak işçi pazarından ayrılmasıyla 2016 yılı itibarıyla Bakırköy meydan (merkez) işçi pazarının mekânsal işlevi sona erdi.

4.1.5.2. Cevizlik İşçi Pazarı

Günümüzde Cevizlik işçi pazarında bekleyen Ordulu işçiler, Bakırköy Cumhuriyet meydanının hemen aşağısında bulunan hamam sokağındaki çay ocağında beklemektedir. Cevizlik işçi pazarı, Bakırköy meydan işçi pazarının hemen yakınında bulunmaktadır. Cevizlik işçi pazarına 1970'lerde ilk olarak Ordulu işçiler beklemeye başladı. Ordulu işçiler, ilk olarak Dantelacı sokağındaki kahvehanede bekleyip günlük işlere gitmekteydi³⁷⁷. Daha sonraki yıllarda iş yoğunluğuna bağlı olarak Ordulu işçiler, kendi aile üyelerini, akrabalarını ve hemşerilerini de işçi pazarına davet etmesiyle beraber işçi sayısında artış yaşandı. Bu süre zarfında Bakırköy meydanında bekleyen Ordulu işçiler, yerel halkın ve esnafların şikâyeti

³⁷⁷ Ordulu İşçiler, 1990'ların sonlarına dek Dantelacı sokağındaki işçi kahvehanesinde beklemekteydi. 1990'ların sonlarında işçi pazarının bulunduğu sokakta birkaç Trakyalı at arabasıyla yük taşıma işine giden işçilerde beklemekteydi. Çoğu zaman çevredeki esnafların yükleri taşınacağı zamanlarda at arabaları sahipleri işçi pazarından yanına bir veya iki işçiyi alıp yük taşımaya götürmekteydi. 1990'ların sonlarına doğru çevre esnafları at arabaların verdiği kokudan rahatsız olması ve sokaktaki işçi kahvehanesinde işçilerin kalabalığından ve gürültüden rahatsız olan esnafların bir bölümü işçileri ve at arabalarını Bakırköy Belediyesine şikâyet etmesi üzerine işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, bulunduğu sokağı terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Ordulu işçilerin bir bölümü farklı bölgelere yönelerek işçi pazarından koparken, geriye kalan 10'a yakın Ordulu işçi de hemen arka sokakta bulunan Hamam sokağındaki çay ocağına geçerek beklemeye devam ettiler.

nedeniyle sürekli belediyenin kovulma baskısına maruz kalmaktaydı. Bu duruma direnemeyen Ordulu işçiler de kısa sürede Dantelacı sokağındaki kahvehanede Ordulu hemşerilerinin yanına geçerek beklemeye başladı³⁷⁸. 1970'lerin ortalarından 1990'ların sonlarına dek 50'den fazla Ordulu işçi, Cevizlik işçi pazarında beklemekteydi. Ordulu işçileri arasında akrabalık ve hemşerilik bağı bulunmakta olup işçilerin büyük çoğunluğu çocuk işçiler, genç ve yetişkin işçilerden oluşmaktaydı. Bu süreçte yük taşıma ve inşaat işlerinin fiziksel dayanıklılık gerektirmesi nedeniyle yaşlı işçiler, pek tercih edilmemekteydi.

Bu bölgede Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, ağırlıklı olarak yük taşıma (kömür taşıma, ev taşıma, esnafların yüklerini taşıma vb.) işlerine gitmekte olup yük taşımaya gitmedikleri günlerde ise inşaatlarda amelelik işlerine gitmekteydi. Tokatlı ve Yozgatlı işçileri arasında inşaat ustalarının sayısı çok düşüktü. Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, inşaat işlerine (inşaat işlerinin riskli ve ağır iş olmasının yanı sıra çoğunlukla yevmiyeli çalışması) gitmek yerine, diğer işlere gitmeyi daha çok tercih etmekteydi. Bu sebeple bu grup daha çok kömür taşıma, ev eşyaları taşıma, esnafların veya fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Bu işçi grubu, özellikle boşta oldukları dönemlerde (biraz mecburiyette dayalı olarak) inşaat ustalarının yanında inşaat malzemelerini taşıyarak amelelik işlerine katılmaktaydı.

Ordulu işçiler, daha çok inşaat işlerinde uzmanlaştıkları için inşaat ustalığına veya inşaatlarda amelelik işlerine gitmekteydi. Geçmişte Cevizlik işçi pazarında bekleyen Ordulu işçiler, işverenler ve bölge esnafları tarafından “Ordulu betoncular” olarak adlandırılmaktaydı. Ordulu işçiler, inşaat alanında daha çok harç yapma ve beton dökmeye gitmekteydi. Ordulu işçiler, 1980'lerde Bakırköy bölgesi (Osmaniye mahallesi) başta olmak üzere çevredeki ilçelerde gecekondur evlerin inşaatına gitmekteydi. Bu sebeple Bakırköy çevresindeki

³⁷⁸ Ordulu işçiler, meydan işçi pazarına dönemeyeceklerini anlayınca zorunlu olarak Cevizlik işçi pazarında bekleyen Ordulu hemşerilerinin bulunduğu işçi pazarına yöneldiler. Diğer işçi pazarından gelen işçilerin tamamı Ordulu olması ve işçilerle arkadaşlık ve hemşerilik bağı bulunması nedeniyle Cevizlik işçi pazarında bekleyen işçilerin herhangi bir tepkisine maruz kalmadan beklemeye başladılar. Ordulu işçiler havanın güzel olduğu günlerde Dantelacı sokağına yayılarak beklerken, havanın soğuk olduğu günlerde ise kahvehanenin içinde beklemekteydi. Özellikle kış aylarında işçi sayısı düştüğü için işçiler kahvehanenin içinde oturma sorunu yaşamamaktaydı. Belli günlerde az sayıda Yozgatlı ve Tokatlı işçilerde işçi kahvehanesine gelip birkaç dakika ısınıp çaylarını içtikten hemen sonra tekrardan işçi pazarına dönüp beklemeye devam etmekteydi. Bu süreçte Tokatlı ve Yozgatlı işçiler Ordulu işçilerin bulunduğu alana sadece ısınmak ve dinlenmek için gelmesi nedeniyle Ordulu işçilerden herhangi bir baskıya maruz kalmamaktaydı. Cevizlik işçi pazarı ve Bakırköy cumhuriyet meydanında bekleyen Ordulu, Tokatlı ve Yozgatlı işçilerin bekleme alanları birbirine son derece yakın olup işçilerin büyük çoğunluğu küçük meta üreticileriydi. Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, Arpa, Buğday vb. kuru tarım yapımları nedeniyle temmuz ayına doğru ailelerine hasat işinde yardım etmek amacıyla gitmekteydi. Ordulu işçiler ise Fındık üreticiliği yaptığı için de ağustos-eylül dönemleri arasında Fındık hasadında ailelerine yardım etmek için Ordunun yolunu tutmaktaydı. 2000'lere dek yaz döneminde her iki işçi pazarında işçi açığı ortaya çıktığında işçiler diğer işçi pazarına giderek işçi temin etmekteydi. Aynı şekilde bu durum işverenler içinde geçerliydi. Günümüzde bile bazı Ordulu işçiler, hasat zamanında köylerine dönüp fındık hasadını yaptıktan hemen sonra tekrardan Cevizlik işçi pazarına gelip beklemeye devam etmektedir.

işverenlere inşaat işçileri lazım olduğunda ilk adresleri Cevizlik işçi pazarıydı. İşverenler, Ordulu inşaat ustalarını ve inşaat amelelerini seçip çalıştırmaya götürmekteydi. Aynı şekilde belli dönemlerde işçi pazarının çevresindeki (Dantelacı ve hamam sokağının çevresindeki) nalbur ve kerestecilerin inşaat malzemelerini taşımaya gitmekteydi. Geçmişten günümüze doğru işçi pazarı çevresindeki ara sokaklarda bulunan çoğu keresteci ve nalbur esnafı bölgeden ayrıldı. Bu esnafların bölgeden ayrılması ve zamanla inşaat işlerinin azalmasına bağlı olarak Ordulu işçiler, ağırlıklı olarak tadilat işlerine, ev taşıma, çevredeki esnafların yüklerini taşımaya ve çok nadir de olsa bahçe işlerine gitmektedir.

İşçi pazarında çalışan birçok Ordulu işçi, elde ettiği birikimle Esenyurt (Kıraç mahallesi), Bağcılar (merkezine, Kirazlı), Bahçelievler (Şirinevler) ve Bakırköy (Kartaltepe ve Osmaniye mahallesi) ilçelerine yerleşerek işçi pazarından tamamen ayrıldılar. 1990'ların sonlarından itibaren birçok Yozgatlı ve Tokatlı işçi hurdacılık işine yönelirken, Cevizlik işçi pazarında ise Ordulu işçilerin hurdacılık işine yönelmedikleri tespit edilmiştir. Ordulu işçiler, küçük bir bölümü daha çok kendilerine küçük nakliyat aracını alarak Cevizlik işçi pazarının çevresinde yük taşıma işine yöneldiler. Ordulu nakliyatçılar, Cevizlik işçi pazarında eski işçi arkadaşlarını alıp yük taşımaya götürmektedir. Çoğu defa işçi açığı oluştuğunda kendileri de yük taşımaya katılmaktadır.

Ordulu işçiler, uzun bir süre hamam sokağındaki çay ocağında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 2000 sonrasında Ordulu işçilerin bir bölümü kendilerine tuşlu cep telefonu almasıyla beraber her gün işçi pazarına gelip beklemek yerine evde beklemeyi tercih etti. Bu grup, yapacağı masraftan kaçınmak için evde bekleyerek cep telefonu üzerinde günlük işlere gitmeyi tercih etmektedir. Bu sebeple saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında sadece dört yaşlı Ordulu işçi beklemektedir³⁷⁹. Ordulu işçilerin haftanın belli günlerinde yük taşımaya gitmesi ve kazançlarının da hızla azalmasıyla birkaç yıl içinde Cevizlik işçi pazarından ayrılacağı tahmin edilmektedir. Böylece diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi yakın bir dönemde Cevizlik işçi pazarında da işçi kalmayacağı için işçi pazarının mekânsal işlevi son bulacaktır.

4.1.5.3. Yeşilköy İşçi Pazarı

Yeşilköy işçi pazarında bekleyen Yozgatlı ve Kastamonulu işçiler, ilk olarak Abidin'in işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Abidin'in işçi kahvehanesinin tam konumuna

³⁷⁹ Ordulu işçilerle yapılan görüşmede işçi ihtiyacı olduğu günlerde eski Ordulu işçi arkadaşlarını telefonla arayıp işçi pazarına gelmeleri sağlanarak işçi açığını bu şekilde gidermeye çalışmaktadır. Görüldüğü üzere 1970'lerden 2022 yılına dek geçen süreçte Ordulu işçilerin sayısında keskin bir düşüş yaşanmış olup sadece dört yaşlı Ordulu işçi, düzenli olarak Cevizlik işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Ordulu işçilerin yaşlı olması nedeniyle çoğu defa ağır yükleri taşıyamaması nedeniyle haftanın belli günlerinde günlük işlere gidebilmektedir.

baktığımızda ise İstasyon caddesi üzerinde bulunan Alişan Yedi Başlar sokağında Abidin'in kahvehanesi bulunmaktaydı. Bu dönem aralığında işçiler, kahvehanenin içinde ve sokağın köşesindeki İstasyon caddesinin üzerinde beklemekteydi. İşçiler, esnaflar ve yerel halkla yapılan görüşmelerde Abidin'in işçi kahvehanesine 1960'ların başlarında Kastamonulu işçiler, beklemeye başladı. 1965-1966 yılları arasında birkaç Yozgatlı işçi de Yeşilköy işçi pazarına dahil olup beklemeye başladı. Kısa sürede Abidin'in işçi kahvehanesinde işçilerin büyük çoğunluğu Yozgatlı işçilerden oluşmaya başladı. 1970'lerin başlarında ise 70'ten fazla Kastamonulu ve Yozgatlı işçi beklerken, 1970-1980 dönemleri arasında ise 100'den fazla çocuk işçilerin yanı sıra genç, yetişkin ve yaşlı Kastamonu ve Yozgatlı işçi beklemekteydi³⁸⁰.

Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Yeşilköy işçi pazarında bekleyen Kastamonulu ve Yozgatlı işçiler, inşaat kalfaları aracılığıyla inşaat malzemelerini taşıma ve inşaatlarda gündelik işçi olarak çalıştırılmaya götürülmekteydi. Aynı şekilde 1990'ların sonlarına dek kömür taşımaya da gitmekteydi. Özellikle Yeşilköy ve Florya çevresindeki birçok kapıcı Kastamonulu olması nedeniyle Kastamonulu kapıcılar, Yeşilköy işçi pazarına geldiklerinde öncelikli olarak kendi hemşerilerini kömür taşıtmaya götürmekteydi. 1980'lerde Yeşilköy ve çevresindeki nalburcu esnafların devamlı işçileri bulunması nedeniyle işçiler, çok nadir durumlarda nalburculara acil işçi lazım olduğunda çalışmaya gitmekteydi. İşçiler, inşaat işleri dışında boş zamanlarında esnafların yüklerini ve nakliyatçıların aracılığıyla ev taşımaya götürülmekteydi. Günümüzde ise işçiler daha çok inşaat malzemelerini taşıma, tadilat işleri (duvar kırma, boyama, moloz taşıma vb.), ev taşımaya gitmektedir.

Bu dönem aralığında Erzincanlı inşaat kalfalarının yanı sıra diğer sektörlerde çalışan işverenler ve az sayıdaki bahçıvan Yeşilköy işçi pazarına gelip Yozgatlı ve Kastamonulu işçileri çalıştırmaya götürmekteydi. Bu süre zarfında bu bölgede her ne kadar Erzincanlı inşaat ustaları bulunmuş olsa da yine de Erzincanlı inşaat ustaları Yeşilköy işçi pazarında beklememeyi tercih etmekteydi. Erzincanlı inşaat ustalarının yanı sıra Rum ve Ermeni inşaat ustaları da Yeşilköy bölgesinde inşaat işlerine gitmekteydi. Erzincanlı inşaat ustaları olduğu gibi Rum ve Ermeni inşaat ustaları da Yeşilköy işçi pazarında beklememeyi tercih etmekteydi. 1960-1990 dönemleri

³⁸⁰ Bu işçiler arasında hemşerilik ve akrabalık ilişkisi bulunmakla beraber birçok işçi aile üyeleriyle birlikte işçi pazarında beklemekteydi. Bu sebeple aynı aile üyelerinden (baba-oğul, kardeşler) oluşan işçiler, uzun yıllar bekledikleri için işçiler arasında kuşaklararası bir aktarım ortaya çıktı. Yozgatlı ve Kastamonulu işçilerin 100'den fazla olması ve kalabalık gruplar halinde caddenin kenarında beklemeleri nedeniyle çoğu defa esnaf ve yerel halkla gerilim yaşanmaktaydı. İşçilerin sayısı fazla olması nedeniyle soğuk havalarda kahvehanenin içine sığmamaktaydı. Kışın işçilerin kahvehanenin içinde beklemeleri nedeniyle esnafla daha az gerilim yaşanırken, havanın güzel olduğu dönemlerde ise işçilerin işyerlerinin önünde beklemeleri nedeniyle esnaflarla daha fazla gerilim yaşamaktaydı.

arasında Yeşilköy ve çevresindeki inşaat işlerinin çoğunluğu Erzincanlı, Rum, Ermeni ve Kürt inşaat kalfalarının elindeydi. 1967 yılında (15 yaşında iken) Kastamonu ilinden gelen işçiyle yapılan görüşmede Erzincanlı, Rum ve Ermeni inşaat kalfalarının bölgedeki etkinliğini yitirmesini ve inşaat kalfalığının zamanla Kürt işçilerinin eline geçmesini şu şekilde açıklamaktaydı:

1967 yılında Yeşilköy'e Abidin'in kahvehanesine babamla geldiğimde bu çevrede Erzincanlı inşaat kalfaları çok vardı. Erzincanlı inşaat ustaları da vardı. Erzincanlı inşaat ustası olan kalfa bizim işçi kahvehanemize gelip birkaç tane inşaat ustası ve inşaat amelesini seçip inşaatla çalıştırmaya götürürdü. O zamanlarda bir de bu çevrelerde 1970'lerin ortalarına kadar birkaç tane de Ermeni ve Rum kalfa da vardı. Onlarda ara sıra bu işçi kahvesine gelip bizi inşaat işine götürürlerdi. Bu Ermeni ve Rumların da inşaat ustalıkları vardı. Bunlar da zanaatkar insanlardı. İşte daha sonra bunlar Kıbrıs harekâtı olunca buralardan gittiler. Sonra işte 1980'lerden sonra da işte buralara birkaç tane de Kürt inşaat kalfası geldi. Buralarda inşaat işini alıp bu kalfalık işlerine girdiler. Eskiden beri ne bizden (Kastamonulu işçiler) ne de Yozgatlı inşaat ustalarından kalfalık işine giren pek olmadı. 1990'larda yıllarca Yeşilköy, Florya taraflarında kalfalık yapan bazı kişiler zamanla çok zenginleştiler. Bu kalfaların bazıları zamanla Müteahhit oldular. O zamanlarda bu Florya tarafları bu taraflarda bir sürü inşaat vardı.

1980 darbesinin hemen sonrasında Abidin işçi kahvehanesinin olduğu mekânın yıkılıp yerine yeni bir bina yapılma kararı alındı. Böylece Yozgatlı ve Kastamonulu işçiler, zorunlu olarak Abidin'in işçi kahvehanesinden ayrılmak zorunda kaldılar. Yozgatlı ve Kastamonulu işçiler, az ilerideki istasyon caddesi üzerinde bulunan Köy çeşmesi sokağındaki kahvehaneye geçerek beklemeye devam etti. Yozgatlı ve Kastamonulu işçiler, köy çeşmesindeki kahvehaneye geldiğinde faytoncuların tepkisine maruz kalmadan beklemeye başladı³⁸¹. Aynı şekilde kahvehane işletmecisi de birçok işçinin gelip oturmasına memnuniyetle karşılamıştı. Birçok Yozgatlı ve Kastamonulu işçi, kahvehanenin önünde ve sokağın köşesinde bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı³⁸².

Yozgatlı ve Kastamonulu işçiler, 1980'lerin başlarından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek aynı kahvehanede mekânsal konumlarını değiştirmeden köy çeşmesi kahvehanesinde beklemeye devam etmektedir. Yeşilköy işçi pazarında 1980'lerde 100'den

³⁸¹ 1980'lerde Köy çeşmesi sokağı aynı zamanda Faytoncuların bekledikleri alandı. Aynı şekilde birkaç tane Kastamonulu Sakacı (su taşıyan kişiler) da Köy çeşmesi sokağı beklemekteydi. Köy çeşmesi sokağındaki bulunan kahvehanede daha çok faytoncular ve Kastamonulu Sakacılar oturmaktaydı.

³⁸² İşçiler, Abidin'in işçi kahvehanesinde beklerken işçi sayısının çok olması ve çoğu defa caddenin kenarındaki esnafların işyerlerinin önünde beklemeleri nedeniyle esnaflarla mahalle sakinleri arasında gerilim yaşamaktaydı. Öte yandan işçiler, köy çeşmesi sokağına gelmesiyle beraber sokağın köşesinde ve çevresinde esnafların işyeri bulunmaması sayesinde herhangi bir tepkiye maruz kalmadan rahatlıkla Köy çeşmesi sokağın köşesinde (Yeşilköy Bezm-i Alem camisinin tam karşısında bulunan) ve kahvehanenin önünde ayakta bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. İşçiler, havanın güzel olduğu günlerde sokağın köşesinde beklerken, havanın yağışlı ve soğuk olduğu günlerde ise kahvehanede beklemektedir.

fazla işçi beklerken, 2000 yılına gelindiğinde ise işçilerin sayısı 35'lere kadar düştü. 2022 yılında ise Yeşilköy işçi pazarında dört Kastamonulu ve iki Yozgatlı işçiden oluşan altı yaşlı işçi beklemeye devam etmektedir³⁸³.

4.1.5.4. Şenlikköy İşçi Pazarı

Florya bölgesine ilk gelen işçi grubu Şenlikköy'ü meydanında bulunan kahvehanede beklemekteydi³⁸⁴. Şenlikköy işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda; Florya caddesi üzerinde bulunan meydan sokağın girişinde (Şenlikköy polis karakolunun arka sokağında) işçiler, iki kahvehanede beklemekteydi. Birinci kahvehane meydan sokağı ile Efeler sokağın kesiştiği noktada ahşap bir binanın giriş katında bulunmaktaydı. Bu kahvehaneye işçiler ve esnafar tarafından Hacının kahvehanesi denilmekteydi. İşçiler, 1986 yılına dek Hacının kahvehanesinde beklemekteydi. Hacının kahvehanesi bilinmeyen bir sebeple kapanması üzerinde işçiler de zorunlu olarak Rüştü'nün kahvehanesine geçip beklemeye başladı. İkinci kahvehane ise günümüzdeki meydan sokağı ile Tezgel sokağın kesiştiği noktada Rüştü'nün kahvehanesi bulunmaktaydı. İşçiler, uzun yıllar Rüştü'nün kahvehanesinde beklemekteydi. 2001 yılında Rüştü'nün kahvehanesi işletmecisinin yaşlanmasıyla kahvehanesini kapatmak zorunda kaldı. Rüştü'nün kahvehanesinde bekleyen işçiler de zorunlu olarak Efeler sokağındaki bir binanın bodrum katında bulunan diğer bir kahvehaneye geçip beklemeye başladı. Günümüzde de işçiler, Şenlikköy mahallesine bağlı efeler sokağında bulunan bodrum katındaki kahvehanede beklemektedir³⁸⁵.

³⁸³ Yeşilköy işçi pazarında günlük işlerin en yoğun olduğu (özellikle inşaat işleri) 1980'lerde 100'den fazla Yozgatlı ve Kastamonulu işçi bekliyorken, 1990'ların ortalarından itibaren inşaat işlerin azalması, kömür taşımanın sonlanması, yük taşıma işlerinin azalmasına bağlı olarak iyi kazanç sağlayamayan birçok işçi doğal sebepten dolayı (yaşlanması, köyünden bir daha gelmemeyi tercih etmesi, farklı ilçelerde ev alıp yerleşmesi (Küçükçekmece ilçesine bağlı Kanarya ve Cennet mahallesi ve Avcılar ilçesi) vb.) ve farklı sektörlerle yönelmesi nedeniyle işçi sayısında keskin bir düşüş yaşanmıştır. Bu süre zarfında birçok Kastamonulu işçi, Yeşilköy ve Florya bölgelerinde bahçıvanlık ve kapıcılık işine yöneldi. Yozgatlı işçiler ise hemşerilerinin de yönlendirilmesiyle kendilerine küçük el arabası alarak Yeşilköy ve Florya bölgelerinde hurdacılık işine yönelerek bu bölgelerde yıkılan inşaatların inşaat malzemelerini ve mahalle arasındaki hurdalık malzemelerini toplamaya başladı. Uzun yıllar işçi pazarında çalışarak birikim yapan Yozgatlı ve Kastamonulu işçilerin bir bölümü kendilerine küçük veya orta boy nakliyat aracını alarak işveren oldular. Bu nakliyatçıların bir bölümü farklı bölgelere dağılırken, az sayıdaki nakliyatçı Köy çeşmesi sokağında eski işçi arkadaşlarının olduğu alanda bekleyerek yük taşıma işine gitmektedir. Nakliyatçılar, çoğu defa eski işçi arkadaşlarını işçi pazarında seçip yük taşımaya götürmektedir. Aynı şekilde fazla işçi açığı oluştuğunda ise kendileri de işçi olarak yük taşımaya gittikleri tespit edilmiştir.

³⁸⁴ Geçmişte Şenlikköy'ü köy statüsü olarak geçmekteydi. 1990'lara doğru ise Şenlikköy mahalle statüsünü kazandı.

³⁸⁵ Kahvehanede mahalle sakinleri ve işçileri oturmaktadır. İşçiler, iş bekleme sürecinde oyun oynamakta ve gündelik muhabbetlerini yapmaktadır. Görüldüğü üzere Şenlikköy işçi pazarında bekleyen işçiler, farklı sebeplerden dolayı mekânlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Aynı şekilde işçiler, beklediği kahvehaneleri işgücüne katılmak için kullandıkları gibi iş beklediği saatlerde veya boş zamanlarında sosyalleşmek içinde kullanmaktaydı.

Yapılan görüşmelerde 1970'lerin ortalarına doğru ilk olarak birkaç Tokatlı işçi beklemeye başladı. Zamanla Tokatlı işçilerin sayısında bir artış yaşandı. 1970'lerin sonlarına doğru ise Kastamonulu ve Yozgatlı işçiler de beklemeye başladı. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde ise her iki işçi kahvehanesinde 20-25 civarında Tokatlı (ağırlıklı olarak Zile ilçesinden gelenler), Kastamonulu ve Yozgatlı işçi beklemekteydi. 1980'lerin başlarında diğer işçi pazarlarına kıyasla Şenlikköy işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısı son derece düşüktü. Günlük işçilere duyulan talebin az olması nedeniyle işçiler, bu bölgeye fazla rağbet göstermemekteydi. 1980'lerin başlarında günlük işlerin az olması ve işçi sayısının fazla olması nedeniyle Yozgatlı ve Kastamonulu işçilerin bir bölümü, Şenlikköy işçi pazarından ayrılarak yakınlarında bulunan Yeşilköy işçi pazarına hemşerilerinin yanına geçip beklemeye başladı. Böylece işçi pazarında işçilerin büyük çoğunluğu, Tokatlı işçilerden oluşurken az sayıda da Kastamonulu ve Yozgatlı işçiler de beklemeye devam etmektedir. 1985'lerden itibaren bölgede inşaat faaliyetleri hız kazanmasıyla inşaat işçilerine duyulan talepte arttı. 1985'lerden itibaren Yozgatlı ve Tokatlı işçilerin yanı sıra 15'e yakın Vanlı ve Muşlu Kürt işçi de beklemeye başlamasıyla işçi sayısında tekrardan bir artış yaşandı. 1990'ların başından itibaren iş yoğunluğu artmasıyla işçi sayısında da bir artış yaşanmış olup 70'ten fazla Tokatlı, Yozgatlı, Kastamonulu, Muşlu ve Vanlı işçi beklemekteydi. İşçilerin yarısına yakını Tokatlı işçilerden oluşmaktaydı.

İşçiler, başta inşaat işleri (gecekondu evi yapımı ve binaların) olmak üzere, kanalizasyon işi, kömür taşıma, ev taşıma ve bölgede bulunan nalburların (Şenlikköy bölgesinde dört nalburcu bulunmaktaydı) yüklerini taşımaya gitmekteydi. Şenlikköy'de köy halkı kendi kömürünü taşıdığı için işler daha çok Yeşilköy ve Florya bölgesindeki apartmanların kömürlerini taşımaya gitmekteydi. Aynı şekilde ilk dönemlerde Kastamonulu bazı işçilerde boş zamanlarında bahçe işlerine gitmekteydi. Genelde inşaat kalfaları ve bölgedeki kapıcı ve bahçıvanlar Şenlikköy işçi pazarına gelip işçileri seçip çalıştırmaya götürmekteydi. İşçiler, 1990'ların ortalarına dek işçi pazarında günlük iyi bir kazanç sağlamaları nedeniyle bu dönemde Florya ve Yeşilköy bölgelerinde yapılan sitelerde, apartmanlarda ve villalarda oluşan kapıcılık ve bahçıvanlık işçi açığından dolayı başta Kastamonulu işçiler olmak üzere bazı işçiler maaşlı işçi olarak kapıcılık ve bahçıvanlık iş teklifi almış olsa da yine de maaşın düşüklüğü gerekçe gösterilerek reddetmekteydi.

1990'ların ortalarından itibaren inşaat işleri azalması ve kömür taşıma işi de sonlamasıyla beraber bazı Tokatlı ve Yozgatlı işçiler Bağcılar, Esenyurt (Kıraç ve çevresindeki bölgeler) ve Küçükçekmece (Halkalı) ilçesinde ucuz arsa ve daire satın alarak Şenlikköy işçi

pazarından ayrıldı. Aynı şekilde Kastamonulu işçiler de Florya bölgesinde apartmanların ve villalarda kapıcılık ve bahçıvan olarak maaşlı işçi olarak çalışmaya başladı³⁸⁶. 2001 yılına gelindiğinde ise iş yoğunluğu azalması ve Rüştü'nün işçi kahvehanesi kapanmasının etkisiyle de Vanlı ve Muşlu işçiler de Şenlikköy işçi pazarından ayrılarak memleketlerine geri döndü. Bazı işler de farklı sektörlerde maaşlı işlere yöneldi. Az sayıdaki işçi ise Şenlikköy işçi pazarından ayrılarak elde ettiği birikimle bölgede kendine işyeri açtı. Geriye kalan Tokatlı, Kastamonulu ve Yozgatlı işçiler de Rüştü'nün işçi kahvehanesi kapanması üzerine yan sokakta bulunan bodrum katındaki yeni kahvehaneye geçip beklemeye devam etti.

Saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında ise Şenlikköy işçi pazarında yaklaşık olarak 15 yaşlı işçi beklemeye devam etmektedir. İşçilerin çoğunluğu Tokatlı (Zile ve Erbaa ilçesinden gelenler) işçilerden oluşmakta olup az sayıda da Kastamonulu işçi beklemeye devam etmektedir. Günümüzde ise inşaat işleri azalmasıyla işçiler daha çok tadilat işlerine ve yük taşıma (ağırlıklı olarak ev taşıma) işine gitmektedir. İşçilerin çoğunluğu, inşaat ustalarından (boyacı, sıvacı, kalıpcı, demirci, duvar ustası, çatı ustası olup) oluşmaktadır. Şenlikköy camisinin önünde bekleyen birkaç Niğdeli nakliyatçı, taşıma işi çıktığında işçi ihtiyacını genelde Şenlikköy işçi pazarından bekleyen işçilerden temin etmektedir. İşçiler, nadir de olsa bölgedeki siteli apartmanların ve villalarında çalışan Kastamonulu bahçıvanlar veya kapıcılar tarafından bahçe işlerinden çalıştırılmaya götürülmektedir.

4.1.6. Başakşehir İlçesi

Başakşehir ilçesinde yapılan saha araştırmasında yerel halk ve esnaflarla yapılan görüşmelerde Başakşehir ilçesinde işçi pazarı bulunmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Başakşehir ilçesine yakın olan işçi pazarındaki işçilerle yapılan sohbetlerde de Başakşehir ilçesinde herhangi bir işçi pazarının da bulunmadığı dile getirilmiştir. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında Avrupa yakasında bulunan ilçeler arasında sadece Başakşehir ilçesinde işçi pazarının bulunmadığı tespit edilmiştir. Başakşehir ilçesinde işçi pazarının bulunmamasının birkaç temel nedeni olabilir. Bu nedenlerin başında Başakşehir ilçesi sınırları içinde bulunan bölgelerde özellikle 2000 sonrasında inşaat faaliyetleri hız kazanmakta ve yapılan konutların inşaat sektörde faaliyet yürüten taşeron firmaları tarafından yapılmaktaydı. Bu sebeple geçmişte

³⁸⁶ Yapılan görüşmelerde Yeşilköy ve Florya bölgesi 2000'lere dek kapıcıların önemli bir bölümü Kastamonulardan (Pınarbaşı, Taşköprü, Tosya, İnebolu ilçesinden gelenler) oluşmaktaydı. Yozgatlı ve Tokatlı işçi grubundan herhangi bir işçinin işçilikten ayrılarak Florya bölgesinde hurdacılığa yönelmediği tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde Florya bölgesindeki hurdacılık işleri daha çok Niğdeli ve Nevşehirli hurdacıların denetimi altındaydı. 1980 sonrasında Niğdeli ve Nevşehirli hurdacılar, ilk olarak at arabaları üzerinde bölgelerde gezip hurda toplamakta iken, sonraki yıllarda hızla zenginleşmeleriyle beraber kendilerine küçük kamyonetler alıp araçlarla bölgede ve inşaat alanlarında hurda toplamaya devam ettiler.

bu alana gecekondlu evleri yapılmaması ve nüfusun sınırlı oluşu nedeniyle gündelik işçi ihtiyacı oluşmamıştır³⁸⁷.

Başakşehir ilçesinde son 20 yılda nüfus yoğunluğunun artmaya başladığını görüyoruz. Aynı şekilde başka ilçelere bağlı bazı mahallelerin Başakşehir ilçesine bağlanmasıyla Başakşehir ilçesi geniş bir alana yayıldı. 2008 öncesinde (Başakşehir ilçe statüsünü kazanmadan önce) diğer ilçelere bağlı olan bazı mahalle sakinlerine gündelik işçilere ihtiyaç duyduklarında diğer bölgedeki işçi pazarlarında işçi ihtiyacını karşılamaktaydı. Geçmişte bu alanda nüfus oranının düşük oluşu ve günlük işlerin sınırlı oluşu nedeniyle işçiler, Başakşehir ilçesine yönelmesini engelleyen temel sebepler olmuştur. Son olarak İstanbul'da ortaya çıkan işçi pazarların büyük çoğunluğu, 2000 yılı öncesinde ortaya çıktığı görülmektedir.

4.1.7. Bayrampaşa İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Bayrampaşa ilçesinde yapılan saha araştırmasında ilçede iki işçi pazarı bulunduğu tespit edilmiştir. Bu işçi pazarlarından birincisi, günümüzdeki Bayrampaşa belediyesi binasının hemen karşısındaki meydana bulunmaktadır. İkinci işçi pazarı ise Muratpaşa mahallesinde bulunmaktadır. Bayrampaşa ilçesinde emek gücüyle çalışan bu işçi grubu dışında bir de Bayrampaşa ilçesinde yer alan Mega Center gıda halinde ve hemen yanında yer alan meyve-sebze halinde hamallar günlük yük taşıma işine katılmaktaydı. Hamallar, bu çalışmanın dışında tutulması nedeniyle bu gruba ait veriler bu çalışmada yer verilmeyecektir.

4.1.7.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

İşçiler, Bayrampaşa belediyesi binasının hemen karşısında yer alan Abdi ipekçi caddesi üzerinde bulunan Sadık Hoca parkı önünde beklemekteydi. İşçiler, Bayrampaşa İETT durağının başından Hoca Hayri Efendi merkez caminin bulunduğu geniş bir alana yayılarak beklemekteydi. İşçiler, havanın sıcak olduğu zamanlarda güneşten etkilenmemek için de genelde cami önünde yer alan çınar ağaçlarının altında beklemekteydi. Bu alanda oturma alanları olmadığı için bütün işçiler sabahın erken saatlerinden itibaren caddenin kenarında ayakta bekleyerek iş kovalamaya çalışmaktaydı. Geçmişte meydan işçi pazarında 200-300 civarında işçinin beklemesi nedeniyle bu işçiler Abdi İpekçi caddesinin üzerinde kaldırımların üzerinde geniş bir alana yayılarak ayakta bekleyip günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. Geçmişten günümüze doğru işçilerin sayısı hızla azalınca işçiler de çok dar alanda beklemeye

³⁸⁷ 2000 öncesine dek Başakşehir bölgesinde konutların son derece az olması ve insan nüfusunun sınırlı oluşu nedeniyle gündelik işçilere duyulan ihtiyaç sınırlı kalmaktaydı. Aynı şekilde ilçenin şehrin çeperinde olması nedeniyle barınma ve istihdam alanları 2000'ler öncesinde sınırlıydı. Özellikle son 20 yılda ilçede yapılan siteli ve villalı konutların büyük müteahhit firmaları tarafından yapılmaktaydı. İnşaat firmaları sadece düzenli işçilerini bu şantiyelerde kullanmasından dolayı gündelik işçiler, çalışma alanın dışında kaldılar.

başladı. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi meydan işçi pazarında bekleyen işçiler de 2000 öncesinde işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçilerden oluşmakta olup birçok işçi küçük meta üreticisiydi. Özellikle hasat sezonunda yaz dönemlerinde köylerine dönerek ailelerine hasat işlerinde birkaç günlüğüne de olsa yardım etmekteydi.

Bayrampaşa ilçesine bağlı meydan işçi pazarına ilk hangi yılda ve hangi işçi grubunun beklemeye başladığında dair kesin bir veri bulunmamaktadır³⁸⁸. 1970'lerin başlarında işçi pazarında Karşlı, Ağrılı, Vanlı, Erzurumlu, Mardinli, Siirtli, Bitlisli Kürt işçiler beklemekteydi. Kürt işçileri arasında en çok Karşlı, Ağrılı ve Mardinli işçiler beklemekteydi. 1970'lerin ortalarına doğru ise az sayıda Zonguldaklı ve Erzincanlı Türk işçiler de beklemekteydi. 1975-1990 dönemleri arasında meydan işçi pazarında 200'den fazla çocuk işçi, genç, yetişkin ve yaşlı işçi beklemekteydi. İşçiler, güneşin doğuşuyla işçi pazarına gelerek günlük işlere gitmek içine beklemeye başlamaktaydı. İş yoğunluğundan dolayı işçiler, kısa süre beklemelerinin ardından günlük işlere gitmekteydi. İşlerin yoğun olduğu dönemlerde birçok işçi günden birkaç defa işe gitmekteydi.

Meydan işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu uzun yıllar inşaat işlerine gitmekteydi. Boşta kaldığı günlerde ise fabrikaların (Alba sanayi sitesindeki belli fabrikaların) mobilyacı ve demir-doğrama fabrikaları ve az da olsa Bayrampaşa bölgesinde bulunan orta ve büyük ölçekli atölyelerin yüklerini taşımaya da gitmekteydi. 1990'larda Bayrampaşa bölgesi hızlı yapılaşmanın etkisiyle ilçe merkezinde kalan birçok fabrika İstanbul'un çevresinde bulunan Çorlu ve İkitelli bölgelerine kaymasıyla işçileri olumsuz yönde etkiledi. Aynı şekilde işçiler, işçi pazarının çevresindeki esnafların ve Demirkapı caddesi üzerinde ve ara sokaklarında bulunan nalbur ve kerestecilerinde yüklerini taşımaya gitmekteydi. Bunun dışında işçiler, ev taşımanın yanı sıra 1990'ların sonlarına dek kömür taşımaya da gittikleri tespit edilmiştir.

Bu süreçte Kürt işçilerin büyük çoğunluğu inşaat işlerine gitmekteydi. Boşta kaldıkları zamanlarda ise yük taşıma işlerine gitmekteydi. Zonguldaklı ve Erzincanlı işçiler ise inşaat işlerinde hiç anlamadıkları için sadece yük taşıma işlerine gitmekteydi. 1980'lerde ise Zonguldaklı ve Erzincanlı işçiler meydan işçi pazarından ayrılarak farklı sektördeki maaşlı işlere yöneldi³⁸⁹. Geriye kalan işçilerin bir bölümü de 2001 yılından itibaren işçi pazarında

³⁸⁸ Bayrampaşa ilçesine bağlı meydan işçi pazarına 1960'ların ortalarında ilk işçi grubu beklemeye başladığında Bayrampaşa bölgesinin birçok alanı boş arsalarla çevriliydi. Bu bölgede sınırlı sayıda evler bulunmaktaydı. Yolların çoğu çamurlu olup işçiler, küçük bir cami olan Hoca Hayri Efendi merkez caminin önünde beklemekteydi. 1960'larda sınırlı sayıda ulaşım araçları bölgeye gelip gitmekteydi.

³⁸⁹ Erzincanlı işçiler, bölgede bulunan mobilyacılar da devamlı işçi olarak çalışırken, Zonguldaklı işçilerin ise hangi sektöre yöneldiği tespit edilmemiştir. 1990'ların sonlarına doğru kömür taşımacılığın son bulması, hazır betonun çıkması ve inşaat faaliyetlerin azalmasıyla yeterince kazanç sağlayamayan birçok işçi, meydan işçi pazarından

devamlı beklemek yerine evde bekleyerek cep telefonu aracılığıyla günlük işlere gitmesiyle işçi sayısında hızlı bir düşüş yaşandı. Bu sebeple 1980’lerde 200’den fazla olan işçi sayısı 2010’lara gelindiğinde ise 25’lere kadar düştü. 2016 yılına gelindiğinde ise işçi sayısı 8’e kadar düştü. 2021 yılında ise sadece 2 yaşlı işçi beklemekteydi³⁹⁰.

2010 sonrasında bekleyen işçilerin tamamı yaşlı işçilerden oluşmakta olup daha çok hafif olan götürü işlerde (saatlik işler) çalışmayı tercih etmekteydi. Bu işçi grubu da yaşlı olması ve haftanın sadece belli günlerinde iş bulması nedeniyle zamanla işçi pazarından kopmaya başladı. Saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında meydan işçi pazarında sadece bir yaşlı işçi beklemektedir³⁹¹. Bu işçiyle yapılan derinlemesine görüşmede kendisinin de yaşlandığı dile getirerek son aylarda haftanı belli günlerinde beklemeye başladığını belirtmiştir. Nadir zamanlarda günlük işe gitmesi nedeniyle yakın süreçte işçi pazarını bırakacağını belirtmiştir. Bu sebeple ilerleyen yıllarda yaşlı işçinin de ayrılmasıyla işçi pazarında işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

4.1.7.2. Muratpaşa İşçi Pazarı

Muratpaşa işçi pazarında bekleyen işçiler, Tuna caddesi üzerinde bulunan Sabri Akpınar parkın tam karşısındaki kahvehanede beklemekteydi³⁹². Muratpaşa işçi pazarına ilk olarak 1980’lerin başlarında birkaç Erzurumlu işçi beklemeye başladı. Erzurumlu işçiler, daha önceden Fatih ilçesine bağlı Aksaray meydanında bulunan işçi pazarında beklemekteydi. 1980’lerin başlarında Erzurumlu bu işçi grubu ile Aksaray işçi pazarında bekleyen diğer işçi grubu arasında çıkan kavga sonrasında işçi grubu (Erzurumlu işçiler), zorunlu olarak Aksaray işçi pazarından ayrılarak günümüzde Tuna caddesi üzerinde yer alan Sabri Akpınar parkın önündeki caddenin kenarında (Ortanca kahvehanesinin karşısı) beklemeye başladı. Az sayıda

ayrılarak memleketlerine dönmüş veya maaşlı işçi olarak farklı sektörlere yöneldi. 2000’lere doğru Bayrampaşa ilçesi ve çevresinde mobilyacılar ve fabrikalarda devamlı işçi ihtiyacı oluşmasıyla birçok işçi farklı sektörlere yönelerek işçi pazarından ayrıldı.

³⁹⁰ Ağır ve yaşlı işçi, havanın soğuk olduğu zamanlarda caminin önünde beklemek yerine Sakin sokakta bulunan kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. Özellikle son yıllarda işçi sayısının hızla azalması nedeniyle işçiler, soğuk havalarda caminin önünde beklemek yerine kahvehaneye geçip beklemeye tercih etmekteydi. İşçilerin tamamı yaşlı olması nedeniyle uzun süre caminin önünde ayakta bekleyememesi nedeniyle zorunlu olarak beklemeye alanını değiştirmek zorunda kalmıştır. Öte yandan kahvehanenin daha konforlu ve sıcak bir ortam sunması nedeniyle geriye kalan işçiler son yıllarda kahvehanede bekleyerek günlük işlere gitmeyi tercih etmekteydi. Her iki yaşlı işçi haftanın belli günlerinde sabah erkenden birkaç saatliğine kahvehanede bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. İşçiler, öğle yemeği için masraf yapmamak için öğlene doğru acıktıklarında evlerine geri dönmekteydi.

³⁹¹ Saha çalışması sürecinde sadece bir yaşlı işçi kalmış olup bu işçi de belli aralıklarla caminin önüne gelip beklerken, soğuk havalarda ise Sakin sokakta bulunan kahvehanede beklemeyi tercih etmektedir. Yaşlı işçi, haftanın belli günlerinde kahvehanede beklemeye devam etmektedir.

³⁹² Geçmişte işçilerin beklediği alanda üç kahvehane bitişik olup işçiler genelde ortanca olan kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. İşçiler, uzun süre ortanca kahvehanesinde beklemeleri nedeniyle kahvehane zamanla işçiler ve çevre esnafları tarafından işçi kahvehanesi olarak bilinir oldu.

bulunan Erzurumlu Kürt işçi, bekleme alanında günlük işçi talebi sürekli oluşması nedeniyle zamanla kendi aile üyelerini, akrabalarını ve hemşerilerini de Muratpaşa işçi pazarına davet etmeye başladı. Kısa sürede işçi pazarında Erzurumlu işçilerin sayısında bir artış yaşandı. Bu sayede işçiler arasında aynı aileden olma, akrabalık ve hemşerilik bağı bulunması sayesinde işçiler arasında bekleme ve işe gitme süreçlerinde çok nadir gerilim yaşanmaktaydı. Öte yandan 1989 yılında Erzurumlu işçiler parkın önündeki kaldırımlarda beklemeleri nedeniyle hemen yakınında bulunan esnaflar ve mahalle sakinleri işçilerin kalabalık halde beklemeleri ve işyerlerinin önünde beklemelerinden rahatsız olması ve işçilere tepki göstermesi sonucunda Erzurumlu işçiler de zorunlu olarak karşı caddeye geçerek ortanca kahvehanesinde beklemeye başladı. Erzurumlu işçiler, iki şekilde günlük işe gitmekteydi³⁹³.

1990'ların başlarında Erzurumlu işçilerin beklediği alana Yozgatlı işçiler de beklemeye başladı. 1990'larda 40'tan fazla Erzurumlu işçi ve 20'ye yakın Yozgatlı işçi ortanca işçi kahvehanesinin önünde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Uzun yıllar Erzurumlu ve Yozgatlı işçiler, parkın karşısında bulunan Ortanca işçi kahvehanesinde beklerken, Sinoplu işçiler ise iki sokak ilerisinde bulunan Sinoplular derneğinde hemşerileriyle bekleyerek günlük işlere gitmekteydi³⁹⁴. Muratpaşa işçi pazarında Erzurumlu ve Sinoplu işçilerin önemli bir bölümü inşaat ustaları olması nedeniyle her iki işçi grubu da ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmekteydi. İşçiler, inşaat işleri çıkmadığı zamanlarda Yozgatlı işçiler gibi yük taşımaya (ev taşıma, kömür taşıma, nalburcuların, kerestecilerin, demircilerin, fabrikaların yükleri vb.) gitmekteydi.

1990'ların sonlarına doğru günlük işlerin azalması sonucunda Yozgatlı işçiler, daha az kazanç sağladıkları için işçi pazarından ayrılamaya başladı. 1990'ların sonlarında Erzurumlu işçilerin bir bölümü, gelirleri azalması nedeniyle Arnavutköy ilçesinde bulunan merkez caminin önündeki meydan işçi pazarında Erzurumlu arkadaşlarıyla beraber beklemeye başladı. Erzurumlu işçilerden küçük bir bölümü ise Çatalca ilçesinde ev satın alarak Çatalca ilçesine

³⁹³ Birincisi işverenler ve inşaat kalfaları ortanca kahvehanesinin önüne gelip işçileri seçerek günlük işe götürmekteydi. İkincisi ise işçiler, kahvehane işletmecisiyle iyi ilişki geliştirmesi sayesinde kahvehane işletmecisinden de izin alarak kahvehanenin hatlı telefon numarasını daha önceden çalıştıkları işverenlere vererek işçi talebi olması durumunda kahvehanenin telefonu araması konusunda telinde bulunmaktaydı. Bu sayede Erzurumlu işçiler, kısa sürede hatlı telefon üzerinde de işe gitmeye başladı.

³⁹⁴ İşçi kahvehanesinin az ilerisinde bulunan Yılmaz sokakta ise Sinoplular derneği kahvehanesi bulunmaktadır. Geçmişte Sinoplu işçilerin büyük çoğunluğu, inşaat ustası olup Sinoplular derneği kahvehanesinde bekleyerek günlük işçi olarak inşaat işlerine gitmekteydi. Son yıllarda Sinoplu işçiler, sabahları kahvehaneye gelip beklemek yerine daha çok Müteahhitlerle götürü iş üzerinde anlaşarak inşaat işlerine gitmeyi tercih etmeye başladı. Böylece son yıllarda Sinoplu inşaat ustaları devamlı Sinoplular derneğinde günlük işlere gitmek için beklemek yerin boş zamanlarında sosyalleşmek amacıyla kahvehaneyi kullanmaya başladı. Son yıllarda Sinoplu inşaat ustaları iş bulma yöntemini değiştirmesiyle Sinoplular derneği işçi kahvehanesi olma işlevini yitirdi. 1990'larda 50'den fazla Sinoplu işçi günümüzdeki Sinoplular derneğinin olduğu mekânda bekleyerek günlük işlere gitmekteydi.

yerleşti. Bu grup, Muratpaşa işçi pazarına tekrardan gelip beklemek yerine Çatalca merkezinde bulunan işçi kahvehanesinde Kürt işçilerle beraber beklemeye başladı. 2000'lerden itibaren geriye kalan bazı işçiler, cep telefonu üzerinden de günlük işlere gitmeye başlaması üzerine bu işçi grubu, sürekli işçi pazarına gelip masraf yapmaktansa evde bekleyip cep telefonu üzerinde günlük işlere gitmeyi tercih etti. Öte yandan bazı işçiler, inşaatlardaki taşeron firmalarına yönelerek şantiyelerde maaşlı işçi olarak çalışmaya başladı. Bazı işçilerinde yaşlanması ve memleketinden gelmemesi ve yeni kuşak işçi grubu da işçi pazarına dahil olmaması nedeniyle 2000'lerden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek işçi sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. 2019 yılına gelindiğinde ise sadece 4 yaşlı Erzurumlu işçi beklemekteydi³⁹⁵. 2020'nin başlarında geriye kalan yaşlı dört işçi de işçi pazarından ayrılmasıyla Muratpaşa işçi pazarında işçi kalmamıştır. Nitekim saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında işçi kahvehanesine gelindiğinde herhangi bir işçi grubuyla karşılaşılmamıştır.

4.1.8. Beşiktaş İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Tarihsel süreç içerisinde Beşiktaş ilçesinde günlük işlere giden işçiler, üç farklı mekânda beklemekteydi. İşçiler, Beşiktaş çarşının içinde yer alanda iki kahvehanede (şabanın Yeri ve şöhretler kahvehanesi) ve Beşiktaş iskelesinin hemen yanında yer alan Beşiktaş meydanında beklemekteydi. Her üç işçi pazarında mekânsal konumları diğer işçi pazarlarına kıyasla birbirine daha yakındır. Aynı şekilde her üç işçi pazarı da Beşiktaş'ın kalbi sayılabilecek merkezi bir konuma sahiptir. Bu sebeple her üç işçi pazarında Beşiktaş ilçesindeki yerli halk, esnaflar, işverenler ve çevre ilçelerden gelen işverenler tarafından bilinmekteydi. İşçilerin beklediği her üç mekâna kısaca değinmekte fayda vardır.

4.1.8.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

İşçiler, Barbaros bulvarı üzerinde yer alan Beşiktaş meydanında bulunan cadde üzerinde geniş bir alana yayılarak bekledikleri tespit edilmiştir. İşçiler, Beşiktaş meydanında bulunan Barbaros taksi durağının önündeki Çınar ağacının altında, Beşiktaş-Üsküdar iskelesinin hemen yukarısında yer alan ana cadde üzerindeki İETT durağının olduğu yerde ve karşı caddedeki üç farklı noktada beklemekteydi³⁹⁶. Farklı illerden gelen işçi grupları, kendi hemşerileri ve

³⁹⁵ Bu gruptan yaşlı işçilerden biri, elde ettiği birikimle kendine küçük bir hafriyat aracı almasıyla inşaatlarda moloz taşıma ve tadilat işleri çıktığında yanındaki işçi arkadaşlarını alıp inşaat işlerine gitmekteydi. Az da olsa yük taşıma işlerine de gitmekteydi.

³⁹⁶ İşçiler, uzun yıllar her üç noktada beklemekteydi. Daha sonraki yıllarda işçilerin beklediği meydanda köprünün yıkılması ve Beşiktaş iskelesinin yanından bulunan boş meydana nakliyat araçlarının beklemeleri engellenmesi ve meydana çevre düzenlemesi yapılması nedeniyle işçilerin bekleme alanları değışti.

akrabalarıyla beraber meydanın farklı noktalarındaki geniş alanlara dağılarak beklemekteydi³⁹⁷. Bunun yanı sıra işçiler, mesleki niteliklerine ve çalışma alanlarına göre de meydanda farklı noktalarda bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. İşçiler, havanın güzel olduğu günlerde Barbaros bulvarı caddenin kenarındaki kaldırımlarda beklerken, havanın soğuk olduğu günlerde ise çarşı içinde bulunan çay ocaklarında veya kahvehanelerde beklemeye devam etmekteydi. Çınar ağacının altında bekleyen işçiler, soğuk havalarda çarşı içinde bulunan kendilerine yakın olan çay ocağında beklemeyi tercih ederken, Çorumlu ve Giresunlu işçiler ise iskelenin hemen yanında yer alan çay ocağında oturmayı tercih etmekteydi.

İşçiler, 1950'lerden itibaren Beşiktaş meydanında beklemeye başladı. Gündelik işçiler, 1990'ların sonlarına dek mekânsal konumlarını değiştirmeden caddenin üzerinde geniş bir alana yayılarak beklediler. Bu dönem aralığında küçük bir işçi grubu ise çarşının içinde yer alan Orta Bahçe'deki Şöhretler işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Görüldüğü üzere işçilerin büyük bir bölümü, Beşiktaş sınırları içinde bulunan Beşiktaş meydanında beklemekteydi. Beşiktaş meydanında günlük işlerin yoğun olduğu ve işçilerin iyi kazanç sağladıkları 1970, 1980 ve 1990'ların başlarına dek 200'den fazla işçi beklemekteydi. Ağrılı ve Kayserili işçiler, işçi pazarının büyük çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Ağrılı ve Kayseri işçi grubu dışında 45-50 civarında Çorumlu ve Giresunlu işçi de beklemekteydi.

Beşiktaş meydanında yer alan Barbaros taksi durağının hemen yanındaki çınar ağacının önünde sadece Ağrılı ve Kayserili inşaat işçileri beklerken, hemen aşağıdaki cadde de yer alan iskelele yakın alanda (günümüzde Beşiktaş Bahçeşehir İETT durağı olan bölgede) ise çoğunluğu Çorumlu ve az sayıda da Giresun iline bağlı Şebinkarahisar ilçesinden gelen işçiler beklemekteydi. Kayserili ve Ağrılı işçiler, birbirlerine yakın alanda beklemiş olup ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmekteydi. Kayseri işçiler, inşaatlarda ağırlıklı olarak boyacılık işlerine gitmekte olup bölge sakinleri tarafından boya ustası olarak bilinmekteydi. Ağrılı işçilerin büyük çoğunluğu inşaat ustası olup Kayserili işçilerin aksine inşaatın birçok alanında günlük işlere gitmekteydi. Beşiktaş meydanında Ağrılı ve Kayserili işçiler daha çok inşaat işleri ve kömür taşıma, nalburcu ve kerestecilerin malzemelerini taşıma işlerine yönelirken, durağın hemen yanında bulunan Çorumlu ve Giresunlu (Şebinkarahisar) işçiler ise ev taşıma, fabrikaların, firmaların yüklerini taşıma işlerinin yanı sıra kömür taşıma işlerine de gitmekteydi. 1980'lerde Beşiktaş çarşının içinde birçok nalbur, keresteci ve kömürcü bulunmaktaydı.

³⁹⁷ Her işçi grubu, diğer işçi gruplarının bekleme alanlarına saygı duymak zorundaydı. Aksi halde bir işçi grubunun diğer işçi gruplarına bekleme alanlarına dahil olması veya pazarlık sürecine dahil olmak için karşı caddeye geçmesi halinde ise işçiler arasında gerilim yaşanacağı bilinmekteydi.

Çorumlu ve Giresunlu işçiler, 1995'lere dek köprü'nün yanında yer alan caddenin kaldırımlarda beklemeye devam etmiştir. 1990'ların ortalarına dek Çorumlu ve Giresunlu işçiler bir yandan köprü'nün yanında bekleyip günlük işlere giderken, öte yandan hemen arkalarında bulunan geniş boş alanda ise bu işçilere ait ve diğer işverenlere ait küçük ve orta boy nakliyat araçları beklemekteydi. Geçmişte bazı Çorumlu ve Giresunlu işçiler de işçi pazarında elde ettikleri birikimle kendilerine küçük nakliyat araçlarını alarak işveren oldular. Diğer nakliyatçılar gibi bu işçi grubu da bölgede uzun süre nakliyat işlerine giderken Çorumlu veya Giresunlu işçileri de yanına alarak yük taşıma işlerine gitmekteydi. 1990'ların ortalarına doğru nakliyat araçların bulunduğu alanda Büyükşehir belediyesi çevre düzenlenmesini yapması üzerine nakliyatçılar iskele meydanından ayrıldılar. Nakliyatçıların zorunlu olarak ayrılmasıyla Çorumlu ve Giresunlu işçilerin işgücüne katılımı azalması ve günlük kazançların sürekli düşmesiyle Çorumlu ve Giresunlu işçiler de kısa sürede işçi pazarından ayrıldılar. Çorumlu ve Giresunlu işçilerin önemli bir bölümü, farklı bölgelerdeki çalışma alanlarına yönelirken küçük sayıda da işçi grubu ise çarşının içinde yer alan Şabanın yeri işçi kahvehanesinde günlük işlere gitmek için beklemeye devam etti. 1990'ların ortalarından itibaren bölgede inşaat işlerinin azalması ve belli aralıklarla tadilat işlerinin de çıkması nedeniyle Ağrılı ve Kayserili işçilerin büyük çoğunluğu işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldı.

4.1.8.2. Şöhretler İşçi Pazarı

Beşiktaş ilçesinde işçilerin bekledikleri ikinci bir mekân da çarşının içinde yer alan Ortabahçe caddesi üzerinde yer alan Kambur sinemasının (Kamburun bahçesi yazlık sinema) hemen yanında bulunan Şöhretler kahvehanesiydi. Şöhretler kahvehanesi, 1955'lerde Beşiktaş'ta yaşamını sürdüren bir işletmeci tarafından açılmış olup günümüzde bölgenin en eski esnaflarındandır. Şöhretler kahvehanesine ilk dönemlerde daha çok Beşiktaş'ın yerli halkı ve çevredeki esnafları oturduğu bir mekân iken sonraki yıllarda ise birkaç işçi de kahvehanede oturmaya başladı. Ağrılı veya Erzurumlu işçilerden ilk hangi işçi grubunun kaç işçiyle kahvehanede beklediğine dair net bir veriye ulaşılamamıştır. Zamanla kahvehanede bekleyen Ağrılı ve Erzurumlu Kürt işçilerin sayısında bir artış yaşandı. Erzurumlu ve Ağrılı işçilerin 25 yıl boyunca devamlı olarak Şöhretler kahvehanesinde beklemesi nedeniyle zamanla Şöhretler kahvehanesi işçiler, esnaflar ve mahalle sakinleri tarafından Şöhretler işçi kahvehanesi olarak anılmaktadır. Şöhretler işçi kahvehanesinin işletmecisinin her sabah güneşin doğuşuyla kahvehanesini açmasıyla beraber işçiler, günlük işlere gitmek için günün belli saatlerinde

kahvehanenin içinde veya önünde beklemekteydi³⁹⁸. Bu süre zarfında işçilerin önemli bir bölümü gurbetçi işçi olup işçiler arasında hemşerilik ve akrabalık ilişkisi bulunmaktaydı.

1970'lerin başlarından 1990'ların ortalarında Şöhretler işçi kahvehanesinin kapandığı döneme dek Ağrılı ve Erzurumlu Kürt işçiler beklemekteydi. Ağrılı ve Erzurumlu Kürt işçiler, yaklaşık 25 yıllık süreçte her sabah günlük işlere gitmek için Şöhretler kahvehanesinde beklemekteydi. Bu süre zarfında diğer işçi kahvehanelerine kıyasla Şöhretler işçi kahvehanesinde çok az sayıda Ağrılı ve Erzurumlu Kürt işçi beklemekteydi. Yapılan görüşmelerde, işlerin en yoğun olduğu dönemlerde bile 15-20 arasında Ağrılı ve Erzurumlu Kürt işçi beklemekteydi. Şöhretler kahvehanesi diğer ilçelerden gelen işverenler tarafından daha az bilinmesi ve Şöhretler kahvehanesinin Beşiktaş meydanının çeperinde olması (Çarşının içinde bulunması) nedeniyle işverenlerin ve yeni işçi grupların daha çok Beşiktaş meydanına yönelmesine neden olmaktaydı. Bu nedenle işçilerin büyük çoğunluğu Beşiktaş meydanında beklemeyi tercih etmekteydi. 1990'ların ortalarına dek Beşiktaş esnaflarına, yerel halka ve diğer bölgedeki işverenlere günlük işçi lazım olduğunda Beşiktaş meydanındaki işçi pazarında veya çarşının içinde yer alan Şöhretler işçi kahvehanesinde günlükçi işçi ihtiyacı karşılanmaktaydı. Ağrılı ve Erzurumlu işçiler, başta inşaat işleri olmak üzere çevredeki esnafların ve ev sahiplerin yüklerini taşımaya gitmekteydi.

1990'ların başlarına doğru Şöhretler işçi kahvehanesine yeni işçi grupları dahil olmaması ve Ağrılı ve Erzurumlu işçilerin de yaşlanması ve ağır işlerde çalışamayacak duruma gelmesi üzerine Ağrılı ve Erzurumlu yaşlı işçiler, 1990'ların başlarından itibaren Şöhretler işçi kahvehanesinden ayrılmaya başladı. 1990'ların ortalarına doğru sadece iki yaşlı işçi, Şöhretler işçi kahvehanesinde beklemekteydi. 1990'ların ortalarına doğru Şöhretler işçi kahvehanesinin kapanmasıyla geriye kalan yaşlı iki işçi de işçi kahvehanesinden ayrıldı. 1990'ların başlarından itibaren işçi sayısının azalması ve müşterilerin de azalmasıyla kahvehane işletmecisi zor durumda kaldı. Aynı şekilde Beşiktaş çarşıda birçok eğlence mekânının açılmasıyla beraber kısa

³⁹⁸ Ağrılı ve Erzurumlu işçiler, havanın sıcak olduğu dönemlerde kahvehanenin önüne çıkıp iş kovalarken, yağışlı günlerde ise kahvehanenin içinde oturup işverenlerin kahvehaneye gelmesini beklemekteydi. Özellikle işçiler, uzun süre aynı mekânda beklemeleri ve birbirleriyle dostane ilişkileri bulunması nedeniyle işçiler bu konuda birbirlerine saygı duymaktaydı. Öte yandan Beşiktaş meydanına kıyasla Şöhretler işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, daha şanslı olup işçiler kahvehanenin önünde olsun kahvehanenin içinde olsun genelde oturarak iş kovalamaktaydı. Aynı şekilde soğuk havalarda dışarda ayakta beklemek yerine kahvehanenin içinde sıcak ortamda oturarak ve çaylarını yudumlayarak beklemekteydi. Bu sebeple bu işçi grubu, Beşiktaş meydanındaki diğer işçi grubuna kıyasla daha insani koşullarda beklemekteydi.

sürede bölgedeki esnafların da kiralarda önemli bir artış yaşanması üzerine Şöhretler işçi kahvehanesi işletmecisi işyerini taşımak zorunda kaldı ³⁹⁹.

4.1.8.3. Alaybeyi (Şaban'ının yeri) İşçi Pazarı

Beşiktaş ilçesinde işçilerin beklediği üçüncü bir mekân ise Şaban'ın kahvehanesiydi. 1990'ların başlarından itibaren Beşiktaş meydanında bekleyen işçilerin küçük bir bölümü, zamanla Şaban'ın kahvehanesine geçmesiyle kahvehane işçiler ve çevredeki esnaflar tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Şabanın kahvehanesi olarak da bilinen işçi kahvesinin mekânsal konumuna baktığımızda; Şehit Asım caddesi üzerinde yer alan Alaybeyi sokağında Şabanın işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. Şabanın işçi kahvehanesinde daha çok Ağrılı, Sivaslı, Giresunlu, Çorumlu ve Kayserili işçilerin beklediği esnaflarla yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde ilk hangi yılda ve hangi işçi grubunun Şaban'ın işçi kahvehanesinde beklemeye başladığına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Aynı şekilde dönemlere göre işçi sayısına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır⁴⁰⁰.

1990'ların başlarında Ağrılı, Kayserili, Çorumlu ve Giresunlu işçilerin bir bölümü Beşiktaş meydanındaki işçi pazarında ayrılarak çarşının içinde bulunan Şabanın kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. İşçilerin beklediği süreçte inşaat işlerine, işyeri tadilatlarına ve yük taşımaya gitmekteydi. Şabanın işçi kahvehanesi 2004-2005 yılları arasında işçilerin çoğu ayrılması ve gelirinin düşmesi üzerine kapanmıştır. Şabanın işçi kahvesinde çalışanı, kısa sürede Alaybeyi sokağın hemen ilerisinde yer alan Köyiçi mektep sokağında yeni bir kahvehane açmasıyla geriye kalan birkaç işçi de yeni kahvehanede birkaç yıl beklemeye devam etti. Kısa süre sonra ise kahvehane işletmesi de kira fiyatların sürekli yükselmesi ve işçi sayısının düşük oluşundan dolayı gelirlerinde azalma yaşanmasıyla 2020 yılına doğru kahvehanesini kapatmak zorunda kaldı. Kahvehanenin kapanmasıyla geriye kalan

³⁹⁹ Beşiktaş çarşısında eğlence mekânları ve kafelerin açılmasıyla beraber bölgede tutunamayan nalbur, keresteci ve kahvehaneler kısa sürede çarşının çeperlerine dağılmak zorunda kaldı. Bu esnaf grubunun içinde yer alan Şöhretler kahvehanesi işletmecisi yüksek kira artışından dolayı işletmesini kapatarak daha çeperde bulunan ve kiralarda daha ucuz olduğu İhlamurdere caddesi üzerinde yer alan Yeniol sokağında işyeri kiralayıp kahvehane işletmeciliğine devam etmektedir. 1990'ların ortalarında kahvehanenin taşınmasıyla beraber geriye kalan iki işçi de yeni mekâna geçmek yerine bölgeden tamamıyla ayrıldı. Böylece tüm işçilerin ayrılmasıyla Şöhretler kahvehanesi, işçi kahvehanesi olma vasfını yitirerek mahalle sakinleri ve esnafların günün belli saatlerinde uğradığı bir mekân oldu.

⁴⁰⁰ 2022 yılında yapılan saha araştırmasında Şaban'ın işçi kahvehanesinin olduğu mekâna gidilmiştir. Yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde işçi kahvehanesinde işçi bulunmaması ve kahvehane işletmecisinin de daha önceden bölgeden ayrılması nedeniyle işçi kahvehanesine dair detaylı verilere ulaşılamamıştır. İşçi kahvehanesi çevresindeki esnaflarla yapılan görüşmelerde esnafların büyük çoğunluğu 2000 sonrasında bölgede işyeri açması nedeniyle işçi kahvehanesinin geçmişine dair ayrıntılı verilere erişilememiştir.

son yaşı işçiler de bulunduğu mekândan ayrılmasıyla Beşiktaş ilçesinde günlük işlere giden işçi kalmadı.

Bölgede yaşanan soylulaştırma süreciyle birlikte zamanla hızlı kira artışına bağlı olarak birçok kahvehane, nalbur ve keresteci esnaf işyerini taşımak veya kapatmak zorunda kaldı. Zamanla mekânların çoğu kafelere, restoranlara ve eğlence mekânlarına dönüşmesiyle soylulaştırma süreciyle bölgede kira fiyatları sürekli yükselmiştir. Beşiktaş merkezindeki mekânların yeni rantsal alanlara dönüşmesiyle düşük gelirli mekânların bu süreç karşısında çaresiz kalması sonucunda işçi kahvehaneleri ve eski işletmelerin çoğu kapanmak zorunda kaldı. Bu durumun bir benzeri de çarşı içinde yer alan her iki işçi kahvehanesinden de yaşanmıştır. Soylulaştırma süreciyle beraber ekonomik olarak tutunamayan Şaban'ın işçi kahvehanesi de zamanla işyerini kapatmak zorunda kalırken, Şöhretler işçi kahvehanesi ise işyerini daha çepere taşımak zorunda kaldı.

Toparlayacak olursak, Beşiktaş meydanındaki işçi pazarı Beşiktaş'ın merkezi konumundaydı. Beşiktaş'ın yerli halkı, esnafları ve Beşiktaş ve diğer ilçelerinden gelen işverenler, günlük işçi ihtiyacını Beşiktaş ilçesinde bulunan her üç mekânda işçi temin etmekteydi. Beşiktaş sakinlerin bir bölümü ise günlük işçi ihtiyaçlarını Mecidiyeköy'de yer alan işçi meydanında da karşılamaktaydı. Beşiktaş meydanında bulunan işçi pazarı ile Şişli ilçesine bağlı Mecidiyeköy işçi pazarı bölgenin işçi ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılamaktaydı. Günümüzde ise Beşiktaş ve Şişli bölgesinin günlük işçi ihtiyacının önemli bir bölümü Mecidiyeköy işçi pazarından karşılanmaktadır.

4.1.9. Beylikdüzü İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı

4.1.9.1. Merkez İşçi pazarı

2022 yılında yapılan saha araştırmasında Beylikdüzü ilçesinde sadece bir tane işçi pazarı bulunduğu tespit edilmiştir. Beylikdüzü ilçesinde bekleyen işçiler, geçmiş yıllarda Barış Manço parkı yakınındaki Emlak Bank konutlarının önünde beklemekteydi. Bu bölgede bekleyen işçilerin neredeyse tamamı başta evden eve taşımacılık olmak üzere farklı yükleri taşıma işlerine gittikleri için sabah güneş doğmadan işçi pazarına gelip beklemekteydi. İşçiler, havanın güzel olduğu dönemlerde işçi pazarında beklerken, soğuk havalarda ise hemen yanlarında bulunan özel hastanenin bitişiğindeki çay ocağında beklemeyi tercih etmektedirler⁴⁰¹.

⁴⁰¹Soğuk havalarda nakliyatçılar, işçi pazarında işçi bulamadıklarında ise az ileride bulunan çay ocağına geçip işçilerini seçip taşıma işlerine götürmekteydi. Son yıllarda cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla işçiler, zamanla işçi pazarına gelip beklemektense evde oturup nakliyatçıların kendilerini cep telefonu üzerinden işe çağrılmalarını beklemektedir.

İşçiler, 1990'ların başlarından itibaren işçi pazarında beklemeye başladılar. 1990'lardan 2010'lara dek farklı illerden gelen birçok Tokatlı, Bitlisli, Ağrılı, Karşılı ve Yozgatlı işçi beklemekteydi⁴⁰². Yerli işçiler, 1990'lardan 2006'lara dek ağırlıklı olarak inşaat işleri, yük taşıma vb. işlerine gitmekteydi. İşçi pazarının bulunduğu alana ilk olarak 2006 yılında iki Tokatlı (Tokat'ın merkez köyüne bağlı olan kişiler) nakliyatçı bekledi. Kısa sürede İstanbul'un çevre ilçelerinden ve farklı illerden gelen birçok nakliyatçı da beklemeye başlaması üzerine işçilerin neredeyse tamamı sadece nakliyatçı işverenlerin talepleri doğrultusunda yük taşıma işlerine gitmeye başladı⁴⁰³. Bu süreçte nakliyatçılar her ne kadar bazı yerli işçilerin çalışma performanslarından memnun kalmamış olsa da işçi eksikliğinden dolayı nakliyatçılar yine de yerli işçi grubunu yük taşıma işlerine götürmeye devam etmekteydi. 2010'lardan itibaren işçi pazarının olduğu alana yabancı işçilerden oluşan Türkmenistanlı, Özbekistanlı işçiler de beklemeye başlamasıyla işçi sayısında artış oldu. Böylece nakliyatçılar, işçi artışından yararlanarak daha düşük ücretle yoğun emek sömürsüne maruz kalacak olan yabancı göçmen işçilerden oluşan Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçi gruplarını daha çok yük taşıma işlerine götürmeye başladı. Yabancı göçmen işçilerin işçi pazarına dahil olmasıyla yerli işçilerin kazançlarında sürekli düşüş yaşandı.

Bu sebeple 2010'lardan 2022'lere dek yerli işçilerin sayısı hızla düşerken, yabancı göçmen işçilerin sayısında ise artış yaşandı. Her ne kadar son yıllarda birkaç düzensiz Afganistanlı göçmen işçi de işçi pazarında yük taşıma işlerine gitmiş olsa da son yıllarda güvenlik güçleri tarafından düzensiz göçmenlerin sınır dışı edilmeleri nedeniyle düzensiz

⁴⁰²2022 yılında yapılan saha araştırmasında bu işçi grubundan hiçbir işçinin beklememesi nedeniyle 1990-2010 yılları arasında ilk hangi işçi grubunun gelip beklediği, işçilerin sayısı ve hangi işçilerde çalıştıklarını ve hangi bölgelerde barınma ihtiyaçlarını karşıladıklarına dair detaylı bir veriye ulaşılamamıştır. Eski nakliyatçılar ve çevredeki eski esnaflarla yapılan görüşmelerde birkaç temel bilgi paylaşılması nedeniyle bu döneme dair detaylı bir veriye ulaşılamamıştır.

⁴⁰³2006 yılında ilk kez birkaç nakliyatçı Barış Manço parkının önünde beklemiş olsa da zamanla işlerin yoğunlaşmasına ve iyi gelir sağlaması nedeniyle farklı bölgelerden de birçok nakliyatçı Barış Manço parkın önünde beklemeye başladı. Böylece parkın çevresinde bekleyen nakliyatçıların sayısının hızla artması ve belli dönemlerde nakliyatçılar arasında rekabetin yoğunlaşmasına bağlı olarak nakliyatçılar arasında gerilimin yaşanması nedeniyle nakliyatçıların bir bölümünün bulunduğu alanı terk ederek farklı bir bölgeye yöneldi. Böylece 2006 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek bu bölgede bekleyen nakliyatçılar, iki farklı gruba bölünmüştür. Nakliyatçıların bir bölümü Barış Manço parkın önünde beklerken, diğer bir nakliyatçı grup ise Cumhuriyet caddesi üzerinde bulunan Atrium Çarşısının olduğu çevre sokaklarında ve Cumhuriyet caddesinin üzerinde beklemektedir. Nakliyatçılar hem çevredeki esnafların ve mahalle sakinlerin hem de trafik polislerden ceza almamak içinde iki farklı bölgede beklemek zorunda kalmıştır. Her iki bölgedeki nakliyatçılara işçi lazım olduğunda sadece bu bölgede bulunan yerli işçilerden ve daha sonraki yıllarda yaygınlaşan düzenli göçmen işçilerden işçi temin edilmekteydi. Nakliyatçılarla günlük taşıma işlerine giden işçilerden sadece 5-6 yerli işçi kalmıştır. Nakliyatçılarla çalışmaya giden işçilerin büyük çoğunluğu ise Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinden gelen düzenli yabancı işçilerden oluşmaktadır. Az da olsa birkaç düzensiz Afganistanlı işçi de taşıma işlerine katılmaktadır. Diğer bazı işçi pazarlarında olduğu gibi günümüzde bu bölgedeki işçi pazarında da yerli işçilerin yerini zamanla yabancı işçiler alıp sayısal çoğunluğu sağladıkları tespit edilmiştir.

Afganistanlı göçmen işçiler, işçi pazarında beklemek yerine evde bekleyip cep telefonu üzerinden nakliyatçılar tarafından yük taşıma işlerine götürülmeye başlandı⁴⁰⁴.

Öte yandan birçok yerli işçinin de yaşlı olması ve ağır eşyaları kaldırmakta zorluk yaşaması nedeniyle nakliyatçılar yerli işçileri çalıştırmak yerine daha genç ve güçlü olan yabancı göçmen işçileri işe götürmekteydi. Yabancı göçmen işçilerin düşük ücretle çalışmaları nedeniyle nakliyatçılar, daha çok yabancı göçmen işçileri tercih etmeleri nedeniyle kısa sürede yerli işçiler, günlük işlere daha az gitmeleri nedeniyle işçi pazarından ayrılmaya başladılar. Özellikle nakliyat işlerinin yoğun olduğu yaz döneminde nakliyatçılar, günlük işçi bulamadıklarında ise kendilerine daha yakın olan Esenyurt meydanında bulunan işçi pazarına giderek Erzurumlu işçileri alıp yük taşımaya götürmektedir. İşçiler, ağırlıklı olarak çevredeki esnafların, fabrikaların ve ev sahiplerinin yüklerini taşıma ve depolama işlerine gitmektedir.

2022 yılında Beylikdüzü işçi pazarında yapılan saha araştırmasında yabancı göçmen işçilerin yanı sıra yerli işçilerden sadece Erzurumlu, Malatyalı ve Edirneli işçilerden oluşan 5-6 yaşlı yerli işçi kalmış olup yerli işçilerin tamamı da işçi pazarında beklemek yerine evden bekleyip cep telefonu üzerinden günlük yük taşıma işlerine gitmeyi tercih etmektedir. Son dönemlerde yerli işçiler gibi bazı Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçiler de işçi pazarına gelmek yerine evden cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmeye başladılar.

4.1.10. Beyoğlu İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.10.1. Kasımpaşa İşçi Pazarı

Beyoğlu ilçesinde işçi sayısının en yüksek olduğu işçi pazarların başında Kasımpaşa işçi pazarı gelmektedir. Kasımpaşa işçi pazarında bekleyen işçiler, uzun yıllar aynı bölgede bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir. İşçiler, geçmişten günümüze dek Bahriye caddesi üzerinde bulunan Kasımpaşa büyük caminin önünde beklemekteydi. 2019 yılında Kasımpaşa büyük caminin tadilat kararı alınmasıyla işçilerin çoğu (özellikle de Ağırlı işçiler), caminin yan sokağında bulunan Kasımpaşa Cami sokağında beklemeye başladı. Saha çalışması sürecinde büyük caminin tadilatı devam etmesi nedeniyle işçiler, günümüzde de Kasımpaşa cami sokağı ile sahra sokağının kesiştiği alanda beklemeye devam etmektedir. Günümüzde işçilerin bir bölümü Kasımpaşa cami sokağının olduğu alanda ayakta günlük işlere gitmek için beklerken işçilerin diğer bir bölümü ise hemen yan sokağında bulunan kahvehanede beklemeyi

⁴⁰⁴ Özellikle düzensiz Afganistanlı işçilerin zayıf olmaları ve ağır yükleri taşımakta zorluk çekmeleri nedeniyle nakliyatçılar tarafından acil ihtiyaçları dışında pek tercih edilmediği tespit edilmiştir. Aynı şekilde nakliyatçılarla yapılan görüşmelerde özellikle Azerbaycanlı işçilerin çoğunun ağır işleri taşımakta zorluk çekmeleri nedeniyle bu işçi grubu da tercih edilmemektedir.

tercih etmektedir. İşçiler, iş bulamadıkları günlerde veya soğuk günlerde caminin az ilerisindeki Cezayirli Mektebi sokağında bulunan kahvehanede beklemektedir⁴⁰⁵. İşçiler, güneşin doğuşuyla her iki mekânda da bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir. İşçiler, belli günlerde cami sokağının köşesinde beklerken, bazı günlerde ise kahvehanede beklemeyi tercih etmektedir⁴⁰⁶.

Kahvehanede bekleyen işçiler, sokağın köşesinde bekleyen diğer işçilere kıyasla daha insani koşullarda beklemektedir. Kahvehanede bekleyen işçiler, havanın soğuk olduğu günlerde kahvehanenin içinde oturarak, çaylarını yudumlayıp işçi arkadaşlarıyla muhabbet ederek iş çıkmasını beklemektedir. Sokağın köşesinde bekleyen işçiler ise her ne kadar soğuk havalarda kahvehaneye sığınsa da havanın güzel olduğu günlerde sokağın başın saatlerce güneşin altında ayakta bekleyip işverenlerin gelmesini beklemektedir. İşçiler, öğlene dek bekleyip işe gitmeye çalışmaktadır. İş bulamayan işçilerin bir bölümü öğleden sonra birkaç saat daha beklemeye çalışırken bazı işçilerde kahvehaneye geçerek bu sefer şansında kahvehanede bekleyerek işe gitmeye çalışmaktadır. 2000'lere dek işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi olduğu için kış aylarında çoğu işçi memleketine gitmekteydi. 2000 sonrasında geriye kalan birçok işçi İstanbul'un çeperinde daire satın almasıyla İstanbul'da kalıcılığıyla kış aylarında da işçi pazarına gelmeye devam etmektedir. Yapılan görüşmelerde neredeyse her iki işçiden bir gurbet hayatını sürdürmeye devam etmektedir⁴⁰⁷.

⁴⁰⁵ Cezayirli Mektebi sokağında bulunan kahvehanedeki İşçilerle ve kahvehane sahibiyle yapılan görüşmelerde 1980'lerin sonlarında kahvehanenin açıldığını ve kahvehane işletmesinin Kürt olması nedeniyle kahvehaneye ağırlıklı olarak Kürtlerin gelmesine olanak sağladı. İşçiler, gün içinde veya akşamları işçi arkadaşlarıyla kahvehanede oturup günlük muhabbetlerini etmekte veya oyun oynayarak boş zamanlarında aynı mekânda sosyalleşmektedir. Bu kahvehane, işçilerin işe gitmek içinde kullandıkları bir mekân olduğu gibi gün içinde veya akşamları sosyalleşmek için de kullandıkları önemli bir mekândır.

⁴⁰⁶ 1980'lerden sonra Sivaslı işçiler, büyük caminin karşı caddesindeki Sivaslıların kahvehanesinde beklemeyi tercih ederken, Kürt işçileri ise Cezayirli Mektebin sokağında bulunan Kürt bir işletici tarafından çalıştırılan kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Kasımpaşa işçi pazarında bekleyen işçilerde boş zamanlarında veya soğuk havalarda kendi hemşerilerinin işlettiği kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. İşçiler, kışın hava soğuk olması nedeniyle Kasımpaşa büyük caminin önünde beklemek yerine işçi pazarının çevresinde bulunan hemşerilerinin kahvehanesinde beklemeyi tercih etmekteydi. Bu sebeple işverenler, kış aylarına cami önünde işçi bulamadıklarında çevredeki kahvehanelerde oturduklarını bilmekteydi.

⁴⁰⁷ 2000 öncesinde Tokatlı, Sivaslı ve Ağrılı işçiler, hasat zamanında 1-2 aylığına köylerine ekin hasadına gitmekteydi. Günümüzde ise özellikle tarımsal faaliyetlerinde yaşanan yetersiz gelirden kaynaklı olarak işçilerin önemli bir bölümü küçük meta üreticiliğinden kopmuştur. Günümüzde ise işçi grubu içinde çok küçük bir grubun yazın hasat döneminde köyüne döndüğünü söyleyebiliriz. Geçmişle kıyaslandığında ise işçilerin önemli bir bölümü tarımsal faaliyetten koptuğu için yaz aylarında da Kasımpaşa işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Özellikle İstanbul'a kalıcı olarak yerleşen işçiler, dört mevsim Kasımpaşa işçi pazarına gelip beklemeye devam etmektedir. Aynı şekilde Ağrılı işçiler, uzun süre Kasımpaşa işçi pazarında beklemelerine rağmen yine de işçilerin bir bölümü gurbet hayatını sürdürmesi dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağrılı işçiler, Kasımpaşa işçi pazarında uzun yıllar beklemelerine rağmen günümüzde de gurbet hayatlarını sürdürmeye devam etmektedir. Diğer işçi pazarına kıyasla Kasımpaşa işçi pazarında bekleyen bu işçi grubu, İstanbul'da kalıcılığa dair herhangi bir çaba içinde bulunmadıklarını söyleyebiliriz. Özellikle geçmişte ucuz arsa ve ev alabilme fırsatı olduğu halde bunu değerlendirmeyen ve birikimlerini köyde harcayan işçi kitlesinin önemli bir bölümü, sonraki

Kasımpaşa büyük caminin önündeki işçi pazarına 1960’larda Tokatlı ve Sivaslı işçiler beklemekteydi. Yapılan görüşmelerde ilk hangi işçi grubunun kaç işçiyle beklediğine dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Tokatlı işçilerin sayısı, Sivaslı işçilere kıyasla daha fazlaydı. 1980’lerin sonlarına doğru ise Ağrılı küçük bir işçi grubu da beklemeye başladı. 1990’ların başlarına doğru yeni gelen Ağrılı (Ağrı’nın Hamur ilçesine bağlı üç farklı köyden gelenler), Sivaslı ve Tokatlı işçilerle beraber işçilerin sayısında kayda değer bir artış yaşandı. İşçilerle ve çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde 1990’ların başlarında çoğunluğu yetişkin, genç ve çocuk işçilerinden oluşan 200’den fazla işçinin beklediği tespit edilmiştir. Bu işçi grubundan 70-80 civarı Ağrılı Kürt işçilerden oluşurken, geriye kalanlar ise Sivaslı ve Tokatlı Türk işçilerden oluşmaktaydı. İşçi grubu içinden aile üyeleri, akraba, aynı veya komşu köyden olan birçok işçi grubu beklemekteydi. İşçi sayısının yüksek olması nedeniyle caminin bir köşesinde Ağrılı işçiler, ortasında Sivaslı işçiler, diğer köşesinde ise Tokatlı işçiler beklemekteydi. 1990’ların sonlarına doğru ise bilinmeyen bir nedenle Sivaslı işçiler, karşı caddeye geçerek kahvehanenin önünde beklemeye başladı. Böylece 1990’ların sonlarından itibaren büyük caminin önündeki Bahriye caddesinin kenarında (üst köşesinde sahile inilen yolda) Ağrılı işçiler caminin bir köşesinde beklerken hemen alt kısmında caminin diğer köşesinde ise Tokatlı işçiler beklemekteydi. Öte yandan caminin tam karşıdaki Bahriye caddesinde ise Sivaslı bir işletmecinin kahvehanesinin önünde de Sivaslı işçiler beklemekteydi. Kısa süreliğine de olsa bazı Tokatlı işçilerde karşı caddeye geçerek Sivaslı işçilerin yanında bekledi. Bu grup kısa süre sonra tekrardan Tokatlı hemşerilerinin yanına geri döndü.

Kasımpaşa işçi pazarında büyük caminin önünde bekleyen Tokatlı, Sivaslı ve Ağrılı işçiler, büyük caminin farklı köşelerinde kendi hemşerileriyle bir köşede beklemekteydi. İşçi grupları, kendi hemşerileriyle bir köşede beklediği için işçiler arasında gerek işçi seçimi sürecinde gerekse bekledikleri alanlar bakımında işçiler arasında daha az gerilim yaşanmaktaydı. İşçiler, her ne kadar bu duruma dikkat etmeye çalışmış olsa da işlerin daha az olduğu dönemlerde işçiler işe gidebilmek için diğer işçi grubunun pazarlık sürecine dahil olabilmekteydi. Bu durum işçiler arasında gerilim yaşanmasına neden olmaktaydı⁴⁰⁸. Her ne

yıllarda da iş yoğunluğunun hızla azalması nedeniyle ucuz daire veya arsa alma fırsatını elinden kaçırdı. Öte yandan da geleneksel ilişkiler, aile bağlarının güçlü olması nedeniyle aile büyüklerinin çocuklarının büyükşehirlerde yaşamalarına karşı çıkması da bu işçi grubunun günümüzde de gurbetçi kalmalarını sağlayan diğer önemli bir dışsal etkidir.

⁴⁰⁸ Her ilden gelen işçi grubu, özellikle bu süreçte kendi bölgesini korumaya çalışmakta ve işverenlerin kendi yanlarına geldiğinde diğer işçi grubunu kendi alanlarına dahil etmemeye çalışmaktaydı. Hem esnaflarla hem de işçilerle yapılan görüşmede işçiler arasındaki gerilimlerin temel sebepleri işçilerin birbirlerine mekânına dahil olması ve işverenle iletişime geçme çabasından kaynaklanmaktaydı. Çoğu defa işverenlerde işçiler arasında yaşanan bu gerilimden nasibini alabilmekteydi. Bazı işverenler, bu durumla karşılaştığında sınırlarına hâkim olamayıp hiçbir işçiyi seçmeden hızlıca işçi pazarından uzaklaşmaktaydı. 1990’larda Ağrılı işçilerle Tokatlı ve

kadar bu işçi grupları arasında belli dönemlerde kavga yaşanmış olsa da iş yoğunluğundan kaynaklı olarak yine de diğer işçi grubunu da işe davet etmekteydi. Bu durum işçiler arasında zorunluluğa dayalı karşılıklı iş birliği geliştirmelerine ve birbirlerini daha yakından tanıma olanağını da sağlamaktaydı.

Kasımpaşa işçi pazarında bekleyen işçiler, 1990'ların ortalarına dek ağırlıklı olarak inşaat işleri, kömür taşıma, ev taşıma ve çevredeki fabrikaların, nalbur, keresteci ve kömürcülerin yüklerini de taşımaya gitmekteydi. İşçiler, diğer birçok ilçede olduğu gibi Kasımpaşa bölgesi ve çevre ilçelerinde birçok gecekondu evin yapımında önemli rol üstlenmiştir. 2000 sonrasında inşaat işleri ve yük taşıma işlerinin azalmasına bağlı olarak işçilerin günlük kazançlarında düzenli bir düşüş yaşandı. Böylece birçok işçi, zamanla işçi pazarından doğal nedenlerle (yaşlanması, köyünden bir daha gelmemesi vb.), maaşlı işe yönelmesi ve kendi işinde işverenlik yapmasıyla işçi sayısı düşmeye başladı. 2015'lere gelindiğinde ise Sivaslı, Tokatlı işçilerin büyük çoğunluğu ve az da olsa bazı Ağrılı işçilerinde Kasımpaşa işçi pazarından ayrılmasıyla işçi sayısında önemli bir düşüş yaşandı. 2015-2016'lara gelindiğinde ise geriye kalan birkaç Tokatlı ve Sivaslı işçi de işçi pazarından tamamen ayrıldılar. Bu sebeple 2016 yılından itibaren sadece Ağrılı işçiler, beklemeye devam etmektedir. Öte yandan 2016-2017 yılları arasında her ne kadar düzensiz Afganistanlı işçiler de Kasımpaşa işçi pazarına gelip beklemeye çalışsalar da Ağrılı işçiler tarafından izin verilmemiştir⁴⁰⁹.

2022 yılında saha çalışmasında yapılan gözlemlerde ve görüşmelerde işçilerin beklediği her iki mekânda 80-90 civarında işçi beklemektedir. Günümüzde Beyoğlu işçi pazarlarını kıyasladığımızda ise işçi pazarları içinde hem işçi sayısı bağlamında hem de genç işçi sayısı bakımında en çok işçi Kasımpaşa işçi pazarında beklemektedir. Günümüzde bu işçilerin bir bölümü genç işçilerden oluşurken diğer kalan işçilerin önemli bir bölümü ise yetişkin ve yaşlı

Sivaslı işçiler arasında işe gitme ve mekânı koruma çabası nedeniyle yoğun bir rekabet yaşanmaktaydı. Günümüzde ise bu durum tamamıyla değişmiştir. Günümüzde ise Tokatlı ve Sivaslı işçilerin bu alandan ayrılması ve Ağrılı işçilerin de sayılarının azalması nedeniyle bu durum tamamen değişti. Şu anda hem kahvehanede hem de Kasımpaşa cami sokağında sadece Ağrılı işçilerin beklemeleri nedeniyle işçiler arasında işe gitme veya bekleme sürecinde Ağrılı işçiler, kendi aralarında daha az gerilim yaşamaktadır.

⁴⁰⁹Her ne kadar dışardan yerli (Ağrılılar hariç) ve yabancı işçiler, Kasımpaşa işçi pazarında bekleme girişiminde bulunsalar da bu durum Ağrılı işçiler tarafından sürekli olarak engellenmekteydi. 1990'ların ortalarında Beyoğlu ilçesine bağlı Dolapdere bölgesine gelen Romanyalı erkek işçiler ise Kasımpaşa işçi pazarına yönelmek yerine daha çok Dolapdere bölgesinde mobilyacı ve keresteci esnafların yanında maaşlı işçi olarak çalışmayı tercih etmiştir. Aynı şekilde son yıllarda Beyoğlu ilçesinde birçok Afrikalı işçi çalışmış olsa da Afrikalı işçilerden herhangi bir işçi grubunun Kasımpaşa işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmadıkları tespit edilmiştir. Afrikalı işçilerde daha çok komisyoncular aracılığıyla veya maaşlı iş bulabilmek umuduyla Dolapdere bölgesinde Elmadağ caddesi üzerinde beklemeyi tercih etmekteydi. Geçmişten günümüze dek her iki işçi grubunun da iş arayışında girdikleri halde Kasımpaşa işçi pazarına yönelmedikleri tespit edilmiştir. Her ne kadar her iki işçi grubu Kasımpaşa işçi pazarında yönelseler de yerli işçiler tarafından engellenecekti. Yerli işçilerin bu konuda çok katı tutum sergiledikleri yapılan gözlemlerde ve görüşmelerde teyit edilmiştir.

işçilerden oluşmaktadır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla günümüzde Kasımpaşa'daki işçi pazarında genç işçilerin yoğunlukta olduğu için Kasımpaşa işçi pazarının uzun yıllar varlığını sürdüreceği öngörülmektedir.

4.1.10.2. Kulaksız (Şark Kahvehanesi) İşçi Pazarı

Beyoğlu ilçesine bağlı Kulaksız mahallesindeki Şark işçi pazarının konumuna baktığımızda işçiler, Fatih Sultan Minberi caddesi üzerinde yer alan Çilesiz sokağın köşesindeki caddenin kenarında beklemektedir. İşçiler, ilk beklemeye başladığı dönemden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek mekânsal konumlarını değiştirmeden beklemelerini sürdürmektedir. İşçiler, havanın güzel olduğu günlerde Çilesiz sokağının köşe başında yer alan Fatih Sultan Minberi caddesi üzerinde beklerken yağmurlu ve soğuk günlerde ise Çilesiz sokağının köşe başında yer alan binanın ikinci katındaki Giresunlular derneği Kırathanesine geçip beklemektedir. İşçiler, uzun süre kahvehaneyi soğuk havadan korunmak için bir bekleme alanı olarak kullandığı gibi işçilerin boş zamanlarında veya akşamları sosyalleşmek içinde kullanılmaktaydı.

İşçiler, 1980'lerin ortalarından itibaren Şark kahvehanesi olarak bilinen işçi pazarında beklemeye başladı. 1990'ların başlarından itibaren birçok Mardinli işçinin yanı sıra Şanlıurfalı, Diyarbakırlı, Muşlu, Siirtli ve Karanlı Kürt işçiler de beklemekteydi. Kürt işçilerin yanı sıra az sayıda da Sivaslı ve Sinoplu Türk işçi de beklemekteydi. 1990'ların başlarında 80'den fazla Kürt ve Türk işçi beklemekteydi. 1990'ların başlarında işçi sayısı yüksek olması nedeniyle cadde üzerinde esnafın işyerlerinin önünde geniş bir alana yayılarak beklemekteydi⁴¹⁰. 1990'larda işçilerin sürekli olarak günlük işlere gitmesi ve işçiler arasında rekabetin az olması sayesinde işçiler arasında herhangi bir gruplaşma veya farklı köşelerde bekleme anlayışı bulunmamaktaydı.

1990'ların başlarından 2000'lerin başlarına dek gündelik işçilere duyulan talebin azalmasına bağlı olarak işçi sayısı 45'lere kadar düştü. 2015'lere gelindiğinde ise işçi sayısı düşmeye devam etmiş olup işçi pazarında 25'e yakın Sinoplu, Mardinli, Sivaslı ve Siirtli işçi beklemekteydi. Bu tarihte işçi grupları arasında en çok Mardinli ve Sivaslı işçiler beklemekteydi. 2020'lere doğru ise birkaç Mardinli işçi beklemeye devam etmekteydi. Bazı genç Mardinli işçiler, inşaat ve yük taşıma işlerinde zorlanmaları ve düzenli iş bulamadıkları

⁴¹⁰ İşçi sayısının yüksek olması ve işçilerin caddenin köşesinde yaya yolunun üzerinde beklemesi ve esnafın işyerlerinin önünde beklemesi nedeniyle mahalle sakinleri ve bazı esnaflar işçileri sürekli polisler ve zabıtalara şikâyet etmesi nedeniyle belli dönemlerde işçilerle esnaf ve zabıta grupları arasında gerilim yaşanmasına neden olmaktadır. İşçilerin, esnafları ikna etmesi ve sokağın köşesine çekilmesisayesinde işçi pazarında kalıcılışmalarına olanak sağlamıştır.

için günlük kazançları düşük olması nedeniyle işçi pazarında ayrılarak Beyoğlu bölgesinde bulunan merdiven altı tekstil atölyelerine yöneldiler. Böylece 2021 yılının sonuna gelindiğinde ise işçi pazarında sadece üç yaşlı işçi beklemekteydi. 2022 yılında ise bir yaşlı işçinin daha ayrılmasıyla sadece Siirtli ve Sivaslı iki yaşlı işçinin beklediği yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde tespit edilmiştir. İşçilerle yapılan görüşmelerde daha önceden Afrikalı, Afganistanlı veya diğer göçmen işçilerden işçi pazarına bekleme girişiminde bulunulmadığı belirtilmiştir. Yabancı göçmen işçilerin gelmeleri halinde ise yerli işçiler tarafından engelleneceği işçiler tarafından dile getirilmiştir. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında iki yaşlı işçiden biri olan Sivaslı işçi, haftanın belli günlerinde gelirken, diğer yaşlı Siirtli işçi ise haftanın her günü sabah erkenden işçi pazarına gelmeye devam etmektedir. Kısa bir süre içinde her iki yaşlı işçinin de işçi pazarında ayrılmasıyla işçi pazarında işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

İşçilerin büyük çoğunluğu, 1980 ve 1990’larda inşaat işlerine gitmekte olup bölgedeki birçok gecekondulu evin ve binaların inşaatlarında çalışmaktaydı. Kulaksız (Şark kahvesi) işçi pazarında birçok inşaat ustası beklemekteydi⁴¹¹. İşçiler, inşaat işleri dışında boş zamanlarda kömür taşıma, ev taşıma ve bölgedeki ve çevre ilçelerindeki esnafların (kumaşçı, tekstilci, keresteci, nalburcu ve kömürcü) ve fabrikalarında yüklerini taşımaya gitmekteydi. Aynı şekilde son dönemlerde nadirde olsa bölgedeki esnaflara yurtdışından tırla gelen malların taşınmasına da gidilmektedir. Diğer birçok işçi pazarının aksine Kulaksız işçi pazarında bekleyen işçilerin, park-bahçe işlerine veya taşeron firmaların işlerine hiç gitmedikleri tespit edilmiştir. İşçiler, son yıllarda tadilat işlerinin yanı sıra ev taşımaya ve çevrede bulunan esnafların yüklerini de taşımaya gitmekteydi. Özellikle son yıllarda bölgeye Afrikalı işçilerin de dahil olup ev taşıma ve çevredeki esnafların ve firmaların başta tekstil malzemeleri (top kumaş taşıma, dikiş makinası taşıma vb.) taşıması işçi pazarında bekleyen işçilerin işgücüne katılımı konusunda olumsuz yönde etkiledi. Bölgede bulunan nakliyatçı ve esnafların da son yıllarda işçi pazarındaki yaşlı işçileri seçmek yerine daha genç ve güçlü olan Afrikalı işçileri seçmesi nedeniyle işçi pazarında bekleyen işçilerin işgücüne katılımını olumsuz etkilemekte ve bu duruma yaşlı işçilerin sert tepki göstermesine neden olmuştur⁴¹².

⁴¹¹ Bu işçi grubu içinde yer alan Sinoplu işçiler, sadece inşaatın bir alanında uzmanlaşmıştır. İşçi pazarında bekleyen Sinoplu işçiler, işverenler ve mahalle sakinleri tarafından “Sinoplu betoncular” olarak bilinmekteydi. Sinoplu işçiler, ağırlıklı olarak inşaatlarda beton işine gitmekteydi. Bölgede imar yasağıyla beraber gecekondulu evlerin yapımı da sona ermesiyle inşaat işleri durgunlaştı. İşçi grubu bölgede birçok gecekondulu evin yapımında rol oynadı.

⁴¹² 2022 yılında Kulaksız mahallesinde yapılan saha araştırmasında işçi pazarının hemen ilerisinde 5-6 küçük boy nakliyat aracına rastlanılmıştır. Bu nakliyat araçlarının sahiplerinin tamamı Erzurumlu nakliyatçılardan

4.1.10.3. Çınaraltı İşçi Pazarı

İşçiler, Beyoğlu ilçesine bağlı Bostan mahallesinde bulunan Serdar Ömerpaşa caddesi ile Karakurum sokağın kesiştiği noktada bulunan Çınar ağacının altında beklemekteydi. İşçilerin beklediği bölge aynı zamanda Çınaraltı olarak da bilinmekteydi. İşçiler, havanın güzel olduğu günlerde Çınar ağacının gölgesinde beklerken, soğuk havalarda ise Karakurum sokağında bulunan kahvehanede beklemekteydi. Bu sebeple işverenler, işçileri işçi pazarında bulamadıklarında ise işçi pazarının hemen yanında bulunan kahvehaneden işçileri alıp işe götürmekteydi⁴¹³. İşçiler, 2005 yılına dek her iki mekânda da bekleyip günlük işlere gitmekteydi. 2005 yılında işçilerin gittikleri kahvehane kapanması üzerine işçiler, sadece çınar ağacının altında beklemeye devam etti.

Birçok işçi arasında akrabalık ve hemşerilik bağı bulunması nedeniyle işçiler arasındaki gerilim daha az görülmekteydi. Aynı şekilde işçilerin büyük çoğunluğu çevredeki esnaflardan alışveriş yapması ve esnafların yüklerini taşıması nedeniyle de esnaflar işçilerin cadde üzerinde beklemelerine herhangi bir tepki göstermemekteydi. Özellikle 1960-1975 dönemleri arasında birçok işçi, bölgede yaşayan ve esnafılık yapan Rum ve Ermeni işverenlerin da (bu grubun bir kısmı bölgede marangozluk yapmaktaydı) işlerine gitmekteydi. İşçiler, Rum ve Ermeni işverenlerin (inşaat kalfaları ve inşaat ustaları) işlerine gittiklerinde günlük ücretlerinin yanı

oluşmaktadır. 2016 yılına dek Erzurumlu nakliyatçılara fazladan işçi lazım olduğunda hemen yanlarında bulunan Kulaksız (Şark kahvehanesi) işçi pazarından işçi temin etmekteydi. Daha sonraki yıllarda işçi pazarının az ilerisinde birkaç Nijeryalı işçinin de beklemesiyle Erzurumlu nakliyatçılar, yerli işçileri yük taşıma işlerine götürmek yerine daha çok Nijeryalı işçileri yük taşıma işlerine götürmeye başladı. Son yıllarda bazı nakliyatçılar, ucuz emek gücü olarak kendilerine bağlı maaşlı işçi olarak çalışan Nijeryalı genç işçileri işyerinde çalıştırmaya başladı. Bölgede birkaç Nijeryalı işçinin nakliyat araçlarının çevresinde bekledikleri tespit edilmiştir. Erzurumlu nakliyatçılar, son yıllarda işyerlerinin yanında devamlı olarak bekleyen Nijeryalı işçileri çalıştırması üzerine zamanla yerli işçilerle ilişkileri tamamen koptu. Nijeryalı işçiler, aynı zamanda ikinci el spotculuğu yapan esnafların da ev malzemelerini taşıma işlerine de gitmektedir. Nakliyatçıların yanı sıra Beyoğlu bölgesinde kumaş depoları ve merdiven altı tekstil atölyelerinin malzemelerini de taşımaya gitmektedirler. Beyoğlu ilçesine bakıldığında Beyoğlu ilçesine bağlı bazı mahallelerde (Halide edip mahallesi, Kulaksız mahallesi, Perpa bölgesi vb.), özellikle çok yoğun şekilde merdiven altı tekstil atölyelerine rastlanılmıştır. Aynı şekilde bu mahallelerde birçok küçük, orta ve büyük tekstil (kumaş) depoları bulunmaktadır. Yerli işçiler ve yabancı (özellikle Afrikalı işçiler) işçiler, Beyoğlu ilçesinde belli aralıklarla kumaş depolarında kumaş toplarını taşıma işlerine katılmaktadır. Geçmişte ağırlıklı olarak işçi pazarında bekleyen yerli işçiler kumaş taşıma işlerine giderken günümüzde ise daha çok Afrikalı genç işçiler, kumaş toplarını taşıma işine katılmaktadır. Özellikle Kürt işçilerin büyük çoğunluğu, yaşlı olması ve ağır eşyaları kaldıramadıkları için esnaflar genelde daha güçlü ve dinamik olan genç Afrikalı işçileri yük taşıma işlerinde çalıştırmayı tercih etmektedir. Afrikalı işçiler, yerli işçilere kıyasla işleri hem daha hızla yapmaları hem de daha ucuza çalışmaları nedeniyle son yıllarda Beyoğlu kumaş depolarının sahipleri Afrikalı işçileri tercih etmeye başladılar. İşçi pazarında bekleyen Kürt işçiler, yabancı göçmen işçilerin ekmeği ellerinden aldığı söyleyerek yabancı göçmen işçilere karşı olumsuz bir tutum sergilemekte ve yabancı göçmen işçilerin işçi pazarına gelmesi halinde kendilerine hiçbir şekilde izin vermeyeceklerini beyan etmekteydi. Beyoğlu bölgesinde Afrikalı kadınlar, çocuklar ve az da olsa Afrikalı erkekler merdiven altı tekstil atölyelerinde çalışırken, Afrikalı erkekler ise kumaş toplarını taşıma işlerine katıldıkları gözlemlenmiştir.

⁴¹³ Geçmişte işverenler iki şekilde işçileri günlük işe götürmekteydi. Birincisi işverenler doğrudan işçi pazarına gelerek işçileri seçip götürürken, ikincisi ise işverenler işçi pazarının hemen yanındaki kahvehanenin hatlı telefonu arayarak işçileri telefon üzerinden işe çağırırmaktaydı. Birçok işçi kahvehanenin hatlı numarasını işverenlere ve bölgedeki esnaflara paylaşılarak daha fazla işe gitmeye çalışmaktaydı.

sıra çoğu defa bahşişte almaktaydı. Bu sebeple birçok işçi, bu dönem aralığında Gayrimüslim grubun işlerine daha çok gitmeye çaba göstermekteydi.

Çınaraltı işçi pazarına ilk işçi grubu 1950'lerden itibaren beklemeye başladı. İlk olarak Sivas ilinin Zara ilçesindeki köylerden gelen işçi grubu, işçi pazarında beklemeye başladı. Daha sonraki yıllarda ise Sivaslı işçilerle beraber Yenikapı'dan gelen birkaç Sivaslı hamal da işçi pazarında beklemeye başladı⁴¹⁴. 1960'ların ortalarına doğru Çınaraltı işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında bir artış yaşandı. Çınaraltı işçi pazarında 1965'lerden itibaren 30'dan fazla Sivaslı işçi beklemekteydi. Bu işçilerin çoğunluğu çocuk işçilerden ve genç işçilerden oluşmaktaydı. 1980'lere doğru gelindiğinde Çınaraltı işçi pazarında Sivaslı (Zara ilçesinden gelenler) işçilerin sayısında artış yaşanmış olup Sivaslı işçilerin sayısı 50'ye kadar çıktı. Sivaslı işçilerin sayısı 1990'ların başlarına dek günlük işçilere fazla gereksinim duyulması nedeniyle artmaya devam etti. Çınaraltı işçi pazarında 1990'ların başlarına dek sadece bir Malatya işçi (Malatyalı işçi, Çınaraltı işçi pazarında bekleyen Sivaslı işçi arkadaşının kendisine kefil olması sayesinde 1980'lerin ortalarında beklemeye başladı.) bulunmakta olup geriye kalan tüm işçiler ise Sivaslı işçilerden oluşmaktaydı⁴¹⁵.

1980'lerin ortalarından itibaren Mardin bölgesinde yaşanan çatışma ortamından dolayı kırsalda yaşamını sürdüren Mardinli aileler köy boşaltmaları nedeniyle zorunlu olarak İstanbul'a Beyoğlu bölgesine yerleşmeye başladı. Özellikle Tarlabası bölgesine yerleşen Mardinlilerin bir bölümü, işgücü piyasasına katılmak için Tarlabası'nın hemen yanında bulunan Çınaraltı işçi pazarına yöneldiler. 1990'ların başlarında Sivaslı işçilerin tamamı ve bir Malatyalı işçi Çınar ağacının olduğu alanda beklerken, Mardinli işçiler ise yan sokağının köşesinde ve Dolapdere caddesine çıkılan caddenin kenarında beklemeye başladı. Mardinli işçiler, bölgeye ilk geldikleri günlerde sayısal olarak azınlıkta olması ve Sivaslı işçilerin tepkilerine maruz kalmamak için işçi pazarının çevresindeki cadde de ve ara sokaklarında beklemeyi tercih etmekteydi. Kısa süre içinde birçok Mardinli işçi grubu da işçi pazarına dahil oldu. Bu sebeple her iki işçi grubu da bekledikleri alanda küçük gruplar halinde geniş bir alana yayılarak

⁴¹⁴ Bunlarda aynı zamanda bölgedeki esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. İşçi pazarının hemen yanında at arabaların sahibi ve bölgede hamallığa devam eden işçilerin tamamı 1950'lere dek Yenikapı'da hamallık yapan Sivaslı (Zara ilçesinden) yükçü bölüğünden oluşan işçilerdi. Yenikapı Bölgesinde yükçü bölüğünde hamallık yapan Sivaslı işçiler, 1950'lere dek Yenikapı bölgesinde ağırlıklı olarak Keresteci esnafların malzemelerini taşımaktaydı. 1950'lerin başlarından itibaren hamallık işleri azalmasıyla Sivaslı hamallar, bölgeden ayrılmıştır. Sivaslı hamalların bir bölümü Beyoğlu bölgesindeki Çınaraltı işçi pazarının olduğu alana gelerek çevredeki marangoz ve keresteci esnafların yüklerini taşımaya başlamıştır. Diğer bir Sivaslı hamal grubu ise Edirnekapi bölgesinde bulunan Demirkapi'da beklemeyi tercih etmiştir.

⁴¹⁵ Birçok işçi pazarında olduğu gibi Çınaraltı işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı gurbetçi işçi olup 1980'lerin ortalarına dek yaz mevsiminde memleketlerine gidip hasat işlerinde çalışmaktaydı. Hasat işleri bittikten sonra tekrardan gurbete çıkıp işçi pazarında bekleyip günlük işlere gitmekteydi.

beklemekteydi. Çınaraltı işçi pazarında bekleyen işçiler, ilk dönemlerde bölgedeki esnafların veya ev sahiplerin evlerini taşımada at arabalarını kullanmaktaydı⁴¹⁶. 1990'ların başlarında bazı Sivaslı işçiler, işçi pazarında elde ettikleri birikimle kendilerine küçük nakliyat kamyoneti almasıyla işçi pazarının bulunduğu ara sokaklarda ve Dolapdere caddesi üzerinde beklemeye başladı. Bu süreçte nakliyat işi çıktığında Sivaslı nakliyatçılar, Çınaraltı işçi pazarına gelerek eski işçi arkadaşlarını alıp ev eşyalarını veya esnafların yüklerini taşımaya da götürmekteydi.

Beyoğlu ilçesinde bulunan diğer işçi pazarlarına kıyasla Çınaraltı işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu bölgedeki esnafların ve fabrikaların yüklerini taşımanın yanı sıra ev taşımaya da gitmekteydi. Bu sebeple bölgedeki inşaat ustalarına veya inşaat kalfalarına işçi lazım olduğunda genellikle Çınaraltı işçi pazarına yakın olan Kasımpaşa bölgesindeki işçi pazarında inşaat işçilerini temin etmekteydi. 1990'ların ortalarında dek bölgede günlük işlerin yoğun olması nedeniyle hem Çınaraltı işçi pazarında hem de Kasımpaşa bölgesinde bulunan Kasımpaşa işçi pazarında gün içinde işçi açığı oluşmaktaydı. Çoğu zaman her iki işçi pazarındaki işçiler olsun bölgedeki işverenler olsun işçi açığını gidermek için diğer işçi pazarına giderek işçi temin edilmekteydi. Her ne kadar iki işçi pazarında bekleyen işçiler, işçi ihtiyaçlarını birbirlerinden karşılamış olsa da her iki işçi pazarında da işçi geçişkenliği yaşanmamıştır.

1992-2000 dönemleri arasında Dolapdere ve Çınaraltı bölgesine Romanya ülkesinden birçok erkek işçi işgücüne katılmak için bölgedeki iş piyasasına dahil oldu. Bölgedeki keresteci esnaflar ve işçiyle yapılan görüşmede Romanyalı işçiler, hiçbir şekilde Çınaraltı işçi pazarına dahil olmadığı tespit edilmiştir. Romanyalı işçiler, daha çok bölgedeki nalbur, keresteci ve mobilyacı esnafların yanında maaşlı işçi olarak çalışmayı tercih etmiştir. Bölgede birçok esnaf Romanyalı erkek işçileri yük taşıma işinde çalıştırması nedeniyle kısa sürede esnaflar daha az işçi pazarından işçi temin etmeye başladı. Bu dönem aralığında yerli işçiler, Romanyalı işçilerden kaynaklı olarak esnafların yüklerini daha az taşımaya başladı. Nitekim Çınaraltı işçi pazarının hemen yanında kerestecilik yapan esnafla yapılan görüşmede bu durumu şu şekilde açıklamaktaydı:

1994 yılında burada esnaflığa başladım. 1994'te burada esnaflığa başladığımda bir sürü Romanya'dan gelen erkek işçiler bu çevredeki esnafların dükkanlarında aylıkçı işçi olarak çalışırdı. 1994, 1995,

⁴¹⁶ 1960'ların sonlarında işçi pazarının hemen yanında 10'dan fazla at arabası bulunmaktaydı. At arabaları sahipleri, bölgede iş bulduğunda işçi pazarından bir veya iki işçiyi yanına alarak yük taşımaya götürmekteydi. İşçiler, genelde at arabacılarla çevredeki esnafların (nalburcu, keresteci ve sonraki yıllarda mobilyacıların yüklerini taşımaya) ve ev sahiplerin ev eşyalarını taşımaya gitmekteydi. İşçiler, nadir durumlarda boşta kaldıklarında at arabacılarla işe gitmekteydi. At arabacılar, 1990'ların sonlarına dek işçi pazarının hemen yanında beklemelerini sürdürdü.

1996’larda bir sürü Romanyalı işçi buralarda işçi olarak çalışırlardı. Bu Romanyalı işçiler buradaki işçilerden çok ucuza çalıştığı için bu esnaflar hep Romanyalı işçi çalıştırırlardı. Bir de istediğin kadar onları çalıştırırlardı. Bu Romanyalı işçileri ben de çalıştırdım. Yani 1994’ten 2003’lere kadar da bende 3-4 tane Romanyalı işçi çalıştırdım. Allah var yani çok çalışkan işçilerdi, çok efendi işçilerdi. Onları fazladan bir iki saat fazla çalıştır ses etmezlerdi. İlk geldiklerinde hiç Türkçe bilmiyorlardı. İlk senelerde onlarla çalışırken zorlandık. İşte beden diliyle anlaşırdık. Sonra onlar da zamanla birkaç kelime Türkçe öğrenmeye başladılar. İşte mesele bu esnafa fazla işçi lazımsa, onun komşu esnaf arkadaşına fazla işçi lazımsa işte bu Romanyalı işçiye fazla arkadaşın fazla gelsin onlardan benim yanımda ya işte komşu esnafına işçi lazımsa onlarda gelsin komşu esnafta çalışsın derdi. Öyle öyle burada bir sürü Romanyalı işçiler birikti. Bu Romanyalı işçileri buralarda 1999-2000’lere kadar bu çevredeki esnaflarda gördüm. İşte 1999 depremi oldu. Bazıları korkup ülkesine döndü. Bazıları da işte ülkelerinde işler çoğalınca onların da paraları değerli olunca artık ülkesine döndüler.

Romanyalı işçilerin, Çınaraltı işçi pazarı çevresindeki esnafların yanında çalışmaları işçi pazarında bekleyen işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı şekilde son yıllarda Afrikalı işçilerin de Beyoğlu bölgesinde ve özellikle Çınaraltı işçi pazarında iş piyasasına dahil olması ve ucuza çalışmaları nedeniyle bölgedeki birçok esnaf yük taşımada Çınaraltı işçi pazarındaki işçilerin yerine Afrikalı işçileri tercih etmesiyle işçi pazarında bekleyen işçilerin işçi pazarından daha hızlı kopmasına neden oldu. Her iki dönem de Romanyalı ve Afrikalı işçilerin bölgeye dağılması bölgede bulunan işçi pazarlarındaki işçileri işgücüne katılımı konusunda olumsuz yönden etkiledi.

Çınaraltı işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu çocuk işçi, genç ve genç ve çok sayıda yaşlı işçi beklemekteydi. 1990’ların ortalarında itibaren inşaat işleri ve yük taşıma işlerin azalmasıyla birçok Sivaslı işçi pazarında ayrıldı. Aynı şekilde doğal nedenlerle yaşanan bazı Sivaslı işçilerde işçi pazarından ayrılması ve bazı işçilerinde memleketinden zamanla gurbete gelmemesi nedeniyle Sivaslı işçilerin sayısı azalmaya başladı. Böylece kısa sürede Sivaslı işçilerin sayısı hızla düşmesiyle Mardinli işçiler, çoğunluk olmaya başladı. 2000 sonrasında Çınaraltı işçi pazarına yeni işçi grubu dahil olmaması, bazı işçilerin nakliyatçılık işine yönelmesi ve zamanla bekleyen işçilerin de işçi pazarından ayrılmasıyla işçi sayısında sürekli düşüş yaşandı. 2005 yılına gelindiğinde ise Sivaslı ve Mardinli ve Malatyalı işçilerin sayısı 25’lere kadar düştü. 2015 yılına gelindiğinde ise sadece birkaç işçi kaldı. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında ise sadece iki yaşlı Sivaslı işçi beklemektedir. Sivaslı yaşlı işçi, Çınaraltı işçi pazarına düzenli olarak gelmeye devam ederken, diğer yaşlı işçi ise haftanın belli günlerinde gelmeye devam etmektedir. Birkaç yıl sonra Sivaslı yaşlı işçilerinde gelirlerin sürekli düşmesi ve işverenler tarafından zamanla tercih edilmeyecek olması nedeniyle kısa süre

içinde işçi pazarından ayrılacağı öngörülmektedir. Bu nedenle yakın bir dönemde diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Çınaraltı işçi pazarının da mekânsal işlevi sona erecektir.

4.1.10.4. Tophane İşçi Pazarı

Beyoğlu ilçesinde bulunan bir diğer işçi pazarı da Tophane işçi pazarıydı. Tophane işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında; Tophane İskur İl müdürlüğünün hemen yanında bulunan Tophane parkının bulunduğu alanda işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. Tophane işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer birçok işçi pazarına kıyasla tarihsel bir geçmişe sahiptir. Bu işçi kahvehanesini diğer birçok işçi kahvehanesinden ayıran diğer önemli bir nokta ise işçi kahvehanesinin aynı zamanda sabahçı kahvehanesi olmasıydı⁴¹⁷. Çevredeki esnaflar ve mahalle sakinleriyle yapılan görüşmelerde işçilerin ilk olarak 1950’lerde beklemeye başlamış olup 1970’lerin başlarına dek aynı işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Bilinmeyen bir nedenle kahvehanenin kapanmasıyla Karadenizli işçilerin bir bölümü, Bitlisli işçilerin kahvehanesinde (Karabaşdere sokağının köşesindeki binanın giriş katındaki) beklemeye başladı. Bu kahvehane aynı zamanda çevredeki esnaflar ve mahalle sakinleri tarafından Bitlislilerin işçi kahvehanesi olarak da anılmaktaydı. Bitlisli işçiler, ilk olarak 1950’lerin ortalarından itibaren Tophanedeki kahvehanede beklemeye başladı. İlk yıllarda Bitlisli işçiler, beklemekte olup kısa süre sonra ise Siirtli işçiler de kahvehanede beklemeye başladı. 1970’lerin başlarında hemen ilerde bulunan kahvehanenin kapanması üzerinde birçok Trabzonlu ve Rizeli işçi Tophane işçi pazarından ayrılırken, az sayıdaki işçi ise Bitlisli ve Siirtli işçilerin bekledikleri kahvehanede beklemeye başladı. Kısa sürede işçi kahvehanesine dahil olan Karadenizli işçilere, Kürt işçileri tepki göstermesi üzerine iki grup arasında kavga çıktı. İki grup arasında yaşanan kavga sonucunda azınlıkta kalan Trabzonlu ve Rizeli işçiler, kahvehaneden ayrılmak zorunda kaldı. Böylece 1950’lerin ortalarından işçi kahvehanesinin kapanmaya başladığı 2012 yılına dek Tophane işçi kahvehanesinde sadece Bitlisli ve Siirtli işçiler, bekleyişlerini sürdürebildi. Bu işçi grubu, birçok bölgeye farklı işlerde çalışmaya gitmekteydi.

Tophane işçi pazarında bekleyen işçiler, genelde çevredeki esnafların ve bölgedeki halkın yüklerini taşımaya gitmekteydi. İnşaat işlerine ve kömür taşımaya ise nadir gitmekteydi. Beyoğlu bölgesindeki işverenlere inşaat ustası veya kömür taşınacak işçi lazım olduğunda genellikle Kasımpaşa’da bulunan işçi pazarından temin etmekteydi. Bu nedenle bölgedeki diğer işçi pazarların aksine işçiler, nadir durumlarda inşaat işlerine gitmekteydi. Tophane bölgesi eski

⁴¹⁷ Barınma sorunu yaşayan işçilerin bir bölümü, akşamları kahvehanede uyurken sabahları ise günlük işlere gitmek için tekrardan kalkıp işverenlerin gelip kendilerini işe götürmelerini beklemekteydi. Bu sebeple işçi kahvehanesi birçok işçinin günlük işgücüne katılımını sağladığı gibi işçilerin barınma sorununa da çözüm bulmaktaydı.

yerleşim bölgelerinde biri olması ve sınırlı sayıda boş arsaların bulunması nedeniyle diğer bölgelere kıyasla daha az inşaat işleri çıkmaktaydı. Tophane bölgesinde emek gücüne katılan işçi kahvehanesindeki işçilerin yanı sıra bölgede hamallar da beklemekte olup Karaköy iskelesine yanaşan gemilerin yüklerini taşımaktaydı⁴¹⁸. Bu sebeple Tophane işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, iskeledeki yük taşımaya yönelmeleri halinde iskeledeki hamallar tarafından engelleneceği bilinmekteydi.

2012'lerin başlarında işçi kahvehanesinin olduğu iki katlı eski binanın yıkılma kararı alınmasıyla beraber geriye kalan az sayıdaki Bitlisli ve Siirtli işçi de tophaneden ayrılmak zorunda kaldı. Geçmişten günümüze Tophane işçi pazarındaki işçilerin sayısında yaşanan düzenli düşüşün birkaç nedeni bulunmaktadır. 1970'lerde Karadenizli işçilerin Bitlisli işçi kahvehanesinde tutunamaması nedeniyle Karadenizli işçilerin tamamı ayrılması nedeniyle işçi sayısında düşüş yaşanmıştır. Aynı şekilde 1970-1980 dönemleri arasında Tophane işçi pazarında bekleyen birkaç işçinin de Almanya'ya işçi olarak gitmesi nedeniyle işçilerin sayısı düştü⁴¹⁹. Daha sonraki yıllarda teknolojik araçların ortaya çıkması, yük taşıma işlerin azalması, işçilerin gelirleri azalması, bazı işçilerin farklı bölgelere aileleriyle yerleşmesi, farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak çalışması ve birçok işçinin yaşlanmasıyla zamanla işçi pazarında işçi sayısının hızla düşmesine neden oldu.

4.1.11. Büyükçekmece İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.11.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

İşçiler, Büyükçekmece ilçesine bağlı Kemal Atatürk caddesi üzerinde bulunan Büyükçekmece merkez caminin önünde beklemekteydi. Erzurumlu İşçiler, güzel havada caminin önünde beklerken, soğuk havada ise caminin hemen bitişiğinde bulunan kahvehanede beklemekteydi. İşçiler, merkez caminin önünde beklediği süre boyunca mekânsal konumlarını değiştirmeden aynı mekânda beklemekteydi. İşçiler, güneşin doğuşuyla beraber caminin bitişiğindeki kahvehanede kahvaltılarını ve çayını içtikten hemen sonra merkez cami önündeki köşelerine geçip günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. Meydan işçi pazarında ilk bekleyen işçi grubu, Erzurumlu Kürt işçileriydi. Büyükçekmece ilçesinde bulunan her üç işçi pazarında her

⁴¹⁸ Tophanede bulunan hamallar, sadece Karaköy iskelesine yanaşan gemilerin yüklerini taşımaktaydı. Bu süreçte hamallar, gemilerden indirdikleri malları kamyonetlere yüklemekte veya kamyonetlerden indirdikleri malları gemilere yüklemekteydi. Karaköy iskelesindeki (günümüzde Galataport iskelesi olarak kullanılmakta) yüklerini sadece bu hamal grubundan oluşan yükçü bölüğü taşımaktaydı.

⁴¹⁹ 1960-1980 dönemleri arasında Anadolu'nun farklı şehirlerinde birçok işçi ve aile Almanya'ya göç ederek işgücü piyasasına dahil olduğu gibi 1970-1980 dönemleri arasında da Tophane işçi pazarında bekleyen çok az sayıdaki işçi de Almanya'daki işgücü piyasasını öğrenmesi ve gidiş sürecini canlı tanık olmaları sayesinde birkaç işçinin de işçi kahvehanesinin hemen yanında bulunan Tophane İşkur il müdürlüğü üzerinden Almanya'ya göç ettiğini görüşmeciler tarafından söylendi.

ilden gelen işçilerin bekledikleri işçi pazarı sabitti. Böylece bu bölgede işçi geçişkenliği yaşanmaması nedeniyle meydan (merkez) işçi pazarında uzun süre sadece Erzurumlu Kürt işçiler bekledi. İşçiler, çoğunlukla fazla işçi ihtiyaçlarını en yakınında bulunan diğer işçi pazarındaki işçi arkadaşlarını çalışmaya davet etmekteydi.

Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Erzurumlu işçilerin çoğu küçük meta üreticileri olması ve hayvancılık yapmaları nedeniyle hasat döneminde veya kış mevsiminde birkaç haftalığına köylerine dönmekteydi. Özellikle işlerin durgunlaştığı kış aylarında Erzurumlu işçilerin çoğu köylerinin yolunu tutmaktaydı. Nisan ayının başında Erzurumlu işçiler, tekrardan gurbete çıkıp büyük caminin önünde tekrardan günlük işlere gitmeye devam etmekteydi. Erzurumlu işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine, kömür taşımaya, ev taşımaya ve çevredeki esnafın yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1980’lerde Büyükçekmece kırsal bölgelerinde tarımsal faaliyetler yoğun bir şekilde yapılmasına rağmen Erzurumlu işçiler, Büyükçekmece bölgesinde hasat zamanında ot veya saman yükleme işleri gibi tarlada çalışmamayı tercih etmekteydi. Öte yandan az da olsa bölgedeki apartmanların ve villalarında bahçe işlerine gitmekteydi. Birçok Erzurumlu işçi, inşaat ustasıydı. 1990’ların sonlarında doğru inşaat işlerin azalması ve kömür taşıma işinin sonlanmasıyla işçiler, daha sonraki yıllarda tadilat işlerine, ev taşıma ve esnafın yüklerini taşımaya gitmeye devam ettiler.

Meydan işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçilerin ilk kez kaç işçiyle hangi tarihte beklemeye başladığına dair kesin bir veriye ulaşılmamıştır⁴²⁰. Bölgede yapılan saha araştırmasında ilk Erzurumlu işçi grubunun 1970’lerin ortalarında geldiği düşünülmektedir. Bölgede inşaat faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla kısa sürede bekleyen Erzurumlu işçilerin sayısında artış yaşandı. 1980’lerin sonlarına gelindiğinde 30’dan fazla Erzurumlu işçi beklemekteydi⁴²¹. 2000 sonrasında işçilerin gittikleri günlük işlerin azalması ve birikimlerinde sürekli düşüş yaşanması, bazı işçilerinde yaşlanıp işçi pazarından ayrılmasıyla Erzurumlu işçilerin sayısı kısa sürede düşmeye başladı. Bu sebeple 2010 yılına gelindiğinde işçi pazarında

⁴²⁰ 2022 yılında yapılan saha araştırmasında meydan işçi pazarında işçi bulunmadığı için meydan işçi pazarına dair genel veriler işçi pazarının çevresindeki kahvehane işletmecisi, esnaf ve yerel halktan elde edilen veriler paylaşılmıştır.

⁴²¹ Bu işçi grubunun yarısına yakını çocuk işçilerden ve genç işçilerden oluşmaktaydı. İşlerin sayısı 2000’lerin başlarına dek pek değişmemiştir. Diğer birçok işçi pazarına kıyasla bu dönem aralığında işçi sayısının düşük oluşu ve işçi sayısında fazla değişkenlik göstermemesi dikkat çekicidir. Özellikle aynı bölgede birbirine çok yakın iki işçi pazarının bulunması ve diğer illerden gelecek işçilerin kendi mekânlarında beklemelerine izin vermemeleri nedeniyle işçi sayısında değişkenlik yaşanmamasına neden oldu. Aynı şekilde bölgede 2000 sonrasında inşaat faaliyetlerin artması ve inşaat faaliyetlerin daha çok taşeron inşaat firmaları aracılığıyla yapılması nedeniyle bölgeye yeni işçi grupların dahil olmasını engelleyen bir durumdur.

sadece birkaç yaşlı Erzurumlu işçi beklemekteydi. 2017 yılına gelindiğinde ise geriye kalan yaşlı Erzurumlu işçiler de işçi pazarından ayrılmasıyla işçi pazarının mekânsal işlevi sona erdi.

4.1.11.2. Havuzbaşı İşçi Pazarı

Havuzbaşı işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında işçiler, Dizdariye mahallesi sınırları içinde bulunan Mimar Sinan caddesiyle Kaleiçi caddesinin kesiştiği nokta bulunan tarihi II. Abdulhamid çeşmesinin önünde beklemekteydi. İşçiler, sıcak havalarda çeşmenin yanında beklerken, soğuk havalarda ise çeşmenin yanında yer alan havuzbaşı kahvehanesinde (Havuzbaşı kahvehanesini Trabzonlu esnaf tarafından işletilmekteydi) beklemekteydi. İlk dönemlerde yerli halk ve esnaflar havuzbaşı kahvehanesinde otururken sonraki yıllarda Amasyalı (Merzifon ilçesindeki kırsal alandan gelenler) ve Sinoplu işçilerin de kahvehanede beklemeleriyle kısa sürede kahvehane bölge sakinleri tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaya başlandı.

Cumhuriyet döneminde ve sonrasında bu bölgedeki yerleşimcilerin bir bölümü Rum ailelerden oluşmaktaydı. Bölgedeki inşaat işleri genellikle Rum inşaat ustaları tarafından yapılmaktaydı. Rum inşaat ustaları hangi dönemler arasında çalıştığı, mevcut sayıları ve hangi tarihlerde bölgeden ayrıldığına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. 1960'lerden itibaren Trabzon'unun Of ve Akçaabat ilçesinden gelen inşaat ustaları ve inşaat kalfaları bölgede etkinliğini artırmaya başladı. 1970'lerin başlarından itibaren inşaat işlerinin arttığını fark eden bazı Amasyalı (Merzifonlu) Kürt işçiler, Havuzbaşı işçi pazarına gelerek beklemeye başladı. Hemen ardından da birkaç Sinoplu (Boyabatlı) işçi de işçi pazarına gelerek Amasyalı işçilerin yanında beklemeye başladı. Her iki işçi grubu hem kahvehane içinde hem de kahvehanenin önündeki çeşmenin yanında iç içe geçmiş şekilde beklemekteydi. İşçi grupları, kendi aralarında iyi ilişkiler geliştirmesi sayesinde işçiler arasında mekânsal hakimiyeti sağlama veya diğer işçi grubuyla herhangi bir gerilim yaşamamasına olanak sağladı. 1970'lerin sonlarında Amasyalı Kürt işçilerin⁴²² ve Sinoplu Türk işçilerin sayısı 40'tan fazlaydı. Bu işçi grubunun büyük çoğunluğu Amasyalı işçilerden oluşmaktaydı. İşçi grubu içinde aynı aileden, akrabadan, aynı köyden birçok işçi birlikte işe gitmekte ve işçi pazarında yan yana beklemekteydi. İşçi pazarında bazı işçilerin yaşlanmasıyla yerini kendi çocuklarına bıraktı. 2000 sonrasında işlerin azalması ve aile üyelerinin çocukları da işçi pazarına dahil olmak istememesi nedeniyle üçüncü

⁴²² Amasya (Merzifon) ilçesinden gelen işçilerin neredeyse tamamı Kürt işçilerden oluşmaktaydı. Bu işçi grubu, Kürt aşiretin mensubu olup ilk dönemlerde Bağdat bölgesinden Konya'nın Haymana bölgesine yerleşti. Daha sonraki dönemlerde Aşiret üyelerinin bir bölümü, Samsun ve Amasya (Merzifon) bölgesine yerleştiler. Günümüzde Merzifon ilçesinin kırsalında yer alan 5 köyde aşiret üyelerinden oluşan Kürt aileleri yaşamını sürdürmektedir.

kuşak işçi pazarına dahil olamamıştır. Sinoplu ve Amasyalı işçiler, sadece hasat döneminde ve kış mevsiminde köylerine dönmekteydi. Bu dönemler dışında ise yılın büyük bir bölümünü gurbet hayatını yaşayarak işçi pazarında beklemekteydi.

Bölgedeki inşaat işleri ağırlıklı olarak Trabzonlu inşaat kalfalarının denetimi altındaydı. Trabzonlu İnşaat kalfaları, çevre köylerin ve işçi pazarı çevresindeki arsa sahipleriyle anlaşarak inşaatlarını yapmaktaydı. Bölgede inşaat işini alan çoğu Trabzonlu inşaat kalfası, inşaat işinde anlayan işçi ihtiyacını Havuzbaşı işçi pazarına gelerek inşaat işlerinden anlayan Amasyalı veya Sinoplu işçileri çalıştırmaya götürmekteydi. Bölgede 1980 sonrasında inşaat faaliyetleri artmaya başladı. İnşaat işlerinin fazlaşmasıyla beraber bazı dönemlerde Trabzonlu inşaat kalfaları, havuzbaşı işçi pazarında işçi bulamadıklarında ise en yakınında bulunan meydan işçi pazarına giderek Erzurumlu inşaat işçilerini de çalıştırmaya götürmekteydi. Bu durumun bir benzeri her iki işçi pazarında bekleyen işçiler için de geçerliydi. Bir işçi grubuna fazladan işçi lazım olduğunda diğer işçi pazarına giderek işçi temin etmekteydi. Meydan işçi pazarı ile havuzbaşı işçi pazarı arasında birkaç dakikalık yürüme mesafesi bulunması nedeniyle işçiler, yürüyerek diğer işçi pazarından işçi temin etmekteydi. Her ne kadar iki işçi pazarı arasındaki mesafenin çok kısa olması ve iki işçi grubu arasında iyi ilişki bulunmuş olsa da her iki işçi pazarında da işçi geçişkenliği yaşanmamıştır.

Amasyalı ve Sinoplu işçiler, 2000'lere dek başta inşaat işleri olmak üzere kömür taşımaya, ev taşımaya, çevredeki esnafların yüklerini taşımaya ve boş zamanlarında da az da olsa bölgedeki tarlalarda saman ve ot balyalarını de taşımaya gitmekteydi. 2000 sonrasında ise inşaat işlerin azalması, kömür taşıma ve tarla işi son bulmasıyla beraber işçiler, inşaat malzemeleri taşıma, tadilat işleri, ev taşıma ve az da olsa esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi.

Amasyalı ve Sinoplu işçiler, 1970'lerden 2011 yılına dek Havuzbaşı işçi kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 2011 yılında işçi kahvehanesinin bulunduğu iki katlı bina yıkılma kararı alınması sonrasında geriye kalan birkaç Amasyalı ve Sinoplu işçi de Havuzbaşı işçi kahvehanesinden ayrılmak zorunda kaldı. İşçilerin yaşlanması ve geçmişe kıyasla daha az işe gitmesi ve birikim yapamaması nedeniyle işçiler, aynı bölgede veya farklı bölgede beklemek yerine işçi pazarında tamamen ayrıldılar. Amasyalı ve Sinoplu işçilerin, işçi pazarından ayrılmasında birkaç temel neden belirleyici olmuştur. İlk olarak Amasyalı ve Sinoplu işçilerin bekledikleri işçi kahvehanesinin kapanmasıyla işçilerin farklı bir alana geçmek yerine tamamen işçi pazarından ayrılmalarını tetikledi. Bölgeye 2010 sonrasında Afganistanlı, Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçilerin de işgücü piyasasına dahil olması ve yük

taşıma işlerinde çalışmasıyla piyasada Havuzbaşı işçi pazarında bekleyen Amasyalı ve Sinoplu işçilere duyulan talebinde azalmasına neden oldu. Özellikle 2000 sonrasında bölgede inşaat işleri, Trabzonlu inşaat kalfalarından küçük inşaat firmalarından oluşan müteahhitlerin eline geçmeye başlamasıyla beraber müteahhit firmaları inşaat işçisi ihtiyacını işçi pazarından karşılamak yerine devamlı firmasında çalışan maaşlı işçilerinden karşılamaktaydı. Böylece işçi pazarında bekleyen işçilerin daha az inşaat işlerine gitmelerine neden oldu. Aynı şekilde İstanbul'da bazı büyük inşaat firmalarının da Arap ülkelerinde (Suudi Arabistan ve Katar) inşaat faaliyetlerine başlamasıyla Amasyalı ve Sinoplu işçilerin bir bölümü araçlar sayesinde inşaat firmaları üzerinden Arap ülkelerine giderek firmanın bünyesinde inşaat işinde çalışmaya başladı. İşçilerin bir bölümü, Arap ülkelerine gitmesi ve geriye kalan işçilerin de yaşlanması ve işlerin azalmasına bağlı olarak işçi pazarında ayrılmak zorunda kaldı. İşçilerin bir bölümü de farklı ilçelere yerleşmesiyle 2011 yılından itibaren Havuzbaşı işçi pazarında hiç işçi kalmadı.

4.1.11.3. Tepecik İşçi Pazarı

Tepecik bölgesinde yer alan Çiğdem caddesiyle Vatan caddesinin kesiştiği noktada (Çetinkaya market) daha önceden işçi kahvehanesi bulunmaktaydı⁴²³. İşçiler, Tepecik işçi pazarında kahvehanenin içinde veya önünde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Tepecik işçi pazarına ilk olarak 1980'lerin sonlarına doğru Amasyalı (Merzifonlu) işçiler beklemeye başladı. Tepecik işçi pazarında bekleyen işçiler, inşaat işleri başta olmak üzere kömür taşıma, ev taşıma ve bölgedeki nalbur ve kerestecilerin malzemelerini taşımaya gitmekteydi⁴²⁴. İnşaat işlerinin azalması ve kömür taşımanın sonlanmasıyla işçi sayısı zamanla azaldı.

2010'ların başlarında işçi kahvehanesinin olduğu mekân kapanması ve yerine market açılmasıyla geriye kalan birkaç yaşlı işçi de farklı mekânlara yönelmek yerine işçi pazarından tamamen ayrılmayı tercih etti⁴²⁵. Günümüzde ise Tepecik işçi pazarında işçi bulunmaması nedeniyle bölgedeki günlük işçi ihtiyacı duyan esnaflar ve bazı fabrika işletmecileri, günlük

⁴²³ Tepecik bölgesinde bulunan işçi kahvehanesi geçmişte köy statüsü olarak geçmekte olup Tepecik köy halkı ve işçiler kahvehanede oturmaktaydı. Köylerin mahalle statüsüne alınmasıyla Tepecik köyü Büyükçekmece ilçesine bağlı olarak Ulus mahallesine bağlanmıştır. Günümüzde işçi kahvehanesinin bulunduğu bölge Ulus mahallesi sınırları içindedir.

⁴²⁴ Günümüzde saha çalışması yapılırken işçi kahvehanesinin yanında yer alan vatan caddesi üzerinde günümüzde bile iki tane nalburcunun hala da açık olduğu tespit edilmiştir. Geçmişte de tepecik bölgesinde birkaç nalburcunun olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde Vatan caddesinin arka sokaklarında da iki tane keresteci olduğu gözlemlenmiştir. Günümüzde bile saha çalışmasında bu bölgede birkaç keresteci ve nalburcunun olduğunu görmekteyiz. İşçiler, Tepecik işçi kahvehanesinde beklerken inşaat işlerinin yoğun olduğu yıllarda esnafların da yüklerini taşımaya gitmekteydi.

⁴²⁵ Amasyalı işçilerin, daha az işe gitmeleri nedeniyle kazançların azalmasına neden oldu. Aynı şekilde işçilerin tamamı yaşlı olması nedeniyle işverenler tarafından zamanla tercih edilmemesi nedeniyle bölgedeki farklı bir mekânda beklemek yerine tepecik işçi pazarından tamamen ayrılmalarına neden oldu. Bu işçi grubunun nerelere dağıldıklarına dair detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır.

işçi ihtiyacını daha çok komisyoncular aracılığıyla karşılamaktadır. İstanbul'un birçok ilçesinde olduğu gibi Büyükçekmece ilçesine bağlı Tepecik bölgesinde de eski işçi kahvehanesinin bulunduğu alanda işçileri günlük işe gönderen bir komisyoncunun mekânı da bulunmaktadır.

Toparlayacak olursak, Büyükçekmece ilçesinde bulunan merkez caminin önünde bekleyen işçilerle Havuzbaşı işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler arasındaki mesafeye baktığımızda yaklaşık olarak 3-4 dakikalık bir yürüme mesafesi bulunmaktadır. Görüldüğü üzere işçiler bekledikleri her iki mekânda mesafe olarak birbirine son derece yakındır. Havuzbaşı işçi kahvesini Trabzonlu bir esnaf tarafından işletilmektedir. Her iki işçi pazarında bekleyen işçiler veya işverenler, işlerin çok yoğun olduğu aylarda işçilerin bekledikleri işçi pazarında işçi kalmaması durumunda fazla işçi ihtiyacını karşılamak amacıyla en yakındaki işçi pazarına giderek işçi temin etmekteydi. Tepecik işçi pazarına baktığımızda ise buna benzer bir durum yaşanmamıştır.

Büyükçekmece ilçesinde her üç işçi pazarında bekleyen işçi grubu diğer işçilerin bekleme alanına dahil olamamaktaydı. Böylece uzun süre her üç işçi pazarında bekleyen işçilerin yeri sabit kaldı. Büyükçekmece ilçesinde 2022 yılında yapılan saha araştırmasında ilçenin İstanbul'un çeperinde bulunması ve birçok ilçeye de uzak mesafe de yer alması nedeniyle işçilerin sadece kendi bölgelerinde günlük işlere gitmelerine neden oldu. Son olarak Büyükçekmece ilçesine baktığımızda başta Büyükçekmece gölü çevresi olmak üzere bölgenin geniş bir alanı boş arazilerden oluşmakta ve kırsal yaşamın devamı olan tarımsal faaliyetlerin devam ettiği gözlemlenmiştir. Bu sebeple işçiler, diğer işçi pazarlarından farklı olarak hasat döneminde çeperdeki köylere giderek saman/yonca balyası taşıma işlerine de gitmekteydi.

4.1.12. Çatalca İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Çatalca ilçesinde iki tane işçi pazarı bulunmaktadır. Birincisi, Anadolu şehirlerinden gelen işçiler, Ulus caddesi üzerinde yer alan Ali baba köftecisinin hemen yanında bulunan işçi kahvehanesinde beklemektedir. Bu kahvehaneye aynı zamanda Merkez işçi kahvehanesi de denilmektedir. İkincisi ise Selanik göçmenlerinden olan Romanların yoğun olarak yaşadığı Kaleiçi mahallesindeki kahvehane bahçesinde ise Roman işçiler beklemektedir. Bu ilçede hem Roman işçilerin hem de diğer şehirlerden gelen işçilerin bekleme alanları farklıydı. Çatalca ilçesindeki iki işçi kahvehanesine baktığımızda ise en eski işçi kahvehanesi Kaleiçi mahallesinde bulunan Roman işçilerin bekledikleri işçi kahvehanesidir.

4.1.12.1. Kaleiçi İşçi Pazarı

Çatalca ilçesine bağlı Kaleiçi mahallesinde yoğun bir Roman nüfusu bulunmaktadır. Kaleiçi mahallesinin belli bölgelerinde tek ve iki katlı eski yapılı Romanların yaşadıkları evler karşımıza çıkmaktadır⁴²⁶. Roman ailelerin yaşadığı sokağın hemen aşağısında ise caddenin köşesinde Roman işçilerin bekledikleri bir kahvehane bulunmaktadır. Kaleiçi işçi pazarının mekânsal konumuna ve işçilerin bekleme alanına baktığımızda ise Ferhatpaşa caddesiyle Cevdet Barin caddesinin kesiştiği nokta bulunan işçi kahvehanesinde sadece Roman işçiler beklemektedir. Aynı şekilde Kaleiçi işçi kahvehanesi Çatalca ve çevre ilçelerine kıyasla en eski işçi kahvehanelerinden biridir. İşçiler genelde yaşadıkları evlerin hemen yakındaki kahvehanede beklemeyi tercih etmiştir. Roman işçiler, yıllarca aynı kahvehanede beklemeleri nedeniyle zamanla kahvehane Romanların işçi kahvehanesi olarak da anılmaya başlandı. Kahvehanede sadece Roman işçiler ve mahallede yaşayan Roman erkekleri oturmaktadır⁴²⁷. Saha çalışması süresince işçi kahvehanesinde Romanlar dışında herhangi bir işçi grubu veya yerel halka rastlanılmamıştır.

Roman işçiler, geldikleri dönemden günümüze dek bulundukları bölgede barınma ihtiyaçlarını gidermeye devam etmektedir. Hem geçmişe hem de günümüze baktığımızda Kaleiçi işçi pazarında bekleyen Roman işçiler, ağırlıklı olarak hasat döneminde ot, saman ve yonca gibi ürünlerin taşınmasına gitmektedir. Saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında da Kaleiçi mahallesinde yaşayan Roman erkeklerin bir bölümü işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Her yıl hasat zamanı geldiğinde Çatalca çevresindeki köylülere fazladan işçi lazım olduğunda Kaleiçi işçi pazarına gelerek birkaç Roman işçi alınarak tarlada çalıştırılmaya götürülmekteydi. Bu sebeple diğer birçok işçi pazarından farklı olarak Kaleiçi işçi pazarında bekleyen işçilerin muhatap oldukları işverenler genelde kırsaldan gelen çiftçilerdi. Bu çalışma alanı, Roman işçi ailelerinde gelenek haline gelmiş olup birçok işçinin dedesi, babası veya çocukları da işçi kahvehanesinde bekleyerek Çatalca çevresindeki köylerde (son yıllarda bazı köyler, mahalle statüsüne alındı) tarla işlerinde çalışmaktaydı. İşçiler, hasat zamanı dışında boş zamanlarda 2000'li yıllara dek Çatalca bölgesinde ailelerin kömürlerini taşıma, ev taşıma

⁴²⁶ Geçmişten günümüze Roman aileler, Kaleiçi mahallesinde yer alan tepelik alanın hemen dibinde barınma ihtiyaçlarını gidermektedir. Roman aileler, Atatürk döneminde mübadele sürecinde Yunanistan'dan birçok Roman aile zamanla Çatalca ilçesindeki Kaleiçi mahallesine yerleşti.

⁴²⁷ İşçi kahvehanesinin bahçesi daha çok çamurlu olup işçilerin bekledikleri bu alan fazla hijyenik değildi. Son birkaç yıldır hem mahallelinin desteği hem de belediyenin çalışmasıyla işçiler bekledikleri alana bahçe düzenlemesi yapıldı. Bu sayede Roman işçiler, işçi kahvehanesi bahçesinde daha hijyenik koşullarda beklemeye başladı.

işlerine gitmekteydi. 2000 sonrasında bölgede birçok fabrika açılmasıyla beraber belli günlerde işçiler, fabrikaların da yüklerini taşımaya gitmekteydi.

Kaleiçi işçi pazarında Roman işçilerin beklediği bilinmesi nedeniyle birçok işveren veya ev sahibi, Romanlara karşı önyargılarından kaynaklı olarak acil durumlar dışında Roman işçileri işe çağırmamayı tercih etmekteydi. Özellikle Çatalca ilçesi sınırları içinde bulunan diğer bir işçi pazarındaki Kürt ve Türk işçilerin tarla işlerine gitmeye olumlu yaklaşmaması nedeniyle kırsal alandaki çiftçilerin ise böyle bir ayrıcalığı bulunmamaktaydı. Bu sebeple çiftçiler ve Roman işçiler karşılıklı zorunluğa dayalı olarak birbirleriyle çalışmayı tercih etmekteydi. Roman işçilerin, dedeleri veya babaları da daha önceden birçok çiftçi ile çalışması ve süreçle her iki grupta iyi ilişki geliştirmesi sayesinde bazı çiftçiler ve işçiler için bu süreç daha az sancılı geçmesine olanak sağladı.

Çatalca ilçesinde bulunan en eski işçi kahvehanesi, Kaleiçi mahallesinde bulunan Roman işçilerin beklediği işçi kahvehanesiydi. Geçmişten günümüze birçok Roman işçi, Kaleiçi işçi pazarında beklemekteydi. 2000 sonrasında ise bazı Roman işçilerin, Çatalca belediyesine temizlik işçisi olarak çalışmaya başlaması, bazı işçilerin bölgedeki fabrikalara maaşlı işçi olarak başlaması ve bazı Roman işçilerinde mahalleden ayrıldığı için Kaleiçi işçi pazarında bekleyen Roman işçilerin sayısında düşüş yaşandı. 2022 yılında yapılan saha çalışmasında 20-25 civarında Roman işçi, günlük işlere gitmek için Kaleiçi işçi pazarında beklemektedir. Roman işçiler, küçük gruplar halinde günlük işlere gitmektedir. Her Roman işçinin 3-4-5 kişilik küçük ekibi bulunmakta ve her işçi de kendi grubuyla günlük işlere gitmeyi tercih etmektedir. Roman işçiler, ağırlıklı olarak tarlalarda Ayçiçek, çayır otu, yulaf otu ve saman balyalarını yükleme-indirme işine gitmektedir⁴²⁸. Roman işçiler, geçmişte samanları çuvallara doldurarak taşıırken, daha sonraki süreçte ise samanları bütünleştirip balya yapan tarımsal makinaların ortaya çıkması sayesinde daha hızlı ve kolay şekilde saman ve yonca balyaları taşımaya başladı. Roman işçiler, yazın birikim yapabilirken, kış aylarında ise daha az günlük işlere gitmeleri nedeniyle yaz ayında elde edilen birikim kış aylarında kullanmak

⁴²⁸ Roman işçiler, yaz ve sonbahar mevsiminde yoğun bir şekilde günlük işlere gitmektedir. Yaz aylarında özellikle günlük işçi olarak balya taşıma işi ve sonbaharda ise ayçiçeği toplama işine gitmektedir. Diğer aylarda ise ev taşıma, esnafların ve fabrikalarının yüklerinin taşıma işlerine de gitmektedir. Ama bu işler içinde ev taşıma işlerine çok nadir gittiklerini söyleyebiliriz. Bunun temel sebeplerden biri yerel halk ev taşıma işlerinde Roman işçilerden ziyade daha çok Kürt ve Türk işçilerin bekledikleri işçi kahvesindeki işçilerden karşılamaya çalıştıklarını söyleyebiliriz. Hem günümüzde hem de geçmişte roman işçilere kıyasla diğer işçi grubunun daha çok ev taşıma işlerine gittikleri işçilerle iki farklı işçi grubuyla yapılan görüşmede tespit edilmiştir. Geriye kalan diğer aylarda ise fabrikaların yüklerini taşımaya gitmektedir.

zorunda kalmaktadır. Bu sebeple Roman işçiler, her sene geçinme telaşıyla işçi kahvehanesine gelip günlük işlere gitmeye devam etmektedir. Bu döngü uzun süre devam etmektedir.

Diğer işçi kahvehanesi ise Roman işçilerin bekledikleri Kaleiçi kahvehanesinin hemen aşağısındaki ulus caddesi üzerinde bulunmaktadır. Merkez işçi kahvehanesinde ise sadece Kürt ve Türk işçiler beklemektedir. Geçmişten günümüze dek her ne kadar iki işçi kahvehanesi de birbirine yakın olsa da işçiler, hiçbir şekilde diğer işçi grubunun kahvehanesine dahil olmadıkları tespit edilmiştir.

4.1.12.2. Merkez İşçi Pazarı

Çatalca ilçesinde bulunan ikinci bir işçi pazarı ise meydan işçi pazarıdır. Meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, Ulus caddesi üzerinde yer alan Ali baba köftecisinin hemen yan tarafından bulunan Merkez kahvehanesinde bekleyip günlük işlere gitmekteydi. Bu kahvehaneye aynı zamanda Merkez işçi kahvehanesi de denilmekteydi. Merkez kahvehanede hatlı telefon bulunmadığı için işçiler, kahvehanenin önünde veya içinde bekleyerek işverenlerin gelmesini beklemekteydi. Diğer birçok işçi kahvehanesinde olduğu gibi Merkez işçi kahvehanesinde bekleyen işçilerde sabah güneşin doğuşuyla işçi kahvehanesinde bekleyip günlük işlere gitmekteydi. İşçilerin bir bölümü, gün içinde işçi arkadaşlarıyla muhabbet ederek veya oyun oynayarak sosyalleşmektedir⁴²⁹.

İşçiler, 1980'lerin sonlarına doğru merkez işçi pazarında beklemeye başladı. Yapılan görüşmelerde, ilk kez hangi tarihte, hangi ilden ve kaç işçinin beklemeye başladığına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren Tokatlı (Turhal, Zile, Erbaa ilçelerinden), Sinoplu (Boyabat ilçesi), Ordulu, Ağrılı, Erzurumlu, Karşı, Diyarbakırlı ve Mardinli işçiler beklemekteydi. Her ilden gelen işçilerin geliş tarihi farklılık göstermekteydi. İşçilerin büyük çoğunluğu Tokatlı, Ağrılı, Erzurumlu ve Diyarbakırlı işçilerden oluşmaktaydı. Diğer işçilerden farklı olarak Tokat'ın Turhal ilçesinden olan işçilerin bir bölümü daha önceden Kartal ilçesine bağlı Esentepe işçi pazarında beklemekteydi. 2000'lere doğru Kartal bölgesinde inşaat işleri azalması ve işçilerin Çatalca bölgesinde arsa ve daire satın alarak yerleşmesiyle bu işçi grubu, Esentepe işçi pazarına uzak olmaları nedeniyle Merkez işçi pazarına gelerek Tokatlı akrabaları ve köylülerin yanında beklemeye başladı. Esentepe işçi pazarından Merkeze işçi pazarına gelen yaklaşık 10 Tokatlı işçi uzun süre Merkez işçi pazarında beklemeye devam etti.

⁴²⁹ Aynı şekilde birçok işçi, akşam saatlerinde yemeklerini yedikten sonra tekrardan işçi kahvehanesine gelerek işçi arkadaşlarıyla sohbet etmekte veya oyun oynayarak sosyalleşmekteydi. Bu sebeple birçok işçinin günün önemli bir dilimini işçi kahvehanesinde geçirmektedir. Kimi işçiler ise masraftan kaçınmak için akşamları barındığı alanda dinlenmeyi tercih etmekteydi.

Bu işçi grubuna Tokatlı hemşerilerinin kefil olması sayesinde diğer illerden olan işçi grubu yeni gelen işçilere herhangi bir tepki göstermemiştir. Merkez kahvehanesinin içi küçük olması ve farklı illerden işçi grubu olması nedeniyle işçiler iç içe geçerek beklemek zorunda kalmaktaydı. İşçiler hem kahvehanenin içerisinde hem de kahvehanenin önündeki kaldırımlarda iç içe bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Özellikle 1990'larda işlerin yoğun olması sayesinde işçiler, iş bulma kaygısını yaşamadıkları için işçiler arasında herhangi bir gerginlik veya rekabet ortamının oluşmamasına olanak sağlamaktaydı.

Kürt işçilerin büyük çoğunluğu inşaat ustası olup az sayıda inşaat ameleli bulunmaktaydı. Tokatlı, Sinoplu ve Ordulu Türk işçileri arasında ise az sayıda inşaat ustası bulunmaktaydı. Merkez işçi pazarında, 1990'larda 100'den fazla Kürt ve Türk işçiler beklemekteydi. İşçiler, en çok inşaat işlerine gitmekte olup, boş zamanlarında ise kömür taşıma, ev taşıma, keresteci, nalburcu ve az da olsa çevredeki diğer esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Aynı şekilde az da olsa bölgede bulunan konutların bahçe işlerine de gidilmekteydi. Tokatlı ve Sinoplu işçiler, Çatalca halkı ve işverenler tarafından betoncu işçiler olarak bilinmekteydi. Kalıp, sıva, boya işlerine ise en çok Diyarbakırlı ve Mardinli Kürt işçiler gitmekteydi. Merkez işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer Roman işçileri gibi tarla işçilerine gitmemeyi tercih etmekteydi. Merkez işçi pazarında bekleyen işçiler, inşaat işlerine sürekli gitmekte olup tarla işlerinin zahmetli ve ücretlerin düşük oluşundan dolayı tarlada çalışmayı tercih etmemekteydi. 2000'lerden itibaren inşaat işlerinin azalması, kömür taşımanın sonlanmasıyla beraber beden gücüne dayalı çalışma yerine, teknolojik araçların kullanılmasıyla işçilere duyulan talebin azalmasına ve kısa süre sonra birçok işçinin merkez işçi pazarından ayrılmasına neden oldu. Nitekim 2000'lerin başlarından itibaren işçilerin sayısı 60'lara kadar düştü.

Merkez işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, Kaleiçi işçi kahvehanesinde bekleyen Roman işçilerin aksine 1990'larda işçilerin büyük çoğunluğu gurbet hayatını yaşamaktaydı. Bu işçi grubunun çoğu küçük meta üreticileri olup yaz döneminde hasat zamanında köylerinin yolunu tutup hasat işlerinde çalışmaktaydı⁴³⁰. 2000 sonrasında birçok işçi kırdan koparak

⁴³⁰ Bu grup her ne kadar kentte işgücü piyasasına dahil olmuş olsa da yılın belli günlerinde köylerinin yolunu tutup hayvancılık ve tarımsal faaliyette bulunmaya devam etmekteydi. Nitekim Tokat'ın Turhal ilçesinden Çatalca ilçesindeki merkez işçi kahvehanesinde bekleyen işçinin neden hasat zamanında köyüne dönmek zorunda kaldıklarını ve hangi sezonda köylerine dönerek hasat işlerinde çalıştıklarını şu şekilde açıklamaktaydı: *"Ben bu işçi kahvesine geldiğim ilk zamanlarda olsun bu Kartal ilçesindeki işçi durağında olsun bu işçilerin çoğu köyde birkaç dönüm tarlası var. O zamanlarda ekim zamanı gelince bizler buradan kalkıp köyümüze gidip ekinlerimizi toplardık. İşte temmuz ayının başından taa ağustos ayının sonlarına kadarda köyde nohut, Arpa ve buğday hasadını yapardık. Sonra işte hasat işimiz bitince bu sefer kalkıp İstanbul'a buralara çalışmaya geri gelirdik. Sonra işte çoğu işçi aralık ayının başlarında hava soğuyunca memleketine geri dönerdi. Sonra tekrardan*

Çatalca ve çevre bölgelerinde daire satın almasıyla İstanbul'da kalıcılaştı. Böylece birçok işçi tarlasını satarak küçük meta üreticiliğinden koparak kalıcı olarak işçi pazarında beklemeye başladı.

2000 sonrasında uzun yıllar işçi pazarında çalışan işçilerin bir bölümünün yaşlanması, farklı bölgelere yerleşmesi, ticarete atılması ve devamlı işçi olarak başta fabrikalar olmak üzere farklı sektörlere yönelmesiyle işçi sayısında düşüş yaşandı. Son 20 yılda Çatalca bölgesinde birçok fabrika açılması ve fabrikalara vasıfsız işçi ihtiyacı doğmasıyla beraber işçi pazarında zamanla birikimleri ve günlük kazançları azalan birçok işçi yeni açılan fabrikalara başvurarak işçi pazarından ayrıldı. Sinoplu işçilerin neredeyse tamamı, Fabrikalarda iş bularak işçi pazarından ayrıldı. Diğer işçi pazarların aksine Merkez işçi pazarında bekleyen işçilerin, bölgedeki siteli veya villalı konutlarda kapıcılık veya bahçıvanlık işinde devamlı işçi olarak çalışmadıkları tespit edilmiştir. Öte yandan ise son yıllarda Fabrikalarda ve farklı sektörlerde çalışan birkaç işçi ise yaşanan ekonomik krizde aldıkları maaşla geçinemediği için boş zamanlarında ikinci bir ek iş olarak hafta sonu, yıllık veya ücretsiz izinli dönemlerinde Merkez işçi pazarında beklemektedir. Bu işçi grubu, kısa süreliğine beklemeleri ve zor durumda olmaları nedeniyle diğer işçiler tarafından fazla tepkiye maruz kalmadılar. Yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde Çatalca ilçesinde bulunan her iki işçi pazarına da yabancı göçmen işçilerin bekleme girişiminde bulunmadıkları tespit edilmiştir.

2022 yılının mart ayında Merkez işçi kahvehanesinin bulunduğu binanın satılması sonucunda merkez kahvehane işletmecisi işyerini kapatmak zorunda kaldı. Merkez işçi kahvehanesinin kapanmasıyla işçilerin bir bölümü işlerin azalması, kazançların düşmesinin yanı sıra yaşlanmanın da getirmiş olduğu dezavantajı da düşünerek işçi pazarını tamamen bırakırken, geriye kalan birkaç işçi de kahvehanenin yanındaki kaldırımlarda beklemelerini sürdürdü. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında meydan işçi pazarının kapanması nedeniyle 2-3 Kürt işçi bulunduğu alandan ayrılarak Çatalca ilçesi sınırlarında bulunan Dört Yol'da bölgesinde bulunan kahvehanede beklemeyi tercih ederken, geriye kalan az sayıdaki işçi ise eski işçi kahvehanesinin önünde beklemeye devam etmektedir. Merkez işçi kahvehanesinin önünde 2022 yılı itibarıyla sadece 5 yaşlı işçi beklemektedir. Bu işçilerin bir bölümü, haftanın belli günlerinde gelip beklemektedir. Bu işçi grubundan iki tanesi, Tokatlı işçi olup geriye

havaaların düzeldiği mart ayında buralara geri gelirdi. O zamanlarda biz mecburdük köye ekim hasadı toplamaya. Eee sen buradasın, çocuklarında eğer senle gurbete çıkıp bu işçi kahvesinde, işçi duraklarında bekliyorsan eğer senin buğdayını, arpanı, nohudunu kim hasat edecek? Kimse etmezdi. Bizde o zamanlarda mecburen burada kendi işimizi bir kenara bırakıp köye gitmek durumundaydık. Yani yazın da burada çok iş vardı. Ama mecburdük köyümüze geri gitmeyi.”

kalanlar ise Mardinli ve Diyarbakırlı işçilerdir. Bu işçi grubu, her ne kadar işçi pazarında beklemekten memnun kalmasa da (diğer esnaflar veya fabrikaları işletmecileri işçilerin yaşlı olması nedeniyle kendilerini işe almayacaklarını bildikleri için) zorunlu olarak işçi pazarında gelmeye devam etmektedir.

Toparlayacak olursak Çatalca ilçesinde her iki işçi kahvehanesinde de iki işçi grubu arasında sanki gizli bir antlaşma varmış gibi bir izlenim yaratmaktadır. Her iki işçi grubu da birbirlerinin mekânında beklememeye özen göstermekteydi. Aynı şekilde her iki işçi grubu da çoğunluklu iki farklı çalışma alanına yoğunlaşarak günlük işlere gitmekteydi. Nitekim Ulus caddesin üzerinde bekleyen işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine ve belli zamanlarda yük taşıma işlerine (tarla işi hariç) giderken, Roman işçiler ise daha çok tarlalara gidip ot, saman vb. balyalarının yükleme işlerine gitmektedir. Çatalca'nın yerli halkı, esnafı ve fabrika işletmecileri genelde buna göre hangi alanda günlük işçi ihtiyaçları varsa işin türüne göre bu iki işçi kahvesinden birine gidip işçileri alıp kendi işinde çalıştırmaya götürmektedir. Roman işçilerin tamamı Kaleiçi mahallesinde aileleriyle yaşamaktadır. Bu nedenle diğer işçilerden farklı olarak Roman işçileri arasında gurbetçi işçi bulunmamaktadır. Bu bakımdan Roman işçiler, diğer işçi kahvesindeki işçilerin aksine küçük meta üreticileri olmadığı için yılın on iki ayında da işçi kahvehanesinde bekleyebilmekteydi. Roman işçiler, özellikle yaz döneminde Çatalca kırsal bölgedeki köylülerin tarım ürünlerinde hasat işinde çalışırken, küçük meta üreticisi olan Merkez işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler ise daha çok yaz döneminde memleketlerinin yolunu tutup ailelerine hasat döneminde destek vermekteydi. Roman işçiler, akşamları evlerine geldiklerin bir tas sıcak yemek önlerine gelmekte ve ev işleriyle fazla mesai harcamadan dinlemekteydi⁴³¹.

4.1.13. Esenler İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Cumhuriyet'in ilk dönemlerine dek Esenler bölgesinde iki yerleşim alanı (köy) bulunmaktaydı. Bunlar Avas (Atışalanı) ve Litros (Esenler) olarak bilinen iki yerleşim alanıydı⁴³². 1960'lara dek Esenler bölgesi İstanbul'un çeperinde bulunması nedeniyle merkez

⁴³¹ Roman işçiler, diğer gurbetçi işçilere kıyasla daha hijyenik koşullarda barınma ihtiyaçlarını gidermektedir. Aynı şekilde Roman işçilerin sıra, aile özlemi gurbet hayatının zorluklarına baş etmelerine gerek duymamıştır. Bu etkenleri göz önüne aldığımızda Roman işçiler, gurbetçi işçilere kıyasla birçok alanda daha avantajlıdır.

⁴³² Bu dönemde çoğunluğu Rum ailelerinden oluşan gruplar, her iki köyde de yaşamlarını sürdürmekteydi (Aktaş, 2017: 15). Daha sonraki süreçte Yunanistan'la yapılan mübadele antlaşmasıyla her iki yerleşim yerinden Rumlar gönderilerek yerine Yunanistan'dan Türk soyundan olan vatandaşlar yerleştirildi. Bu bölgede aynı şekilde uzun süre birçok Ermeni aile de yaşamını sürdürmüştür. 1960'lara dek iki yerleşim alanında da nüfus oranı son derece düşüktü. "1992 tarihinde yürürlüğe giren 3806 sayılı 13 İlçe ve 2 İl Kurulması Hakkındaki Kanun gereğince, Esenler ve Atışalanı, Bakırköy İlçesinden ayrılarak 26 Ağustos 1992'de yeni kurulan Güngören İlçesine bağlanmıştır. 1994 seçimleri öncesi 23 Aralık 1993'te yürürlüğe giren 3949 sayılı bir kanunla bu kez Güngören'den ayrılan Esenler ilçe yapılmıştır. Atışalanı da bu ilçeye bağlanmıştır. 1965 yılı Genel Nüfus Sayımında, Bakırköy

de bulunan diğer ilçelere kıyasla hem düşük nüfuslu hem de yerleşime geç açılan bölgelerden biriydi. 1960'ların ortalarından itibaren iç göçle beraber yeni göçmen grupları da Esenler bölgesine yerleşmesiyle nüfus artmaya başladı. 1960'lardan itibaren bölgeye yeni göçmen grupların yerleşmesiyle yeni konutlara ihtiyaç duyulmaya başlandı. Böylece bölgede inşaat işlerinden anlayan işçi gruplarına ihtiyaç duyulmasıyla beraber zamanla birçok işçi, Esenler ilçesinin dört farklı bölgesinde bekleyerek günlük işçi ihtiyacını karşılamaya başladı. Dört farklı bölgedeki işçi pazarlarını ayrı ayrı incelemekte fayda var.

4.1.13.1. Dörtöl İşçi Pazarı

Esenler ilçesine bağlı Dörtöl meydanında geçmişten günümüze iki farklı noktada işçi pazarı bulunmaktaydı. Birinci bekleme alanı, Esenler merkez caminin önü olup, ikinci bekleme alanı ise Dörtöl meydanının olduğu bölgede bulunan Davutpaşa caddesiyle 101 no'lu sokağın kesiştiği noktada bulunan (günümüzde Arçelik bayisinin olduğu alan) eski işçi kahvehanesiydi. İşçiler, Dörtöl meydanında bulunan bahçeli alanda bulunan çınar ağacının altında oturarak günlük işlere gitmekteydi. İşçiler, kahvehanenin içinde veya kahvehanenin önünde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Bu sebeple işçiler, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda beklemekteydi.

İşçi kahvehanesine ilk olarak 1970'lerde Tokatlı ve Yozgatlı Türk işçiler beklemeye başladı. Tokatlı ve Yozgatlı işçilerden sonra ise Kastamonulu ve Amasyalı Türk işçilerde beklemeye başladı. Daha sonraki yıllarda ise Diyarbakırlı (Silvan ilçesinden) ve Muşlu (Bulanık ilçesinden) Kürt işçilerde beklemeye başladı⁴³³. 1980'lerde 50'den fazla işçi

ilçesi Mahmudbey nahiyesine bağlı olan Esenlerde 5.706 erkek, 5.003 kadın, toplamda 10.709 kişi yaşamaktaydı. 1970 Genel Nüfus Sayımında yine Bakırköy ilçesine bağlı Mahmudbey nahiyesine tabi Esenler Belediyesinde 16.756'sı erkek, 14.626'sı kadın, toplamda 31.382 kişi yaşamaktaydı. 1975 Genel Nüfus Sayımında Bakırköy ilçesine bağlı Mahmudbey nahiyesine tabi Esenler Belediyesinde 25.896'sı erkek, 23.483'ü bayan toplamda 49.379 kişi bulunmaktaydı. 5 yıl sonra 1980'de yapılan Genel Nüfus Sayımında Esenlerin nüfusu 37.859'u erkek, 30.650'si kadın, 68.509 kişi olarak tespit edilmiştir. 1985 yılında Esenler'in Atışalanı bölgesi hariç nüfusu 76.934 olarak sayılmıştır. 1990 yılında Atışalanı bölgesi dâhil edilerek yapılan hesaplamada Esenler'in nüfusu 235.328 olarak tespit edilmiştir. 2000 yılında yapılan Genel Nüfus Sayımında Esenler İlçesi'nde 198.187'si erkek, 182.522'si kadın, 380.709 kişi yaşamaktaydı. Eski adıyla Devlet İstatistik Kurumu yeni adıyla Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre Esenler ilçesinin 2007 yılında 517.235, 2010 yılında 461.072, 2011 yılında 461.382 kişilik bir nüfusu vardır. Yine TÜİK verilerine göre 2012 yılı itibariyle ilçedeki konut sayısı 128.822'dir." (Güldal ve Uçar, 2012: 169-171). Görüldüğü üzere Cumhuriyetin ilk dönemlerinden 2000'lerin başlarına dek Esenler bölgesine İstanbul'un merkezinden ve Anadolu şehirlerinden gelen yoğun bir göçmen nüfusu Esenler bölgesine yerleşti. Bölgeye yoğun bir göçmen nüfusu yerleşmesi üzerine Esenler bölgesi 1992 yılında Bakırköy ilçesinden Güngören ilçesine bağlandı. 1993 yılında ise Esenler bölgesi Güngören ilçesinden ayrılarak ilçe statüsünü kazanmasıyla İstanbul'un 33 ilçesi oldu.

⁴³³ Diyarbakırlı ve Muşlu Kürt işçiler, ilk günlerde Tokatlı, Yozgatlı ve Kastamonulu işçilerin tepkilerine maruz kalıp işçi kahvehanesine alınmadığı için Kürt işçileri ile Yozgatlı Türk işçileri arasında gerilim yaşandı. Diğer esnaflar ve işçi grubu da araya girmesiyle gerilim yatıştırılarak Diyarbakırlı ve Muşlu işçilerin de beklenmesine izin verildi. Bu gerginlik kısa sürede çözülmüş olsa da 1980'lerin sonlarına dek Kürt işçilerle ve Yozgatlı Türk işçiler arasında bekleme sürecinde ve işgücüne katılım konusunda kendi aralarında yaşanan rekabetten kaynaklı olarak tartışma ve kavgalar yaşanmaya devam etmekteydi. Her iki işçi grubu, uzun yıllar gergin ortamda

beklemekteydi. Birçok işçi, zamanla aile üyelerini, akrabalarını ve hemşerilerini de işçi pazarına davet etmesiyle işçi sayısında bir artış yaşandı. 1990'ların başlarına doğru inşaat işleri hız kazanması ve birçok yeni işçinin gelmesiyle işçi sayısı 80'lere kadar çıktı. Birçok farklı ilden gelen işçiler, işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçilerin geldikleri illere baktığımızda çoğunluğu Tokatlı işçilerden oluşan Kastamonulu, Amasyalı, Diyarbakırlı (Silvanlı), Muşlu (ağırlıklı olarak Bulanık ilçesinden olanlar) ve Yozgatlı işçiler beklemekteydi. Tokat'ın Zile ilçesinden gelen işçiler, iki dakikalık yürüme mesafesinde bulunan Merkez caminin önünde beklemeyi tercih ederken, Tokat'ın diğer ilçelerinden gelen işçiler ise işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Her iki işçi pazarındaki işçilere fazla işçi ihtiyacı duyduğunda diğer işçi pazarına giderek işçi temin etmekteydi. Her ne kadar aynı ilden gelen işçilerin birbirine yakın bulunan her iki işçi pazarında beklemiş olsa da yine de iki işçi grubu, birbirlerinin mekânına dahil olmamaktaydı.

İşçi kahvehanesinde hatlı telefon bulunması sayesinde işçiler hem hatlı telefon üzerinden hem de işverenlerin doğrudan işçi kahvehanesine gelerek işçileri seçmekteydi. İşçiler, en çok gecekondu evlerin ve birkaç katlı binaların inşaatlarında çalışmaktaydı. İşçiler, bekledikleri süre zarfında inşaat işlerinin yanı sıra ev taşıma, ev sahiplerin kömürlerini taşıma ve Dört Yol meydanında bulunan iki kömürcü esnafın kömürlerini taşımanın yanı sıra İstanbul caddesi üzerinde bulunan nalbur ve keresteci esnaflarının da inşaat malzemelerini taşımaya gitmekteydi. Az da olsa Gaziosmanpaşa ve Esenler bölgelerindeki Fabrikaların ve tekstilcilerin malzemelerini de taşımaktaydı⁴³⁴.

İşçiler, 1999 yılında yaşanan büyük Gölcük depremine dek işçi kahvehanesinde bekleyişlerini sürdürdü. 1990'ların ortalarından itibaren bölgede işlerin azalması ve işçi kahvehanesinin de kapanmasıyla birkaç Tokatlı işçi, Dört Yol'daki merkez caminin önündeki hemşerilerinin yanına geçerek beklemeye başladılar. Her ne kadar Diyarbakırlı ve Muşlu işçilerde merkez caminin önündeki Tokatlı (Zile ilçesinden olanlar) işçilerin yanında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Tokatlı işçiler tarafından engellenmesiyle en yakınında bulunan

bekleyişlerini sürdürdü. 1980'lerin sonlarında işçi pazarında Diyarbakırlı ve Muşlu işçilerin sayısında yaşanan artışla beraber ve aynı zamanda zaman da Yozgatlı işçilerin sayısı azalması üzerine Yozgatlı işçiler de zorunlu olarak Kürt işçilere karşı tutumlarını yumuşatmak zorunda kaldı. Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, nicelik olarak işçi kahvehanesinde üstünlüğü yitirmesiyle işçi kahvehanesinde ortaya çıkan gerilimin azalmasına olanak sağlamıştır. İşçi grupları kendi aralarında yaşanan gerilimleri azalmak için kahvehanenin bir köşesinde Türk işçileri beklerken, diğer köşesinde ise Kürt işçiler beklemeye başladı. İşçiler, bekledikleri alanda kendi aralarında bir sınır çizerek diğer grupların alanına ve pazarlık sürecine dahil olmamaya çaba göstermekteydi.

⁴³⁴ Dört Yol meydanında işçi kahvehanesinin hemen yanında kamyoncuların beklediği kahvehane bulunmaktaydı. Kamyoncular, bölgedeki fabrikaların, esnafların veya vatandaşların yüklerini ve evlerini taşımaya gitmekteydi. Kamyoncular, yükleme işine gittiklerinde ise fazla işçi ihtiyacını hemen yanlarında bulunan işçi kahvehanesindeki işçilerden karşılamaktaydı.

Kastamonulu işçilerin beklediği işçi kahvehanesine yönelmek zorunda kaldı. Özellikle geriye kalan birkaç yaşlı işçi de deprem anında yaşadığı korkudan ve işlerin azalmasının etkisiyle işçi pazarından ayrıldılar. İşçilerin bir bölümü ise işçi pazarında elde ettiği gelirle Esenler çeperinde daire satın alarak işçi pazarından ayrılarak farklı sektörlerde çalışmaya yöneldi. İşçi kahvehanesinin kapanmasıyla işçiler, soğuk havada sürekli meydana beklemeyeceklerini anlayınca birçok işçi bulunduğu alanı terk etmek zorunda kaldı. Aynı şekilde bazı işçilerde 1999 Ağustos ayında yaşanan Gölcük depremi sırasında köylerinde hasat işlerinde iken yaşanan deprem sonrasında binlerce insanın hayatını kaybetmesi ve ikinci deprem korkusuyla tekrardan İstanbul'a işçi pazarına gelip beklemek yerine köylerinde kalmayı tercih ettiler. Böylece 2000'lere gelmeden işçilerin tamamı işçi pazarından ayrılmasıyla Esenler merkezinde bulunan Dört Yol bölgesinde sadece Merkez caminin önünde bekleyen işçi grubu kalmıştır.

4.1.13.2. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Esenler ilçesinde işçilerin beklediği diğer bir mekân ise Esenler ilçesi merkezinde bulunan (Dört Yol meydanının hemen yanında bulunan) merkez caminin önündeki işçi pazarıydı. İşçiler, uzun yıllar merkez caminin önünde beklemeye devam etmektedir. Esenler meydan işçi pazarını diğer birçok işçi pazarından ayıran temel noktalardan biri de Tokatlı işçilerin, daha insani koşullarda bekleyerek günlük işlere gitmektedir⁴³⁵. Esenler ilçesine bağlı meydan işçi pazarına işçilerin ilk olarak 1980'lerin ortalarında beklemeye başladığı tespit edilmiştir. İşçiler, ilk geldikleri dönemde merkez caminin yakınında bulunan Osmanlı iş hanının yanındaki (Atışalanı caddesi ile 1108 no'lu sokağın kesiştiği alan) işçi kahvehanesinde (günümüzde işçi kahvehanesinin olduğu mekân Finansbank bulunmakta olup) beklemekteydi. Tokat'ın Zile ilçesinden (büyük çoğunluğu Ayvalı köyünden gelen işçilerden oluşmakta olup) gelen işçiler, uzun süre işçi kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Bu dönemde Dört Yol meydanında birbirine yakın iki işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. Bu süreçte her ne kadar iki işçi kahvehanesi birbirine yakın bulunmuş olsa da her iki işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, ilk dönemlerde birbirlerinin mekânına dahil olmamaya özen göstermekteydi. Tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1990'larda işçi kahvehanesinde bekleyen Tokatlı işçilerin bir bölümü, işçi kahvehanesinden ayrılarak hemen yanında bulunan merkez caminin önünde beklemeye başladı. Böylece Tokat'ın Zile ilçesinden (büyük çoğunluğu Ayvalı köyünden gelmiş olan

⁴³⁵ İşçilerin Merkez caminin hemen önündeki ağacın gölgesinde beklemeleri sayesinde özellikle havaların çok sıcak olduğu yaz aylarında güneşten ve sıcaklıktan çok etkilenmeden rahatlıkla beklemektedir. Havanın yağmurlu ve soğuk olduğu dönemlerde de caminin önünde açık alanda beklemek yerine hemen karşıda bulunan çay ocaklarında beklemeyi tercih etmektedir. İşçiler, yağmur durduktan sonra tekrardan işçi pazarının önüne gelip iş arayışlarını sürdürmeye devam etmektedir. İşçiler, aynı zamanda evlerinde kahvaltı yapmadan geldiklerinde işçi pazarının hemen karşısında bulunan çay bahçesinde rahatlıkla kahvaltılarını yapabilecekleri veya dinlenebilecekleri mekânlar bulunmaktadır.

işçiler) gelen işçiler hem merkez caminin önünde hem de Osmanlı iş hanının yanındaki işçi kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmeye devam ettiler. 1990'ların sonlarına dek her iki mekânda da 80'den fazla Tokatlı işçi beklemekteydi.

1980'lerin ortalarından 2010 yılına dek Meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, birbirine yakın olan iki mekânda bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Bu süre zarfında her iki mekânda da bekleyen Tokatlı (Zile ilçesinden gelenler) işçiler, işçi kahvehanesinde (günümüzdeki Finansbank olduğu mekân) ve merkez caminin önünde rahatlıkla bekleyebilmekteydi. 2010 yılına gelindiğinde ise işçi kahvehanesi kapanması üzerine geriye kalan az sayıdaki Tokatlı (Zile ilçesinden olanlar) işçi de eski işçi arkadaşlarının beklediği merkez caminin önüne geçerek beklemeye başladı. Merkez caminin önünde bekleyen Tokatlı işçiler, uzun yıllar eski işçi arkadaşlarıyla aynı işçi kahvehanesinde beklemeleri ve hemşerilik veya akrabalık bağı bulunması sayesinde işçi kahvehanesinden gelen Tokatlı işçilerin beklemelerine izin verdiler⁴³⁶.

Meydan işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçiler, 2000'lerin başlarına dek ağırlıklı olarak inşaat işlerine (beton dökmeye) gitmekteydi. Tokatlı işçilerin beklediği diğer işçi pazarında olduğu gibi esnaflar ve bölge halkı bu işçi grubunu “Tokatlı betoncular” olarak adlandırmaktaydı. 1999 Gölcük depremi sonrasında bölgede inşaat faaliyetlerinde ciddi düşüş yaşanmasıyla Tokatlı betoncular, inşaat dışı işlere yönelmek zorunda kaldı. Diğer yandan 2000'lerin başlarından itibaren hazır beton kullanımının yaygınlaşması da işçileri olumsuz yönde etkiledi. Aynı şekilde bölgede gecekondulaşmanın sona ermesi ve birçok gecekondulu evin yıkılıp müteahhitler tarafından birkaç katlı binaların yapılması ve müteahhitlerin devamlı işçileri olması nedeniyle bölgede inşaat işleri Tokatlı işçilerin denetiminden çıktı. Tokatlı işçiler, inşaat işleri dışında kömür taşımanın yaygın olduğu 1996 yılına dek kömür taşımaya gitmekteydi. İşçilerin bir bölümü ise 2000'lerin başlarına dek Esenler bölgesinde bulunan bazı fabrikalarında yüklerini taşımaya gitmekteydi. Fabrikaların şehrin çeperine yayılması üzerine yük taşıma işi azaldı.

⁴³⁶ Her iki mekânda bekleyen Tokatlı işçilerin önemli bir bölümü aynı köyden olup işçiler arasında komşuluk ilişkisi, akrabalık ve kan bağı bulunmaktaydı. Her ne kadar Tokatlı işçiler arasında hemşerilik, akrabalık veya kan bağı bulunmuş olsa da belli dönemlerde işçi pazarında işgücüne katılım sürecinde Tokatlı işçiler arasında gerilim yaşanmaktaydı. Bu durum çoğu defa küçük tartışmalar şeklinde olup büyüklerin araya girmesiyle işçiler arasındaki gerilim büyümeden sonlanmaktaydı. Her ne kadar Dörtöy meydanında bulunan işçi kahvehanesinin kapanmasıyla farklı illerden olan birçok işçi Merkez caminin önüne yönelip bekleme girişiminde bulunmuş olsa da sürekli olarak Tokatlı işçiler tarafından engellenmekteydi. 2010 yılında işçi kahvehanesi kapanması ve günlük işlerin azalmasına bağlı olarak birçok işçi, işçi pazarından ayrılmış olup geriye kalan az sayıdaki işçi de merkez caminin önündeki Tokatlı hemşerilerin yanına geçtiler. 2010 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına Merkez caminin önünde sadece Tokatlı işçiler bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir.

Günümüzde ise Tokatlı işçiler, inşaat malzemelerini taşıma ve tadilat işlerine gitmektedir. Bunun dışında az da olsa ev taşımaya da gitmektedir. 2000'lere dek her ne kadar bölgede Nalbur ve keresteci bulunmuş olsa da bu işyerleri işçi ihtiyacını devamlı çalıştırdıkları kendi işçilerinden karşılamaktaydı. Son yıllarda bölgede yabancı göçmen işçilerin çoğalması ve bölgede bulunan nakliyatçıların da Tokatlı işçilerin yerine daha fazla ve ucuza çalıştırabilecekleri yabancı göçmen işçileri tercih etmesiyle Tokatlı işçiler, son yıllarda daha az yük taşıma işine gitmeye başladı. Aynı şekilde işçilerin, park-bahçe işlerinin yanı sıra taşeron firmalarının da işlerine gitmedikleri tespit edilmiştir. 2000'lerden sonra günlük işçi ihtiyacına duyulan ihtiyacın düzenli olarak azalmasıyla işçilerin gelirleri sürekli düşmesine neden oldu. Böylece birçok Tokatlı işçi, zamanla işçi pazarından ayrıldı.

Nitekim 2010 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek Tokatlı işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında Merkez caminin önünde 15-20 civarında işçinin (evde bekleyip telefon yoluyla giden işçiler de dahil edilmiş olup) beklediği tespit edilmiştir. Bu işçi grubunun yarısına yakın genç işçilerden oluşmaktadır. Yaş kategorisi bağlamında diğer işçi pazarlarına kıyasla meydan işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü genç işçilerden oluşması dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000 yıllara dek çocuk işçileri meydan işçi pazarının bir bölümü oluşturmuş olsa da günümüzde yapılan saha araştırmasında herhangi bir çocuk işçiye rastlanılmamıştır. Aynı şekilde kuşaklararası aktarım bağlamında da meydan işçi pazarı diğer birçok işçi pazarında farklılaşmıştır. Diğer birçok işçi pazarından farklı olarak birçok işçinin birinci, ikinci ve üçüncü kuşaktaki aile üyelerinin meydan işçi pazarında bekledikleri tespit edilmiştir. Nitekim 1996 yılından itibaren meydan işçi pazarındaki ilk olarak işçi kahvehanesinde bekleyen Tokat'ın Zile ilçesine bağlı Ayvalı köyünden gelen işçinin bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Benden önce babam, amcalarım, akrabalarım, köylümüz buralarda işçi kahvehanesinde beklerlerdi. Sonra işte bizlerde 14-15 yaşlarına geldiğimizde onlar bizi de yanlarına alıp buralara çalıştırmaya getirirlerdi. Ben İstanbul'a ilk gelip bu meydandaki işçi kahvehanesinde beklediğimde daha 15 yaşındaydım. Yani o zamanlarda daha çocuktum. Benim gibi o zamanlarda bir sürü çocuk buralarda beklerdi. Yani bizim burada 1-2-3 kuşaktan işçiler burada beklerlerdi. Sonra işte bizim babalarımız yaşlanınca bu işi bıraktı. Sonra işte bizler bu işçi durağında beklemeye devam ettik. Sonra biz de büyüdük. İşte bazı işçi arkadaşlarımızın da çocukları 15-16 yaşlarına geldiğinde bu sefer bizim bu işçi arkadaşlarımızdan bazıları kendi çocuklarını da bu işçi durağına getirmeye başladılar. Yani şimdi benim de 20'li yaşlarında erkek çocuklarım var. Ama ben onları bu işçi durağına hiç getirmedim. Onlara dedim buralara gelmeyin. Siz de benim gibi bu işçi durağında beklemeyin. Gidin kendinize fabrikalarda maaşlı bir iş bulun dedim. Sizin en azında bir sigortanız olur dedim.

Meydan işçi pazarında birçok işçinin babaları, kendileri ve çocuklarının da erken yaşlarda işçi pazarında bekledikleri tespit edilmiştir. Son yıllarda birçok işçi, genç yaştaki çocuklarını da işçi pazarına dahil etmesi nedeniyle meydan işçi pazarında birçok genç işçi beklemektedir. Aynı şekilde meydan işçi pazarını diğer işçi pazarından ayıran diğer bir önemli faktör ise işçilerin çalışmadıkları zamanlarda ikinci bir ek işe yöneldikleri tespit edilmiştir. Bu işçi grubu, özellikle sabah erken saatlerde merkez caminin önüne gelip öğlen saatlerine dek beklemektedir. Öğlene kadar bekleyen bu işçi grubu, iş çıkmaması halinde diğer işçiler gibi evlerine çekilip oturmak yerine öğlenden sonra el arabalarıyla hurda toplamaya gitmektedir. Tokatlı işçiler, ek gelir sağlamak amacıyla Esenler ilçesine bağlı mahallelerde ve Esenler bölgesine yakın olan Güngören ve Bağcılar ilçesindeki mahallelerde de el arabalarıyla hurda toplama işine gitmektedir⁴³⁷. 1980'lerin ortalarından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek meydan işçi pazarından bekleyen Tokatlı işçiler, diğer yerli Kürt ve Türk işçi gruplarını kendi aralarına dahil etmedikleri gibi farklı ülkelerden gelen düzenli veya düzensiz göçmen grupları da kendi aralarına dahil etmeyeceklerini beyan etmiştir.

1980'lerin ortalarından 2022 yılına dek meydan işçi pazarında işçi sayısının azalması ve işçi grupların farklı bölgelere yönelmesinin birkaç temel nedeni bulunmaktadır. 1990'ların ortalarından itibaren işçilerin düzenli gelirleri azalması, 1999 Gölcük depremin yaşanması ve

⁴³⁷ 2010 yılında işçi kahvehanesinin kapanmasıyla Tokatlı yaşlı bir işçi, Esenler bölgesinde hurdacılık işine yöneldi. Eski işçi pazarında bekleyen yaşlı işçinin hurdacılık işinde iyi gelir elde ettiğini öğrenen merkez caminin önünde bekleyen diğer işçiler de ikinci bir ek iş olarak hurdacılık işine yöneldiler. Son yıllarda birkaç işçi, öğlene dek işçi pazarında beklemekte olup iş çıkmaması durumunda evinde öğle yemeği yedikten sonra hurdacıların depolarına giderek bu depolara ait el arabasıyla Esenler, Güngören ve Bağcılar bölgesinde hurda toplama işine çıkmaktadır. Bu işçi grubu, öğle saatlerinden akşamın geç saatlerine dek bölgede hurda toplama işine gitmektedir. Tokatlı işçiler, Esenler bölgesinde hurda toplama işini yaparken, Kürt ve Suriyeliler ise bölgede kâğıt toplayıcılığı faaliyetini sürdürmektedir. Tokatlı hurdacılar, Kürt ve Suriyeli kâğıt toplayıcıların çalışma alanına dahil olmadığı için istedikleri mahallelere rahatlıkla girebilmektedir. İşçiler, topladıkları veya satın aldıkları hurdaları (satın aldıkları hurdaları %30-35 arasında kâr payını ekleyerek) Niğdeli veya hemşerileri olan Tokatlı hurdacılarla satmaktadır. Esenler bölgesinde ilk zamanlarda Niğdeli işçiler tarafından hurdalar toplanmaktaydı. Zamanla Niğdeli hurdacıların sayısının azalması ve Niğdeli hurdacıların hurdacılık işini bırakarak Zeytinburnu ve Merter bölgesinde kumaş toplama işine yönelmesiyle Niğdeli hurdacıların Esenler bölgesindeki etkinliği azaldı. 2010 sonrasında da Tokatlı işçiler de bu çalışma alanına dahil olmasıyla beraber bölgede Tokatlı hurdacılar daha ön plana çıkmaya başladı. İkinci ek iş olarak hurda toplamaya giden Tokatlı işçiler, iyi bir kazanç sağlamaktaydı. Son yıllarda belediyelerin de bu çalışma alanına el atmasıyla beraber işçilerin ek işte kazançları düşmeye başladı. Özellikle son yıllarda Esenler Belediyesi'nin yanı sıra bölgedeki diğer belediyelerin de mahalle aralarına çöp konteynırları veya çöp arabalarını koyması ve belediyenin temizlik işçilerinin de "geri dönüşüm projesi" kapsamında bölgede sürekli olarak hurda ve kâğıt toplayıcılığını artırması üzerine işçilerin gelirleri hızla azaldı. Nitekim Esenler Belediyesi'nin "geri dönüşüm projesi" kapsamında Esenler ilçesine bağlı kamu ve özel kurumların yanı sıra mahallelerde "Mobil Atık Getirme Merkezi" üzerinden geri dönüşüm faaliyetini sürdürmektedir. Bu kapsamda Esenler Belediyesi "günde 40 ton geri dönüşüm atığı ayrıştırdığımız projede, her mahalleye yerleştirdiğimiz Mobil Atık Getirme Merkezi ile hemşerilerimiz, hanelerinde ayrıştırdıkları geri dönüşüm atıklarını (Kâğıt, Karton, Plastik, Metal, Cam, Bitkisel Yağ, Elektrikli ve Elektronik Atıklar, Atık Piller) bu merkezlerle bırakabiliyorlar. Yılda 14 bin geri dönüşüm atığını ise Esenler'de milletimize ve ekonomimize geri kazandırıyoruz." (Kaynakça: <https://esenler.bel.tr/projeler/geri-donusum/> Erişim tarihi: 23.08. 2023). Bu durum yakın gelecekte Tokatlı işçilerin işçi pazarında yeterince kazanç sağlayamaması ve ek işte de gelirin sürekli düşmesi nedeniyle işçi pazarından ayrılma riskini tetikleyebileceği düşünülmektedir.

işçilerin deprem travması nedeniyle bazı işçilerin İstanbul'a gelmekten vazgeçmesi, hazır beton kullanımının yaygınlaşması, taşeron inşaat firmalarının çoğalması ve işçilerin bir bölümünün bu firmalarda maaşlı işçi olarak işe başlaması, insan gücü yerine makinaların daha fazla kullanılması, işçi kahvehanesinin kapanması, işçilerin inşaat sektörü dışındaki diğer maaşlı işlere veya hurdacılık işlerine yönelmesi nedeniyle işçi sayısında düşüş yaşandı. Tokatlı işçilerin bir bölümü, hurdacılık işinde iyi para olduğu fark etmesiyle Esenler ve Güngören bölgesinde hurdacılık işinde kalıcılaştı. Aynı şekilde doğal nedenlerden kaynaklı olarak işçilerin bir bölümü yaşlanmış olup ağır işlerde çalışmakta zorlanmaları ve gurbet hayatının da getirmiş olduğu zorluktan dolayı yaşadığı topraklardan İstanbul'a gelmekten vazgeçtiler.

2022 yılında yapılan saha çalışmasından bir ay öncesine de merkez caminin önünde 20-25 işçi beklemekteydi. Saha çalışması yapıldığı dönemde ise işçilerin sayısı 15'e kadar düştüğü tespit edilmiştir. Son bir ay içinde işçilerin sayısının düşmesinin nedeni ise işçilerin bir bölümünün günümüzde gurbet hayatını sürdürmekte olup kırsalda (Tokat'ın köylerinde) ekonomik ilişkilerini devam ettirmekteydi. Bu işçi grubu, hasat zamanı gelmesi nedeniyle köylerine dönerek arpa, buğday, nohut hasadında çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu şekilde birçok işçi pazarından farklı olarak Tokatlı işçi grubunun günümüzde bile gurbet hayatlarına devam ettirdikleri ve tarımsal faaliyetlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir. İşçi pazarının çevresindeki esnaflarla ve işçilerle yapılan sohbetlerde hasat zamanlarında meydan işçi pazarındaki işçilerin sayısında düşüş yaşanırken, hasat zamanı dışındaki aylarda ise (kış ayları hariç) işçilerin sayısı yine eskisi mevcudiyetini korumaya devam etmektedir. Meydan işçi pazarındaki işçilerin bir bölümünün ailesiyle İstanbul'a yerleşmişse de işçilerin hala önemli bir bölümünün gurbet hayatını sürdürmeye devam etmektedir.

4.1.13.3. Üçyüzlü İşçi Pazarı

Üç yüzlü işçi pazarının tam konuma bakıldığında İnönü caddesi ile Çiçindere caddesinin kesiştiği noktada (Sultanahmet Sofrasının bitişiğinde) Kastamonulu bir işletmeci tarafından işletilen işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. Farklı illerden gelen işçilerin uzun süre kahvehanede beklemeleri nedeniyle kahvehane zamanla bölgedeki esnaflar, mahalle sakinleri ve işçiler tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırıldı. İşçiler, sıcak havalarda caddenin köşesindeki işyerlerinin önünde beklerken, soğuk havalarda ise kahvehanenin içinde beklemekteydi. Kış aylarında işlerin azalmasına bağlı olarak işçi sayısı da azalmaktaydı. Bu sayede geriye kalan işçiler, kış aylarında rahatlıkla işçi kahvehanesine sığmaktaydı.

1980'lerin başlarında Üçyüzlü işçi pazarına ilk olarak birkaç Kastamonulu işçi, Kastamonulu kahvehane işletmecisinin mekânında beklemekteydi. Kastamonulu işçiler,

kahvehane işletmecisinin kendi hemşerisi olması sayesinde kahvehane hiçbir zorluk yaşamadan bekleyişlerini sürdürmekteydi. Kastamonulu işçiler, günün belli saatlerinde kahvehanede bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Kastamonulu işçiler, 1980'lerin başlarından 1990'ların sonlarına dek tek başına Üçyüzlü işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Yapılan görüşmelerde bu dönem aralığında Kastamonulu işçilerin mevcut sayılarına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır. 1990'ların sonlarına doğru Esenler ilçesine bağlı Dört Yol meydan işçi pazarının bulunduğu işçi kahvehanesinin kapanması üzerine Diyarbakırlı (Silvanlı), Muşlu (Bulanıklı) ve bazı Türk işçiler, her ne kadar Esenler merkez caminin önünde bulunan işçi pazarına yönelme arzuları bulunmuş olsa da Tokatlı (Zileli) işçiler tarafından engellenmekteydi. Böylece Yozgatlı ve Amasyalı işçiler, farklı işlere yönelmeyi tercih ederken, Diyarbakırlı ve Muşlu Kürt işçiler ise Esenler bölgesinde yeni işçi pazarı arayışına girdiler. Kısa sürede Kürt işçilerin bir bölümü, Üçyüzlü işçi pazarında bekleyen Kastamonulu işçilerin bekledikleri alana yönelmeyi tercih ettiler.

Kürt işçiler, Kastamonulu işçilerin beklediği işçi kahvehanesine geldiğinde Kastamonulu işçiler tarafından hoş karşılanmamıştı. Nitekim bu duruma şahitlik eden Muş'un Bulanık ilçesinden gelen Kürt işçi, bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı:

Kastamonuluların işçi kahvehanesine birkaç Diyarbakırlı (Silvanlı) işçi arkadaşla benim gibi birkaç Muşlu işçi arkadaş Kastamonulu işçilerin olduğu yere geldik. İlk başlarda bize izin vermediler. Bize dış geçirmeye çalıştılar. Bize bilendiler. Bir ara az kalsa kavga çıkacaktı. Bize çok bilendiler. Ama biz de efendiliğimiz bozmadık. Onlara da güzelce anlattık. Sonra işte işçi kahvesinde kahvaltı yaparken, çay içerken onları da davet ettik. Onlara misafirliğimizi de gösterdik. Onlar da bizi yanlış tanımışlardı. Herhalde bizi terörist sanıyorlardı. Kastamonulu işçiler, zamanla bizi tanıdılar. Sonra da baktılar bizde buradan gitmiyoruz. Sonra bize ses çıkarmamaya başladılar.

Kastamonulu işçiler, ilk zamanlarda Kürt işçileri engellemeye çalışsa da Kürt işçilerin sürekli kahvehaneye gelmesi ve diğer işçi grubun gerilimi yumuşatması sayesinde Diyarbakırlı ve Muşlu işçilerde Kastamonulu işçileri gibi işçi kahvehanesinde kalıcılaştı. 2000 sonrasında ise birkaç Ağrı, Malatyalı ve Ordulu işçi de işçi pazarında beklemeye başladı. Yeni gelen işçi grubu, ilk gelen işçi grubuna kıyasla daha şanslı olup herhangi bir tepkiye maruz kalmadan rahatlıkla beklemeye başladı. Farklı illerden gelen işçi grupların sayısı artıkça işçiler, kendi hemşerilerine daha çok tutunmaktaydı. Birçok işçi, özellikle kendi hemşerileriyle aynı masada ve birlikte işe gitmeye daha çok özen göstermekteydi. İşçiler arasında rekabet ortamı artıkça işçiler arasındaki hemşerilik ilişkisi daha önemli hale gelmekteydi⁴³⁸. 1980-2000 dönemleri

⁴³⁸ Bu sayede aynı ilden gelen işçiler kendi hemşerileriyle beraber aynı evi paylaşma, aynı mekânda bekleme ve birlikte günlük işe gitmeye çalışmaktaydı. İşçiler, öncelikle kendi akrabalarını veya hemşerilerini seçip işe

arasında mevcut işçi sayıları bilinmemekle beraber 2007 yılında 40-50 civarında işçinin beklediği tespit edilmiştir. 2007 yılından 2021 yılına gelindiğinde ise mevcut işçi sayısı günlük işlerin azalmasına bağlı olarak işçi sayısının düşüşü sonucunda işçi sayısı 20'lere kadar düştü.

Üçyüzlü işçi pazarında bekleyen işçiler, 2021 yılına dek Kastamonulu işletmecinin kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. İşçi kahvehanesi işletmecisi, COVID-19 hastalığından dolayı vefat ettikten sonra işçi kahvehanesi kapanması üzerine işçiler, yeni bir mekân arayışına girdiler. İşçiler, kısa sürede sonra Doğanbey caddesi üzerinde yer alan birkaç metre uzaklıkta bulunan Üçyüzlü çeşme caminin köşesinde bulunan çay ocağının içinde beklemeye başladılar. İşçilerin bir bölümü, işçi kahvehanesi kapanması nedeniyle işçi pazarından tamamen ayrılırken, beklemek isteyen diğer işçiler ise az ileride bulunan Üçyüzlü çeşme camisinin içinde yer alan çay ocağında beklemeye devam ettiler. Bu işçi grubu şu anda caminin bitişiğinde yer alan çay ocağında beklemeye devam etmektedir⁴³⁹.

İşçilerin bir bölümü Üçyüzlü işçi pazarında beklerken, az sayıdaki işçi ise masraftan kaçınmak için evde bekleyip telefon yoluyla günlük işlere gitmeyi tercih etmektedir. Bu sebeple saha çalışması sürecinde hem yapılan gözlemlerde hem de yapılan görüşmelerde işçilerin tam sayısını tespit etmekte zorluk yaşandı. Yapılan görüşmelerde 10-15 civarında Muşlu, Diyarbakırlı, Kastamonulu (2), Ordulu (1-2), Malatyalı (1), Sinoplu (1) işçi beklemektedir⁴⁴⁰. Günümüzde daha önceden bekleyen Ağırlı işçilerin tamamı ayrıldı. 2000'lerde işçilerin büyük çoğunluğu Kastamonulu işçilerden oluşurken, günümüzde ise Kastamonulu işçilerin sayısı ikiye kadar düştü. Üçyüzlü işçi pazarında daha önceden bekleyen birkaç Kastamonulu ve Diyarbakırlı işçi elde ettiği birikimle kendine veya ortaklaşa küçük nakliyat kamyoneti alarak işçiliği bırakarak bölgede nakliyatçılığa başladı. Birkaç işçinin ise Merter ve diğer bölgelerde küçük işyeri açarak kumaşçılığa başlamasıyla işçi pazarından ayrıldılar. Diğer işçiler ise Esenler, Güngören, Bağcılar bölgesinde daire satın alarak zamanla işçi pazarından ayrıldı. Bazı

götürmeyi tercih etmekteydi. Kendi hemşerilerinden işçi kalmaması durumunda veya kendilerine fazla işçi lazım olduğunda ise öncelikle aynı etnik gruptan olan diğer işçi arkadaşlarını seçmeyi tercih etmekteydi.

⁴³⁹ Günümüzde Üçyüzlü işçi pazarı, Esenler ve Güngören ilçelerini birbirine bağlayan sınır bölgesinde yer almaktadır. Günümüzde işçilerin beklediği Üçyüzlü çeşme camisi resmi olarak Güngören ilçesine bağlıdır. Günümüzde işçilerin bekledikleri mekân her ne kadar Güngören ilçesi sınırında bulunmuş olsa da işçilerin uzun süre Esenler bölgesinde beklemeleri ve kendilerini Esenler bölgesinde ait hissetmeleri nedeniyle Üçyüzlü işçi pazarı Esenler ilçesi içinde ele alınmıştır. Üçyüzlü işçi pazarına gelen işçilerin çay ocağında sürekli çay içmesi ve çevredeki esnaflar da gün içinde alışveriş yapması sayesinde hem çay ocağı işletmecisi hem de çevredeki esnafların işçilerin bölgede beklemelerine memnuniyetle karşılamaktaydı. İşçiler, gölgelikte sandalyelerde oturarak işverenlerin gelip kendilerini almalarını veya cep telefonu yoluyla işe çağrılmalarını beklemektedir.

⁴⁴⁰ 2000'lerden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek işçilerin sayıları sürekli düşmekteydi. Son yıllarda sadece bir işçi zorunlu bir sebepten dolayı Üçyüzlü işçi pazarına dahil olabilmıştır. Bu işçi ise eski hükümlü olması nedeniyle her ne kadar maaşlı işte çalışma girişiminde bulunmuş olsa da işçinin adli sicilinde eski hükümlü görülmesi nedeniyle farklı sektörlerdeki işgücüne katılım sağlayamamaktaydı. Bu sebeple yeni gelen işçi, zorunlu olarak diğer işçi arkadaşların yönlendirilmesiyle Üçyüzlü işçi pazarında bekleyişini sürdürmektedir.

yaşlı işçiler de kalıcı olarak İstanbul'a dönmeme kararı aldılar. Az sayıdaki işçi ise farklı sektörlerde maaşlı işlere yönelerek işçi pazarından ayrılmıştır. Özellikle 2000 sonrasında aile üyelerinden gençlerin ve yeni genç işçi grupların işçi pazarına dahil olmaması nedeniyle işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. Günümüzde Üçyüzlü işçi pazarında bekleyen işçi grubunun neredeyse tamamı yaşlı işçilerden oluşmaktadır.

Günümüzde Üçyüzlü çeşme camisinin önündeki çay ocağında bekleyen işçilerin konumuna bakıldığında Esenler, Güngören ve Bağcılar ilçelerinin sınırında bulunan kilit bir konuma sahiptir. Üçyüzlü işçi pazarının bulunduğu konum sayesinde işçiler, daha çok günlük işlere gitmektedir. Özellikle her üç ilçeden de işverenlerin gelip kendilerini alıp günlük işlere çalıştırmaya götürdüklerini belirtmiştir. İşçiler, 1990'ların ortalarına dek ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmekle beraber kömür taşımacılığı, diğer esnafların ve evden eve taşımacılığa gitmekteydi. Daha sonraki yıllarda inşaat işlerinin azalması ve kömür taşımacılığın sonlanmasıyla işçiler ağırlıklı olarak fabrikaların ve bölgedeki esnafların yüklerini taşımaya yanı sıra ev taşıma işlerine gitmeye devam etmektedir. Üçyüzlü işçi pazarı çevresindeki ara sokaklarında eski işçilerden oluşan birkaç Tokatlı, Diyarbakırlı (1) ve Kastamonulu nakliyatçı da beklemektedir. Bu nakliyatçı grup, ev taşıma veya yük taşıma işi aldıklarında işçi ihtiyaçlarını Üçyüzlü işçi pazarında bekleyen eski işçi arkadaşlarından karşılamaktadır. İşçilerle yapılan görüşmelerde Belediyelere bağlı taşeron firmalarının park-bahçe işlerine ve diğer sektörlerdeki taşeronların işlerine gitmedikleri tespit edilmiştir.

4.1.13.4. Oruçreis İşçi Pazarı (Keleşin İşçi Kahvehanesi)

Oruçreis işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında; Marmara caddesiyle 528 no'lu sokağın kesiştiği noktada Keleşin işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. Keleşin kahvehanesi, bölgenin en eski kahvehanesi olması nedeniyle bölgeye ilk gelen işçi grubu, Keleşin kahvehanesinde düzenli olarak bekleyip günlük işlere gitmekteydi. Bu sebeple Keleşin kahvehanesi zamanla bölge halkı, esnaflar tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaktaydı. Keleşin kahvehanesi işçilerin günün belli saatlerinde günlük işlere gitmek için bekledikleri bir mekân olduğu gibi geceleri kahvehanenin bodrum katında barınma ihtiyacını da karşıladığı önemli bir mekândı⁴⁴¹. İşçiler, havanın güzel olduğu dönemlerde

⁴⁴¹ 2000'ler öncesinde bölgede sınırlı sayıda konutların bulunması ve çoğu ailelerin gurbetçi bekar işçilere evlerini kiraya vermek istememesi nedeniyle işçiler, konut sorununu keleşin kahvehanesinin bodrum katında yatarak çözmüştür. Bu yönüyle Keleşin işçi kahvehanesi diğer birçok işçi kahvehanesinden farklılaşmaktadır. Bu sebeple bazı esnaflar, Keleşin işçi kahvehanesini sabahçı kahvehanesi olarak da anlatırken, diğer esnaflar ve mahalle sakinleri ise bu düşünceye mesafeli yaklaşmaktadır.

kahvehanenin önünde ve diğer esnafların önünde bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. Soğuk havalarda kahvehanenin içinde beklemekteydi.

Keleşin kahvehanesi, 1983 yılında açıldıktan hemen sonra işçiler, bölgeye yönelmesine (Keleşin kahvehanesine) olanak sağladı. Malatyalı ve Sinoplu işçiler, ilk olarak 1980'lerin ortalarına doğru Keleşin kahvehanesinde beklemeye başladı. Sonraki yıllarda ise Vanlı, Muşlu ve Batmanlı işçilerde beklemeye başladı. 1993 yılına doğru ise az sayıda Siirtli işçi de beklemeye başladı. Siirtli işçiler, kısa sürede kendi aile üyelerini, akrabalarını ve hemşerilerini de davet etmesiyle Siirtli işçilerin sayısında önemli bir artış yaşandı. İşçilerin bekledikleri süre boyunca çevredeki esnaflara ek gelir sağlaması ve işçi sayısının çok yüksek olmaması sayesinde işçiler, çevredeki esnaflardan herhangi bir tepkiye maruz kalmamaktaydı. Her ne kadar yaz döneminde işlerin en yoğun olduğu dönem olsa da işçilerin büyük çoğunluğu, küçük meta üreticileri olması nedeniyle yaz mevsiminde birkaç haftalığına köylerine dönerek hasatta ailelerine yardım etmekteydi. Bu sebeple diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi işçiler, 1990'ların sonlarına dek bir yandan tarımsal faaliyetlerini yürütürken, yılın büyük bir bölümünde ise İstanbul'da Keleşin kahvehanesinde enformel emek piyasasında çalışmaktaydı.

İşçiler, ilk dönemlerde başta inşaat işleri⁴⁴² olmak üzere kömür taşıma, bölgede bulunan iki nalburcunun inşaat malzemelerini taşımanın yanı sıra ev taşıma işlerine de gitmekteydi. Nadir de olsa Esenler bölgesinde bulunan fabrikaların ve tekstilcilerin yüklerini de taşımaya gitmekteydi. 1990'ların ortalarında itibaren bölgeye inşaat firmaları girmesi ve inşaat malzemelerini diğer firmalardan alması bölgedeki nalburcuları olumsuz etkilemesi üzerine nalburcular işyerlerini daha çeperlere taşımak zorunda kaldılar. Bu durum nalburcuları etkilediği gibi nalburcuların inşaat malzemelerini taşımış olan işçileri de etkiledi. Aynı şekilde kömür kullanımı yerine bölgeye doğalgaz bağlanmasıyla işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönden etkiledi. Böylece işçiler, işçi pazarından ayrıldıkları 2012 yılına dek daha çok tadilat işlerine, ev taşımaya ve bölgedeki esnafların yüklerini taşımaya gitti.

2000 sonrasında bölgeye küçük müteahhit firmaların girmesiyle inşaat piyasası bu firmaların kontrolüne geçmesiyle düzenli olarak gelir kaybı yaşayan birçok işçi, işçi

⁴⁴² 1980'lerin başlarında işçi pazarının çevresindeki arsaların çoğu boş olup zamanla Tokatlı, Sinoplu, Ordulu, Amasyalı, Samsunlu, Siirtli vb. aileler bölgede arsa almasıyla bölgede inşaat faaliyetleri artmaya başladı. Bölgede gecekondulaşma süreci başlamasıyla beraber emek gücüne dayalı inşaat işlerinden anlayan işçi gruplarına ihtiyaç duyulmaya başlandı. Böylece inşaat işlerinden anlayan ilk işçi grupları bölgeye gelerek Keleşin kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmeye başladı. Bu süreçte gecekondulu inşaatı veya birkaç katlı binanın inşaat işini alana inşaat kalfaları genellikle Keleşin işçi kahvehanesindeki işçilerden işçi ihtiyacını gidermekteydi. 1990'lardan itibaren inşaat kalfaları yerini küçük müteahhit firmaları almaya başladı. Bu müteahhit firmaları içinde daha önceden işçi pazarında işçi olarak çalışan Vanlı iki işçinin inşaat işinde uzmanlaşmaları sayesinde ilk önce inşaat kalfalığına başlamaları daha sonraki yıllarda ise kendilerine küçük inşaat firmaları açarak müteahhitliğe başladılar.

kahvehanesinden ayrılmak zorunda kaldı. Özellikle 2000 sonrasında Oruçreis işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı olması ve bu süreçte yeni ve genç işçi gruplarında işçi pazarına dahil olmaması nedeniyle işçilerin sayısında düzenli düşüş yaşandı. 2012 yılına gelindiğinde ise kahvehane işletmecisi zorunlu bir sebepten kahvehanesini satmak zorunda kalmasıyla işçiler, bulunduğu alandan ayrıldılar. Bu süreçte Keleşin kahvehanesinin çevresinde birkaç kahvehane bulunmuş olsa da geriye kalan az sayıda işçi, bölgedeki kahvehanelere yönelmemeyi tercih edip işçi pazarından tamamen ayrıldılar. Böylece 2012 yılında Keleşin kahvehanesi de işçi kalmamasıyla işçi kahvehanesi olma işlevi sona erdi.

4.1.14. Esenyurt İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı

4.1.14.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Esenyurt ilçesinde bulunan meydan işçi pazarındaki işçiler, 19 Mayıs bulvarı ile Bağlar çeşme caddesinin kesiştiği noktanın hemen köşesinde bulunan tarihi Bağlar çeşme parkının önünde beklemekteydi. İşçiler, geçmişten günümüze dek aynı bölge üzerinde iki ayrı mekânda bekledikleri tespit edilmiştir. İşçiler, ilk geldikleri dönemlerde Bağlar caddesi üzerinde bulunan tarihi Bağlar çeşmesinin hemen yanındaki işçi kahvehanesinde beklemekteydi⁴⁴³. Günümüzde meydan işçi pazarında bekleyen işçilerin neredeyse tamamı Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı iki köyden gelen işçilerden oluşmaktadır⁴⁴⁴. Yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde işçilerin iç içe geçip beklemektense iki ayrı köşede beklemeyi tercih etmektedir. Meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, her ne kadar aynı ilçeden gelmiş olsalar da iki farklı grup halinde beklemeyi tercih etmektedir. İşçiler, ilk geldiği günden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek aynı bölgede bekleyerek günlük işlere gitmekteydi.

İşçiler, bekledikleri süre boyunca mahalle sakinleri ve esnafların tepkilerinden ziyade daha çok Belediye yetkilileri ve güvenlik güçlerinin baskısına maruz kalmaktaydı⁴⁴⁵. Nitekim

⁴⁴³ İşçiler, uzun yıllar kahvehanede beklemeleri nedeniyle işçi kahvehanesi olarak bilinmekteydi. 2000'lerin başlarında ise işçi kahvehanesinin olduğu eski bina yıkılıp yerine birkaç katlı yeni bir bina yapılma kararı alınması üzerine işçi kahvehanesi kapandı. Bunun üzerine işçiler de zorunlu olarak işçi kahvehanesinin hemen yanında bulunan tarihi Bağlar çeşmesi parkının önünde beklemeye başladı. Günümüzde ise bu alan Kütüphane olarak kullanılmaya başlanmış olup işçiler, kütüphane binasının önünde beklemeye devam etmektedir. Günümüzde işçiler, güzel havalarda kütüphanenin önünde beklerken, yağmurlu günlerde ise caddenin karşısında bulunan işyerlerinin altına sığınarak kendilerini yağmurdan koruyarak beklemeye devam etmektedir.

⁴⁴⁴ Esenyurt meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaz döneminde hasat sezonunda köylerine dönüp Arpa ve Buğday hasadında ailelerine yardım etmektedir. İşçilerin bir bölümü, köyde hayvancılık ve tarım faaliyetinde bulunmakta olup bu grubun büyük çoğunluğu küçük meta üreticilerinden oluşmaktadır. İşçilerin büyük çoğunluğu, diğer işçi pazarlarından farklı olarak günümüzde de gurbet hayatını devam ettirmekte olup kırsal yaşantılarını ve tarımsal faaliyetlerine devam ettirmektedirler.

⁴⁴⁵ İşçiler, geçmiş yıllarda işçi kahvehanesinde bekledikleri için esnafları rahatsız edecekleri herhangi bir durum yaşanmamıştır. İşçi kahvehanesinin kapanmasıyla mekânın hemen yanındaki tarihi çeşme parkının önünde beklemeye devam ettiler. Daha sonraki yıllarda parkın kapatılıp yerine bir bina (kütüphane) yapılsa da işçiler, bu alanda beklemeye devam ettiler. Şu anda bile işçi pazarının bulunduğu alanda esnafların bulunmayışı sayesinde

Erzurum'un Karayazı ilçesinden gelip meydan işçi pazarında bekleyen işçinin seçim sürecinde Belediye başkanı adayların işçilere verdiği vaatleri şu şekilde açıklamaktaydı:

Bizim büyüklerimiz bu işçi durağında beklerken Gürbüz Çapan Belediye başkanı adaylı olmuştu. Bu işçi durağına seçim zamanında gelmişti. Bizim büyüklerimize demişti. Gelin ailenizi bu Esenyurtta yerleştirin sizlere ucuza arsa verelim. Bizim Erzurumlu, Karslı, Muşlu hemşerilerimiz buralara yerleşsinler. Seçimde sizler de bana oy verirsiniz demişti. İşte ucuz arsaları bizimkilere vermeyi teklif etmişti. Ama bizimkiler burası köy gibi, burası şehre uzak, biz burada arsa almayacağız demişler. Sonra işte hepsi şimdi çok pişman olmuşlar. İşte 1980'lerin sonlarında burada belediye başkanı seçimi olacaktı. İşte ben kazanırsam Esenyurt belediye başkanı olsam eğer size burada güzel bir yer yapacam. Artık burada güzelce beklersiniz diyordu. Sonra işte Gürbüz Çapan Esenyurt belediye başkanı oldu (1989-2004 yılları arasında Esenyurt belediye başkanı olarak görevini sürdürdü). Ama bize pek bir yardımı dokunmadı. Bize bir şey yapmadı. Sonra işte gene seçim zamanı geldi. Necmi Kadioğlu zamanında onun ekibinden insanlar buraları gezdiler. İşte Necmi Kadioğlu oy verin. Size yardımcı olacağız dediler. Sonra bu adam da belediye başkanı oldu (2004-2017). Biz o zamanlarda da baya sorun yaşadık. Bizimle iki sene uğraştılar. Bize dediler başka yerde böyle kapalı olacak bir kahvehane tarzı bir şey yapacağız gidin orada bekleyin dediler. Bize dedikleri yer çok uzaktı. Bir de تنها bir yerdi. Zaten sonra öğrendik oraya böyle kahvehane gibi bir yapma dertleri de pek yoktu. İşte bizi buradan göndermeydi dertleri. Bizim oraya gitmemiz de zordu. İşverenlerin da oraya kadar gelmesi de zordu. Ondan biz kabul etmedik. Hani biz buraya alışmışız. İşte biz nerden baksan 40 yıldır buralarda bizim büyüklerimiz olsun sonra biz gelmişiz burada beklemişiz dedik.

Esenyurt meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, seçim dönemlerinde daha insani koşullarda beklemek için Belediye başkanı adaylardan talepleri bulunmuş olsa da seçim sonrasında genellikle taleplerin aksine işçilerin daha görünmez olan çeperdeki bölgelere yönlendirilme girişimi bulunmaktaydı. İşçiler, bekleme alanı korumak için uzun süre direnmeleri sayesinde bulundukları mekânda kalıcılaştı. İşçiler, güneşin doğuşuyla işçi pazarına gelip günlük işlere gitmek için beklemektedir. İşlerin yoğun olduğu 2000'lere dek işçiler, kısa

işçiler, herhangi bir esnaf grubuyla gerilim yaşamadan bekledikleri gözlemlenmiştir. Öte yandan işçilerin bekledikleri kaldırımlarında geniş olması sayesinde mahalle sakinlerin kaldırımlarda rahatlıkla geçmesi sayesinde hem mahalle sakinleri hem de esnafların işçilerle gerilim yaşamamasına olanak sağladı. Hem geçmişte hem de günümüzde bu işçi grubu yerel halk (mahalleli) ve esnaflarla gerilim yaşamaktan ziyade daha çok zabıtalara ve güvenlik güçleriyle gerilim yaşamıştır. Son dönemlerde bile polisler ve zabıtalara, işçi pazarına gelerek işçilerin bulundukları bölgede beklememeleri konusunda sürekli telkinlerde bulunmaktaydı. İşçiler, her ne kadar bu iki grubun baskısına maruz kalmış olsalar da inatla bu bölgede beklemeye devam etmektedir. Son yıllarda işçilerin inatlı bekleyişleri sonuç vermeye başlamış olup güvenlik güçlerinin işçi pazarına gelmemeye başladığı tespit edilmiştir. Öte yandan diğer işçi pazarlarına kıyasla işçiler arasındaki hemşerilik ve akrabalık bağları sayesinde işçiler arasında daha az gerilim yaşanmaktaydı. Esenyurt'taki işçi pazarında genellikle Muş (Malazgirt) ve Erzurumlu (Karayazı ilçesi) işçiler beklemekteydi. Her ne kadar bu iki işçi grubu farklı illerden gelmiş olsalar da geldikleri köylere bakıldığında Malazgirt ile Karayazı bölgelerine sınır olan köylerden gelmekteydi. Özellikle coğrafi yakınlık ve tanınırlık sayesinde Muşlu işçilerin daha kolay bir şekilde Erzurumlu işçilerini ikna etmesine ve işçi pazarında kalıcılığın sağlanmasına olanak sağladı. Coğrafi yakınlık sayesinde işçilerin geçmişte birbirlerini tanımları, birbirinin ailelerinden haberdar olmaları sayesinde işçi pazarında bekleyen işçileri olumlu yönde yansıtmış olup işçilerin kendi aralarında daha az gerilim yaşamalarına olanak sağladı.

sürede iş bulurken, 2000 sonrasında ise işlerin düşmesiyle çoğu işçi, öğlene dek bekledikleri halde iş bulamayıp evinine dönmekteydi.

İşçiler, 1980’lerde ilk olarak Esenyurt bölgesine Köyiçi olarak bilinen bölgeye gelerek inşaat işlerine gitmeye başladı. Esenyurt’ta Köyiçi bölgesi, eski ve önemli yerleşim alanlarından biri olup köy nüfusunun yoğun bulunduğu bir bölge olarak bilinmekteydi. Köyiçi’nde altyapının pek gelişmediği ve ulaşım araçların seyrek gelmesi nedeniyle işçiler, Esenyurt meydan işçi pazarında zorlu koşullarda bekleyerek bölgedeki gecekondlu evlerin inşaatlarına gitmekteydi. Nitekim Erzurum’un Karayazı ilçesinden gelip meydan işçi pazarında bekleyen işçinin bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı:

Bizim büyüklerimiz 1980’lerde buralara geldiğinde buralarda doğru dürüst yol yoktu. Buraların hepsi çamurdu, yolları çamurdu. O zamanlarda Avcılardan Esenyurt Köyiçi’ne doğru dürüst dolmuşlar gelmezdi. Hani buralarda pek insan yoktu, yollar çamurluydu. Ondan dolmuşlar buralara tek tük gelirdi. Bu aşağıdaki caddede dere vardı. Buralarda eskiden bataklık çok vardı. Sazlıklar vardı. İnsanlar, burada yaşamak istemiyorlardı. O zamanlarda burası İstanbul’a Eminönü’ne çok uzak olduğu için insanlar, buralarda yaşamak istemiyorlardı. Bizim büyüklerimiz 1980’lerde buraya geldiklerinde Köyiçi’nde insanlar çok yaşırdı. Burası eskiden köydü. İnsanlar ondan burada arsa almak istemezlerdi. Bizimkiler de zaten ilk geldiklerinde bu insanların evlerinin inşaatlarını yaparlardı. Sonra işte 1980’lerden sonra millet bu tarafa kaymaya başladı. İnsanlar, buralarda arsa aldılar. Kendilerine gecekondlu evler yaptırılar. Öyle olunca bizim işler de çoğaldı.

İşçiler, ilk geldikleri dönemlerde bölgenin bataklık alanı olması ve şehir merkezinin çeperinde bulunması nedeniyle Esenyurt cazip bir merkez olarak görülmemekteydi. Daha sonraki yıllarda İstanbul’un nüfusunun hızlı artışına bağlı olarak şehir çepere doğru genişlemesiyle birçok aile Esenyurt bölgesinde ucuz arsa alarak başta Köyiçi bölgesi başta olmak üzere Esenyurt ilçesinin farklı bölgelerine yerleşti. Esenyurt bölgesinde altyapı çalışmalarının hız kazanmasıyla hızlı bir nüfus artışı yaşandı. Bu sayede nüfus artışına bağlı olarak günlük işçi ihtiyacı da buna bağlı olarak arttı. Böylece işçiler, inşaat işleri başta olmak üzere daha fazla günlük işe gitmesine olanak sağladı.

İşçiler, ilk dönemlerde gecekondlu yapımı ve diğer inşaatlarda beton dökme işine gitmekteydi. Erzurumlu işçiler, uzun yıllar bölgede beton dökmeye gittikleri için yöre halkı ve esnaflar tarafından “Erzurumlu betoncu işçiler” olarak adlandırılmaktaydı. 1990’ların ortalarına dek işçilerin büyük çoğunluğu bölgede inşaat işlerinden beton dökmeye gitmekteydi. İnşaat işlerine gidemedikleri boş saatlerde ise çevredeki esnafların ve fabrikalarında yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1990 sonrasında inşaat işlerinin azalması ve kömür taşıma işinin sonlanması işçileri olumsuz yönde etkiledi. Bu dönemden itibaren işçiler, bölgedeki

fabrikaların yüklerini taşımanın yanı sıra ev taşımaya, inşaatlarda tadilat işleri ve moloz taşıma işlerine gitmeye başladı. Son yıllarda fabrikaların bir bölümü, ucuz işgücü olarak yerli işçileri çalıştırmak yerine komisyoncular aracılığıyla da yabancı işçileri yük taşımaya veya günlük, haftalık, aylık işçi olarak çalıştırmaya başladı. İşçiler, son yıllarda az da olsa taşeron firmalarında işlerine gitmektedir. İşçiler, taşeron firmadan gelen aracının işçiler üzerinden komisyon alması ve işçilerin düşük ücretle uzun süre çalışmaları nedeniyle taşeron firmalarının işlerine gitmekte yeterince istekli olmadıkları tespit edilmiştir. İşçiler, nadir de olsa bölgede bulunan meyve-sebze haline giderek mal indir-bindir işine de gitmektedir. Genelde kamyoncular, işçi pazarından doğrudan işçi temin ederken, meyve-sebze halindeki esnafların bir bölümü ise işçi pazarına gelmeden telefon yoluyla işçi temin etmekteydi.

Esenyurt meydan işçi pazarına ilk olarak 1980'lere doğru Erzurumlu (Karayazı ilçesinden) işçiler, beklemeye başladı. Erzurumlu olan ilk işçi grubu, daha önceden Fatih ilçesine bağlı Aksaray meydanında bulunan Aksaray işçi pazarında beklemekteydi. Bu işçi grubu bu dönem aralığında Esenyurt Köyiçi bölgesine birkaç defa inşaat işine (Beton dökme işi) gitmesi ve bölgede yoğun inşaat işçilerine ihtiyaç duyulduğunu fark etmesiyle Erzurumlu işçiler, Aksaray işçi pazarından ayrılarak Köyiçi bölgesinde bulunan tarihi Bağlar çeşmesinin yanındaki kahvehanede devamlı beklemeye başladılar. Zamanla bölgede gecekondulaşma faaliyetlerin hız kazanması ve nüfusun bu bölgeye yoğunlaşmaya başlamasıyla Erzurumlu işçi sayısında önemli bir artış yaşandı. Aynı şekilde küçük Erzurumlu işçi grubu ise Fatih ilçesine bağlı Topkapı işçi pazarından geldiler. İşçilerin bir bölümü, Aksaray ve Topkapı işçi pazarından gelirken, 1990'ların başlarında Aksaray işçi pazarında bekleyen Muşlu (ağırlıklı olarak Malazgirtli işçiler) işçilerin bir bölümü de Esenyurt işçi pazarına gelerek Erzurumlu işçilerin kahvehanesinde beklemeye başladılar. Diğer işçi grubu ise doğrudan Erzurum'un Karayazı ilçesinden gelip meydan işçi pazarında beklemeye başladı.

Bu dönem iş yoğunluğu sayesinde Erzurumlu işçilerle yeni gelen Muşlu işçiler arasında herhangi bir gerilim yaşanmadı. 1990'ların başlarında Erzurumlu Kürt işçilere, Muşlu (Malazgirt) Kürt işçilerinde eşlik etmeye başlamasıyla işçi sayısında bir artış yaşanmıştır. Bu iki ilden gelen işçiler, aynı işçi kahvehanesinde bekleyip günlük işlere gitmekteydi. 1990'ların ortalarında 120'den fazla Erzurumlu ve Muşlu Kürt işçi beklemekteydi. İşçilerin büyük çoğunluğu Erzurumlu (Karayazılı) işçilerden oluşmaktaydı. Bu işçi grubu, farklı ilçelerden, illerden veya ülkelerden gelen işçi gruplarının işçi pazarına dahil olmasını hoş karşılamamaktaydı.

1990'ların ortalarından itibaren Muşlu işçiler, işçi pazarında elde ettiği birikimle bölgede daire satın alarak veya işyeri açıp esnaflığa başlayarak işçi pazarından ayrıldı. Öte yandan 1990'ların sonlarından itibaren bölgeye müteahhitlerin girmesiyle beraber gündelik inşaat işçilerine duyulan talepte azalmaya başladı. 2000 başlarında bölgede hazır beton kullanımını artmasıyla inşaatlarda beton işlerine giden işçileri doğrudan olumsuz yönden etkiledi. Bu etkenlerden dolayı birçok Muşlu ve Erzurumlu işçi, daha az gelir elde etmesi üzerine zamanla işçi pazarına gelmemeye başladı. Böylece 2000'lerin ilk yıllarında işçi sayısı 60'lara kadar düştü. 2022 yılında saha çalışmasında yapılan gözlemlerde ve görüşmelerde işçi sayısında yaşanan düşüş devam etmiş olup 20-25 civarında işçinin beklemeye devam ettiği tespit edilmiştir⁴⁴⁶. İşçilerin bir bölümü yaşlanmasi ve köyünden kalmayı tercih etmesiyle zamanla yaşlı işçiler, yerini genç işçilere bıraktı. İşçi pazarında elde edilen gelirin sürekli düşmesiyle işçilerin bir bölümü köylerinde kalıcılaşarak hayvancılık ve tarımsal faaliyetlerini sürdürmek için işçi pazarından tamamen ayrıldılar. Aynı şekilde bazı işçilerin zenginleşmesiyle işçi pazarını bıraktığı gibi kimi işçilerde bölgede bulunan fabrikalara ve taşeron inşaat firmalarına maaşlı işçi olarak çalışmaya başladı.

Muşlu işçiler, 2000'lerin başında işçi pazarından tamamen ayrılmasıyla sadece Erzurumlu işçiler, beklemeye devam etti. Her ne kadar Köyiçi bölgesinde Romanlar bulunmuş olsalar da bu işçi grubu, işçi pazarında beklemek yerine farklı sektörlerde çalışmayı tercih etmekteydi. Son yıllarda Erzurum Karayazı'nın diğer köylerinden gelen işçiler ve Kars'tan gelen iki işçinin farklı zamanlarda meydan işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Erzurumlu işçiler, tarafından engellenmiştir. Bu süreçte diğer işçi pazarlarından gelmiş olan az sayıdaki yerli işçiler⁴⁴⁷ ve yabancı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz yabancı işçiler,

⁴⁴⁶ Meydan işçi pazarında kuşaklararası bir aktarım söz konusuydu. 1980'lerin başlarında ilk kuşak Aksaray bölgesindeki işçi pazarında çalışan işçiler, Esenyurt'ta beklemeye başladı. Daha sonraki yıllarda ise işçilerin çocukları belli bir dönem sonra meydan işçi pazarında beklemeye başladı. Özellikle 1990'lardan sonra ikinci kuşak işçilerin çocukları veya akrabaları meydan işçi pazarında beklemeye devam etti. 2000'lerden günümüze geçen süreçte ise bu bölgede inşaat işlerinin düşmesi ve kömür taşıma işlerinin de sona ermesiyle birlikte üçüncü kuşak işçi grubu meydan işçi pazarına gelme eğilimini göstermemiştir. Üçüncü kuşak, meydan işçi pazarına gelmekten daha çok eğitim alanına veya maaşlı işlere yönelmeyi tercih ettiler. Buna rağmen yine de diğer birçok işçi pazarına kıyasla meydan işçi pazarında birkaç genç işçi bekleyişlerini sürdürmektedir. Meydan işçi pazarında genç işçiler, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha görünür. Diğer işçi pazarlarına kıyasla meydan işçi pazarında hem genç işçilerin sayısı hem de gurbetçi işçilerin sayısı çok yüksektir. Son yıllarda sadece 4-5 işçi ailelerini de Esenyurt'ta getirip İstanbul'da yerleşik hayata geçtiler. Diğer işçiler ise günümüzde de gurbet hayatını sürdürmeye devam etmektedir.

⁴⁴⁷ Farklı işçi pazarlarında beklemiş olan az sayıdaki işçi, Esenyurt meydan işçi pazarına yönelme girişimi olsa da bu konu pek başarılı olamamıştır. İşçilerin büyük çoğunluğu meydan işçi pazarına yönelmek yerine farklı çalışma alanlarına yöneldiler. Nitekim 1990'larda Zeytinburnu Avrasya hastanesinin karşısındaki işçi pazarında (Beştelsiz (Mahallesi) İşçi Pazarı 2) bekleyen işçiler ve diğer işçi pazarında bekleyen Yozgatlı ve Tokatlı işçiler, elde ettikleri birikimle daha çok Esenyurt Kırac bölgesinde ucuz arsa, daireler satın alıp Esenyurt bölgesine yerleştiler. Bu işçi grubu, her ne kadar bu bölgeye yerleşmiş olsalar da yine de meydan işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmadıkları tespit edilmiştir. Yozgatlı ve Tokatlı işçiler, Esenyurt bölgesinde eski çalışma alanlarının devamı olarak işçi pazarına yönelmek yerine daha çok Kırac bölgesinde kumaş parçaların geri dönüşüm alanına yöneldi.

meydan işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da yine Erzurumlu işçiler tarafından (mekânı koruma güdüsüyle hareket edip ortak hareket etmesi neticesinde diğer işçi grupların meydan işçi pazarında bekleme girişimi) engellenmiştir. Bu sebeple yabancı göçmen işçi grupları (Özellikle Afrikalı işçiler) işçi pazarına yönelmek yerine işçi pazarına yakın bulunan Esenyurt Necmi Kadioğlu devlet hastanesi bölgesinde komisyoncular aracılığıyla daha çok fabrikalarda günlük, haftalık veya aylık işçi olarak çalışmaya gitmektedir. Bölgede komisyoncuların yoğun bulunması nedeniyle işgücüne katılımda zorlanan birçok kadın ve erkek Afrikalı ve diğer ülkelerden gelen göçmen işçiler, komisyoncular aracılığıyla işgücüne katılmaktadır⁴⁴⁸.

İşçilerin sayıları, iş yoğunluğuna göre de değişkenlik göstermektedir. Özellikle kış mevsiminde günlük işlerin hızla düşmesi üzerine çoğu gurbetçi işçi, birkaç haftalığına memleketine dönüp aile hasretini gidermekteydi. İstanbul'da kalıcılaşan az sayıdaki işçi ise kış sezonunda her ne kadar işler azalsa da çoğu zaman meydan işçi pazarında beklemeye devam etmektedir.

4.1.15. Eyüpsultan İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.15.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Eyüpsultan ilçesi meydanında bulunan meydan işçi pazarı, Eyüpsultan camisinin hemen karşısındaki Kalenderhane caddesiyle Lokmacı İbrahim sokağın kesiştiği noktadaydı. İlk hangi işçi grubunun kaç işçiyle beklediğine dair kesin bir veri bulunmamaktadır. İşçiler, ilk olarak Eyüp Sultan camisinin yanında bulunan kahvehanede beklemekteydi. 1954 yılından sonra caminin yanındaki kahvehanenin işletmecisi, kahvehanesini kapatmak zorun kılması nedeniyle yeni bir mekân arayışına girdi. O dönemlerde meydanın az ilerisinde (günümüzdeki Lokmacı İbrahim sokağın köşesinde) bulunan boş mekâna taşınması üzerine işçilerde kısa sürede karşı bulunan yeni kahvehanede beklemeye başladı. 1970'lerde işçiler, çeşmenin önünde, çınar ağacının altında ve kahvehanenin önündeki üç farklı noktada beklemekteydi. Çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde meydan işçi pazarına işçilerin 1950'lerden öncesinde de

⁴⁴⁸ Günümüzde Esenyurt ilçesinde bir tane işçi pazarı bulunmaktadır. Son yıllarda özellikle yabancı işçiler (Afrikalı, Özbek, Türkmen, Afganistanlı vb.), meydan işçi pazarında bekleme girişimleri olsa da Erzurumlu işçiler tarafından engellenmiştir. Bu sebeple bazı yabancı işçiler, günlük iş bulmakta zorluk yaşaması üzerine çevrelerinden edindikleri bilgilerden hareketle komisyonculara yönelmek zorunda kalmaktadır. Böylece birçok göçmen işçi, daha kolay günlük, haftalık, aylık işlere gitmek için komisyonculara yöneldikleri tespit edilmiştir. Göçmen işçi grubu, komisyoncular aracılığıyla özellikle fabrikalara günlük işlere gitmesi nedeniyle işçilerin ücretin belli bir bölümü komisyoncular tarafından kesilmekteydi. Komisyoncular, işverenle anlaşmalarına bağlı olarak haftanın belli günlerinde fabrikalara gidip işçilerin ücretlerini toplamaktaydı. Komisyoncular, her ne kadar işçilerin ücretlerini haftalık toplasa da işçilerin ücretlerini akşamleyin iş bitiminde servis araçların içinde veya işçilerin bekleme alanında komisyoncular veya komisyoncuların kendi özel işçileri tarafından ödenmekteydi.

bekledikleri tespit ettim. Nitekim meydanın en eski esnaflarından biri olan Arnavutluk kökenli esnafın 1954 yılında meydanda esnaflığa başlamasını ve meydan işçi pazarını şu şekilde açıklamaktaydı:

1954 yılında ailemle beraber Yugoslavya'dan gelmişiz. Biz Arnavut ülkesinden buralara gelip yerleşmişiz. Ailem, 1954 yılında Eyüp ilçesine geldiğinde ben o zamanlarda 15 yaşındaydım. Biz düğmeciler mahallesine gelip yerleşmişiz. Ben şimdi 83 yaşındayım. Ben 1954 yılından beri bu meydanda esnaflık yapıyorum. Bu Kahvehaneyi benim dayım işletiyordu. Bu meydandaki işçiler, dayımın kahvehanesinde beklerlerdi. Bu işçiler hep bekleyince zamanla artık millet benim dayımın kahvehanesine işçi kahvehanesi demişler. Bu dayımın kahvehanesinin ismi “Küçük Vardar kahvehanesi” diye bilinirdi. Sonra o yaşlanınca bu işçi kahvehanesini başka bir kişiye devretti. Ondan sonra o kişi bu işçi kahvehanesini işletmeye başlattı. Genelde bu camiye namaz kılmaya gelenler de otururdu, esnafta otururdu, işçilerde otururdu. Ama yerli halk, esnaflar daha çok yandaki kahvehanede otururlardı. Bu işçi kahvehanesi daha 1990'lara gelmeden kapandı.

İşçiler, yıllarca beklemesi nedeniyle kahvehane hem işçiler için hem de yerli halk, esnaf ve işverenler tarafından işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlandı. Meydanda bulunan işçi kahvehanesi Eyüpsultan ilçesinin en eski işçi kahvehanesidir. İşçilerin bir bölümü ilk olarak Eyüpsultan meydanın bulunduğu alandaki Çınar ağacının olduğu yerde ve hemen yanında bulunan tarihi çeşmenin yanında beklemekteydi. Sonraki yıllarda ise işçiler, hemen karşıda bulunan kahvehanede beklemeye başladılar⁴⁴⁹. İşçi pazarında her ne kadar üç farklı ilden gelen işçi grubu bulunmuş olsa da işçiler, işçi grupları iç içe beklemeyi tercih etmekteydi. İşçilerin iç içe geçmesi ve daha hızlı kaynaşması sayesinde işçi grupları arasında gerilim daha az yaşanmaktaydı. İşçiler, işçi kahvehanesi hem işgücüne katılmak için kullanmakta hem de boş zamanlarında veya işe gitmedikleri günlerde ise işçi kahvehanesini sosyalleşmek için kullanmaktaydılar.

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçiler, inşaat işleri başta olmak üzere kömür taşıma, bölgedeki keresteci, nalburcu ve kömürcülerin malzemelerini de taşımaya gitmekteydi. Aynı şekilde Eyüpsultan bölgesinde 1980'lere dek birçok fabrika bulunması sayesinde işçilerin bir bölümü de bölgede bulunan fabrikalara gelen deri, kumaş vb. malları yükleme veya indirme işine gitmekteydi. Belli dönemlerde çok az sayıdaki işçi ise Eyüpsultan mezarlığında kazma-kürekle mezar kazmaya da götürülmekteydi. Özellikle cenazesi olan ailelerin mezarı kazacak biri bulunmaması halinde cenaze sahibi tarafından işçi kahvehanesinden bir veya iki işçi seçilerek mezar kazılmaya götürülmekteydi. Aynı şekilde az sayıda da olsa bazı işçiler de yerel

⁴⁴⁹ İşçiler, sıcak havalarda işçi kahvehanesinin önünde ve karşısında bulunan çınar ağacının gölgesinde bekleyerek günlük işlere giderken, kış aylarında ise işçi sayısının da az olması sayesinde işçilerin tamamı, kahvehanenin içinde bekleyerek işverenlerin gelip kendilerini işe götürmelerini beklemekteydi.

halkın çatısındaki bacaların temizliğine gitmekteydi⁴⁵⁰. Diğer işçi pazarlarından farklı olarak işçilerin bu iki alanda da çalışması son derece dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan 1980'lerin ortalarında her ne kadar Rami'de gıda hali açılmış olsa da bu bölgedeki esnafların malları sadece hamal yükçü bölükleri tarafından taşınması nedeniyle işçiler, bu bölgedeki esnafların yüklerini taşımaya gidememektedir.

Meydan da en eski esnaflarla yapılan görüşmelerde, Meydan işçi pazarının 1954 sonrasına dair genel verilere ulaşıldı. İşçi pazarına ilk olarak Erzurumlu işçilerin beklemeye başladığı düşünülmektedir. Yapılan görüşmelerde işçi kahvehanesinde Amasyalı (Merzifonlu), Tokatlı ve Erzurumlu (Çat ilçesinden) işçiler beklemekteydi. 1970 sonrasında bölgede nüfus yoğunluğunun artması ve yeni gecekonduların yapımına başlanması ve günlük işçi inşaat işçilerine ihtiyaç arttıkça işçilerin sayısında keskin bir artış yaşandı. 1970'lerde 50'den fazla Amasyalı, Tokatlı ve Erzurumlu işçi beklemekteydi. Bu işçi grubu içinde az sayıda çocuk işçi bulunup geriye kalan işçilerin büyük çoğunluğu genç ve yetişkin işçilerden oluşmaktaydı. İşçiler, 1980'lere dek kahvehanenin hatlı telefonu olmadığı için sadece işçi pazarına gelen işverenler aracılığıyla günlük işlere gitmekteydi. Bunun dışında 1980'lerin sonlarına dek bölgede yapılan birkaç katlı binaların ve gecekondu evlerin büyük çoğunluğu inşaat kalfaları tarafından yapılmaktaydı. İnşaat kalfaları, genelde arsa sahipleri ile anlaştıktan sonra meydandaki işçi pazarına gelerek inşaat işinden anlayan birkaç işçiyi seçip çalıştırmaya götürmekteydi.

1980'lerin sonlarında ise işçi kahvehanesinin kapanmasıyla geriye kalan işçiler de farklı bölgelere ve çalışma alanlarına dağılmak zorunda kaldı. 1980'lerin başından itibaren bazı işçiler, doğal nedenlerden dolayı köylerine dönmeyi tercih ederken, diğer işçiler ise başta bölgedeki fabrikalar olmak üzere farklı sektörlere maaşlı işçi olarak işgücü piyasasına dahil oldu. 1980'lerin ortalarında düzenli olarak günlük işlere gidemeyen Erzurumlu işçilerin bir bölümü, Alibeyköy bölgesindeki işçi kahvehanesine geçtiler. Birkaç işçi ise elde ettiği birikimle esnaflığa başlarken, inşaat işinde uzmanlaşan iki Erzurumlu işçi de (inşaat işçiliğinden inşaat kalfalığına, inşaat kalfalığından da müteahhitliğe yükselerek) müteahhitlik işine başladı. Geçmişe kıyasla az sayıda işçinin beklemesi ve bölge halkının sürekli gelmemesi nedeniyle ekonomik anlamda zorlanan kahvehane işletmecisi 1990'a doğru kahvehanesini kapatmak

⁴⁵⁰ Özellikle kış gelmeden ve evdeki sobaların kurulmaya başladığı dönemlerde ev sahipleri çatıda bulunan sobaların bacalarının temizliği yapmak için işçi pazarından bir işçiyi alıp baca temizliğinde çalıştırmaktaydı. Eyüp bölgesinde çatıdaki soba bacalarını temizleyen bacacı işçiler, bulunmaktaydı. Eyüp halkı, bacacı bulamadığında ise işçi kahvehanesinden bir işçiyi alıp bacasını temizletmekteydi.

zorunda kaldı. İşçi kahvehanesinin kapanmasıyla geriye kalan birkaç işçi de meydana beklemek yerine işçi pazarından tamamen ayrıldı.

4.1.15.2. Alibeyköy İşçi Pazarı

Alibeyköy işçi pazarı, Alibeyköy'ün merkezinde bulunmaktadır. İşçiler, Namık Kemal caddesiyle Atatürk caddesinin kesiştiği alandaki kavşağın köşesinde beklemektedir. Saha çalışmasında yapılan gözlemlerde işçiler, bir alanda toplanıp beklemek yerine küçük gruplar halinde Atatürk caddesinin her iki kaldırımında beklemeyi tercih etmektedir⁴⁵¹. 1980'lerde Erzurumlu işçiler, bekledikleri alanın hemen yanındaki kahvehanede beklerken, Bingöllü işçiler ise az ilerde bulunan Ömer Varlık İş hanı içinde bulunan çay ocağında beklemekteydi⁴⁵².Günümüzde ise Erzurumlu işçiler, geldikleri ilçelere göre Atatürk caddesinin köşesinde karşılıklı olarak dağınık halde beklerken kış aylarında ise biraz da zorunluluğa dayalı olarak bekledikleri kahvehanede iç içe beklemektedir.

1971 yılında Alibeyköy bölgesine Erzurumlu işçilerin de devamlı beklemesiyle (1970'lerden 1980'lerin sonlarına dek) Eyüp bölgesinde ikinci işçi pazarı ortaya çıkmış oldu⁴⁵³. Alibeyköy işçi pazarına ilk olarak 1971 yılında Erzurumlu (Karayazı ilçesinden) birkaç işçi beklemeye başladı. Bu işçi grubu, daha önceden Fatih ilçesine bağlı Aksaray meydanında bulunan işçi pazarında beklemekteydi. 1970'lerin başlarında Erzurumlu işçi grubu, birkaç defa Eyüp merkezine ve Alibeyköy bölgesine inşaat işinde çalışmaya geldiklerinde bölgede inşaat faaliyetinin yoğunluğunu ve iş potansiyelinin yüksek oluşunu fark etti. Böylece kısa sürede birkaç Erzurumlu (Karayazılı) işçi, devamlı olarak günümüzde bulunan Alibeyköy işçi pazarında beklemeye başladı. Erzurumlu işçiler, kısa sürede sürekli inşaat işlerine gitmesi ve iş yoğunluğundan dolayı birçok işçi açığı oluşması nedeniyle Aksaray işçi pazarında bekleyen Erzurumlu akraba, köylülerini de Alibeyköy işçi pazarına davet etti. Aynı zamanda kendi memleketinden de birçok işçi akrabasını ve hemşerisini de Alibeyköy işçi pazarına davet

⁴⁵¹ İşçiler, küçük gruplar halinde caddenin her iki kaldırımında karşılıklı olarak beklemeye özen göstermektedir. Böylece işverenler işçi pazarına geldiklerinde diğer gruplar pazarlığa dahil olmamaya özen göstermekteydi. Geçmişte işçilerin tamamı kavşakta iç içe beklemesi nedeniyle işçiler arasında (Erzurumlu ve Bingöllü işçiler) yaşanan gerilimden dolayı iki farklı mekânda beklemeyi tercih etmekteydi.

⁴⁵² Her iki işçi grubu soğuk havalarda işçi pazarında iki ayrı mekânda beklerken, sıcak havalarda ise işçi pazarında caddede karşılıklı olarak beklemekteydi. İşçiler, işçi kahvehanesini bir yandan günlük işlere gitmek için bekleme alanı olarak kullandığı gibi boş zamanlarında veya akşam saatlerinde işçi arkadaşlarıyla da sosyalleşmek içinde aynı mekânı kullanmaktaydı.

⁴⁵³ Bu dönem aralığında Eyüpsultan meydanındaki işçi pazarında bekleyen işçilere fazla işçi lazım olduğunda zorunlu olarak Alibeyköy işçi pazarına gelerek birkaç işçi alınıp çalıştırılmaya götürülmekteydi. Aynı şekilde işlerin yoğun olduğu dönemlerde Alibeyköy işçi pazarında da işçi kalmadığında işçiler, fazla işçi ihtiyacını Eyüpsultan meydanında bulunan işçi pazarından sağlanmaktaydı. 1980'lerin sonlarına dek her iki işçi pazarından da işçi geçişkenliği yaşanmamıştır. Sadece 1980'lerin sonlarında Eyüpsultan işçi kahvehanesinin kapanacak olması nedeniyle bazı Erzurumlu (Çat ilçesinden gelenler) işçiler, zorunlu olarak Alibeyköy işçi pazarına dahil olabilmıştır.

etmesiyle kısa sürede Alibeyköy işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçilerin sayısında artış yaşandı.

1970'lerden itibaren Eyüp bölgesine birçok gecekondlu evi yapılmaya başlanmasıyla işçi sayısında önemli bir artış yaşandığı gibi Alibeyköy işçi pazarına farklı illerden yeni işçi grupları da dahil olmaya başladı. Tarihi tam olarak bilinmemekle beraber birkaç yıl sonra ise Bingöllü işçiler de Alibeyköy işçi pazarında beklemeye başladı. Hemen ardında ise birkaç Vanlı işçi de beklemeye başladı. 1980'lerin sonlarına doğru ise Eyüpsultan meydan işçi pazarında beklemiş olan birkaç Erzurumlu (Çat ilçesinden olanlar) işçi de meydan işçi pazarından ayrılarak Alibeyköy işçi pazarında Erzurumlu işçi hemşerilerinin yanında beklemeye başladı. Böylece 1980'lerde Alibeyköy işçi pazarında işçilerin büyük çoğunluğu Erzurumlu (Karayazı, Tekman, Çat ve Hınıs ilçelerinden) işçilerden oluşurken, geriye kalanlar ise ağırlıklı olarak Bingöllü işçiler ve az sayıda da olsa Vanlı işçiler beklemekteydi. İşçilerin neredeyse tamamı Kürt işçilerden oluşmaktaydı. 1980'lerde Eyüp bölgesinde gecekondulaşmanın yoğunlaştığı dönemlerde 200'den fazla Erzurumlu, Bingöllü ve Vanlı Kürt işçiler beklemekteydi. Farklı illerden gelen işçiler, işçi pazarının bir köşesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Erzurumlu (Tekmanlı, Hınıslı ve Karayazılı) işçiler, bir köşede beklerken sonradan gelen Erzurumlu (Çat ilçesinden olanlar) işçiler diğer bir köşede beklemekteydi. Erzurumlu işçilerin karşı caddesinde ise Bingöllü işçiler ve Vanlı işçiler beklemekteydi. 1990'ların ortalarından itibaren ise birkaç seneliğine de 40-45 civarında Amasyalı işçi de beklemekteydi. Amasyalı işçiler, 2000'lerin başlarında inşaat işlerinin azalması yanı sıra bölgede daire, arsa satın alması ve farklı sektörlerde maaşlı işlere yönelerek işçi pazarından ayrıldılar.

Alibeyköy işçi pazarında 2000'lerin başlarına dek 130-150 civarında işçi beklemekteydi. 1971-2000 dönemleri arasında işçilerin bir bölümü çocuk işçilerden oluşmaktaydı. Birçok işçi, erken yaşta kendi çocuklarını, kardeşlerini veya çocuk yaştaki akrabalarını, köylülerini Alibeyköy işçi pazarına çalıştırmaya getirmekteydi. Nitekim 1982 yılında Erzurum'un Karayazı ilçesinde çalışmaya gelen çocuk işçinin bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı:

Ben Erzurumluyum. 1967 doğumluyum. Ben Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı bir köyden buralarda çalışma geldim. Ben 1982 yılında Alibeyköy işçi durağında beklemeye başladım. 1982 yılında daha 15 yaşında iken bu akrabamla köyde onlarla yola çıktım. Ben o zamanlarda çocuk yaşıyordum yani. Ama bizden çok öncesinden genelde bizim köyde 12-13 yaşlarında aile büyükleriyle, akrabalarıyla, köylüsüyle İstanbul'a gelip işçi duraklarında beklerlerdi. O zamanlarda bu işten iyi para kazanılırdı. Köydeki insanlar paranın kokusunu alınca çocuklarını, kendileriyle beraber köyden çıkıp bu işçi durağında beklerlerdi. Paranın kokusunu alan çocuklarını erken alıp buralara çalıştırmaya getirirlerdi.

Bu dönem iş yoğunluğundan dolayı iyi gelir elde eden bazı işçiler, daha fazla birikim yapmak amacıyla çocuklarını da işçi pazarına dahil etmekteydi. Bu sebeple işlerin yoğun olduğu dönemlerde çocuk işçileriyle beraber işçilerin sayısında düzenli bir artış yaşanmaktaydı. Bu durum aynı zamanda aile üyeleri arasında birinci ve ikinci kuşaktaki aile üyelerin işçi pazarında çalışmalarına olanak sağladı. 2000 sonrasında ise günlük iş piyasasının azalması ve işçilerin kazançların azalmasına bağlı olarak işçilerin çocukları, işçi pazarına gelmek yerine farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak çalışmayı tercih etmeye başladı.

Eyüpsultan ilçesinde gecekondulu evlerin yapımında hem Eyüpsultan meydanındaki işçilerin hem de Alibeyköy işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir rolü bulunmaktaydı. Bölgede yapılan inşaatlarda inşaat kalfaları olsun arsa sahipleri olsun genelde iki işçi pazarından birine giderek inşaat işçilerini temin etmekteydi⁴⁵⁴. Bu sebeple her iki işçi pazarındaki işçiler (Özellikle de Erzurumlu işçiler) daha çok inşaat işlerinde çalışmaktaydı. 1980'lere dek Haliç bölgesinde birçok fabrika bulunması nedeniyle bu bölgede çalışmaya gelen ailelerin ucuz konut ihtiyaçlarını karşılamak için gecekondulu evlerine ihtiyaç duyulmasıyla bölgede yoğun bir gecekondulaşma süreci başladı. İşçilerle ve esnaflarla yapılan görüşmelerde fabrikalarda çalışan işçilerin çoğu Eyüp bölgesindeki (Alibeyköy mahallesi, Çırçır mahallesi, Karadolap mahallesi, Esentepe mahallesi vb.) gecekondulu evlerinde barınma ihtiyaçlarını gidermekteydi.

Görüldüğü üzere işçi sınıfının konut ihtiyacının karşılanmasında işçi pazarındaki inşaat işlerin önemli bir rolü bulunmaktadır. İşçiler, inşaat işleri dışında belli dönemlerde (kömür kullanımın son bulduğu döneme dek) kömür taşımaya, ev taşımaya, fabrikaların ve bölgedeki esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Gecekondulu faaliyetlerin sona ermesi, kömür kullanımının son bulması ve 1980 sonrasında bölgedeki fabrikaların (deri fabrikaları, metal fabrikaları, kumaş fabrikaları vb.) İstanbul çeperine taşınması işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönden etkilemiştir. Bu sebeple işçiler, geçmişe kıyasla günümüzde birkaç işe gitmeye devam etmektedir. Günümüzde ise işçiler, daha çok ev taşımacılığı, bölgedeki esnafların yüklerini taşıma ve inşaatlarda tadilat ve moloz taşıma işlerine gitmektedir.

⁴⁵⁴ Bu süreçte genelde Karadeniz inşaat kalfaları iş aldığı anda işçi ihtiyacını karşılamak için Alibeyköy işçi pazarına geldiğinde öncelikli olarak Amasyalı inşaat işlerini seçmekteydi. Amasyalı işçiler kalmadığında ise zorunlu olarak diğer illerden olan Kürt işçilere yönelmekteydi. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Alibeyköy işçi pazarında da işverenler ve çoğu inşaat kalfası kendi etnik gruptan veya hemşerisi olduğu işçileri çalıştırmayı tercih etmekteydi. Amasyalı inşaat işçileri, daha çok inşaatların çatı işlerinde uzmanlaşmıştı. İşçiler, iki şekilde günlük işlere gitmekteydi. Birincisi inşaat kalfaları ve diğer işverenler doğrudan Alibeyköy işçi pazarına gelerek işçilerle anlaşarak işçileri çalıştırmaya götürmekteydi. İkinci yol ise işçilerin bir bölümü kahvehanenin hatlı telefon numarasını inşaat kalfalarına, fabrika şeflerine ve diğer işverenlere vererek işçi ihtiyacı halinde doğrudan Alibeyköy işçi pazarına gelmelerine gerek kalmadan hatlı telefon üzerinden de işçi temini sağlanmaktaydı.

2000 sonrasında işlerin azalmasına bağlı olarak daha önceden işçi pazarından ayrılan Vanlı ve Amasyalı işçilerden sonra bazı Erzurumlu ve Bingöllü işçilerde işçi pazarından ayrıldı. Bölgede inşaat işlerin azalması, kömür taşımanın sonlanması ve fabrikaların Haliç bölgesinde kaldırılmasıyla işçilerin kazançları düşmesine bağlı olarak birçok işçi, işçi pazarından ayrıldı. 2012 yılına gelindiğinde ise geriye kalan Birkaç Bingöllü işçinin de işçi pazarından ayrılmasıyla sadece Erzurumlu işçiler kaldı. Böylece 2000'lerden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek işçilerin sayısında sürekli düşüşler yaşanmaktaydı. Nitekim saha çalışmasında (Haziran 2022) yapılan gözlemlerde ve görüşmelerde işçi pazarında yaklaşık olarak 25-30 işçi beklemeye devam etmektedir. İşçilerin neredeyse tamamı Erzurumlu (Karayazı ve Hınıs ilçesi) Kürt işçilerinden oluşmaktadır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Alibeyköy işçi pazarında bekleyen işçilerin neredeyse yarısına yakını genç işçilerden oluşmaktadır⁴⁵⁵.

4.1.16. Fatih İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.16.1. Aksaray (Meydan) İşçi Pazarı

İşçilerin bir bölümü, Fatih ilçesine bağlı Aksaray meydanında beklemekteydi. İşçiler, Aksaray meydanında bulunan Atatürk Bulvarı ile Turgut Özal Millet Caddesinin kesiştiği noktada bulunan Pertevniyal Valide Sultan Türbesinin bulunduğu alanda (Turgut Özal Millet Caddesinin kenarındaki kaldırımlarda) beklemekteydi. İşçilerin bir bölümü, Valide Sultan türbesinin önündeki çınar ağacının gölgesinde beklerken, diğer bir bölümü ise caddenin karşısında bulunan eski İSKİ binasının önündeki çınar ağacının gölgesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi⁴⁵⁶. Aksaray işçi pazarı, Avrupa yakası içerisinde en önemli ve en eski işçi pazarlarından bir tanesidir. 1960'larda Avrupa yakasındaki inşaat kalfaları ve diğer işverenlerin

⁴⁵⁵ Diğer işçi pazarlarına kıyasla Alibeyköy işçi pazarında genç işçilerin yoğunlukta olması dikkat çekici bir durumdur. Genç işçilerin yaş aralığına bakıldığında 18-25 yaş aralığında değişmektedir. Alibeyköy işçi pazarında genç işçilerin yoğunlukta olması ve gençlerin uzun yıllar gurbetçi işçi olarak işçi pazarında beklemeleri nedeniyle zamanla okullarından soğumalarına neden olmuş ve birkaç öğrenci okulunu yarı da bırakarak işçi pazarında kalıcı olarak beklemeye başladılar. Bu işçi grubu, ailelerinin geçim sıkıntısından kaynaklı olarak zorunlu olarak erken yaşta okul hayatından koparak ucuz işgücü piyasasına dahil oldular.

⁴⁵⁶ 1980'lerden önce Aksaray meydanında çok yoğun bir işçi kitlesi bulunmaktaydı. Bu sebeple işçiler, Aksaray meydanında caddenin iki tarafında karşılıklı olarak geniş bir alana yayılarak beklemekteydi. Aksaray işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer işçi pazarlarından farklı olarak farklı statüdeki (inşaat ustaları/düz işçiler) işçi grupları farklı iki noktada bekledikleri tespit edilmiştir. İnşaat ustaları, Valide Sultan türbesinin arka sokaklarındaki işçi kahvehanelerinde ve Valide Sultan türbesinin önündeki çınar ağacının gölgesinde beklerken, diğer düz işçi grupları ise karşı caddede bir köşede bekleyip günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. İşçiler, havanın güzel olduğu zamanlarda Aksaray meydanında caddenin köşesinde beklerken havanın soğuk olduğu günlerde ise Valide Sultan türbesinin olduğu sokaklardaki (Dağarcık sokak ve Nalıncı Fevzi sokak) kahvehanelerde beklemekteydi.

ilk uğrak adreslerinden biri Aksaray işçi pazarıydı. İşçi pazarının konumu ve geçmişi hakkında birçok kişi tarafından bilinmesi dikkat çekici bir durumdu⁴⁵⁷.

Aksaray işçi pazarına, ilk hangi işçi grubunun ne zaman beklemeye başladığına dair kesin bir veri bulunmamaktadır. 1965 yılında Aksaray işçi pazarında beklemeye başlamış olan işçiyle ve çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde Aksaray işçi pazarına ilk olarak 1950'lerden itibaren işçilerin beklemeye başladıkları dile getirildi. Aksaray işçi pazarında 1960'larda daha çok Sivas, Kastamonu ve Sinop illerden gelen Türk işçiler beklemekteydi. Daha sonraki yıllarda ise Erzurumlu, Diyarbakırlı, Muşlu ve Mardinli Kürt işçilerin yanı sıra Amasyalı, Tokatlı ve Bayburtlu Türk işçiler de beklemeye başladı. 1970'lerin başlarında bu işçi grubu içinde ise en çok Erzurumlu, Tokatlı ve Bayburtlu işçiler beklemekteydi. 1960-1980 dönemleri arasında 150'den fazla işçi beklemekteydi. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Aksaray işçi pazarında da birçok çocuk işçi beklemekteydi. Her işçi grubu, Aksaray meydanındaki işçi pazarında kendi aile üyeleri, akrabaları, köylüsü ve hemşerileriyle gruplar halinde beklemeyi tercih etmekteydi. Aksaray işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümü bölgedeki gecekondulu evlerin ve birkaç katlı binaların inşaat işlerine gitmekteydi⁴⁵⁸.

İşçiler, ağırlıklı olarak Fatih, Zeytinburnu, Bayrampaşa, Güngören ve Eyüpsultan ilçesindeki gecekondulu mahallelerine gidip gecekonduların inşaatlarında çalışmaktaydı. Avrupa yakasının birçok bölgesinde gecekondulu evlerinin yapımında Aksaray işçi pazarında bekleyen işçi grupların önemli bir rolü bulunmaktaydı. 1960'lardan 1980'lerin sonlarına dek bölgede birçok inşaat yapılması nedeniyle işçiler, sürekli işe gitmekteydi. Aksaray işçi pazarında bekleyen işçiler, inşaat işleri dışında çok az da olsa bölgedeki kerestecilerin, nalburların ve kömürcülerinde yüklerini taşımaya gitmekteydi. Bu dönem aralığında Yenikapı ve Aksaray bölgesindeki kerestecilere fazla işçi lazım olduğunda işçi ihtiyacını Aksaray işçi pazarından temin etmekteydi. Bu durum bölgede bulunan nalburcular ve kömürcüler için de geçerliydi. Çok nadir de olsa 1980 öncesinde Yenikapı bölgesinde bulunan oduncularında yüklerini taşımaya da gitmekteydi. İşçiler, inşaat işleri dışında boş zamanlarda daha çok ev taşıma ve esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. İşçiler, Fatih bölgesinde esnafların yüklerini nadir

⁴⁵⁷ 1978 yılında çekilen Kemal Sunal'ın "Kibar Feyzo" filmin işçi alım sahnesinin Aksaray meydanındaki işçi pazarında çekildiği esnaflar tarafından dile getirildi.

⁴⁵⁸ İşçilerin büyük çoğunluğu inşaat işçilerden oluşmaktaydı. Avrupa yakasındaki farklı bölgelerden gelen arsa sahipleri, inşaat kalfaları ve diğer işverenler işçileri alıp birkaç katlı binanın veya gecekondulu evlerinin inşaatında çalıştırmaya götürmekteydi. Bu dönem aralığında hem işverenler arasında hem de işçiler arasında hemşerilik bağı baskın gelmesi nedeniyle hem işçiler hem de işverenler Aksaray işçi pazarında işçi seçimi yaparken ilk kendi hemşerisini işe götürmeyi tercih etmekteydi. Hemşerisi kalmaması durumunda ise kendine daha yakın hissettiği aynı etnik gruptan olan diğer işçi grubunu götürmeyi tercih etmekteydi.

durumlarda taşımaktaydı. Osmanlı döneminden günümüze dek Fatih'in birçok bölgesinde hamalların yükçü bölükleri bulunması nedeniyle bölgedeki birçok esnafın yükleri hamallar tarafından taşınmaktaydı⁴⁵⁹.

Bu dönem aralığında iş yoğunluğundan dolayı birçok işçi farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak çalışma şansı bulunmuş olsa da yine de Aksaray işçi pazarında iyi bir kazanç sağlaması nedeniyle beklemelerini sürdürmekteydi. Nitekim 1965 yılında Aksaray işçi pazarında çalışmaya başladığında 16 yaşında olan (şu anda 73 yaşında olan) Bayburtlu işçi, bölgedeki fabrikalardan iş teklifleri gelmiş olsa da işçi pazarından ayrılmamasını şu şekilde açıklamaktaydı:

Bu işçi durağında o zamanlarda bir sürü kardeş, bir sürü babası gelmiş yanına zamanla oğlunu da getiren işçiler vardı. Benim kardeşlerim bu işçi durağından hiç çalışmadılar. Benim ailemden ben tek bu işçi durağında çalıştım. Ben İstanbul'a geldiğimde benim abilerim Aksaray'da bu hemen aşağıdaki sokakta bir tane elbise (kazak) üretim fabrikası vardı. Benim üç abim bu kazak fabrikasında çalışıyorlardı. Biz aileden o zamanlarda dört kardeş Aksaray'da çalışıyorduk. Bir ara benim abilerimin çalıştığı bu kazak fabrikasına işçiler alınacaktı fabrikaya. Bana da abilerim dedi sende gel gir bu fabrikada çalış dediler. Bende kabul etmedim. Bu üç abimde bu fabrikadan emekli oldular. Bu işçi durağında iyi para kazanıyorduk. Bazen gün olurdu günde 2-3 defa götürü iş çıkardı. Gün olurdu üç defa para alırdık.

1960-1980 dönemleri arasında bölgede bulunan bazı fabrikalarda işçi açığı oluştuğunda işçi pazarından işçilerin fabrikalarda çalışmaları konusunda teşvik edilmiş olsa da birçok işçi o dönemlerde işçi pazarında iyi gelir elde etmesi nedeniyle bölgedeki fabrikalarda veya farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak çalışmamayı tercih etmekteydi. 1980'lerden sonra ise bu durum tamamen değişmeye başlamış olup günlük işlerin azalmasına bağlı olarak birçok farklı sektörlerde maaşlı işlere yönelmeye başladılar.

Aksaray meydanında 1970'lerin başlarında yeraltı çarşısının inşaatına başlandığı ve 1973 yılında tamamlanan yeraltı çarşısının inşaat çalışması nedeniyle işçilerin sürekli iş bulmalarını olumsuz yönde etkilemekteydi. Bu sebeple bazı işçi grupları, farklı bölgelere

⁴⁵⁹ Cumhuriyet sonrasında Fatih bölgesinde işçi pazarları ortaya çıkmış olsa da yine de bölgedeki birçok esnaf yüklerini hamallar yerine işçi pazarındaki işçilere taşıması mümkün değildi. İşçi pazarında bekleyen işçilerinde hamalların bulundukları bölgelerdeki esnafın yüklerini taşıma girişiminde bulunamazdı. Bu sebeple Fatih bölgesindeki işçi pazarındaki işçiler ile hamalların yük taşıma alanlarının sınırları belliydi. Fatih ilçesinin birçok bölgesinde hamal yükçü bölüğü bulunması ve hamalların sayısı belli olması nedeniyle işçi pazarındaki bir işçinin bölgede yük taşımasına izin verilmezdi. Ancak bir işçinin bir hamalla anlaşarak hamalın isim hakkını satın alması durumunda (ücrette anlaşılması ve hamalın içinde yer aldığı yükçü bölüğündeki diğer hamalların ve kâhyanın onayıyla) bölgede hamallığa başlayabilmekteydi. Bölgedeki esnaflarla ve eski işçiyle yapılan görüşmelerde ise böyle bir durumun yaşanmadığı tespit edilmiştir. Özellikle hem hamalların hem de Aksaray işçi pazarındaki işçilerin kendi alanında uzmanlaşmaları ve iyi kazanç sağlamaları nedeniyle diğer işçi grupların çalışma alanına dahil olmamaya özen göstermekteydi. Her iki grup, bölgede iyi kazanç sağlaması nedeniyle 1980'lerin başlarına dek farklı bir işe yönelme eğilimi göstermediler.

yönelerek diğer işçi pazarında ve yeni işçi pazarlarında beklemeye başladı. Böylece işçi grupların bir bölümü, İstanbul'un çeperlerindeki Esenyurt meydan işçi pazarı, Alibeyköy işçi pazarı vb. gibi yeni işçi pazarının oluşumunda önemli rol oynadı. Birçok işçinin yaşlanması ve köylerinden gelmemesiyle işçi sayısı azalırken öte yandan ise işçilerin bir bölümü farklı bölgelerdeki işçi pazarlarına (Topkapı işçi pazarı, Alibeyköy işçi pazarı, Esenyurt meydan işçi pazarı vb.) yönelmesi de işçilerin sayısının azalmasına neden oldu. İşçilerin bir bölümü ise Esenler, Bayrampaşa, Güngören, Eyüpsultan, Esenyurt bölgelerinde ucuz arsa ve gecekondulu evi/daire satın alarak bu bölgelere aileleriyle yerleşmesiyle işçi pazarından ayrıldılar. Geriye kalan diğer işçi grupları da farklı sektörlerdeki maaşlı işlere yöneldiler. Böylece 1980'lerinde sonlarında Aksaray meydanında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu ayrıldı. 1980'lerin sonlarında geriye kalan birkaç işçi de Valide Sultan türbesinin arka sokağındaki kahvehanede beklemeyi tercih etmesiyle Aksaray meydanındaki işçi pazarında işçi kalmadı. Kısa sürede arka sokaktaki kahvehanede bekleyen küçük işçi grubu da ayrılmasıyla Aksaray işçi pazarının mekânsal işlevi sona erdi.

4.1.16.2. Sirkeci İşçi Pazarı

Fatih ilçesine bağlı Sirkeci işçi pazarında bekleyen işçiler, günümüzdeki Sirkeci garının bulunduğu alanda beklemekteydi. Sema Erder *“İstanbul Bir Kervansaray (Mı?)”* adlı göç çalışmasında Sirkeci işçi pazarı için şu cümleyi kullanmaktaydı: *“Buradaki amele pazarları, İstanbul'a gelen köylülerin inşaat ya da hamallık gibi ilk işlerini buldukları toplanma yerleriydi.”* (Erder, 2015: 262). Sirkeci işçi pazarı, Aksaray meydanında bulunan Aksaray işçi pazarı gibi en eski işçi pazarlarından biriydi. Çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde Sirkeci işçi pazarında Amasyalı ve Tokatlı Türk işçilerin yanı sıra Ağrılı, Diyarbakırlı, Vanlı ve Malatyalı Kürt işçiler de beklemekteydi. 1970-1980 dönemleri arasında 100'den fazla işçi beklemekteydi. İşçiler, Sirkeci garı çevresinde ve esnafların işyerlerinin önünde beklemeleri nedeniyle belli dönemlerde esnafların tepkilerine maruz kalmaktaydı. Bu sebeple işçiler, daha çok Sirkeci garının önünde 100'den fazla işçiyle dar bir alanda beklemekteydi. İşçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine ve boş zamanlarında kömür taşımaya, ev taşımaya ve nadir de olsa bölgedeki bazı esnaflarında yüklerini taşımaktaydı. Sirkeci işçi pazarında bekleyen işçiler, Fatih ilçesi başta olmak üzere İstanbul'un farklı ilçelerine inşaat işlerine (özellikle gecekondulu inşaatları) gitmekteydi. Sema Erder'in gecekondulaşma üzerinde yaptığı çalışmalarda daha önceden Sirkeci işçi pazarında bekleyen bir işçiyle yaptığı görüşmede şu bilgiyi paylaşılmaktaydı:

İstanbul'un çevresindeki gecekondu semtlerinde yaptığım araştırmalarda da görüşmecilerin bir kesimi, kente ilk gelişlerinde merkezdeki 'bekar odalarında' ya da düşük kiralık evlerde kaldıklarını ve ancak düzenli bir işe kavuştuktan ve para biriktirebildikten sonra gecekondu yapımına giriştiklerini belirtmişlerdi. Bir araştırma sırasında görüştüğüm orta yaşlı bir inşaat kalfası, ilk göç ettiğinde Sirkeci Amele pazarında ilk işini bulduğunu, kazandığı ilk gündelikle Yeni Cami'nin önündeki tezgâhta yeni ayakkabı almaktaydı.⁴⁶⁰ (Erder, 2015: 262).

Aksaray işçi pazarında olduğu gibi Sirkeci işçi pazarının bulunduğu bölgede hamal yükçü bölükleri bulunması nedeniyle bölgedeki esnafların yüklerinin büyük çoğunluğu hamallar tarafından taşınmaktaydı. Bu sebeple Sirkeci işçi pazarında bekleyen işçiler, nadir durumlarda esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Bölgede her ne kadar iki farklı işçi grubu bulunmuş olsa da hem işçilerin hem de hamalların bekleme ve çalışma alanları farklı olması sayesinde iki işçi grubu arasında herhangi bir gerilim yaşanmamaktaydı. İşçiler, esnafların yüklerini taşımaktan ziyade Sirkeci garının çevresindeki nakliyatçıların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Nakliyatçılar, iş bulduğunda işin yoğunluğuna göre hemen yanında bulunan Sirkeci işçi pazarından birkaç işçiyi alıp yük taşımaya götürmekteydi⁴⁶¹. Sirkeci işçi pazarının çevresindeki esnaflarla yapılan görüşmelerde 1990'ların başından itibaren geriye kalan işçilerin de ayrılmasıyla Sirkeci işçi pazarında işçi kalmadı. 1990 sonrasında Sirkeci işçi pazarına yeni işçi grupları da dahil olmayınca Sirkeci işçi pazarının erken dönemde mekânsal işlevinin sona ermesine neden oldu.

Sirkeci işçi pazarına, ilk hangi işçi grubunun ne zaman beklemeye başladığına dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Aynı şekilde işçilerin dönemlere göre mevcut sayıları, geldikleri iller ve barınma alanlarına dair detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır⁴⁶². Günümüzde saha çalışması sürecinde bu bölgede bulunan en eski sayılabilecek iki esnafla yapılan kısa görüşmelerde

⁴⁶⁰ Erder, çalışmasında Eminönü bölgesindeki Sirkeci amele pazarındaki işçilerin veya diğer bölgedeki işçilerin ilk kazandıkları parayla kendilerine Yeni Cami önündeki ayakkabıcı tezgaharlardan ayakkabısını aldığını ve kentte başarılı olmak için tanrıya dua ederek eski ayakkabısının Galata Köprüsünden denize attığını anlatmaktaydı. Bu süreçte kaç işçinin eski ayakkabısını denize attığını ise meçhuldür (Erder, 2015: 262).

⁴⁶¹ 1980'lerin sonlarına doğru işçilerin Sirkeci garının çevresinden dağılması üzerine bölgede nakliyatçılar beklemeye devam etti. 1985'lerde Sirkeci garın arka sokağında küçük bir otobüs ve dolmuşların beklediği terminalin kapanması sonrasında bölgedeki nakliyatçılar da eski terminalin olduğu alanda beklemeye başladı. Bu bölgede bekleyen nakliyatçılar, 1980'lerde işçileri ev taşıma ve yük taşıma işleri için günlük işlere götürmekteydi. Günümüzde ise bu nakliyatçılar, ağırlıklı olarak şehirlerarası yük taşıma işlerine gitmektedir.

⁴⁶² Özellikle Sirkeci bölgesinde işçi pazarlarına dair genel bilgi sahibi olan esnafların zamanla yaşlanmaları, bu bölgeden ayrılmaları nedeniyle bu konu hakkında detaylı bir bilgiye ulaşmamızı engellemiştir. Sirkeci işçi pazarı çevresindeki esnaflarla yapılan görüşmelerde bölgenin turistik bir alanda yer alması nedeniyle son 30 yılda esnaf sirkülasyonun çok hızlı yaşanmaktaydı. Aynı şekilde eski esnafların da yaşlanmasıyla yerini çocuklarına bırakması ve bu grubunda Sirkeci işçi pazarına dair herhangi bir veri elde edilmemiştir.

Sirkeci işçi pazarına dair yüzeysel bilgiler elde edilmiştir. Bu sebeple daha önceden Sirkeci işçi pazarında bekleyen işçilerin bulunmayışı ve işçilerin neredeyse 30 yıl önce bu alandan dağılması nedeniyle Sirkeci işçi pazarına dair detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Sirkeci işçi pazarına dair yüzeysel bilgiler paylaşılacak zorunda kaldı.

4.1.16.3. Topkapı (Kaleiçi) İşçi Pazarı

Topkapı Kaleiçi'ndeki işçi pazarının konumuna baktığımızda; işçiler, Kaleiçi'nde bulunan Topkapı meydanının üzerinde yer alan Topkapı meydanı ile Kalaycı Ali sokağın kesiştiği alanda bulunan (Golden Gate Hotel Topkapı'nın hemen yanındaki bulunan binanın girişindeki) işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçilerin beklediği bu alan esnaflar, bölge halkı ve işçiler tarafından "Topkapı işçi kahvehanesi" olarak adlandırmaktaydı. Topkapı işçi pazarında bekleyen işçiler, 2002'lere dek soğuk havalarda kahvehanenin içinde beklerken sıcak havalarda ise kahvehanenin hemen önündeki caddenin (Topkapı meydanı) kenarında beklemekteydi. Topkapı işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu aynı bölgeden gelmeleri ve aynı etnik gruptan olmaları nedeniyle yan yana beklemeyi tercih etmekteydi. Topkapı meydanında şehirlerarası terminal ve dolmuşların bulunması nedeniyle bölgede insan hareketliliği yoğun bir şekilde yaşanmaktaydı⁴⁶³.

İşçilerin, Topkapı işçi pazarına ilk hangi yılda geldikleri kesin olarak bilinmemekle beraber 1970'lerde kahvehanede beklemeye başladıkları düşünülmektedir. Topkapı işçi pazarında Siirtli, Vanlı, Karşı, Ağrılı, Erzurumlu ve Muşlu Kürt işçiler, beklemekteydi. Bu işçi grubu içinde en çok Siirtli işçiler, beklemekteydi. 1980'lerin başlarından itibaren Aksaray meydanında bulunan Aksaray işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçilerin bir bölümü de Topkapı işçi pazarına gelerek Erzurumlu hemşerileri olan işçilerin yanında beklemesiyle Erzurumlu işçilerin sayısı da arttı. 1980'lerden 50'den fazla Kürt işçi Topkapı işçi pazarında beklemekteydi. 1990'larda Topkapı işçi pazarında Kürt işçileri dışında yabancı göçmen işçilerden olan Nahçıvanlı işçiler de beklemeye başladı. 1994-2000 dönemleri arasında Topkapı

⁴⁶³ Geçmişte özellikle Topkapı Kaleiçi ve kale dışında şehirler arası otogar bulunmaktaydı. Aynı zamanda minibüsler ve dolmuşlarda bu bölgede bulunduğu için Topkapı Kaleiçi bölgesi insan sirkülasyonun çok yoğun olduğu bir alandı. Zamanla Topkapı'daki terminalin kaldırılıp günümüzdeki Esenler otogarı olan bölgeye taşınması ve zamanla dolmuş ve minibüs hatlarının da bu bölgeden kaldırılmasıyla bölgedeki insan hareketliliği ciddi oranda düşmesine neden oldu. Bu bölgenin Anadolu şehirlerini İstanbul'a bağlantı sağlayan ana terminallerden biri olması nedeniyle Anadolu'dan gelen çok az sayıdaki gurbetçi işçi, Topkapı Kaleiçi'ndeki işçi pazarında beklemelerine de olanak sağlamaktaydı. Günümüzde Topkapı işçi pazarında işçi bulunmaması nedeniyle Topkapı şehirlerarası otobüs terminalinin veya dolmuşların yoğunlukta bulunması nedeniyle yeni işçi grupların işçi pazarına dahil olmasına ve işçilerin işgücüne katılımı konusunda ne tür olumlu veya olumsuz etki yarattığını tespit etmek son derece güçtür. Topkapı otobüs terminalini daha sonradan yapılan Esenler otogarının açılmasıyla Topkapı otobüs terminali Esenler otogara taşınmasıyla Topkapı bölgesindeki insan hareketliliği de azalmıştır.

işçi pazarında bekleyen Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçiler, Kürt işçilere kıyasla azınlıktaydı. Diğer Kürt işçileri gibi Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçiler de inşaat ve kömür taşıma işlerine gitmekteydi. İşçi kahvehanesinin hatlı telefonu bulunmadığı için işverenler, doğrudan işçi kahvehanesine gelerek seçmekteydi. İşlerin işverenler aracılığıyla işe gitmeleri nedeniyle belli dönemlerde işçiler arasında işe gitme konusunda gerilimler yaşanmaktaydı. Topkapı işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer birçok işçi gibi inşaat işleri başta olmak üzere farklı işlere gitmekteydi. İşçiler, inşaat işlerine (ağırlıklı olarak beton dökme), kömür taşıma, ev taşımanın yanı sıra Topkapı bölgesinde bulunan nalbur ve kerestecilerin de yüklerini de taşımaya gitmekteydi. İşçiler, bu işler arasında en çok inşaat işlerine gitmekteydi. Topkapı işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçiler, bölgede “betoncu işçiler” olarak adlandırılmaktaydı.

1990’ların sonlarına doğru kömür kullanımı yerine doğalgaz kullanılması üzerine kömür taşıma işi sonlandı. Aynı şekilde inşaat işlerinin hızla yavaşlamasıyla 2000’lere doğru işçilerin gelirlerinin hızla azalması sonucunda hem yerli işçiler hem de göçmen işçiler farklı işçi pazarlarına ve farklı çalışma alanlarına yöneldiler. Yapılan görüşmeler neticesinde Topkapı işçi pazarında bekleyen Erzurumlu işçilerin bir bölümü, 1990’ların sonlarına doğru Topkapı işçi pazarından ayrılarak Esenyurt meydanında bulunan meydan işçi pazarına geçerek Erzurumlu hemşerilerinin yanında beklemeye başladı. Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçiler de Topkapı işçi pazarında geçmişe kıyasla çok daha az kazanç sağlamaları üzerine diğer bölgelerdeki işçi pazarında bekleyen Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçi arkadaşlarının yanına geçtiler.

Bunun dışında birkaç Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçi de Zeytinburnu ilçesine bağlı Batı Trakya camisinin önünde beklemeye başladılar. Böylece Topkapı işçi pazarında bekleyen birçok Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçi, Zeytinburnu bölgesine (günümüzde Telsiz mahallesine bağlı olup) gelerek Batı Trakya camisinin önünde Nahcivanlı ve Azerbaycanlı hemşerilerinin yanında beklemeye başladı. 1998-2000 yılları arasında geriye kalan diğer Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçiler de zamanla Küçükçekmece ilçesine bağlı Halkalı bölgesinde yer alan Halkalı işçi pazarında beklemeye başladı. 2000’lerin başında işçi kahvehanesinin işletmecisiyle mülk sahibi kira konusunda anlaşamayınca işçi kahvehanesi işletmecisi kahvehanesini kapatma kararı aldı. Bunun üzerine kahvehanede bekleyen birkaç işçi de işçi kahvehanesinden ayrılmak zorunda kaldı. 2000’li yılın başında Kürt işçileri gibi göçmen Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçilerde Topkapı işçi pazarından tamamen ayrıldılar.

4.1.16.4. Akşemsettin (Mahallesi) İşçi Pazarı

Akşemsettin işçi pazarı, Fatih ilçesine bağlı Akşemsettin mahallesinde bulunmakta olup Sarıgözel caddesi üzerinde bulunan Fatih Koyunbaba parkının önünde beklemektedir. Samsun Alaçam ilçesinin kırsal bölgelerinden gelen işçiler, ilk geldiği günden günümüze dek mekânsal konumlarını değiştirmeden aynı mekânda bekleyerek günlük işlere gitmektedir⁴⁶⁴. İşçiler, parkın önünde beklemesi sayesinde mahalle sakinleri veya bölgedeki esnafların tepkilerine maruz kalmamaktaydı. 1980'lerin ortalarından günümüze dek Akşemsettin işçi pazarında sadece Samsunlu (Alaçam ilçesi) işçileri beklemesi nedeniyle işçiler bekleme sürecinde veya pazarlık sürecinde işçi grupları arasında daha az gerilim yaşanmaktaydı. Aynı köyden veya komşu köylerinden gelen işçi grupları arasındaki akrabalık, komşuluk ve hemşerilik ilişkileri sayesinde işçi grupları arasında daha az gerilim yaşanmakta ve Alaçam'dan yeni işçi grupların daha kolay şekilde işçi pazarına dahil olmaktadır.

Samsunlu işçiler, ilk dönemlerde ağırlıklı olarak inşaat işlerine giderken, boş zamanlarda ise kömür taşıma, ev taşıma, bölgedeki esnafların yüklerini taşımaya gitmektedir. İnşaat işlerinin azalmasına bağlı olarak işçiler, günümüzde daha çok tadilat işlerine, ev taşıma, bölgedeki esnafların yüklerini (Özellikle Fatih, Şişli, Merter ve Zeytinburnu bölgesinde bulunan kumaşçı ve tekstil firmalarının) taşımaya gitmektedir. Geçmişe kıyasla Samsunlu işçiler, inşaat işlerinden ziyade daha çok yük taşıma (ev taşıma ve bölgedeki esnafların yüklerini taşıma) işlerine gitmektedir.

1980'lerin ortalarında bölgede inşaat işleri, yük taşıma ve diğer işlerin yoğun olması sayesinde Alaçam ilçesinde birçok yeni işçi grubunun da Akşemsettin işçi pazarına yönelmesine olanak sağladı. 1990'ların başlarına doğru 100'e yakın Samsunlu işçinin beklemeye başladıkları tespit edilmiştir. 2000 sonrasında inşaat işlerinin azalması ve diğer yük taşıma işlerinin azalmasına bağlı olarak günlük işçilere duyulan talep azaldı. Bu süreçte iyi kazanç sağlamayan birçok Samsunlu işçinin zamanla Akşemsettin işçi pazarından ayrılmasına neden oldu. 1980'lerin ortalarında 100'ü bulunan Samsunlu işçi sayısı, 2022 yılında yapılan saha çalışmasında ise işçilerin sayısı 20'lere kadar düştüğü tespit edilmiştir⁴⁶⁵. Bu işçi grubunun önemli bir bölümü farklı sektörlere yönelirken, diğer bir işçi grubu ise yaşlanması, farklı

⁴⁶⁴ Samsunlu işçiler, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda bekledikleri tespit edilmiştir. İşçiler, sıcak havalarda parkın önünde beklemekte yorgun olduklarında veya çok sıcak saatlerde parkın içinde bulunan gölgelik alanlarda bulunan banklarda oturarak birkaç dakikalığına dinlenip tekrardan caddenin kaldırımı geçerek beklemeye devam etmektedir.

⁴⁶⁵ Akşemsettin işçi pazarında işçilerle yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde işçilerin neredeyse tamamı yaşlı işçilerden oluşmaktadır. İşçilerin bir bölümü, kış aylarında karlı veya yağışlı günlerde işçi pazarında beklemek yerine herhangi bir masraf yapmadan evden bekleyip cep telefonu yoluyla günlük işlere gitmeleri nedeniyle kış aylarında işçi pazarında bekleyen işçi sayısında düşüş yaşanmaktadır.

ilçelerde konut satın alarak işçi pazarından ayrıldılar. Bu işçi grubu içinde birkaç Samsunlu işçi, kendilerine zamanla küçük nakliyat aracı olarak kendi işinin işverenliğini yaptığı tespit edilmiştir. Bu işçi grubu, Akşemsettin işçi pazarının ara sokaklarında nakliyat aracı bulunmakta olup işçi ihtiyaçlarını genelde Akşemsettin işçi pazarından bekleyen eski işçi arkadaşlarından temin etmektedir. Bu grup, aynı zamanda nakliyat işi çıkmadığı günlerde ve boş zamanlarında eski işçi arkadaşlarının yanında bekleyerek günlük işlere de gitmeye devam ettiler.

Bu grubun dışında özellikle 2000 sonrasında bazı Samsunlu işçiler de Tuzla ve Yalova bölgesinde bulunan tersanelerde maaşlı işçi olarak işgücü piyasasına dahil oldukları tespit edilmiştir. Akşemsettin işçi pazarına 2000 sonrasında yeni işçi grubunun (özellikle genç işçiler) dahil olamaması ve düzenli olarak Samsunlu işçilerin işçi pazarından işçi pazarından ayrılmasıyla işçi sayısının azalmasına neden oldu. Her ne kadar Fatih ilçesi sınırı içinde bulunan Akşemsettin mahallesi ve çevresinde yoğun bir şekilde yabancı göçmen aile ve işçi grupları bulunmuş olsa da yabancı göçmen işçilerin hiçbir şekilde Akşemsettin işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmadıkları tespit edilmiştir. Samsunlu işçilerle yapılan görüşmede, yabancı göçmen işçiler, işçi pazarına yönelmeleri halinde kendilerine izin vermeyeceklerini beyan etmekteydi. Görüldüğü üzere geçmişten günümüze dek farklı illerden gelen işçiler her ne kadar bekleme girişiminde bulunmuş olsa da devamlı olarak Samsunlu işçiler tarafından engellenmekteydi. Yapılan görüşmelerde işçilerin neredeyse tamamı İstanbul'a yerleşmesi nedeniyle yılın on iki ayını Akşemsettin işçi pazarında bekleyerek günlük işçilere gitmeye devam etmektedir.

4.1.16.5. Yenikapı İşçi Pazarı

Fatih ilçesinde bulunan Yenikapı işçi pazarının tam konumuna baktığımızda; Aksaray meydanının hemen yakınında bulunan Namık Kemal caddesi ile Manastırlı Rıfat sokağının kesiştiği noktada Yenikapı işçi pazarı bulunmaktadır. İşçiler, Namık Kemal caddesinin karşılıklı kaldırımlarda beklemektedir. Kürt işçiler, küçük bir grup halinde yan yana sokağın köşesinde beklerken, küçük bir Türk işçi grubu ise Kürt işçilerin karşısındaki sokağın köşesinde beklemektedir. Yabancı göçmen işçiler ise sokağın diğer köşesinde beklemeyi tercih etmektedir. Tacik işçiler, küçük bir grup halinde yan yana beklerken, Özbek ve Türkmen işçiler ise iç içe geçerek beklemeyi tercih etmektedir. Yabancı işçiler, Namık Kemal caddesi üzerinde bulunan Manastır Rıfat sokağının hemen köşesinde bulunan açık otoparkın önünde beklemektedir. Kürt ve Türk işçiler ise bazen Namık Kemal caddesinin karşı kaldırımında

bazen de yabancı işçilerin birkaç metre yakınında beklemektedir⁴⁶⁶. Her işçi grubu güneşin doğuşuyla kendilerine ait sokağın köşesinde bekleyerek işverenlerin gelip kendilerini işe götürmelerini beklemektedir.

Yenikapı işçi pazarı, işverenlerin rahatlıkla işçilere ulaşabilecekleri merkezi bir konumdadır⁴⁶⁷. Yenikapı işçi pazarında bekleyen yerli ve yabancı işçiler, genelde işveren hangi işçi grubunun yanına gitmişse diğer işçi grupları, belli günlerde pazarlık sürecine dahil olması nedeniyle işçi grupları arasında gerilim yaşanmaktaydı⁴⁶⁸.

İlk işçi grubunun, Yenikapı işçi pazarında ne zaman beklediğine dair kesin bir tarih belirtmek mümkün değildir⁴⁶⁹. Yenikapı işçi pazarına ilk olarak 1990'ların sonlarına doğru Adıyamanlı Kürt işçiler, beklemeye başladı. Daha sonraki yıllarda ise Ağrılı, Vanlı ve Diyarbakırlı Kürt işçiler de beklemeye başladı. 2000'li yılların başlarında ise birkaç Yozgatlı Türk işçi de beklemeye başladı. Yenikapı işçi pazarına Yenikapı bölgesi haricinde Aksaray işçi

⁴⁶⁶ Bu işçi grubu, sokakların köşelerinde bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktadır. Bu nedenle işçiler, iç içe geçip beklemek yerine her işçi kendi grubuyla sokağın bir köşesinde bekleyerek günlük işe gitmeyi tercih etmektedir. Yenikapı'daki işçilerin sokağın köşelerinde beklemeleri sayesinde işe gitme sürecinde kendi aralarında da daha az gerilimin çıkmasına da olanak sağlamıştır. İşçilerle yapılan görüşmede kendi aralarında fazla gerilimin yaşanmaması için küçük gruplar halinde beklemeyi tercih ettiklerini söylediler. İşçiler, sokakların köşelerinde beklerken işyerlerinin önünde beklememeye özen göstermektedir. İşçiler, işyerlerinin önünde beklemeleri halinde esnafların sert tepkilerine maruz kalacaklarını öngördükleri için bu konuda hassasiyet göstermektedir. İşçiler, Yenikapı işçi pazarında beklerken yağmurlu, çok sıcak anlarda veya yorulduklarında sabahları zorunlu olarak işyerlerinin önünde beklemektedir. Esnafların dükkanlarını açmaya başlaması üzerine hemen bulundukları alanları terk ederek az ilerdeki caddenin kaldırımlarında beklemeye devam etmektedir. Yabancı göçmen işçiler, beklediği alanda işyerleri bulunmaması sayesinde diğer yerli işçilere kıyasla herhangi bir esnafın tepkisine maruz kalmadan bekleyişlerini sürdürmektedir.

⁴⁶⁷ Nitekim Yenikapı işçi pazarının bulunduğu konuma bakıldığında; Aksaray meydanına, Aksaray metrosuna ve Aksaray tramvay durağına iki dakika, Yenikapı metrosuna ise bir dakikalık yürüme mesafesinde bulunmaktadır. Aynı şekilde otobüs duraklarının da çok yakınında bulunmaktadır. Yenikapı işçi pazarının bulunduğu konum itibarıyla hem işçilerin hem de işverenlerin rahatlıkla ulaşabilecekleri merkezi bir konuma sahiptir. Bu sebeple günümüzde diğer birçok işçi pazarına kıyasla işverenler, daha sık Yenikapı işçi pazarını ziyaret etmesi sayesinde işçilerin daha fazla günlük işlere gitmesine olanak sağlamaktaydı.

⁴⁶⁸ Nitekim Yenikapı işçi pazarında bekleyen Şanlıurfa'lı işçi pazarlık sürecini şu şekilde açıklamaktadır: *"Bu işçi durağına bazen işveren geldiğinde mesele yabancı işçilerin olduğu yere gitmişse bazen de bizde onların yanına gidip pazarlığı dinleriz. Eğer işveren yanıma gelmişse yabancı işçileri yanıma pek yaklaştırmıyoruz. Zaten işverenler hep burada yabancı işçiyi götürüyor. Şimdi bize gelen işverenlere de bu yabancılara kaptırsak o zaman aç kalırız. Yani bu yabancı işçiler bu işçi durağına geldiğinden beri işverenler daha çok bu yabancı işçilerin yanına gidiyor. Bu işverenler, uyanık adamlar. Gidip bu yabancı işçileri ucuz işe götürüyor. Bazen de onların parasını vermiyor."* Özellikle işverenler Kürt ve Türk işçilerin yanına geldiğinde yabancı göçmen işçiler, yolun karşısına geçip yerli işçilerin pazarlığına dahil olmamayı özen göstermekteydi. Öte yandan işverenler yabancı göçmen işçilerin yanına geldiğini fark eden Kürt ve Türk işçiler ise hemen karşı caddeye yabancı göçmen işçilerin yanına geçerek pazarlık sürecine dahil olmaya çalışmakta ve belli zamanlarda işverenlerin kendilerini götürmeleri konusunda ikna etmeye çalışmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan yabancı göçmen işçiler, ortamın gerilmemesi için ve yerli işçi grubunu da karşılarına alamayacaklarını farkında oldukları için çoğu defa bu duruma sessiz kalmak zorunda kalmaktaydı.

⁴⁶⁹ İşçilerle ve çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde işçilerin ilk olarak hangi tarihte ve hangi mekânda beklemeye başladıklarına dair iki farklı bilgi paylaşıldı. Birinci grup, işçilerin 1980'lerin sonlarında beklemeye başladıklarını söylerken, ikinci grup ise işçilerin 1990'ların sonlarında beklemeye başladıklarını söylediler. Yapılan görüşmelerde eski işçiler ve esnaflar daha çok ikinci yorumu savundukları için çalışmada ikinci yorum üzerindeki düşünceler paylaşılacaktır.

pazarından herhangi bir işçi grubunun beklemediği tespit edilmiştir. Nitekim Yenikapı işçi pazarının hemen yakınında bulunan Aksaray meydanındaki Aksaray işçi pazarının da 1980'lerin sonlarında işçilerin tamamen ayrıldığı tespit edilmiştir.

İşçilerle ve esnafla yapılan görüşmelerde görüşmecilerin bir bölümü, daha önceden Yenikapı metro durağı önündeki Gazi Mustafa Kemal Paşa caddesi üzerinde (yerli işçilerin beklediği alan aynı zamanda geçmişte yabancı otogarı olup günümüzde ise bu bölge Yenikapı Marmaray durağı olduğu bölge olarak bilinmekte) 15-20 civarında Kürt ve Türk işçi beklemekteydi. Yerli işçilerin beklediği caddenin hemen karşısında ise (günümüzde Simit Sarayı mekânının yanında) birkaç Azerbaycanlı işçi de bekleyip günlük işlere gitmekteydi. Her iki işçi grubu, bölgede birkaç sene bekledikten sonra farklı sebepten dolayı bulunduğu alanı terk etmek zorunda kaldı. Azerbaycanlı işçiler, hemen yakınında bulunan Yenikapı işçi pazarına yönelmek yerine farklı bölgelere yönelmeyi tercih ettiler. Yabancı otogarı, arka sokağa taşınması üzerine bölge şantiye alanına dönüştürüldü. Böylece yerli işçiler, bekledikleri alanı terk etmek zorunda kaldı. Kürt ve Türk işçilerin bir bölümü hemen yakında bulunan Yenikapı işçi pazarına yönelirken, geriye kalan diğer işçiler ise farklı bölgelerde ve sektörlerde maaşlı işçi olarak işgücü piyasasına dahil oldu.

2014 yılına dek 50'den fazla Kürt ve Türk yerli işçi grubu, Yenikapı işçi pazarında beklemekteydi. 2014 yılında Yenikapı işçi pazarına düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri de beklemesiyle hem işçi sayısında bir artış yaşanmış hem de farklı etnik gruptan oluşan işçi grupları aynı mekânda bekleyerek günlük işlere gitmeye başladı. Afganistanlı işçiler, ilk geldikleri dönemde günümüzde yabancı işçilerin beklediği sokağın köşesinde beklemekteydi. Afganistanlı işçilerin karşı caddesinde ise yerli işçiler beklemekteydi. Yerli işçiler, iş yoğunluğundan dolayı ilk zamanlarda Afganistanlı işçilerin bekleyişlerini göz yumdular. Yenikapı işçi pazarına Afganistanlı işçilerinden hemen sonra 2015'lerde Özbekistan ve Türkmenistan ülkesinden gelen düzenli göçmen işçiler de Afganistanlı işçilerin beklediği sokağın köşesinde beklemeye başladı. Kısa süre sonra Yenikapı işçi pazarında düzenli ve düzensiz göçmen işçilerin sayısında bir artış yaşanması üzerine yerli ve yabancı göçmen işçileri arasında rekabet ortamının oluşmasına ve her iki işçi grubu arasında daha fazla gerilim yaşanmasına neden oldu. 2014 yılından itibaren Yenikapı işçi pazarına sonradan da yeni Afganistanlı, Özbekistanlı ve Türkmenistanlı göçmen işçileri de dahil olmasıyla beraber yerli işçilerin işgücüne katılımı ve pazarlık yapma sürecini olumsuz etkilemesiyle beraber eskisi gibi düzenli işe gidemeyen birçok yerli işçi 2014 yılından itibaren Yenikapı işçi pazarından ayrılmak

zorunda kaldı. 2014-2019 dönemleri arasında Ağrılı, Adıyamanlı ve Vanlı işçilerin tamamı bu süre zarfında Yenikapı işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldı.

Yabancı ve yerli göçmen işçiler, 1990'ların sonlarından itibaren Yenikapı işçi pazarına dahil oldukları için kömür taşıma işlerine gidemediler. Aynı şekilde bu dönemden itibaren inşaat işlerinin azalması nedeniyle işçiler, kaba inşaat işlerinden ziyade daha çok tadilat işleri ve inşaatlarda moloz taşıma işine gitmekteydi. İşçiler, ev taşıma ve nadir de olsa bölgedeki esnaflara kamyon veya tırla gelen malların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Bunun dışında belli dönemlerde İstanbul bölgesinde açılan fuarların kurulumu ve firmalara ait malzemelerin taşınmasına gitmektedir. İşçiler, en çok inşaat işlerine gitmektedir. İşçi grubu içinde düz işçi olduğu gibi özellikle yerli işçiler arasında az sayıda da inşaat ustası da bulunmaktadır.

Yenikapı işçi pazarında bekleyen işçiler, belli bölgelerdeki esnafların yükünü taşımamaktadır. Bu bölgeler, hamal yükçü bölüklerinin denetimi altında bulunması nedeniyle Yenikapı'daki işçiler, Eminönü'ndeki esnafların ve hanların olduğu bölgelerin esnafların yükünü taşıyamamaktadır. Aynı şekilde Laleli bölgesinde de ağırlıklı olarak Şanlıurfa ve Adıyamanlı Kürt çek çekçilerin denetimi altında bulunması nedeniyle Yenikapı işçi pazarında bekleyen işçiler, Laleli esnafların da yüklerini taşımaya gidememekteydi. Çekçekçi işçilere özenen Özbekistanlı işçi, Laleli bölgesinde ikinci bir ek iş olarak çekçek işine yönelmiş olsa da bu konuda başarısız oldu. Yenikapı işçi pazarında bekleyen Özbekistanlı işçi, bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı:

Bir sefer bu Laleli'de de hamallık yaptım. Sonra işte dayak yedim. Laleli'de bu el arabasıyla (çekçek arabası) sokaktaki esnafları dolaşıyordum. Sonra bir tane dükkân sahibiyle konuştum. Abi mal var. Ben taşıyayım dedim. Adamla konuştum. Tamam bu malı yabancı otogarı taşıyacaksın dedi. Tamam dedim. Müşteri de beni takip etti. Yabancı otogarına bıraktım. Bir daha sokakları gezdim. Bir sokakta geziyorum gene esnafların dükkanlarını geziyorum. Böyle esnaflara diyorum abi mal varsa ben taşıyayım dedim. Bir baktım 3 tane adam yanıma geldi. Lan şer***siz sen bu sokaktan esnafların yükünü mü taşıyorsun dediler. Beni dövmeye başladılar. Ben de o sokaktan geçen sefer esnafın yükünü taşımıştım. Abi ben de bu işi yapıyım dedim. Lan burası bizim yerimiz dediler. Bizim sokaktaki esnafın yükünü taşıyamazsın dediler. Beni dövmeye kalktılar. Bir iki tane tekme attılar bana. Ben de dedim abiler ben nereden bileyim burası sizindir. Bu sokak, sizin yazmıyor. Hani bilseydim zaten bu sokağa girmezdim abiler dedim. Yani bir sefer zaten 15 liraya bir yük taşıdım zaten belki bu 15 lira yüzünden tekmeler yedim. Bana dediler bir daha bu sokaklarda çekçekle dolaşma, burası bizim yerimizdir dediler. Bir daha seni bu sokaklarda görmeyeceğiz dediler. Beni yolladılar (gülüyor). Beni dövenler Kürt içilerdi. Hani yabancı işçiler olsaydı zaten ben de yabancıydım. Onlarla konuşurdum. Ama onlar buralı olunca sende ses edemiyorsun. Sonuçta sen burada yabancı işçisin. Ben de korktum. Sonra bir daha Laleli'de mal taşıma işine çıkmadım. Şimdi bu Laleli'de herkesin sokağı var. Sen oralara giremezsin. O sokaklarda yük taşısan benim gibi seni de

dönerler (araştırmacıya diyor). Ben de bunu sonradan öğrendim. Ben burada yabancı işçiyim. Ben ne bileyim. Hangi sokaklar hangi grubundur.

Yenikapı işçi pazarında bekleyen işçiler arasında sadece bir Kürt işçi hem Yenikapı işçi pazarında beklemekte olup işe gitmediği günlerde işçi pazarında sürekli yanında taşıdığı çekçek arabasıyla Laleli sokaklarını dolaşarak esnafların yüklerini taşımaya çalışmaktadır. Aynı şekilde ek iş olarak da bazı zamanlarda Aksaray meydanında turistlere su satışı da yapmaktadır.

Özellikle Eminönü'ndeki esnafların yüklerini sadece bölgede bulunan hamallar tarafından taşınmaktaydı. Bu sebeple Eminönü bölgesindeki taşımacılık işleri ağırlıklı olarak Kürt hamalların denetimi altında olması ve Lale'deki yük taşıma işlerinin de Kürt çekçekçi işçilerinin denetiminin altında bulunması nedeniyle Yenikapı'daki işçi pazarındaki işçilerin çevre esnaflarının yüklerini de taşımasını zorlaştırmaktaydı. Birkaç yıl öncesine dek Laleli bölgesi Kürt çekçekçilerin denetimi altında bulunsu da son yıllarda bu bölgeye Afrika kıtasından ve Asya bölgesinden (Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan vb.) gelen göçmen işçiler de Laleli'deki esnafların yüklerini taşımak için çekçekçilik işine başladılar. Bu yabancı işçilerin bir bölümü, Laleli'deki esnafların maaşlı işçisi olarak esnaflarının yüklerini taşıırken, bazı yabancı işçiler ise bağımsız olarak Lale'nin belli sokaklardaki esnafların mallarını sefer başına ücret almaktadır. Görüldüğü üzere Aksaray ve Laleli bölgesinde her ne kadar düzenli Afrikalı göçmen işçiler, yoğun şekilde bulunmuş olsa da Afrikalı işçilerin inşaat işlerinden anlamaması ve ağır işlerde çalışmak istememesi ve daha çok devamlı işlerde çalışma eğilimi göstermektedir. Afrikalı işçiler, diğer yabancı göçmen işçilerin aksine Yenikapı işçi pazarına yönelme eğilimi göstermek yerine Laleli bölgesinde tekstilcilik yapan esnafların yanında devamlı işçi olarak veya çekçekçilik yaparak esnafların yüklerini taşımaktadır.

2022 yılında yapılan saha araştırmasında yabancı göçmen işçilerin tamamı yasal yoldan ülkeye giriş yapmış olup çalışma izinleri bulunmaları ve yasal yoldan giriş yapmaları nedeniyle herhangi bir sorun yaşamadan Yenikapı işçi pazarında çalışmaya devam etmekteydi. 2021'lerin başlarına dek Yenikapı işçi pazarında yaklaşık 10-15 düzensiz Afganistanlı göçmen işçi de beklemekteydi. Özellikle 2021 yılından itibaren güvenlik güçlerinin düzensiz göçmenleri sınır dışı etmek amacıyla düzensiz göçmen işçilerin barındıkları mahallelerde ve çalıştıkları alanlarda kontrollerini sıklaştırması üzerine Yenikapı işçi pazarında bekleyen düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerini olumsuz yönden etkiledi⁴⁷⁰. Saha çalışması sürecinde birkaç

⁴⁷⁰ 2022 yılında güvenlik güçlerinin Yenikapı işçi pazarında sık sık denetim yapması sonucunda yaptığı denetimlerde birkaç tane düzensiz Afganistanlı göçmenin çalışma izinleri olmaması nedeniyle geri gönderme merkezlerine gönderilmiştir. Bu durumdan haberdar olan diğer düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler de yakalanma korkusu nedeniyle Yenikapı işçi pazarına her sabah gelip beklemekten vazgeçtikleri tespit edilmiştir. Düzensiz

düzenli Afganistanlı işçinin çalışma izinleri bulunması sayesinde rahatlık Yenikapı işçi pazarında beklemeye devam etmektedirler.

Yenikapı işçi pazarı diğer bazı işçi pazarlarına kıyasla farklı illerden ve ülkelerden gelen işçi gruplarını bir arada barındırması nedeniyle heterojen bir yapıya sahiptir. Bu işçi pazarında 2022 yılında yapılan saha çalışması sürecinde yerli işçilerden Yozgatlı (1), Çorumlu (2), Diyarbakırlı (2), Şanlıurfa (1), Mardinli (1), ve Vanlı (1) işçiler beklemektedir. Bu işçi pazarında yerli işçiler beklediği gibi yabancı işçilerde beklemeye devam etmektedir. Bu İşçi pazarında özellikle düzenli göçmen işçilerden oluşan Türkmenistan (4-5), Özbekistan (8-9), Tacikistan (5-6), Afganistan (1), Pakistanlı (1) ülkelerinden gelen işçiler de beklemeye devam etmektedir. Yenikapı işçi pazarında bekleyen işçilerin yarısından fazlası yabancı göçmen işçilerden oluşmaktadır. Aksaray işçi pazarında en çok Türkmen ve Özbekistanlı işçiler beklemektedir. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Yenikapı işçi pazarında bekleyen işlerin önemli bir bölümü genç işçilerden (çoğunluğu yabancı göçmen işler olup) oluşturmaktadır⁴⁷¹. 2023 yılı kasım ayında Yenikapı işçi pazarına yapılan ziyarette ise özellikle kış mevsimi olması ve günlük işçi ihtiyacının az duyulduğu bir dönem olması nedeniyle çok az sayıda işçinin (6-8 Kürt ve Türk işçi) ve birkaç yabancı göçmen işçinin karşılıklı olarak caddenin kaldırımında beklemeye devam ettikleri tespit edilmiştir. Yapılan sohbetlerde 2023 yılında dövizde yaşanan artış, enflasyon ve ev kiralarda yaşanan keskin artışlardan kaynaklı olarak yerli ve yabancı göçmen işçiler, günlük ücretlerinde önemli bir artış yaptıkları tespit edilmiştir.

Yenikapı işçi pazarına gelen en son işçi grubu, Tacikistan ülkesinden gelen Tacik işçilerdi. 2021 yılında Tacikistan'ın Duşanbe şehriden gelmiş olan Tacikistanlı işçiler, Yenikapı işçi pazarında yaklaşık 8 ay beklemektedir. Tacik işçiler, istedikleri kazancı sağlayamaması nedeniyle yakın gelecekte Yenikapı işçi pazarından ayrılarak ülkelerine dönmeyi planlamaktadır. Görüldüğü üzere Yenikapı işçi pazarında en uzun süre bekleyen yabancı işçilerin başında Afganistan, Türkmenistan, Özbekistanlı işçiler gelmektedir. Diğer ülkelerden gelen işçi grupları ise son çare olarak hayatta tutunmak için Yenikapı işçi pazarında

Afganistanlı göçmen işçiler, genellikle Yenikapı işçi pazarına gelip beklemek yerine evlerinde bekleyerek cep telefonları üzerinde günlük işlere gitmeye devam etmektedir. Bazı düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler ise daha az görünür olan diğer bölgelerdeki maaşlı işlere yönelmemektedir. Güvenlik güçleri, işçi pazarında kontrollerini sıklaştırmasıyla düzensiz Afganistanlı işçiler zamanla Yenikapı işçi pazarında beklememeye başladılar. Yabancı işçilerle yapılan görüşmelerde 2022 yılında polisler belli günlerde Yenikapı işçi pazarına gelerek kimlik kontrolü yapmaya devam etmektedir. 2022 yılında yapılan saha çalışması sürecinde başta Afganistanlı işçiler olmak üzere herhangi bir düzensiz göçmen işçiye rastlanılmamıştır.

⁴⁷¹ Yabancı göçmen işçilerden Afganistanlı işçiler daha çok yaşlı işçilerde oluşurken, diğer işçi grupları ise daha çok genç işçilerdi. Özellikle Tacikistan ülkesinden gelen işçilerin tamamı genç işçilerden oluşmaktaydı. Yerli işçilerin büyük çoğunluğu ise 40 yaş üzerinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Yenikapı işçi pazarındaki işçilerin tamamı 25-65 yaş aralığında değişmektedir.

beklemek zorunda kalmaktadır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Yenikapı işçi pazarında bekleyen yabancı ve yerli işçilerin işçi sirkülasyon son derece yüksektir.

Yenikapı işçi pazarı, göçmenlerin yoğun yaşadığı Fatih ilçesinde yer almakta olup Zeytinburnu ilçesine komşudur. Bu sebeple her iki ilçede yoğun yabancı düzenli ve düzensiz göçmen işçileri barındırması nedeniyle Yenikapı işçi pazarı daha cazip bir hal kazanmaktadır. Aynı şekilde Yenikapı işçi pazarı, ulaşım hatlarının merkezinde bulunması sayesinde işçi pazarının ulaşılabilirliği son derece kolaydır. Bu sebeple yabancı ve yerli işçiler, bu mekâna rahatlıkla gelip beklemektedir. Aynı şekilde hem yerli işçiler hem de yabancı işçiler arasında işçi sirkülasyonun yüksek oluşu sayesinde işçiler bu mekân üzerinde bir otoriter güç ve mekân hakimiyeti sağlama gibi özel bir girişimde bulunmamaktaydı. Birçok yerli veya yabancı göçmen işçi, istediği zaman Yenikapı işçi pazarında beklemektedir.

Yabancı ülkelere gelen bazı işçiler, Yenikapı işçi pazarını geçici bir çalışma alanı olarak görmekte ve pandemi sürecinin sona ermesini bekleyip farklı ülkelere çalışmaya gitmeyi planlamaktaydı. Görüldüğü üzere diğer işçi pazarından farklı olarak Yenikapı işçi pazarında bekleyen yabancı işçilerin bir bölümü Yenikapı işçi pazarını geçici bir çalışma alanı olarak görmekte ve belli bir birikim yapmayı amaçlamaktadır. Bu işçi grubunun, yurtdışına gitme koşullarının olgunlaşmasıyla Yenikapı işçi pazarından ayrılmayı planlamaktadır. Nitekim bir Türkmen işçinin Ukrayna'ya gitme planı saha çalışması sonrasında Ukrayna-Rus savaşı başlaması nedeniyle uzun süre daha Yenikapı işçi pazarında beklemesine neden oldu.

4.1.17. Gaziosmanpaşa İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı

4.1.17.1. Meydan (Merkez) İşçi pazarı

Yapılan saha araştırmasında Gaziosmanpaşa ilçesi sınırları içerisinde sadece Gaziosmanpaşa merkezinde bir işçi pazarının bulunduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar Gaziosmanpaşa bölgesi diğer bölgeler gibi eski yerleşim alanlarından biri olsa da sadece bir işçi pazarının bulunması dikkat çekicidir. Gaziosmanpaşa merkezinde bulunan işçi pazarının tam konumuna baktığımızda ise işçiler, Çukurçeşme caddesi ile Ferah sokağın kesiştiği noktada (Gencallar Gaziosmanpaşa mağazası önünde) beklemektedir. İşçilerin meydanda beklemeyi tercih etmelerinin en temel nedeni meydanın Gaziosmanpaşa'nın merkezi konumunda olması ve çevre ilçelerini birbirine bağlayan anayolunun kenarında bulunmaktadır⁴⁷². Diğer birçok işçi

⁴⁷² İşçiler, sadece meydan da beklemeyi tercih ettiler. Bu sayede işçiler, daha kolay ve daha fazla günlük işlere gitmelerine olanak sağladı. İşçi pazarı, Gaziosmanpaşa merkezinde yer alması ve çevre ilçelerine yakın olması sayesinde birçok işveren kolaylıkla işçi pazarına gelebilmektedir. Bu durum sadece bu işçi grubuna özgü bir durum olmayıp birçok ilçedeki işçi pazarlarında bekleyen işçiler de genelde merkezi mekânlarda beklemeyi tercih etmekteydi.

pazarında olduğu gibi Gaziosmanpaşa meydanında bekleyen küçük meta üreticisi olan çoğu işçi, hasat zamanında köylerinin yolunu tutup ailelerine hasat zamanında yardım etmekteydi. İşçiler, hasat işleri bittikten sonra tekrardan işçi pazarında beklemeye devam etmekteydi. İşçiler, sıcak havalarda sokakların köşesinde bekleyerek günlük işlere giderken soğuk havalarda ise bölgede bulunan kahvehanelerde beklemekteydi. Günümüzde ise işçiler, yaz aylarında caddenin köşesinde beklerken, kış aylarında ise işçi pazarının hemen yanında bulunan çay ocağında beklemekteydi.

Çevre esnafı ve işçilerle yapılan görüşmelerde Gaziosmanpaşa meydanında bulunan işçi pazarı, 1970'lerin başlarından günümüze dek varlığını sürdürmektedir. İlk dönemlerde farklı illerden gelen işçi grupları işçi pazarının bir köşesinde bekleyip günlük işlere gitmeyi tercih etmekteydi. İşçilerin farklı şehirlerden gelmesi ve pazarlık sürecinde işçiler arasında gerilimin daha fazla yaşanmaması adına her işçi grubu kendi hemşerileriyle işçi pazarının bir köşesinde beklemekteydi. Erzurumlu (Tekman ilçesi) işçiler, Salihpaşa caddesi ile Ali Galipbey caddesinin kesiştiğı noktada beklerken, Bingöllü (Karlıova ilçesi) işçiler, Erzurumlu işçilerin karşı caddesinde bulunan Hasanağa iş merkezinin yanındaki caddenin köşesinde (Salihpaşa caddesi ile Çukurçeşme caddesinin kesiştiğı noktada) beklemekteydi. Bingöllü işçilerin az aşağısında ise Karşlı işçiler beklemekteydi. Vanlı ve Diyarbakırlı işçiler de diğeri bir köşede beklemekteydi. Bu işçi grubunun neredeyse tamamı aynı etnik gruptan oluşan Kürt işçiler olmasına rağmen yine de pazarlık sürecinde kendi aralarında yaşanabilecek gerilimleri azaltmak için ayrı köşelerde beklemeyi tercih etmekteydi⁴⁷³.

1970'lerde ilk olarak Erzurumlu (Tekman ilçesi) ve Bingöllü (Karlıova ilçesi) işçiler beklemeye başladı. Daha sonraki yıllarda ise bu işçi grubunu Karşlı, Vanlı ve Diyarbakırlı işçilerde takip ederek Gaziosmanpaşa meydan işçi pazarında beklemeye başladı. 1970'lerde ilk hangi ilden hangi işçi grubunun kaç işçiyle beklemeye başladığına dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. 1980'lerin ortalarında 70'ten fazla Kürt işçi beklemekteydi. Bu işçi grubu içinde en çok Erzurumlu ve Bingöllü işçiler beklemekteydi. Bingöllü ve Erzurumlu işçilerini ise Karşlı işçiler takip etmekteydi. Vanlı ve Diyarbakırlı işçiler, diğeri işçi grubuna kıyasla azınlıkta kalmaktaydı.

⁴⁷³ Gaziosmanpaşa meydan işçi pazarında her işçi grubunun beklediğı mekân belliydi. Bu sebeple işçi grupları sabah erkenden gelse bile yine de kendi mekânında beklemekteydi. Aksi bir durum da ise işçiler arasında gerilim yaşanacağı bilinmekteydi. Bu durum işverenlerin işçi pazarına geldiğinde pazarlık süreci içinde geçerliydi. Erzurum'un Tekman ilçesinden gelen işçilerin köyleri Bingöl Karlıova bölgesine yakın olduğı için akrabalık veya arkadaşlık ilişkileri bulunmaktaydı. Bu sebeple her iki işçi grubu arasında daha az gerilim yaşanmaktaydı.

İşçiler, 1990'ların ortalarına dek inşaat işlerine (inşaat malzemelerini taşıma (kum, çimento, kireç, tuğla, pirket, kiremit), moloz taşıma, temel kazma, beton dökme, duvar, sıva işleri vb.), kömür taşıma, ev taşıma ve bölgedeki başta nalbur ve keresteciler olmak üzere bazı esnafların da yüklerini taşımaya gitmekteydi. İşçiler, işçi pazarı çevresinde ve Yenidoğan mahallesinde bulunan nalbur ve kerestecilerin yüklerini taşımaya gitmekteydi. Gaziosmanpaşa bölgesinde birçok gecekondulu bölge bulunması sayesinde işçiler, sürekli inşaat işlerine gidebilmekteydi. Gecekondulaşmanın sonlanması, kömür yerine doğalgaz kullanmaya başlanması ve bölgedeki nalbur ve kerestecilerinde zamanla kapanması işçilerin günlük işgücüne katılımını olumsuz yönden etkiledi. Günümüzde ise işçiler, daha çok ev taşıma ve bölgedeki esnafların yüklerini taşımanın yanı sıra tadilat işlerine gitmektedir. Nadir de olsa farklı bölgelerden gelen inşaat alanında faaliyet gösteren taşeron firmaları işçi pazarından birkaç işçiyi alıp şantiyelerinde bir günlüğüne çalıştırmaya götürmektedir. Gaziosmanpaşa merkezinde farklı bölgelerde ara sokaklarda bekleyen Sivaslı, Malatyalı, Diyarbakırlı ve Erzurumlu nakliyatçılara işçi lazım olduğunda Gaziosmanpaşa meydanında bulunan işçi pazarına gelerek işçileri çalıştırmaya götürmektedir. İşçiler, sadece Gaziosmanpaşa ve çevre ilçelerine gitmekle kalmayıp aynı zamanda İstanbul'un diğer ilçelerine (Pendik, Kartal'a, Bakırköy, Sarıyer) de çalışmaya gitmektedir.

1990'ların başlarında bazı Erzurumlu işçilerin Gaziosmanpaşa işçi pazarından ayrılarak Arnavutköy meydanındaki işçi pazarına yönelmesiyle işçilerin sayısı azaldı. Aynı şekilde inşaat işlerin azalması, kömür taşıma işlerin son bulması ve esnafların yüklerinin taşıma işlerinin de azalması üzerine birçok işçi, Gaziosmanpaşa işçi pazarından ayrılmaya başladı. Böylece 2012 yılının başına gelindiğinde az sayıdaki Vanlı ve Diyarbakırlı işçi de işçi pazarından ayrıldı. 2015 yılına gelindiğinde ise Karşı işçilerin tamamı da benzer sebeplerden dolayı işçi pazarından ayrıldı. Bu süre zarfında bazı Erzurumlu ve Bingöllü işçilerin bir bölümü de işçi pazarından ayrılmış olsa da her iki grup 2022 yılında da beklemeye devam etmektedir. Yapılan saha araştırmasında 20-25 civarında Bingöllü ve 5-6 civarında Erzurumlu işçi, meydandaki işçi pazarında beklemeye devam etmektedir⁴⁷⁴. İşçilerin aynı kültürden ve aynı etnik gruptan oluşması nedeniyle kendi araların daha az gerilim yaşanmasına ve mekânsal dışlanma pratiğinin yaşanmamasına olanak sağlamıştır⁴⁷⁵.

⁴⁷⁴ Her ne kadar geçmişte Gaziosmanpaşa meydanındaki işçi pazarında işçilerin önemli bir bölümü çocuk işçiler ve genç işçilerden oluşmuş olsa da günümüzde bu durum tamamen değişmiş olup işçilerin neredeyse tamamı yaşlı işçilerden oluşmaktadır.

⁴⁷⁵ İşçilerin uzun yıllar aynı mekânda beklemesi nedeniyle çevredeki esnafların işçileri kabullenmiş olup işçilerin bekleme alanından kaldırım alanların geniş

Geçmişten günümüze yabancı ülkelerden herhangi bir işçi grubunun, Gaziosmanpaşa meydan işçi pazarında beklemediği tespit edilmiştir. Yabancı göçmen işçiler, Gaziosmanpaşa ilçesi yerine kendisine komşu olan Sultangazi bölgesinde beklemeyi tercih etmektedir. Aynı şekilde diğer birçok işçi pazarından farklı olarak işçi pazarının hemen yanında ise bir grup kadın işçi ve az sayıda da erkek işçinin beklediği tespit edilmiştir. Kadın işçi grubu ise komisyoncu aracılığıyla günlük, haftalık veya aylık işlere gitmektedir. Her iki işçi grubunun işverenleri farklı olması ve farklı sektörlerde günlük işlere gitmeleri sayesinde her iki işçi grubu arasında herhangi bir gerilim yaşanmamaktadır.

4.1.18. Güngören İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Güngören ilçesinde üç işçi pazarı bulunmakta olup her üç işçi pazarı da farklı bölgelerde bulunmaktadır. Farklı illerden gelen işçiler, bazı işçi pazarında daha fazla yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak Bitlis ilinden gelen Kürt işçiler, Köyiçi'nde bulunan Köyiçi işçi pazarında beklerken, Karanlı ve Iğdırli Kürt işçiler ise daha çok camlı kahvehanesinde beklemekteydi. Yozgatlı Türk işçiler ise Güngören belediye binasının hemen yakınında bulunan Çalışlar işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Bu sebeple her işçi grubunun beklediği işçi pazarı belli olduğu için bu işçi grupları, diğer işçi pazarlarında beklemeleri hoş karşılanmamaktaydı. 1990'ların ortalarına dek işçilerin büyük çoğunluğu gurbetçi işçilerdi⁴⁷⁶.

4.1.18.1. Köyiçi İşçi Pazarı

Köyiçi işçi pazarında bekleyen işçilerin mekânsal konumlarına bakıldığında; Doğanbey caddesi ile Çok Ünlü sokağının kesiştiği noktada işçiler beklemektedir. İşçiler, ilk dönemlerde zor koşullar altında işçi pazarında beklemekteydi⁴⁷⁷. Geçmişten günümüze doğru ise bu durum

olması yayaların kolaylıkla bu alandan geçiş yapması nedeniyle yayalarında işçilere herhangi bir tepki göstermedikleri gözlemlenmiştir.

⁴⁷⁶ İşçilerin büyük çoğunluğu küçük meta üreticileri olması nedeniyle yaz döneminde hasat işlerinde ailelerine yardım ederken kış döneminde ise günlük işlerin azalması nedeniyle köylerine dönüp aile hasretini gidermekteydi. Her üç işçi pazarındaki işçiler, yılın büyük bölümünü gurbet hayatını yaşamakta olup güneşin doğuşuyla beraber işçi pazarlarına gelip günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı.

⁴⁷⁷ Nitekim Köyiçi işçi pazarına gelen ilk işçilerden biri olan 57 yaşındaki Bitlisli işçi bu durumu şu şekilde açıklamaktaydı: “Biz 1983 yılında Köyiçi bu işçi kahvehanesine gelip beklediğimizde bu çevrede doğru dürüst ev yok idi. O zamanlarda bu çevrelerde hep tarlaydı, hep çamurdu. Yani nerden baksan belki en fazla 150 ev ancak vardı. Biz buralarda bir sürü evin inşaatında çalıştık. Biz her sabah Merter'den bu işçi durağına yürüyerek gidip gelirdik. O zamanlarda dolmuşlara buralara kadar gelmezdik. Evden bu işçi durağına gelene kadar ayaklarımızın yarısı çamur olurdu. O zamanlarda buralarda tepelikti. Köyiçi ağaçlar vardı, yeşillikti, insanlar buralara gelip piknik yaparlardı. Aynen doğru dürüst o zamanlarda buralarda ev yoktu. İşte Güngören tarafında işte bu Köyiçi bölgesinde 1980'lerin başlarında inşaatlar başladı. İşte biz 1983 yılında bu işçi durağına geldiğimizde inşaatlar yapılyordu. İşte sonra 1985'lerde bir baktık bir sürü yere bir sürü boş arsaya yeni evler yapılmaya başlandı. 1980'lerde buralar çamurdu. Kimse buralara gelmek istemiyordu. Buralarda boş arsa çok vardı. Hepsisi çamurlu yerlerdi. Buralara pek dolmuşlar gelmezdi. Yollar çamurdu. Sonra işte 1980'lerden sonra buralar ucuzdu. Bazı insanlar buralara gelip arsa yapınca diğerleri de baktılar buralarda arsa alanlar çoğalınca bir sürü insan buralara gelip arsa aldı. Ev yaptı. Bizim Bitlisli işçilerde 1984'lerde, 1985'lerde buralarda ucuz arsa aldılar.” Görüldüğü üzere işçiler, 1980'lerde Köyiçi bölgesindeki işçi pazarına geldiğinde bölgede boş arsalar yoğunlukta olması ve nüfusun az olması, yolların çamurlu olması nedeniyle ulaşım konusunda zorluklar yaşanmaktaydı. Öte

tamamen deðişti. Günümüzde işçiler, daha hızlı ve kolay şekilde Köyiçi işçi pazarına ulaşarak beklemektedir. Günümüzde işçilerin beklediği alanda ağaçların bulunması sayesinde özellikle yaz aylarında havanın çok sıcak olduğu saatlerde kendilerini sıcaktan korumak amacıyla ağacının gölgesinde beklemeyi tercih etmektedir. Bu alanda işçilerin sırtlarını yaslayabilecekleri alanların bulunması ve ağaçların altında gölgelikte beklemeleri sayesinde gün içinde diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda beklemelerine olanak sağlamaktadır. Bazı işçi pazarlarında işçiler güneşin altından saatlerce beklemek zorunda kalırken Köyiçi işçi pazarında bekleyen işçiler ise bu konuda daha şanslı olduğunu söyleyebiliriz.

Köyiçi işçi pazarına 1982’de ilk olarak dört Tokatlı işçi, günümüzdeki Bağlar caddesiyle Fevzi Çakmak caddesinin kesiştiği noktada bulunan çay ocağında beklemekteydi. 1983 yılında ise Köyiçi işçi pazarındaki Tokatlı işçilerin beklediği çay ocağına 15 Bitlisli (Tatvan ilçesinden gelenler) işçi de beklemeye başladı⁴⁷⁸. Bunun üzerine Tokatlı işçiler, kendi mekânlarını korumak ve mekân üzerinde hakimiyet sağlamak amacıyla Bitlisli işçilerin çay ocağında beklemelerini engellemeye çalıştı. Kısa sürede iki grup arasında yaşanan kavga sonucunda polisler, her iki işçi grubunu da karakola götürdüler. Her iki işçi grubu, polis karakolundan çıktıktan sonra yine mekânın hakimiyetini çalışmış olsalar da sayısal çoğunluğu elinde tutan Bitlisli işçiler, daha güçlü çıkması ve çay ocağının işletmecisinin de işçi sayısının fazla olduğu Bitlisli işçilerden yana tavır sergilemesiyle çay ocağında bekleyen Tokatlı işçiler, 1983 yılında Köyiçi işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldı⁴⁷⁹.

İşçiler, 1983 yılında Köyiçi işçi pazarında beklemeye başladıkları dönemde kahvehanenin önündeki dar alanda (caddenin köşesinde) beklemekteydi. İşçilerin beklediği

yandan 1980’lerde olumsuz koşullara rağmen bölgede boş arsaların yoğunlukta olması ve arsaların değeri düşük olması sayesinde bölgedeki nüfus arttı. Bu durum Köyiçi işçi pazarındaki işçilerin bölgede daha fazla inşaat işlerine gitmelerine de olanak sağladı.

⁴⁷⁸ Bitlisli işçiler, 1983 yılına dek Eminönü bölgesinde sokak aralarında gizliden hamallık yapmaktaydı. 1983 yılında Eminönü bölgesindeki diğer hamallar tarafından fark edilmesi sonucunda Bitlisli hamallar, Eminönü bölgesinden ayrılmak zorunda kaldı. Bitlisli işçiler, çevrelerinin yönlendirilmesiyle ilk olarak Merter bölgesine gelerek yük taşıma işlerine yöneldi. Merter bölgesinde yük taşıma işinin az olduğunu fark eden Bitlisli işçiler, kısa sürede Güngören Köyiçi bölgesinde işçi kahvehanesinin bulunduğu öğrenmeleriyle beraber Köyiçi işçi pazarına gelerek bekleme girişiminde bulundu.

⁴⁷⁹ Tokatlı işçilerin sayısal olarak azınlıkta olması ve Bitlisli işçilere yeterince direnç göstermemesi sonucunda Köyiçi işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldı. Tokatlı işçiler, zorunlu olarak Köyiçi işçi pazarına yakın olan Camlı işçi pazarında beklemeye girişiminden bulunmuş olsalar da Camlı işçi pazarında bulunan İğdır ve Karşı işçilerin engellemelerine takılmaları üzerine bu bölgeden de ayrılmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Tokatlı işçi grubu, bu sefer şansını sadece Yozgatlı işçilerin beklediği Çalışlar işçi pazarında beklemeye girişiminde bulursa da Yozgatlı işçiler tarafından engellendi. Çalışlar işçi pazarından da beklemelerine izin verilmeyen Tokatlı işçiler, Güngören ilçesinden tamamen ayrılmak zorunda kaldı. Bu işçi grubunun daha sonra hangi bölgeye yönelliklerine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

caddenin dar olması nedeniyle işverenler işçilerin yanına yanaştığında cadde de trafik aksaması nedeniyle diğer araç şoförleri işçilere tepki göstermekteydi. Nitekim Köyiçi işçi pazarına gelen ilk işçilerden biri olan 57 yaşındaki Bitlisli işçi (Bitlis'in Tatvan ilçesinden gelmiş olup) bu durumu şu şekilde açıklamaktaydı:

Biz 1983 yılında geldiğimizde şu az caddenin başında (Bağlar caddesiyle Fevzi Çakmak caddesinin kesiştiği noktada (günümüzdeki Kılıç Hipermarketleri olduğu yer) bir tane ağaç vardı orada beklerdik. Biz sene 1983 yılından taa 1988 yılına kadar bu caddenin kenarında beklerken yol çok dardı. Arabalar gelip bizim önümüzde duramıyordu. Araba durunca bu araba yolu kapattığı için diğer arabalar yanından geçemiyordu. Öyle olunca millet de ses çıkardı. Sonra da zamanla beklediğimiz cadde yolu yönü değişti. Baktık öyle olmuyor. Eskisi gibi de yanımızdan araba geçmiyor. Biz de mecbur kaldık artık biraz daha ilerde yolun geniş olduğu yerde bekledik. İşte 1988 yılında şimdi bu beklediğimiz yere bu mezarlığın karşısına gelip bekledik. Biz buraya 1988 yılında geçince o zamanlarda burada daha çok arabalar önümüzde geçirdi.

İşçiler, gelen tepkileri dikkate alması ve zamanla yolun yönü değişmesi ve araçlar az ilerideki caddeden geçmeye başlayınca işçilerde zorunlu olarak bulunduğu alanı terk edip birkaç metre ileride beklemeye başladı⁴⁸⁰. 2000'lerin başlarında işçilerin beklediği alanda bazı esnafların işçilerden rahatsız olması ve işçileri sürekli zabıtalara ve polislere şikâyet etmesi nedeniyle belli dönemlerde işçilerle ve çevre esnafları arasında gerilim yaşanmasına neden oldu.

Köyiçi işçi pazarında bekleyen işçiler, inşaat işlerine, kömür taşımaya, ev taşımaya, tekstil ürünleri ve kumaş malzemeleri taşımanın yanı sıra bölgede bulunan keresteci ve nalburcuların da inşaat malzemelerini taşımaya gitmekteydi. Köyiçi işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer birçok işçi pazarından farklı olarak Merter ve Zeytinburnu bölgesinde tekstilci esnafların da kumaşlarını taşımaya gitmekteydi⁴⁸¹. İnşaat işlerinin azalması ve kömür taşımanın

⁴⁸⁰ İşçiler, kış aylarında cadde üzerinde soğukta beklemek yerine belli saatlerde işçi pazarı çevresindeki kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. Daha önceden Köyiçi işçi pazarında çalışmış olan eski bir işçinin işçi pazarına yakın sokakta kahvehane açması üzerine işçiler de eski işçi arkadaşlarının kahvehanesinde beklemeye başladı. 2010 yılına doğru eski işçi kahvehanesi işletmecisi kahvehanesini kapatması üzerine işçiler de yeni bir kahvehane arayışına girdiler. 2012 yılında Köyiçi işçi pazarına 30-40 metre ilerisinde bulunan İkbâl sokağında Diyarbakırlı bir işletmeci tarafından kahvehane açılması üzerine işçiler bu kahvehanede beklemeye başladı. İşçiler, sabah erken saatlerde Diyarbakırlı işletmecinin kahvehanesine gelerek kahvaltılarını yapıp çaylarını içtikten sonra işçi pazarına geçmekteydi. Öte yandan işçiler, sürekli ayakta beklemeleri nedeniyle yoruldukları zamanlarda birkaç dakikalığına İkbâl sokağında bulunan kahvehaneye gelip birkaç dakika oturup çaylarını içip tekrardan işçi pazarına geçip beklemeye devam etmektedir. Bu sebeple günün belli saatlerinde işçilerin bir bölümü kahvehanede beklerken işçilerin büyük çoğunluğu ise Köyiçi işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmektedir. Her ne kadar işçi pazarının çevresinde birçok kahvehane bulunmuş olsa da işçiler uzun yıllar kendi etnik grubundan olan bir işletmecinin kahvehanesinde oturmayı tercih etmiştir.

⁴⁸¹ 1980-1990'larda Güngören ilçesinde fazla fabrika bulunmadığı için işçiler, fabrikalara yük taşıma işlerine katılmamaktaydı. 1990'dan itibaren tekstil sektörünün bir bölümü Merter bölgesine kaymasıyla bazı işçilerin belli aralıklarla kumaş taşımaya gittikleri tespit edilmiştir. Zeytinburnu ilçesine bağlı Akşemsettin, Merkez Efendi mahallesi, Laleli bölgesinin yanı sıra Merter bölgesinde de tekstil işiyle uğraşan yoğun bir esnaf kitlesiyle

sonlanması üzerine işçiler, evden eve taşımacılık, esnafların yüklerini taşıma ve inşaatlarda tadilat işlerine gitmeye devam ettiler.

1983-2007 dönemleri arasında büyük çoğunluğu Bitlisli işçilerden oluşan 120'den fazla işçi Köyiçi işçi pazarında beklemekteydi. Bu işçi grubunun büyük çoğunluğu Bitlis'in Tatvan ilçesinin köylerinden (aile üyeleri, akraba ve komşu köylülerinden oluşan) gelmekteydi. Diğer işçi pazarında olduğu gibi 1990'ların sonlarına dek çocuk işçiler ve genç işçilerin sayısı azımsanmayacak durumdaydı. 2007-2022 dönemleri arasında günlük işlerin azalması ve birçok işverenin zamanla ucuz işgücü olarak yabancı göçmen işçileri çalıştırmaya başlamasıyla diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Köyiçi işçi pazarında da işçi sayısı hızla azalmaya başladı. Bu sebeple birçok işçi, farklı bölgelere ve farklı çalışma alanlarına yöneldi. Görüldüğü üzere işçilerin bir bölümü elde ettiği birikimle işçi pazarından ayrılmayı tercih etmesiyle işçilerin sayısında düşüş yaşandı. Örneğin Bitlisli işçilerin küçük bir bölümü, zamanla elde ettiği birikimle kendine küçük nakliyat aracı aldı. Eski işçilerden oluşan Bitlisli nakliyatçılar boş zamanlarda Köyiçi işçi pazarında bekleyerek işçi olarak günlük işlere giderken, iş buldukları zamanlarda ise Köyiçi işçi pazarında işçi arkadaşlarını alıp yük taşımaya götürmektedir. Nakliyatçılar da aynı zamanda işçiler gibi çalışmaktadır. Öte yandan bazı işçilerin yaşlanması ve zamanla genç işçilerin de 2000'ler öncesine kıyasla işçi pazarına fazla rağbet etmemesi nedeniyle hem genç işçilerin hem de yaşlı işçilerin sayısı azaldı⁴⁸².

Saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında Köyiçi işçi pazarında 20 civarında işçi beklemektedir. Bu işçilerin büyük çoğunluğu Bitlisli (Bitlis'in Tatvan ilçesinden) işçiler olmakla beraber bir Diyarbakırlı (Diyarbakır ilinin Silvan ilçesinden) ve iki Mardinli işçi de beklemektedir. Diyarbakırlı ve Mardinli işçilerin Kürt olması ve işçi pazarında bekleyen Bitlisli bazı işçilerin referansıya gelmeleri sayesinde Bitlisli işçiler tarafından Diyarbakırlı ve Mardinli işçilerin beklemesine göz yumulmuştur.

Son yıllarda yerli işçilerden ve yabancı göçmen işçilerin de Köyiçi işçi pazarında bekleme girişimi olmuş olsa da Bitlisli işçiler tarafından engellenmiştir. Yabancı göçmen

karşılaşılmıştır. Özellikle Güngören ve Zeytinburnu ilçelerinde bulunan işçi pazarlarında birçok işçinin geçmişten günümüze bu tekstilcilerin kumaşlarını ve kumaş malzemelerini taşıma işlerine gittikleri tespit edilmiştir. Bu bölgeler daha çok tekstil bölgeleri olup bu bölgelerdeki depolara kamyonet, kamyon veya tırlarla kumaş malzemeleri gelmektedir. Bu sayede bu bölgedeki nakliyatçılar, komisyoncular ve işçi pazarında bekleyen işçiler tekstilcinin depolarına gelerek tekstil yükünü taşımaktadır. İşçi pazarındaki işçiler dışında bir de bu bölgelerde bekleyen bazı komisyoncular veya nakliyatçılar da bulunmakta olup tekstil taşıma işini de almaktadır.

⁴⁸² Özellikle 2000'lere doğru işlerin hızla düşmesi ve işçilerin birikimlerinin azalmasıyla birlikte Köyiçi işçi pazarında bekleyen işçiler, çocuklarını da Köyiçi işçi pazarına getirmemeye başladı. İşçiler, çocuklarını daha çok eğitime veya maaşlı işlere yönlendirmeye özen göstermiştir. Böylece Köyiçi işçi pazarında kuşaklararası bir aktarım 2000'lere doğru sonlanmaya başlanmıştır.

işçiler, bu konuda ısrarcı olmak yerine Köyiçi pazarına yakın olan Güngören-Soğanlı tramvay durağının yanında bulunan Özel İlgi hastanesinin önünde beklemeyi tercih etmektedir. Yabancı göçmen işçiler, komisyoncu aracılığıyla günlük işlere gitmektedir. Bitlisli işçi grubu, farklı illerden veya ülkelerden göçmen işçileri Köyiçi işçi pazarına dahil etmediği için uzun süre işçi pazarı üzerinde hakimiyetini sürdürmüştür. Görüldüğü üzere Köyiçi işçi pazarında geçmişten günümüze dek işçilerin büyük çoğunluğu Bitlisli işçilerden oluşmaktadır. Diyarbakırlı ve Mardinli işçilerin tamamı yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Aynı şekilde Bitlisli işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Köyiçi işçi pazarında genç işçilere rastlanılmamıştır. Son yıllarda Köyiçi işçi pazarına genç işçilerin gelmemesi nedeniyle önümüzdeki yıllarda yaşlı işçilerin de iş yapamayacak noktaya geleceğinden dolayı zamanla Köyiçi işçi pazarında işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

4.1.18.2. Çalışlar İşçi Pazarı

Çalışlar işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda Menderes caddesi ile Çalışlar sokağının kesiştiği noktada işçiler beklemektedir. İşçiler, uzun yıllar sokağın köşesinde beklemeye devam etmektedir. Çalışlar işçi pazarında ilk günlerden günümüze dek sadece Yozgat'ın Çekerek ilçesinden gelen işçi grupları beklemekteydi. Yozgat'ın Çekerek ilçesinin farklı köylerinden gelen işçi grupları arasında belli dönemlerde siyasi gerilimler (Sağ-Sol çatışması ve muhtarlık seçimlerde çıkan gerilim) yaşanması nedeniyle Yozgatlı işçiler, geldikleri köylere ve ideolojik tutumlarına göre her işçi grubu sokağın bir köşesinde beklemeyi tercih etmekteydi⁴⁸³. Eski işçi grupları arasında yaşanan ideolojik ayrışmanın azalması, işçi pazarına zamanla yeni işçi grupları dahil olması, gerilim kaynağını oluşturan bazı işçilerin yaşlanıp işçi pazarından ayrılması ve işçi grupları arasında iletişim kanallarının açılması sayesinde işçi grupları iç içe geçerek beklemeye başladı.

Saha çalışmasının yapıldığı dönemde de işçilerin sayısı azaldığı için her işçi ayrı bir köşede beklemek yerine işçiler, küçük bir grup halinde yan yana beklemeyi tercih etmekteydi. İşçiler, güzel havalarda sokağın köşesinde ayakta bekleyerek günlük işe gitmeye çalışırken soğuk havalarda ise yan sokağında bulunan Mardinli kahvehane işletmecisinin kahvehanesinde beklemeyi tercih etmekteydi. İşçi grupları özellikle çok soğuk ve karlı havalarda evde

⁴⁸³ Her ne kadar bütün işçiler, aynı ve komşu köylerden gelmiş olsa 1990'ların başlarına dek işçi grupları arasında gerilimler fazlasıyla hissedilmesiyle nedeniyle bu gerilim köylerin dışına taşarak İstanbul'daki işçi pazarına da yansımaktaydı. Birçok işçi pazarında işçilerin farklı köşelerde beklemelerinin temel nedeni diğer işçi grupların pazarlığa dahil olmasını engellemek iken Çalışlar işçi pazarında ise işçilerin farklı köşelerde beklemenin temel nedeni ise diğer işçi pazarlarında farklı olarak işçi grupların yaşadıkları bölgelerde aileler arasında yaşanan siyasi geriliminden kaynaklanmaktaydı.

bekleyerek cep telefonu üzerinden işe gitmeyi tercih etmektedir⁴⁸⁴. Yozgatlı işçiler, esnafların işyerlerinin önünde beklememeye özen göstermektedir. Bu sayede Yozgatlı işçilerle esnaflar arasında daha az gerilim ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Güngören ilçesinde her ne kadar geçmişten günümüze üç işçi pazarı bulunmuş olsa da her üç işçi pazarında bekleyen işçi grupları, diğer illerden veya yabancı ülkelere gelen işçi gruplarını kendi işçi pazarına dahil etmemeye özen göstermekteydi. Nitekim 1983 yılında Köyiçi işçi pazarında Tokatlı ve Bitlisli işçiler arasında yaşanan gerilim sonrasında dört Tokatlı işçinin Köyiçi işçi pazarından ayrılmasından sonra Camlı ve Çalışlar işçi pazarına gelerek bekleme girişiminde bulunmuş olsa da her iki işçi pazarında bekleyen işçiler tarafından engellenmiştir. Çalışlar işçi pazarında sadece Yozgatlı işçiler beklemektedir. Her ne kadar farklı işçi grupları da işçi pazarına gelip bekleme girişiminde bulunmuş olsalar da Yozgatlı işçiler tarafından engellenmekteydi. En son 2019 yılında birkaç Türkmenistanlı düzenli göçmen işçi, Çalışlar işçi pazarında beklemeye çalışmış olsa da Yozgatlı işçiler tarafından engellenmiştir. Bu sebeple Çalışlar işçi pazarında uzun yıllar sadece Yozgatlı işçiler beklemesi nedeniyle Çalışlar işçi pazarı homojen bir yapıya sahipti. Aynı aileden birçok Yozgatlı işçi, uzun yıllar Çalışlar işçi pazarında beklemeleri ve iyi bir birikim yapmaları nedeniyle ailenin birçok üyesinin dönemlik olarak işçi pazarında beklemesine olanak sağladı. Bu durum aynı aileden 2. veya 3. kuşaktan erkek işçilerin Çalışlar işçi pazarında uzun süre beklemesine olanak sağladı. Her üç işçi pazarında bekleyen işçiler, işçi ihtiyaçlarını en yakınında bulunan işçi pazarından karşılamaktadır.

İşçiler, 1970-1990 dönemleri arasında yoğun olarak inşaat işlerine (gecekondu ve diğer binaların inşaatı), kömür taşıma, ev taşıma ve Güngören sınırları içinde bulunan Köyiçi ve Haznedar (Bağcılar caddesi üzerinde) bölgesinde bulunan nalbur, keresteci ve kömürcülerin yüklerini taşımaya gitmekteydi. Kısa sürede bölgede inşaat işlerinin azalması ve kömür taşımanın da sonlanmasıyla işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönde etkiledi. İşçiler, kömür taşıma ve inşaatlarda çalışmaktan ziyade daha çok inşaat malzemeleri taşıma, tadilat işleri, ev taşımanın yanı sıra bölgedeki kumaşçıların ve tekstilcilerin malzemelerini taşımaya başladı⁴⁸⁵.

⁴⁸⁴ 2000'lerin başlarına dek tüm işçiler, Çalışlar işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktaydı. 2000 sonrasında cep telefonların yaygınlaşmasına bağlı olarak bazı işçi grupları her sabah işçi pazarına gelip beklemek yerine evde bekleyerek cep telefonu üzerinden günlük işe gitmeyi tercih etmesiyle beraber işçi sayısı zamanla değişkenlik göstermekteydi.

⁴⁸⁵ Çalışlar işçi pazarındaki işçiler, Merter bölgesinde bulunan kumaşçıların kumaşlarını taşımaya da gitmektedir. Özellikle 1990'lara doğru Fatih ilçesindeki kumaşçıların bir bölümü, Zeytinburnu ve Merter'e kaymasıyla birlikte Çalışlar işçi pazarındaki işçilerin bir bölümü belli günlerde kumaş taşımacılığı da yapmasına olanak sağlamaktadır. Günümüzde işçiler, Merter ve Zeytinburnu bölgesine giderek kumaşın tonunu 150 TL karşılığında indir-bindir işini yapmaktadır. Bu ücret kumaşın kaçınca kata çıkacağına göre de fiyat değişkenlik gösterebilmektedir.

Günümüzde Çalışlar işçi pazarında sadece bir genç işçinin diğer işçilerden farklı olarak hem Çalışlar işçi pazarından hem de internet yoluyla günlük işlere gittiği tespit edilmiştir. Genç bir işçinin Google üzerinde verdiği reklam sayesinde de internet yoluyla günlük işlere gitmektedir. Son yıllarda internet kullanımının artması ve işverenlerin bir bölümü, işçi pazarına gelmeden internet yoluyla da işçi tedarikini sağlamaktadır. Özellikle yaşlı işçilerin aksine genç işçilerin internet kullanımı fazla olması sayesinde genç işçiler, yaşlı işçilere kıyasla yeni iş arayışlarına girmekte ve farklı yöntemler kullanarak daha fazla işe giderek günlük kazanç veya komisyon elde etmektedir. İstanbul'un tüm işçi pazarında yapılan saha araştırmasında internet yoluyla işçi pazarına giden işçilerden sadece Çalışlar işçi pazarı ve Kaynarca işçi pazarındaki iki genç işçi tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.

Yozgat'ın Çekerek ilçesine bağlı köylerinden gelen küçük bir işçi grubu, 1970'lerin başlarında günümüzdeki Çalışlar işçi pazarında beklemekteydi. Yozgatlı küçük işçi grubu, inşaat işleri ve yük taşıma işlerinin yoğun olması nedeniyle çoğu defa fazla işçi ihtiyacı duymaktaydı. Bu sebeple ilk işçi grubu, kendi köylerinden aile üyeleri, akrabalar ve köylülerini de işçi pazarına zamanla davet etmesiyle işçi sayısında kısa sürede bir artış yaşandı. Çekerekli işçiler, iyi kazanç sağlamaları nedeniyle kendi aile üyeleri veya çocukları 13-14 yaşlarına geldiğinde onları da yanlarına alarak Çalışlar işçi pazarında birlikte beklemekteydi. Çocuk işçilerinde işçi pazarına dahil olmasıyla hem işçilerin sayısı artmış hem de yeni işçi grupların uzun yıllar işçi pazarında beklemelerine olanak sağlamıştır. 1980 ve 1990'larda 150'den fazla Çekerekli işçi beklemekteydi. 1990 sonrasında bölgede gecekondu yapımının sona ermesi ve boş arsaların azalmasına bağlı olarak inşaat işleri azaldı. Aynı şekilde kömür taşımanın sonlanmasıyla işçilerin kazançları düştü.

Böylece işçiler, 1990'ların sonlarından itibaren düzenli olarak işçi pazarından ayrılmaya başladı. 2006 yılına gelindiğinde işçilerin sayısında önemli bir düşüş yaşanmış olup işçilerin sayısı 40'lara kadar düştü. 2015 yılına gelindiğinde ise işçilerin sayısı 25'e 2022 yılı saha çalışması yapıldığı döneme gelindiğinde ise işçilerin sayısı 10'a kadar düştüğü tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere son 25 yılda işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşanmaktadır. Geriye kalan işçilerin büyük çoğunluğu, yaşlı işçi olması nedeniyle önümüzdeki yıllarda Çalışlar işçi pazarında geriye kalan yaşlı işçilerin de ayrılmasıyla işçi pazarının gelecek yıllarda işlevi sona ereceği öngörülmektedir.

4.1.18.3. Camlı İşçi Pazarı

Camlı işçi pazarında bekleyen işçilerin bulundukları konuma bakıldığında işçiler, Bağcılar caddesi ile Çiftçi sokağın kesiştiği noktada bulunan işçi kahvehanesinde beklemekteydi. İşçiler, Camlı kahvehanesinin önünde veya içinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Camlı işçi pazarına ilk ne zaman hangi işçi grubunun beklemeye başladığına dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Camlı işçi pazarında uzun yıllar sadece Karslı ve Iğdırlı işçiler beklemekteydi. Bölgedeki eski esnaflarla yapılan görüşmelerde işçilerin ilk kez 1970'lerin ortalarında Camlı kahvehanesinde beklemeye başladıklarını söylediler. Camlı kahvehanesinin bulunduğu alanda küçük bir meydan bulunmaktaydı. İşçiler, kahvehanenin önündeki meydanlık alanda beklemekteydi.

1980'lerde 50'den fazla Karslı ve Iğdırlı işçi beklemekteydi. 1980'lerde her ne kadar yerli işçilerden (Kürt ve Türk işçiler) bazı işçi grupları Camlı işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Karslı ve Iğdırlı işçiler tarafından engellenmiştir. Özellikle Yozgatlı işçiler, birkaç defa Camlı işçi pazarında bekleme girişimi başarısız sonuçlanınca bu işçi grubu da zorunlu olarak Camlı işçi pazarına yakın bulunan Çalışlar işçi pazarında beklemeye başladı. Aynı şekilde 1983 yılında Köyiçi işçi pazarında tutunamayan dört Tokatlı işçi de Camlı işçi pazarına gelerek beklemeye çalışsa da Camlı işçi pazarında bekleyen Karslı ve Iğdırlı işçiler tarafından engellenmiştir. Aynı şekilde bu dönem aralığında Bulgar göçmen işçiler de Camlı işçi kahvehanesinde bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Karslı ve Iğdırlı işçiler tarafından engellenmeleri nedeniyle meydanın diğer köşelerinde beklemeye başladılar. Görüldüğü üzere Camlı işçi pazarında bekleyen Karslı ve Iğdırlı işçiler, diğer işçi grupların kendi mekânlarında beklemelerini engellemek için büyük çaba sarf etmiştir. Camlı işçi pazarında yerli işçilerin yanı sıra işçi pazarının az ilerisinde bulunan sokak aralarında kısa süreliğine de olsa Bulgaristan'dan gelen göçmen işçilerin de bekledikleri tespit edilmiştir. 1980'lerin ortalarına doğru Camlı bölgesine gelen Bulgar göçmen işçiler, yerli işçilerden farklı olarak sadece bölgedeki nalbur, kerestecilerin ve kömürcülerin yüklerini taşımaya gitmekteydi. Zamanla esnafların işleri azalınca Bulgar göçmen işçileri de bilinmeyen bir tarihte bölgeden ayrıldı.

1970'lerin ortalarında Camlı işçi pazarında bekleyen işçiler, bölgede bir sürü boş arsa bulunması ve bölgelere gecekondular ve evler ve birkaç katlı binalar yapılmaya başlanması sayesinde inşaat işlerine yoğun şekilde gitmekteydi. İşçiler, inşaat işleri dışında ev taşıma ve nadir de olsa kömür taşıma ve bölgedeki keresteci, nalburcu ve kömürcü esnaflarında yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1990'lardan sonra bölgede gecekondulaşma faaliyetinin sona ermesiyle bazı

nalbur ve kerestecilerin kapanmasına veya bazı işyerlerinin farklı bölgelere taşındığı için işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönden etkiledi. Aynı şekilde kömür taşıma işinin de sonlanmasıyla işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönde etkileyerek işçilerin geliri sürekli azaldı. Yapılan görüşmelerde 1990'ların sonlarında işçi kahvehanesinin kapanması üzerine Karanlı ve İğdırlı işçiler, bölgede beklemek yerine doğrudan işçi pazarında ayrıldılar. 1990'ların sonlarına doğru günlük işlerin azalması ve işçi kahvehanesinin kapanması nedeniyle işçilerin Camlı işçi pazarından ayrılmasında önemli bir rolü bulunmaktaydı.

4.1.19. Kağıthane İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.19.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

2022 yılında yapılan saha çalışmasında Kağıthane Metro istasyonuna yakın olan meydana işçi kahvehanesinin bulunduğu tespit edilmiştir. Kağıthane ilçesinde en eski işçi pazarlarından biri meydan işçi pazarıdır. Meydan işçi pazarının konumuna baktığımızda ise Sadabat caddesi üzerinde bulunan Daye Hatun camisinin karşısındaki binanın girişinde eski işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. İşçi kahvehanesinin daha önceden kapanması ve bölgede işçi kalmaması nedeniyle meydan işçi pazarına dair detaylı bilgiye ulaşılamamıştır. Bu sebeple daha önceden işçi kahvehanesinde beklemiş olan eski bir işçiden ve işçi kahvehanesinin çevresindeki esnaflardan ve yerel halktan temel bilgiler edinmiştir. Bu kişilerle yapılan görüşmeler neticesinde işçi kahvehanesinin 2000'lerin başlarında kapandığı tespit edilmiştir. Sivaslı ve Erzurumlu işçiler, ilk geldiği dönemden işçi kahvehanesinin kapandığı döneme dek kahvehanenin önünde veya içinde beklemekteydi. İşçiler, güneşin doğuşuyla Kağıthane meydanına gelerek meydanadaki çorbacıdan çorbalarını içtikten hemen sonra işçi kahvehanesine geçerek beklemekteydi. Bazı günlerde pazarlık sürecinde işçiler arasında gerilim yaşansa da diğer işçi grupları araya girmesiyle işler arasındaki gerilim kısa sürede sona ermekteydi.

Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Kağıthane meydanındaki işçi kahvehanesinde bekleyen Sivaslı ve Erzurumlu işçilerde 1990'ların başlarına dek ağırlıklı olarak inşaat işlerine (gecekondu evleri yapımı ve birkaç katlı inşaatların yapımı) gitmekteydi. İnşaat işleri dışında kömür taşımaya (1990'ların ortalarına dek), bölgedeki nakliyatçıların aracılığıyla ev taşımının yanı sıra bölgedeki esnafların (nalburcu, kömürcü ve keresteci) ve Kağıthane deresi üzerinde kurulmuş olan fabrikaların (fabrikaların kapandığı döneme dek) yüklerini taşımaya gitmekteydi⁴⁸⁶.

⁴⁸⁶ İşçiler, geçmişte daha çok Kağıthane bölgesindeki gecekondu evlerinin inşaatında çalışmaktaydı. Aynı şekilde yazın ve sonbahar aylarında kömür taşıma işlerine de gitmekteydi. Bunun dışında Kağıthane deresi üzerinde bulunan birçok fabrikaya mal geldiğinde malların indir-bindir işlerine genelde fazla işçi lazım olduğunda bu

Yapılan görüşmelere göre 1950'lerin ortalarından 2000'lerin başlarına dek Sivaslı (Zara ilçesine bağlı köylerden (ağırlıklı olarak Zara ilçesine bağlı Avşar köyünden gelenler)) ve Erzurumlu işçiler, meydan işçi pazarında beklemekteydi. Her iki ilden ise en çok Sivaslı (Zara ilçesinden) işçiler beklemekteydi. 1970-1990 dönemleri arasında 100'den fazla işçi beklemekteydi. Erzurumlu ve Sivaslı işçilerin büyük çoğunluğu aynı aile üyeleri, akraba veya aynı köylerden gelen işçi grubundan oluşmaktaydı. Meydanda bekleyen işçilerin bir bölümü genç ve çocuk işçilerden oluştuğu için işçiler arasında kuşaklararası bir aktarım söz konusuydu. 1955-2000 dönemleri arasında aynı aileden baba-çocuk işçi grubunun iki kuşaktan aile üyelerinin beklediği tespit edilmiştir. Kağıthane meydanındaki işçi kahvesinde çalışan Sivaslı işçilerin küçük bir bölümü zamanla kendilerine nakliyat kamyonetleri alarak kendi işinin işvereni oldular. 1990'larda nakliyat kamyoneti pahalı olması nedeniyle işçi pazarında birkaç işçi (aynı aileden, akraba ve hemşeri işçilerle) ortak sermaye ile kendilerine nakliyat kamyoneti almasıyla kısa sürede işçi pazarından ayrıldılar.

Kağıthane meydanında bulunan işçi kahvehanesinin 2000'lerin başında kapanmasıyla Sivaslı ve Erzurumlu işçiler, farklı sektörlerdeki çalışma alanlarına ve farklı bölgedeki işçi pazarında beklemeye başladı. Özellikle 2000'lerin başında işçi kahvehanesinin kapanmasıyla geriye kalan son Sivaslı işçilerde Kağıthane ilçesine bağlı Hamidiye mahallesine yöneldiler. Zamanla hem Sivaslı işçilerin hem de evden eve taşımacılık yapan Sivaslı nakliyatçılarında Hamidiye mahallesindeki kahvehanede (Sivas Zara Avşar köyü derneği kahvehanesi) sürekli bekleyiş halinde olması sayesinde 1990'ların ortalarında Kağıthane ilçesine bağlı Hamidiye mahallesinde yeni bir işçi kahvehanesi ortaya çıktı⁴⁸⁷. Yapılan görüşmelerde Kağıthane meydanında bekleyen Sivaslı işçilerin bir bölümünün yöneldiği alanlar tespit edilirken, Erzurumlu işçilerin ise hangi bölgeye dağıldıklarını ve genel işçi sayılarına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

4.1.19.2. Sanayi (Mahallesi) İşçi Pazarı

Kağıthane sanayi mahallesinde (Sultan Selim Mahallesi'nde) bulunan işçi pazarı, Kağıthane meydanında bulunan işçi pazarıyla beraber bölgenin en eski işçi pazarından biridir. İşçilerin önemli bir bölümü, Sanayi mahallesinde beklemekteydi. İşçiler, uzun süre farklı

fabrikaların çoğu işçi ihtiyaçlarını meydandaki işçi pazarından karşılamaktaydı. İşçi kahvehanesinin hemen yanında bir esnafın hatlı telefonu bulunmaktaydı. Çoğu defa fabrikadaki çalışanlar, işçi ihtiyacını karşılamak için doğrudan işçi pazarına gelerek veya işçilere telefonla ulaşarak işe davet etmekteydi.

⁴⁸⁷ Bu şekilde Kağıthane meydan işçi pazarında bekleyen Sivaslı işçilerin bir bölümü, Hamidiye mahallesindeki işçi kahvehanesinde beklemeye başladı. 1990'ların ortalarından itibaren Kağıthane meydanında bekleyen birçok Sivaslı işçi, Hamidiye mahallesinde daire satın alarak Hamidiye bölgesine yerleşti. Aynı şekilde Kağıthane meydanındaki işçi kahvehanesinin de kapanmasının etkisiyle Sivaslı işçiler, Hamidiye mahallesine yerleştiler.

noktalarda beklemeyi tercih etmekteydi⁴⁸⁸. Kürt işçiler (Bitlis (Güroymak ilçesi), Diyarbakır (Ergani ilçesi), Van, Ağrı), Sanayi mahallesinde bulunan Sanayi merkez caminin önünde beklemeyi tercih etmekteydi. Kürt işçilerin büyük çoğunluğu Bitlisli (Güroymak ilçesi) işçilerden oluşmaktaydı. Kürt işçiler, sıcak havalarda caminin önündeki caddenin kaldırımlarında beklerken, soğuk havalarda ise Sanayi merkez caminin yanındaki kahvehanede beklemekteydi. Samsunlu işçiler (Kavak ve Havza ilçesinden gelenler) ise Sanayi merkez caminin az ilerisinde bulunan Taşçı caddesi ile Sultan Selim caddesinin kesiştiği noktada (günümüzde Eminevim Kağıthane şubesinin olduğu mekânda) beklemekteydi. Kısa süreliğine de olsa Samsunlu işçilerin yanında birkaç Gümüşhaneli ve Sivaslı işçi de beklemekteydi. Her ne kadar Gümüşhaneli ve Sivaslı işçilerde kısa süreliğine Samsunlu işçilerin yanında beklemiş olsa da bu mekân, işçiler ve diğer esnaflar tarafından Samsunlu işçilerin mekânı olarak adlandırmaktaydı. Samsunlu işçiler, sıcak havalarda Sultan Selim caddesi üzerinde beklerken, soğuk havalarda ise Taşçı caddesi üzerinde bulunan iki tane (Bu kahvehanelerden biri İdris'in kahvehanesi olarak bilinmekteydi) Samsunlu hemşerilerinin işlettiği işçi kahvehanesinde beklemekteydi.

Sultan Selim caddesi ile Duman sokağının kesiştiği noktada ise Sinoplu işçiler (ağırlıklı olarak Dikmen ilçesinden gelenler), beklemekteydi. 1990'ların başlarında Sinoplu işçilerin büyük çoğunluğu, Sultan Selim caddesi ile Duman sokağının kesiştiği noktada beklerken, az sayıdaki Sinoplu işçi de hemen karşı caddede (Sultan Selim caddesi) bulunan Şenkardeşler sokağının başında beklemekteydi. Sinoplu işçiler, diğer işçilerden farklı olarak Sultan Selim caddesi üzerinde karşılıklı olarak beklemekteydi. Sinoplu işçiler, yazın cadde üzerinde beklerken kış aylarında ise Şenkardeşler ve Duman sokağında bulunan Sinopluların kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Geçmişten günümüze dek her işçi grubu, özellikle işe gitmek için gün içinde veya akşamları sosyalleşmek amacıyla kendi hemşerilerinin kahvehanesinde oturmayı tercih etmekteydi. Bu süre zarfında diğer illerden gelen işçi grupların

⁴⁸⁸ Sanayi mahallesinde bulunan işçi pazarında birçok ilden gelen işçi grubu farklı noktalarda beklemiş olup işçilerin bekledikleri bölgeler ve kahvehaneler neredeyse günümüze dek sabit kalmıştır. Her işçi grubu, Sanayi mahallesinde bulunan Merkez camin çevresindeki sokakların köşesinde beklemesi ve işçi grupların beklemeye alanlarının sabit olması nedeniyle farklı işçi grupları arasında işgücüne katılım konusunda daha az gerilim yaşanmaktaydı. 2000'lere dek 250'den fazla işçinin beklemesi nedeniyle Sanayi işçi pazarı çevresindeki kahvehaneciler ve diğer esnaflar işçiler üzerinden iyi bir kazanç sağlaması nedeniyle esnaflar, işçi karşı herhangi bir olumsuz tavır takınmamaktaydı. Aynı şekilde 2000'lere dek işçiler, genelde çok kısa sürede iş bulması sayesinde esnafların işçilere karşı herhangi bir olumsuz tutum sergilememesine olanak sağlamaktaydı. Sanayi mahallesinde bulunan işçi pazarının olduğu çay ocaklarında, kahvehanelerde hatlı telefon bulunmaması ve diğer esnafların da işçilerin telefonu kullanmasına izin vermemesi nedeniyle işçiler, işverenlerin işçi pazarına gelmesini beklemekteydi.

diğer işçilerin kahvehanesine gidip oturması veya sosyalleşmesi diğer işçiler tarafından hoş karşılanmazdı.

İşçiler, başta Sanayi mahallesi olmak üzere diğer bölgelerdeki gecekondu evlerinin ve birkaç katlı binaların inşaatlarında çalışmaya gitmekteydi. İşçi pazarında, inşaat ustalarının ve işçilerin önemli bir bölümü, Samsunlu işçilerden oluşmaktaydı. İşçiler, inşaat işleri dışında bölgeye doğalgaz bağlandığı döneme dek kömür taşımaya da gitmekteydi. Bunun dışında ev taşıma ve bölgedeki esnafların (nalbur, keresteci, kömürcü vb.) ve fabrikaların yüklerini de taşımaya gitmekteydi. Sanayi mahallesinde 1990'ların ortalarına dek inşaat işleri yoğun olması sayesinde Sanayi mahallesinde birçok keresteci ve nalburcu esnaf bulunmaktaydı. 1990'larda çok nadir de olsa birkaç Bitlisli işçi, Beylikdüzü Ambarlı limanına giderek yük taşımaya gitmekteydi. 2000'lerden itibaren işçiler, daha çok inşaat malzemelerini taşıma ve tadilat işlerinde çalıştıkları gibi ev taşıma ve bölgedeki bazı firmaların malzemelerini de taşımaya gitmekteydi. İşçiler, İstanbul'da yapılan konser veya fuar etkinliklerinde kullanılan malzemelerin taşınmasına da gitmektedir. İşçiler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de mesafenin uzaklığına bakmaksızın birçok uzak ilçeye gidip farklı işlerde gündelik işçi olarak çalışmaktaydı.

İşçiler, yılın büyük bir bölümünü Sanayi mahallesinde bulunan işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi⁴⁸⁹. Sanayi mahallesinde bulunan işçi pazarına işçilerin ilk ne zaman ve kaç kişiyle beklemeye başladığına dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Yapılan görüşmelerde 1970'lerin başlarında Samsunlu işçilerin beklemeye başladıkları düşünülmektedir. Sanayi mahallesinde bulunan işçi pazarına Kürt işçilerden ilk defa 1976 yılında Bitlisli (Güroymak'ın köylerinden gelenler) birkaç işçinin beklemesiyle Kürt işçiler bu alanda yoğunlaşmaya başladı⁴⁹⁰. 1970'lerden 2000'lerin başlarına dek Kağıthane bölgesindeki günlük işçi ihtiyacının büyük çoğunluğu, Kağıthane meydanında bulunan işçi pazarından ve

⁴⁸⁹ İşçilerin bir bölümü, hayvancılık ve tarımla uğraşmaları nedeniyle özellikle yaz döneminde hasat sezonunda bazen de kış mevsiminde köylerine dönerek aile hasretini gidermekte ve hayvanlarıyla ilgilenmekteydi. Bu işler dışında geriye kalan zamanının tamamını Sanayi mahallesindeki işçi pazarında beklemekteydi. İşçiler, 2000'lere dek tarımla uğraşmaları nedeniyle her hasat sezonunda köylerine çalışmaya gitmekteydi. İşçi pazarında yaz döneminde hasat sezonu geldiğinde birçok işçi köylerinin yolunu tutmak zorunda kaldığı için işçi pazarında işçi sayısı hızla düşmekteydi. Yaz döneminde iş yoğunluğu her ne kadar fazla olsa da işçilerin çoğu, ailelerin kendilerine ihtiyaç duyduğu için zorunlu olarak köylerine gidip hasat işlerine katılmaktaydı.

⁴⁹⁰ 1980'lerin ortalarına doğru Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen birkaç Bitlisli işçi de Sanayi mahallesine gelerek Bitlisli işçi hemşerilerin yanında beklemiştir. Bitlisli işçiler, bir yandan Bitlisin köylerinden doğrudan işçi pazarına gelirken, az sayıdaki Bitlisli işçi ise Mecidiyeköy işçi pazarından Bitlisli işçi hemşerilerinin yanında beklemeye başladı.

Sanayi mahallesindeki işçi pazarından karşılanmaktaydı. Her iki işçi pazarında da işçi sayısının yüksek olması sayesinde işverenler, kolaylıkla işçi ihtiyaçlarını giderebilmekteydi.

Şişli ilçesine bağlı Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen Sinoplu işçilerin, Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen Kürt işçileriyle gerilim yaşanması sonucunda Sinoplu işçilerin tamamı 1990'ların başlarında Mecidiyeköy işçi pazarından ayrılarak kendilerine yakın bulunan ve iş yoğunluğun fazla bulunduğu Kağıthane ilçesine bağlı Sanayi mahallesinde bulunan işçi pazarında beklemeye başladı. Sinoplu işçiler, ilk geldikleri dönemlerde Kürt işçilerine ve Samsunlu işçilerine uzak bir mesafede beklemeleri sayesinde bu işçi grupların tepkisine maruz kalmadan beklemeye başladı. 1990'ların başlarında Sanayi işçi pazarına 50'den fazla Sinoplu işçinin de dahil olmasıyla beraber Sanayi işçi pazarı bölgenin en büyük işçi pazarlarından biri oldu. 1990'ların başlarında Sinoplu işçilerin de dahil olmasıyla beraber 250'den fazla Kürt (Bitlis, Diyarbakır, Van, Ağrı) ve Türk (Samsun, Sinop, Gümüşhane, Sivas) işçi beklemekteydi. Bu dönem de işçi grubunun neredeyse yarısı Samsunlu (Kavak ve Havza ilçesinden gelenler) işçilerden oluşmaktaydı. Bu işçi grubunun bir bölümü, çocuk işçilerden oluşmakta olup yaşlı işçilerin sayısı günümüze kıyasla azınlıktaydı. Öte yandan işçiler arasında aynı aileden, akraba veya köyden gelen işçi grupları bulunmaktaydı. İşçi grupları arasında hemşerilik ve akrabalık bağları güçlü olması nedeniyle her işçi grubu kendi bekledikleri mekânda diğer illerden gelen işçi gruplarını kendi aralarına dahil etmemeye özen göstermekteydi. Özellikle farklı bir ilden gelen bir işçinin mekândaki diğer işçilerin kefil olması halinde bu işçinin beklemesine göz yumulmaktaydı. Bu dönem aralığında iş yoğunluğun fazla olması ve işçilerin sürekli işe gitmeleri sayesinde işçiler, sınırlı sayıdaki işçilerin beklemesini göz yummaktaydı.

2000'lerden itibaren iş yoğunluğun azalması ve zamanla birçok işçinin de işçi pazarından ayrılmasıyla beraber işçiler, gün boyunca sürekli caddenin köşesinde beklemek yerine bekledikleri alanlardaki kahvehanede, çay ocağında ve cami lokali olan kahvehanede beklemeyi tercih ettiler. 2000 sonrasında cep telefonların da kullanımı artması işçilerin kahvehanede daha kolay beklemelerine de olanak sağladı⁴⁹¹.

2022 yılında yapılan saha araştırmasında Kürt işçilerin ve Kürt nakliyatçı işverenlerin iç içe beklemeleri nedeniyle Kürt işçilerin tam sayısı tespit edilememiştir. Yapılan

⁴⁹¹ 2000 sonrasında işçiler, belli günlerde veya günün belli saatlerinde Sultan Selim caddesi üzerinde beklerken yorulduklarında veya soğuk havalarda ise günün belli saatlerinde de Samsunlu işçiler, Taşçı caddesi üzerinde bulunan kahvehanede, Sinoplu işçiler, Şenkardeşler sokağında bulunan Sinopluların kahvehanesinde ve Kürt işçilerde Sanayi merkez caminin içinde bulunan Cami lokali olan kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. 2022 yılında yapılan saha çalışmasında işçi grupları içinde sadece Sinoplu işçiler, mekânsal konumlarını değiştirmeden günümüzde de beklemeye devam etmektedir.

görüşmelerde tahmin olarak 20-25 civarında Kürt işçinin ve 10-15 civarında ise nakliyatçılık yapan Kürt işverenlerin da beklediği tespit edilmiştir⁴⁹². Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kürt işçilerin büyük çoğunluğu Bitlisli işçilerden oluşmaktadır. Bitlisli işçiler dışında Ağrılı ve birkaç tane de Diyarbakırlı ve Vanlı işçi de beklemektedir. Geçmişte yoğun bir Samsunlu işçi grubu beklerken, 2015 yılından günümüze dek Samsunlu işçilerin sayıları hızla düştü. Günümüzde sadece birkaç Samsunlu işçi beklemektedir. Sinoplu işçi grubunun sayısı ise 10-15 civarındadır⁴⁹³. Bu işçi grubu dışında 2-3 Sivaslı işçi de beklemeye devam ederken, Gümüşhaneli işçilerin tamamı ise işçi pazarından ayrıldı.

1990’larda Sanayi bölgesinde bekleyen işçilerin bir bölümü, Anadolu yakasında (Sultanbeyli, Kartal, Maltepe, Pendik) arsa veya daire alıp o bölgelere yerleşmiş olsa da bu işçi grubu o bölgelerdeki işçi pazarına yönelmek yerine uzak mesafeye rağmen düzenli olarak eski işçi pazarına gelmeye devam etmektedir. Diğer işçi pazarlarından farklı olarak farklı ülkelerden düzenli veya düzensiz göçmen işçilerin Sanayi işçi pazarında bekleme girişimde bulunmadığı tespit edilmiştir. Yabancı göçmen işçiler, Kağıthane bölgesinde Sanayi mahallesindeki işçi pazarına yönelmek yerine daha çok Kağıthane ilçesinde bulunan Çağlayan bölgesindeki işçi pazarında beklemeyi tercih etmekteydi. Çağlayan bölgesindeki işçi pazarında sadece yabancı göçmen işçiler beklemektedir. Bu sebeple Kağıthane ilçesindeki işçi pazarlarında beklemek isteyen yabancı göçmen işçilerin ilk uğrak adresi, Çağlayan bölgesindeki işçi pazarıdır.

2000’lerden günümüze dek işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. Özellikle 2021 yılında COVID-19 salgının etkisiyle uzun süre sokağa çıkma yasağı yaşanması ve işçi grupların çoğu yaşlı olup ağır işlerde çalışamayacak konuma gelmesiyle birçok işçi grubu pandemi sonrasında işçi pazarına gelmemeye başladı. 2000’lerden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek her üç işçi grubunun sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Günümüzden itibaren

⁴⁹² Nakliyatçılık yapan Kürt işverenlerin büyük çoğunluğu geçmişte bu işçi pazarında işçi olarak beklemekteydi. Bu grup, işçi pazarında uzun süre çalışarak elde ettiği birikimle ve nakliyatçılarla yük taşıma işlerine giderek bu alanda uzmanlaştı. Bu sayede birçok Kürt işçi, elde ettiği birikimle bireysel veya birkaç ortakla kendilerine küçük nakliyat aracı alarak kendi işinin işvereni oldu. Bazı nakliyatçı işverenler, iş bulamadığında boşta olduğu günlerde diğer nakliyatçıların işlerine işçi olarak da gitmektedir. Aynı şekilde bazı işçilere fazla işçi lazım olduğunda nakliyatçı işverenlere işçi olarak çalışmaları için tekliflerde de bulunulduğu tespit edilmiştir. Nakliyatçı işverenlerin çoğu, geçmişte bu işçi pazarında işçi olarak çalıştığı için ev taşıma, mal taşıma konusunda önceden deneyimleri olduğu için rahatlıkla o işe gidebilmekte ve çoğu defa bu teklifleri yadırgamadıklarını belirtmiştir. Kürt nakliyatçılar, öncelikli olarak Kürt işçi hemşerilerini ve arkadaşlarını yük taşımaya götürmektedir. Cami lokali önünde Kürt işçi kalmadığında ise fazla işçi ihtiyacını Sinoplu veya Samsunlu işçilerden karşılamaktadır.

⁴⁹³ Sinoplu işçilerin büyük çoğunluğu Sultan Selim mahallesi ve çevre mahallelerinde barınırken sadece 2 tane işçinin Sultanbeyli ilçesi ve Kartal ilçesinden gelip beklemektedir. Bu iki işçi her ne kadar evlerini Anadolu yakasına taşımış olsalar da işçi arkadaşları ve işverenleri bu bölgede bulunduğu için işçi pazarından kopamamıştır. Öte yandan göç ettikleri ilçelerdeki işçi pazarlarında bekleyen işçilerin kendi aralarına almayacaklarını da öngördükleri için kendi bölgesinde beklemeyi tercih etmekteydi. Sinoplu işçiler, Sanayi bölgesine, işverenlere, işçilere ve işlere alıştıkları için bu alışkanlıklarını değiştirmek istememekteydi.

genç işçilerin işçi pazarına dahil olmaması durumunda ise Sanayi işçi pazarında yakın bir tarihte pek işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

4.1.19.3. Çağlayan İşçi Pazarı 1

Çağlayan işçi pazarının bulunduğu konuma baktığımızda; yabancı göçmen işçiler, Taşocağı caddesindeki Kurşun Sokağının hemen girişinde beklemektedir. Çağlayan işçi pazarı, Çağlayan Adliyesi'ne birkaç dakikalık yürüme mesafesinde bulunmaktadır. Çağlayan işçi pazarını diğer birçok işçi pazarından ayıran en temel özellik işçi pazarında ilk günden günümüze dek (2022 yılına dek) sadece yabancı göçmen işçiler beklemektedir. Çağlayan işçi pazarında bekleyen yabancı göçmen işçiler, tıpkı Sanayi mahallesindeki işçi pazarında olduğu gibi farklı noktalarda beklemeyi tercih etmektedir. Çağlayan işçi pazarına ilk kez Moğolistanlı işçiler beklemeye başladı. Sonraki yıllarda gelen Özbekistanlı ve Türkmenistanlı (Aşkabat vilayetinden olanlar) işçiler ise Moğolistanlı işçilerin hemen karşısında (Taşocağı caddesi üzerinde yer alan Kurşunlu sokağın girişinde) beklemekteydi. Kısa süreliğine de olsa birkaç Suriyeli işçi de Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçilerin yanında beklemiştir. Ganalı küçük bir işçi grubu ise Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçi grubunun karşı caddesinde (geçmişte Moğolistanlı işçilerin beklediği alanda) beklemekteydi. Afganistanlı işçiler (Faryab ve Mezar-ı Şerif vilayetinden gelenler) ise Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçilerin birkaç metre aşağısında beklemekteydi. Afganistanlı işçilerin büyük çoğunluğu Afganistanlı-Özbeği ve Afganistanlı-Türkmen'i işçilerden oluşmakta olup az sayıda da Afganistanlı Peştunu da beklemektedir.

İşçiler, sabah güneşin doğuşuyla işçi pazarına gelerek bulundukları bölgede beklemeye koyulmaktadır. Her ne kadar bazı işçi grupları çok erken gelmiş olsa da diğer işçi gruplarının bekleme alanında beklememeye özen göstermektedir. Aksi durumunda her iki işçi grubu arasında tartışma veya kavganın yaşanacağı bilinmekteydi. Çağlayan işçi pazarında bekleyen yabancı göçmen işçiler, diğer birçok işçi pazarından farklı olarak hem sıcak havalarda hem de soğuk havalarda günün belli saatlerinde işçi pazarında ayakta beklemek zorunda kalmaktaydı. Bu sebeple bu işçi grubu diğer birçok işçi pazarına kıyasla kötü koşullarda bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktadır.

İşçi pazarı çevresindeki ev sahipleri ve esnafın işçilere karşı olumsuz tutum sergilemesi ve kendi mekânlarının önünde beklemelerini hoş karşılamadıkları için yabancı göçmen işçiler, zorunlu olarak gün boyunca açık alanda bulunan caddenin kenarındaki kaldırımlarda ayakta beklemek zorunda kalmaktadır. Günümüzde yabancı göçmen işçiler hem cep telefonu üzerinden hem de işverenlerin işçi pazarına gelmesi yoluyla günlük işlere

gitmektedir. İş bulan işçiler, erkenden işe giderken, iş bulamayan bazı işçiler ise öğleden sonra işçi pazarından ayrılmaktaydı. Çağlayan işçi pazarında bekleyen yabancı göçmen işçiler, çoğunlukla ev taşıma işleri, inşaat malzemelerin ve moloz taşımanın yanı sıra Merter, Zeytinburnu ve Beyoğlu bölgelerinde kumaş taşıma, işi başta olmak üzere birçok farklı mallarının taşıma işine gitmektedir. İşçilerin küçük bir bölümü inşaat ustası olması sayesinde inşaatlarda tadilat işlerine de gitmektedir. İşçiler, mesafeye bakmaksızın İstanbul'un birçok ilçesine günlük işlerde çalışmaya gitmektedir.

Çağlayan işçi pazarına ilk kez 2011-2012 yılları arasında birkaç Moğolistanlı işçi beklemeye başladı. Bölgede iş yoğunluğu fazlalığını fark eden diğer Moğolistanlı işçiler de işçi arkadaşlarının yanında beklemeye başladı. Moğolistanlı işçiler, 2014 yılının başına dek tek başına Çağlayan işçi pazarında beklemekteydi. 2014 yılında Türkmenistanlı (Aşkabat vilayetinden olanlar) ve kısa süre sonra Özbekistanlı işçiler de Çağlayan işçi pazarına gelerek Moğolistanlı işçi grubunun karşısında beklemeye başladı. 2016'lara doğru ise Afganistanlı işçi grupları da Çağlayan işçi pazarına gelerek Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçi grubunun az ilerisinde beklemeye başladı. 2020-2021 yılları arasında da birkaç Suriyeli işçi ve 2-3 Ganalı işçi de bekledi. Suriyeli işçiler, Türkmenistan ve Özbekistanlı işçi grubunun yanında beklerken Ganalı işçiler ise bu işçi grubunun karşı caddesinde (Moğolistanlı işçilerin geçmişte beklediği alan) beklemeyi tercih etti.

Ganalı ve Suriyeli işçilerin, diğer işçi gruplarına kıyasla bekleyişleri kısa sürdü. Suriyeli ve Ganalı işçiler, birkaç ay bekledikten sonra yapılan işin zorluğu ve düşük gelirden yakınmaları nedeniyle işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldı. Suriyeli ve Ganalı işçilerin yanı sıra 2021-2022 dönemleri arasında Çağlayan işçi pazarında güvenlik güçleri tarafından sürekli yapılan kontroller sonucunda işçi pazarında bekleyen birçok düzensiz Afganistanlı işçi yakalandı. Geriye kalan bazı düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler de yakalanma korkusundan dolayı işçi pazarında beklemek yerine evde bekleyerek cep telefonu yoluyla işe gitmekteydi. Yapılan görüşmelerde polislerin kontrollerini artırması üzerine bazı düzensiz Afganistanlı işçilerin de işçi pazarından tamamen ayrılmak zorunda kaldığı tespit edilmiştir. Bölgede düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin neredeyse tamamı yakalanması veya ayrılması nedeniyle Çağlayan işçi pazarında Afganistanlı işçi sayısında önemli bir düşüş yaşandı. 2021

yılına gelindiğinde ise Moğolistanlı işçilerin tamamı diğer işçilerle yaşadıkları sorunlar nedeniyle alternatif çalışma alanlarına yönelerek Çağlayan işçi pazarından tamamen ayrıldı⁴⁹⁴.

Görüldüğü üzere 2022 yılına gelindiğinde Çağlayan işçi pazarında sadece düzenli göçmen işçiler beklemektedir. Çağlayan işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısına bakıldığında ise işlerin yoğun olduğu mevsimlerde 90'dan fazla yabancı göçmen işçi beklemektedir. Haziran 2022 yılında işçi pazarında yapılan saha çalışmasında yaklaşık 50-60 Özbekistanlı ve Türkmenistanlı⁴⁹⁵ işçi beklerken, 40-50 civarında da Afganistanlı işçi (Faryab ve Mezar-ı Şerif vilayetinden gelenler) beklemekteydi⁴⁹⁶. Afganistanlı işçilerin bir bölümü, uzun süre Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarında beklemiş olup sürekli iş çıkmaması ve işçi yoğunluğundan dolayı Küçüksu işçi pazarından ayrılarak Kağıthane ilçesine bağlı Çağlayan işçi pazarında Afganistanlı işçi arkadaşlarının ve hemşerilerinin yanında beklemeye başladı.

Son yıllarda birkaç defa Türkmenistanlı ve Afganistanlı işçiler, hemen yakınlarında bulunan Şişli ilçesine bağlı Mecidiyeköy işçi pazarında (Kürt işçilerin beklediği işçi pazarında) bekleme girişimleri bulunmuş olsa da yabancı göçmen işçiler, sürekli olarak Kürt işçileri tarafından engellendi. Yabancı göçmen işçiler, daha fazla gerilim yaşamamak için zorunlu olarak tekrardan Çağlayan işçi pazarına geri dönmek zorunda kalmaktaydı. Yabancı göçmen işçiler, Çağlayan işçi pazarında ilk bekledikleri dönemlerde Mecidiyeköy'deki Kürt işçilere kıyasla neredeyse yarı fiyatına günlük işlere gitmekteydi. Böylece kısa bir süre sonra bölgedeki birçok işveren, Mecidiyeköy'deki işçi pazarına gelip Kürt işçileri almak yerine hemen

⁴⁹⁴ Moğolistanlı işçi gruplarıyla diğer işçi grupları arasında tartışma ve kavgaların yaşanması ve zamanla da bazı Moğolistanlı işçilerin işçi pazarından ayrılmalarını tetikledi. Aynı şekilde Bazı Moğolistanlı işçiler de elde ettiği birikimle yurtdışı kargo gönderme sektörüne yönelerek kendi işinin işvereni oldular. 2021 yılının sonlarına doğru pandemi döneminde işlerin azalması sonucunda geriye kalan Moğolistanlı işçilerin tamamı Çağlayan işçi pazarından ayrıldılar.

⁴⁹⁵ Kurşun sokağın hemen girişinde Türkmenistanlı işçiler beklemektedir. Türkmenistanlı işçilerin yaş aralığına baktığımızda genelde yaş ortalamaları 20-45 yaş aralığında değişkenlik göstermektedir. Türkmenistanlı işçiler arasında ilişki ve yardımlaşma ağları diğer işçi gruplara kıyasla daha fazladır. Bu işçi grubu, diğer yabancı işçilere kıyasla kendi mekânını korumak için daha sert bir tutum izlemektedir.

⁴⁹⁶ Çağlayan işçi pazarında bekleyen işçi grupları içinde düzenli Afganistanlı işçilerin büyük çoğunluğu genç işçilerden oluşmaktadır. Aynı şekilde diğer işçi gruplarına kıyasla Afganistanlı işçileri arasında birkaç tane de çocuk işçi bulunmaktadır. Çocuk işçilerin yaşları 14-17 yaş aralığında değişkenlik göstermektedir. Özellikle son yıllarda kendi ülkelerinde yaşadıkları yoksulluk, açlık ve savaştan kaçan çocuk yaştaki birçok Afganistanlı işçi, İstanbul'daki işçi pazarlarında bekleyerek günlük işlere gitmektedir. Sancaktepe-Sarıgazi, Beykoz-Küçüksu örneğinde olduğu gibi Kağıthane-Çağlayan işçi pazarında da birçok Afganistanlı çocuk işçisinin beklediği görülmüştür. Her ne kadar işçi pazarlarında gidilen işlerin büyük çoğunluğu zor ve çok ağır işler olsa da Afganistanlı işçiler, farklı çalışma alanlarına yönelmek yerine işçi pazarında beklemeyi tercih etmektedir. Çağlayan işçi pazarında bekleyen Afganistanlı işçiler, diğer ülkelerden gelen işçi gruplarına kıyasla daha fazla sirkülasyon yaşamaktadır. Özellikle son yıllarda polislerin düzensiz Afganistanlı göçmenlerin yakalanması için kontrolleri sıklaştırmasıyla diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Çağlayan işçi pazarında da düzensiz Afganistanlı işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Bazı düzensiz Afganistanlı işçiler ise polislerin bu bölgede sürekli kimlik kontrolü yapmasından dolayı yakalanma korkusu nedeniyle bu işçi pazarını bırakıp farklı enformel sektörlerdeki işlere yöneldiler.

yakınında bulunan Çağlayan işçi pazarına geçip daha ucuza ve daha uzun saatler çalıştırabilecekleri yabancı işçileri alıp çalıştırmaya götürmesiyle Çağlayan işçi pazarı görünürlüğü ve yabancı göçmen işçi sayısı artı. Böylece Çağlayan işçi pazarı, Avrupa yakasında sadece yabancı göçmen işçilerin beklediği önemli bir işçi pazarı haline gelerek bölgenin önemli ucuz işgücü merkezlerinden biri olması nedeniyle çeperdeki diğer işçi pazarlarında bekleyen işçi gruplarını olumsuz yönde etkiledi.

2022 yılı haziran ayında yapılan saha çalışması öncesinde işçi pazarında farklı işçi grupları beklemekteydi. Son yıllarda Özbekistan ülkesinden gelen işçi grubu, Çağlayan işçi pazarında işçi sayısının yüksek oluşu ve düzenli olarak günlük işlere gidememesi nedeniyle birçok Özbekistanlı işçi, zorunlu olarak Fatih ilçesine bağlı Yenikapı işçi pazarında Özbekistanlı işçi arkadaşlarının yanına geçip beklemeye başladı. Böylece son birkaç yıldır Özbekistanlı işçilerin sayısında bir düşüş yaşandı. 2021 dönemine dek işçi pazarında yaklaşık 5 Suriyeli işçi, 2-3 Ganalı işçi ve daha önceki yıllarda da Moğolistanlı işçiler de ayrıldılar. Özellikle Suriyeli ve Ganalı işçilerin inşaat işlerinde ustalıkları bulunmaması ve yük taşıma işinde de ciddi anlamda zorlanmaları nedeniyle kısa sürede işçi pazarından ayrıldılar. Görüldüğü üzere geçmiş yıllarda işçi pazarında farklı ülkelerden oluşan birçok düzenli ve düzensiz göçmen işçi grubu bulunurken, 2022 yılında ise farklı ülkelerden gelen bazı göçmen işçiler zamanla işçi pazarından farklı sebeplerden dolayı ayrılmasıyla işçi çeşitliliği azaldı.

4.1.19.4. Çağlayan İşçi Pazarı 2 (Erzincanlıların İşçi Kahvehanesi)

İşçiler, Kağıthane ilçesine bağlı Çağlayan mahallesinde Vatan caddesi ile Esen sokağın kesiştiği noktada bulunan işçi kahvehanesinde beklemekteydi⁴⁹⁷. Kağıthane ilçesi diğer birçok ilçeden farklı olarak Kağıthane ilçesi sınırları içinde bulunan mahallelerdeki işçi kahvehanelerinde bazı illerden gelen işçi grupları yoğun şekilde beklemeleri nedeniyle Sivashlıların kahvehanesi (Hamidiye işçi pazarı), Samsunlu ve Orduluların kahvehanesi (Gürsel işçi pazarı) veya Erzincanlıların kahvehanesi (Çağlayan işçi pazarı 2) olarak bölge halkı ve işverenler tarafından adlandırılmaktaydı. Görüldüğü üzere geçmişte her işçi grubu kendi hemşerisi olan işçilerle veya aynı etnik gruptan oldukları işçi gruplarıyla aynı mekânda beklemeyi tercih etmekteydi.

⁴⁹⁷ Erzincanlılar işçi kahvehanesi olarak da bilinen kahvehanenin günümüzdeki ismi Yıldırım kıraathanesidir. Erzincanlı işçi kahvehanesi, Kağıthane meydanındaki işçi kahvehanesi ve Sanayi mahallesindeki işçi pazarı gibi bölgenin en eski işçi pazarlarından biriydi. İşçi kahvehanesinde uzun yıllar sadece Erzincanlı işçiler beklemesi nedeniyle mahalle sakinleri ve işçiler tarafından işçilerin beklediği kahvehane zamanla Erzincanlıların işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlandı.

Çağlayan işçi pazarına 1970'lerin başlarında birkaç Erzincanlı işçinin gelmesiyle beraber kısa sürede Erzincanlı işçilerin sayısında artış yaşanmıştır. İşçi kahvehanesinde Erzincanlı işçilerin yanı sıra kısa süreliğine de olsa birkaç Erzurumlu işçinin de beklediği tespit edilmiştir. Bu işçi grubu arasında aynı aileden olan, akrabalık veya hemşerilik ilişkisi bulunan işçiler beklemekteydi. Yapılan görüşmelerde işçilerin dönemlerine göre net sayıları tespit edilememiştir⁴⁹⁸. Erzincanlı işçi kahvehanesinde bekleyen Erzincanlı işçilerin büyük çoğunluğu inşaat ustaları ve inşaat işçilerinden oluşmaktaydı. Bu işçi grubu diğer birçok işçi pazarından farklı olarak ağırlıklı olarak inşaat işlerine ve boş zamanlarında kömür taşımaya gitmekteydi. İşçiler, geçmişte nadir durumlarda kömür taşımaya gitmekteydi. Kağıthane bölgesinde mahalleliler arasında yardımlaşma ağları güçlü olması nedeniyle kömür taşıma dönemi geldiğinde sokaktaki komşular genelde IMC yoluyla birbirlerinin kömürlerini taşımaktaydı. Bu sebeple Erzincanlı işçiler, daha çok diğer bölgelerdeki apartman sakinlerin kömürlerini taşımaktaydı. İşçiler, aynı zamanda Kağıthane ilçesine bağlı olan Vatan ve Cendere caddesi üzerinde bulunan nalbur ve keresteci esnaflarında yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1960'lardan itibaren bölgede gecekondulaşma süreci hız kazanmasıyla gecekondulu veya birkaç katlı inşaat işi alan inşaat kalfaları veya arsa sahipleri de Kağıthane meydanındaki işçi pazarı, Sanayi işçi pazarından veya Erzincanlı işçi kahvehanesinden Erzincanlı işçileri seçip inşaat işlerinde çalıştırmaktaydı.

1990'larda bölgede gecekondulaşmanın son bulmasına bağlı olarak inşaat işleri hızla azalması ve kömür kullanımı yerine bölgede doğalgaz kullanıma geçilmesiyle Erzincanlı işçilerin neredeyse tamamı Çağlayan bölgesinden ayrılmak zorunda kaldı. 2000'lerden sonra geriye kalan birkaç yaşlı Erzincanlı işçinin de ayrılmasıyla Çağlayan bölgesinde bulunan Erzincanlı işçi kahvehanesinde işçi kalmamıştır. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında sadece yerel halk ve esnaflar Erzincanlıların işçi kahvehanesinde (Yıldırım kiraathanesinde) oturmaktadır.

4.1.19.5. Gürsel (Mahallesi) İşçi Pazarı

Gürsel mahallesindeki işçi pazarının bulunduğu konuma baktığımızda; Gürsel mahallesine bağlı Şevket Paşa caddesi üzerinde yaklaşık olarak 20 yıllık bir işçi kahvehanesi bulunmaktadır. İşçiler, uzun yıllar bu işçi kahvehanesinde beklemektedir⁴⁹⁹. Yapılan

⁴⁹⁸ Erzincanlı işçi kahvehanesinin geçmişi 2000 öncesine dayanması nedeniyle bölge halkı tarafından yeterince bilinmediği tespit edilmiştir. Saha çalışmasında 1962 yılında Kağıthane bölgesine yerleşen yaşlı bir bireyden işçi pazarına dair genel verilere ulaşılmıştır. Saha çalışması sürecinde işçi pazarında işçi bulunmaması nedeniyle işçi pazarına dair detaylı verilere ulaşılamamıştır.

⁴⁹⁹ İşçi kahvehanesi ilk olarak Şevket Paşa caddesi üzerinde bulunan ve günümüzde Ganyan Bayi (907'nolu dükkânın) bulunduğu yer işçi kahvehanesiydi. 2018 yılında işçi kahvehanesi belli sebeplerden dolayı birkaç metre

gözlemlerde ve görüşmelerde işçiler, kahvehanenin bir köşesindeki masalarda oturup iş beklerken, diğer masalarda ise ağırlıklı olarak Samsunlu ve Ordulu hemşerilerinden olan mahalle sakinleri ve esnafların da muhabbet etmekte veya oyun oynamaktadır⁵⁰⁰.

Samsunlu ve Ordulu işçiler, inşaat işlerine, inşaat malzemeleri taşıma, ev taşıma ve bölgedeki esnafların veya halkın yüklerini taşımaya gitmektedir. Çağlayan ve Gürsel mahallesindeki Erzurumlu ve Sivaslı nakliyatçılara işçi lazım olduğunda genelde Gürsel işçi pazarındaki işçilere cep telefonu yoluyla ulaşarak işe davet edilmektedir. İşçiler, küçük gruplar halinde ev taşımaya gitmektedir. İşçilerin önemli bir bölümü, ev taşımaya gitmeleri nedeniyle ilkbahar ve yaz aylarında yoğun şekilde çalışırken, kış mevsiminde ise nadir günlerde ev taşımaya gittikleri için daha az kazanç sağlamaktaydı.

Samsunlu ve Ordulu işçiler, 2000’li yılın başında işçi kahvehanesinde beklemeye başladı. Yapılan görüşmelerde ilk hangi işçinin grubunun kaç işçiyle beklemeye başladığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. 2000’lerin başlarında 100’e yakın Samsunlu (ağırlıklı olarak Terme ilçesinden gelenler) ve Ordulu (ağırlıklı olarak Akkuş ilçesinden gelenler) işçi beklemekteydi. Gündelik işlerin azalmasına bağlı olarak işçi sayısı da azalmaya başladı. 2012 yılına gelindiğinde ise Samsunlu ve Ordulu işçilerin sayısı 50’lere kadar düştü. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında ise yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda 15-20 civarında işçinin beklediği tespit edilmiştir. İşçiler, ağırlıklı olarak nakliyatçılarla beraber ağır yükleri taşımaya gittikleri için yaşlı işçiler tercih edilmemekteydi. Bu sebeple yaşlı işçiler, yük taşıma işlerine gidemedikleri için işçi pazarında beklememeyi tercih etmekteydi. Diğer işçi pazarlarından farklı olarak Gürsel mahallesindeki işçi kahvehanesinde ağırlıklı olarak genç ve orta yaşlı işçiler beklemektedir. İşçilerin bir bölümü, farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak çalışması, bazı işçi grupların da farklı ilçelerde daire satın alarak bölgeden ayrılmasıyla işçi sayısında zamanla düşüş yaşandı. Az sayıdaki işçi ise elde etmiş olduğu birikimle kendine

ilerisindeki A101 Marketin hemen karşısındaki mekâna taşınmıştır. Bu şekilde işçiler, işçi pazarından ayrılmak yerine işçi kahvehanesinin işletmesinin yeni açtığı mekânda beklemeye devam ederek günlük işlere gitmektedir. İşçiler, güneşin doğuşuyla kahvehanenin açılmasıyla işçi kahvehanesinde beklemeye başlamaktadır. İşçiler, işçi kahvehanesini gündüzleri işgücüne katılmak için kullanırken akşamları ise işçi arkadaşlarıyla sosyalleşmek için işçi kahvehanesine gelmekteydi. Gürsel mahallesinde bulunan işçi kahvehanesine işçilerin yanı sıra esnaflar ve mahalle sakinleri de oturmaktadır.

⁵⁰⁰ Belli günlerde iş çıkmadığında işçiler de kendi aralarında oyun oynayarak işverenlerin kahvehaneye gelmelerini beklemektedir. İşçi grubu 20 yıldan fazla bir süre sokakta bulunan işçi kahvehanesinde beklemeleri ve esnaflar ve mahalle sakinleri tarafından da bilinmesi sayesinde bu gruplar arasında nadir durumlarda gerilim yaşanmaktaydı. İşçi kahvehanesine gelen yerli grupların büyük çoğunluğu işçilerin hemşerileri olması sayesinde her iki grup arasında daha az gerilim yaşanmasına olanak sağlamaktaydı. Aynı şekilde işçi kahvehanesinde bekleyen Samsunlu ve Ordulu işçi grupları uzun yıllar aynı işçi kahvehanesinde beklemeleri sayesinde işçi grupları arasında arkadaşlık ilişkisi gelişti. Aynı şekilde Samsunlu ve Ordulu işçi grupları, farklı alanlarda çalışmaları ve birçok işçinin belli işverenlerle çalışmaları sayesinde işçi grupları arasında işgücüne katılım konusunda gerilim yaşanmamaktaydı.

nakliyat aracı olarak bölgede nakliyatçılık yaparak kendi işinin işverenu oldular. İşçi kahvehanesine zamanla genç işçilerin yönelmemesi ve son yıllarda yerli veya yabancı yeni işçi grupların da dahil olmaması nedeniyle işçilerin sayısında son yıllarda ciddi bir düşüş yaşandı.

4.1.19.6. Hamidiye (Mahallesi) İşçi Pazarı

Kağıthane ilçesinin Hamidiye mahallesine bağlı Gazi sokağında Sivas Zara Avşar köyü derneği bulunmaktadır. Bu köy derneği mekân olarak kahvehane olup aynı zamanda Sivaslı işçilerin ve Sivaslı nakliyatçıların beklediği bir mekândır. Sivaslı işçiler, uzun yıllar derneğin kahvehanesinde beklemesi nedeniyle işçiler ve yöre halkı tarafından da işçi kahvehanesi olarak bilinmektedir. Hamidiye mahallesinde bulunan işçi kahvehanesinde işçiler ve nakliyatçılar gün boyunca işe gitmek için beklediği gibi gün içinde boş saatlerde veya akşam saatlerinde işçi veya nakliyatçı işverenlerle muhabbet etmekte veya oyun oynayarak sosyalleşmekteydi⁵⁰¹.

Sivaslı işçiler ve nakliyatçılar, 1990'ların ortalarında Hamidiye işçi pazarında beklemeye başladıkları tespit edilmiştir. Daha öncesinde Sivaslı işçiler ve nakliyatçılar, Kağıthane deresinin hemen yakınında bulunan Kağıthane meydan işçi pazarında beklemekteydi. Sivaslı işçiler ve nakliyatçılar, Kağıthane meydanındaki işçi kahvehanesinde 1990'ların ortalarına doğru günlük işlerin azalması nedeniyle birçok işçi, işçi kahvehanesinden ayrıldı. Birçok Sivaslı işçi, Hamidiye mahallesinde arsa veya daire satın alarak Hamidiye mahallesine yerleşmesiyle birlikte Sivaslı işçiler ve nakliyatçılar, Kağıthane meydan işçi pazarına gitmek yerine evlerine yakın bulunan Sivas Zara Avşar köyü derneği kıraathanesinde beklemeyi tercih ettiler. Sivas'ın Zara ilçesinden gelen işçi grubu, zamanla kendi işçi kahvehanesinde kalıcılaşarak günlük işlere gitmeye başladı. Hamidiye işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer birçok işçi pazarından farklı olarak sadece yük taşıma işlerine gitmektedir. Bölgede bulunan Sivaslı nakliyatçılar aracılığıyla yük taşımaya giden Sivaslı işçilerin kendi ekipleri bulunmaktadır. Hamidiye işçi pazarında Sivaslı işçilerin ekip halinde yük taşımaya gitmesi ve işçi ekiplerin de çalıştıkları nakliyatçılar belli olduğu için işçiler arasında işgücüne katılım konusunda daha az gerilim yaşanmaktadır. Genelde nakliyatçılara veya işçilere fazla işçi lazım olduğunda o anda işçi kahvehanesinde hangi işçi grubu boşta ise o işçiler seçilip işe götürülmektedir. İşçiler, firmaların, fabrikaların ve bölgedeki esnafların yüklerini taşımının yanı sıra ev sahiplerinin de ev eşyalarını taşımaya gitmektedir.

⁵⁰¹ Diğer işçi kahvehanelerinde farklı olarak genelde işverenler ve işçiler, masalarda iç içe geçmiş bir şekilde iş çıkmasını beklemekteydi. Bu iki grup iş beklerken bulundukları masalarda gündelik muhabbetlerini ederken bazı işçi ve işverenler ise masalarda oyun (okey, batak) oynayarak iş beklemektedir. İşçi kahvehanesine gelenlerin büyük çoğunluğu, işçi ve işverenlerden oluşmaktadır. Bazen de Sivas iline bağlı Zara ilçesinden olan mahalle sakinleri de işçi kahvehanesinde muhabbet edip veya oyun oynadıkları gözlemlenmiştir.

1990'ların sonlarında Hamidiye işçi pazarında 15-20 civarında Sivaslı işçi beklemekteydi. Bu tarihte Sivaslı işçilerin yanı sıra 2-3 Sivaslı nakliyatçı da işçi pazarında beklemekteydi. 2000'lerden 2022 yılına dek Sivaslı işçilerin sayısında keskin bir artış yaşanmamıştır. İşçi pazarında Sivaslı işçilerin aksine Sivaslı nakliyatçıların sayısında keskin bir artış yaşanmış olup saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında 15-20 civarında Sivaslı nakliyatçı bulunmaktadır⁵⁰². 2000'lerden günümüze dek işçilerin bir bölümü, elde ettiği birikimle nakliyat aracı alıp işveren olunca belli dönemlerde işçi sayısında ufak düşüşler yaşanmasına neden oldu. Özellikle son yıllarda ekonomik krizin derinleşmesiyle işsiz kalan ve farklı işten emekli olup emekli maaşıyla geçinmeyen birkaç yaşlı işçi de temel geçimlerini sağlayabilmek için Hamidiye işçi pazarında beklemeye başlamasıyla işçilerin sayısında ufak bir artış yaşandı.

4.1.20. Küçükçekmece İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.20.1. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

Küçükçekmece ilçesine bağlı Meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, ilk zamanlarda Küçükçekmece kent meydanında bulunan Aziz Sancar caddesi ile İstanbul caddesinin kesiştiği nokta dolmuşcuların beklediği alanın çevresinde beklemekteydi. İşçiler, caddenin kenarında binaların köşesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 2010'ların başlarında kent meydanı düzenlemesi çerçevesinde bölgenin şantiye alanına dönüştürülmesiyle işçiler, zorunlu olarak az ileride bulunan Fatih camisinin önündeki caddenin kenarında beklemeye başladı. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında da işçiler, Caminin bahçesinde veya caminin önündeki caddenin kaldırımlarında bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir.

Meydan işçi pazarında 2000 öncesinde her ilden gelen işçi grupları kendi hemşerileriyle işçi pazarının bir köşesinde beklemeye tercih ederken 2000 sonrasında ise işlerin azalmasına bağlı olarak işçilerin de sayılarının azalmasıyla işçiler, iç içe beklemeye başladı. 2000 öncesinde iş yoğunluğun fazla olması ve her işçi grubunun farklı bir köşede beklemesi sayesinde işçi grupları arasında işe gitme konusunda nadir tartışmalar yaşanmaktaydı.

⁵⁰² Sivaslı nakliyatçıların yarısından fazlası, geçmişte Kağıthane meydan işçi pazarında ve Hamidiye işçi pazarında uzun yıllar işçi olarak çalışmış olup nakliyat işinde de uzmanlaşmasıyla elde ettiği birikimle kendine nakliyat aracı alarak işveren oldular. İşçilikten gelmeyen diğer nakliyatçılar ise köylerinde tarlalarını satarak veya fabrikalarda emekli ikramiyelerini alarak küçük nakliyat aracı alıp bölgede nakliyatçılığa başladı. Geçmişte nakliyat aracı almaya gücü yetmeyen işçiler, birkaç işçi akrabası veya arkadaşıyla paraları birleştirip küçük nakliyat aracını almaktaydı. Günümüzde Hamidiye işçi pazarında 15-20 civarında Sivaslı nakliyatçı bulunmakta olup Sivaslı nakliyatçıların büyük çoğunluğu, tıpkı diğer bölgelerde olduğu gibi işe gitmedikleri günlerde işçi kahvehanesinde işçi eksikliği ortaya çıktığında tıpkı diğer işçi arkadaşları gibi işçi olarak yük taşımaya gitmektedir. Nakliyatçılar, bu sayede işçi kahvehanesinde ortaya çıkan işçi eksikliğini gidererek Kağıthane bölgesinden diğer işçi pazarlardan işçi temin etmek yerine kendi nakliyatçı arkadaşlarını yük taşımaya götürmektedir.

Günümüze doğru ise iş yoğunluğunun azalmasına bağlı olarak işçiler arasında daha fazla gerilim yaşanmaya başladı.

İşçiler, 2000 öncesinde inşaat işlerine, kömür taşıma, ev taşıma, bölgedeki fabrikaların ve Prof. Dr. Aziz Sancar caddesi üzerinde bulunmuş olan nalbur, keresteci esnafların yüklerini taşımaktaydı. 2000 sonrasında ise inşaat işlerinin azalması ve kömür kullanımı son bulmasıyla işçiler, daha çok inşaatlarda tadilat işlerine, inşaat malzemeleri taşıma ve ev taşıma işleri başta olmak üzere yük taşımaya gitmektedir⁵⁰³.

Küçükçekmece ilçesine bağlı meydan işçi pazarına ilk ne zaman, hangi işçi grubunun beklemeye başladığı ve yıllara göre işçilerin sayılarına dair kesin verilere ulaşılamamıştır⁵⁰⁴. Yapılan görüşmeler neticesinde 2000 öncesinde 80'den fazla işçi beklemekteydi. Bu işçi grubu daha çok Gümüşhaneli, Giresunlu, Rizeli, Ordulu, Karslı, Ardahanlı, Erzurumlu ve Siirtli işçilerden oluşmaktaydı. Bu işçi grubu içinde sayısal olarak en çok Gümüşhaneli inşaat işçileri beklemekteydi. 2010 yılına doğru işçilerin beklediği bölge şantiye alanına dönüşmesi üzerine (bölgede kent meydanı yapmak amacıyla) işçiler bir bölümü Fatih caminin önüne geçip beklemeye devam ederken, diğer bir bölümü ise Fatih camisinin önünde beklemek yerine işçi pazarından tamamen ayrılmayı tercih etti. 2010 yılında 35 civarında işçi beklemekteydi. 2010 yılından 2022 yılına dek günlük işlerin azalması bağlı olarak gündelik işçilere duyulan talebin de hızla azalmasıyla işçilerin büyük çoğunluğu işçi pazarından ayrıldı. Kömür taşıma işinin sonlanması, inşaat işlerinin ciddi oranda azalmasıyla birlikte işçilerin gelirlerinin yaşanan keskin azalışla birlikte işçiler, işçi pazarından ayrılmaya başladılar. 2022 yılına gelindiğinde ise yapılan saha araştırmasında sadece Gümüşhaneli (2) ve Malatyalı (2) yaşlı işçilerin beklemeye devam ettiği tespit edilmiştir.

İşçilerle yapılan görüşmelerde son yıllarda herhangi bir işçi grubunun meydan işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmadığı tespit edilmiştir. Yabancı göçmen işçiler, Küçükçekmece ilçesinde daha çok Halkalı işçi pazarında beklemeye tercih ederken, yerli işçiler ise daha çok işgücünün yoğun olduğu diğer bölgelerdeki işçi pazarında beklemeyi tercih

⁵⁰³ Küçükçekmece meydanında ve Yenimahalle'de bekleyen nakliyatçılar, işçi ihtiyacını daha çok meydan işçi pazarındaki yaşlı işçilerden karşılamaktadır. Nakliyatçılar, beklediği alanda Halkalı işçi pazarının nakliyatçılara uzakta kalması, Küçükçekmece merkezinde sadece meydan işçi pazarı bulunması ve bölgede ucuz işçi olarak çalışacak yabancı göçmen işçi bulunmaması nedeniyle nakliyatçılar gönülsüz olarak yaşlı işçileri yük taşımaya götürmektedir.

⁵⁰⁴ İşçilerle yapılan görüşmede işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı son dönemlerde beklemeye başladığı gözlemlenmiştir. Nitekim en eski işçinin 2005'lerin başlarında beklediği tespit edilmiştir. Aynı şekilde hem çevredeki esnafa hem de işçilerle yapılan görüşmelerde işçi pazarının tarihsel geçmişine dair ayrıntılı bir bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. İşçiler, ağırlıklı olarak 2000 sonrasında dair temel veriler paylaştıkları için işçi pazarının tarihsel geçmişine dair detaylı bir veriye ulaşılamamıştır.

etmektedir. Bu sebeple meydan işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı yaşlı işçilerden oluşması ve son dönemlerde genç işçilerin de meydan işçi pazarına yönelmemesi nedeniyle önümüzdeki yıllarda meydan işçi pazarında işçilerin tamamı dağılacağı öngörülmektedir.

4.1.20.2. Halkalı İşçi Pazarı

İşçiler, Zeynebiye camisiyle Orkide sokağının kesiştiği noktadaki caddenin kenarındaki kaldırımlarda karşılıklı olarak beklemektedir⁵⁰⁵. İşçiler, 2012 yılına dek işçi pazarının hemen yanında bulunan kahvehanede beklemekteydi. İşçiler, her iki kahvehanede de oturup günlük işlere gitmektedir⁵⁰⁶. 2015 yılına gelindiğinde ise Kürt işçiler, bilinmeyen bir sebeple daha önceden beklediği alanı terk ederek az ileri de bulunan Zeynebiye caddesi ile Fatih caddesinin kesiştiği noktada (Tandem Yayınları işyerinin önü) beklemeye başladı. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında da Kürt işçiler, yabancı göçmen işçilerden ayrı olarak Zeynebiye caddesi ile Fatih caddesinin kesiştiği noktada (Tandem Yayınları işyerinin önü) beklemeye devam etmektedir⁵⁰⁷.

Her ülkeden gelen işçi grubu Halkalı işçi pazarında ayrı bölgelerde veya köşelerde beklemeleri sayesinde işçiler arasında veya işgücüne katılım sürecinde daha az gerilim yaşanmaktadır. Birçok işçi pazarında olduğu gibi Halkalı işçi pazarında da işçilerin dağınık olarak ayrı köşelerde beklemeleri işçiler arasındaki gerilim azaltan temel etken olmuştur. İşçi grupları içinde farklı illerden gelen Kürt işçileri bir köşede Azerbaycanlı ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden gelen işçi grupları da diğer bir köşede yan yana beklemeyi tercih etmektedir. İşçi grupları arasında soydaşlık ilişkileri işçilerin aynı noktada beklemelerine olanak

⁵⁰⁵ İşçiler, sabah güneşin doğuşuyla yolun her iki tarafından bekleyerek işverenlerin kendilerini günlük işlere götürmelerini beklemektedir. Sabah erken saatlerde iş bulan işçiler, işe giderken iş bulamayan işçiler ise bir umutla işe gidebilmek için 16:00-17:00'ye dek işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. İşçiler, havaların güzel olduğu dönemlerde Zeynebiye caddesinde bulunan Orkide sokağının köşesinde beklerken, soğuk havalarda ise Orkide sokağın başında bulunan işçi kahvehanesinde beklemekteydi.

⁵⁰⁶ Her iki kahvehaneye esnafın da oturdukları ve çay içtikleri gözlemlenmiştir. Aynı şekilde ayakta beklemekte yorulan işçilerde birkaç dakikalığına bu kahvehanelerde çaylarını içip tekrardan caddeye çıkıp işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Bu iki kahvehane de işçi pazarına birkaç metre uzaklıkta bulunmaktadır. İşçilerin çoğu kış aylarında havanın çok soğuk olduğu günlerde bu iki kahvehaneden birisine oturmaktadır. Her iki kahvehaneye de de işçiler dışında Mahalle sakinlerinden oluşan Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı vatandaşların da oturdukları gözlemlenmiştir. Saha çalışması sürecinde yapılan görüşmelerde işçi pazarının bulunduğu bu bölgede çok yoğun Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı nüfusuna denk gelinmiştir. Özellikle Sovyet Birliğinin dağılmasıyla Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı işçilerin bir bölümü, İstanbul'a çalışmaya gelerek enformel işgücüne katılmıştır. Süreçle birlikte bu gruptan gelen göçmen sayısında yaşanan artışla İstanbul Avrupa yakasında işçi pazarları içerisinde özellikle Zeytinburnu ilçesi ve Küçükçekmece ilçesine bağlı Halkalı'da yoğunlaşmaktaydı.

⁵⁰⁷ İşçilerle yapılan görüşmelerde 2015'lere dek Kürt işçilerle yabancı göçmen işçiler işçi pazarında aynı alanda beklemekteydi. İşçiler, bazı günlerde bu alanda beklerken, bazı günlerde ise yabancı işçilerin yanında beklemekteydi. Bu sebeple Kürt işçilerin yeri sabit değildi. Görüldüğü üzere Zeynebiye caddesinin başında Kürt işçiler beklerken, Zeynebiye Camii Şerifi'nin hemen önünde ise yabancı göçmen işçiler beklemektedir. Kürt işçiler, havanın sıcak olduğu günlerde Fatih caddesi üzerinde beklerken yağışlı ve soğuk havalarda ise yabancı göçmen işçilerin bekledikleri alana dönerek Orkide sokağında bulunan kahvehanelerde oturmaktadır.

sağlamaktadır. İşçilerin, caddenin köşelerindeki kaldırımlarda beklemesi ve bölgedeki esnaflara (kahvehanelere, dükkânlara vb.) iyi kazanç sağlamaları nedeniyle işçi pazarı çevresindeki esnafların işçilerin bekleyişlerini olumlu karşılamaktaydı. Aynı şekilde Halkalı işçi pazarı çevresindeki mahalle sakinlerinin önemli bir bölümü, Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı vatandaşlarından oluşması sayesinde mahalle sakinleri ile işçiler arasında gerilim yaşanmamasına olanak sağlamaktaydı.

Halkalı işçi pazarına, ilk olarak Kürt işçileri beklemeye başladı. Kürt işçiler, ilk kez 1978 yılında günümüzde yabancı işçilerin beklediği Zeynebiye caddesi ile Orkide sokağın kesiştiği alanda beklemekteydi. Kürt işçiler, 1987'lerin başlarına dek caddenin kenarında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 1987 yılında işçi pazarının yanında bir kahvehane açılmasıyla işçiler, soğuk havalarda kahvehanede oturup günlük işlere gitmekteydi (2012 yılında kahvehane işletmecisi ile mülk sahibi arasında yaşanan anlaşmazlık üzerine işçi kahvehanesi kapatıp işçi pazarına birkaç metre uzaklıkta bulunan Orkide sokağında yeni mekânda kahvehanesini açtı). Kısa sürede kahvehane bölge halkı tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırıldı. 1980'lerde Iğdır, Kars (Özellikle Kars'ın Ardahan ilçesinden gelenler), Ağrı, Bitlisli işçilerden oluşan 25'ten fazla Kürt işçi beklemekteydi. 1980'lerin ortalarından itibaren bölgede inşaat faaliyetlerin hız kazanmasıyla kısa sürede Halkalı işçi pazarına birçok yeni Kürt işçi de gelmeye başladı.

1991 yılında Sovyetler Birliği dağılmasıyla beraber 1992 yılının ortalarında Nahçıvan ve Azerbaycan bölgesinden birçok işçi, Halkalı işçi pazarında Kürt işçilerle beraber beklemeye başladı. 1990'ların ortalarına doğru yabancı göçmen işçiler azınlıkta olup işçilerin büyük çoğunluğu Kürt işçilerden oluşmaktaydı. Kısa sürede yabancı ve Kürt işçilerin de sayısında yaşanan artışa bağlı olarak 1990'ların ortalarında 150'den fazla yerli işçi (Kürt işçi) ve yabancı göçmen işçi (Nahçıvanlı ve Azerbaycanlı) beklemekteydi. 1998-2000 yılları arasında Zeytinburnu ilçesine bağlı Akşemsettin (Avrasya hastanesi karşısı) işçi pazarı ve Fatih ilçesine bağlı Topkapı işçi pazarında bekleyen bazı Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı işçilerde Küçükçekmece ilçesine bağlı Halkalı işçi pazarında beklemeye başladı. 1990'ların sonlarında Halkalı işçi pazarına birkaç Gürcistanlı işçinin de beklediği söylensen de bu veri bazı işçiler tarafından teyit edilememiştir. Aynı şekilde 1990'ların sonlarına dek bazı Romanyalı işçilerin de Halkalı bölgesinde bazı esnafların yanında yük taşıma işlerinde çalışmaktaydı. Bu dönem aralığında bu bölgede her ne kadar Romanyalı işçiler, bulunsa da Halkalı işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmadıkları tespit edilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler de beklemeye başladı. Afganistanlı işçilerden hemen sonra ise

Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçiler de beklemeye başladı. Yapılan görüşmelerde Halkalı işçi pazarında 1978-2022 dönemleri arasında Türkiye vatandaşı olan hiçbir Türk işçinin beklemediği tespit edilmiştir.

Geçmiş yıllarda Halkalı işçi pazarında Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Yönetimi, Türkmenistan, Özbekistan ve Afganistan ülkelerinden gelen yabancı işçiler de halkalı işçi pazarında beklemekteydi. Özellikle son dönemlerde işlerin azalmasıyla birlikte Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçiler, Halkalı işçi pazarından ayrıldılar. Son yıllarda geriye kalan birkaç Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçi grubu beklemiş olsa da Halkalı işçi pazarında Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçi grubu ile Nahçıvanlı ve Azerbaycanlı işçiler arasında yaşanan gerilimin (işçi pazarında yaşanan hırsızlıktan dolayı) artmasına bağlı olarak Nahçıvanlı ve Azerbaycanlı işçilerin Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçilerin Halkalı işçi pazarından ayrılmalarını talep ettiler. Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçilerin sayıca azınlıkta olması nedeniyle zorunlu olarak Halkalı işçi pazarından tamamen ayrıldılar. Bunun dışında 2021-2022 dönemleri arasında özellikle bazı muhalif partilerin ve hükümetin düzensiz göçmenlere karşı olumsuz tutum sergilemeleri ve sosyal medya üzerinden göçmen karşıtı haberlerin yayılmasına paralel olarak 2021'lerin başlarından itibaren güvenlik güçleri yoğun bir şekilde düzensiz göçmen işçilerin peşine düştüler. Özellikle son iki yılda Halkalı işçi pazarına gelen polislerin birçok düzensiz Afganistanlı göçmeni yakalayıp geri gönderme merkezlerine götürüldü⁵⁰⁸. Bunun dışında yakalanmayan bazı düzensiz Afganistanlı göçmenlerinde yakalanma korkularından dolayı Halkalı işçi pazarında beklememeyi tercih etmiştir. Geriye kalan düzensiz Afganistanlı göçmenlerin hangi çalışma alanlarına kaydıklarına dair herhangi bir veriye ulaşılammıştır. Böylece saha çalışması yapıldığı 2022 yılında yapılan görüşmede ve gözlemlerde Halkalı işçi pazarında düzenli Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçilerin dışında düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin de beklemediği tespit edilmiştir.

2022 yılında yapılan saha araştırmasında hem işçilerle yapılan görüşmelerde hem de yapılan gözlemlerde 60 civarında Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı yabancı göçmen işçinin beklemeye devam ettiği tespit edildi. İşçilerin büyük çoğunluğu Nahçıvanlı işçilerden oluşmaktadır. Son yıllarda Türkmenistanlı, Özbekistanlı ve Afganistanlı işçilerin de Halkalı işçi pazarından ayrılmasıyla diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Halkalı işçi pazarında da işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Özellikle son yıllarda işlerin hızla düşmesi ve pandemi

⁵⁰⁸ Nitekim saha çalışması sürecinde işçi pazarının hemen köşesinde bir tane resmi polis aracı bulunmakta olup belli günlerde işçilerden kimlik kontrolü yaptıkları tespit edilmiştir. Günümüzde polis araçların bu bölgelerde devriye atması nedeniyle düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin Halkalı işçi pazarına yönelememekteydi.

dönemiyle birlikte birçok işçinin Halkalı işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldı. Halkalı işçi pazarında Yabancı göçmen işçilerin dışında yabancı işçilerin birkaç dakikalık mesafede ise Kürt işçiler beklemektedir. Bu alanda ise sadece Ardahan, Ağrı, Bitlisli, Şanlıurfa, Kars, Siirt gibi Kürt illerinden gelen 10-15 civarında Kürt işçi beklemektedir. Kürt işçi grubu içinde ise en çok Ağrılı ve Karslı işçi grubu beklemeye devam etmektedir. Geçmişten günümüze Halkalı işçi pazarında yabancı göçmen işçilerde olduğu gibi Kürt işçilerin de sayısında ciddi bir düşüş yaşandı. Bir yandan işlerin hızla düşmesi ve öte yandan son dönemlerde yabancı göçmen işçilerinde Halkalı işçi pazarına gelmesiyle Kürt işçilerin işgücüne katılımlarını olumsuz yönde etkiledi. Süreçle birlikte Kürt işçilerin gelirlerinin hızla düşmesiyle Kürt işçilerin bir bölümü, Halkalı işçi pazarından ayrıldı. Halkalı işçi pazarında yabancı göçmen işçilere kıyasla Kürt işçi grubu içinde daha çok genç işçi bulunmaktaydı.

Halkalı işçi pazarında 1990'ların ortalarına dek Kürt işçiler, yoğun bir şekilde inşaat işlerine (özellikle gecekondü evlerin yapımı) ve boş zamanlarında kömür taşımaya, ev taşımaya ve bölgedeki nalbur, keresteci ve kömürcü esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Sonraki yıllarda ise kömür taşımanın sonlanması ve inşaat işlerine azalmasına bağlı olarak işçiler, daha çok inşaat malzemeleri taşıma, inşaatlarda tadilat işlerinde çalışmaya başladı. Aynı zamanda ev taşımaya ve bölgedeki bazı esnafların ve firmalarında yüklerini (özellikle Küçükçekmece ve İkitelli de bulunan tekstilcilerin yanı sıra İkitelli de bulunan bazı fabrikalar vb.) taşımaya gitmektedir. Günümüzde ise işçiler, nadiren taşeron firmalarının inşaat ve park-bahçe işlerine gitmektedir.

4.1.21. Sarıyer İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Avrupa yakası içerisinde işçi pazarların yoğunlaştığı ilçelerden biri de Sarıyer ilçesidir. 2022 yılından yapılan saha araştırmasında Sarıyer ilçesinde altı işçi pazarı bulunduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar Sarıyer ilçesinde altı işçi pazarı bulunmuş olsa da bu bölgedeki işçi pazarında bekleyen işçiler arasındaki geçişkenlik daha azdır. Geçmişten günümüze dek hem Sarıyer ilçesinin hem de İstanbul'un diğer ilçelerinin gündelik işçi ihtiyacının bir bölümü Sarıyer ilçelerinde bulunan altı işçi pazarından karşılanmaktaydı. Sarıyer ilçesine bağlı farklı mahallerde altı işçi pazarı bulunmakta olup bu işçi pazarları ayrı ayrı incelenecektir.

4.1.21.1. İstinye İşçi Pazarı

Sarıyer ilçesine bağlı İstinye işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında işçiler, İstinye caddesi üzerinde bulunan İstinye meydanında Ahmed Şemseddin Efendi çeşmesinin önündeki çınar ağaçlarının altında beklemekteydi. İşçiler, İstinye meydanında çınar ağacının gölgesinde beklemekte olup su ihtiyacını çeşmeden karşılamaktaydı. Bu sebeple İstinye işçi

pazarında bekleyen işçiler, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda beklemekteydi. İşçiler, 2000'lere dek İstinye tarihi çeşmenin önünde beklemelerini sürdürmüştür. 1994 yılında Sarıyer belediyesi tarafından işçilerin beklediği meydanın İstinye spor Kulübü'ne ekonomik destek sağlamak amacıyla İstinye spor Kulübü'ne bağlı çay bahçesi yapılması üzerine işçiler, zorunlu olarak bekledikleri alandan ayrıldı. Böylece işçiler, meydanın az ilerisinde bulunan Dereboyu sokağındaki kahvehanede (İstinye merkez taksi durağının hemen yanındaki kahvehane) beklemeye başladı. İşçilerin bir bölümü, birkaç yıl daha belli aralıklarla (özellikle sıcak havalarda) caddenin belli köşelerinde bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etti⁵⁰⁹. Bu durum birkaç yıl sürmesi neticesinde çay bahçesinde oturan müşteriler ve işletmecinin tepkisi üzerine işçiler, tekrardan işçi kahvehanesine dönerek beklemeye devam ettiler. İşçiler, sürekli aynı kahvehanede beklemesiyle kahvehane zamanla halk dilinde işçi kahvehanesi olarak anılmaktaydı.

2015 yılında işçi kahvehanesinin işletmecisi işyerini kapatmak zorunda kalması ve işçi kahvehanesinin Ganyan bayisine dönüştürülmesi üzerine işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, hemen yan da bulunan diğer bir kahvehaneye geçmek zorunda kaldı. Günümüzde kahvehanede yerel halk, esnaflar ve işçiler beklemektedir. İşçilerin sayısı az olması ve kahvehanenin bir köşesinde beklemeleri sayesinde işçilerin diğer gruplarla herhangi bir gerilim yaşanmamasına olanak sağlamaktaydı. İşçilerin geldikleri ilk günden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek üç farklı mekânda bekledikleri tespit edilmiştir. Mekânın bilinir olması işçiler için ciddi bir avantaj oluşturmakta ve hem çevre esnafları, yerel halk ve işverenlerin işçi mekânlarından haberdar olmaları işçilerin daha kolay işgücüne katılımını sağlamaktaydı. İş yoğunluğuna bağlı olarak birçok yeni işçi grubu da İstinye işçi pazarında beklemeye başladı. Bu sayede işverenler, çok rahat bir şekilde işçi ihtiyacını İstinye işçi pazarından karşılamaktaydı.

İşçilerle bazı mahalle sakini veya esnaflarla belli dönemlerde (1990'ların ortalarına dek) gerilim yaşamaktaydı. Bu gerilimin temelinde işçilerin bekleme alanı veya esnafları rahatsız etmekten ziyade daha çok işçilerin Kürt olması nedeniyle etnik gerilimler yaşanmaktaydı⁵¹⁰.

⁵⁰⁹ İşçiler, güneşin doğuşuyla meydanda beklemeye başlamakta iş bulamadıklarında ise çay bahçesine müşterilerin gelmesine bağlı olarak 10:00-11:00 gibi meydandan ayrılarak işçi kahvehanesine geçip beklemelerini sürdürmekteydi. İşverenler, öğleden sonra geldiklerinde meydanda işçi bulamadıklarında hemen yan sokakta bulunan işçi kahvehanesine yönelmekteydi.

⁵¹⁰ Nitekim Sarıyer-İstinye mahallesinde İstinye meydanında uzun yıllar esnaflık yapan görüşmeci bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı: "Bu çeşmenin önündeki meydanda Ağrılı, Karanlı işçiler çok vardı. O zamanlarda burada bir sürü Doğulu işçi vardı. İşte yani Kürt işçi vardı. O zamanlarda Kürt demek yasak olduğu için hep Doğulu işçi deyip dururduk. O zamanlarda işte 1990'ların başlarında terör olayları çıktığında buradaki Kürtler çok zorluk çektiler. Buranın yerlisi olsun ve bazı esnaflar olsun buradaki Kürtlere PKK'lı gözüyle bakarlardı. Hani bu sebeple bu işçiler o zamanlarda burada çok zorluk çektiler. İşçiler, sabahları bu meydana gelip beklerken bazı esnaflar olsun, buranın yerlisi olsun bu Kürt işçilere ters ters bakarlardı. O zamanlarda bu Kürt işçiler helalinden

İstinye işçi pazarında bekleyen Kürt işçiler, uzun süre bölgedeki bazı yerel halk ve esnaflar tarafından etnik dışlanmaya maruz kalmış olsa da Kürt işçiler, bu duruma uzun süre direnmeleri sayesinde İstinye işçi pazarında kalıcılaştı. Kürt işçiler, bu süreçte diğer gruplardan gelebilecek tehditleri bir arada durarak ve ortak hareket ederek bertaraf etmeye çalışmaktaydı. Bu durum aynı zamanda Kürt işçileri arasında ortak hareket etme ve dayanışma ağlarının güçlenmesi sayesinde kendi aralarında daha az gerilim yaşamalarına da olanak sağlamaktaydı.

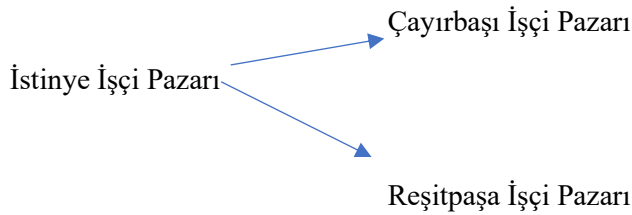
İşçi grupları arasında daha çok işe gitme sürecinde gerilim yaşanmaktaydı. İşçiler, daha çok işverenlerin işçi pazarına gelip pazarlık yapmasıyla günlük işlere gitmekteydi. Bölgede inşaat işleri çoğunlukla Karadenizli (Rizeli ve Trabzonlu) inşaat kalfalarının elindeydi. Rizeli ve Trabzonlu inşaat kalfalarına işçi lazım olduğunda İstinye işçi pazarında inşaat işlerinden uzmanlaşan Kürt işçileri seçip çalıştırmaya götürürlerdi. İşçiler, İstinye bölgesi başta olmak üzere Sarıyer ilçesinin birçok bölgesinde ve diğer ilçelerde inşaat işlerine ve kömür taşımayı yanı sıra bölgedeki fabrikaların ve İstinye bölgesinde Dereyolu caddesi (Sarıyer caddesi) üzerinde bulunan esnafların (keresteci, nalburcu ve kömürcülerin vb.) yüklerini taşımaya gitmekteydi. Aynı şekilde işçiler, belli günlerde mahalle sakinlerinin evini de taşımaya gitmekteydi. İşçilerin çalışma alanları zamanla değişerek bölgeden Fabrikaların kapatılması, kömür kullanımının sona erecek noktaya gelmesi ve gecekondulaşma sürecinin de sona ermesiyle işçiler, daha az işgücüne katıldı. Günümüzde ise işçiler, daha çok ev taşıma⁵¹¹, esnafların yüklerini taşıma, inşaat malzemelerini taşıma ve tadilat işlerine gitmektedir. İşçiler, nadir de olsa zenginlerin mülkiyetlerinde (villalarda veya siteli apartmanlarda) bahçe işlerine ve bazı firmaların düzenlediği miting, fuar ve konserler için malzeme taşımaya gitmekteydi.

para kazanıyorlardı burada. O zamanlarda buralarda özellikle Rizeli olmak üzere Karadenizliler çok fazla vardı. Hani ondan o zamanlarda buradaki Kürt işçiler bu yerli Karadeniz esnafların bazılarında, buranın bazı Karadenizli mahalle sakinlerinden çok çektiler.” Aynı şekilde İstinye işçi pazarında bekleyen Ağırlı işçi de bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı: “1990’larda burada Kürt işçi akrabalarımız olsun ailemizden olsun işçiler burada esnaflardan olsun buranın yerli bazı insanlarınca da sadece Kürt oldukları için çok çektiler. Eskiden bazı esnaflar, bu işçiler sadece Kürt diye buralarda beklemelerini burada oturmalarını istemiyorlardı. Kürt işçilerin bu çevrelerde kiralık evlerde kalmalarını pek istemiyorlardı. O zamanlarda buradaki Kürt işçiler, tek başına burada kolay kolay gezemezdi. Kürt işçiler, kalabalık halden birlikte eve gidip bu işçi durağına birlikte gelirlerdi. Çünkü tek başlarına olsa belki onlara birileri saldırır diye kalabalıktilar. O zamanlarda işte akşamları Kürt işçilerin gidip başka kahvelerde oturup çay içmelerine, muhabbet etmelerine buranın bazı esnafları izin vermiyorlardı. Burası ve yukarıdaki mahallede o zamanlarda Karadenizli esnaflar ve mahalleli çok vardı. Bazen mahalleye gidip gelirken de kavgalar çıkardı. Sonra işte zamanla onlar bize karışmadı, bizler de onlara karışmamaya başladık.”

⁵¹¹ İstinye işçi pazarının bulunduğu sokağın hemen önündeki Sarıyer caddesi üzerinde 6-7 tane küçük ve orta boy nakliyat aracı bulunmaktadır. Nakliyatçılar, ağırlıklı olarak evden eve taşımacılık ve firmaların, esnafların mallarının yükleme ve depolama işlerini yapmaktadır. Nakliyatçıların neredeyse tamamı Rizeli olup genelde evden eve taşımacılık işlerini bulduklarında genellikle kendine bağlı maaşlı işçileri işe götürmeyi tercih etmektedir. İşin yoğunluğuna bağlı olarak acil durumlarda fazla işçi ihtiyacı olduğunda ise Rizeli nakliyatçılar, seyrekte olsa hemen yanlarında bulunan işçi kahvehanesinden Kürt işçilerini de yük taşıma işlerine götürmektedir.

Yapılan görüşmelerde İstinye işçi pazarına işçilerin, ilk olarak 1970'lerin başlarında beklemeye başladı. İstinye işçi pazarına ilk olarak Ağrılı (merkeze bağlı köylerin yanı sıra Hamur ve Patnos ilçesinden gelenler) işçiler beklemeye başladı. Daha sonraki yıllarda ise Karslı (merkez bağlı köylerden ve Kars iline bağlı Ardahan ilçesinden gelenler) işçilerde beklemeye başladı. 1970'lerde ilk yıllarda işçi sayısı az olmuş olsa da 1980'lere gelindiğinde iş yoğunluğun artışına bağlı olarak yeni işçi grupları da İstinye işçi pazarına dahil olmasıyla 1980'lerde Kürt işçilerin sayısı 200'lere kadar çıktı. Bu işçi grubunun önemli bir bölümü Ağrılı işçilerden oluşmaktaydı. 1980'lerde sadece Ağrı'nın Hamur ilçesine bağlı Aşağı Karabal köyünden (Kürtçe ismi Xano köyü) 60'tan fazla Kürt işçi beklemekteydi.

1980'lerden 1990'ların ortalarına dek Kürt işçiler, İstinye meydanında bulunan caddenin kenarında beklemekteydi. Bu döneme dair bir esnafın deyişiyle *“işlerin çok olduğu zamanlarda işçiler, o kadar kalabalıktı ki yağmur yağdığında damlası yere düşmezdi.”* İşçi yoğunluğuna dair bir cümle kurmaktaydı. İşçilerin sayısı fazla olması nedeniyle her ilden ve köyden gelen işçi grupları kendi aile üyeleri (baba-oğul, kardeş işçiler), akrabaları ve köylüsüyle İstinye işçi pazarının bir köşesinde beklemekteydi. Özellikle işverenlerle pazarlık sürecinde işçiler arasında daha fazla gerilim yaşanmaması için işçiler, küçük gruplar halinde işçi pazarının bir noktasında beklemekteydi. İstinye işçi pazarında işçilerin 1994 yılında bulundukları alanı terk edip yan sokakta bulunan kahvehaneye geçmek zorunda kaldılar. Bu süreçte günlük işlerin azalması nedeniyle İstinye işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü, İstinye işçi pazarından farklı tarihlerde ve sayılarda ayrılarak Reşitpaşa ve Çayırbaşı işçi pazarında beklemeye başladı. İstinye işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümü, Reşitpaşa işçi pazarında beklemeyi tercih etmiştir.

2000'lere gelindiğinde her ne kadar günlük işler azalmış olsa da diğer işçi pazarlarına kıyasla İstinye işçi pazarında işçi sayısı yine de fazlaydı. 2000'lerin başlarında 100'e yakın Kürt işçi beklemeye devam etmekteydi.

Birçok işçi pazarında olduğu gibi İstinye işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü aynı aile üyeleri veya akrabalık ilişkisi bulunmaktaydı. Birçok işçi, çocuk yaştaki (14-17) aile üyelerini de İstinye işçi pazarına getirdiği için çocuk işçiliği birçok işçi pazarında olduğu gibi

bu bölgede de yoğun görülmekteydi. Birçok işçinin yaşlanmasıyla kendi çocuklarını veya aile üyelerini de işçi pazarına dahil etmesiyle kuşaklararası bir aktarım söz konusuydu. 2000 sonrasında İstinye işçi pazarına işçilerin çocukları veya aile üyeleri gelmemesi nedeniyle işçi pazarında kuşaklararası aktarım son bularak işçi sayısı düzenli azaldı. Özellikle son yıllarda 15-20 civarında Ağrılı işçi'de işçi pazarında belli bir birikim yaptıktan sonra İstinye işçi pazarından ayrılarak Amerika-Meksika sınırı üzerinden Amerika ve Kanada ülkelerine yerleştiler.

Her ne kadar 2016 yılı sonrasında KHK ile işine son verilen Ağrılı Öğretmen'de İstinye işçi pazarında birkaç ay beklemiş olsa da işin ağır, yorucu olması ve günlük kazancın düşük olması nedeniyle kendisi de göç etmek zorunda kaldı. Son yıllarda yurtdışına doğru yaşanan düzensiz göçle beraber İstinye işçi pazarında bekleyen Ağrılı Kürt işçilerin sayısının azalmasına neden olan temel etkenlerden biridir. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında yapılan gözlem ve görüşmelerde sadece 20-25 civarında yaşlı Kürt işçi beklemektedir⁵¹². Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi İstinye işçi pazarında da işçilerin sayısının azalmasında günlük işçilere duyulan talebin azalması etkili olmuştur. Birçok işçinin yaşlanması, yeni gençlerin ve aile üyelerinin de işçi pazarına dahil olmaması nedeniyle işçilerin sayısı düzenli azaldı. Aynı şekilde 1990'larda inşaat işinde uzmanlaşan bazı Kürt işçiler, bölgede tıpkı Karadenizli inşaat kalfaları gibi kendileri de inşaat kalfalığına başlamış olup zamanla zenginleşerek inşaat kalfalığından da müteahhitlik yapmaya başladı. Böylece bazı Kürt işçilerin zenginleşmesiyle kendisi ve aile üyelerinin tamamen işçi pazarından ayrıldılar.

4.1.21.2. Çayırbaşı İşçi Pazarı

Çayırbaşı işçi pazarının bulunduğu konuma baktığımızda Çayırbaşı caddesi ile Bahçeköy caddesinin kesiştiği noktada Çayırbaşı Spor kulübü kahvehanesi bulunmaktadır. Günümüzde derneğin kahvehanesi aynı zamanda işçi kahvehanesi olarak anılmaktadır. İlk dönemlerde kahvehanede işçiler, daha yoğun beklerken, son yıllarda ise işçilerin sayısının azalmasına bağlı olarak derneğin kahvehanesinde işçilerle beraber bölgedeki esnaf ve mahalle sakinleri de kahvehanede beklemektedir⁵¹³. 2004 yılında Muhtarlık sokağında bulunan ilk işçi kahvehanesi kapanması üzerine bu kahvehanede bekleyen Kürt işçilerin tamamı Çayırbaşı Spor kulübü derneği olan kahvehaneye geçip işçi arkadaşlarının yanında beklemeye başladı. Kürt

⁵¹² 1970'lerden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek diğer birçok işçi pazarından farklı olarak İstinye işçi pazarında Türk işçilerin beklemediği gibi yabancı düzenli veya düzensiz göçmen işçilerinde beklemedikleri tespit edilmiştir.

⁵¹³ İşçiler, ilk geldiği dönemden günümüze dek iki farklı mekânda bekledikleri tespit edilmiştir. İşçiler, ilk geldikleri yıllarda Çayırbaşı'nda bulunan muhtarlık sokağının içinde yer alan kahvehanede beklemekteydi. İşçiler, uzun süre burada bekledikten sonra işçilerin bir bölümü hemen yakında bulunan Bahçeköy caddesi ile Muhtarlık sokağın kesiştiği noktada bulunan Çayırbaşı Spor kulübü derneği olan kahvehanede beklemeye başladı. Böylece işçiler, bir süreliğine de olsa her iki kahvehanede bekleyerek günlük işlere gitmekteydi.

işçiler, 2004 yılına dek her iki kahvehanede de bekleyebilmektedir. Çayırbaşı işçi pazarında bir süreliğine de olsa Çayırbaşı mahallesinde uzun yıllar yaşamını sürdürmekte olan Roman işçiler de Çayırbaşı caddesi üzerinde yer alan muhtarlık sokağındaki mahalle sakinleriyle aynı kahvehanede beklemekteydi. Bu kahvehane aynı zamanda uzun süre Romanların kahvehanesi olarak da bilinmekteydi.

1970'lerin sonlarında Kürt işçiler, ilk defa Çayırbaşı işçi pazarında beklemeye başladıklarında Roman işçilerin tepkilerine maruz kaldı. Her iki işçi grubu arasında birkaç defa kavga yaşandığı tespit edilmiştir. Kürt işçiler, engellemelere rağmen inatla beklemeye devam etmesi ve kısa sürede Kürt işçilerin sayısında yaşanan artışa bağlı olarak iki işçi grup arasındaki gerilim zamanla azaldı⁵¹⁴. Kısa süre her iki işçi grubu da birbirlerini işe götürmesi sayesinde birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı bularak kendi aralarında oluşan gerilimlerin de ortadan kalkmasına olanak sağlamaktaydı. Öte yandan Kürt işçiler ve Çayırbaşı bölgesindeki esnaf veya mahalle sakinleri arasında da herhangi bir gerilim yaşanmamaktaydı⁵¹⁵.

Yapılan görüşmeler neticesinde Çayırbaşı işçi pazarına 1970'lerin sonlarında Kürt bölgelerinde gelen Kürt işçiler, Çayırbaşı bölgesinde bulunan Muhtarlık sokağındaki kahvehanede beklemekteydi. Bu döneme dair işçilerin ilk ne zaman, hangi ilden, kaç işçinin beklemeye başladığına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 1980'lerden itibaren ağırlıklı olarak Karşı (Ardahan ilçesinden-Ardahan ilçesi 1992 yılına dek Kars iline bağlı bir ilçeydi), Ağrı, Erzurumlu (Hınıslılar çoğunlukta olup), Vanlı, Muşlu ve Diyarbakırlı Kürt işçilerden oluşan 100'den fazla işçi beklemekteydi. Bu işçi grubu içinde en çok Erzurumlu ve Ağrı işçiler beklemekteydi. 1980'lerin ortalarına doğru ise İstinye işçi pazarında bekleyen Ağrı, Karşı ve Erzurumlu işçilerin bir bölümü de İstinye işçi pazarından ayrılarak Çayırbaşı işçi pazarında diğer Kürt işçi grubuyla beklemeye başladı. Böylece 1980'lerin ortalarında işçi sayısı arttı. Özellikle 1980-1995 dönemleri arasında bölgede sürekli olarak gündelik işçilere ihtiyaç

⁵¹⁴ Roman işçiler, Roman ailelerinin yoğunlukta olduğu mahalle sakinleriyle aynı kahvehane de beklemeyi tercih ederken, Kürt işçiler ise diğer iki kahvehanede beklemeyi tercih etmekteydi. Bu sebeple Roman işçiler ve Kürt işçiler aynı mekânda beklememeye özen gösterdiği için iki işçi grubu arasındaki gerilim zamanla sona erdi. Böylece Kürt işçiler, fazla işçi ihtiyacını hemen yakınlarda bulunan Roman işçilerin beklediği kahvehaneye giderek Roman işçilerden sağlanmaya başladı. Aynı durum Roman işçiler için de geçerliydi.

⁵¹⁵ Uzun yıllar Çayırbaşı mahallesinde yaşamını sürdüren mahalle sakinleri bu durumu şu şekilde açıklamaktaydı: *"O zamanlarda Romanlar, Kürt işçiler ayrı işçi kahvelerinde bekledikleri için aralarında öyle pek sorun çıkmazdı. Öyle aralarında kavga olmazdı. Zaten zamanla bu işçi kahvesine gelen Kürt işçiler de bu mahalleye alıştılar. Buraya alıştılar. Sonra zamanla zaten Romanlar ile Kürtler iç içe geçtiler. İşte zamanla romanlarla Kürtler birbirleriyle evlenmeye başladılar. Kız alıp vermeler başladı. Şimdi bu mahallede birkaç tane Kürt gelin var. Kürtler de buradan birkaç tane kız alıp evlenmişler. Şimdi bu mahalle içinde Ağrı, Erzurumlu, Diyarbakırlı olanlar da yaşıyor."* Romanlar ve Kürtler arasında az da olsa yaşanan evlilikler bölgedeki işçi pazarına yansımaları olumlu olmuştur. Bu şekilde Çayırbaşı mahallesinde yaşamını sürdüren Roman aileler, esnaflar ve işçilerin Kürt işçilere karşı yaklaşımı olumlu olması sayesinde her iki işçi grubu arasında daha az gerilim yaşamasına da olanak sağladı.

duyulması nedeniyle bu dönem aralığında işçi kahvehanesinde bekleyen işçilerin sayısı yüksekti. Özellikle Sarıyer ve komşu ilçelerde gecekondu evlerin yapımı artmasına bağlı olarak işçiler, sürekli olarak inşaat işlerine gitmekteydi.

1994'lere gelindiğinde küçük bir grup, İstinye işçi pazarından ayrılarak Çayırbaşı işçi pazarında beklemeye başladı. 2000'lerden itibaren hem Roman işçilerin hem de Kürt işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Birçok Kürt ve Roman işçi, farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak çalışmayı tercih ettiler. Yaşlı olan ve geçmişe kıyasla daha az gelir elde eden bazı işçiler, işçi pazarından tamamen ayrıldı. Birkaç Ağrılı işçi de Çayırbaşı işçi pazarında elde ettiği geliri düşük bulması ve daha iyi yaşam hayaliyle Amerika-Meksika sınırı üzerinden Amerika'ya veya Kanada'ya göç etmek için Çayırbaşı işçi pazarından ayrıldılar. Çok az sayıdaki işçi ise işçi pazarına gelmek yerine evde bekleyip cep telefonu yoluyla günlük işlere gitmesiyle işçilerin sayıları düzenli olarak düşmesine neden oldu.

Bu dönem aralığında Roman işçilerin küçük bir bölümü işçi pazarında beklerken diğer gruplar ise farklı sektörde çalışmaktaydı⁵¹⁶. Roman işçiler, zamanla işçi pazarından ayrılarak farklı sektörlerle yöneldiler. Nitekim 2022 yılı saha araştırmasında yapılan görüşmelerde Roman işçilerin beklediği kahvehanede yapılan görüşmelerde artık Roman işçilerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Roman işçiler ağırlıklı olarak 1980-2002 dönemleri arasında beklemekteydi. Bu sebeple günümüzde sadece Çayırbaşı spor kulübü derneği kahvehanesinde 15 civarında Kürt işçi beklemektedir. Kürt işçilerin tamamına yakını yaşlı olup, inşaat işlerinde uzmanlaştıkları için daha çok inşaat ustalığı gerektiren işlere gitmektedir. 1970'lerin sonlarından 2022 yılına dek Çayırbaşı işçi pazarında Türk işçilerden veya yabancı göçmen işçilerden herhangi bir işçi grubunun beklemediği tespit edilmiştir.

Çayırbaşı işçi pazarında hem kahvehanelerde ve hem de çevredeki esnafların çoğunda hatlı telefon bulunmadığı için işçiler, sadece işçi pazarına gelen işverenler üzerinden günlük işlere gitmekteydi. Sarıyer bölgesinde Kürt ve Türk inşaat ustalarının yanı sıra az da olsa Rum ve Ermeni inşaat ustaları da bulunmaktaydı⁵¹⁷. Geçmişte Rum ve Ermeni inşaat ustaları

⁵¹⁶ Roman işçilerin bir bölümü, Sarıyer belediyesine bağlı temizlik işlerinde (özellikle çöp toplama işinde maaşlı ve düzenli işçi olarak) çalışmaktaydı. Geçmişte diğer bir Roman işçi grubu ise bu bölgede hamallık işlerinde çalışmaktaydı. Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde çok az Roman işçinin belli zamanlarda günlük işlerine gittikleri tespit edilmiştir. Roman işçiler, daha çok yük taşıma işlerine katılmaktadır. Roman işçilerin bir bölümü, inşaat işi gibi mesleki nitelik gerektiren günlük işlere gidemedikleri tespit edilmiştir. Bu sebeple bu bölgede inşaat işlerine giden işçilerin büyük çoğunluğu Kürt işçilerden oluşmaktaydı. Bu durum geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir.

⁵¹⁷ Nitekim Çayırbaşı bölgesinin en eski mahalle sakinlerinden biriyle yapılan kısa görüşmede Ermeni inşaat ustaların çalışmalarını şu şekilde açıklamaktaydı: *“Burada (Çayırbaşı bölgesinde) doğulu işçiler dışında bir de Ermeni inşaat ustaları vardı. O zamanlarda Sarıyer çevresindeki birçok binanın, gecekondu evlerin inşaatlarında*

bağımsız çalışmakta olup Sarıyer bölgesindeki işçi pazarlarında beklememeyi tercih etmekteydi. Rum ve Ermeni inşaat ustaları, büyük inşaat işlerini aldığı anda işçi açığını Çayırbaşı işçi pazarı ve Sarıyer ilçesinde bulunan diğer işçi pazarlarından inşaat işinden anlayan işçileri seçip çalıştırmaya götürmekteydi. Roman işçilerin büyük çoğunluğu inşaat işlerinden anlamadığı için inşaat işlerine daha çok Kürt işçiler giderken, yük taşıma işlerine ise daha çok Roman işçiler gitmekteydi. İlk dönemlerde Roman işçiler, genelde atlı arabaların üzerinden yük taşıma faaliyetini sürdürmekteydi. İşçiler, ilk dönemlerde inşaat işlerine, kömür taşıma, ev taşımanın yanı sıra bölgedeki esnafların (Nalbur, keresteci vb.) ve İstinye bölgesindeki fabrikaların yüklerini de taşımaya gitmekteydi. Günümüzde ise işçiler, daha çok tadilat işleri, inşaat malzemeleri taşıma, ev taşıma ve Sarıyer bölgesindeki villaların veya siteli apartmanların bahçe işlerine gitmektedir. Roman işçilerin tamamı aileleriyle Çayırbaşı mahallesinde yaşamaktaydı⁵¹⁸. Kürt işçilerin çoğunluğu, gurbetçi işçi olup birkaç işçi arkadaşlarıyla Çayırbaşı mahallesinde ev kiralarak barınma ihtiyacını gidermekteydi.

4.1.21.3. Reşitpaşa İşçi Pazarı

Reşitpaşa mahallesindeki işçi pazarının konumuna baktığımızda; Posta yolu caddesi ile Sezai Bey caddesinin kesiştiği noktada bulunan Sezai Bey caddesi üzerinde yer alan 708 nolu Ganyan bayisinin hemen yanında işçi kahvehanesi bulunmaktadır. Geçmişte Reşitpaşa işçi pazarında iki tane işçi kahvehanesi bulunmaktaydı. 1978 yılında İlk işçi kahvehanesinde birkaç işçi beklemeye başladı. 1980'lerin başlarında diğer bir işçi grubu ise karşıdaki kahvehanede beklemeye başladı. 2005 yılında işçi kahvehanesi kapanması üzerine işçiler, zorunlu olarak tam karşılarında bulunan diğer işçi kahvehanesine geçerek hemşerileri olan diğer işçi arkadaşlarının

Ermeni ustaları çalışırdı. Buradaki bazı Kürt işçileri olsun, Romanlar olsun bu işçilerin bazıları Ermeni ustaların yanından düz işçi olarak çalışırdı. Hatta bizim dedim ya ilk çayırbaşı mahallesinde tek katlı, dört odalı priketli evimizi yapan da Ermeni olan Yorgo inşaat ustasıydı. Babamın evini babamla birlikte bu Ermeni inşaat ustası 1965 yılında yapmışlardı. Babam yıllarca bu Ermeni inşaat ustasının yanında çırak olarak çalıştı. Sonra babam da inşaat işini öğrendi. Sonra bu Kıbrıs harekâtı olunca Ermeni ustaları, Rum inşaat ustaları buralardan gitmek zorunda kaldı. O zamanlarda bir sürü doğulu işçi de bunların yanında inşaat işini öğrendi. Benim babam gibi bazı romanlar da bu Ermeni inşaat ustalarının yanında inşaat işini öğrendi. Daha sonra babam inşaat işini öğrendikten sonra o da buralarda inşaat işlerini yapmaya başladı. Gecekondu evler yapmaya başlayınca ona işçi lazım olduğunda çoğu defa işçi bu işçi kahvelerine gelip roman işçi olsun, Doğulu işçi olsun bunları alıp düz işçi olarak işe götürdü. Benim bildiğim kadarıyla bu Sarıyer bölgesinde buranın ilk yerli inşaat ustaları Rum, Ermeni inşaat ustalarıydı.”

⁵¹⁸ Cumhuriyet sonrasında Selanik ve Girit bölgesindeki mübadele sistemiyle Roman ailelerin bir bölümü Balıkesir Ayvalık bölgesine, bir bölümü de doğrudan İstanbul Sarıyer bölgesine yerleşmiştir. Ayvalık bölgesinde yaşayan Roman ailelerin bölgede yaşadıkları mülkiyet sorunu nedeniyle zorunlu olarak İstanbul'daki Sarıyer bölgesine tanıdıklarının yanına göç etmek zorunda kalmıştır. Bu iki bölgeden gelen Romanlar Sarıyer ilçesine bağlı Çayırbaşı bölgesine yerleşmiştir. 1970'lerde Çayırbaşı mahallesinin büyük çoğunluğu Romanlardan oluşmaktaydı. Roman aileler uzun yıllar barakalı evlerde yaşamını sürdürmekteydi. Mahallede 1965 yılında ilk defa priketli bir ev yapılmaya başlanmasıyla zamanla birçok aile, daha dayanıklı inşaat malzemesi olan biriket ve tuğlayı kullanmaya başladı.

yanında beklemeye başladı⁵¹⁹. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi işçilerin büyük çoğunluğu hayvancılık ve tarımsal faaliyetlerinde bulunan küçük meta üreticilerinden oluşmaktaydı⁵²⁰.

1978'lerden 1990'ların ortalarına dek işçilerin büyük çoğunluğu inşaat işlerine gitmekteydi. 1980'lerin ortalarından itibaren Armutlu bölgesindeki gecekonduların bir bölümü, Reşitpaşa işçi pazarında bekleyen Kürt inşaat ustaları tarafından yapılmaktaydı. Reşitpaşa mahallesi Boğazlar bölgesinde bulunması nedeniyle uzun süre imar yasağı nedeniyle bölgede gecekondu bölgesi oluşmamıştır. Reşitpaşa mahallesinin aksine Armutlu mahallesinde gecekondulaşma daha yaygındı. Küçük Armutlu'da devrimci gruplar, Reşitpaşa işçi pazarından sadece inşaat ustalarını seçerek gecekondu inşaatlarında çalıştırmaya götürmekteydi. Gecekondu evlerin inşaatında ise genelde devrimci gruplar veya gecekondu sahibi olan aile üyeleri inşaat ustalarının yanında düz işçi olarak çalışmaktaydı. Bu şekilde daha az harcamayla kısa sürede gecekondu evlerin inşaatı bitmekteydi. İşçiler, boş zamanlarında ise kömür taşıma (Armutlu ve Reşitpaşa bölgelerinde aileler daha az kömür alması ve IMC yoluyla kömürlerini taşımaları nedeniyle günlük işçilere fazla ihtiyaç duymazdı. Bu sebeple işçiler, daha çok farklı bölgelerdeki ailelerin kömürlerini taşımaya gitmekteydi.), ev taşıma ve bölgedeki nalbur ve kerestecilerin yüklerini taşımaya gitmekteydi.

1990'ların ortalarından itibaren inşaat işlerinin azalması, 1990'ların sonlarına doğru kömür taşıma işlerinin son bulması ve 1993 sonrasında Romanya ülkesinden birçok Romanyalı işçinin bölgede nalbur ve kerestecilerin yanında ucuz işgücü olarak çalışması neticesinde Kürt işçiler daha az günlük işlere gitmelerine neden olmuştur. 1990'ların sonlarından günümüze

⁵¹⁹ İşçi kahvehanesinin eski işletmecisi 2010 yılına dek işçi kahvehanesini çalıştırmakta olup 2010'lara doğru işçi sayısının azalmasıyla kahvehanesini başka bir kişiye devretmiştir. İşçiler, kahvehane işletmecisi değişmiş olsa da yine beklemeye devam etti. 2010 öncesinde kıyasla işçilerin sayısının sürekli düşmesiyle beraber işçi kahvehanesine işçilerle beraber çevredeki esnaflar ve mahalle sakinleri de oturmaya başladı. İşçiler ve diğer gruplar farklı köşelerde oturması ve çoğu defa işçiler, sabah erkenden günlük işlere gitmeleri nedeniyle işçilerle diğer gruplar arasında daha az temas sağlanması sayesinde her iki grup arasında gerilim yaşanmamasına olanak sağlamaktaydı. Aynı şekilde işçilerin geçmişe kıyasla sürekli cadde üzerinde beklemek yerine işçi sayısının da azalmasının etkisiyle kahvehane içinde beklemeleri sayesinde işçilerle ve çevredeki esnaflarla geçmişe kıyasla daha az gerilim yaşamalarına da olanak sağlamaktaydı. İşçiler, sabah güneşin doğuşuyla beraber her iki işçi kahvehanesinde bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Diğer birçok işçi kahvehanesinde olduğu gibi işçiler, gündüz vakitlerinde günlük işlere giderken işe gidemedikleri günlerde veya akşam saatlerinde işçi kahvehanesinde işçi arkadaşlarıyla muhabbet ederek veya oyun oynayarak sosyalleşmekteydi. İşçi kahvehanesi işletmecisi akşam saat 22:00 gibi işletmesini kapatmasıyla tüm işçiler evlerinin yolunu tutmaktaydı. Bu durum geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. İşçiler, geçmişe kıyasla daha az günlük işlere gitmeleri nedeniyle zamanın büyük çoğunluğunu işçi kahvehanesinde sosyalleşerek geçirmektedir.

⁵²⁰ Bu sebeple işçiler, özellikle yaz döneminde hasat sezonunda köylerinin yolunu tutup hasat işlerinde ailelerine yardım etmekteydi. İşçiler, hasat sonrasında tekrardan İstanbul'a işçi pazarına gelerek beklemeye devam etmekteydi. Görüldüğü üzere birçok işçi pazarında olduğu gibi Reşitpaşa işçi pazarında bekleyen işçiler de hem kırsal alandaki tarımsal faaliyette hem de kentsel alandaki işgücü piyasası içinde yer almaktaydı.

doğru ise işçiler daha çok ev taşıma, inşaat malzemeleri taşıma, tadilat işlerine ve firmaların ve esnafların yüklerini taşımaya gitmektedir. Geçmişe kıyasla günümüzde işçilerin büyük çoğunluğu inşaat işlerine gitmeleri sayesinde birçok işçi inşaat alanında tecrübe kazanarak inşaat ustalığına yükselmiştir. Bu sebeple birçok işçi, inşaat ustalığı yapmakta olup az sayıda işçi de inşaatlarda düz işçi (amele) olarak çalışmaktadır. Hem geçmişte hem de günümüzde çok az sayıda da olsa bazı işçiler, zenginlerin mülklerinde bahçe işlerinde de çalışmaya gitmekteydi.

İşçiler, ilk olarak 1978 yılında günümüzde kapalı olan (şu anda A101 marketin olduğu mekân) kahvehanede beklemeye başladı. Reşitpaşa işçi pazarına Ağrılı olan bir işçinin gelmesi ve sonraki günlerde Beşiktaş (Ortaköy) bölgesinden aile üyelerinden ve işçi arkadaşlarından oluşan birkaç Ağrılı işçiyi de getirerek kahvehanede beklemeye başladı. 1970'lerin sonlarında bölgede inşaat işlerinin artmasına bağlı olarak işçi pazarına birçok Ağrılı işçi de dahil olmaya başladı. Reşitpaşa işçi pazarına Ağrının komşu olan diğer köyden gelen işçi grupları da dahil olmasıyla beraber işçiler arasında kısa süreliğine gerilim yaşandı. Bunun üzerine işçiler, karşılıklı olarak iki farklı kahvehanede beklemeye başladı⁵²¹. 1980'lerde İstinye işçi pazarından Ağrılı işçiler ayrılıp Reşitpaşa işçi pazarında beklemeye başladı. Böylece Reşitpaşa işçi pazarındaki her iki işçi kahvehanesinde 100'den fazla işçi beklemeye başladı⁵²².

Reşitpaşa işçi pazarına gelen ikinci işçi kafilesi ise 1994 yılında geldi. 1994 yılında İstinye işçi pazarındaki işçilerin mekânsal konumlarını değiştirmek zorunda kalması ve bölgede işlerin azalmasının etkisiyle İstinye işçi pazarındaki Ağrılı ve Ardahanlı işçilerin bir bölümü, Reşitpaşa işçi pazarına gelerek (ilk işçi kahvehanesinde diğer Ağrılı işçilerle beraber)

⁵²¹ Ağrı ilinin merkeze bağlı iki farklı köyden gelen işçiler, sürekli işçi seçimi sürecinde ve kahvehanede bekleme sürecinde kendi aralarında gerilim yaşaması ve belli dönemlerde kendi aralarında kavga etmesi sonucunda iki işçi grubu karşı karşıya bulunan iki ayrı kahvehanede beklemeye başladı. Her iki işçi grubu, birbirine komşu iki köyden gelmiş olsa da yine de aynı işçi kahvehanesinde beklemek yerine birbirine karşılıklı olan iki farklı işçi kahvehanesinde beklemeyi tercih etmiştir. İşçiler, 1980'lerin sonlarına dek iki farklı mekânda beklemiş olsa da sürekli kendi aralarında işe gitme sürecinde gerilimler yaşamaktaydı. 1990'larda işçi seçimi ve bekleme sürecinde işçi grupları arasında gerilim yaşandığı gibi mahalle sakinleri, bölgedeki esnaflar ile Kürt işçileri arasında da gerilim yaşanmaktaydı. Bu dönemde Kürt bölgelerinde yaşanan çatışmasının etkisiyle belli dönemlerde Kürt işçiler mahalle sakinlerinin ve bazı esnafların tepkilerine maruz kalmaktaydı. Bu nedenle bölgede gerilim arttığı dönemlerde Kürt işçiler, işçi pazarında bekleme sürecinde, evden işçi pazarına gidip gelme veya akşamları kahvehanede oturma sürecinde kalabalık gruplar halinde hareket etmekteydi. Kürt işçiler, belli dönemlerde yaşanan gerilimin etkisiyle bütün işçi grupların birlikte hareket etmesi sayesinde zamanla işçiler arasında yaşanan gerilim azalmış ve işçiler arasındaki dayanışma sayesinde birbirleriyle daha iyi ilişki kurmalarına olanak sağladı. 2005 yılında ilk işçi kahvehanesinin kapanması üzerine işçiler, herhangi bir tepkiye maruz kalmadan rahatlıkla karşıdaki kahvehaneye geçti.

⁵²² İşçilerin büyük çoğunluğu aynı köyden akrabalık, aile üyelerinden oluşan genç ve çocuk işçilerinden oluşmaktaydı. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi işlerin yoğun olduğu 1990'ların ortalarına dek çocuk işçiliği yoğun şekilde görülürken, 2000'lerden itibaren ise işçi aileleri yeterince kazanç sağlamaması üzerine zamanla çocuklarını işçi pazarından çekmesiyle çocuk işçilerinin sayısında azalma görüldü.

beklemeye başladı⁵²³. Reşitpaşa işçi pazarına sonradan dahil olan işçilerin çoğu diğer işçi grubuyla hemşerilik, akrabalık ve aynı aile üyelerinden oluşması sayesinde herhangi bir tepkiye maruz kalmamaktaydı⁵²⁴. Armutlu işçi pazarında olduğu gibi 1993-1994 dönemleri arasında yaklaşık olarak 40-50 kişilik Romanyalı erkek işçi grubu, Reşitpaşa işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Ağrılı ve Ardahanlı işçi gruplarının engeline takılması üzerine Romanyalı işçiler, bölgedeki esnaflara yönelmek zorunda kaldı⁵²⁵. Aynı şekilde yapılan muhtarlık seçimi sürecinde Ardahanlı muhtar adayının Ardahan köylerinden birçok aileyi Reşitpaşa mahallesine yerleştirmesi ardından mahalleye yerleşen az sayıdaki Ardahanlı işçi grubu da işgücüne katılmak için mahalledeki işçi kahvehanesinde beklemeye başladı. 1990'larda işçilerin sayısında ufak artışlar yaşanmış olsa da 2000 sonrasında gündelik işçilere duyulan talebin azalmasına bağlı olarak işçilerin sayısında da zamanla bir düşüş yaşandı.

2000 yılından 2022 yılına dek işçilerin sayısı azalmaya devam etti. Son yıllarda yaşanan bazı işçilerin ağır işleri yapamaz noktaya gelmesiyle işçi pazarından ayrıldılar. Aynı şekilde eskisi gibi kazanç sağlamayan başta genç işçiler olmak üzere birçok işçi grubu da işçi pazarında beklemek yerine maaşlı işlere yönelmeyi tercih etti. Bunun dışında 2000 sonrasında birkaç işçi de elde ettiği birikimle bireysel veya iki-üç işçiyle ortaklaşa nakliyat aracını alarak nakliyat işine yöneldi. Nakliyatçılar, bir yan caddede beklemekte ve fazla işçi ihtiyacını Reşitpaşa işçi pazarındaki eski işçi arkadaşlarından karşılamaktadır. Bazı işçilerin de elde ettiği birikimle farklı bölgelerde esnaflığa başlaması veya farklı bölgelerde daire satın alıp ailesiyle taşınmasıyla işçi pazarından tamamen ayrıldılar.

⁵²³ Özellikle 1980 ve 1990'larda daha önceden İstinye işçi pazarında bekleyen bazı Ağrılı ve Ardahanlı işçi grupları, Armutlu bölgesinde gecekondü evi alması nedeniyle beraber her sabah kendilerine uzakta bulunan İstinye işçi pazarına gidip beklemektense kendilerine yakın bulunan Reşitpaşa mahallesindeki hemşerilerinin yanında beklemeye başladı.

⁵²⁴ 1990'larda Reşitpaşa işçi pazarında bekleyen işçiler, çevredeki esnafların ve mahalle sakinin baskısına maruz kalması nedeniyle işçi pazarında kalıcı olmak amacıyla kalabalık olmayı önemsemekte ve yeni işçi grupların işçi pazarına dahil olmasına göz yummaktaydı. 1990'larda günlük işlerin yoğun olması nedeniyle Reşitpaşa işçi pazarında bekleyen işçilerin işe gidememe kaygısı bulunmamaktaydı. Bu işçi grubunun yaşadığı mahallede her ne kadar Armutlu işçi pazarı bulunmuş olsa da işçilerin burada tutunamayacaklarını bildikleri için kendilerine komşu olan yan mahalledeki Reşitpaşa işçi pazarında eski işçi arkadaşlarının ve hemşerilerinin yanında beklemeyi tercih ettiler.

⁵²⁵ Armutlu işçi pazarında olduğu gibi Romanyalı işçilerin çoğu Reşitpaşa bölgesinde hamallık işlerine ve bölgedeki nalbur ve keresteci esnafların yanında devamlı çalışarak inşaat malzemelerini taşımaya gitmekteydi. Romanyalı işçiler, Kürt işçilere kıyasla daha ucuza çalışmaları nedeniyle bölgede yük taşımada esnaflar veya işverenler, Romanyalı işçileri çalıştırmayı tercih etmekteydi. Bu durum çoğu defa esnafların yüklerini daha önceden taşımaya giden Reşitpaşa işçi pazarındaki Kürt işçilerin tepki göstermesine neden olmaktaydı. Romanyalı işçiler, Kürt işçilerin aksine inşaat işlerinden uzman olmadıkları için daha çok esnafların yanında veya hamallık yaparak yük taşımaya gitmeyi tercih etmekteydi. 2000 sonrasında ise Romanyalı birçok işçi kendi ülkelerinde daha fazla kazanç sağlayacak işler bulmasıyla kısa sürede kendi ülkelerine dönmeye başladı. Romanya, 2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olmasıyla Armutlu ve Reşitpaşa mahallesinde bulunan birçok Romanyalı işçi, ülkelerine kalıcı olarak döndüler.

Son yıllarda İstinye işçi pazarında olduğu gibi Reşitpaşa işçi pazarında bekleyen bazı Ağırlı işçilerde elde ettiği birikimle Meksika-Amerika sınırı üzerinden Amerika'ya veya Kanada'ya göç ederek işçi pazarından tamamen ayrıldı. Görüldüğü üzere farklı sebeplerden dolayı Ağırlı ve Ardahanlı işçiler, Reşitpaşa işçi pazarından ayrılmasıyla işçilerin sayısı azaldı. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı işçilerin yarısından fazlası işçi pazarından ayrılmıştır. Böylece 2022 yılında Reşitpaşa işçi pazarında çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşan 30-50 arasında Ardahanlı ve Ağırlı işçi grubu beklemektedir⁵²⁶. 2022 yılında Reşitpaşa işçi pazarında hem işçilerle hem de kahvehane işletmecileriyle yapılan görüşmelerde geçmişten günümüze hiçbir yabancı işçi grubunun beklemediği tespit edilmiştir. Her ne kadar 1993-1994 dönemleri arasında Romanyalı işçilerin bir bölümü, Reşitpaşa işçi pazarında bekleme düşünceleri oluşmuş olsa da Kürt işçiler tarafından engelleneceğini bildikleri için böyle bir girişimde bulunamamıştır.

4.1.21.4. Armutlu İşçi Pazarı

Sarıyer ilçesine bağlı Armutlu mahallesi küçük armutlu ve büyük armutlu şeklinde ikiye ayrılmaktadır⁵²⁷. Sarıyer ilçesine bağlı Armutlu işçi pazarında bekleyen işçiler, Armutlu mahallesindeki büyük Armutlu olarak bilenen Fatih Sultan Mehmet camisinin hemen önünde beklemektedir. İşçiler, yıllarca aynı mekânda (caminin önünde) bekleyip günlük işlere gitmektedir. Armutlu işçi pazarında Şırnaklı Kürt işçiler, işçi pazarının bir köşesinde beklerken Tokatlı, Amasyalı ve Sivaslı Türk işçileri ise işçi pazarının diğer köşelerinde beklemeyi tercih etmekteydi. İşçiler, işgücüne katılım ve pazarlık sürecinde kendi aralarında gerilim yaşamamak için her ilden gelen işçi grubu işçi pazarının bir köşesinde beklemekteydi⁵²⁸. Son yıllarda işçi sayısının hızla azalması ve işçi grupların kaynaşmasıyla Kürt ve Türk işçi grubu, iç içe geçerek beklemeye başladı.

Armutlu işçi pazarına ilk olarak 1990 yılının başında üç Tokatlı işçi beklemeye başladı. Tokatlı işçilerden birkaç ay sonra ise Amasyalı birkaç işçi de Armutlu işçi pazarında beklemeye

⁵²⁶ Birçok işçi, düzenli olarak Reşitpaşa işçi pazarına gelmek yerine haftanın belli günleri gelmesi ve bazı günlerde evde bekleyip cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmesi nedeniyle işçi pazarında işçilerin sayıları sürekli olarak değişkenlik göstermektedir.

⁵²⁷ Her iki yerde de gecekondü evlerinin yoğun şekilde yapıldığını işçiler tarafından dile getirilmiştir. Günümüzde de özellikle Küçük Armutlu bölgesinin denize bakan yamaçların altında gecekondü evleri varlığını korumaya devam etmektedir. Bu gecekondü evlerin çoğu tek katlı evlerden oluşurken, bir kısmı ise iki katlı gecekondü evlerinden oluşmaktadır.

⁵²⁸ İşçi grupları, kendi aralarında yaşanabilecek gerilimleri azaltmak için çaba göstermiş olsa da belli dönemlerde bu konu da pek başarılı olamamıştır. 1990'larda Kürt bölgelerinde yaşanan çatışma ortamının bir yansıması olarak birçok işçi pazarında olduğu gibi Armutlu işçi pazarında da Kürt işçiler, hem bölgedeki esnafların ve Kürt işçilerin tepkilerine maruz kalmakta olup çoğu defa mekânsal dışlanmaya maruz kalmaktaydı. Bu dönem aralığında büyük Armutlu bölgesindeki mahalle sakinleri ve esnafların çoğunluğu Türklerden oluşması nedeniyle Kürt işçiler, 1990'larda işçi pazarına tutunmakta zorlanmaktaydı.

başladı⁵²⁹. Daha sonraki aylarda ise Sivaslı işçilerde beklemeye başladı. 1992-1993 yılları arasında ise Kürt işçiler de Armutlu işçi pazarında beklemeye başladı. 1990'ların ortalarında Tokatlı, Amasyalı ve Sivaslılardan (Zara ilçesinden gelenler) oluşan 60-70 civarında Türk işçi beklemiş olup işçilerin büyük çoğunluğu Amasyalı işçilerden oluşmaktaydı. Armutlu işçi pazarında Türk işçileri dışında 40-45 civarında ise Şırnaklı (Cizre ilçesinden) Kürt işçi grubu da beklemekteydi. Sovyet Birliğinin dağılmasıyla birçok ülkede olduğu gibi Romanya'nın ekonomisinin bozulması ve işsizliğin artması üzerine 1990'ların ortalarında birçok Romanyalı işçi İstanbul'da enformel işgücüne dahil oldu. Böylece Romanyalı işçi grubu, Armutlu işçi pazarında yerli işçilerin az ilerisinde beklemeye çalışsa da Amasyalı ve Tokatlı işçiler tarafından engellenmiştir⁵³⁰. 1990'ların sonlarına doğru ise Şırnaklı Kürt işçilerin yanı sıra birkaç Diyarbakırlı ve Muşlu Kürt işçi de beklemeye başladı. Özellikle 2001 krizinin derinleşmesi, Armutlu işçi grubunu olumsuz etkiledi. Krizin etkisiyle günlük işlerin azalmasıyla 2002 yılında Diyarbakırlı ve Muşlu işçi grubu, Armutlu işçi pazarından ayrılmak zorunda kaldı.

2002 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 2000'lerin başlarında 100'den fazla işçi beklerken, 2020 yılına gelindiğinde ise işçilerin sayısı 15'lere kadar düştü. 2022 yılında yapılan saha çalışmasında Armutlu işçi pazarında sadece 6-7 civarında Tokatlı (2), Amasyalı (1), Şırnaklı (Cizre ilçesinden) (3-4) yaşlı işçinin beklediği tespit edilmiştir. 1990'larda işçilerin büyük çoğunluğu çocuk ve genç işçilerden oluşurken, 2000 sonrasında günümüze doğru ise işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçi grubundan oluşmaktaydı. Günümüzde işçilerin sayısı düşük olması ve bütün işçilerin yaşlı olması nedeniyle bölgedeki nakliyatçılar, belli günlerde işçi bulmakta

⁵²⁹ Amasyalı işçilerin yaşadıkları köy ile Tokatlı işçilerin yaşadıkları köylerin birbirlerine sınır diyebilecek yakınlıkta olması ve memlekette her iki grubunda birbirlerinden haberdar olmaları sayesinde Amasyalı işçiler, Tokatlı işçilerden herhangi bir tepkiye maruz kalmadan kolaylıkla beklemelerine olanak sağladı.

⁵³⁰ Bu sebeple Romanyalı erkek işçi grubu da farklı alanlara yönlendirildi. Romanyalı işçi grubunun bir bölümü, Armutlu işçi pazarının hemen yanında bulunan Asude sokağındaki nalburcuların yanında maaşlı işçi olarak çalışmaya başladı. Romanyalı erkek işçiler, çoğu defa nalburcuların depolarında barınmaktaydı. 1980-2000 dönemleri arasında bölgede 8'den fazla nalburcu bulunurken, günümüzde ise sadece Asude sokağında 4-5 nalburcu kaldığı gözlemlenmiştir. Romanya'nın gelir seviyesinin artması ve Avrupa birliğine üyelik süreciyle birlikte birçok Romanyalı işçi, ülkesine dönerek daha yüksek gelirle ülkelerinde çalışmaya başladı. Bu sebeple 2015 yılına dek Asude sokağında sadece bir Romanyalı işçi kalmış olup 2015 yılında da Romanyalı işçinin de ülkesine dönmesiyle bölgede Romanyalı işçi kalmamıştır. Romanyalı işçilerin ayrılmasıyla ortaya çıkan boşluğu Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinden gelen düzenli işçi grupları tarafından giderilmiştir. 1990'ların başlarında Romanya'dan gelen birçok erkek işçinin İstanbul'un farklı ilçelerine dağılarak farklı iş kollarında çalıştıkları saha çalışmasında da tespit edilmiştir. İstanbul'da Romanyalı erkek işçilerin bir bölümü, 1994-1995 yılları arasında sadece Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarında beklemelerine Küçüksu işçi grubu tarafından izin verilmiştir. Aynı şekilde bazı Romanyalı işçiler, Beyoğlu'na bağlı Dolapdere caddesi üzerinde bulunan mobilyacılar çarşısı bölgesinde kereste veya mobilya malzemelerini indir-bindir işlerinde çalışmaktaydı. Çınaraltı işçi pazarında bekleyen yerli işçi grubun, Romanyalı işçilerin kendi bölgelerinde yük taşıma işinde çalışmalarına göz yumdukları tespit edilmiştir. Bu süreçte Romanyalı işçiler, Çınaraltı işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmamıştır.

zorluk çekmekteydi⁵³¹. Görüldüğü üzere son yirmi yılda diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşanmıştır. Armutlu işçi pazarında işçilere duyulan ihtiyacın azalması ve işçilerin geçmişe kıyasla daha düşük kazanç sağlamaları nedeniyle yaşlı işçiler, kısa sürede işçi pazarında ayrılırken, diğer işçi grupları ise memleketlerinden dönmeyi tercih etmekteydi. Geriye kalan işçi grupları ise farklı sektörlerle yönelerek Armutlu işçi pazarından ayrıldı. İşçilerin küçük bir bölümü ise elde ettiği birikimle kendileri veya birkaç işçiyle ortaklaşa nakliyat aracını satın almasıyla işçilerin sayısı düştü. Son yıllarda birkaç defa yabancı göçmen işçilerden oluşan Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçi grubu, Armutlu işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da sürekli yerli işçiler tarafından engellenmekteydi. Afganistanlı işçiler ise diğer yabancı işçilerin aksine hiçbir zaman Armutlu işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmamıştır.

Armutlu işçi pazarında bekleyen işçiler, 1990'ların başlarında inşaat işleri, kömür taşıma, ev taşımanın yanı sıra bölgedeki esnafların ve fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1990'ların ortalarından itibaren inşaat işlerin azalması ve kömür kullanımının azalması işçileri olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı şekilde Özellikle küçük Armutlu bölgesinde sol grupların güçlü olması ve IMC yoluyla mahalle sakinleri inşaat işleri ve kömürlerini taşınması nedeniyle işçilerin bu bölgede işgücüne katılımını olumsuz yönden etkilemekteydi. Aynı şekilde gecekondularının yapımı için inşaat malzemelerinin taşınmasında ve inşaatlarda çıraklık işlerini mahalle sakinleri ve sol grupların desteğiyle yapılmaktaydı. Bu sebeple bu bölgede sadece inşaat ustaları gecekondularının yapımına götürülürken, düz inşaat işçileri ise götürülmemekteydi. Armutlu halkı, inşaat işleri için Armutlu işçi pazarından ve hemen yakındaki Reşitpaşa mahallesinde bulunan Reşitpaşa işçi pazarından inşaat ustalarını temin etmekteydi. 1990'ların ortalarından günümüze dek bölgeye yabancı göçmen işçilerin de dahil olmasıyla işçi pazarında bekleyen işçiler, esnafların (nalbur, keresteci vb.) ve nakliyatçıların yüklerini daha az taşımaya başladı⁵³². Günümüzde ise işçiler, daha çok ev taşıma, inşaat

⁵³¹ Saha çalışması sürecinde Armutlu işçi pazarı çevresinde birkaç tane küçük ve orta ölçekli evden eve taşımacılık yapan nakliyat kamyonetleri bulunmaktadır. Bu işçilerin bir bölümü, nakliyat araçlarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Nakliyatçıları hem ev taşıma işine katılıp işverenlik görevini yerine getirmekte hem de başka nakliyatçıları işe giderek ev taşıma da işçi olarak da çalışmaktadır. Nakliyatçılardan sadece iki tanesi bu şekilde çalışmaktadır. Her iki nakliyatçı, uzun yıllar Armutlu işçi pazarında çalışarak elde ettikleri birikimle kendine nakliyat aracı alıp Armutlu işçi pazarında hem işverenlik hem de işçilik görevlerine devam etmektedir. Nakliyatçıları, Armutlu işçi pazarında yerli işçi çalıştırmak yerine daha çok yabancı Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçileri daha düşük ücretle çalıştırmayı tercih etmektedir. Nakliyatçıları, yabancı işçi bulamadıklarında ise zorunlu olarak eski yaşlı işçi arkadaşlarını çalıştırmaya götürmek zorunda kalmaktadır. Özellikle Armutlu işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı yaşlı olması, ağır eşyaları kaldıramamaları ve yavaş çalışmaları nedeniyle nakliyatçıları eski işçi arkadaşlarını seçmek yerine daha hızlı ve düşük ücretle çalışan yabancı göçmen işçileri tercih etmektedir.

⁵³² Armutlu işçi pazarında 1990'larda nalbur ve kereste indir-bindir işlerinde esnafların işçi pazarından birkaç işçiyi alıp yüklerini taşımaya götürmekteydi. 1990 sonrasında bölgeye gelen Romanyalı işçiler, Armutlu işçi pazarında tutunamaması üzerinde bölgedeki nalburculara yönelerek maaşlı işçi olarak çalışmaya başladı.

malzemelerini taşıma ve tadilat işlerine gitmektedir. İşçiler, nadir de olsa bölgedeki villaların ve siteli apartmanların bahçe işlerinin yanı sıra çevre ilçelerinde bulunan firmaların da yüklerini taşımaya gitmektedir.

4.1.21.5. Meydan (Merkez) İşçi Pazarı

İşçiler, Sarıyer merkezinde bulunan Sarıyer hamamı sokağın hemen girişindeki Gazi Hacı Suat Uysallar meydanında beklemekteydi⁵³³. İşçiler, 1960'ların ortalarından 2000'lerin başlarına dek meydanda bekleyip günlük işlere gitmekteydi. 2000'lerin başlarında işçilerin beklediği meydandaki işçi kahvehanesinin kapanması üzerine işçiler, Ortaçeşme caddesi üzerinde az ileride bulunan diğer iki kahvehanede beklemeye başladı⁵³⁴. 2000 sonrasında cep telefonun yaygınlaşmasıyla işçilerin bir bölümü düzenli olarak işçi pazarına gelip beklerken, işçilerin bir bölümü ise haftanın belli günlerinde veya hiç gelmeyerek evde cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmeye başladı. İşçiler, daha önceden gideceği iş belliyse ertesi sabah işçi pazarına gelmesine gerek kalmadan doğrudan işe gidebilmekteydi. Bu sebeple işçi pazarları zamanla mekânsal önemini yitirmeye başladı. Nitekim meydan işçi pazarında yapılan görüşmelerde işçilerin çoğu işçi kahvehanelerinde beklemek yerine masrafa girmeden evden bekleyerek cep telefonu yoluyla günlük işlere gitmektedir.

Sarıyer meydan işçi pazarına, ilk olarak 1960'ların ortalarında birkaç işçi Gazi Hacı Suat Uysallar meydanının olduğu alanda (günümüzdeki merkez caminin bulunduğu bölge) beklemeye başladı. Sarıyer meydanına gelen ilk işçi grubu, Giresun ilçesine bağlı Şebinkarahisar ilçesindeki köylerinden gelen işçilerdi. Bu dönemlerde Şebinkarahisar ilçesinden gelen diğer bir işçi grubu ise işçi pazarında beklemek yerine Sarıyer merkezinde bulunan iskelede (teknelerle gelen malları esnafları dağıtarak) hamallık yapmaktaydı. Bu dönem hem işçi pazarındaki işçilerin büyük çoğunluğu hem de iskeledeki hamalların neredeyse tamamı Giresunlu (Şebinkarahisarlı) işçilerinden oluşmaktaydı. Giresunlu (Şebinkarahisarlı) hamalların bir bölümü de Sarıyer ilçesine bağlı Büyükdere iskelesinde hamallık yapmaktaydı.

Nalburcular kısa sürede taşıma işlerini kendi maaşlı işçilere yaptırmasıyla işçi pazarına olan talebi azaltmıştır. Bu sebeple nalburcular, çok acil durumlar haricinde (çok acil mal taşıma işi olmadığı sürece veya çok yoğun olmadıkları sürece) işçi pazarından işçi getirtmemeye özen göstermekteydi.

⁵³³ İşçiler, uzun yıllar hem caminin önünde hem de caminin çevresindeki kahvehanede bekleyip günlük işlere gitmekteydi. İşçiler, sıcak dönemlerde meydanda beklerken, soğuk havalarda ise günümüzdeki merkez caminin çevresindeki kahvehane beklemekteydi.

⁵³⁴ Ortaçeşme caddesi üzerinde iki tane işçi kahvehanesi bulunmaktadır. Bu işçi kahvehanelerinden birincisi Baylar Mobilya ile Dilek kuyumcunun ortasında bulunurken, diğer işçi kahvehanesi ise hemen yakınında bulunmaktadır. İşçiler, uzun süre her iki kahvehanede beklemeleri nedeniyle bölgedeki esnaflar, işçiler ve mahalle sakinleri tarafından işçi kahvehanesi olarak anılmaya başlanmıştır. İşçiler, geçmişte olduğu gibi saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılında da her iki kahvehanede bekleyip günlük işlere gitmeye devam etmektedir. Diğer işçi kahvehanelerinde olduğu gibi işçiler, günün önemli bir bölümünü işçi kahvehanesinde geçirmektedir. Gün içinde iş bulan işçiler, işe giderken iş bulamayan işçiler ise kahvehanede gündüzleri ve akşamları sosyalleşmekteydi.

Her iki iskelede hamalların bulunması nedeniyle Sarıyer meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, çok nadir iskeleye gelen malları veya bölgedeki esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi.

İşçiler, 1960'ların ortalarından 2000'lerin başlarına dek meydana bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. 1980-2000 dönemleri arasında 60'tan fazla Giresunlu ve Sivaslı işçi beklemekteydi. 1960'ların ortalarından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek işçilerin neredeyse tamamı Giresun'un Şebinkarahisar ilçesine bağlı köylerden ve Sivas ilinin Zara ve Suşehri ilçesindeki köylerden gelen işçilerden oluşmaktaydı. Her iki işçi grubu içinde işçilerin büyük çoğunluğu Giresunlu işçilerden oluşmaktaydı. Giresunlu ve Sivaslı işçiler, daha çok inşaat işlerine gitmekteydi. İşçiler, inşaat işleri dışında bölgedeki mahalle sakinlerinin kömürlerini taşımaktaydı. Aynı şekilde Sarıyer merkezinde bulunan nalbur, keresteci ve kömürcü esnaflarında yüklerini taşımaya gitmekteydi. İşçiler, az da olsa ev taşımaya ve bölgedeki zenginlerin mülklerine giderek günübirlik olarak bahçe işlerinde çalışmaktaydı. 1990'ların ortalarından itibaren inşaat işleri, kömür taşımanın sonlanmaya başlanması ve nalbur ile kerestecilerin yükleri taşımanın azalması üzerine işçiler zamanla daha çok ev taşımaya ve inşaatlarda tadilat işlerinde çalışmaya başladı.

Sarıyer bölgesinde 1960 sonrasında devlet hazinesi olan alanlarda (ormanlık alanlarda) küçük gruplar tarafından arazilerin etrafının çitilenmesi ve kısa sürede araziler parsellenerek kupon arazi şeklinde (küçük parsellere bölünerek) göç eden gruplara satılmasıyla bölgede yoğun bir inşaat süreci başladı. Nitekim 1985 yılında (17 yaşında iken) babasıyla beraber meydan işçi pazarında beklemeye başlayan Giresunlu (Şebinkarahisar ilçesinden gelen) işçi bu süreci şu şekilde anlatmaktaydı:

1960'larda, 1970'lerde, 1980'lerde o zamanlarda buraların çoğu boş ormanlık alanlardı. Zamanla buraya Lazlar gelip bu çevredeki yerleri kapatmış buralar benim demiş. Bu arsalar devletin hazine arazisiydi. Daha sonra işte o arsaların onun olduğunu göstermek için sebze ekmiş, oralara belli yerleri taşla tahtayla kapatmışlar. Sonra işte mesele adam diyelim 20 dönüm arsayı gasp etmiş. Daha sonra işte bunlar hisse üzerinden arsaları küçük parsellere bölüp Anadolu'dan yeni gelen gariban insanlara satmaya başladılar. Bu Lazlardan devletin hazine arazisine çökerek çok zenginleşenler oldu. O zamanlarda buradaki işçilere olsun Anadolu'dan yeni gelen gariban ailelere bu devletin hazine arazisini satıp çok zenginleştiler. Sonra bunlardan bazıları garibandan, işçiden topladıkları paraları alıp İstanbul'da taksi hattı, dolmuş hattı plakalarını satın aldılar. Bunlar zamanla bu işten de çok iyi para kazanınca bunlar büyük zenginler oldular.

Böylece bölgede kupon arazi satışı yapan birçok Karadenizli, kısa yoldan zengin olduğu gibi bu durum işçi pazarında bekleyen inşaat işlerini olumlu etkilemiş olup işçilerin sürekli olarak inşaat işlerine gitmelerine ve iyi bir birikim yapmalarına da olanak sağlamıştır. Aynı

şekilde iş yoğunluğun etkisiyle Sarıyer meydanında bulunan işçi pazarına işçi grupları işçi talebini karşılamak için kendi aile üyeleri, akrabaları ve hemşerilerini de teşvik ederek kısa sürede işçi pazarında işçilerin sayısında düzenli artış oldu. Özellikle 1989 seçimlerinde Nurettin Sözen'in belediye başkanı olmasıyla bölgede gecekondulaşma kısa süreliğine olsa da hız kazandı. İşçi pazarında bazı işçiler, elde ettiği birikimle bölgede hisseli arsa veya gecekondulu ev satın alarak kısa sürede zenginleşmesiyle işçi pazarından ayrıldı. Aynı şekilde bazı işçilerin yaşlanması ve yerlerine genç aile üyelerinin de dahil olmamasıyla işçi sayısı düzenli olarak düşmeye devam etti. Öte yandan birçok işçinin de maaşlı işlere yönelmesi veya farklı ilçelere göç etmesiyle işçi sayısında sürekli düşüş yaşandı. 2022 yılında yapılan saha çalışmasında her iki işçi kahvehanesinde 20-25 civarında işçinin beklediği tespit edilmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de işçilerin büyük çoğunluğu Giresunlu (Şebinkarahisar ilçesinden gelen) işçilerden oluşmakta olup az sayıda da Sivaslı (Zara ve Suşehri ilçesinden olanlar) işçi, beklemeye devam etmektedir.

4.1.21.6. Zekeriyaköy İşçi Pazarı

Zekeriyaköy işçi pazarının konumuna bakıldığında; Zekeriyaköy kavşağının olduğu alandaki İETT Köprü durağının hemen yanındaki kaldırımda yerli ve yabancı işçiler beklemektedir. Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen yerli ve düzenli göçmen işçiler, diğer işçi pazarlarına kıyasla daha kötü koşullarda beklemektedir⁵³⁵. İşçilerin büyük çoğunluğu aynı aile üyesi, akraba ve köylülerinden oluşması sayesinde Antepli işçiler arasında işgücüne katılım ve bekleme sürecinde daha az gerilim yaşanmaktaydı. İşçiler, yerel halk veya esnaflarla da herhangi bir gerilim yaşanmamaktaydı⁵³⁶. Günümüzde İETT köprü durağının yanında yerli işçiler beklerken, yerli işçilerin birkaç metre ilerisinde (yaklaşık 4-5 metre) ise Özbekistan ve Türkmenistan ülkelerinden gelen düzenli göçmen işçiler beklemektedir. İşçilerin bir bölümü işçi pazarında bekleyerek günlük işlere giderken, işçilerin küçük bir bölümü ise bazı günlerde işçi pazarına gelmek yerine evde bekleyerek cep telefonu yoluyla günlük işlere gitmektedir.

⁵³⁵ 2001 yılında itibaren beklemeye başlayan işçiler, ilk yıllarda bölgede anayolların asfaltlanması henüz yapılmadığı için toz-toprak içinde topraklı yolun kenarında beklemekteydi. Daha sonraki yıllarda bölgede yolların asfaltlanmasıyla ve caddenin kenarında kaldırımların yapılmasıyla işçiler, biraz daha insani koşullarda beklemeye başladı. Aynı şekilde işçiler, sabah güneşin doğuşuyla işçi pazarına gelip beklemektedir. İşçiler, günün önemli bir bölümünü işçi pazarında güneşin altında ayakta bekleyerek işverenlerin kendilerini işe götürmelerini beklemektedir. İşçi pazarının bulunduğu alanda gölgelik ve oturma alanları bulunmadığı için işçiler, daha işe gitmeden işçi pazarında sürekli ayakta beklemeleri nedeniyle fiziksel yorgunluk hissetmektedir. Nitekim birçok işçi bu duruma işçi pazarında gün boyunca ayakta beklemek çalışmaktan daha zor ve yorucu olduğunu kıyaslayarak anlatmaktaydı.

⁵³⁶ Bunun temel sebebi ise Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen işçilerin hem bölgedeki esnaflara ve hem de mahalle sakimlerine uzak alanda boş arazinin önündeki caddede beklemeleri nedeniyle bölge halkından herhangi bir tepkiye maruz kalmamalarına olanak sağlamıştır. Bu sayede işçiler, 2001 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek bölge halkı ve esnaflardan herhangi bir tepkiye maruz kalmadıkları için mekânsal konumlarını değiştirmeden işçi pazarında beklemelerini sürdürmektedir.

İşverenler, düzenli göçmen işçilerin yanına yanaştığında işverenin yanaştığını gören diğer Kürt işçiler, hemen koşarak pazarlığa dahil olmaya çalışmaktadır. Öte yandan ise işverenlerin Kürt işçilerin beklediği alana geldiğinde ise düzenli göçmen işçilerin pazarlığa dahil olma gibi herhangi bir girişimde bulunmadıkları gözlemlenmiştir⁵³⁷.

İstanbul'da diğer birçok işçi pazarının aksine Zekeriyaköy işçi pazarına gelen ilk işçiler, 2000 sonrasında gelmesi nedeniyle kömür taşıma veya gecekondu evlerinin inşaatında çalışmadılar. İşçiler, ilk geldikleri dönemden günümüze dek ağırlıklı olarak inşaatlarda tadilat işleri, inşaat malzemeleri taşıma, ev taşıma ve bölgedeki esnafların yüklerini taşımının yanı sıra tekli villalarda veya siteli villalarda bahçe işlerinde çalıştıkları tespit edilmiştir. Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer birçok işçi pazarına kıyasla daha fazla bahçe işlerine gitmektedir. Bunun temel nedeni ise bölgede çok sayıda villaların bulunmasından kaynaklanmaktadır. İşverenlerin yanı sıra az da olsa bazı kişiler veya taşeron firmaları da Zekeriyaköy işçi pazarında tadilat veya bahçe işlerinde çalıştırmak için birkaç işçiyi seçip çalıştırmaya götürmektedir. Belli dönemlerde bazı taşeron inşaat firmaları aldığı inşaat işleri çok hızlı veya zamanında bitirmek zorunda kaldığında zorunlu olarak Zekeriyaköy işçi pazarında inşaat ustası veya inşaat işlerinden anlayan birkaç işçiyi seçip çalıştırmaya götürmektedir. Gaziantep'li ve Ağırlı işçiler, inşaat işlerinden anladıkları için daha çok inşaat işlerine giderken, diğer yabancı göçmen işçilerin önemli bir bölümü inşaat işlerinden anlamadıkları tespit edilmiştir⁵³⁸.

Zekeriyaköy işçi pazarı, İstanbul'daki diğer işçi pazarlarına kıyasla yeni ortaya çıkan bir işçi pazarıdır. Zekeriyaköy'de eski köy yerleşim alanı olup 1990 sonrasında (özellikle 1999 Gölçük depremi sonrasında) Zekeriyaköy orta ve üst sınıflı gruplar için önemli bir çekim merkezi haline geldi. Özellikle 2000 sonrasında bölgede birçok siteli villalar yapılmasıyla orta ve üst sınıfın bu bölgeye kaymasına zemin hazırlamıştır. 1990'ların sonlarından itibaren

⁵³⁷ Saha çalışmasında Kürt işçilerle yapılan muhabbetlerde düzenli göçmen işçilerin kendi alanlara gelip pazarlığa dahil olmalarına izin vermediklerini beyan etmekteydi. Böyle bir durumun yaşanması veya süreklileşmesi halinde iki grup arasında gerilimlerin artmasına ve iki grup arasında tartışma veya kavga çıkmasına neden olacağı hissiyatını düzenli göçmenlere aşıladıkları belirtmiştir. Bu sebeple düzenli göçmen işçiler, Kürt işçilerle işveren arasındaki pazarlığa dahil olma girişiminde bulunmamaya özen gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu durum iki işçi grubu arasında mekânsal ayrışmayı ortaya çıkararak iki işçi grubu arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve dayanışma ağlarının ortaya çıkmasını engellemekteydi. Böylece işçiler, ücret piyasasında işverenlere kıyasla daha dezavantajlı konuma düşmekteydi. İşçiler, işverenlerle pazarlık sürecinde arzuladıkları ücreti talep etme, daha az çalışmanın yanı sıra çalışırken gün içindeki (yemek, su, yol ücreti) masrafları işverenlere dayatma gibi önemli bir avantajı kullanamamaktaydı.

⁵³⁸ Günümüzde Zekeriyaköy işçi pazarında işçi grupları arasında özellikle işçilerin eşlerinden bölgedeki villalarda çalışanlar, diğer işçilere kıyasla daha fazla işe gitme şansı bulunmaktadır. Çünkü bu işçi grupların eşleri siteli villalarda çalışmaları ve çalıştığı villada veya komşu villalarda bahçıvanlık veya yük taşıma işi için günlük işçilere ihtiyaç duyulduğunu fark ettiklerinde ilk olarak kendi eşlerini telefon yoluyla çalışmaya davet etmektedir.

bölgede birçok yeni yerleşim alanları ortaya çıkmasıyla beraber bölgede az da olsa günü birlik işçi ihtiyacını doğurmuştur. Daha önceden Zekeriyaköy bölgesine birkaç defa villaların inşaat işlerinde çalışan birkaç Antepli işçi, bölgede işgücünün yoğunluğunu fark etmesiyle çalıştıkları inşaatların sona ermesiyle memleketine dönmek yerine 2001 yılında günümüzdeki işçi pazarının bulunduğu alanda beklemeye başladılar. Böylece 2001 yılında birkaç Antepli Kürt işçiden oluşan ilk işçi grubu, Zekeriyaköy işçi pazarında beklemeye başladı. İşlerin yoğun olması nedeniyle fazla işçi ihtiyacı oluşmasıyla Antepli işçiler, Antep'in Araban ilçesine bağlı köylülerini, akrabalarını ve aile üyelerinden oluşan erkek işçileri de Zekeriyaköy işçi pazarına davet etmesiyle kısa sürede Antepli (Araban ilçesinden gelenler) Kürt işçilerin sayısında artış yaşandı. Birkaç yıl içinde çocuk işçilerden, genç ve yetişkin işçilerden oluşan 60'tan fazla Antepli işçi beklemeye başladı.

2015 yılına gelindiğinde ise Zekeriyaköy işçi pazarına Antepli Kürt işçilerin yanı sıra yabancı göçmen işçilerden oluşan birkaç Türkmenistanlı işçi de beklemeye başladı. Kısa süre sonra Özbekistanlı işçiler de Zekeriyaköy işçi pazarına dahil oldu⁵³⁹. 2016-2017 dönemleri arasında ise Afganistanlı düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler de Zekeriyaköy işçi pazarına dahil olmasıyla yabancı göçmen işçilerin sayısı yerli işçilerin sayısını geçmeye başladı. 2021 yılına dek 20'den fazla düzensiz Afganistanlı göçmen işçi beklemekteydi.

Özellikle 2021-2022 yılları arasında İstanbul'da güvenlik güçlerin İstanbul'un birçok ilçesindeki işçi pazarlarında kontrolleri artırdığı gibi Zekeriyaköy işçi pazarında da güvenlik güçleri (jandarma) kontrollerini artması sonucunda düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin bir bölümü yakalandı⁵⁴⁰. Jandarma tarafından yakalanan düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler, geri gönderme merkezlerine nakledildi. Geriye kalan birkaç düzensiz Afganistanlı işçi ise Zekeriyaköy işçi pazarına gelmek yerine yerleştiği bölgelerde cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmeyi tercih etmiştir. Denetimlerin uzun süreye yayılmasıyla Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen bazı düzensiz Afganistanlı göçmenlerin de Zekeriyaköy işçi pazarına

⁵³⁹ Zekeriyaköy işçi pazarına, 2015 yılında yabancı göçmen işçilerinde dahil olmasıyla Yerli işçilerle yabancı göçmen işçiler arasında ilk günlerde sürekli gerilim yaşanmasıyla her iki işçi grubu arasında kavga çıktı. Bu dönem aralığında yabancı göçmen işçilerin inatla gelmeye devam etmeleri nedeniyle Antepli işçiler, yabancı göçmen işçilerin de Zekeriyaköy işçi pazarında beklemelerine göz yummak zorunda kaldılar. 2015 yılında Antepli işçilerin sayısının düşük oluşu yabancı işçilerin işçi pazarında kalıcılığında önemli bir payı bulunmaktaydı. Böylece 2015 yılından itibaren işçi pazarına yabancı göçmen işçilerin de dahil olmasıyla işçi sayısında tekrardan bir artış yaşanmıştır.

⁵⁴⁰ Özellikle Özbekistan ve Türkmenistan ülkesinden gelen düzenli göçmen işçiler, yasal yollardan ülkeye giriş yapması ve çalışma izinleri bulunması sayesinde güvenlik güçleri tarafından herhangi bir engelle karşılaşmadan rahatlıkla işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmektedir. Düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri ise düzenli göçmenlerin aksine işçi pazarında bekleseler dahi sürekli yakalanma korkusuyla tedirgin halde etraflarını kolaçan ederek işverenlerin işçi pazarına gelmesini beklemekteydi.

gelmek yerine denetimin olmadığı farklı iş alanlarına yöneldiler. İstanbul genelinde 2020-2022 yılları arasında denetimlerin sıklaştırılması sonucunda birçok işçi pazarında olduğu gibi Zekeriyaköy işçi pazarında da düzensiz Afganistanlı göçmen işçi kalmamıştır. Nitekim 2022 yılında yapılan saha araştırmasında Zekeriyaköy işçi pazarında herhangi bir düzensiz Afganistanlı işçinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

2022 yılında Zekeriyaköy işçi pazarında yapılan saha çalışmasında işçilerin genel sayılarına bakıldığında iki tane Ağrılı Kürt işçi ve yaklaşık olarak 20-25 Antepi Kürt işçi beklemektedir. Yabancı düzenli göçmen işçilerden ise 10-15 civarı Türkmenistanlı ve 10 civarında Özbekistanlı işçinin beklediği tespit edilmiştir. Her iki grupta sayısal olarak birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Yabancı göçmen işçilerin önemli bir bölümü eğitilmiş ve mesleği niteliği bulunan genç işçilerden oluşurken, yerli işçilerin önemli bir bölümü ise eğitim niteliği düşük olan yaşlı işçi grubundan oluşmaktadır. Antepi ve Ağrılı yerli işçi grubu iç içe geçip kaynaşarak birlikte beklemektedir. Aynı şekilde Türkmenistanlı ve Özbekistanlı düzenli işçilerde kendi aralarında samimiyet geliştirerek bir arada bir grup halinde işçi pazarında beklemektedir.

Son yıllarda çok az sayıdaki Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçilerin eşleri Zekeriyaköy bölgesinde siteli villada çocuk bakıcısı, hizmetçi vb. olarak çalışmaya başlaması ve akşamları villada barınma imkanına sahip oldular. İstanbul'un çeşitli bölgelerinde çalışan işçiler de eşleriyle beraber Zekeriyaköy bölgesine gelmek zorunda kaldı⁵⁴¹.

Özellikle son yıllarda bazı Antepi işçilerin ülkeden ayrılması, diğerlerin de farklı işlere yönelmesi ve kimi işçilerin de yaşlanmasıyla kısa sürede Zekeriyaköy işçi pazarında Antepi işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Nitekim 2000'lerde 60'tan fazla olan Antepi işçi sayısı 2022 yılına gelindiğinde 20'lere kadar düştü. Zekeriyaköy işçi pazarında ilk işçi grubu olan Antepi işçilerin 2010 yılından itibaren işçi pazarından ayrılmaya başlamasının birkaç temel nedeni bulunmaktadır. 2010 yılından itibaren bölgede inşaat işlerinin azalmasına bağlı olarak iş yoğunluğun azalmasıyla birçok Antepi Kürt işçi pazarından ayrılmaya başladı. Antepi işçilerin bir bölümü kazançları azalmasına bağlı olarak memleketinden gelmezken, bazı işçiler ise farklı sektörlerde maaşlı işe yönelmeyi tercih ettiler. Az sayıdaki Antepi işçi, belli

⁵⁴¹ Aynı şekilde daha önceki yıllarda kadınlar, İstanbul'daki Zekeriyaköy bölgesinde işçi olarak işe başlaması ve bölgedeki işçi pazarından haberdar olması sayesinde kendi ülkelerinde yaşayan kocalarını da İstanbul'a davet ederek Zekeriyaköy işçi pazarında kendi vatandaşlarının yanında bekleme olanağı buldu. Böylece işçilerin eşleri villada çalışırken, erkek işçiler ise Zekeriyaköy işçi pazarında çalışmaktaydı. Bazı yabancı kadın çalışanların mülk sahibini ikna ederek kocalarının da villada kalmasına ikna etmesiyle her iki grubunda (villada ücretsiz barınma olanağına sahip olması sayesinde) Zekeriyaköy'de kalıcılıklarına olanak sağladı.

dönemlerde Zekeriyaköy bölgesinde villalarda bahçe işlerinde çalışmaları nedeniyle bazı villa sahipleri bu işçi grubundan memnun kalması sayesinde maaşlı işçi olarak çalışmayı teklif etti. Böylece çok az sayıdaki işçi de teklif edilen ücreti kabul etmesi üzerine işçi pazarından ayrılarak villalarda bahçıvanlık veya bekçi olarak çalışmaya başladı. 2015 yılından itibaren Zekeriyaköy işçi pazarına yabancı göçmen işçilerin de dahil olmasıyla beraber işçi sayılarının sürekli arttı. Böylece Antepli işçilerin bir bölümü, geçmişe kıyasla daha az işe gitmesi ve daha az birikim yapması nedeniyle alternatif çalışma alanlarına yöneldi. Sarıyer ilçesinde işçilerin bir bölümü, daha insani koşullarda çalışmak, daha fazla kazanç sağlayabilecekleri ve refah içinde yaşayabilecekleri ülkelere göç etmenin yollarını aramaya başladı. Nitekim Antepli Kürt işçi, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Nerden baksan son 10 yıldır bir sürü Antepli genç işçi, artık bu işçi durağına gelmemeye başladılar. Bu Antepli genç işçilerin çoğu son birkaç yıldır hepsi yurtdışına kaçtılar. Burada üniversite mezunu birkaç tane Antepli işçi arkadaşımızda KPSS sınavına girdiler. Bunlarda atanamayınca bunlarda kaçak olarak Fransa'ya gittiler. Şimdi bu işçi durağında artık Antepli işçiler bu ülkeden kaçıp başka ülkelere çalışmaya gidiyorlar. Şimdi bile buradaki bir sürü Antepli işçi arkadaşlarımızın imkânı olsa yurtdışına kaçacaklar. Hani ben de şimdi yaşlı olmasam ben de kaçmak isterdim. Şimdi bir sürü buradaki işçi arkadaşımız Fransa'ya kaçtılar. Şimdi buradaki Antepli işçilere sor, eğer paraları varsa, biraz yolu yordamı öğrenseler onlarda hemen kaçarlar. Şu anda bu işçi durağında bu giden işçilerin nerden baksan tamamına yakını Fransa'ya kaçtı. Yani yurtdışına kaçmak istersem bu işçi durağında yemeden-içmeden en az 2-3 sene çalışacağım ki en az 6-7 bin dolar biriktireceğim ki ancak o şekilde gidebileyim. Yani şimdi çok paran yoksa zaten gidemezsin.

Son yıllarda Reşitpaşa ve Çayırbaşı işçi pazarında bekleyen bazı Ağırlı işçilerin bir bölümü, Meksika-Amerika sınırı üzerinden Amerika veya Kanada'ya göç ettiği gibi Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen bazı Antepli Kürt işçiler de yasal yollardan veya düzensiz göçmen işçi olarak Fransa'ya göç ettikleri tespit edilmiştir. Görüldüğü üzere bir yandan Özbekistanlı ve Türkmenistanlı düzenli göçmenler ve düzensiz Afganistanlı göçmenler İstanbul'da Zekeriyaköy işçi pazarında olduğu gibi birçok işçi pazarında tutunarak işgücüne piyasasına dahil olup birikim yapmaya çalışırken, bazı işçi pazarlarında bekleyen yerli işçi grupları ise düzenli veya düzensiz göçmen işçi olarak Avrupa ülkelerine veya Amerika ve Kanada gibi refah seviyesi yüksek olan ülkelere göç ederek işgücü piyasasında yer almaya çalışmaktadır.

4.1.22. Silivri İlçesinde Bulunan İşçi Pazarı

Silivri ilçesinde geçmişten günümüze dek sadece bir tane işçi pazarı bulunduğu tespit edilmiştir. İşçilerin uzun yıllar Silivri kent meydanında (günümüzde kaymakamlık olarak bilinen alanda) beklemeleri nedeniyle bölge halkı ve işçiler tarafından işçi meydanı olarak bilinmekteydi. İşçiler, geçmişten günümüze dek birçok mekân değiştirmiş olsa da yine de aynı isimle işçi pazarının mekânsal değişimi ele alınacaktır.

4.1.22.1. Silivri Meydan (Merkez) İşçi pazarı

Silivri ilçesine bağlı meydan işçi pazarının günümüzdeki konumuna bakıldığında işçilerin bir bölümü (özellikle yük taşımaya giden işçiler) Kumru İşhanı'nın içindeki çay ocağında beklerken, inşaat işlerine giden işçiler ise Kumru İşhanı'nın bitişiğinde bulunan Alibey caminin hemen önündeki caddenin (Alibey Çeşme caddesi ile İsmail Öztunca sokağın kesiştiği noktada) kenarında beklemektedir. İstanbul'daki diğer birçok işçi pazarının aksine Silivri meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, birkaç defa zorunlu sebeplerden dolayı mekânsal konumlarını değiştirmek zorunda kalmıştır. Silivri meydan işçi pazarında bekleyen ilk işçi grubu, Silivri meydanında (günümüzdeki konumu Silivri kaymakamlığının hemen yanında bulunan Silivri kent meydanında beklemekteydi) beklemekteydi⁵⁴².

Belediye, işçilerin beklediği meydanda araç kirliliğinin (meydanda at arabaları, köy arabaları ve dolmuşlar bulunmakta olup) ve işçilerin meydanda bekleyişlerinin önüne geçmek için bölgeyi park alanına dönüştürme kararı alınmasıyla bölge şantiye alanına dönüştürüldü. İşçilerin beklediği meydanda inşaat çalışmasına başlanması üzerine işçiler, beklediği alandan ayrılmak zorunda kaldı. Aynı şekilde 1995'lerin başlarında işçi kahvehanesinin de kapanması üzerine geriye kalan birkaç işçi de zorunlu olarak bulunduğu meydandan tamamen ayrılmak zorunda kaldı.

Böylece 1990'ların başında ilk işçi grubu, Piri Mehmet Paşa mahallesinde bulunan (eski sanayi mahallesi) Emek sokağında yer alan şoförler kıraathanesinde beklemeye başlamıştır. 1990-1995 dönemleri arasında Bayburtlu, Ordulu, Erzurumlu, Ağrılı işçiler ise şoförler kıraathanesine gitmek yerine Alibey çeşme caddesinde bulunan kahvehanede beklemeye

⁵⁴² İşçiler, havanın güzel olduğu dönemlerde meydanda beklerken soğuk havalarda ise meydanın hemen karşısında Hacı Pervane caddesi üzerinde yer alan aynı zamanda meydan kahvehanesi olarak da bilinen işçi kahvehanesinde (günümüzde Ekol perde Silivri mekânı) beklemekteydi. 1980'lerde işlerin yoğun olması ve işçilerin sayısı yüksek olması nedeniyle işçiler, soğuk havalarda işçi kahvehanesinde oturacak yer bulamamaktaydı. Bu sebeple çoğu işçi, işyerlerinin köşelerine sığınarak iş beklemekteydi. Bu dönem aralığında her ne kadar işçiler, işyerlerinin önünde beklemiş olsa da çoğu esnaf, işçilere herhangi bir tepki göstermemekteydi. İşçi pazarı çevresindeki esnafların aksine Silivri belediyesine bağlı zabıta, işçilerin meydan birikmesine tepki göstermekteydi. İşçilerin meydanda kalabalık gruplar halinde beklemeleri ve iş elbiseleri olan poşetleri yolun kenarında bırakmaları nedeniyle zabıta, işçilere sürekli tepki göstermekteydi.

başladı. İşçi meydanı ile şoförler kıraathanesi mesafe olarak birbirlerine son derece yakın olup birkaç dakikalık yürüme mesafesindedir. İşçilerin bir bölümü, 1990 yılından 2009 yılına dek şoförler kıraathanesinde bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etti. 2009 yılında işçilerin beklediği kahvehanenin yıkılma kararı alınması üzerine işçiler tekrardan mekânsal konumlarını değiştirmek zorunda kaldı. Böylece 2009 yılında geriye kalan işçi grubu da (D-100 Karayolunun hemen kenarında bulunan Alibey camisini hemen karşısında bulunan) Alibey çeşme caddesi üzerindeki kahvehaneye eski işçi arkadaşlarının yanına geçerek beklemeye başladı. İşçi kahvehanesine sonradan dahil olan işçiler, eski işçi arkadaşları tarafından bilinmesi nedeniyle herhangi bir tepkiye veya engellenmeye maruz kalmadan kolaylıkla beklemeye devam etti.

Bu işçi kahvehanesinde hem hamallar hem de günlük işlere giden inşaat işçileri beklemekteydi. Diğer işçi kahvehanelerinden farklı olarak Silivri işçi pazarında bu dönem aralığının işçiler iki farklı işkoluna ayrıldığı görülmektedir. Farklı illerden gelen işçiler, farklı iki çalışma alanında günlük işlere gitmeleri sayesinde işçiler arasında pazarlık sürecinde ve işçi seçimi sürecinde herhangi bir gerilim yaşanmamasına olanak sağlamaktaydı. Öte yandan her iki alanda da işçi eksikliği oluştuğunda iki işçi grubu da birbirlerini çalışmaya davet etmekteydi. Özellikle inşaat işçilerine fazla işçi ihtiyacı duyulduğu zaman yük taşıma işlerine giden hamal işçileri inşaat malzemelerinin taşınması işe davet etmekteydi. Her iki grupta boş zamanlarda birbirlerini yük taşıma işlerine davet edebilmekteydi.

2021 yılında işçi kahvehanesinin bulunduğu binanın yıkılma kararı alınması üzerine işçi kahvehanesinin işletmecisi, kahvehanesini kapatmak zorunda kaldı. İşçi kahvehanesinin yıkılması üzerine ve son yıllarda günlük işlerin azalmasına bağlı olarak işçilerin bir bölümü işçi pazarından tamamen ayrılmayı tercih ederken, diğer işçi grupları ise bölgedeki diğer mekânlarda beklemeyi tercih ettiler. 2021 yılında yük taşıma işlerine giden hamal işçiler, işçi kahvehanesinin hemen karşısında bulunan Kumru İşhanı'nın içindeki çay ocağında beklerken, inşaat işlerine giden işçiler ise Kumru İşhanı'nın bitişiğinde bulunan Alibey caminin önündeki caddenin (Alibey Çeşme caddesi ile İsmail Öztunca sokağın kesiştiği noktada) kenarında beklemeye devam etmektedir⁵⁴³. Böylece yük taşımaya giden hamal işçiler ve ağırlıklı olarak

⁵⁴³ Meydan işçi pazarı, ulaşım ağlarının merkezi sayılabilecek bir konuma sahip olması sayesinde (mekânsal konumu itibarıyla Silivri şehirlerarası D-100 Karayolunun hemen kenarında ve Silivri merkezinin hemen yanında bulunması) işçilerin daha kolay günlük işlere gitmesine olanak sağlamaktaydı. Aynı şekilde ulaşılabilirlik açısından işverenlerin daha kolay işçilere ulaşmasına olanak sağlamaktadır. İşçiler, soğuk havalarda caminin önü soğuk olması nedeniyle çay ocağının içinde beklemeyi tercih etmektedir. İşçiler, Alibey camisinin hemen önünde bulunan ağaçların gölgelediği banklarda oturmaktadır. Bazı işçiler ayakta dikilip işverenlerin gelişini beklerken, diğer işçilerde banklarda oturmayı tercih etmekteydi. İşçilerin soğuk havalarda Kumru İşhanı içinde

inşaat işlerine giden diğer işçiler birbirlerine yakın iki farklı mekânda bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etti. Diğer birçok işçi pazarından farklı olarak meydan işçi pazarında bekleyen işçiler, farklı bölgelerdeki işçi pazarlarına yönelmedikleri gibi diğer işçi pazarlarında bekleyen işçi grupları da Silivri ilçesinde bulunan tek işçi pazarına yönelmedikleri tespit edilmiştir. Bunun temel nedenlerden biri de Silivri ilçesinin İstanbul'un diğer ilçelerine kıyasla İstanbul'un en çeperde bulunması ve komşu ilçeleriyle daha uzak mesafede yer alması nedeniyle bu işçi pazarında işçi sirkülasyonu pek yaşanmamıştır.

Meydan işçi pazarına ilk olarak 1970'lerde birkaç Bayburtlu Türk işçi beklemekteydi. Bu dönemde Bayburtlu işçilerin hangi yılda ve kaç işçiyle beklemeye başladığına dair kesin veriler bulunmamaktadır. Sonraki yıllarda ise Erzurumlu, Ordulu, Samsunlu ve Karşı işçilerde beklemeye başladı. 1980'lerde meydan işçi pazarında inşaat işlerinin yanı sıra diğer günlük işlerinin de yoğun olması sayesinde işçi pazarında Bayburtlu, Tokatlı, Ordulu, Samsunlu, Iğdırlı, Ağrılı Karşı ve Erzurumlu işçilerden oluşan 200'e yakın işçi beklemekteydi. Türk işçilerin büyük çoğunluğu Bayburtlu ve Tokatlı işçilerden oluşmakta olup az sayıda da Ordulu ve Samsunlu işçilerde beklemekteydi. 1980'lerde Kürt işçi grubu içinde en çok Karşı (ağırlıklı olarak Kağızman ilçesinden olanlar), Erzurumlu (Hınıs, Horasan ve İspir ilçelerindeki köylerden) ve Ağrılı (ağırlıklı olarak Eleşkirt ilçesinden gelenler) Kürt işçiler beklemekteydi.

Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi işçi grupları arasında aynı aile üyeleri (baba-oğul ve kardeş işçiler), akrabalar ve aynı köylerden gelip işçi pazarında bekleyen birçok çocuk işçi, genç, yetişkin ve yaşlı işçi beklemekteydi. İşçi grupları öncelikli olarak kendi etnik gruptan olan işçi arkadaşlarıyla iç içe geçmiş bir şekilde beklemekteydi. Belli dönemlerde işçi grupları arasında etnik gerilim ve mekânsal dışlanma yaşanmaktaydı⁵⁴⁴. Birçok işçinin küçük meta üreticisi olması nedeniyle uzun yıllar hem İstanbul'daki Silivri işçi pazarında kentin işgücü

bulunan çay ocağında Karşı işçi arkadaşlarıyla beraber beklemektedir. İşçiler, Alibey camisinin önündeki ağaçların gölgesinde banklarda oturarak bekledikleri için diğer işçi pazarlarına kıyasla daha insani koşullarda beklemektedir. İşçiler, güneşin doğuşuyla Alibey camisinin önünde beklemeye başlamaktadır. İşçilerden sabah iş bulanlar işe giderken, iş bulamayan diğer işçiler ise öğlene dek beklemeye devam etmektedir. İş çıkmaması durumunda ise öğleden sonra acıkmalarıyla birlikte işçi pazarından ayrılarak evinin yolunu tutmaktadır. İşçiler, caminin önünden ayrılmasıyla günün geri kalan bölümünde ise Silivri'nin yaşlı halkı cami önündeki banklarda oturarak sosyalleşmeye devam etmektedir. Bu mekân aynı zamanda iki farklı grubun gün içinde bekledikleri ve sosyalleştikleri bir mekândı.

⁵⁴⁴ 1980'lerde, farklı etnik gruptan ve farklı illerden gelen işçi grupları arasında bekleme, işgücüne katılım sürecinde belli gerilimler yaşanmaktaydı. Özellikle Kürt işçilerin, işçi kahvehanesinde beklemeleri veya işçi kahvehanesinin imkanlarından (kahvehanenin tuvaletini kullanmak, sandalyelerde oturmak vb.) yararlanmaları sürecinde belli dönemlerde ırkçılığa maruz kalmaktaydı. 1980'lerde Kürt işçiler, çoğu defa yerel halkın, esnafların ve Türk işçilerin tepkilerine maruz kalmaktaydı.

piyasası içinde yer almakta ve hasat dönemlerinde de köylerine göç ederek ailelerine hasat işlerinde yardıma gitmekteydi.

İşçilerin büyük çoğunluğu, inşaat işlerinde çalışmakta olup işçiler arasında birçok inşaat ustası bulunmaktaydı. Ağrılı ve Karşlı birçok işçi ise bölgede inşaat işlerine gitmekten ziyade bölgedeki halkın ve esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi. Yük taşıma işinde çalışan 45 civarında Ağrılı ve 15 civarında Karşlı işçi beklemekteydi. Bu sebeple diğer birçok işçi pazarından farklı olarak bölgede işgücüne katılan iki farklı işçi grubu ortaya çıktı⁵⁴⁵. Her iki grubun da 1980'lerde işlerinin yoğun olması nedeniyle birbirlerinin çalışma alanına dahil olmamaktaydı. Sadece fazla işçi ihtiyacı oluştuğunda ise her iki işçi grubu birbirlerini işe davet etmekteydi. Yük taşıma işinde çalışan işçiler, daha çok diğer inşaat ustalarının davetiyle inşaatlarda malzeme taşıma ve inşaat ustalarının yanında düz işçi olarak çalışmaktaydı. İşverenlere hangi alanda işçi lazımsa meydan işçi pazarında o işçi grupların yanına yanaşarak işçi temin etmekteydi.

Geçmişten günümüze dek işçiler, diğer işçi pazarlarına kıyasla Silivri işçi pazarında inşaat işleri, kömür taşıma işi, ev taşıma, esnafların ve bölgedeki fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydi. İşçiler, Silivri iskelesinin kapandığı 1996 yılına dek İstanbul limanından, Gebze, Yalova, Bursa, bandırma limanlarından Silivri limana gemilerle gelen yüklerinin (gübre (gübre sadece Bandırma iskelesinden gelmekte olup), taş, çimento, kireç, kum vb.) de taşıma işlerine gidilmekteydi. Limanın yüklerini daha çok Karşlı ve Ağrılı işçiler gitmekteydi. Bu işçi grubu, kısa bir süreliğine limanda çalıştıkları tespit edilmiştir. Karşlı, Ağrılı ve Samsunlu işçilerin bir bölümü de hasat zamanlarında Silivri köylerine giderek çiftçilerin saman balyalarını yükleme-indirme işlerine de gitmekteydi. Silivri bölgesinde son yıllara dek saman yükleme işi daha çok Silivri bölgesinde bulunan Roman işçiler tarafından yapılmaktaydı. Son yıllarda Roman işçilerin bir bölümü bu çalışma alanından çekilmesiyle ortaya çıkan işçi açığı Kumru İşhanı'nda bekleyen Karşlı ve Ağrılı işçiler tarafından giderilmeye başlanmıştır. Bu işçi grubu nadir de olsa Silivri'deki Toprak Mahsulleri Ofisine gidip buğday, arpa gibi yüklerini taşımaya ve

⁵⁴⁵ Silivri bölgesinde her ne kadar Roman işçiler de bulunmuş olsa da bu grup diğer Türk ve Kürt işçileri gibi meydan işçi pazarında beklemeyi tercih etmemiştir. İşçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu uzun yıllar inşaat işlerine gitmeleri ve Roman işçilerin inşaat işlerinde uzmanlaşmadıkları için işçi pazarında beklememeyi tercih etmekteydi. Yapılan görüşmelerde bölgede bulunan Roman işçiler, daha çok çiçekçilik işi, ayakkabı boyacılığı, saman taşıma, tarlada Ayçiçek toplama, yük taşıma işlerinde çalışmayı tercih etmiştir. Günlük işlere giden bazı Roman işçilerin de Silivri ilçesinde kırsal bölgelerde yük taşıma işlerine (saman balyaları taşıma, Ayçiçek taşıma vb.) gittikleri tespit edilmiştir. Çatalca işçi pazarındaki ücretten farklı olarak Roman işçiler, saman balyalarını tarladan traktöre yükleme ve traktörden indirip çiftlikte istifleme karşılığında samana balyası başına 5 TL ücret almaktadır. Bu sebeple Silivri işçi pazarında Roman işçilerin Silivri işçi pazarında beklememeyi tercih etmektedir.

bölgedeki zengin mülklerin bahçe işlerinde çalışmaya gitmekteydi. İşçilerin Belediye'ye bağlı veya diğer taşeron firmaların günlük işlerinde çalışmaya gitmedikleri tespit edilmiştir. İşçiler, yaz aylarında genelde her iki mekânda sabahları erken saatlerde beklerken kış aylarında ise iş yoğunluğunun az olması ve havaların soğuk olması nedeniyle işçilerin bir bölümü evde bekleyip cep telefonu yoluyla günlük işlere gitmeyi tercih etmekteydi.

2010'lara dek bütün işçi grupları beklemeye devam etmiş olsa da 2010'lardan 2021 yılına gelindiğinde ise Bayburtlu, Ordulu, Iğdır ve Samsunlu işçilerin tamamı işçi pazarından ayrıldıkları tespit edilmiştir. İşçi grupların önemli bir bölümünü, meydan işçi pazarından tamamen ayrılmalarını tetikleyen birkaç neden tespit edilmiştir. Özellikle 1990'ların sonlarından itibaren inşaat işleri ve yük taşıma işlerinin azalması ve işçilerin mekânsal konumlarını sürekli değiştirmesi nedeniyle zamanla birçok işçi pazarından ayrıldı. İşçilerin küçük bir bölümü kendilerine küçük işyerlerini açarak esnaflığa başlaması, bazı işçilerin yaşlanmasıyla işçi pazarını bırakmak zorunda kalmıştır. Diğer işçiler ise farklı sektörlerdeki maaşlı işlere yönelmesiyle işçi pazarındaki işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı. Az sayıdaki işçi ise yıllarca işçi pazarında inşaat işlerinde çalışmaları ve zamanla inşaat kalfalığıyla beraber elde ettiği birikimle müteahhitlik yapmaya başladı. Diğer işçi pazarlarından ayrı olarak işçilerin azalmasında rol oynayan diğer bir faktör ise işçilerin bir kısmı meydan işçi pazarından ayrılarak yurtdışına (Fransa ve Almanya) göç ederek Avrupa ülkelerinde çalışmayı tercih etmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde bazı Ağrılı ve Karşlı işçilerin yurtdışına çalışmaya gittikleri tespit edilmiştir. Erzurumlu, Tokatlı ve Ordulu işçilerin bir bölümü ise meydan işçi pazarında biriktirdikleri parayla kendilerine nakliyat araçlarını alıp nakliyat işine yönelerek işveren oldular. Bu nakliyatçıların bir bölümü günümüzde de işçi pazarı çevresindeki sokaklarda bekleyerek yük taşıma işleri çıktığında işçi pazarından eski işçi arkadaşlarını seçip yük taşımaya götürmekteydi. Son olarak 2021 yılında işçi kahvehanesinin kapanması ve son yıllarda günlük işlerin azalmasının etkisiyle yaşlı işçilerin bir bölümü, yeni mekânlara geçip beklemek yerine işçi pazarından ayrıldılar. İşçilerin son 30 yılda birçok mekân değiştirmek zorunda kalması nedeniyle bazı işçiler, yeni mekânlara geçmek yerine işçi pazarından tamamen ayrılmayı tercih etmekteydi.

Nitekim Silivri işçi pazarında saha çalışması yapıldığı süreçte (2022 yılında) işçi grupları arasında sadece Karşlı işçiler, beklemekte olup 8-10 civarında Karşlı işçi Kumru İşhanı içindeki çay ocağında bekleyerek yük taşımaya gitmektedir. Alibey camisinin önünde ise Erzurumlu ve Ağrılı yaşlı işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine gitmek için beklemeye devam

etmektedir. Bunun dışında Alibey camisinin önünde Ordulu, Bayburtlu⁵⁴⁶, Samsunlu ve Iğdırılı işçilerden ise kimsenin kalmadığı tespit edilmiştir. Saha çalışması yapıldığı dönemde caminin önünde yaklaşık olarak 10-12 işçi beklemektedir. Bu işçi grubu içinde sadece iki işçinin sonraki süreçte meydan işçi pazarına dahil oldukları tespit edilmiştir⁵⁴⁷. Özellikle diğer birçok işçi pazarından farklı olarak Silivri meydan işçi pazarına genç yerli ve/veya yabancı göçmen işçilerin de dahil olmaması nedeniyle işçilerin sayıları düzenli olarak azaldı. İşçi sayısının zamanla azalması ve genç işçilerin de bu çalışma alanını tercih etmemesiyle birlikte meydan işçi pazarında sadece 45 yaş üstü yaşlı işçiler kalmıştır. Önümüzdeki 20 yıl içinde meydan işçi pazarında bekleyen işçilerin tamamı dağılacağı öngörülmektedir.

4.1.23. Sultangazi İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Geçmişten günümüze dek Sultangazi ilçesi sınırları içinde en eski işçi pazarı Gazi mahallesinde bulunan işçi pazarı olmuştur. Gazi mahallesi Sultangazi bölgesinin en eski yerleşim alanlarından biridir. Gazi mahallesinde bulunan işçi pazarından sonra kurulan ikinci işçi pazarı ise Sultançiftliği'nde bulunan Sultançiftliği işçi pazarı olmuştur. Sultangazi ilçesi sınırları içinde bulunan diğer iki işçi pazarı ise sonraki yıllarda ortaya çıkmıştır. Her dört işçi pazarı da farklı dönemlerde, farklı işçi grupları ve birçok çalışma alanında günlük işlere gittikleri tespit edilmiştir. Sultangazi ilçesi sınırları içinde bulunan her dört işçi pazarına da ayrı ayrı odaklanmakta fayda var.

4.1.23.1. Gazi (Mahallesi) İşçi Pazarı

Gazi mahallesinde bekleyen işçiler, tek bir alanda beklemek yerine iki farklı mekânda bekledikleri tespit edilmiştir. İlk işçi grubu Gazi mahallesinde bulunan Yeşil Trakya işçi kahvehanesinde beklemekteydi. Yeşil Trakya işçi kahvehanesinin mekânsal konumuna bakıldığında ise kavşağın bulunduğu bölgede (Shell benzinliğin karşısında) yer alan 1331. Sokak ile 1332. Nolu sokağı kesiştiği alanda Yeşil Trakya işçi kahvehanesi bulunmaktadır. İşçilerin beklediği ikinci bir mekânın konumuna baktığımızda ise işçiler, eski polis karakolunun yanındaki (Fevzi Çakmak caddesi ile İstiklal caddesinin kesiştiği nokta) işçi kahvehanesinde

⁵⁴⁶ Bayburtlu işçilerin işçi kahvehanesinden ayrıldıktan sonra nerelere dağıldıklarına dair somut bir veriye ulaşılamamıştır. Özellikle Silivri kaymakamlığının ilerisinde Bayburtlular derneğinin bulunduğu kahvehane işletmesiyle yapılan görüşmede Bayburtlu işçilerin herhangi bir dönem aralığında derneğinin kahvehanesinde beklemedikleri tespit edilmiştir. Nitekim saha çalışmasında dernek kahvehanesinde de Bayburtlu işçi tespit edilmemiştir.

⁵⁴⁷ İki işçinin de geçmişte farklı sektörlerde çalışarak emekli olmuş olup düşük emekli maaşıyla geçinemedikleri için ek gelir sağlamak amacıyla alternatif çalışma alanına yönelmiştir. İşçilerin yaşlı olması nedeniyle çoğu işyeri yaşlı iki işçiyi işe almaması üzerine arkadaşlarının yönlendirilmesiyle meydan işçi pazarına gelerek diğer işçilerle beklemeye başladılar. Günümüzde iki emekli işçi dışında geriye kalan tüm işçiler ise uzun yıllar işçi pazarında beklemeye devam etmektedir.

beklemekteydi⁵⁴⁸. Her iki işçi kahvehanesi içinde en eski işçi kahvehanesi Yeşil Trakya işçi kahvehanesidir. İlk işçi grubu 1960'ların sonlarında Yeşil Trakya işçi kahvehanesinde beklemeye başladığı tespit edilmiştir. Yeşil Trakya kahvehanesi, bölgenin ilk kahvehanelerinden biri olması nedeniyle işçilerin bu mekânda beklemeleri belirleyici oldu. Yeşil Trakya işçi kahvehanesinin hemen yanında ise birçok atlı araba bulunmaktaydı. Bölgedeki halkın veya esnafların yükleri atlı arabalar aracılığıyla taşınmaktaydı.

Gazi mahallesi, politik bir mahalle olması nedeniyle uzun yıllar belediyenin ve hükümetin görmezden geldiği bir mahalleydi. Bu sebeple altyapı sorunlarından kaynaklı olarak (ulaşım araçların seyrek geçmesi) hem işçilerin işçi kahvehanesine gelip gitmekte hem de atlı arabalar yük taşımada zorluklar yaşamaktaydı⁵⁴⁹. Zamanla bölgede altyapı çalışmalarının hız kazanması ve bölgeye ulaşım araçların daha sık geçmeye başlamasıyla işçiler ve işverenler, daha kolay şekilde işçi pazarına ulaşmaya başladı.

Gazi mahallesinde bulunan her iki işçi kahvehanesine ayrı ayrı bakmakta fayda var. İlk olarak en eski işçi kahvehanesi olan Yeşil Trakya işçi kahvehanesine 1960'ların sonlarında Sivaslı Türk işçiler beklemeye başladı. 1970'lerden sonra ise Sivaslı işçilerle beraber Yozgatlı işçiler de beklemeye başladı. Daha sonraki yıllarda ise Erzurumlu ve Karadeniz bölgesinden gelen küçük bir işçi grubu da beklemeye başladı. 1980'lerde inşaat işlerinin en yoğun olduğu dönemlerde işçilerin neredeyse tamamı 100'den fazla Türk işçi Yeşil Trakya işçi kahvehanesinde beklemekteydi. 1990'ların sonlarından itibaren her ne kadar Yeşil Trakya işçi kahvehanesinde işçilerin sayısı düzenli olarak düşmeye devam etmiş olsa da Türk işçiler, Yeşil Trakya işçi kahvehanesinde 1960'ların sonlarından 2020'lerin başlarına dek bekledi. 1980'lerden itibaren Gazi mahallesine Kürt nüfusu da yerleşince bölgede Kürt işçiler de günlük işlere gitmek için alternatif bir kahvehane arayışına girdiler. Bölgede her ne kadar Yeşil Trakya işçi kahvehanesi bulunmuş olsa da Kürt işçilerin bu kahvehaneye yönelmek yerine biraz daha ileri de bulunan (eski polis karakolun yanındaki kahvehane) diğer bir kahvehane de beklemeye

⁵⁴⁸ Her iki işçi kahvehanesi birkaç dakikalık yürüme mesafesindedir. Bu sayede her iki işçi grubuna da fazla işçi lazım olduğunda yürüyerek birbirlerini işe davet etmekteydi. Her iki işçi grubu da uzun yıllar kahvehanede beklemeleri nedeniyle zamanla bütün gruplar tarafından işçi kahvehanesi olarak adlandırılmaktaydı.

⁵⁴⁹ Nitekim 1973 yılında Gazi mahallesine yerleşen Elazığlı bir esnaf bu dönemi şu şekilde anlatmaktaydı: *"Ben 1973 yılında bu mahalleye yerleştim. Ben geldiğimde buralarda doğru dürüst ev yoktu. 1973 yılında geldiğimde Fevzi Çakmak caddesinin yukarısındaki bölgeler boştu. Oralar hep boş araziydi. O zamanlarda bu bölgede doğru dürüst ev yoktu. Bu cadde üzerinden Cem evinin orasına kadar tek tük evler vardı. Biz Eminönü, Eyüp, Gaziosmanpaşa merkezine gidip gelmemiz çok zordu. Sadece buradan günde 1 tek bir minibüs oralara giderdi. Onun dışında buralara pek araba gidip gelmezdi. Yani şehrin merkezine gidip gelmemiz çok zordu. 1980 sonrasında buralara yol gelince, buralara altyapı çalışması yapıldı. Buralara kanalizasyonda yapılıncı buranın değeri arttı. Bedrettin Dalan Belediye başkanı olduğunda burada bir sürü ev yapıldı. Burası piyasalaştı. O zamanlarda buranın arsaların fiyatları da çok arttı. Ev fiyatları da çok arttı. 1980'lerden sonra bu mahalleye bir sürü ev yapıldı."* 1970'lerde bölgede bir sürü boş arsa bulunmakta olup yollar çamurlu ve çukurluydu.

başladılar. Böylece 1980’lerden itibaren Türk işçilerin ve Kürt işçilerin ayrı beklediği iki işçi kahvehanesi ortaya çıktı. Her iki işçi kahvehanesine de farklı illerden gelen işçi grupları iç içe beklemekteydi.

Her iki işçi kahvehanesinde bekleyen işçiler, esnaflarla veya işçi arkadaşlarıyla nadir durumlarda gerilim yaşamaktaydı. İki farklı etnik grubun iki farklı mekânda beklemeleri sayesinde işçiler arasında etnik gerilim yaşamamasına olanak sağlamaktaydı. Fevzi Çakmak caddesi ile İstiklal caddesinin kesiştiği noktada bulunan ikinci işçi kahvehanesinde ise ağırlıklı olarak Kürt işçilerden oluşan Erzurumlu ve diğer illerden gelen işçi grupları (bu işçilerin hangi illerden geldikleri tespit edilememiştir) beklemekteydi. 1980-2000 dönemleri arasında 100’e yakın işçi bulunmaktaydı. 2000 sonrasında bölgede inşaat işlerinin azalmasına bağlı olarak işçilerin sayısında düşüş yaşandı. 2005’lerden itibaren işlerin yoğunluğu azalmasına bağlı olarak işçilerin sayısı 40’lara kadar düştü. 2015 yılına gelindiğinde ise işçi kahvehanesinin bulunduğu bina yıkılma kararı alınması ve işçi kahvehanesinin işletmecisi kahvehanesini kapatmak zorunda kalmasıyla geriye kalan birkaç Kürt işçi, farklı bir mekâna yönelmek yerine işçi pazarından tamamen ayrıldı. Öte yandan ise 2020 yılına gelindiğinde ise Yeşil Trakya işçi kahvehanesinde de işçilerin azalması ve zamanla pek işçi kalmaması nedeniyle Yeşil Trakya Kırathanesi de işçi kahvehanesi olma işlevini yitirdi.

İşçiler, ağırlıklı olarak bölgedeki gecekondu evlerin yapımında önemli bir rol oynamıştır. Her iki işçi kahvehanesindeki işçiler, ağırlıklı olarak inşaat işlerine, kömür taşıma (mahallede dayanışma ağları bulunması nedeniyle nadir durumlarda kömür taşımaya gidilmekteydi), ev taşımanın yanı sıra Mareşal Fevzi Çakmak caddesinde ve ara sokaklarında bulunan esnafların (kömürcü, nalburcu, keresteci ve diğer esnaflar) yüklerini taşımaya gitmekteydi⁵⁵⁰. 1990’ların sonlarından itibaren başta gecekondu inşaatları olmak üzere diğer

⁵⁵⁰ İstanbul’da Gülsuyu, Armutlu ve Gazi mahallelerinde geçmişte gelen politik kimlikten dolayı inşaat işlerine genelde inşaat ustası çalıştırılmaya götürülmekteydi. Bu mahallelerde gecekondu evleri yapımında inşaat işçileri ihtiyacı olduğunda mahalle sakinleri sadece inşaat ustaları çalıştırılmaya götürülmekteydi. İnşaat ustaları bu mahallelerde gecekondu evleri yaparken öte yandan politik kimliğe sahip mahalle sakinleri inşaat ustalarının yanında çalışmaktaydı. Bu nedenle diğer ilçelerdeki gecekondu mahallelerine kıyasla bu mahalleler, gecekondu inşaatlarında çalıştırılmak üzerine düz amele işçileri çalıştırmaya götürmemekteydi. Mahalle sakinleri, düz işçi ihtiyacını kendileri karşılamaktaydı. Politik kimliğin olduğu mahallelerde mahalle sakinleri arasında IMC usulü yardımlaşma ve dayanışma ağları bulunmaktaydı. Bu nedenle özellikle IMC usulünün geliştiği bu tür mahallelerde işçi pazarlarında bekleyen işçilerin kömür taşıma ve gecekondu evlerin yapımında çok fazla kullanılmadığı tespit edilmiştir. Sadece mesleki nitelik gerektiren işlerde (örneğin gecekondu evlerin yapımında kullanılmak üzere inşaat ustalarına ihtiyaç doğduğunda bu işçilere başvurulmaktaydı) inşaat ustalarını gecekondu evlerin yapımına çağırılmaktaydı. Bu yardımlaşma ağları sayesinde kırdan İstanbul’un Gülsuyu, Gazi mahallesi, Küçük Armutlu bölgesine gelen bazı ailelerin temel barınma sorununu yaşamadan mahallenin desteğiyle gecekondu evlerini yapmaktaydı. Aynı şekilde kömür sezonu geldiğinde mahallede sakinleri arasındaki yardımlaşma ağları sayesinde

inşaat işlerin azalması ve bölgeye müteahhitlerin girmesiyle beraber müteahhitler, gündelik inşaat işçileri çalıştırmak yerine firmalarına bağlı kendi işçilerini çalıştırmaya başladı. Bu sebeple işçi pazarında bekleyen işçilerin daha az işe gitmesine neden oldu. Aynı şekilde kömür taşıma işlerinin son bulması, bölgedeki nalbur, keresteci, kömürcü vb. esnaflarında yüklerinin taşıma işlerinin azalmasına bağlı olarak işçiler, işçi kahvehanesinden ayrılmaya başladı. Birçok işçi, farklı sektörlerde maaşlı işe yönelirken, az sayıda işçi ise inşaat işlerinde elde ettiği tecrübe ve birikimle bölgede inşaat kalfalığına ve müteahhitlik işlerine girmeye başladı. İşçilerin büyük çoğunluğu ise yaşlanması ve ağır işlerde çalışmayacak duruma gelmesiyle işçi pazarından tamamen çekildi. 2022 yılında Gazi mahallesinde yapılan saha araştırmasında bölgede günlük işlere giden eski işçi grubundan herhangi bir işçiye rastlanılmamıştır⁵⁵¹. Saha çalışması sürecinde işçi pazarlarının yanı sıra komisyoncu aracılığıyla farklı sektörlerde günlük, haftalık veya aylıkçı olarak çalışan farklı bir işçi grubunun varlığı tespit edilmiştir. Saha çalışması yapıldığı süreçte Yeşil Trakya işçi kahvehanesinin karşı caddesinde (Ovacık Kiraathanesi yanında) her sabah Türkiye vatandaşı olan kadın ve erkek işçiler beklemekte olup komisyoncular aracılığıyla işlere gitmektedir⁵⁵².

4.1.23.2. Sultançiftliği İşçi Pazarı

Sultangazi ilçesinde en eski diğer bir işçi pazarı ise Sultançiftliği'nde bulunan işçi pazarıdır. Sultançiftliği merkezinde bulunan işçi pazarının tam konumuna baktığımızda; işçiler, Atatürk Bulvarı üzerinde yer alan Sultançiftliği merkez cami önünde beklemektedir⁵⁵³. İşçiler, diğer işçi pazarın aksine güneşin doğuşuyla beraber işçi pazarında beklemeye başlamakta ve öğleden sonra iş çıkmaması durumunda ise evinin yolunu tutmak yerine akşam saatlerine dek işçi pazarında beklemeyi tercih etmektedir. İşçilerin bulunduğu bölgede merdiven altı veya diğer kurumsal tekstil atölyelerin bulunması nedeniyle öğleden sonra yükleme işi daha sık

komşular, birbirlerinin kömürlerini taşımaya yardım etmekteydi. Bu sayede bu grup, günlükçi işçilere ihtiyaç duymamaktaydı.

⁵⁵¹ Bu sebeple saha çalışması sürecinde her iki işçi kahvehanesine dair veriler, mahalle sakinlerinden ve bölgedeki esnaflardan yapılan görüşmelerden bazı temel veriler elde edilmiştir.

⁵⁵² Diğer bölgelerde olduğu gibi bu alanda komisyoncular işçilere iş bulup belli ücret kesintisi yaptıktan sonra işçilerin günlük ücretini vermektedir. Kadın ve erkek işçiler ağırlıklı olarak tekstil atölyelerine, fabrikalarda, park-bahçe işlerinde ve inşaat işini yapan taşeron firmaların bir bölümüne çalışmaya gitmektedir.

⁵⁵³ İşçilerin beklediği Sultançiftliği merkez caminin 2005'lerde caminin küçük olması nedeniyle yerine daha büyük bir cami yapılma kararı alınarak bölgenin şantiye alanı dönüştürülmüş olsa da yine de işçiler, aynı bölgede beklemeye devam etti. Merkez caminin inşaatı sona erdikten sonra işçiler tekrardan caminin önüne gelerek beklemeye devam etti. Bu sebeple işçiler, mekânsal konumlarını değiştirmeden hep aynı bölgede bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir. İşçiler, havanın sıcak olduğu dönemlerde caminin bahçe duvarının dibindeki banklara oturarak iş kovalamaktadır. İşçiler, ağaçların gölgesinin altındaki duvara bitişik halde uzunlamasına geniş olan bankalarda oturup günlük işe gitmek için beklemektedir. İşçiler, yağmurlu günlerde veya soğuk havalarda ise işçi pazarının bitişiğinde bulunan Sultançiftliği merkez caminin bahçesindeki çay ocağında ısınmakta ve çaylarını yudumlayıp işe gitmeyi beklemektedir. Sultançiftliği işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer birçok işçi pazarına kıyasla daha insani koşullarda beklemektedir.

çıkılmaktadır. Bu sebeple işçiler, gün boyunca işçi pazarında beklemeyi tercih etmektedir. Günümüzde işçilerin büyük çoğunluğu aileleriyle İstanbul'a yerleşmiş olup az sayıda gurbetçi işçi bulunmaktaydı. İşçilerin çoğu, aileleriyle İstanbul'da yaşamaları nedeniyle kış aylarında memlekete gitmek yerine evde veya kahvehanede bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Sultangazi bölgesinde de her işçi grubu kendi işçi pazarında (zorunlu haller dışında) beklemeyi tercih etmektedir. İşçilerin diğer işçi pazarlarına yönelmeleri halinde kendilerine izin verilmeyeceğinin farkındaydı. Diğer birçok işçi pazarının aksine Sultançiftliği işçi pazarında bekleyen işçiler, aynı etnik gruptan olmaları, yıllarca yan yana beklemeleri, aralarında dostluk ilişkileri gelişmesi sayesinde işçiler arasında herhangi bir gerilimin yaşanmamasına olanak sağlamaktaydı. Bu sayede işçiler, yıllarca iç içe geçerek beklemeye devam etmektedir.

Geçmişte işverenler, araçlarıyla Sultançiftliği merkez caminin önündeki işçi pazarına yanaşarak işçileri seçip çalıştırmaya götürmekteydi. Sonraki yıllarda bölgenin trafiğe kapalı meydan yapılması ve trafiğin de tünelden geçmesi nedeniyle işverenler, geçmişte olduğu gibi araçlarıyla doğrudan işçi pazarına gelmek yerine araçlarını işçi pazarının çeperine park etmek zorunda kalmaktaydı. İşçi pazarının bulunduğu caddenin trafiğe kapatılması nedeniyle işçilerin işgücüne katılımına çok az da olsa olumsuz etkilemekteydi. Bazı işverenlerin işçi pazarına ulaşım ve aracını park etme sorunu yaşaması nedeniyle Sultançiftliği işçi pazarına olan ilgisinin azalmasına neden oldu. Aynı şekilde Sultançiftliği işçi pazarı ana caddenin üzerinde bulunması ve araç trafiğinin yoğun olması nedeniyle işçi pazarı daha görünür durumundaydı. Bölgede meydan yapılması ve araç trafiğine kapatılması işçi pazarının görünürlüğünü ortadan kaldırdığı için işçilerin işverenlere erişimine ve işgücüne katılımını olumsuz yönde etkiledi.

Sultançiftliği işçi pazarında bekleyen işçiler, ilk dönemlerde (1985-1995) daha çok inşaat işleri, kömür taşıma, ev taşıma ve bölgedeki nalbur, keresteci ve kömürcülerin yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1990'ların sonlarından itibaren kömür taşıma işi sonlanması, inşaat işlerinde azalması ve nalbur, keresteci ve kömürcülerin yüklerini taşıma işi de nadiren çıkması nedeniyle işçiler, daha çok inşaatlarda tadilat işleri, ev taşıma ve bölgedeki fabrikaların ve esnafın yüklerini taşımaya başladı. İşçiler, nadir de olsa bölgedeki taşeron firmalarının inşaat işlerine (İnşaat malzemeleri taşıma, şantiyelerde inşaat çöplerini taşıma, moloz taşıma) de gitmekteydi. 2000 sonrasında tekstil sektörü Sultangazi bölgesinde (özellikle de Sultançiftliği bölgesine) yoğunlaşarak bölgede birçok tekstil atölyesi açıldı. Bu durum Sultançiftliği işçi

pazarında bekleyen işçileri de olumlu yönde etkiledi⁵⁵⁴. Böylece işçiler, son yıllarda daha çok tekstil atölyelerin yüklerini de taşımaya başladı.

Sultançiftliği işçi pazarına ilk işçi grubu, 1980'lerin ortalarında beklemeye başladı. İlk dönemlerde daha çok Karslı, Ağrılı (ağırlıklı olarak Eleşkirt ilçesinden) ve Erzurumlu (Hınıs ve Horasan ilçesinden gelenler) Kürt işçiler beklemekteydi. Sonraki yıllarda ise Adıyamanlı ve Bingöllü işçilerde beklemeye başladı. 1990'larda Sultançiftliği işçi pazarında 100'e yakın Kürt işçinin beklediği tahmin edilmektedir. 2014 yılına gelindiğinde ise birkaç Muşlu işçi de Sultançiftliği işçi pazarında beklemeye başladı. Sultançiftliği işçi pazarında 2021 yılındaki pandemi öncesine dek 40-50 civarında Kürt işçi beklemekteydi. COVID-19 salgını döneminde uzun süreli sokağa çıkma yasağının etkisiyle günlük iş bulamayan ve geçim sorunu yaşayan gurbetçi işçilerin bir bölümü, memleketlerine kalıcı olarak dönüş yaptı. Bazı işçilerinde farklı çalışma alanlarına yönelirken, az sayıdaki yaşlı işçi ise işçi pazarını bırakarak işgücü piyasasından tamamen çekildi. Böylece 2022 yılında yapılan saha çalışmasında Karslı, Ağrılı, Erzurumlu, Bingöllü ve Muşlu Kürt işçilerin sayısı neredeyse yarı yarıya (25 civarında) düştü⁵⁵⁵. 2022 yılında geriye kalan işçilerin büyük çoğunluğu Ağrılı, Erzurumlu ve Muşlu işçilerden oluşmaktadır. Bingöllü işçilerden ise sadece iki yaşlı işçi kalmıştır. Adıyamanlı işçiler ise önceki yıllarda işçi pazarından tamamen ayrıldığı tespit edilmiştir. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçilerin büyük çoğunluğu 45 yaş üzerinden oluşan yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Sultançiftliği işçi pazarına önümüzdeki 20 yıl içinde genç yeni işçi grupları dahil olmaması halinde birçok işçi pazarında olduğu gibi Sultançiftliği işçi pazarında da önümüzdeki dönemlerde işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

1980'lerin ortalarında ilk işçi grubunun beklemeye başladığı dönemden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek yerli işçi grubundan herhangi bir Türk veya herhangi bir yabancı göçmen işçinin bekleme girişiminde bulunmadığı tespit edilmiştir. Sultangazi ilçesindeki işçi pazarının diğer ilçelerdeki işçi pazarından ayıran en temel farklarından biri de bu ilçede bulunan işçi pazarının hemen yanında komisyoncu aracılığıyla işe gönderilen yabancı

⁵⁵⁴ Sultangazi bölgesinde bulunan Sultançiftliği ve diğer bölgelerde yoğun bir şekilde tekstil atölyelerinin bulunması sayesinde hem komisyoncu aracılığıyla işe giden işçiler hem de işçi pazarında bekleyen işçilerin daha fazla günlük işlere gitmelerine olanak sağlamıştır. Sultangazi ilçesindeki tekstil atölyeleri sayesinde işçilerin bu bölgede daha fazla yoğunlaşmasına olanak sağlamıştır. Saha çalışması sürecinde yapılan gözlemlerde Sultangazi ilçesinde Eski Edirne Asfalt yolundaki (günümüzde tramvayın geçtiği cadde) caddenin her iki yönünde de binaların (işyerlerinin) neredeyse büyük çoğunluğu irili ufaklı tekstil atölyelerinden oluşmaktadır.

⁵⁵⁵ 2022 yılında yapılan saha çalışması sürecinin Kurban Bayramı haftasına denk gelmesi nedeniyle yaklaşık olarak 15-20 arasında yaşlı işçinin beklediği gözlemlenmiştir. İşçilerle yapılan sohbetlerde bayram haftasına girilmesiyle birlikte birkaç işçinin erkenden bayram ziyaretinden bulunmak için memleketlerine gittikleri tespit edilmiştir. Bu işçi grubunu dahil edildiğinde günümüzde bu işçi pazarında yaklaşık olarak 25'e yakın işçinin beklediğini söyleyebiliriz.

işçiler de işçi pazarının hemen yakınındaki alanlarda bekledikleri tespit edilmiştir. Diğer ilçelerde komisyonla işe gönderme sıklığı çok az iken özellikle Sultangazi ilçesinde komisyoncular üzerinden günlük işe giden işçilerin çok yüksek oluşu dikkat çekici bir durumdur.

4.1.23.3. Esentepe İşçi Pazarı

Sultangazi ilçesinde ortaya çıkan son işçi pazarı ise Esentepe işçi pazarıdır. İstanbul'daki diğer ilçelerdeki işçi pazarlarına kıyasladığımızda Esentepe işçi pazarı, en yeni işçi pazarlarının başında yer almış olup işçiler, 2019 yılından itibaren Esentepe işçi pazarında beklemeye başladı. Esentepe işçi pazarında bekleyen işçiler, Hoca Ahmet Yesevi Parkın hemen karşı caddesinde bulunan Hoca Ahmet Yesevi caddesi ile 2367 nolu sokağının kesiştiği noktada beklemektedir. Esentepe işçi pazarında bekleyen işçilerin neredeyse tamamı, Afrika kıtasından gelen düzenli göçmen işçilerden oluşmaktadır. Afrikalı düzenli göçmen işçiler, güneşin doğuşuyla işçi pazarında beklemekte olup öğlene dek iş kovalamaya devam etmektedir. İş bulan işçiler, günlük işlere giderken, iş bulamayan işçiler ise öğleden sonra evin yolunu tutmaktadır. 2022 yılında Esentepe işçi pazarında yapılan saha araştırması diğer birçok işçi pazarlarına kıyasla daha zorlu geçmiş olup işçi pazarına dair ayrıntılı veriler elde edilememiştir⁵⁵⁶.

Birçok Afrikalı işçi, İstanbul'a yeni gelmeleri nedeniyle Türkçeyi yeni öğrenmeleri (sadece İngilizce veya Fransızca konuşmaları) nedeniyle işçi pazarında işverenlerle iletişim kurmakta ve pazarlık sürecinde ciddi iletişim sorunu yaşamaktaydı. İşçiler, pazarlık sürecinde cep telefonu yoluyla konuşmaları Google Translate yoluyla çeviri yapıp iletişim kurmaktadır. İşçiler, işverenlerden talep ettiği ücreti ise cep telefonunda hesap makinası bölümünde ücret miktarı yazıp göstermekte veya parmaklarıyla talep ettiği ücretin miktarı göstermektedir. Afrikalı işçiler ve işverenler, bu yöntem üzerinden iletişim kurmaktadır. Afrikalı işçilerin

⁵⁵⁶ Diğer işçi pazarlarına kıyasla Esentepe işçi pazarında araştırmacının işçilerle iletişim kurma ve ikna etme sürecinde zorluk çekmiştir. İlk anlarda Afrikalı işçilerin çekinmeleri nedeniyle bazı işçilerin görüşme talebine olumsuz yanıt vermesine neden oldu. Özellikle saha çalışması sürecinde polis araçların belli zamanlarda işçi pazarının karşı caddesinde beklemeleri nedeniyle bazı işçilerin, araştırmacıyı sivil polis sanmaları nedeniyle görüşmeye olumsuz yanıt vermelerinin payı büyük olmuştur. Bu sorunun üstesinden gelinmesi için araştırmacı, öğrenci kimliğini ve yaptığı derinlemesine görüşmenin ilk paragrafındaki bilgilendirme bölümünü işçilere okunmasıyla işçiler ikna edilmiştir. Esentepe işçi pazarında araştırmacı, daha fazla efor sarfederek işçileri ikna etmeye çalışmıştır. Saha çalışması sürecinde Afrikalı işçilerle işverenler arasında pazarlık sürecinde Afrikalı işçilerin, İstanbul'a yeni gelmelerinden dolayı Türkçeyi çok az bilmeleri nedeniyle iletişim konusunda ciddi sorun yaşamaktaydı. Bazı pazarlıklarda araştırmacı, işverenle ve işçi grubu arasındaki pazarlık sürecinde çevri de yardımcı olunmuştur. Bunun üzerine bu durumdan haberdar olmayan diğer köşelerde bekleyen Afrikalı işçiler, görüşmenin yapıldığı alana dahil olup araştırmacıya ilk anda tepki göstermiştir. Bu grupla yapılan görüşmede ortada bir yanlış anlaşılmanın olduğu tespit edilmiştir. Diğer işçilerin araştırmacının komisyoncu sanması ve araştırmacıya biz komisyoncu istemiyoruz şeklinde tepkiler göstermiştir. Pazarlık sürecindeki diğer Afrikalı işçilerin ve araştırmacının bu işçi grubunu sakinleştirerek komisyoncu olmadığı dile getirilmesiyle yaşanan gerilim sona erdi. Özellikle yaşanan bu kısa süreli gerginlikte bile Afrikalı işçilerin çoğu komisyonculara karşı tepkili oldukları ve komisyoncuyla işe gitmek istemedikleri net bir şekilde tespit edilmiştir.

tamamı günümüzde inşaat işlerinde anlamadıkları için, inşaat işçiliğinden ziyade daha çok inşaat malzemelerin taşınması, ev taşımanın yanı sıra bölgedeki esnafların (özellikle tekstil atölyelerin) ve fabrikaların yüklerini taşımaya gitmektedir.

Esentepe işçi pazarına ilk işçi grubu, 2019 yılında Afrika kıtasından gelen birkaç düzenli yabancı göçmen işçi beklemeye başladı. Zamanla Esentepe işçi pazarının bilinirliği artması ve birçok işveren ucuz işgücü olarak Esentepe işçi pazarına yönelmesine olanak sağladı. Kısa sürede işverenlerin ucuz işgücü olarak Esentepe işçi pazarına daha fazla yönelmesiyle Esentepe işçi pazarında bekleyen Afrikalı işçilerin sayısında ise kayda değer bir yükseliş yaşandı. Aynı şekilde son yıllarda İstanbul'un Sultangazi ilçesine gelen Afrikalı işçilerin bir bölümü, işgücüne katılmak için ilk uğrak adresi (diğer işçi arkadaşların yönlendirilmesiyle) komisyonculardı. Afrikalı işçiler, Sultangazi ilçesindeki işgücü piyasasından habersiz olması nedeniyle birçoğu daha kolay ve hızlı işgücü piyasasına katılmak için komisyonculara yönelmekte ve erkenden işgücü piyasasına katılmaktaydı. Afrikalı işçiler, çalıştıkları sektörde sosyal güvenceden yoksun bir şekilde yoğun emek sömürsüne maruz kalarak günlük 8-10 saat aralığında çalışmaktaydı. Afrikalı işçiler, ağır işlerde uzun süreli çalışarak günlük elde ettiği kazancın %20-30 bandında komisyoncular tarafından kesilmesi nedeniyle zamanla komisyoncuların olmadığı alternatif çalışma alanlarına yönelmeye başladılar.

Böylece Esentepe işçi pazarının hemen karşı caddesinde bulunan komisyoncuya bağlı bazı Afrikalı işçiler de komisyoncunun yanından ayrılarak diğer Afrikalı işçilerle beraber Esentepe işçi pazarında beklemeye başladılar. Böylece 2019-2022 dönemleri arasında Esentepe işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında düzenli bir artış yaşandı. Nitekim Somalili işçinin komisyoncuya bağlı olarak günlük işe gitmektense Esentepe işçi pazarında beklemeyi tercih etmesini şu gerekçelerle açıklamaktaydı:

Burada karşıda parkın içinde abla var (Kürt komisyoncu kadından söz ediyor) orada onun yanında bir sürü Afrikalı işçi var. Abla onları işe gönderiyor. Ama abla işçiden para alıyor. Mesele sen 350 liraya işe gitsen abla 100 lira alıyor. Sen eğer 250 liraya işe gitsen abla senden alıyor 50 lira komisyon. Abla çok para alıyor. O yüzden ben ablanın yanında durmuyorum. Ben komisyon vermek istemiyorum. Burada (Esentepe işçi pazarında) bekliyorum.

Esentepe işçi pazarındaki işçiler, komisyoncuya herhangi bir ücret vermeden daha az ağır işlerde daha az süre çalışıp daha yüksek günlük ücret almaktadır. Öte yandan ise bu iki bölgede bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu Afrikalı düzenli göçmen işçilerden oluşması ve çoğu işçinin yeni İstanbul'a gelmiş olması nedeniyle Türkçe bilmemeleri onlar içinde ciddi bir sorun oluşturmaktadır.

Bu iki alanı belli konularda kıyasladığımızda ise özellikle komisyoncu aracılığıyla günlük işe giden işçiler, herhangi bir fiziksel efor ve ikna kabiliyetini kullanmadan komisyoncu aracılığıyla günlük/haftalık/aylık iş bulabilmektedir. İşçilerin arzuları ve istekleri dışında komisyoncunun belirlediği iş yerlerinde Afrikalı işçiler, çalışmak zorundadır. Bu işçi grubunun, bu konuda herhangi bir alternatifi bulunmamakta olup iş beğenmeme veya ücreti düşük görüp reddetme durumu bulunmamaktadır. İşçinin işi reddetmesi durumunda ise sırada bekleyen diğer işçilerin bu işi kolaylıkla kabul edeceğini farkında olması ve nakit paraya duyduğu ihtiyaçtan kaynaklı olarak işçinin istemediği ve ağır işleri kabul etmek zorunda kalmaktadır. Esentepe işçi pazarında bekleyen Afrikalı işçiler ise bağımsız olmasının getirdiği avantajla işverenler tarafından kendilerine teklif edilen işin ağır, riskli veya ücretin düşük olması halinde teklif edilen işi kolaylıkla reddetmektedir. Bu konuda işçi pazarında bekleyen Afrikalı işçiler, daha avantajlıdır.

Esentepe işçi pazarında yapılan görüşmelerde 2019-2022 dönemleri arasında Afrika kıtasından Sierra Leone, Senegal, Nijerya, Angola, Gana ve Somali ülkelerinden gelen düzenli yabancı göçmen işçiler beklemektedir. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Esentepe işçi pazarından bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu genç ve eğitimli (birçok Afrikalı işçi, kendi ülkelerinde üniversite mezunu olup) işçi gruplarından oluşmaktadır. Esentepe işçi pazarında yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde 40 civarında genç Afrikalı işçinin beklediği tespit edilmiştir. Son iki yılda Esenyurt ve Beyoğlu bölgesinde iş bulamayan bazı Afrikalı işçiler de Esentepe işçi pazarındaki işçi arkadaşlarının yönlendirilmesiyle Esentepe işçi pazarında beklemeye başlamıştır. Afrikalı işçilerle yapılan görüşmede Esentepe işçi pazarına Kürt, Türk veya diğer yabancı ülkelere herhangi bir işçi grubunun bekleme girişiminde bulunmadığı tespit edilmiştir.

Saha çalışması yapıldığı günlerde Ahmet Yesevi Parkın hemen karşısında ise resmi bir polis aracı beklemekteydi. Özellikle 2021 yılında hükümetin düzensiz göçmenlere karşı oluşturduğu politika ve algıyla birçok düzensiz göçmenin yakalandığı ve güvenlik güçlerinin yabancı göçmen işçilerin bekledikleri işçi pazarlarında sürekli olarak kimlik/pasaport kontrolü yapmaktaydı. Özellikle saha çalışması sürecinde resmi polis aracının sürekli işçilerin beklediği alanda bulunması nedeniyle işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönden etkilemiştir. Resmi polis aracı bulunmadığı zamanlarda işverenler, kolaylıkla işçilerin bulunduğu alana gelerek işçi pazarındaki işçilerle rahatlıkla pazarlık edip işçileri arabasına bindirip çalıştırmaya götürürken, resmi polis aracının sürekli beklediği günlerde ise bazı işverenlerin polise yakalanma ve haklarında cezai işlem yapılma korkusuyla Esentepe işçi pazarına gelmemeye başladı.

İşverenlerin Afrikalı düzenli göçmen işçileri, sigortasız çalıştırmaları nedeniyle polislerin beklediği günlerde Esentepe işçi pazarından işçi almamayı tercih etmekteydi. Böylece bazı işverenler, Esentepe işçi pazarından işçi almak yerine Sultangazi bölgesinde bulunan diğer işçi pazarlarından işçi almaya yönelmiştir.

4.1.23.4. Cebeci İşçi Pazarı

Cebeci bölgesinde bulunan işçi pazarının tam konumuna baktığımızda; 1.Cebeci yolu ile P caddesinin kesiştiği noktada (Aygünler Bellona'nın önünde) işçiler beklemekteydi. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Cebeci işçi pazarı yeni ortaya çıkan işçi pazarlarından biri olmuştur. İşçiler, son yıllarda beklemeye başladı. Cebeci işçi pazarına hangi işçi grupların ilk ne zaman beklediği ve ayrıldığına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır⁵⁵⁷. Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde birkaç sene öncesine kadar da Kürt ve Türk işçilerin Cebeci işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gittikleri tespit edilmiştir. İşlerin azalması ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerinde Cebeci işçi pazarına dahil olmasıyla Kürt ve Türk işçiler, zamanla işçi pazarından dağılmaya başladı. Aynı şekilde geriye kalan düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerin de son aylarda polisler tarafından yakalanmasıyla Cebeci işçi pazarında işçi kalmamıştır⁵⁵⁸. 2022 yılında saha çalışmasında yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde Cebeci işçi pazarı, zamanla Kürt, Türk ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçilerden ziyade bölgede Kürt bir komisyoncunun denetimi altında yabancı göçmen işçilerin beklediği bir mekâna dönüştüğü tespit edilmiştir. Yabancı göçmen işçiler, diğer bölgelerde olduğu gibi Kürt bir komisyoncu tarafından çalışmaya gönderilmektedir.

4.1.24. Şişli İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

4.1.24.1. Mecidiyeköy İşçi Pazarı

Şişli ilçesinde işçi grupları, en çok Mecidiyeköy işçi pazarında beklemektedir. Mecidiyeköy işçi pazarı, Avrupa yakasının en eski işçi pazarlarından biri olup hem geçmişte hem de günümüzde çok sayıda işçinin beklediği en büyük işçi pazarlarından biridir. Mecidiyeköy işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında ise işçiler, Mecidiyeköy mahallesine bağlı olan Kervan geçmez sokağı ile Mecidiye caddesinin kesiştiği noktada

⁵⁵⁷ Çevredeki esnaflarla yapılan görüşmelerde esnafların ve mahalle sakinlerin Cebeci işçi pazarına dair genel bir bilgiye sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Bu esnafların Cebeci işçi pazarına dair genel bir bilgiye sahip olmaması nedeniyle Cebeci işçi pazarına dair detaylı verilere ulaşılamamıştır. Bu işçi pazarında hangi işçi grubunun ne zamandan beri beklediklerine ve hangi işlere gittiklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

⁵⁵⁸ 2022 yılında yapılan saha çalışmasında Cebeci işçi pazarında, düzensiz Afganistanlı göçmenlerin bulunmadığı tespit edilmiştir. Özellikle 2021-2022 yıllarında saha çalışması yapıldığı dönemlerde diğer ilçelerde olduğu gibi Sultangazi ilçesinde de güvenlik güçlerinin düzensiz göçmenleri sınır dışı etmek amacıyla Afganistanlı göçmenlerin beklediği Cebeci işçi pazarında birçok düzensiz Afganistanlı işçinin yakalanıp geri gönderme merkezlerine gönderilmiştir. Diğer düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri ise diğer arkadaşları gibi yakalanma korkularından dolayı zamanla Cebeci işçi pazarına gelmemeyi tercih etmiştir.

bekleyerek günlük işlere gitmektedir⁵⁵⁹. Diğer birçok işçi pazarının aksine Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçi grupları, 1960'larda ilk bekledikleri andan saha çalışmasının yapıldığı günümüze dek hep aynı bölgede beklemektedir. 1960'lardan günümüze dek her ne kadar işçi pazarının etrafındaki mekânlar, önemli bir değişiklik yaşanmış olsa da işçiler, belli dönemlerde bulundukları mekândan ayrılmaları konusunda baskıya maruz kalmış olsa da uzun yıllar mekânsal konumlarını değiştirmeden hep aynı konumda beklemekteydi. Mecidiyeköy işçi pazarının geçmişi 1960'lara dayanması ve merkezi bir konumda bulunması sayesinde İstanbul'un farklı ilçelerindeki işverenler tarafından bilinmesine/duyulmasına olanak sağlamaktaydı.

Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, işyerlerinin az ilerisinde gün boyunca ayakta bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir. İşçiler, çok yorulduklarında, havanın karlı veya yağmurlu olduğu saatlerde ise Mecidiye caddesi ve Selahattin Pınar caddesi üzerinde bulunan eski işçi arkadaşlardan olan iki Ağrılı'nın işlettikleri çay ocağında oturmaktaydı. Eski işçi arkadaşlarının işlettiği çay ocağına gelen işçiler, çaylarını içip biraz ısınmasıyla tekrardan işçi pazarına dönüp ayakta beklemeye devam etmektedir⁵⁶⁰. Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, çok geniş alanlara yayılarak küçük gruplar halinde beklemektedir. Uzun yıllar bir arada çalışan işçi grupları (bu işçi grupları, genelde aynı aile üyesinden, akraba, aynı köyden gelen veya samimi oldukları işçi arkadaşlarından oluşmakta olup), genelde küçük gruplar halinde belli noktalarda yan yana bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktadır. İşçiler, güneşin doğuşuyla işçi pazarında beklemeye başlamakta ve gün içinde günlük işlere gitmeye çalışmaktadır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Mecidiyeköy işçi pazarında gündelik işçilere daha fazla talep olduğu için işçiler, daha kolay günlük işlere gitmektedir.

Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, her ne kadar geçmişte belli dönemlerde mahalle sakinleri veya işçi pazarının çevresindeki bazı esnafların tepkilerine maruz kalmış olsa

⁵⁵⁹ Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, İstanbul'un en işlek ulaşım ağlarının merkezinde (Mecidiyeköy metrobüs durağı, Mecidiyeköy metro durağı vb.) bulunması sayesinde hem işverenlerin işçi pazarına erişimini kolaylaştırmakta hem de işçilerin işverenler tarafından talep edilen adreslere daha hızlı ulaşmalarına olanak sağlamaktadır.

⁵⁶⁰ Her iki çay ocağını işleten Ağrılı esnaf, geçmişte Mecidiyeköy işçi pazarında çalışmış olup yaptıkları birikimle Mecidiyeköy işçi pazarına yakın alanda kendilerine çay ocağı açmıştır. Böylece Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, dinlenmek istediklerinde eski işçi arkadaşlarının çay ocağında oturmaktadır. İşçiler, Mecidiyeköy işçi pazarında ayakta bekleyerek günlük işlere gitmeye çalışmaktadır. Özellikle yaşlı işçiler, saatlerce ayakta bekledikleri için çoğu defa yorulmakta ve sırtlarını veya ayaklarını duvara yaslayarak dinlenmekte veya ilk gördükleri kaldırımların üzerinde birkaç dakikalıkta olsa oturup dinlenmeye çalışmaktadır. Bazı işçiler ise bir iş yerinin (Avansas Mecidiyeköy mağazasının) önündeki çember şeklindeki alanda oturarak birkaç dakikalıkta olsa dinlenmeye çalışmaktadır.

da son dönemlerde ise işçilerin, bölge esnafları veya mahalle sakinlerinden herhangi bir tepkiye maruz kalmadıkları tespit edilmiştir⁵⁶¹. İşçiler, özellikle yerel halkın da tepkilerine ve şikayetlerine maruz kalmamak için kaldırımları ve işyerlerinin önünde büyük kalabalık gruplar halinde beklememeye özen göstermektedir.

Diğer işçi pazarlarına kıyasla Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, genellikle küçük gruplar halinde işe gitmektedir. Özellikle işin yoğunluğuna bağlı olarak 3-10 arasında sayıları değişen küçük işçi grupları birlikte günlük işe gitmektedir. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, ağırlıklı olarak cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmektedir. Geçmişe kıyasla işverenlerin daha nadir işçi pazarına gelerek işçileri seçtikleri tespit edilmiştir. Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, 1990'ların ortalarına dek ağırlıklı olarak inşaat işleri, kömür taşıma, ev taşıma, bahçe işlerinin yanı sıra bölgedeki esnafların (nalburcu, keresteci, kömürcü), firmaların (firmaların ofis malzemeleri veya üretim mallarının taşınması) ve farklı ilçelerdeki fabrikaların mallarını taşımaya gitmekteydi. Özellikle 1990'ların ortalarından itibaren inşaat işlerinin ve esnafların malları taşıma işinin azalması ve kömür kullanımının son bulmasıyla işçiler, daha çok inşaatların malzemeleri taşıma ve inşaatlarda tadilat işlerine gitmeye başladı. Bunun dışında işçiler, daha çok ev taşıma, bahçe işleri ve bölgedeki firmaların yüklerini de taşımaya gitmektedir.

Mecidiyeköy işçi pazarını diğer işçi pazarında ayıran iki önemli fark (işçilerin çalışma alanları ve ücretler konusunda) ön plana çıkmaktadır. Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, diğer işçi pazarlarında farklı olarak Avrupa yakasında ticaret merkezin kalbi diyebileceğimiz bir alanda beklemektedir. Mecidiyeköy işçi pazarı, bir yandan farklı sektörlerden oluşan birçok firmanın bulunduğu bir alana yakın olması ve öte yandan da Şişli Emniyet müdürlüğüne yakın olması sayesinde işçi grupları, farklı iki iş kolunda da günlük işlere katıldıkları tespit edilmiştir. Bunların birincisi Şişli Emniyet müdürlüğüne bağlı bazı polisler, Mecidiyeköy işçi pazarındaki işçileri seçerek bariyerlerin taşımada (toplumsal olaylar, gösteriler, mitingler, siyasi partilerin toplantılarında kullanılmak amacıyla) çalıştırılmaktadır⁵⁶². İkinci ise, diğer işçi pazarlarında farklı olarak Mecidiyeköy işçi pazarında

⁵⁶¹ İşçiler, sabah 09:00-09:30'a dek işçi pazarı çevresindeki mekânların önünde oturmakta veya ayakta bekleyerek iş kovalamaktadır. Esnaflar, sabah erken saatlerde işyerlerini açmasıyla işçiler, esnafların işyerlerinin önünden ayrılarak küçük meydanın ortasında toplanmaya başlamaktadır. İşyerlerinin açılmasına doğru çoğu işçi iş bulup günlük işlere gittikleri için esnafların geldikleri saatlerde az sayıda işçi kalmaktaydı. İşçilerin bu konuda duyarlı olması ve işçilerin çoğu erken saatlerde iş bulması sayesinde işçilerle ve esnaf grupları arasında herhangi bir gerilimin ortaya çıkmamaktaydı. Aynı şekilde işçilerin, güneşin doğuşuyla bölgede beklemeye başlaması sayesinde esnaflara karşı yapılacak hırsızlık olayında engelleyici bir unsur olarak da rol almaktadır.

⁵⁶² Bu işçiler, bariyerleri kamyonlara yükleme, indirme ve sıralama işinde çalışmaktadır. Avrupa yakasında diğer işçi pazarlarına bakıldığında sadece Şişli Mecidiyeköy'deki bazı işçi grupları bu işten sorumlu polislerle ilişkilerini

iş bulan işçilerin çoğu, iyi bir iş bulduğunda ve fazla işçi lazım olduğunda belli bir komisyon karşılığında işçi arkadaşlarını seçip işe götürmektedir. Bu işçi grubu, aldığı komisyonu gizliden ve çoğu defa açık bir şekilde işçi arkadaşlarından belli bir ücret karşılığında işçi arkadaşlarını işe götüreceğini ifade etmekteydi. Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde komisyon alma olayı, işçiler arasında çok yaygın bir durum olup bu durum birçok işçi tarafından da bilinmekteydi.

Özellikle işçiler, küçük gruplar halinde günlük işlere gitmekte olup sabah saat 10:00'a doğru işçilerin büyük çoğunluğu işe gitmiş olmaktadır. Sabahları saat 10:00'dan sonra ise küçük bir yaşlı işçi grubu ise gün boyunca beklemeye devam etmektedir. Özellikle Mecidiyeköy işçi pazarında işlerin büyük çoğunluğu yük taşıma işi olduğu için çoğu işçi veya işveren yaşlı işçileri günlük işlere götürmeyi tercih etmedikleri için işçi pazarında en son kalan grup yaşlı işçilerdi. Çok acil bir iş çıkması veya işçi pazarında genç işçilerin kalmaması durumunda ise yaşlı işçiler, diğer işçiler veya işverenler tarafından tercih edilmek zorunda kalınmaktaydı.

1960'larda Mecidiyeköy işçi pazarında en çok Ağrılı (Diyadin, Hamur, Taşlıçay ilçesindeki köylerden ve Ağrı merkeze bağlı köylerden) Kürt işçilerin yanı sıra Amasyalı (Göynücek ilçesinden) ve Sinoplu Türk işçiler beklemekteydi. 1960'ların başlarında veya öncesinde Mecidiyeköy işçi pazarına ilk Sinoplu işçilerin beklemeye başladığı tahmin edilmektedir. Bu illerden gelen işçiler dışında az sayıda da Bitlisli ve Erzurumlu Kürt işçilerin yanı sıra Tokatlı ve Ordulu Türk işçileri de beklemekteydi. Mecidiyeköy işçi pazarında ilk hangi tarihte ve hangi işçi grubunun (hangi ilden gelen işçilerin) beklediğini tespit etmek son derece güçtür. Mecidiyeköy işçi pazarının geçmişi, uzun yıllara dayanmasına rağmen sadece 1960'larda beklemiş olan yaşlı bir işçinin anlatımında yola çıkarak o dönemlere dair çok az bilgi edinildiği için işçi pazarının ilk dönemlerine dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. 1990'ların başlarına dek her ilden gelen işçi grubu kendi hemşerileriyle bir köşede beklemeyi tercih etmekteydi. Nitekim 1984 yılında Mecidiyeköy işçi pazarında beklemeye başlayan Ağrılı işçi bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı:

sıkı tutarak belli aralıklarla bariyer taşıma işine katılmaktadır. Aynı şekilde konser ve eğlence etkinliklerini düzenleyen bazı firmaların Şişli ve Sarıyer bölgesinde bulunması sayesinde Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçilerin bir bölümü de konser için kullanılacak araçların (ışıklandırma sistemleri, hoparlör, sandalye gibi) taşınma işinde de gitmektedir. Diğer bir çalışma alanı olarak Şişli bölgesinde küçük, orta ve büyük ölçekli birçok ofisin bulunması nedeniyle özellikle ofis malzemeleri veya işyerinin taşınma süreçlerinde bazı firmalar, bu işçileri taşınma işinde de çalıştırmaktadır. Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçiler, ağırlıklı olarak bu üç alanda yoğun bir şekilde günlük işlere katılmaktadır. Bu durum belli işçi grupları içinde ekonomik anlamda yeni bir kazanç alanına olanak açtı.

Eskilerden beri her ilden her köyden gelen işçilerin bu işçi durağında bekleme yerleri ayrıydı. Mesele Ağrı'nın aynı köyünden gelen işçiler bir köşede beklerdi, Ağrı'nın diğer köyünden gelen işçiler hemen ilerimizde beklerdi, Bitlisliler karşı köşede beklerdi, Amasyalıları diğer köşede beklerdi, Amasyalıların az ilerisinde Sinoplu işçiler beklerdi. Yani her ilden, her köyden gelen işçiler bir köşede bekleyip iş kovalardı. Her ilden, her köyden gelen işçilerin bu işçi durağında nerede bekledikleri belliydi. Kimse gidip kimsenin yerinde beklemezdi. Yani o zamanlarda bir de işçi de çok vardı. Herkes kendi yerinde beklerdi. Böyle bizde hiçbir zaman karışık bekleme olmadı. Herkesin yeri belliydi. Yani her köyün grubu bir yerde beklerdi.

Özellikle işçi seçimi ve bekleme sürecinde işçiler arasında ortaya çıkabilecek gerilimi azaltmak için her işçi grubu işçi pazarının bir köşesinde beklemeyi tercih etmekteydi. 1990'lardan itibaren bölgeden Türk işçilerin ayrılmasıyla zamanla Kürt işçiler, iç içe geçerek beklemeye başladı. Nitekim 1990'ların ortalarından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek işçiler, iç içe geçerek beklemekteydi. 1980'lerin başlarında 250-300 arasında Kürt ve Türk işçi, Mecidiyeköy işçi pazarında ayrı köşelerde hemşerileriyle bekleyip iş kovalamaktaydı. Bu dönem de Ağrılı (150 civarında), Amasyalı (50 civarında), Sinoplu (30-40 civarında) ve az sayıdaki Bitlisli, Ordulu, Tokatlı ve Erzurumlu, Vanlı, Muşlu ve Diyarbakırlı işçi de beklemekteydi. İşçilerin önemli bir bölümü günümüzde olduğu gibi geçmişte de Ağrılı işçilerden oluşmaktaydı. Bu işçi grubunun önemli bir bölümü çocuk işçilerden ve genç işçilerden oluşmaktaydı.

1970 ve 1980'lerde işçi sayısının en yüksek olduğu dönemlerdi. 1980'lerin ortalarından itibaren ise işçilerin sayısında bir düşüş yaşandı. 1980'lerin ortalarına doğru ise bilinmeyen bir nedenden Tokatlı işçilerin tamamı Mecidiyeköy işçi pazarından ayrıldı. 1980'lere gelindiğinde ise Ağrılı Kürt işçilerin sayısında hızlı bir artış yaşanırken, Amasyalı (Göynücek ilçesinden) ve Sinoplu Türk işçilerin sayısı ise azaldı. Özellikle 1980'lerde hem mekânın hakimiyetini sağlama olsun hem de daha fazla işe gitme olsun belli dönemlerde Ağrılı Kürt işçileri ile Amasyalı ve Sinoplu Türk işçileri arasında belli dönemlerde kavgalar yaşanmaktaydı. Kürt işçileri ile Amasyalı ve Sinoplu Türk işçileri arasında belli dönemlerde bekleme ve pazarlık süreçlerinde yaşanan tartışmalar ve kavgalar nedeniyle 1980'lerin ortalarında iki grup arasında sürekli gerilimin yaşandığı bir dönemdi. Bu süreçte yaşanan kavgaların etkisiyle de zamanla Amasya ve Sinoplu işçilerin farklı sektörlerde ve farklı işçi pazarlarına yönelmesiyle birlikte 1990'ların başlarında Hem Amasyalı hem de Sinoplu Türk işçilerin sayısında kayda değer bir düşüş yaşandı.

1990'ların başlarında geriye kalan Amasyalı işçilerin neredeyse tamamı, Mecidiyeköy işçi pazarının karşı caddesinde bulunan (günümüzde Torunlar Center iş merkezinin bulunduğu

bölgede) sokaklarda beklemeye başladı⁵⁶³. Sinoplu işçiler, 1980'lerin sonlarında Mecidiyeköy işçi pazarında ayrılmaya başladı. Sinoplu işçilerin bir bölümü, bölgedeki mobilyacılar ve diğer esnafların yanında maaşlı işçi olarak çalışmaya başlarken, işçilerin önemli bir bölümü ise Kağıthane bölgesindeki işçi pazarında beklemeye başladı. Sinoplu işçilerin büyük çoğunluğu ise 1990'lara doğru Kağıthane ilçesine bağlı Sanayi mahallesinde (Sultan selim mahallesi) bulunan işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etti. 1990'ların ortalarına doğru ise Amasyalı ve Sinoplu işçilerin tamamı, Mecidiyeköy işçi pazarından ayrılarak farklı bölgelere dağıldılar. 2000'lere gelindiğinde ise iş yoğunluğunun azalması ve geçmişe kıyasla daha az birikim yapan birçok işçi (ağırlıklı olarak Vanlı, Muşlu ve Diyarbakırlı işçilerde), Mecidiyeköy işçi pazarından ayrıldı.

1990'ların ortalarında Türk işçilerin tamamı Mecidiyeköy işçi pazarında ayrılmasıyla Mecidiyeköy işçi pazarının mekânsal hakimiyeti tamamıyla Ağırlı işçilerin eline geçti. Bu sayede 1990'lardan günümüze dek ne yerli işçilerin (diğer illerden gelen Kürt veya Türk işçiler) ne de yabancı göçmen işçilerin (düzenli veya düzensiz göçmen gruplar) Mecidiyeköy işçi pazarında beklemelerine Ağırlı işçiler tarafından izin verilmemiştir. Nitekim son 10 yılda birkaç defa düzensiz Afganistanlı işçilerin ve düzenli Türkmenistanlı ve Özbekistanlı işçilerin Mecidiyeköy işçi pazarında bekleme girişimlerde bulunmuş olsalar da her girişimde Ağırlı Kürt işçilerin engellemeleriyle karşılaşmaktaydı. Bu sebeple Mecidiyeköy'deki işçi pazarında bekleyen Ağırlı işçiler, yabancı işçi grupların beklemelerine izin vermemesi nedeniyle yabancı işçiler, tekrardan Kağıthane ilçesine bağlı Çağlayan'daki Taş ocağı caddesi üzerinde bulunan işçi pazarına geri dönmek zorunda kalmaktaydı.

Özellikle son 20 yılda cep telefonu yaygınlaşmasıyla bazı işçiler her gün Mecidiyeköy işçi pazarında beklemek yerine bazı işçi grupları evlerinde beklemeyi tercih etmektedir. Cep telefonu üzerinde iş çıkmadığı günlerde ise işçiler, Mecidiyeköy işçi pazarına gelip günlük işe gitmek için beklemektedir. Bu sebeple günümüzde Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyen işçilerin toplam sayısını kestirmek son derece güç olmuştur. 2022 yılında saha çalışmasında

⁵⁶³ Özellikle 1980'lerin sonlarında Mecidiyeköy'deki işçi pazarında çalışan Amasyalı bir işçinin birkaç defa ev taşıma işine giderek zamanla bu işten uzmanlaştı. Bu işçi grubu, nakliyatçıların bu işten iyi para kazandıklarını keşfetmesiyle işçilikten elde ettiği birikimlerinin tümünü kendine bir küçük bir nakliyat aracı olarak evden eve taşıma işine girmeye başladı. Amasyalı bir işçinin, kendine küçük bir nakliyat aracını alıp bu işten iyi bir gelir elde etmesi üzerine diğer Amasyalı işçilerde tek başlarına veya 2-3 ortaklık şeklinde nakliyat araçlarını alarak evden eve taşıma işlerinin yanı sıra şahısların ve firmalarının da yüklerini taşıma işine girmeye başlamıştır. Amasyalı işçiler, Mecidiyeköy'deki işçi pazarından ayrılarak işçi pazarının hemen karşı caddesinde bulunan günümüzdeki Torunlar Center'in olduğu bölgede (Akıncı bayırı sokağı) nakliyat araçlarını sokak aralarına park edip günlük taşıma işlerine gitmeye devam etmektedir. Saha çalışmasında yapılan gözlemlerde ve Amasyalı nakliyatçıyla (Mecidiyeköy'de çalışan eski işçi) yapılan görüşmede bu bölgede yaklaşık olarak 15 Amasyalı nakliyatçı (eski Amasyalı işçi olan) beklemeye devam etmektedir.

yapılan gözlemlerde ve görüşmelerden elde edilen verilere göre yaklaşık olarak 60-100 arasındaki işçi grubu, Mecidiyeköy işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmektedir⁵⁶⁴. Bu sayı her gün değişkenlik göstermektedir. İşlerin azaldığı dönemlerde ise bu sayı 55'e kadar düşerken, işlerin yoğun olduğu mevsimlerde ise işçi sayısı 80-100 civarına kadar da çıkmaktadır. Günümüzde işçilerin büyük çoğunluğu Ağrılı işçilerden oluşurken az sayıda da Bitlisli ve iki yaşlı Diyarbakırlı işçi de beklemeye devam etmektedir. Geçmişten günümüze dek birçok farklı şehirden gelen işçi grupların sayısı azaldığı gibi Ağrılı işçilerin de sayısı zamanla azaldı. Ağrılı işçilerin bir bölümü yaşlanmasıyla işçi pazarından tamamen ayrılırken, kimi işçiler ise elde ettiği birikimle farklı sektörlerde iş kurmakta veya farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak işgücüne katıldıkları tespit edilmiştir. Çok az sayıdaki Ağrılı işçi ise son yıllarda Mecidiyeköy işçi pazarında yeterince kazanç sağlamaması nedeniyle zorunlu olarak Meksika-Amerika sınırı üzerinden Amerika'ya veya Kanada'ya göç ettiler⁵⁶⁵.

Mecidiyeköy işçi pazarında ekonomik durumu düşük olan işçi grupları beklediği gibi birkaç işçi ise diğer işçilere kıyasla ekonomik durumu daha iyi olsa da uzun yıllar işçi pazarına gelmeye devam etmektedir. Öte yandan farklı işlerde düzenli olarak maaşlı işte çalışıp aldıkları asgari ücretle geçimlerini sağlayamayan bazı işçiler de ikinci bir ek iş olarak Mecidiyeköy işçi pazarına hafta sonları veya hafta içinde izinli günlerinde işçi pazarında beklemektedir. Bu işçi grubu, evin geçimini sağlamak için işçi pazarına hafta da 1-2 günlüğüne de olsa beklemeye devam etmektedir. Bu durum diğer işçi pazarlarında da sık sık rastlanmaktadır. Özellikle son yıllarda ekonomik krizin derinleşmesi ve işçi ücretlerinin enflasyon karşısında hızla erimesi sonucunda asgari ücretle çalışan bazı işçilerin yakın çevresi referansı ile işçi pazarlarına gelerek izin günlerinde ikinci bir ek işte çalışmaya başlamıştır. Aynı şekilde geçmişte gibi iyi kazanç elde edemeyen ve sürekli iş bulamayan bazı işçilerin de (özellikle inşaat ustaları) düzenli ve maaşlı

⁵⁶⁴ Diğer işçi pazarlarına kıyasla Mecidiyeköy işçi pazarındaki işçi sirkülasyonu, sürekli olarak değişmektedir. İşlerin yoğun olduğu bir dönemde Mecidiyeköy işçi pazarında yapılan saha araştırmasında her gün işçi sirkülasyonun değiştiği gözlemlenmiştir. Bu sebeple Mecidiyeköy işçi pazarında işçilerin toplam sayısına dair bir tahminde bulunmak son derece güçtür.

⁵⁶⁵ Nitekim Ağrı ilinin Doğubeyazıt ilçesinin köyünden gelmiş olan işçi, Ağrılı işçilerin neden işçi pazarından ayrıldığını şu şekilde açıklamaktaydı: “Şimdi buranın her şeyi zorlu ve zahmetli işler. Burada çalışmakta zor, yaşamakta zor iştir. Mesele bizim Ağrı'nın merkezinden, köylerinden binlerce insan Meksika üzerinden Kanada, ABD'ye kaçak yoldan (düzensiz göçmen olarak) gittiler. Valla benim de imkânım olsa ben de şimdi bu ülkeden gidip oralara çalışmaya giderdim. Yani bu işten kimse memnun değil. Zahmetli iş, parası azdır. İnsan kaçakçıları Ağrı'da olsun İstanbul'da olsun Ağrılı bu işi durağı işçilerle konuşup onları 6-7 bin dolar karşılığında Amerika'ya, Kanada'ya gönderiyorlar. Bu iş tehlikeli iş ama yine gitmek isterdim. Bu İstanbul'daki bir sürü işçi durağından Ağrılı işçi buradan gitti. Bizim işçi durağından da bir sürü Ağrılı işçi de gitti. Bundan 1-2 sene önce benim teyzemin çocuğa da bu şekilde Kanada'ya gitti. Şimdi geçen aylarda onunla internet üzerinde ailece konuşuyorduk. Bana sen de gel diyordu.”

biraz daha yüksek olan işlere başvurmaya başladığını da söyleyebiliriz. Son yıllarda bu iki durum bazı işçi pazarlarında aynı anda yaşanmaktadır.

Diğer işçi pazarlarına kıyasla Mecidiyeköy işçi pazarında son 60 yıllık süreçte işçilerin dedeleri, babaları ve/veya kendileri beklemeleri nedeniyle bu süreçte aynı aileden 2. veya 3. kuşaktan aile üyelerinin işçi pazarında bekledikleri tespit edilmiştir. Nitekim birçok işçi, 13-14 yaşlarında iken Mecidiyeköy işçi pazarında çocuk işçi olarak aile üyeleriyle beraber Mecidiyeköy işçi pazarında beklemekteydi. Bu durum Mecidiyeköy işçi pazarında genç işçilerin sayıca daha fazla olmasına da olanak sağlamıştır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla Mecidiyeköy işçi pazarında 18-65 aralığında geniş bir yaş aralığında oluşan işçi grupları beklemektedir. Aynı şekilde Mecidiyeköy işçi pazarında diğer işçi pazarlarına kıyasla genç işçilerin yoğunluğu dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer işçi pazarlarına kıyasla günümüzde Mecidiyeköy işçi pazarında genç işçiler yoğunluktadır. Bu sebeple diğer işçi pazarlarına kıyasla Mecidiyeköy işçi pazarı uzun yıllar varlığını sürdüreceği tahmin edilmektedir.

4.1.24.2. Kurtuluş İşçi Pazarı

Şişli ilçesinde Mecidiyeköy bölgesinde bulunan işçi pazarı dışında Şişli ilçesinde iki işçi pazarı daha bulunmaktadır. Birincisi günümüzde Duatepe mahallesi sınırları içinde bulunurken, ikinci işçi pazarı ise işçi pazarının birkaç sokak ötesinde (birkaç dakikalık yürüme mesafesinde) Cumhuriyet mahallesi sınırlarında bulunan Saksı sokağında bulunmaktadır. Her iki işçi pazarı da birbirine son derece yakındır. Kurtuluş işçi pazarının tam konumuna baktığımızda ise Duatepe mahallesine bağlı olan Bozkurt caddesi ile Ergenekon caddesinin kesiştiği noktada (günümüzde Ercan Burgerin olduğu mekânda) bulunmaktaydı⁵⁶⁶. Zamanla iş yoğunluğun azalması, işçilerin günlük kazançları sürekli azalması ve işçi kahvehanesinin de kapanmasının etkisiyle de işçilerin bir bölümü işçi pazarından ayrılırken az sayıdaki yaşlı ve genç işçi ise işçi kahvehanesinin hemen sol taraftaki karşı cadde de bulunan Esat pasajın (Selen Eczanenin hemen yanı) içinde bulunan çay ocağında beklemeye devam etti. 2000'lerin başlarından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek yaşlı işçilerin küçük bir bölümü, pasajın içindeki çay ocağında bekleyişlerini sürdürmektedir.

⁵⁶⁶ Her ne kadar işçi pazarı, Duatepe mahallesine bağlı olan Bozkurt caddesi ile Ergenekon caddesinin kesiştiği noktada bulunmuş olsa da bölgedeki esnaflar ve diğer işçiler, işçi pazarını sürekli olarak Kurtuluş işçi pazarı kavramını yaygın şekilde kullanması nedeniyle her ne kadar işçi pazarı Duatepe mahallesi sınırları içinde bulunsada işçi pazarı Kurtuluş işçi pazarı olarak adlandırılması tercih edilmiştir. Nitekim işçi pazarının hemen yan caddesinde Kurtuluş caddesi bulunması nedeniyle bölge esnafları veya işçiler tarafından Kurtuluş işçi paazarı (işçi durağı) kavramı daha çok kullanılmasına neden olmuş olabilir.

Karadenizli Türk işçiler, işçi kahvesinin içinde beklerken, Kürt işçiler ise işçi kahvesinin önünde ve caddenin kaldırımlarında beklemekteydi⁵⁶⁷. Kürt ve Türk işçiler, gerek işçi kahvehanesinin önündeki cadde de gerekse de işçi kahvehanesinin içinde iç içe beklemekteydi. Kürt ve Türk işçiler, uzun süre iç içe beklemeleri sayesinde daha iyi kaynaşmalarına olanak sağlamakta ve pazarlık süreçleri dışında işçiler arasındaki gerilim nadir yaşanmaktaydı. Diğer birçok işçi kahvehanesinde olduğu gibi Kurtuluş işçi kahvehanesi de işçilerin gündüzleri günlük işlere gitmek için bekledikleri bir mekân iken, akşamları veya boş zamanlarında ise sosyalleşmek içinde aynı mekânı kullanmaktaydı.

Yapılan görüşmelerde ilk işçi grubunun 1960'larda Kurtuluş işçi pazarında beklemeye başladığı tahmin edilmektedir. Bölgede birçok inşaat yapıldığı için inşaat ustaları yoğun bir şekilde günlük işlere gitmekteydi. 1960 ve 1970'lerde bölgede iki inşaat ustası grubu bulunmaktaydı. Birincisi uzun süre Şişli ve çevre ilçelerinde inşaat ustalığı yapan Ermeni inşaat ustaları (ağırlıklı olarak çatı ustası olanlar) bulunmaktaydı. İkinci inşaat ustası grubu ise işçi kahvehanesinde beklemiş olan Kürt ve Türk inşaat ustalarıydı. 1973 yılında Şişli ilçesine bağlı günümüzdeki Duatepe mahallesine yerleşen bir kişinin (mahalle sakini) Ermeni inşaat ustalarını şu şekilde anlatmaktaydı:

Bu bölgede 1960-1970-1980'lerde Ermeni inşaat ustaları vardı. Bu Ermeni inşaat ustaları da zaten bu işçi kahvesine gidip beklemezlerdi. Genelde bu Ermeni inşaat ustaları iş bulurlardı. İşte onlar da gidip o inşaat işlerinde çalışırdı. İşte bazen tek tük Ermeni inşaat ustalarına fazla işçi lazımsa gidip bu işçi kahvesinden kendine 1 tane çırak işçi alıp inşaat işine çalıştırmaya götürürdü. İşte 1960'larda, 1970'lerde, işte 1980'lerde Ermeni inşaat ustaları daha ağırlıktaydı. İşte bu Ermeni ustalar, bir nevi işveren konumundaydı. Ermeniler, genelde götürü inşaat işlerini alırlardı, bazen de yevmiyeli iş bulurlardı. İşte onlara fazla işçi lazımsa gelip bu işçi kahvesinde işçileri alıp işe götürürlerdi. Hani ondan Ermeni ustaları bir nevi işveren gibiydi. Ermeniler, inşaatlarda işte çatı ustalıkları çok meşhurdu. Sonra zaten zamanla bu Ermeni inşaat ustaların bir kısmı yaşlandı, bir kısmı vefat etti, bir kısmı da buralarda esnaflığa başladı. Öyle öyle zamanla burada pek Ermeni inşaat ustaları kalmadı.

⁵⁶⁷ 1960-1995 dönemleri arasında günlükçi işçilere fazla ihtiyaç duyulması nedeniyle işçi sayısı fazlaydı. Bu dönem aralığında işçilerin tamamı işçi kahvehanesine sığmamaktaydı. Bu sebeple bazı işçiler, kahvehanede beklerken diğer işçiler ise kahvehanenin önünde veya diğer işyerlerinin önündeki kaldırımlarda beklemekteydi. Bu durum nadir de olsa mahalle sakinlerin ve esnafların işçi gruplarına tepki göstermesine ve belli dönemlerde bu gruplar arasında gerilim yaşanmasına neden olmaktaydı. İşçiler, işlerin yoğun olması sayesinde erken saatlerde işe gitmeleri ve esnaflarında işyerini açmaya başladıkları saatlerde az sayıda işçi kalması sayesinde daha az gerilim yaşamalarına olanak sağlamaktaydı. İşçilerin büyük çoğunluğu kahvehanenin önündeki caddenin kaldırımlarında beklemeleri nedeniyle mahalle sakinleri bölgede geçmekte zorluk çekmesi ve rahatsızlık duyması nedeniyle belli dönemlerde mahalle sakinleri de işçilere tepki göstermesine neden olmaktaydı. Aynı şekilde işçiler, kalabalık gruplar halinde beklemeleri ve pazarlık süreçlerinde kendi aralarında gerilim yaşamaları veya tartışmaların kavgaya dönüşmesi nedeniyle ortaya çıkan kavgadan dolayı esnaflar, rahatsız olmaktaydı.

Ermeni inşaat ustaları hiçbir şekilde bölgede bulunan işçi pazarlarında beklemediği tespit edilmiştir. Ermeni inşaat ustalarına fazladan işçi lazım olduğunda ise işçi kahvehanesinden inşaat işlerinden anlayan düz işçilerden birkaçını seçip çalıştırmaya götürmekteydi. Şişli ilçesinde Ermeni ve Rum ailelerin yoğunlukta olması sayesinde Rum ve Ermeni ailelere özellikle evin çatı tadilatı veya evin çatısı yapılacağına öncelikli olarak Ermeni inşaat ustalarını tercih edilmekteydi. Aynı şekilde her ne kadar bölgede Roman işçiler de bulunmuş olsa da bu grupta işçi kahvehanesinde bekleyip günlük işlere gitmek yerine farklı sektörlerdeki işlere yönelmeyi tercih etmiştir. Bu sebeple işçi kahvehanesinde bölgenin yerel işçi gruplarından ziyade daha çok Anadolu'nun farklı şehirlerinden göç ederek İstanbul'a gelen gurbetçi Kürt ve Türk işçileri beklemekteydi. İşçiler, ağırlıklı olarak bölgede yapılan gecekondu evlerin ve diğer inşaatlarda inşaat ustası veya amele işçi olarak çalışmaya gitmekteydi. İşçiler, inşaat işleri dışında Şişli bölgesinde bulunan apartmanların kömürlerini taşımaya, ev taşımaya ve bölgedeki (özellikle Dolapdere ve Feriköy'de) esnafların (kömürcü, nalburcu, keresteci vb.) inşaat malzemelerini de taşımaya gitmekteydi.

1960'larda ilk ne zaman, hangi ilden ve kaç işçinin beklemeye başladığında dair kesin bir veri bulunmamaktadır. Yapılan görüşmelerde ortaya çıkan ortak veride 1960'ların başlarında birkaç Karadenizli Türk işçinin beklediği yönündeydi. Türk işçilerden daha çok Erzincanlı, Gümüşhaneli, Kastamonulu, Ordulu ve Bayburtlu illerinden gelen işçi grubu beklerken, Kürt işçilerden ise daha çok Siirtli, Bitlisli, Bingöllü ve Ağrıli işçiler beklemekteydi. Kürt işçiler arasında ise en çok Bitlisli işçiler beklemekteydi. 1970'lerde işçilerin büyük çoğunluğu Türk işçilerden oluşmaktaydı. 1970-2000 dönemleri arasında Kürt ve Türk işçilerinden oluşan 100-150 arasında işçi beklemekteydi. Bu dönem aralığında çocuk işçiler ve genç işçiler ağırlıkta iken, 2000 sonrasında ise işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı işçilerden oluşmaya başladı. 2000'lerin başlarında işçi kahvehanesi kapanmasıyla işçilerin önemli bir bölümü işçi pazarından ayrılırken, işçilerin küçük bir bölümü ise Esat pasajın (Selen Eczanesinin hemen yanı) içinde bulunan çay ocağında beklemeye devam etmiştir. 2000 sonrasında işlerin azalmasına bağlı olarak işçiler, gelir kaybı yaşaması üzerine işçi pazarından ayrılmaya başladı. 2022 yılında pasajın içindeki çay ocağında 2-3 yaşlı işçi, haftanın belli günlerinde beklemekteydi⁵⁶⁸. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Kurtuluş işçi pazarında birkaç yaşlı

⁵⁶⁸ Bu işçi grubu, son yıllarda haftanın belli günlerinde sabahları birkaç saatliğine beklemekteydi. Bu işçiler, son dönemlerde geliş sıklığı azaldığı için saha çalışması sürecinde bu işçilere denk gelinmemiştir. Günümüzde işçiler ağırlıklı olarak cep telefonu aracılığıyla iş bulması nedeniyle işçiler, çay ocağında beklemek yerine evde beklemeyi tercih etmektedir.

işçinin kalması ve yeni işçi grupların da son dönemlerde işçi pazarına dahil olmaması nedeniyle önünüzdeki yıllarda Kurtuluş işçi pazarında işçi kalmayacağı öngörülmektedir.

4.1.24.3. Nişantaşı (Üç kahveler) İşçi Pazarı

Nişantaşı bölgesinde bulunan üç kahveler işçi pazarının geçmişi diğer işçi pazarlarına kıyasla çok daha eskiye dayanmaktadır. Her ne kadar yapılan saha çalışmasında bu işçi pazarının varlığına dair herhangi bir veriye ulaşılmamış olursa da yapılan literatür taramalarında Egemen Yılığür'ün *“Nişantaşı Teneke Mahallesi: Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine”* kitabında geçmişte Nişantaşı bölgesinde bulunan İstanbul'un önemli ekonomi noktalarından biri olan üç kahveler bölgesinde amele (işçi) pazarı bulunduğunu birkaç cümle ile açıklamaktadır. Üç kahveler işçi pazarının tam konumuna baktığımızda ise *“Adını Baytar Ahmet Sokak'ın sonundaki Nişantaşı ve Şişli yönüne giden sokakların kesiştiği küçük meydandaki üç kahveden alan bu bölge, İstanbul'un farklı yerlerinden gelen işçilerin iş bulma umuduyla bekledikleri büyük bir amele pazarıdır.”* Üç kahvelerin bulunduğu alanda işçiler beklemekteydi. İşçiler, üç kahvelerin olduğu meydanda bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Üç kahveler işçi pazarına, Anadolu şehirlerinden dönemlik olarak çalışmaya gelen vasıfsız işçi grupları beklemekteydi. Aynı zamanda bu bölgenin önemli ekonomi noktalarından biri olması nedeniyle bölgede işportacılar ve arabacılar (at arabalarıyla yük taşıma işini daha çok mahalle sakinlerinden oluşan Çingeneler tarafından yapılmakta olup) beklemekteydi (Yılığür, 2012, s. 91-94). Bu çalışmada işçi pazarında Anadolu'nun hangi şehirlerinden işçi gruplarının ilk ne zaman gelmeye başladıkları, hangi işlerde çalıştığını ve işçi pazarının genel yapısına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Ayrıca yapılan saha araştırmasında bu alana dair herhangi bir veriye ulaşılmaması nedeniyle üç kahveler işçi pazarına dair sınırlı bilgiye erişilmiştir.

4.1.24.4. Saksı (Sokağı) İşçi Pazarı

Şişli ilçesinde işçilerin beklediği dördüncü işçi pazarı ise Şişli ilçesine bağlı Cumhuriyet mahallesi sınırları içinde yer alan (Kurtuluş işçi pazarının hemen yakından bulunan) Dolapdere metro istasyonunun yakınındaki Saksı sokağında beklemekteydi. Bölgedeki esnaflar ve mahalle sakinleri tarafından işçilerin beklediği Saksı sokağına aynı zamanda “nalburcular sokağı” da denilmekteydi. 2000 öncesinde bölgedeki nalburcuların büyük çoğunluğu Sinoplu olup Saksı sokağında esnafılık yapmaktaydı. Bölgede nalburcuların yoğun olması ve inşaat malzemelerin taşınmasında işçi ihtiyacı duyulmasıyla birçok işçi, saksı sokağına gelerek beklemeye başladı. Şişli ilçesi sınırları içindeki Saksı sokağındaki işçi pazarı bölgenin en eski ve en kalabalık işçi pazarlarından biriydi.

2022 yılında yapılan saha araştırmasında, Saksı sokağında işçi bulunmadığı için sokaktaki Sinoplu esnaflarla yapılan kısa süreli görüşmelerde elde edilen verilere göre, 1950’lerde Kırmımlı Tatar işçilerin bir bölümü, günümüzdeki Saksı sokağının bulunduğu bölgede beklediği düşünülmektedir. 1950’lerde Kırmımlı Tatarları ve Sinop’un Boyabat ilçesinin köylerinden gelen birkaç Türk işçi beklemekteydi. Daha sonraki yıllarda ise Kastamonulu ve Ordulu işçilerde beklemeye başladı. 1960’larda ise bilinmeyen bir nedenle Kırmımlı Tatar işçilerin tamamı ayrıldığı bölgedeki esnaflar tarafından dile getirilmiştir. 1960’larda Kırmımlı Tatar işçilerin ayrılmasıyla işçi pazarında sadece Sinoplu (Boyabat ilçesinin köylerinden gelenler), Kastamonulu ve Ordulu işçiler beklemeye devam ettiler. 1970-1990 dönemleri arasında her üç ilden gelen Türk işçi grubu içinde en çok Sinoplu işçiler beklemekteydi. 1960-1990 dönemleri arasında özellikle Saksı sokağında nalburculuğa başlayan Sinoplu esnaflar, fazla işçi ihtiyacını duymaya başlamasıyla Sinop’tan akrabalarını, komşularını, köylülerini veya hemşeri olan arkadaşlarını da İstanbul’a Saksı sokağındaki işçi pazarına davet ettiler. Böylece Sinoplu esnafların etkisiyle Sinoplu işçilerin sayısında bir artış yaşandı.

1970’lerde işçilerin bir bölümü Saksı sokağın olduğu alanda beklerken, küçük bir işçi grubu ise günümüzdeki Dolapdere metro istasyonunun bulunduğu alanda (Ergenekon caddesi ile Dolapdere caddesinin kesiştiği alanda) beklemekteydi. 1970’lerden itibaren bölgede esnaflığa başlayan Sinoplu esnafın bu döneme dair işçi pazarının tarihsel süreci, işçilerin bekledikleri alanlar ve işçi pazarının bulunduğu mekânsal dönüşümü şu şekilde anlatmaktaydı:

Benim bildiğim kadarıyla bu nalburcular sokağın olduğu yerdeki işçi pazarı buradaki işçi kahvesine göre çok daha eskiydi. Çünkü şundan biliyorum. Babam, 1950’lerde bu nalburcular sokağın olduğu yerde Dolapdere Metro çıkışının az ilerisindeki nalburcular sokağında beklerlerdi. Babam yıllarca bu nalburcular sokağının köşesinde diğer işçi arkadaşlarıyla beklerdi. Eskiden bu işçiler, saksı sokağının olduğu yerin köşesinde bir de sokak arasında beklerlerdi. O zamanlarda işçilerin beklediği yerin hemen karşısında hamam vardı, onun yanında da birahane vardı. Şimdi ise bu hamam ve birahanenin olduğu yere kocaman otel (Ramada Plaza Otel) yapmışlar. İşte 1950’lerde babamın zamanında bu semtte ilk işçiler, nalburcular sokağının (saksı sokak) köşesinde ve sokak arasında beklerlerdi.

1980’lerde ise Sinoplu işçilerin bir bölümü, işçi pazarında sürekli olarak yük taşıması ve uzun yıllar elde ettiği birikimle bireysel olarak veya 2-3 ortakla kendilerine nakliyat aracı olarak işçilikten işverenluğa yükselmiştir. 1980’lerde bölgede 30’dan fazla Sinoplu nakliyatçı (nakliyatçıların bir bölümü eski Sinoplu işçilerden oluşmakta olup) bulunmakta olup bölgedeki nalburcu ve diğer esnafların yanı sıra mahalle sakinlerin evlerini taşımaya gitmekteydi. Saksı sokağındaki işçi pazarında bekleyen Sinoplu, Kastamonulu ve Ordulu işçiler, inşaat işlerinden ziyade daha çok yük taşıma işlerine gitmekteydi. 1990’ların ortalarına dek bölgede kömür

taşımaya da gitmekteydi. İşçiler, ağırlıklı olarak Saksı sokağındaki nalburcu ve diğer bölgedeki esnafların inşaat malzemelerini el arabasıyla veya kamyonetle taşımaya gitmekteydi. Aynı şekilde işçi pazarı çevresindeki Sinoplu nakliyatçıların aracılığıyla da ev taşıma ve diğer grupların yüklerini taşımaya da gitmekteydi. Nadir de olsa bahçe işlerine ve kanal kazma işlerine de gitmekteydi. Çoğu defa Saksı sokağında bulunan Sinoplu nalburcular, inşaat malzemelerini taşıma işinde işçi ihtiyacını duyduğunda öncelikli olarak Sinoplu işçi hemşerilerini seçmekteydi. Özellikle inşaat işlerinin yoğun olduğu dönemlerde Saksı sokağında bulunan bazı Sinoplu esnaflar, işçi pazarından ve memleketinden az sayıdaki Sinoplu işçiyi kendi işyerinde maaşlı işçi olarak çalıştırması nedeniyle işçi pazarında bekleyen işçileri olumsuz yönde etkiledi. Böylece işçi pazarındaki işçiler, maaşlı işçi çalıştıran Sinoplu esnafların yüklerini daha az taşımaya başladı.

Her ne kadar Kurtuluş işçi pazarı ile saksı sokağındaki işçi pazarı arasında birkaç dakikalık yürüme mesafesinde olsa da her iki işçi pazarında da işçi geçişkenliği yaşanmamıştır. Bunun temel sebeplerine baktığımızda; birincisi Kurtuluş işçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu, inşaat işlerinde uzmanlaşmaları nedeniyle daha çok inşaat işlerine giderken Saksı sokağında bekleyen Sinoplu, Ordulu ve Kastamonulu işçiler ise daha çok yük taşıma işlerine gitmeleri ve inşaat alanında uzmanlaşmadıkları için Kurtuluş işçi pazarında beklemeleri onlar içinde bir avantaj oluşturmamaktaydı. İkincisi ise her ne kadar bir işçi diğer işçi pazarında bekleme girişiminde bulunsa da bölgedeki işçiler tarafından engelleneceğini bildiği için farklı işçi pazarına yönelme girişiminde bulunmamaktaydı. Aynı şekilde bu dönem aralığında her iki işçi pazarında işçilerin sürekli günlük işlere gitmeleri ve iyi kazanç sağlamaları ve çalıştıkları işverenlerin belli olması nedeniyle işçiler, işçi pazarını değiştirme gereksinimini duymamaktaydı. Özellikle yük taşıma işlerinde Saksı sokağında bulunan işçi pazarında işçi kalmamış ise işçiler, hemen yanlarında bulunan Kurtuluş işçi pazarından birkaç işçiyi seçip yük taşımaya götürmekteydi. Bunun bir benzeri de Kurtuluş işçi pazarından bekleyen işçiler için de geçerliydi. Bu sebeple her iki işçi pazarında bekleyen işçiler, işçi ihtiyaçları doğrultusunda birbirlerini yük taşıma işlerine götürebilmekteydi.

1970'lerde ve 1980'lerde 100'den fazla Sinoplu, Kastamonulu ve Ordulu işçi beklemekteydi. 1980'lerin başlarından itibaren Kastamonulu ve Ordulu işçileri gibi Sinoplu işçilerinde sayıları azalmaya başlandı. Sinoplu işçilerin bir bölümü, nakliyat aracı olarak işçi pazarından ayrıldılar. Öte yandan zamanla Sinoplu işçilerin bir bölümünü yaşlanıp işçi pazarını bırakması, bazı işçilerin bölgede esnaflığa başlaması ve diğer işçilerinde farklı sektörlerde işçi olarak maaşlı işlere yönelmesiyle Sinoplu işçilerin sayılarının sürekli azalmasına neden

olmuştur. 2000'lerden itibaren Sinoplu, Kastamonulu ve Ordulu işçilerin neredeyse tamamına yakını işçi pazarından ayrılmasıyla geriye birkaç yaşlı Sinoplu işçi kalmıştır. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında sadece bir yaşlı Sinoplu işçinin beklediği tespit edilmiştir. Saha çalışması sürecinde geriye kalan yaşlı işçiye rastlanılmamıştır. Esnaflarla yapılan görüşmelerde Sinoplu yaşlı işçinin son aylarda belli günlerde beklediği tespit edilmiştir. Sinoplu yaşlı işçi son yıllarda Saksı sokağında bulunan esnafların satış yaptığı ürünleri tek tekerlekli küçük el arabasıyla taşımaktadır. Sinoplu işçinin son aylarda haftanın belli günlerinde beklemesi ve yeterince gelir elde edememesi ve yaşlanmasıyla ağır eşyaları taşımayacak duruma gelmesiyle kısa sürede işçi pazarından ayrılacağı öngörülmektedir. Bu şekilde birçok işçi pazarında olduğu gibi Saksı sokağında bulunan işçi pazarı da kısa sürede işlevini tamamen kaybedecektir.

4.1.25. Zeytinburnu İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları

Zeytinburnu ilçesi, İstanbul'da gecekondulaşmanın ilk başladığı yerdir. Zeytinburnu bölgesinde çok sayıda gecekondu yapılmasına bağlı olarak da inşaat işlerinde anlayan inşaat ustalarına ve inşaatlarda çalışacak düz işçilere ihtiyaç duyulmaya başlandı. Öte yandan Zeytinburnu bölgesinde birçok fabrikanın bulunması ve Kazlıçeşme bölgesinde tabakhanelerin bulunması nedeniyle yük taşıma işinde çalışacak işçilere de ihtiyaç duyulmuştur. Zeytinburnu ilçesinde özellikle Akşemsettin bölgesinde 1985'lerden sonra tekstil ve kumaş işine giren esnaflar da bölgede yoğunlaştı. Bölgede, kumaş topu satışı yapan toptancı esnafları bulunmaktadır. Zeytinburnu ilçesinde birçok merdiven altı tekstil atölyesinin yanı sıra kumaş satışı yapan esnaflar ve tekstil ürünlerini satan irili ve ufaklı birçok esnafın belli bölgelerde yoğunlaştıkları gözlemlenmiştir.

Kumaş satışı ve tekstil ürünleri satan bazı esnafların kendi maaşlı işçilerini yük taşıma işinde kullanmaktadır. Esnafların maaşlı işçilerinin önemli bir bölümü genç ve güçlü olan Nahçıvanlı, Türkmenistanlı işçilerin yanı sıra az da olsa Özbekistanlı ve Afrika kıtasından gelen işçilerden oluşmaktadır. Aynı şekilde Afganistanlı işçilerin de zayıf ve güçsüz olmalarından dolayı ağır kumaş toplarını taşımakta zorluk çekmeleri nedeniyle işverenler tarafından (maaşlı işçi olarak çalıştırmayı) pek tercih edilmemektedir. Bölgedeki kumaşçı esnaflara, belli günlerde çok fazla kumaş gelmesi, kumaşın kamyonetten acil indirilme-yüklenilmesi gerektiği durumlarda ve işçi sayısının yetersiz kaldığı durumlarda ise esnaflar zorunlu olarak gündelik işçilere ihtiyaç duymaktadır. Bunun dışında özellikle devamlı işçisi bulunmayan esnaflar ise zorunlu olarak kumaş malzemelerinin veya tekstil ürünlerin taşınması için gündelik işçilere ihtiyaç duymaktadır. 2000 öncesinde Zeytinburnu bölgesinde yabancı göçmen işçilerin ve esnaflara bağlı çalışan maaşlı işçilerin sayısı az olması nedeniyle bölgede gündelik işçi ihtiyacı

ortaya çıktı. Böylece Zeytinburnu ilçesi sınırları içinde birçok işçi pazarının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Birçok esnaf, işçi ihtiyacını Zeytinburnu bölgesinde bulunan işçi pazarlarından karşılamaktaydı.

Zeytinburnu ilçesinde işçi pazarları üzerinde yapılan saha çalışmalarında ve gözlemlerde göze çarpan en temel unsurlardan biri birçok farklı bölgede işçi pazarı bulunmaktadır. Nitekim İstanbul'un 39 ilçesi içinde işçi pazarının en çok bulunduğu ilçe Zeytinburnu ilçesi olmuştur. Yapılan saha araştırmasında Zeytinburnu ilçesi sınırları içinde yedi tane işçi pazarı bulunduğu tespit edilmiştir⁵⁶⁹. Zeytinburnu ilçesinde ortaya çıkan yedi işçi pazarını ayrı ayrı ele almakta fayda var.

4.1.25.1. Beştelsiz (Mahallesi) İşçi Pazarı 1

Beştelsiz mahallesinde uzun yıllar iki farklı mekânda farklı işçi gruplarından oluşan iki işçi pazarı bulunmaktaydı. Beştelsiz mahallesinde ortaya çıkan ilk işçi pazarına bakmakta fayda var. İlk işçi pazarının mekânsal konumuna baktığımızda; Beştelsiz Mahallesinin 101 nolu sokak ile Balıklı yolu sokağın kesiştiği alanda 1980'lerin başlarında yerli işçiler beklemeye başladı. Bu işçi pazarına 1980'lerin başlarında ilk olarak Yozgatlı (Yerköy ilçesinden olanlar) işçiler beklemekte olup daha sonraki yıllarda ise birkaç Malatyalı, Kastamonulu, Sinoplu ve Sivaslı işçi de beklemeye başladı. 1980'lerde 30'dan fazla işçi beklemekteydi. Eski kantarcının olduğu alanda en çok Yozgatlı (Yerköy ilçesinden olanlar) işçiler beklemekteydi. Beştelsiz mahallesindeki işçi pazarında bekleyen Türk işçiler, uzun süre inşaat işleri, kömür taşıma, ev taşıma ve 1990'ların başlarına doğru ise bölgedeki kumaşçıların da kumaş malzemelerini taşımaya gitmekteydi. 1990'larda inşaat işlerinin azalması ve kömür taşıma işlerinin sonlanmasıyla işçiler, daha çok Zeytinburnu bölgesindeki kumaşçı esnafların malzemelerini taşımaya yöneldiler. İşçiler, bölgedeki kumaşçı esnafların kumaş toplarını taşımaya gittikleri gibi bazı Yozgatlı işçiler de boş zamanlarında ek iş olarak bölgedeki kumaşçı esnafların çöplerin kenarına bıraktıkları çaput kumaşları toplayıp satma işine de yöneldiler.

Türk işçiler Beştelsiz işçi pazarında beklerken, Elazığlı Kürt işçiler ise işçi pazarında beklemek yerine kumaşçı esnafların yoğun bulunduğu sokakların köşe başlarında bekleyerek sadece bölgedeki esnafların kumaşlarını taşımaya gitmekteydi. Yerli işçilerin az ilerisinde ise

⁵⁶⁹ Zeytinburnu ilçesinde saha çalışması sürecinde bazı esnafların Zeytinburnu bölgesindeki Azerbaycan camisinin önünde de işçi pazarı bulunduğu ve geçmişte işçilerin caminin önünde de beklemiş olabileceği dile getirmesi üzerine Azerbaycan camisinin bulunduğu alanda da saha çalışması yapılmış olup bölgedeki esnaflarla ve mahalle sakiniyle yapılan görüşmelerde işçilerin geçmişten günümüze dek Azerbaycan camisinin önünde beklemedikleri fikri ön plana çıkmıştır. Özellikle Azerbaycan camisinin çevresindeki birçok esnafın yeni olması nedeniyle bu bölgede işçi pazarının varlığına dair kesin bir veriye ulaşılamamıştır.

Beştelsiz mahallesine komşu olan Telsiz mahallesinin sınırları içinde bulunan Trakya camisinin önünde ise yabancı göçmen işçilerden oluşan Azerbaycanlı ve Nahçıvanlı işçiler de beklemekteydi. Her iki işçi grubu da mesafe olarak birbirlerine son derece yakın olsa da bu iki grup, birbirlerinin işçi pazarına dahil olmamaya özen göstermekteydi.

2004-2005 dönemleri arasında eski kantarcının olduğu mekânın yıkılıp yerine yeni bir bina yapımına başlanması üzerine Türk işçiler, zorunlu olarak karşı sokakta bulunan havuzlu çeşmenin önünde beklemeye başladı. 2005'lerden itibaren bölgede inşaat işlerinin azalması, kömür kullanımı son bulması ve bölgedeki esnafların kumaşlarını da Kürt ve yabancı göçmen işçiler tarafından taşımaya başlamasıyla işçi pazarında bekleyen Türk işçilerin büyük çoğunluğu, zamanla işçi pazarından ayrılmasına neden oldu. Türk işçilerin bir bölümü, yaşlanıp ağır işlerde çalışamaması nedeniyle işçi pazarından ayrılırken, diğer işçi grupları ise farklı sektördeki maaşlı işlere yöneldiler veya esnaflığa başladılar. Bu işçi grubu içinde özellikle Yozgatlı işçilerin bir bölümü, elde ettiği birikimle nakliyat aracı alırken, diğer Yozgatlı işçiler ise Esenyurt ilçesine bağlı Kırac bölgesinde arsa veya daire satın aldı. Çok az sayıdaki işçi ise Esenyurt ilçesine bağlı Yeşilkent ve Kırac bölgesinde ve Zeytinburnu ilçesinde işyeri açarak kumaşçılık işine başladı. Nitekim işçi pazarının hemen yanında bulunan eski bir kumaşçı esnafın, Yozgatlı birçok işçinin işçi pazarından ayrılarak kumaşçılık işine nasıl başladıklarını şu şekilde açıklamaktaydı:

Bu işçilerden Yozgatlı işçiler, çaput kumaşı işine çok giderdi. Sonra bunlar kumaş taşıma işinde çok para olduğunu görünce kumaş taşıma işine daha çok gittiler. Sonra bunlar da (Yozgatlı işçiler) kumaş işini bu çevredeki kumaşçı esnafları öğrendiler. Kumaşların renklerini, markasını öğrendi. Nereden kumaş geliyor. Kumaş fabrikalarını öğrendiler. Kumaşın nerelerde kullanıldığını öğrendiler. Sonra bu işi çözünce bunlarda bu çöpe giden kumaş parçalarını toplayıp başkalarına satmaya başladılar. Hani şimdi nasıl bir çekçekle çöp toplamaya çıkan buradaki çocuklar bu çöplerden topladığı kağıtları, naylonları gidip geri dönüşüm işi yapan depolara satıyorsa. O zamanlarda bu Yozgatlı işçiler de bu esnaflardan, esnafların çöpün kenarına attıkları fire kumaşları toplayıp satmaya başladılar. Zamanla bu işten iyi para kazandılar. Sonra bunların bazıları da kumaşçılık işine girip buralarda esnaflığa başladı.

Geçmişte birçok Yozgatlı işçi, işçi pazarı çevresindeki kumaşçı esnaflardan topladığı çaput kumaşı İstanbul'daki kumaş toplayan geri dönüşüm depolarına satmasıyla iyi bir birikim elde etti. Bu çalışma alanında iyi bir kazanç olduğunu fark eden diğer Yozgatlı işçiler de işçi pazarından ayrılarak çaput kumaşı toplama işine yöneldi⁵⁷⁰. Bu sebeple uzun süre bölgede çaput kumaş toplama işini daha çok Yozgatlı işçiler tarafından yapılmaktaydı.

⁵⁷⁰ 1990'lardan sonra bu bölgede kumaşçılık yapan esnafların sayısının çoğalması ve kumaş artıklarının zamanla ekonomik bir değer kazanmasıyla birlikte birçok Yozgatlı işçi zamanla işçi pazarından ayrılarak daha fazla kazanç

2015-2016 yılına dek geriye kalan birkaç Yozgatlı ve 1-2 Sivaslı işçi beklemeye devam etmiş olsa da bu dönem aralığında kalan son işçilerde işçi pazarından ayrılmasıyla işçi pazarında işçi kalmamıştır. Malatyalı, Kastamonulu ve Sinoplu işçiler ise bu işçi grubuna kıyasla hem daha geç işçi pazarına dahil olmuş hem de daha erken işçi pazarından ayrıldıkları tespit edilmiştir.

4.1.25.2. Beşelsiz (Mahallesi) İşçi Pazarı 2

İşçiler, Beşelsiz mahallesinde bulunan Zeytinburnu belediyesi Öğretmenler parkının olduğu alanda beklemekteydi⁵⁷¹. Günümüzde Zeytinburnu belediyesi Öğretmenler parkın içinde Azerbaycanlı, Nahçıvanlı, Türkmenistanlı ve yerli işçilerden olan Elazığlı Kürt işçiler beklemektedir. Günümüzde Zeytinburnu Öğretmenler parkının içindeki çardaklı alanda Azerbaycanlı, Nahçıvanlı ve Türkmenistanlı işçiler beklerken, çardağın birkaç metre ilerisindeki banklarda ise Kürt işçiler beklemektedir. Geçmişten günümüze dek işçiler, cadde üzerinde veya tramvay durağının önündeki güneşli alanda ayakta beklemek yerine parkın içindeki gölgelik alanda beklemeyi tercih etmekteydi. İşçilerin bekledikleri mekânları kıyasladığımızda İstanbul'un birçok işçi pazarına kıyasla işçilerin, en insani koşullarda bekledikleri işçi pazarlarından biridir⁵⁷².

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi işçiler, 2000'lerin başlarına dek işverenler doğrudan işçi pazarlarına gelerek işçileri seçip günlük işlerde çalıştırmaya götürmekteydi. Özellikle bölgedeki kumaşçı esnafların çoğu daha önceden çalıştırarak zamanla güvenleri kazandığı işçileri seçip yük taşıma işlerine götürmekteydi. Kumaşçı işverenler, özellikle güven ilişkisine önen vermesi nedeniyle öncelikle daha önceden çalıştırmış oldukları ve güven duydukları işçileri seçmeyi tercih etmekteydi. Kumaşçı işverenlerin, kumaşın pahalı olması nedeniyle kumaşların çalınması, hasar görmesi ve kumaş topların iyi istiflenmesi konusunda hassas

sağlayan kumaş atıklarını toplama işine yönelmiştir. Özelik ilk Yozgatlı işçilerin bu işten iyi bir gelir ettiğini fark eden diğer Yozgatlı hemşerilerin ve akrabalarının dikkatini çekmesiyle birçok Yozgatlı işçi de bu alana kaymasına neden olmuştur.

⁵⁷¹ Günümüzde ise işçiler, daha çok Zeytinburnu belediyesi Öğretmenler parkının içinde beklemeyi tercih etmektedir. Geçmişten günümüze dek işçiler, mekânsal konumlarını değiştirmeden aynı mekânda beklemeye devam etmiştir. Yerli ve yabancı göçmen işçi profilleri değişmiş olsa da yine parkın içinde bekleyişlerini sürdürmektedir. İşçiler, uzun yıllar parkın içinde beklemeleri sayesinde bölgedeki esnaflardan uzak olması ve caddedeki kaldırımları işgal etmemelerinden dolayı bölgedeki esnaflardan, mahalle sakinlerinden veya güvenlik görevlilerinden herhangi bir tepki veya baskıya maruz kalmadan uzun yıllar beklemektedir.

⁵⁷² İşçiler, Zeytinburnu belediyesi öğretmen parkın içinde beklemeleri sayesinde genelde parkın içinde bulunan ağaçların gölgesinde çardaklarda veya havuzun yanı başında yer alan banklarda gölgelikte oturarak günlük işlere gitmektedir. İşçiler, işgücüne katılmak için beklerken güneşin altında ayakta bekledikleri için gün boyunca daha az yorulmakta ve işgücüne katılırken daha hızlı çalıştıklarını söyleyebiliriz. Özellikle daha çok götürü işlerine giden bu işçi grubu için bu mekânda daha insani koşullara beklemeleri sayesinde daha verimli ve hızlı çalışmaları sayesinde daha fazla kazanç sağlamaktaydı.

olmaları nedeniyle her zaman öncelikli olarak güvendikleri ve işin ehli olan işçileri işe götürmeyi tercih etmekteydi.

İşçi pazarında bekleyen işçilerin büyük çoğunluğu, götürü iş üzerinden kumaş taşıma işlerine gitmektedir. 1990'larda işçiler, daha çok çuvallarla kumaş parçalarını taşımaya giderken 2000'lerin başlarından itibaren tekstil sektörün gelişmesi ve birçok tekstil atölyesinin ortaya çıkmasına bağlı olarak bölgedeki birçok kumaşçı esnaf kumaş topu alım-satım işine yöneldi. Böylece işçilerde esnafların kumaş toplarını taşıma işinde daha çok çalışmaya başladı. Yabancı işçiler, daha çok kumaş taşıma işlerine yönelirken yerli olan Kürt işçiler ise kumaş taşımacılığının yanı sıra boşta kaldıkları sürelerde inşaat işleri çıkması durumunda inşaat ustalığı gerektiren işere de gitmektedir. Bunun dışında bazı yabancı ve yerli işçiler, bölgedeki nakliyatçılar aracılığıyla ev taşımının yanı sıra inşaat malzemeleri ve moloz taşıma işlerine de gitmektedir⁵⁷³. Bu çalışma alanları içinde en zor iş kumaş topu taşıma işi olup kumaş topların ağır olması nedeniyle işçiler, bu işte daha fazla yorulmaktadır⁵⁷⁴. 2000 sonrasında bölgede bulan birçok esnaf, özellikle ucuz işgücü olarak yabancı göçmen işçileri sigortasız olarak kendi işyerinde maaşlı işçi çalıştırmaya başlamasıyla işçi pazarında bekleyen işçileri olumsuz yönde etkiledi. İş yoğunluğu fazla olan kumaşçı esnaflar, yabancı göçmen işçilerden oluşan devamlı işçi çalıştırırken, iş yoğunluğu az olan esnaflar ise işçi maliyetini düşük tutmak adına işçi pazarından gündelik işçileri çalıştırmayı tercih etmektedir.

Birçok işçi pazarının aksine 1990'ların sonlarında (1997 yılı olduğu düşünülmekte) Zeytinburnu belediyesi Öğretmenler parkın bulunduğu bölgedeki işçi pazarına ilk olarak yabancı göçmen işçilerden oluşan birkaç Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçi beklemeye başladı. Özellikle Fatih ilçesine bağlı Topkapı işçi pazarında bazı Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçilerin de gelmesinin yanı sıra Zeytinburnu ilçesi sınırlarında bulunan Telsiz mahallesindeki Batı Trakya camisinin önünde bekleyen bazı Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçilerinde bu işçi pazarına dahil olmasıyla işçi sayısında artış yaşandı. Böylece 2000'lerin başlarında Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçi grubunun sayısı 100'ü geçti. Farklı zamanlarda farklı iki işçi pazarında gelen yabancı göçmen işçilerinde bu işçi pazarına dahil olmasıyla Zeytinburnu ilçesi sınırları içinde

⁵⁷³ Bazı Elazığlı Kürt işçiler, uzun yıllar işçi pazarında çalışmalarından dolayı elde ettikleri birikimle kendilerine küçük nakliyat aracı olarak ya da bölgede kendilerine küçük kumaş dükkânı açarak yaptıkları işte işveren oldular. Günümüzde Öğretmenler parkın yanın bulunan nakliyatçıların bir bölümü, bölgenin eski işçilerinden oluşmaktadır. Nakliyatçılar, yük taşıma işi çıktığında işçi pazarından işçi arkadaşlarını seçip yük taşımaya götürmektedir.

⁵⁷⁴ Bu sebeple özellikle zayıf ve güçsüz olan işçiler, erken dönemlerde işçi pazarından ayrılmalarına veya kumaş işi yerine diğer günlük işlerine gitmelerine neden olmaktaydı. Öte yandan her ne kadar kumaş taşıma işi çok ağır olsa da işçiler, kısa sürede işi bitirmeleri ve bu işten daha fazla kazanç sağlamaları nedeniyle güçlü olan işçiler, yevmiyeli işe gitmek yerine sürekli olarak götürü iş üzerinden kumaş taşıma işine gitmeyi tercih etmektedir.

yabancı göçmen işçilerin en çok beklediği işçi pazarlarından biri oldu. 2000'lerin başlarında Yabancı göçmen işçiler, Öğretmenler parkın bulunduğu alanda beklerken, Türk işçiler ise aynı mahalle sınırların içinde bulunan parkın az ilerisinde (birkaç dakikalık yürüme mesafesinde) beklemekteydi.

1990'ların sonlarından 2000'lerin başlarına dek yabancı göçmenler parkın bulunduğu alanda beklerken, Türk işçiler ise eski kantarcının bulunduğu işçi pazarında beklemekteydi. Elazığlı Kürt işçileri ise her iki işçi pazarında beklemek yerine daha çok kumaşçı esnafların yoğun bulunduğu sokak aralarındaki beklemekteydi. 2000'lerin başlarında Elazığlı Kürt bir işçi de kısa süre sonra Öğretmenler parkın bulunduğu işçi pazarına gelerek Yabancı göçmen işçilerin az ilerisinde beklemeye başladılar. İşçi pazarına ilk gelen Elazığlı Kürt işçi, işçi pazarına ilk nasıl geldiğini ve işçi pazarında nasıl tutunduklarını şu şekilde açıklamaktaydı:

Ben geldiğimde ilk bu parkın içinde beklemedim. Bizim Elazığlı işçi arkadaşlarla bu parkın karşısındaki ara sokaklarda kumaşçılık işi yapan esnafların dükkanlarının önünde bekliyorduk. Sonra işte biz esnafların dükkanlarının önünde beklediğimiz esnaflara tonlarca kumaş topları gelince bizi kumaş taşımaya çağırırlardı. Bazı esnaflar çok uyanıktı. Bizi ucuza çalıştırmaya kalkıyorlardı. Yani biz o zamanlarda kumaşçı esnaflarının dükkanlarının önünde bekliyorduk. İşte esnafların ağızlarına bakıp bize iş versin diye bekliyorduk. O esnaflar da biliyordu sen işçisin sana para lazım. Sen o esnafa muhtaçsın. İşte tonlarca kumaş topu gelince bizi ucuza çalıştırmaya kalkıyorlardı. Paramızı geç vermeye başladılar. Bazıları işte birkaç top kumaş var onu hadi gel içeriye atalım deyip bedavaya çalıştırırdı. Öyle fırsatçılık yapan esnaflar da burada çok vardı. Biz de onlara bağımlı kalmıştık. Sonra baktık öyle olmuyor. Ben de ara sokaklardan çıkıp bu işçi durağına gelip beklemeye başladım. Ben ilk bu parkın içine gelip beklediğimde 2000'lerin başıydı. Bu parkın içinde sadece Azeri, Nahcivanlı işçiler beklerdi. Ben tek olunca bu Azeri, Nahcivanlı işçiler beni işe götürmek istemiyorlardı. Bazen de ben iş bulurdum. Bana fazladan iki-üç işçi lazım olurdu. Onların yanına gidip iş var. İki işçi benle gelsin derdim. Onlardan kimse benle gelmek istemezdi. Onlar işte ben işe gidemezsem ben burayı bırakırım diye düşündüler. İşte ben buradan ayrılırım diye düşündüler. Bende baktım olmuyor. Bende çevremdeki Kürt işçi arkadaşlarıma, köydeki akrabalarıma İstanbul'da şurada bu iş var parası iyidir dedim. Zamanla işte bu işçi tanıdıklarım da benle beraber beklemeye başladılar. Öyle öyle zamanla Kürt işçiler çoğaldı.

Elazığlı Kürt işçi, işçi pazarında tutunmak için hem sokak aralarındaki Kürt işçi arkadaşlarını çağırması hem de memleketinde köylülerini ve akrabalarını da işçi pazarına davet ederek sayıca artış göstermesi sayesinde kolaylıkla işçi pazarında tutunmalarına olanak sağlamıştır⁵⁷⁵. Böylece 2000'lerin başlarından itibaren 100'den fazla yabancı göçmen işçi ve çoğunluğu Elazığlı olan 20 civarında da Kürt işçi beklemekteydi.

⁵⁷⁵ Elazığlı işçiler, uzun yıllar bölgedeki kumaşçı esnafların yanında maaşlı işçi olarak çalışmaktaydı. Elazığlı bazı işçiler, maaşları düşük olması ve Zeytinburnu belediyesi Öğretmenler parkında bekleyen işçilerin günlük

2012 yılından itibaren ise Türkmenistanlı işçi grupları da işçi pazarına dahil oldu. Günümüzde Türkmenistanlı işçilerin büyük çoğunluğu parkın içinde beklerken, az sayıdaki Türkmenistanlı işçi ise kumaşçı esnafların yoğun bulunduğu sokaklardaki köşe başlarında bekleyerek esnafların kumaşlarını taşımaktadır. 2016-2017 yılları arasında bazı düzenli ve düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri de öğretmenler parkın içinde bekleme girişiminde bulunmuş olsa bazı Kürt ve yabancı göçmen işçileri tarafından engellenmiştir. Nitekim Elazığlı Kürt işçi bu süreci şu şekilde açıklamaktaydı:

Bu Afganistanlılar bu parkın içinde bir defa geldiler. Ben izin vermedim. İşte o zaman birkaç Afganistanlı geldi. Bizim az ilerideki banklarda oturup beklediler. Ben sandım biraz dinlenip kalkıp gidecekler. Sonra baktım bunlar kalkıp gitmiyorlar. Bir de ellerindeki poşette elbise görünce onların yanına gittim. Buradan gidin burası bizim yerimizdir dedim. Ben Afganistanlıları buradan kovdum. Ben onların yanına gidince arkamdan birkaç Kürt işçi arkadaşım gördüler. Sonra bunlar da bizden korkunca kalkıp buradan gittiler. Ondan sonraki günlerde de bu Afganistanlılar buralara hiç gelmediler. Bu olay birkaç sene önce oldu.

Parkın içinde bulunan işçiler tarafından engellenen Afganistanlı işçiler, öğretmen parkın içinde beklemek yerine kumaşçıların bulunduğu sokak aralarında beklemek zorunda kaldılar. Son yıllarda güvenlik güçleri denetimleri artırması üzerine düzenli Afganistanlı göçmenler, kumaşçıların bulunduğu sokakların köşelerinde beklerken, düzensiz Afganistanlı göçmenler ise evde bekleyerek cep telefonu yoluyla kumaşçı işverenlerin kendilerini aramalarını beklemektedir. Özellikle 2021-2022 yılları arasında güvenlik güçlerinin işçi pazarında sürekli olarak kimlik kontrolü yapması nedeniyle birçok işçi pazarında olduğu gibi bu bölgedeki düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler de yakalanmamak için evde beklemeyi tercih ettiler. Nitekim 2022 yılında yapılan saha araştırmasında öğretmenler parkın içinde düzenli veya düzensiz Afganistanlı göçmen işçiyle karşılaşılmamıştır. Aynı şekilde her ne kadar Afrikalı işçiler, Beyoğlu ve Sultangazi'nin belli bölgelerinin yanı sıra Fatih ilçesine bağlı Laleli bölgesinde tekstil ürünleri ve kumaş topu taşıma işlerine katılmış olsa da Afrikalı işçilerin işçi pazarı çevresindeki esnafların bulunduğu alana yönelmedikleri gibi işçi pazarında da bekleme girişiminde bulunmadıkları tespit edilmiştir.

2022 yılında yapılan saha araştırmasında 6-7 civarında Kürt işçi beklemiş olup, Kürt işçilerin büyük çoğunluğu Elazığlı işçilerden oluşmaktadır. Yabancı göçmen işçilerden oluşan Nahçıvanlı, Azerbaycanlı ve Türkmenistanlı düzenli göçmen işçilerin sayısı ise 25-30 arasında

kazançları daha fazla olduğunu fark etmesiyle bazı Elazığlı işçiler, bölgede bulunan kumaşçı esnafların yanında ayrılarak parkın içinde diğer işçilerle beraber günlük işlere gitmeye başladı. Bazı Elazığlı işçilerde parkın içinde beklemek yerine ara sokaklarda kumaşçı esnafların yoğun olduğu sokakların köşelerinde bekleyerek bağımsız olarak esnafların yüklerini taşımaya gitmekteydi.

değişmektedir. İşçi pazarında en çok Türkmenistanlı işçiler beklemekte olup, 15-20 civarında Türkmenistanlı işçinin beklediği tahmin edilmektedir. Öte yandan 10 civarında ise Nahcivanlı ve Azerbaycanlı işçi beklemektedir. Bu işçi grubu içinde de en çok Nahcivanlı işçiler bulunmaktadır. Görüldüğü üzere geçmişe kıyasla son yıllarda yabancı göçmen ve Kürt işçilerin sayısında önemli bir düşüş yaşandı. Yerli ve yabancı göçmen işçilerin yaş kategorilerine bakıldığında işçilerin büyük çoğunluğu 40 yaş üstü işçilerden oluşmaktadır. Hem yerli hem de yabancı göçmen işçilerin büyük çoğunluğu yaşlı olması ve kumaş topu taşıma işinin çok ağır ve yorucu bir iş olması nedeniyle son yirmi yıl içinde işçi sayısının düzenli olarak düşmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde işin ağır olması nedeniyle birçok işçi kısa sürede bu işi yapamayacağını anlayınca erkenden işçi pazarından ayrılmaktadır. Belli süre sonra ayrılan işçilerin yerine yeni işçi grupları dahil olmaktadır. İşin ağır olması ve zorlu olması nedeniyle diğer birçok işçi pazarına kıyasla işçi sirkülasyonu daha fazla yaşanmaktadır. Aynı şekilde bazı Elazığlı Kürt işçiler, uzun yıllar işçi pazarında çalışmalarından dolayı elde ettikleri birikimle kendilerine küçük nakliyat aracı olarak ya da bölgede kendilerine küçük kumaş dükkânı açarak patron oldular.

4.1.25.3. Telsiz (mahallesi) İşçi Pazarı

Zeytinburnu ilçesine bağlı Telsiz mahallesine bağlı Leylak sokağında bulunan Batı Trakya vakfı camisinin önünde Azerbaycanlı ve Nahcivanlı işçiler beklemekteydi. İşçiler, caminin bitişiğinde bahçeli alandaki çay ocağında oturup günlük işlere gitmek için beklemektedir⁵⁷⁶. Elazığlı Kürt işçiler, Türkmenistanlı ve Nahcivanlı işçiler, birbirlerine mesafeli masalarda ayrı ayrı oturmayı tercih etmekteydi. İşçiler, güneş doğduktan sonra caminin avlusundaki çay ocağının açılmasıyla beklemeye başlamaktadır. İşçilerin neredeyse tamamı kumaşçı esnafların işyerlerini açmadan hazır şekilde beklemeye koyulmaktadır. Kumaşçı esnafların açılmasıyla iş yoğunluğu artmaya başlamaktadır.

Diğer işçi pazarında olduğu gibi Batı Trakya cami avlusunda bekleyen işçilerde Zeytinburnu sınırları içerisindeki tekstilci ve kumaşçı esnafların kumaşlarını ve iplik malzemelerini taşımaya gitmektedir. İşçilerin neredeyse tamamı Zeytinburnu bölgesindeki esnafların kumaşlarını taşıma işine gitmektedir. Nadir de olsa Zeytinburnu dışında Merter ve

⁵⁷⁶ Bu bahçeli (avlu gibi alan) alanda çay ocağının oturakları ve masaları bulunmaktadır. Saha çalışması sürecinde işçiler, avludaki sandalyelerde oturup iş beklemekteydi. İşçi pazarı farklı işçi gruplarını barındırması nedeniyle işçiler, kendi vatandaşlarıyla (hemşerileriyle) aynı masada oturup işe gitmek için beklemektedir. İşçiler, sabahları çok erken evden çıkmaları nedeniyle kahvaltılarını çay ocağında yapmaktadır. Sabah erkenden gelen işçiler, masalarda arkadaşlarıyla yan yana oturup bir yandan muhabbetlerini edip çay içerken öte yandan işe gitmek içinde bir gözleri telefondadır. İş çıktığında işçiler kısa süreliğine kumaş taşımaya gitmekte ve iş bitiminde tekrardan cami avlusuna gelip beklemeye devam etmektedir. İşlerin az olduğu günlerde ise işçiler, işe gidebilmek umuduyla gün boyunca caminin yanındaki avluda beklemektedir.

Fatih bölgelerine kumaş ve iplik taşımaya da gitmektedir. İşverenler, çok nadir durumlarda caminin avlusuna gelerek işçileri seçmektedir. İşverenler, geçmişin aksine daha çok cep telefonu üzerinden işçilere ulaşarak işçileri işe davet etmektedir. Farklı ülkelerden oluşan işçi grupları, işçi pazarında ayrı köşelerde beklemeleri ve işçilerin neredeyse tamamı cep telefonu yoluyla iş bulmaları sayesinde işçiler arasında bekleme veya işgücüne katılım sürecinde herhangi bir gerilim yaşanmamasına olanak sağlamaktaydı. Aynı şekilde işçiler, caminin avlusundaki bahçede çay ocağında sürekli çay içmeleri ve bölge esnaflarından alışveriş yapmaları sayesinde herhangi bir esnaf grubuyla da gerilim yaşamamalarına olanak sağlamaktaydı.

Batı Trakya vakfı camisinin önünde ilk olarak 1990'ların ortalarında 30-40 civarında Azerbaycanlı ve Nahcivanlı (büyük çoğunluğu Nahcivanlı işçilerden oluşmakta olup) işçi beklemekteydi. Bu iki işçi grubundan ilk hangi işçi grubunun ne zaman kaç işçi arkadaşıyla beklemeye başladığına dair kesin bir veriye ulaşılmamıştır. 1990'ların ortalarında yabancı göçmen işçilerden oluşan Azerbaycanlı ve Nahcivanlı işçilerin tamamı Batı Trakya camisinin önünde beklerken, Türk işçileri ise hemen yakınlarında bulunan eski kantarcının olduğu bölgede beklemekteydi. Elazığlı Kürt işçiler ise sokak aralarında kumaşçı esnafların işyerlerinin önünde beklemekteydi. İlk yıllarda her işçi grubu kendi bölgesinde beklemekte ve diğer işçi pazarlarına dahil olmamaya özen göstermekteydi.

1990'ların sonlarına doğru Fatih ilçesine bağlı Topkapı işçi pazarından gelen bazı Azerbaycanlı ve Nahcivanlı işçilerinde Batı Trakya işçi pazarına dahil olmasıyla işçi sayısında artış yaşandı. Topkapı işçi pazarında bekleyen bu işçi grubu, Topkapı işçi pazarında işlerin azalması ve inşaat işlerinin ağır ve düşük kazançlı olması nedeniyle daha fazla iş ve kazanç sağlayabilmek amacıyla Zeytinburnu ilçesinde bulunan Batı Trakya camisinin önündeki hemşerilerinin yanlarında beklemeyi tercih etmiştir. Aynı yıllarda bazı Azerbaycanlı ve Nahcivanlı işçiler, cami önündeki işçi sayısının artışına bağlı olarak Batı Trakya camisinin hemen yakınında bulunan günümüzdeki Zeytinburnu Belediyesi Öğretmenler parkın bulunduğu alana geçmesiyle cami önündeki işçilerin sayısında düşüş yaşanmıştır. 2000 sonrasında birkaç Elazığlı ve Türkmenistanlı işçi de işçi pazarına dahil olmasıyla işçi sayısında tekrardan bir artış yaşandı. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında ise Batı Trakya camisinin önünde günde ortalama 20-30 civarında Nahcivanlı, Türkmenistanlı, Elazığlı Kürt işçi beklemektedir. Bu işçi grubu içinde son yirmi yılda en çok Nahcivanlı işçiler beklemektedir.

4.1.25.4. Ambarlar İşçi Pazarı

Ambarlar caddesi ile Şehit er ramazan Kırman sokağının kesiştiği noktada işçiler beklemektedir. Diğer işçi pazarlarından farklı olarak Ambarlar işçi pazarında sadece Türkmenistanlı işçiler bekleyerek günlük işlere gitmektedir. İşçiler, yağmurlu veya soğuk günlerde sokağın köşesinde yağmurun altında beklemek yerine hemen yanlarında bulunan Sivas kahvehanesinin içinde beklemektedir. Bu sayede işçiler esnafların işyerlerinin önünde beklemedikleri için esnafla işçiler arasında gerilim yaşanmamasına da olanak sağlamaktadır. İşçilerle nakliyatçılar aynı kahvehanede oturmanın getirdiği avantajla nakliyatçılar telefon veya internet üzerinden iş bulup hemen işe gideceklerinde işçi ihtiyacını kahvehanede oturan Türkmenistanlı işçilerden karşılamaktadır. Türkmenistanlı işçiler, güneşin doğuşuyla caddenin köşesine gelerek günlük işlere gitmek için beklemektedir. İş çıkmaması durumunda ise işçiler, saat 11:00'den sonra evlerine dağılmaya başlamaktadır. Cep telefonu kullanımı yaygınlaşmasıyla bazı işçiler, her sabah işçi pazarına gelip beklemektense evden cep telefonu yoluyla günlük işlere gitmeyi tercih etmektedir. Bu işçi grubu, her sabah işçi pazarına gelip ek masraf (yol ücreti, kahvaltı, çay içmek vb.) yapmaktansa evde oturup masraf yapmadan iş beklemeyi tercih etmektedir. Bu sebeple Ambarlar işçi pazarında bekleyen işçilerin sayısında belli günlere göre değişkenlik göstermektedir.

İşçilerle ve nakliyatçılarla yapılan görüşmelerde 2012 yılından itibaren Türkmenistanlı işçilerin Ambarlı işçi pazarında beklemeye başladığı tespit edildi. Türkmenistanlı işçilerin ilk olarak kaç işçi arkadaşıyla beklemeye başladığına dair herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. 2022 yılında yapılan saha araştırmasında belli günlerde evde beklemeyi de tercih eden Türkmenistanlı işçi grubunu da hesaba kattığımızda 40-50 civarında Türkmenistanlı işçinin belli aralıklarla Ambarlı işçi pazarında beklediği tahmin edilmektedir⁵⁷⁷. Bu işçi grubu içinde sadece iki Türkmenistanlı işçi, yük taşıma işlerinde ve nakliyatçılık alanında uzmanlaşması ve işçi pazarında elde ettiği birikimle bireysel ve ortaklaşa nakliyat aracını satın alarak işveren oldular.

Saha çalışmasında yapılan gözlemlerde işçi pazarının bulunduğu alanda caddenin kenarında park etmiş halde birçok nakliyat aracının park ettiği gözlemlenmiştir. Ambarlı işçi pazarının hemen yanında bekleyen Yozgatlı, Diyarbakırlı, Malatyalı, Tokatlı nakliyatçılar,

⁵⁷⁷ Her ne kadar son yıllarda 4-5 civarında Türk işçinin bölgede ara sıra görüldüğü söylene de Türk işçilerin devamlı olarak işçi pazarında beklemedikleri dile getirilmiştir. Türk işçi grubu, Ambarlı işçi pazarında beklemek yerine cep telefonu numaralarını Sivas kahvehanesinde bekleyen nakliyatçılara vererek evde bekleyip nakliyatçıların kendilerini aramalarını beklemektedir. Bu işçi grubu, Ambarlı işçi pazarından beklemedikleri için genel sayının dışında tutulmuştur.

esnafların yüklerini taşıma veya ev taşıma işini bulduklarında işçi ihtiyacını ağırlıklı olarak hemen yanlarında bekleyen Türkmenistanlı işçilerden karşılamaktadır. Nakliyatçıların büyük bir bölümü, önceden çalıştıkları ve memnun kaldıkları Türkmenistanlı işçileri seçip işe götürmektedir. Nakliyatçılar, yerli işçi sayısının yetersizliğinden dert yakınmakta ve farklı işçi pazarlarında bekleyen yerli işçilerin günlük yüksek ücret istedikleri iddiasıyla daha çok kendilerine yakın bulunan ve ucuza çalışan yabancı göçmen işçileri tercih etmektedir. Ambarlı işçi pazarında bekleyen Türkmenistanlı işçiler, Ambarlı işçi pazarı çevresinde bulunan nakliyatçıların aracılığıyla ağırlıklı olarak ev taşımaya, firmaların ofis malzemeleri veya diğer yüklerini taşıma işlerine gitmektedir. Bölgedeki kumaşçı esnafların kumaş topu taşıma ve inşaat işlerine ise boşta kaldıkları günlerde gidebilmektedir.

4.1.25.5. Yenidoğan (Son Durak) İşçi Pazarı 1

Zeytinburnu ilçesine bağlı Yenidoğan mahallesinin 50 sokakla 58/1 sokağın kesiştiği noktada işçi pazarı bulunmaktadır⁵⁷⁸. İşçiler, ilk olarak polis karakolunun hemen yanında bulunan işçi kahvehanesinin önünde veya sokağın köşesinde beklemekteydi. 1990'ların ortalarına doğru işçi kahvehanesinin bulunduğu bina eski olması ve yıkılıp yerine yeni bir bina yapılma kararı sonrasında işçi kahvehanesi kapandı. İşçiler, zorunlu olarak işçi kahvehanesinin hemen yanında bulunan sokağın köşesinde beklemeye başladı⁵⁷⁹. İlk dönemlerde işçi pazarında bekleyen Tokatlı, Yozgatlı ve Vanlı işçiler, işçi kahvehanesinde veya sokak başında kendi hemşerileriyle yan yana beklemekteydi.

İşçi sayısının az olduğu dönemlerde işçiler, çoğu defa işçi kahvehanesinin içinde bekledikleri için mahalle sakinlerinden veya esnaflardan tepki almazken özellikle işlerin yoğun olduğu ve işçi sayısının yüksek olduğu dönemlerde ise işçilerin çoğu, sokağın köşesinde (polis karakolunun hemen yanında) işyerlerinin önünde beklemeleri nedeniyle belli aralıklarla esnafların ve mahalle sakinlerinin tepkilerine maruz kalmaktaydı⁵⁸⁰. İşçi pazarında sadece

⁵⁷⁸ Geçmişte de işçilerin beklediği alana yerel halk ve işçiler tarafından son durak işçi pazarı olarak adlandırılmaktaydı. Zeytinburnu ilçesi sınırları içerisinde ulaşım araçların en son geldiği nokta olarak bilindiği için yaygın olarak son durak işçi pazarı (durağı) olarak anılmaktaydı.

⁵⁷⁹ Sokağın içinde yeni bir çay ocağı açılması üzerine işçiler, soğuk havalarda kısa süreliğine de olsa çay ocağında da beklemekteydi. İşçiler, havanın güzel olduğu zamanlarda sokağının köşesinde ayakta beklerken soğuk havalarda ise işçi kahvehanesinde veya çay ocağında beklemeye tercih etmektedir. Saha çalışması sürecinde işçilerin bir bölümü, sabahları güneşin doğuşuyla işçi pazarının hemen yanında bulunan çay ocağında çaylarını içip kahvaltılıklarını yaptıktan sonra bazı işçiler sokağın köşesinde beklerken, diğer işçiler de belli aralıklarla çay ocağında da beklemekteydi.

⁵⁸⁰ Polis karakolunun hemen yanında bekleyen özellikle Kürt işçiler, karakolun önünde polislerin nöbet tutması nedeniyle kendilerini çoğu defa tedirgin hissetmekteydi. Çoğu defa işçiler, bekleme sürecinde, işverenlerle pazarlık sürecinde ve işçi seçimi sürecinde işçiler arasında gerilim çıktığında polislerin tepkilerine maruz kalabileceği ve bekledikleri alandan gönderileceği korkusu sürekli baskın çıkmaktaydı. Kürt işçiler, ilk dönemlerde Türkçe bilmedikleri için işçi pazarında beklerken günlük muhabbetlerinde Kürtçe konuşmaları

Kürtçe bilen işçiler, işgücüne katılım konusunda da önemli bir sorun yaşamaktaydı. Nitekim ilk defa 1978 yılında Van iline bağlı Bahçesaray ilçesinin köyünden Son durak işçi pazarına çalışmaya gelen Kürt işçi yaşadığı tedirginliği şu şekilde anlatmaktaydı:

Ben ilk geldiğimde burada polis karakolu vardı. Yani burada o zaman polis karakolu varken öyle rahat değildik. Sürekli karakol önünde nöbet tutan polisler bizlere bakarlardı. Kendimiz öyle serbest değildik. Biz o zamanlarda bu polislerin korkusundan bu işçi durağında beklerken korkudan kendi aramızda rahat rahat Kürtçe konuşamıyorduk. Acaba biz burada Kürtçe konuşsak eğer bu çevremizdeki Türk işçiler olsun esnaflar olsun bizi gidip bu polislere şikâyet ederler mi? Diye korkuyorduk. Biz bazen kendi aramızda Kürtçe konuşurken diğer işçiler bize bakıyorlardı. İşte bunlar acaba ne konuşuyorlar diye ters ters bakıyorlardı. Ben ilk geldiğimde 1978’lerde biraz Türkçe biliyordum. Biz öncesinde birkaç sene Mersin’e tarım işçiliğine ailemle gitmiştim. Biraz orada Türkçe öğrenmiştim. Ama buradaki işçilerin çoğu Türkçe doğru dürüst bilmiyordu. Bazı işçiler de hiç Türkçe bilmiyorlardı. Bu işçiler ilk defa köylerinden çıkıp buralara gelmişlerdi. Köylerinde biz hep tek Kürtçe konuşurduk. Bunlar o zamanlarda burada Türkçe bilmediği için çok zahmet çekmişlerdi. Onlar burada işverenlerle pazarlık edemiyorlardı. Bunlar hiç Türkçe bilmiyorlardı. Nasıl pazarlık etsinler. İşte bazen biz araya giriyorduk. Abi sen işi söyle, ne kadar para verecen biz arkadaşla Kürtçe söyleyelim. Bu işçiler hiç Türkçe bilmiyorlar derdik. Bazen de biz onlarla işte çalışırken işveren onlara işte Türkçeden şu işi yapın, şu işi böyle yapın derdi. Onlar hiç anlamazlardı. Biz orada işverene derdik. Sen ne istiyorsun söyle biz onlara Kürtçe söyleyelim. Bu işçi arkadaşlarımız hiç Türkçe bilmiyorlar derdik.

Günümüzde Zeytinburnu sınırları içerisinde işçi pazarları içinde en eski işçi pazarlarında biri Son durak işçi pazarıdır. 1960’ların ortalarında Son durak işçi pazarında ilk olarak Tokatlı ve Yozgatlı Türk işçiler beklemekteydi. 1960’ların ortalarından 1978 yılına dek işçi pazarında sadece Tokatlı ve Yozgatlı iki işçi grubu beklemekteydi. 1978 yılında Van’ın Bahçesaray ilçesinden gelen üç Kürt işçi de Son durak işçi pazarına dahil oldu. 1978 yılında üç Vanlı Kürt işçi, Son durak işçi pazarında beklediklerinde Türk işçilerden herhangi bir engelleme veya tepkiye maruz kalmadılar. 1978’lerde 50-60 civarında Tokatlı ve Yozgatlı Türk işçi beklemekteydi. 1978-1980 dönemleri arasında Van iline bağlı Bahçesaray ilçesinden gelen birçok Vanlı Kürt işçi de beklemeye başlamasıyla özellikle soğuk havalarda işçi kahvehanesinde oturacak alan bulmakta zorluk çeken bazı Vanlı Kürt işçiler, iki sokak ilerisinde bulunan büyük postane yanındaki alana geçerek beklemeye başladı. Zamanla son durak işçi pazarında birkaç Vanlı işçi de mekânsal konumlarını değiştirip büyük postane yanındaki işçi pazarında beklemeye başladı. Son durak işçi pazarında bazı Vanlı işçilerle

nedeniyle bulunduğu işçi pazarından veya esnafların tepkilerine maruz kalabileceği ve polislerle şikâyet edileceği kaygısını taşımaktaydı.

beraber kısa süre de birçok Tokatlı ve Yozgatlı işçi de son durak işçi pazarından ayrılarak Zeytinburnu ilçesinde bulunan farklı işçi pazarlarına dağılmaya başlamıştır.

İşçi pazarında işçilerin sayıları sürekli artması nedeniyle 1979-1980 dönemleri arasında birçok Tokatlı ve Yozgatlı işçi Çarşamba Pazarı (Veliefendi Mahallesi) işçi pazarına geçerek diğer işçi arkadaşlarının yanında beklemeye başladı. Bu süreçte Tokatlı işçilerin neredeyse tamamı işçi pazarından ayrılarak Çarşamba pazarının bulunduğu işçi pazarına gittiler. 1980'lerde ise birçok Yozgatlı işçi de Beştelsiz mahallesine bağlı Zeytinburnu belediyesi öğretmenler parkın hemen aşağısında bulunan Beştelsiz (Mahallesi) İşçi Pazarı 1 işçi pazarında bulunan Yozgatlı hemşerilerinin yanına geçerek işçi pazarında beklemelerini sürdürdü. 1980'lerin sonlarına doğru inşaat işlerinin azalmasına bağlı olarak geriye kalan bazı Yozgatlı işçilerde bölgede hurdacılık işinden iyi para kazanıldığını fark etmesiyle beraber hurdacılık işine yöneldiler. Geriye kalan diğer Yozgatlı işçiler de 1984-1985 yılları arasında Zeytinburnu ilçesine bağlı Kazlıçeşme de bulunan tabakhanelerde ve dericilerin yoğun bulunduğu bölgelerde kullanılmayan veya çöpe atılan derileri toplayıp belli bir ücret karşılığında dericilik yapan diğer küçük esnaflara satmaktaydı. Dericilik işinde iyi bir gelir elde eden Yozgatlı işçiler de Son durak işçi pazarından ayrılarak deri toplama işine yönelmiştir. Dericilik işinde iyi bir gelir elde eden bazı Yozgatlı işçiler de bölgede küçük işyerlerini açarak dericilik faaliyetini esnaf olarak devam ettirmiştir.

1990'ların başlarında birçok Vanlı işçi kendi aile üyelerini, akrabalarını ve köylülerini de Son durak işçi pazarına davet etmesiyle bir yandan Vanlı işçilerin sayısında düzenli bir artış yaşanırken öte yandan ise Tokatlı ve Yozgatlı işçilerin bir bölümü bu dönem aralığında farklı sebepten dolayı işçi pazarından ayrılması nedeniyle Türk işçilerin sayısında ise düzenli bir düşüş yaşanmaktaydı. 1978 yılında üç Vanlı işçi son durak işçi pazarında beklerken 1990'ların başlarına gelindiğinde ise Vanlı işçilerin sayısında önemli bir artış yaşanarak 35-40 civarında Vanlı (Bahçesaray ilçesinden gelenler) Kürt işçi beklemekteydi⁵⁸¹. 1995 yılında geriye kalan tek Yozgatlı işçi de işçi pazarından ayrılmasıyla 1995 yılından itibaren Son durak işçi pazarında sadece Vanlı Kürt işçiler beklemeye başladı⁵⁸².

⁵⁸¹ 1990'ların ortalarında son durak işçi pazarının iki sokak ilerisinde bulunan büyük postanenin yanındaki işçi pazarında bekleyen birkaç Vanlı işçi de son durak işçi pazarına tekrardan dönüş yapıp Vanlı hemşerilerinin yanında beklemesiyle işçilerin sayısında artış yaşanmıştır. Özellikle Yenidoğan sınırları içinde bulunan her iki işçi pazarında da Vanlı hemşerilerin bulunması sayesinde eski mekânına dönüş yapan Vanlı işçiler, bekleme sürecinde herhangi bir tepkiye maruz kalmamalarına olanak sağlamaktaydı.

⁵⁸² 1990'ların ortalarında Romanya ülkesinden gelen birkaç Romanyalı erkek işçi de işçi pazarının az ilerisinde bekleme girişiminde bulunmuş olsa da Vanlı işçiler tarafından engellenmiştir. Son durak işçi pazarına tutunamayan Romanyalı işçiler, Zeytinburnu bölgesine yerleşerek bölgedeki esnafların yüklerini dolar karşılığında taşımaya başladı. Zamanla birçok esnaf Romanyalı işçileri, ucuz işgücü olarak maaşlı işçi olarak çalıştırmaya başladı. 2015-

Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi Son durak işçi pazarında da işçi sayısının fazla olmasında çocuk işçilerin yoğunluğundan kaynaklanmaktaydı. Diğer işçi pazarlarında olduğu gibi çocuk işçilerin sayısının azalmasına bağlı olarak bölgedeki işçilerin de sayısında düşüş yaşandı. İşçilerle yapılan görüşmelerde yaklaşık olarak 12-15 Vanlı Kürt işçinin beklediği tespit edilmiştir. Son 40 yıl içinde Vanlı Kürt işçilerin sayısında da önemli bir düşüş yaşandı. 2022 yılında son durak işçi pazarında 3-4 tane genç işçi bulunurken, geriye kalan bütün işçilerin 45 yaş üzerindeki yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Son durak işçi pazarını diğer işçi pazarından ayıran diğer bir faktör ise eğitim seviyesinin düşük olduğu işçi kitlesinin yanı sıra iki tane üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Her iki işçi, üniversiteyi (her iki öğrenci de Eğitim Bilimleri fakültesine gitmekte olup) okumaya devam edip yaz aylarında aile üyeleri veya akrabalarıyla Son durak işçi pazarına gelerek üniversite harçlığını çıkarmaktır.

Son durak işçi pazarında bekleyen Vanlı işçilere, fazladan işçi lazım olduğunda aynı mahallede bulunan iki sokak ilerisindeki büyük postanenin yanındaki işçi pazarında bekleyen Vanlı hemşerilerinden karşılamaktaydı. Büyük postane işçi pazarının kapanmasıyla Vanlı işçiler, Veli Efendi mahallesine bağlı Çarşamba işçi pazarında bulunan eski işçi arkadaşlarına yönelmek zorunda kaldı. Çarşamba pazarındaki işçi pazarında bekleyen Tokatlı işçilere de fazla işçi lazım olduğunda Son durak işçi pazarından bulunan Vanlı işçi arkadaşlarını işe çağırırmaktaydı. Vanlı işçiler, Çarşamba pazarında işçi bulamadıklarında ise eski kantarcının olduğu bölgedeki Beştelsiz işçi pazarı 1'deki işçi pazarında bekleyen Yozgatlı işçi arkadaşlarını işe davet etmekteydi. 2000 öncesinde her iki işçi grubu işverenlerin araçlarıyla veya yürüyerek diğer işçi pazarından işçi arkadaşlarını temin ederken, 2000 sonrasında cep telefonların yaygınlaşmasıyla işçiler, cep telefonu üzerinden işçi arkadaşlarını işe çağırırmaktadırlar.

İşçiler, ilk dönemlerde ağırlıklı olarak inşaat işlerine, kömür taşıma, ev taşıma işlerinin yanı sıra bölgedeki esnafların (keresteci, nalburcu, derici esnafları vb.) ve fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1980'lerin başlarında son durak işçi pazarında farklı sektörlerde günlük işlere giden iki işçi grubu ortaya çıkmıştır. Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, daha çok inşaat işlerine giderken, Vanlı Kürt işçileri ise daha çok yük taşıma işlerine gitmekteydi. Sonraki yıllarda inşaat işlerine giden Tokatlı ve Yozgatlı işçiler, işçi pazarından ayrılmasıyla inşaat işleri Vanlı

2016 yılları arasında birkaç Afganistanlı göçmen işçi ve 2020'lerin başlarında da birkaç Türkmenistanlı işçi de Son durak işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da her iki işçi grubunun bekleyişleri Vanlı Kürt işçiler tarafından engellenmiştir. Görüldüğü üzere 1990'ların ortalarından günümüze dek birçok farklı ülkeden gelen göçmen erkek işçiler, her ne kadar son durak işçi pazarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da sürekli olarak Vanlı Kürt işçileri tarafından engellenmekteydi. Böylece Vanlı Kürt işçiler, 1995 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek tek başlarına son durak işçi pazarında bekleyerek günlük işlere gitmeye devam etmektedir.

işçi grubunun eline geçti. İnşaat işlerinin azalması, kömür kullanımının son bulması ve Zeytinburnu sahilindeki fabrikaların ve Kazlıçeşme’de tabakhanelerin kapanması Son durak işçi pazarında bekleyen işçileri, işgücüne katılımı konusunda olumsuz yönden etkilemiştir. Böylece İşçiler, daha çok ev taşıma ve bölgedeki diğer esnafların (özellikle Zeytinburnu ilçesinde bulunan kumaşçı esnafların ve tekstil atölyelerin), firmaların ofis malzemelerini taşımaya gitmektedir⁵⁸³. İşçiler, nadir de olsa tadilat ve bahçe işlerine de gitmektedir.

4.1.25.6. Yenidoğan (Büyük Postane Yanı) İşçi Pazarı 2

Zeytinburnu ilçesine bağlı Yenidoğan mahallesi sınırları içinde bulunan ikinci bir işçi pazarı ise Şehit Komiser Günaydın caddesi ile 48. sokağın kesiştiği noktada bulunan büyük postanenin yanındı. İşçiler, uzun süre aynı mekânda bekleyip günlük işlere gitmiştir. Geçmişte büyük postanenin önünde (günümüzde ise Zeytinburnu merkez PTT olarak bilinmekte olup) Vanlı işçiler beklemekteydi. Her iki işçi pazarında da birbirine birkaç dakikalık yürüme mesafesindedir. Son durak işçi pazarında olduğu gibi büyük postanenin yanında bekleyen işçilerin tamamı Van iline bağlı Bahçesaray ilçesinin köylerinden gelen işçilerden oluşmaktaydı. 1978 yılından itibaren Son durak işçi pazarında beklemeye başlayan Vanlı işçilerin küçük bir bölümü işçi pazarının kalabalık olması nedeniyle son durak işçi pazarında beklemek yerine iki sokak ilerisinde bulunan büyük postane yanında beklemesiyle yeni bir işçi pazarı ortaya çıktı. Daha sonraki yıllarda bu işçi grubu köylerinden aile üyeleri, akrabaları ve komşularını da işçi pazarına davet etmesiyle zamanla Vanlı işçilerin sayısında artış yaşandı.

Son durak işçi pazarında bekleyen Vanlı işçilerin ve büyük postane çevresindeki esnafların anlatımıyla yola çıktığımızda; Vanlı Kürt işçilerin 1978-1995 dönemleri arasında büyük postanenin önündeki işçi pazarında bekledikleri tespit edilmiştir. Vanlı Kürt işçiler, yaklaşık 17 yıl boyunca aynı mekânda bekleyerek günlük işlere gitti. Yapılan görüşmelerde

⁵⁸³ 1980’lerde son durak işçi pazarı çevresinde daha çok Kahramanmaraşlı nakliyatçılar beklemekteydi. Kahramanmaraşlı nakliyatçılara fazla işçi lazım olduğunda yük taşıma işlerine giden Vanlı Kürt işçilerini çalıştırmaya götürmekteydi. Zamanla bölgedeki nakliyatçı profili değişmiş olup günümüzde ise bölgedeki nakliyatçıların büyük çoğunluğu Vanlı eski işçilerden oluşmakta olup mahallenin farklı bölgelerinde de az sayıda Yozgatlı, Mardinli ve Diyarbakırlı nakliyatçılar da bulunmaktadır. 1978-1990 dönemleri arasında birçok Vanlı Kürt işçi, Kahramanmaraşlı nakliyatçılarla yük taşıma işine devamlı gitmesiyle yük taşıma işinde uzmanlaştı. 1990 yılının başında Vanlı bir işçi elde ettiği birikimle kendine küçük bir nakliyat aracı alarak kendi işinin işverenu oldu. Daha sonraki yıllarda ise birkaç Vanlı işçi de birikimleriyle kendilerine nakliyat aracı alıp işçi pazarında nakliyat işine başladı. Böylece Vanlı işçi grubu, 1990’lardan saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek işçi pazarı çevresinde nakliyatçılığa devam etmektedir. Saha çalışması sürecinde işçi pazarının olduğu sokağın girişinde ve yan sokaklarında Vanlı eski işçilere ait 8-10 tane küçük nakliyat aracı bulunduğu tespit edilmiştir. Nakliyat aracı sahipleri olan işçiler hem kendi işinin işverenliğini yapmakta hem de boşta kaldıkları günlerde diğer nakliyatçılarla işçi olarak yük taşımaya gitmektedir. Neredeyse bütün nakliyatçılar, boş günlerinde diğer nakliyatçı olan arkadaşlarıyla bir işçi olarak ev taşımaya veya diğer yükleri taşımaya gidip günlük işçi yevmiyesini almaktadır. Nakliyatçılarla yapılan sohbetlerde işçi pazarında boş boş beklemektense işçi olarak ev taşımaya giderek evin giderlerine katkı sağladıklarını söylediler.

büyük postane işçi pazarında bekleyen bazı Vanlı işçilerin, iki alt sokakta bulunan son durak işçi pazarına geçtiklerini diğer işçilerin ise farklı bölgelere dağıldıkları tespit edilmiştir. Birkaç Vanlı işçi ise 1990'ların ortalarına dek elde ettiği birikimle Sultanbeyli ilçesinde ucuz arsa veya gecekondu evi satın alıp ailesiyle Sultanbeyli ilçesine yerleşme kararı aldı. Bu işçi grubu, uzun mesafeden dolayı her sabah Sultanbeyli ilçesinden Zeytinburnu ilçesine bağlı Yenidoğan mahallesine gelmek yerine Sultanbeyli ilçesi merkezinde bulunan merkez caminin önündeki işçi pazarında beklemeyi tercih ettiği tespit edilmiştir.

4.1.25.7. Çarşamba Pazarı (Veliefendi Mahallesi) İşçi Pazarı

Zeytinburnu ilçesine bağlı Veliefendi mahallesinde bulunan Çarşamba pazarı bölgesindeki işçi pazarının mekânsal konumuna bakıldığında; Hoca Ahmet Yesevi caddesi ile 75/2 sokağının kesiştiği noktada (Vodafone bayisinin yanı) işçiler beklemektedir⁵⁸⁴. İşçiler, ilk geldikleri günden saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek mekânsal konumlarını değiştirmeden bekleyişlerini sürdürmektedir. İşçiler, güneşin doğuşuyla sokağında köşesinde karışık şekilde beklemeye başlamaktaydı⁵⁸⁵. İşçilerin büyük bölümü, yaz aylarında hasat sezonunda köylerinin yolunu tutup ailelerine hasat işlerinde yardım etmekte ve hasat sonrasında tekrardan İstanbul'a dönerek işçi pazarında bekleyişlerini sürdürmektedir. İşçilerin önemli bir bölümü, küçük meta üreticisi olup tarımsal (kuru gıda) faaliyetlerini sürdürmekteydi.

Zeytinburnu ilçesine bağlı en eski işçi pazarlarından biri de Çarşamba işçi pazarıydı. Yapılan görüşmelerde, Çarşamba işçi pazarına ilk olarak 1955-1960 dönemleri arasında Tokatlı (Zile ilçesinden gelmiş olup) Kürt işçiler beklemeye başlamıştır. Zile ilçesine bağlı Kürtlerin yoğun yaşadığı köylerden 1960 sonrasında birçok Kürt işçi gelmeye devam ettiler. İlk yıllarda Tokat'ın Zile ilçesine bağlı bir köyden gelen işçi grubu beklemekteydi. İşçilerin bir bölümü, aynı aileden baba-oğul veya kardeş işçilerden oluşurken, geriye kalan diğer işçiler de aynı köyden gelmekteydi. Bu sebeple işçiler, birbirlerini tanımaları nedeniyle yıllarca iç içe bekleyip günlük işlere gittikleri gibi işçiler arasında da bekleme veya işçi seçimi süreçlerinde de herhangi

⁵⁸⁴ İşçiler ve esnaflar tarafından işçilerin beklediği alana çarşamba pazarı işçi pazarı (durağı) olarak adlandırılmaktadır. Bu işçi pazarının yerel adı Çarşamba pazarı işçi durağı olarak adlandırıldığı için çalışmada da bilinen ismiyle kullanılması tercih edilmiştir.

⁵⁸⁵ İşçiler hem sıcak havada hem de soğuk havada işçi pazarında beklemekteydi. Çarşamba işçi pazarının bulunduğu alanda kahvehane veya çay ocağı bulunmadığı için işçiler, zorunlu olarak soğuk havalarda bile işçi pazarında ayakta beklemek zorunda kalmaktaydı. Özellikle yağmurlu günlerde sabah erken saatlerde çoğu işçi apartmanların veya işyerlerinin köşesine çekilerek kendilerini yağmurdan korumaya çalışırken işyerleri açılmaya başlanmasıyla işçiler, zorunlu olarak işyerlerinin önünden ayrılarak açık alanda beklemeye devam etmektedir. İşçiler, kötü koşullarda işçi pazarında beklemeleri nedeniyle çoğu defa işgücüne daha katılmadan yorulmaktaydı.

bir gerilim yaşanmamaktaydı. Diğer birçok işçi pazarında olduğu gibi Çarşamba işçi pazarında da çocuk işçiliği çok yaygın bir durumdu⁵⁸⁶.

1979 yılına dek Çarşamba işçi pazarında sadece Tokat'ın Zile ilçesinde gelen Kürt işçiler beklemekteydi. 1979-1980 dönemleri arasında Yenidoğan mahallesinde bulunan son durak işçi pazarında da Tokatlı (ağırlıklı olarak Zile ilçesinden gelmiş olup) ve Yozgatlı Türk işçilerin de beklemeye başlamasıyla Çarşamba işçi pazarında işçi sayısı artmış ve iki farklı etnik grup bir arada beklemeye başladı. 1980-1995 dönemleri arasında büyük çoğunluğu Tokatlı işçilerden oluşan 80'den fazla Tokatlı ve Yozgatlı Kürt ve Türk işçiler beklemekteydi. 1990'ların ortalarından itibaren inşaat işlerinin azalması, kömür taşıma işlerinin sonlanması ve esnafın yüklerini taşıma işinin azalması nedeniyle birçok işçi, zamanla işçi pazarından ayrılmaya başladı. Böylece 1990'ların ortalarından itibaren işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. 2005 yılına gelindiğinde ise işçilerin yarısından fazla işçi pazarından ayrılması nedeniyle Çarşamba işçi pazarında 30-35 civarında işçi kalmıştı. Çarşamba işçi pazarında 2018'lere dek sadece Tokat ve Yozgat illerinden gelen Kürt ve Türk işçilerin sayılarındaki düşüş devam etmekteydi. 2018'lere gelindiğinde birkaç Karslı Kürt işçi de Çarşamba işçi pazarına dahil olmasıyla işçilerin sayısında küçük bir artış yaşandı. Son yıllarda ülkede ekonomik krizin derinleşmesiyle emekli maaşıyla geçinemeyen bazı grupların diğer işçi pazarına yöneldiği gibi emekli maaşıyla geçinemeyen iki Tokatlı işçi de işçi hemşerilerinin yanında beklemeye başladı. Son yıllarda birkaç Afganistanlı işçi de Çarşamba işçi pazarına gelerek işçilerin beklediği sokağın karşı caddesinde beklemeye başlamıştır. İlk günlerde yerli işçilerin baskılarına maruz kalmadan rahatlıkla bekleyen Afganistanlı işçiler, birkaç gün bekledikten sonra düzenli iş olmaması ve kazançların düşük olması nedeniyle kendiliğinden işçi pazarından ayrıldılar.

2022 yılında Çarşamba işçi pazarında yapılan görüşmelerde ve gözlemlerde 8-10 civarında yaşlı Tokatlı işçi beklemeye devam etmektedir. Bu işçilerin tamamı da 50 yaş üzeri olması ve önümüzdeki yıllarda yeni genç işçilerin de işçi pazarına dahil olmaması durumunda ise önümüzdeki 15 yıl içinde Çarşamba işçi pazarında işçi kalmayacağı öngörülmektedir. Özellikle son 30 yılda işçilerin bir bölümü yaşlanması, farklı bölgelerde ev satın alması, bazı işçilerin de farklı sektördeki maaşlı işlere yönelmesi ve birkaç işçinin de elde ettiği birikimle küçük nakliyat aracı aldığı için işçi sayısının azalmasına neden oldu. Günümüzde Çarşamba

⁵⁸⁶ Birçok işçi, 13-14 yaşlarına gelen çocuklarını da yanlarına alarak işçi pazarında beklemekteydi. Bu sebeple bazı işçi pazarları, 1960-2000 dönemleri arasında babadan oğula geçen bir çalışma biçimi (meslek) haline gelmiştir. Çarşamba işçi pazarına Zeytinburnu ilçesindeki diğer altı işçi pazarına kıyasla kuşaklararası aktarımın en yoğun görüldüğü işçi pazarından biriydi.

işçi Pazarı çevresindeki ara sokaklarda birkaç nakliyat aracı bulunmakta olup nakliyatçıların çoğu daha önceden Çarşamba işçi pazarından beklemiş olan eski işçilere ait olduğu tespit edilmiştir.

Çarşamba işçi pazarında işçilerin ilk geldikleri dönemden günümüze dek farklı sektördeki işverenler tarafından seçilerek farklı işlerde çalıştırılmaktaydı. Çarşamba işçi pazarında bekleyen işçiler hem işverenler tarafından hem de Çarşamba işçi pazarı çevresindeki nakliyatçılar ve Yenidoğan mahallesinde bulunan son durak işçi pazarın çevresindeki diğer nakliyatçılar tarafından günlük işlerde çalıştırılmak üzere seçilmektedir. İşçiler, 1990'ların başlarına dek daha çok inşaat işlerine, kanal kazma, kömür taşıma, inşaat malzemelerini taşıma, ev taşımanın yanı sıra bölgedeki esnafların (kumaşçı, derici, nalbur, keresteci, kömürcü vb.) ve nadir de olsa Zeytinburnu ilçesi sahil bölgesinde bulunan fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydi. 1990 ortalarından itibaren Zeytinburnu bölgesinde, bir yandan inşaat işleri azalırken, öte yandan ise kömür taşıma işi son buldu. Aynı şekilde 1980'lerden itibaren Zeytinburnu sahil bölgesinde fabrikaların kapanması ve 1993 yılında da Zeytinburnu ilçesinde bulunan tabakhanelerin Tuzla bölgesine taşınması işçi gruplarını olumsuz yönde etkiledi. Aynı şekilde Zeytinburnu bölgesindeki derici esnafların da zamanla derilerini gündelik işçilere taşımak yerine bünyesinde maaşlı işçi çalıştırması gündelik işçilerin işgücüne katılımını olumsuz yönde etkiledi. Günümüzde ise işçiler, daha çok inşaat alanındaki tadilat işlerine, ev taşımaya ve bölgedeki tekstilci ve kumaşçı esnafların malzemelerini taşımaya gitmektedir.

Toparlayacak olursak Zeytinburnu ilçesinde bulunan işçi pazarlarında yerli işçilerin yanı sıra Azerbaycanlı, Nahcivanlı ve Türkmenistanlı işçilerin yoğun bir şekilde iki işçi pazarında (Avrasya karşısındaki işçi pazarı ve Batı Trakya caminin yanındaki işçi pazarı) bekledikleri tespit edilmiştir. Bu işçi pazarlarının neredeyse tamamı Zeytinburnu ilçesi ve Merter bölgelerinde kumaş topu, iplik ve tekstil malzemelerini taşıma işlerine gittikleri gözlemlenmiştir. İşçi pazarındaki işçiler, bölgedeki esnafların işyerlerinde tekstil ürünlerini taşımaya gittikleri gibi bazı zamanlarda da bu esnafların depolarında da tekstil ürünlerini, kumaş topları, iplik vb. malzemeleri de taşımaya gitmektedir.

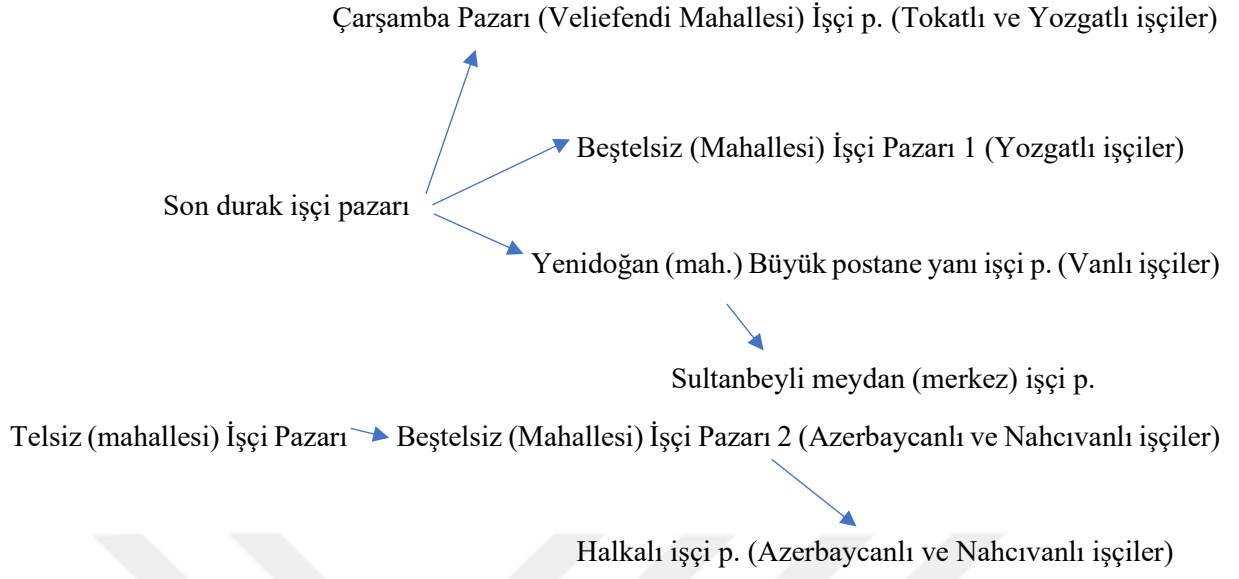
Özellikle Beştelsiz, Telsiz ve Merkezefendi mahallesinde tekstil işi yapan bazı esnaflar, Kürt işçileri, Nahcivanlı, Azerbaycanlı ve Türkmenistanlı işçileri tekstil ürünlerini (kumaş, iplik, elbise, ayakkabı vb.) taşımakta kullanmayı tercih etmektedir. Özellikle Afganistanlı işçilerin zayıf olması nedeniyle çoğu işveren Afganistanlı işçilerinin kumaş toplarını taşımakta zorluk çekeceği ve yavaş çalışacakları düşüncesiyle Afganistanlı işçileri çalıştırmayı tercih etmemektedir. Her ne kadar Beyoğlu, Fatih, Sultangazi ilçelerinde Afrikalı işçilerin tekstil

ürünlerini çok yoğun bir şekilde taşımaya gittikleri tespit edilse de Zeytinburnu ilçesinde ise çok az sayıdaki Afrikalı işçinin tekstil ürünlerini taşıma işlerine katıldıkları gözlemlenmiştir.

Diğer ilçelerden farklı olarak Zeytinburnu ilçesinde Elazığlı, Yozgatlı, Vanlı ve Tokatlı yerli işçilerin yanı sıra yabancı ülkelerden gelen Nahcivanlı, Azerbaycanlı ve Türkmenistanlı işçiler de yoğun bir şekilde tekstil ürünleri ve kumaş toplarını taşımaya gittikleri tespit edilmiştir. Zeytinburnu ilçesi İstanbul'da ilk gecekondulaşmanın ortaya çıktığı bölgelerden biri olması ve gecekondu sayısının en yüksek olduğu ilçelerden biriydi. Bu sayede işçilerin büyük çoğunluğu, yıllarca bölgedeki gecekondu inşaatlarında çalışmalarına olanak sağlamaktaydı. Aynı şekilde Zeytinburnu sahil bölgelerinde birçok fabrikanın bulunması ve bölgede tabakhanelerin yanı sıra da birçok dericilik işi yapan esnafların bulunması sayesinde işçiler birçok farklı sektörde yük taşıma işlerine gitmelerine de olanak sağlamaktaydı. Zeytinburnu ilçesi, uzun yıllar yerli ve yabancı göçmen işçilerin istihdama katılımında ve konut ihtiyaçların giderilmesinde önemli bir merkez haline geldi. Nitekim diğer ilçelere kıyasla Zeytinburnu ilçesinde yedi tane işçi pazarının bulunması ve son dönemlerde farklı ülkelerden gelen yabancı göçmen işçilerine önemli bir barınma ve çalışma alanı sağlaması da bu düşüncüyü pekiştirmektedir.

Zeytinburnu ilçesinde bulunan yedi işçi pazarı, bölgedeki esnaf, işveren ve işçiler tarafından etnik kökenlerine göre farklı isimlerle adlandırıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Batı Trakya camisinde önündeki işçi pazarına yabancı işçilerin yeri, Beştelsiz mahallesinde bulunan eski kantarcının bulunduğu alana Yozgatlıları yeri, son durak işçi pazarı ve büyük postanenin yanındaki işçi pazarına Vanlıların yeri ve Çarşamba işçi pazarına da Tokatlı Kürt işçilerin yeri ve Ambarlı işçi pazarına ise Türkmenistanlı işçilerin yeri olarak adlandırılmaktaydı. İstanbul'un tüm ilçeleri içinde en çok işçi pazarı Zeytinburnu ilçesinde bulunmaktadır. Aynı zamanda İstanbul'un tüm ilçeleri arasında işçilerin farklı işçi pazarlarına yöneldiği bölge de Zeytinburnu ilçesidir. Nitekim Zeytinburnu ilçesinde bulunan yedi işçi pazarında da birçok işçi kendi işçi pazarından farklı nedenlerden dolayı ayrılıp Zeytinburnu sınırları içinde bulunan diğer bir işçi pazarına ve az sayıdaki işçi de İstanbul'un Küçükçekmece ve Sultanbeyli ilçesindeki iki ayrı işçi pazarına geçip bekledikleri tespit edilmiştir. Yapılan bu yer değişikliğinde hemşerilik ilişkileri ve arkadaşlık ilişkilerin etkisiyle herhangi bir gerilim yaşanmadan rahatlıkla yapılmaktaydı. Nitekim aşağıdaki görselde görüldüğü üzere işçilerin farklı işçi pazarlarına yöneldikleri net bir şekilde görülmektedir.

Şekil 3. Zeytinburnu İlçesinde Bulunan İşçi Pazarları Arasındaki İşçi Geçişkenliği

4.2. AVRUPA VE ANADOLU YAKASINDA BULUNAN İŞÇİ PAZARLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

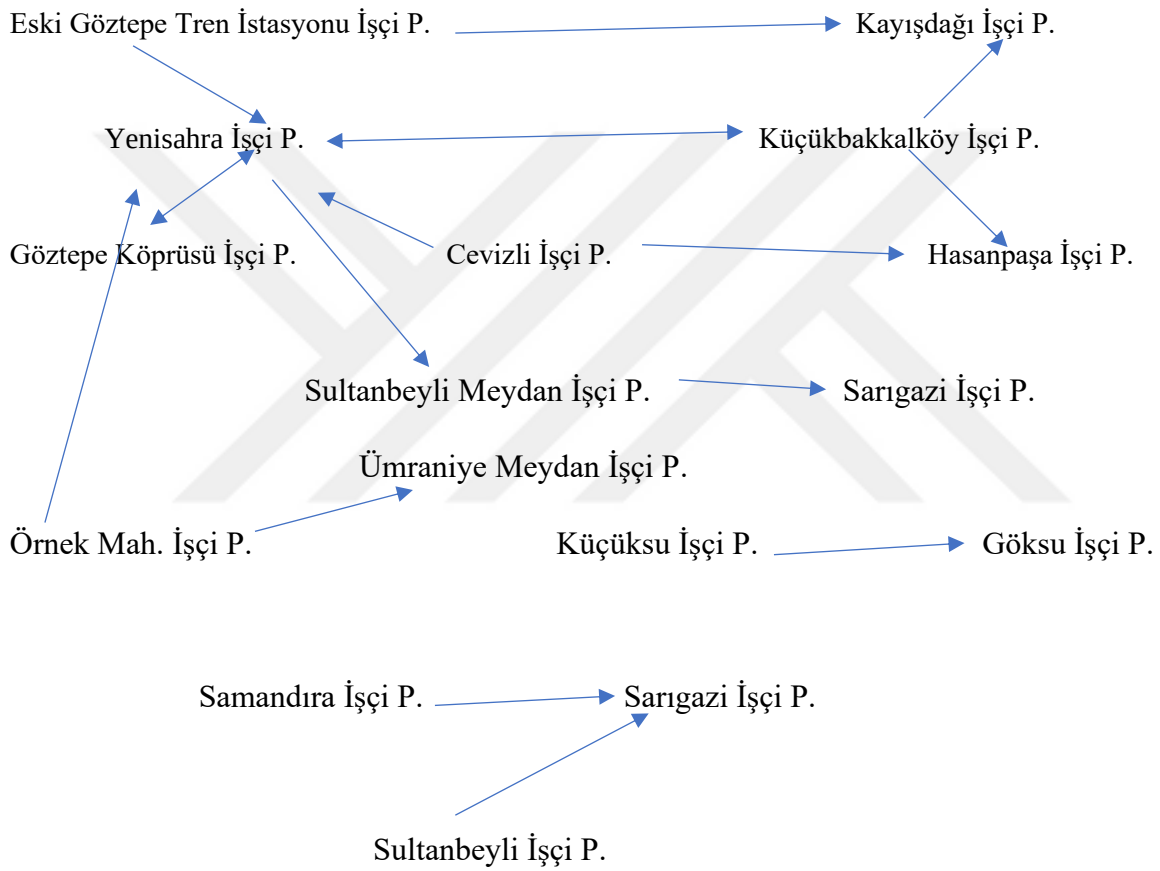
2021-2022 yılları arasında İstanbul'un her iki yakasında yaptığım saha araştırmasında her ilçede farklı sayıda işçi pazarı bulunduğunu tespit ettim. Her işçi pazarının ilk ortaya çıktığı dönem, bekledikleri mekanlar, işçi sayısı, işçilerin etnik kökenleri ve çalışma alanları değişkenlik göstermektedir. Aynı şekilde birçok işçi pazarında işçilerin zamanla işçi pazarından ayrılmasına neden olan faktörler de değişkenlik göstermektedir. Anadolu ve Avrupa yakasındaki bütün işçi pazarlarını genel hatlarıyla aşağıda ele aldık:

Her iki yakada da bekleyen gündelik işçiler için mekânın konumu son derece önem taşımaktadır. İşçi pazarları, farklı ilçeleri birbirine bağlayan ana hatların ve işlek caddelerin üzerinde bulunması işçilerin işgücüne katılımına önemli bir avantaj sağlamaktadır. İşçi pazarları, merkezi konumda değilse ve trafiğe kapalı bir alan üzerinde bulunuyor ise işçilerin iş bulma ihtimalleri azalmaktadır. Bu nedenle mekânsal anlamda işçi pazarının görünürlüğü ve ulaşılabilirliği işçilerin gündelik işlere gidebilmesini kolaylaştırmaktadır. Anadolu ve Avrupa yakasında bekleyen işçi grupları, farklı mekânlarda bekleyerek günlük işlere gitmektedir. Özellikle işçi kahvehanelerinde veya çay ocaklarında bekleyen işçiler, meydanlarda, cami önlerinde veya işyerlerinin önündeki kaldırımlarda bekleyen işçilere kıyasla daha avantajlı durumdadır. İşçi kahvehanelerinde bekleyen işçiler, sıcak ve soğuk havalarda içerde veya dışarda oturarak, çaylarını içerek, temel ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılarken, diğer mekânlarda bekleyen işçiler ise böyle bir avantaja ne yazık ki sahip değildir. Bu grup genelde havaların sıcak, yağmurlu ve karlı olduğu günlerde kaldırımlarda günlük işe gitmek için saatlerce ayakta beklemektedir. Bu işçi grubu, en temel ihtiyaçlarını bile sağlamakta zorlanmaktadır. Birçok işçi çalışırken daha az yorulduklarını söylerken, işçi pazarında bütün gün ayakta beklediklerinde ise daha çok yorulduklarını söylediler.

İşçilerin küçük bir bölümü kendi istekleriyle bekleme alanını değiştirirken, işçilerin büyük çoğunluğu ise kendi iradeleri dışında bekledikleri mekânı değiştirmek zorunda kalmaktadır. İşçilerin bekledikleri mekanların yıkılması, bekledikleri bölgenin şantiye alanına dönüştürülmesi, kahvehane işletmesi veya mülk sahipleri arasında yaşanan anlaşmazlıklar, kahvehane işletmecisinin geçmişe kıyasla daha az kazanç sağlaması veya kahvehane işletmesinin yaşanması, ölümü, başka mesleğe yönelmesi, esnafılığı tamamıyla bırakması vb. nedenlerle işçiler, uzun yıllar beklediği mekânı değiştirmek zorunda kalmaktadır. Aynı şekilde işlerin hızla azalması, işçiler arasında kavga çıkması, işçinin evini başka bir bölgeye taşıması

vb. nedenlerle işçiler işçi pazarından tamamen ayrılmasına veya diğer işçi pazarına dahil olmasını tetiklemektedir. İstanbul'un çeperlerinde yeni konutların yapımına başlanmasıyla gündelik işçilere daha fazla ihtiyaç duyulmasıyla birçok işçi, kendi isteğiyle çeperdeki pazarına dahil olmaktadır. Öte yandan İstanbul'a sonradan gelen gurbetçi işçiler, şehrin farklı noktalarında düzenli olarak beklemesiyle o bölgede yeni bir işçi pazarının da ortaya çıkmasına olanak sağladı. Anadolu yakasına baktığımızda farklı dönemlerde ve sebepten kaynaklı olarak sadece birkaç işçi pazarında işçi geçişkenliği yaşandığını tespit ettim.

Şekil 4. Anadolu Yakasında Bulunan İşçi Pazarları Arasındaki İşçi Geçişkenliği

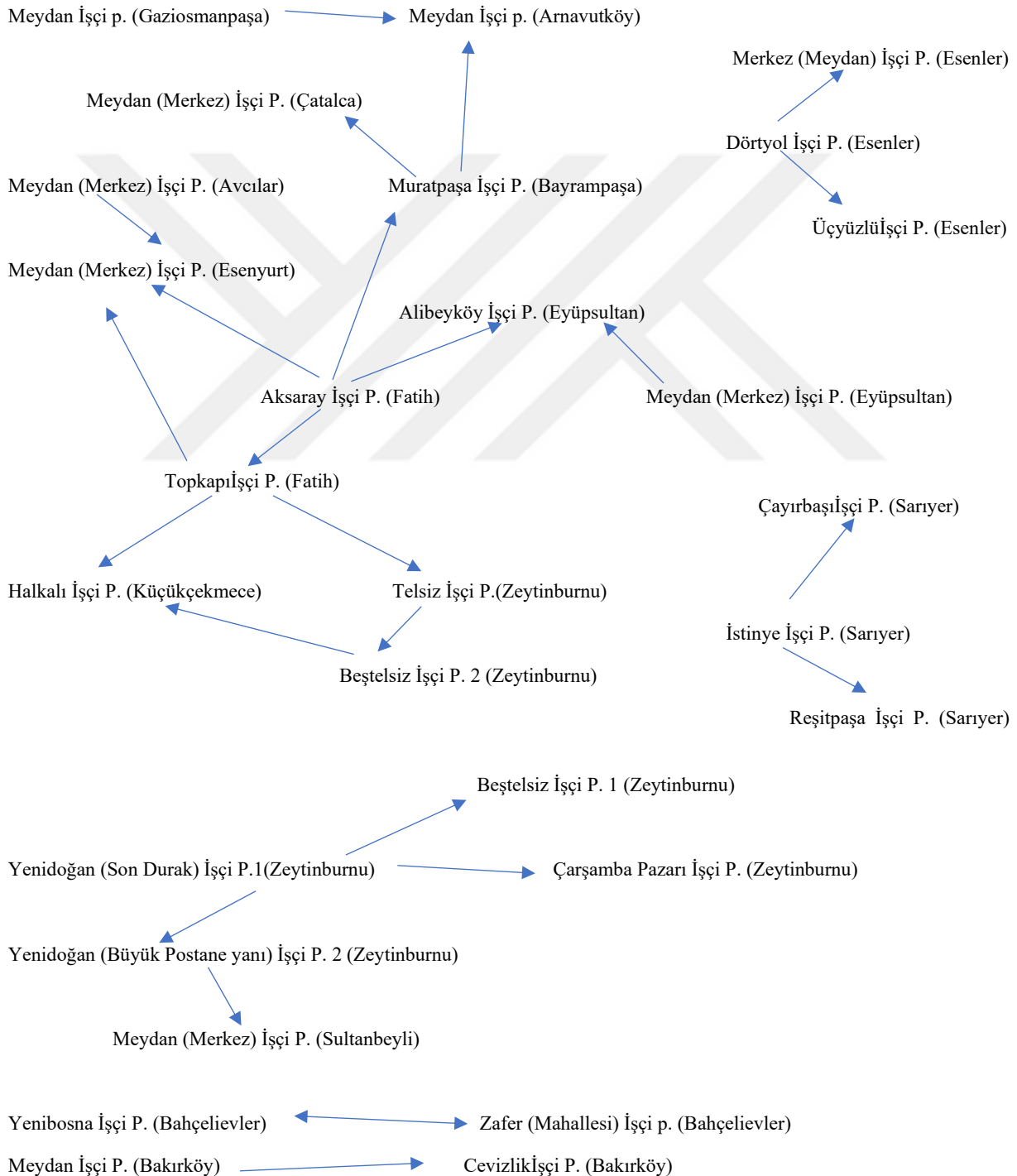

Örneğin, Kadıköy ilçesindeki işçi pazarlarında Karşlı işçilerin yoğunlukta olması nedeniyle işçi geçişkenliği diğer bölgelere kıyasla daha kolay ve fazla yaşanmaktaydı. Bu geçişkenliğinin merkezinde ise Kadıköy ilçesine bağlı Yenisahra işçi pazarı ve Ataşehir ilçesine bağlı Küçükbakkalköy işçi pazarı bulunmakta olup işçilerin belli bir süre sonra merkezden çepere doğru yayıldıklarını tespit ettim.

Aynı şekilde aşağıdaki görsele bakıldığında; İstanbul Avrupa yakasında da ilk işçi pazarları İstanbul'un merkezinde ortaya çıkmaktaydı. İstanbul, çepere doğru genişlemesiyle yeni işçi pazarları ortaya çıktı. Avrupa yakasında da işçi geçişkenliği hem ilçe sınırları içinde

yaşanmakta hem de diğer ilçeler arasında da yaşanmaktadır. Nüfusun merkezden çepere yayılması, çeperde inşaat faaliyetlerinin artması, fabrikaların ve bazı sektörlerin (tekstilci, kumaşçı, nalburcu, keresteci vb.) merkezden çepere doğru kaydırılması sonucunda bu bölgelerde devamlı olarak gündelik işçilere ihtiyaç duyulmasıyla yeni işçi pazarları ortaya çıktı. Aynı zamanda kırdan kentlere göç eden yeni işçi grupları da inşaat işlerinin yoğunlaştığı bölgede uzun süre beklemesiyle yeni işçi pazarları ortaya çıkmasına olanak sağladı.

Şekil 5. Avrupa Yakasında Bulunan İşçi Pazarları Arasındaki İşçi Geçişkenliği

Şenlikköy İşçi P. (Bakırköy)	→	Yeşilköy İşçi P. (Bakırköy)
Çağlayan İşçi P. 1 (Kağıthane)	→	Yenikapı İşçi P. (Fatih)
Meydan (Merkez) İşçi P. (Kağıthane)	→	Hamidiye İşçi P. (Kağıthane)
Mecidiyeköy İşçi P. (Şişli)	→	Sanayi (Mahallesi) İşçi P. (Kağıthane)

Yukarıdaki her iki görselde görüldüğü üzere Avrupa yakasındaki işçi geçişkenliği Anadolu yakasına kıyasla daha fazladır. Bunun temel sebeplerinden biri Avrupa yakasında ilçe sayısı ve işçi pazarı sayısının fazla olmasıdır. Her iki yakada bekleyen gündelik işçiler, çoğunlukla çalıştıkları süre boyunca zorunlu haller dışında aynı işçi pazarında beklemeyi tercih etmektedir. Bunun temel nedenlerine baktığımızda; bir işçinin diğer işçi arkadaşlarıyla kurduğu sosyal ilişki, çevreyle ilişkileri ve yıllarca emek vererek işverenlere sağladığı güvenin bir anda yok olmasını istememektedir. Çünkü bir işçinin işçi pazarında işverenlere güven vermesi uzun süre almaktadır. Bir işçinin gündelik işlere gitmesinde güvenirlilik ve işverenle iyi ilişki geliştirmiş olması son derece önem taşımaktadır. İşçiler, sosyal ilişkilerini geliştirerek sosyal sermayesini daha da güçlendirerek daha kolay şekilde işgücüne katılmaktadır. Avrupa yakasındaki birçok işçi pazarı ilçedeki esnaflar, mahalle sakinleri ve işverenler tarafından bilindiği gibi diğer ilçedeki işverenler tarafından da bilinmektedir. Bu sayede birçok işveren, en yakınında bulunan işçi pazarına giderek işçi ihtiyacını karşılamaktaydı⁵⁸⁷.

Anadolu ve Avrupa yakasındaki işçi pazarlarına baktığımızda farklı yaş kategorilerinden oluşan birçok işçi beklemektedir. Özellikle 2000 öncesinde gündelik işçilere fazla ihtiyaç duyulduğu için birçok işçi, çocuklarını da işçi pazarlarına dahil etmekteydi. Bu süreçte işçi pazarında çocuk işçiliği, yaygın bir şekilde görülmekteydi⁵⁸⁸. Aynı aileden işçilerin dönemsel olarak bir arada beklemeleri nedeniyle bazı işçi pazarlarında kuşaklararası aktarım da yaşandığını tespit ettim. 2000 yılı öncesinde birçok işçi pazarında çocuk ve genç işçiler

⁵⁸⁷ Avrupa yakasında bulunan Bağcılar, Sultangazi, Fatih ve Esenyurt ilçelerinde bu durumun değiştiğini tespit ettim. Son yıllarda özellikle tekstil firmaları ve fabrika işletmecileri günlük veya kısa süreli işçi ihtiyaçlarını işçi pazarından karşılamak yerine daha çok bölgede bulunan komisyoncular aracılığıyla karşılamaktadır.

⁵⁸⁸ Çocuk işçiler, her sene aile üyeleri, akrabaları veya köylüleriyle beraber yılın büyük bir bölümünü İstanbul'daki işçi pazarında çalışmak için göç etmekteydi. 13-17 yaş aralığındaki çocukların, aile üyeleri için çalışma çağına gelmiş olması ve aile ekonomisine katkı sağlanması beklentisinden kaynaklı olarak birçok aile üyesi (baba-büyük kardeş) çocuk yaştaki erkek çocukları da yanlarına alarak İstanbul'un yolunu tutmaktaydı. Çocukların İstanbul'u görme arzuları baskın çıkması nedeniyle çocukların daha istekli bir şekilde İstanbul'da bulunan işçi pazarlarına yönelmesine neden olmaktaydı. Çocuk işçilerin, bir yandan İstanbul'u görme istekleri öte yandan yoksulluk içinde yaşadıkları aile ekonomisine küçük bir katkı sunma mecburiyeti bulunması onları gurbetçi işçi olmayı zorlamaktaydı. Bu durum çocukların erken yaşta eğitim hayatından kopmasına ve İstanbul'daki işçi pazarında kalıcılışmasına neden olmaktaydı. Böylece aynı aileden oluşan birkaç erkek işçi, İstanbul'daki işçi pazarlarına dahil olmaktaydı. 1990'ların ortalarına dek işverenlerin işçi seçiminde çocuk yaştaki işçileri tercih etmek istemeseler de (İşverenlerin, bu isteksizliklerin temelinde etik yaklaşımdan ziyade çocuk işçilerin daha az çalışması ve inşaat işinde mesleki nitelik taşıyama kaygısı ön plana çıkmaktadır.) pazarlık yapılan işçi grubunun baskısıyla zorunlu olarak grubun belirlediği çocuk işçileri de seçip çalıştırmaya götürmekteydi. İşçi pazarlarında en dezavantajlı grup çocuk işçileriydi. Çocuk işçiler, riskli ve ağır işlerde kötü koşullar altında çalışmakta ve barınma alanlarında (bekar evlerde) da evin temel işlerini yapmak zorunda kalmaktaydı.

çoğunlukta iken, 2000 yılı sonrasında ise gündelik işçilere duyulan talebin hızla azalmasıyla bu grubun kısa sürede işçi pazarlarından ayrılmasına (meydan işçi pazarı (Esenyurt), Mecidiyeköy işçi pazarı (Şişli), Yenikapı işçi pazarı (Fatih), İçmeler işçi pazarı (Tuzla) ve Dudullu işçi pazarı (Ümraniye) hariç) ve işçi sayısında kayda değer bir düşüş yaşanmasına neden oldu.

İşçi pazarlarında yerli genç işçi sayısının azınlıkta olduğu için çoğu işveren, yabancı göçmen işçilere yöneldiler. Öte yandan yabancı göçmen işçilerin çoğu, inşaat işlerinde mesleki nitelikleri bulunmaması nedeniyle işverenler, zorunlu olarak yerli işçilere yönelmektedir. 2000'lere dek Anadolu yakasındaki işçi pazarlarında olduğu gibi Avrupa yakasında bulunan işçi pazarlarında da işçi sayısı fazla iken (2000 öncesinde ortaya çıkan işçi pazarları için) 2000 sonrasında ise işçilerin sayısında düzenli bir düşüş yaşandı. 2000 sonrasında çocuk işçilerin yanı sıra genç işçilerin de işçi pazarına nadir gelmesiyle birçok işçi pazarında işçi sayısının azalmasına ve birçok işçi pazarının (işçilerin tamamı işçi pazarından ayrılması) işlevinin sona ermesine neden oldu.

2000 öncesinde her iki yakadaki yerli işçilerin önemli bir bölümü, hasat zamanında (özellik yaz aylarında) birkaç haftalığına köylerine dönüp ailelerine hasat işlerinde yardım etmekteydi. Yaz mevsiminde her ne kadar iş yoğunluğu fazla olmuş olsa da yine de işçiler zorunlu olarak köylerinin yolunu tutmaktaydı⁵⁸⁹. 2000 sonrasında tarımda maliyetlerin artması ve kazançların hızla düşmesiyle işçilerin önemli bir bölümü, tarımdan kopmasına neden oldu. Günümüzde de işçi pazarında bekleyen çok küçük bir işçi grubu, her sene hasat döneminde ailelerine hasat işlerinde yardım etmek amacıyla köyünün yolunu tutmaktadır. Geçmişle kıyaslandığında işçilerin önemli bir bölümü, tarımsal faaliyetten koptuğu için yaz aylarında da işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Özellikle İstanbul'a kalıcı olarak yerleşen işçiler, dört mevsim işçi pazarında beklemeye devam ederken, işçilerin diğer bir bölümü ise gurbet hayatını yaşamaya devam etmektedir. İşçilerin bir bölümü, uzun süre işçi pazarında beklemesine rağmen yine de gurbet hayatını sürdürmesi dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İşçi pazarında bekleyen gurbetçi işçiler, İstanbul'da kalıcı olmaya dair herhangi bir çaba içinde olmadıklarını söyleyebiliriz. Gurbetçi işçiler, kış mevsiminde

⁵⁸⁹ İşçi ailelerinin önemli bir bölümü, küçük meta üreticilerinden oluşmaktaydı. Küçük meta üreticisi olan erkek işçiler, işçi pazarında beklemeleri nedeniyle hasat zamanı geldiğinde aileler, zorunlu olarak erkek işçilere ihtiyaç duymaktaydı. Hasat döneminde erkek işçilerin köylerine dönemediklerinde ise mahsullerin çoğu tarlada kalacağı bilinmekteydi. Bu sebeple erkek işçiler, zorunlu olarak her sene hasat döneminde köylerinin yolunu tutup ailelerine hasat işlerinde yardım etmekteydi. Öte yandan ise yılın diğer üç mevsimden ise işçi pazarlarında bekleyerek günlük işlere gitmekteydi. Gurbetçi işçiler, her iki çalışma alanında da gelir elde etmekteydi. Gurbetçi işçiler, uzun süre hem çalışma alanında hem de gündelik yaşamlarında yarı kırsal yarı kentsel bir yaşantıyı sürdürmekteydi. Gurbetçi işçiler, ilk yıllarda kentte uyum sağlamakta zorlansa da zamanla bu sorunun üstesinden gelmeye başladı.

memleketlerine dönerek birkaç hafta kalırken, yabancı göçmen işçiler ise daha az ülkelerine dönerek aile hasretini gidermektedir. Bu sebeple yabancı göçmen işçiler, yerli işçilere kıyasla daha uzun süre işçi pazarında beklemektedir.

İstanbul ili sınırları içinde 39 tane ilçe bulunmaktadır. Avrupa yakasında 25 ilçe bulunurken, Anadolu yakasında ise 14 ilçe bulunmaktadır. Avrupa yakasındaki işçi pazarlarını Anadolu yakasında bulunan işçi pazarlarıyla kıyasladığımızda benzer noktalar bulunduğu gibi birçok farklı nokta da bulunmaktadır. Avrupa yakasındaki işçi pazarı sayısı, Anadolu yakasına kıyasla daha fazladır. Öte yandan her iki yakada da birer ilçede (Anadolu yakasında-Çekmeköy ilçesi ve Avrupa yakasında-Başakşehir ilçesi) işçi pazarı bulunmamaktadır. Her iki yakadaki işçi pazarlarında ağırlıklı olarak Erzurum, Van, Bitlis, Siirt, Kars, Ağrı, Ardahan (1992 yılına dek Kars'a bağlı ilçeydi), Tokat, Yozgat, Kastamonu, Samsun, Amasya vb. illerden gelen işçi grupları beklemektedir.

Anadolu ve Avrupa yakasındaki işçi pazarlarında bekleyen işçiler, farklı dönemlerde farklı ilçelerde beklediklerini tespit ettim. Anadolu yakasında bekleyen işçiler, ilk olarak Kadıköy, Üsküdar ve Adalar bölgesinde beklemekteydi. Daha sonraki yıllarda ise Anadolu yakasındaki nüfusun merkezden çepere doğru yayılmasıyla işçi pazarları da çeperlere doğru genişledi. Anadolu yakasındaki bazı işçi pazarları, farklı etnik gruptan ve farklı ülkelerden gelen işçi grupları iç içe bekledikleri için heterojen bir yapıyı oluştururken, az sayıdaki işçi pazarında ise aynı etnik gruptan ve aynı ilden gelen işçi grubu beklemektedir. Bu işçi grubu, aynı etnik gruptan olsa bile yine de yeni gelen işçi gruplarını kendi aralarına dahil etmeyerek bekleme alanlarında mekânsal hakimiyeti sağlamaktadır.

Anadolu yakasında yerli işçi grupları içinde Kürt, Arap ve Türk işçiler beklerken, herhangi bir Roman işçi grubuyla karşılaşmamıştır. Avrupa yakasında ise Kürt ve Türk işçileri dışında çok az sayıda Roman işçi de beklemektedir. Roman işçiler, sadece Sarıyer (Çayırbaşı işçi pazarı) ve Çatalca (Kaleiçi işçi pazarı) ilçesindeki işçi pazarında bekleyip günlük işlere gitmesi de dikkat çekici bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Roman işçiler, sadece ikamet ettiği mahalledeki işçi kahvehanesinde beklemektedir. Roman işçiler, kendi mahallesi dışındaki işçi pazarlarına yönelme girişiminde bulunmadıklarını tespit ettim.

Her ne kadar bu işçi grupları dışında Rum ve Ermeni inşaat ustaları da inşaat işlerinde çalışmış olsa da her iki grubun da İstanbul'un her iki yakasındaki işçi pazarlarında bekleme girişiminde bulunmadığını tespit ettim. Rum ve Ermeni inşaat ustaları, bağımsız çalışmakta olup mahalle sakinleri tarafından işe çağrılmaktaydı. Ermeni ve Rumların yoğunlukta olduğu

bölgelerde (Adalar, Şişli/Kurtuluş, Bakırköy/Yeşilköy, Sarıyer, Beykoz vb.) inşaat işlerinde veya çatı tadilatlarında genelde kendi vatandaşlarını çalıştırmaya tercih etmekteydi. Bu ustalar, işlerin yoğun olması halinde fazla işçi ihtiyacını en yakında bulunan işçi pazarlarında inşaat işlerinden anlayan düz işçileri seçmekteydi.

Her iki yakadaki işçi pazarlarına bakıldığında; 1990'ların başlarına dek sadece yerli işçiler beklemekteydi. 1991 yılında Sovyetler Birliği dağılması üzerine Romanya, Azerbaycan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden birçok erkek işçi, İstanbul'a göç ederek İstanbul'daki işçi pazarlarına ve diğer sektördeki işgücü piyasasına dahil oldular. Romanya ülkesinden gelen işçiler, her ne kadar farklı işçi pazarlarında bekleme girişiminde bulunmuş olsa da sadece Beykoz ilçesine bağlı Küçüksu işçi pazarında bekleyebildiler. Azerbaycan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden gelen işçi grupları ise Romanyalı işçilere kıyasla farklı ilçelerde bekledikleri tespit ettim. Bu işçi grubu, daha çok Kadıköy, Maltepe, Sultanbeyli, Zeytinburnu, Küçükçekmece vb. ilçelerdeki işçi pazarlarında beklemekteydi.

2000'lerden saha çalışmasının sona erdiği 2022 yılına dek Afganistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Moğolistan, Suriye ve son yıllarda Afrika kıtasından gelen çok az sayıdaki göçmen işçi de Avrupa yakasındaki işçi pazarında beklemeye başladı. 2000 sonrasında İstanbul'daki birçok işçi pazarında yerli işçilerin sayısında önemli bir düşüş yaşanırken, yabancı ülkelere gelen düzenli/düzensiz göçmen işçilerin sayısında ise kayda değer bir artış yaşandı. Anadolu yakasında ise Avrupa yakasında kıyasla yabancı göçmen işçilerin sayısı daha azdır. Örneğin, Anadolu yakasında Moğolistan, Tacikistan, Afrika ülkelerinden herhangi bir işçi grubuyla karşılaşmamıştır. Anadolu yakasında daha çok Afganistan, Özbekistan, Türkmenistan ve çok az sayıda da olsa Suriye, Azerbaycan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden gelen işçiler beklemektedir. Görüldüğü üzere Avrupa yakasında bulunan yabancı göçmen işçi çeşitliliği, Anadolu yakasına kıyasla daha fazladır. Özellikle farklı kıtalardan ve ülkelere gelen düzenli/düzensiz göçmen işçilerin Avrupa yakasında işgücü piyasasının yoğunlukta olması nedeniyle çoğu yabancı göçmen işçi, Avrupa yakasında barınmayı tercih etmektedir. Bu durum yabancı göçmen işçilerin Avrupa yakasındaki işçi pazarlarında daha fazla görünür olmasına olanak sağladı.

2019 yılına dek farklı ülkelere gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçiler, farklı işçi pazarlarında beklemekteydi. 2019 yılından itibaren hükümetin göçmen politikasını değiştirmesiyle işçi pazarlarında bekleyen düzensiz göçmen işçilerini olumsuz yönde etkiledi. 2019 yılından itibaren güvenlik güçlerinin kontrollerini sıklaştırmasıyla beraber düzensiz

göçmen işçiler, daha sık sınırdışı edilmeye başlandı⁵⁹⁰. Özellikle 2020-2022 yılları arasında düzensiz Afganistanlı işçilerin işçi pazarlarında yakalanması veya ayrılmak zorunda kalmasıyla işçi pazarlarında bekleyen yabancı göçmen işçilerin sayısı azaldı. 2020 yılına dek işçi pazarlarında ağırlıklı olarak düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler, düzenli Özbekistanlı ve Türkmenistanlı işçiler beklemekteydi. İki işçi pazarında ise birkaç Suriyeli işçi, beklemeye başladı. Bu işçi grupları dışında son yıllarda Afrikalı göçmen işçiler de beklemeye başladı. Son yıllarda İstanbul'da enformel işgücü piyasasında Afrikalı işçilerin sayısında önemli bir yükseliş yaşanmış olup, Afrikalı işçilerin bir bölümü Kağıthane, Sultangazi ve Fatih ilçeleri başta olmak üzere farklı bölgelerde komisyoncular aracılığıyla işgücü piyasasına katılırken, az sayıdaki Afrikalı işçi ise işçi pazarlarında bekleyerek günlük işlere gitmektedir.

İstanbul'daki işçi pazarları, bir yandan farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçilerin çekim merkezi olurken, öte yandan ise Avrupa yakasındaki işçi pazarlarında bekleyen Ağırlı ve Gaziantep'li işçilerin de insan kaçakçıları aracılığıyla (6-7 bin dolar ücret karşılığında) Meksika-Amerika sınırı üzerinden Amerika veya Kanada ülkesinin yanı sıra Avrupa ülkelerine de (özellikle Fransa) göç etmek için işçi pazarını birer basamak olarak kullanmaktadır⁵⁹¹. Bir yandan yerli işçilerin küçük bir bölümü (özellikle Ağırlı işçiler), işçi pazarında bekleyerek elde ettiği birikimle insan kaçakçıları aracılığıyla Avrupa ülkelerine, ABD ve Kanada'ya gitmeye çalışırken, öte yandan ise düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri de insan kaçakçıları üzerinden İran sınırı üzerinden Türkiye'ye geçerek İstanbul'daki işçi pazarlarında çalışmak için göç etmektedir. Her iki işçi grubu da daha insani koşullarda yaşamak için işçi pazarında uzun süre çalışıp birikim yaptıktan hemen sonra (ulaşım ve insan

⁵⁹⁰ Özellikle 2020 yılından saha çalışmasının yapıldığı 2022 yılına dek Anadolu yakasındaki işçi pazarlarında olduğu gibi Avrupa yakasındaki işçi pazarında da özellikle düzensiz göçmen işçilerin beklediği işçi pazarlarına güvenlik güçleri (polis ve jandarma) sürekli baskın düzenlemesi ve işçi pazarlarında düzenli olarak işçilerin kimlik kontrolü yapması sonucunda birçok düzensiz Afganistanlı göçmen işçi yakalanarak geri gönderme merkezlerine götürüldü. Yakalanmayan bazı düzensiz Afganistanlı göçmen işçiler ise yakalanma korkusundan dolayı işçi pazarına gelip beklemek yerine evde bekleyerek cep telefonu üzerinden günlük işlere gitmeyi tercih ederken, bazı düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri ise işçi pazarından tamamen ayrılarak daha görünmez alan olan farklı sektörlerdeki işgücüne yöneldi. Aynı şekilde bazı düzensiz Afganistanlı göçmen işçileri ise İstanbul'un çeperinde ve Anadolu şehirlerine göç ederek kırsal bölgelerde çobanlık mesleğine yöneldi. Bu sebeple 2022 yılında Avrupa yakasında yapılan saha araştırmasında Avrupa yakasının ilçelerindeki işçi pazarlarında herhangi bir düzensiz Afganistanlı göçmene rastlanılmamıştır.

⁵⁹¹ Son yıllarda Şişli ilçesine bağlı Mecidiyeköy işçi pazarı ve Sarıyer ilçesine bağlı Reşitpaşa ve Çayırbaşı işçi pazarında bekleyen birkaç Ağırlı Kürt işçi, Meksika-Amerika sınırı üzerinden Amerika veya Kanada'ya göç ettiği gibi Zekeriyaköy işçi pazarında bekleyen bazı Antepli Kürt işçiler de yasallar yollardan veya düzensiz göçmen olarak Fransa başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerine göç ettiler. Görüldüğü üzere bir yandan Özbekistanlı ve Türkmenistanlı düzenli göçmenler ve düzensiz Afganistanlı göçmenler İstanbul'da Zekeriyaköy işçi pazarında olduğu gibi birçok işçi pazarında tutunarak işgücüne piyasasına dahil olup birikim yapmaya çalışırken, bazı işçi pazarlarında bekleyen yerli işçi grupları ise düzenli veya düzensiz göçmen işçi olarak Avrupa ülkelerine veya Amerika ve Kanada gibi refah seviyesi yüksek olan ülkelere göç ederek işgücü piyasasına dahil olmaktadır.

kaçakçıların maaliyetini karşılamak için) düzenli/düzensiz göçmen olarak Batı ülkelere gitmek için göç sürecine dahil olmaya çalışmaktadır⁵⁹².

Bu sebeple birçok işçi, işçi pazarını geçici bir iş çalışma alanı olarak görmektedir. Bazı işçiler, yüksek gelirli bir iş bulana dek işçi pazarında beklemeye devam etmektedir. Son yıllarda enflasyonun sürekli yükselmesi, kiralarda ve dövizde yaşanan keskin artış ve işçilerin ücretleri diğer dönemlere kıyasla düşük kalması nedeniyle yabancı göçmen işçilerin yeterince birikim yapamamasına neden olmaktadır. Bu sebeple çoğu yabancı göçmen işçi, İstanbul'daki işçi pazarını kalıcı bir çalışma alanı olarak görmek yerine, geçici bir çalışma alanı olarak görmektedir. Son yıllarda güvenlik güçlerinin kontrolleri sıklaştırması nedeniyle işçi pazarlarında bekleyen düzenli göçmen işçiler hem bu durumdan mustarip olmuş hem de resmi polis araçların belli aralıklarla işçilerin beklediği alanda bulunması nedeniyle işçilerin işgücüne katılımını da olumsuz yönden etkilemektedir⁵⁹³.

Son yıllarda ise toplumda dışlanan grupların bir bölümü de her iki yakadaki işçi pazarlarında beklemeye başladı. İstanbul'da yaptığım saha araştırmalarında bazı işçi pazarlarında dezavantajlı grupların; KHK ile işten atılanlar, mahkumlar ve yaşlıların (emekli maaşıyla geçinemeyenler) beklediğini tespit ettim. Bu gruplar, Avrupa yakasına kıyasla Anadolu yakasında daha fazla beklemektedir. Son yıllarda ise az sayıdaki yaşlı işçi de emekli maaşıyla geçinemedikleri için işçi pazarlarına dahil oldular. Bu grubun işçi pazarları içindeki sayısı son derece düşüktür. Bu grubun yaşlı olmaları nedeniyle tekrardan bir düzenli bir işte çalıştırılmadıkları için alternatif bir çalışma alanı olarak işçi pazarlarına yönelmektedir. Öte yandan son yıllarda ekonomik krizin derinleşmesiyle farklı sektörlerde asgari ücretle geçimini sağlayamayan işçilerin bir bölümü ise izinli günlerinde veya ücretsiz izne ayrıldıkları zamanlarda (pandemi döneminde bu durum daha sık yaşanmakta olup) ek iş olarak bazı işçi pazarlarında beklemektedir. Tüm bu grupların işçi pazarlarına geliş süreleri değişkenlik göstermektedir. Sadece nakliyatçılarla beraber yük taşıma işine giden işçiler, güneş doğmadan

⁵⁹² Son yıllarda deniz ve kara sınırlarında denetimlerin artırılması ve sınır kapılarının yabancı göçmenlere tamamen kapatılması nedeniyle birçok yabancı göçmenin, insan kaçakçıları üzerinden sınırı geçme girişiminde bulunmuş olsa da bu girişimler çoğu defa başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Bu durum İstanbul'da yabancı göçmen işçilerin, belirsizlik içinde işçi pazarında bekleyişlerini sürdürmesine neden olmaktadır.

⁵⁹³ Özellikle Sultangazi ilçesine bağlı Esentepe işçi pazarında bekleyen düzenli Afrikalı işçilerin işgücüne katılımını da olumsuz yönde etkilemiştir. Resmi polis aracı bulunmadığı zamanlarda işverenler kolaylıkla işçileri çalıştırmaya götürürken, resmi polis aracının sürekli beklediği günlerde ise bazı işverenlerin polise yakalanma ve haklarında cezai işlem yapılma korkusuyla Esentepe işçi pazarına gelmemekteydi. Bu işverenler, Afrikalı düzenli göçmen işçileri, sigortasız olarak çalıştırmaları nedeniyle polislerin beklediği günlerde Esentepe işçi pazarından işçi almak yerine, Sultangazi bölgesinde bulunan diğer işçi pazarında işçileri seçip çalıştırmaya götürmekteydi.

işçi pazarında beklemeye başlarken, diğer işlere giden işçiler ise güneş doğduktan hemen sonra işçi pazarında beklemeye başlamaktadır.

İstanbul'da 1950 sonrasında hızlı nüfus artışına bağlı olarak kentte yeni konut ihtiyacı ortaya çıktı. Özellikle gecekondulaşma süreci hız kazanmasıyla işçi pazarlarında bekleyen işçilerin daha fazla gecekondulaşma sürecine olanak sağladı. Anadolu yakasında olduğu gibi Avrupa yakasında da gecekondulaşma sürecinin yapımında bu işçi grupların önemli bir payı bulunmaktaydı. İşçiler, gecekondulaşma süreci dışında birkaç katlı binaların da inşaatlarında çalışmaktaydı. 1990'ların başlarına dek işçi pazarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümü, inşaat işlerine gitmekteydi. Gündelik işçiler, çok az da olsa Zeytinburnu, Kağıthane, Beyoğlu, Sarıyer, Beykoz, Maltepe, Kartal vb. ilçelerinde bulunan bazı fabrikaların yüklerini taşımaya gitmekteydiler.

Bazı işçiler, inşaat işlerinin yoğun olduğu dönemlerde (gecekondulaşma sürecinin yoğun yapıldığı dönemler) sadece inşaat işlerine giderken, inşaat işlerinin az olduğu dönemlerde ise diğer işlere gitmektedir. Örneğin, Adalar, Beykoz, Üsküdar, Kadıköy ve Maltepe ilçelerindeki işçi pazarlarında bekleyen işçiler, boş zamanlarda park-bahçe işleri, özel mülklerin bahçe ve bahçıvanlık işlerine gittikleri gibi geçmişte Kadıköy ve Maltepe bölgesinde bostan işlerine de gitmekteydi. Aynı şekilde Anadolu yakasında işçi pazarlarında bekleyen işçiler, kumaş taşıma ve tekstil atölyelerinin malzemelerini taşımaya çok nadir giderken, Avrupa yakasında özellikle Fatih, Zeytinburnu, Beyoğlu, Sultangazi ilçelerinde ve Merter bölgesinde kumaş depoları ve tekstil atölyelerin fazla bulunması sayesinde gündelik işçiler, bu bölgelerde yoğun bir şekilde kumaş topları ve tekstil malzemelerini taşımaya gitmektedir. Görüldüğü üzere işçilerin bekledikleri ilçelerin mekânsal konumu ve dönemlere göre çalışma alanları farklılaşmaktaydı.

İstanbul'da 1990'ların başlarından itibaren gecekondulaşmanın son bulmasıyla inşaat işlerinin azalması, hazır beton kullanımı artması, imara açılan arsa sayısının azalması, inşaatlarda müteahhitlik ve taşeronlaşma faaliyetinin artması, kömür taşımanın son bulması, fabrikaların İstanbul'un çeperlerine taşınması, birçok esnafın (nalburcu, keresteci, derici vb.) işyerini kapatması veya çepere taşınması, kepçe, portif, dış cephe asansörü vb. teknolojik araçların ortaya çıkması vb. nedenlerle hem işçilerin hem de işçi pazarının sayısında önemli bir düşüş yaşandı. Birçok işçi, geçmişe kıyasla daha az günlük işlere gitmesi nedeniyle kısa sürede işçi pazarından ayrıldılar.

Öte yandan 1980'lerden itibaren iyi birikim yapan bazı işçiler de kendilerine nakliyat aracı olarak nakliyat piyasasına dahil oldular. Anadolu yakasında işçilikten nakliyatçılığa

yükselen işçilerin büyük çoğunluğu Karşı işçilerden oluşmaktadır. Çok az sayıdaki nakliyatçı, zamanla büyüyerek kurumsal firmalara dönüştü. Avrupa yakasında ise böyle bir durumdan bahsetmekten mümkün değildir. Bu gruplar, küçük veya orta boy nakliyat aracını alarak günümüze dek herhangi bir büyüme ve kurumsallaşma sürecine dahil olmadan nakliyatçılık faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir. Avrupa yakasında, işçilikten nakliyatçılığa yükselen işçi grupların geldikleri iller bakımından da Anadolu yakasına kıyasla daha fazla çeşitlilik göstermekteydi. İşçilikten gelen birçok nakliyatçı, Anadolu yakasında Yenisahra işçi pazarı (Kadıköy), Küçükbakkalköy ve Kayışdağı işçi pazarı (Ataşehir) ve Hasanpaşa işçi pazarında (Sultanbeyli) yoğunlaşırken, Avrupa yakasındaki nakliyatçılar ise Anadolu yakasından farklı olarak birçok noktada yoğunlaştıklarını tespit ettim.

Anadolu ve Avrupa yakasında işçilerin bir bölümü elde ettiği birikimle veya işçi pazarından daha fazla gelir getiren farklı sektörlerle yöneldiler. Bu durumu genelleştirecek olursak Vanlı, Karşı, Sivaslı, Tokatlı, Yozgatlı, Ağrılı vb. işçilerin bir bölümü elde ettiği birikimle kendilerine küçük nakliyat aracı alarak patron oldular. Yozgatlı ve Tokatlı işçiler, daha çok hurdacılık, çaput kumaş toplama ve çekçekle geri dönüşüm (kâğıt, plastik, naylon vb.) işine yöneldiler. Kastamonulu işçiler ise daha çok villalarda veya siteli apartmanlarda bahçıvanlık veya kapıcılık işlerine yönelmekteydi. Kastamonulu işçiler, geçmişte uzun süre Kastamonulu hemşerileri olan bahçıvan ve kapıcılar tarafından seçilerek kömür taşıma ve bahçe işlerinde günübirlik çalıştırılmaya götürülmekteydi. İşçi pazarında bekleyen Kastamonulu işçiler, zamanla hemşerilerinin de yönlendirilmesiyle villalarda veya siteli apartmanlarda maaşlı işçi olarak bahçıvan veya kapıcı olarak çalışmaya başladı. Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti gibi ülkelerden gelen düzenli göçmenler ise daha çok evden eve taşımacılık ve kumaş taşıma işlerinde çalışmaktadır. Bu gruptan bazı işçiler ise elde ettiği birikimle kendilerine nakliyat aracı satın alarak patron oldular.

Toparlayacak olursak; işçilerin gittikleri işlerin büyük çoğunluğu ağır işler olup fazlasıyla fiziksel güce ihtiyaç duyulmaktadır. İşçi pazarlarında herhangi bir mesleği olmayan işçilerin beklediği gibi özellikle inşaatın farklı alanlarında uzmanlaşan usta işçiler de beklemektedir. Eğitim alanında okuma yazması olmayan işçilerin beklediği gibi Üniversite öğrencileri ve üniversitede mezun olan işçiler de beklemektedir. Bazı işçi pazarlarında sadece bir ilden gelen işçiler (aynı aileden, akrabalar, komşular veya köylüler) beklerken, diğer işçi pazarlarında ise farklı illerden ve yabancı göçmen işçiler bir arada beklemektedir. İşçi pazarları, bazı işçilerin yılın neredeyse tamamını beklediği bir alan iken, bazı işçi grupları için ise ikinci bir ek işte çalışmak amacıyla izinli günlerinde veya pandemi sürecinde ücretsiz izne ayrılmak

zorunda kaldıkları dönemde geçici olarak günlük işe gitmek için bekledikleri bir alandır. İşçi pazarları, çocuk işçilerin beklediği bir alan olduğu gibi, bazı yaşlıların (emekli maaşıyla geçinemediği için) gelip beklediği bir alandır.

İşçi pazarları, dezavantajlı grupların (KHK ile işten atılanlar, yaşlılar, göçmenler, eski mahkumlar vb.) işgücüne katılımını sağlamakla beraber bu grupların temel yaşamlarını sürdürmesinde de önemli bir rol üstlenmektedir. Görüldüğü üzere işçi pazarları, dezavantajlı grupların işçi pazarları sayesinde işgücüne katılımında ve hayata tutunmasında önemli bir işlevi üstlendiği gibi özellikle 1990'larda Kürt bölgelerinde yaşanan çatışma ortamından dolayı köylerini boşaltmak zorunda kalan küçük bir göçmen grubunun da İstanbul'a ilk geldiklerinde hayata tutunmasında ve işgücüne katılımında işçi pazarının önemli bir işlevi bulunmaktaydı. Sovyet Birliği'nin dağılmasıyla Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve çok az da olsa Romanya ülkesinden gelen işçilerin bir bölümü de işgücüne katılmak için işçi pazarına yöneldiler. Bununla beraber bazı ülkelerde yaşanan çatışma ortamı (Örneğin; Suriye, Afganistan), işsizlik, yoksulluk ve daha insani koşullarda yaşamak amacıyla birçok düzenli ve düzensiz göçmen işçi, İstanbul'a göç etmekte ve işgücü piyasasında yer almak amacıyla işçi pazarlarında beklemektedir. 2000'lere dek her iki yakadaki işçi pazarlarında yerli işçi grupları yoğunlukta iken, 2000 sonrasında ise her iki yakada (özellikle Avrupa yakasında) yerli işçilerin yanı sıra farklı ülkelerden gelen düzenli/düzensiz göçmen işçilerin de yoğunluğu arttığını tespit ettim.

2000 sonrasında gündelik işçilere duyulan ihtiyacın azalması ve günlük ücretlerin düşük olması nedeniyle genç işçilerin işçi pazarından ayrılmaya başladı. Bazı işçilerin işçi pazarına gelmek yerine kendi köyünde kalmayı tercih etmesi, farklı sektörlere yönelmesi nedeniyle işçi pazarında kuşaklararası aktarım da son bulmaya başladı. 2000 sonrasında genç işçiler, işçi pazarlarına yönelmek yerine eğitim alanına (çocuk işçiler için) ve daha çok sigortalı işlere yönelmesiyle işçi pazarları kısa sürede eski cazibesini ve önemini kaybetti. Günümüzde de işçi pazarlarında bekleyen işçilerde genel bir memnuniyetsizlik ön plana çıkmaktadır. İşçi pazarlarında bekleyen işçilerin, sigortasız olarak çalışmalarından dolayı geleceğe dair karamsar bakmakta ve emekli maaşları olmadığı için geleceğe dair ekonomik kaygıları ön plana çıkmaktadır. Özellikle sürekli iş bulamayan ve iyi bir birikim yapamayan genç işçilerin çoğu, iyi bir iş bulmaları halinde işçi pazarından ayrılacaklarını ifade ettiler. Öte yandan ekonomik krizin derinleşmesiyle temel geçimini sağlayamayan dezavantajlı gruplar da işçi pazarlarına dahil olmaya devam edecektir.

Yabancı göçmen işçiler, 2018'lere dek işçi pazarlarında beklemekten memnun kaldıklarını fakat 2018 sonrasında döviz ve enflasyon oranlarında yaşanan keskin artışla beraber yeterince kazanç sağlayamadıklarını, iyi bir iş bulmaları veya yurtdışına gidebilmeleri halinde hemen işçi pazarlarından ayrılacaklarını ifade ettiler. Hükümetin göçmen karşıtı politikasını değiştirmesi halinde ise başta düzensiz göçmen işçiler olmak üzere yabancı göçmen işçilerin işçi pazarlarındaki nicel sayılarında tekrardan bir artış yaşanacaktır. Günümüzde her ne kadar gündelik emeğe ihtiyaç duyulmaya devam etse de birkaç işçi pazarında az sayıda yaşlı işçinin beklemesinden kaynaklı olarak bu işçi pazarları işlevinin sona ereceğini öngörmekteyim.

5. SONUÇ

İstanbul, uzun yıllar sanayileşmenin ve imalat sektörünün yoğunlaştığı önemli kentlerden biriydi. 1980'lere dek “sanayi kenti” olarak anılan İstanbul'daki “emek” süreçleri, birçok akademik çalışmaya konu oldu. 1990'lara gelindiğinde ise küreselleşmeyle beraber İstanbul, “sanayi kenti” yerine “dünya kenti” olarak ön plana çıktı. Böylelikle, kimi kent araştırmalarında “çalışma hayatı” ve “emek” süreçleri göz ardı edildi (Şentürk, 2014, s. 136). Dolayısıyla İstanbul'da formel ve enformel sektörde çalışan işçiler, zamanla akademik araştırmalarda daha az görünür olmaya başladı. Özellikle de İstanbul'un birçok noktasında yüzlerce işçinin kalabalık gruplar halinde bekledikleri işçi pazarları, birçok sosyal bilimcinin gözünden kaçtığından, bu alana dair önemli bir boşluk oluştu. İşçi pazarları, uzun yıllardan beri varlığını sürdürse de yaptığım literatür taramasında sınırlı sayıda akademik çalışmanın bulunduğunu tespit ettim. Bu nedenle, İstanbul'un tüm ilçelerinde detaylı bir saha araştırması yaparak hem mevcut boşluğu doldurmaya hem de sonraki süreçte işçi pazarları ve gündelik işçilik üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlamaya çalıştım.

Türkiye'deki birçok ilde işçi pazarları bulunsada bu çalışma, yalnızca İstanbul'daki işçi pazarlarının tarihsel gelişimine odaklanarak, hangi dönemlerde ve ilçelerde işçi pazarlarının yoğunlaştığını tespit etmeyi hedefledi. İstanbul'un 39 ilçesinde yaptığım saha araştırmasında tespit ettiğim 116 işçi pazarının her birinde, hangi işçilerin bekleyişini sürdürdüğünü ve hangi işçi pazarının mekânsal işlevinin sona erdiğini, nedenleriyle belirlemeye çalıştım. 1980'lerden itibaren bazı işçi pazarlarında işçi kalmadığından bu mekânlar görünmez hale geldi. İstanbul'da bulunan bütün işçi pazarlarının mekânsal konumlarını Google Maps programı üzerinden haritalandırarak, bu mekânların görünürlüğünü sağladım.

Bütün işçi pazarlarında, ilk olarak hangi işçi grubunun beklemeye başladığını ve zamanla hangi işçi gruplarının dahil olduğunu nedenleriyle tespit etmeye çalıştım. Bazı işçi pazarlarında Anadolu'nun farklı şehirlerinden gelen farklı etnik gruplarla birlikte farklı ülkelerden gelen düzenli veya düzensiz göçmen işçiler bir aradayken, kimi işçi pazarlarında ise sadece tek ilden gelen aynı etnik gruptaki işçiler bir arada bulunur. Homojen bu işçi grubunun, farklı illerden veya ülkelerden gelen işçileri işçi pazarına dahil etmeden, uzun süre varlığını nasıl sürdürebildiğini anlamaya çalıştım. Gündelik işçilerin Anadolu ve Avrupa yakalarında hangi mekânlarda beklemeyi tercih ettiklerini ve bu tür mekanlarda nasıl var kalabildiklerini ortaya çıkardım. İşçi pazarlarının mekânsal özellikleri, işgücü piyasasına yakınlık durumları,

farklı ilçeleri birbirine bağlayan ulaşım ağlarının merkezinde olup olmamaları, nüfus sirkülasyonu gibi unsurların pazarların devamlılığı üzerindeki etkisini tartıştım.

Çalışmada, işçi pazarlarını tarihsel bir perspektiften kavramak için, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçirdikleri dönüşümü inceledim. Emek, kent ve mekân kavramlarını birlikte ele alarak, emeğin tekrardan görünür kılınmasını amaçladım. İstanbul'daki mekân ve emek dönüşümlerinin işçi pazarlarına etkisini tartışmak önemlidir. Tezde; göç, nüfus, konut ve ekonomik yapıda yaşanan dönüşümü, emek ve mekân bağlamında işçi pazarları üzerinden ele aldım. Konut yapımı, yük taşıma biçimi gibi birçok alanda gündelik işçilerin emek ihtiyacını kolaylıkla karşılaması, bu gruplara duyulan ihtiyacı sürekli kılar. Özellikle, işverenlerin birkaç saatlik veya günübirlik işçi ihtiyacını bu gruplardan karşılaması, günümüzde bile işçi pazarlarının var kalmasına neden olur. Haliyle denilebilir ki işgücü piyasasında işçi pazarlarındaki işçilerin beden gücüne ihtiyaç duyulduğu sürece, gündelik işçiler olacaktır. Bu nedenle, 2000 sonrasında işçi pazarlarında yerli işçilerin sayısında bir düşüş yaşanmış olsa da meydana gelen açık, kısa sürede yabancı göçmen işçiler tarafından dolduruldu ve işçi pazarları mekânsal varlığını koruyabildi.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar, İstanbul'un farklı noktalarında birçok işçi pazarı kuruldu. İlk dönemlerde, işçi pazarları İstanbul'un merkezi konumundaki bölgelerinde yoğunlaşmıştı. İstanbul, 1950'lerden itibaren merkezden çepere doğru genişledikçe, çeperde de yeni işçi pazarları ortaya çıktı ve işçi pazarlarının sayısında kayda değer artışlar yaşandı. İstanbul'daki işçi pazarlarının büyük çoğunluğu, 1960-2000 dönemleri arasında ortaya çıktı. Ayrıca, bu dönemdeki işçi sayısı da en yüksek seviyelerindeydi.

İşçi pazarlarının mekânsal konumu ve yapısı farklılık gösterir. Gündelik işçilerin; meydanlarda, cami önlerinde, cadde/sokak köşelerinde, tren istasyonları yanında, kamu ve özel bankalarının önünde, işçi kahvehanelerinde, çay ocaklarında ve esnaflara ait mekanların önünde beklediklerini tespit ettim. Gündelik işçiler için mekânın konumu son derece önem taşır. İşçi pazarlarının, farklı ilçeleri birbirine bağlayan ana hatlar ve işlek caddeler ile ticaret merkezleri, fabrikalar, nalburlar ve keresteciler gibi işletmelere yakın yerlerde konumlanması, işçilerin işgücüne katılımını kolaylaştırır ve günlük iş bulma olanaklarını artırır. Nitekim, merkezi konumdaki işçi pazarlarında bekleyen işçiler daha fazla işe giderken, daha çeperdeki işçi pazarlarında (örneğin Sultanbeyli'deki Uzundere işçi pazarı) bekleyen işçilerin işgücüne katılım imkânı daha sınırlıdır.

İstanbul’da geleneksel olarak Kürt, Arap, Roman ve Türk işçilerin yanı sıra, farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçiler de işçi pazarlarına dahil oldu. Bu gruplara ek olarak, özellikle son yıllarda idari, hukuki, siyasi, ekonomik ve toplumsal biçimlerde “dışlanan” grupların bir bölümü de işçi pazarlarında beklemeye başladı. Saha araştırmasında, KHK ile işten atılanların, daha önce farklı suçlardan hapis yatanların ve emekli aylığıyla geçinemeyen emeklilerin bazı işçi pazarlarında beklediklerini tespit ettim. Ekonomik krizin etkisiyle, asgari ücretle geçimini sağlayamayan işçilerin bir bölümü, izinli günlerinde veya istekleri dışında ücretsiz izne çıkarıldıkları zamanlarda (özelikle COVİD-19 salgını sürecinde) işçi pazarlarına dahil oldu. Son olarak, farklı sektörlerde maaşlı işçi olarak çalışan çok küçük bir işçi grubu da ek iş olarak izinli günlerinde işçi pazarında beklemeye başladı. Bu iki grubun, ekonomik krizin derinleşmesine paralel olarak, işçi pazarlarındaki sayısının daha da artacağını düşünüyorum. İşçi pazarları, dezavantajlı gruplar ve işsizler için son çare niteliğindeki bir geçim kaynağı olup bu grupların hayata tutunmasında önemli bir işlev üstlenir.

1990’ların başlarına dek işçi pazarlarında bekleyen Anadolu’nun farklı şehirlerindeki kırsal bölgelerden gelen işçilerin önemli bir bölümü, küçük meta üreticisi olup özellikle hasat dönemlerinde (günlük işlerin en yoğun olduğu dönemlerde bile) birkaç haftalığına köylerine döner ve ailelerine yardım ederdi. Ayrıca bazı işçiler, kış mevsiminde ve bayramlarda da köylerine dönüp aile hasretini gidermekteydi. Bu döngü, 1990’ların başlarına dek devam etti. İç Anadolu, Karadeniz ve Doğu Anadolu’daki kırsal bölgelerden gelen Türk işçiler uzun yıllar gurbetçi işçi olarak İstanbul’daki işçi pazarlarına gelmeye devam ederken, Kürt işçilerinde ise bu döngü yaşadıkları bölgelerde yaşanan çatışma ortamından kaynaklı olarak değişmeye başladı. 1980’lerin ortalarından itibaren bölgede yaşanan çatışma ortamından dolayı (köy yakımları/köy boşaltmalarından kaynaklı olarak) bazı Kürt işçiler, ailesiyle beraber köylerini terk ederek kent merkezlerine/ilçelerine veya İstanbul gibi büyük kentlere göç etmek zorunda kaldılar. Böylece bazı Kürt işçiler, ailesiyle İstanbul’a yerleşmesiyle gurbetçi işçi olmaktan ziyade düzenli olarak işçi pazarında beklemeye başladı. Aynı şekilde çok nadir de olsa yaşanan çatışma ortamından kaynaklı olarak zorunlu göçle İstanbul’a yerleşen kimi aileler de İstanbul’da enformel emek piyasasına dahil oldular. Enformel emek piyasasına dahil olamayan çok küçük bir işçi grubu ise son çare olarak işçi pazarlarına yöneldiler.

1990’lardan itibaren bazı işçiler, işçi pazarında elde ettiği birikimle İstanbul’da arsa, gecekondulu evi veya daire satın alarak, ailesiyle İstanbul’a yerleşti. İşçilerin bir kısmı kırsal yaşamdan koparak İstanbul’a yerleşmiş olsa da önemli bir bölümü her yıl İstanbul’a gelerek

işçi pazarlarında çalışmaya devam etti. Günümüzde bile birçok işçi, kırsal ve kentsel yaşam ile ekonomik faaliyetlerini eş zamanlı olarak sürdürmeye çalışır.

1990'lara dek işçi pazarlarında bekleyen işçilerin bir bölümü, çocuk işçilerden oluşurdu. Çocuk işçiler; aile üyeleri, akrabaları veya köylüleri ile gurbete çıkıp işçi pazarlarında beklerdi. 1990'ların sonlarına kadar hayli yüksek olan çocuk işçi sayısı, sonrasında kayda değer bir düşüş yaşadı. Günümüzde ise işçi pazarlarında bekleyen işçilerin önemli bir bölümü, yaşlı işçilerden oluşmaktadır. Yaşlı işçilerin zamanla işçi pazarından ayrılmasıyla, İstanbul'daki işçi pazarları ve işçi sayısında düşüş beklenmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Azerbaycan, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Romanya gibi ülkelerden gelen küçük bir işçi grubu işçi pazarlarına dahil oldu. 2000'lerden itibaren Afganistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan gelen işçilerin yanı sıra çok az sayıdaki Suriyeli, Moğolistanlı ve Tacikistanlı işçi pazarlarda beklemeye başladı. 2020'ye doğru ise çok az sayıda Nijeryalı, Somalili ve Sierra Leoneli düzenli göçmen işçi, İstanbul'daki işçi pazarlarına eklenmeye başladı. 1990'lardan günümüze kadar yabancı göçmen işçilerin işçi pazarlarına dahil olmasıyla hem işçilerin ve işçi pazarlarının sayısında artış yaşandı hem de işçi profilinde çeşitlilik oldu.

İşçi pazarlarında nasıl ki yerli işçi grupları arasında hiyerarşi ortaya çıktıysa yabancı göçmen işçileri arasında da hiyerarşi ortaya çıkmaktadır. Gündelik işgücü piyasasında yer alan yabancı göçmen işçiler, yerli işçilere kıyasla işçi pazarlarında bekleme süreleri daha fazla engellenmekte ve işçi pazarında bekleme şansları yakalamış olsa da çalışma esnasında daha fazla emek sömürüsüne maruz kalmakta ve ücretlerin bir bölümü veya tamamı patronlar tarafından gasp edilmesi nedeniyle hiyerarşik olarak en alt tabakada yer almaktadır. Düzenli göçmen işçiler, düzensiz göçmen işçilere kıyasla çalışma alanında daha az dışlanmaya ve emek sömürüsüne maruz kalmaktadır.

2000 öncesinde işverenler, işçi pazarına gelerek veya bekleme alanındaki esnafların hatlı telefonunu arayarak işçi temin ederdi. 2000'den sonra, işçi pazarlarındaki işçi grupları cep telefonunu yaygın şekilde kullanarak günlük işlere gitmeye başladı. Zamanla bazı işçiler, işçi pazarında beklemek yerine, evde bekleyerek günlük iş buldu. Bu da işçi pazarında bekleyen işçi sayısının azalmasına ve az sayıdaki işçi pazarının da işlevinin sona ermesine neden oldu.

Saha çalışmasında yaptığım görüşmeler ve gözlemlerimde, işçilerin, işçi pazarına gelen işverenlerin etrafını sardığını ve birbirleriyle kıyasıya yarıştığını tespit ettim. İşçi pazarları, işçilerin evine ekmek götürmek amacıyla emeğini ucuza sattığı ve rekabetin yoğun olduğu

mekanlardır. Birçok işçinin tanımlamasıyla işçi pazarları (birçok işçi tarafından “kurtlar sofrası” olarak adlandırıldı), işçilerin birbiriyle rekabet ettiği ve yeri geldiğinde çıkarlarını koruyabilmek için diğer işçilere fiziksel şiddet uygulamaktan çekinmediği mekanlardır. Aynı zamanda bu mekanlar, özellikle işgücünün azaldığı ve COVID-19 salgını sürecinde işçiler arasında dayanışma ve yardımlaşma ağlarının geliştiği alanlardır.

Tarihsel olarak gündelik işçilerin çalışma alanları çeşitlilik gösterdi. İşçiler, uzun yıllar kömür taşıma, bostan ve bahçe işleri ve inşaatın farklı alanlarında çalıştı. 1990’ların başlarına dek işçi grupları, İstanbul’un farklı ilçelerindeki gecekondu evlerinin ve az da olsa birkaç katlı binaların inşaatında çalıştı. Bu işler dışında evden eve taşımacılık, fabrikaların, hayvan çiftliklerinin, nalbur ve kerestecilerin malzemelerini de taşıdı. Günümüzde işçi grupları, ağırlıklı olarak inşaatlardaki tadilat işleri, inşaat malzemesi taşıma, bahçe bakımı, evden eve taşımacılık, polis bariyerlerinin taşınması, sanayi bölgelerindeki farklı fabrikalar ve küçük esnaf gruplarının yük taşıma işleri, tersaneler ve eğlence sektörü gibi birçok firmanın veya taşeron şirketin günlük işlerinde çalışır.

Gündelik işçiler, kötü koşullarda, sosyal güvence ve iş güvenliğinden yoksun biçimde çalışır. İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, bekleme sürecinde, ulaşım ve çalışma esnasında iş kazaları geçirir. Bazı işçiler, inşaat gibi tehlikeli sektörlerde çalıştığı için iş kazalarına daha çok maruz kalır. İşçiler, inşaat ve tersane gibi alanlarda çalışırken özellikle iskele gibi yüksekten düşme, merdiven boşluğuna ve diğer boş alanlara düşme, ağır malzemelerin altında kalma, keskin aletlerin saplanması, istinaf duvarın altında kalma, tozlu veya kimyasal maddelere maruz kalma gibi birçok ölümcül iş kazası geçirir. İşçi pazarlarında bekleyen işçiler, basit iş kazaları geçirdiğinde sağlıklarına kavuşup tekrar işçi pazarındaki bekleyişlerini sürdürürken, daha ağır iş kazası geçiren işçiler uzun bir süre veya tamamen işgücü piyasasından kopar.

Gündelik işçiler, bulundukları konuma göre ve işin zorluğu/riskini de dikkate alarak ücret talebinde bulunur. Gündelik işçilerin günlük talep ettikleri ücretler işçi pazarına göre değişkenlik gösterir. Bu sebeple İstanbul’daki işçi pazarlarında işçilerin ortak bir ücret piyasası yoktur. İşçiler; kira, gıda, ulaşım, fatura gibi harcama kalemlerinde yaşanan artışları baz alarak (TÜİK’in verilerinden ziyade tüketim harcamalarındaki artış oranlarını dikkate alarak), her sene iş yoğunluğunun başladığı dönemlerde ücret artışına gider. İşçiler, günlük ücret piyasasının belirlenmesinde temel aktördür. Öte yandan nakliyatçılar aracılığıyla günlük işlere giden işçilerin ücreti ise işçilerden ziyade daha çok işverenler ve İSTEEND (İstanbul Evden Eve Nakliyatçılar Derneği) tarafından belirlenir.

İşçi pazarında düzenli olarak beklmelerine rağmen işçilerin önemli bir bölümü, uzun yıllar yoksulluk içinde yaşamını sürdürür. Az sayıdaki işçi grubu ise zamanla işçi pazarlarından elde ettiği birikimle başka sektörlerle yöneldi. Sermaye birikimi yapan işçilerin bir bölümü, İstanbul'da konut ve arsaların ucuz olduğu alanlara yatırım yaparken, diğer bir grup ise bireysel veya işçi arkadaşlarıyla nakliyat aracı olarak veya esnaflık yaparak işçi pazarından ayrıldı. Çok az sayıdaki işçi ise inşaat işlerinde uzmanlaşarak, bireysel veya akrabalarının yardımıyla inşaat kalfalığı veya müteahhitlik yapmaya başladı. 2000 öncesinde daha kolay birikim yapabilen gündelik işçiler, 2000 sonrasında çok daha zorlandı. Günümüzde ise birçok gündelik işçi, birikim yapmaktan ziyade en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamıyor.

İstanbul'daki işçi pazarlarına, farklı dönemlerde yerli işçilerin (Türk, Kürt, Arap, Roman) yanı sıra düzenli ve düzensiz göçmen işçilerin de dahil olmasıyla, gruplar arasında mekânsal dışlanma sık sık yaşandı. İşçi pazarlarına yeni bir işçi grubunun dahil olma sürecinde, işçi grupları arasında yaşanan mekânsal dışlanma bir döngü şeklinde ve nöbetleşe biçimde devam eder. Birçok işçi pazarında işçi grupları arasında gerilimler yaşanır. Benzer şekilde, belli dönemlerde işçiler mahalle sakinleriyle, esnaflarla, zabıtalara ve polislerle de gerilim yaşar. Birçok işçi direnç gösterip bekledikleri mekânda kalıcı olurken, diğer işçi grupları ise direnç gösteremeyerek bekledikleri alanı terk edip farklı bir bölgede beklemek zorunda kalır.

Toparlayacak olursak, İstanbul'da göç, nüfus, konut, ekonomi gibi süreçlerde yaşanan dönüşümün işçi pazarına etkilerini ele aldım. Yaşanan bu dönüşüm ve ucuz emeğe dayalı işgücü piyasasının gelişmesi, işçi pazarına olumlu yansımaları oldu. Anadolu'dan ve farklı ülkelerden İstanbul'a çalışmaya gelen göçmen gruplar, çoğunlukla enformel sektöre dahil olur. Bu durum, bir yandan işgücü piyasası için yedek iş gücünü üretirken, öte yandan ise enformel işgücü piyasasında yerli işçi ile yabancı göçmen işçi grupları arasında rekabete neden olur. Yerli ve yabancı göçmen erkek işçiler, çoğu defa sosyal güvenceden yoksun, kötü koşullarda, düşük ücretle çalışarak prekarlaşır.

İşçilerle yaptığım yarı-yapılandırılmış görüşmelerde ve sohbetlerde, birçok işçi (özellikle yaşlı işçiler), her ne kadar işçi pazarlarında beklemekten memnun kalmadıklarını ifade etse de diğer işlere kıyasla işçi pazarlarında beklemenin daha avantajlı olduğunu söyledi. Gündelik işçiler, maaşlı işlere yöneldiklerinde, günde 8-10 saat aralığında çalışma karşılığında çoğunlukla asgari ücret alır. Bunun yanında, yaşlı işçiler (inşaat ustaları hariç), maaşlı işlere yönelmek istese de birçok işveren bunları çalıştırmayı tercih etmediğinden, zorunlu olarak işçi pazarında bekler. İlkbahar, yaz ve sonbahar aylarında işçi pazarlarında bekleyen grupların aylık ortalama kazancı asgari ücrete ya da daha fazlasına ulaştığından, bu pazarlar işçiler için daha

caziptir. İşçiler, günlük işlere gidip ücretini hemen aldığından, acil nakit ihtiyacını çok hızlı sağlar. Fakat asgari ücretli çalışan bir işçi acil nakit ihtiyacında, ay sonunu beklemek zorunda kalır. Tüm bu etkenleri dikkate aldığımızda, haftanın belli günlerinde günlük işlere gitmeleri ve gün içinde daha az çalışmaları işçilerin, işçi pazarında bekleme tercihlerini etkiler. Gündelik işçiler, kendilerini daha özgür hissettiklerinden (diledikleri zaman işçi pazarına gidip gelmeleri, hastalanma durumunda veya çalışmak istemediklerinde izin almak zorunda olmamaları vb.), asgari ücretli bir işte çalışmak yerine işçi pazarında beklemeyi tercih eder.

İstanbul'daki işçi pazarlarında gündelik iş bekleyen işçilerin, bekleme sürecinde ve çalışma alanlarında birçok sorunla (güvencesiz çalışma, iş kazaları, emek sömürüsü, kötü çalışma koşulları vb.) karşılaştığını tespit ettim. Ancak yaptığım görüşmelerde, bu sorunların sendikalar, STK'lar ve yerel yönetimler tarafından yeterince dikkate alınmadığını gördüm. İstanbul gibi büyük bir şehirde binlerce işçinin her sabah şehrin farklı noktalarında beklemesine rağmen bu alan birçok kurumun gündemine girmemiştir. İstanbul'un 37 ilçesinde işçi pazarları bulunmasına rağmen yerel yönetimlerin işçi pazarlarında bekleyen işçilerin bekledikleri mekanlarda daha insani koşullar girişiminde bulunmamış olması son derece dikkat çekicidir. İşçilerle yaptığım görüşmelerde, önceki yıllarda Kartal ve Şişli gibi ilçelerdeki belediyelerin, gündelik işçilerin bekleme alanlarındaki sorunları çözmek yerine, seçim sürecinde bazı mahalle sakinleri ve esnafların oylarını kazanmak amacıyla bu alanlara izin vermeyeceklerine dair vaatlerde bulunduklarını öğrendim. Görüştüğüm kimi işçiler ise seçim sürecinde bazı belediye başkan adaylarının işçilerden kendilerine oy vermeleri karşılığında daha insani koşullarda beklemelerine olanak sağlayacağına dair vaatlerde bulunduklarını dile getirdi.

İşçiler, sosyal güvenceden yoksun kötü koşullarda bekleyerek ve kötü koşullarda yoğun emek sömürüsüne maruz kalmasına rağmen sendikaların işçilerin yaşadıkları temel sorunları gündeme taşımak için herhangi bir girişimde bulunmamaktadır. Resmi olarak gündelik işçilerin sendikalara üyelikleri söz konusu olmasa da bazı işçiler, sendikaların gündelik işçilerin temel sorunlarını gündeme getirmek için bir kamuoyu oluşturmasını beklediklerini söylediler. Sendikalar başta olmak üzere, birçok kurumun gündelik işçilerin temel sorunlarına dair kamuoyu oluşturmaması nedeniyle, işçi grupları daha fazla emek sömürüsüne, sosyal güvenceden yoksun biçimde çalışmaya ve iş kazalarına maruz kalır. Bu kurumlar dışında, akademik dünyada da bu alana dair sınırlı sayıda çalışma bulunması nedeniyle, bu işçi gruplarının temel sorunları kamusal alanda ve emek çalışmalarında görünmez hale gelmektedir.

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar İstanbul'un nüfus, göç, konut ve ekonomik yapıda yaşanan değişim ve dönüşüm, işçilerin birikim süreçlerine hem olumlu hem de olumsuz

biçimde yansdı. 1990'lara kadar birçok faktör işçi pazarlarını olumlu yönde etkilerken, 1990'lardan itibaren farklı nedenlerden dolayı işçi pazarında olumsuz etkiler daha belirgin hale deldi. 1990'lara dek İstanbul'un birçok bölgesinde boş arazinin fazla olması, yeni konutların yapımını kolaylaştırdı. Aynı şekilde bu dönemde, inşaat sektöründe teknolojik araçlar gelişmediğinden, beden gücüne dayalı emek ihtiyacı yüksekti. 1990'lardan sonra İstanbul genelindeki boş araziler azaldı. Yerinde dönüşüm kapsamında gecekondulu evleri yıkılarak birkaç katlı veya devasa binalar yapılmaya başlandı. Boş arazilerin azalması, işçi pazarında inşaat işlerine giden işçi gruplarını olumsuz yönde etkiledi. Ayrıca, inşaat işlerinde teknolojik araçların kullanımı artınca, beden gücüne dayalı emek ihtiyacı azaldı. Fabrikaların, nalbur ve keresteci esnafların yüklerini taşımaya giden işçi grupları, bu işletmelerin çepere taşınması, maaşlı işçi çalıştırması ve teknolojik araçları kullanılmaya başlamasıyla gündelik iş bulma sıkıntısı yaşadı. İşçi pazarlarında bekleyen işçi grupları ve inşaat kalfaları müteahhitlik furyasından olumsuz anlamda etkilendi. Paralel biçimde, inşaat piyasasının dışında kalan inşaat kalfaları aracılığıyla işe giden işçi grupları bundan olumsuz etkilendi.

Özellikle 2000'lerin başlarından itibaren hazır betonun kullanmaya başlanması, büyük kalıpların ortaya çıkması, vinç, dış cephe asansörü, kepçe, portif gibi birçok teknolojik aracın inşaatlarda ve yük taşımacılığında kullanılması gibi nedenlerle gündelik işçilere duyulan talep azaldı. Benzer şekilde, inşaat sektöründe taşıyon sisteminin gelişmesi ve firmaların kendine bağlı maaşlı işçilerinin bulunması, işçi pazarlarındaki işçilerin bu alanlara dahil olmasını engelledi. Bu etkenler dışında, İstanbul'da (özelikle Avrupa Yakası'nda), işçilerin komisyoncular üzerinden işe gitmesi işçi pazarlarını olumsuz yönde etkiledi. Avrupa Yakası'ndaki birçok komisyoncunun kendi işçi grupları, işçi pazarının hemen karşısında veya yakınında bulunur. Bu durum, son dönemlerde, çok az da olsa işçi pazarlarını olumsuz yönde etkiledi. Bu tür etkenler, işçi pazarların sayısal olarak azalmasına neden oldu.

Aynı şekilde, 2000'li yıllardan sonra cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, bazı işçiler, işçi pazarında beklemek yerine evde bekleyip işe gitmeyi tercih etti. Bu durum, bazı işçi pazarlarında işçi sayısının azalmasına neden oldu. Saha araştırması sürecinde 68 işçi pazarından sadece ikisinde bekleyen birkaç işçinin, cep telefonunun yanı sıra, Google üzerinden verdikleri hamal ilanlarıyla günlük işlere gitmeye başladığını gördüm. Son dönemlerde Armut gibi sitelerin ortaya çıkması da işçi pazarlarına hem olumlu hem de olumsuz biçimlerde etkiledi. Özellikle evden eve taşımacılık yapan bazı nakliyatçılar, Armut sitesi üzerinden iş alarak ev taşımacılığına gittiğinden, onlarla işe giden bazı işçiler daha fazla yük taşıma işine gitmeye başladı. Öte yandan ise Armut sitesi veya benzer siteler üzerinden günlük işçi sistemlerinin

gelişmesi halinde, birçok işveren işçi ihtiyacını işçi pazarlarından temin etmek yerine zamanla internet sitelerini kullanacak. Bu durum, gelecekte işçi pazarlarının işçi ve işveren buluşturan bir mekân olma işlevini kaybetmesine neden olacak. Saha araştırmasında sadece iki işçinin bu yöntemle işe gittiğini tespit etsem de gelecekte bu sayının artacağını düşünüyorum.

2021-2022 yılları arasında İstanbul’da yaptığım saha araştırmasında, 116 işçi pazarı içinde sadece 68’inde işçilerin beklediğini gördüm. 2000’lerden itibaren gündelik işçilere duyulan talebin azalması ve işçilerin yeterince birikim yapamaması, işçi pazarları ve işçi sayısında önemli bir düşüş yaşanmasına yol açtı. Her ne kadar işçi pazarlarında bekleyen işçi sayısında düzenli bir düşüş görülse de özellikle 2000 sonrasında farklı ülkelerden gelen düzenli ve düzensiz göçmen işçilerin kısa sürede işçi pazarlarına dahil olmasıyla hem işçi sayısında bir artış yaşandı hem de yeni işçi pazarları ortaya çıktı. Paralel olarak, işsizlik ve ekonomik krizin derinleşmesiyle emekliye ayrılıp temel geçimini sağlayamayanlar, işsizler ve KHK ile işinden olan grupların işgücüne katılımında işçi pazarları önemli bir işlev gördü. Bu grupların da işçi pazarlarına dahil olmasıyla işçi sayısında çok küçük de olsa bir artış yaşandı. Gurbetçi yerli işçilerin yanı sıra, yabancı göçmen işçiler de işçi pazarlarına dahil olduğu sürece, işçiler bu tür mekanlarda bekleyişini sürdürecektir. Her ne kadar formel ve enformel emek piyasalarında geçmişe kıyasla hem gündelik işçilere olan talep hem de bu mekânların sayısında bir düşüş trendi söz konusu olsa da işçi pazarlarının uzun süre varlığını koruyacağını düşünüyorum.

6. KAYNAKLAR

Kitaplar

AlSayyad, N. (2004). *Urban Informality as a 'new' way of Life*. Lanham: Lexington Books.

Atabakı, T. (2010). *Mustarip Ziyaretçiler: Çar İmparatorluğu'nun Sınırlarında İran Madunları; (Devlet ve Maduniyet Türkiye ve İran'da Modernleşme, Toplum ve Devlet)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aslan, Ş. (2004). *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aslan, Ş., Şen, B., ve Kurtuluş, H. (2014). *Sözlü tarih görüşmeleriyle Kağıthane*.

Aktaş, C. (2017). *Rüzgarla İyi Geçinmek: Esenler'in Kuruluşu*. İstanbul: Esenler Belediyesi Kültür Yayınları.

Bangasser, P. E. (2000). *The ILO and the informal sector: an institutional history*. Geneva: International Labour Organization.

Bookchin, M. (1999). *Kentsiz Kentleşme (Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü)*. (B. Özyalçın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da Maduniyet (Toplumsal Hareket ve Siyaset)*. (Ö. Gökmen ve S. Deren, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Castles, S. ve Miller, M.J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. (B.U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi-1 (Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları)*. (L. Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitapevi.

Dere, D. ve Kuyucu, T. (2023). *1 Mayıs ve Küçük Armutlu Mahallelerinde Karşı-Mekân Deneyimleri: Farklı Bir Mülkiyet Rejiminin İnşası ve Seyri*. İstanbul: Metis yayınları.

DPT, (1991). *Gecekondu Araştırmaları*. Ankara. DPT yayınları

Erder, S. (2015). *İstanbul Bir Kervansaray (mı?): Göç Yazıları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erder, S. (2000). "Nerelisin Hemşerim?", (İstanbul Küresel ile Yerel Arasında). (Ç. Keyder, Der.). İstanbul: Metis Yayınları.

Gökçen, T. (1993). *Adalar. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. (İ. Tekeli, Ed.). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın ortak yayını.

Gülen, N. (1982). *Heybeliada (Tarihi, Coğrafyası, Yaşamı)*. İstanbul: Murat matbaacılık.

Güldal, F. ve Uçar, A. (2012), *Esenler'in Tarihi*. İstanbul: Esenler Belediyesi Kültür Yayınları.

- Harvey, D. (2017). *Kent Deneyimi*. (E.Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel yayıncılık.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (M.Morali, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin Durumu*. (S.Savran, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hart, Charles W.M. (1969). *Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi*. (N.Saran, Çev.). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- İSO. (2017). *Sanayinin Sonsuz Işığında: İstanbul Sanayi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Sanayi Odası Yayınları.
- İçduygu, A. ve Aksel, D.B. (2012). *Türkiye’de Düzensiz Göç*. Ankara: Uluslararası Göç Örgütü Türkiye.
- Işık, O., ve Pıncıoğlu, M. M. (2009). *Nöbetleşe yoksulluk: Sultanbeyli örneği: Gecekondulaşma ve kent yoksulları: Sultanbeyli örneği*. İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2022). *Gecekondu: Türkiye’de Kırsal Göç ve Kentleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karakuyu, M. (2005). “İstanbul’un Mekânsal Değişimi”, *Büyük İstanbul Tarihi*. (Ç.Yılmaz, Ed.). İstanbul: İBB Kültür AŞ. Yayınları.
- Kaygısız, İ. (2017). *Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri*. İstanbul: Friedrich Ebert Stiftung Vakfı Yayınları.
- Keleş, R. (1996). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Keleş, R. (1983). *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Kemal, O. (1973). *Gurbet Kuşları*, İstanbul, Varlık Yayınları,
- Kıray, M. B. (1998). *Örgütlemeyen Kent; İzmir*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kırlı, C. (2016). “*Coffeehouses: leisure and sociability in Ottoman Istanbul*”, (*Leisure cultures in urban Europe, c. 1700–1870*), (Editör: Peter Borsay And Jan Hein Furnée), Manchester University Press.
- Kurtuluş Aydal, H. (2005). *Bir ütopya olarak Bahçeşehir. İstanbul’da Kentsel Ayırışma Mekansal dönüşümde farklı boyutlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kuş, E. (2003). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Körükmez, L. (2018). “*Göçmen Dayanışma Hareketlerini Müşterekler İçinde Düşünmek*”, (*Teoriden Mücadeleye müşterekler Siyaseti*). (E. Erdoğan, N.Yüce, Ö. Özbay, Der.). İstanbul: Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği.
- Keyder, Ç. (1982). *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Keyder, Ç. (1982). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: Dost Yayınları.

- Lefebvre, H. (2014). *Kentsel Devrim*. (S.Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekânın Üretimi*. (I.Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2016). *Şehir Hakkı*. (I.Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Makal, A. (2002). *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Marr, M. D., A., Kawachi, ve J.,Koike, T. (2000). *Day laborers in Tokyo, Japan: Preliminary Findings From The San'ya Day Labor Survey*. Los Angeles.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 1*. (S.Özge, Çev.). Ankara: Yayınodası Yayıncılık Hizmetleri.
- Özşuca, Ş. T., ve Toksöz, G. (2003). *Sosyal Koruma Yoksunluğu: Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Öğretmen, İ. (1957). *Ankara'da 158 Gecekondu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Öncü, A. ve Weyland, P. (2005). *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. (D.Bayrak, B. Aslan, Z. Akyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Parla, A. (2023) “*Kırılgan Umut: Türkiye’de Göç ve Aidiyetin Sınırları*”. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sapancalı, F. (2005). *Sosyal dışlanma*. Dokuz Eylül Yayınları.
- Strutz, J. ve Çavuşoğlu, E. (2014). *Tek kişilik Holdingler: İstanbul’un Sokak Satıcılarının Taktikleri*. (D. Özhan Koçak, O.K. Koçak, Der.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Smith, N. (2017). *Eşitsiz Gelişim (Doğa, Sermaye ve Mekânın Üretimi)*. (E.Soğancılar, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Soja, E. W. (2017). *Postmodern Coğrafyalar: Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi*. (Y. Çetin, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Scott, J.C. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. (A.Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Standing, G. (2017). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıflar*. (E.Bulut, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şenyapılı, T. (1981). *Gecekondu: Çevre İşçilerin Mekânı*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayını.

Şenyapılı, T. (2004). *Baraka'dan Gecekonduya (Ankara'da Kentsel Mekânın Dönüşümü: 1923-1960)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şentürk, Y. (2014). *İstanbul, Kent Çalışmaları ve Unutulan Emek (Yeni İstanbul Çalışmaları)*. (A. B. Candan ve C. Özbay, Der.). İstanbul: Metis Yayınları.

Theodore, N. (2022). *The Production of Surplus Populations: Informality, Marginality, and Labour*. In *The Routledge Handbook of Social Change* (pp. 34-41). Routledge.

Tüfekçioğlu, H. (2015). *Gecekondu dan Varoşa (Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği: Bayramtepe)*. İstanbul: İBB Kültür Yayınları.

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Toksöz, G. (2008). *Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri.

Toksöz, G., Erdoğan, S., Vd. (2012). *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. Ankara: IOM Turkey.

Türkün, A., Aslan, Ş., ve Şen, B. (2013). *1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi (Mevzuat, Aktörler ve Hakim Söylem)*. (A. Türkün, Der.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yılıgür, E. (2012). *Nişantaşı Teneke Mahallesi: Teneke Mahalle Yoksulluğundan Orta Sınıf Yerleşimine*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Wacquant, L. (2015). *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*. (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Makaleler/Bildiriler/Rapor

Aytaç, Ö. (2005). Türkiye Kentleşmesinde Bir ara Kurum: Kent Kahvehaneleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 179-200.

Açıkalin, N. (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri. *Sosyoekonomi*, 6(6). <https://doi.org/10.17233/se.29866>.

Alpman, P. S. (2018, Eylül). Göçmen Kimliği ve Emeği, Sığınmacı Kimliği ve İşgücü Piyasası. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 33 (5), 337-347.

Adar, A. (2018). Türkiye'de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü?. *Çalışma ve Toplum dergisi*, 1, 13-36.

Adaman, F., ve Keyder, Ç. (2006). Türkiye'de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma. *Poverty and social exclusion with the*.

- Aygül, H.H. (2018). Mülteci Emeğinin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9 (20), 68-82. Isparta.
- Aslan, Ş. (2008). Yasalar ve Kamu Yönetiminin Politikaları Üzerinden Türkiye’de Gecekondü Sorunu. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 155-166.
- Altıntaş, S. (2014, Ekim). Davetsiz Misafirler: Türkiye’deki Mültecilerin Maduniyet Görünümleri. *İdeal Kent*, 14, 252-276.
- Alpaslan, H. İ., ve Laçinyurt, J. (2015). Üçüncü Boğaz Köprüsü’nün finansal analizi. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 43-64.
- Akkuzu, İ. (2015). Göç ve Kapitalizm. *DİSKAR-Türkiye Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü Bülteni*, 4, 20-30.
- Akıl, H. (2005). Göçmen İşçilerin Çalışma Koşulları. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 6 (21), 12-16.
- Banks, N., Lombard, M., ve Mitlin, D. (2020). Urban Informality As A Site of Critical analysis. *The journal of development studies*, 56 (2), 223-238.
- Birch, E. (2019, Kasım). Informality as a Way of Life. In Workshop of the Penn IUR Series On Urban Informality. *Institute for Urban Research, University of Pennsylvania*, 24, 1-5.
- Blaauw, PD, Pretorius, A., Schoeman, C. ve Schenck, CR (2012). *Explaining Migrant Wages: The Case Of Zimbabwean Day Labourers In South Africa. International Business & Economics Research Journal*, 11 (12), 1333-1346
- Bozok, N., ve Bozok, M. (2018). “Göçmen İstekleri” Yaklaşımı Işığında Beykoz, Karasu Mahallesi’ndeki Refakatsiz Afgan Göçmen Çocukların Yaşamlarını Sürdürme Mücadeleleri. *Moment Dergi*, 5(2), 416-440.
- Danış, D. (2016). Konfeksiyon Sektöründe Küresel Bağlantılar: Göçmen İşçiler, Sendikalar ve Küresel Çalışma Örgütleri. *Alternatif Politika*, 8(3), 562-586.
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66 (01), 27-48.
- Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul’da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 511-550.
- Duman, E., ve Etiler, N. (2013). İnşaat Sektörü ve İşçi Sağlığı. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13(48), 30-38.
- Erdut, Z. (2007). Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal Ve Siyasal Etkileri. *Çalışma Ve Toplum*, 1(12), 53-82.

- Etiler, N. ve Lordoğlu K. (2015). Göçün Öteki Yüzü: Kadın ve Sağlık. *DİSKAR-Türkiye Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü Bülteni*, 4, 92-104.
- Evren, B. (1996). Kent Yaşamı ve Kahvehaneler, *Yeni Türkiye*, 8, 333-342.
- Gemici, Birinci, N. (2016). Çalışma Hayatında Dezavantajlı Bir Grup: Göçmenler. *İş ve Hayat Dergisi*, 2 (4), 239 – 261.
- Hart, K. (1973). Informal Income Opportunities and Urban Employment in Ghana, *The Journal of Modern African Studies*, 11 (1), 61-89.
- Kara, M. A., ve Kurtulmuş, M. M. (2015). İnşaat Sektöründe Göçmen İşçi İstihdamı Üzerine Alan Araştırması. *DİSK-AR Bülteni*, 4, 54-66. İstanbul.
- Kanbak, A. (2016). İstanbul Yedikule Bostanları: Bir Yerinden Üretim Pratiği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 166-180.
- Koç, M., Görücü, İ., ve Akbıyık, N., (2015). Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5 (9), 63-93.
- Koçak, H. (2013). İnşaat İşkolunda İstihdamın Yapısı ve Emek Rejiminin Özellikleri. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13 (47), 13-23.
- Kurt, A. (2012). Anadolu'dan İstanbul'a Göç ve Kente Tutunma Sürecinde Göçmenler İçin Kahvehaneler'in Önemi 1950 Sonrası Türk Romanı'ndan Okuma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 201-214.
- Lordoğlu, K. (2015). Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar. *Çalışma ve Toplum*, 1(44), 29-44.
- Munck, R. (2013). The Precariat: a view from the South. *Third World Quarterly*, 34(5), 747-762.
- Oğuz, Ş. (2011). Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan" Prekarya" ya mı?. *Mülkiye Dergisi*, 35(271), 7-24.
- Özdoğan, H.K. (2023). Tarımlaştırma ve Tarımsızlaştırma: İstanbul'da Bostancılığa Bütünsel Bakış Denemesi. *Eğitim Bilim Toplum*, 21 (82), 173-207.
- Roy, A. (2005). Urban Informality: Toward An Epistemology Of Planning. *Journal Of The American Planning Association*, 71(2), 147-158.
- Safi, İ. (2018). Cumhuriyet Döneminde Kahvehanelerin Mekânsal İşlevselliği ve Siyasal Figür Olarak Kahvehaneler. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 293-304.
- Schenck, R., Xipu, L., ve Blaauw, D. (2012). What happens during those long hours next to the road? An exploratory study of three informal day labour hiring sites in Tshwane. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 48(1), 35-46.

Sirkeci, İ. Gökay Özerim, M. ve Bilecen, T. (2020). COVID-19'un Uluslararası Hareketlilik ve Göçmenliğe İlişkin Etkisi Üzerine. *Göç Dergisi*, 7 (1), 1-8.

Şen, B. (2011). İstanbul Tarihi Kent Merkezinde Kentsel Dönüşüm: Mekânsal Müdahaleye 'İçerden Bakış' ya da Mekânsalı Toplumsalla Birlikte Düşünmek. *Toplum ve Demokrasi*, 5 (11), 33-52.

Şen, B. (2012). Metropol Kent Merkezlerinde Çöküntüleşme Eğilimleri: İstanbul Eminönü-Süleymaniye Bölgesi Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 293-323.

Şişman, Y. (2001). Kayıtdışı Ekonomi, Enformel Ekonomik Faaliyet. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 2-19.

Theodore, N., Blaauw, D., Schenck, C., Valenzuela Jr, A., Schoeman, C., ve Meléndez, E. (2015). Day Labor, Informality And Vulnerability In South Africa And The United States. *International Journal of Manpower*, 36(6), 807-823.

Toprak, Z. (1988). Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950. Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), 19-36.

Toksöz, G. (2023). Kapitalizmin İşgücü Talebi ve Göçmen Kadın Emeği. *Çalışma ve Toplum*, 4(79), 3049-3072.

Tunçel, H. (2009). Geleneksel Ticaret Mekânı Olarak Türkiye'de Haftalık Pazarlar. *Nature Sciences*, 4(2), 35-52.

Tümtaş, M.S (2022). Nöbetleşe Dışlanma Zincirinde Son Halka: Düzensiz Afganistanlı Göçmenler. *Mediterranean Journal of Humanities dergisi*, 12, 217-228. DOI: 10.13114/MJH.2022.584.

Valenzuela Jr, A. (2003). Day Labor Work. *Annual review of Sociology*, 29(1), 307-333.

Valenzuela Jr, A. (2002). Working On Them Argins İn Metropolitan Los Angeles: Immigrants İn Day-Laborwork. *Migraciones İnter Nacionales*, 1(2), 6-28.

Valenzuela Jr, A., Kawachi, J. A., ve Marr, M. D. (2002). Seeking Work Daily: Supply, Demand, And Spatialdimensions Of Day Labor İn Two Global Cities. *International Journal of Comparative Sociology*, 43(2), 192-219.

Yıldız, T. D., Samsunlu, A., ve Kural, O. (2023) Kilyos-Karaburun Kömürleri ve Doğalgaza Geçiş Sonrası Durum.

Wright, E.O. (2016). Is The Precariat a Class?. *Global Labour Journal*, 7(2), 123-135.

Tezler

Kurucu, T. (1965). *Zeytinburnu Gecekondulaşmanın Kuruluşu ve Usta Teşkilatları*. (Yayınlanmamış Mezuniyet tezi). İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Antropoloji ve Etnoloji Bölümü, İstanbul.

Çölgeçen, A. E. (2020). *Emek tarihi dönüşümüne İstanbul amele pazarları üzerinden bakmak: İşçi-işveren ilişkileri üzerine nitel bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Köse, M. (2021) *Labor for sale: A case study of precariousness and political tendency in the workers bazaar* (Master's thesis, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

İnternet Kaynakları

Boğaziçi Kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2960.pdf>, Erişim Tarihi: 22.11.2024

Göç İdaresi Başkanlığı: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, Erişim Tarihi: 07.06.2023

Esenler Belediyesi Sitesi: <https://esenler.bel.tr/projeler/geri-donusum/> Erişim tarihi: 23.08.2023

İşçi Cinayeti: <https://www.internethaber.com/is-adamindan-korkunc-cinayet-209677h.htm>, Erişim Tarihi: 24.10.2024

Sultanbeyli Belediyesi Sitesi, <http://www.sultanbeyli.gov.tr/ilce-tarihi>, Erişim Tarihi: 01.02.2023

TÜİK, 2023 “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023”, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>

Ümraniye Belediyesi Sitesi: <https://umraniye.bel.tr/tr/main/pages/belediye-tarihi/19> Erişim Tarihi: 12.06.2023

Wikipedia Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Adalar> Erişim tarihi: 06.06.2023

DİSK-AR. (2020). COVID-19 Döneminde Kadın İşgücünün Görünümü Raporu. <http://disk.org.tr/2020/06/COVID-19-doneminde-kadin-iscucunun-gorunumu-raporu/> (Erişim tarihi: 5 Temmuz 2020).

ILO, I. (2002). Decent Work And Their Formal Economy. In International Labour Conference 90th Session, *World Development Unity*. Geneva: ILO.

ILO. (2019). Women and Men In Their Formal Economy: A Statistical Brief. *International Labour Office*. Geneva, 20(1).

İLO. (2013). Measuringin Formality: A Statistical Manual On Thein Formal Sectorandin Formal Employment. *International Labour Office*.

İLO. (2023). Womenand Men İn Thein Formal Economy: A Statistical Update. *International Labour Office – Geneva: ILO, 2023. ISBN 978-92-2-037547-1*

İLO. (2024). World Employment and Social Outlook. International Labour Office, Geneva.

İLO. (2020). COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar. Erişim Tarihi: 24.10.2024.

İLO. (2022). ILO Monitor On Theworld Of Work. *Tenthedition Multiple Crises Threaten The Global Labour Market Recovery*. file:///C:/Users/F%C4%B0L%C4%B0Z/Downloads/wcms_859255.pdf, Erişim Tarihi: 19.10.2024.

İLO. (2021). COVID-19 Küresel Salgınının 2021 Yılında Türk İşgücü Piyasası Üzerinde Etkileri: Google Hareketlilik Verilerini Kullanarak Bugünü Tahmin Etme Modelinden Elde Edilen Sonuçlar. <https://www.ilo.org/tr/publications/COVID-19-kuresel-salgininin-2021-yilinda-turk-igucu-piyasasi-uzerinde>, Erişim Tarihi: 19.10.2024

FAO. (2020). Impact of COVID-19 on informal workers. Rome .<https://doi.org/10.4060/ca8560en> Erişim Tarihi: 19.10.2024

OECD. (2023). Kayıtdışı İstihdam Raporu: "Kayıtdışılık ve Küreselleşme. <https://turkonfed.org/tr/detail/4032/oecd-kayitdisi-istihdam-raporu-kayitdisilik-ve-kuresellesme>

İSİG. (2024). <https://www.isigmeclisi.org/20959-yasamak-icin-orgutlenmek-direnmek-zorundayiz-2023-yilinda-en-az-1932>, Erişim Tarihi: 20.10.2024

İSİG. (2023). <https://www.isigmeclisi.org/20959-yasamak-icin-orgutlenmek-direnmek-zorundayiz-2023-yilinda-en-az-1932>

MMO. (2021). Sosyal Güvenlik Kurumu İstatistikleri Çerçevesinde İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları. https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/010_5.pdf, Erişim Tarihi: 20.10.2024

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012): <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6331.pdf>

TRT’de 1977 yılında işçilerle yapılan kısa röportaj:

https://www.youtube.com/watch?v=FIWhT_ushFs, (Erişim Tarihi: 11.01.2025)

Al Jazeera Türk’te yayınlanan 'Boğaz Kıyısında Afgan İşçi Pazarı' <https://www.youtube.com/watch?v=zOQA9EUAaiQ> (Erişim Tarihi: 11.01.2025)

VOA Türkçe: “İstanbul’da Afgan İşçi Pazarı” <https://www.youtube.com/watch?v=04iVxgckPXk> (Erişim Tarihi: 11.01.2025),

CNN TÜRK TV: “Beykoz’da Afgan İşçi Pazarı!” <https://www.youtube.com/watch?v=9QrPhNQsnPE> (Erişim Tarihi: 11.01.2025).

7. EKLER

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümünde doktora yapmaktayım. Bu yıl hazırlamakta olduğum doktora tez çalışması kapsamında “İstanbul’da İşçi Pazarları ve Emek Süreçlerini” tespit etmek amacıyla mülakat sorularını hazırladım. Mülakat sorularına vereceğiniz cevaplar sadece araştırma kapsamında kullanılacaktır. Sorulara vereceğiniz samimi cevaplar araştırmaya büyük katkı sağlayacaktır. Yardımlarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Danışman: Yıldırım Şentürk

Araştırmacı: Celal Altın

- 1- İşçi pazarında çalışmaya ne zaman ve nasıl başladınız? Sizi buraya çalışmaya yönlendiren kimse var mıydı? Geçmişteki işçi pazarı ile günümüzdeki işçi pazarını kıyaslar mısınız? Neden başka bir işte çalışmak yerine işçi pazarlarında çalışmayı tercih ediyorsunuz? Diğer işlerle kıyaslarsak burada çalışmak nasıldır? Ayrıntılı olarak anlatır mısınız?
- 2- İşçi pazarı denince aklınıza neler geliyor? İşçi pazarı dediğiniz yer nasıl bir mekândır?
- 3- Şu anda çalıştığınız işçi pazarı hakkında genel bilgi verir misiniz? Özellikle bu işçi pazarında beklemeyi tercih etmenizin temel nedenleri nelerdir?
- 4- İşçi pazarlarında bir gün boyunca nasıl çalıştığınızı ve çalışma koşullarını anlatır mısınız?
- 5- İşçi pazarında haftada kaç gün çalışıyorsunuz? Günlük ortalama ne kadar ücret alıyorsunuz? Buradan aylık olarak biriktirdiniz para geçiminizi sağlıyor mu? Hiç buradan kazandığınız para ile birikim yaptınız mı?
- 6- Çalışma ve barınma alanlarında yaşadığınız temel sorunlar nelerdir?
- 7-Çalışma alanlarındaki kişilerle ilişkileriniz nasıldır? Barınma alanındaki kişilerle ilişkileriniz nasıldır? Hem çalışma alanında hem de barınma alanlarında bu gruplarla herhangi bir sorun yaşadınız mı? Buraya sonradan gelen işçilerin işçi pazarında beklemelerine izin veriyor musunuz?
- 8- Sizce işverenler işçi seçimini nasıl ve neye göre yapmaktadır? İşçi-işveren arasındaki memnuniyet ve güvene dayalı bir ilişki nasıl oluşabilmektedir?
- 9- Hem işçi pazarında hem de barınma alanlarında işçiler arasında nasıl bir yardımlaşma ve dayanışma ortaya çıkıyor? İşçi pazarında iş bulamadığınız bir günde boş vaktinizi nasıl değerlendiriyorsunuz ayrıntılı olarak anlatır mısınız?
- 10- Biraz kendiniz ve aileniz hakkında bilgi verir misiniz? (Demografik, eğitim, göç deneyimleri ve ekonomik özellikleri) Hangi mahallede, kimlerle yaşadığınızı ve mahalleyi neye göre seçtiğinizi ayrıntılı anlatır mısınız?
- 11- Çalışma ve barınma alanlarında neler yapılırsa sorunlarınız çözülür?

8. ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Celal Altın

Unvanı: Doktora Öğrencisi (Sosyoloji)

Öğrenim Durumu: Doktora Programı

Daha Önce Çalıştığı Kurum: İstanbul Topkapı (Ayvansaray) Üniversitesi (Sosyal Hizmetler Bölümü- Öğretim Görevlisi)

Şu anda Çalıştığı Proje: Proje Yürütücüsü: Kristen Biehl Öztuzcu (Sabancı Üniversitesi)

“İstanbul’da Suriyeliler’in Yoğunlaştıkları Kentsel Alanlarda Sosyal Uyum Uygulama ve Süreçlerinin Farklı Disipliner Bakış Açılı ve Yöntemleri ile Araştırılması” (TÜBİTAK bursiyeri)

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Sosyoloji Bölümü	Süleyman Demirel Üniversitesi	2007-2011
Y. Lisans	Sosyoloji Bölümü	Süleyman Demirel Üniversitesi	2011-2014
Doktora	Sosyoloji Bölümü	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2018-2025

Yayınlar

1- Celal Altın, Bülent Şen (2014) “Türkiye’de mevsimlik göç ve kırsal yoksulluk: mevsimlik tarım işçileri”, 2. Uluslararası Davraz Kongresi Bildiri Kitabı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta-2014

Ulusal hakemli dergilerde yayınlanan makaleler

1- Şen, Bülent ve Altın, Celal “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk İlişkisi: Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği”, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi 2018, Sayı 23

2- Altın, Celal, “Osmanlı’dan Erken Cumhuriyete İstanbul’da Hamallar: Göçmen Mekânlar ve Çalışma İlişkileri”, KATKI Dergisi–Sosyal Araştırmalar Vakfı, Sayı: 7, ss 40-53 Nisan-2019

Ulusal ve Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceeding) basılan bildiriler.

1- Celal Altın, Bülent Şen (2014) "Türkiye’de Mevsimlik Göç ve Kırsal Yoksulluk: Mevsimlik Tarım İşçileri", II. Uluslararası Davraz Kongresi, 29-31 Mayıs 2014, Isparta.

2- Celal Altın, “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Ankara-Polatlı Örneği”, IV Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi, 21-22 Aralık 2017, İstanbul.

3- Celal Altın, “Rural Transformation and Seasonal Migration: Seasonal Agricultural Workers (Case of Ankara-Polatlı)”, 6 The Migration Conference, Lisbon-Portugal 26-28 June 2018

- 4- Celal Altın, “Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Örgütlenme Sorunu ve Çözüm Önerileri”, 13. Karaburun Bilim Kongresi, İzmir, 5-9 Eylül 2018
- 5- Celal Altın, “Ailelerin Otizmi Kabullenme Sürecinde sosyal Hizmetlerin Rolü”, Eser Derneği, 2 Nisan 2018 (Panel)
- 6- Celal Altın, “İllegal İmmigration as a Struggle to Hold onto Life: The Example of İstanbul”, 7 The Migration Conference, Bari-İtaly 18-20 June 2019
- 7- Celal Altın, “İstanbul’da İşçi Pazarları”, MSGSU Sosyoloji Kongresi, 3-5 Kasım 2022
- 8-Celal Altın, “İstanbul’da İşçi Pazarları ve Çalışma Alanları”, MSGSU Sosyoloji Kongresi, 5-7 Aralık 2024

Projeler

- 1- Celal, Altın. “Tehlikenin Farkında mısınız Çadırdaki Gizem!” TR-12-E656-2012-R3, Avrupa Birliği Gençlik Projesi Alt-Eylem 1.2 (Proje Sorumlusu)
- 2- Celal, Altın, “Feodal Yapının Toplum Üzerindeki Etkisi (Güneydoğu Örneği)” TÜBİTAK-2209 BİDEP Lisans Tezi (Proje Sorumlusu)
- 3- Celal, Altın, “Mevsimlik Göç ve Yoksulluk: Ankara-Polatlı Mevsimlik Tarım İşçileri” SDÜ-BAP- 3245-YL1-12 (Proje Sorumlusu)
- 4- Celal Altın –Özyegin Üni. ve Kırklareli üni. Ortak projesi “Manisa da tarım ve emeğin dönüşümü” (Saha Çalışmacısı)
- 5- Celal Altın, Sabancı Üniversitesi (Proje Yürütücüsü: Kristen Biehl Öztuzcu), “İstanbul’da Suriyeliler’in Yoğunlaştıkları Kentsel Alanlarda Sosyal Uyum Uygulama ve Süreçlerinin Farklı Disipliner Bakış Açıları ve Yöntemleri ile Araştırılması” (TÜBİTAK bursiyeri)

9. Diğer (Erasmus Programı)

- 1-) Ljubljana Üniversitesi Sosyal Hizmetler bölümüne ziyaret (Personel hareketliliği kapsamında), Mayıs-2017, Ljubljana-Slovenya
- 2-) Lebenswelt (Sivil Toplum Kuruluşu) ziyaret (Personel hareketliliği kapsamında), Ağustos-2017, Berlin-Almanya
- 3-) Mer et Colline (Sivil Toplum Kuruluşu) ziyaret (Personel hareketliliği kapsamında), Nisan-2018, Marsilya-Fransa